

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΟΥ ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ ΜΟΥΣΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ «ΟΡΦΕΥΣ»

ΣΥΜΒΟΛΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ

ΤΗΣ

ΠΑΡ ΗΜΙΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

ΚΑΙ ΟΙ ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΑΧΡΙ ΤΩΝ ΗΜΕΡΩΝ ΗΜΩΝ ΑΚΜΑΣΑΝΤΕΣ
ΕΠΙΦΑΝΕΣΤΕΡΟΙ ΜΕΛΟΔΟΙ, ΥΜΝΟΓΡΑΦΟΙ, ΜΟΥΣΙΚΟΙ ΚΑΙ ΜΟΥΣΙΚΟΛΟΓΟΙ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ

ΚΟΥΣΟΥΔΙΝΟΥ & ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΟΥ

ΠΑΡΑ ΤΩ ΝΑΥ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΘΕΟΔΩΡΩΝ

—
1890

Πᾶν γνήσιον ἀντίτυπον φέρει τὴν ὑπογραφήν μου.

Γ. Ι. Πασιδ'αυλ'οι

ΤΗ,

ΙΕΡΑ, ΤΕΤΡΑΚΤΥΙ ΤΩΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΩΝ

ΤΩ, ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΩ, ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ, ΔΙΟΝΥΣΙΩ,

ΤΩ, ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΣΩΦΡΟΝΙΩ,

ΤΩ, ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ ΓΕΡΑΣΙΜΩ,

ΚΑΙ ΤΩ, ΠΡΩΗΝ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ ΝΙΚΟΔΗΜΩ,

ΑΡΙΖΗΛΟΙΣ ΠΡΟΣΤΑΤΑΙΣ ΤΩΝ ΠΑΤΡΩΝ ΚΕΙΜΗΛΙΩΝ

ΥΠΙΚΟΥ ΣΕΒΑΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΦΟΣΙΩΣΕΩΣ

ΕΛΑΧΙΣΤΟΝ ΔΕΙΓΜΑ

ΤΟ ΛΙΤΟΝ ΤΟΥΤΟ ΠΟΝΗΜΑ

ΕΥΣΕΒΑΣΤΟΣ ΑΝΑΤΙΘΕΙΝ

Ο ΠΟΝΗΣΑΣ

ΕΛΛΗΝΙΣΤΗΜΙΟΝ ΚΡΗΤΗΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

17683

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος	Σελ. 0'—16'
Προεισαγωγή ('Ιστορική καὶ τεχνική ἄποψις τῆς τῶν ἀρχαίων 'Ελλήνων μουσικῆς).	» 1— 32

ΜΕΡΟΣ Α'.

'Η ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων μέχρις 'Ιωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ.	» 33—153
'Η Ἑλληνικὴ μουσικὴ ἐν τῇ ἀρχηγόνῳ χριστιανικῇ Ἐκκλησίᾳ.	» 33— 36
'Αναίρεσις τῆς δοξασίας ὅτι ἡ μουσικὴ ἡμῶν εἶναι ἐβραϊκῆς ἢ ῥωμαϊκῆς καταγωγῆς.	» 36— 44
Πηγαὶ διὰ τὴν μουσικὴν ἱστορίαν τῶν πρώτων αἰώνων.	» 44— 46
Περὶ τῆς δυνάμεως καὶ ὠφελείας τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μουσικῆς κατὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς πατέρας.	» 46— 50
'Η μουσικὴ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀπὸ τῆς ἀποστολικῆς ἐποχῆς.	» 51— 55
Ψάλλται καὶ Ἰσοκράται ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ.	» 56— 60
Χρησις ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ μονωδικοῦ εἴδους τῆς Ψαλμωδίας.	» 60— 65
'Η φωνητικὴ μουσικὴ ἐν τῇ χριστιανικῇ Ἐκκλησίᾳ.	» 65— 71
Τὰ ἄσματα τῆς ἀρχηγόνου Ἐκκλησίας.	» 71— 82
Οἱ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας ἀκμάσαντες μελωδοὶ καὶ ὕμνογράφοι.	» 83— 89
Συστηματικὴ διοργάνωσις τῆς μουσικῆς κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα.	» 89— 93
Δύο τρόποι ψαλμωδίας κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα.	» 93— 98
'Οποῖα ἡ παρὰ τοῖς μοναχοῖς ψαλμωδία καὶ μετὰ τὸν Δ' αἰῶνα.	» 98—103
Αἱ κατὰ τῆς θυμελικῆς μουσικῆς μομφαὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων.	» 103—110
Οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καινοτομοῦντες κατ' ἀνάγκην περὶ τὴν μουσικὴν.	» 110—118
Οἱ κατὰ τῶν αἱρέσεων ὁρθόδοξοι ὕμνοι.	» 119—123
Οἱ μελοποιοὶ καὶ ὕμνογράφοι τοῦ Δ', Ε', Σ' καὶ Ζ' αἰῶνος.	» 123—153

ΜΕΡΟΣ Β'.

'Ιωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ὁ τῆς ἱερᾶς βυζαντινῆς μουσικῆς διαρρυθμιστής.	» 154—230
Βίος 'Ιωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ.	» 154—162

Γένη, συστήματα καὶ ἤχοι ἐν τῷ ὀκτωήχῳ ὕμνωδία τοῦ Δα- μασκηνοῦ.	Σελ. 162—167
Ἡ σημειογραφία ἐν τῷ ὀκτωήχῳ ὕμνωδία τοῦ Δαμασκηνοῦ.	» 168—180
Ὁ ρυθμὸς ἐν τοῖς ἄσμασι τοῦ Δαμασκηνοῦ.	» 180—196
Περὶ τῆς Ὀκτωήχου τοῦ Δαμασκηνοῦ.	» 196—201
Οἱ ἄσματικοὶ Κανόνες.	» 202—214
Τροπάρια καὶ στιχηρά τοῦ Δαμασκηνοῦ.	» 214—216
Ἀργὰ μελωδήματα τοῦ Δαμασκηνοῦ.	» 216—220
Τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Τυπικόν.	» 220—224
Ἡ μουσικὴ χειρονομία καὶ ἐπὶ τοῦ Δαμασκηνοῦ.	» 224—227
Ἡ μουσικὴ τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐν Ρωσίᾳ.	» 227—230

ΜΕΡΟΣ Γ'.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ ἀπὸ τοῦ ὀγδόου μ.Χ. αἰῶνος μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων	» 231—496
Οἱ μετὰ τὸν Δαμασκηνοῦ ἄχρι τῆς ἀλώσεως ἀκμάσαντες ἄσμα- τογράφοι καὶ ὕμνογράφοι.	» 231—278
Ἡ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μουσικὴ κατὰ τοὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν αἰῶνας.	» 278—291
Οἱ ἀπὸ τῆς ἀλώσεως ἄχρις ἡμῶν ἀκμάσαντες ὕμνογράφοι, μου- σικοὶ καὶ μουσικολόγοι.	» 291—369
Αἱ κατὰ τοὺς κάτω χρόνους ἀκμάσασαι σχολαὶ ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.	» 370—393
Οἱ κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας λειτουργήσαντες Μουσι- κοὶ Σύλλογοι.	» 394—432
Οἱ σύγχρονοι ἄξιοι μελείας μουσικοδιδάσκαλοι, μουσικολόγοι καὶ ιεροψάλται.	» 433—496

Τὸ συμπέρασμα. (Ἀδύνατος ἡ ἀντικατάστασις τῆς ἐκ- κλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς διὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς τετρα- φωνίας).	» 497—538
Πίναξ Ἀλφαθητικὸς τῶν ἐν τῇ παρούσῃ βίβλῳ περιεχομένων κυρίων ὀνομάτων καὶ πραγ- μάτων.	» 539 ἐφξ.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἀπὸ τῶν Ἀποστολικῶν χρόνων ἡ πάτριος μουσικὴ δια-
βιοῦσα ἐν τῇ θεοτεύκτῳ ἱερᾷ ὁλκάδι τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν σὺν
τῇ λοιπῇ προγονικῇ κληρονομίᾳ, καὶ ἐν μέσῳ πολλάκις δει-
νῶν πειρατηρίων ἀσινῆς διαδραμοῦσα, διασέσωσται, θείᾳ συνάρ-
σει, μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν. Κατὰ τὸν παρόντα ὅμως αἰῶνα,
ὅτε ὁ ἐκ Δυσμῶν δίκην χειμάρρου λάβρως εἰσρέων ἐν τῇ Ἀνα-
τολῇ πολιτισμός, πάσας τρεπόμενος τροπὰς ὥσπερ ὁ Πρωτεὺς
ἐκεῖνος, ἤρξατο κατακλύζων πᾶσαν εὐγενῆ τοῦ Γένους κληρο-
νομίαν, ἀνεφύη παρ' ἡμῖν ζήτημα σπουδαιότατον, ἐθνικὸν ἅμα
καὶ ἐκκλησιαστικόν, ἀπαύγασμα πάντως τυγχάνον τῆς νέας εὐ-
ρωπαϊκῆς παιδεύσεως καὶ ἀνατροφῆς ἡμῶν, ἀφορῶν δὲ εἰς τὸ
τιμαλφές τῶν μακαρίων πατέρων ἡμῶν κεμήλιον, τὴν ἐκκλησια-
στικὴν μουσικὴν. Τὸν σάλον ἡγείραν τινὲς τῶν κατὰ τὰς τελευ-
ταίας δεκαετηρίδας εἰς τὴν Ἑσπερίαν παροικησάντων ματαιο-
σόφων ὁμογενῶν, οἵτινες ἐν πολλοῖς μὴ διακρίνοντες τὰ ὀθνεῖα
καὶ ἀλλότρια τῶν ἰδίων καὶ πατρίων, μηδὲ τὴν δύναμιν καὶ
σημασίαν τῶν ἐθνικῶν ἡμῶν θησαυρῶν, κατηγοροῦσι τῆς χρό-
νῳ πρεσβυτάτης καὶ δόξῃ κλεινοτάτης ἱερᾶς ἡμῶν μουσικῆς,
—ἣν παρ' αὐτῶν τῶν Ἀποστόλων παραλαβοῦσα διακρατεῖ ἀρα-
ρότως ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία, ἥτις ἔστηκεν ἀκράδαντος ἐπὶ τῆς
ἀσαλεύτου πέτρας τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ἐφ' ἧς αὐτὴν ὠκο-
δόμησεν ὁ αἰώνιος αὐτῆς Νυμφίος καὶ κραταῖος δομήτωρ—,
καὶ ἀποφαίνονται ἐκ πλάνης ἐν τῇ ἀκράτῳ δημοκρατίᾳ τῶν
σκέψεων αὐτῶν ὅτι αὕτη ὅλως παρεφθάρη διὰ τῆς εἰσαγωγῆς
ὀθνείων μελῶν, προτείνοντες ἅμα ἵνα ἀποσκορακισθῇ αὕτη ἐκ
τοῦ ἱεροῦ περιβόλου τῆς ἐκκλησίας, ἡ περιβληθῇ διὰ τοῦ μαν-
δύου τῆς τετραφώνου ἀρμονικῆς μουσικῆς. Καὶ πολλὰ ἐπὶ
τούτῳ ἐγράφησαν ἐν ἐφημερίσι καὶ φυλλαδίοις ὑπὸ εὐρωπαῖ-

ζόντων ὁμογενῶν, στερούμενα ἱστορικοῦ καὶ ἐπιστημονικοῦ κύρους, οὐκ ὀλίγα δὲ ἐδημοσιεύθησαν ἐμβριθῆ καὶ ἄξια μελέτης εἰς ἀναίρεσιν τῶν δοξασιῶν τῶν νεωτεριστῶν ὑπὸ σοφῶν ὁμογενῶν καὶ ξένων μουσικολόγων.

Ἐπειδὴ δὲ τανῦν ὁ κατὰ τῆς μουσικῆς ἡμῶν πόλεμος μετὰ μείζονος δραστηριότητος διεξάγεται, σύνισμεν ὅτι ἀνάγκη παρίσταται, εἴπερ ποτέ, ὅπως, ἅμα μὲν, ἀνεγερθῶσι φρούρια καὶ φραγμοὶ ἐναντι τοῦ καινοθρόου τούτου χειμάρρου, τοῦ κατακλύζοντος παρὰ τισι τῶν ἡμετέρων καὶ θρησκείαν καὶ γλῶσσαν καὶ μουσικὴν, ἅμα δέ, ἐδραιότερον οἰκοδομηθῶσιν οἱ εἰς τὰ πάτρια ἐρριζωμένοι καὶ ἐρρωμένοι περὶ τῆς ἀρχαιότητος καὶ ἱστορίας τῆς ἱερᾶς τέχνης διὰ καταλλήλου συγγραφῆς, εἰς ἣν νὰ ἐνορῶσιν ὡς ἐν κατόπτρῳ τὴν ἱστορικὴν εἰκόνα τοῦ πατρῷου τούτου κειμηλίου, καὶ ἐξ ἧς νὰ μάθωσι πότε καὶ ὑπὸ τίνων ἐκαλλιεργήθη ἡ μουσα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μελωδίας, καὶ πῶς οἱ πατέρες ἡμῶν μεριμνῶντες περὶ ταύτης συνεβάλλοντο πρὸς πιστὴν διαφύλαξιν αὐτῆς ἐν ἡμέραις δόξης ἢ ἐν ἡμέραις χαλεπαῖς. Ἡ ἱστορία τῆς μουσικῆς ἀναμφιβόλως ἐστὶ χρησιμωτάτη, ἀλλ' ἡ σύνταξις τοιαύτης δυσχερὴς, ἐργώδης, πολύπονος καὶ λαβυρινθώδης τυγχάνει. Καὶ χρησιμωτάτη μὲν, διότι πρὶν ἢ εἰς τὰ καθέκαστα ἐπιστήμης τινὸς ἢ τέχνης χωρήσῃ τις, ἀνάγκη νὰ ἀνιχνεύσῃ ὡς οἷόν τε ἐπιμελῶς τὰ ἵχνη τῆς ἱστορικῆς πορείας, ἣν αὕτη διήνυσεν ἀπὸ τῆς συστάσεως αὐτῆς μέχρις ἐσχάτων· ἡ ἀκριβὴς ἀνιχνεύσις τῆς πορείας ταύτης τοσοῦτ' μᾶλλον ἀναγκαία ἐστὶ, καθόσον συνεπάγεται τὴν γνῶσιν τῶν διαφόρων τῆς ἐπιστήμης ἢ τέχνης ἐκείνης φάσεων, ἃς τυχὸν ἔλαβε κατὰ διαφόρους ἐποχὰς καὶ αἰῶνας, τοῦθ' ὅπερ τὰ μάλιστα καὶ κράτιστα συντελεῖ εἰς τὴν περαιτέρω πρόοδον καὶ ἀνάπτυξιν αὐτῆς. Δυσχερὴς δὲ τὰ μάλα ὁ λεπτομερὴς καταρτισμὸς τοιαύτης ἱστορίας, διότι ὁ τῆς μουσικῆς ἡμῶν ἀγρὸς, χέρσος καὶ ἀγεώργητος τυγχάνει, ἄλλαις λέξεσι, τὰ βοηθήματά εἰσιν ὀλίγιστα καὶ εἰς πολλοὺς συγγραφεῖς σποράδην κείμενα, ἅπερ οἱ κατὰ καιροὺς γνώσεων παντοδαπῶν πλουτοῦντες καὶ δυνάμενοι ταῦτα ἐρευνῆσαι, τῇ ῥαστώνῃ καταθύοντες ἢ τὸν πόνον πρὸς διάσωσιν τῶν μουσικῶν ἱστορικῶν εἰδήσεων ὀρρωδοῦντες, ἄλλοις τὴν δόξαν κατελείμπανον. Ἀληθὲς δὲ εἰπεῖν ὅτι οὐκ ἔστιν εὐχερὲς τὸ βαδίζειν τὴν δύσβατον ταύτην τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἱστορίας χώραν, ἐφ' ᾧπερ καὶ στερούμεθα ἄχρι τοῦδε ἱστορίας τῆς ἱερᾶς ἡμῶν μουσικῆς

εἴτε ἐν τῇ ἡμετέρᾳ γλώσσῃ εἴτε ἐν εὐρωπαϊκῇ γεγραμμένης, ὁπλωτικῆς δὲ τῶν κατὰ καιροὺς διαφόρων φάσεων καὶ τυ-
χῶν αὐτῆς μετὰ τῶν διαπρεψάντων ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς ὀρίζοντι
ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας ἄχρι τῶν καθ'
ἡμᾶς χρόνων κορυφαίων μελωδῶν, ὑμνογράφων, μουσικῶν
καὶ μουσικολόγων, ὧν ἡ δόξα ἄδυτος καὶ ἀειλαμπής, ἡ δὲ μνή-
μη αἰδιος καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας πανέντιμος καὶ ἀποστήλβουσα.

Τῇ εὐγενεῖ διακονίᾳ τῶν Ἑλικωνιάδων καὶ Ἱεροσολυμι-
τίδων Μουσῶν ἐκ παίδων ἑμαυτὸν καθιερώσαντες καὶ τῇ
ιερᾷ μουσικῇ προσκείμενοι καὶ κομῶντες, πρὸς δὲ καὶ ὑπὸ
θερμοτάτου ἐθνικοῦ ζήλου διαπυρούμενοι καὶ ὑπεκκαιόμενοι,
ιερὸν ἐνομίσαμεν καθῆκον καὶ χρέος ὀφειλόμενον πρὸς τε τὴν
Μπτέρα Ἑκκλησίαν καὶ πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους ὁμογενεῖς νὰ
διευκρινήσωμεν, τό γ' ἐφ' ἡμῖν, τὰ περὶ τοῦ μουσικοῦ ζητή-
ματος, συνεισφέροντες τὸ εὐαγγελικὸν λεπτὸν τῆς χήρας εἰς
τὸν ἐθνικὸν καὶ ἐκκλησιαστικὸν Κορβανᾶν, εἰ καὶ ὁμολογοῦμεν
τὸ ἀτελὲς τῶν ἡμετέρων δυνάμεων καὶ τὴν σμικρότητα τῆς
ἡλικίας ἡμῶν εἰς ἐπιχείρησιν ἔργου, πολὺν ἀπαιτοῦντος τὴν
κόμην καὶ ἄπλετον τὴν σοφίαν καὶ μουσικὴν παιδείαν,
ἔργου, ἀπαιτοῦντος ἄνδρας, οἵτινες θεῖα τε καὶ ἀνθρωπίνῃ σο-
φίᾳ κομῶντες καὶ τὸν περὶ τὴν ἱερὰν μουσικὴν ἔνθεον ζῆλον
τῶν δοιδίμων ἁγίων ἡμῶν πατέρων ἐπαξίως διαδεξάμενοι, κα-
ταγαλίζουσι τὸ τῆς Χριστοῦ Ἑκκλησίας στερέωμα καὶ τιμῶσι τὸ
τοῦ Γένους ὄνομα. Ὁμολογοῦμεν καὶ αὐθις ὅτι δὲν ἀγνοοῦμεν
τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἔργου οὗ ἐπελήφθημεν, οὐδὲ ἐπιλανθα-
νόμεθα τῆς ἡμετέρας ἀδυναμίας περὶ τὸ ζήτημα, ἀλλ' ὀρμώ-
μενοι ἐκ τῆς σκέψεως ὅτι καὶ λιθάριόν τι προστιθέμενον εἰς τὸ
ἐθνικὸν μουσικὸν οἰκοδόμημα συμβάλλεται κατὰ τὸ ἐνδὸν εἰς
τὴν προαγωγὴν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ περὶ μουσικῆς σοβαροῦ
ζητήματος, τὸ δὲ «καδδύναμιν ἔρδειν καὶ Θεῷ φίλον», εἰς τὸν
προκείμενον ἀγῶνα ἀπεξεδύθημεν.

Ἐπιμελῶς ἐπὶ ὅλην δωδεκαετίαν ἐν τῷ μέτρῳ τῶν σμικρῶν
δυνάμεων ἡμῶν τὸ περὶ τῆς πατρίου μουσικῆς θέμα εἰς μελέτην
προσπησάμενοι πρὸς κατανόησιν τῶν ὑπὲρ καὶ κατ' αὐτῆς γρα-
φομένων, ἀνελεξάμεθα μετὰ πολὺπονον ἐργασίαν καὶ ἐργώδεις
ἐρεῦνας τὰς τῇδε κάκεισε ἐσπαρμένας γνωστάς τε καὶ τέως
ἀγνώστους ἱστορικὰς εἰδήσεις περὶ τοῦ μουσικοῦ ἀντικει-
μένου, πολλὰ πρὸς τοῦτο συγγράμματα ἀρχαῖά τε καὶ νεώτερα,
ἀκριβῶς καὶ συντετελεσμένως ἐκμελετήσαντες, καθάπερ μαρ-

τυροῦσιν αἱ πολυάριθμοι ἐν ὑποσημειώσεσι παραπομπαὶ αἱ ἐν τῷ συγγράμματι ἐγκατεσπαρμέναι, αἵτινες παρέχουσι πάντως εἰς αὐτὸ κύρος ἀναμφισβήτητον, τιμῶσι τὴν φιλοπονίαν καὶ εἰλικρίνειαν τοῦ συγγραφέως, ἱκανοποιοῦσι δὲ καὶ εὐρυτέρας ἐπιθυμίας τῶν φιλιστόρων καὶ μουσικολόγων. Ὡστε, ἡ παροῦσα ἱστορικὴ σκιαγραφία τῆς πατρίου μουσικῆς κατηρτίσθη καὶ συνυφάνθη διὰ τῆς συναρμοολογήσεως τῶν διαφόρων περὶ μουσικῆς εἰδήσεων, ὡς διὰ τῶν ἐπιμελῶς περισυναγομένων καὶ συναρμολογουμένων συντρυμμάτων ἀρχαίου μνημείου σκιαγραφεῖται κατὰ τὸ ἐνὸν ὑπὸ τῶν δεξιῶν ἀρχαιολόγων ἡ ἀρχικὴ τοῦ ἑρείπιου ὑπόστασις. Τοῦ ἔργου ἀρξάμενοι ἐχωροῦμεν πρὸς τὰ πρόσω· ἀλλὰ χαλεπὸν τὸ ἀναζητεῖν ἐξ ἀτελῶν πηγῶν ἐντελῆ προϊόντα· ἡ καταβολὴ παντὸς οἰκοδομήματος δυσχερὲς τυγχάνει, πολλάκις δὲ καὶ ἐπισφαλής· ἐντεῦθεν καὶ τὴν παροῦσαν συγγραφὴν δὲν ἐτολμήσαμεν νὰ τιτλοφορήσωμεν Ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, ἀλλὰ Συμβολὴν εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, διότι σύνισμεν ὅτι οὐκ ἐσμὲν ὁ νέος Οἰδίπους ὁ λύσας τὸ τῆς Σφύγγος αἶνιγμα, οὐδ' ἐπαγγελλόμεθα ὅτι διηκρινήσαμεν καθ' ὅλα τὰ σημεῖα τὴν τῆς μουσικῆς ἱστορίαν, ἥτις πρὸς ἀπαρτισμὸν ἐντελῆ δεῖται τῆς συνεργασίας ἀνδρῶν μουσικωτάτων, δαημόνων τῆς σημασίας καὶ δυνάμεως τῆς παρασημαντικῆς οὐ μόνον τῆς ἥδη ἐν χρήσει, ἣν πάντες γνωρίζομεν, ἀλλ' ἀναδρομικῶς τῆς τοῦ Ἰακώβου τοῦ Πρωτοψάλτου, Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου, Παναγιώτου τοῦ Χαλάτζογλου ἢ Ἰωάννου τοῦ Τραπεζουντία, Ἰωάννου τοῦ Κουκκουζέλη καὶ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. Τοιούτων μουσικωτάτων ἀνδρῶν στερούμεθα ἀληθῶς, καυχᾶται ὅμως τὸ Γένος ἀριθμοῦν ἐτι ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ δύο ἴσως ἢ τρεῖς γηραιοὺς μουσικοδιδασκάλους διατεινομένους ὅτι ἀναγινώσκουσι τὴν παρασημαντικὴν Ἰακώβου τοῦ Πρωτοψάλτου, Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου καὶ Παναγιώτου τοῦ Χαλάτζογλου, ὧν εἷς, ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει φιλοπονώτατος Παναγιώτης Κηλτζανίδης ὁ Προυσαεὺς καὶ μεθοδικὴν πρὸς τοῦτο ὀγκωδεστάτην συγγραφὴν συνύφανε, μὴπω ἐκδοθεῖσαν, δι' ἧς ὡς διὰ Κλειδὸς θὰ κατορθώσωμεν ἡμεῖς οἱ νεώτεροι ἵνα ἀνοίξωμεν τὴν πύλιν τοῦ παμπλοῦτου ἀνακτόρου τῆς βυζαντινῆς τῶν πατέρων ἡμῶν μουσικῆς καὶ ἐντρυφήσωμεν ἐς τοῦτιδὸν ἐν αὐτῷ, προσομιλοῦντες τοῖς ἀρχαίοις μουσικοῖς χειρογράφοις, ἅτινα τανῦν ἀπροσπέλαστα καὶ ἀκοι-

νώνητα ἡμῖν τυγχάνουσιν. Ἐκ τῶν εἰρημένων κατάδηλον γίγνεται, ὅτι τὸ κενὸν διὰ τῆς παρούσης συγγραφῆς ἡμῶν τελείως δὲν ἐπληρώθη, ἀλλ' ἀληθὲς ὅτι καὶ τὸν συμκρὸν ἡμῶν λύχνον οὐδόλως ἀπεκρύψαμεν ὑπὸ τὸν μόδιον, ἀλλὰ, καίπερ ἀμυδρὸν φῶς ἐκπέμποντα, ἐθέσαμεν ἐπὶ τὴν λυχνίαν, ὅπως φωτίζη, εἰ καὶ ἀμυδρῶς, τοὺς ἐν τῇ μεγάλῃ ἐθνικῇ οἰκίᾳ, καὶ διανοίξῃ τὸ στάδιον εἰς ἔργον, ὅπερ τελειοποιούμενόν ποτε δυνατόν εἰς φῶς ἀγαγεῖν πλήρη καὶ αὐτοτελεῖ τὴν ἱστορίαν τῆς ἱερᾶς ἑλληνικῆς μουσικῆς. Τὸ ἡμέτερον πόνημα περιέχον συλλήβδην ἱκανὰς ἱστορικὰς εἰδήσεις ἀναγομένας εἰς τὴν ἱερὰν ἡμῶν μουσικὴν ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, εἰς φῶς ἄγομεν πρὸς ἀμύναν τῆς ἰταμῶς προσβαλλομένης θείας τέχνης, θεωροῦντες τοῦτο ὡς ἀποχρῶσαν ἀπάντησιν κατὰ τῶν κατασοφιζομένων τὴν ἀλήθειαν ξενομανούντων ὁμογενῶν, ἐγκόλπιον ἀλεξιτήριον τοῖς περὶ πλείστου ποιουμένοις τὸν πάτριον τοῦτον θησαυρόν, ὑπέρεισμα ὀνήσιμον καὶ τοῖς κραδαινομένοις καὶ ὑποσκελισθῆναι κινδυνεύουσιν, ὀρμητήριον δέ, ἐξ οὗ οἱ περὶ τὰ τοιαῦτα σοφώτεροι καὶ εἰδημονέστεροι κριτικώτερας καὶ μᾶλλον ἐμβριθεῖς μελέτας φιλοπονήσουσι, συντελοῦντες οὕτω πρὸς διάλυσιν τῆς ἀχλύος τῆς περικαλυπτούσης τὰς ἀγνοούμενας σελίδας τῆς ἱστορίας τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν μουσικῆς διὰ τῆς προσηκούσης συναρμολογήσεως καὶ συναπαρτίσεως τελείου σχετικῶς μουσικοῦ ἱστορικοῦ ἔργου εἰς ἓν ὅλον ἁρμονικόν. "Ὡς τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἱστορικῆς ταύτης σκιαγραφίας τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς παρ' ἄλλων ἀπεκδεχόμεθα, καὶ τὴν κρείττονα δόξαν καταλείπομεν ἐκείνοις ὅσοι εἰσι «τῶν ἐξητασμένων καὶ διαβεβηκότων ἐν θεωρίᾳ», ὡς λέγει πρὸς Εὐνόμιον ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος Γρηγόριος. Τὴν παρατήρησιν ἡμῶν ταύτην ἐχέτωσαν ὑπ' ὅψιν οἱ ἐθάδες εἰς τὸ αὐστηρῶς ἐπικρίνειν πᾶν σύγγραμμα, οἱ θέλοντες τὰ πάντα ἐξ ὑπαρχῆς τέλεια, οἱ ἀγνοοῦντες ὅτι σὺν τῷ χρόνῳ βελτιοῦνται τὰ προϊόντα τῆς διανοίας, καὶ ὅτι πᾶν σχόλιον ἄκαιρον καὶ πᾶσα ἐκ προουσίῳ ἐπίθεσις τοὺς εὐγενῶς ἀθλοῦντας ἐν τῷ καλῷ ἀγῶνι ἐκνευρίζει καὶ ἀποθαρρύνει. «Ἡμῖν δὲ παρ' ὅλην τὴν ἱστορίαν τὰ μὲν γραφέντα καλῶς, μὴ μετεχέτω φθόνου· τὰ δὲ ἀγνοηθέντα τυγχανέτω διορθώσεως ὑπὸ τῶν δυνατωτέρων. Διεληλυθότες δὲ ὑπὲρ ὧν προηρούμεθα τὴν ἐπαγγελίαν τῆς γραφῆς βεβαιοῦν ἐγχειρήσομεν» (Διοδ. Σικελ. Α' α'. 5). Σοφῶς συμβουλεύει τοὺς

τοιούτους ἐπικριτὰς ὁ πολὺς Πολύβιος διὰ τῶν ἐπομένων «Δεῖ τὸν ἀγαθὸν κριτὴν οὐκ ἐκ τῶν παραλειπομένων δοκιμάζειν τοὺς γράφοντας, ἀλλ' ἐκ τῶν λεγομένων· κἂν μὲν ἐν τούτοις λαμβάνει τι ψεῦδος, εἰδέναι ὅτι κακεῖνα παραλείπεται δι' ἄγνοϊαν· ἂν δὲ πᾶν τὸ λεγόμενον ἀληθὲς ᾖ, συγχωρεῖν, διότι κακεῖνα παρασιωπᾶται κατὰ κρίσιν, οὐκ ἄγνοϊαν ».

Πρὸς ἀπαρτισμὸν τοῦ πονήματος τοῦδε, ἀσμένως καὶ εὐγνωμόνως ἔσχουμεν συμμάχους πάντας τοὺς ἐγκύψαντας μετ' ἐξαιρέτου ζήλου εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς μουσικῆς καὶ εἰς θέματα σχετικὰ πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς ἱερᾶς ἡμῶν μουσικῆς· λέγομεν δὲ σχετικὰ πρὸς τὴν ἱστοριαντῆς μουσικῆς, διότι, ὡς ἐφθημεν εἰπόντες, ἱστορία τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς δὲν ὑπάρχει οὔτε ἐν τῇ ἡμετέρᾳ γλώσσῃ, οὔτε ἐν εὐρωπαϊκῇ τινι. Καὶ ἐκ μὲν τῶν ξένων εἴχομεν πλείστους ὑπ' ὧν, ἐξ ὧν ἀναφέρομεν μόνον τοὺς κυριωτέρους, οἶον, τὸν ἐκ Χίου δυτικὸν ἱερέα Λέοντα Ἀλλάτιον (*De libris ecclesiasticis Græcorum*, ἐν Παρισίοις 1645.—*De Ecclesiæ orientalis perpetua Consensione*, ἐν Κολωνίᾳ 1648.—*Græciæ orthodoxæ Scriptores*, ἐν Πάρι 1652—59), τὸν Καβέον (*Cave, Scriptorum Ecclesiasticorum Historia Litteraria*, Genevæ. 1705) τὸν Γοὰρ (*Goari Euchologium*, Paris, 1647. Venet. 1730) τὸν Ἀσσεμάνν (*Bibliotheca orientalis* εἰς 4 τόμους, ἐν Πάρι 1719), τὸν Δονκάγγιον (*Ducangii graec. Glossarium*) τὸν Γερδέρτον (*De cantu et Musica sacra a prima Ecclesiæ ætate etc.* Τομ. Α' καὶ Β'), τὴν Ἑλληνικὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Φαβρικίου (*Fabricii, Bibliotheca Græca*, ἐκδ. Ἀρλεσίου), τὸν Ἀγγελὸν Μάιον (*Maii, Spicilegium Romanum*, Romæ 1841) τὸν Πασχάλν (*Pascal, Origines de la liturgie Catholique*, Petit-Montrouge 1844), τὸν Α. J. H. Vincent (*Notice sur divers manuscrist grecs, relatifs à la musique, comprenant une traduction française et des commentaires*. Paris 1847. imprimerie royale, 1 vol. in 4 pag. 600) τὸν Fr. Aug. Gervert (*Histoire et théorie de la musique Grecque. tom. II*) τὸν Κίρχερν (*Musurgia universalis*, Rom. 1850 τομ. 1), τὸν Πίτραν (*Cardinal Pitra, Hymnographie de l' Eglise Grecque*, Paris 1867), τὸν Βιλλεμαῖνον (*Tableau de l'éloquence chrétienne au IV siecle*), τὸν ἐκδότν τῶν Πλατωνικῶν Διαλόγων Σταλδάουμ (*Musica ex Platone*), τὸν ἐπὶ τῶν Εὐαγγελίων κριτικὴν μελέτην γράψαντα Michel Nicolas, τὸν Ἀλέξανδρον Ἑλλάδιον (*Sta-*

tus præsens Ecclesiæ græcæ), τὸν F. S. Fétis (Histoire générale de la Musique. 5 vol. 1869—1876. —Résumé philosophique de l'histoire de la Musique, 1er vol. de la Biographie des Musiciens. 1 édition), τὸν ἐν Μονάχῳ καθηγνητὴν Χρίστιον («Συμβολαὶ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν φιλολογίαν τῶν Βυζαντινῶν» ἢ ἐπὶ μέρους «Περὶ τῆς ἀρμονικῆς Μανουὴλ τοῦ Βρυενίου καὶ τοῦ συστήματος τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς») τὸν ἐκδόντα μετὰ τοῦ ἡμετέρου Ματθαίου Παρανίκα Συλλογὴν ἐκκλησιαστικῶν χριστιανικῶν ἀσμάτων (Anthologia græca carminum christianorum adornaverunt W. Christ et M. Paranikas. Lipsiæ 1871), τὸν Bourgault Ducoudray (Études sur la Musique Ecclésiastique Grecque.—Mélodies populaires de Grèce.—Mondalité dans la musique grecque), τὸν Miller (Journal des Savants. 1876 σ. 420 καὶ ἐφεξῆς), τὸν Στεβένσονα (Du rythme dans l' Hymnographie de l' Église Grecque par Henry Stevenson, Paris 1876), τὸν Felix Nève (L'arménie Chrétienne et sa littérature. Louvain 1886), τὸν καθηγνητὴν τῆς ἐν Μόσχῃ μουσικῆς σχολῆς Δημήτριον Ραζουμόβσκι, γράψαντα περὶ τῆς ἡμετέρας μουσικῆς ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Μεγάλου Θεωρητικοῦ τοῦ ἡμετέρου Χρυσάνθου, ὡς δηλοῦται ἐκ τοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ ἐν Ρωσσίᾳ» Α' τεύχους (τῶν λοιπῶν δύο τευχῶν ἀπλῶς περὶ τῆς θεωρίας καὶ μελοποιίας τῆς ρωσικῆς μουσικῆς πραγματευομένων), ὅπερ μεταφράσας ἐπέδωκεν ἡμῖν ὁ φίλος καθηγνητὴς τῆς ρωσικῆς γλώσσης ἐν τῇ ἐν Χάλκῃ Θεολογικῇ σχολῇ πανοσιολογιώτατος Ἀπόστολος Χριστοδούλου, ᾧ καὶ πολλὰς χάριτας οἶδαμεν ἐπὶ τούτῳ, ὡς καὶ τῷ γλωσσομαθεῖ φίλῳ Πέτρῳ Ἀλεξιάδῃ τῷ ἐξ Ὑψωμαθείων, τῷ προθύμῳ μεταφράσαντι ἐκ τῆς ρωσίδος εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς φωνὴν τεμάχιά τινα ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ ἀρχιεπισκόπου Τσερνιγοβίας Φιλαρέτου, ὅπερ πραγματεύεται κυρίως περὶ τῆς θείας λατρείας τῆς ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἐπὶ μέρους δὲ περὶ τῆς ὑμνωδίας καὶ τῶν ὑμνωδῶν τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας. Τῇ συμβουλῇ τοῦ σοφοῦ Κοραῆ εὐλαβῶς στοιχοῦντες, πολλὰς προσπαθείας κατεβάλομεν πρὸς εὐρεσιν ἐν Εὐρώπῃ τῶν ἐξῆς τεσσάρων συγγραμμάτων «Histoire général de la musique, par Blainsille, Paris, 1767», «Dictionnaire de Musique, par J. J. Rousseau, Paris, 1768», «Eléments de musique par d'Alembert, Paris, 1772», «Mémoires sur la musique des anciens par Roussier, 1774»· ἀλλὰ

πάσαι αἱ πρὸς τοῦτο προσπάθειαι ἡμῶν ἀπέβησαν εἰς μάτην.

Ἐκ δὲ τῶν εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς φωνὴν συγγραμμάτων εἶχομεν ὑπ' ὄψιν πάντας τοὺς Ἑλλήνας συγγραφεῖς ("Ὀμηρον κ.λ.π), τὸν περὶ Μουσικῆς διάλογον τοῦ Πλουτάρχου, τὴν Συλλογὴν τῶν Ἑλλήνων μουσικῶν τοῦ Μειδωμίου (*Antiquæ Musicæ auctores septem. Græce et Latine. Marcus Meibomius* ἐν Ἀμστελοδάμῳ 1652), τὸ ἐγκώμιον τῆς Μουσικῆς τοῦ Λουκιανοῦ, τὰ περὶ Μουσικῆς τοῦ Μιχαὴλ Ψέλλου καὶ Μανουὴλ Βρυεννίου, πάσας τὰς ἐκδοθείσας κατὰ καιροὺς Ἀρχαιολογίας, τὰς Ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Φιλολογίας ἢ Γραμματολογίας, τὴν Ἑλληνικὴν Πατρολογίαν τοῦ Migne (*græce et latine*, τόμοι 161), τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἱστορίας ἀπὸ τοῦ Εὐσεβίου μέχρι τῆς τοῦ συγχρόνου Φιλαρέτου Βαφείδου (τανῦν μυτροπολίτου Καστορίας), τοὺς ἱεροὺς Κανόνας τῶν θείων Ἀποστόλων καὶ Πατέρων, τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς χρονογράφους, πάσας τὰς ἐκδοθείσας ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, πάσας τὰς κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας δημοσιευθείσας διατριβὰς περὶ μουσικῆς ἐν ἰδιαιτέροις φυλλαδίοις ἢ ἐν ταῖς διαφόροις ἐφημερίσι καὶ τοῖς περιοδικοῖς συγγράμμασι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Ἀθηνῶν, Τεργέστης, Ἀλεξανδρείας καὶ Σμύρνης, τὸ Τυπικὸν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἱερᾷ Λαύρᾳ τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Σάββα (Ἐνετίῃσι 1685), τὸν Χρονογράφον (ἐκδ. τοῦ 1806), τὸ Μέγα Θεωρητικὸν τῆς Μουσικῆς ὑπὸ Χρυσάνθου Προύσης (ἐν Τεργέστη, 1832), τὸ τοῦ Νικοδήμου Ναξίου Θεοτοκάριον (ἐκδ. Γ. Μουσαίου. ἐν Κ]πόλει, 1849) τὸ Λεξικὸν τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ὑπὸ Κυριακοῦ Φιλοξένους Ἐφεσιομάγνητος, ἐν Κ]πόλει, 1869) τὰ Προλεγόμενα τῆς κατὰ τὸ 1868 ἐκδοθείσης ἐν Κ]πόλει Μουσικῆς Βιβλιοθήκης, τὸ Ἱστορικὸν Δοκίμιον περὶ τοῦ θεάτρου καὶ τῆς μουσικῆς τῶν Βυζαντινῶν ἥτοι τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὸ Κρητικὸν θέατρον (ἐν Βενετίᾳ 1871), τὰ Ἑλληνικὰ ἀνέκδοτα, τὴν Μεσαιωνικὴν Βιβλιοθήκην καὶ τὴν Νεοελληνικὴν Φιλολογίαν τοῦ Κ. Ν. Σάθα, τὴν Δωδεκάβιβλον τοῦ Δοσιθέου, τὴν Πραγματείαν περὶ τῆς τῶν ἑλληνικῶν στοιχείων ἐκφωνήσεως ὑπὸ Ἀναστασίου Γεωργιάδου Φιλίππουπολίτου, (ἐν Παρισίοις 1812), τὰ ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Κ. Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, οἶον τὸν Σιωνίτην προσκυνητὴν, περὶ τῆς γνησίας προφορᾶς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης (ἐν Πετρούπολει 1830) καὶ περὶ τῶν Ὁ ἑρμηνευτῶν τῆς Παλαιᾶς θείας Γραφῆς

(Ἀθήνησι 1844), τὸ Ἑορτοδρόμιον (ἐν Βενετία 1836), τὴν Νέαν Κλίμακα καὶ τὸν Συναξαριστὴν (Ἀθήνησι 1868) Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου, τὸ Σχεδιάσμα κατόπτρου νεοελληνικῆς φιλολογίας ὑπὸ Ἰωσήφ Δεκιγάλλα (ἐν Ἑρμουπόλει 1846), τὴν Βυζαντίδα τοῦ Σκαρλάτου, τὴν Ἱεροσολυμιάδα Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ (ἐν Ἱεροσολύμοις 1862), τὰς κατὰ τὸ 1864 ἐκδοθείσας Φιλοσοφικὰς Μελέτας τοῦ Π. Βράϊλα Ἀρμένη, τὸ ὑπὸ τοῦ Δ. Πανταζῆ μεταφρασθὲν ἀρχαιολογικὸν Λεξικὸν τοῦ W. Smith, τὸ ἐν Σμύρνῃ κατὰ τὸ 1867 μεταφρασθὲν ὑπὸ τοῦ Π. Γερακάκη παράρτημα Λεξικοῦ Ἑγκυκλοπαιδικοῦ, τὰς Βυζαντινὰς Μελέτας τοῦ Σπυρίδωνος Ζαμπελίου (ἐν Ἀθήναις 1857), τὴν Φιλολογικὴν καὶ κριτικὴν ἱστορίαν τῶν ἀγίων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας (ἐν Ἀθήναις 1851) τοῦ Κ. Κοντογόνου, τὰ τοῦ Γ. Σερουίου Φιλολογικὰ Σκαλαθύρηματα, τὴν Βιογραφίαν Κωνσταντίου Α΄ τοῦ ἀπὸ Σιναίου καὶ ἐλάσσονας συγγραφὰς ἐκκλησιαστικὰς καὶ φιλολογικὰς ὑπὸ Θεοδώρου Ἀριστοκλέους (ἐν Κωνσταντινουπόλει 1866), τὰ Ἐκπαιδευτικὰ καὶ Ἐκκλησιαστικὰ, τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δελτίον καὶ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἐπιθεώρησιν τοῦ Β. Δ. Καλλιφρονος, τὴν Νεοελληνικὴν Φιλολογίαν τοῦ Βρετοῦ, τὸν Ψαλτῆρα τοῦ Διονυσίου Κλεόπα, Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Ἀθανασίου Κομνηνοῦ Ὑψηλάντου ἐκδιδόντος Γερμανοῦ Ἀφθονίδου Σιναΐτου (ἐν Κωνσταντινουπόλει 1870), τὴν Ὁρθόδοξον ἐλλάδα τοῦ Ἀνδρονίκου Δημητρακοπούλου (ἐν Ἀθήναις 1872), τὰ Καππαδοκικὰ Παύλου Κ. Καρολίδου (ἐν Κωνσταντινουπόλει 1874), Περὶ ἐνώσεως τῶν Ἀρμενίων ὑπὸ Γρηγορίου μνητροπολίτου Χίου, τὸ Λεξικὸν τῆς Ἱστορίας καὶ Γεωγραφίας ὑπὸ Σ. Ι. Βουτυρά, Περὶ χριστιανικῆς ποιήσεως τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ Ματθαίου Παρανίκα (ἐν Κωνσταντινουπόλει 1873), τὴν περὶ τῶν ἑλλήνων Μουσικῶν μεταφρασθεῖσαν ὑπὸ Π. Κουπιτώρη πραγματείαν τοῦ Ἰωάννου Φραντζίου, τὰς περὶ τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἐκκλησίᾳ (γερμαν. ἐν Μονάχῳ 1874) καὶ περὶ τῆς κατὰ τὸν μεσαῖωνα μουσικῆς τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας (ἐν Ἀθήναις, 1882) μελέτας τοῦ Ι. Δ. Τζέτζη, τὸ περὶ ρυθμοῦ ἐν τῇ ὑμνογραφίᾳ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας ὑπὸ Π. Κουπιτώρη (ἐν Ἀθήναις 1878), τὴν φιλοσοφίαν τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας (ἐν Ἀθήναις 1880) καὶ τὰς μελέτας περὶ τῶν Χριστιανῶν Ἀπολογητῶν τοῦ Β΄ καὶ Γ΄ αἰῶνος (ἐν Ἀθήναις 1876) ὑπὸ Ἰγνατίου Μοσχάκη, τὰς διατριβάς περὶ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ ὑπὸ Μισαήλ μνητροπολίτου Ἀθηνῶν, περὶ Γρηγορίου

τοῦ Θεολόγου ὑπὸ Νικηφόρου Καλογερᾶ, περὶ τοῦ Αὐγουστίνου καὶ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ ὑπὸ Κωνσταντίνου Στρατοῦλη, περὶ Συνεσίου τοῦ Κυρηναίου ὑπὸ Α. Διομήδους Κυριακοῦ, τὴν Χριστιανικὴν ἀρχαιολογίαν (ἐν Ἀθήναις 1883) ὑπὸ Διονυσίου Λάτα, τὸ Ἱεροτελεστικὸν τεῦχος ὑπὸ Ἱερωνύμου Βογιατσῆ (ἐν Πάτραις 1881), τὴν Μαυροκορδάτειον Βιβλιοθήκην τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου ὑπὸ Ἀθ. Π. Κεραμέως (ἐν Κωνσταντινουπόλει 1884), τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑπτανήσου ὑπὸ Π. Χιώτου, καὶ τὰ Τυπικὰ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας τὰ ὑπὸ τῶν Πρωτοψαλτῶν Κωνσταντίνου τοῦ Βυζαντίου (1874) καὶ Γεωργίου Βιολάκη (1888) ἐκδοθέντα, καὶ πλεῖστα ἄλλα συγγράμματα.

Ἐκ τῶν εἰς χειρόγραφα φιλοπονημάτων ἀνέγνωμεν τὸ ὑπὸ τοῦ Κυριακοῦ Φιλοξένους τοῦ Ἐφεσιομάγνητος Λεξικὸν τῶν μουσικῶν, εἰς ὃ εὔρηνται αἱ βιογραφίαι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων μουσικῶν, τῶν Ἑβραίων καὶ τινων Εὐρωπαίων καὶ Βυζαντινῶν ἀσματογράφων· ἐκ τούτου δὲ οὐχὶ μεγάλως ὠφελήθημεν, διότι εἶχομεν λίαν πρόχειρα τὴν δίτομον Ἑλληνικὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Ἀνθίμου Γαζῆ, τὸ Μυθοῖστορικὸν Λεξικὸν Ἰωσήφ τοῦ Μάγνητος, τὴν Φιλολογικὴν καὶ Κριτικὴν Ἱστορίαν τοῦ Κ. Κοντογόνου καὶ ἄλλα συγγράμματα, τὰ ὅποια εἶχεν ὑπ' ὄψιν καὶ ὁ Φιλοξένης συγγράφων τὸ Λεξικὸν αὐτοῦ. Ἐν τῷ Λεξικῷ τοῦ Φιλοξένους ἀναφέρονται καὶ ὀνόματα μελωδῶν ἀγνώστου ἐποχῆς. Ἐκ τοῦ εἶδους δὲ τῶν ποιημάτων αὐτῶν εἰκάζομεν ὅτι Ἀνδρέας ὁ Τυφλὸς ποιητὴς στιχερῶν ἰδιομέλων, δοξαστικῶν καὶ ἄλλων, Καλλίνικος ὁ Ἡρακλείας ποιητὴς κανόνων εἰς τὴν Θεοτόκον, Μαυρολέων ποιητὴς τῶν εἰς τοὺς Αἴνους στιχερῶν καὶ τοῦ Δοξαστικοῦ τῶν ἀγίων μαρτύρων Κηρύκου καὶ Ἰουλίττης, Μελέτιος ἱερομόναχος ὁ Βλαστὸς ποιητὴς ἀσματικῶν κανόνων, στιχερῶν καὶ ἰδιομέλων, Νικόλαος δσιος ὁ Κατασκεπτηνὸς ποιητὴς κανόνων εἰς τὴν Θεοτόκον, καὶ Προκόπιος Χαρτοφύλαξ ποιητὴς στιχερῶν ἰδιόμελων ὡς καὶ τοῦ Δοξαστικοῦ τῶν στίχων τοῦ ἀγίου Προκοπίου (ἰουλίου κη'), ἤκμασαν πιθανῶς πρὸ τοῦ δωδεκάτου μ.Χ. αἰῶνος, οἱ δὲ μουσουργοὶ Γεώργιος Κουτροῦκας ὁ Ἀθηναῖος, Δημήτριος ὁ ἐκ Χίου μελοποιὸς δύο χερουδικῶν τῶν Προηγιασμένων τοῦ μὲν εἰς ἦχον Α' τετράφωνον, τοῦ δὲ εἰς ἦχον Δ', καὶ ἑνὸς κοινωνικοῦ «Γεύσασθε» εἰς ἦχον Δ', Κάλλιστας ἱερομόναχος ὁ ἐκ Νικαίας ποιητὴς χερουδικῶν καὶ κοινωνικῶν τῶν Κυριακῶν,

Μακάριος μοναχὸς ὁ ἐκ Βερροίας μελοποιὸς χερουδικῶν καὶ κοινωρικῶν τῶν Κυριακῶν, Μανουὴλ Θεσσαλονικεὺς μελοποιὸς Καλοφωνικῶν Εἰρημῶν μετὰ Κρατημάτων, Μανουὴλ ὁ Γαζῆς ποιητὴς διαφόρων μελοποιημάτων καὶ ἐνὸς ἀργοῦ Πασαπνοαρίου, Σεραφεῖμ Λαυριώτης μελοποιὸς δοξολογιῶν, πολυελέων καὶ ἄλλων, Σταυρὸς ὁ καλλιγραφεὺς μουσουργήσας Δοξολογίας τὸ Χερουδικὸν καὶ Κοινωρικὸν τῆς Μ. Πέμπτης εἰς ἦχον Πλ. β' καὶ τοῦ Μ. Σαββάτου «Σιγησάτω» εἰς ἦχον Πλ. Α', καὶ Χουρμούζιος ἱερεὺς μελοποιήσας Δοξολογίας καὶ μαθήματα τοῦ Κρατηματαρίου καὶ Μαθηματαρίου εἰδους, ἦκμασαν πιθανῶς κατὰ τοὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν χρόνους. Χρήσιμα λίαν ἐθεωρήσαμεν καὶ μετεγράψαμεν εἰς τὸ ἔργον ἡμῶν καλλύναντες τὴν κοινὴν τοῦ Φιλοξένους λέξιν καὶ τὰς ἐπαναλήψεις περιστείλαντες, τὰ ἐν τῷ Λεξικῷ αὐτοῦ βιογραφικὰ περὶ τινῶν μουσικῶν ἀκμασάντων κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα, ἅπερ ὑπερρυξήσαμεν διὰ πολλῶν προσθηκῶν ἐπὶ τῇ βάσει αὐθεντικῶν πληροφοριῶν, ἃς ἠρύσθημεν παρὰ τῶν συγχρόνων γηραιῶν μουσικοδιδασκάλων, οἵτινες θεωροῦνται οἱ πιστοὶ ταμίαι πάσης ἱστορικῆς εἰδήσεως περὶ τῶν ἀποικομένων κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος μουσικῶν. Ταῦτα δὲ σημειούμεθα μὴ τολμῶντες νὰ σφετερισθῶμεν ἀλλοτρίους πόνους. Ἐνταῦθα προσθετέον ὅτι, πολλῶν ἀναφερομένων μουσικῶν καὶ ὑπὸ τοῦ Χρυσάνθου, ἀλλ' ἀγνώστου ἐποχῆς, τοὺς βίους ἐκνικριβώσαμεν, ἄλλων δὲ μόνον τὸ εἶδος τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν ἐσημειώσαμεν· π. χ. εἰς τὴν Παπαδικὴν ἔχουσι μαθήματα Ἀλύπιος ὁ Ἀμπελοκνηπιώτης, Ἀνθιμος ἱερομόναχος Δομέστικος τῆς ἐν ἀγίῳ ὄρει Λαύρας, Γαβριὴλ ἱερομόναχος ἐκ τῆς μονῆς Ξανθοπούλου (ἔχει μαθήματα καὶ εἰς τὸ Μαθηματάριον καὶ Κρατηματάριον), Γεννάδιος Παλαμᾶς ὁ ἐξ Ἀγχιάλου, Γεώργιος ὁ Πλαγιώτου, Διονύσιος μοναχὸς ὁ κατόπιν μητροπολίτης Ἡρακλείας, Δούκας ὁ Σιρόπουλος, Δούκας ὁ Λαοσυνάκτης, Θεόδωρος Ἀργυρόπουλος, Θεοφύλακτος Ἀργυρόπουλος Δομέστικος, Θωμᾶς ἱερεὺς ὁ ἐκ Ραιδεστοῦ (ἔχει ἀνὰ ἓν μάθημα καὶ εἰς τὸ Στιχηράριον καὶ Κρατηματάριον), Ἰωάννης πρωτοψάλτης Ραιδεστοῦ, Κορνήλιος μοναχὸς ἀγιορείτης, Κωνσταντῖνος ὁ ἐξ Ἀγχιάλου (ἔχει ἱκανὰ μαθήματα καὶ εἰς τὸ Οἰκηματάριον, Κρατηματάριον καὶ Μαθηματάριον), Λέων Ἀλμυριώτης (ἔχει καὶ εἰς τὸ Κρατηματάριον), Λογγῖνος μοναχός, Μανουὴλ Ἀγαλλιανὸς πρωτοψάλτης Ἀγίας Σοφίας (ἔχει μαθήματα οὐ μόνον εἰς τὴν παπαδικὴν ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ Κρατηματάριον), Μανουὴλ ὁ

Φωκιανός, Μανουήλ ὁ Θηβαῖος (καὶ εἰς τὸ Στιχηράριον), Νικόλαος Ἀσσαν ὁ Κύπριος, Παῖσιος μοναχός, Παγκράτιος ἱερομόναχος, Στυλιανός ἱερεὺς, Χαλιδούρις, καὶ Χριστοφόρος ὁ Μυστάκων. Εἰς τὸ Κρατηματάριον εὗρηνται μαθήματα Ἀργυροῦ τοῦ Ροδίου, Γαβριήλ ἐπισκόπου Ἱερισσοῦ, Γεωργίου Σγουροπούλου τοῦ ἐξ Ἀθηνῶν (καὶ εἰς τὸ Μαθηματάριον), Λασκάρεως Πηγωνίτου, Μανουήλ Γούτα τοῦ Χίου κεκραγάρια ὀκτὼ κατ' ἥχον καὶ εἰς Εἰρμός Καλοφωνικός μετὰ Κρατήματος, Μαθαίου Βατοπαιδινοῦ μία Δοξολογία καὶ εἰς Εἰρμός Καλοφωνικός μετὰ Κρατήματος, Νικολάου Πετροπούλου στίχοι τοῦ «Μακάριος ἀνὴρ» ἐκτεταμένοι μετὰ Κρατημάτων, Φιλίππου Γαβαλλά (καὶ εἰς τὸ Μαθηματάριον καὶ Στιχηράριον). Εἰς τὸ Μαθηματάριον ἔχουσι μουσουργήματα Γερμανός μοναχός ὁ Ἀργυρόπουλος (καὶ ἐν Κοινωνικὸν «Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν»), Ἰωάννης Οὐραنيώτης πρωτοψάλτης, καὶ Νικόλαος Δομέστικος. Εἰς δὲ τὸ Στιχηράριον Δαβὶδ ὁ μοναχός, Θεόδωρος ὁ Κλαβᾶς, Θεόδωρος ὁ Θαλασσηνός, Θεόδωρος Καλλικρατίας Δομέστικος, Ἰωάννης Κάλλιστος ὁ Μαγίστωρ, Κωνσταντῖνος Μαγουλᾶς Δομέστικος εἶτα καὶ πρωτοψάλτης, Νικόλαος ἱερεὺς καὶ χαρτοφύλαξ τῆς μητροπόλεως Αἰνίου, Φωκᾶς ὁ Δομέστικος. Ἐν τοῖς χειρογράφοις ἀπαντᾷ καὶ μάθημα ὀκτάνηχον «Τὴν τιμωτέραν» κατ' ἀναγραμματισμὸν Δαμασκηνοῦ τοῦ Βατοπαιδινοῦ, προσέτι καὶ τὸ ὄνομα Μανουήλ ἱερέως τοῦ Κρητὸς Μανουγρᾶ, τοῦ κατὰ Χρύσανθον ἐρμηνεύσαντος τὰς ἀσημάντους λέξεις τῶν κρατημάτων καὶ τῶν τερετισμῶν καὶ τῶν νενανισμῶν, καὶ τὸ ὄνομα Παχωμίου ἱερομονάχου τοῦ γράψαντος «Περὶ φθορῶν».

Ἐνταῦθα τοῦ λόγου γενόμενοι, νομίζομεν δίκαιον, μᾶλλον δὲ ἱεροῦ καθήκοντος ἐκπλήρωσιν νὰ ὁμολογήσωμεν πολλὰς τὰς χάριτας τοῖς κατὰ τὴν τελευταίαν δωδεκαετίαν ἀντιπροσωπεύσασιν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν Σιωνίτιδα Ἐκκλήσιαν. Πολυκάρπῳ ἀρχιμανδρίτῃ τῷ ἐκ Κρήνης καὶ Δαμιανῷ ἀρχιμανδρίτῃ τῷ ἐκ Σάμου, κατ' ἐξοχὴν δὲ τῷ περιδόξῳ ἐκείνῳ καὶ εὐμαθεστάτῳ φίλῳ ἱεράρχῃ Φιλαδελφείας καὶ εἶτα Σκυθοπόλεως (τανῦν πατριάρχῃ Ἀντιοχείας) Γερασίμῳ, οἵτινες προθύμως καὶ πάνυ προφρόνως συνεβάλλοντο πρὸς ἐπέκτασιν τῶν μελετῶν καὶ τοῦ ὀρίζοντος τῶν γνώσεων ἡμῶν, τὴν εἴσοδον ἐλευθέραν παρασχόντες ἡμῖν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ ἐν Φαναρίῳ Κωνσταντινουπόλεως ἀγιοταφίτικου μετοχίου, ἔνθα ἀνέτως ἐξεμελετήσαμεν τὰ ἀμίμητα τῆς διανοίας προϊόντα τῶν

θείων τῆς Ἐκκλησίας πατέρων καὶ ἄλλων πολυμαθῶν ἀνδρῶν τῆς θύραθεν σοφίας. Πολλὰς ὡσαύτως μελέτας ἐποιησάμεθα ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν ἐν Χάλκῃ σχολῶν Θεολογικῆς καὶ Ἑμπορικῆς, καὶ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ ἀνωτάτου τῶν ἐν Τουρκίᾳ σωματείων, τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου, οὗ καὶ μέλος τυγχάνομεν ἀπὸ τοῦ 1881, ὅτε τὰ τοῦ Συλλόγου διηύθυνε προεδρεύων ὁ πολυσέβαστος ἡμῖν ἀρχίατρος τῶν ἀνακτόρων καὶ ἰδιαίτερος ἱατρός τῆς Α. Α. Μ. τοῦ Σουλτάνου Σπυρίδων Μαυρογένους πασᾶς. Χάριτας οἶδαμεν καὶ ἄλλοις σοφοῖς φίλοις, οἵτινες εὐγενεοφρόνως πάνυ πολλὰ συγγράμματα ἐκ τῶν ἰδιωτικῶν αὐτῶν βιβλιοθηκῶν ἐχορήγησαν ἡμῖν πρὸς μελέτην, καὶ ὧν τὰ ὀνόματα ἀποφεύγομεν νὰ ἀποκαλύψωμεν διευλαβούμενοι μὴ προσκρούσωμεν εἰς τὸ σεμνοπρεπὲς τῆς πρὸς τὸ ἐπιδεικτικὸν ἀποστροφῆς αὐτῶν.

Καίτοι πλῆθος συγγραμμάτων, ὡς ἐκ τῶν ἀνωτέρω δεδῆλωται, ἐξεμελετήσαμεν πρὸς ἀπαρτισμὸν τῆς παρούσης συγγραφῆς, ἀλλ' ὅμως φρονοῦντες ὅτι ἡ ἱστορία τῆς καθ' ἡμᾶς μουσικῆς οὐκ ἔστι δυνατὸν νὰ συγγραφῇ πρὶν ἢ ἐξιχνευθῶσι πᾶσαι αἱ πηγαί, ὧν οὐκ ὀλίγαι εἰσὶν ἀποτεθῆσαι ρισμέναι ἐν τοῖς χειρογράφοις τῶν ἐν Ἀνατολῇ μοναστηριακῶν βιβλιοθηκῶν, οὐκ ἀπο σκοποῦ ἡγησάμεθα νὰ ἐπισκεφθῶμεν καὶ τὰς ἱερὰς μονὰς τοῦ Ἀγιωνύμου Ὁρους Ἐθῶ καὶ μετὰ εὐρυτέρας μελέτας νὰ συμπληρώσωμεν τὸ ἔργον ἡμῶν. Πρὸς τοῦτο ἐξητησάμεθα παρὰ τῆς Α. Θ. Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου καὶ τῆς περὶ Αὐτὸν ἀγίας καὶ ἱερᾶς Συνόδου δι' αἰτήσεως ἀπὸ 24 ἰουνίου 1887 χρονολογουμένης, ὅπως ἐφοδιασθῶμεν διὰ καταλλήλου συστατηρίου τῆς Μ. Ἐκκλησίας γράμματος πρὸς τοὺς πανοσιωτάτους ἐπιστάτας καὶ ἀντιπροσώπους τῆς Ἱ. Κοινότητος τοῦ Ἐθῶ ἢ αἰτησις ἡμῶν ἐλήφθη ὑπὸ σπουδαίαν ἐποψιν ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἐξεδόθη δέ, συνοδικῇ ἀποφάσει, ἡ ἐξῆς πατριαρχικὴ ἐπιστολή :

Διονύσιος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

† *Ὅσιώτατοι ἐπιστάται καὶ ἀντιπρόσωποι τῆς Κοινότητος τοῦ Ἀγιωνύμου Ὁρους Ἐθῶ, τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητὰ τῆς ἡμῶν Μετριότητος, χάρις εἴη ὑμῖν καὶ εἰρήνη παρὰ Θεοῦ. Ὁ ἐπιδιδούς τῇ ὑμῶν ὀσιότητι τὴν παροῦσαν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν ἐπιστολὴν ἰλλογιμώτατος κ. Γεώργιος Παπαδόπουλος, εὐδοκίμως πάνυ ἀπὸ ἱκανοῦ ἀσχολούμενος*

εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν μουσικὴν καὶ τὴν ἱστορίαν αὐτῆς, ἔρχεται αὐτόσε ἐπισκεψόμενος τὰς ἱερὰς Μορὰς ὅπως μετὰ εὐρυτέρας καὶ λεπτομερεῖς μελέτας ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις αὐτῶν συμπληρώσῃ τὸ ἔργον τῆς ἱστορίας τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, οὗτινος ἀγγέλλει τὴν προσεχῇ ἔκδοσιν. Τὴν αὐτοῦ ἐλλογιμότητα συνιστάντες θερμῶς τῇ ἡμῶν δοιοῦντι ὡς νέον χρηστὸν καὶ εὐπαιδευτὸν ἀξιεπαίντως ἀσχολούμενον εἰς ἔργον, ὅπερ μεγάλως θέλει συμβάλλει εἰς τὴν γνῶσιν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, προτρεπόμεθα καὶ ἀξιούμεν ἵνα οὐ μόνον συστήσῃτε δεόντως ταῖς αὐτόθι ἱεραῖς Μοραῖς καὶ διευκολύνῃτε τὰς ἐπωφελεῖς αὐτοῦ μελέτας, ἀλλὰ καὶ προθυμηθῇτε ἐνεργῆσαι τὴν ἐγγραφὴν ὅσον οἶδόν τε πλειόντων συνδρομητῶν ἐν τῇ ἐκδοθελῇ Ἀγγελίᾳ, ἐνθαρρύνοντες οὕτω τὸν νέον τοῦτον εἰς ἐκπόνησιν καὶ ἐτέρων ἔργων τῆς αὐτῆς σπουδαιότητος καὶ ὠφελείας. Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις καὶ τὸ ἀπείρον ἔλεος εἴη μεθ' ὑμῶν. α ω π ζ. ἰουνίου κε.

† Ὁ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ καὶ ἐν Χριστῷ εὐχέτης.

Διὰ τῆς ἀνωτέρω σεπτῆς πατριαρχικῆς ἐπιστολῆς καθωπλισμένοι, ἀπύλθομεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τῇ 4 ἰουλίου 1887 εἰς Ἁγίον Ὅρος, ἐκεῖ δὲ ἀφικόμενοι καὶ τιμητικῶς δεκτοὶ γενόμενοι ὑπὸ τε τοῦ σεβασμίου τότε πρωτεπιστάτου Μελετίου τοῦ Ἰβηρίτου καὶ τοῦ παιδείας, συνέσει καὶ εὐγενείᾳ τρόπων κοινῶντος ἀξιολόγου ἀρχιγραμματέως τῆς Ἱερᾶς Συνάξεως Ἰακώβου Δημοπούλου τοῦ Βατοπαιδινοῦ, ἐπεδώκαμεν ταύτην πρὸς τὴν Ἱερὰν Κοινότητα, ἥτις ἀμέσως συνελθοῦσα εἰς ἑκτακτον συνεδρίασιν, ἐξέδωκε συνωδὰ τῇ πατριαρχικῇ παρακελεύσει, τὸ ἐπόμενον ἱεροκοινοσφράγιστον γράμμα :

Πρὸς τὰς εἰχουσιν ἱερὰς καὶ σεβασμίας Μορὰς τοῦ Ἀγίου Ὁρους Ἀθω.

(Τ. Σ.)

Ἀριθ. 62.

Ὁ ἐπιδίδους τὸ παρὸν ἱεροκοινοσφράγιστον Ἡμῶν γράμμα ἐλλογιμώτατος κ. Γεώργιος Παπαδόπουλος ἀπὸ πολλοῦ μετ' ἰδιαζούσης ἀγάπης, ἐξασφαλιζούσης αὐτῷ ἐπιτυχίαν ἐν τῷ ἔργῳ, ἀσχολούμενος εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν μουσικὴν καὶ τὴν ἱστορίαν αὐτῆς συνιστᾶται τῇ καθ' ἡμᾶς Ἱ. Κοινότητι διὰ σεπτῆς ἐπιστολῆς τῆς Α. Θ. Παραγιοῦτος τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ὡς ἐπισκεψόμενος τὰς ἱερὰς Μορὰς, ὅπως μετὰ εὐρυτέρας καὶ λεπτομερεῖς μελέτας ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις συμπληρώσῃ τὸ ἔργον τῆς ἱστορίας τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, οὗτινος ἀγγέλλει τὴν προσεχῇ ἔκδοσιν.

Ἐπισυνιστάμετες διὰ τοῦ παρόντος τὴν αὐτοῦ ἑλλογιμότητα ταῖς Ἱ. Μοναῖς παρακαλοῦμεν Αὐτὰς ἀδελφικῶς ἵνα χορηγήσωσι τὴν δυνατὴν συνδρομὴν καὶ περιποιήσιν, δι' ἧς ἔσται αὐτῷ δυνατὸν ἐπιτυχεῖν τοῦ φιλολογικοῦ καὶ ἐκκλησιαστικοῦ αὐτοῦ σκοποῦ, ὑπὲρ οὗ καὶ ἐξαιτῆσεται τὴν ἐγγραφὴν συνδρομητῶν διὰ τὸ ἐκδοθησόμενον βιβλίον. Διευκολυνθῆτω δ' ἅμα καὶ ἡ μετάβασις αὐτοῦ ἀπὸ μιᾶς εἰς ἄλλην Ἱ. Μονήν.

Ἐν Κερναῖς τῇ 7 ἰουλίου 1887.

Ἀπαντες οἱ ἐν τῇ Ἱερᾷ Συνάξει ἀντιπρόσωποι καὶ προστάμενοι τῶν εἴκοσι Ἱ. Μονῶν τοῦ Ἀγίου Ὁρους Ἀθω.

Ἐπὶ ἓνα μῆνα ἀκριβῶς διετρίψαμεν ἐν Ἀθωνι ἀτρυτοπόνως ἐνασκοῦμενοι εἰς ἐνδελεχεῖς μελέτας, ὧν τὸ πολὺ πονον ὑπεγλύκαινον ὁμολογουμένως αἱ θερμότητες καὶ δαψιλεῖς πρὸς ἡμᾶς περιποιήσεις τῶν ἀγιορειτῶν πατέρων ἐν πάσαις ταῖς Μοναῖς καὶ Σκήταις, ἰδίᾳ δὲ τῶν ἐξῆς διαπρεπῶν κληρικῶν, Νικάνδρου προηγουμένου τοῦ Βατοπαιδίνου, Ἀλεξάνδρου Εὐμορφοπούλου καὶ Κοσμᾶ τοῦ ἐξ Ἀδριανουπόλεως τῶν Λαυριωτῶν, Συμεὼν ἀρχιμανδρίτου καὶ Εὐστρατίου ἀρχιμανδρίτου τῶν Φιλοθεϊτῶν, Χαρίτωνος τοῦ Κουτλουμουσιανοῦ, Ἀγαθαγγέλου ἀρχιμανδρίτου τοῦ Ξηροποταμίνου, Γεωργίου τοῦ Ἀγιοπαυλίτου, Δωροθέου ἱερέως τοῦ Σεραγιώτου, καὶ τοῦ ἐν τοῖς μακαριστοῖς τανῦν ἀριθμουμένου καὶ ὁσίας μνήμης ἡγουμένου τῆς ἱερᾶς ρωσικῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος Μακαρίου, ὅστις οὐ μόνον ἐξόχους τιμὰς ἀπένευμεν ἡμῖν, ἀλλ' εὐηρεστήθη ἅμα νὰ ἐγγράψῃ ἐν τῇ φάλαγγι τῶν συνδρομητῶν τοῦ ἡμετέρου πονήματος διὰ πεντήκοντα σώματα τὴν εὐαγὴν ἱερὰν Μονήν, ἣν δεξιότατα διπύθουνεν, ἅτε ὧν ἀνὴρ πεπρωτισμένος δι' ἐξόχου νομισύνης καὶ περινοίας, διὰ σπανίας πείρας καὶ ἐκτάκτου διοικητικῆς ἱκανότητος.

Καὶ ἀληθὲς ὅτι ἐκ τῶν εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῶν εἴκοσι ἀγιορειτικῶν μονῶν μελετῶν ἡμῶν ὠφέλειαν οὐχὶ μεγάλην ἐκάρπωσάμεθα, διότι τὰ ἐν Ἀθῶ μουσικὰ χειρογράφα ἐγνώρισαν μὲν ἡμῖν ὀνόματα ἀγνώστων τέως μελωδῶν καὶ τὰ διάφορα μελουργήματα αὐτῶν, καλλιτεχνικώτατα γεγραμμένα διὰ καλλιγραφούσης χειρὸς ἀκαμάτων μουσουργῶν ἢ ἀντιγραφῶν, οὐχὶ δὲ καὶ σπουδαίαν ἱστορικὴν τινα εἶδον, διαλευκαίνουσιν ἀφεγγεῖς σελίδας τῆς μουσικῆς ἱστορίας. Ἐν τοῖς ἀγιορειτικοῖς μουσικοῖς χειρογράφοις εὗρομεν ὀνόματα μουσικῶν τέως

ἄγνωστα τοῖς μουσικολόγοις, οἷον Γεράσιμον τὸν Χαλκιόπου-
λον, Λαλοῦτζον, Γεράσιμον ἱερομόναχον, Δαμιανὸν ἱερομόνα-
χον, Παναγιώτην δομέστικον, Ἰωάννην Ξηρόν, Ἰωάννην Λά-
σκαριν, Σωζόμενον ἱερέα, Γρηγόριον τὸν λεγόμενον Πούζαν,
Ἰερώνυμον τὸν Τρανόν, Πέτρον ἱερομόναχον τὸν Βασάν, Ἐλευ-
θέριον ἱερέα, Σταυρινὸν τὸν Λαζόν, Δημήτριον Μιτυληναῖον,
Δαμασκηνὸν μοναχὸν Ἰθνηρίτην, Ἰάκωβον ἐπίσκοπον Σίδης τὸν
κατόπιν μητροπολίτην Γάνου καὶ Χώρας, καὶ Σίμον ἱερομόνα-
χον. Ἐκ τούτων ὁ πρῶτος ἐποίησε μαθήματα εἰς τὴν Παπα-
δικήν, οἱ δὲ λοιποὶ εἰς τὸ Στιχηράριον καὶ Εἰρημολόγιον. Προ-
σέτι ἀνεύρομεν καὶ μουσικούς, περὶ τῶν ὁποίων ἀλλαχοῦ ἀνα-
φέρομεν, καὶ ὧν τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἤκμασαν καὶ βιογραφικὰς
τινας εἰδήσεις ἐξηκριβώσαμεν, τό γ' ἐφ' ἡμῖν.

Καίτοι τὸ ἡμέτερον πόνημα ἦν συντετελεσμένον, ἐθεωρή-
σαμεν ὅμως οὐκ ἀλυσιτελὲς ἐκ πόθου ὅπως ἀναδείξωμεν αὐτὸ
τελειότερον νὰ ἔλθωμεν καὶ εἰς τὴν κλεινὴν τῆς Παλλάδος
πόλιν· διὸ καθοπλισθέντες διὰ θερμῶν συστατηρίων πρὸς τὴν
ἐνταῦθα Κυβέρνησιν παρὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πολυτι-
μήτου καὶ ἐπιφανοῦς πρεσβευτοῦ τῆς Ἑλλάδος πρίγκιπος
Νικολάου Α. Μαυροκορδάτου, καὶ πρὸς ἄλλους διαπρεπεῖς ἄν-
δρας παρὰ τοῦ ἀξιολόγου καὶ ἀμερίστου ἀπολαύοντος ἀγάπης
καὶ τιμῆς ἐν Κ|πόλει γενικοῦ προξένου Ἐπαμεινώνδα Μαυρομ-
μάτη, τὸ χαίρειν ἐάσαμεν τῇ 18 ἰουνίου ἐ. ἔ. τῇ γενετείρᾳ
Κων|πόλει ἀφικόμενοι εἰς Ἀθήνας, ἔνθα τὰς διατριβάς ἐπὶ πεν-
τάμηνον περίπου ποιησάμενοι ἐκαρπωσάμεθα ῥωφελείας οὐ
σμικράς, ἀναγομένας εἰς τὸ προσφιλὲς ἡμῖν ὑπὸ μελέτην θέμα.
Καὶ α'.) τακτικῶς ἐφοιτῶμεν ἐν τῇ πλουσίᾳ Ἑθνικῇ Βιβλιοθή-
κῃ, ἧς ἐφορεύει ὁ πολλὸς τῶν γραμμάτων σκαπανεὺς Ἰωάν-
νης Σακκελίων, ὡς καὶ ἐν τῇ τῆς Βουλῆς, πρὸς μελέτην συγ-
γραμμάτων δυσσευρέτων ἐν τῇ βασιλευούσῃ· β'.) ἐξηκριβώσα-
μεν, τὸ γ' ἐφ' ἡμῖν, τὰ κατὰ τὸν βίον καὶ τὴν μουσικὴν ἐμπει-
ρίαν τῶν πρὸ μικροῦ ἀποικομένων ἐν Ἑλλάδι μουσικοδιδα-
σκάλων ὡς καὶ τῶν ἐπιζώντων τοιούτων· γ'.) ἐξηκριβώσαμεν
ἐκ μελετῶν ἐπὶ τῶν ἐκδεδομένων καὶ ἀνεκδότων ἐγγράφων τῆς
Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὅτι ἄλλοις δέον
ν' ἀποδοθῇ ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἡ μομφὴ περὶ τῆς νῦν καταστά-
σεως τῆς ἱερᾶς μουσικῆς ἐν Ἀθήναις καὶ οὐχὶ τῷ μακαρίτῃ
μητροπολίτῃ Προκοπίῳ, ὡς ἐν Κωνσταντινουπόλει πιστεύεται,
ἢ τῷ νῦν δι' ἡμῶν τὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Γερ-

μανῶ, ὅστις ὡς ιεράρχης διαπρεπέστατος καὶ τῶν πατρῶων ἑνθερμος ζηλωτὴς καὶ ἰδίᾳ ἡμᾶς διεβεβαίωσε καὶ δημοσίᾳ περιτράνωσ διεκήρυξεν ἐν τῷ ἑναρκτηρίῳ λόγῳ αὐτοῦ κατὰ τὴν ἑναρξιν τῆς ΔΗ' συνοδικῆς περιόδου ὅτι οὐκ εἰς μακρὰν ἔν καὶ μόνον σύστημα μουσικῆς ιερᾶς θὰ βασιλεύῃ ἐν Ἀθήναις, τὸ πατροκληρονόμητον ἐκεῖνο, δι' οὗ ἐπὶ ΙΘ' αἰῶνας τὸ ὀρθόδοξον ἡμῶν Γένος καὶ ἐν εὐτυχίαις καὶ ἐν δυσπραγίαις ἐδοξολόγει ἐν τοῖς ιεροῖς σκηνώμασι τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ τὸν Θεάνακτα καὶ γλυκύτατον Ἰησοῦν κτλπ. δ'.) ἀρμοδίως ἀναφερθέντες εἰς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος περιεβάλομεν τὸ πόνημα ἡμῶν διὰ μεΐζονος ἐκτιμήσεως, ὡς δηλοῦται καὶ ἐκ τῆς παρὰ πόδας ἀπολυθείσης Ἐγκυκλίου.

Πρωτ. 77
Ἀριθ. Διεκπ. 980

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

Πρὸς τοὺς ἀνὰ τὸ Κράτος σεβασμιωτάτους ιεράρχας.

Ὁ κ. Γ. Ἰω. Παπαδόπουλος, δημοσιογράφος ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ πρόεδρος τοῦ ἐκεῖ Μουσικοῦ Συλλόγου «Ὁρφέως», ἀείποτε θείῳ ζήλῳ φλεγόμενος ὑπὲρ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς ἀρχαιοτάτης Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, ἀπὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου ἐνέκνυσεν εἰς τὴν μελέτην τῶν περὶ τὴν πάτριον Ἱερὰν Μουσικὴν ἀναγερομένων ζητημάτων καὶ οὐδενὸς φεισθεὶς κόπον μετὰ δωδεκαετίς συνεχεῖς μελέτας ἐφιλοπόνησε τὴν ἱστορικὴν σκιαγραφίαν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς. Τὸ πρωτότυπον τοῦτο σύγγραμμα θεωρήσασα ἡ Σύνοδος αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἀξιοσύνστατον διὰ τε τὴν σπουδαιότητα καὶ πρωτοτυπίαν καὶ ἡγήσαμένη τὰ μάλιστα ἐνδιαφέρον οὐ μόνον παρτὶ τῷ ἱερῷ τῆς Ἑλλάδος κλήρῳ, παρτὶ ἱεροψάλτῃ, ἀλλὰ καὶ παρτὶ φιλομούσῳ Ἑλληνι, διότι ὁ φιλόπονος συγγραφεὺς νείαν ὁλως ταμὼν ὁδὸν ἀρξάμενος ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν ἱερῶν Ἀποστόλων ἐκτίθησι τὴν βιογραφίαν τῶν κατὰ καιροὺς ἀκμασάντων διαπρεπῶν μελωδῶν, ὑμνογράφων, μουσικῶν τε καὶ μουσικολόγων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, θερμότατα συνίστησι τοῦτο πᾶσιν ὑμῖν, ἐντελλομένη ἕνα καὶ ὑμεῖς συστήσῃτε καὶ θερμότατα ὑποστηρίξῃτε αὐτὸ παρτὶ τῷ ὑφ' ὑμᾶς ἱερῷ Κλήρῳ τῷ ἔγκοσμῳ καὶ τῷ ἐν ταῖς εὐαγείαις Μοραῖς, πᾶσι τοῖς ἱεροψάλταις καὶ παρτὶ φιλομούσῳ, ἐγκλείουσα ἅμα καὶ Ἀγγελίας τοῦ κ. Παπαδοπούλου, ὅπως διὰ τῆς ὑμετέρας συντόνου ἐνεργείας ἐγγραφῶσι συνδρομηταὶ ἐν αὐταῖς πρὸς εὐδόξωσιν τοῦ σπουδαιωτάτου τούτου ἐκκλη-

σιαστικοῦ συγγράμματος, λίαν δαπανηροῦ ὄντος· αἱ δὲ Ἀγγελίαι θεοῦ
τὰ ἐπιστραφῶσι τῷ συγγραφεὶ ἐνταῦθα διατρίβοντι.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἡ Σύνοδος ἀκραδάντως πέποιθεν ὅτι τὸ
ἔργον τοῦτο τοῦ κ. Παπαδοπούλου, ἅτε περιλαμβάνον τὰ τῆς γερα-
ρᾶς καὶ πολιᾶς ἱερᾶς Μουσικῆς ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως αὐτῆς μέχρι τῶν
χρόνων ἡμῶν, θέλει τύχει παρ' ὑμῖν τῆς γενναίας καὶ ἐκθύμου ὑπο-
στηρίξεως, καθ' ὅσον πανθομολογούμενον εἶνε ὅτι ἡ ἱερὰ Ἐκκλησια-
στικὴ Μουσικὴ, εἴπερ τι καὶ ἄλλο, συμβάλλεται καὶ συντελεῖ εἰς τὴν
λάμπρυνσιν τῆς ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καὶ ἀνύψωσιν τῆς δια-
κοίης τῶν πιστῶν πρὸς λατρείαν τοῦ ἀγίου Θεοῦ ἡμῶν.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 23 Ἰουλίου 1890.

† Ὁ Ἀθηνῶν ΓΕΡΜΑΝΟΣ πρόεδρος,

† Ὁ Μεσσηνίας ΠΑΝΑΡΕΤΟΣ

† Ὁ Ζακύνθου ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ

† Ὁ Νάξου ΓΗΓΟΡΙΟΣ

† Ὁ Ναυπακτίας καὶ Εὐρυταρίας ΔΑΒΙΔ

Ὁ Γραμματεὺς

Ἀρχιμαρδρίτης Γ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

Ἐνταῦθα χάριτας ὀφείλομεν ὁμολογῆσαι πᾶσι τοῖς ἐν Ἀ-
θήναις λόγῳ καὶ ἔργῳ ἐνθαρρύνασιν καὶ ὑποστηρίξασιν ἡμᾶς
εἰς τὸ ἐμπεδόμοχθον ἡμέτερον ἔργον, ἐξαιρέτως δὲ κηρύττο-
μεν τὴν εὐγνωμοσύνην ἡμῶν τῷ περινουστάτῳ καὶ μεγαλεπη-
δόλῳ τῆς Ἑλλάδος πρωθυπουργῷ Χαριλάῳ Τρικούπῃ, πᾶσιν
ἐν γένει τοῖς πεπνυμένοις ὑπουργοῖς, τῷ περὶ τοὺς τρόπους
ἐξαιρέτως ἀβρόφρονι καὶ τὰ αἰσθήματα εὐγενόφρονι πρε-
σβευτῇ τοῦ σεπτοῦ, φιλομούσου καὶ φιλοπροόδου ἡμῶν Ἀνα-
κτος Σουλτὰν Ἀπδούλ Χαμίτ Χὰν ἐξοχωτάτῳ Μαχμούτ Νεδῆμ
βέρη, τῷ γεραῷ Μεγάλῳ Αὐτάρχει τῶν Ἀνακτόρων Ἀνδρέᾳ
Κουντουριώτῃ, τῷ μουσοτραφεὶ δημάρχῳ Ἀθηναίων Τιμο-
λέοντι Φιλήμονι, τῇ ἐριτίμῳ κυρίᾳ Σοφίᾳ Τρικούπῃ, τῷ σεβα-
στῷ προέδρῳ τῆς Βουλῆς Ἀνδρέᾳ Αὐγερινῷ, τῷ σεβασμιωτά-
τῳ μητροπολίτῃ Ἀθηνῶν καὶ πᾶσι τοῖς μέλεσι τῆς Ἱερᾶς Συν-
όδου, τῷ σοφῷ καὶ τρισεβάστῳ φίλῳ Ἀλεξάνδρῳ Ρ. Ραγκαβῇ,
τῷ πρυτάνει Γεωργίῳ Μιστριώτῃ καὶ τοῖς πλείστοις τῶν καθη-
γητῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου, πρὸς δέ, τῷ ἐπιτίμῳ διευ-
θυντῇ τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς Μάρκῳ Ρενιέρῃ ὥς καὶ τῷ τα-
κτικῷ διευθυντῇ Π. Καλλιγᾷ καὶ τῷ ὑποδιευθυντῇ Π. Σημηριώ-
τῃ, τῷ προέδρῳ τοῦ πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων

Συλλόγου καὶ κλεινῷ βυζαντιολόγῳ Ἀλεξάνδρῳ Πασπάτῃ ἰατρῷ, καὶ ἄλλοις, ἐπὶ τῇ ἐνθέρμῳ ὑποδοχῇ καὶ ἐγκαρδίῳ δεξιώσει, ἥς οὐχ ἅπαξ ἐτύχομεν παρ' αὐτοῖς. Ἀξίον εὐφήμου μνείας κρίνομεν ἐνταῦθα καὶ τὸν ἐν Ἀθήναις προσφιλῆ τοῖς Ἕλλησι πρεσβευτὴν τῆς Ῥωσσίας Μιχαήλ Ὀνοῦ, τὸν ἐπιφανῆ τοῦτον διπλωμάτην καὶ εὐγενέστατον τοὺς τρόπους, ὅστις, φιλίως καὶ συμπαθέστατα ἡμῖν διακείμενος ἐξ ὅτου Σύμβουλος διετέλει τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ῥωστικῆς πρεσβείας, μετ' ἀνυποκρίτου εἰλικρινείας ἐδεξιοῦτο ἡμᾶς ἐκάστοτε ἐν τῇ Ἀθήνῃσι Ῥωστικῇ πρεσβείᾳ, ἀναλαβὼν ἅμα προθύμως καὶ ἀξιοζήλως ἵνα ἐνεργήσῃ ὅπως μέγας ἀριθμὸς ἀντιτύπων τοῦ ἡμετέρου συγγράμματος κυκλοφορήσῃ ἐν τῇ ὁμοδόξῳ Ῥωσσίᾳ, ἥς τὰ σοφὰ καὶ εὐσεβόφρονα τέκνα οἶδασιν ἐκτιμᾶν καὶ ὑποστηρίξειν ἔργα ἀφορῶντα εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιότητος. Ἐχομεν ὄντως πολλοὺς λόγους νὰ πιστεύωμεν ὅτι κατὰ ἐκατοντάδας θὰ διατεθῶσι τὰ ἀντίτυπα τοῦ λιτοῦ πονήματος ἡμῶν ἐν Ῥωσσίᾳ, ἀφοῦ εὐγενοφρόνως πρὸς τοῦτο θὰ συντελέσωσιν ἢ τε ἐν Κωνσταντινουπόλει Ῥωστικῇ πρεσβείᾳ, ἥς προϊίσταται ὁ μουσοτραφῆς καὶ φιλομουσικώτατος Ἀλέξανδρος Νελίδωφ, ὁ ἐν Ἀθήναις θεολόγος τῆς Α. Α. Μ. τῆς βασιλίσσης Ὀλγας Γεώργιος Λαμπάκης, ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πολῦτιμος φίλος καὶ εὐελπίς ἀρχαιοδίφης Γεώργιος Βεγλερῆς, καὶ ἄλλοι.

Πρὶν δὲ ἢ θῶμεν κατακλεῖδα εἰς τὴν πρὸς διαφόρους ἐκδόλῳσιν τῆς εὐγνωμοσύνης ἡμῶν ἀπονέμεμεν τὰ ἐγκάρδια καὶ ζωνρὰ ἡμῶν εὐχαριστήρια καὶ πρὸς τὴν ἐν Κερκύρᾳ Φιλαρμονικὴν Ἑταιρίαν, τὴν Μουσικὴν ταύτην Ἀκαδημίαν τῆς Ἑλλάδος, — ἥς προεδρεύει τακτικῶς μὲν ὁ μουσοτραφῆς Κ. Βούλγαρης, ἐπιτίμως δὲ ὁ πεπνυμένος πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος Χαρίλαος Τρικούπης — ἥτις εὐηρεστήθη πρότρυτα νὰ πέμψῃ πρὸς ἡμᾶς ἐνταῦθα τὸ εἰς ἀνάμνησιν τῆς πρὸ μηνὸς τελεσθείσης πανηγύρεως ἐπὶ τῇ πεντηκονταετηρίδι αὐτῆς κοπὲν ἀργυροῦν μετάλλιον εἰς μέγεθος ταλλήρου ἢ μετσητιέ, ὡς καὶ τὸ καλλιτεχνικώτατα τετυπωμένον φυλλάδιον τὸ περιέχον «Τὰ κατὰ τὴν Φιλαρμονικὴν Ἑταιρίαν ἀπὸ τῆς συστάσεως αὐτῆς μέχρι τῆς σήμερον 1840—1890».

Ἐὰν ἀληθεύῃ ὅτι συνήθως τὰ οἰκεία τοῖς οἰκείοις προσκομίζονται, δικαιοτέρον πρὸς οὐδένα ἕτερον ἠδυνάμεθα νὰ ἀφιερῶσωμεν εὐλαβῶς τὸ λιτὸν τοῦτο φιλοπόνημα ἡμῶν ἢ τῇ ἱερᾷ καὶ

θεοστέπτω τετρακτῦ τῶν Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἐν πρώτοις ἀφιέρωται τῷ γεραρῷ τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας πρωθιεράρχῃ καὶ τοῦ μεγαλωνύμου Γένους ἡμῶν προΐσταμένῳ Διονυσίῳ Ε' τῷ ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως, Ὅστις, ὡς ἐπάξιος διάδοχος τῶν μακαρίων ἐκείνων καὶ εὐσεβοφρόνων πατριαρχῶν τῶν ἐν ἡμέραις χαλεπαῖς καὶ θρησκείαν καὶ μουσικὴν στερεμνίως τηροσάντων, οὐ παύεται ἐμπνέων εἰς τοὺς στρατιώτας τοῦ λόγου τὸν ζῆλον καὶ διεγείρων αὐτῶν τὴν φιλοτιμίαν εἰς κοινὴν τῶν ὁμογενῶν ὠφέλειαν, καὶ Ὅστις, μόλις ἐνωτισθεὶς ὅτι εἰς πέρας ἄγεται τὸ ἐπὶ ἔτη ὅλα ὑπὸ σύνταξιν φιλοπόνημα ἡμῶν, μετ' ἀξιοζηλώτου προθυμίας ἀπέλυσε πατριαρχικὰ γράμματα πρὸς τρία ζάπλυντα καὶ εὐσεβῆ τῆς Ἐκκλησίας τέκνα, συνιστῶν αὐτοῖς τὸ συνυφανθὲν ἔργον ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι θὰ διέθετον πρὸς ἐκδοσιν αὐτοῦ ὠρισμένον τι ποσόν· ἀλλ' ἄνευ ἀτυχῶς εὐαρέστου πρακτικοῦ ἀποτελέσματος· διὸ καὶ ἐγκατελείφθημεν εἰς τὴν ἀνεπάρκειαν τῶν ἡμετέρων δυνάμεων, ἐπιρρωσθέντες ἀπλῶς ὑπὸ τῶν ἡμετέρων φίλων συνδρομητῶν. Ἰδοὺ τὰ πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς πατριαρχικὰ γράμματα:

Διονύσιος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

Εὐγενέστατε κύριε ἡμέτερε κατὰ πνεῦμα υἱὲ Λίαν ἀγαπητέ, τὴν περισπούδαστον Ἡμῖν αὐτῆς εὐγένειαν ἐκ ψυχῆς εὐχόμενοι εὐλογοῦμεν πατρικῶς. Ὁ ἐλλόγιμος κύριος Γ. Παπαδόπουλος ἐκπορήσας ἐκδίδωσι προσεχῶς ἱστορίαν τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἐπειδὴ δὲ πᾶσαν ἔχομεν πεποιθῆσθαι ὅτι τὸ πίνημα τοῦτο ἐστὶν ἄξιον τοῦ σπουδαίου ἀντικειμένου, περὶ οὗ πραγματεύεται, καὶ ὅτι μεγάλως συντελέσει εἰς τὴν σπουδὴν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, συνιστῶμεν θερμῶς τοῦτο τῇ φιλομουσοτάτῃ αὐτῆς εὐγενεῖᾳ ἀξιοῦντες πατρικῶς ἴνα καὶ τοῦτο ὑπ' ὀφει λᾶθῃ ἐν ταῖς ὑπὲρ τῆς προόδου τῶν παρ' ἡμῖν γραμμάτων γενναιοδωρίαις αὐτῆς, ἐνθαρρύνουσα οὕτω τὸν φερέπορον συγγραφέα εἰς ἐκπόνησιν καὶ ἄλλων ὁμοίων ἔργων, ὧν ἀπόλυτον ἔχει ἀνάγκην ἡ καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία. Ἐπὶ τούτοις καταστέφοιτες ταῖς πατρικαῖς ἡμῶν εὐλογίαις τὴν περισπούδαστον Ἡμῖν αὐτῆς εὐγένειαν αἰτούμεθα τὸν ἀγαθοδότην Θεὸν ἐπιδαψιλεύειν αὐτῇ ἐπ' ἀγαθῷ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ εὐσεβοῦς ἡμῶν Γένους πλοῦσια τὰ ἐλέη αὐτοῦ σὺν ἔτεσιν ὅτι πλείστοις, ὕγιεινοῖς καὶ ὀλβίοις. αῶπλ, Σεπτεμβρίου πγ.

† Ὁ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ἐν Χριστῷ εὐχέτης.

Διονύσιος ἐλέφ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως,
καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

Ἀριθ. πρωτ. 5509.

† *Εὐγενέστατε κύριε ἡμέτερε κατὰ πνεῦμα
νιὲ λιλαν ἀγαπητέ, τὴν περιπόθητον Ἡμῖν αὐτῆς εὐγένειαν ἐκ ψυχῆς
εὐχόμενοι εὐλογοῦμεν πατρικῶς. Ὁ ἐνταῦθα ἐλλόγιμος μουσικολόγος
κ. Γ. Παπαδόπουλος ἀπὸ πολλοῦ ἐγκύψας εἰς τὴν μελέτην πάντων
τῶν ζητημάτων τῶν πρὸς τὴν ἡμετέραν ἱερὰν ἐκκλησιαστικὴν μουσι-
κὴν ἀναφερομένων ἐκδίδωσι προσεχῶς τὴν λιλαν ἐνδιαφέρονσαν ἱστο-
ρίαν αὐτῆς, οἰκουδοιοτάτην παρέχων συμβολὴν εἰς τὴν γνῶσιν αὐτῆς.
ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐκτύπωσις τοῦ ἔργου ἔχει ἀνάγκη τῆς γενναίας ἀρωγῆς
τῶν μεγατίμων ὁμογενῶν, θάρρει πατρικῶ ἀπευθυνόμενοι τῇ ἐν Χρι-
στῷ λιλαν Ἡμῖν περιποθήτω αὐτῆς Εὐγενείᾳ, συνιστῶμεν τὸ ἔργον καὶ
τὸν φερέπονον συγγραφέα τῇ ἐγνωσμένῃ αὐτῆς φιλομουσίᾳ καὶ φιλο-
γενείᾳ καὶ ἀξιοῦμεν πατρικῶς ἵνα ἀγαθυνθῇ ἐλθεῖν ἐπικουρὸς εἰς ἐκ-
τύπωσιν οὕτω λυσιτελοῦς ἔργου, ἐνθαρρύνουσα διὰ γενναίας αὐτῆς
ἀρωγῆς τὸν φιλότιμον συγγραφέα εἰς ἐκπόνησιν ὁμοίας σπουδαιότητος
καὶ ὠφελείας ἔργων. Ἐπὶ τῇ πεποιθήσει πρόφρονος ἀποδοχῆς τῆς ἡμε-
τέρας ἀξιώσεως ἐκφράζομεν αὐτῇ τὰς θερμότητας Ἡμῶν εὐχαριστίας.
ταῖς δὲ πατρικαῖς Ἡμῶν καταστέγοντες αὐτὴν εὐλογίαις, αἰτούμεθα
θεόθεν τὰ ἔτη αὐτῆς ὡς πλεῖστα, ὑγιεινὰ καὶ παρόλβια.*

αωπζ' Δεκεμβρίου ις'.

† Ὁ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ καὶ ἐν Χριστῷ εὐχέτης.

Ὅμοιᾳ τῇ ἀνωτέρω ὑπὸ ἡμερ. 28 ἰανουαρίου 1888 ἐστάλη καὶ εἰς
ἄλλον μεγατίμον ὁμογενῆ.

Διονύσιος ὁ Ε', ὁ εὐσεβόφρων οἰακοστροφὸς τῆς Μεγάλης
Ἐκκλησίας, τῆς ἀκροπόλεως ταύτης τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ
κιβωτοῦ τοῦ Γένους ἡμῶν, πολυειδῶς κατὰ τὴν πατριαρχεῖαν
Αὐτοῦ ὑπεξέκαυσε τὸν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν προγονι-
κῶν κειμηλίων διάπυρον ἡμῶν ζῆλον, εὐδοκίσας, πρὸς τοῖς
ἄλλοις τεκμηρίοις τῆς πρὸς ἡμᾶς ἐξειδιασμένης Αὐτοῦ εὐνοίας
καὶ εὐμενείας, τοῦτο μὲν, τὴν 6 αὐγούστου 1887 ἤτοι τὴν ἐπι-
οῦσαν τῆς ἐκ τοῦ Ἀγιωνύμου Ὁρους Ἀθω ἐπανόδου ἡμῶν εἰς
τὴν βασιλεύουσαν αὐτοπροσώπως νὰ ἐπισκεφθῇ ἡμᾶς κατ' οἶ-
κον, συνεχίσας οὕτως τὴν κατὰ τὴν 23 ἀπριλίου τοῦ 1880 τι-
μητικὴν πρὸς ἡμᾶς ἐπίσκεψιν τοῦ τανῦν ἀοιδίμου ἐκείνου Πα-
τριάρχου Ἱεροσολύμων Ἱεροθέου τοῦ Α' παρεπιδημοῦντος
τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει, τοῦτο δέ, ἰδίαις χερσὶ νὰ εὐλογήσῃ

ἐν τοῖς πατριαρχείοις τὰ μνηστρο τῶν ἀρραβόνων ἡμῶν μετὰ τῆς μελλονύμφου τῇ 13 ἰουνίου τοῦ 1889. Λόγοι λοιπὸν οὐ μόνον βαθυτάτου σεβασμοῦ καὶ ἀφοσιώσεως ἀλλὰ καὶ ἄκρας καὶ εἰλικρινεστάτης εὐγνωμοσύνης πρὸς τοιοῦτον προσφιλέστατον ἐθνάρχην ἐπέβαλον ἡμῖν τὸ καθῆκον νὰ ἀφιερώσωμεν ἐν πρώτοις Αὐτῷ τὸ παρὸν πόνημα, ὅπερ μετὰ τῆς συνήθους Αὐτῷ θεουργοῦ ταπεινώσεως δεξάμενος σὺν τῇ ὑπὸ ἡμερ. 28 μαΐου 1889 καὶ ὑπ' ἀριθ. Πρωτοκόλλου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου 2434 νενομισμένη Ἀφιερώσει, καὶ τὴν σμικρὰν αὐτοῦ ἀξίαν δεόντως ἐκτιμήσας ἐκ τῆς εὐμενοῦς κρίσεως τοῦ ἐκ τῶν μελῶν τῆς ἐπὶ τούτῳ ἐξ ὀφθικίου ὀρισθείσης τετραμελοῦς ἐπιτροπῆς εὐρυμαθεστάτου καθηγητοῦ Ἀνδρέου Σπαθάρη, τῆς διαδιδασθείσης Αὐτῷ διὰ τοῦ σεβασμιωτάτου προέδρου αὐτῆς ὑπτροπολίτου Σισανίου καὶ Σιατίστης Ἀθανασίου Μεγακλέους, ἡγαθύνθη νὰ καταστέψῃ αὐτὸ ταῖς παναγίαις Αὐτοῦ εὐχαῖς καὶ εὐλογίαις διὰ τοῦ πιττακίου τοῦδε:

Διονύσιος ἐλέφ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

Ἐλλογιμώτατε κύριε Γεώργιε Παπαδόπουλε, τέκνον ἐν Κυρίῳ Μαν ἀγαπητὸν τῆς ἡμῶν Μετριότητος, χάρις εἴη σοι καὶ εἰρήνη παρὰ Θεοῦ. Διὰ τοῦ Πατριαρχικοῦ ἡμῶν τοῦδε πιττακίου προαγόμεθα ἐκδηλῶσαι τῇ σῇ ἐλλογιμότητι τὴν ἄκραν Ἡμῶν εὐαρέσκειαν ἐπὶ τῇ νύκτῃ προθυμία, μεθ' ἧς προήχθης ἀφιερῶσαι εἰς τὸ ἡμέτερον ὄνομα τὸ ὑπὸ τῆς σῆς ἐλλογιμότητος γελοποιηθὲν ἔργον ὑπὸ τὸν τίτλον «Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς». Ἐπαινοῦντες οὖν τὸν ζῆλόν σου, ἐπιδραφιλευμέν σοι τὰς πατρικὰς ἡμῶν εὐλογίας, εὐχόμενοι τῇ σῇ ἐλλογιμότητι ἐνίσχουσιν καὶ πᾶν ἀγαθὸν παρὰ Θεοῦ, οὗ ἡ χάρις καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος εἴη μετὰ σοῦ.

ῥωπθ' ὀκτωβρίου ις'

† *Ὁ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ἐν Χριστῷ εὐχέτης.*

Οὐ μόνον τῷ γεραρῷ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ, ἀλλ' εἰς ἐνδειξιν ἀκραίφνου ὑπολήψεως καὶ σεβασμοῦ τὸ παρὸν φιλοπόνημα ἀνατέθεται καὶ τοῖς λοιποῖς πατριάρχαίς τῆς Ἀνατολῆς, ἥτοι τῷ παναγιωτάτῳ καὶ μακαριωτάτῳ πατριάρχῃ Ἀλεξανδρείας Σωφρονίῳ, τῷ ἐθνοσεβάστῳ καὶ δεξιώτατῳ διαπνδαλιουχοῦντι τὴν ἱερὰν ὁλκάδα τοῦ ἀγιωτάτου ἀποστολικοῦ πατριαρχικοῦ

θρόνου τῆς Μεγάλης Θεουπόλεως Ἀντιοχείας Γερασίου τῷ Α', καὶ τῷ ἀρτίως παραιτησαμένῳ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τῆς Ἀγίας Πόλεως Ἱερουσαλὴμ μακαριωτάτῳ Νικοδήμῳ τῷ Α', ὧν ὁ ὑπὲρ τῶν πατρῶων κειμηλίων ἔνθεος ζῆλος ἀρίγνωτος τυγχάνει ἀνὰ σύμπαντα τὸν ὀρθόδοξον κόσμον. Ἐκ τῶν κομισαμένων ἡμῖν σεπτῶν εὐχαριστηρίων πιττακίων τῶν πατριαρχῶν παρατίθεμεν ἐνταυθοῖ τὸ τοῦ μακαριωτάτου Ἀντιοχείας, ἔχον ὡς ἑξῆς :

Γεράσιμος ἐλέω Θεοῦ Πατριάρχης τῆς Μεγάλης Θεουπόλεως Ἀντιοχείας καὶ πάσης Ἀνατολῆς.

Ἀριθ. 1679.

† Ἐλλογιμώτατε Πρόεδρε τοῦ ἀξιολύτου Μουσικοῦ Συλλόγου «Ὁρφῆως», νιὲ ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ Ἰαν ἀγαπητὲ καὶ ἐπιπόθητε τῆς Ἡμῶν Μετριότητος, κύριε Γεώργιε Ι. Παπαδόπουλε. Τὴν πεφιλημένην Ἡμῖν Ἐλλογιμότητά σου πατρικῶς ἐν Κυρίῳ εὐχόμεθα καὶ ἀπὸ ψυχῆς εὐλογοῦμεν.

Ἐξ ὧν κατὰ Ἀγγονστον μῆνα τοῦ σωτηρίου ἔτους αὐτῆς ἐπέστεilas Ἡμῖν, φίλε νιὲ, γνόντες ὅτι ἡ φιλόμουσος Ἐλλογιμότης σου περὶ τὴν σύνταξιν φιλοπόνως κατεγίνετο Ἱστορίας τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν Μουσικῆς, καὶ ταύτην τύποις ἐκδοῦναι παρσκευάζετο, μετὰ περιχαρείας ἐσπεύσαμεν εὐθὺς τότε τὴν πατρικὴν Ἡμῶν ἐπαρέσχειαν ἐπὶ τῷ ἀγαθῷ τούτῳ ἀγγέλματι ἐρμηνεύσαι, καὶ τὸν δίκαιον τῇ φερεπονίᾳ σου ἀποδοῦναι ἔπαινον, ταχεῖαν καὶ εὐμαρῇ τὴν συντέλειαν καὶ ἔκδοσιν τοῦ πολλὴν τὴν ὠφέλειαν προκαταγγελλομένου τούτου πονήματος ἐπενεξάμενοι. Τανῦν δὲ συντελεσμένον εὐτυχῶς καὶ ἔτοιμον εἰς ἐκτύπωσιν τὸ φιλοπόνημά σου ἐκεῖνο μανθάνοντες, ἐξ ἧς ἔραγχος ἐδεξάμεθα νικίῃς σου ἐπιστολῆς, καὶ τοῦτο ἀξίον τοῦ σπουδαίου ἀντικειμένου, περὶ οὗ πραγματεύεται, ὑπὸ τῆς πε φωτισμένης καὶ ἀδεκάστου κρίσεως τῆς πρὸς μελέτην αὐτοῦ ὑπὸ τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ὀρωθείσης Ἐπιτροπῆς κηρυττόμενον, συγχαίρομέν σοι ἀπὸ μέσης καρδίας, πεφιλημένε Ἡμῖν ἐν Κυρίῳ νιὲ, καὶ ἀγάμεθα καὶ ὑπερεπαινοῦμέν σου καὶ αὖθις τὴν ἐργοῖς μαρτυρουμένην διάπυρον ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν Μουσικῆς ζέσιν, ἐπαινοῦμεν δὲ σου καὶ τὴν καρτερίαν καὶ τοὺς χρόνους ἀγῶνας καὶ πόνους, οὓς ἡ φιλόπονος ὄψω καὶ φιλότιμος Ἐλλογιμότης σου ἀκαμάτως κατεβάλλετο, δι' ὧν ἐνιαυτῶν δώδεκα συντόνως ὑπὲρ τοῦ πολυτίμου τούτου χρήματος καὶ προγονικοῦ Ἡμῶν κειμηλίου ἐργαζομένη, καὶ τὰ συντεταγμένα αὐτῇ περὶ τούτου καὶ πεπονημένα ἐπιμελῶς,

κατὰ Πλάτωνα ἐξουχίζουσα καὶ βοστρυχίζουσα, ὥστε ἀρτιμελὴ καὶ καλλίμορφον τὸν πρωτογενῆ αὐτῆς τοῦτον πνευματικὸν ἀποδείξει γόνον, καὶ τὸ ἔργον αὐτῆς χρορία ἐξηκριβωμένον σχολῇ καὶ ἐκμελεστημένον τοῖς ἐντυγχάνουσι παραδοῦναι. Τὴν δὲ γενναϊόδωρον τῆς νύκτῃς σου ἀγάπης προαίρεσιν καὶ ἀπόφασιν τοῦ ἀφιερῶσαι τὰς φιλότατας ταύτας τῆς σῆς φερεπονίας ἀπαρχὰς καὶ τῇ Ἑμῶν Μετριότητι μετὰ πατρικῆς θυμηδίας στέργομεν, καὶ εὐγνωμόνως ἀποδεχόμεθα, χάριτας ὅτι πλείστας ἀνθομολογοῦντές σοι ἐπὶ τῷ εὐπροσδέκτῳ δωρήματι, καὶ εὐλογίας ἀπὸ σπλάγχχνων πατρικῶν τὴν φιλόμουσον καταστέφοντες νύκτῃ σου κορυφῇ. Ἦθουλόμεθα δὲ καὶ ἄλλως τὴν χάριν ἀντιμετρήσαι σοι, ἵνα Ἑμῶν πεφιλημένε υἱέ, συνεπίκουροι κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ συγγράμματός σου προσερχόμενοι διὰ γενναίας τινὲς χορηγίας, εἰδότες μάλιστα ὅσο πολυδάπανος ἡ τῶν τοιούτων συγγραμμάτων τυγχάνει ἐκτύπωσις· πρόσσεσι δὲ καὶ τὸ πρόθυμον εἰς ἀντίληψιν ἀπολείπει δ' ὅμως εὐπορία, ἡ τῶν καλῶν τούτων κατορθωμάτων συνέμπορος, οὗ δὴ ἔνεκα καὶ εἰς εὐχάς, τό γε νῦν, καὶ εὐλογίας μόνως τὸ ὀφειλόμενον ἀντιμετροῦμέν σοι, εἰς πεντήκοντα προβιάζοντες τὰς ἡμετέρας συνδρομάς, ἀνθ' ὧν ἄλλοτε ἐνεγράφημεν εἴκοσι καὶ πέντε.

Λέόμενοι δὲ τοῦ πατρὸς ἀγαθοῦ δοτῆρος καὶ συντελεστοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἵνα οὐκ εἰς μακρὰν κοινὸν ἴδωμεν κτήμα τὸ ἀγαπητόν σου τοῦτο φιλοπνῆμα, καὶ προσεπενχόμενοι ἵνα ὁ Πατὴρ τῶν Φώτων, καὶ ἄλλων τοιούτων ὀφελίμων συγγραμμάτων τὴν φιλόπονον Ἑλλογιμότητά σου ἀποδείξῃ πατέρα, πανέσιον καὶ αὐθὺς αὐτὴν ἀμφοτέραις ταῖς χερσὶν εὐλογοῦμεν, καὶ θαυσιλεύς ἐπ' αὐτὴν τὰς θείας δωρεὰς καὶ χάριτας ἐπικαλούμεθα.

Ἐν Δαμασκῷ, αὐγῇ, Μαΐου ιε'.

† Ὁ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ καὶ ἐν Χριστῷ διάπυρος εὐχέτης.

Ἐγγραφον ἐν Ἀθήναις τῇ 12 ὁκτωβρίου 1890.

Γ. Γ. ΠΑΠΑΣΟΠΟΥΛΟΣ.

ΣΥΜΒΟΛΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΗΣ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

ΠΡΟΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΤΗΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

Α'. Ἱστορικὴ ἄποψις.

Περὶ τῆς παρ' ἡμῖν Ἑκκλησιαστικῆς Μουσικῆς¹ πολλοὶ κατὰ καιροὺς ἐπεχείρησαν γράψαι, καὶ ἄλλοι μὲν ἀρχαιολογικῶς ἱστοροῦντες εὐστόχως ἐλληνικὴν τὴν καταγωγὴν αὐτῆς λέγουσιν, ἄλλοι δὲ κατὰ τοὺς κάτω χρόνους μὴ διακρίνοντες τὴν δύναμιν τῆς προσότητος καὶ τὴν οὐσίαν τῆς ποιότητος αὐτῆς, τὴν μαθηματικὴν καὶ ἁρμονικὴν ἀναλογίαν, τὴν δύναμιν τῶν τόνων, τῶν χαρακτήρων, τῶν φθόγγων, καὶ τὴν καθόλου συμμετρίαν ἣν κέκτηται, θεωροῦσιν αὐτὴν ἁλλοίας καταγωγῆς. Ἐφ' ὧπερ, πρὶν ἢ ἱστορήσωμεν ὅτι ἡ ἱερὰ μουσικὴ, ἡ ἐχρήσατο τὸ ἡμέτερον ἔθνος κατὰ τὴν ἰδρυσιν τῆς χριστιανικῆς Ἑκκλησίας καὶ ἔκτοτε καθ' ὅλην τὴν ἐν τῷ Βυζαντίῳ αὐτοκρατορίαν καὶ κατὰ διαδοχὴν μέχρι τῆς σήμερον διακρατεῖ, οὐκ ἔστι ξένη τις καὶ ἁλλοτρία, οὐδ' ἐπείσακτος Ἑβραϊκῆς ἢ ἄλλης φύσεως, ἀλλὰ γνησία ἐλληνικὴ, λείψανον τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς, οὐκ ἄλυσιτελές κρίνομεν ἵνα ἐπισκοπήσωμεν ἱστορικῶς τε καὶ τεχνικῶς τὴν Μουσικὴν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἐπὶ τῇ βάσει αὐθεντικῶν πηγῶν καὶ μαρτυριῶν².

1) Ἡ Μουσικὴ ἡμῶν καλεῖται Ἑκκλησιαστικὴ διότι περιστρέφεται κυρίως ἡ περὶ τὴν σπουδὴν αὐτῆς διδασκαλία εἰς τὰ ἐκκλησιαστικά ἄσματα. Ὡς περὶ δὲ κατὰ τοὺς κανόνας αὐτῆς ἄδονται πλὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἁσμάτων (ἐς ὧν τερικῶν συνήθως καλουμένων ὑπὸ τῶν μουσικοδιδασκάλων) καὶ οἱ κῶμοι, τὰ ἐν συμποίοις καὶ χοροῖς (ἐξ ὧν τερικά καλούμενα), τὴν εἰς αὐτὴν ἀποδοθεῖσαν προσηγορίαν παρὰ σοφῶν Εὐρωπαίων ΝΕΩΤΕΡΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ κρίνομεν οὐκ ἐπρόσφορον.

2) Ὡς πηγὰὶ πρὸς συναρμολογίαν τῆς περιγραφῆς τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῆς Γ. Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ—ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΚΚΛ. ΜΟΥΣΙΚΗΣ

Ἡ Μουσικὴ ³ ὑπῆρξεν ἡ ἀρχαιοτάτη τῶν ὠραίων τεχνῶν, διότι ἡ ἰδέα αὐτῆς ἐνεφύη τῷ ἀνθρώπῳ ἅμα τῇ πλάσει αὐτοῦ· φυσικὸν δὲ τὸ νὰ ἐρμηνεύωμεν τὰ διάφορα αἰσθήματα τῆς καρδίας ἡμῶν διὰ τῆς φωνῆς. Οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι ἐχρησάντο τὸ πρῶτον ἀπλῆς τισι φθόγγοις πρὸς ἔκφρασιν τῶν ἑαυτῶν διαφορῶν ἐντυπώσεων, ἃς ἐπενήργουν ἐπ' αὐτῶν αἱ ποικίλαι καὶ μυστηριώδεις τῆς φύσεως δυνάμεις· ὥστε ἡ παραχθεῖσα τεχνικὴ μουσικὴ ἀπ' ἐμύμησις τυγχάνει τῆς μουσικῆς τῆς φύσεως. Ὁρθῶς ἐκλήθη ἡ Μουσικὴ γλῶσσα τῆς καρδίας καὶ θεωρεῖται ἡ πρώτη μετὰ τὸ γάλα πνευματικὴ τροφή, ὡς ἐπενεργοῦσα εἰς τὴν ψυχὴν καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐν σπαργάνοις βρέφους, ὅπερ διὰ τοῦ βαυκαλίσματος τῆς μητρὸς ἢ τῆς τροφοῦ ἐκ τῶν δακρύων εἰς γλυκὺν

τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων Μουσικῆς ἐχρησίμευσαν ἡμῖν αἱ ἐξῆς: Θεώνος Σμυρναίου βιβλίον περὶ Μουσικῆς ὑπὸ Βουλλιιάδου ἔκδ. 1644 — *Autores septem antiquae Musicae* ὑπὸ Μεϊβωμίου (Meibonius) ἐν Ἀμστελδοάμφ 1652 — Ἀρμονικὰ Πτολεμαίου ὑπὸ Οὐαλλισίου ἔκδ. Ὁξων. 1682. Πορφυρ. Βρυενν. ἔκδ. ἐν συγγράμμ. μαθηματ. τόμ. γ' ἐν Ὁξων. 1699 — Πλουτάρχου Διάλογος περὶ Μουσικῆς — Δουκιανοῦ ἐγκώμιον Μουσικῆς. — Μιχαὴλ Ψελλοῦ ἐπιτομὴ Μουσικῆς — Μανουὴλ Βρυεννίου περὶ Ποσότητος καὶ περὶ Ἦχων. — Ἡ Παγκόσμιος Ἐκθεσις δημοσιευθεῖσα εἰς τὴν Ἀθήναις καὶ Ἀθηναίων τῷ 1851 ὑπὸ Στεφάνου Θ. Ξένου — Αἱ καθ' Ὁμηρον ἀρχαιοότητες. Βιβλ. Δ', κεφ. Δ', σελ. 250 — Ἀρχαιολογία Ἀθ. Ρουσοπούλου, Μ. Καλοποθάκη, Δ. Στυλιανοῦ — Λεξικὸν Ἀρχαιολογικὸν W. Smith, μετάφρ. Δ. Πανατζῆ — Παράρτημα Λεξικοῦ Ἐγκυκλοπαιδείας μεταφρασθὲν ἐκ τοῦ γαλλικοῦ ὑπὸ Π. Γερακάκη καὶ ἐκδοθὲν ὑπὸ Παρθενίου Καισαρέως. Ἐν Σμύρνῃ 1867 — Ὠδὴ, μουσικὴ, χορὸς καθ' Ὁμηρον, μετάφρ. ἐκ τοῦ γερμανικοῦ ὑπὸ Ἰωάννου Πετρίτση. Περιοδικὸν Παρθενίου. Ἐν Ἀθήναις, σελ. 687 — Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως πραγματεία περὶ Μουσικῆς, γραφεῖσα κατ' αἰτησίν τινος ἵνα προταχθῇ βιβλίου μουσικοῦ, ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐκ χειρογράφου τῆς ἐν Κιέβφ βιβλιοθήκης ὑπὸ τοῦ ἀρχιμανδρίτου Ἀνδρονικοῦ Δημητρακοπούλου καὶ κατεχωρίσθη ἐν ἐπιφυλλίδι εἰς σειρὰν φύλλων τῆς ἐν Τεργέστη ἐφημερίδος Ἡμέρας καὶ ἐν τῷ Εὐάγγελικῷ Κήρυκι. Ἐν Ἀθήναις, 1870. Περίοδος Β'. ἔτος 6'. ἀριθ. 2. σελ. 112—142—*Histoire et Théorie de la Musique de l'Antiquité* par Fr. Aug. Gervert. τόμ. Α'. ἐν Γάνδῃ 1875. — Περὶ παιδείας τὸ πάλαι καὶ νῦν, λόγος ἐκφωνηθεὶς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν τῇ 26 Ὀκτωβρίου 1866 ὑπὸ Ἀ. Ρ. Ραγκαβῆ κτλ. κτλ. κτλ.

3) Παράγεται πιθανῶς ἡ λέξις ἐκ τοῦ μάω = ἐπινοῶ, ζητῶ διανοητικῶς (Πλάτ. Κρατυλ. 406), κατὰ δὲ τὸν Πλούταρχον ἐκ τοῦ ὀνόματος τῶν Μουσῶν (δομοῦ οὔσαι), αἵτινες ἐννέα οὔσαι ἐδοξάζοντο ὡς θεαὶ καὶ ἔφοροι τῶν ἐλευθέρων καὶ ὠραίων τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, ἐξαιρέτως δὲ τῆς μουσικῆς καὶ ποιητικῆς (Ἡσιόδ. Θέογ. 76. 915. 1—2. Ὁμηρ. Ἰλ. Α, 603). Ἡ μουσικὴ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις θεόδοτος ἐθεωρεῖτο «Ἡ γὰρ Μουσικὴ θεῶν μὲν εἶναι δῶρον ὁμολογεῖται» (Πλουτ. ἐκ τοῦ Πλατ. περὶ Δεισιδαιμ. ΣΤ'. 138. καὶ Ἀθην. ΙΔ.).

ὑπνον ὑπολισθαίνει. Ἀπὸ δὲ τῆς ἡλικίας ταύτης ἄχρι γήρως βαθυτάτου θεωρεῖται ἐν τῶν ἐντροφημάτων τοῦ βίου, ζωηρὰ ἔκφρασις τῶν αἰσθημάτων τοῦ ἀνθρώπου, εἴτε ἐν λύπῃ εἴτε ἐν χαρᾷ. Οὐδὲν δὲ ἀκριβέστερον τὴν εὐφυΐαν καὶ ζωηρὰν φαντασίαν ἔθνους τινος χαρακτηρίζει, ὅσον ἡ πρώτη τῶν ὠραίων τεχνῶν, ἡ Μουσική, ἥτις σχοῦσα κοίτιδα αὐτὴν τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου, τὴν συναισθητικὴν τῆς ψυχῆς δύναμιν, παράγεται ἐκ τῶν βαθυτάτων αὐτῆς αἰσθημάτων, καὶ ἐν ἡ «τὸ πνεῦμα ἐκφράζει ὑποκειμενικῶς ἐαυτὸ δι' ἑαυτοῦ» ⁴. Εἶναι δὲ δύσκολον ἐν τῇ ἱστορίᾳ νὰ εὕρωμεν ἔθνος ἄνευ μουσικῆς ⁵, διότι τὸ αἶσθημα τοῦ καλοῦ περὶ τε τὰ ἄλλα καὶ περὶ τὴν Μουσικὴν εἶναι σύμφυτον αὐτῷ τῷ ἀνθρωπίνῳ πνεύματι, λαμβάνει δὲ ποικίλας καὶ διαφόρους ἐκφάνσεις, ἀναπτυσσόμενον οὕτως ἢ ἄλλως κατὰ τόπους καὶ χρόνους. Τὴν ὠραίαν ταύτην τέχνην, τὴν διὰ τοῦ πραγματικοῦ ἐκφράζουσαν τὸ ἰδανικόν, τεχνικῶς διεμόρφωσαν καὶ ἀνέπτυξαν ἐν τῇ ἀρχαιότητι οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι ὡς πεπρωκισμένοι ὑπὸ τῆς φύσεως δι' ἐξόχου φαντασίας καὶ ἐνθουσιῶντες πρὸς πᾶν ὠραῖον καὶ ὑψηλόν. Ἡ πρώτη δὲ πηγὴ πρὸς ταχεῖαν ἀνάπτυξιν καὶ ἀκμὴν τῆς Μουσικῆς ἐν Ἑλλάδι ἔγκειται ἀναμφιλόγως εἰς τὴν ἡδονήν, ἣν παράγει ἡ θεία τέχνη, θέλγουσα τὴν ἀκοήν, ὑψοῦσα τὸ φρόνημα, γοητεύουσα τὴν καρδίαν, τέρπουσα ἐν γένει καὶ ὠφελοῦσα. Τὴν ἀνάγκασιν τοῦ ἡδέος ἅμα καὶ τοῦ συμφέροντος ὁ Λατῖνος ποιητῆς ἔκρινεν ὡς κολοφῶνα τῆς ἀρίστης διδασκαλίας, εἰς ὃν, μόνον ἐκεῖνος ἀναβαίνει, *qui miscuerit utile dulci*. Αελυμένον λοιπὸν θεωρητέον καὶ τὸ πρόβλημα τοῦ Ἀριστοτέλους «Πότερον θετέον τὴν μουσικὴν παιδείαν ἢ παιδιάν» ⁶, ἀφοῦ ἡ μουσικὴ καὶ ἡδύνει (μετέχει δηλονοῦν τῆς παιδείας) καὶ ὠφελεῖ τὸν ἀνθρώπον (μετέχει τῆς παιδείας).

Εἰ καὶ αἱ περὶ τῆς Μουσικῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων γνώσεις εἰσὶν ὀλίγισται, οὐχ ἥττον παραδεχόμεθα ὅτι ἡ θεία τέχνη ἤκμασεν ἐν Ἑλλάδι, διότι εἶναι ἀδύνατον εἰς ἔθνος τι νὰ ὑπάρχῃ ποίησις ἄνευ μουσικῆς, πολλῶ δὲ μᾶλλον εἰς λαούς, οὓς οἱ νόμοι καὶ τῶν φιλοσόφων τὰ παραγγέλματα προέτρεπον ἵνα θεραπεύσιν αὐτὴν καὶ πάντα

4) Φιλοσοφικαὶ μελέται Π. Βράϊλα Ἀρμένη. 1864. Κεφ. περὶ Μουσικῆς. 164.

5) Ὁ ἀνθρώπος, λέγει ὁ Σαϊκσπῆρος, ὁ μὴ ἔχων μουσικὴν, καὶ ὅστις δὲν συκινεῖται ὑπὸ τῆς ἁρμονίας τῶν ἡδέων ἢ τῶν ἐπλάσθη διὰ προδοσίαν καὶ δόλον· αἱ αἰσθήσεις τοῦ πνεύματος αὐτοῦ εἰσὶ ζοφώδεις ὡς νύξ, πᾶν δὲ φίλτρον αὐτοῦ μέλαν ὡς ἔρεβος. Δικαίως δὲ καὶ ὁ Λούθηρος λέγει· «μετὰ τῶν θηρευόντων τὴν μουσικὴν συναναστρέφου ἀφόδως· οἱ κακοὶ δὲν ἔχουσιν ἄσματα».

6) Πολιτ. Βιβλ. Η' Κεφ. ε'.

κατὰ μουσικὸν ρυθμὸν ποιῶσιν⁷. Ἐκ τῆς πρὸ τοῦ Ὀμήρου ἐποχῆς οὐδὲν ὑπάρχει σύγγραμμα μαρτυροῦν κατ' εὐθείαν περὶ τῆς μουσικῆς τῶν χρόνων ἐκείνων ἀναπτύξεως, γινώσκουμεν ὅμως τοὺς περὶ τὴν Μουσικὴν ἐμπειροτάτους Θρᾷκας, οἵτινες κατῴκουν πρὸς βορρᾶν καὶ τὴν μέσην Ἑλλάδα, ἰδίᾳ δὲ ἐν Πιερίᾳ τῆς Μακεδονίας, παρὰ τὸν Ὀλυμπον, τὸν Παρνασσὸν καὶ τὸν Ἑλικῶνα. Τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους διαδέχονται οἱ ἡρωϊκοί, ὅτε ἀναφαίνεται ἡ ἡρωϊκὴ ποίησις, οἱ ᾠδοὶ (ραψῳδοί)⁸, οἵτινες τὴν μουσικὴν μορφοῦσιν ἐπὶ τὸ τεχνικώτερον, καὶ οἱ κατόπιν τούτων Ὀμηρίδαι, οἱ διαδόντες τὰ ἔσματα ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ Ἑλλάδι. Ἐπιστεύετο ἐπὶ τῶν ὀμηρικῶν χρόνων ὅτι ὁ ᾠοδὸς ἐμπνέεται, ὡς καὶ ὁ μάντις, ὑπὸ τινος θεότητος, τῆς Μούσης⁹, τῆς καὶ εἰσπνεύσεως αὐτῷ ὅ,τι ἂν μέλλῃ νὰ ψάλλῃ¹⁰, καὶ

7) «Μουσικὴ γάρ τις, κατὰ Διονύσιον Ἀλικαρνασσεᾶ, ἦν καὶ τῶν πολιτικῶν λόγων ἐπιστήμη τῇ ποσῷ διαφέρουσα τῆς ἐν ῥαίσι καὶ ὀργάνοις, οὐχὶ τῇ ποιῷ. Καὶ γὰρ ἐν ταύτῃ καὶ μέλος ἔχουσιν αἱ λέξεις, καὶ ρυθμὸν, καὶ μεταβολήν, καὶ πρέπον, καὶ ἐπὶ ταύτης ἡ ἀκοὴ τέρπεται τοῖς μέλεσιν». — Οἱ ἄρχαιοι Αἰγύπτιοι καὶ αὐτὰ τὰ ἀγάλματα αὐτῶν ἐποιοῦν νὰ ᾄδωσιν ὕμνους. Τὸ κολοσσαῖον ἄγαλμα τοῦ Μέμνωνος πρῶϊαν τε καὶ ἐσπέραν αὐτομάτως ᾄδεν.

8) Οἱ καθ' Ὀμηρον ᾠδοὶ, ἐγυμνάζοντο εἰς πᾶν εἶδος σοφίας, ὅπερ γίνεται σαφὲς ἐκ τοῦ Φημίου, περὶ οὗ ἡ Πηνελόπη εἶπεν ὅτι πάντα ἐπίσταται «ἔργα ἀνδρῶν τε θεῶν τε, τὰ τε κλείουσι ᾠδοί» διὸ καὶ ὁ Εὐστάθιος καλεῖ αὐτὸν «θεῖων τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἐπιστήμονα». Τὸ πάλαί οἱ ᾠδοὶ καὶ Φιλόσοφοι ἀπεκαλοῦντο, ὡς ἐπιμαρτυρεῖ καὶ ὁ Σχολιαστὴς «Τὸ ἀρχαῖον οἱ ᾠδοὶ φιλοσόφων τάξιν ἐπεῖχον» (Ὀμ. Ὀδυσ. Γ. 270). ὁ Αἰσχύλος καλεῖ αὐτοὺς Σοφιστάς καὶ Σοφοὺς, διότι, κατὰ τὸν Ἀθήναιον, ἡ ἀρχαιοτάτη τῶν Ἑλλήνων σοφία ἐν τῇ Μουσικῇ μᾶλλον ὑφίστατο «Τὸ δὲ ὅλον ἔοικεν ἡ παλαιὰ τῶν Ἑλλήνων σοφία τῇ Μουσικῇ μᾶλλον δεδομένην». Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Μουσικὸς ἐκαλεῖτο ὁ παρ' ἡμῖν πεπαιδευμένος, διότι ἡ λέξις Μουσικὴ ἐδήλου πάσας συλλήβδην τὰς γνώσεις, τὴν καθολικὴν δηλονοῦν ἐπιστήμην, ἐνίοτε δὲ μόνον τὴν φωνητικὴν καὶ ὀργανικὴν μελωδίαν, ὡς καὶ παρ' ἡμῖν νῦν. «Ὅ,τι ὀνομάζομεν ἡμεῖς σήμερον Μουσικὴν ἐπιστήμην, οἱ ἀρχαῖοι, λέγει ὁ W Smith, ὠνόμαζον Ἀρμονικὴν καθόλου. Λεξικὸν Ἀρχαιολ. μετάφρ. Δ. Πανταζῆ ἐν λ. Μουσικῇ σελ. 1161—1174).

9) Ὁ ᾠοδὸς Δημόδοκος ἐνεπνεύσθη πρὸς ψῆδὴν ὑπὸ θεοῦ τινος:

«Καλέσασθαι δὲ θεῖον ᾠοδὸν

Δημόδοκον· τῷ γάρ ρα θεὸς πέρι δῶκεν ᾠοδὴν,

τέρπειν ὅππῃ θυμὸς ἐποτρύνῃσιν αἰδεῖν» (Ὀμ. Ὀδ. Θ. 43)

Καὶ ὁ Ὀμηρὸς ἄρχεται τῆς Ἰλιάδος ἐπικαλούμενος τὴν Μοῦσαν. Τοῦτο δὲ πρᾶττει ὁσάκις πρόκειται νὰ διηγηθῇ τι ἀκριβῶς καὶ πιστῶς. Ἰδε Ἰλ. Β'. 484 καὶ 761. — Ἰλ. Α. 218 — Ἰλ. Ε. 508.

10) «Μοῦσ' ἄρ' ᾠοδὸν ἀνῆκεν αἰδόμεναι κλέα ἀνδρῶν» (Ὀμ. Ὀδ. Θ. 73.)

Καὶ κατωτέρω (αὐτόθι 480)

«Πᾶσι γὰρ ἀνθρώποισιν ἐπιχθονίοισιν, ᾠοδαί

δυναμένης ν' ἀφαιρέσῃ παρ' αὐτοῦ τὸ δῶρον τῆς ὥδης, καὶ δὴ ὅταν καυχᾶται διὰ τὴν περὶ τὸ ἄδειν τέχνην αὐτοῦ¹¹. Ἱεροὶ καὶ ἀπαρ-
θίαστοι ἐθεωροῦντο οἱ ἀοῖδοι¹², παρῆσαν πανταχοῦ, ἔνθα ἡ χάρὰ
ἐνυπῆρχε καὶ ἡ εὐφροσύνη συνέδεε τοὺς βροτούς¹³, ἐγεγαίροντο ὑπὸ
πάντων¹⁴ καὶ δὴ καὶ ὑπὸ βασιλέων καὶ ἡγεμόνων, οἵτινες ἐτίμων
αὐτοὺς διὰ τῆς φιλίας καὶ ἐμπιστοσύνης αὐτῶν¹⁵.

τιμῆς ἔμποροί εἰσι καὶ αἰδοῦς, οὐνεκ' ἄρα σφέας
οἶμας μοῦσ' ἐδίδαξε, φίλησε δὲ φύλον ἀοιδῶν» ('Ομ. 'Οδ. Θ. 480.)

Ὅμοίως ἐν 'Ιλιάδ Β' 484 λέγει ὁ ποιητὴς

«Ἔσπετε ὦν μοι, μοῦσαι Ὀλύμπια δώματ' ἔχουσαι,
ὁμεῖς γὰρ θεαὶ ἐστε, πάρεστε τε, ἴστε τε πάντα,
ὡμεῖς δὲ κλέος οἶον ἀκούομεν, οὐδὲ τι ἴδμεν
οἵτινες ἡγεμόνες Δαναῶν καὶ κοῖρανοί ἦσαν».

Ἐν 'Οδ. Θ'. 487 προστίθεται

«Δημόδοκ' ἔρχοχα δὴ σε βροτῶν αἰνιζόμε' ἀπάντων.
ἢ σέ γε μοῦσ' ἐδίδαξε Διὸς παῖς, ἢ σέ γ' Ἀπόλλων
λίην γὰρ κατὰ κόσμον Ἀχαιῶν, οἶτον ἀεΐδεις
ὅσος ἔρξαν τ' ἐπαθόν τε καὶ ὅσος ἐμόγησαν Ἀχαιοί,
ὥς τε που ἢ αὐτὸς παρεὼν ἢ ἄλλου ἀκούσας.»

«Αὐτοδιδασκτὸς δ' εἰμι θεὸς δέ μοι ἐν φρεσὶν οἶμας
παντοίας ἐνέφυσεν κτλ ('Ομ. 'Οδ. X. 347.) Ἴδε καὶ Ἑσίοδ.

Θεογ. σ. 94.

- 11) «Καὶ Πτελεὼν καὶ Ἑλος καὶ Δώριον, ἔνθεν τε Μοῦσαι,
ἀντόμεναι Ὀϊμυριν τὸν Ὀρήϊκα παῦσαν ἀοιδῆς,
Οἰχαλίηθεν ἰόντα παρ' Εὐρώπου Οἰχαλιῆος·
στεῦτο γὰρ εὐχόμενος νικησέμεν, εἵππερ ἂν αὐταὶ
μοῦσαν ἀεΐδοιεν, κοῦραν Διὸς αἰγιόχοιο,
αἱ δὲ χολωσάμεναι πηρὸν θέσαν, αὐτὰρ ἀοιδὴν
θεσπεσίην ἀφέλονται καὶ ἐκλέαθον κιθαριστήν».

('Ομ. 'Ιλ. Β. 594.)

- 12) Καὶ ὁ ἀοιδὸς Φῆμιος κατὰ τὸν νόμον τῶν μνηστήρων παρακαλῶν τὴν
'Οδυσσεά νά μὴ φονεύσῃ καὶ αὐτὸν ἐπάγεται τάδε:

«αὐτῷ τοι μετόπισθ' ἄχος ἔσσεται, εἴκιν αἰοῖδον
πέφνης, ὅς τε θεοῖσι καὶ ἀνθρώποισιν ἀεΐδω» ('Ομ. 'Οδ. X. 345.)

- 13) «Ὡς δ' ὅτ' αἰοῖδον ἀνὴρ ποτιδέχεται ὅς τε θεῶν ἐξ
ἀεΐδῃ δεδαῶς ἔπε' ἡμερέοντα βροτοῖσιν» ('Ομ. 'Ιλ. P. 518.)

- 14) «Τὴν δὲ ἀοιδὴν μᾶλλον ἐπικλείουσ' ἄνθρωποι» ('Ομ. 'Οδ. A. 351.)

- 15) Ἐν ταῖς αὐλαῖς δὲ τῶν Λυδῶν καὶ Φρυγῶν ἡγεμόνων ἀπήγγελλον οἱ ρα-
ψῳδοὶ τὰ ἡρωϊκὰ ἔπη. (Β. Κοππίου Ἐγχειρίδιον ἐλλ. Γραμματολογίας με-
ταφρασθὲν ὑπὸ Ἑμμ. Γαλάνη. Ἐν Ἀθήναις 1880. 12). Πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ
Terpstra antiquitas homerica. Βιβλ 4. Κεφ. 4. εἰρημένα «Troicis tempo-
ribus regem unumquem que in familia poetam a luisse constat, qui hos-
pites et amicos in conviviis delectaret, ac civium amicos ad pietatem
et virtutem accenderet, dum deorum laudos et majornm res fortiter

Ἐν τῇ ἀρχαιότητι πάντες σχεδὸν ἦσαν μουσικοί, διότι ἀναπόσπαστον μέρος τῆς ἐγκυκλίου παιδείας καὶ ἀπαραίτητον συστατικὸν τῆς ἀγωγῆς ἦν ἡ Μουσικὴ, ὅπερ εὐστόχως ἐξέφρασεν ὁ πολὺς Στράβων εἰπὼν ὅτι, καὶ τοὺς παῖδας αἱ τῶν Ἑλλήνων πόλεις πρῶτιστα διὰ τῆς Μουσικῆς παιδεύουσιν· ὥστε πᾶσα ἡ ἀρχαία Ἑλλὰς παρίστατο ὡς μουσική τις συμφωνία. Καὶ ὁ Χαιρωνεὺς φιλόσοφος βεβαίῳ τοῦτο λέγων «Τοῖς παλαιοῖς τῶν Ἑλλήνων εἰκότως μάλιστα πάντων ἐμέλισε πεπαιδεῦσθαι Μουσικὴν. Τῶν γὰρ νέων τὰς ψυχὰς ὦντο δεῖν διὰ μουσικῆς πράττειν τε καὶ ρυθμίζειν ἐπὶ τὸ εὖσχημον, χρησίμης δηλονότι τῆς μουσικῆς ὑπαρχούσης πρὸς πάντα καὶ πρὸς πᾶσαν ἐσπουδασμένην πρᾶξιν, προηγούμενης δὲ πρὸς τοὺς πόλεμικοὺς κινδύνους». Πανταχοῦ δὲ σχεδὸν ἐν ταῖς ἐπισημοτέrais πόλεσι καὶ κατὰ τοὺς ἀρίστους καιροὺς ἦν ὁμοιόμορφος ἡ ἐγκύκλιος παιδεία, πάντων ὁμοίως παιδευομένων, κατὰ Θεόφραστον, καὶ περιελάμβανε πρωτίστως τρία τινα, τὴν γραμματικὴν, τὴν μουσικὴν καὶ τὴν γυμναστικὴν. Περὶ τῶν Ἀθηναίων μάλιστα λέγει ὁ Πλάτων «Ὅρῶντες γράμματα καὶ μουσικὴν καὶ γυμναστικὴν ὑμᾶς τε αὐτοὺς καὶ παῖδας ὑμῶν ἱκανῶς μεμαθηκότας, ἃ δὴ παιδεῖαν ἀρετῆς τελείαν εἶναι ἡγεῖσθε». Καὶ περὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, μὴ ἐξαιρουμένων καὶ τῶν Σπαρτιατῶν ¹⁶ ὁ Ξενοφῶν φησὶ «Τῶν μὲν τοίνυν ἄλλων Ἑλλήνων, οἱ φαίνονται κάλλιστα τοὺς υἱεῖς παιδεύειν....πέμπουσιν εἰς διδασκάλων μαθησομένους καὶ

gestas carminibus ad lyram cantatis, celebraret. Poetae item singuli, qui arte et ingenio caeteris precellerent, et quorum fama jam latius perezeduisset, haud unius principis patrocínio vel uuius gentis aestimatione contenti, longin quis peregrinationibus gloriam captabant, minura experientia ornabant augebantque. Princeipum igitur domicilia, regum aedes, populi conciones obibant αἰοδοὶ deorum homi numque res gentas carmine caledrantes», ἤτοι, «Βεβαιοῦται ὅτι ἤδη ἐπὶ τῶν τρωϊκῶν χρόνων ἕκαστος τῶν βασιλέων ἔτρεφεν ἐν τῇ οἰκογενεῖᾳ αὐτοῦ ποιητὴν ὅπως τέρπη οὗτος τοὺς ξένους καὶ φίλους ἐν τοῖς συμποσίοις, τὰς δὲ τῶν πολιτῶν ψυχὰς εἰς εὐσέβειαν καὶ ἀρετὴν διαφλογίζη, ἐξυμνῶν πρὸς λύραν τὰ κλέα τῶν θεῶν καὶ τὰς τῶν προγόνων γενναίας πράξεις. Οἱ ποιηταί, ὅσοι τῶν λοιπῶν ἐξεῖχον κατὰ τε τὴν τέχνην καὶ τὴν εὐφυΐαν, καὶ ὧν ἡ φήμη εὐρύτερον εἶχε διαδοθῇ, μὴ ἀρκοῦμενοι τῇ προσασίᾳ ἐνός τινος ἡγεμόνος ἢ τῇ ὑπολήψει ἐνός τινος ἔθνους, διὰ μακρῶν ἀποδημιῶν δόξαν ἐθήρευνον, τὴν δὲ τέχνην ἣν ἐξήσχουν διὰ τῆς πολλαπλῆς χρήσεως τῶν πραγμάτων καὶ διὰ τῆς τῶν ἀνθρώπων πείρας διεκόςμουν καὶ ἠϋθάνον. Τὰ τῶν ἡγεμόνων λοιπὸν δώματα, τὰ τῶν βασιλέων ἀνάκτορα, καὶ τοὺς τῶν ἀνθρώπων συλλόγους μετήρχοντο οἱ αἰοδοὶ, τὰς τῶν θεῶν καὶ ἀνθρώπων ἐξυμνοῦντες πράξεις».

16) Ἡ πνευματικὴ παιδεία τῶν Σπαρτιατῶν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐκ τριῶν μερῶν συγκειμένη, τῆς βραχυλογίας, ὀρχηστικῆς καὶ τῆς μουσικῆς.

γράμματα καὶ μουσικὴν καὶ τὰ ἐν παλαίστρᾳ». Ὁ Πλούταρχος εἰς τό, *Περὶ παιδων ἀγωγῆς*, συμβουλεύει πάντα γεννήτορα νὰ διδάσκη τὴν Μουσικὴν εἰς τὰ τέκνα αὐτοῦ τρία ἔτη. Καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀκμῇ τῆς Ἑλλάδος, ὅτε ἤθουν μετὰ τοὺς ἐπικοὺς οἱ λυρικοὶ μουσικοὶ ¹⁷ κύριον καὶ περισπούδαστον μέλημα παρ ἅπασιν τοῖς φιλοσόφοις καὶ τοῖς ἐν ταῖς ἀρχαῖς ἦτο καὶ ἡ περὶ τὴν μουσικὴν σπουδὴ καὶ συζήτησις, ὅπερ βεβαιοῦται ἐκ τοῦ Θεμιστοκλέους, ὅστις παραλιπὼν τὴν χρῆσιν τῆς λύρας ἐλογίσθη ἀπαιδευτος. «Τῶν τε γὰρ Πλατωνικῶν οἱ πλείστοι καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ Περιπάτου φιλοσόφων οἱ ἀριστοί, περὶ τῆς ἀρχαίας μουσικῆς συντάξαι ἐσπούδασαν, καὶ περὶ τῆς αὐτῇ γεγενημένης παραφθορᾶς, ἀλλὰ γὰρ καὶ γραμματικῶν καὶ ἁρμονικῶν οἱ ἐπ' ἄκρου παιδείας ἐλληλακότες πολλὴν σπουδὴν περὶ τοῦτο πεποιήνται» ¹⁸. Καὶ ὁ Πausanias λέγει «Καμοὶ δὲ διὰ τοῦτο φαίνεται φιλοσοφητέον εἶναι περὶ Μουσικῆς, καὶ γὰρ Πυθαγόρας ὁ Σάμιος τηλικαύτην δόξαν ἔχων ἐπὶ φιλοσοφίᾳ, καταφανές ἐστιν ἐκ πολλῶν οὐ παρέργως ἀψάμενος Μουσικῆς· ὅς γε καὶ τὴν τοῦ Παντὸς οὐσίαν διὰ Μουσικῆς ἀποφαίνει συγκεκλιμένην». Τὴν μουσικὴν ἐθεράπευον καὶ ἄλλοι μεγάλοι ἄνδρες τῆς ἀρχαιότητος, ὡς ὁ Ἰσμηνίας, ὁ Τυρταῖος, ὁ Πλάτων, ὁ Ἐπαμεινώνδας καὶ αὐτὸς ὁ Σωκράτης, ὁ ἐξηκοντούτης διδασκθεὶς τὴν κιθάραν. Ὁ Ἀριστοφάνης ἐν ταῖς Νεφέλαις λέγει, οἱ τῆς αὐτῆς συνοικίας παῖδες μετέβαινον παρὰ τῷ κιθαριστῇ ὁμοῦ, καὶ ἐν τάξει βαδίζοντες, γυμνοὶ δὲ τοὺς πόδας καὶ εἰ νικητὸς ἀπλετος ἔπιπτεν· ἐκεῖ ἐμάνθανον τοὺς θρησκευτικοὺς καὶ ἐθνικοὺς ὕμνους, οἶον «Τὴν Παλλὰδα Περσάπολιν δεινάν» ἢ, «Τηλέπορόν τι βόαμα», οὓς ἔψαλλον μεθ' ἁρμονίας ἀπαραμίλλου, ἥτις οἴκαδε μετεδίδετο αὐτοῖς ὑπὸ τῶν πατέρων αὐτῶν, τὸν δὲ παραφωνοῦντα οἱ λοιποὶ παῖδες ἔπαιον ὡς ἐχθρὸν τῶν Μουσῶν. Καὶ τῆς Πυθαγορείου σχολῆς ἐν τῶν πρωτίστων μαθημάτων ἦν ἡ Μουσικὴ, ἣν θεωρῶν ὁ Σάμιος

17) Ἡ διαμόρφωσις τοῦ μέλους ἀνήκει εἰς τὴν ζωηράν καὶ ἐξύρροπον αἰολικὴν φυλὴν, ἀνεπτύχθη δὲ κατὰ τὰς πολιτικὰς ἔριδας καὶ στάσεις τοῦ ς' καὶ ζ' αἰῶνος π. Χ. Τὸ κέντρον, ἐν ᾧ ὁ πνευματικὸς βίος τῶν Αἰολέων ἀνεπτύχθη ἦτον ἡ ὠραία Λέσθος, ἥτις ἐγέννησε τὸν πατέρα τῆς ἐλληνικῆς Μουσικῆς Τέρπανδρον (πρὶν 666 π. Χ.) τὸν ἐξ Ἀντίσσης, Ἀλκαῖον τὸν ἐκ Μιτυλήνης (πρὶν 612 π. Χ.), Σαπφὴν τὴν ἐκ Μιτυλήνης ἢ ἐξ Ἐρεσσοῦ τῆς Λέσθους (πρὶν 600 π. Χ.), τὴν σύγχρονον καὶ φίλην τῆς Σαπφῆος Λεσβίαν Ἡρίναν (600 π. Χ.). (Ἀνθολ. Ἑλλ. Δυσ. Stoll. Μυλλέρ. Ἱστορ. Φιλολ.). Ἀλλ' ὡς μέγιστον τῶν Λυρικῶν οἱ Ἕλληνες ἐξελάμβανον τὸν Θηβαῖον Πίνδαρον (522 π. Χ.), ὃν καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἐπίσης ἀνεγνώριζον ὡς τοιοῦτον (Κυντιλ. Χ. Α'. 61. Ὁρατ. φδ. Δ. 2).

18) Πλούταρχ. Μουσ. Γ.

φιλόσοφος κυριώτατον τῆς ἀνατροφῆς μέσον, ἐχρῆτο ταύτη καὶ πρὸς περιστολὴν τῶν παθῶν καὶ ἐξάψεων καὶ πρὸς κάθαρσιν τῆς ψυχῆς καὶ τῆς αἰσθήσεως ἐξευγέнесιν· ἐπίστευεν ὁ Πυθαγόρας δ' ἅμα ὅτι διὰ καταλλήλου μελωδίας καὶ ἁρμονίας οἰονδήποτε αἶσθημα καὶ οἰονδήποτε τοῦ σώματος διαθέσεις καὶ ποιότης, οἶον, δειλία, μῆτος καὶ τὰ τοιαῦτα, εἰς τὸ ἀντίθετον μετατρέπονται· ἀλλὰ καὶ τοῦ σώματος τὰς ἀσθενείας ὡς τὰς τοῦ πνεύματος ἐφρόνει ὅτι εἶναι δυνατόν δι' ἐπὶ τούτῳ μουσικῆς νὰ θεραπεύσωνιν¹⁹. Ἦσαν δὲ καὶ ὠρισμένα ἐν τῇ

19) Ἡ Μουσικὴ οὐ μόνον δύναται νὰ καταστήσῃ τινὰ εὐθυμον ἢ δύσθυμον, ἀλλ' ἐπιφέρει καὶ διαφόρους νευρικὰς διαθέσεις ἀναλόγως τῆς εὐαισθησίας τῶν νευρῶν τοῦ ἀνθρώπου, νευρικὰ πάθη θεραπεύουσα καὶ αὐτὰ τὰ ἤθη πρᾶννуса, ὡς τὸ πῦρ μαλάττει τὸν σίδηρον, διότι ὁ ἤχος προσβάλλων τὰ νεῦρα τοῦ ὥτος παράγει ἐν αὐτοῖς δονήσεις, αἵτινες διαδίδονται εἰς τὸν ἐγκέφαλον καὶ ἐκ τούτου εἰς πάντα τὰ νεῦρα. Τούτου ἕνεκα θαυμασιῶς ἡ μουσικὴ ἐνῆργει καὶ ἐπὶ τῶν ἀσθενειῶν. Οἱ υἱοὶ τοῦ Αὐτολύκου παρ' Ὀμήρῳ θεραπεύοντες τὸν Ὀδυσσεά, πληγέντα ἀπὸ τὸν σύαγον εἰς τὸν μηρόν, ἐσταμάτησαν τοῦ αἵματος τὴν ῥοὴν διὰ τῆς μουσικῆς «ἐπαοιδῇ αἶμα κελαινὸν ἔσχεθον» (Ὀμ. Ὀδυσ. Γ 457). Ὁ Θεόφραστος ἰστόρησεν ὅτι ἡ μουσικὴ ἐθεράπευε καὶ τὴν νόσον ἰσχυιάδα καὶ τὴν ἐπιληψίαν. (Παρ' Ἀθην. Βιβλ. ΙΑ.) Ὁ Γαληνὸς ἐθεώρει τὴν μουσικὴν ὡρελίμον εἰς τοὺς φθισικοὺς, καὶ εἰς τοὺς πάσχοντας ἐκ δηγμάτων ζῶων ἰοδύλων, ὁ δὲ Ὀμηρος καὶ ὁ Πλούταρχος εἰς τὸν λοιμόν. Τὴν εἰς πολλὰς νόσους βοήθειαν τῆς μουσικῆς μαρτυρεῖ καὶ ἡ ποιητικὴ ἀλληγορία ὅτι ὁ Ἀπόλλων ἦν θεὸς τῆς μουσικῆς ἅμα καὶ ἔφορος τῆς ἱατρικῆς. Παρ' Ἑβραίοις ἡ μουσικὴ ἐθεωρεῖτο ὡς δυναμένη ν' ἀπομακρύνῃ καὶ τὰ πονηρὰ πνεύματα «Καὶ ἐγεννήθη ἐν τῷ εἶναι πνεῦμα πονηρὸν ἐπὶ Σαούλ, καὶ ἐλάμβανε Δαβὶδ τὴν κινύραν, καὶ ἔψαλλεν ἐν χειρὶ αὐτοῦ, καὶ ἀνέψυχε Σαούλ. Καὶ ἀγαθὸν ἦν αὐτῷ καὶ ἀφίστατο ἀπ' αὐτοῦ τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν». (Κριτῶν Κεφ. Δ'). Ἡ αὐτὴ ἰδέα ἐπεκράτει καὶ παρὰ τοῖς Ἑλλήσι.

Τ' ἀποτελέσματα, ἅπερ ἡ μουσικὴ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐπενεργεῖ εἶναι ἀναμφισβήτητος ἀπόδειξις τῆς ἐπιρροῆς, ἣν ἐπιφέρει ἐπὶ τοῦ πλείστου μέρους τῶν ἐνοργάνων ὄντων «Ὅρῳ μὲν γάρ ὅτι καὶ μουσικῇ πολλὰ κηλεῖται τῶν ἀλόγων» (Πλούταρχ. Συμπ. Βιβλ. Ζ' προβλ. ε) Περὶ τῆς ἐπιρροῆς τῶν μουσικῶν ἤχων ἐπὶ τῶν ζῶων, ὑπάρχουσι πολλὰ παραδείγματα, ὧν ἱκανὰ ὁ περίεργος ἀναγνώστης εὐρίσκει καὶ ἐν τῷ περιοδικῷ συγγράμματι ὁ Μέλης ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ Μουσικὴ καὶ τὰ ζῶα». (Ἔτος Β, φυλ. Μ. 1874 σελ. 89). Οἱ ἀδάμαστοι καὶ ἄγριοι ἔπαι τοῦ Διδύων διὰ τοῦ αὐλοῦ τιθασσεύονται, οἱ δὲ πολεμιστῆριοι διὰ τῆς σάλπιγγος παρορμῶνται εἰς μάχην. Αἱ κάμηλοι ἐν Ἀνατολῇ διὰ τοῦ μουσικοῦ ἤχου, ὃν παράγει ὁ εἰς αὐτὰς κρεμάμενος κώδων τερπόμεναι, ἀστοχοῦσι τὸν κόπον τοῦ ἐπιφορτισμοῦ καὶ ἀνακουφίζονται ἐκ τῆς σωματικῆς ἀχθῆς δόνομος. Ἡ δύναμις τῆς μουσικῆς ἐπενεργεῖ πρὸς τούτοις καὶ εἰς αὐτὰ ἐπὶ τὰ θηρία δι' εἰδικῷ μουσικοῦ ὀργάνου τιθασσεύεται ἡ θηριωδία τοῦ ἐλέφαντος (Αἰλιαν. Περὶ ζῶων ἰδιότητος. Βιβλ. Β'. Κεφ. ια. καὶ Βιβλ. ΙΒ' κεφ. μδ' καὶ Πλιν. Βιβλ. Η'. κεφ. 6) καὶ τῆς ἄρκτου. Ἑρρίκος ὁ Στέφανος κατέ-

σχολῇ αὐτοῦ ἄσματα, ἀρμόδια πρὸς τὰ διάφορα πάθη τοῦ σώματος,

θελξε διὰ μουσικῶν ὀργάνων ἐν Ἀγγλίᾳ ἀγριώτατον λέοντα. Οἱ ἀρχαῖοι ἐφρόνουν ὅτι τὸ πρόβατον μᾶλλον παχύνεται διὰ τῆς μουσικῆς ἢ διὰ τοῦ χορτοῦ «Παίνεται ὑπὸ μουσικῆς μᾶλλον ἢ τοῦ χιλοῦ» (Αἰλιαν. Περί ζώων ιδιότητος. Βιβλ. Ζ'. κεφ. κζ). Καὶ αὐτὰ τὰ ἐρπετὰ καὶ τὰ ἔντομα αἰσθάνονται ποικιλοτρόπως τὴν ἐντύπωσιν, ἣν αὕτη παράγει εἰς τὰ αἰσθητήρια αὐτῶν. Αὐτόπαι μάρτυρες βεβαιοῦσιν ὅτι αἱ ἀράχαι κατέρχονται καὶ ἵστανται μετέωροι κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἤχου τοῦ μουσικοῦ ὀργάνου, ἀνέρχονται δὲ μετὰ τὴν παύσιν αὐτοῦ. Πλὴν τῶν ὠδικῶν ὀρνέων, ἅτινα περιηχοῦσι τὸν ἀέρα διὰ γλυκυτάτου κελαδίσματος, σαλπίζουσι λιγυρῶς ἐκ τῶν ἐντόμων οἱ κώνωπες, τρύζουσιν αἱ ἀκρίδες καὶ οἱ τρύλλοι, βομβοῦσιν αἱ μηλολόνοι, τερετίζουσιν οἱ τέτιγες. Ὁ Κίρχερς διηγεῖται ὅτι τὸ μικρὸν ζωῦφιον, ὅπερ βραδύπους καλεῖται τονίζει τοὺς ἐπτὰ τόνους τῆς μουσικῆς, προχωροῦν ἀπὸ τῆς νήτης εἰς τὴν ὑπάτην καὶ ἀναποδίζον πάλιν ἀπὸ τῆς ὑπάτης εἰς τὴν νήτην εὐκρινέστατα. Ἡ πεῖρα ἀπέδειξεν ὅτι ἅπαντα σχεδὸν τὰ ζῶα αἰσθάνονται συμπάθειάν τινα πρὸς τὴν μουσικὴν· παρατηρήθη ὅτι τιθασσεύεται καὶ ὁ θηριωδέστατος ὄφις κροταλίας ἐν Γουϊάνῃ διὰ τοῦ αὐλοῦ σύρουσι τὴν ἔλαφον πρὸς τὸν κυνηγόν, διὰ δὲ τῆς ἀνθρωπίνης φωνῆς συλλαμβάνουσι τὴν θήλειαν ἔλαφον. (Πλουτ. Συμπ. Βιβλ. Ζ') διὰ τῆς κιθάρας καθυδύνεται ὁ κύκνος, ἡ ἀηδὼν καὶ τὸ κανάριον, καὶ διὰ τοῦ κυμβάλου ἀνακαλοῦσιν οἱ σημουργοὶ τὰς πλανηθείσας μελίσσας. Ὑπάρχουσι ζῶα ἅτινα διὰ σκιρτημάτων ἢ κινήσεων ρυθμικῶς γινομένων, ἐκφράζουσι τὴν ἐσωτερικὴν χαρὰν, ἣν εἰς αὐτὰ διηγείρειν ἡ μουσικὴ διηγοῦνται περὶ ὄνου, ὅστις ἐχόρευεν εἰς τὸν ἦχον τῶν ὀργάνων, καὶ ἐξ οὗ κατεδείχθη ὅτι οἱ ἀρχαῖοι δὲν εἶχον δίκαιον λέγοντες τὴν παροιμίαν «ὄνος πρὸς λύραν.»

Ὁ μῦθος τοῦ δελφίνου, ὅστις ἔφερε τὸν Ἀρίωνα, εἶναι ἀλληγορία δι' ἧς ἠθέλησαν νὰ δεῖξωσιν οἱ ἀρχαῖοι καὶ τὴν ἐπὶ τῶν ἰχθύων ἐπιρροὴν τῆς μουσικῆς. Διάσημος δὲ μουσικὸς γράφει τάδε «Εἰς σχετὸς ὕαλινον ἀνεωγμένον ἄνωθεν ὑπῆρχον μικροὶ ἰχθῦς, οἵτινες ἀκούοντες τοὺς ἤχους τῆς λύρας ἀνέβαινον εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ὕδατος προβάλλοντες τὴν κεφαλὴν καὶ ἱστάμενοι ἀκίνητοι. Τὸ πείραμα τοῦτο εἰκοσάκις ἐπανελάβα καὶ πάντοτε παρατήρησα τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα». Οἱ ἰχθύες οὐ μόνον καθυδύνονται ἐκ τῆς μουσικῆς ἀλλὰ καὶ ἄδουσιν. Περί τοῦ ἄσματος τῶν ἰχθύων ἀναγινώσκωμεν τὰ ἐξῆς ἐν τῇ *Revue politique et litteraire*. «Ἡ γερμανικὴ ἐπιθεώρησις *Fels zum Meer* δημοσιεύει ἀρθρον φυσικῆς ἱστορίας τοῦ κ. *Carus Sterne* περὶ τοῦ ἄσματος τῶν ἰχθύων. Ἡ παροιμία «ἄφωνος ὡς ἰχθύς» («ἰχθύος ἀφωνότερος» ἐλέγετο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις) εἶναι ψευδὴς λέγει ὁ κ. *Sterne*. Ὁ γέρων Αἰλιανὸς ἀνεγνώρισε τοῦτο· «Φύσεις ἰχθύων εἰσὶν ἀμαθεῖς, λέγει, ὅσοι παρ' οὖν τελέως ἀπάντων καταψηφίζονται σιωπὴν αὐτῶν· ἐπεὶ καὶ συρίττουσι τινες καὶ γρυλλίζουσι» πάντες οἱ ἀλιεῖς γνωρίζουσι τὸν γρυλισμὸν τοῦ ἰχθύος, ὅστις ὀνομάζεται *Χελιδὼν θαλασσία* (*Trigla hirundo*). Οἱ ἄγγλοι περιηγῆται ὅσοι πρόσβησαν μέχρι τῆς Σικελίας ἤκουσαν τὸν γρυλισμὸν τῆς *ἰπταμένης χελιδόνος* (*Trigla volitans*) ἣν οἱ τῆς Μεσσηνίας ἀγοραῖοι προσφέρουσι τοῖς ξένοις. Ἡ *Scioena aquila*, ἣτις ζῇ ἐπίσης ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἰταλίας κατὰ τὴν ὠτοκίαν ἀποτελεῖ συναυλίαν, ἐξ ἧς πιθανῶς προῆλθεν ὁ μῦθος τῶν Σειρήνων. Ἄ

τὴν ὀργάνῳ καὶ τὰ τοιαῦτα²⁰. Οἱ Πυθαγόρειοι τὴν πρῶταν ἡδὺν ὡδᾶς

λέξανδρος ὁ Οὐμβόλλδος ἐν τινι τῶν ὀξειδίων αὐτοῦ ἐδυσκολεύθη νὰ καθησυχᾷ τοὺς ναύτας τοῦ πλοίου του, ἐκπεληγμένους ἐπὶ τοῖς ἄτμασι πληθύους ἰχθύων ἀνηκόντων εἰς τὴν οἰκογένειαν τῆς Seioena. Ὁ κ. Sterne μνημονεύει καὶ ἄλλων παραδειγμάτων συναυλιῶν, ἀναφερομένων ὑπὸ ἀξιοπιστῶν μαρτύρων. Τὸ συμπέρασμα αὐτοῦ εἶναι ὅτι τὸ ἐσωτερικὸν τῆς θαλάσσης πρέπει νὰ ᾔῃ διὰ τὰ ἐν αὐτῇ ζῶντα συμφωνία ἐκτεταμένη.» Καὶ ταῦτα μὲν ἀναφέρει ἡ Revue Ἡ δὲ Πολιτικὴ καὶ Φιλολογικὴ Ἐπιθεώρησις ἥτις ἐξεδίδετο πρὸ ὀκταετίας ἐν Ἀθήναις λέγει ὅτι ὁ Αἰλιανὸς ἀναφέρων περὶ συριττόντων ἢ γρυλλίζόντων ἰχθύων μνημονεύει τοῦ Ἀριστοτέλους λέγοντος: «λύρα μὲν γρυλλίζει καὶ χροῖς καὶ κάπρος, ὡς Ἀριστοτέλης φησί» (Αἰλιαν. Περὶ ζῶων φύσεως I. II) Κατὰ τὸν Πατρεᾶ Μνασέα ὁ Ἀριστοτέλης ἀναφέρει ὡς φθεγγομένους ἰχθὺς τὸν σκάρον καὶ τὸν ποτάμιον χοῖρον (Ἀθην. Η'. 331. Δ'). Ἰδοὺ δὲ τί ὁ Ἀριστοτέλης λέγει καὶ πῶς ἐξηγεῖται τὸν ἐκφερόμενον περὶ τινῶν ἰχθύων ἦχον. «Οἱ δὲ ἰχθύες ἄφωνοι μὲν εἰσιν (οὔτε γὰρ πνεύμονα, οὔτε ἄρτηριαν καὶ φάρυγγα ἔχουσιν) ψόφους δὲ τινὰς ἀφίᾳσι καὶ τριγμούς οὓς λέγουσι φωνήν, οἷον λίρα καὶ χροαῖς (οὔτοι γὰρ ἀφίᾳσι ὥσπερ γρυλλισμὸν) καὶ ὁ κάπρος ἐν τῷ Ἀχελῷ, ἔτι δὲ χαλκεὺς καὶ κόκκυξ· ὁ μὲν γὰρ φορεῖ οἷον συριγγόν, ὁ δὲ παραπλήσιον τῷ κόκκυγι ψόφον, ὅθεν καὶ τοῦνομα ἔχει. Πάντα δὲ ταῦτα τὴν δοκοῦσαν φωνὴν ἀφίᾳσι, τὰ μὲν τῇ τρίσει τῶν βραγχίων (ἀκανθώδεις γὰρ οἱ τόποι,) τὰ δὲ τοῖς περὶ τὴν κοιλίαν, πνεῦμα γὰρ ἔχει τούτων ἕκαστον, ἃ προστρίβοντα καὶ κινοῦντα ποιεῖ τοὺς ψόφους. Καὶ τῶν σελαχῶν δ' ἔνια δοκεῖ τρίζειν. Ἀλλὰ ταῦτα φωνεῖν μὲν οὐκ ὁρθῶς ἔχει φάναι, φορεῖν δὲ καὶ γὰρ οἱ κτένες, ὅταν φέρονται ἐπεριδόμενοι τῷ ὕγρῳ, ὃ καλοῦσι πέτεσθαι, ριζοῦσι, καὶ αἱ χελιδόνες αἱ θαλάττιαι ἡμοίως... ὥσπερ οὖν τῶν ὀρνίθων πετιομένων ὁ γινόμενος τοῖς πτέρυξι ψόφος οὐ φωνὴ ἐστίν, οὕτως οὐδὲ τῶν τοιούτων οὐδενός. Ἀφίῃσι δὲ καὶ ὁ δελφὶν τριγμὸν καὶ μίζει ὅταν ἐξέλθῃ ἐν τῷ ἀέρι, οὐχὶ ἡμοίως δὲ τοῖς εἰρημένοις· ἔστι δὲ τούτῳ φωνή, ἔχει γὰρ καὶ πνεύμονα καὶ ἄρτηριαν, ἀλλὰ τὴν γλῶσσαν ἀπολελυμένην, οὐδὲ χεῖλη, οὔτε ἄρθρον τι τῆς φωνῆς ποιεῖν» (Ἀριστ. περὶ ζῶων ἱστορ. Δ'. 9.) Ἐκ τῶν ποταμίων ὁ γλάνις ἀπομακρύνων τὰ ἰχθύδια «ἄττει καὶ ἦχον ποιεῖ καὶ μιγμὸν» (αὐτόθι Θ. 37.) Οὐ μόνον ὁ Ἀριστοτέλης, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι τῶν ἀρχαίων παρετήρησαν ὅτι ἰχθὺς ἐφθέγγοντο· οὕτως ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς Μνασέας λέγει, ὅτι οἱ ἐν τῷ ποταμῷ τῆς Ἀρκαδίας Κλείτορι ἰχθὺς ἐφθέγγοντο. Φιλοστέφανος ὁ Κυρηναῖος ἐν τῷ Περὶ παρὰ δόξων ποταμῶν ἀπολεσθέντι συγγράμματι τοῦ λέγει, ὅτι οἱ ἐν τῷ Ἀροανίῳ ποταμῷ τῆς Ἀρκαδίας, διὰ τῆς Φενεοῦ, ὑπάρχον ἰχθὺς φθεγγόμενοι. Καὶ ὁ Κλέαρχος δὲ ὁ περιπαιχτικὸς ἀναφέρει περὶ ἰχθύων φθεγγομένων. «Τοιοῦτοι δὲ εἰσιν οἱ περὶ τὸν Κλείτορα τῆς Ἀρκαδίας ἐν τῷ Λάδωνι καλουμένῳ ποταμῷ. Φθέγγονται γὰρ καὶ πολὺν ἦχον ἀποτελοῦσιν».

20) Κλεινίας ὁ Πυθαγορικὸς ἐργιζόμενος ἐκίθαριζε, καὶ πρὸς τὸν ἐρωτῶντα, διατὶ τοῦτο; ἔλεγε· πρᾶγμα γομαί (Παρ' Ἀθηναίῳ, Βιβλ. ΙΔ' κεφ. ιη'). Καὶ αὐτὸς ὁ Πυθαγόρας διὰ τινος μέλους, καλουμένου σπονδείου, ἐκράτησε τὴν ἄφρονα ὀργὴν νεανίσκου τινός. Ἐν γένει οἱ Πυθαγορικοὶ τὰ τε αὐτῶν πάθη καὶ τὰ τῶν ἄλλων διὰ τῶν αὐλῶν καὶ κιθαρῶν μετεῖγον ἐπὶ τὸ ἡμερώτερον. «Μέγας, ὦ μακάριοι, λέγει καὶ Ἀθήναιος ὁ Δειπνοσοφιστὴς θησαυρός ἐστὶ καὶ βέβαιος ἡ

καὶ ὕμνους, τὸ δ' ἐσπέρας πρὸ τοῦ ὕπνου ἐκαθαίροντο ἐκ τῶν παθῶν τῆς ἡμέρας δι' ἁσμάτων προσφόρων. Τῆς μουσικῆς παιδείας ἀρχὴ ἐγένετο ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας. Οἱ Ἀρκάδες ἐκ παίδων μέχρι τριάκοντα ἐτῶν ἠναγκάζοντο ὑπὸ εἰδικοῦ νόμου νὰ καλλιερῶσι τὴν μουσικὴν, διὸ καὶ καθίσταντο ἡμεροὶ καὶ φιλόανθρωποι κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πολυβίου²¹. Τὸ θηριῶδες δὲ τῆς Ἀρκαδικῆς πόλεως τῶν Κυναιθίων, ἀποδίδει ὁ Πολύβιος εἰς τὸ ὅλως ἄμουσον τῶν πολιτῶν αὐτῆς. Συνελόντι δ' εἰπεῖν, τοσοῦτον σπουδαῖον μέρος τῆς ἀγωγῆς ἐθεωρεῖτο μετὰ τῶν γραμμάτων ἢ μουσικῇ, ὥστε, κατ' Αἰλιανόν, οἱ Μιτυληναῖοι ἀτιμωτικὴν ποινὴν ἐπέβαλον εἰς τοὺς ἀφισταμένους τῶν συμμάχων τὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ διδάσκεσθαι γράμματα καὶ μουσικὴν «πασῶν κολάσεων ἡγησάμενοι βαρυτάτην εἶναι ταύτην, ἐν ἀμαθίᾳ καὶ ἀμουσίᾳ καταβιῶναι». Προσθετέον δ' ἐνταῦθα ὅτι καὶ πλείστα πόλεις διετήρουν εἰδικὰς μουσικὰς σχολὰς· ἐκ τῶν περιφημοτέρων σχολῶν ἦσαν, ἡ τῶν Θηβῶν, ἡ τῆς Περγάμου, ἡ τοῦ Ἀργούς, ἡ τῆς Λέσβου, ἡ τῆς Σάμου, ἡ τῆς Τέω καὶ ἄλλαι.

Ἡ εἰς τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν τῆς καρδίας διάπλασιν ἐπιρροή,

μουσικὴ ἅπασιν τοῖς μαθοῦσι παιδευθεῖσι τε· καὶ γὰρ τὰ ἥθη παιδεύει, καὶ τοὺς θυμοειδεῖς, καὶ τὰς γνώμας διαφόρους καταπραύνει».

21) «Παρὰ γοῦν Ἀρκάδων οἱ παῖδες ἄδειν ἐθίζονται ἐκ νηπίων κατὰ Νόμον τοὺς ὕμνους καὶ παιᾶνας, οἷς ἕκαστος κατὰ τὰ πάτρια τοὺς ἐπιχωρίους ἥρωας καὶ θεοὺς ὕμνοῦσι ... Καὶ τῶν μὲν ἄλλων μαθημάτων ἀρνηθῆναι τι μὴ εἰδέναι οὐδὲν αὐτοῖς αἰσχρὸν ἐστὶ, τὸ δὲ ἄδειν ἀποτρίβεσθαι αἰσχρὸν παρ' αὐτοῖς νομίζεται.... Μουσικὴν γάρ, τὴν γε ἀληθῶς μουσικὴν, πᾶσι μὲν ἀνθρώποις ὄφελος ἄσκειν, Ἀρκάσι δὲ καὶ ἀναγκαῖον». Καὶ ἄλλαχού «Οὐ γὰρ ἡγετέον μουσικὴν... ἐπ' ἀπάτῃ καὶ γοητείᾳ παρεισῆχθαι τοῖς ἀνθρώποις, οὐδὲ τοὺς παλαιούς Κρητῶν καὶ Λακεδαιμονίων αὐλὸν καὶ ρυθμὸν εἰς τὸν πόλεμον ἀντὶ σάλπιγγος εἰκῇ νομιστέον εἰσαγαγεῖν, οὐδὲ τοὺς πρώτους Ἀρκάδων εἰς τὴν ὅλην πολιτείαν τὴν μουσικὴν παραλαβεῖν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε μὴ μόνον παισὶν οὖσιν, ἀλλὰ καὶ νεανίσκοις γενομένοις ἕως τριάκοντ' ἐτῶν κατ' ἀνάγκην σύντροφον ποιεῖν αὐτὴν, τὰλλα τοῖς βίοις ὄντας αὐστηροτάτους. Ταῦτα γὰρ πᾶσιν ἐστὶ γνώριμα καὶ συνήθη, διότι σχεδὸν παρὰ μόνους Ἀρκάσι πρῶτον μὲν οἱ παῖδες ἐκ νηπίων ἄδειν ἐθίζονται κατὰ νόμους τοὺς ὕμνους καὶ παιᾶνας.... μετὰ δὲ ταῦτα τοὺς Φιλοξένου καὶ Τιμοθέου νόμους μανθάνοντες πολλὴ φιλοτιμίᾳ χορεύουσι κατ' ἐνιαυτὸν τοῖς Διονυσιακοῖς αὐληταῖς ἐν τοῖς θεάτροις, οἱ μὲν παῖδες τοὺς παιδικούς ἀγῶνας, οἱ δὲ νεανίσκοι τοὺς τῶν ἀνδρῶν λεγομένους, ὁμοίως γε μὴν καὶ παρ' ὅλον τὸν βίον τὰς ἀγωγὰς τὰς ἐν ταῖς συνοικίαις οὐχ οὕτω ποιοῦνται διὰ τῶν ἐπεισάκτων ἀκροαμάτων ὡς δι' αὐτῶν, ἀνὰ μέρος ἄδειν ἀλλήλοις προστάτοντες.... καὶ τῶν ἄλλων μαθημάτων ἀρνηθῆναι τι μὴ γινώσκειν οὐδὲν αἰσχρὸν ἡγοῦνται, τὴν γε μὴν ὥδην οὐτ' ἀρνηθῆναι δύνανται διὰ τὸ κατ' ἀνάγκην πάντας μανθάνειν.... σπεύδοντες τὸ τῆς ψυχῆς ἀτέρανον διὰ τῆς τῶν ἐθισμῶν κατὰσκευῆς ἐξημεροῦν καὶ πραῦναι» (Πολυβ. Ἱστορ. Βιβλ. Δ').

τῆς μουσικῆς ἀπὸ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων ἀρξαμένη ἀνεγνωρίσθη καὶ ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων. Τὴν τεράστιον ἐπενέργειαν τῆς μουσικῆς ἐπὶ τὸν καθόλου βίον τῶν ἡμετέρων προγόνων μαρτυροῦσι τὰ περὶ τῶν πρώτων διδασκάλων τῆς γοητευτικῆς ταύτης τέχνης, οἷον, τοῦ Ὀρφείως²², Μουσαίου²³, Εὐμόλπου²⁴, Θαμύριδος²⁵, Λίνου²⁶, Ἀμφίωνος²⁷, καὶ Ἀρίωνος²⁸ ἀρχαιότατα μυθεύματα, δι' ὧν εἰκονίζονται οἱ ρηθέντες μουσικοὶ ὡς ἐξάγοντες ἐκ τῆς λύρας τόνους, πρὸς οὓς οὐ μόνον ἐμψυχα ἀλλὰ καὶ ἄψυχα ὄντα μεθ' ἡδονῆς ἔτεινον τὸ οὖς. Τὴν θείαν τέχνην ὡς τὸν δραστήριον μοχλὸν τοῦ ἥθους καὶ τῆς ἀρετῆς πολλαχοῦ ἐξεθείασε καὶ ὁ θεῖος Πλάτων, ὅτε μὲν διδάξας ὅτι «ἡ κακία εἶναι ἀναρμοστία, ἡ δὲ ἀρετὴ ἀρμονία», ὅτε δὲ εἰπὼν ὅτι «πᾶς ὁ τοῦ ἀνθρώπου βίος εὐρυθμίας τε καὶ εὐαρμοστίας δεῖται» καὶ ἄλλα

22) Ὁ ποιητὴς οὗτος ὁ κατὰ Πίνδαρον υἱὸς Οἰάγρου τοῦ τῆς Θράκης βασιλέως καὶ τῆς Μούσης Καλλιόπης, τοσοῦτον ἀρμονικῶς ἔκρουε τὴν παρὰ τοῦ Ἀπόλλωνος δωρηθεῖσαν αὐτῷ λύραν, ὥστε συνεκίνει καὶ τοὺς ἀγριωτέρους καὶ μᾶλλον ἀναισθητοὺς τῶν ἀνθρώπων. Ἐντεῦθεν μυθολογεῖται ὅτι ἐκίνει τοὺς βράχους καὶ τὰ δένδρα, ἀνεχαίτιζε τὴν ροὴν τῶν ποταμῶν, συνεκίνησε δὲ ἐν τῷ Ἄδῃ τὰς Ἑριννῆς, κατεκοίμισε τὸν Κέρβερον καὶ κατάρθρωσε ὅπως ἐπιτραπῇ παρὰ τοῦ Πλούτωνος καὶ τῆς Περσεφόνης ἡ ἄδεια ἵνα ἀναζήσῃ ἡ προσφιλες αὐτῷ σύζυγος Εὐρυδίκη ἐπὶ ρητῇ ὄρφῃ, ὃν ἀθετήσας ἐστερήθη αὐτῆς, ὅτε καὶ ἐν ἀπελπισίᾳ αὐτόχειρ ἐγένετο, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πausaniou. Ὁ Ὀρφεὺς μετασχὼν καὶ τῆς Ἀργοναυτικῆς ἐκστρατείας ἔσωσε τοὺς Ἀργοναύτας κατὰ τὴν διὰ τοῦ Σικελικοῦ πορθμοῦ διάβασιν ἐκ τῶν Σειρήνων, τῶν μελωδικώτατα ῥόδουσῶν, κρούων ἐντόνας τὴν λύραν αὐτοῦ· ἐξημέρωσε δὲ διὰ τῆς μουσικῆς καὶ τὸν ἐν Κολχίδι φυλάσσοντα τὸ χρυσόμαλλον δέρας δράκοντα.

23) Ὁ καθ' Ἡρόδοτον υἱὸς τοῦ Ὀρφείως. Ἐλεγον ὅτι ἦτον ὁ ποιητὴς τῶν κατὰ τὰς ἐορτὰς καὶ τοὺς καθαρμῶν ψαλλομένων ἁσμάτων καὶ ὕμνων.

24) Υἱὸς τοῦ Μουσαίου καὶ καθιδρυτὴς τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων.

25) Ὁρφεὺς αἰοίδης, ἐρίσας περὶ μουσικῆς πρὸς τὰς Μούσας (Ὁμ. Ἰλ. Β. 594).

26) Υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Καλλιόπης, διδάξας τὴν κιθαρωδίαν εἰς τὸν Ἡρακλέα, παρ' οὗ καὶ ἐφρονεῖται διὰ τοῦ πλήκτρου τῆς κιθάρας «Ὅτι δὲ τὸ τοιοῦτον πλήκτρον ἦτο οὐχὶ λεπτὸν γίνεται δῆλον ἐξ ὧν ὁ Αἰλιανὸς γράφει «Τῷ πλήκτρῳ τὸν Λῆνον Ἡρακλῆς διεχρήσατο, ὅφ' οὗ τὴν μουσικὴν ἐδιδάσχετο».

27) Θεβαῖος τὴν πατρίδα, υἱὸς δὲ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀντιόπης. Κρούων τὴν λύραν αὐτοῦ ἐσκήρτων καὶ αὐτοὶ οἱ λίθοι, ὁ δὲ μῦθος προστίθησιν ὅτι ἔκτισε τὰ τεῖχη τῶν Θεβῶν, συσσωρευομένων τῶν λίθων ὑπὸ τοὺς γλυκεῖς ἤχους τῆς λύρας. Ἐν τῷ μῦθῳ τούτῳ ἀπαντῶμεν ἔντεχνον ἐμβλημα τῆς δυνάμεως τοῦ λόγου καὶ τῆς ποιήσεως ἐπὶ τῶν διεσπαρμένων εἰς τὰ δάση πρώτων ἀνθρώπων.

28) Ὁ Μηθυμναῖος Ἀρίων, ὁρμῶν εἰς τὴν θάλασσαν ἵνα διαφύγῃ τὸν κίνδυνον τῶν καταποντιστῶν συνεκάλει διὰ τῆς λύρας αὐτοῦ πρὸς βοήθειαν τοὺς φιλανθρώπους δελφῖνας, καὶ ὑπ' αὐτῶν ἀναβασταζόμενος καὶ διανειχόμενος ἀσφαλῶς τὰ κύματα, εὗρεν εἰς τὸ Ταΐναρον τὴν σωτηρίαν.

τούτοις παραπλήσια²⁹. Ὁ αὐτὸς φιλόσοφος ὀνομάζει αὐτὴν καὶ τροφὴν τῆς ψυχῆς³⁰ καὶ πρόξενον τῆς ἐν αὐτῇ εὐσχημοσύνης καὶ εὐταξίας καὶ ἀρμονικῆς καταστάσεως³¹ καὶ δῶρον ἀπλῶς ἐξαίρετον τῶν Μουσῶν, δι' οὗ μεταβάλλοντες τὰς ἐν ἡμῖν ἀτάκτους καὶ δυσαρμόστους εἰς ἐκτάκτους καὶ ἀρμονικὰς περιόδους, φεύγομεν τὰς ἀλόγους τῶν παθῶν ὀρμὰς καὶ ζῶμεν βίον σύμφωνον τῷ ὀρθῷ λόγῳ. Ἐν δὲ τῷ Γ'. τῆς Πολιτείας³² θεωρεῖ ἀναγκαίαν συγχρόνως τὴν μουσικὴν κεκραμένην μετὰ τῆς γυμναστικῆς, διότι ἡ μὲν ἐμποιεῖ σωφροσύνην, ἡ

29) Ἴδου Πλατωνικὰ τινὰ χωρία, ἐν οἷς ἐκθειάζεται ἡ ἐπὶ τοῦ ἡθους ἐπιρροὴ τῆς Μουσικῆς. «Μουσικὰ δέ, καὶ ὁ ταύτας ἡγεμῶν φιλοσοφία, ἐπὶ τῇ τὰς ψυχὰς ἐπανορθώσει ταχθεῖσαι ὑπὸ θεῶν τε καὶ νόμων, ἐθίζοντι καὶ πείθοντι, τὰ δὲ καὶ ποταναγκάζοντι, τὸ μὲν ἄλογον τῷ λογικῷ πείθεσθαι, τῷ δὲ ἀλόγῳ θυμὸν μὲν πρῶτον εἶμεν, ἐπιθυμίαν δὲ ἐν ἡρεμύσει» (Πλατ. Τιμ. Λουκ.). — Καὶ πάλιν «Πρὸς δὲ τούτοις ἐπειδὴν κιθαρίζειν μάθωσιν, ἄλλων αὖ ποιητῶν ἀγαθῶν ποιήματα διδάσκουσι μελοποιῶν εἰς τὰ κιθαρίσματα ἐντείνοντες, καὶ τοὺς ρυθμούς τε καὶ τὰς ἀρμονίας ἀναγκάζουσιν οἰκειοῦσθαι ταῖς ψυχαῖς τῶν παίδων, ἵνα ἡμερώτεροί τε ᾧσι, καὶ εὐρυθμότεροι καὶ εὐαρμωστότεροι γιγνόμενοι, χρήσιμοι ᾧσιν εἰς τὸ λέγειν τε καὶ πράττειν». — «Δοκεῖ μοι, ὥς ἄρα παιδεῖα μὲν ἔσθ' ἡ τῶν παίδων δλκῇ καὶ ἀγωγή πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ νόμου λόγον ὀρθὸν εἶρημένον, καὶ τοῖς ἐπεικεστάτοις καὶ πρεσβυτάτοις δι' ἐμπειρίαν ξυνδεδογμένον, ὥς ὄντως ὀρθὸς ἔστιν· ἵνα οὖν ἡ ψυχὴ τοῦ παιδὸς μὴ ἐναντία χαίρειν καὶ λυπεῖσθαι ἐθίζηται τῷ νόμῳ καὶ τοῖς ὑπὸ τοῦ νόμου πεπεισμένοις, ἀλλὰ ξυνέπεται χαίρουσα τε καὶ λυπούμενη τοῖς αὐτοῖς τούτοις, οἷσπερ ὁ γέρων, τούτων ἑνεκα, ἃς ᾧδὰς καλοῦμεν, ὄντως μὲν ἐπωδαὶ ταῖς ψυχαῖς αὗται νῦν γεγενῆσθαι, πρὸς τὴν τοιαύτην ἣν λέγομεν συμφωνίαν ἐσπουδασμέναι, διὰ τὸ σπουδὴν μὴ δύνασθαι φέρειν τὰς τῶν νέων ψυχὰς, παιδιαὶ τε καὶ ᾧδαι καλεῖσθαι καὶ πράττεσθαι· καθάπερ τοῖς κάμνουσι τε καὶ ἀσθενῶς ἴσχουσι τὰ σώματα, ἐν ἡδέσι τισὶ σιτίοις καὶ πόμασι τὴν χρηστὴν πειρῶνται προσφέρειν, οἷς μέλει τούτων. τὴν δὲ τῶν πονηρῶν ἐν ἀηδείῃς, ἵνα τὴν μὲν ἀσπάζωνται, τὴν δὲ μισεῖν ὀρθῶς ἐθίζωνται, ταύτῃν δὴ καὶ τὸν ποιητικὸν ὁ ὀρθὸς νομοθέτης ἐν τοῖς καλοῖς ρήμασι καὶ ἐπαινέτοις πείσει τε καὶ ἀναγκάσει μὴ πείθων, τὰ τῶν σωφρόνων τε καὶ ἀνδρείων καὶ πάντως ὁγαθῶν ἀνδρῶν ἐν τε ρυθμοῖς, σχήματι καὶ ἐν ἀρμονίαις μέλη ποιοῦντα ὀρθῶς ποιεῖν». Οὐχὶ δὲ μόνον τοὺς παῖδας, ἀλλὰ καὶ πάντα, λέγει, ἀνδρα δεῖν ἐλευθερον καὶ δοῦλον, θῆλυ καὶ ἀρρενα, καὶ δλη τῇ πόλει δλην τὴν πόλιν αὐτὴν ἑαυτῇ ἐπάδουσιν, μὴ παύεσθαι ποτε ταῦτα ἃ διεληλυθαμεν, ἀμωσγέπως αἰεὶ μεταβαλλόμενα καὶ πάντως παρεχόμενα ποικιλίαν ὥστε ἀπληστίαν εἶναι τινὰ τῶν ὕμνων τοῖς ᾄδουσι καὶ ἡδονὴν. — Καὶ ἀλλαχοῦ λέγει «Καταδύεται εἰς τὸ ἐντὸς τῆς ψυχῆς ὁ ρυθμὸς καὶ ἡ ἀρμονία, καὶ ἔρρωμένεστατα ἄπτεται αὐτῆς, φέροντα τὴν εὐγνωμοσύνην καὶ ποιεῖ εὐσχήμονα, ἐάν τις ὀρθῶς τραπῇ. Εἰ δὲ μὴ τούναντίον».

30) Πολιτ. Γ.

31) Πλατ. ἐν Τιμαίῳ.

32) 410, 6.

δὲ εὐεξίαν· ἄνευ δὲ τῆς μουσικῆς οὐδὲν ὠφελεῖ ἡ τοῦ σώματος εὐεξία, ἅτε μὴ διεγειρομένων, μηδὲ διακαθαυρομένων τῶν αἰσθήσεων³³. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, εἰ καὶ διατείνεται ὅτι «ἡδονῆς χάριν οἱ πλείστοι μετέχουσιν αὐτῆς», λέγει ὁμως ὅτι δέον νὰ διδάσκηται

33) «Ἄρ' οὖν, ἦν δ' ἐγώ, ὦ Γλαύκων, καὶ οἱ καθιστάντες μουσικῇ καὶ γυμναστικῇ παιδεύειν οὐχ οὐ ἕνεκά τινες οἴονται καθιστᾶσιν, ἵνα τῇ μὲν τὸ σῶμα θεραπεύονται, τῇ δὲ τὴν ψυχὴν; οὐκ ἔννοεῖς, εἶπον, ὡς διατίθενται αὐτὴν τὴν διάνοιαν, οἱ ἂν γυμναστικῇ μὲν διὰ βίου ὁμιλήσωσι, μουσικῆς δὲ μὴ ἄψωνται; ἢ ὅσοι ἂν τούναντίον διατεθῶσιν; τίνος δέ, ἦ δ' ὅς, πέρι λέγεις; ἀγριότητος τε καὶ σκληρότητος, καὶ αὐ μαλακίας τε καὶ ἡμερότητος, ἦν δ' ἐγώ... ὅτι οἱ μὲν γυμναστικῇ ἀκράτῳ χρησάμενοι ἀγριώτεροι τοῦ δέοντος ἀποβαίνουσιν, οἱ δὲ μουσικῇ μαλακώτεροι αὐ γίνονται ἢ ὡς κάλλιον αὐτοῖς. Καὶ μὴν, ἦν δ' ἐγώ, τό γε ἄγριον τὸ θυμοειδὲς ἂν τῆς φύσεως παρέχοιτο, καὶ ὀρθῶς μὲν τραφὲν ἀνδρεῖον ἂν εἴη, μᾶλλον δ' ἐπιταθὲν τοῦ δέοντος σκληρόν τε καὶ χαλεπὸν γίνοιτο ἂν, ὡς τὸ εἶκός... Τί δέ; τὸ ἡμέρον οὐχ ἡ φιλόσοφος ἂν ἔχοι φύσις; καὶ μᾶλλον μὲν ἀναθέντος αὐτοῦ μαλακώτερον ἂν εἴη τοῦ δέοντος, καλῶς δὲ τραφέντος ἡμερόν τε καὶ κόσμιον... Οὐκοῦν ὅταν μὲν τις μουσικῇ παρέχει καταυλεῖν καὶ καταχεῖν τῆς ψυχῆς διὰ τῶν ὧτων ὥσπερ διὰ χώνης, ἃς νῦν δὴ ἡμεῖς ἐλέγομεν τὰς γλυκείας τε καὶ μαλακάς καὶ θρηνώδεις ἀρμονίας, καὶ μινυρίζων τε καὶ γεγανωμένος ὑπὸ τῆς ᾠδῆς διατελεῖ τὸν βίον ὅλον, οὗτος τὸ μὲν πρῶτον, εἴ τι θυμοειδὲς εἶχεν, ὥσπερ σίδηρον ἐμάλαξε καὶ χρησίμον ἐξ ἀχρήστου καὶ σκληροῦ ἐποίησεν, ὅταν δ' ἐπέχων μὴ ἀνίη ἀλλὰ κηλῇ, τὸ μετὰ τοῦτο ἤδη τῆκει καὶ λείβει, ἕως ἂν ἐκτῆξῃ τὸν θυμόν, καὶ ἐκτέμῃ ὥσπερ νεῦρα ἐκ τῆς ψυχῆς καὶ ποιήσῃ μαλθακὸν αἰχμητήν... Καὶ ἐὰν μὲν γε ἐξ ἀρχῆς φύσει ἄθυμον λάβῃ, ταχὺ τοῦτο διεπράξατο· ἐὰν δὲ θυμοειδῇ, ἀσθενῇ ποιήσας τὸν θυμόν οὐδ' ὀρροπον ἀπειργάσατο, ἀπὸ σμικρὸν ταχὺ ἐρεθιζόμενόν τε καὶ κατασθεννύμενον ἀπρόχολοι οὖν καὶ ὀργίλοι ἀντὶ θυμοειδοῦς γεγέννηται, δυσκολίας ἔμπλοιοι. Τί δέ; ἂν αὖ γυμναστικῇ πονῇ καὶ εὐωχῇται εὖ μάλα, μουσικῆς δὲ καὶ φιλοσοφίας μὴ ἄπτηται, οὐ πρῶτον μὲν εὖ ἴσχων τὸ σῶμα φρονήματός τε καὶ θυμοῦ ἐμπίπλῃται καὶ ἀνδρειότερος γίγνεται αὐτὸς αὐτοῦ; Τί δέ; ἐπειδὴν ἄλλο μὴδὲν πράττει μὴδὲ κοινωνῇ Μούσης μὴδαμῇ, οὐκ εἴ τι καὶ ἐνὶ φιλομαθῆς ἐν τῇ ψυχῇ, ἅτε οὔτε μαθήματος, γενόμενον οὐδενὸς οὔτε ζητήματος, οὔτε λόγου μετίσχον οὔτε τῆς ἄλλης μουσικῆς, ἀσθενὲς τε καὶ κοῦφον καὶ τυφλὸν γίνεται, ἅτε οὐκ ἐγειρόμενον οὐδὲ τρεφόμενον, οὐδὲ διακαθαυρομένων τῶν αἰσθήσεων αὐτοῦ;... Μισολόγος δὴ, οἶμαι ὁ τοιοῦτος γίγνεται καὶ ἄμουσος, καὶ πειθοῖ μὲν διὰ λόγων οὐδὲν ἔτι χρῆται, βίᾳ δὲ καὶ ἀγριότητι ὥσπερ θηρίον πρὸς πάντα διαπράττεται, καὶ ἐν ἀμαθίᾳ καὶ σκαιότητι, μετὰ ἀρρυθμίας τε καὶ ἀχαριστίας. Ἐπειδὴ δὲ ὄν τε τούτῳ, ὡς εἴκοι, δύο τέχναι θεὸν ἔγωγ' ἂν τινα φαίην δεδωκέναι τοῖς ἀνθρώποις μουσικὴν τε καὶ γυμναστικὴν, ἐπὶ τὸ θυμοειδὲς καὶ τὸ φιλόσοφον, οὐκ ἐπὶ ψυχὴν καὶ σῶμα, ὅπως ἂν ἀλλήλοισιν ξυναρμοσθῆτον ἐπιτεινομένων καὶ ἀνιεμένων μέχρι τοῦ προσήκοντος... Τὸν κάλλιστα ἄρα μουσικῇ γυμναστικῇ κεραννύντα καὶ μετριώτατα τῇ ψυχῇ προσφέροντα, τοῦτον ὀρθότατα ἂν φαίμεν εἶναι τελέως μουσικώτατον καὶ εὐαρμοστότατον, πολὺ μᾶλλον ἢ τὸν τὰς χορδὰς ἀλλήλαις ξυνιστάντα».

«πρὸς τὴν ἐν τῇ σχολῇ διαγωγὴν» καὶ χάριν τοῦ καλῶς κολάζειν». Καὶ ἄλλαχοῦ ὁ Σταγειρίτης φιλόσοφος λέγει ὅτι ἐκ τῆς μουσικῆς ἡρτῆται ἡ τῆς ψυχῆς κάθαρσις³⁴. Τὰ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρημένα μαρτυροῦσι σαφῶς ὅτι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἡ Μουσικὴ ἦν πράγματι παιδεία ψυχῆς, ὡς ἡ γυμναστικὴ παιδεία σώματος.

Ὅτι δὲ οἱ μουσικιδιδάσκαλοι τῆς ἀρχαιότητος διαμορφωταὶ τῶν ἠθῶν καὶ σωφροσύνης καὶ ἀρετῆς ἀπάσης καθηγῆται ὑπῆρχον, μαρτυρεῖ ὁ Ἀθήναιος λέγων «Σῶφρον δέ τι ἦν τὸ τῶν ἀοιδῶν γένος, καὶ φιλοσόφων διαθεσιν ἐπέχον». Διὸ καὶ ὁ Ἀγαμέμνων ἀπερχόμενος εἰς Τροίαν ἐπίστευεν ὅτι οὐ δύναται κάλλιον ἀσφαλισθῆναι περὶ τῆς ἀρετῆς τῆς ἐαυτοῦ συζύγου Κλυταιμνήστρας ἢ παραλείπων αὐτῇ «ἀοιδὸν φύλακα καὶ παραινετήρα», ὅστις τὰς ἀρετὰς τῶν γυναικῶν διηγείτο καὶ μετ' αὐτῆς συνδιατρίβων ἀπήλλασεν αὐτὴν τῶν φαύλων λογισμῶν καὶ ἐνθυμήσεων³⁵. Ἡ σύζυγος τοῦ Ἀγαμέμνονος οὐδεμίαν ἀκρόασιν ἔδιδεν εἰς τὴν ἀπαγωγικὴν φωνὴν τοῦ Αἰγίσθου, εἰμὴ ἀφοῦ ἐπεβλήθη σιγὴ εἰς τοὺς γλυκεῖς καὶ πειστικὸς φθόγγους τοῦ διδασκάλου τῆς ἀρετῆς.

Ἡ μουσικὴ ἔχει σχέσιν τινὰ πρὸς τὸ ἄπειρον, εἶναι ἡ μόνη γλῶσσα, ἣν δύναται νὰ μεταχειρισθῇ ὁ ἄνθρωπος ἀναφερόμενος εἰς τὸ θεῖον· ἐντεῦθεν καὶ τὸ ἄσμα ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν πανταχοῦ ἀχώριστον ἐκ τῆς θείας λατρείας, ὑπαγορευόμενον ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις πολλὰκις ἀναγκάζεται ἰν' ἀτενίξῃ τὸ ὄμμα εἰς τὸν οὐρανὸν ἐπικαλούμενος τὴν βοήθειαν τοῦ παντοδυνάμου ἢ καὶ εὐχαριστῶν αὐτῇ ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς δωρήμασιν, ὧν καθ' ἐκάστην ἀπολαύει. Καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες πρῶτιστα μετεχειρίσθησαν τὴν μουσικὴν εἰς

34) «Οἱ ἐξ ἀρχῆς ἔταξαν ἐν παιδείᾳ διὰ τὸ τὴν φύσιν αὐτὴν ζητεῖν, ὅπερ πολλὰκις εἴρηται, μὴ μόνον ἀσχολεῖν ὀρθῶς ἀλλὰ καὶ σχολάζειν δύνασθαι καλῶς» (Πολιτικ. Η' κεφ. Ζ). καταλήγει δὲ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ χρῆσις τῆς μουσικῆς τὴν ἡδονὴν φυσικὴν ἐχούσης, πάσαις ἡλικίαις καὶ πᾶσιν ἡθεσίς ἐστι προσφιλὴς καὶ ὅτι πρέπει νὰ μεταχειριζώμεθα αὐτήν, οὐχὶ μόνον ἕνεκεν μιᾶς ὠφελείας, ἀλλὰ καὶ πλεόνων χάριν. Ἀληθῶς δὲ οὐκ ἔνεστιν, πρᾶξις ἐν ἀνθρώποις, ἥτις ἀνευ μουσικῆς τελεῖται. Θεοὶ μὲν ὕμνοι καὶ τιμαὶ μουσικῇ κοσμοῦνται, ἔορταί δὲ ἴδιαι καὶ πανηγύρεις πόλεων ἀγάλονται· πόλεμοι δὲ καὶ ὁδῶν πορεῖται διὰ μουσικῆς ἐγείρονται τε καὶ καθίστανται, ναυτιλίας τε καὶ εἰρεσίας, καὶ τὰ χαλεπώτατα τῶν χειρωνακτικῶν ἔργων ἀνεπαχθῇ ποιεῖ, τῶν πόνων γινομένη παραμύδιον. Παρὰ δὲ τισι τῶν βαρβάρων καὶ τοῖς κῆδεσι παρείληπται, τῆς κατὰ τὸ πάθος ἀκρότητος τῇ μελωδίᾳ παραθραύσουσα».

35) «Πάρ δ' ἄρ' ἔην καὶ ἀοιδὸς ἀνὴρ, ὃ πολλὴν ἐπέτελλεν

Ἀτρείδης Τροίηνδε κίων εἵρυσθαι ἄκοιτιν» (Ὀμ. Ἰλ. Γ. 267).

τὰς ἱερὰς αὐτῶν ἁγιστείας³⁶, ὅπερ συνεβάλετο τὰ μάλιστα διὰ τῆς τῶν αἰσθημάτων ἐξεγέρσεως εἰς τὸν ἐξευγενισμόν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν τῶν ἡθῶν ἡμερότητα. Τὸ ἡμέτερον ἔθνος θρησκευτικὸν ὄν καὶ κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ οὐρανοβάμονος Παύλου «δαισιδαίμονέστατον κατὰ πάντα ἄλλων ἐθνῶν», θερμότερον ἐλάτρευε τὸ θεῖον δι' ἰδίας ἁρμονίας, εἰς τοῦτο καθιερωμένης, τῆς Λυδιστί, τὰς δὲ λοιπὰς ἁρμονίας, ὥς ἐξ Ἀσίας παρέλαβεν εἰς κοσμιωτέραν χρῆσιν μετεχειρίζετο, ὥστε δυνατόν εἶπεν ὅτι εἶχεν αὐτὸ διακεκριμένην ἱερὰν καὶ κοσμικὴν μουσικὴν, ἥτις διεκρίνετο εἰς φωνητικὴν καὶ ὄργανικὴν³⁷.

36) Πλούταρχ. Περὶ Μουσικῆς. Κεφ μβ'.

37) Τὰ μουσικὰ ὄργανα διηροῦντο εἰς ἐμπνευστὰ καὶ ἐντατά. Κυριώτερα τῶν ἑλληνικῶν ὀργάνων ἦσαν ἡ λύρα, ὁ αὐλὸς καὶ ἡ σύριγξ, ἅπερ καὶ περιγράφομεν διὰ βραχέων. Τὰ δ' ἕτερα εἶναι ἀσιατικά ἢ ἀνήκουσι τῇ παρηκμαυίᾳ ἐποχῇ.

Ἡ Λύρα ἦν ἐγχορδον ὄργανον. Οἱ Ἕλληνες. εὐρέτην τῆς λύρας ἔλεγον τὸν Ἑρμῆν, τὸν κατασκευάσαντα τοιαύτην ἐκ τοῦ κύτους τῆς ὑπ' αὐτοῦ φονευθείσης χελώνης. Διὸ καὶ ἐλέγετο αὕτη Χέλυσ καὶ Χελώνη, ὡς λέγει ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ὀμήρου Εὐστάθιος. Ἡ λύρα ἦν τὸ πρῶτον ἐν χρήσει ἐν τῇ ἀπαγγελίᾳ ἐπικῶν ποιημάτων. Συνήνουν δὲ οἱ ἄοιδοι σὺν τῇ ἡχοῖ τῶν ὀργάνων καὶ τὴν ἐκ τῆς φωνῆς, ὅπερ μαρτυρεῖται ἐκ τοῦ Ὀμήρου ἐν τῷ εἰς Ἑρμῆν ὕμνῳ λέγοντος «Τάχα δὲ λιγέως κιθαρίζων (ὁ Ἑρμῆς), γηρύετ' ἀμβολάδην, ἐρατὴ δὲ οἱ ἔσπετο φωνή». Ὁμοίως καὶ ὅταν ἐπλησσεν ὁ Ἀπόλλων τὴν φόρμιγγα, αἱ Μοῦσαι «ἄειδον ἀμειβόμεναι ὅπῃ καλῇ» (Ἰλ. Α. 603). Καὶ εἰς τοὺς Ἀργοναύτας ὁ Ὀρφεὺς «Ἐλὼν φόρμιγγα λιγείην, ἐκ στόματος μελίγηρυν ἰεῖς ἀπέπεμπεν αἰοιδὴν». Περὶ τοῦ πρώτου ἀριθμοῦ τῶν χορδῶν τῆς λύρας τὰ λεγόμενα ὑπὸ τῶν ἀρχαίων διαφέρουσι τοσοῦτον πρὸς ἄλληλα, ὥστε ἀδύνατος ἀποβαίνει ἡ ἐκ τούτων ἐξαγωγή θετικοῦ συμπεράσματος· ἐντείνόμενα δὲ ἦσαν τὰ τοιαῦτα ὄργανα διὰ χορδῶν, αἵτινες ἦσαν συνήθως ἐξ ἐντοσθίων προβάτων, ὅθεν καὶ ὁ Ὀμηρὸς ἀποκαλεῖ τὴν χορδὴν «εὐστρεφὲς ἔντερον οἶδς» (Ὀδ. Φ. 408). ὁ δὲ Εὐστάθιος διηγεῖται ὅτι καὶ ἐκ λίνου χορδὴ ἐγίνετο «λίνον δ' ὑπὸ καλὸν αἶειδε» (Ἰλ. Σ. 570) Ἡ λύρα ἐθεωρεῖτο ὡς ἀνδρικότερον τῆς κιθάρας ὄργανον, διότι ἡ κιθάρα ἔνεκα τοῦ μικροῦ αὐτῆς κύτους δὲν ἐξέπεμπε τελείους καὶ βαθεῖς τόνους, ἦν δὲ μᾶλλον κατάλληλος εἰς μέσους τόνους. Κρουομένη ἡ λύρα ἐτίθετο ὀρθία μεταξὺ τῶν γονάτων τοῦ αἰδοῦ, ἡ δὲ κιθάρα ἐπ' αὐτῶν. Ἀμφότερα δὲ τὰ ὄργανα ἐκρατοῦντο διὰ τῆς δεξιᾶς χειρός, καὶ ἐκρούοντο πλήκτρῳ διὰ τῆς ἀριστερᾶς, ὅπερ μαρτυρεῖται διὰ τοῦ εἰς τὸν Ἑρμῆν ὕμνου «πλήκτρῳ ἐπειρήτιζε κατὰ μέρος, ἡ δ' ὑπὸ χειρὸς σμερδαλέον κονάβησε». Ἀπητιεῖτο δὲ μεγίστη προσοχὴ ἵνα μὴ ἐγγίσωσιν αἱ χεῖρες ἢ οἱ δάκτυλοι ἐπὶ τοῦ ὀργάνου, μάλιστα δὲ προσεῖχον οἱ Λακεδαιμόνιοι, ὡς ὁ Πλούταρχος ἀναφέρει «Ψάλτην ἐπιδημήσαντα ἐξημίωσαν, ὅτι δακτύλοις κιθαρίζει». Ὅτι δὲ ἡ μεταξὺ λύρας, κιθάρας καὶ φόρμιγγος διαφορὰ δὲν φυλάσσεται πάντοτε δεικνύει ἀριδῆλως ὁ Ὀμηρὸς λέγων «φόρμιγγι κιθαρίζειν» (Ἰλ. Σ. 570) καὶ «λύρη κιθαρίζειν», ὡς εὔρηται ἐν τῷ εἰς τὸν Ἑρμῆν ὕμνῳ (423). Τὴν κιθάραν θεωρεῖ ὁ Ὀμηρὸς σύντροπον

Ἀπὸ τῶν μυθικῶν χρόνων ἡ Μουσικὴ ἦτο ἐν χρήσει καθιερωμένη διὰ

τῶν εὐωχομένων. Ἡ κιθάρα ἐθεωρεῖτο ἡθοιοποιητικὴ, οὐ μόνον ὡς ἐντείνουσα τὴν ψυχὴν εἰς καθαρωτέραν ἁρμονίαν, ἀλλὰ καὶ διότι πρὸς αὐτὰς ἐψάλλοντο αἱ μεγάλων καὶ εὐγενῶν πράξεων ποιητικαὶ διηγήσεις. Ἐκ τῆς λύρας ὠνομάσθη καὶ ἡ ποίησις *Λυρικὴ*. Παρομοία σχεδὸν τῇ λύρᾳ ἦτο ἡ βάρβιτος, ἣν ἔκρουον ὁ Ἀνακρέων καὶ ἡ Σαπφώ. Ἀλλὰ καθόλου ἀσιατικὴ ἦτο ἡ μεγάλη μάγαδις, ἡ προσεγγίζουσα τῇ τῶν Ἀσσυρίων καὶ Αἰγυπτίων· εἶχε δὲ κατ'ἀνώτατον ὄρον 35 χορδὰς, καὶ τοῦτο ἐπέτρεπε τὸ μαγαδίζειν εὐκόλως, ἥτοι τὸ κρούειν ταῦτο χρόνως δύο διαπασῶν, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα *μάγαδις*. Μετὰ τὰς ἐκστρατείας τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, οἱ Ἕλληνες ἐγνώρισαν καὶ ἕτερα ἀνατολικά ὄργανα, οἷα τὴν *πανδουρίδα*, τὸ *μονόχορδον*.

Ὁ *αὐλός* (ἡ λέξις ἐκ τοῦ ἄω=φυσῶ) ἦτο τὸ κοινότερον μουσικὸν ὄργανον καὶ παρ' Ἕλλησι καὶ παρ' ὅλοις τοῖς ἀρχαίοις ἔθνεσι· διότι οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι λαβόντες κάλαμον καὶ διατρήσαντες αὐτὸν εἰς ἀρμόδια μέρη ἐσχημάτισαν τὸν αὐλόν, ὃν κατεσκεύαζον μεταγενεστέρας καὶ ἐξ ὅστων διαφόρων ζῶων. Τὰ κυριώτερα εἶδη τῶν ἀρχαίων αὐλῶν ἦσαν ὁ *χυρίως αὐλός* καὶ ὁ *μόναυλος*, ὁ *πλαγίαυλος* καὶ ὁ *πλάγιος αὐλός*, οὗτω καλούμενος ὡς ἔχων γλωσσίδα ὀρθογωνίως εἰς αὐτὸν ἐμβεβλημένην, καὶ ὁ *βαρύαυλος* οὕτως ὀνομασθεὶς ἕνεκα τοῦ βαρέος τόνου ὃν ἐξέπεμπεν. Εἰς παραγωγὴν δωρίου, λυδίου καὶ φρυγίου τόνου ἦσαν ἐν χρήσει τρία εἶδη αὐλῶν. Ὁ διὰ τὸ δώριον αὐλήμα, ἀπολήγων εἰς κέρας πρὸς τὰ ἄνω νεῦον, ἦν ὅμοιος τῷ σχήματι τῆς σάλπιγγος καὶ ἐξέπεμπε τόνον βραδύν, βαρὺν καὶ κατανυκτικόν. Ὁ διὰ τὸ λυδίων αὐλήμα τόνος ἦτο πολὺ ταχύτερος τοῦ δωρίου καὶ μᾶλλον ποικίλος καὶ ζωηρός. Ὁ Φρύγιος αὐλὸς ἐξέπεμπε τόνον βαρύφωνον καὶ κατανυκτικόν. Οἱ αὐληταὶ ἠύλουν δένοντες τὰ χεῖλη καὶ τὰς παρεῖας αὐτῶν διὰ δέρματος ὅπως σύμμετρον τὸ πνεῦμα πεμπόμενον, γλυκύτερος καθίσταται ὁ ἦχος. Εὐρέτης τοῦ τοιούτου δέρματος, ὅπερ καλεῖται *φορβείας*, *στομῖς* καὶ *χειλὶς* ἡ *ρή* λέγεται ὁ Μαρσύας. Οἱ Ἕλληνες μετεχειρίζοντο τὸν αὐλὸν εἰς τρεῖς, εὐωχίας, κηδείας καὶ πρὸς ρύθμισιν τῆς κωπηλασίας. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐθεώρουν τὸν αὐλὸν ὡς ἄγενὸς ὄργανον καὶ πολλῶ ὑποδεέστερον τῆς λύρας, οἱ δὲ Θηβαῖοι μεγάλως ἐτίμων αὐτὸν καὶ μεγάλας προόδους ἐποίησαντο εἰς τὴν αὐλητικὴν τέχνην, ὡς καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι. Ὁ Ἀλκιβιάδης χλευάζων τῶν Θηβαίων τὴν ἔξοχον περὶ τὸ αὐλεῖν δεξιότητα ἔλεγεν «*Αὐλήτῳσαν οὖν Θηβαίων παῖδες· οὐ γὰρ ἴσασι διαλέγεσθαι*». Μέχρι τῶν Περσικῶν πολέμων, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, εἰς τὴν αὐλητικὴν ἐνησχολοῦντο οἱ ἐκ τῆς κατωτέρας τάξεως τοῦ λαοῦ ἄνδρες, ὡς καὶ αἱ γυναῖκες (αὐλητρίδες)· μετὰ ταῦτα δὲ καὶ αἱ ἀνώτεραι τῆς κοινωνίας τάξεις ἠύλουν, εὐγενὲς τοῦτο θεωροῦντες. Οἱ Ἕλληνες ἐγίνωσκον καὶ μετεχειρίζοντο τὰς σάλπιγγας, τὰς ὁποίας κατεσκεύαζον ἐξ ὅστοῦ, ὀρειοτάκου ἢ ἀργύρου.

Ἡ *Σύριγξ*. Τὴν εὕρεσιν τοῦ ὀργάνου τούτου ἀποδίδουσιν οἱ Ἕλληνες εἰς τὸν θεὸν τοῦ ἀγροῦ Πῆνα, τὸν ἀγωνισθέντα διὰ τούτου καὶ νικήσαντα τὸν τὴν λύραν φέροντα Ἀπόλλωνα. Τὴν σύριγγα κατεσκεύαζον ἐκ τεμαχίων καλάμων ἐπὶ τῇ ὀκτῶ συνδεδεμένων καὶ πεφραγμένων κατὰ τὴν ἐτέραν ἄκρην διὰ κηροῦ ἢ ἄλλης ὕλης, κόπτοντες τοὺς καυλοὺς πρότερον εἰς ἀνάλογον μέγεθος καὶ προσαρμόζοντες αὐτοὺς οὕτως ὥστε νὰ ἀποτελῶσιν ὀκταφωνίαν. Ἐσυρίζετο δὲ

τὴν τοῦ θεοῦ λατρείαν, ὡς βεβαίῳ ὁ "Ὀμηρος «Οἱ δὲ πανημέριοι μολπῇ θεὸν ἱλάσκοντο, καλὸν ἀεῖδοντες παιήονα, κοῦροι Ἀχαιῶν, μέλποντες ἐκάεργον· ὁ δὲ φρένα τέρπειτ' ἀκούων». Εἰς τὰς ἐπιφανεστέρους τῶν θεῶν ἱεροτελεστίας ἦδον οἱ ἀρχαῖοι, ὡς βλέπομεν ἐν τῷ Ὑμνῳ τῷ εἰς τὸν θεὸν Ἀπόλλωνα, ὃν ἐν μολπαῖς ὕμνου οἱ Ἴωνες μετὰ γυναικῶν καὶ παιδῶν συναθροίζοντο εἰς Δῆλον. Τὸ τοιοῦτον εἶδος τῶν ἁσμάτων ἐκάλουν Ὑμνους, οὓς ὁ Θεόκριτος ἐπονομάζει *ἀθαράτων γέρας* ³⁸. Οἱ ἀρχαῖοι ἔψαλλον ἄδοντες περὶ διαφόρων πραγμάτων θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων. Ὁ Ἑρμῆς ἀνύμνει θεοὺς ἀθανάτους καὶ γῆν καὶ πάντα τὰ δημιουργήματα. Ἡ Ἑλένη παρὰ Θεοκρίτῳ ³⁹ ἐγέραιρε τὰς θεὰς «Ἀρτεμιν αἰοῖοισα καὶ εὐρύσθενον Ἀθάναν.» Ὁ Ὀρφεὺς ἔψαλλε περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ὄντων καὶ περὶ ἄλλων. Ὁ Δημόδοκος ⁴⁰ μέλπει τὴν Ἀρεῶς καὶ Ἀφροδίτης κλεψιγαμίαν, τὴν Ἑριν τοῦ Ὀδυσσεῶς καὶ Ἀχιλλέως ⁴¹, καὶ τὰ περὶ ἐπὶ Τροίας δουρεῖον ἱπποῦ ⁴². Ὁ Φήμιος ἔψαλλε τὰ περὶ τῆς τῶν Ἀχαιῶν ἐπανόδου ⁴³, ὁ δὲ Ἀχιλλεὺς ἔψαλλε κιθαρίζων *κλέα ἀνδρῶν* ⁴⁴. Ἐν γένει παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐπεκράτει ἡ συνήθεια τοῦ συντιθέναι μολπὰς ἐπὶ τῶν ἀξίων μνήμης πραγμάτων. Οἱ πρόγονοι ἡμῶν ἐπενόησαν καὶ διάφορα ἅσματα, δι' ὧν ἠΰξανον τὴν περὶ τὴν ἐργασίαν ἐπιμυήν, προθυμίαν καὶ ἐπιμέλειαν τῶν ἐργατῶν ⁴⁵.

κατὰ μῆκος, φουσωμένων τῶν ἀνοιχτῶν ἄκρων Ἡ σύριγξ διέφερε τοῦ αὐλοῦ, διότι αὕτη εἶχε μὲν λεπτὸν ὀξὺν ἦχον, ἐνῶ ὁ ἥχος τοῦ αὐλοῦ ἦτο πλήρης καὶ βαρὺς. Χρήσις τοῦ ὄργάνου τούτου ἐγένετο ὑπὸ τῶν Ἀρχάδων καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ποιμένων εἰς τοὺς ἀγροὺς (Ὀμ. Ἰλ. Σ 526. Ἀπολλ. Ροδ Α. 577) καὶ τοὺς χοροὺς (Ἡσιόδ. Ἀσπ. 278)

38) Ἐλαστος θεὸς εἶχεν ἰδιαίτερον ὕμνον μετὰ ἰδιαίτερου ὀνόματος. Παιᾶνες π. χ. ἐκαλοῦντο οἱ εἰς Ἀπόλλωνα ὕμνοι, ὅπι γγοὶ ἢ οὐπι γγο: οἱ εἰς τὴν Ἀρτεμιν, Διθύραμβοι οἱ εἰς τὸν Διόνυσον, Ἴουλοι οἱ εἰς τὴν Δήμητραν κτλ Διεκρίνετο δὲ ἐν τοῖς ὕμνοις ὁ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐξ οὗ ὠνομάσθησαν καὶ οἱ λοιποὶ ὕμνοι Παιᾶνες. Οἱ Ἀχαιοὶ μετεχειρίζοντο τὸν Παιᾶνα εἰς τὴν δημοτελῆ θυσίαν, ἣν προέφερον εἰς τὸν Ἀπόλλωνα «Εὖ τε πανημέριοι μολπῇ θεὸν ἱλάσκοντο, καλὸν ἀεῖδοντες παιήονα» (Ἰλ. Α. 472).

39) Εἰδ. Η.

40) Ὀμ. Ὀδ Θ. 265.

41) αὐτόθι 75.

42) αὐτόθι 502.

43) Ὀδ. Α 325.

44) Ὀμ. Ἰλ. Ι 189.

45) Εἶχον ὁδοπορικὰ μέλη διὰ τοὺς ὁδοιπόρους· ποιμενικὰ καὶ σιτωτικὰ καὶ τοὺς καλουμένους βουκολιασμοὺς διὰ τοὺς βόσκοντας· ἐρετικὰ διὰ τοὺς κωπηλάτας· μυλωθρικὰ ἢ ἐπιμύλια ἢ καὶ ἱμαῖα λεγόμενα διὰ τοὺς ἀλθόντας ἐπιλήνια, διὰ τοὺς πατοῦντας τοὺς βότρυας ἐν τοῖς ἀγροῖς· πτιστικά, διὰ τοὺς

Αἱ ἑλληνικαὶ πανηγύρεις, αἱ θυσίαι, αἱ λιτανεῖαι, οἱ ἀγῶνες, πάντα φαίνονται συγκεντρωμένα ἐπὶ τῆς μουσικῆς τέχνης. Καὶ εἰς τὸ ἑλληνικὸν θέατρον ἂν ἀποβλέψωμεν, θὰ μάθωμεν ὅτι ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τραγωδίᾳ τοῦ Αἰσχύλου αἱ χορωδαὶ παριστῶσι τὸ μουσικὸν στοιχεῖον. Ἐν τῇ τραγωδίᾳ τοῦ Σοφοκλέους βλέπομεν ἀναφαινόμενα τὰ ὄργανα καὶ τὴν ὄρχησιν. Ὁ Εὐριπίδης ὑπῆρξεν ὁ ποιητὴς ὁ περὶ πολλοῦ ποιησάμενος τὴν Μουσικὴν ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ, ὁ δ' Ἀριστοφάνης ἔσκωπεν αὐτὸν ὡς ἄγαν μουσικόν. Δώδεκα ἄοιδοι ἐπήρκουν διὰ τὸν Αἰσχύλον, ὁ Σοφοκλῆς ὅμως καὶ ὁ Εὐριπίδης μετεχειρίζοντο εἴκοσι πέντε, ἐνίοτε δὲ καὶ πεντήκοντα. Καὶ ἡ κωμωδία αὐτὴ ἐν τῇ γενέσει αὐτῆς συνετέλεσεν εἰς τὴν πρόοδον τῆς Μουσικῆς, ὅπερ μαρτυρεῖται ἐκ τοῦ χοροῦ τῶν Ὀρχιστῶν τοῦ Ἀριστοφάνους, τοῦ ἀναπολοῦντος τὸ μιμητικὸν ἄσμα. Τῆς κωμωδίας καταστάσης πολιτικῆς, ἡ μουσικὴ ἐξέλιπεν ἐκ ταύτης βαθμυδόν.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες καὶ δὴ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἦσαν περὶ τὴν Μουσικὴν τὰ μάλιστα συντηρητικοί, διαφυλάττοντες τὴν παράδοσιν μεθ' ὑπερμέτρου θρησκευτικῆς εὐλαθείας. «Διετήρησαν δὲ μάλιστα τῶν Ἑλλήνων Λακεδαιμόνιοι τὴν Μουσικὴν, πλείστη αὐτῇ χρώμενοι· καὶ συχνοὶ παρ' αὐτοῖς ἐγίνοντο μελῶν ποιηταί· τηροῦσι καὶ νῦν τὰς ἀρχαίας ᾠδὰς ἐπιμελῶς πολυμαθεῖς τε εἰς ταύτας εἰσὶ καὶ ἀκριβεῖς»⁴⁶. Ἐφ' ᾧπερ καὶ ἡ μουσικὴ αὐτῶν διέμεινε πάντοτε ἡ ἀρχαία καὶ πάτριος Δωρικὴ, ἥπερ μόνῃ ἑλληνικῇ ἐστὶν ἁρμονία, κατὰ Πλάτωνα, γενναία οὖσα καὶ διεγερτικὴ θυμοῦ καὶ φρονήματος μετὰ λέξεως ἀφελοῦς⁴⁷. Οὐδέποτε οἱ Λακεδαιμόνιοι μετεχειρίσθησαν εἰς τὴν κιθάραν αὐτῶν πλείους τῶν ἐπτὰ χορδῶν⁴⁸, τὸν δὲ Τιμόθεον ἐλθόντα εἰς Σπάρτην μετὰ λύρας ἑνδεκαχόρδου ἐξέωσαν διὰ ψηφίσματος⁴⁹.

ζυμόνοντας· προσέτι ἦν ἐν χρήσει καὶ εἰς τὴν ἐξάντλησιν τοῦ ὕδατος ἡ ᾠδὴ ἡ ἱμονιοστρόφος καὶ ὁ ὕδατηγὸς ἱματός, καὶ εἰς τὴν ὑφαντικὴν ἰστοουργίαν ὁ ἔλινος, καὶ εἰς τὴν τῶν νηθουσῶν ἐριουργίαν ὁ ἱουλος, καὶ ἡ ᾠδὴ τῶν θερίζοντων ὁ λιτυέρσης.

46) Ἀθην. ΙΔ'. 33.

47) Ἐν Λαχ. 188. πρβλ. Πλουτ. Λαχ. Ἐπιτ. 256. ἐν δ' Αὐκούργ. καὶ περὶ Μουσικ. κεφ. μβ'. Αἴλιαν. π. Ἰστ. ΙΒ' ν'. Ἀθην. ΙΔ' 40.

48) «Ἐμμερπηὶς Ἐφορος, λέγει ὁ Πλούταρχος, Φρύνιδος τοῦ Μουσικοῦ σκεπάρνῳ τὰς δύο τῶν ἐννέα χορδῶν ἐξέτεμεν εἰπὼν Μὴ καχοῦργε τὴν Μουσικήν» (Ἀποφθεγμ. Λακεδ. Ἀριστοφ. Νεφ. 967).

49) «Ἐπειδὴ Τιμόθεος ὁ Μιλήσιος παραγενόμενος ἐπὶ τὰν ἀμετέραν πόλιν, τὰν παλαιάν Μῶαν ἀτιμάσθη, καὶ τὰν διὰ τῶν ἐπτὰ χορδῶν κισάρειν ἀποστρεφόμενος, πολυφωνίαν εἰσάγων, λυμνίνεται τὰρ ἀκοᾶ τῶν νέων, διὰ τε τὰρ πολυφωνίαν εἰσάγων, λυμνίνεται τὰρ ἀκοᾶ τῶν νέων, διὰ τε τὰρ πολυχορδίαν

ὡς καινοτομήσαντα ⁵⁰. Ὁ Πλούταρχος ἱστορεῖ ὅτι καὶ οἱ Ἀργεῖοι ἐπέθηκαν κόλασιν εἰς πᾶσαν περὶ τὴν Μουσικὴν καινοτομίαν, καὶ ἔταξαν ζημίαν πρὸς τὸν πρῶτον παρ' αὐτοῖς μεταχειρισθέντα πλείονας τῶν ἑπτὰ τόνων. Καὶ ὅμως καινοτομίαι ἐγένοντο μεγάλαι, καὶ τὸ ἔθνος ἐνεκολπώθη ταύτας, ἀφοῦ διέγνω ὅτι αὗται ἦσαν καὶ ἀναγκαῖαι καὶ λογικαί. Εἰσήγοντο δὲ ὑπὸ ἐμπείρων καὶ ὀνομαστῶν μουσικῶν. Ἀναμφίβολον ὅτι αἱ μεταρρυθμίσεις τοῦ Τερπάνδρου, τοῦ Ἀρχιλόχου, τοῦ Πολυμνάστου, τοῦ Ὀλύμπου, τοῦ Μελαννιπίδου, προήγαγον ἐπὶ μέγιστον τὴν ἀρχαίαν Μουσικὴν καὶ ἀνέδειξαν αὐτὴν ὄντως θειοτάτην τέχνην, ὅπερ μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῶν θαυμασιῶν ἀποτελεσμάτων τῶν μουσικῶν ἀγώνων ἐν Ἑλλάδι.

Β'. Τεχνικὴ ᾠοψίς.

Ἐπισκοπήσαντες ἐπὶ τὸ ἱστορικώτερον τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν Μουσικὴν, ἐπισκοπήσωμεν νῦν καὶ τὴν τεχνικὴν διασκευὴν αὐτῆς. Ἀμυδρὰν τινα ἔννοιαν τοῦ μουσικοῦ συστήματος τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ἐκ τῶν ἐξῆς, ἅπερ καταληπτὰ εἰσι καὶ τοῖς ἀκρῶ δακτύλῳ ἀψαμένοις τῶν πρώτων στοιχείων τῆς νῦν θεωρίας. Ἐπτὰ μέρη τῆς μουσικῆς ἐπιστήμης ⁵¹ ἀριθμεῖ ὁ Εὐκλείδης· εἰσὶ δὲ ταῦτα: Φθόγγοι, διαστήματα, γένη, συστήματα, τόνοι, μεταβολὴ καὶ μελοποιία.

Οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν μουσικὴν ἀνάγνωσιν μετεχειρίζοντο τὰ γράμ-

τᾶρ καινότερα τῷ μέλει, ἀγεννέα, καὶ ποικίλαν, ἀντὶ ἀπλᾶρ, καὶ τεταγμένων ἀμφιέννυται τὰρ Μῶαν, ἐπὶ χρώματι συνιστάμενον τὰν τῷ μέλει διεσιν ἀντὶ τᾶρ ἑναρμονίῳ, ποττὰν ἀντίστροπον ἀμοιβάν· παρακληθεὶς δὲ καὶ εἰς τὸν ἀγῶνα τᾶρ Ἑλευσίνας Δάματρος, ἀπρεπέα διῆσατο τὰν τῷ μύθῳ διασκευὰν τὰρ τᾶρ Σεμέλει, ὠδῖναρ, οὐκ ἔνδικα τῶρ νέῳ διδάσκη, δεδόχσαι φάν περὶ τούτων τῶρ βασιλέα, τῶρ ἐφόρῳ μεψάσαι, Τιμήσειον, ἐπαναγκάσαι δὲ καὶ τὰν ἑνδεκα χορδᾶν ἐκταμόντα τὰρ περιττὰρ, ὑπολίπην μόναν τὰρ ἑπτὰ· ὅπως ἕκαστος τὸ τὰρ πόλιον βάρορ ὁρῶν, εὐλόβηται ἑττὰν Σπάρταν ἐπιφέρειν τι τῶν ἡθῶν, μὴ ποττᾶρ ἀρετᾶρ κλέορ, ἀγόντων» (Παρά Ζηνοβίῳ Κ. Πώπ. πρβλ. καὶ Σουΐδαν. Πλουτ. Ἀθην. Λουκ. Στεφ. Βυζ.).

50, «Εἶδος γὰρ καινὸν μουσικῆς, λέγει ὁ Πλάτων, μεταβάλλειν εὐλαβητέον, ὡς ἐν ὄλῳ κινδυνεύοντα οὐδαμοῦ γὰρ κινεῖνται μουσικῆς τρόποι ἄνευ πολιτικῶν νόμων τῶν μεγίστων, ὡς φησὶ τε Δάμων καὶ ἐγὼ πείθομαι».

51) Καθ' ὅλην ἐξεταζομένη ἡ Μουσικὴ εἶναι ἐπιστήμη φυσικομαθηματική, ἐπεὶ δὲ τὸ μὲν κύριον στοιχεῖον αὐτῆς, ὁ ἦχος, ἀνήκει εἰς τὴν Φυσικὴν, οἱ δὲ ὑπολογισμοὶ καὶ αἱ παντὸς εἶδους συναρμολογίαι αἱ παραγόμεναι ὑπὸ τῶν ἡχητικῶν δονήσεων, καθυποβάλλουσιν αὐτὴν εἰς τὰς μαθηματικὰς ἐπιστήμας.

ματα τοῦ Ἀλφαβήτου, ἅπερ ἐκάλουν *φθόγγους*, διαιρουμένους εἰς διαστήματα, συστήματα καὶ τόνους. Τὴν διάρκειαν δὲ τῶν τόνων ἐκάλουν *τάσις*. Μουσικοὶ φθόγγοι ⁵² ἐκαλοῦντο οἱ ἔχοντες ὀρισμένην τάσιν, οἵτινες κατὰ Εὐκλείδην, εἰσὶ τὸ ὑποκείμενον ἢ ἡ ὕλη τῆς Μουσικῆς Δύο φθόγγων διαφερόντων ἀλλήλοις κατὰ τὴν τάσιν, ὁ μὲν τούτων καλεῖται ὀξύς (ὕψηλότερος) ὁ δὲ βαρὺς (χαμηλότερος).— Ἡ μεταξὺ δύο φθόγγων διαφόρου τάσεως διαφορὰ ἢ μᾶλλον διάστημα καλεῖται *διάστημα*. Μεταξὺ δὲ δύο ζευγῶν φθόγγων τὸ διάστημα γίνεται μείζον ὅταν ὁ ὀξύς φθόγγος τοῦ ἐτέρου αὐτῶν ὑψωθῇ. Τὰ διαστήματά εἰσι *σύμφωνα* ἢ *διάφωνα* ὅταν οἱ δύο φθόγγοι δύνανται ἢ μὴ νὰ ἀκούωνται συγχρόνως ἄνευ δυσαρέστου ἐντυπώσεως εἰς τὴν ἀκοήν ⁵³. Καὶ σύμφωνα διαστήματα ἦσαν ἐν ἀρχῇ τὸ *διαπασῶν*, τὸ *διὰ πέντε* ἢ *δι' ὀκτειῶν*, καὶ τὸ *διὰ τεσσάρων* ἢ *συνλλαβὴ* ⁵⁴, καὶ πᾶν διάστημα παραγόμενον διὰ τῆς προσθήκης ἐνὶ τούτων τοῦ διαπασῶν. Πάντα δὲ τὰ ἥττω τοῦ διὰ τεσσάρων ἢ τὰ μεσολαβοῦντα μεταξὺ δύο ἐκ τῶν προμνησθέντων, ἦτοι ἕκτον, δέκατον κτλ. ἐθεωροῦντο ὡς *διάφωνα*. Τὰ κυριώτερα διαστήματα ἐλάσσονα τῶν διὰ τεσσάρων ἦσαν τὸ *δίτονον*, τὸ *τριημιτόνιον*, ὁ *τόνος*, ὁ *τόνος* τὸ *ἡμιτόνιον* καὶ τὸ τέταρτον τοῦ τόνου, καλούμενον *δίεσις*. Ὁ Γαυδέντιος θεωρεῖ τὴν *παραφωνίαν* οὕσαν μέσσην μεταξὺ συμφωνίας καὶ διαφωνίας.— Ἡ διαφορὰ δὲ ἢ μεταξὺ τῶν *διὰ τεσσάρων* καὶ *διὰ πέντε* καλεῖται *τόνος*.— Ἡ ἀρχαία Μουσικὴ εἶχε καὶ πολλὰ *συστήματα*· σύστημα δ' ἐκαλεῖτο σύνθεσις δύο ἢ πολλῶν διαστημάτων, ἢ σειρὰ φθόγγων διαχωριζομένων διὰ διαστημάτων. Τὰ συστήματα ὠνομάζοντο ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐν αὐτοῖς ἐμπεριεχομένων φθόγγων. Πρῶτον καὶ ἀρχαιότατον σύστημα ἦτο τὸ *τετράχορδον* ἢ *τετράγηνος ἀοιδή*, σύστημα τεσσά-

52) Ὁ μὴ εἰς παραγωγὴν μέλους ἀφορῶν φθόγγος λέγεται ψόφος.

53) Εὐκλ. σ. 8.

54) Ὁ Πυθαγορικὸς Νικόμαχος ὁ Γερασσηνὸς βεβαιοῖ ὅτι «Ἀρμονίαν ἐκάλουν οἱ παλαίτατοι τὴν διαπασῶν. *Συνλλαβὴν* δὲ τὴν διὰ τεσσάρων, πρώτην δὲ σύνληψιν φθόγγων συμφώνων. *Διοξεῖαν* δὲ τὴν διὰ πέντε· συνεχῆς γὰρ τῇ πρωτογενεῖ, τῇ διὰ τεσσάρων ἐστὶν ἢ διὰ πέντε, ἐπὶ τὸ ὅξυ προχωροῦσα· σύστημα δὲ ἀμφοτέρων, *Συνλλαβῆς* καὶ *Διοξείας*, ἢ διαπασῶν. . . . Ἀρμονίας δὲ μέγεθος, *Συνλλαβὰ* καὶ *Διοξεῖα*· τὸ δὲ *Διοξείας* μείζον τῆς *Συνλλαβᾶς* ἐπογδόω· ἐστὶ γὰρ ἀπὸ ὑπάτας εἰς μέσαν, *Συνλλαβὰ*· ἀπὸ δὲ μέσας ποτὶ νεάταν, *Διοξεῖα*· ἀπὸ δὲ νεάτας εἰς τρίταν *συνλλαβὰ*· ἀπὸ δὲ τρίτας εἰς ὑπάταν, *διοξεῖα*. Τὸ δ' ἐν μέσῳ τρίτας καὶ μέσας, ἐπὶ γόδοον· ἃ δὲ *Συνλλαβὰ*, ἐπὶ τρίτον· τὸ δὲ *διοξεῖας* ἡμιόλιον· τὸ δὲ *διαπασῶν*, *Διπλόον*· ὥστε ἄρμονία πέντε ἐπογδόων καὶ δυοῖν διέσεων. *Διοξεῖα* δὲ, τριεπὶ γόδοα καὶ δίεσις. *Συνλλαβὰ* δὲ, δι' ἐπὶ γόδοα καὶ δίεσις».

ρων φθόγγων, οὔτινος τὰ πέρατα ἀπεῖχον μίαν συλλαβὴν. Οἱ φθόγγοι τοῦ τετραχόρδου διεκρίνοντο ὡς ἐξῆς: Ὑπάτη (χορδὴ) ἐκαλεῖτο ἡ κατωτάτη φωνή, παρυπάτη, ἡ ἀμέσως μεγαλειτέρα, παρανήτη ἡ λιχανὸς καὶ τρίτη, ἡ ὑψηλοτέρα τῆς παρυπάτης, καὶ ρήτη ἡ νεάτη, ἡ ἀνωτάτη. Ἡ μουσικὴ θεωρία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἐστηρίζετο ἐπὶ τοῦ τετραχόρδου, καὶ αἱ μὲν τελευταῖαι φωναὶ ἐν ἐκάστῳ τετραχόρδῳ ἐθεωροῦντο φωναὶ ἀμετάβλητοι, αἱ δὲ μέσαι μεταβληταί. Ἡ εὐκίνησις τῶν μέσων φωνῶν παρέσχε τὸ μέσον εἰς τοὺς Ἑλληνας μουσικούς ἵνα προσδιορίσωσι θεωρητικῶς τὰ διάφορα γένη τῆς μουσικῆς. Ἐκαστον τετράχορδον ἐμπεριεῖχε τρία ζεύγη φωνῶν καὶ ἐπομένως τρία διαστήματα μεταξὺ τῶν φωνῶν. Ἡ θεωρητικὴ διάταξις τῶν διαστημάτων τούτων ἐστηρίζετο ἐπὶ τῶν ἐξῆς δύο κανόνων. 1) τὸ σύνολον πάντων τῶν διαστημάτων ἐν ἐκάστῳ τετραχόρδῳ πάντοτε ἔδει νὰ ἰσοδυναμῇ πρὸς $2\frac{1}{2}$ διαστήματα. 2) τὰ δύο διαστήματα ἐν ἐκάστῳ τετραχόρδῳ ἔδει νὰ ἦναι ἰσοδύναμα πρὸς ἄλληλα, τὸ δὲ τρίτον διάστημα, ὅπερ διακρίνεται ἀπὸ τῶν πρώτων κατὰ τὸ μικρότερον ἢ μεγαλειότερον μέγεθος αὐτοῦ, πρέπει νὰ χρησιμεύῃ τὸ διακριτικὸν γνῶρισμα τοῦ τετραχόρδου. Ἐντεῦθεν προήλθον τρία γένη τετραχόρδων, ἅτινα ἐχρησίμευσαν ὡς βάσις διὰ τὰ τρία διάφορα γένη τῆς μουσικῆς. Ἐν μὲν τῷ διατονικῷ τετραχόρδῳ διακριτικὸν διάστημα ἦν τὸ ἥμισυ τοῦ διαστήματος, ἐν δὲ τῷ χρωματικῷ τὸ $1\frac{1}{2}$, καὶ ἐν τῷ ἐναρμονίῳ τὸ διπλάσιον. Τὰ τετράχορδα τὰ ἀνήκοντα εἰς ἓν γένος, π. χ. εἰς τὸ διατονικόν, διεκρίνοντο ὡς ἐκ τῆς θέσεως τοῦ διακριτικοῦ αὐτῶν διαστήματος, ὅπερ ἠδύνατο νὰ κατέχη ἐν τῷ τετραχόρδῳ ἐκ τῆς διαφόρου θέσεως τοῦ διακριτικοῦ διαστήματος ἐν τῷ τετραχόρδῳ προήλθον τὰ μέλη, ἡ κατὰ τὴν ἀρχαίαν ὀνομασίαν, αἱ ἀρμονίαι. Ἐν καὶ τὸ αὐτὸ διατονικὸν τετράχορδον ἐκαλεῖτο μέλος δώριον, ὅταν τὸ διακριτικὸν διάστημα αὐτοῦ εὕρισκετο ἐν τῷ μέσῳ δύο ὁλοκλήρων διαστημάτων, φρύγιον δέ, ὅταν τὸ αὐτὸ διάστημα εὕρισκετο κάτω, καὶ μιζολύδιον, ὅταν τὸ ἥμισυ τοῦ διαστήματος εὕρισκετο ὑπεράνω δύο ὁλοκλήρων διαστημάτων. Ὅταν τὰ δύο κατώτερα διαστήματα τοῦ τετραχόρδου ἐλαμβάνοντο ὁμοῦ εἰς ὀλιγώτερον διάστημα τοῦ ἐναπολείποντος τὰ δύο ταῦτα, ἐσηματιζέτο ἓν πυκνὸν διάστημα· οἱ τρεῖς φθόγγοι ἐνὸς πυκνοῦ συχναῖς ἐκαλοῦντο βαρύπυκνοι, μεσόπυκνοι, ὀξύπυκνοι, καὶ οἱ τρεῖς φθόγγοι οἱ μὴ ἀνήκοντες εἰς πυκνὸν ἐκαλοῦντο ἀπυκνοι. Τὸ τετράχορδον ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐθεωρεῖτο παρὰ τοῖς Ἑλλήσι μουσικοῖς ὡς πλήρες καὶ ἐξαιρετον μουσικὸν σύστημα. Ἡ ἐπέκτασις τοῦ συστήματος τούτου ἀπηγορεύετο αὐστηρῶς ὑπὸ τῶν ἐλληνικῶν νόμων.

προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου, ὅτε καὶ οἱ πολιτικοὶ νόμοι μᾶλλον ἐπιεικεῖς ἐδείκνυντο πρὸς τὴν Μουσικὴν, τὸ τετράχορδον σύστημα ἡυξήθη κατὰ μίαν φωνήν, καὶ ἐντεῦθεν προήλθε τὸ πεντάχορδον σύστημα. Ὁ προστεθείς φθόγγος ὠνομάσθη *προσλαμβανόμενος*. Τὸ μικρὸν μέγεθος τῶν τόνων παρεκίνησε τὸν Τέρπανδρον νὰ κατασκευάσῃ διὰ τῆς συνενώσεως δύο τετράχορδων τὸ ἐπτάχορδον, τὴν ἐπτάτονον *φόρμιγγα*⁵⁵, ρυθμίσας αὐτὸ κατὰ τὸ σχῆμα τῶν ἐπτὰ πλανητῶν⁵⁶. Ὅταν τὰ δύο τετράχορδα συνηνώθησαν οὕτως ὥστε ὁ ὑψηλότερος φθόγγος τοῦ ἐνὸς νὰ χρησιμεύῃ ὁμοίως διὰ τὸν χαμηλότερον τοῦ ἄλλου ὠνομάζοντο *συνημμένα*, καὶ ὅταν ὁ ὑψηλότερος φθόγγος τοῦ ἐνὸς ἦτο κατὰ ἓνα τόνον χαμηλότερος τοῦ χαμηλοτέρου τοῦ ἄλλου, ἐλέγοντο *διεζευγμένα*, ὁ δὲ διαζευγνύων αὐτὰ τόνος *διαζευκτικός* ὡς ἐξῆς

B Γ Δ Ε Ζ Η Θ

E Ζ Η Θ B Γ Δ Ε

Ἀλλὰ τὸ συνημμένον σύστημα τῶν

δύο τετράχορδων εἶχεν ἐπτὰ μόνον τόνους, τὸν ἐλλείποντα δὲ ὄγδοον ἀνεπλήρωσεν ὁ Πυθαγόρας, παρενθείς τὴν παραμέσσην καὶ διαζεῦζας τὰ δύο τετράχορδα, οὕτως ὥστε τὰ πρῶτη συναφῇ ἐγένοντο διεζευγμένα. Τὸ σύστημα τοῦτο τὸ θεμελιῶδες ὃν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ μουσικῇ, περιέχει ἐν διαπασῶν μεταξὺ τῶν ἀκροτάτων φθόγγων. Εἰς τὸ σύστημα τοῦτο ἐγράφησαν πάντα τὰ ἑλληνικὰ μέλη. Προϊόντος τοῦ χρόνου ἄλλοι μουσικοὶ διεπλάτυναν τὸ ὑπάρχον σύστημα. Ὁ Θεοφραστος προσέθηκεν εἰς τὸ ὀκτάχορδον τὴν ἐνάτην, Ἰστιάος ὁ Κολοφώνιος τὴν δεκάτην, καὶ Τιμόθεος ὁ Μιλήσιος τὴν ἐνδεκάτην χορδὴν. Οὕτω δὲ τὸ πρῶτον ὀκτάχορδον σύστημα ἐπεξετάθη εἰς ἐνδεκάχορδον, ἐκ δύο συνημμένων τετράχορδων καὶ ἐνὸς διεζευγμένου. Τῇ προσλήψει ἐνὸς ἑτι τόνου τὸ ἐνδεκάχορδον ἐγένετο δωδεκάχορδον, ὅπερ καὶ *σύστημα διεζευγμένον* καλεῖται πρὸς διαστολὴν τοῦ ἐνδεκάχορδου ἥτοι τοῦ *συνημμένου συστήματος*. Τῇ προσθήκῃ τριῶν τόνων παρήχθη ἐκ τοῦ δωδεκάχορδου τὸ δις διαπασῶν, ἐν ᾧ οἱ μὲν παλαιοὶ τόνοι σῶζουσι τὰ ἀρχαῖα αὐτῶν ὀνόματα, οἱ δὲ προστιθέμενοι ὀνομάζονται *ὑπερβολαῖαι* (χορδαί), ὡς ὑπερβαλλόμενοι ὑπεράνω τῶν ὑπαρχόντων τόνων. Τὸ πεντεκαιδεκάχορδον τοῦτο σύστημα, ὡς ὁ Πτολεμαῖος ἀποκαλεῖ τὸ δις διαπασῶν, εἶναι τὸ τέλειον μουσικὸν σύστημα. Ἐννοίαν οὐχὶ καθαρὰν τῆς θαυμαστῆς ἄλλως ἀναπτύξεως

55) Εὐκλ σ. 19.

56) Ὑπῆρχον ἐπτὰ μουσικαὶ φωναὶ ἀφιερωμέναι εἰς τοὺς ἐπτὰ πλανήτας 1) ἡ ὑπάτη (εἰς τὴν Σελήνην), 2) ἡ παρυπάτη (εἰς τὸν Δία), 3) ὁ λιχανός (εἰς τὸν Ἑρμῆν), 4) ἡ μέση (εἰς τὸν ἥλιον), ἡ παραμέση (εἰς τὸν Ἄρην), 6) ἡ τρίτη (εἰς τὴν Ἀφροδίτην) καὶ 7) ἡ Νήτη (εἰς τὸν Κρόνον).

τοῦ μουσικοῦ τῶν Ἑλλήνων συστήματος εὐρίσκομεν εἰς τὸ ἐν εἶδει διαλόγου πονημάτιον τοῦ Χαιρωνέως φιλοσόφου «Περὶ μουσικῆς», ἡρακνισμένον ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀριστοξένου, Ἡρακλείδου τοῦ Ποντικοῦ καὶ ἄλλων, καὶ ὅπερ ἐστὶν ἡ μόνη σωζομένη ιστορικὴ πηγὴ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Μουσικῆς.

Τὸ Γένος συστήματος ἐξήρτητο ἐκ τῆς κατανομῆς τῶν δύο μεσο- λαβούντων φθόγγων τοῦ τετραχόρδου. Οἱ ἀρχαῖοι μετεχειρίζοντο τρία γένη μουσικῆς, τὸ *διατονικόν*, οὗτινος τὰ διαστήματα (κατιόντα) τὰ μεταξὺ τῶν τεσσάρων φθόγγων ἦσαν τὸ ἡμίτονον, ὁ τόνος, καὶ ὁ τόνος, τὸ *χρωματικόν*, οὗτινος τὰ μεταξὺ τῶν τεσσάρων φθόγγων διαστήματα ἦσαν τὸ ἡμίτονον, ἡμίτονον, ὁ τόνος, καὶ ὁ ἡμισὺς τό- νος, καὶ τὸ *ἐναρμόνιον*, οὗτινος ἦσαν ἡ δίεσις, δίεσις καὶ διπλοῦς τό- νος. Πλὴν τῶν γενῶν τούτων ἀριθμοῦνται κατὰ τὸν Εὐκλείδην καὶ ἄλλα εἶδη γενῶν αἱ *χρόαι*· καθόσον μετὰ μεγάλης ἀκουστικῆς ὀξύτη- τος ἐπεχειροῦν νὰ ὀρίσῃσι πᾶσαν τυχαίαν ἢ μεμελετημένην μεταβολὴν ἐκάστου φθόγγου, καταλογίζοντες αὐτὴν εἰς ἰδιαιτέρον διάστημα, ἔστω καὶ δυσκατάληπτον τοῖς πολλοῖς ἕνεκα τῆς λεπτοτάτης αὐτοῦ δια- στάσεως. Οὕτω ὁ μέγας μαθηματικὸς Κλαύδιος ὁ Πτολεμαῖος κατῴρ- θωσε νὰ ὀρίσῃ ὀκτὼ χρόας, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν τριῶν γενῶν. Τὸ διατονικὸν εἶχε δύο χρόας, τὸ *διάτονον σύντονον*, τὸ ἴδιον ὡς τὸ γένος, καὶ τὸ *διάτονον μαλακόν*· τὸ χρωματικὸν τρεῖς, τὴν *τοριαίαν* ὁμοίαν τῷ γένει, τὴν *ἡμιολίαν*, εἰς ἣν διαστή- ματα τριῶν ὀγδῶν τοῦ τόνου διήρχουν ἀντὶ δύο ἡμιτόνων, καὶ τὴν *μαλακὴν*, εἰς ἣν παρεισέγοντο διαστήματα ἑνὸς τρίτου τοῦ τό- νου. Τὸ ἐναρμόνιον εἶχε μίαν χρόαν ἐπονομαζομένην *ἀρμονίαν*. Τὰ τρία γένη Ἀριστείδης ὁ Κυντιλιανὸς⁵⁷ χαρακτηρίζει ὡς πρὸς τὸ ἦ-θος μὲν οὕτω «Τὸ μὲν διατονικὸν γένος ἐστὶ σεμνὸν καὶ μεγαλοπρε- πές, τὸ χρωματικὸν τερπνὸν καὶ βακχικόν, καὶ τὸ ἐναρμόνιον χαῦνον καὶ παθητικόν»· ὡς πρὸς τὸν χρόνον δὲ τῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν οὐ- τωσὶ «Τούτων τῶν τριῶν γενῶν φυσικώτερον μὲν ἐστὶ τὸ Διάτονον, πᾶσι γὰρ καὶ τοῖς ἀπαιδεύτοις παντάπασι μελωδητόν ἐστι· τεχνι- κώτατον δέ, τὸ χρῶμα· παρὰ γὰρ μόνοις μελωδεῖται πεπαιδευμένοις· ἀκριβέστερον δὲ τὸ ἐναρμόνιον· παρὰ γὰρ τοῖς ἐπιφανεστάτοις ἐν Μουσικῇ τετύχηκε παραδοχῆς· τοῖς δὲ λοιποῖς ἐστὶν ἀδύνατον»⁵⁸. Καὶ ὁ Ἀριστόξενος λέγει⁵⁹ «Πρῶτον μὲν οὖν καὶ πρεσβύτατον αὐ-

57) Περὶ Μουσικῆς βιβλ. Γ'. κεφ. η'.

58) Ἀριστείδ. 19.

59) Ἀρμον. Στοιχ. α'.

τῷ θετέον τὸ Διάτονον· πρῶτόν τε αὐτοῦ ἢ τοῦ ἀνθρώπου φύσις προτυγχάνει· δεύτερον δέ, τὸ Χρωματικόν· τρίτον δὲ καὶ ἀνώτατον τὸ Ἐναρμόνιον· τελευταίῳ γὰρ αὐτῷ καὶ μόλις μετὰ πολλοῦ πόνου συνεθίζεται ἡ αἴσθησις». Καὶ ἀλλαχοῦ ὁ Ἀριστόξενος ὀνομάζει τὸ ἑναρμόνιον γένος ⁶⁰ «φιλότεχνον καὶ πολλῆς δεόμενον συνηθείας».

Αἱ διάφοροι κλίμακες ἐσχημάτιζον τοὺς ἤχους ἢ τρόπους, ἕκαστος δὲ τούτων, λόγῳ καταγωγῆς, συνεδέετο τῷ ὀνόματι περιφήμου τινὸς μυθικοῦ μουσικοῦ. Ὁ Δῶριος ἀπεδίδετο εἰς Πολύμνηστον τὸν Θρᾷκα, ἢ εἰς τὸν Θάμυριν, ὁ ἰώνιος εἰς Πίθερμον τὸν Μιλήσιον, ὁ αἰόλιος εἰς Ἀπσον τὸν Ἑρμιονέα, ὁ λυδῖος καὶ φρύγιος εἰς τὰς θεότητας καὶ τοὺς ποιητὰς τῆς ἀσιατικῆς Ἑλλάδος, τούτέστι εἰς τὸν Ὑαγνιν, τὸν Μαρσύαν, τὴν Κυβέλην καὶ τὸν Ὀλυμπον. Μεταξὺ τῶν δευτερευόντων καὶ συνθέτων ἤχων περίφημος ἦν ὁ μίξολυδῖος, ἀποδοθείς τῇ Σαπφοῖ καὶ τῷ Πυθοκλείδῃ. Καὶ τὸ μὲν Δῶριον μέλος ἐκαλεῖτο καὶ Δωριστὶ ἁρμονία, τὸ Ἰώνιον Ἰαστὶ ἁρμονία κτλ. Ἡ Δωριστὶ ἁρμονία διήγειρε μεγαλοπρεπὲς καὶ ἀνδρωδὲς ἦθος παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ἡ Αἰολιστί, ἦθος γαῦρον καὶ ὀγκῶδες, ἀλλ' εἰς τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ ὑπόχαυνον καὶ οὐχὶ τοσοῦτον ἀνδρικόν ὡς ἡ Δωριστί, ὅθεν καὶ ὠνομάσθη ἡ τοιαύτη ἁρμονία Ὑπερδῶριος διὰ τὴν μετὰ ὑφέσεως πρὸς τὴν ἀνωτέρω ἐγγύτητα· ἡ Ἰαστὶ ἐκίνει τὸ πρῶτον ἦθος αὐστηρὸν καὶ σκληρόν, ὕστερον δ' ἐξέκλινε καὶ ἡ κατὰ τοὺς Ἰωνας μουσικὴ εἰς ἦθος τρυφλὸν καὶ μαλακὸν καὶ χαλαρὸν καὶ ἐκλελυμένον, οὐχὶ ὁμως ἄμμοιρον τῆς ποικιλίας καὶ γλαφυρότητος. Εἰς τὰ τρία ταῦτα εἶδη προσετέθησαν βραδύτερον καὶ αἱ ξενικαὶ ἁρμονίαι: ἡ Λυδιστί, ἥτις, κατὰ τὴν Ἰαστί, ἐξετρέπετο καὶ αὐτὴ εἰς τὸ χλιαρὸν ἦθος καὶ ἡδονικόν καὶ τετριμμένον· ἡ Φρυγιστί, ἥτις διήγειρεν εἰς τὴν ψυχὴν ἐνθουσιασμόν· Ἐνθουσιαστικούς δ' ἡ Φρυγιστὶ ἁρμονία ποιεῖ· ἔχει γὰρ τὴν αὐτὴν δύναμιν ἡ Φρυγιστί τῶν ἁρμονιῶν, ἥνπερ αὐλὸς ἐν τοῖς ὀργάνοις, ἄμφω ὀργυιαστικὰ καὶ παθητικὰ ⁶¹⁾· ἡ Μίξολυδιστί καὶ Συντονολυ-

60) Ὁ Πλούταρχος τὸ ἑναρμόνιον γένος ἀποκαλεῖ καλὴν μουσικὴν «Φαίνεται, λέγει, Ὀλυμπος (ἀχμάσας πρὸ τῶν Τρωϊκῶν) αὐξήσας μουσικὴν καὶ ἀρχηγὸς γενέσθαι τῆς ἑλληνικῆς καὶ καλῆς μουσικῆς». «Ὅτι δὲ ὁ Ὀλυμπος εἶναι ὁ ἐφευρέτης τοῦ ἑναρμονίου γένους αὐτοῦς ὁ Ἀριστόξενος ὁμολογεῖ «Ὁ Ὀλυμπος ὑπολαμβάνεται ὑπὸ τῶν μουσικῶν τοῦ ἑναρμονίου γένους εὐρέτης». Οἱ Ἕλληνες οἱ πρὸ τοῦ Πλουτάρχου τὸ ἑναρμόνιον γένος φιλοτεχνούντες λίαν ἐκαυχῶντο, διότι, κατ' Ἀριστοτέλην, «παρὰ τοῖς ἐμφανεστάτοις ἐν μουσικῇ τετύχηκε παραδοχῆς».

61) Ἀριστοτέλης Πολιτ. Η. 6.

Οἱ Φρύγες δὲ πρῶτως ἐπέδωκον εἰς τὴν μουσικὴν. Κατὰ τὴν 7 π. Χ. ἐ-

διστί, ἀρμονίαι θρηνώδεις καὶ ὀδυρτικάι, καὶ ἄλλαι ἔτι τινές, ὑπερφρύγιος, ὑπερλύδιος, ὑπολύδιος 62).

Μεταβολὴν ἐκάλουν οἱ ἀρχαῖοι τὴν μετάβασιν ἐξ ἐνὸς γένους εἰς

κατονταετηρίδα ὃ Ὀλυμπος εἰσήγαγεν ἐκ Φρυγίας τὸν αὐλὸν καὶ τὴν κιθάραν εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἤνοιξεν οὕτω νέον στάδιον εἰς τὴν ἐλληνικὴν μουσικὴν.

Φρυγικὴν καταγωγὴν εἶχε, κατὰ τὸν σοφὸν καθηγητὴν Παῦλον Κ. Καρολίδην (Ἴδε Καππαδοκικά. τομ. Α', κεφ. Ζ. ἐν Κ/πόλει. 1874, σ. 151) καὶ τὸ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων εἰς τοὺς Καππαδόκας ἰδίως ἀποδιδόμενον μουσικὸν ὄργανον Νάβλας «Καππαδόκαι πρῶτοι εὗρον τὸν καλούμενον Νάβλαν» (Κλημ. Ἀλεξανδρ. Στρωματ. Βιβλ. Α' σ. 307). Κατὰ Ἰώσηππον (παρὰ Bochart Phalec σ. 808) «ἡ Νάβλα δώδεκα φθόγγους ἔχουσα τοῖς δακτύλοις κρούεται». Καὶ κατὰ Σώπατρον τὸν παρωδὸν (παρ' Ἀθηναίῳ, Βιβλ. Α' σ. 88).

«Νάβλας ἐν ἄρθροις γραμμάτων οὐκ ἐμμελής.

ὦ λωτὸς ἐν πλευροῖσιν ἄψυχος παγίς

ἐμπνουν ἀνίει μούσαν ἐγρέτου δότις,

τὸν ἤδονῃς μελωδὸν εὐάζων χορὸν».

Καὶ Φιλήμων (αὐτόθι παρὰ τῷ αὐτῷ) λέγει περὶ τοῦ Νάβλα «ὃ δὲ Νάβλας τίς ἐστίν, οὐκ οἶδας ἐμβρόντητε σύ; Μὰ Δι' οὐ, τί φῆς; οὐκ οἶσθα Νάβλαν, οὐκ οἶσθα Νάβλαν, οὐδὲν οὖν οἶσθ' ἀγαθόν».

Ἔστι δὲ ἡ Νάβλα συνώνυμος τῷ ψαλτηρίῳ, καθὰ δῆλον ἐκ τῆς τῶν Ο' μεταφράσεως, οἵτινες ἀντὶ τῆς αὐτῆς ἐβραϊκῆς λέξεως ὅτε μὲν γράφουσιν νάβλαν, ὅτε δ' ἐρμηνεύουσι ψαλτήριον. Ψάλμ. νς', 9. πᾶ, 3. Ἡσαΐας ἐ, 12. Μαρτυροῦσι τὴν συνωνυμίαν ταύτην καὶ πολλοὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων (Διονυσίου Κλεόπα Προλεγομ. εἰς Ψαλτῆρα, σελ. μη, καὶ Ἱεροσολυμιάδα Γρηγορίου Παλαμᾶ 1862 σελ. λθ' καὶ μ' ἐν σημειώσεσι).

62) Ἰδοὺ τὰ εἶδη τῆς ἀρμονίας τῶν ἀρχαίων.

Δώριον, ὑπερδώριον, ὑποδώριον

Αἰόλιον, ὑπεραιόλιον, ὑποαιόλιον

Ἰαστιον, ὑπεριάστιον, ὑποιάστιον

Φρύγιον, ὑπερφρύγιον, ὑποφρύγιον

Λύδιον, ὑπερλύδιον ὑπολύδιον

Ἐκ τούτων τῶν διαφόρων τῆς ἀρμονίας εἰδῶν Ἡρακλείδης ὁ Ποντικὸς παρ' Ἀθηναίῳ τῷ Δειπνοσοφιστῇ (Βιβλ. ΙΔ' κεφ. ιθ') μόνας τὰς τρεῖς, τὴν Δωριστί, τὴν Αἰολιστί καὶ τὴν Ἰαστί ἐνέκρινεν. Ὁ Λάχης παρὰ τῷ Πλάτῳ (ἐν διαλόγῳ περὶ ἀνδρείας) τὴν Δωριστί μόνον ὠνόμαζεν ἐλληνικὴν ἀρμονίαν, τῆς Ἰαστί καὶ Φρυγιστί καὶ Λυδιστί προκρίνων αὐτὴν ὁ Πλάτων ἀποκλείων τὰς λοιπὰς ἀρμονίας, εἰσήγε τὰς Δωριστί καὶ Φρυγιστί ἀρμονίας (Πολιτικ. Γ). Ὁ Ἀριστοτέλης προτιμᾷ μὲν τὴν Δωριστί, δὲν ἀποκλείει ὁμῶς καὶ τὴν χρῆσιν τῶν ἄλλων. (Πολιτικ. Η', κεφ. ε καὶ ζ').

Ἐκ τῶν νόμων ἧ ἤχων τῶν ἀρχαίων ὁ Δώριος ἦτο πολεμικός, ὁ Λύδιος πένθιμος καὶ κατάλληλος διὰ τὰς τελετάς, καὶ ὁ Ἰώνιος χαρμύσεινος. Καὶ Ἀριστέιδης ὁ Κυντιλιανὸς λέγει «Καὶ τῆς ἀρμονίας ἐκάστης διαφυλάττειν τὸ ἴδιον, Φρυγίου τὸ ἔνθεον, τῆς Λυδίου τὸ βακχικόν, τῆς Δωρίου τὸ σεμνόν, τῆς Ἰωνικῆς τὸ γλαφυρόν».

ἄλλο (ἐκ συνεζευγμένου εἰς διεζευγμένον), ἢ ἐξ ἑνὸς τόνου εἰς ἄλλον ἢ ἐκ μιᾶς μελοποιίας εἰς ἄλλην. Μελοποιία δὲ ἐκαλεῖτο ἡ ἐφαρμογὴ ἢ χρῆσις τῶν ἐν τοῖς προηγουμένοις ἐκτεθέντων μερῶν τῆς μουσικῆς ἐπιστήμης. Αἱ μελοποιίαι διαίρουνται κατὰ γένος εἰς διατόνους κτλ., κατὰ τόνον εἰς δωρίας κτλ. κατὰ σύστημα εἰς ὑπατοειδεῖς, νητοειδεῖς, μεσοειδεῖς κτλ., κατὰ τὸ ἦθος εἰς διασταλτικόν, συσταλτικόν καὶ ἡσυχαστικόν. Περὶ τῶν τυπικῶν ιδιοτήτων τῆς μελοποιίας ἐν γένει παρὰ τοῖς ἀρχαίοις οὐδεμία ὑπάρχει ἀφήγησις, διότι οἱ μουσικοὶ, ὧν τὰ συγγράμματα διεσώθησαν, καταναλίσκονται ἐρμηνεύοντες τὰ στοιχεῖα τῆς ἐπιστήμης, καὶ τῶν προγενεστέρων τὰς δοξασίας ἀνασκευάζοντες. Ταύτην τὴν εἰκασίαν ἐπικυροῖ αὐτὸς ὁ Ἀριστοξένος, ὅστις ὡς ἐκ τῆς μουσικῆς αὐτοῦ φήμης μεγίστην ἐκτήσατο δόξαν, ὥστε καὶ γενεᾶς μουσικῶν ἐγένετο ἐπώνυμος, τῶν Ἀριστοξενείων⁶³, ἀλλ' ἀπεπειράθη ἴν' ἀμαυρώσῃ τῶν προγενεστέρων τὴν δόξαν ἰσχυρίζομενος ὅτι οἱ πρὸ αὐτοῦ μουσικοὶ παρέλειψαν τὰ σπουδαιότερα, ἢ συγκεχυμένα τινὰ ἐξέθηκαν.

Γνωστὸν ὅτι χρῆσις ἐγένετο ἐν τῇ μελοποιίᾳ πρὸς δῆλωσιν τῶν διαφορῶν φθόγγων τῆς κλίμακος τῶν μεγάλων γραμμάτων τοῦ Ἀλφαβήτου, εἴτε ἀκεραίων, εἴτε ἡρωτηριασμένων, εἴτε ἀνεστραμμένων. Ἦτο δὲ ἀπλοῦν τὸ σύστημα, διό καὶ ἐξήρκουν τὰ ὀλίγα γράμματα τοῦ Ἀλφαβήτου. Ἀλλ' ὅτε τὸ μουσικὸν σύστημα τῶν Ἑλλήνων ἐτελειοποιήθη διὰ τε τὴν ὀργανικὴν καὶ φωνητικὴν μουσικὴν, ὡς σημεῖα μουσικὰ μετεχειρίζοντο πλὴν τῶν μεγάλων ἀλφασθητικῶν γραμμάτων, τῶν εὐρισκομένων παρὰ τοῖς μουσικοῖς Ἀριστείδῃ καὶ Ἀλυπίῳ, καὶ τὰ μικρά, ὧν χρῆσις ἐγένετο καὶ ἐν συνθέσει αω, βψ, γχ, δφ, ευ, ζτ, ης, θρ, ιπ, κο, λξ, μν. Πλὴν τῶν διπλῶν ἢ συνθέτων γραμμάτων ἐπενοήθησαν καὶ ἄλλα σημεῖα ἐκ τῶν αὐτῶν στοιχείων τοῦ ἑλληνικοῦ Ἀλφαβήτου, ἅτινα ἐγράφοντο συντετμημένως, κατ' ἑκτασιν, κατ' εὐθεΐαν, πλαγίως καὶ ἀντιστρόφως καὶ μετὰ διαφορῶν τόνων. Κατὰ τὰς μαρτυρίας δὲ διαφορῶν Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ ἰδίᾳ τοῦ Ἀλυπίου μεγίστη περιπλοκὴ συνέβαινεν ἐκ τῆς χρήσεως δύο διαφορῶν σημείων δι' ἕκαστον φθόγγον, τοῦ μὲν διὰ τὴν φωνὴν καὶ τοῦ ἐτέρου διὰ τὸ ὄργανον, ἅπερ ἐγράφοντο τὸ μὲν ὑπερθεῖν τοῦ ἄλλου ἀμέσως ἀνωθεν τῆς

63) Ὁ Πορφύριος διηγεῖται ὅτι πολλαὶ καὶ πρὸ τοῦ Ἀριστοξένου ἤκμασαν γενεαὶ Μουσικῶν, ὡς ἡ Ἐπιγονεία, ἡ Δαμωνεία, ἡ Ἡρατοκλεία, ἡ Ἀγνηορεία (ἐκ τοῦ Μιτυληναίου μουσικοῦ Ἀγνήνορος, περὶ οὗ ἀναφέρει καὶ ὁ τῆς Λεσβιάδος ἱστορικός συγγραφεὺς ἐν σελίδι 213). Μετὰ δὲ τὸν Ἀριστοξένον διέπρεψαν, ἡ Ἀρχιστρατεία, ἡ Ἀμυνεία, ἡ Φιλισκεία, ἡ Ἑρμιππειά· δύο δὲ ὑπερῆραν τὰς ἄλλας κατὰ τὴν φήμην, ἡ Πυθαγορικὴ καὶ ἡ Ἀριστοξενείος.

συλλαβῆς. Τὰ ὀρθὰ γράμματα ὑπερίσχυον ἐν τῇ φωνητικῇ παρασημαντικῇ, τὰ δὲ πλάγια ἢ ἀνестραμμένα ἐχρησίμευον ἐν τῇ ὀργανικῇ. Ἵνα ἐκφράσωσι πάντας τοὺς ἤχους τῆς μουσικῆς κλίμακος, συμπεριλαμβανομένης τῆς τε ὀργανικῆς καὶ φωνητικῆς μουσικῆς, μετεχειρίζοντο πλείονα τῶν 150 σημείων, ἅτινα εἰς τὴν πλοκὴν ἀπῆτουν καὶ μνήμην πιστὴν καὶ ὄμμα ἐξησκημένον· ὥστε εἶχε δίκαιον ὁ Ἀριστόξενος λέγων ὅτι ἡ ἐπιστήμη τῆς μουσικῆς ἐνέκειτο ἰδίᾳ ἐν τῇ παρασημαντικῇ. Ἡ δύναμις τῶν γραπτῶν μουσικῶν σημείων ἀγνοεῖται ἤδη. Καὶ ὥς οὐ διεσώθη ἄχρις ἡμῶν ἡ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις προφορὰ τοῦ μακροῦ καὶ βραχείους χρόνου καὶ τῶν διφθύγγων, τῶν ψιλουμένων καὶ δασυνομένων λέξεων⁶⁴, οὕτως ἀγνωστός ἐστιν ἡμῖν καὶ ἡ ἀπαγγελία τῶν σημείων τῆς ἀρχαίας Μουσικῆς. Τὰ σημεῖα τῆς ἀρχαίας Μουσικῆς ἐδήλουν τὸ ὕψος καὶ τὸ βάθος τῶν τόνων, ἡ δὲ διάρκεια ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς φύσεως τῆς ποιότητος τῶν συλλαβῶν τοῦ κειμένου, τοῦθ' ὅπερ ἐδηλοῦτο ἢ ἐκ τῶν ἀριθμῶν 1, 2, ἢ διὰ τῶν γραμμάτων Α, Β, ἐξ ὧν τὸ μὲν πρῶτον ἐδείκνυε βραχεῖαν συλλαβήν, τὸ δὲ δεύτερον μακράν. Τ' ἀνωτέρω ἐξ ἱστορικῆς μόνον περιγραφῆς διεσώθησαν διὰ συγγραφῶν, ἃς κατέλιπον ἡμῖν οἱ μετὰ τινος ἀκριβεῖας διερευνήσαντες τὸ μουσικὸν σύστημα τῆς ἐλληνικῆς μελωδίας καὶ δὴ ὁ Ἀριστόξενος⁶⁵, ὁ Εὐκλεί-

64) «Οὐ μέντοι γε δοκεῖ μοι ἀδύνατον καὶ αὐτὴν ἡμᾶς ἀμωσγέπως ἀνακαλέσαι καὶ τὴν τῶν ἀρχαίων ἀπαγγελίαν ὡς ἐπικτὸν μιμηθῆναι, τὰ μὲν φιλούμενα τῶν στοιχείων ἄχροις τοῖς χεῖλεσι προσφέροντας, ἐν δὲ τοῖς δασυνομένοις ἐκ βάθους τοῦ θώρακος τὸ πνεῦμα ἐκφέροντας, ἐν δὲ τοῖς περισπωμένοις ἐπιτείνοντας ἅμα τοῦτο καὶ ἀνιέντας· ὥς που νῦν Μουσικῶν παῖδες ἐν τοῖς δε τοῖς σημείοις <> ποιοῦσι». Πραγματεία περὶ τῆς τῶν ἐλληνικῶν στοιχείων ἐκφωνήσεως ὑπὸ Ἀναστασίου Γεωργιάδου Φιλιππουπολίτου. Περὶ τῆς κατὰ προσφῶδιαν τῶν στοιχείων ἐκφωνήσεως. Ἐν Παρίσιος 1812 κεφ. Ε' σ. 176).

65) Πρῶτος καὶ κορυφαῖος τῶν σωζομένων τοιούτων συγγραφῶν θεωρεῖται ὁ Ἀριστόξενος, ὁ κατ' ἐξοχὴν μουσικός ἐπονομαζόμενος, γεννηθεὶς περὶ τὸ 350 π. Χ., μαθητὴς τοῦ φιλοσόφου Ἀριστοτέλους, υἱὸς Μνησίου, κατ' ἄλλους Σπινθάρου, μουσικοῦ ἀπὸ Τάραντος τῆς Σικελίας, κατὰ Σουῖδαν, ἀκουστής γενόμενος οὐ μόνον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ κατὰ τὴν μουσικὴν, ἀλλὰ καὶ Λάμπρου τοῦ Ἐρυθραίου Ξενοφίλου, Πυθαγορείου φιλοσόφου, φιλοσοφῆσας δὲ καὶ αὐτὸς καὶ συγγράφας πάμπολλα μουσικά καὶ ἱστορικά καὶ φιλοσοφικά. Ἰδίως συνέγραψε πλεῖστα ἀναγόμενα εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν θεωρίαν τῆς Ἑλληνικῆς Μουσικῆς, ἐξ ὧν σώζονται μόνον ἡ ἀρχὴ τοῦ δευτέρου βιβλίου τῶν Ρυθμικῶν Στοιχείων αὐτοῦ, δημοσιευθέντων ὑπὸ τοῦ Ἀ66ᾶ Μορέλλη (ἐν Βενετίᾳ, 1785), καὶ τρία πολλαχοῦ ἠκρωτηριασμένα βιβλία τῶν Ἀρμονικῶν Στοιχείων. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον μὲν λατινιστὶ ὑπὸ Gogavinus (ἐν Λεῦδῃ. 1562), εἶτα δὲ ἐλληνιστὶ ὑπὸ Meursius (αὐτόθι 1616)

δης⁶⁶, ὁ Ἀλύπιος⁶⁷, Νικόμαχος ὁ Γερασσηνός⁶⁸, Βακχεῖος ὁ Γέρων⁶⁹,

εἰς τὸ τέλος ἐν τῇ Συλλογῇ τῶν Ἑλλήνων μουσικῶν τοῦ Meibonius, (ἐν Ἀμστελοδάμῳ, 1652), καὶ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Μαρκουάρδου μετὰ γερμανικῆς μεταφράσεως καὶ σημειώσεων κριτικῶν ἐπιδιορθωμένον τῷ 1868. Ὁ Ἀριστόξενος ἀντικρούει τὸ μουσικὸν τῶν ὁπαδῶν τοῦ Πυθαγόρα σύστημα, οἷτινες ὡς πρωτίστην τῆς μουσικῆς βάσιν παραδέχονται τὸν λόγον (τοὺς μαθηματικούς ὑπολογισμούς) κατὰ τὴν ἐν τῷ Πλατωνικῷ Τιμαίῳ ἔννοιαν, τὴν δὲ μουσικὴν θέλοντες νὰ συγχωνεύσωσι μετὰ τῆς φιλοσοφίας, ἐκάλουν ἑαυτοὺς κανονικούς. Ὡστε κατὰ τοὺς Πυθαγορείους, οὐδὲν εἰμὴ πλάναι προέρχονται ἐκ τῶν αἰσθήσεων (τῆς ἀκοῆς). Ὁ Ἀριστόξενος δὲν ἀποκλείει παντελῶς τὸν λόγον, ἀλλὰ παραδέχεται ὅτι διὰ μὲν τῶν αἰσθήσεων κρίνονται τὰ μεγέθη τῶν διαστημάτων, διὰ δὲ τοῦ λόγου σταθμίζονται αἱ ποικίλαι δυνάμεις φθόγγων τε καὶ διαστημάτων. Οἱ Ἀριστοξενεῖοι οἱ ὡς βάσιν τὴν ἀκὴν παραδεχόμενοι, ἐκάλουν ἑαυτοὺς ἁρμονικούς. Ὁ πόλεμος τῶν Ἀριστοξενείων καὶ Πυθαγορείων ἐπὶ μακροὺς διαρκέσας αἰῶνας, δὲν ὑπῆρξεν ὅλως ἄγονος ἐν τῇ ἐπιδόσει τῆς μουσικῆς θεωρίας, διότι πλεῖστα καὶ ἀξιόλογα ἐφιλοπονθήσαν συγγράμματα, ἐν οἷς καὶ ἱστορία τῆς ἔριδος, οἷα ἡ τοῦ κατὰ τὴν Α' μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα ἀκμάσαντος Διδύμου «Περὶ τῆς διαφορᾶς Ἀριστοξενείων τε καὶ Πυθαγορείων», καὶ τινος ἐκ Κυρήνης λαγίας γυναικός, τῆς Πτολεμαίδος, ἥτις συνέταξε κατ' ἐρωταποκρίσιν «Πυθαγορικὴν τῆς μουσικῆς στοιχειώσιν». Μεταξὺ τῶν συγχρόνων τοῦ Ἀριστοξένου μουσικῶν ἐφημίζετο Δικαίαιρχος ὁ Μεσσηνίος.

66) Εἰς τῶν ἐπτὰ Ἑλλήνων μουσικῶν εἶναι καὶ Εὐκλείδης ὁ ἐξ Ἀλεξανδρείας τῆς Αἰγύπτου ἡ κατ' ἄλλους ἐκ Γέλας πόλεως τῆς Σικελίας· ἤκμασε τῷ 300—322 π. Χ. Μαθηματικὸς καὶ μουσικὸς ἄριστος, πατὴρ κληθεὶς τῆς Γεωμετρίας, ἐδίδασκεν εἰς τὴν σχολὴν τῆς Ἀλεξανδρείας τὰ μαθηματικά. Ἐν τοῖς διαφόροις μαθηματικοῖς αὐτοῦ συγγράμμασι σώζονται ἔτι καὶ τινὰ περὶ Μουσικῆς, ἐν οἷς καὶ Εἰσαγωγὴ τῆς Ἀρμονικῆς, ἐνθα καταλέγει τὰς χορδὰς τῶν τριῶν γενῶν, καὶ εἴκοσι θεωρήματα πρὸς Κατατομὴν τοῦ Κανόνος, ὅστις ἦν τὸ ὄργανον τὸ τὴν σήμερον καλούμενον μονόχορδον, ἀποτελούμενον ἐκ μιᾶς χορδῆς τεταμένης ἐπὶ σανίδος, ἥς τὸ μήκος διηρεῖτο οὕτως ὥστε νὰ διακρίνωνται εὐκόλως πάντα τὰ διαστήματα. Τὰ σωζόμενα τοῦ Εὐκλείδου συγγράμματα περιέχονται ἐν τῇ Συλλογῇ τῶν Ἑλλήνων Μουσικῶν τοῦ Μάρκου Meibonius. Ὁ Εὐκλείδης καταγίνεται μόνον εἰς τὸ ἐν τῇ Μουσικῇ ποσόν, μὴ ἀναφέρων τι περὶ ποιοῦ. Ἐκτίθησι δὲ καὶ σημεῖα τῶν φθόγγων ἐκτοῦ ἑλληνικοῦ Ἀλφαβήτου.

67) Ἀλέξανδρος ὁ Ἀλύπιος περιώνυμος μουσικός, ἀδεβαῖος ἐποχῆς, ἔγραψεν Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Μουσικὴν, ἐνθα ἐκτίθησι τὰ σημεῖα, ἅτινα διὰ τοὺς φθόγγους μετεχειρίζοντο οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες εἰς τὰ τρία τῆς Μουσικῆς γένη.

68) Γερασσηνὸς ἐπωνυμεῖται ὡς καταγόμενος ἐκ Γεράσων, πόλεως ἐλληνίδος ἐν τῇ Ἀραβίᾳ, οὕτω δὲ ὀνομασθείσης παρὰ τῶν αὐτόθι ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου οἰκισθέντων γερόντων Ἑλλήνων ἀπομάχων. ἤκμασε πιθανῶς μετὰ τὸν Αὐγουστον (120 μ. Χ.), συνέταξε δὲ Ἀρμονικῆς Ἐγχειριδίων κατὰ τὰ δόγματα τῶν Πυθαγορικῶν.

69) Ὁ μουσικὸς οὗτος ἔγραψεν Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Μουσικὴν κατ' ἐ-

Ἀριστείδης ὁ Κυντιλιανός⁷⁰, Γαυδέντιος⁷¹, Πτολεμαῖος ὁ Κλαύδιος⁷²,
Θέων ὁ Σμυρναῖος⁷³, ὁ Πλούταρχος⁷⁴, ὁ Λουκιανός⁷⁵, ὁ Πορφύριος⁷⁶,

ρωταπόκρισιν, ἔνθα ὁμιλεῖ περὶ Συμφωνιῶν δι' ἀλγεβρικῶν σχημάτων καὶ περὶ
τινῶν σημείων τῶν φθόγγων ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀλφαβήτου εἰς διαφόρους τρό-
πους καὶ σχήματα.

70) Ἦκμασε περὶ τὰ 120 μ. Χ. Συνέγραψε περὶ Μουσικῆς πλατύτερον καὶ
πληρέστερον τῶν πρὸ αὐτοῦ μουσικῶν, ἔνθα ὁμιλεῖ περὶ μελωδίας, ρυθμῶν καὶ
περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς Μουσικῆς, καὶ περὶ τῶν μονοσυλλάβων φθόγγων
τῆς μουσικῆς παραλλαγῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων τε, τα, τη, τω, ἐρμηνεύων
τὴν τε ἐκλογὴν τῶν φωνηέντων ε, α, η, ω καὶ τὴν ἐκ πάντων τῶν στοιχείων
προτίμησιν τοῦ τ.

71) Γαυδέντιος, φιλόσοφος καὶ μουσικός, λατινικὸν ἔχων τὸ ὄνομα ἀλλ' ἑλλη-
νιστὶ γράφας Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Ἀρμονικὴν, ἔνθα πραγματεύεται
περὶ φθόγγων, διαστημάτων, τρόπων καὶ μουσικῶν σημείων. Ἔζη περὶ τὸ
120 μ. Χ.

72) Ἦν Αἰγύπτιος, γεννηθεὶς ἐν Πτολεμαίδι τῆς ἄνω Αἰγύπτου. Εὐδόκιμος
μουσικός, ἀστρόνομος, γεωγράφος καὶ μαθηματικός, αὐτὸς πρῶτος ἐκδούς καὶ
πίνακας γεωγραφικοῦ μήκους καὶ πλάτους, οἵτινες ὑπῆρξαν ἡ πρώτη δοκιμὴ τῆς
γεωγραφικῆς Πινακογραφίας. Ἐγραψε τρία βιβλία περὶ Μουσικῆς, τὰ Ἀρμο-
νικά, ἐκθεὶς ἐν αὐτοῖς τὰς ἀρχὰς τῆς ἀρμονίας ἐπὶ τὸ μαθηματικώτερον,
πραγματεύεται δὲ πλατύτατα καὶ περὶ τῆς κατατομῆς τοῦ Κανόνος. Τὰ Ἀρμο-
νικά σχολιάζει ὁ Πορφύριος ἐν τοῖς ἑαυτοῦ βιβλίοις. Ἐξεδόθησαν ὑπὸ Ἐράσμου
ἐν Βασιλείᾳ τῷ 1533, ἐν Ἀμστελοδάμῳ δὲ καὶ ἐν Φραγκφώρτῃ τῷ 1605, πρὸ
διακοσίων δὲ ἐτῶν καὶ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Οὐαλλισίου μετὰ τῶν ὑπομνημάτων
τοῦ Πορφυρίου καὶ ἄλλων πονημάτων Ἦκμασε κατὰ τὰ 125—161 μ. Χ. ἐπὶ
τοῦ αὐτοκράτορος Μάρκου Αὐρηλίου Ἀντωνίνου. Προσεπάθησε νὰ συμβιδάσῃ
τούς διαφορομένους Ἀριστοξενεῖους καὶ Πυθαγορεῖους περὶ τοῦ πότερον ἡ αἴ-
σθησις ἢ ὁ λόγος ἔδει νὰ ἐκληφθῇ ὡς κριτήριον ἀρμονικῆς.

73) Τοῦ Πλατωνικοῦ φιλοσόφου, μαθηματικοῦ καὶ μουσικοῦ Θέωνος σώζεται
βιβλίον περὶ Μουσικῆς (Φαβρ. Ἑλλ. Βιβλ. IV). Ἦτο σύγχρονος Νικομάχου
τοῦ Γερασσηνοῦ.

74) Ὁ Χαίρωνεύς φιλόσοφος καὶ ιστοριογράφος ἔγραψε σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ
Διάλογον περὶ Μουσικῆς, ὅστις τυγχάνει ἡ μόνη περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἀρχαι-
κῆς καὶ κλασικῆς περιόδου τῆς Ἑλληνικῆς Μουσικῆς ἱστορικὴ πηγή. Πρόσωπα
τοῦ Διαλόγου, γενομένου ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Ὀνησικράτους (διδασκάλου τοῦ Πλου-
τάρχου) εἶναι δύο τῆς μουσικῆς ἐπιστήμονες ἄνδρες, ὁ Λύσις καὶ ὁ Σωτήρι-
χος, ὧν ὁ μὲν ἐξαίρων κατ' ἐξοχὴν τὰ ὀνόματα τῶν μεγάλων μουσικῶν ἀφη-
γεῖται διὰ βραχείων τὰς ἀρχαιοτέρας τῆς μουσικῆς καταστάσεις μέχρι τῶν
χρόνων τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὁ δὲ ἐρευνᾷ τὴν μουσικὴν ἀπὸ τῆς ἡθι-
κῆς καὶ τῆς φιλοσοφικῆς ἀπόψεως. Ἦκμασεν ἀπὸ τοῦ 50—130 μ. Χ.

75) Ἐκ Σαμωσάτων τῆς Συρίας ὁρμώμενος, ἤκμασε περὶ τὸ 170 μ. Χ. Ἐγρα-
ψεν Ἐγκώμιον Μουσικῆς.

76) Ἐκ Βατάνων πόλεως τῆς Συρίας, Ἰουδαῖος τὸ γένος, πλατωνικὸς φιλό-
σοφος, μουσικός καὶ μαθηματικός. Ἀπέθανε περὶ τὸ 300 μ. Χ. Μαθητὴς ἐγέ-

καὶ ὁ Ἀθηναῖος⁷⁷, οἵτινες ἤκμασαν οὐχὶ κατὰ τὴν κυρίως κλασικὴν περίοδον τῆς μουσικῆς, τὴν περιλαμβάνουσας τὴν δημιουργίαν καὶ ἀκμὴν τοῦ μουσικοῦ συστήματος, ἀλλὰ κατὰ τὴν δευτέραν, ἥτις ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, διήκει μέχρι τῆς Ἀλεξανδρινῆς καὶ ρωμαϊκῆς ἐποχῆς καὶ ἐκπροσωπεῖ τὴν παρακμὴν καὶ τὴν ἐν τῇ παρακμῇ παραχθεῖσαν τῆς ἀρχαίας μουσικῆς τέχνης θεωρητικὴν ἐπεξεργασίαν, τὴν οὐδόλως συμβαλλομένην εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ μουσικοῦ τῶν Ἑλλήνων συστήματος ἐν τῇ πρακτικῇ αὐτοῦ μελωδίᾳ. Εὐρίσκόμεθα διδ. ἡμεῖς οἱ νεώτεροι Ἕλληνες εἰς ἀνάλογον κατάστασιν πρὸς ἐκείνην, εἰς ἣν μετὰ εἰκόσιν αἰῶνας θὰ εὐρίσκωνται οἱ ἀπόγονοι ἡμῶν, ἐὰν ἐξαφηνισθῶσιν αἴφνης τὰ μουσικὰ ἔργα τῶν συγχρόνων μελωδῶν καὶ ἀπολειφθῶσι μόνον ἐκείνοις θεωρητικαὶ τινὲς πραγματεῖαι μετὰ τινων ὑποδειγμάτων. Ὅτι κατέχομεν ἐκ τῆς ἀρχαίας μουσικῆς περιορίζεται εἰς τρεῖς ὠδὰς, ὧν ἡ μὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν Καλλιόπην, ἡ δὲ εἰς τὸν Ἀπόλλωνα καὶ ἡ τρίτη εἰς τὴν Νέμεσιν. Τούτων, αἱ δύο πρῶται ἀποδίδονται Διονυσίῳ τινί, ἡ δὲ τελευταία τῷ Μεσομήδει, μουσικῷ τοῦ Β' μ. Χ. αἰῶνος. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω μνημονεύομεν καὶ τῶν τριῶν πρώτων στίχων τῆς ἐν τοῖς *Πυθιορίαις* τοῦ μεγάλου Θηβαίου ποιητοῦ Πινδάρου Α' ὠδῆς, οὗς ἐδημοσίευσεν ὁ Ἰησοῦτης Κίρχερος ἐν τῇ *Μουσουργίᾳ* αὐτοῦ τῷ 1650.

Τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Μουσικῆς ἡ ρυθμικὴ ἀκρίβεια ἦν ἀπαράμιλλος. Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις εἶχε τηλικαύτην ἰσχὺν ἡ ρυθμοποιία, ὥστε ὁ ρυθμὸς ὑπελαμβάνετο ἡ οὐσιωδεστάτη ἀρχή, ἡ ἀληθὴς πλαστικὴ τῆς Μουσικῆς δύναμις. Καὶ ὄντως, ἡ Μουσικὴ ἔχει δύο κύρια καὶ συστατικὰ στοιχεῖα, ἄνευ τῶν ὁποίων δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ, τὸ μέλος καὶ τὸν ρυθμόν· τὸ μέλος ἢ ἤχος εἶναι ἡ ὕλη, ὁ δὲ ρυθμὸς τὸ πνεῦμα τῆς Μουσικῆς· ὁ ρυθμὸς δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἄνευ ὠδῆς, ἀλλ' ἀδύνατον καὶ ὠδὴ ἄνευ ρυθμοῦ τινός. Ὅπως ἀνεύρωσι τὴν ρυθ-

νετο τοῦ Ὀριγένου, μεθ' οὗ μετέβη εἰς Ἀθήνας, ἔνθα ἐδιδάχθη τὴν ρητορικὴν παρὰ τοῦ Λογγίνου. Συνέγραψε πολλὰ συγγράμματα, ἐν οἷς καὶ τὸ εἰς τὰ Ἀρμονικά τοῦ Κλαυδίου Πτολεμαίου ὑπόμνημα περὶ Μουσικῆς.

77) Ἐγεννήθη ἐν Αἰγύπτῳ, ἔζησε δὲ περὶ τὸ 200 μ. Χ. Περὶ τὸ 228 ἐξέδωκε περιεκτικὴν τινὰ συλλογὴν: Δειπνοσοφίσται εἰς 15 βιβλία, ἐξ ὧν τὸ μέγιστον μέρος διεσώθη ἡμῖν πληρῶς. Τὸ συγγραμμα τοῦτο συνερανισθὲν ἐκ 1500 περίπου ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον ἀπολεσθεῖσων μικροτέρων ἢ μεγαλειτέρων ἄλλων συγγραμμάτων, διέσωσεν ἡμῖν πληθὺν εἰδήσεων, ἐν αἷς καὶ περὶ τῆς Μουσικῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἱστορικῶς ἀναφέρον περὶ τῶν εὐδοκίμησάντων ἢ ἐφευρόντων τι περὶ τῆς θείας ταύτης τέχνης.

μικὴν συμμετρίαν τῶν ἀρχαίων, ἐλλείψει μελωδιῶν, διανοήθησαν νὰ ἐφαρμόσωσι τὴν ρυθμικὴν μουσικὴν ἐπὶ τῆς προσωδίας τῶν ἐλληνικῶν στίχων. Τὸ μέσον ὃν εὐφυὲς παρήγαγεν αἴσια ἀποτελέσματα.

Ἴδου ἐν συντόμῳ ἡ σκιαγραφία τῆς Ἑλληνικῆς Μουσικῆς, οἷαν ἐδίδασξαν ἡμᾶς οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς καὶ μουσικογράφοι καὶ οἱ νεώτεροι σχολιασταί. Ὅφείλομεν ὅμως νὰ ὁμολογήσωμεν εἰλικρινῶς ὅτι ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων ἀμυδρὰν τινα ιδέαν σχηματίζομεν περὶ τῆς ἀρχαίᾳς καὶ κλασικῆς μουσικῆς τέχνης τῶν Ἑλλήνων.

ΜΕΡΟΣ Α'.

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙΣ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ ΕΝ ΤΗΙ ΑΡΧΕΓΟΝΩΙ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ

Ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὁ ἐλληνικὸς πολιτισμὸς διαρρέουσας ἀπλῶς διὰ τῆς ἀπεράντου κυριαρχίας τοῦ μεγαλεπηκόου Μακεδόνοιο μονάρχου ἀπὸ τῶν ὁρέων τῆς Μακεδονίας ἄχρι τῶν ποταμῶν τῆς Ἰνδίας, δαψιλῆς καρποὺς ἰδίᾳ παρήγαγεν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Παλαιστίνῃ, ἐνθα ἐξηπλώθη ἅμα καὶ ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα καὶ βαθμηδὸν ἐπαγιώθη, ἢ ἐχρῶντο οἱ διάδοχοι τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ δὴ Ἀντίοχος ὁ Ἐπιφανής, καὶ οἱ ὕστερον κοσμοκράτορες Ρωμαῖοι, θεωροῦντες ταύτην ὡς γλῶσσαν τοῦ πολιτισμοῦ, τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν· καὶ συνελόντι εἰπεῖν «χεῖλος ἓν καὶ μία φωνὴ πᾶσι» τοῖς λαοῖς γέγονεν ἡ Ἑλληνική. Σὺν τῇ ἐλληνικῇ δὲ γλώσσῃ, καὶ πᾶσαι αἱ τέχναι καὶ ἐπιστῆμαι μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς Μουσικῆς, ἥτις ἦν ἐκ τῶν κυριωτέρων μοχλῶν τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ, μετεφυτεύθησαν εἰς τὰς ἀσιατικὰς χώρας, ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε, καθάπερ ἰστορεῖ ὁ Πλούταρχος «καὶ Περσῶν καὶ Σουσιανῶν καὶ Γεδρωσίων παῖδες τὰς Εὐριπίδου καὶ Σοφοκλέους τραγωδίας ᾗδον». Ἱστορικὴ ἄρα ἀλήθεια τυγχάνει ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Μουσικὴ ἦσαν εἰσηγμέναι καθ' ὅλην τὴν μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Ἀρμενίαν, τὴν Συρίαν, τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Αἴγυπτον, καὶ τοσοῦτον ἐκαλλιεργοῦντο ἐν ταῖς χώραις ταύταις, ὥστε ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Ἀλεξάνδρεια καὶ ἡ Ταρσοὺς ἡμιλλῶντο πρὸς τὴν Ἐφεσον καὶ τὰς Ἀθήνας, ὡς μαρτυρεῖ καὶ ὁ Στράβων⁷⁸ «Τοσαύτη δὲ τοῖς ἐνθάδε (ἐν Ταρσῷ) ἀνθρώποις σπουδὴ πρὸς τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἄλλην παιδείαν ἐγκύκλιον ἅπασαν γέγονεν, ὥστ' ὑπερέβληνται καὶ Ἀθήνας καὶ Ἀλεξάνδρειαν καὶ εἴτινα

78) ἸΔ' 673.

ἄλλον τόπον δυνατόν εἰπεῖν, ἐν ᾧ σχολαί καὶ διατριβαί φιλοσόφων γεγόνασιν». Ὁ πολὺς Οὐέστφਾਲος ἐν τῇ «Ἱστορίᾳ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Μουσικῆς» παριστῶν τὴν ἐπενέργειαν τῆς Μουσικῆς ἐν τῷ ἐξελθηνισμῷ τῆς Ἀσίας ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἰσχυρὰν καὶ τελεσφόρον, ἱστορεῖ ὅτι οἱ διάδοχοι τῶν Ἀρσακιδῶν καὶ τῶν Σασσανιδῶν ἐθεράπευσαν μετὰ πλείστου ζήλου τὴν μουσικὴν τῶν Ἑλλήνων, ὡς βραδύτερον καὶ οἱ πρῶτοι Καλίφαι παρέλαβον οὐκ ὀλίγους μουσικοὺς καὶ ἀοιδούς, διαδῶσαντες καὶ παρὰ τοῖς Ἀραβσι τὴν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀκμάζουσαν αὐτόθι ἑλληνικὴν μουσικὴν.

Μετ' οὐ πολὺ ἀναφαίνεται ὁ Χριστιανισμός, ἡ δὲ Ἑλληνικὴ γλῶσσα χρησιμεύει ὡς τὸ κράτιστον ὄργανον πρὸς διάδοσιν τῆς νέας θρησκείας «Σοφὴ μὲν ὑπῆρχεν ἡ γλῶσσα τῆς Αἰγύπτου — λέγει ὁ σοφὸς Οἰκονόμος — καὶ ἀρχέγονος καὶ παντοδαπή. Σοφὴ δὲ λίαν καὶ ἡ τῶν Ἰνδῶν καὶ ἡ τῶν πάλαι Περσῶν, καὶ εἴ τις ἄλλη τῶν διαπεπονημένων ἀρχαίων τῆς Ἀσίας γλωσσῶν· ἀλλ' οὐκ ἠδύχησεν ἐν αὐταῖς ὁ Κύριος. Μόνην τὴν ἑλληνικὴν ἐξελέξατο φωνήν, ἐκφαντορικώτερον καὶ παγκόσμιον ἐρμηνέα τῶν θεῶν αὐτοῦ Διαθηκῶν καὶ βλάστημα ζώφουτον καὶ καρπογόνον τῶν ψυχοτρόφων καὶ σωτηρίων ἐννοιῶν τῆς θεογνωσίας. Καὶ γίνεται τῷ ὄντι καὶ πραγματικῶς ὅ,τι φιλογενέστερον μᾶλλον ἔγραψε μὲν ὁ Πλάτων, ἐπανελάβε δὲ καὶ Φίλων αὐτὸς ὅτι «Μόνῃ ἡ Ἑλλὰς ἀψευδῶς ἀποτίκτει φυτὸν οὐράνιον, καὶ βλάστημα θεῖον, ἡκριβωμένον λογισμόν, οἰκειούμενον ἐπιστήμῃ»⁷⁹. Ἄλλ' ὁ Χριστιανισμός, ἅμα τῇ συστάσει αὐτοῦ ἐνεκολπώθη καὶ τὴν Ἑλληνικὴν Μουσικὴν, τὴν τοσοῦτον ἐπενεργήσασαν εἰς τὰ ἀσιατικὰ ἔθνη καὶ παρ' αὐτοῖς διασωθεῖσαν. Τὸ δὲ ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ ὅλως θερμουργὸν πρὸς τήρησιν τῶν πατροπαράδοτων ἀρχαίων ἡθῶν καὶ ἐθίμων, πρῶτον πάντων ἐναγκαλισθὲν καὶ περιθάλψαν καὶ ἀναπτύξαν τὸν Χριστιανισμόν, διατηρήσαν δὲ τὴν γλῶσσαν, τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα αὐτοῦ, δὲν ἀπηνήθη καὶ δὲν ἐγκατέλιπε τὸ προσφιλέστατον πάντων, τὴν Μουσικὴν αὐτοῦ. Καθάπερ δὲ τὸ ἡμέτερον ἔθνος καὶ ἡ πάτριος γλῶσσα διέσωσαν διατηρήσαντα τὴν ὀρθὴν καὶ γνησίαν μορφήν τοῦ χριστιανισμοῦ, οὕτω καὶ ἡ νέα θρησκεία διέσωσεν ὡς ἐν Κιβωτῷ τὴν ἡμετέραν ἐθνότητά καὶ τὴν γλῶσσαν σὺν τῇ ἀδελφῇ αὐτῆς, τῇ Μουσικῇ, ὡς μηδαμῶς δυναμένης ἀμφοτέρας ἀπ' ἀλλήλων δίστασθαι.

Ὅτι ἡ ἐν τῇ ἀρχηγόνῳ Ἐκκλησίᾳ εἰσαχθεῖσα μουσικὴ ἦν ἡ Ἑλ-

79) Περὶ τῶν Ὁ' ἐρμηνευτῶν τῆς Παλαιᾶς θείας Γραφῆς. τόμ. Α' Ἀθήνησι. 1844 ἐν Προλόγῳ σ. ιδ'—ιέ.

ληνική, μαρτυρεῖται πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἐκ τῶν ἐξῆς. Α'. Αἱ χῶραι ἐν αἷς οἱ τῶν πρώτων αἰώνων τοῦ χριστιανισμοῦ μελωδοὶ ὑπῆρξαν, καὶ τὰς πρώτας βάσεις τῆς μουσικῆς μελοποιίας ἔθηκαν, ἦσαν χῶραι, εἰς ἃς αἱ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων τέχναι καὶ ἐπιστῆμαι μεταφυτευθεῖσαι διὰ τῶν ἐκστρατειῶν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ καλλιεργηθεῖσαι ὑπὸ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, τῶν Πτολεμαίων καὶ Σελευκιδῶν, διέμενον πάντοτε ἐν δράδει καὶ προόδῳ· συνεπῶς καὶ ἡ μουσικὴ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἶχε καταστῆ ἐν ταῖς χώραις ταύταις βαθμηδὸν ἐπιτόπιος.

Β'. Πάντες οἱ μουσικοὶ καὶ ὕμνογράφοι ἀπὸ τοῦ Α' ἄχρι τοῦ Ζ' αἰῶνος, ὅτε ἀνεφάνη ὁ μουσικώτατος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ὄντες ἐγκρατέστατοι τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, ὡς μαρτυροῦσι τὰ πολλὰ αὐτῶν συγγράμματα, ἦσαν ἀναμφιβόλως εἰδήμονες καὶ τῆς ἀρχαίας μουσικῆς, καθὰ βεβαιοῦται καὶ ἐκ τῶν ποιημάτων καὶ μελουρημάτων αὐτῶν, ὧν ὁ κανονικὸς καὶ μουσικὸς ρυθμὸς ἀπαράμιλλός ἐστι.

Γ'. Οἱ ἱστοριογράφοι Ἑλληνέες τε καὶ Εὐρωπαῖοι συμφώνως παραδέχονται ὅτι οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἦχοι καὶ ἐν γένει τὸ σύστημα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς εἶχεν ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸ ἀρχαῖον τῆς Ἑλληνικῆς Μουσικῆς σύστημα. Καὶ ὄντως· ἡ θεωρία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς στρέφεται κυρίως εἰς τὴν σπουδὴν τοῦ πενταχόρδου, ὅπερ ἐκάλουν *τροχόν* ἕνεκα τοῦ κύκλου, οὗτινος τὰς τέσσαρας διασταυρουμένας διαμέτρους, μετεχειρίζοντο πρὸς εὐκολωτέραν κατὰληψιν τῆς θεωρίας· ἐκ τούτου δὲ ἐγεννῶντο οἱ τέσσαρες κύριοι ἦχοι καὶ οἱ τέσσαρες τούτων πλάγιοι κτλ. Βάσιν λοιπὸν κυρίαν ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ εἶχε τὸ ἑλληνικὸν *πεντάχορδον*, εἴτε διὰ τεσσάρων εἴτε τροχὸν καλούμενον, ἐκ τούτου δὲ ἐσχημάτιζον καὶ τὸ διαπασῶν τῶν τε διαζευγμένων καὶ συνημμένων καὶ τὰ τούτων διάφορα σχήματα, ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὰ ἀρχαῖα, ὅποια εἰσιν αἱ ἰδιαζούσαι κλίμακες εἰς ἕκαστον ἦχον, ἐν αἷς παρατηρεῖται ὅτι τὰ πεντάχορδα ἐξ ὧν αἱ κλίμακες συγκροτοῦνται εἶναι πάντοτε ἴσα καὶ ὅμοια. Οἱ ἀρχαῖοι ἐν τῇ μελωδίᾳ μετεχειρίζοντο τέσσαρα μονοσύλλαβα τε, τα, τη, τω διὰ τοὺς τέσσαρας φθόγγους τοῦ πενταχόρδου, τέσσαρας ὁμοίως φθόγγους εἶχον καὶ οἱ μουσικοὶ τῆς χριστιανικῆς ἐποχῆς ἄχρι τῶν χρόνων Χρυσάνθου τοῦ ἐκ Μαδύτου. Ἐν γένει, ἡ τεχνικὴ διασκευὴ τῆς Ἑλληνικῆς Μουσικῆς ἐχρησίμευσεν ὡς βάσις τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, ἄλλοις λόγοις, ἢ παρ' ἡμῖν ἱερὰ Μουσικὴ θυγάτηρ γνησίᾳ τυγχάνει τῆς ἀρχαίας, καὶ ὅ,τι ἔχει αὕτη ἐκ τῆς ἀρχαίας γενεαλογεῖται ⁸⁰, καθὰ ἱστοροῦσι καὶ τὰ συγγράμματα τῶν

80) Ἐσφαλμένη εἶναι, κατὰ τὸν σοφὸν ρῶσον καθηγητὴν Γεώργιον Ἀρβόλδον, ἡ γνώμη ὅτι ἡ ἡμετέρα μουσικὴ εἶναι παρεφθαρμένη ἀρχαία ἑλληνικὴ.

πρώτων πατέρων καὶ διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας, ὡς θέλομεν δεῖξει παρακατιόντες, ἐκτὸς ἐνίων διαφορῶν· διότι δὲν δυνάμεθα βεβαίως νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι τὰ συστήματα, τὰ γένη, οἱ ἥχοι, αἱ χροαὶ κτλ. τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Μουσικῆς διεσώθησαν ὡς εἶχον ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως, οὐχ ἤττον ἀναμφίβουλον τυγχάνει ὅτι ἡ Μουσικὴ ἡμῶν διέσωσε, κατ' ἀδιάλειπτον παράδοσιν, τρία συστήματα (τὸ ὀκτάχορδον ἢ διαπασῶν, τὸ πεντάχορδον καὶ τὸ τετράχορδον), τρία γένη, ὀκτῶ ἤχους καὶ πολλοὺς χρωματισμοὺς ἐκάστου τόνου, ἡμιτόνια, τριτημόρια καὶ τεταρτημόρια τόνων, ὡς καὶ τὴν κλίμακα, ἥτις ἀπὸ τῆς ὑπάτης μέχρι τῆς νήτης ἔχει ἀκριβῶς, κατὰ τὴν σοφὴν παρατήρησιν τοῦ Οὔεστφάλου, τὸ μέγεθος τοῦ πρὸ τοῦ Τερπάνδρου δωρικοῦ ὀκταχορδου, τῶν βυζαντινῶν μελοποιῶν ἐπανελθόντων οὕτως εἰπεῖν εἰς τὴν ἀρχικὴν περίοδον τῆς ἀναπτύξεως τῆς Ἑλληνικῆς Μουσικῆς.

ΑΝΑΙΡΕΣΙΣ ΤΗΣ ΔΟΞΑΣΙΑΣ ΟΤΙ Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΗΜΩΝ ΕΙΝΑΙ ΕΒΡΑΪΚΗΣ Η ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ

Τὸ περὶ γνησιότητος καὶ συγγενείας ζήτημα τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν εἶναι βεβαίως ἐκ τῶν ζωτικωτάτων, καθόσον μάλιστα ὑπῆρξαν καὶ τινες θεωρήσαντες τὴν ἡμετέραν μουσικὴν καθαρῶς Ἑβραϊκὴν Μουσικὴν⁸¹ ὡς ὁ

ἡ Βυζαντινὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ εἶναι, κατὰ τὸν εἰρημένον ἱστορικὸν μουσικολόγον, ἡ διάδοχος καὶ κληρονόμος τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μουσικῆς τέχνης, καὶ ἡ θεωρία αὐτῆς κατ' οὐδὲν διαφέρει. Πρὸς ἀπόδειξιν τούτου ὁ Ἀρνόλδος ἔδωκε λεπτομερῆ χαρακτηρισμὸν τῶν ὀκτῶ διαφορῶν μουσικῶν τύπων, τοῦ δωρικοῦ, φρυγικοῦ, λυδικοῦ, μιξολυδικοῦ, ὑποδωρικοῦ, ὑποφρυγικοῦ, ὑπολυδικοῦ καὶ ὑπομιξολυδικοῦ. (Λεπτομερῆ ἀνάλυσιν τῆς ὁμιλίας τοῦ καθηγητοῦ Ἀρνόλδου ἔδε ἐν τῷ ἀξιολόγῳ περιοδικῷ «Ἐσπέρφ» τῆς Λειψίας καὶ ἐν τῷ «Ἀνατολικῷ Ἀστέρι» τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔτος ΚΓ' ἀριθ. 5 σ. 16—17

81) Περὶ τῆς ἰδιαίτερας φύσεως καὶ ποιότητος τῆς μουσικῆς τῶν Ἑβραίων οὐδὲν βέβαιον καὶ ὠρισμένον γινώσκουμεν, λέγει καὶ ὁ Κ. Κοντογόννης, διότι ἀπὸ πολλῶν ἤδη ἐκατονταετηρίδων παντάπασιν ἐξέλιπεν. "Οθεν καὶ πρέπει νὰ περιορισθῶμεν εἰς ἀπλᾶς μόνον εἰκασίας. "Ἰσως δὲ ἐγνώριζον εἰσέτι οἱ Ἑβραῖοι τὰς διαφορὰς συμφωνίας καὶ τὸν κομψὸν συνδυασμὸν τσοσούτων καὶ ποικίλων φωνῶν καὶ ἤχων· ἴσως ἤκούετο σύμμιγμά τι πολλῶν φωνῶν, ψαλλουσῶν πρὸς ἓνα ἤχον καθ' ὠρισμένον τι ὕψος, ὅπερ ἦτο ἐπιτήδειον εἰς ἐκάστην αὐτῶν. Ὑπάρχει δὲ βέβαιον ὅτι σύγχρόνως πρὸς τὴν ψαλμωδίαν ἐκρούοντο συνήθως καὶ μουσικὰ ὄργανα. Ἐὰν δ' ἐπιτρέπεται ἡμῖν ἔκ τε τῶν θαυμαστῶν ἐνεργειῶν τῆς μουσικῆς τῶν Ἑβραίων καὶ ἐκ τοῦ ὕψους καὶ τῆς μεγαλειότητος τῶν ἐν τοῖς ψαλμοῖς αὐτῶν περιεχομένων ὑποθέσεων, νὰ συνάξωμεν πόρισμά τι περὶ τοῦ

Ἐννίκιος καὶ Βόσσιος, ὧν τὰ ὀνόματα διέσωσεν ἡμῖν ὁ πολὺς Κ. Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων⁸². Εἶναι δὲ οὐχὶ εὐκολον νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ Ἕλληνες οἱ πιστῶς τηρήσαντες τὰ πατρῷα, ὡς ἐφθήμεν εἰπόντες, ἀναλλοίωτα κατὰ τὸ δυνατόν καὶ ἀπαρμειώτα, ἀποφυγόντες ἐπιμελῶς τὰ ξένα, ἀπέβαλον ἀνευ λόγου μόνην τὴν πάτριον Μουσικὴν, ἀφοῦ δὲν ἀπέβαλον τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν τῆς εἰδωλολατρείας, ἀλλὰ διεφύλαξαν ταύτην ἐν ταῖς χριστιανικαῖς προσευχαῖς, πρὸς δὲ καὶ πλεῖστα ἤθη καὶ ἔθιμα ἱερὰ τῆς εἰδωλολατρείας, καὶ αὐτὰς ἔτι τὰς διατυπώσεις τῆς τῶν ἀρχαίων ἱεροτελεστίας⁸³. Εὐλό-

κάλλους τῆς μουσικῆς ταύτης, πρέπει πάντως νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι κατὰ τὸ εἶδος αὐτῆς ἦτο ἐξαιρετόν τι καὶ τέλειον. Ἄν ἡ Ἑβραϊκὴ μουσικὴ εἶχεν ἰδιαιτέρᾳ τινα σημεῖα, καὶ πόσα ἦσαν ταῦτα, δὲν εἶναι γνωστόν· διότι τὴν σήμερον σώζεται μὲν ἐν μόνον, τὸ σελὰ ἑβραῖστι καλούμενον, διὰ ψαλμῶν δὲ ὑπὸ τῶν Ὁ' ἐρμηνευόμενον, ἀλλὰ δὲν συμφωνοῦσι καὶ πάντες ὅτι ἐχρησίμευεν ὡς σημεῖον μουσικῆς. Τὰ δὲ σημεῖα τῶν τόνων, τὰ εὐρίσχόμενα ἐν τῷ ἑβραϊκῷ τῆς Π. Δ. χειμένῳ, καὶ ὑπὸ τινων ὡς μουσικὰ σημεῖα νομιζόμενα, εἰσήχθησαν πολὺ μετὰ ταῦτα ὕστερον ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων Ἰουδαίων (ἴδε Εὐαγγ. Κήρυκα 1857 ἐν Ἀθήναις ἔτος Α' ἀριθ. 2 σ. 92—93).

82) Περί προφορᾶς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης 434. Τμημ. Γ Κεφ. Α. Περί προσωδίας δόξ. Ἑράσμου ἔκδ. Πητρούπλεως 1830.

83) Ὁ κράτιστος μουσικολόγος Π. Κουπιτώρης θέλων νὰ δείξῃ ὅτι οἱ Ἕλληνες οἱ εἰς Χριστὸν πιστεύσαντες δὲν ἀπέπτυσαν μετὰ τῆς εἰδωλολατρείας πᾶν ὅ, τι ἑλληνικὸν ὡς μυσαρὸν καὶ βέβηλον καὶ εἰδωλολατρικόν, παρὰ δὲ ὀλίγα τινὰ τῶν ἱερῶν εἰδωλολατρικῶν ἔθιμων, τῶν τηρηθέντων καὶ ἐν τῷ χριστιανισμῷ. Α') Πρὸ πάσης ἱεροπραξίας, οἱ ἀρχαῖοι ἀπένιπτον τὰς χεῖρας· «χερνίψαντο δ' ἔπειτα καὶ οὐλοχύτας ἀνέλοντο» ('Ἰλ. Α. 449), καὶ «χερνίβα τ' οὐλοχύτας τε κατήρχετο» ('Ὀδ. Γ. 445), καὶ «χερνίβα δὲ σφ' Ἀρητος ἐν ἀνθεμόεντι λέβητι ἤλυθεν ἐκ θαλάμοιο φέρων» ('Ὀδ. Γ. 440). Ὁμοίως καὶ νῦν ποιοῦσιν οἱ ἱερεῖς πρὸ τῆς λειτουργίας ἀπονιπτόμενοι πρῶτον τὰς χεῖρας. Β') Ἐπὶ τοῦ σταθοῦ ἱερεὺς ἵστατο πάλαι κλάδῳ καλλιελείας τοὺς εἰσιόντας ἐπιρραντίζων, καὶ καθὰ παρὰ Σωζομένῳ ἀναγινώσκεται «θαλλοὺς τινὰς διαθρόχους κατέχων ὁ ἱερεὺς νόμῳ ἑλληνικῷ περιέρραινε τοὺς εἰσιόντας». Ἀπαρράλλακτως ὡς καὶ νῦν κλάδῳ βασιλικῷ ὁ ἱερεὺς διαθρόχῳ ἐπιρραντίζει τοὺς πιστοὺς μετὰ τὸν ἁγιασμόν. Γ') Ἡγιάζον δὲ τὸ ὕδωρ καὶ εἰς ὕδωρ καθάρσιον αὐτὸ μετέβαλλον οἱ ἀρχαῖοι, ἐμβάπτοντες καὶ ἀποσθεννύντες εἰς αὐτὸ δαυλὸν ἀνημμένον, ὃν ἐλάμβανον ἐκ τῶν καιομένων ἐπὶ τοῦ βωμοῦ, ἐφ' οὗ τὴν θυσίαν ἐπέτελουν «μέλλων δὲ δαλὸν χειρὶ δεξιᾷ φέρειν ἐς χέρνιβ' ὡς βάψειεν Ἀλκμήνης γόνος» (Εὐριπ. Ἡρακλ. Μαινόμενος στ. 910). Πᾶς δ' ἐναγῆς ἡγνίζετο περιρραίνόμενος καὶ ἐκαθαίρετο χερνιπτόμενος τῷ καθαρσίῳ ὕδατι τοῦτω, ὃπερ ἐκαλεῖτο χέρνιψ. «ἔστι δὲ χέρνιψ ὕδωρ, εἰς δ' ἀπέδαπτον δαλὸν ἐκ τοῦ βωμοῦ λαμβάνοντες, ἐφ' οὗ τὴν θυσίαν ἐπέτελουν, καὶ τοῦτο περιρραίνοντες τοὺς παρόντας ἡγνίζον» ('Αθην. Θ' 409). Οὕτω καὶ νῦν ἁγιάζει τὸ ὕδωρ ὁ ἱερεὺς καὶ εἰς ὕδωρ ἀπολυτρώσεως αὐτὸ μεταβάλλει, ἐμβάπτων εἰς αὐτὸ τὸν τίμιον

γως λοιπὸν συμπεραίνομεν ὅτι οὐδὲ τὴν πάτριον Μουσικὴν ἀπηρνῆ-

Σταυρόν, καὶ τῷ ἁγιασμένῳ τούτῳ ὕδατι περιρραντίζων ἀγιάζει τοὺς πιστοὺς. Δ') Ἀπὸ τοῦ πρὸς θυσίαν ἱερείου ἀπέτεμνον τρίχας τινὰς τῆς κεφαλῆς, ἃς ἐνέριπτον εἰς τὸ πῦρ «πολλὰ δ' Ἀθήνη ἤχουε» ἀπερχόμενος, κεφαλῆς τρίχας ἐν πυρὶ βάλλων» ('Οδ. Γ. 445), καὶ ἄλλ' ὁ γ' ἀπαρχόμενος, κεφαλῆς τρίχας ἐν πυρὶ βάλλεν» ('Οδ. Ξ, 422). Οὕτω καὶ νῦν ὁ ἱερεὺς ἀποκείρει τρίχας τινὰς ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τοῦ βαπτιζομένου παιδός, καὶ ρίπτει αὐτάς εἰς τὴν κολυμβήθραν. Ε') Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ τύπος τῆς ἱκεσίας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἰς οὐρανὸν τὰς χεῖρας ἀνατείνοντων, ὅτε ἐδέοντο, διατηρεῖται ἀμετάβλητος, «τοῖσιν δὲ Χρύσης μεγάλη» εὐχετο χεῖρας ἀνασχών» ('Ιλ. Α. 450), καὶ «πάντες ἄνθρωποι (λέγει ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ περὶ Κόσμου) ἀνατείνομεν τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανόν, εὐχὰς ποιούμενοι». Οὕτω ποιοῦσι καὶ νῦν οἱ ἱερεῖς ἡμῶν καὶ ἡμεῖς οἱ χριστιανοὶ μέχρι τῆς σήμερον, εἰς οὐρανὸν ἀνατείνοντες τὰς χεῖρας ἐν ταῖς ἱκεσίαις ἡμῶν. Σ') Ἐν ταῖς ἱεραῖς σπονδαῖς καὶ ταῖς θυσίαις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ὁ οἶνος ἦν ἐν τιμιωτάτῃ χρήσει, «ἐπὶ δ' αἶθρα οἶνον λείβει» ('Ιλ. Α. 462 'Οδ. Γ. 459), καὶ μάλιστα καθαρὸς καὶ ἄκρατος, ἐξ οὗ καὶ αἱ σπονδαὶ «ἄκρητοι» προσονομάζονται, «σπονδαὶ τ' ἄκρητοι» ('Ιλ. Β'. 341. Δ. 159). ὁμοίως καὶ παρ' ἡμῖν τοῖς χριστιανοῖς οἱ ἱερεῖς διὰ τοῦ οἴνου τοῦ καθαροῦ καὶ ἀδόλου τελοῦσι τὴν θείαν μυσταγωγίαν. Ζ') Οἱ Ἕλληνες ἐφρόνουν ὅτι πολὺ ἴσχυον πρὸς ἐξιλέωσιν τῶν θεῶν καὶ τὰ «ἐπιθυμιάματα»· ὅθεν ὁ Ἐκτωρ παρορμᾷ τὴν μητέρα αὐτοῦ λέγων «πρὸς νηὸν Ἀθηναίης ἔρχεο σὺν θυέεσσιν» ('Ιλ. Ζ' 269). Ὁ δὲ Ἡσίοδος προτρέπει πρῶτας καὶ ἐσπέρας τοὺς θεοὺς «θυέεσσιν ἱλάσκεισθαι» ('Εργων 336). Συνάπτονται δὲ πολλάκις τὰ θυμιάματα ταῖς σπονδαῖς καὶ ταῖς ἱκεσίαις «θυέεσσι καὶ εὐχολῆς ἀγανῆσι λοιδοῆτε» ('Ιλ. Ι 499) Οὕτω καὶ παρ' ἡμῖν τοῖς Χριστιανοῖς ἐν πάσαις σχεδὸν ταῖς ἱεροτελεστίαις τὸ θυμιάμα ἐστὶν ἐν συχνῇ χρήσει, πλὴν ὅτι ἡμεῖς πάντοτε διὰ λιβανωτοῦ θυμιῶμεν, ὃν ὁ μὲν Ὀμηρὸς ἀγνοεῖ, ὁ δὲ Πλάτων ξενικὸν θυμιάμα λέγει, «λιβανωτὸν δὲ καὶ ὅσα πρὸς θεοὺς τὰ τοιαῦτά ἐστι ξενικά θυμιάματα» (Νόμων 8, 847). Ἐπὶ δὲ τῶν χρόνων τοῦ Οὐγγυλίου, ἦτοι τὸν Α' πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα, ἦτο λίαν συνήθης ὁ λιβανωτός, «centumque Sapaeo thure calent arae» ἦτοι «ἐκατὸν βωμοὶ τε Σαβαίῳ εὐώδεις λιβανωτῶ» (Αἰνειάδος 1, 416). Ἀλλ' ἴσως εἴποι μοί τις, καὶ ποῦ εἰσι τῶν Ἑλλήνων οἱ σφαγιασμοὶ τῶν ἱερείων καὶ αἱ ἐκατόμβαι, δι' ὧν ἐπλήρουν τοὺς βωμοὺς τῶν αἱμάτων; Αἱμάτων οἱ Χριστιανοὶ ἡμεῖς, ἀποκρίνομαι, οὐ χρῆζομεν, οὔτε ὡς οἱ Ἕλληνες οὔτε ὡς οἱ Ἑβραῖοι, διότι «ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ (τοῦ Χριστοῦ) τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν» (Παῦλ. πρὸς Κολασσαεῖς Α'. 14), καὶ οὐδόλως πιστεύομεν ὅτι «τὸ αἷμα ταύρων καὶ τράγων καὶ σποδὸς δαμάλεως ραντίζουσα τοὺς κεκοινωνημένους ἀγιάζει» (Παῦλ. πρὸς Ἑβραίους Θ' 13), ἀλλὰ τούναντιον ὅτι «ἀδύνατον αἷμα ταύρων καὶ τράγων ἀφαιρεῖν ἁμαρτίας» (Παῦλ. πρὸς Ἑβραίους Ι. 4). Ἀλλὰ γνωστὸν ὑμῖν ποιῶ ὅτι αἱ ἀναιμάκτοι θυσίαι, ἃς οἱ Χριστιανοὶ ἐπετάχθημεν προσάγειν τῷ Θεῷ ἡμῶν, εἰσὶ καὶ αὐταὶ ἐλληνικὸν ἔθιμον, καὶ μάλιστα πολὺ ἀρχαιότερον τῆς τῶν ἐμψύχων ζώων θυσίας, ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Πυθαγόραν, καθ' ὃ Πλούταρχος λέγει, «κομιδῇ δὲ καὶ τὰ τῶν θυσιῶν ἔχεται τῆς Πυθαγορικῆς ἀγιστείας· ἀναιμάκτοι γάρ ἦσαν αἱ γε πολλαὶ

θησαν οἱ πρῶτοι Ἕλληνες Χριστιανοί, ἀλλὰ διетήρησαν καὶ διέσωσαν ταύτην καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὡς οὖσαν τὸ ἐπικόσμημα τῶν ἐθνικῶν ἱεροπραξιῶν. Εἶναι δὲ οὐχὶ λογικὸν νὰ δεχθῶμεν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀποπτύσαντες τὴν πάτριον αὐτῶν μουσικὴν κατὰ τὴν ἰδρυσιν τῆς Ἐκκλησίας, παρέλαβον τὴν τῶν Ἑβραίων, ἔθνους τότε ζώντος ἐν διασπορᾷ καὶ ἔκτοτε μισουμένου καὶ περιφρονουμένου. Προσέτι ἐκ τῆς ἱστορίας γνωρίζομεν ὅτι ἡ Ἑβραϊκὴ Μουσικὴ χρῆσιν ἐποιεῖτο ἐν ταῖς ἱεραῖς τελεταῖς τῶν ὀργάνων. Ποῦ δὲ ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ χριστιανικῇ Ἐκκλησίᾳ τὰ ὄργανα; Ἄν δὲ μέλη τινὰ τῆς Ἐκκλησίας ὁμοιάζον πρὸς τὰ τῆς πάλαι Ἑβραϊκῆς Μουσικῆς, ἐκ τούτου δὲν ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἡμῶν εἰσαχθεῖσα Μουσικὴ ἦτον ἡ Ἑβραϊκὴ, ἀφοῦ μάλιστα περιώνυμος ἐκκλησιαστικὸς πατήρ, Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς, μαρτυρεῖ ὅτι ἡ φωνητικὴ Μουσικὴ τῶν Ἑβραίων ὁμοιάζε μόνον πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Μουσικὴν τοῦ δωρίου μέλους.⁸⁴

Καὶ ὁ φιλέλληνας ῥώσσοις μουσικοῖστοριοδίδης Δημήτριος ὁ Ραζουμόβσκις, τὴν ἐν τῇ θείᾳ λατρείᾳ Μουσικὴν τῆς ἀρχεγόνου χριστιανικῆς Ἐκκλησίας Ἑλληνικὴν ὁμολογεῖ, καὶ τὴν ἐπιρροὴν ταύτης ἐπὶ τῆς μουσικῆς τῶν Ῥωμαίων καὶ Ἑβραίων ἐμβριθῶς ἀποδεικνύει διὰ τῶν ἐπομένων, στηριζόμενος εἰς μαρτυρίας ἐξόχων ἀρχαιοτέρων αὐτοῦ μουσικῶν. «Καθ' ὃν χρόνον, λέγει, ἐπὶ τῆς γῆς ἐτίθετο ἡ ἀρχὴ τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καὶ ἀρμονικῶς ἀνεπτύσσετο ὁ ἐσωτερικὸς διοργανισμὸς πάντων τῶν μερῶν αὐτῆς, ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ ἐστηρίζετο ἐπὶ τῶν θεωρητικῶν Μουσικῶν ἀρχῶν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἡ τῆς Μουσικῆς ἱστορία προβάλλει οὐκ ὀλίγας καὶ λίαν

(θυσίαι) δι' ἀλφίτου καὶ σπονδῆς καὶ τῶν εὐτελεστάτων πεποιημέναι» (Ἐν βίῳ Νουμᾶ κεφ. 8). Ἐπιβεβαίωσι δὲ τὸ ἱερὸν τοῦτο ἔθος καὶ Παυσανίας λέγων ὅτι Κέρκωψ ὁ ἀρχαιότατος τῶν Ἀθηναίων βασιλεὺς οὐδὲν ἔμφυχον ἔθνος καὶ ὅποσα ἔχει ψυχὴν, τούτων μὲν ἤξιωσεν οὐδὲν θῆσαι, πέμματα δὲ ἐπιχώρια ἐπὶ τοῦ βωμοῦ καθήγισεν, ἃ πέλανους καλοῦσιν ἔτι καὶ ἐς ἡμᾶς Ἀθηναῖοι» (ἐν Ἀρχαδικοῖς κεφ. 2). Οἱ δὲ πέλανοι οὗτοι καὶ τὰ πέμματα ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τὰς παρ' ἡμῖν προσκομιδὰς εἴτε προσφορὰς, ἃς προσφέρομεν τοῖς ἱεροῦσι πρὸς ἐπιτελεσιν τῆς ἀναιμάκτου θυσίας τῆς θείας μυσταγωγίας (λόγος πανηγυρικὸς περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, συνταχθεὶς κατ' ἐντολὴν τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου καὶ ἀπαγγελθεὶς ἐν τῇ αἰθούσῃ αὐτοῦ τῇ 4 Δεκεμβρίου 1874 ὑπὸ Π. Κουπιτώρη. Ἀθήνησι. 1876 σ. 14—18).

84) Στρωματ. ΣΤ'. κεφ. Β'. 88. Καὶ ἀλλαχοῦ (Παιδαγ. Β. 4) Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς μαρτυρεῖ ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες συνέθετον ἐνίοτε μελωδίαις αὐτῶν κατὰ τὸν τύπον τῶν Ἑβραϊκῶν ψαλμῶν «Ἐν τοῖς παλαιῖς Ἕλλησιν Ἑβραϊκῶν κατ' εἰκόνα ψαλμῶν ἄσμα τὸ καλούμενον σκολιὸν ἤδετο, κοινῶς ἀπάντων ἅμα φωνῇ παιανιζόντων.

ἀξιοπίστους μαρτυρίας περὶ τούτου. Ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, ἡ Ἑλλάς καίπερ στερηθεῖσα τῆς πολιτικῆς αὐτῆς ἀνεξαρτησίας, ἐν τούτοις διετέλει ὁ μόνος παιδαγωγὸς ἐν τῇ σφαίρᾳ τῶν τεχνῶν. Οἱ Ῥωμαῖοι καὶ Ἑβραῖοι ἐν τῇ μουσικῇ αὐτῶν τέχνῃ ὑπετάσσοντο ὁλοσχερῶς εἰς τὴν καλαισθησίαν (Gout) τῶν Ἑλλήνων. — Ἡ ἐπιρροὴ τῆς Ἑλληνικῆς Μουσικῆς ἐπὶ τῆς τῶν Ῥωμαίων ὑπῆρχε πολλῇ πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ Γεννήσεως. Ὁ Ὑπάτος Μάνλιος (250 π. Χ.) ἵνα ἐορτάσῃ ἐπισήμως τὰς κατὰ τῶν Γάλλων νίκας αὐτοῦ ἠναγκάσθη νὰ προσκαλέσῃ ἐξ Ἑλλάδος τοὺς καλλιτέρους μουσικούς. Ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, ὅτε οἱ Ῥωμαῖοι διετέλουν τὸ ἰσχυρότερον κράτος ἐν τῷ κόσμῳ, οἱ Ἕλληνες μουσικοὶ εἶχον ἐπίσης μεγάλην σημασίαν ἐν Ῥώμῃ. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Αὐγούστου ἡ Ῥώμη ἐνθέρμως ἐπροστάτευε τὴν Ἑλληνικὴν Μουσικὴν. Ὁ Τιβέριος μετὰ ἰδιαιτέρας ἐπιμελείας ἐνησχολεῖτο περὶ τὴν Ἑλληνικὴν Μουσικὴν ἐν Κύπρῳ. Ὁ Καλλιγούλας καὶ ὁ Κλαύδιος κατὰ τὰς ἐπισημοτέρας ἐορτὰς προσεκάλουν μουσικούς ἐξ Ἑλλάδος, καὶ θαυσιμῶς ἀντήμειβον αὐτούς. Ὁ Νέρων, ἡ μάστιξ αὕτη τοῦ χριστιανισμοῦ, καλὸς δὲ αἰδὸς καὶ μουσικός, ἐδείκνυε μεγάλην κλίσιν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Μουσικὴν, καὶ οὐχὶ ἀπαξ παρίστατο ἐν παῶσι τοῖς δημοσίοις μουσικοῖς ἀγῶσι. Τοιουτοτρόπως οἱ Ῥωμαῖοι κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅσον ἀφορᾷ τὴν μουσικὴν αὐτῶν, ἀμέσως τε καὶ ἐμμέσως ἐξηρτῶντο ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἤρχοντο εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὸ ἀληθές τοῦτο βασίλειον τῆς μουσικῆς τέχνης. — Ἡ ἐπιρροὴ τῆς Ἑλληνικῆς Μουσικῆς καὶ ἐπὶ τῆς τῶν Ἑβραίων ἦτο ἐπίσης σπουδαιοτάτη, ἐν δὲ τῇ ἱστορίᾳ παρίσταται αὕτη ὡς φαινόμενον ἀρκούντως ἀρχαῖον. Ἦδη ἐπὶ τῆς αἰχμαλωσίας ὑπὸ τῶν Βαβυλωνίων οἱ Ἑβραῖοι μουσικοὶ λαμβάνουσι γνῶσιν τοιούτων μουσικῶν ὀργάνων, ἅτινα, ὡς δύναται τις νὰ κρίνῃ ἐκ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν (συμφωνία, ψαλτήριον, σαμβύκη) δεικνύουσι σαφῶς τὴν ἑλληνικὴν αὐτῶν καταγωγὴν. Ἡ τῶν Μακεδόνων δυναστεία, ἡ βασιλεία τῶν Πτολεμαίων καὶ Σελευκιδῶν διηνεκῶς ἀπῆλειπον τὸν δημόσιον καὶ οἰκογενειακὸν βίον τοῦ ἐβραϊκοῦ λαοῦ. Ὑπὸ τὴν ἑλληνικὴν ταύτην ἐπιρροὴν καὶ οἱ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἑβραῖοι ἀπώλεσαν σχεδὸν τὴν ἰδίαν ἐθνικότητα κατὰ τὸ ἡμῖς ἐξελληνισθέντες. Ὑπὸ τὴν αὐτὴν δὲ ἐπιρροὴν ἐν αὐτῇ τῇ Παλαιστίνῃ διεδόθη ἡ τάσις μεταξὺ προσώπων ἐχόντων ἀξιώσεις ἐπὶ τοῦ ἀρχιερατικοῦ βαθμοῦ, νὰ συμφωνήσωσι τὴν θρησκείαν καὶ τὰς τελετὰς τοῦ ἔθνους αὐτῶν πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ τὰς τελετὰς τῶν Ἑλλήνων⁸⁵, καὶ ἐν γένει νὰ ὑποτά-

85) Πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ἐμβριθῶν μελετῶν τοῦ σοφοῦ Ραζουμόβσκη, πα-

ξωσιν ὑπὸ τὴν πολιτικὴν πᾶν θρησκευτικόν⁸⁶. Ἡ βραχυχρόνιος δυναστεία τῶν Μακκαβαίων ὡς μὴ προλαβοῦσα ν' ἀνακτήσῃται τὴν λάμψιν τοῦ θρόνου τοῦ Δαυίδ, φυσικῶς δὲν ἠδύνατο νὰ ζωποιοῦσῃ καὶ τὴν ἐθνικὴν μουσικὴν τέχνην. Ἡ δὲ Ρώμη, ἥτις ἔδωκε πέρασ εἰς τὴν πολιτικὴν ὑπαρξιν τῆς Ἰουδαίας, ἔτι ὀλιγώτερον ἠδύνατο νὰ ἐπιθυμῇ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς τέχνης παρὰ τοῖς Ἑβραίοις. Ἡ ἔνδοξος ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Δαβὶδ καὶ Σολομῶντος μουσικὴ τέχνη τῶν Ἑβραίων, περιωρίσθη λίαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην· οἱ Ἑβραῖοι εἶχον, ὡς καὶ πρότερον, τεχνίτας μουσικούς, ἀλλ' οὗτοι ἦσαν μᾶλλον πρακτικοὶ ἢ θεωρητικοὶ μουσικοί. Ἡ σπουδὴ καὶ ἀνάπτυξις τῆς μουσικῆς τέχνης παρὰ τοῖς Ἑβραίοις ἐγένετο μᾶλλον πρακτικῶς ἐξ ἀκοῆς, ἢ διὰ τῆς θεωρίας, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν θεμελιώδη βάσιν τῆς μουσικῆς παιδείσεως. Ἀλλ' ὅ,τι διηνεκῶς καὶ ἀπαρτηρήτως ὑπὸ τὴν ἐπιρρῶν τῶν ἐσωτερικῶν πολιτικῶν ταραχῶν ἐξησθένει, ἀκολούθως δὲ καὶ ὁλοσχερῶς ἐξέλιπε παρὰ τοῖς Ἑβραίοις, τοῦτο ἐγένετο ἀποδεκτὸν καὶ ἀνεπτύχθη ἐπὶ μᾶλλον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες, ὡς ἐρασταὶ τῆς Μουσικῆς ἐγίνωσκον τὴν Ἑβραϊκὴν Μουσικὴν, ἐπεξεργάζοντο αὐτὴν κατὰ τὰς θεωρητικὰς αὐτῶν ἀρχὰς καὶ ἐν πολλοῖς ἐμίμουντο αὐτήν⁸⁷. Ἐκ τινος χωρίου Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως⁸⁸ δεῖκνυται ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶχον θεωρητικὴν γνῶσιν τῆς Ἑβραϊκῆς μελωδίας⁸⁹.

Ἰδοὺ δὲ τί πρεσβεύει περὶ τῆς ἐν τῇ ἀρχεγόνῳ Χριστιανικῇ Ἐκκλησίᾳ εἰσαχθείσης μουσικῆς καὶ ὁ μουσικολόγος ἱεράρχης τοῦ οἰκουμένου θρόνου μητροπολίτης Μιτυλήνης Κωνσταντῖνος ὁ Βασιλάδης.

ῥατιθέμεθα καὶ ἡμεῖς μαρτυρίαν, ἐξ ἧς κατάδηλον γίνεταί ὅτι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς οἱ Ἰουδαῖοι ἐλλήνιζον κατὰ πάντα «Μετ' οὐ πολὺν δὲ χρόνον ἔξαπέστειλεν ὁ βασιλεὺς γέροντα Ἀθηναῖον, ἀναγκάζων τοὺς Ἰουδαίους μεταβαίνειν ἐκ τῶν πατρῶν νόμων, καὶ τοῖς τοῦ Θεοῦ νόμοις μὴ πολιτεύεσθαι, μολῦναι δὲ καὶ τὸν ἐν Ἱερουσολύμοις νέων, καὶ προσονομάσαι Διὸς Ὀλυμπίου, καὶ τὸν ἐν Γαρίζιν, καθὼς ἐτύγχανον οἱ τὸν τόπον οἰκοῦντες, Διὸς Ξενίου... Ἦν δὲ οὔτε σαββατίζειν, οὔτε πατρῴας ἐορτάς διαφυλάττειν, οὔτε ἀπλῶς Ἰουδαῖον ὁμολογεῖν εἶναι· ἤγοντο δὲ μετὰ πικρᾶς ἀνάγκης εἰς τὴν κατὰ μῆνα τοῦ βασιλέως γενέθλιον ἡμέραν ἐπὶ σπλαγχνισμόν. Γενομένης δὲ Διονυσίων ἐορτῆς, ἠναγκάζοντο οἱ Ἰουδαῖοι κισσοὺς ἔχοντες πομπεύειν τῷ Διονύσῳ κτλ.» (Μακκαβ. κεφ. 5).

86) Σλόσσερος. Ἱστορία τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Πετροῦπολις. 1862. Τόμ. Γ'. 542.

87) Musurgia Kircher. Rom. 1650. τομ. Α. 67.

88) Παιδαγ. Β'. 4.

89) Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ ἐν Ρωσσίᾳ. τεῦχος Α'. ἐν Μόσχᾳ 1867. σελ. 1—3. (ρωσσιστί).

ὡς δηλοῦται ἐξ ὧσων ἔγραψεν ἐκ Γερμανίας τῷ 1870 ἐν περισπουδά-
 στῳ διατριβῇ, δημοσιευθεῖσῃ εἰς τὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως «Νεο-
 λόγον»⁹⁰. «Ἡ μουσική, λέγει, πάντοτε καὶ πανταχοῦ ἐθεωρήθη ὡς ἡ
 παθητικωτέρα φωνὴ τῆς καρδίας, ὡς ἡ ζωηροτέρα ἔκφρασις τοῦ θρη-
 σκευτικοῦ αἰσθήματος, καὶ ἐπομένως ὡς ἡ μάλλον εὐάρεστος καὶ εὐ-
 πρόσδεκτος Θτῷ ἐφ' προσφορά. Ἐντεῦθεν καὶ κατὰ τὰς ἑλληνικὰς ἐ-
 ορτὰς καὶ πανηγύρεις ἦτο ἐν χρήσει, καὶ κατὰ τὰς Ἰουδαϊκὰς τελετὰς
 ἦτο ἀνέκαθεν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καθιερωμένη.
 Ἐντεῦθεν καὶ αἱ Ἐκκλησίαι τοῦ Χριστοῦ ἅμα συνιστάμεναι παρελάμ-
 βανον βεβαίως καὶ μουσικὴν τινα πρὸς αἶνον καὶ δοξολογίαν τοῦ Θεοῦ,
 ἀφοῦ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου οἱ Χριστιανοὶ εἶ-
 χον ἤδη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ψαλμοὺς καὶ ὕμνους καὶ ᾠδὰς πνευματικὰς.
 Ἡ ἐν Ἱερουσαλὴμ συστάσα πρώτη Ἐκκλησία, ἡ ἀπαρτιζομένη ἐξ Ἰου-
 δαίων μόνον, ἐτήρησεν ὁμολογουμένως τὴν Ἰουδαϊκὴν μουσικὴν, οὐδὲ
 ἦτο δυνατόν γενέσθαι ἄλλως· αἱ δὲ λοιπαὶ ἐκκλησίαι καὶ ἰδίως αἱ
 ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα συνιστάμεναι, εἴτε ἐξ Ἑλλήνων μόνον συνέκειντο,
 εἴτε ἐξ Ἑλλήνων καὶ Ἰουδαίων τῶν λεγομένων τῆς διασποράς, δύνα-
 ται τις μετὰ πάσης βεβαιότητος νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι καθιέρωσαν διὰ
 τὴν δημόσιον λατρείαν μέλη τῆς ἐθνικῆς τῶν Ἑλλήνων μουσικῆς,
 οἰαδήποτε καὶ ἂν ἦτι αὕτη τότε· διότι ἀφ' ἐνὸς μὲν οἱ ἐν τῇ δια-
 σπορᾷ Ἰουδαῖοι γινώσκονεν καλῶς ὅτι εἶχον ἤδη πολὺ πρότερον ἐξελ-
 ληνισθῇ, ἀφοῦ καὶ τὴν Ἀγίαν Γραφὴν ἀνεγίνωσκον ἐν τῇ Ἑλληνικῇ
 γλώσσῃ — ἡ πεῖρα δὲ καὶ αὐτὰ τὰ νῦν παρ' ἡμῖν συμβαίνοντα μαρ-
 τυροῦσι τρανῶς ὅτι τὸ πρωτίστην ἐξασκοῦν ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον ἐπιρ-
 ροὴν ἐκ μέρους τοῦ ὑπερισχύοντος στοιχείου ἐστὶν αὕτη ἡ Μουσική,
 καὶ ὅτι ἐπομένως οἱ ἐν τῇ διασπορᾷ Ἰουδαῖοι εἶχον ἤδη παραδεχθῇ
 καὶ τὴν ἑλληνικὴν μουσικὴν, καθ' ὅσον αὕτη καὶ μόνη ἦτο ἡ καθ' ἡ-
 μέραν ἡχοῦσα εἰς τὰ ὦτα αὐτῶν — ἀφ' ἐτέρου δὲ πάλιν οἱ Ἕλληνες
 οὐδόλως δύναται τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι εἰσῆλθον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ
 Χριστοῦ χωρὶς νὰ συνεισαγάγῃσι καὶ τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν μουσικὴν,
 ἀφοῦ μουσικὴ τις ἀπῆρτετο ἐν ταῖς δημοσίαις συναξεσι διὰ τοὺς ψαλ-
 μοὺς τοὺς ὕμνους καὶ τὰς ᾠδὰς. Ἀσφαλὴ περὶ τούτου ἐχέγγυα ἔχομεν
 οὐ μόνον τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν, τὴν ἑξοχὸν καλαισθησίαν καὶ
 τὸν πρὸς τὰ πατρῷα ἐμμανῆ ζῆλον αὐτῶν, ἐφ' ὅσον δὲν ἀντέκειντο εἰς τὴν
 ἀγιότητα τοῦ εὐαγγελικοῦ πνεύματος, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ὡς πρὸς τὰ
 ἀδιάφορα ἀνεκτικὸν πνεῦμα τοῦ μεγάλου τῶν ἐθνῶν ἀποστόλου Παύ-
 λου, καὶ τὸν ὅλον αὐτοῦ χαρακτῆρα ὁποῖος πιστῶς ἀπεικονίζεται ἐν

90) Ἔτος Δ', Ἰουλίου 9/21 ἀριθ. 648.

ταῖς ἀθανάτοις αὐτοῦ ἐπιστολαῖς. Οὕτως, ἂν πάντοτε καὶ πανταχοῦ ἀπεδοκίμαζε καὶ κατήργει τὰς νομικὰς διατυπώσεις, ἂν ἐγίνετο τοῖς πᾶσι τὰ πάντα ὡς πρὸς τὰς ἐκάστων ἐθνικὰς καὶ πατρογονικὰς παραδόσεις, ἂν ἐν τῇ Α' πρὸς Κορινθίους αὐτοῦ ἐπιστολῇ προτιμᾷ διὰ τὴν κοινὴν ἐν τῷ ναφ̄ προσευχὴν ἐλληνικὸν ἔθος ἀντὶ Ἰουδαϊκοῦ, δὲν ἔχομεν οὐδένα λόγον ὅπως ὑποθέσωμεν ὅτι ἀπέκλεισε τοῦ ναοῦ τὴν Ἑλληνικὴν Μουσικὴν, πολλῷ μάλιστα ἀνωτέραν οὖσαν πάσης ἄλλης κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν δύναμιν. Ἀπ' ἐναντίας ὑπάρχουσι χωρία ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ τρανῶς συνηγοροῦντα ὑπὲρ τῆς ἐτέρας γνώμης καὶ πᾶσαν ἄλλην ἀποκλείοντα ὑπόθεσιν «ὅταν συνέρχησθε, ἔγραφε πρὸς τοὺς Κορινθίους, ἕκαστος ὑμῶν ψαλμὸν ἔχει, διδασκὴν ἔχει. . . πάντα πρὸς οἰκοδομὴν γενέσθω». Οἱ δὲ Κορίνθιοι καὶ λοιποὶ Ἕλληνες δὲν ἠδύναντο νὰ ψάλλωσι εἴτε τοὺς ψαλμοὺς τοῦ Δαβὶδ εἴτε τοὺς ὕμνους καὶ τὰς πνευματικὰς ψᾶδες ἄλλως, ἢ διὰ τῆς μόνης αὐτοῖς συνήθους ἐθνικῆς Ἑλληνικῆς Μουσικῆς. Ὡσαύτως ὁ εἰς Χριστὸν ὕμνος, τοῦ ὁποίου ποιεῖται μνησίαν ὁ Πλίνιος πρὸς Τραϊανόν, καὶ οἱ ψαλμοὶ καὶ αἱ ψᾶδες περὶ τῶν ὁποίων λέγει ὁ Εὐσέβιος ὅτι ἐποιήθησαν ἀπ' ἀρχῆς ὑπὸ τῶν πιστῶν εἰς ὕμνον τοῦ Χριστοῦ, ἔργα βεβαίως διανοίας ἐλληνικῆς ὄντα, δυσκολευόμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι δὲν ἦσαν καὶ κατὰ μέλην Ἑλληνικῆς Μουσικῆς τονισμένα· οὕτως, ἐν ἐλλείψει ἱστορικῶν μαρτυριῶν, αἱ ὑποθέσεις εἰς τὰς ὁποίας ἀναγκάζεται τις νὰ καταφύγῃ θέλων νὰ μελετήσῃ τὸ περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν Μουσικῆς ζήτημα, παρουσιάζουσιν ἰσχυροὺς λόγους περὶ τοῦ ὅτι αὕτη ἐστὶν ἐλληνικῆς καταγωγῆς, διότι ἂν ἅπαξ εἰσῆχθῃ ἐν ταῖς ἐλληνικαῖς ἐκκλησίαις Ἑλληνικὴ τις Μουσικὴ, οὔτε τὸν χρόνον οὔτε τὴν αἰτίαν εὐρίσκομεν, διὰ τὴν ὁποίαν νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι ἐξεβλήθη ἢ ὑπεχώρησεν εἰς ἄλλην τινά, ἀφοῦ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τῶν πρώτων αἰώνων παριστᾷ ἡμῖν τὴν Ἐκκλησίαν κατὰ πάντα Ἑλληνικὴν, δυνάμει τῶν φώτων, τῆς ἠθικῆς ὑπεροχῆς καὶ τῆς εἰς τὴν πίστιν ἀφοσιώσεως τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου». Τοιαῦται αἱ περὶ τῆς καταγωγῆς τῆς μουσικῆς ἡμῶν ἐμβριθεῖς σκέψεις τοῦ μητροπολίτου Μιτυλήνης. Πρὸς δέ, καὶ ἐν τῷ πολυμαθεῖ καθηγητῇ Δημητρίῳ τῷ Βερναρδάκῃ⁹¹ ὑπάρχει ἐρριζωμένη πεποιθήσις ὅτι ἡ καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικὴ εἶναι αὐτὴ ἡ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων Μουσικὴ, ὡς καὶ ἐν τῷ σφῶ καὶ σεβαστῷ μοι φίλῳ Ἀλεξάνδρῳ τῷ Ραγκαβῇ. Ἐντεῦθεν ἔστιν εἰκά-

⁹¹) Λόγος αὐτοσχέδιος περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς· ἐν Τερ-
γίστῃ, 1876. σελ. 12.

σαι καὶ δυνατόν εἶπεῖν ὅτι λογικὴ καὶ δικαία τυγχάνει ἡ ἡμετέρα πε-
ποιθήσις περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, ὡς Ἑλληνικῆς.

ΠΗΓΑΙ ΔΙΑ ΤΗΝ ΜΟΥΣΙΚΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ

Ὁ ἐπιχειρῶν τὴν ἔρευναν τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς ἐν
τῇ Ἐκκλησίᾳ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ χριστιανισμοῦ, δικαίως
ἀπορεῖ διὰ τὴν σπάνιν συγχρόνων μαρτυριῶν καὶ διὰ τὸν σμικρὸν
ἀριθμὸν εἰδήσεων, αὐθεντικῶν. Τὴν ἔλλειψιν ταύτην ἐρμηνεύει ὁ πολὺς
Michel Nicolas εἰς σπουδαιοτάτην *κριτικὴν μελέτην ἐπὶ τῶν Εὐαγ-
γελίων*, ἀποδεικνύων ὅτι οἱ ἄμεσοι διάδοχοι τῶν Ἀποστόλων, ὡς ὁ
Πολύκαρπος, Κλήμης, Ἰγνάτιος καὶ ἄλλοι, ὀλίγα ἔγραψαν, ἀρκού-
μενοι εἰς τὴν διὰ ζώσης χριστιανικὴν παράδοσιν· πρὸς κύρωσιν δὲ τῶν
λόγων αὐτοῦ ἐπικαλεῖται χωρίον τι ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Σμύρ-
νης Πολυκάρπου, διασωθὲν παρὰ τῷ ἱερῷ ἱστοριογράφῳ Εὐσεβίῳ ⁹².
Ἄλλ' οὔτε ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Ἰουδαίων καὶ ἐθνικῶν τῶν πρῶ-
των αἰώνων τῆς χριστιανικῆς ἐποχῆς εὐρίσκομεν πληροφορίας περὶ τοῦ
ἀντικειμένου τούτου. Ὁ Ἰώσηπος καὶ ὁ Φίλων οὐδεμίαν οὐσιώδη
βοήθειαν παρέχουσιν εἰς τὰς ἐρεῦνας ἡμῶν. Ὡσαύτως καὶ οἱ Ἕλλη-
νες καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἱστορικοὶ οὐδὲν φῶς ἐπιρρίπτουσιν ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου
θέματος. Ἐν γένει πᾶν τὸ περισωθὲν ἡμῖν περὶ τῶν πρώτων αἰώνων
τοῦ χριστιανισμοῦ μένει ἀτελές, διότι πᾶσα ἀρχὴ ἔν τε τῷ φυσικῷ καὶ
ἠθικῷ κόσμῳ παρίσταται σκοτεινὴ, διαφεύγουσα τὴν ἔρευναν ἡμῶν.

Τὴν μουσικὴν ἱστορίαν τῶν πρώτων αἰώνων πληροῦσι χωρία τινὰ
τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ τινὰ βραχέα ἀποσπάσματα, διατηρηθέντα
παρὰ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ἱστορικοῖς Εὐσεβίῳ, Σωκράτει, Σωζομένῳ,
Θεοδωρήτῳ καὶ ἄλλοις, ἐξ ὧν καταδείκνυται ὅτι μεταξὺ πασῶν τῶν
τεχνῶν τοῦ καλοῦ μόνῃ ἡ Μουσικὴ συνιστάται τοῖς χριστιανοῖς. Μουσι-
κολόγοι εὐρωπαῖοι καὶ ὁμογενεῖς λόγιοι πολλὰς κατὰ καιροὺς προσπα-
θείας κατέβαλον πρὸς διευκρίνησιν καὶ μελέτην τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ
ἐθνικῆς ἡμῶν μουσικῆς, καὶ πολλὰ κατὰ τὸ μάλλον καὶ ἥττον εὐφυνεῖς
εἰκασίαι ἐπροτάθησαν, ἀλλ' οὔτε πρὸς ἀλλήλας συμφωνοῦσαι, οὔτε ἐπὶ
ἱστορικῶν ἐνδείξεων στηριζόμεναι. Ὁ Χρίστιος (W. Christ), καθηγη-
τῆς τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς φιλολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ
τοῦ Μονάχου, πραγματευόμενος περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἐν ἰδίᾳ
διατριβῇ γράφει ⁹³ «Ἄλλ' οὔτε τὸ ἀναγκαιότατον ὕλικόν περὶ τοιαύ-

92) Ἐκκλησιαστ. Ἱστορία, Γ' 39.

93) Ἡ διατριβὴ ἐκδόθεῖσα τῷ 1870 ἐπιγράφεται καθόλου μὲν «Συμβολαὶ

της ιστορίας της ιερᾶς ἑλληνικῆς μουσικῆς συνελέγη μέχρι τοῦδε καὶ διὰ τοῦ τύπου προσιτὸν ἐγένετο τοῖς ἐρευνηταῖς· καὶ ἀλλαχοῦ ὁ αὐτὸς εὐλόγως παρατηρεῖ ὅτι «σήμερον, ὅτε μεγάλη καταβάλλεται σπουδὴ περὶ τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας, ἡ ἱστορία τῆς ιερᾶς ἑλληνικῆς μουσικῆς εἶναι ὅλως ἡμελημένη, οὐδὲ ἐφρόντισέ τις πώποτε ἵνα ἐκδῇ διὰ τοῦ τύπου ἔστω καὶ τὰς στοιχειωδεστάτας τῶν σωζομένων πηγῶν»⁹⁴, ἐκφράζει ὅμως τὴν ἐλπίδα ὅτι οἱ «Ἕλληνες θὰ θεωρήσωσιν ὡς ἐθνικὴν τιμὴν νὰ ἐκδώσωσι τὰς σωζομένας πηγὰς τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτῶν μουσικῆς, καὶ θὰ καταβάλωσιν οὕτω τὸν πρῶτον καὶ σημαντικώτατον θεμέλιον λίθον εἰς συγγραφὴν τῆς ἱστορίας μιᾶς τέχνης, ἣν αὐτοὶ κάλλιον τῶν ἄλλων ἐπίστανται, καὶ ἐφ' ἣ δέον νὰ σεμνύνωνται ὡς ἀποτελούσῃ ἐκ τῶν λαμπροτάτων δημιουργημάτων τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος». Εἰς τ' ἀνωτέρω προστίθῃσιν ὁ Χρῆστος καὶ ταῦτα. «Δὲν ἀρκεῖ ν' ἀντλήσῃ τις τὴν ἱστορίαν τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς ἐκ τῶν θεωρητικῶν βιβλίων, δέον προσέτι — τοῦτο δὲ εἶναι τὸ κυριώτατον — νὰ ἀναδιφῇ καὶ τοὺς κώδικας ἔνθα ὑπάρχουσιν ἀποτεθησαυρισμένοι πολλοὶ καὶ ἀξιολογώτατοι μελωδίαί, δι' ὧν καὶ μόνων καθίσταται δυνατὴ ἡ διευκρίνησις τῶν κατὰ καιροὺς γενομένων μεταβολῶν εἰς τὰ μουσικὰ σημεῖα καὶ ἡ ἱστορικὴ ἀκρίβωσις τῶν διαφορῶν μουσικῶν συστημάτων. Ἐφ' ὅσον δὲ ἐλλείπουσιν αἱ πηγαὶ αὐτῶν, ἐφ' ὅσον δὲν προπαρασκευάζεται προσηκόντως τὸ ἀπαιτούμενον ὕλικόν, μάταιον τὸ ἐλπίζειν ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ συνταχθῇ πλήρης ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς καὶ νὰ ἐξετασθῶσιν αἱ βαθμὴδὸν ἐπενεχθεῖσαι μεταπτώσεις εἰς τὸ ἀρχικὸν σύστημα»⁹⁵. Καὶ ὧντως, ἐκ

εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν φιλολογίαν τῶν Βυζαντινῶν», ἐπὶ μέρους δὲ «Περὶ τῆς ἁρμονικῆς Μανουὴλ τοῦ Βρυεννίου καὶ τοῦ συστήματος τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς».

94) Σημειωτέον ὅτι εἰ καὶ περὶ τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς ἐλλείπουσι πηγαί, περὶ τῆς κατὰ τὸν μεσαῖωνα ὅμως μουσικῆς τῆς λατινικῆς ἐκκλησίας ὑπάρχουσιν ἤδη ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐκδεδομένα πολυτιμώτατα τοιαῦτα, ὧν προεξάρχει ἡ τοῦ Γερβέρτου συλλογὴ *Scriptores ecclesiastici de musica sacra*.

95) Τὴν ὀρθὴν γνώμην τοῦ σοφοῦ Χριστοῦ ἀπαντῶμεν καὶ παρὰ τῷ φιλόπῳ ἀρχαιοδίφῃ Ἀθ. Π. Κεραμεῖ. «Ἐρευνῶν τὰς ἐν Λεσβῷ βιβλιοθήκας δὲν ἡμέλῃσα νὰ λαμβάνω καὶ σημειώσεις περὶ χειρογράφων ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς φρονῶν ὅτι καὶ τὸν σκοπὸν τῆς Μαυροκορδατείου Βιβλιοθήκης συμπληρῶ καὶ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις ἐξαρκῶ τῶν παρ' ἡμῖν περὶ τὴν ἱστορίαν καὶ τὰς περιπετείας τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἀσχολουμένων, ὧν οἱ πλεῖστοι, μετὰ ματαίας θεωρητικὰς συζητήσεις, φαίνονται ἤδη παραδεχόμενοι ὅτι ἡ τοῦ θέματος τούτου λύσις μόνον διὰ τῆς ἱστορικῆς ἐρεύνης καὶ τῆς κατ' ἐποχὰς με-

τῆς ἀγνοίας ταύτης προέρχονται αἱ σήμερον δεσπόζουσαι συγκεχυμέναι δοξασίαι καὶ εἰκασίαι περὶ τῆς ἱερᾶς ταύτης τέχνης, ὑποθαλπόμεναι δι' ἐπὶ τοῦτω πραγματειῶν ἐν φύλλοις καὶ φυλλαδίοις ἐν φθίνοντι ἸΘ' αἰῶνι ὑπὸ τινων φασματολόγων, οὔτινες τὸν οἶκτον προκαλοῦσι τῶν ἐμβριθῶν μουσικολόγων καὶ δαημόνων τῆς ἡμετέρας μουσικῆς.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΥΝΑΜΕΩΣ ΚΑΙ ΩΦΕΛΕΙΑΣ ΤΗΣ ΕΝ ΤΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΥΣ ΠΑΤΕΡΑΣ

Ἐὰν περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς τῆς πρώτης ταύτης ἐποχῆς οἱ ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες δὲν ποιοῦνται ἰδιαιτέρως λόγον⁹⁶, περὶ τῆς σημασίας ὅμως καὶ δυνάμεως τῆς Μουσικῆς ἐν γένει ἐν τῇ χριστιανικῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐκκλησίᾳ πραγματεύεται ὁ κατὰ τὸν Γ' αἰῶνα ζήσας μέγας ἐκκλησιαστικὸς πατὴρ Τίτος Φλάβιος Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς⁹⁷ λέγων «Ἐτι τῆς μουσικῆς παράδειγμα ψάλλον ὁμοῦ καὶ προφητεῶν ἐκκείσθω Δαβὶδ, ὕμνων τὸν θεὸν ἐμμελῶς· προσήκει δὲ εὖ μάλα τὸ ἐναρμόνιον γένος τῇ δωριστὶ ἀρμονίᾳ καὶ τῇ φρυγιστὶ τὸ διάτονον, ὥς φησὶν Ἀριστοξένος· ἡ τοίνυν ἀρμονία τοῦ βαρβάρου ψαλτηρίου, τὸ σεμνὸν ἐμφαίνουσα τοῦ μέλους ἀρχαιοτάτη τυγχάνουσα, ὑπόδειγμα Τερπάνδρῳ μάλιστα γίνεται πρὸς ἀρμονίαν τὴν δώριον ὑμνοῦντι τὸν Δία ᾧδὲ πῶς:

«Ζεῦ πάντων ἀρχὰ πάντων
ἀγῆνωρ Ζεῦ σοι πέμπω
ταύτην τῶν ὕμνων ἀρχάν».

καταλήγει δὲ εἰς τὸ συμπέρασμα· «Ἀπτεόν ἄρα μουσικῆς καὶ κατακόσμησιν ἡθους καὶ καταστολήν». Ἀλλαχοῦ δὲ λέγει «Ἀμέλει καὶ τῷ παρὰ πότον ψάλλειν ἀλλήλοις προπίνομεν κατεπαῖδοντες ἡμῶν τὸ ἐπιθυμητικὸν καὶ τὸν θεὸν δοξάζοντες»⁹⁸. Τὰς ἐκ τῆς μουσικῆς ὠφελείας ἀπαριθμεῖ καὶ ὁ Μ. Βασίλειος διὰ τῶν ἐξῆς «Ψαλμὸς γαλήνη

λέτης τῶν μουσικῶν κωδίκων δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ». (Ὁ ἐν Κ/πόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος. Μαυροκορδάτειος Βιβλιοθήκη, παράρτημα τοῦ ΙΕ' τόμου. Ἐν Κ/πόλει, 1884, σ. ιζ.).

96) Περὶ τῆς κατὰ τὸν μεσαιῶνα μουσικῆς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ Ι. Τζέτζη, ἐν Ἀθήναις, 1882 σ. 20.

97) Στρωματ. κεφ. ΙΑ' § 88.

98) Παραβαλλομένη τῆς θέσεως ταύτης πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους περὶ μουσικῆς γραφόμενα, καταφαίνεται ἀρκούντως ὁ πλατωνισμὸς καὶ ἀριστοτελισμὸς τοῦ Κλήμεντος περὶ τῆς ἰδέας τῆς δυνάμεως καὶ σημασίας τῆς μουσικῆς ἐν τε τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ.

ψυχῶν, βραβευτῆς εἰρήνης, τὸ θορυβοῦν καὶ κυμαῖνον τῶν λογισμῶν καταστέλλων· μαλάσσει μὲν γὰρ τῆς ψυχῆς τὸ θυμούμενον, τὸ δὲ ἀκόλαστον σωφρονίζει· ψαλμὸς φιλίας συναγωγός, ἔνωσις διεστῶτων, ἐχθραίνοντων διαλλακτῆριον. Τίς γὰρ ἔτι ἐχθρόν ἡγεῖσθαι δύναται μεθ' οὐ μίαν ἀφῆκεν πρὸς θεὸν τὴν φωνήν; Ὡστε καὶ τὸ μέγιστον τῶν ἀγαθῶν, τὴν ἀγάπην, ἡ ψαλμωδία παρέχεται, οἶονεὶ σύνδεσμόν τινα πρὸς τὴν ἔνωσιν τὴν συνωδίαν ἐπινοήσασα, καὶ εἴτα ἐνὸς χοροῦ συμφωνίαν τὸν λαὸν συναρμόζουσα. Ψαλμὸς νηπίοις ἀσφάλεια, ἀκμάζουσιν ἐγκαλλώπισμα, πρεσβυτέροις παρηγορία, γυναιξὶ κόσμος ἀρμωδιώτατος, ἀνάπαυσις κόπων ἡμερινῶν, ἐκκλησίας φωνή. Οὗτος τὰς ἐορτὰς φαιδρύνει, οὗτος τὴν κατὰ θεὸν λύπην δημιουργεῖ, ψαλμὸς τὸ τῶν ἀγγέλων ἔργον, τὸ οὐράνιον πολίτευμα καὶ τὸ πνευματικὸν θυμίαμα. Ὡς τῆς σοφῆς ἐπινοίας τοῦ διδασκάλου ὁμοῦ τε ἄδειν ἡμᾶς καὶ τὰ λυσίτελῃ μακθάνειν μηχανομένου. Ὅθεν καὶ μᾶλλον ἐντυπύεται ταῖς ψυχαῖς τὰ διδάγματα . . . οὕτε γὰρ ἀποστολικόν τις οὕτε προφητικόν παράγγελμα τῶν πολλῶν καὶ ραθύμων ραδίως ποτὲ τῇ μνήμῃ κατασχὼν ἀπῆλθε. Τὰ δὲ τῶν ψαλμῶν λόγια καὶ κατ' οἶκον μελωδοῦσι, καὶ ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς περιφέρουσι κτλ⁹⁹. Καὶ ἄλλαχού ὁ αὐτὸς Πατὴρ περὶ τῆς σημασίας καὶ ὠφελείας τῆς ἐκ τῆς μουσικῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ κοινωνικῷ βίῳ πραγματευόμενος λέγει « Ἀτενοῦσα γὰρ ἡ διάνοια πάντων ὁμοῦ περιδράζεσθαι, ὅμοιον πάσχει γαστρί διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ κόρου, εἰς πέψιν περιαγαγεῖν τὰ πεφθέντα μὴ δυναμένα. Βίαιον μὲν μάθημα οὐ πέφυκε παραμένειν, τὸ δὲ μετὰ τέρψεως καὶ χάριτος εἰσδυόμενον μονιμώτερον ταῖς ψυχαῖς ἐνίσταται. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ ἐκ τῆς μελωδίας τερπνὸν τοῖς δόγμασιν ἐγκατέμιξεν, ἵνα τῷ προσηνεῖ καὶ λείῳ τῆς ἀκοῆς τὸ ἐκ τῶν λόγων ὠφέλιμον ὑποδεχώμεθα . . . Διὰ τοῦτο καὶ τὰ ἐναρμόνια μέλη τῶν ψαλμῶν ἡμῖν ἐπινενόηται, ἵνα, ὡς οἱ παῖδες τὴν ἡλικίαν, ἡ καὶ ὅλως νεαροὶ τὸ ἦθος, τῷ μὲν δοκεῖν μελωδῶσι, τῇ δ' ἄληθειᾳ τὰς ψυχὰς ἐκπαιδεύονται . . . Καὶ πού τις τῶν σφόδρα ἐκτεθριωμένων ὑπὸ θυμοῦ, ἐπειδὴν ἄρξῃται τῷ ψαλμῷ κατεπαίδεσθαι, ἀπῆλθεν εὐθὺς τὸ ἀγριαῖνον τῆς ψυχῆς τῇ μελωδίᾳ κατακοιμίσας». Ὁ δὲ ἱερός Πρόκλος «Σωτήριος αἰεὶ ἡ ψαλμωδία, τὰ πάθη κοιμίζουσα τῇ μελωδίᾳ· ριζοτομεῖ τὰς λύπας· ἀποσπογγίζει τὰ πάθη· κοιμίζει τοὺς θρήνους· χειρουργεῖ τὰς φροντίδας· ψυχαγωγεῖ τοὺς ἐν ὠδίαις· ἀμαρτωλοὺς κατανύγει· ἐξυπνίζει πρὸς εὐσέβειαν· ἐρημίας πολιζει· τὰς πό-

99) Ὁμιλία εἰς ψαλμ. Α'. Καὶ ὁ ἱερός Ἀμβρόσιος λέγει «Domi psalmus canitur, foris recensetur» (Prefat. in Psalm.).

λεις σωφρονίζει¹⁰⁰. Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ ἅγιος Νεῖλος παρατηρεῖ ὅτι «ἡ μὲν ψαλμωδία τὰ πάθη κατευνάζει καὶ τὴν ἀκρασίαν τοῦ σώματος ἡρεμεῖν ἀπεργάζεται».

Διεξοδικώτερον δὲ ἐξαίρων τὴν δύναμιν αὐτῆς καὶ ὠφέλειαν ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης ἀποφαίνεται ὡς ἐξῆς «Ἐχει γάρ τινα καὶ καθ' ἑαυτὸ τὸ ἄδειν ἡδονὴν μετὰ τῆς ὠφελείας. Τὸ μὲν γὰρ κέρδος αὐτοῦ τὸ προηγούμενον, τὸ εἰς τὸν θεὸν ὕμνους λέγειν, τὸ τὴν ψυχὴν ἐκκαθαίρειν, τὸ μετάρσιον ποιεῖν τὸν λογισμόν. . . . ἔχει δὲ μετὰ τούτων διὰ τῆς μελωδίας καὶ ἡδονὴν πολλὴν καὶ παραμυθίαν τινὰ καὶ ἀνεσιν καὶ σεμνὸν ποιεῖ τὸν ἄδοντα. . . . Κἂν γὰρ μυριάκις ἀσελγὴς ὁ ψάλλων ᾗ, αἰδούμενος τὸν ψαλμὸν κατακοιμίζει τῆς ἀσελγείας τὴν τυραννίδα· κἂν μυριοὶς ἢ κακοῖς βεβαρημένος, καὶ ὑπὸ ἀθυμίας κατεχόμενος, κατακνηλούμενος ὑπὸ τῆς ἡδονῆς, κουφίζει τὸν λογισμόν, πτεροῖ τὴν διάνοιαν, καὶ μετάρσιον ἐργάζεται τὴν ψυχὴν»¹⁰¹. Ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν ἡ χρυσὴ τῆς Ἀντιοχείας ἀηδὼν φησιν «Ἐπειδὴ γὰρ . . . μνήμην δὲ οὐδὲν οὕτω μόνιμον ὡς μελωδία ποιεῖ. . . τῷ μέλει τῆς ᾠδῆς ὑποκλέπτων τὴν ἀπὸ τῆς μνήμης αἰσχύνην, καὶ τὴν ἀφόρητον ἀθυμίαν παραμυθούμενος ἄσματα αὐτὰ πεποίηκεν, ἵνα τῷ πόθῳ μελωδίας ἀναγκαζόμενοι συνεχῶς αὐτὰ φθέγγεσθαι, συνεχῶς αὐτῶν ὡσι μεμνημένοι, καὶ διηνεκῶς ἔχωσιν τινα διδασκαλίαν ἀρετῆς τὴν διηνεκὴ τῶν ἀμαρτημάτων μνήμην. Ἴστε γοῦν, ὅτι καὶ νῦν τὰ μὲν ἄλλα οὐδ' ἐξ ὀνόματος τοῖς πολλοῖς ἐστὶ βιβλία γνῶριμα· τὴν δὲ τῶν ψαλμῶν πραγματείαν ἐπὶ στόματος ἅπαντες φέρουσι καὶ αὐτὰς ταύτας τὰς ᾠδὰς· οὕτω δὲ αὐτῶν τῶν πραγμάτων δείκνυται, πόσον ἀπὸ τῆς μελωδίας τὸ κέρδος ἐστίν». Καὶ ἐν ἑτέρῳ μέρει περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μουσικῆς πραγματευόμενος ἀναφωνεῖ «Οὐδὲν γὰρ οὐδὲν οὕτως ἀνίστησι ψυχὴν, καὶ πτεροῖ, καὶ τῆς γῆς ἀπαλλάττει, καὶ τῶν τοῦ σώματος ἀπολύει δεσμῶν, καὶ φιλοσοφεῖν ποιεῖ, καὶ πάντων καταγελαῶν τῶν βιωτικῶν, ὡς μέλος συμφωνίας, καὶ ρυθμῷ συγκείμενον θεῖον ἄσμα. Οὕτω γοῦν ἡ φύσις ἡμῶν πρὸς τὰ ἄσματα καὶ τὰ μέλη ἡδέως ἔχει καὶ οἰκείως, ὡς καὶ τὰ ὑπομάζια παιδία κλαυθμηριζόμενα καὶ δυσχεραίνοντα οὕτω κατακοιμίζεσθαι. . . Διὰ τοῦτο καὶ ὁδοιπόροι πολλαῖς κατὰ μεσημβρίαν ἐλαύνοντες ὑποζύ-

100) Λόγ. Β' εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν. Πρβλ. καὶ Χρυσοστ. Τόμ. Ε' σ. 120. Βασίλ. ἐπιτομ. σοθ—τζ. Ὅρα καὶ τὸ ἀπὸ β' Δεκεμβρίου ἀψῆα' ἐν τῷ ἱερῷ Κώδωνι τοῦ πατριαρχείου συνοδικὸν γράμμα περὶ διαρκοῦς καὶ ἐπιμελοῦς διδασκαλίας καὶ καλλιστείας τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.

101) Εἰς ψαλμ. ΡΑΔ'.

για, ἄδοντες τοῦτο ποιοῦσι, τὴν ἐκ τῆς ὁδοιπορίας ταλαιπωρίαν ταῖς ὥδαῖς ἐκείναις παραμυθούμενοι, οὐχ ὁδοιπόροι δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ γηπόνοι ληνοδατοῦντες καὶ τρυγῶντες, καὶ ἀμπέλους θεραπεύοντες, καὶ ἄλλο ὅτιοῦν ἐργαζόμενοι, πολλάκις ἄδουσιν. Καὶ ναῦται κωπηλατοῦντες τοῦτο ποιοῦσιν. Ἦδη δὲ καὶ γυναῖκες ἰστοουργοῦσαι, καὶ τῇ κερκίδι τοὺς στήμονας συγκεχυμένους διακρίνουσαι πολλάκις μὲν καθ' ἑαυτὴν ἐκάστη, πολλάκις δὲ καὶ πᾶσαι μίαν τινὰ μελωδίαν ἄδουσι. Ποιοῦσι δὲ τοῦτο καὶ γυναῖκες καὶ ὁδοιπόροι καὶ ναῦται καὶ γηπόνοι τῷ ἄσματι τῶν ἐκ τῶν ἔργων πόνον παραμυθίσασθαι· σπύδοντες, ὡς τῆς ψυχῆς ῥαὸν ἅπαντα· δυναμένης ἐνεγκεῖν τὰ ὀχληρὰ καὶ ἐπίπονα, εἰ μέλους ἀκούσειε καὶ ὥδης. Οὕτως οἰκείως ἡμῖν ἔχει πρὸς τοῦτο τὸ εἶδος τῆς τέρψεως ἡ ψυχὴ. Τὰ δὲ ἀσελγέστερα καὶ παρανομώτερα τῶν ἁσμάτων τούτων τοῖς τῆς ψυχῆς μέρεσι ἐγγινόμενα, ἀσθενεστέραν αὐτὴν καὶ μαλακωτέραν ποιοῦσιν, ἀπὸ δὲ τῶν ψαλμῶν τῶν πνευματικῶν, πολὺ μὲν τὸ κέρδος, πολλὴ δὲ ἡ ὠφέλεια, πολὺς δὲ ὁ ἀγιασμός, καὶ πάσης φιλοσοφίας ὑπόθεσις γένοιτ' ἂν, τῶν τε ρημάτων τὴν ψυχὴν ἐκκαθαιρόντων, τοῦ τε ἀγίου πνεύματος τῇ τὰ τοιαῦτα ψαλλούσῃ ταχέως ἐπιπταμένου ψυχῇ... Ταῦτα λέγω οὐχ ἵνα ἐπαινῇτε μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ παῖδες καὶ γυναῖκες τὰ τοιαῦτα διδάσκῃτε ἁσματα ἄδειν οὐκ ἐν ἰστοῖς μόνον, οὐδὲ ἐν τοῖς ἄλλοις ἔργοις, ἀλλὰ μάλιστα ἐν τραπέζῃ... ἐὰν εἰς ταύτην ἑαυτοὺς καταστήσωμεν τὴν συνήθειαν οὐδὲ ἐκόντες οὐδὲ ραθυμοῦντές ποτε προησόμεθα τὴν καλὴν ταύτην λειτουργίαν, τοῦ ἔθους καὶ ἄκοντας ἡμᾶς ἀναγκαζόντος καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὴν καλὴν ταύτην ἐπιτελεῖν λατρείαν· ἐπὶ τῆς μελωδίας ταύτης κἂν γεγηρακῶς τις ᾖ, κἂν νέος, κἂν δασύφωνος, κἂν ρυθμοῦ παντὸς ἄπειρος, οὐδὲν ἔγκλημα γίνεται... ἐνταῦθα οὐ χρεῖα κιθάρας, οὐδὲ νεύρων τεταμμένων, οὐδὲ πλήκτρου καὶ τέχνης... οὐ χρεῖα τέχνης ἐνταῦθα μακρῷ χρόνῳ κατορθουμένης, ἀλλὰ προαιρέσεως δεῖ γενναίας μόνον καὶ δεξόμεθα τὴν ἐμπειρίαν ἐν βραχείᾳ χρόνῳ ροπῇ» ¹⁰².

Θεοδώρητος δὲ ὁ ἐπίσκοπος Κύρου ἐν τῷ Ε' αἰῶνι ἀνθήσας, λέγει ταδε· Ἐπειδὴ καὶ τῆς εὐσεβείας οἱ τρόφιμοι, καὶ ἄστοι καὶ χωρικοί, διαφερόντως ταύτῃ (τῇ τοῦ Δαυὶδ προφητεῖᾳ) προσέχειν ἐσπουδάκασιν ἅπαντες· οὐχ ἥκιστα δὲ οἱ τὸν ἀσκητικὸν ἀσπαζόμενοι βίον νύκτωρ ταύτην καὶ μεθ' ἡμέραν διὰ τῆς γλώττης προφέρουσι τὸν τῶν ὧλων ὕμνουντες Θεόν, καὶ τὰ τοῦ σώματος κατευνάζοντες πάθη. Τῇ μὲν ἡδονῇ τῆς μελωδίας τὴν ὠφέλειαν ἡ θεία χάρις κεράσασα τριπό-

102) Χρυσοστ. Τομ. V. 133. πρὸς καὶ σ. 138, 384, 427, 611. XII, 349.
Γ. Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ—ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΚΚΛ. ΜΟΥΣΙΚΗΣ.

θητόν τε καὶ ἀξιέραστον τοῖς ἀνθρώποις διδασκαλίαν προτέθηκε. Καὶ ἔστιν ἰδεῖν τῶν μὲν ἄλλων θείων Γραφῶν ἢ οὐδαμῶς ἡδύλιστα τῶν ἀνθρώπων μεμνημένων τοὺς πλείστους· τῶν δὲ πνευματικῶν τοῦ θεοῦ Δαβὶδ πολλοὺς πολλὰκις καὶ ἐν ταῖς οἰκίαις καὶ ἐν ταῖς ἀγυαῖς, καὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς ἀπομνησθένους, καὶ τῇ τοῦ μέλους ἁρμονίᾳ σφὰς αὐτοὺς καταθέλλοντας, καὶ διὰ ταύτης τῆς θυμηδίας καρπουμένους τὴν ὠφέλειαν». Ὁ γεωργός, λέγει ὁ Ἰερώνυμος, κρατῶν τὸ ἄροτρον ψάλλει *ἀλληλούτα*, ὁ θεριστὴς κἀθιδρὸς ἀνακουφίζεται διὰ τῶν ψαλμῶν, ὁ δὲ ἀμπελουργὸς μετὰ τοῦ μαχαίριου αὐτοῦ ψάλλει στίχους τινὰς τοῦ Δαβὶδ¹⁰³. Ἰσίδωρος δὲ ὁ Πηλουσιώτης ὁμολογεῖ, ὅτι «ἡ Μουσικὴ, ἡ διὰ κιθάρης καὶ ψαλτηρίου τελουμένη θεραπεὺει τὰ πάθη τὰ ψυχικά, ἐξημεροῖ δὲ τὸν θυμόν, καὶ κουφίζει τὰ πένθη διὰ τῶν δακρῶν». Ἀλλὰ καὶ Γρηγόριος ὁ Νύσσης λέγει «Ἐπεὶ οὖν τὸ κατὰ φύσιν φίλον τῇ φύσει, ἀπεδείχθη δὲ κατὰ φύσιν ἡμῖν οὐσα ἡ Μουσικὴ, τούτου χάριν ὁ μέγας Δαβὶδ, τῇ περὶ τῶν ἀρετῶν φιλοσοφίᾳ τὴν μελωδίαν κατέμιξεν, οἷόν τινα μέλιτος ἡδονήν, τῶν ὑψηλῶν καταχέας δογμάτων». Καὶ Εὐσέβιος δὲ ὁ Παμφίλου ἐν τῇ Εὐαγγελικῇ αὐτοῦ Προπαρασκευῇ, περὶ τῆς σημασίας καὶ δυνάμεως τῆς μουσικῆς πραγματευόμενος ἐπαναλαμβάνει αὐτολεξεῖ ὅσα ὁ Πλάτων ἐν τῇ Πολιτείᾳ καὶ τοῖς Νόμοις περὶ ταύτης ἀπεφώνησεν, ἐξ οὗ ἀποδεικνύεται ὅτι παραδέχεται ἄνευ ἐλαχίστης ἐξαιρέσεως τὰ τῆς πλατωνικῆς σχολῆς περὶ τῆς δυνάμεως καὶ σημασίας τῆς Μουσικῆς. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθεισῶν περικοπῶν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων ἀριδῆλως δηλοῦται ὁ σκοπός, δι' ὃν ἡ Μουσικὴ εἰσῆχθη ἐν τῷ χριστιανικῷ Ναῷ, καὶ ἡ ὑψηλὴ ἀποστολὴ ἣν εἶχεν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ καὶ κοινωσίᾳ. Ἐκ δὲ τῆς συμφωνίας τῶν γνωμῶν τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μετὰ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων (Πλάτωνος, Ἀριστοτέλους, Στωικῶν καὶ Πυθαγορικῶν), εὐκόλως κατανοοῦμεν ὅτι ἡ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ προσληφθεῖσα μελοποιία καὶ ρυθμοποιία ἦτον ὅλως ἑλληνικὴ, διότι μόνον αὕτη ἱκανοποιεῖ τὸν θηρεύμενον διὰ τῆς Μουσικῆς σκοπόν.

103) Epist. Athanasii ad Marcellinum.

Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΕΝ ΤΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗΣ ΕΠΟΧΗΣ

Ἡ εἰσαγωγή τῆς Μουσικῆς εἰς τοὺς εὐκτηρίους οἴκους τῶν Χριστιανῶν εἶναι, ὡς εἵπομεν ἀνωτέρω, ἀρχαιοτάτη· ὡς δὲ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις, οὕτω καὶ παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς ἀνέκαθεν ἐν ταῖς συνάξεσιν αὐτῶν πλὴν τῶν εὐχῶν καὶ δεήσεων χρῆσις ἐγίνετο καὶ τῆς Μουσικῆς, ἥτις διὰ τε τοῦ ρυθμοῦ καὶ τῆς χάριτος τοῦ μέλους, συγκινεῖ μᾶλλον τὴν καρδίαν καὶ συντελεῖ πρὸς διέγερσιν καὶ διατήρησιν τῆς ἀπαιτουμένης εὐλαθείας καὶ προσοχῆς ἐν τῇ ἐκτελέσει τῆς θείας λατρείας. Τὸ παράδειγμα ἐδόθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ θεμελιωτοῦ τῆς θρησκείας ἡμῶν ἐν τῷ Μυστικῷ Δείπνῳ, ἐπισφραγισθέντι δι' ἱερᾶς ὑμνωδίας¹⁰⁴. Καὶ ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος θέλων νὰ παραστήσῃ ὅτι τὸ τελειότατον πρότυπον καὶ ἡ θεμελιώδης βάσις διὰ τὴν ὑμνωδίαν ἀπάσης τῆς ἐκκλησίας τῆς Καινῆς Διαθήκης ὑπῆρξεν ὁ Ἰησοῦς, λέγει ὅτι «ὁ Σωτὴρ ὑμνησεν ὅπως καὶ ἡμεῖς ὑμνῶμεν ὁμοίως». Ἀκολουθῶς τὸ αὐτὸ βλέπομεν καὶ ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων γινόμενον¹⁰⁵. Ἐπειδὴ δὲ ὅτι ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ τελεῖ στηρίζεται ἐπὶ τοῦ παραδείγματος τῶν θεσπεσίων Ἀποστόλων, τούτου ἕνεκα καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς χριστιανικῆς ψαλμωδίας τὴν πρώτην θέσιν κατέχουσιν οἱ ἔνδοξοι μαθηταὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, οἵτινες πρότερον ἀμαθεῖς ὄντες, τῇ ἐπιφοιτήσει τοῦ Παναγίου Πνεύματος ἀνεδείχθησαν οὐ μόνον θεολόγοι καὶ κήρυκες τῆς νέας θρησκείας, ἀλλὰ καὶ μουσουργοὶ καὶ ὑμνολόγοι, ὑμνολογοῦντες τὸν Κύριον ἱεροπρεπῶς, καθὰ μαρτυρεῖ ὁ θεηγόρος Λουκᾶς «Καὶ ἦσαν διὰ παντός ἐν τῷ ἱερῷ αἰνοῦντες καὶ εὐλογοῦντες τὸν Θεόν»¹⁰⁶. Ἐν ταῖς Πράξεσιν ἀπαντῶμεν ὅτι οἱ Ἀπόστολοι συνηθορίζοντο πρὸς ψαλμωδίαν καὶ προσευχὴν τὴν τρίτην, ἑκτὴν καὶ ὅγδοον ὥραν¹⁰⁷, καὶ ἐν ὥρᾳ νυκτός, ὡς οἱ Ἀπόστολοι Παῦλος καὶ Σίλας, οἵτινες κατὰ τὸ μεσονύκτιον προσευχόμενοι ὑμνοῦν τὸν Θεόν¹⁰⁸. Οἱ Ἀπόστολοι δι' ὕμνων καὶ προσευχῶν ἐτέλουν τὸν ἐνταφιασμὸν τῶν νεκρῶν. Ἐπιτάφιοι ὕμνοι ἐψάλησαν ἐπὶ τῇ

104) Ματθ. κς. 30.

105) Πράξ. 6' 42—47 ις'. 25.

106) Λουκ. κεφ. ΚΔ. 53.

107) Πράξ. κεφ. Γ. 1. κεφ. Ι'. 9.

108) αὐτόθι κεφ. ις'. 25.

Κοιμήσει τῆς Θεοτόκου, ὡς καὶ ἐν τῷ ἐνταφιασμῷ τοῦ πρωτομάρτυρος καὶ ἀρχιδιακόνου Στεφάνου. Καὶ ἐν ταῖς Ἀποστολικαῖς δὲ Διατάξεσιν ὀρίζεται ὅπως ὁ ἐνταφιασμός τῶν χριστιανῶν τελεῖται ἐν ὕμνοις καὶ προσευχαῖς¹⁰⁹. Ἀλλ' ὥσπερ ἡ ἀποστολικὴ ἱερουργία ὡς ὅλως ὑψηλότερα τῆς ἱερουργίας τῶν Ἰουδαϊκῶν συναγωγῶν ἐτελεῖτο ἐν πνεύματι, οὔτε ἐν Ἱερουσαλὴμ οὔτε ἐν τῷ ὄρει τῆς Σαμαρείας περιοριζομένη¹¹⁰, οὕτω καὶ οἱ ὑπηρέται τῆς νέας πνευματικῆς Διαθήκης, οἱ Ἀπόστολοι, ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς χάριτος ἐλλαμπόμενοι νέους ὕμνους τῷ Θεῷ ἐποίουν, ὕμνους ὑψηλοὺς καὶ καθαρῶς πνευματικούς κατὰ τε τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν ἐξωτερικὴν ἔκφρασιν ὥστε κατὰ τοὺς ἀποστολικούς χρόνους καὶ τοὺς μετέπειτα, ὅτε τηλικαύτη δαψίλεια τῶν δωρεῶν τοῦ Πνεύματος παρετηρεῖτο, δυνάμεθα εἰπεῖν ὅτι αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ἦν ὁ ἄριστος καὶ τέλειος ὕμνωδός τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς καρδίαις τῶν πιστῶν καὶ ὁ μόνος κανὼν ὅπως τὰ πάντα τελῶνται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν¹¹¹. Ἡ δὲ ἀμέσως μετὰ τοὺς ἀποστολικούς χρόνους χριστιανικὴ Ἐκκλησία στερρῶς διέσωζε τὴν τῆς ἀποστολικῆς ἐποχῆς παράδοσιν, διὸ καὶ ἐν τῇ θείᾳ λατρείᾳ ἐδοξάζετο ὁ Κύριος δι' εὐπρεποὺς μουσικῆς.

Ὅτι δὲ ἡ Μουσικὴ ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων ἦν ἐν χρήσει ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ ὅτι ταύτης ἐγκρατεῖς ἦσαν ὅτε Ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν Παῦλος καὶ οἱ λοιποὶ Ἀπόστολοι, ἔκ τε τῶν Ἀπο-

109) Βιβλ. ΣΤ' 30 Η', 41. Οἱ μαθηταὶ τοῦ Θεοφώρου Ἰγνατίου ἰστορεῖται ὅτι ἱκανὰς νύκτας διήλθον μετὰ τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τοῦ θείουπατρός, ἄδοντες ὕμνους καὶ ψάλλοντες τὸν βίον καὶ τὰς βασάνους αὐτοῦ, καὶ ὅτι ἐκῆδουσιν αὐτὸν ψάλλοντες. Καὶ ὁ ἱερός Ἰππόλυτος ὀρίζει ὅπως χάριν τῶν τετελευτηκόντων ἀδελφῶν ἡμῶν διερχώμεθα τρεῖς ἡμέρας ἐν ψαλμοῖς καὶ προσευχαῖς πρὸς τιμὴν τοῦ τὴν τρίτην ἡμέραν ἀναστάντος Σωτῆρος ἡμῶν (Τερτυλλ. Oblationes prodefunctis pro nataliciis annua die facimus. De corona milit. c. 3). Καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Κωνσταντίνου γράφει ὅτι ἐκεῖνος προπέμπεται πανηγυρικῶς διὰ παγκοσμίων αἰῶνων καὶ ἐγκωμίων, καὶ ἐν παννυχίοις ψάδει (Orat. 4 p. 118). Γρηγόριος ὁ Νύσσης περιγράφων τὴν κηδεῖαν τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Μακρίνης λέγει ὅτι, ἱερεῖς τε καὶ διάκονοι συνώδευσαν τὴν νεκράν ἐν ὕμνωδαῖς ψαλμῶν σχηματίσαντες χορούς· ὅτε δ' ἀρίχθησαν εἰς τὸν ναόν, ἡ ψαλμωδία ἀντικατέστη δι' εὐχῆς καὶ εἴτα ἐψάλησαν ψαλμοὶ (De vita S. Macrinae, Op. T. 2, 201). Ἄλλαι μαρτυρίαι περὶ τοῦ τύπου τῆς κηδεῖας ὑπάρχουσι παρ' Ἱερωνύμῳ (Ἐρ. 27), παρὰ Σωκράτει (Ἐκκλ. Ἱστορ. Βιβλ. Ζ', 46), παρ' Εὐσεβίῳ (Ἐκκλ. Ἱστορ. Βιβλ. Δ', 70) καὶ παρὰ τῷ Ἐπιφανίῳ (Haer. 71).

110) Ἰω. κεφ. Δ' στίχ. 21—23.

111) Α. Κορινθ. κεφ. ΙΔ' στίχ. 40.

στολικῶν Διαταγῶν βεβαιοῦται καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ θεσπεσίου Παύλου, ὅστις λέγει· «Ἄδοντες καὶ ψάλλοντες ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν τῷ Κυρίῳ»¹¹². Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς προτρέπει τοὺς πιστοὺς ἵνα «πληρῶνται ἐν πνεύματι, ἐν πάσῃ σοφίᾳ, διδάσκοντες καὶ νουθετοῦντες ἑαυτοὺς ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς ἐν χάριτι ᾄδοντες τῷ Κυρίῳ»¹¹³. Τίνας ὅμως ᾠδὰς ἐνόει ὁ Ἀπόστολος καὶ τίνα διαφορὰν ποιεῖται μεταξὺ τῶν τριῶν εἰδῶν τῶν ᾠσμάτων, περὶ τούτου ἐπὶ πολὺ ἤρισαν οἱ σοφοί¹¹⁴. Ἡμεῖς δὲ οὐκ ἄτοπον κρίνομεν θεωροῦντες ψαλμοὺς μὲν, τοὺς δαυϊτικοὺς, οὕτως ὀνομασθέντας διότι ἐψάλλοντο, ὕμνους,¹¹⁵ τὰς εἰς τὰ ἀρχαιότατα ψαλτήρια, ἤτοι εἰς τὸ

112) Κολασσ. Γ', 16. Ἑρμηνεύων ὁ Θεοδώρητος τὸ ρητὸν λέγει «τῇ καρδίᾳ ψάλλει ὁ μὴ μόνον τὴν γλῶσσαν κινῶν ἀλλὰ καὶ τὸν νοῦν εἰς τὴν τῶν λεγομένων κατανόησιν διεγείρων». Τούτοις συνωδὰ καὶ ὁ Θεοφύλακτος ἐσημειώσατο «ψάλλειν ἐν τῇ καρδίᾳ, τοῦτέστι μετὰ συνέσεως καὶ μὴ ρεμβομένης τῆς καρδίας· ὁ γὰρ προσέχων, ἐκεῖνος ἐν τῇ καρδίᾳ ψάλλει» καὶ ὁ Ἰερώνυμος δὲ τελευταῖον, ἐκ τῶν τοῦ Ἀποστόλου λόγων ἀφορμὴν λαβὼν, παραγγέλλει τοῖς πιστοῖς νὰ μὴ ψάλλωσι τῷ Θεῷ διὰ τῆς φωνῆς, ἀλλ' ἀπὸ τῆς καρδίας, μηδὲ τραγῳδῶν δίκην νὰ λεπτύνωσι τὸν λάρυγγα διὰ γλυκέος φαρμάκου ὅπως ἀκούωνται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ θεατρικὰ μέλη καὶ ᾠσματα, ἀλλὰ διὰ τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ, διὰ τῶν ἔργων καὶ διὰ τῆς ἐπιστήμης τῶν Γραφῶν.

Μεγάλῃ δὲ χρῆσις τῶν πνευματικῶν ὕμνων ἐγένετο ἐν τοῖς χρόνοις τῶν Ἀποστόλων, ὅπερ μαρτυρεῖ καὶ ἡ πρὸς τοὺς Κορινθίους ἐπιστολὴ τοῦ θεσπεσίου Παύλου (Α. Κορινθ. ΙΔ', 9—10). Τινὲς τῶν Κορινθίων Χριστιανῶν ἤρξαντο συντάσσειν διὰ τὰς ἱερὰς συναθροίσεις ᾠδὰς ἐν ξένοις γλώσσαις· ὁ δὲ Ἀπόστολος γράφει αὐτοῖς ὅτι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὰ πάντα δεόν νὰ συντελῶσι πρὸς οἰκοδομὴν αὐτῆς. Ἐπειδὴ δὲ «λαλουμένων μὴ εὐσήμεων λόγων» ἐν ξένοις γλώσσαις οἱ πιστοὶ ὡς μὴ ἐννοοῦντες τὸν ὕμνον τῆς ξένης γλώσσης οὐδόλως ὠφελοῦνται, δεόν αἱ τοιαῦται ᾠδαὶ νὰ μὴ ἔχωσι χώραν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀλλ' αἱ καταληπταὶ τῷ νοῖ· διὸ καὶ λέγει περὶ ἑαυτοῦ ὁ Ἀπόστολος εἰς ὑπόδειγμα τὰ ἑξῆς «Τί οὖν ἐστὶ; προσεύχομαι τῷ πνεύματι, προσεύχομαι δὲ καὶ τῷ νοῖ, ψαλῶ τῷ πνεύματι, ψαλῶ δὲ καὶ τῷ νοῖ» (Α. Κορινθ. κεφ. ΙΔ', 15). Διὰ τῶν ρημάτων τούτων ἐδίδασκε πρὸς τοὺς ἄλλοις ὁ Παῦλος τοὺς πιστοὺς νὰ ψάλλωσι οὐ μόνον διὰ τοῦ στόματος καὶ τῶν χειλέων, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ νοὸς καὶ τῆς ψυχῆς, διότι ἡ ψαλμωδία εἶναι προσευχή, καὶ ὡς τοιαύτη καὶ τὸ εἶδος αὐτῆς δεόν νὰ ᾖ σεμνόν, ταπεινὸν καὶ συγκινητικόν. Καὶ Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης λέγει «Ἡ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ψαλμωδία παράκλησις ἐστὶ πρὸς τὸν Θεὸν πρὸς ἐξιλέωσιν τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν».

113) Ἐφεσ. Ε', 18. 19.

114) Περὶ τῆς χριστιανικῆς ποιήσεως τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ Μ. Παρανίκα. Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος· σύγγραμμα περιοδικόν, 1873—1874. Ἐν Κ/πόλει, 1874 σ. 180.

115) Ὕμνος ἐστίν, κατὰ τὸν Μέγαν Βασίλειον, ἡ ἐπιτεταμένη πρὸς Θεὸν

βιβλίον τῶν ᾠσμάτων εὐρισκομένης ἐν τῷ Ἀλεξανδρινῷ κώδικι τῆς ἐλληνικῆς μεταφράσεως τῆς Π. Διαθήκης μετὰ τοὺς ψαλμοὺς ᾠδὰς, (οἶον, ὕμνος α') ᾠδὴ Μωϋσέως ἐν τῇ Ἐξόδῳ ¹¹⁶, ὕμνος β') ᾠδὴ Μωϋσέως ἐν τῷ Δευτερονομίῳ ¹¹⁷, ὕμνος γ') προσευχὴ Ἀννης μητρὸς Σαμουὴλ ¹¹⁸, ὕμνος δ') προσευχὴ Ἡσαίου ¹¹⁹, ὕμνος ε') προσευχὴ Ἰωνᾶ ¹²⁰, ὕμνος ς') προσευχὴ Ἀββακούμ ¹²¹, ὕμνος ζ') προσευχὴ Ἐζεκίου ¹²², ὕμνος η') προσευχὴ Μανασσῆ ¹²³, ὕμνος θ') προσευχὴ Ἀζαρίου ¹²⁴, ὕμνος ι') προσευχὴ τριῶν Παίδων ¹²⁵, ὕμνος ια') προσευχὴ Μαρίας τῆς Θεοτόκου ¹²⁶, ὕμνος ιβ') προσευχὴ Συμεὼν ¹²⁷, ὕμνος ιγ') προσευχὴ Ζαχαρίου ¹²⁸, ὕμνος ιδ') ὕμνος Ἑωθινὸς «Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ», ᾠδὰς δὲ πνευματικὰς τὰ ὑπὸ τῶν πρώτων χριστιανῶν ποιητῶν ποιηθέντα καὶ ἀδόμενα ᾠσματα, πρὸς διάκρισιν τῶν ἐθνικῶν ἐλληνικῶν ᾠδῶν. Ἀτυχῶς οὐδὲν τῶν ἱερῶν ἐκείνων ᾠσμάτων τῆς ἀρχαιότητος διεσώθη. «Ἡ περίπτωσις ὅτι οἱ ψαλμοὶ καὶ οἱ ὕμνοι τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας οὐδόλως περιήλθον μέχρις ἡμῶν, δύναται ν' ἀποδοθῇ εἰς διαφόρους αἰτίας, λέγει ὁ λόγιος ἀρχιεπίσκοπος Ζακύνθου Διονύσιος Λάττας ¹²⁹. Οὗτοι ἦσαν σχετικῶς ὀλίγοι τὸν ἀριθμὸν, συνιστάμενοι μόνον εἰς ὀλίγους ὕμνους, οἵτινες ἐτηροῦντο εἰς τὴν μνήμην τῶν νέων, καὶ πάντων ἐκείνων, οἵτινες δὲν ἠδύναντο νὰ υποστῶσι τὴν δαπάνην χειρογράφου κειμένου. Οὗτοι δὲ βεβαίως θὰ κατεστράφησαν ὁλοσχερῶς κατὰ τοὺς χρόνους τῶν διωγμῶν». Ἐν τῇ

δοξολογία, ἥτις ἐψάλλετο ὑφ' ἑνὸς δίχα ὄργανου. Ἡ συνήθεια αὕτη καὶ παρ' Ἑβραίοις ὑπῆρχεν, ὡς βεβαίῳ καὶ ὁ Ἀνώνυμος λέγων «Μετὰ τῶν ἄλλων ψαλτῶν καὶ ἀρχωδῶν ἔψαλλε μετὰ τοῦ ψαλτηρίου ὁ Δαβὶδ· ἕκαστος δὲ πνεύματι ἀγίῳ κινούμενος ὕμνει τὸν Θεόν οἱ δὲ λοιποὶ ἡσυχίαν ἔχον, ὑπερφώνουν δὲ τῷ ψάλλοντι τό, ἀλληλουϊά. Ἡνίκα δὲ ἐπ' ἄλλον ἐπεπήδα τὸ πνεῦμα, οἱ λοιποὶ ἤρριμουν».

116) Ἡσ. ΙΕ. 1—19.

117) Δευτερ. ΑΒ' 1—43.

118) Α. Βασιλ. Γ'. 1—10.

119) Ἡσ. ΚΣΤ' 9—17.

120) Ἰων. ΚΓ. 10.

121) Ἀββακ. Γ. 2—19.

122) Ἡ σ. ΑΗ' 10—12.

123) Β. Παραλειπ. ΚΓ.

124) Δανιήλ Γ' 26—45.

125) αὐτόθι Γ'. 52—88.

126) Λουκ Α'. 46—54.

127) αὐτόθι Β'. 29—32.

128) αὐτόθι Α'. 68—79.

129) Χριστιανικὴ Ἀρχαιολογία. τόμ. Α' ἐν Ἀθήναις σ. 338—339.

Ἐκκλησιαστικῇ Ἱστορίᾳ τοῦ Εὐσεβίου ἀνέγνωμεν ὅτι ἐπὶ Δεκίου, Διοκλητιανοῦ καὶ Ἰουλιανοῦ πολλὰ ἐκκλησιαστικὰ βιβλία ἀπωλέσθησαν. Καὶ παρ' Ἀρνοβίου ¹³⁰ ἀναγινώσκουμεν ὅτι οἱ ἐθνικοὶ ἐν τοῖς διωγμοῖς κατέκαιον τὰ τῶν χριστιανῶν βιβλία. Τὸ αὐτὸ ἔπραττον καὶ οἱ ἀρειανοί, βραδύτερον δὲ καὶ οἱ εἰκονομάχοι.

Οἱ Χριστιανοὶ κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Ἀποστόλων, καθάπερ ἱστορεῖ ἡ τῆς Ἐκκλησίας ἱστορία, ἀπὸ τοῦ Α' μ. Χ. αἰῶνος συν-ερχόμενοι ἰδίᾳ τὴν ἐσπέραν τοῦ Σαββάτου καὶ τὴν πρωτὰν τῆς Κυριακῆς ¹³¹ ἐπὶ προσευχὴν εἰς ταπεινοὺς τινὰς καὶ αὐτοσχεδίου ναοὺς, ἔστιν ὅτε καὶ ἐν σπηλαίοις καὶ ταῖς ὁπαῖς τῆς γῆς ἕνεκα τῶν γνωστῶν διωγμῶν ¹³² ἔψαλλον ἐκείνους τοὺς ψαλμοὺς τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, οἵτινες διὰ τοῦ Προφητὰνακτος ἀνήγγελλον τὴν ἔλευσιν καὶ τὰς χάριτας τοῦ Μεσίου ¹³³, τοῦ μεσίτου μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ὅστις ἦνωσεν αὐτοὺς ἐν τῇ πίστει καὶ ὁμονοίᾳ διὰ τοῦ οὐρανίου αὐτοῦ Πατρὸς, καὶ οὕτως ἀνύμνουν τὸν Θεὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ, τε-λετουργοῦντες τὰ κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν Ἀποστόλων, ἀναγινώσκοντες τὰς Γραφὰς ¹³⁴, καὶ πολλάκις ἀκροώμενοι τοῦ θείου λόγου παρὰ τοῦ προΐσταμένου τοῦ εὐκτηρίου οἴκου ¹³⁵.

130) Arnobii adversus gentiles IV 36.

131) Ψαλμοὶ τινὲς ἐψάλλοντο ὠρισμένως ἐν τισι περιστάσεσιν· ὑπῆρχον ἐπο-μένως πρωινοὶ καὶ ἑσπερινοὶ ψαλμοί, καὶ ψαλμοὶ ὠρισμένοι ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων ἵνα ψάλλωνται κατὰ διαφόρους θρησκευτικὰς ἐορτάς (Ἀποστολ. Διαταγ. Βιβλ. Η' κεφ. 37. Βιβλ. Β' κεφ. 59. Ἀθαν. ἐπιστ. πρὸς Μαρκελλ. τόμ. Α' καὶ περὶ Παρθεν. σελ. 1057 Κασσιαν. Institut. lib. III. 3)—Ἐν τῇ ΝΣΤ' Ὁμιλίᾳ εἰς Ματθαῖον ὁ Χρυσόστομος ἐκτίθησι δύο εὐχαριστηρίου ὕμνους («ἱερὰς ψάδας» καὶ «μελωδίαν πνευματικὴν»), ψαλλομένους εἰς γενικὰς συναθροίσεις ὑπὸ τῶν μο-ναχῶν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ πρὸ τοῦ γεύματος καὶ μετὰ τὸ γεῦμα «Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς ὁ διατρέφων σε ἐκ νεότητός μου» καὶ «Δόξα σοι, Κύριε δόξα σοι ἅγιε, δόξα σοι βασιλεῦ ὅτι δέδωκας ἡμῖν » Ἐν δὲ τῇ Ὁμιλίᾳ εἰς τὸν ΜΑ' ψαλμὸν ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος παραγγέλλει ὅπως μετὰ τὴν τράπεζαν ἀντὶ βαλσάμου πλη-ρῶσιν οἱ χριστιανοὶ τὰ χεῖλη αὐτῶν πνευματικῆς μελωδίας ἀνακράζοντες πρὸς τὸν Θεὸν ὁμοφώνως «Εὐφρανὰς ἡμᾶς Κύριε ἐν τοῖς ποιήμασί σου» (Ψαλμ. ΙΘ').

132) Περί τὰ τέλη τοῦ Β' μ. Χ. αἰῶνος ἀπαντῶμεν ναοὺς.

133) Πράξ. Α' 16—20. Β' 25—35. Δ' 25—27. ΙΓ' 33—36.

134) Κολασ. Δ' 16. Α' Θεσσαλ. Ε, 27. Ἰουστίν. Ἀπολογ. Α, Κεφ. 67 «Συνέλευσις γίνεται, καὶ τὰ Ἀπομνημονεύματα τῶν Ἀποστόλων ἡ τὰ συγ-γράμματα τῶν Προφητῶν ἀναγινώσκειται μέχρις ἐγχωρεῖ.»

135) Ἰουστίν. Ἀπολογ. Α. κεφ. 67 «Εἴτα, παυσμένου τοῦ ἀναγινώσκοντος ὁ προεστὼς τοῦ λόγου τὴν νοουθεσίαν καὶ πρόσκλησιν τῆς τῶν καλῶν τούτων μιμήσεως ποιεῖται » Καὶ ὁ Σωκράτης ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ αὐτοῦ Ἱστορίᾳ Βιβλ. Ζ'. κεφ. 2, περὶ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἀττικοῦ λέγει «Πρό-

ΨΑΛΤΑΙ ΚΑΙ ΙΣΟΚΡΑΤΑΙ ΕΝ ΤΗ ΑΡΧΑΙΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ

Κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν ταῖς συνάξεσι τῶν Χριστιανῶν πρὸς προσευχὴν, ἕκαστος ἠδύνατο νὰ ψάλλῃ ἐλευθέρως, τηρῶν ὅμως τὴν τάξιν αὐτοῦ καὶ πειθόμενος εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ προεστῶτος, ὡς μαρτυρεῖ περὶ τούτου ὁ Τερτυλλιανός ¹³⁶, σαφέστερον δὲ ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος «Ἴδου γὰρ ὁ ψαλμὸς ἐπεισελθὼν τὰς διαφόρους ἐκέρασε φωνάς, καὶ μίαν παναρμόνιον ᾠδὴν ἀνενεχθῆναι παρεσκεύασε· καὶ νέοι καὶ γέροντες, καὶ πλούσιοι καὶ πένητες, καὶ γυναῖκες καὶ ἄνδρες, καὶ δοῦλοι καὶ ἐλεύθεροι, μίαν τινὰ μελωδίαν ἀνηνέγκαμεν ἅπαντες . . . φθέγγεται ὁ Προφήτης, καὶ πάντες ἀποκρινόμεθα καὶ πάντες συνεπηχοῦμεν . . . Ἐκ ποδῶν ἅπασα ἡ τοῦ βίου ἀνωμαλία ἀπελήλαται, καὶ εἰς χορὸς ἐξ ἁπάντων συγκεκρότηται . . . Οὐδὲ γὰρ ἐστὶν εἰπεῖν ὅτι ὁ μὲν δεσπότης μετὰ πολλῆς ψάλλει τῆς παρρησίας, ἐπιστομίζεται δὲ ὁ οἰκέτης, οὐδ' αὖ ὁ πλούσιος μὲν κινεῖ τὴν γλῶσσαν, ἄφωνία δὲ ὁ πένης καταδικάζεται· οὐδὲ αὖ ἄνθρωπος μὲν παρρησιάζεται, γυνὴ δὲ σιγᾷ καὶ ἄφωνος ἔστηκεν· ἀλλὰ πάντες τῆς αὐτῆς ἰσοτιμίας ἀπολαύοντες, κοινὴν ἀναφέρομεν τὴν θυσίαν· οὐδ' ἔχει τὸ πλεον εὗτος ἐκείνου, οὐδὲ ἐκεῖνος τούτου, ἀλλὰ πάντες ἐν τῇ αὐτῇ τιμῇ καὶ φωνῇ μιᾷ ἐκ διαφόρων γλωττῶν πρὸς τὸν τῆς οἰκουμένης ἀναπέμπομεν δημιουργόν» ¹³⁷. Ὁ αὐτὸς θεὸς πατὴρ ἀλλαχοῦ ¹³⁸ γράφει «Καὶ γὰρ γυναῖκες καὶ ἄνδρες καὶ πρεσβύτεοι καὶ νέοι διήρηνται μὲν κατὰ τὸν ὑμνωδίας λόγον· τὴν γὰρ ἑκάστου φωνὴν τὸ πνεῦμα κεράσαν, μίαν ἐν ἅπασιν ἐργάζεται τὴν μελωδίαν». Ἡ περὶ τὸ ψάλλειν ἐλευθερία εἶχε κυρίως τὴν βάσιν αὐτῆς εἰς τὰ θεῖα ἐκεῖνα χαρίσματα, περὶ ὧν λέγει καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος «Ὅταν συνέρχησθε, ἕκαστος ὑμῶν ψαλμὸν ἔχει, διδασχὴν ἔχει, γλῶσσαν ἔχει, ἀποκάλυψιν ἔχει, ἐρμηνείαν ἔχει, πάντα πρὸς οἰκοδομὴν γενέσθω» ¹³⁹. Τὴν τοῦ λαοῦ ψαλμωδίαν περιγράφει καὶ Φίλων ὁ Ἰουδαῖος, παρ'

τερον μὲν, ἡνίκα, ἐν τῷ πρεσβυτερίῳ ἐτάττετο, ἑκαθὼν οὐς καὶ ἐπὶ λόγους, ἐπ' ἐκκλησίας ἐδίδασκε » "Ἴδε καὶ Σύνοδ. Λαοδικ. Καν. 17. Αὐγούστ. Λογ. 10 De verbis Apost. τόμ. I. σ. 112.

136) Ἀπολ. κεφ. ΛΘ'.

137) Τομ. XII σ. 349.

138) Ὁμιλία εἰς τὸν 145 Ψαλμὸν.

139) Α' Κορινθ. ΙΔ', 24.

οὐ μανθάνομεν ὅτι οἱ Χριστιανοὶ ἐν ταῖς ἀγρυπνίαις ἐγειρόμενοι πάν-
τες, διηροῦντο εἰς δύο χοροὺς ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ, οἱ ἄνδρες μετὰ
τῶν ἀνδρῶν, καὶ αἱ γυναῖκες μετὰ τῶν γυναικῶν¹⁴⁰. Οἱ χοροὶ δὲ διη-
θύνοντο ὑπὸ τοῦ λεγομένου *πρωτοψάλτου* ἢ *χορολέκτου* καὶ *χοράρ-
χου*. ἔψαλλον δὲ ὅτε μὲν εἰς *μόνον*, ὅτε κατ' ἀντιφώνησιν μετὰ τῶν
προσφύρων Ἀκροτελευτίων. Ἐπὶ τέλους ἀμφότεροι οἱ χοροὶ οἰοῦναι
καταλαμβανόμενοι ὑπὸ θείας ἀγάπης, συνηνοῦντο ὁμοθυμαδὸν εἰς ἓνα
κοινὸν χορόν¹⁴¹. Ὡστε πρὸ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν ψαλτῶν ἐν ταῖς
ἐκκλησίαις πάντες οἱ ἐν τῷ οἴκῳ τῆς προσευχῆς προσευχόμενοι χρι-
στιανοὶ συνῆψαν κρατοῦντες ἐν τῇ μνήμῃ τὰ ἐν χρήσει ἐν τῇ κοινῇ
θείᾳ λατρείᾳ ἄσματα, ἅτινα προσόμοια ἦσαν κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν
συλλαβῶν καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἐννοίας, ἐξ οὗ καὶ προήλθεν ἡ τε χρῆ-
σις τῶν εἰρμῶν καὶ τροπαρίων καὶ τῶν προσομοίων στιχηρῶν.

Ἡ τάξις τῶν ψαλτῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πρωϊμώτατα ἐγκατέστη.
Ἐν τοῖς ἀποστολικοῖς κανόσι καὶ ταῖς λειτουργίαις Ἰακώβου καὶ
Μάρκου¹⁴² πολλάκις μνεῖα γίνεται περὶ ψαλτῶν ὡς κατωτέρας τά-
ξεως¹⁴³. Ἐν δὲ τῇ ἐν Λαοδικείᾳ τοπικῇ Συνόδῳ ὠρίσθη (+367)
ἵνα μηδεὶς πλὴν τῶν καθιερωμένων ψαλτῶν ψάλλῃ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ
«Περὶ τοῦ μὴ δεῖν πλὴν τῶν κανονικῶν ψαλτῶν τῶν ἀπὸ τοῦ ἁμβω-
νος ἀναβαινόντων καὶ ἀπὸ διφθέρας ψαλλόντων, ἐτέρους τινὰς ψάλ-
λειν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ»¹⁴⁴, διότι φαίνεται, εἰς τοὺς πρώτους αἰῶνας
τοῦ χριστιανισμοῦ τινὲς ἐκ τοῦ ὄχλου περιφρονοῦντες τοὺς κληρικοὺς

140) Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ χρονογράφοι διηγοῦνται ὅτι ἐπὶ Ἰουλιανοῦ τοῦ Πα-
ραβάτου, ὅταν κατ' ἀπαίτησιν τοῦ Δαφναίου Ἀπόλλωνος ἐξεβλήθη τοῦ ἑλλη-
νικοῦ ναοῦ τὸ λείψανον τοῦ ἁγίου Βαβύλα, οἱ Χριστιανοί, ἄνδρες τε καὶ γυ-
ναῖκες διαιρεθέντες εἰς χοροὺς μετήγαγον ψάλλοντες τὴν ἄσπεγον τῆς Ἀντιο-
χείας μάρτυρα. Τοὺς ἄδομένους ψαλμοὺς ἀκούσας ὁ αὐτοκράτωρ διέταξε νὰ
συλληφθῶσιν οἱ πρωτοστάται τῶν χορῶν καὶ μαστιγωθῶσι. (Σωκράτους Ἐκκλ.
Ἱστορ. Βιβλ. Γ' κεφ. 18. Θεοδωρητ. Βιβλ. Γ', 923. Καλλίστου Βιβλ. Χ. κεφ. 28).

141) Ἀποστολικαὶ Διαταγαὶ Βιβλ. Β' κεφ. 57 Σωκρ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Βιβλ. Ε' κεφ. 22. Βασιλ. Ἐπιστ. 63. Σωζομ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Βιβλ. Ε' κεφ. 19. Διονυσίου Ἀρεοπαγ. Περὶ Ἐκκλ. Ἱεραρχίας κεφ. 3.

142) Κανὼν ΚΣΤ', μγ. Ἀποστολ. Διαταγαί, Βιβλ. Γ', κεφ. 11. Λειτουργ. ἁγ. Μάρκου ἐν κώδ. Φαβρικ. Ψευδ. ἐπιγρ. Ν. Δ. μερ. Γ' σ. 288. Ἰγνατίου Ἐπ. πρὸς Ἀντιοχ § 12. Ἐφραίμ Σύρ. λογ. 93 Ἰουστιν. Νεαρ. Γ' κανὼν Α'.

143) Ἐν τῇ Δυτικῇ Ἐκκλησίᾳ οἱ ψάλλται δὲν ἀποτελοῦσιν ἰδιαιτέραν τάξιν, ἐν ἄλλαις ἐκκλησίαις λογίζονται ἐν τοῖς Ἀναγνώσταις. (Χριστιανικὴ Ἀρχαιο-
λογία Διονυσίου Λάτα. Ἐν Ἀθήναις. Τόμ. Α'. σελ. 180).

144) Κανὼν ΙΕ'. *Gonsilia Sacrosanta*, ed. Coleti. τόμ. Α'. σ. 1728. πρβλ. καὶ τόμ. Β' σ. 240.

ἔφαλλον ἀσέμνως καὶ δὴ τὰ ἀσυνήθη, τὰ ἄχρηστα. Οἱ πατέρες λοιπὸν ἀπαγορεύοντες τὰ τοιαῦτα, λέγουσιν ὅτι, ἐκτὸς τῶν κληρικῶν τῶν ἐν τῷ χορῷ ψαλλόντων οὐδεὶς νὰ ἔχη τὸ δικαίωμα τοῦ ἀρχεσθαι τῆς ψαλμωδίας. Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω κανόνος μαρτυρεῖται ὅτι οἱ ψάλλται ἴσταντο ἐπὶ τοῦ ἁμβωνος, ὅστις ἦτο ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ· μεταγενεστέρως δέ, τοῦ ἁμβωνος ἀρθέντος ἐκ τοῦ μέσου καὶ μόνον εἰς τὸ κήρυγμα ὀρισθέντος, οἱ χοροὶ ἴσταντο ἐκατέρωθεν, ὡς καὶ σήμερον, καὶ ἔφαλλον ἐξ ἑνὸς βιβλίου καὶ ἐπὶ ὀρισμένου κειμένου, ὅπως, κατὰ τὸν Μ. Βασίλειον, μετὰ τοῦ ἡδονικοῦ καὶ εὐήχου διὰ τὴν ἀκοὴν ἀνεπαισθήτως παραλαμβάνωμεν καὶ τὸ ἐν ταῖς λέξεσιν ὠφέλιμον¹⁴⁵. Τὰ θέματα τῆς ψαλμωδίας τῶν ψαλτῶν ὑπεβάλλοντο ὑπὸ τὴν ἐξέλεγγιν τῶν ἐπισκόπων ἢ τῶν πρεσβυτέρων· πᾶν δ' ὅ,τι ἀνεφέρετο εἰς τὴν τέχνην τῆς μουσικῆς ἀφίετο ὅλως εἰς τοὺς ψάλλτας. Διὰ δὲ τῆς Δ' ἐν Κερθαγένῃ Συνόδου ὁ πρεσβύτερος δικαιούται νὰ διορίζῃ τοὺς ψάλλτας ἀνευ τῆς γνώσεως ἢ ἀδείας τοῦ ἐπισκόπου. Τὸν διορισμὸν ἐχορήγει ὁ πρεσβύτερος διὰ τῶν ἐξῆς λέξεων «*vide ut quod ore cantes, corte cretas, et quod corde credis, operibus comprobēs*» ἤτοι «Ὁρα, πίστευε καὶ ἀποδέχου ἐν τῇ καρδίᾳ σου πᾶν ὅ,τι ἄδεις τῷ στόματι, καὶ ὅ,τι διὰ τῆς πίστεως ἀποδέχη τοῦτο πραγματοποιοίει διὰ τῶν ἔργων¹⁴⁶». Ἀλλὰ καὶ τοὶ οἱ ψάλλται δὲν ἐτάχθησαν μετὰ τοῦ κλήρου, αἶποτε ὅμως ἀπήλαυνον μεγάλης ὑπολήψεως, ὡς εἰκάζει καὶ ὁ εὐμαθὴς ἀρχιεπίσκοπος Ζακύνθου Διονύσιος Λάττας¹⁴⁷, ἐκ τῆς καθιδρύσεως σχολῶν τῆς ἱερᾶς μουσικῆς, καὶ ἐκ τῆς ἰδιαίτερας ἐπ' αὐτῶν προσοχῆς, ἰδίᾳ δὲ ἐπὶ τῶν διδασκάλων αὐτῶν. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Χρυσοστόμου οἱ ψάλλται ἀπετέλουν ἐν τοῖς ναοῖς χορὸν παρεμφερῆ πρὸς τὸν σημερινόν. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἄχρι τῆς σήμερον μέμνηται τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ψάλτου Μαρκιανοῦ, μαρτυρήσαντος τῷ 355 μ. Χ. Ἐν δὲ τοῖς πρακτικοῖς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου (+ 536), λέ-

145) Συμφωνῶ μετὰ τοῦ Πλάτωνος, ἔλεγεν ὁ Κικέρων, ὅτι οὐδὲν τοσοῦτον εὐκόλως διεγείρει ἐντύπωσιν ἐν ταῖς ἀπαλαῖς ψυχαῖς, ὅσον αἱ διάφοροι φωναὶ τῆς μουσικῆς· εἶναι δύσκολον σχεδὸν νὰ παραστήσῃ τις ὁποῖαν δύναμιν ἔχουσιν αὗται ἐπὶ τῆς ψυχῆς. (De legibus, Βιβλ. Β') Τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἀναπτύσσει καὶ ὁ ἱερὸς Αὐγουστίνος (Consess. Βιβλ. Ι'. 50). Παραδέχομαι, λέγει, ὅτι ἡ διάταξις τῆς μουσικῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ εἶναι λίαν ὠφέλιμος, ἰδίως ὅταν τὸ ῥθόμενον μεταδίδεται διὰ καθαρᾶς φωνῆς καὶ δονήσεων τῶν τόνων, ἀκριβῶς ἀναποκρινομένων εἰς τὰς λέξεις τοῦ κειμένου.

146) Κανὼν ι'.

147) Χριστιανικὴ Ἀρχαιολογία. Ἐν Ἀθήναις, τόμ Α'. 1883, σ. 180.

γεται ὅτι πρὸς τέλεσιν τῆς θείας λειτουργίας ἦλθον ψάλλται. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ψαλτῶν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ δὲν ἦτον ὠρισμένος. Ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ὁ ναὸς τῆς ἀγίας Σοφίας ἐν Κωνσταντινουπόλει εἶχεν 25 ψάλλτας, πλὴν τῶν 100 ἀναγνωστῶν, οἵτινες ἐξεπλήρουν καὶ καθήκοντα ψαλτῶν ¹⁴⁸. Οἱ ψάλλται ἐμορφοῦντο μουσικῶς ἐν ταῖς σχολαῖς. Ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου ὑπῆρχον ἐν Κωνσταντινουπόλει ἰδιαίτεροι μουσικοδιδάσκαλοι. Οἱ ψάλλται τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου, βουλήσει καὶ τῆς αὐτοκρατείας, ἐδιδάσκοντο παρ' ἰδιαιτέρων μουσικῶν.

Ἡ Ἐκκλησία διὰ κανόνων καὶ παραινέσεων τῶν θείων πατέρων ἀποδοχιμάζει τὰς ἀτάκτους κραυγὰς τῶν ἐν τοῖς ἱεροῖς ναοῖς ψαλλόντων. Οὕτως ὁ ΟΕ' κανὼν τῆς ἐν Τρούλλῳ ΣΤ' οἰκουμένης Συνόδου (+553) διακελεύεται «Τοὺς ἐπὶ τὸ ψάλλειν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις παραγενομένους βουλόμεθα μῆτε βοαῖς ἀτάκτοις κεχρηθῆναι καὶ τὴν φύσιν πρὸς κραυγὴν ἐκδιᾶζεσθαι, μῆτε τι ἐπιλέγειν τῶν μὴ τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀρμοδίων τε καὶ οἰκείων, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς προσεχῆς καὶ κατανύξεως τὰς ψαλμωδίας προσάγειν τῷ τῶν κρυπτῶν ἐφόρῳ Θεῷ». Ὁ δὲ τούτου ἐρμηνευτὴς Βαλαμῶν ¹⁴⁹ σημειοῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὰδε «Αἱ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαι οἶκοι προσευχῆς λέγονται, ὅθεν καὶ οἱ προσευχόμενοι παρακαλεῖν τὸν Θεὸν ὀφείλουσι μετὰ δακρύων καὶ ταπεινώσεως, οὐ μὴν μετὰ ἀτάκτου καὶ ἀναιδοῦς σχήματος. Διωρίσαντο οὖν οἱ πατέρες μὴ γίνεσθαι τὰ ἱερὰ ψαλμωδήματα διὰ βοῶν ἀτάκτων καὶ ἐπιτεταμένων καὶ τὴν φύσιν παραβιάζομένων μῆτε διὰ τινων καλλιφωνιῶν ἀνοικείων τῇ ἐκκλησιαστικῇ καταστάσει καὶ ἀκολουθίᾳ, οἷά εἰσι τὰ θυμελικά μέλη καὶ αἱ περιτταὶ ποικιλίαι τῶν φωνῶν, ἀλλὰ μετὰ κατανύξεως καὶ θεαρέστου τρόπου προσάγειν τῷ Θεῷ τὰς εὐχὰς.... Ἐπεὶ δὲ παρὰ διαφοροῖς ἁγιωτάτοις πατριάρχαις ἐλαλήθη μὴ μόνον ἐν ταῖς ἑορταῖς γίνεσθαι τοιαῦτα παρὰ τῶν ψαλτῶν ἀλλὰ καὶ παννυχίσαι καὶ μνημοσύνοις τεθνεώτων, γεγόνασιν διάφορα σημειώματα συνοδικὰ ἀφορισμῷ καθυποβάλλοντα τοὺς τοιαῦτα ποιοῦντας καὶ μὴ διὰ ψαλμωδημάτων καὶ ἀλληλουαρίων λιτῶν καὶ ψαλλομένων κατὰ τὸ θεμέλιον τῆς ἐκκλησίας ἐκπληροῦντας τὴν παννύχιον ψαλμωδίαν ¹⁵⁰». Ἀκολουθῶς ὁμῶς δι' ἅπαντας τοὺς ψάλλτας

¹⁴⁸) Τὸ κυριώτερον καθῆκον τῶν ψαλτῶν ἦτο νὰ ἄρχωνται τῆς ψαλμωδίας ἐν τῷ ναῷ καὶ νὰ διευθύνωσιν αὐτήν. Καὶ ὁ Χρυσόστομος λέγει «ὁ ψάλλων ψάλλει μόνος· καὶ πάντες ὑπηγῶσιν, ὡς ἐξ ἑνὸς στόματος ἡ φωνὴ φέρεται» (Ὁμιλ. λστ' τῆς πρὸς Κορινθίους. Α').

¹⁴⁹) Ἡχμασε τῷ 1170 μ. Χ.

¹⁵⁰) Patrologia Migne τόμ. 137 σ. 769. Ὁρ. καὶ Ἀριστην. καὶ Ζωναρᾶ αὐτόθι σ. 772.

ὥρισθησαν ἰδιαίτεροι κανόνες ἐν τῷ Ἐκκλησιαστικῷ Τυπικῷ τοῦ ἁγίου Σάββα· διωρίσθησαν δὲ καὶ ἐπόπται πρὸς ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τῶν ψαλλομένων, καὶ ὡς τοιοῦτοι ἐχρησίμευον οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ προεστῶτες τῶν ἐκκλησιῶν, πρὸς δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ὑμνογράφοι.¹⁵¹

Ὅτι δὲ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ καὶ Ἰσοκράται ὑπῆρχον δηλοῦται ἐκ τινος χωρίου τῆς ἐν λιμῷ καὶ αὐχμῷ Ὁμιλίας τοῦ οὐρανοφάντορος Βασιλείου· «Ὀλίγοι λοιπὸν μετ' ἐμοῦ καὶ τῆς προσευχῆς, καὶ οὗτοι ἰλιγγιῶντες, χασμώμενοι, μεταστρεφόμενοι συνεχῶς καὶ ἐπιτηροῦντες πότε ὁ ψαλμῳδὸς τοὺς στίχους συμπληρώσει, πότε ὡς δεσμωτηρίου τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἀνάγκης τῆς προσευχῆς ἀφαιρεθήσονται. Οἱ δὲ δὴ παῖδες οἱ σμικρότατοι οὗτοι, οἱ τὰς δέλτους ἐν τοῖς διδασκαλείοις ἀποθέμενοι καὶ συμβοῶντες ἡμῖν, ὡς ἄνεσιν καὶ τέρψιν τὸ πρᾶγμα μετέρχονται, ἑορτὴν ποιοῦμενοι τὴν ἡμετέραν λύπην, ἐπειδὴ τῆς ἐπαχθείας τοῦ παιδευτοῦ καὶ τῆς φροντίδος τῶν μαθημάτων πρὸς ὀλίγον ἐλευθεροῦνται». Καὶ ὁ θεῖος Χρυσόστομος λέγει περὶ ἰσοκρατῶν ἐν τῇ σζ' ἐπιστολῇ αὐτοῦ.

ΧΡΗΣΙΣ ΕΝ ΤΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ ΤΟΥ ΜΟΝΩΔΙΚΟΥ ΕΙΔΟΥΣ ΤΗΣ ΨΑΛΜΩΔΙΑΣ

Ἐκ τῶν προεκτεθέντων δὴλον γίγνεται ὅτι ἀνέκαθεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὑπῆρχε τὸ μονωδικὸν εἶδος τῆς ψαλμωδίας, ἥ ὅπερ ταῦτόν, πᾶσαι αἱ φωναὶ ὁσαυδήποτε καὶ οἰαυδήποτε καὶ ἂν ἦσαν πάντοτε ταῦτοχρόνως, ὁμοφώνως καὶ ὁμοτόνως ὠρισμένην τινὰ μελωδίαν ἐξετέλουν, ὡς ἐξ ἐνὸς στόματος, παρεμφερῶς πρὸς τοὺς χοροὺς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, οἵτινες συγχείμενοι ἐνίοτε ἐξ ἑκατοντάδος καὶ πλειόνων μουσικῶν ἔψαλλον ἐν μιᾷ φωνῇ, ἄνευ τῆς προσθήκης ἀνωτέρων καὶ κατωτέρων τόνων. «Τὸ εἶδος τῆς ἱερᾶς ἡμῶν ψαλμωδίας, λέγει Κωνσταντῖνος ὁ ἐξ Οἰκονόμων, ὑπῆρχεν ἐξ ἀρχῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μονωδικόν, νῦν μὲν ἐνός, νῦν δὲ καὶ πολλῶν ἅμα συναδόντων ὁμοφθόγ-

151) Ἡ ἱστορία διηγεῖται ὅτι ὁ ἱερεὺς Κοσμάς ποιήσας τὸν Κανόνα εἰς τὸν Τίμιον Σταυρόν, ἤλθε ποτε εἰς Ἀντιόχειαν καὶ ἔστη ἐν τῷ ναῷ, ὅλως ἀγνώριστος, ἀκροώμενος τοῦ ψαλλομένου μουσουργήματος αὐτοῦ, ὅπερ δὲν ἐψάλλετο κατὰ τὸ μέλος τὸ ὑπ' αὐτοῦ ὀρισθέν, διὸ καὶ ὁ θεῖος μελωδὸς ἐποίησατο πικρὰς παρατηρήσεις πρὸς τοὺς ψάλλτας. Πρὸς βεβαίωσιν μάλιστα διὰ αὐτὸς ὄντως εἶναι ὁ ποιητὴς τοῦ Κανόνος τοῦ Τιμίου Σταυροῦ ἐποίησεν ἐνώπιον τῶν Ἀντιοχείων ψαλτῶν καὶ δευτέραν Θ' ὥδὴν «Ὁ διὰ βρώσεως τοῦ ξύλου».

γως καὶ ὁμοτόνως, ὡς ἐξ ἐνὸς στόματος τῆς αὐτῆς ἐξηχούσης φωνῆς, καθὰ καὶ παρ' ἡμῖν τὴν σήμερον»¹⁵².

Ὁ ἐξ Ἡπείρου καταγόμενος καὶ ἐν Ἀθήναις τὰς διατριβάς ποιούμενος λόγιος μουσικολόγος Ἰωάννης Τζέτζης¹⁵³ πειράται ἰν' ἀποδείξῃ ὅτι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων ἄχρι τῆς ἀλώσεως ἦν ἐν χρήσει ἡ πολύφωνος ἁρμονία. Πρὸς τοῦτο ἐπικαλεῖται χωρία τινὰ τοῦ Ἀγιοπολίτου, ὡς καὶ τὴν ἐξῆς περικοπὴν τῆς Νεαρχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ «θεσπίζομεν μὴ περαιτέρω μὲν ἐξήκοντα πρεσβυτέρων κατὰ τὴν ἀγιωτάτην Μεγάλην Ἐκκλησίαν εἶναι, διακόνους δὲ ἄρρενας ἑκατόν, τεσσαράκοντα δὲ θηλείας καὶ ὑποδιακόνους ἑννεήκοντα, ἀναγνώστας δὲ ἑκατόν δέκα καὶ ψάλτας εἰκοσι πέντε, ὡς εἶναι τὸν πάντα ἀριθμὸν τῶν εὐλαβεστάτων κληρικῶν τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἐν τριακοσίοις εἰκοσι πέντε προσώποις καὶ ἑκατόν πρὸς τούτοις τῶν καλουμένων πυλωρῶν». Αἱ μαρτυρίαι αὗται δὲν ἀρκοῦσι, παρ' ἑμοίγε κριτῇ, πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος, καθόσον μάλιστα εἶναι βεβαίότατον ὅτι ὁ χορὸς ἔφαλλεν ἐν ὁμοτόνῳ καὶ οὐχὶ ἐν ἑτεροτόνῳ πολυφωνίᾳ. Ἐκ τῆς χριστιανικῆς δὲ ἀρχαιότητος οὐδὲν διεσώθη μνημεῖον γραπτὸν τοιοῦτου εἶδους πολυτόνου ψαλμωδίας, γεγραμμένης δηλονοῦν ἐπὶ τεσσάρων γραμμῶν καὶ οὐχὶ ἐπὶ μιᾷ. Πλὴν τοῦ εἰρημένου μουσικολόγου καὶ ὁ λόγιος Κωνσταντῖνος Σάθας στηριζόμενος εἰς τὸ παρατεθὲν χωρίον τῆς Νεαρχῆς, εἰκοτολογεῖ ὅτι «ἡ Μουσικὴ τῶν Βυζαντινῶν ἦν πολύφωνος καὶ πολύτονος, διότι τοσοῦτοι ψάλται ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐκβάλλωσιν ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν τόνον»¹⁵⁴. Ἀλλ' οὐδὲν ἄπυρον πῶς καὶ ὁ εἰρημένος ἱστορικὸς τοιαύτας περὶ τοῦ μουσικοῦ θέματος εἰκασίας διατυποῖ, ἀφοῦ ὁ αὐτὸς λέγει τὰδε «Λέγων ταῦτα ὁρμῶμαι ἐξ ἀπλῆς ἐπιστημονικῆς περιεργείας, καὶ οὔτε νὰ ἐπιβάλλω εἰς τινὰ τὰς ιδέας μου ἀξιῶ, οὔτε ἰσχυρίζομαι νὰ λύσω ὀριστικῶς ζήτημα τόσον περίπλοκον»¹⁵⁵. Ὡστε αἱ γνώμαι τοῦ τε Τζέτζη καὶ Σάθα οὐδὲν κῦρος ἱστορικὸν φέρουσι, διὸ καὶ ἐξακολουθοῦμεν διατεινόμενοι ὅτι ἡ Μουσικὴ ἡμῶν ἦν ἀνέκαθεν πολύφωνος, ἀλλ' οὐχὶ καὶ πολύτονος ὡς ἡ νῦν τετράφωνος εὐρωπαϊκὴ. Τῇ ἡμετέρᾳ γνώμῃ ἔχομεν στοιχοῦντας τὸν μακαρίτην συγγραφέα τῶν *Βυζαντινῶν Μελετῶν* Σπυρίδωνα Ζαμπέλιον, τὸν σο-

152) Περὶ τῶν Ὁ' ἐρμηνευτῶν, τομ. Δ' σ. 766.

153) Περὶ τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς ἐν τῇ ἑλληνικῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐν Μονάχῳ 1874.

154) Ἱστορικὸν Δοκίμιον περὶ τοῦ θεάτρου καὶ τῆς μουσικῆς τῶν Βυζαντινῶν. Ἐν Βενετίᾳ, 1879, σ. σνη' ἐν σημειώσει.

155) αὐτόθι σ. σμη'.

φον Ἀλέξανδρον Ρ. Ραγκαβῆν¹⁵⁶, τὸν ἐν τοῖς μακαριστοῖς ἀριθμούμενον Παναγιώτην Κουπιτώρη¹⁵⁷, καὶ πολλοὺς ἄλλους σοφοὺς.

Ἐσφαλμένη ὅλως καὶ ἡ δοξασία ὅτι ἡ *ἁρμονία* εἰσεπήδησεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἐκ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Μουσικῆς, ἀφοῦ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δὲν εἶχον τὴν ἁρμονίαν ὡς σύστημα, διότι τὸ πᾶν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Μουσικῇ συνίστατο εἰς τὴν *μελωδίαν*¹⁵⁸. Πολλοὶ προσπαθεῖαι κατεβλήθησαν ὅπως εὐρεθῇ τὸ κύρος τοῦ ὀρισμοῦ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἁρμονίας παρὰ τινι ἀρχαίῳ συγγραφεῖ, ἵνα ἐπ' αὐτοῦ θεμελιώσῃ τινὲς τὴν ἁρμονικὴν Μουσικὴν ὡς δῆθεν ἐν χρήσει οὖσαν καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Ἐδράξαντο δὲ τοῦ ἐξῆς Ἀριστοτελικοῦ χωρίου «Ἡ διὰ πασῶν συμφωνία ἄδεταί μόνη, μαγχιδίζουσι δὲ ταύτην, ἄλλην δὲ οὐδεμίαν» Ἀλλὰ τὸ χωρίον τοῦτο λαλεῖ περὶ συμφωνίας καὶ μαγαδίσεως καὶ οὐχὶ περὶ ἁρμονίας. Τὸ δὲ μαγαδίζειν δὲν σημαίνει *κραεῖν πολλῶν φθόγγων*, ἀλλὰ συνάδειν κατ' ἀντιφωνίαν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς πρώτης καὶ τῆς ὀγδόης τοῦ συστήματος δις διαπασῶν, ὡς γίνεται καὶ νῦν παρ' ἡμῖν, ὅταν συνάδοντας ἔχωμεν παῖδας ἢ γυναῖκας. Ὡστε μαγαδίζειν σημαίνει τὸ συμπάλλειν κατὰ μίαν διαπασῶν βαρύτερον ἢ ὀξύτερον. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἠγνόουν τὴν ἁρμονίαν, καθ' ἣν αὕτη ἔχει τανῦν ἔννοιαν παρὰ τοῖς Εὐρωπαίοις¹⁵⁹, διότι οὗτοι ἁρμονίαν λέγοντες νοοῦσι τὴν ἐπιστήμην τῆς ἐν συμφωνίᾳ ἐφαρμογῆς διαφόρων τόνων, ἐνῶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν ἡ καλούμενη ἁρμονία ἦτο ἐν γένει ἡ κατ' ἴσα διαστήματα εὐτακτος καὶ ἐπαλληλος ἐνός ἢ πλείονων τόνων ἀκολουθία. Ὅτι δὲ ἡ λέξις ἁρμονία, ἄλλην σημασίαν εἶχε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ ἄλλην παρὰ τοῖς νεωτέροις δηλοῦται καὶ ἐξ ὅσων γράφει ὁ ἐκδότης τῶν Πλατωνικῶν Διαλόγων Σταλθάουμ ἐν τῷ πονήματι αὐτοῦ *Musica ex Platone*. «Nam quam nostri vocare solent harmoniam, n. e. vocum et sonorum complurium concentum uno eodemque tempore auribus accidenten, eam Graeci dixerunt potius symphoniam,

156) Πρβλ. Περὶ ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Ἑστία, ἔτος ΙΓ', τομ. ΚΒ', ἀριθ. 642. 17 Ἀπριλίου 1888 σ. 243.

157) Λόγος πανηγυρικὸς περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, 1876. σ. 30—31.

158) Οἱ Εὐρωπαῖοι διαιροῦσι τὴν μουσικὴν εἰς *Μελωδίαν* καὶ Ἀρμονίαν, καὶ *Μελωδίαν* μὲν καλοῦσι τὸ ὑφ' ἐνός ψαλλόμενον μέλος, Ἀρμονίαν δὲ τὸ ὑπὸ πολλῶν μουσικῶν, οἵτινες δὲν κρατοῦσι τὸ αὐτὸ ἴσον, ἀλλ' ἄλλοι μὲν βαρύτερον, ἄλλοι ὀξύτερον, καὶ ἄλλοι ἔτι ὀξύτερον.

159) Περὶ τῆς μουσικῆς τῶν Ἑλλήνων καὶ ἰδίως τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑπὸ Εὐσταθίου Θερεϊανοῦ, ἀρχιμανδρίτου. Ἐν Τεργέστη, 1875, σελ. 17.

harmoniam, quippe intelligentes. aptam concinnamque va-
riorum sonorum consecutionem secundum tonorum genera
ex artis legibus factam, qualis in melodia cernitur. • ἤτοι,

«Ἦνπερ γὰρ οἱ ἡμέτεροι καλεῖν εἰώθασιν *ἀρμονίαν* ἤτοι φωνῶν καὶ
φθόγγων πλειόνων συνωδίαν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ χρόνῳ τοῖς ὡς προσ-
γινομένην, ταύτην οἱ Ἕλληνες *συμφωνίαν* μάλλον ἐκάλεσαν, ἀρμο-
νίαν γε δὴ ἐννοοῦντες τὴν ἀρμωδίαν καὶ εὐρυθμον ποικίλων φθόγ-
γων ἀκολουθίαν, τὴν κατὰ τὰ γένη τῶν τόνων ἐκ τῶν τῆς τέχνης νό-
μων γινομένην, ὅλα τις ἐν τῇ μελωδίᾳ καθοράται». Τοῦτο ἀποδει-
κνύει καὶ ὁ διάσημος ἀρχαιολόγος καὶ μουσικὸς τῆς Δύσεως Ἰωάννης
ὁ Φράντζιος ἐπαγόμενος τὰ ἐξῆς «Τοσαύτη ὑπῆρξε τῶν νεωτέρων
συγγραφέων ἡ κουφότης, ὥστε ἱκανὸν ἐνόμισαν τὸ ὅτι ἀντέγραψαν
τὰς γνώμας τῶν πρὸ αὐτῶν περὶ Μουσικῆς γραψάντων, ἐνῶ οὐδὲν
μέγα συνεισήνεγκον εἰς διαφώτισιν τῆς ὑποθέσεως....Τῶν ὀνομάτων,
τῶν ἐκ τῆς τέχνης ὑπολειφθέντων, τοιαύτην ἐποίησαντο κατάχρησιν,
ὥστε ἐφῆρμοςαν αὐτὰ εἰς νέα ἐφευρήματα, εἰς οὐδὲν λογισάμενοι τὴν
προτέραν σημασίαν, ὥστε ἐκ τούτου οὐ μόνον ἡλλοιωθῇ ἐκάστης λέ-
ξεως ἡ δύναμις, ἀλλὰ καὶ παντελῶς διεστράφη. Καὶ τίς ἀγνοεῖ, π.
χ. ὅτι μουσική, μελωδία, ἀρμονία, εἰσὶ μὲν λέξεις ἑλληνικαί, ἐν δὲ
τοῖς νεωτέροις χρόνοις πολὺ διάφορον ἔχουσι σημασίαν, παρ' ὅταν εἶ-
χον ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς Ἑλλάδος, ἥ καὶ ἐν τῇ παρακμῇ....Ὡστε μάλ-
λον ἐπίφογός ἐστιν ἡ δοξασία ἐκείνων, οἵτινες εἰς τὰ ἤθη τῶν ἡμε-
τέρων χρόνων παιδευθέντες, νομίζουσιν ὅτι ἀρκοῦντως δύνανται νὰ
κρίνωσι περὶ τῆς ἀρχαίας ἐκείνης Μουσικῆς»¹⁶⁰.

Ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων πολλάκις διαφόρως ἡρμηνεύετο ἡ
λέξις ἀρμονία. Ὁ Σουτδας καὶ ὁ Ἡσύχιος ἐρμηνεύουσι τὴν λέξιν διὰ
τοῦ εὐτακτοῦ ἀκολουθία, ὁ Πλούταρχος διὰ τοῦ τρόπος ἢ τόπος, Περὶ
Ἀριστοξένῳ δηλοῖ τὸ ἐναρμόνιον γένος τῆς μουσικῆς. Ἐν γένει δὲ
ἀναντιρρήτον τυγχάνει ὅτι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἡ ἀρμονία οὐδαμῶς
εἶχε τὴν ἐννοίαν τῆς ἀρμονίας τῶν Εὐρωπαίων, ἅτε δὴ τῆς ἀρχαίας
Ἑλληνικῆς Μουσικῆς οὐσης ὁμοτόνου (μελωδικῆς), καὶ οὐχὶ πολυτό-
νου ἐν ἑτεροτονίᾳ (ἀρμονικῆς). Ὁμότονος δὲ ἦτο, διότι ἡ σύστασις
τῆς ἑλληνικῆς κλίμακος ἐτύγχανεν ἀκατάλληλος πρὸς ἀρμονίαν, ἥτις
ἀπῆται οὐσιωδῶς τὸ διὰ τριῶν. Οὕτω τοῦλάχιστον ἐρμηνεύεται καὶ
χωρίον τι τοῦ Ἀριστοξένου¹⁶¹ περὶ ἡττονος τόνου. Ἀλλὰ καὶ τὸ νῦν

¹⁶⁰) Περὶ Ἑλλήνων μουσικῆς, διατριβὴ λατινιστὶ γραφεῖσα ὑπὸ Ἰ. Φραν-
τζίου μεταφρ. Κουπιτώρη. Ὅρ. Ἐφημερίδα Φιλομαθῶν ἀριθ. 623 καὶ
Νέαν Ἐπτάλοφον σελ. 253.

¹⁶¹) Πρβλ. ΙΘ', 18.

σύστημα τῆς ἁρμονίας δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπινοηθῇ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἀνευ τῆς βοηθείας τῶν κλειδωτῶν ὀργάνων. Ἐν ταῖς χορωδίασι ὑπῆρχον βεβαίως καὶ ὀξύφωνοι, βαρύφωνοι καὶ μεσόφωνοι, ἀλλ' ἅπαντες ἔψαλλον τὸ μέλος ἐν τῇ διαπασῶν καὶ οὐχὶ ἐν τῇ διὰ τεσσάρων ἢ συλλαβῆς καὶ διὰ πέντε ἢ δι' ὀκτείδων. Τοῦ Σταγειρίτου φιλοσόφου ἡ μαρτυρία ὅτι «διὰ πέντε οὐκ ἄδουσιν ἀντίφωνοι» εἶναι ἀπόδειξις ἀναμφήρις ὅτι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλήσι δὲν ὑπῆρχεν ἡ πολυφωνία τοῦ μέλους, ἡ σήμερον λεγομένη ἁρμονία. «Τοῦτο δ' εἶναι λίαν ἄλλως φυσικόν, ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ Βερναρδάκης¹⁶², διότι ἡ ἁρμονία εἶναι τὸ ἔσχατον ἐπακολούθημα τῆς ἐν Εὐρώπῃ Μουσικῆς ἀναπτύξεως». Λοιπὸν κατὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν τῆς λέξεως ἔννοιαν, ἁρμονίαν, ὡς ἔφθημεν εἰπόντες, οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες δὲν εἶχον διότι ἡ ἐκ τῶν τριῶν ἀντιφωνιῶν, τῆς τοῦ μεσοειδοῦς, ὑπατοειδοῦς καὶ νητοειδοῦς μέλους καταρτιζομένη πολύφωνος συμφωδία, συμφωνία ἐστὶ τῶν δι' ὀκτὼ εἴτε διαπασῶν συναδόντων καὶ βάσιν ἔχει τὸν αὐτὸν φθόγγον. ἦτοι τὸ ὁμόφωνον ἐν ἀντιφωνίᾳ εἴτε κατ' ὀγδόην, ἡ δὲ διὰ τεσσάρων συμφωνία καὶ ἡ διὰ πέντε ἦσαν στοχεῖα τῆς ἁρμονίας, οὐχὶ ἁρμονία. «Τὸ ζήτημα, ἂν ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ Μουσικὴ ἐγίνωσκε τὴν ἁρμονίαν, ἢ, σαφέστερον εἰπεῖν, ἂν ἦτο ὁμότονος ἢ πολύφωνος ἐν ἑτεροφωνίᾳ δύναται νὰ θεωρηθῇ λελυμένον, ὡς πρεσβεύει καὶ ὁ μακαρίτης ἀρχιμανδρίτης Εὐστάθιος ὁ Θερεϊανός. Ἡ ὁμοφωνία ἐν ὁμοτονίᾳ εἶναι ἡ βάσις τῆς μελωδίας, ὅπως ἡ πολυφωνία ἐν ἑτεροφωνίᾳ εἶναι τὸ θεμέλιον τῆς καθ' ἡμᾶς ἁρμονίας.... Ἐὰν ἦτο δυνατόν ν' ἀποδειχθῇ ὅτι ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ Μουσικὴ ἦτο πολύφωνος, κατὰ τὰ δόγματα τῆς καθ' ἡμᾶς ἁρμονικῆς, τοῦτο μὲν τὸ εὕρημα θὰ ἦτο βεβαίως οὐχὶ μικρόν, οἱ δὲ συνηγοροῦντες ὑπὲρ τῆς ἁρμονικῆς πολυφωνίας τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, θὰ ἐδικαιούντο νὰ παραλάβωσιν ἐπίκουρον ἀρχαιοτάτην παράδοσιν, οὕτω δὲ ἀπαλλαγῶσι τῆς ὀνειδιζομένης αὐτοῖς νεωτεριστικῆς ὀρέξεως. Οὐδὲν ἦττον ὑπάρχουσι μελωδίαι, αἵτινες ἁρμοζόμεναι κατὰ τοὺς κανόνας τῆς ἁρμονικῆς ἀποβάλλουσιν οὐ μόνον τὴν καλλονὴν ἀλλὰ καὶ τὸ φυσικόν καὶ ὅλως ἰδιοφυὲς αὐτῶν μέλος, ἀλλοιούμεναι παντάπασι καὶ διαστρεφόμεναι. Ὁ ἀνατολίτης, φύσει ἐπιρρεπὴς ὦν εἰς τὴν μονότονον μελωδίαν, ἀγαπᾷ πρὸ πάντων τὴν ἡρεμὸν ἐκείνην τῆς ψυχῆς ἔκχυσιν, ἥτις ἐξαγγέλλεται διὰ γλυκεῆς μελωδήματος, πρὸς ὃ ὅλως ἀπάθει ἡ πολυόργανος τοῦ Εὐρωπαϊοῦ πολυφωνία. Οὕτω πολλὰ τῶν δημοτικῶν

162) Δόγος αὐτοσχέδιος περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς Ἐν Τεργέστη. 1876, σ. 25.

ξσμάτων τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἀνεπίδεκτα ἀρμονίας»¹⁶³. Ἐκ τῶν λεχθέντων οὐκ ἀπεικίτως συνάγομεν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες μὴ ἔχοντες τὴν ἀρμονίαν ὡς σύστημα, ἦτο ὅλως ἀδύνατον νὰ ἐχορήγουν τοιαύτην εἰς τὴν χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τοὺς πρώτους τοῦ χριστιανισμοῦ αἰῶνας.

Η ΦΩΝΗΤΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ ΕΝ ΤΗ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚῃ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ

Ὅτε ἀνεφάνη ὁ Χριστιανισμός, δύο μέθοδοι ψαλμωδίας ὑπῆρχον ἐν χρήσει, ἡ καθαρῶς φωνητικὴ, καὶ ἡ φωνητικὴ συνοδευομένη διὰ τῶν φωνῶν τῶν μουσικῶν ὀργάνων, ὡς ἐν τῇ συναγωγῇ τῶν Ἰουδαίων¹⁶⁴. Οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἀπορρίψαντες τὴν πολύθρουν καὶ ποικιλόκροτον χρῆσιν τῶν τεχνικῶν ὀργάνων, ἐθέσπισαν κατὰ τὸ

163) Περὶ τῆς μουσικῆς τῶν Ἑλλήνων καὶ ἰδίως τῆς Ἐκκλησιαστικῆς. Ἐν Τεργέστη, 1875, σ. 19—20.

164) Λίαν πρωῒμως εἰσῆχθη ἡ ὀργανικὴ μουσικὴ παρὰ τοῖς Ἑβραίοις, διὸ καὶ πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ ἀναφέρονται μουσικοὶ καὶ μουσικά ὄργανα «Καὶ ὄνομα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ Ἰουβάλ· οὗτος ἦν ὁ καταδείξας ψαλτήριον καὶ κιθάραν» (Γενεσ. κεφ. Δ' 21). Καὶ μουσικαὶ γυναῖκες ὑπῆρχον, ἀλλ' αὗται κατὰ τὴν πιθανωτέραν γνώμην, δὲν συνέψαλλον μετὰ τῶν ἀνδρῶν ἐν τῷ ναῷ, ἀλλ' ἐπὶ θρησκευτικῶν πομπῶν καὶ παρατάξεων, ἔξω τοῦ ναοῦ τελουμένων. Περὶ μουσικῶν ὀργάνων γίνεται μνεῖα καὶ ἀλλαχοῦ (Γεν. κεφ. ΛΑ', 26 καὶ 27. Ἐξῆδ. κεφ. ΙΒ', 1. 20 καὶ 21. Ἀριθ. κεφ. Ι. 1—4 καὶ 9—10. αὐτόθι κεφ. ΛΑ', 6 καὶ 7. Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, κεφ. ζ'. 1—9). Ἡ ὀργανικὴ μουσικὴ λίαν ἐκαλλιεργήθη ἐπὶ τοῦ Δαβὶδ, τοῦ δεξιῶς κρούοντος τὸ ψαλτήριον καὶ εἰσαγαγόντος ταύτην εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου, διετηρήθη δὲ καὶ μέχρι τῆς τελείας τῶν Ἰουδαίων διασπορᾶς ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς ἐξουσίας καὶ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐν τοῖς Παραλειπομένοις (Α' κεφ. ις'. 14. ΚΓ', 5 καὶ 6) ἀναγινώσκουμεν ὅτι ὁ θεοσεβὴς Προφητάναξ κατέστησε τετρακισχιλίους ψάλτας, οὓς διαιρέσας εἰς 24 τάξεις, ἀπετέλεσεν ἐξ αὐτῶν χορούς, προωρισμένους νὰ ψάλλωσιν ἐνώπιον τοῦ Κυρίου ὑπὸ τὸν ἦχον μουσικῶν ὀργάνων. Χρησιμοποιῶντων τῶν τριῶν μουσικῶν, Ἀσάφ, Αἰμάν καὶ Ἰδοθὺν (αὐτόθι, κεφ. ζ'. 31—34, κεφ. ΚΒ', 1—13), ὧν ὁ μὲν πρὸς τὴν νάβλαν ἦ τὸ ψαλτήριον ἔψαλλεν, ὁ δὲ πρὸς τὰ κύμβαλα, καὶ ὁ τρίτος πρὸς τὴν κινύραν. Οἱ Λευῖται οὗτοι ἐρημιζόντο ὡς ἔξοχοι καὶ ἀριστοὶ μουσικοὶ καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς ξένοις ἔθνεσι. (Ψαλμ. ρλζ'. 1 καὶ ἐφεξῆς). Μετὰ τὸ ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ Σολομῶντος προσελθὼν σχίσμα, ἡ μουσικὴ τοῦ λαοῦ ἀπώλεσε τὴν μεγαλοπρέπειαν αὐτῆς. Γνωστὰ δὲ εἰσὶ τὰ ἔξοχα ᾄσματα, δι' ὧν οἱ ἐν αἰχμαλωσίᾳ Ἑβραῖοι, ἐπὶ τὰς ἱτέας «τὰ ὄργανα κρεμάσαντες», ἐῤῥέχον τοὺς κλαυμούς αὐτῶν «ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνης».

παράδειγμα τῆς ψαλμωδίας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καὶ τῶν θείων Ἀποστόλων ὅπως χρῆσις γίνεται ἐν τῇ χριστιανικῇ ἐκκλησίᾳ τῆς φωνητικῆς μουσικῆς, ἕνεκα τῆς φυσικότητος καὶ κομψότητος τοῦ φωνητικοῦ ὀργάνου. Ὁ θεσμὸς αὗτος θεωρητέος ἐξ ὀχῶς σπουδαίως, διότι ἡ ἀνθρωπίνη φωνή, κατὰ τὸν σοφὸν Βραΐλαν, κρᾶσις ἐγγόρδου καὶ πνευστοῦ ὀργάνου οὕσα διὰ τὴν ἐλαστικότητα αὐτῆς, τὴν καθαρότητα, τὴν ἔκτασιν, τὴν γλυκύτητα, τὴν ἄμεσον πρὸς τὸ αἶσθημα σχέσιν, καὶ δι' ἣν ὡς ἐκ τούτου διεγείρει συμπάθειαν, εἶναι τὸ ἐντελέστατον τῶν ὀργάνων¹⁶⁵. Ἐκαστος καὶ σμικρὰν ἔχων γινώσιν τῆς μουσικῆς ἀναγνώριζει, ὅτι ἡ καλὴ φωνὴ ὑπερβάλλει πᾶν ὄργανον κατὰ τὴν ἡδύτητα καὶ εὐστροφίαν. Καὶ ἔξοχος μουσικός¹⁶⁶ ἐξυμῶν τὴν ἀνθρωπίνην φωνὴν λέγει «Οὐδὲν ὑπάρχει ἡδύτερον καὶ καταπληκτικώτερον τῆς γυναικείας φωνῆς· οὐδὲν συγκινητικώτερον καὶ καθαρώτερον τῆς παιδικῆς φωνῆς· οὐδὲν ἰσχυρότερον καὶ εὐγενέστερον τῆς ἀνδρικῆς φωνῆς, καὶ οὐδὲν ἁρμονικώτερον, πληρέστερον καὶ ἐνθουσιαστικώτερον τοῦ ἐξ ἀνδρικῶν, γυναικείων καὶ παιδικῶν φωνῶν συγκειμένου χοροῦ». Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ λοιπὸν τοῦ ἐντελεστάτου ὀργάνου χρῆσις ἐγένετο «ἡμῖν δὲ πρὸς θεῖον ὕμνον οὐδὲν τι μουσικὸν παραλαμβάνεται ὄργανον, ἀλλὰ διὰ ζωσῆς μόνῃς φωνῆς ἐναρμονίου ᾄδομεν τῷ Θεῷ»¹⁶⁷, οὐδαμοῦ δὲ τῆς ὀργανικῆς μουσικῆς, διότι, τὰ ὄργανα, κατὰ Θωμᾶν τὸν Ἀκινάτην¹⁶⁸, μᾶλλον χαυνοῦσι τὴν καρδίαν ἢ διεγείρουσιν αὐτὴν πρὸς τὴν ἀρετὴν· διὸ καὶ ὁ Θεὸς λέγει τῷ Προφῆτῃ Ἀμώς «Ἀπόστησον ἀπ' ἐμοῦ ἤχον ῥῥῶν σου, καὶ ψαλμὸν ὀργάνων σου οὐκ ἀκούσομαι»· κατὰ δὲ τὸν φιλόσοφον καὶ μάρτυρα Ἰουστίνον «Τὸ ᾄδειν δι' ἀψύχων ὀργάνων καὶ συρίγγων ἐμπρέπει παισίν, εἰς ἔννοιαν μηκέτι ἐλθοῦσιν (ἦτοι τοῖς Ἰουδαίοις), διὰ τοῦτο οὐκ ἐπιτρέπεται ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις ἢ δι' ὀργάνων χρῆσις τῆς ὑμνωδίας, ὡς καὶ πᾶν τοῖς ἀτελεσὶ τὸν νοῦν ἁρμόδιον, ἀλλ' ᾄδειν προσήκει ἀπλῶς»¹⁶⁹. «Υπέμετρος μουσική, λέγει Μελέτιος ὁ Πηγᾶς καὶ τῷ ἡδέϊ παρὰ τὸ μέτρον ἐνασχολουμένη, οὐχ ἡδύνει, ἀλλ' ἐκλύει... διὰ τοῦτο γὰρ καὶ φωνὰς μόνον τῶν ἀνθρώπων ἀποδεχόμενοι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὡς φύσει ἐνυπαρχούσας καὶ ἀπεριέργους, τὰ δι' ὀργάνων

165) Φιλοσοφία. Περὶ Μουσικῆς, σ. 166.

166) Nouvelle encyclopedie theologique. Migne. Dictionaire de plain-chant 1860. pag. 1541.

167) Ζωναρᾶ ἐξήγησις τῶν ἁσματικῶν Κανόνων Migne Patrologia Graeca. τομ. 135 σ. 425.

168) Ἦχμασε κατὰ τὸν IB' αἰῶνα.

169) Πρ6λ. Ἀρνοβ. 1. VIII κατ' ἐθνικῶν.

κρούματα καὶ ἐμπνεύματα ἀποδιοπομποῦσιν ὡς περιεργωδέστερα οἱ θεοὶ Πατέρες»¹⁷⁰. Ἐν ταῖς Ἀποστολικαῖς διατάξεσιν ἀπαγορεύεται παντὶ Χριστιανῷ ἡ ἐνόργανος μουσικὴ καὶ ρητῶς ὀρίζεται νὰ μὴ βαπτίζωσι τοὺς παίζοντας κιθάραν καὶ βάρβιτον. Ἐπετράπη δὲ ἡ χρῆσις τῆς ὀργανικῆς μουσικῆς εἰς τὸ Ἰουδαϊκὸν ἔθνος διὰ νὰ ἀπομακρυνθῇ ἐκ τῶν θορυβωδῶν ἐθνικῶν ἐορτῶν, καθὰ μαρτυρεῖ καὶ ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος «Ὁ θεὸς ἐπέτρεψε τοῖς Ἰουδαίοις τὴν τῶν ὀργάνων χρῆσιν ἕνεκα ραθυμίας καὶ τῆς ἀμορφώτου αὐτῶν αἰσθήσεως· ἐβούλετο δὲ διὰ τοῦτου ὑποβοηθῆσαι τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν καὶ ἀφελκύσαι αὐτοὺς τῶν εἰδώλων· ἀλλὰ γε νῦν ἀντὶ δι' ὀργάνων ἠυδόκησε δοξολογεῖσθαι διὰ τοῦ σώματος»¹⁷¹. Ὁ αὐτὸς χρυσορρήμων πατὴρ λόγον ποιούμενος περὶ τῆς παρ' Ἑβραίοις καὶ Ἑλλήσι χρήσεως τῶν ὀργάνων λέγει. «Καὶ τὰ ὄργανα δὲ ἐκεῖνα διὰ τοῦτο ἐπετέτραπτο τότε, διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν καὶ διὰ τὸ κιρνᾶν αὐτοὺς εἰς ἀγάπην καὶ συμφωνίαν, καὶ ἐγείρειν αὐτῶν τὴν διάνοιαν μεθ' ἡδονῆς ποιεῖν τὰ τὴν ὠφέλειαν παρεχόμενα, καὶ εἰς πολλὴν βούλεσθαι αὐτοὺς ἄγειν σπουδὴν διὰ τῆς τοιαύτης ψυχαγωγίας. Τὸ δὲ βάναισον αὐτῶν καὶ ράθυμον καὶ ἀναπειτωκὸς σοφισζόμενος ὁ Θεός, ἀφυπνίζων αὐτοὺς ταύτῃ μεθώδευσε τῇ σοφίᾳ, ἀνακεράσας τῷ πόνῳ τῆς προσεδρίας τὸ ἡδὺ τῆς μελωδίας»¹⁷². Ἀλλαχοῦ δὲ λαμβάνων θέμα «τὸ ἐν τυμπάνῳ καὶ ψαλτηρίῳ ψαλλάτωσαν αὐτῷ» λέγει «Ἐγὼ δὲ ἐκεῖνο ἂν εἶποιμι, ὅτι τὸ παλαιὸν οὕτως ἤγοντο διὰ τῶν ὀργάνων τούτων, διὰ τὴν παχύτητα τῆς διανοίας αὐτῶν, καὶ τὸ ἄρτι ἀπεσπᾶσθαι ἀπὸ τῶν εἰδώλων· ὥσπερ οὖν τὰς θυσίας συνεχώρησεν, οὕτω καὶ ταῦτα ἐπέτρεψε συγκαταβαίνων αὐτῶν τῇ ἀσθενείᾳ».

Καὶ αὐτὸς ὁ μέγας τῆς ἀρχαιότητος φιλόσοφος Πλάτων, ὡς καὶ ὁ Ὁράτιος, ἀποδοκιμαζοῦσι τὸ ἄνευ λόγου μέλος, τὸ ἄνευ κειμένου, τὴν ὀργανικὴν μουσικὴν, ὡς ἔχουσιν μόνον τὸ ἡδὺ ἄνευ τοῦ ὠφελίμου¹⁷³. Τῇ θεωρίᾳ ταύτῃ ἐπόμενοι καὶ οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἐδείχθησαν πρὸς τὴν ὀργανικὴν μουσικὴν αὐστηρότεροι. Τὸν λόγον δὲ δι' ἐν ἀπεκλείσθη ἡ ὀργανικὴ μουσικὴ ἐκ τῆς Ἐκκλησίας διέσωσεν ἀκριβέστερον πάντων Νικήτας ὁ Σερρῶν ἐκ τοῦ Γρηγορίου Νύσσης ὡς ἐξῆς «Καὶ φησὶν, ὅτι ὥσπερ ἐκ τῶν μουσικῶν ὀργάνων μόνος ὁ ἦχος τῆς μελω-

170) Περὶ Χριστιανισμοῦ Γ'.

171) Ὁμιλ. εἰς ψαλμ. 144—149. Ὁμιλ. Δ' εἰς Ἀντιοχ.

172) Εἰς τὸν ΡΝ' ψαλμόν.

173) Τὴν τέρψιν μετὰ τῆς ὠφελείας ἀπαντῶμεν εἰς τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν θέατρον, οὗ αἱ τραγωδίαι ὤφειλον νὰ ὦσι «μίμησις πράξεως σπουδαίας καὶ τελείας δι' ἡδυσμένου λόγου», δλδ. δι' ἁρμονίας ρυθμοῦ καὶ μέλους.

διάς προσπίπτει ταῖς ἀκοαῖς, αὐτὰ δὲ τὰ μελωδούμενα ρήματα οὐ διακρῶνται τοῖς φθόγγοις, ἐν δὲ τῇ ᾠδῇ τὸ συναμφοτέρον γίγνεται καὶ ὁ τοῦ μέλους ρυθμός, καὶ τῶν ρημάτων ἡ δύναμις συνδιεξαγομένη μετὰ μέλους, ἣν ἀγνοεῖσθαι ἀνάγκη, ὅταν διὰ μουσικῶν ὀργάνων ἡ μελωδία γίγνηται». Ὑπὸ τῶν πατέρων οὐ μόνον ἀπεκλεισθῆναι τῆς Ἐκκλησίας ἡ ὀργανικὴ μουσικὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ μετὰ τῆς φωνητικῆς συνένωσις δὲν ἐπετράπη, τοῦτο μὲν, ὅπως μὴ ἡ ὀργανικὴ κατακλύσῃ τὴν διάνοιαν τῶν μελωδομένων ρημάτων, ἅτε διεγείρουσα μάλλον θυμικὰς κατχρστάσεις καὶ διαθέσεις, τοῦτο δέ, διότι ἡ ὀργανικὴ μουσικὴ ἡδύνατο νὰ διαταράττῃ τὰ ἐν τῷ νᾶφ διεγείρμενα αἰσθήματα, ὡς φέρουσα χαρακτηρὰ κοσμικὴν καὶ ἡδονικόν. Τοῦτο μαρτυρεῖ καὶ ὁ Χρυσόστομος λέγων· Ἀλλὰ καὶ σύριγγες συνηχοῦσιν ἐκείνοις ἀσήμεφ φωνῇ καὶ ἀτερπεῖ τῇ ὄψει, τῶν γνάθων αὐτοῖς φυσωμένων καὶ τῶν νεύρων διασπωμένων. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἡ τοῦ πνεύματος ἐνηχεῖ χάρις, ἀντὶ αὐλοῦ καὶ κιθάρας καὶ σύριγγος τοῖς τῶν ἀγίων στόμασι κεχρημένη. Γρηγόριος δὲ ὁ Θεολόγος ἀναφωνεῖ· Ἀναλάβωμεν ὕμνους ἀντὶ τυμπάνων, ψαλμωδίαν ἀντὶ τῶν αἰσχυρῶν λυγισμάτων καὶ ἄσμάτων, κρότον εὐχαριστήριον ἀντὶ κρότων θεατρικῶν. Διόπερ καὶ εἰσῆχθη ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μόνη ἡ *χορωδία*, δηλοῦσα τὴν πνευματικὴν ἡμῶν συμφωνίαν καὶ τὴν τοῦ σύμπαντος ἁρμονίαν, καὶ μὴ ἔχουσα τι ἀναμιμνησκὸν ἡμᾶς βιωτικὰς σχέσεις καὶ καταστάσεις, κυσμικὰς ὑποθέσεις τοῦ καθημερινοῦ βίου.

Οἱ Δυτικοὶ εἰς οὐδὲν λογισάμενοι τὰς περὶ ἀπαγορεύσεως τῶν ὀργάνων διατάξεις τῶν θείων πατέρων εἰσῆγαγον ὄργανόν τι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, περὶ τῆς χρήσεως τοῦ ὁποίου ὁ ρώσος μουσικολόγος Δημήτριος Ραζουμόβσκις λέγει τὰδε· Ἡ φωνητικὴ ψαλμωδία τῶν ἱερῶν ἄσμάτων ἄχρι τοῦ νῦν ἀκριβῶς τηρεῖται ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις, τῇ Ἑλληνικῇ, τῇ Ρωσικῇ, τῇ Σλαβικῇ ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ Σερβίᾳ, τῇ Ἀρμενικῇ, ἐν μέρει δὲ καὶ αὐτῇ τῇ Λατινικῇ. Διὰ τοὺς ψάλτας τῆς Ρωμαϊκῆς ἡ ψαλμωδία ἀρκούντως διευκολύνεται σήμερον διὰ τοῦ ὀργάνου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἡ φωνὴ δύναται, οὕτως εἰπεῖν, νὰ στηριχθῇ. Ἐν ταῖς σημεριναῖς Ἐκκλησίαις, ταῖς ὑπαγομέναις ὑπὸ τὸν Πάπαν, ὑπάρχει πάντοτε ὄργανον (*orgue*), ἐν ἐκτάκτοις δὲ περιστάσεσι καὶ ὁλόκληρος ὀρχήστρα ἐξ ὀργάνων ἐντατῶν καὶ ἐμπνευστῶν, ἅτινα πάντοτε συνοδεύουσι τὴν φωνὴν ἐνὸς ἢ πολλῶν ψαλτῶν. Κατ' ἀρχὰς τὸ *accompagnimento* τοῦ ψάλτου ἐν τῇ ρωμαϊκῇ ἐκκλησίᾳ ἐγίνετο δι' ἐνὸς ὀργάνου, καὶ ἦτον αὐθαιρεσία ναῶν τινῶν μόνον ἐν Γαλλίᾳ. Ἡ ἀποκλίσις τῶν ἐκκλησιῶν τούτων ἀπὸ τῆς ἀρχαίας τάξεως ἐν τῇ ἐκκλησιᾳ μουσικῇ ἦν ὀφθαλμοφανὴς καὶ ἀξία τῆς ἐκκλησιαστικῆς τιμωρίας.

Αἱ ἐκκλησίαι τῆς Γαλλίας ἐξητήσαντο καὶ ἔλαβον τὴν ἀδειαν νὰ μεταχειρίζονται κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν ὄργανον. Ἡ μερικὴ ἀδεια δοθεῖσα εἰς Ἐκκλησίας τινάς, ἀνέπτυξε τὴν τάσιν πρὸς μίμησιν, ἥτις προϊόντος τοῦ χρόνου ἐγένετο καθολικὴ. Μάτην Πάπαι τινές (Βενέδικτος ὁ ΙΔ') προσεπάθουν δι' ἐγκυκλίων νὰ περιορίσωσι τὴν δύναμιν τοῦ τοσοῦτον διαδοθέντος ἐθίμου, ἐπαινοῦντες τὴν φωνητικὴν Μουσικὴν καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς Ῥωσσικῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ παπικὴ ἀπαγόρευσις οὐδὲν κατώρθωσεν. Ἡ ἐν Τριδέντῳ Σύνοδος ὥρισεν ὅτι ἡ ἐνόργανος μουσικὴ δύναται νὰ ᾖ ἀνεκτὴ, ὅτι ἐν ταῖς ἱεραι-
 τικαῖς σχολαῖς πρέπει νὰ διδάσκωσι τοὺς παῖδας τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Μουσικὴν, ὅτι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ δὲν πρέπει νὰ ᾖ εἰσηγμένον ἕτερον ὄργανον πλὴν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὄργανου (orgue). Ἀλλὰ τὸ ὄργανον τοῦτο τὸ κανονισθὲν μεταξὺ τῶν Δυτικῶν χριστιανικῶν κοινοτήτων διὰ συνοδικῆς ἀποφάσεως καὶ σήμερον ἔτι α') δὲν εἶναι ἐν γενικῇ χρήσει ἐν ταῖς ἐκκλησίαις Λυών, β') καθ' ὅλην τὴν εὐρεῖαν δικαιοδοσίαν τοῦ Πάπα οὐδέποτε εἶναι ἐν χρήσει ἐν καιρῷ τῆς νηστείας, καὶ γ') ἐν αὐτῇ τῇ Ρώμῃ οὐδέποτε ὑπάρχει ἐν χρήσει ἐν τῷ παρεκκλησίῳ τοῦ Σιζέτου, καὶ ἐν παντὶ ἐτέρῳ ναφ' ἱερουργοῦν-
 τος τοῦ Πάπα 174.

Οὐκ ἀπο δὲ σκοποῦ ἡγούμεθα νὰ προσθέσωμεν καὶ ἡμεῖς ὀλίγα περὶ τοῦ παρὰ τοῖς Δυτικοῖς ἐν χρήσει ἐκκλησιαστικοῦ ὄργανου (orgue) καὶ τῆς κατὰ τῶν μουσικῶν ὀργάνων καταφοράς πολλῶν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας θεολόγων. Τοῖς Ἑλλησι μουσικοῖς καὶ τῷ Κτησιδίῳ (περὶ τὰ 145 π. Χ.) ὀφείλεται τὸ ὄργανον τοῦτο. Ἀτελὲς ἐν ᾠρῇ, ἐτελειοποιήθη ὑπὸ τοῦ περιφήμου Ἡρῶνος υἱοῦ τοῦ Κτησιδίου. Πρῶτον περὶ τοῦ ὄργανου τούτου ἀπαντῶμεν ἐν τινι περιγραφῇ τοῦ αὐτοῦ Ἡρῶνος, βραδύτερον δὲ ἕνα σχεδὸν αἰῶνα π.Χ. ἀναφέρεται τὸ ὄργανον ὑπὸ τοῦ Βιτρουδίου· μετὰ τρεῖς αἰῶνας ὁ Ἀθήναιος περιέγραψεν αὐτό· τέλος, ὁ ἱερὸς Δύγουστινος ὁμιλεῖ ἐκτενῶς περὶ τοῦ ὑδραύλου ἢ ὑδραυλικοῦ ὄργανου. Τὸ orgue κάλλιστα περιγράφεται ἐν ἐπιγράμματι τοῦ Ἰουλιανοῦ αὐτοκράτορος 175. Τοῦτο λαβὼν ὡς θέμα τοῦ Γ' λόγου

174) Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ ἐν Ῥωσίᾳ. Τεῦχος Α'. ἐν Μόσχᾳ 1867. σ. 27—29.

175)

« Ἀλλοῖν ὁρῶ δονάκων φύσιν, ἥπου ἀπ' ἄλλης
 Καλκείης τάχα μᾶλλον ἀνεβλάστησαν ἀρούρης
 " Ἀγριοὶ οὐδ' ἀνέμοισιν ὑφ' ἡμετέροις δονέονται
 ' Ἀλλ' ἀπὸ ταυρεῖης προθορῶν σπήλυγγος ἀήτης
 Νέρθεν εὐτρήτων καλᾶμων ὑπὸ ρίζαν ὀδεύει
 Καὶ τις ἀνὴρ ἀγέρωχος, ἔχων θοὰ δάκτυλα χεῖρὸς

περί Προνοίας Θεοδώρητος ὁ Κύρου, εὐφυῶς συγκρίνει αὐτὸ πρὸς τὸν μηχανισμόν τῆς ἀνθρωπίνης φωνῆς καὶ ἐπαινεῖ τοὺς χριστιανοὺς ὡς προτιμῶντας τοῦ μηχανικοῦ τὸ φυσικὸν ὄργανον εἰς ὕμνον τοῦ Θεοῦ «Μουσική, ἥς ἔργον κατακτελεῖν τὴν ἀκοὴν καὶ μεταφέρειν καὶ τὰς τῆς ψυχῆς διαθέσεις πρὸς ὃ βούλεται μεταβάλλειν, καὶ τὴν μὲν ἀθυμοῦσαν εἰς θυμηδίαν χαλᾶν, τὴν δὲ κεχαλασμένην, σύντονον καὶ ἀνδρείαν ἐργάζεσθαι»¹⁷⁶. «Ἐξ αὐτῶν τῶν βλασφημεῖν ἐπιχειροῦντων (τῶν θυμελικῶν) ληψόμεθα· στόμα γὰρ εἰληφότες παρὰ τοῦ κτίσαντος, ἵν' ὑπὲρ ὧν ἀπολαύουσιν ἀγαθῶν τῷ δοτῇ τὸν ὕμνον προσφέρωσιν, οὐ μόνον ὕμνεῖν οὐκ ἐθέλουσιν, ἀλλὰ καὶ βλασφημίαις τὴν γλῶσσαν μαιίνουσι, καὶ τὸ λογικὸν ἀτιμάζουσιν ὄργανον· ἀρκεῖ δὲ καὶ τοῦτο μόνον τὸ μόριον δεῖξαι τοῦ πεποιηκότος οὐ τὴν δοξαίαν μόνον. ἀλλὰ καὶ τὴν ἀπλετον φιλανθρωπίαν. Ὁργάνῳ γὰρ ἔοικεν (ἡ γλῶσσα) ἀπὸ χαλκῶν συγκειμένων καλὰ μῶ καὶ ὑπ' ἀσκῶν ἐμφυσωμένῳ καὶ κινουμένῳ ὑπὸ τῶν τοῦ τεχνίτου δακτύλων, καὶ ἀποτελοῦντι τὴν ἐναρμόνιον ἐκείνων ἡχὴν»¹⁷⁷. «Οὕτω λύρα καὶ κιθάρα καὶ τὸ ἐκ χαλκῶν καλὰ μῶν ὄργανον, ἐναρμόνιον μὲν ἡχὴν καὶ ρυθμὸν διὰ τῶν ἐμφύσημάτων ἢ κρουσμάτων ἀποτελεῖ, ἐναρθρον δὲ φωνὴν μόνον ἀποτελεῖ τὸ ἀρχέτυπον ὄργανον»¹⁷⁸. Τὸ μουσικὸν τοῦτο ὄργανον ἐχρησίμεινε τότε ἐν μόνῳ τῷ Ἱπποδρόμῳ. Ἐδωρήθη δὲ ὑπὸ τοῦ εἰκονομάχου Κωνσταντίνου Ε' τοῦ Κοπρωνύμου (+757) εἰς τὸν αὐτοκράτορα τῶν Φράγκων Πιπτῖνον, καὶ κατόπιν εἰσῆχθη ἐν ταῖς Λατινικαῖς Ἐκκλησίαις. «Ἡ ἡδεῖα μελωδία τοῦ ὀργάνου τούτου, γράφει ὁ Walefride Stravo, προὔξενησε τοιαύτην ἐντύπωσιν εἰς τὰς εὐαισθητοὺς ψυχάς, ὥστε μία γυνὴ παραδοθεῖσα εἰς ἑκστασιν ἀπεβίωσεν ἀκρωμένη τῆς ἀσυνήθους γλυκύτητος τῶν ἀρμονικῶν τούτων ἡχων»¹⁷⁹. Πολλοὶ ὁμῶς κατὰ καιροὺς ἐκ τῶν θεολόγων τῆς Δύσεως ἀπεδοκίμαζον τὴν εἰσαγωγὴν τῶν μουσικῶν ὀργάνων ἐν ταῖς δυτικαῖς Ἐκκλησίαις. Ὁ Βαλλερμῖνος¹⁸⁰, ὁμολογεῖ ὅτι ὁ τῶν μουσικῶν ὀργάνων θρoῦς, ὅψις εἰσῆχθη εἰς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν ἐπὶ Βιταλιανοῦ τοῦ

Ἰσταται ἀμπαφῶν κανόνας συμπαράδμονας αὐλῶν
οἳ δ' ἀπαλὸν σκιρτῶντες ἀποθλίβουσιν αἰοιδῆν.»

(Juliani Opera, II, σ. 611. ἔκδ. Hertlein.)

176) Θεόδωρ. Ἀπαντα, τομ. IV, σ. 545—546. ἔκδ. Schulze.

177) αὐτόθι τομ. IV, σ. 513.

178) ἐνθ. ἀνωτ. σ. 516.

179) Pascal, Origines de la liturgie Catholique, Petit—Montrouge, 1844 ἐν λ. orgue.

180) Περὶ τῶν ἀγαθῶν ἔργων, Βιβλ. Α', κεφ. ιζ'.

Ποντίφηκος περί τὰ μέσα τοῦ Ζ' αἰῶνος. Κατὰ Αἰμῶνιον τὸν Μοναχόν ¹⁸¹, ἡ ὀργανικὴ μουσικὴ εἰσῆχθη εἰς τὴν Λατινικὴν Ἐκκλησίαν πολὺ ὕστερον. Ὁ παρὰ Λατίνοις ἔγκριτος θεολόγος Γαϊετάνος καταφέρεται κατὰ τῶν μουσικῶν ὀργάνων, ἀπόβλητα κρίνων αὐτὰ καὶ ἐν ταῖς πνευματικαῖς πρὸς θεὸν ἐντεύξεσι τε καὶ ἱεσείαις πάντα ἀνάρμοστα. Ἐρασμος δὲ ὁ Ροτερδάμους ¹⁸², ἀσχάλλει ὅτι εἰς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν εἰσεχώρησε μουσικὴ περίεργος, πολὺθρους καὶ πολυτάρχχος ἐκ πολλῶν καὶ παντοίων ὀργάνων συγκροτούμενη, καὶ τὰς ψυχὰς τῶν ἀκρωμένων περιττῶς κατακλῶσα. Ἀνδρέας Ριβέτης, διάσημος θεολόγος, ὁπαδὸς τοῦ Καλβίνου, ἀπκρέσκειται καὶ αὐτὸς ὁμοίως κατὰ τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα εἰς τὸν ἐν τοῖς ἱεροῖς ναοῖς κροτοθόρυβον τῶν μουσικῶν ὀργάνων, ἀπερ, κατ' αὐτόν, ἀνεκτὰ γίνονται ἵνα διευθύνωνται αἱ παρηγήσεις καὶ παραφωνίαι τοῦ λαοῦ τοῦ συμφάλλοντος «*Tolerari potest ne ex multorum ignorantia oriatur dissonantia*» ¹⁸³.

ΤΑ ΑἴΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΧΕΓΟΝΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, ὅτε κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας διέταττε τὰς πανηγύρεις τῶν μεγάλων ἐορτῶν ¹⁸⁴, πρὸς ἀνάμνησιν τῶν μεγίστων δωρεῶν καὶ χαρίτων τῶν ἐπιδραψιλευθεισῶν τῇ ἀνθρωπότητι διὰ τῆς ἐνσάρχου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν οἰκονομίας, ἀνέδειξε συνάμα καὶ οὐκ ὀλίγους διδασκάλους αὐτῆς, ἐγκρατεῖς πρὸς τῇ ἐλληνικῇ παιδείᾳ καὶ τῆς Μουσικῆς, οἵτινες κατὰ μίμησιν τῶν Ἀγγέλων τῶν ἐν τῇ Γεννήσει τοῦ Ἰησοῦ αἰνοῦντων τὸν Θεὸν καὶ λεγόντων «Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ» καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν Δαδτικῶν ψαλμῶν καὶ τῶν πρώτων χριστιανικῶν ᾠδῶν, ἐποίησαν πλὴν τῶν πανηγυρικῶν λόγων καὶ ᾄσματα ἑμμετρα καὶ ᾠδὰς λίαν ἐκφραστικὰς τοῦ εὐαγ-

181) Περὶ τῶν πεπραγμένων τοῖς Φράγκοις, Βιβλ. Δ', κεφ. ριδ'.

182) Σημειώσεις εἰς τὸ ΙΔ' κεφ. τῆς Α' πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς.

183) Proleg. général. de psalmis.

184) Πρὸ τοῦ Πρόκλου πατριάρχου Κ/πόλεως ἦσαν καθιερωμένα αἱ ἐξῆς μεγάλαι Δεσποτικαὶ καὶ Θεομητορικαὶ ἐορταί, ἡ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ἡ τῆς Γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος, τῆς Βαπτίσεως, τοῦ Πάσχα, τῆς Ἀναλήψεως, τῆς Πεντηκοστῆς, τῆς Μεταμορφώσεως, τῶν Βαῶν, τῆς Μ. Πέμπτης κτλ. Ἐν ταῖς πρώταις ἐορταῖς ἀριθμεῖται καὶ ἡ τῆς Ὑπαπαντῆς, ἥτις ἐορταζομένη εἰς τινα μέρη τῇ 16 Φεβρουαρίου, ὧριται ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ νὰ ἐορτάζεται εἰς πάσας τὰς ἐκκλησίας ἀνεξαίρετως τῇ 2 Φεβρουαρίου.

γελικοῦ πνεύματος, δι' ὧν ὑμνολόγουν, ὡς ποικιλογήρεις λογικαὶ ἀηδόνες καταφωνοῦσαι τὸν παράδεισον τῆς Ἐκκλησίας Χριστοῦ, πρῶτον μὲν τὴν ἀγίαν Τριάδα ἢ τὸν Χριστὸν¹⁸⁵ εἶτα δὲ τὴν Θεοτόκον, τοὺς εἰς δόξαν Χριστοῦ μαρτυρήσαντας ἀγίους ἀνδρας, καὶ τοὺς Ἀρχαγγέλους¹⁸⁶. Τὰς ἐν τῇ μουσικῇ τέχνῃ εὐρείας γνώσεις τῶν πρώτων ἐκκλησιαστικῶν πατέρων μαρτυρεῖ καὶ συγγραφεὺς τοῦ Α'. μ. Χ. αἰῶνος Φίλων ὁ Ἰουδαῖος τό τε γένος καὶ τὸ θρήσκειμα, λέγων «ὥστ' οὐ θεωροῦσι μόνον, ἀλλὰ καὶ ποιοῦσιν ᾠσματα καὶ ὕμνους εἰς τὸν Θεὸν διὰ ποικίλων μέτρων καὶ μελῶν, ρυθμοῖς σεμνοτέροις ἀναγκαίως χαράσσοντες»¹⁸⁷. Οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας λίαν ἡγάπων ἡ λατρεία τοῦ Θεοῦ νὰ γίνηται δι' ᾠματος ἐγκωμιαστικοῦ. Ὁ ὕμνος ἀληθῶς εἶναι ἡ ὑψηλότερα πρᾶξις τῆς λατρείας· εἰ δὲ καὶ κατὰ τύπον ἡ προσευχὴ καὶ ὁ ὕμνος διαφέρουσι, κατ' οὐσίαν ὁμῶς εἰσὶν ἓν καὶ τὸ αὐτό, διότι ἐν πνεῦμα διήκει δι' αὐτῶν καὶ ἐν πνεύμα ἐμπνέει ἀμφοτέρω.

Κατὰ τοὺς πρώτους τοῦ Χριστιανισμοῦ αἰῶνας ὡς ὕμνοι ἐν τῇ ψαλμωδίᾳ ἐχρησίμευον τὸ ψαλτήριον¹⁸⁸ ἢ οἱ ψαλμοὶ τοῦ Δαβίδ, καὶ

185) Ὁ Ὀριγένης λέγει εἰς τὸν Κέλσον ὅτι ἡμεῖς οἱ Χριστιανοὶ ψάλλομεν ὕμνους πρὸς τὸν ἕνα Θεὸν τοῦ σύμπαντος καὶ εἰς τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Ἀδόν, δοξάζομεν τὸν Θεὸν καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ, ὡς δοξάζουσιν ἐπίσης αὐτοὺς ὁ ἥλιος, ἡ σελήνη, οἱ ἀστέρες καὶ πᾶσαι αἱ δυνάμεις τῶν Οὐρανῶν, (Lib. 8. Contra Cel. n. 37. lib. 6. p. 433—435. 792).

186) Ἡ Ἐκκλησία τὴν ἐορτὴν τῶν Ἀγγέλων ὀνομάζει Σύναξιν τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ καὶ τῶν λοιπῶν ἀσωμάτων δυνάμεων. Ἡ ἐορτὴ αὕτη λίαν βραδέως καθιερώθη ἐν τῷ κύκλῳ τῆς χριστιανικῆς ἐορτολογίας, διότι, εἰ καὶ ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου ἀπαντῶμεν τὸν πρῶτον ναβὺν τοῦ ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ παρὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν (Μιχαήλιον), εἰς δὲν πλεῖσται ἀγγελοφανεῖται καὶ θαύματα ἀπεδίδοντο, βραδύτερον δὲ Ἰουστινιανὸς ὁ Α' εἰς τὸν ἀρχιστράτηγον ναοὺς ἀνῆγειρεν· οὐχ ἥττον πρὸ τοῦ Θ' αἰῶνος ἡ ἐορτὴ αὕτη δὲν ἦτο καθολικὴ ἀπάσης τῆς Ἐκκλησίας, τοῦτο δὲ προήρχετο ἐκ φόβου, ὃν εἶχεν ἡ Ἐκκλησία μὴ οἱ Χριστιανοί, τῆς μεγάλης τιμῆς ἕνεκα, ἣν τοῖς ἀγγέλοις ἀπέδιδον, ἐμπέσωσι τῇ ἀγγελολατρείᾳ, ὥς τινες τότε δεινῶς εἶχον ἐμπέσει.

187) Εὐσεβ. Ἐκκλ. Ἱστορία. Βιβλ. Β, 17.

188) Λέγεται ψαλτήριον τὸ βιβλίον τὸ περιέχον τοὺς ψαλμοὺς τοῦ Δαβίδ, διότι ἐμμελῶς διὰ τοῦ ψαλτηρίου μουσικοῦ ὀργάνου καὶ διὰ τῆς κιθάρας ἐψάλλον αὐτοὺς ὁ Προφήτάνναξ—Κατὰ τὰς παραδόσεις τῆς Ἀγίας Γραφῆς τὸ ψαλτήριον ἐπενοήθη πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ ὑπὸ τοῦ Ἰουβάλ, ἦτο δὲ μουσικὸν ὄργανον ἐντατόν, ἔχον δώδεκα χορδὰς ἀντιφώνους, τελειοποιηθὲν δὲ ὑπὸ τοῦ Δαβίδ, ὅστις μετέφερε τὴν χρῆσιν αὐτοῦ ἐκ τῶν ποιμνίων εἰς λατρείαν τοῦ Θεοῦ.—Ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν δὲ χρόνων ἄχρι σήμερον τὸ βιβλίον τὸ τοὺς

ἰδίᾳ ὁ ρλδ' καὶ ρλέ, ὁ ργ' ὁ καὶ Προοιμιακὸς¹⁸⁹ λεγόμενος, ὁ ρμ' Κύ-
ριε ἐκέκραξα καὶ ρμη', ὧν οἱ δύο πρῶτοι Πολυέλεοι καλοῦνται διὰ τὸ
πολλάκις ἐν αὐτοῖς προσαδόμενον τὸ Ἀκροτελεύτιον «ὅτι εἰς τὸν
αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ», ἢ κατ' ἄλλους, διὰ τὴν γινομένην ἐν τῷ ψάλ-
λεσθαι αὐτοὺς φωταψίαν, ἀναπτομένου τοῦ πολυελαίου (πολυκηρίου).
Πλὴν τῶν τοῦ Δαβὶδ ψαλμῶν ἔψαλλεν ἡ Ἐκκλησία καὶ τὰς ἐννέα
ᾠδὰς τῆς Γραφῆς¹⁹⁰, ἅμα δὲ καὶ ἰδιαιτέρους ὕμνους συντασσομέ-
νους παρὰ τῶν πρώτων Χριστιανῶν¹⁹¹, ὅπερ δείκνυται καὶ ἐκ πολ-

ψαλμοὺς περιέχον πρόκειται ἐν μέσῳ τῆς Ἐκκλησίας, διότι «ψαλμοὶ δὲ ὅσοι,
καὶ ᾠδαὶ ἀδελφῶν ἀπ' ἀρχῆς ὑπὸ πιστῶν γραφεῖσαι, τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, τὸν
Χριστὸν ὕμνοῦσι θεολογοῦντες (Εὐσεβ. Ἐκκλ. Ἱστ. Βιβλ. Ε', 28.) Τὸ ψαλ-
τήριον εἰς ἀπάσας σχεδὸν τὰς τελετὰς ψάλλεται· ἡ δὲ Ζ'. Οἰκουμένηκὴ Σύνο-
δος ὀρίζει ὅτι ὀφείλουσιν οἱ κληρικοὶ νὰ γινώσκωσι καλῶς τὸ θεῖον τοῦτο βιβλίον,
«ὀρίζομεν πάντα τὸν προάγεσθαι μέλλοντα εἰς τὸν τῆς ἐπισκοπῆς θρόνον,
πάντας τὸν ψαλτήρα γινώσκειν, ἵνα ὡς ἐκ τούτου καὶ πάντα τὸν κατ' αὐτὸν
κληρὸν οὕτω νοθετῇ μυεῖσθαι» (Καν. 6'). Τὸ ψαλτήριον ὑπὸ τοῦ ὑπερλάμπρου
φωστῆρος τῆς Ἐκκλησίας καὶ οὐρανοφάντορος Βασιλείου καλεῖται φωνὴ τῆς
Ἐκκλησίας (Ὁμιλ. εἰς ψαλμ. Α'). Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Μ. Ἀθανασίου
ἐθεωρεῖτο ἡ προσφιλεὶς βίβλος πάντων, διότι ἐξ αὐτοῦ ἐν ταῖς ψυχαῖς ἐθήσαυ-
ρίζετο πολυειδὴς ὠφέλεια. Ἐνεκα δὲ τῆς καθημερινῆς ἀναγνώσεως τῶν ψαλμῶν,
καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπλοῖκοι κοσμικοὶ ἀπήγγελλον αὐτοὺς ἐκ στήθους (Augustini
Enarr. in Ps. 83).

Διαιρεῖται ἡ βίβλος εἰς εἴκοσι Κ α θ ῖ σ μ α τ α, οὕτως ὀνομασθέντα, διότι ἐν
τῇ ἀναγνώσει αὐτῶν συνήθως κάθηνται. Ἡ εἰς καθίσματα διαιρέσις κατὰ τὴν
ἐπικρατεστέραν γνώμην, καθιερώθη διὰ τοῦ ΙΖ' Κανόνος τῆς ἐν Λαοδικείᾳ Συν-
όδου. Ὁ Βαλσαμῶν ἐρμηνεύων τὸν Κανόνα τοῦτον γράφει ὅτι, κατὰ τὸ ἀρχαῖον
ἔθιμον οἱ ψαλμοὶ ἀνεγινώσκοντο κατὰ σειρὰν ἄνευ διαστάσεων, ὁ δὲ λαὸς κα-
ταβαλλόμενος ἐκ τῆς ἀναγνώσεως ἡκροάζετο ραθύμως καὶ ἐζήρχετο τῆς Ἐκ-
κλησίας ἄνευ οὐδεμιᾶς ὠφελείας· ἔνεκα τούτου οἱ πατέρες διώρισαν νὰ ψάλ-
λωνται ἐν ταῖς ἐκκλησίαις οἱ ψαλμοὶ μετὰ διαστάσεων, ὥστε ὁ λαὸς ν' ἀνα-
παύηται ἐπὶ μικρὸν καὶ ἔπειτα πάλιν νὰ ψάλλῃ· ἔκτοτε τὸ ψαλτήριον διηρέθη
εἰς διάφορα καθίσματα. Ὁ Μ. Βασίλειος (ἐπιστολὴ 63 πρὸς Νεοκαισαρεῖς) ὁ
Χρυσόστομος (Ὁμ. ΙΔ' εἰς ἐπιστολὴν πρὸς Τιμόθεον) καὶ ὁ Αὐγουστῖνος (Sermo
3 εἰς Ψαλμ. 36) λέγουσιν ὅτι τὸ ψαλτήριον ἡκροάζοντο ὁρθοί. Πρῶτοι οἱ ἐρη-
μίται τῆς Αἰγύπτου ἤρξαντο ἡκροώμενοι αὐτοῦ καθήμενοι, ἔνεκα τῶν πανημε-
ρίων καὶ παννουχίων κόπων.

189) Ὀνόμασαι οὕτως ὡς ὧν προοίμιον τοῦ ἑσπερινοῦ, ὕμνεῖται δὲ δι' αὐτοῦ
ἡ πανσοφία καὶ ἡ παντοδυναμία τοῦ Ὑψίστου. Ὁ θαυμασμός οὗτος ψαλμὸς κα-
λεῖται ἐν τοῖς Ἀποστολικαῖς Κανόσι Φωταγωγικὸν ᾠσμα.

190) Τῶν Θ' ᾠδῶν τοὺς ποιητὰς ἐμνημονεύσαμεν ἀνωτέρω ἐν σελίδι 54.

191) Πρβλ. Εὐσεβ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Βιβλ. Ε' κεφ. 28 — Ὁριγ. κατὰ Κέλσον
Η', 67 — Τερτυλ. de spectac, 29.

λῶν τῆς Γραφῆς χωρίων¹⁹². Ἐκ τῶν ὕμνων τούτων εἶναι καὶ ὁ ἐξῆς :

« ὃς ἐφανερώθη ἐν σαρκί, ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι
ὤφθη Ἀγγέλοις, ἐκηρύχθη ἐν ἔθνεσιν,
ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ, ἀνελήφθη ἐν δόξῃ »¹⁹³.

Καὶ Πλίνιος ὁ Νεώτερος, ὃς ἦν διοικητὴς τῆς Βιθυνίας ἐν ἔτει 103 μ. Χ. ἱστορεῖ ἐν τῇ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Τραϊανὸν 97 ἐπιστολῇ αὐτοῦ ὕμνον εἰς Χριστὸν ὡς εἰς Θεὸν ψαλλόμενον ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν ἐξ ὑπαμοιβῆς « *Adfirmabant autem hanc fuisse sumam vel culpaе suae, vel erroris, quod esset soliti stato die ante lusem convenire carmenque Crhisto, quasi deo dicere secum invicem* »¹⁹⁴. Ἀρχαιότατος τοιοῦτος ὕμνος εἶναι καὶ ὁ σωζόμενος πινδαρικός Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέων φωστῆρος, ἀναγόμενος εἰς τοὺς κοινούς ὕμνους, οὓς συνήθως ἀπὸ στήθους ἐγνώριζεν ὁ λαὸς καὶ ἔψαλλεν ἀπὸ κοινοῦ ἐν ταῖς ἱεραῖς συναῖξεσι. Τοῦτον συγχεόμενον ἐκ στίχων 62 παρατιθέμεθα ὥδε ἐκ τοῦ *Παιδαγωγοῦ* τοῦ θεοῦ πατρός :

Στόμιον πῶλων ἀδαῶν,	Ἴχνια Χριστοῦ,
Πτερὸν ὀρνίθων ἀπλανῶν,	Ὅδὸς οὐρανία,
Οἶαξ νηπίων ἀτρεκῆς,	Λόγος ἀέναιος,
Ποιμὴν ἀρνῶν βασιλικῶν.	Αἰὼν ἀπλετος,
Τοὺς σοὺς ἀφελεῖς	Φῶς ἀίδιον,
Παῖδας ἀχειρον,	Ἐλέους πηγὴ,
Αἰνεῖν ἀγίως,	Ρεκτὴρ ἀρετῆς.
Ὑμνεῖν ἀδόλως,	Σεμνὴ βιοτή,
Ἀκάχοις στόμασι	Θεὸν ὑμνοῦντων, Χριστὲ Ἰησοῦ,
Παῖδων ἡγήτορα Χριστόν.	Γάλα οὐράνιον,
Βασιλεῦ ἀγίων,	Μαστῶν γλυκερῶν.
Λόγε πανδαμάτωρ	Νύμφης χαρίτων,
Πατὴρ οὐψίστου,	Σοφίας τῆς σῆς ἐκθλιβόμενον.
Σοφίας πρύτανι,	Οἱ νηπίαρχοι
Στήριγμα πόνων	Ἀταλεῖς στόμασιν
Αἰωνοχαρές,	Ἀτιταλλόμενοι,

192) Β' Τιμοθ. β', 12—Ἐφεσ. Β', 14—Ἰακωβ. Α, 17—Ἀποκαλ. Α, 4. Δ', 11. Ε, 9. ΙΑ, 15. ΙΕ, 3. ΚΑ, 1. ΚΒ, 10.

193) Α, Τιμοθ. Γ. 16.

194) Plin. Epist. L'. Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Πλινίου πρὸς τὸν Τραϊανὸν ἀποτελεῖ τὸ σπουδαιότατον χρονικὸν τὸ ὑπάρχον ἀμέσως μετὰ τοὺς Ἀποστόλους. Ἐν μεταφράσει τὴν ἐπιστολὴν ταύτην καὶ τὴν ἀπάντησιν τοῦ Τραϊανοῦ πρὸς τὸν Πλίνιον ἴδε εἰς Χριστιανικὴν Ἀρχαιολογίαν Διονυσίου Λάττα ἀρχιεπισκόπου Ζακύνθου. Τόμ. Α', σελ. 2—6.

Βροτέας γενεάς,	Θηλής λογική,
Σῶτερ Ἰησοῦ,	Πνεύματι δροσερῷ
Ποιμὴν, ἀροτὴρ,	Ἐμπιπλάμενοι,
Οἶαξ, στόμιον,	Αἶνους ἀφελεῖς,
Πτερὸν οὐράνιον,	Ὑμνους ἀτρεκεῖς
Παναγοῦς ποιμένης·	Βασιλεῖ Χριστῷ,
Ἀλιεῦ μερόπων,	Μισθοὺς ὁσίους
Τῶν σωζομένων,	Ζωῆς διδαχῆς,
Πελάγους κακίας	Μέλπωμεν ὁμοῦ,
Ἰχθὺς ἀγνούς,	Μέλπωμεν ἀπλῶς,
Κύματος ἐχθροῦ	Παῖδα κρατερόν·
Γλυκερῇ ζωῇ δελεάζων·	Χορὸς εἰρήνης
Ἦγοῦ, προβάτων	Οἱ Χριστόγονοι,
Λογικῶν ποιμήν·	Λαὸς σώφρων·
Ἄγιε, ἡγοῦ,	Ψάλλωμεν ὁμοῦ θεὸν εἰρήνης
Βασιλεῦ, παῖδων ἀνεπάφρων.	

Ἀρχαιότατον ἄσμα τῆς Ἐκκλησίας εἶναι καὶ ὁ ἑωθινὸς ὕμνος ἡ λεγομένη *ἑωθινὴ δοξολογία* «Δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία». Τὴν ἀγγελικὴν ταύτην δοξολογίαν ἔψαλλον αἱ ἄνω δυνάμεις κατὰ τὴν γέννησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ἐπήκοον τῶν ποιμένων τῆς Βηθλεέμ. Ὅτι ἡ δοξολογία καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἀρχαιοτάτοις χρόνοις τοῦ χριστιανισμοῦ ἦν ἐν μεγάλῃ χρήσει, ἐξάγεται ἐκ τοῦ ὅτι προσήρτηται εἰς τὸ ἀρχαιότατον ψαλτήριον τῶν Χριστιανῶν, τὸ διατηρηθὲν ἐν τῷ Ἀλεξανδρινῷ κώδικι τῆς ἑλληνικῆς μεταφράσεως τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης¹⁹⁵. Εὐρηται καὶ ἐν ταῖς Ἀποστολικαῖς Διατάξεσι¹⁹⁶. Τὸν ὕμνον τοῦτον ἀναφέρουσι Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης, Ἀθανάσιος ὁ Μέγας καὶ Κύριλλος ὁ Ἰεροσολύμων· ὁ Χρυσορρήμων Ἰωάννης εἰς τὴν πρὸς Κολασσαεῖς Γ' ὁμιλίαν λέγει «Οὐρανὸς ἡ γῆ γέγονεν, ἐπειδὴ τὰ τῆς γῆς ἔμελλεν οὐρανὸς δέχεσθαι· καὶ διὰ τοῦτο εὐχαριστοῦντες λέγομεν, Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία». Καὶ εἰς τὴν πρὸς Κολασσαεῖς Θ' ὁμιλίαν λέγει «Τίς ὁ ὕμνος τῶν ἄνω; Τί λέγει τὰ Χερουβίμ; Ἰσασιν οἱ πιστοὶ τί ἔλεγον οἱ Ἄγγελοι κάτω, Δόξα ἐν Ὑψίστοις Θεῷ· διὰ τοῦτο μετὰ τὰς ψαλμωδίας ὕμνοι, ἅτε τελειότερόν τι πρᾶγμα». Ἡ ἑωθινὴ Δοξολογία θεωρεῖται εἰς τῶν λαμπρο-

195) Ἐν τῷ Ψαλτηρίῳ τούτῳ τὸ μέγιστον μέρος ἀποτελοῦσιν οἱ ψαλμοὶ τοῦ Δαβὶδ, αἱ δεκατρεῖς ψαλμοί, ἐν τέλει δὲ προσήρτηται καὶ ἡ ἑωθινὴ δοξολογία.

196) Βλ. Ζ' κεφ. μῆ' καὶ μθ'.

τέρων ὕμνων, αἶνος δὲ ἐστὶ Θεῷ τῷ Πατρί, τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Ἀγίῳ Πνεύματι, ἡ δὲ στιχολογία αὐτῆς ἄχρι τοῦ «Παρατεῖνον τὸ ἐλεός Σου τοῖς γινώσκουσί Σε» συνερράφη ἐκ τινων χωρίων τῶν Δαδτικῶν ψαλμῶν, τῶν Προφητῶν καὶ Εὐαγγελιστῶν καὶ ἐκ τινων ἀρχαιοτάτων ᾠδῶν. Κατανουκτικωτάτη δ' ἐστὶν ἰδίᾳ ἡ ἐπὶ κλησις πρὸς τὸν Ἀμνὸν τοῦ Θεοῦ.

Ἐν τῇ Ζ' Βίβλῳ τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν ἀναφέρεται καὶ ὁ ἐσπερινὸς ὕμνος τοῦ πρεσβύτου Συμεῶν «Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου δέσποτα¹⁹⁷, ὅστις κατ' ἀρχὰς ἐψάλλετο μέχρι τοῦ Ε' αἰῶνος, ὅτε ἀντ' αὐτοῦ προσετέθησαν νεώτερα ᾠσματα τὰ καλούμενα. Ἀπολυτίκια¹⁹⁸.

Εἰς τὰ ψαλλόμενα κατὰ τοὺς ἀποστολικούς χρόνους δέον νὰ κατατάξωμεν καὶ τὸ εὐκτήριον ᾠσμα «Κύριε ἐλέησον», περὶ οὗ ἐν ταῖς Ἀποστολικαῖς Διατάξεσιν ἀναγινώσκομεν «Ἐν τῇ λειτουργίᾳ εἰς τὴν ἐκφώνησιν τοῦ Διακόνου ὁ λαὸς καὶ πρὸ πάντων οἱ παῖδες ἐκφωνοῦσι «Κύριε ἐλέησον»¹⁹⁹. Κατ' ἀρχὰς ὁ λαὸς ἐξεφώνει τὸ «Κύριε ἐλέησον», «Οἱ λαοὶ τὸ ἐλέησον ἔκραζον» λέγει καὶ ὁ ἱερός Χρυσόστομος, βραδύτερον δὲ ἀντικατέστησεν ὁ χορὸς. Ἡ ἐπὶ κλησις αὕτη τοσοῦτον καθιερώθη μετὰ ταῦτα, ὥστε καὶ ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Δυτικῶν συγγραφέων, ἐπανελάμβανεν αὐτὴν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐλληνιστί, καὶ πάντες ἀπέδιδον αὐτὴν τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ²⁰⁰. Κατὰ τὸν Αὐγουστίνον²⁰¹ ἐγένετο χρῆσις τοῦ εὐκτηρίου τούτου ᾠσματος ἐν τῇ συριακῇ, ἀρμενικῇ καὶ ἄλλαις ἀνατολικαῖς γλώσσαις. Γρηγόριος ὁ Μέγας εἰσήγαγε τριπλοῦν τύπον, α) Κύριε· β) Κύριε ἐλέησον· γ) Χριστέ ἐλέησον· ἕκαστος δὲ

197) Λουκ. ΙΑ' 29—32.

198) Τὸ Ἀπολυτίκιον Τροπάριον οὕτως ὠνόμασται ὡς ψαλλόμενον μετὰ τὸ προηγούμενον ρητὸν τοῦ Προφήτου καὶ Θεοδόχου Συμεῶν ἐν τῇ Ἀπολύσει τοῦ Ἑσπερινοῦ, ὅτε καὶ ὁ λαὸς ἐκ τοῦ ναοῦ ἀπολύεται. Ψάλλεται δὲ καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ Ὁρθρου, μετὰ τὴν Δοξολογίαν (πλὴν τῶν Κυριακῶν), εἰς τὸ Γ' Ἀντίφωνον, καὶ ἀντὶ τοῦ «εἶδομεν τὸ φῶς» ἐν ταῖς Δεσποτικαῖς ἑορταῖς.

199) Βιβλ. Η', 9. 10 Ἡ ἐπὶ κλησις αὕτη ἦτο κοινὴ καὶ παρ' ἄλλοις ἔθνεσιν. Οὕτω παρ' Ἑλλήσιν «Ἄλλ' ἀνασσοῦ ἱληθι» (Ὁμ. Ὀδυσ Γ' 330) «Ἄλλ' ἐλέερε» (αὐτόθι 450). Καὶ παρὰ Λατίνοις Miserere «Magne pater divum miserere» = Πάτερ μέγιστε Θεῶν ἐλέησον. «Faune precore miserere» = Θεὲ Φαῦνε δέομαί σου ἐλέησον» (Βιργιλ. Αἰν. Θ' 495 καὶ ΙΒ' 777).

200) Ἀναστάσιος Συναΐτης. Βιβλ. Ζ' Λόγος εἰς Ἐξαήμερον.

201) Ἐπιστ. 178.

τούτων ἔπρεπε νὰ ἐπαναλαμβάνηται τρεῖς ἀναφορικῶς πρὸς τὴν ἁγίαν Τριάδα²⁰².

Ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων ᾠδῶν εἶναι καὶ ὁ ἐπινίκιος ὕμνος²⁰³ «Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαώθ», ὅστις ἐν ταῖς Ἀποστολικαῖς Διατάξεσι περιέχεται μεταξὺ τῶν ᾠμάτων τῆς λειτουργίας. Ἐκ τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης ἐνθουσιωδῶς περὶ τοῦ ὕμνου τούτου πολλαχοῦ ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ ἀναφέρει²⁰⁴. Τὸ ψάλλειν τὸν ἀγγελικὸν τοῦτον ὕμνον θεωρεῖ ὁ Χρυσόστομος μεταξὺ ἐκείνων τῶν πλεονεκτημάτων, ἅτινα ἀνήκουσι μόνον τοῖς Χριστιανοῖς κατὰ χάριν²⁰⁵. Εἰς πάσας τὰς ἀρχαίας Λειτουργίας, οἷον, ἐν ταῖς τοῦ Κλήμεντος, τοῦ Ἰακώβου καὶ ἄλλαις, ἀναφέρεται ὡς ψαλλόμενος μετὰ μέλους σοβαροῦ ὑπὸ τῶν πιστῶν. Τοῖς ἀρχαίοις λειτουργογράφοις ἠκολούθησαν καὶ οἱ κατόπιν Βασίλειος ὁ Μέγας καὶ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος.

Ἀρχαῖον ᾠσμα τῆς ἐκκλησίας εἶναι τὸ αἰνετικόν²⁰⁶ «Σὲ ὑμνοῦμεν, σὲ εὐλογοῦμεν, σοὶ εὐχαριστοῦμεν Κύριε, καὶ δεόμεθά σου ὁ Θεὸς ἡμῶν», τὸ ἄχρι τοῦδε ψαλλόμενον ἐν τῇ λειτουργίᾳ. Ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ Ἀμβροσίου τοῦ Μεδιολάνων μετὰ τὸν ἐντελῆ αὐτοῦ θρίαμβον κατὰ τῶν Ἀρειανῶν, ἐψάλη δὲ τὸ πρῶτον ἐν πλήρει συναθροίσει τῶν πιστῶν, ὅτε ἐβαπτίζετο ὁ ἱερὸς Αὐγουστίνος παρὰ τοῦ θείου τῶν Μεδιολάνων ἱεράρχου²⁰⁷, οἱ δὲ παρόντες ἀκούσαντες τοῦ ᾠσματος τούτου, ἐθαύμαζον. Ἐκτοτε εἰσήχθη εἰς γενικὴν ἐκκλησιαστικὴν χρῆσιν, τὸν δ' ἕκτον αἰῶνα ἐψάλλετο εἰς τὴν λειτουργίαν τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τῶν Ἀντιφωναρίων Γρηγορίου τοῦ Δια-

202) Epist. lib. VII, 12. lib. II, 63.

203) Ὡνόμασται Ἐπινίκιος διότι δοξάζεται ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ ὡς Κύριος πατρῶν τῶν δυνάμεων. Τὸν ὕμνον τοῦτον ἤκουσεν ὁ μεγαλοφωνότατος τῶν Προφητῶν Ἡσαΐας ψαλλόμενον ὑπὸ τῶν οὐρανίων δυνάμεων «Εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου καὶ πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ. Καὶ Σεραφεῖμ εἰστήκεσαν κύκλῳ αὐτοῦ, ἕξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ καὶ ἕξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ, καὶ ταῖς μὲν δυσὶ κατεκάλυπτον τὸ πρόσωπον, ταῖς δὲ δυσὶ κατεκάλυπτον τοὺς πόδας, καὶ ταῖς δυσὶν ἐπέτοντο καὶ ἐκέκραγεν ἕτερος πρὸς ἕτερον καὶ ἔλεγον Ἀγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαώθ πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ καὶ ἐπῆρθη τὸ ὑπέρθυρον ἀπὸ τῆς φωνῆς ἧς ἐκέκραγον, καὶ ὁ οἶκος ἐνεπλήσθη καπνοῦ» (Ἡσαΐας, νεφ. ΣΤ).

204) Ὅμιλ. ΙΗ' εἰς τὴν Β' πρὸς Κορίθ. ἐπιστολ. 10.568.

205) Ὅμιλ. περὶ Σεραφεῖμ τομ. Γ. σ. 141. Ὅμιλ. ΚΓ' εἰς τὴν πρὸς Ἐφραίμους ἐπιστολήν, τομ. ΙΑ' 3.

206) Χρυσόστομ. Ὅμιλ. ΚΕ εἰς Ματθαῖον.

207) Vita August. aut incerto. ed. 1832. r. Kiliu p. 35—38.

λόγου, τὸν δὲ ὄγδοον ἐψάλη ἐν Γερμανίᾳ κατὰ τὴν στέψιν τῶν βασιλέων.

Ἐν τοῖς ἀρχαίοις ᾠσμασιν ἀριθμεῖται καὶ ἡ εὐχαριστήριος ᾠδὴ «Δόξα σοι Κύριε δόξα σοι», ἣτις ἐψάλλετο ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ πρὸ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου ὑπὸ τοῦ Διακόνου²⁰⁸, καὶ καθάπερ ἱστορεῖ καὶ ὁ Χρυσόστομος²⁰⁹, καὶ μετὰ τὸ τέλος τῆς εὐαγγελικῆς περικοπῆς²¹⁰.

208) Ἀποστολικοὶ Κανόνες 2, 57. Καὶ ὁ Ἱερώνυμος λέγει *Evangelium Christi quasi diaconus lectitabam. Ep. 147 ad Sabinium*. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σωζομένου (Ἑκκλ. Ἱστορ. Ζ' 19) εἰς Κωνσταντινούπολιν τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα αὐτῆς ὁ Ἐπίσκοπος ἀνεγίνωσκε τὸ Εὐαγγέλιον.

209) Ὁμιλ. ΝΒ' τομ. ζ' σ. 594.

210) Τὸ ἀρχαιότατον τοῦτο ᾠσμα, ὅπερ ἔκφρασις ἐστὶ περιληπτικὴ καὶ σύντομος εὐχαριστίας πρὸς τὸν Θεὸν ἐκ μέρους τῶν πιστῶν δι' ὅσα ἀκούουσιν ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν, καὶ δι' ἣν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν οἰκοδομὴν καρποῦνται ἐξ αὐτῶν, ψάλλεται ἤδη μόνον ἅπαξ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Εὐαγγελίου. Ἄν δὲ τυχὸν χοροστατῇ ἡ λειτουργὴ ἀρχιερεὺς, τότε παραθέσμως ἀντικαθίσταται τὸ ᾠσμα τοῦτο διὰ τοῦ «εἰς πολλὰ ἔτη δέσποτα», ἀσχέτου ὄντος ὅλως πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Θεανθρώπου τοὺς ἐν τῇ ἀναγινωσκομένῃ εὐαγγελικῇ περικοπῇ. Ἀληθὲς εἰπεῖν ὅτι ἡ ἐν οὐ δέονται χρῆσις τοῦ «εἰς πολλὰ ἔτη» λίαν ὀχληρὰ ἀποδίδει καὶ οὐχὶ εὐάρεστον ἐντύπωσιν ἐμποιεῖ. Περὶ τῆς ἤδη γινομένης καταχρήσεως τοῦ συνεχῶς ἐν τῇ λειτουργίᾳ ψαλλομένου «εἰς πολλὰ ἔτη δέσποτα», οὐχὶ ἅπαξ ἐγράψαμεν πρὸ ὀκταετίας ἐν τῇ ἐφημερίδι «Βυζαντιδισ», ἥς συνεργάτης τότε διετελοῦμεν. Καθ' ἡμῶν δέ, ὁ ὑπὸ τὸν Ἀντιοχειακὸν θρόνον διατελὼν μητροπολίτης Παλμύρας Κύριλλος (τανῦν ἐν τοῖς μακαριστοῖς ἀριθμούμενος), λάβρως ἐπετέθη, δημοσιεύσας ἐν τῇ «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ» (ἔτος Γ' τευχος γ' σ. 39—41) μακρὰν ἐπιστολιμαίαν διατριβὴν «περὶ τοῦ εἰς πολλὰ ἔτη δέσποτα, ἐξ ἧς παρατιθέμεθα ὡς τὴν περικοπὴν ταύτην. «Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς αὐτὸ τὸ εἰς πολλὰ ἔτη δέσποτα, ὅπερ ἀντικείμενον ἐγένετο σήμερον μελέτης ὑπὸ τινων καὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀποσκορακιστέον τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν καὶ τῆς θείας λειτουργίας κρίνεται, καὶ ἡ προσοχὴ τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος συγκεντροῦται εἰς τὴν ἀποσκοράκισιν αὐτοῦ ὡς οὐσιῶδες μέρος τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως ἀποτελοῦντος, τολμῶμεν πάλιν ἀκρῶς τῷ σεβασμῷ νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἐσφαλμένη ὅλως ἐστὶν ἡ ἰδέα, ἀφ' ἧς ὁρμῶνται εἰς τὴν τάχα διόρθωσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως διὰ τῆς ἀποσκορακίσεως αὐτοῦ. Τοῦτο φαίνεται καθωρισμένον ἀπ' ἀρχῆς τῆς συστάσεως καὶ τῆς διαρρυθμίσεως τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν, τῆς θείας λειτουργίας καὶ ἐν γένει τῆς ἱεραρχίας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ὅτε καὶ τὸ τοῦ Ἐπισκόπου μνημόσυνον ἐν πάσαις ταῖς ἐκτενέσι δεήσεσι καὶ ἄλλοις ὠρισμένοις καιροῖς, ὅτε ὁμοίως καὶ τὸ εἰρηνεύειν τὸν ἀρχιερέα διατέτακται διὰ τοῦ εἰρήνη πᾶσι, ὅτε καὶ παραδέχεται ὁμοίως τὸ ἀποκρίνεσθαι τὸν λαόν, καὶ ἀντὶ τοῦ λαοῦ τοὺς ψάλλοντας διὰ τοῦ καὶ τῷ πνεύματι σου καὶ ἂν καὶ τούτου πολλὰκις παραλείπεται ἐξ ἀπροσεξίας ἢ ἐκφώνησις ὑπὸ τῶν ψαλλόντων μετὰ τὸ εἰπεῖν τὸν ἀρ-

δι κ ὅς ὁ ὕμνος «Δεῦτε προσκυνήσωμεν καὶ προσπέσωμεν Χριστῷ».

Ὡσαύτως ἀρχαιότατός ἐστι καὶ ὁ Τριαδικὸς ἢ Ἐπιλύχνιος ὕμνος²¹¹ «Φῶς ἱλαρόν», ὅστις ἀποδίδεται ὑπὸ Νικηφόρου τοῦ Καλλιῆστου²¹² εἰς τοὺς ἀποστολικούς ἀνδρας, κατ' ἄλλους δέ, εἰς τὸν μάρτυρα Ἀθηνογέννην, ὃν ἔψαλλεν ὁ θεὸς πατὴρ ὁρμῶν εἰς τὸν διὰ πυρὸς θάνατον. Ἀλλ' ἐκ τῆς κατωτέρω παρατιθεμένης ρήσεως τοῦ οὐρανοφάντορος Βασιλείου ἐξάγεται ὅτι ἀγνωστός ἐστὶν ὁ ποιητὴς τοῦ ὕμνου. «Ἐδοξε τοῖς πατράσιν ἡμῶν μὴ σιωπῇ τὴν χάριν τοῦ ἐσπερινοῦ φωτὸς δέχεσθαι, ἀλλ' εὐθὺς φανέντος εὐχαριστεῖν· ἀλλ' ὅστις μὲν ὁ πατὴρ τῶν ρημάτων ἐκείνων τῆς ἐπιλυχνίου εὐχαριστίας εἰπεῖν οὐκ ἔχομεν· ὁ μέντοι λαὸς ἀρχαίαν ἀρίησι τὴν φωνὴν καὶ οὐδενὶ πώποτε ἀσεβεῖς ἐνομίσθησαν οἱ λέγοντες: Αἰνοῦμεν Πατέρα, Υἱὸν καὶ Ἅγιον Πνεῦμα Θεόν. Εἰ δέ τις καὶ τὸν ὕμνον Ἀθηνογένους ἔγνω, ὃν ὥσπερ τι ἄλλο ἐξιτήριον τοῖς συνοῦσιν αὐτῷ καταλέλοιπεν ὁρμῶν ἤδη πρὸς τὴν διὰ πυρὸς τελείωσιν, οἶδε καὶ τὴν τῶν μαρτύρων γνῶμην, ὅπως εἶχον περὶ τοῦ Πνεύματος»²¹³. Ἐκ τῶν λόγων τοῦ Μ. Βασιλείου κατὰ δήλον πρὸς τοῖς ἄλλοις γίγνεται ὅτι ὁ ἐπιλύχνιος ὕμνος εἶναι ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων, καὶ ὅτι ὁ ἱερὸς Ἀθηνογέννης πρὸ τῆς μαρτυρικῆς αὐτοῦ τελευτῆς κατέλειπεν εἰς τοὺς μαθητάς αὐτοῦ ὕμνον εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, μὴ διασωθέντα μέχρις ἡμῶν. Τῇ ἡμετέρᾳ γνῶμῃ ἔχομεν στοιχοῦντα καὶ τὸν εὐμαθέστατον Ματθαῖον Παρανίκαν, λέγοντα ἐπὶ λέξει τάδε «Ἐκ τῆς προσεκτικῆς ἀναγνώσεως τοῦ χωρίου τούτου ἐξάγεται, ὅτι ὁ Ἀθηνογέννης εἶχε ποιήσει ἕτερον ὕμνον, ἐν ᾧ μνεῖα ἐγένετο τοῦ ἁγίου Πνεύματος»²¹⁴. Ἐν τῷ

σερχόμενος εἰς τὸν ναὸν καὶ εὐλογῶν ἀνέρχεται εἰς τὸν δεσποτικὸν θρόνον· Β) ὅταν εὐλογῇ τὸν λαὸν ἀφοῦ λ ἄ θ η καὶ ρ ὁ ν, καὶ Γ) μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Διακόνου ἀπαγγελλομένην εὐαγγελικὴν ρῆσιν «Οὕτω λαμψάτω τὸ φῶς ἡμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων». Ἐν ταῖς κηδεῖαις ἰδίᾳ προκεμένου τοῦ νεκροῦ ἄτοπον θεωρεῖται νὰ φάλληται ὁ πολυχρονισμὸς τοῦ ἀρχιερέως· διὸ καὶ θεωροῦμεν ἀξίους ἰδίας μνεῖας τὸν τε λαμπρὸν μητροπολίτην Μιτυλήνης Κωνσταντῖνον καὶ τὸν μουσοτραφῆ ἱεράρχην Φιλιππουπόλεως Φώτιον, τοὺς μὴ ἐπιτρέποντας, ὡς ἡμεῖς καλῶς γινώσκομεν, νὰ φάλληται ἐν ταῖς κηδεῖαις, ὧν αὐτοὶ προΐστανται, τὸ πολύχροτον εἰς πολλὰ ἔτη δέσποτα.

211) Ὡνόμασται ἀρμοδίως ἐπιλύχνιος ὡς ψαλλόμενος μετὰ τὰς λυχνίας εὐχὰς τοῦ ἐσπερινοῦ.

212) Ἐκκλησιαστ. Ἱστορ. Βιβλ. ΙΗ. 51.

213) Περὶ τοῦ Πνεύματος, κεφ. κθ'.

214) Περὶ τῆς χριστιανικῆς ποιήσεως τῶν Ἑλλήνων. (Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος) σύγγραμμα περιοδικὸν 1873—1874 σ. 182).

ὕμνῳ «Φῶς ἱλαρὸν» διακρίνομεν τὸν προκελευσματικὸν πόδα, τὸν ἀνάπαιστον, τὸν σπονδεῖον, τὸν δάκτυλον καὶ τὸν ἀμφιβραχυν. Ὁ ἐπιλύχνιος ἀναπληρωθεὶς βραδύτερον ὑπὸ τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ τοῦ Ἱεροσολύμων Σωφρονίου (+633), ψάλλεται ἄχρι τῆς σήμερον διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐρρυθμοῦ μουσικοῦ τετραμέτρου, κατὰ τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ μέλος.

Εἰς τὰ ἀρχαῖα ᾠσματα καταλέγεται καὶ τὸ «Σιγησάτω πᾶσα σὰρξ», ὅπερ ψαλλόμενον ἐν τῇ θεῇ λειτουργίᾳ τοῦ Ἀδελφοθέου Ἰακώβου μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἀντικατέστη κατόπιν διὰ τοῦ Χρυσοστομικοῦ χερουβικοῦ ὕμνου. Ἐκτοτε δὲ ὥρισθη νὰ ψάλληται ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ τῷ Μ. Σαββάτῳ κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ λόγου «Σιγησάτω πᾶσα σὰρξ βροτεία», διότι ἡ ἡμέρα αὕτη θεωρεῖται καταπαύσεως ἡμέρα²¹⁵.

Ἀπ' αὐτῶν τῶν Ἀποστολικῶν χρόνων ψάλλεται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὁ αἰνετικὸς ὕμνος «Ἀλληλούϊα», ἐρμηνευόμενος ὑπὸ Ἰουστίνου «ὕμνήσατε μετὰ μέλους τὸν Θεόν»²¹⁶. Ἐλήφθη ἐκ τῆς Ἰουδαϊκῆς ὕμνολογίας, καὶ θεωρεῖται ἐκ τῶν ἱερωτάτων ὕμνων. Εὐρηται δὲ καὶ ἐν τῇ Ἀποκαλύψει.²¹⁷ Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης λέγει²¹⁸ ὅτι τὸ Ἀλληλούϊα ἐψάλλετο ἐν τῷ ἀγιαζέσθαι τὸ μῦρον καὶ τῷ τελεσιουργεῖσθαι τὴν χρῆσιν. Ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ὀρθοδόξῳ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ ὁ αἰνετικὸς οὗτος ὕμνος ἐκφράζει λύπην καὶ μετάνοιαν²¹⁹, ὅθεν καὶ μέχρι τῆς σήμερον χρήσις γίνεται αὐτοῦ μᾶλλον ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς νηστείας.

Ἡ Κυριακὴ Προσευχὴ «Πάτερ ἡμῶν» ἐν τοῖς Ἀποστολικοῖς Κανόσι²²⁰ ὁρίζεται ἵνα ψάλληται τρίς καθ' ἑκάστην²²¹. Ὁ Τερτυλλιανός²²²,

215) Καὶ ἡ λειτουργία τοῦ Ἰακώβου ψάλλεται ἔκτοτε ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ Ζακύνθῳ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐορτῆς τοῦ Ἀδελφοθέου (23 Ὀκτωβρίου).

216) Ὅρ. καὶ Ἀρνόβ. εἰς ψαλμ. πδ' Ἀμβροσ. περὶ Δαβίδ.

217) Κεφ. ΙΘ' στιχ. 1—7.

218) Ἐκκλ. ἱεραρχ κεφ. Δ

219) Αὐγουστ. in Psalm. 118.

220) Βιβλ. Ζ.

221) Αἱ ἀρχαῖαι λειτουργίαι τῆς καθ' ἡμᾶς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας συνδυάζουσι μετὰ τῆς Κυριακῆς προσευχῆς καὶ τινὰ Δοξολογίαν, ἥτις ἀπεδόθη εἰς τὸν Μ. Βασιλεῖον καὶ τὸν Χρυσόστομον, καὶ ἐν ἡ ἀναγνωρίζεται καὶ ἐκφράζεται τὸ δόγμα τῆς Ἁγίας Τριάδος ὡς ὑπονοούμενον ἐν τῇ προσευχῇ «ὅτι σοῦ ἐστὶν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων».

222) De Oratione Dominica caput. 1—9.

ὁ Κυπριανός²²³, καὶ ὁ Ὠριγένης²²⁴, ὁμολογοῦσιν ἐκ συμφώνου τὴν χρῆσιν τῆς Κυριακῆς Προσευχῆς κατὰ τοὺς πρώτους τοῦ χριστιανισμοῦ αἰῶνας ὑπὸ τῶν πιστῶν, οὐχὶ δὲ καὶ ὑπὸ τῶν κατηχουμένων²²⁵.

Ἡ μικρὰ Δοξολογία «Δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ Ἀγίῳ Πνεύματι» παρεδόθη τῇ Ἐκκλησίᾳ κατὰ μὲν τὸν Θεοδώρητον²²⁶ ὑπὸ τῶν θείων Ἀποστόλων, κατὰ δὲ τὸν νεώτατον ἐκκλησιαστικὸν χρονολόγον Νικηφόρον τὸν Ξανθόπουλον²²⁷ καὶ Συμεὼν τὸν Θεσσαλονίκης²²⁸ ὑπὸ Φλαβιανοῦ τοῦ ἐπισκόπου Ἀντιοχείας²²⁹, κατὰ Ἀρείου καὶ Σαβελίου, ἀναφέρεται δὲ παρὰ Κλήμεντι τῷ Ἀλεξανδρεῖ, Βασιλείῳ τῷ Μεγάλῳ καὶ ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου²³⁰. Κατὰ τὸν τύπον τοῦτον ἄρχεται καὶ ἡ ἀρχαιότατη λειτουργία τοῦ Ἀδελφοθέου Ἰακώβου «Δόξα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Ἀγίῳ Πνεύματι, τῷ τριαδικῷ καὶ ἐνιαίῳ φωτὶ τῆς θεότητος, τῆς ἐν Τριάδι μοναδικῶς ὑπαρχούσης καὶ διαιρουμένης ἀδιαίρετως κτλ.» Καὶ ὁ Μ. Βασίλειος θέλων ἵνα βεβαιώσῃ ὅτι ἡ Δοξολογία αὕτη εἶναι ἐκ τῶν ἀρχαίων, ὑποδείκνυσσι τὴν χρῆσιν αὐτῆς ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ Νεοκαισαρείας.

223) ἔνθα ἀνωτέρω σ. 139.

224) Opp. edit. Oberth. Τομ. Γ. σ. 408—593.

225) Χρυσος. Ὁμιλ. Β' εἰς Β' Κορινθ. σ. 740. Ὁμιλ. 62. σ. 934. Αὐγους. Λογ. 42.

226) Ἐκκλ. Ἱστορία Βιβλ. Δ'.

227) Ἐκκλ. Ἱστορ. Βιβλ. IX.

228) Περί νυχθημερινῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν, ἐν Κεφ. ΙΔ' σ. 209.

229) Τῷ 23 ἔτει τῆς βασιλείας Κωνσταντίου (+ 358) πατριάρχης Ἀντιοχείας ἦν ὁ Λεόντιος, ὃ δὲ Φλαβιανός, ἀπλοῦς τότε μοναχὸς ὢν ἐπατριάρχευσε μετὰ 23 ἔτη, ἥτοι ἐπὶ τῆς βασιλείας Θεοδοσίου τοῦ Α' (+ 381) (ἴδε Κεδρηνόν, Βιβλ. Α' σ. 531. ἔκδ. Παρισίων). Νικηφόρος ὁ Κάλλιστος διηγέται ὅτι ἐνῷ οἱ μουσικοὶ χοροὶ ἀποτελούμενοι ἐξ Ἀρειανῶν ἐψαλλον ἐν Ἀντιοχείᾳ κατὰ τὴν ἰδίαν ἀφῆσιν Δόξα Πατρὶ δι' Υἱοῦ ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι, ὁ Φλαβιανὸς «στῆρος μοναχῶν συναγαγὼν, διαρρήδην ἐξεφώνησε Δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ Ἀγίῳ Πνεύματι, ὅπερ ὡς οὐδεμίαν ἔχον ὑπόνοιαν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς Θεοῦ ἐπεκράτησεν» ἃ δητὰ ὁρῶν Λεόντιος (ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας) κωλύειν οὐκ ἐτόλμα» (Ἐκκλ. Ἱστορ. IX. 24).

230) «Τὴν ἁγίαν καὶ ὁμοούσιον Τριάδα δοξάσωμεν... τῷ Πατρὶ Υἱῷ καὶ Ἀγίῳ Πνεύματι πρέπει δόξα καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμήν» (τομ. Β' 305).

ΟΙ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΤΡΕΙΣ ΠΡΩΤΟΥΣ ΑΙΩΝΑΣ ΑΚΜΑΣΑΝΤΕΣ ΜΕΛΩΔΙΚΟΙ ΚΑΙ ΥΜΝΟΓΡΑΦΟΙ

Παρά τοῖς πρώτοις ἱεροῖς ἱστορικοῖς οὐκ ὀλίγα ἱστοροῦνται περὶ τῶν πρώτων μελωδῶν καὶ ὑμνογράφων τῆς Ἐκκλησίας. Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ τὸ μελοποιεῖν ἦν ἴδιον τοῦ ἀνωτάτου κλήρου, διὸ καὶ ὡς μελοποιοὶ ἀναφέρονται οἱ ἀνώτατοι τῆς Ἐκκλησίας ἱεράρχαι. Οὐχὶ ἄσκοπον θεωροῦμεν τὸ ἀπαριθμεῖσαι τοὺς κορυφαίους τῆς Ἐκκλησίας μελωδοὺς, διότι κατὰ τὸν σοφὸν Βάκωνα, οὗτινος τὴν γνώμην πληρέστατα ἀσπαζόμεθα, ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος ἀνευ τοῦ Λεξικοῦ τῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν εἶναι ὡσεὶ ἄγαλμα τοῦ Πολυμήμου, ἀφ' οὗ, ἀφαιρουμένου τοῦ ὀφθαλμοῦ, ἀπόλλυται τὸ ζῶν καὶ ἔκφρασιν παρέχον τῇ φυσιογνωμίᾳ. Καὶ πρῶτον θὰ ἐξετάσωμεν, ὅσον ἔνεστι συντόμως, τὸν βίον τῶν κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀκμασάντων διασήμεων μελωδῶν, ὅτε καὶ ἡ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μουσικὴ ἦν σχετικῶς ἀπλουστερά, ἅτε συστηματικῶς καὶ τεχνικῶς διοργανωθεῖσα, ὡς ἄλλαχού διὰ μακρῶν ἐροῦμεν, κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα καὶ ἐφεξῆς.

Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης ἀριθμεῖται ἐν τοῖς μελωδοῖς τῆς Ἐκκλησίας²³¹, ἤκμασε κατὰ τὸν Α' μ. Χ. αἰῶνα· καὶ χριστιανὸς μὲν

231) Τὸ ὄνομα τοῦ ὑμνοδοῦ Διονυσίου εὐρῆται παρὰ Φαβρικίφ, ἑλλείπει δὲ ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ ρώσου ἀρχιεπισκόπου Τζερνιγόβου Φιλαρέτου, ὅπερ ἐπιγράφεται «Ἱστορικὴ ἐπιθεώρησις τῶν ὑμνωδῶν καὶ τῆς ὑμνωδίας τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας» (ρωσιστί)· ὡσαύτως ἑλλείπουσιν ἐκ τοῦ αὐτοῦ συγγράμματος καὶ τὰ ὀνόματα Ἱεροθέου Ἀθηνῶν, Πολυκάρπου Σμύρνης, Εἰρηναίου, Ὁριγένους, Γαΐου, Ἀνατολίου τοῦ ἱερωτάτου, Μεθοδίου Πατάρων, Εὐσεβίου Παμφίλου, Ἰλαρίου τοῦ Πικτώνων, Φαβίου Μαρίου Βικτωρίνου, Ἐπιφανίου τοῦ Κύπρου, Ἀμφιλοχίου, Διδύμου Ἀλεξανδρέως, Διοδώρου Ἀντιοχείας, Ἱερωνύμου, Ρουφίνου τοῦ πρεσβυτέρου, Αὐγουστίνου, Παλλαδίου, Συνεσίου, Ἰσιδώρου Πηλουσιώτου, Νείλου, Θεοδωρήτου τοῦ Κύρου, Ἀνδρέου τοῦ Πυρροῦ, Δωροθέου Παλαιστινοῦ, Μαξίμου τοῦ ὁμολογητοῦ, Κοσμᾶ Ξένου τοῦ Ἰκέτου, Ἠλία Κρήτης, Νικηφόρου Πατριάρχου Κιόλεως, Ἰωσήφ Θεσσαλονίκης, Θεοφίλου αὐτοκράτορος, Μιχαὴλ Συγκέλλου, Βασιλείου Μακεδόνης, Γεωργίου Ἀμαστρίδος, Ἰωάννου Καμενιάτου, Ἰωάννου Μαυρόποδος, Ἀρσενίου, Σεργίου Ἀγιοπολίτου, Συμεὼν μοναχοῦ, Ἰωάννου Ζωναροῦ, Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Νικήτα Σερρών, Θεοφάνους Κεραμέως, Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης, Θεοδώρου Βαλσαμῶνος, Γερμανοῦ πατριάρχου, Νικηφόρου Βλεμμίδου, Νικηφόρου Καβάσιλα, Γρηγορίου Παλαμᾶ, Μανουὴλ αὐτοκράτορος καὶ πολλῶν καὶ ἄλλων μελωδῶν.

ἐγένετο τὸ 52 σωτήριον ἔτος, ὅτε εἰς Ἀθήνας μετέβη ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ²³², τὸν μαρτυρικὸν δὲ στέφανον εἴληψε τὸ 95 ἔτος μ. Χ. Περὶ αὐτοῦ ὁ μὲν Καισάριος αὐτάδελφος Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ λέγει ὅτι ἐγεννήθη ἐν Θράκῃ, ὁ δὲ χρυσορρήμων Ἰωάννης ἐν Ἀθήναις ²³³. Τοῦ Διονυσίου τὰ συγγράμματα ²³⁴ ἐπισταμένως ἐκμελετήσας Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος κατὰ τὴν ἐν Ἀθήναις διατριβὴν αὐτοῦ καὶ ἐκπλαγείς διὰ τὸ ἐν αὐτοῖς ὕψος τῶν ἐννοιῶν, ὠνόμασεν αὐτὸν *Πετεῖνδον τοῦ Οὐρανοῦ*. ²³⁵ "Ὅτε ἡ Θεοτόκος ἐκοιμήθη καὶ πρὸς τὸν Υἱὸν αὐτῆς ἐξεδήμησεν, ὁ ἱερὸς Διονύσιος ἐπέστη εἰς τὴν Κοίμησιν αὐτῆς, ἀρπαγείς καὶ αὐτὸς ἐν νεφέλαις μετὰ τῶν ἱερῶν Ἀποστόλων καὶ θείων ἱεραρχῶν.

Ἱεροθέος Ἀθηνῶν ἐπίσκοπος συνεχρόνησε τῷ Διονυσίῳ. Γεννηθεὶς δ' ἐν Ἀθήναις, ὑπῆρξε βουλευτὴς ἐν τῷ Ἀρείῳ Πάγῳ. Ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου τοῦ κηρύξαντος τὸ εὐαγγέλιον ἐν Ἀθήναις, ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος τῆς πόλεως ταύτης. Ὁ θεόληπτος ἀποστολικὸς οὗτος ἀγὴρ παραγέγονε διὰ νεφέλης εἰς τὴν τῆς Θεοτόκου Κοίμησιν, ὡς καὶ οἱ Ἀπόστολοι, ὅτε καὶ ἐγένετο ἑξαρχὸς τῶν θείων ὑμνωδιῶν. «Ὅλως ἐκδημῶν, ὅλος ἐξανιστάμενος ἑαυτοῦ, καὶ τὴν πρὸς τὰ ὑμνούμενα κοινωνίαν πάσχων, καὶ παρὰ πάντων, ὧν ἠκούετο καὶ ἑώρατο, γνωρίμων τε καὶ μὴ, θεόληπτος εἶναι καὶ θεὸς ὑμνολόγος κρινόμενος», ὡς Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης μαρτυρεῖ ²³⁶. Καὶ ἄλλαχού ὁ αὐτὸς λέγει ὅτι «ὁ ἀποστολικὸς πατὴρ Ἰγνάτιος (ἐν τῇ Κοίμῃ τῆς Θεοτόκου), ἦν θεὸς ὑμνολόγος καὶ ἐνθουσιαστικώτατος ὑμνωδιῶν μελοποιός».

Ἱγνάτιος ὁ θεοφόρος ²³⁷ ἐπονομασθεὶς, διότι κατὰ τινὰς αὐτὸς ἦτο τὸ παιδίον, ὅπερ ὁ Ἰησοῦς ἔστησεν ἐν τῷ μέσῳ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, εἰπὼν ὅτι ἐκεῖνος θέλει εἶσθαι ἐξ αὐτῶν μέγας ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, ὅστις ἂν ταπεινώσῃ ἑαυτὸν ὡς τὸ παιδίον

232) Πράξ. ΙΣΤ', 22.

233) Πρβλ. Migne, τομ. 3—4.

234) Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Διονυσίου σώζονται τέσσαρες πραγματεῖαι καὶ ἐπιστολαὶ πρὸς διαφόρους (Περὶ τῶν Ο' ἐρμηνευτῶν Κ. Οἰκονόμου. τομ. Δ'. σ. 424).

235) Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης ἀναφέρει (Συναξαριστής, τομ. Α'. Ἀθήνησι 1868, σ. 95 ἐν σημειώσει) ὅτι ἐφιλοπόνησεν εἰς τὸν Ἀρεοπαγίτην Κανόνα ἁμαρτικὸν καὶ τὰ ἐλλείποντα Τροπάρια τῆς ἐορτῆς αὐτοῦ.

236) Περὶ τῶν θείων ὀνομάτων, κεφ. Γ'.

237) Τὸ ἐπίθετον Θεοφόρος ἔφερον καὶ πολλοὶ ἑξοχοὶ Χριστιανοί. (Ἴδε Κλήμ. Ὁλ. Στρωμ. Ζ'. σ. 748. Πρβλ. Pearsonii Vindic. Ignat. 11. c. 12).

τοῦτο²³⁸. Ἰουδαῖος ἦν τὸ γένος, ὑπῆρξε μαθητὴς Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ἐποίμανε τὴν ἐκκλησίαν Ἀντιοχείας ἔτη 32, συγγραφεὺς δὲ τυγχάνει ἐπτὰ διασωθεισῶν ἐπιστολῶν²³⁹. Ἀπέθανε μαρτυρικῶς τῇ 107 ἢ κατ' ἄλλους τῇ 116 ἐν Ρώμῃ ἐπὶ Τραϊανοῦ βορὰ τῶν λεόντων γενόμενος, εἰπὼν τὸ ἀξιομνημόνευτον ἐκεῖνο. «Σῖτος Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰμί, καὶ εὐχομαι τοῖς ὁδοῦσι τῶν θηρίων ἀλεσθῆναι, ἵν' ἄρτος καθαρὸς εὔρεθῶ». Συνανεστράφη μετὰ τῶν θείων Ἀποστόλων κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Χρυσοστόμου²⁴⁰, τοῦ Θεοδωρήτου²⁴¹ καὶ Ὠριγένους²⁴², παρ' ὧν καὶ ἐδιδάχθη τὰ μυστήρια τῆς πίστεως ἡμῶν. Ὁ ἱσαπόστολος οὗτος ἱεράρχης εἰσήγαγεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τὴν Ἀντίφωνον ψαλμωδίαν καὶ τοὺς δύο χορούς. Ὅποσιν δὲ ἀγάπην ἡσθάνετο πρὸς τὴν Μουσικὴν καταδείκνυται ἔκ τε τῆς πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολῆς αὐτοῦ, δι' ἧς προτρέπει τοὺς πρεσβυτέρους ἐν ὁμονίᾳ καὶ ἀληθεῖ ἀγάπῃ ἵνα ὑμνῶσι τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ψάλλοντες ὁμοθυμῶς διὰ μιᾶς μόνης φωνῆς, καὶ ἐκ τῆς πρὸς Ρωμαίους, ἐν ἣ παραινεῖ τοὺς πιστοὺς ἵνα σχηματίσωσι μουσικοὺς χορούς καὶ νὰ ὑμνῶσιν ἐν εἰρήνῃ καὶ ὁμονίᾳ τὸν Θεόν. Οὐδόλως δὲ ἀπίθανον ὅτι ὁ ἱερός Ἰγνάτιος ὁ τοσούτον φίλος καὶ ἐγκρατὴς τῆς Μουσικῆς συνέταξε καὶ ἐκκλησιαστικὸς ὕμνους, κατὰ τὸ ἔθος τῶν προεστώτων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Πολύκαρπός ὁ Σμύρνης, προχειρισθεὶς ἐπίσκοπος ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ὡς βεβαίως ὁ Τερτυλλιανός²⁴³ καὶ ὁ Ἰερώνυμος²⁴⁴. Ἐώρακεν ἐπὶ τῆς γῆς τὸν Ἰησοῦν, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Εἰρηναίου²⁴⁵ καὶ τοῦ Εὐσεβίου²⁴⁶, ἀπέθανε δὲ τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τῇ 169 ἐπὶ τοῦ ἀνθυπάτου τῆς Ἀσίας Στατίου Κουδράτου. Καταλέγεται μετὰ τῶν μελωδῶν τῆς Ἐκκλησίας.

Ἰουστίνος ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς, ὑπῆρξε περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Β' μ. Χ. αἰῶνος κατὰ τὸ 105 σωτήριον ἔτος, ἀπέθανε τῆς κατατομίας τὸν θάνατον τῇ 165 ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ Λουκίου Οὐήρου. Ἐγεννήθη ὑπὸ γονέων τῆς εἰδωλολατρείας ὁπαδῶν

238) Ματθ. κεφ. ΙΗ', 1—5.

239) Οἱ Ἰακωβῖται ἔχουσιν ἐπ' ὀνόματι τοῦ μάρτυρος Ἰγνατίου λειτουργίαν, ἀλλ' αὕτη δὲν εἶναι ἔργον αὐτοῦ, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν κριτικῶν.

240) Hom. in S. Ignat. 499.

241) Dialog. 1. p. 33.

242) Hom. 6. in Luc.

243) De praescript. c. 32.

244) De scriptorib. ecclesiast. c. 17.

245) Κατὰ αἵρεσ. Βιβλ. Γ'. κεφ. 3.

246) Ἐκκλ. Ἱστορ. Βιβλ. Γ. κεφ. 36.

ἐπὶ Φλαβίας πόλεως τῆς Παλαιστίνης, ὡς ἀναφέρει ὁ ἴδιος²⁴⁷ εἰς τὴν παρ' αὐτοῦ συντεταγμένην *Ἀπολογία*ν ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν. Ὁ Ἰουστίνος εἶναι ὁ πρῶτος τῶν Ἀπολογητῶν²⁴⁸, ἐν ᾧ συγχρόνως ἐκδηλοῦται σαφῶς ἡ τάσις εἰς συστηματοποίησιν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, καὶ ὅστις τούτου ἕνεκα καταλέγεται εἰς τοὺς θεμελιωτὰς τῆς δογματικῆς²⁴⁹. Μεταξὺ τῶν πολλῶν καὶ διαφόρων συγγραμμάτων αὐτοῦ συντάξε καὶ βιβλίον καλούμενον *Ψάλτης*, ὃπερ ἀπωλέσθη, καὶ περὶ οὗ ἀναφέρει ὁ Φώτιος εἰς τὴν Μυριόβιβλον²⁵⁰ «Ἔστι δὲ αὐτῷ.... καὶ ὃ ἐπιγράφεται *Ψάλτης*», ὡς καὶ ὁ Εὐσέβιος «Ἐπὶ τούτοις (εἰς ἡμᾶς ἐλήλυθεν αὐτοῦ σύγγραμμα) ἐπιγεγραμμένον *Ψάλτης* καὶ ἄλλο σχολικὸν περὶ ψυχῆς»²⁵¹. Ἀποβλέποντες εἰς τὰς ἀνάγκας καὶ τὰ ἔθιμα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, εἰκάζομεν ὅτι ὁ *Ψάλτης* τοῦ Ἰουστίνου περιεῖχε σύνοψιν ὕμνων χριστιανικῶν, συντεταγμένων ἵνα ψάλλωνται καθ' ὠρισμένας ὥρας ἐν τῇ λειτουργίᾳ πρὸς δόξαν τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ, πιθανὸν δὲ νὰ περιεῖχε καὶ ὁδηγίαν περὶ τοῦ πῶς καὶ κατὰ ποίαν τάξιν ἔδει νὰ ψάλλωνται οἱ ὕμνοι οὗτοι εἰς τὰς κοινὰς συνάξεις· τὴν ἔλλειψιν τοῦ ἀπολεσθέντος *Ψάλτου* ἀναπληροῖ ἔν τισιν ἡ *Ἀπολογία* αὐτοῦ, ἔνθα περιγράφονται ἐν μέρει αἱ ἱεροτελεστίαι τοῦ Β' αἰῶνος. Ἐν τῇ 6' αὐτοῦ Ἀπολογίᾳ ὁμιλεῖ περὶ τῶν ψαλλομένων ὕμνων καὶ τῆς ιδιότητος αὐτῶν. Ἐν γένει ἐκ τῶν Ἀπολογιῶν τοῦ Ἰουστίνου καταδείκνυται σαφῶς ὅτι ἡ λειτουργία κατὰ τὸν Β' αἰῶνα ἐτελεῖτο μετὰ ψαλμῶν καὶ ὕμνων.

Εἰρηναῖος ὁ θεσπέσιος μαθητῆς Πολυκάρπου τοῦ Σμύρνης καὶ τοῦ Παπῖα, γεννηθεὶς πιθανῶς ἐν Ἑλλάδι περὶ τὸ 120, ὑπέστη κατὰ τὸ 202 τὸν μαρτυρικὸν θάνατον. Ἐν ἔτει 157 ἐπέμθη ὑπὸ τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ εἰς Γαλλίαν, ἔνθα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Λουγδούνου, πρῶτον μὲν προεχειρίσθη πρεσβύτερος, εἶτα δὲ διεδέχθη τὸν ἐπίσκοπον Ποθεινόν, μαρτυρήσαντα ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου τῷ 178. Ἐν

247) Διάλ. πρὸς Τρύφωνα, κεφ. Β—Η.

248) Περὶ Ἰουστίνου καὶ τῶν λοιπῶν Ἀπολογητῶν ἴδε Κ. Κοντογόπου Φιλολογικὴ καὶ κριτικὴ ἱστορία τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας, ἐν Ἀθήναις, 1851, καὶ Ἰγνατίου Μοσχάκη Μελέται περὶ τῶν Χριστιανῶν Ἀπολογητῶν τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου αἰῶνός. ἐν Ἀθήναις, 1876.

249) «Ἡ φιλοσοφία τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας» ὑπὸ Ι. Χοῦδερ. μετάφρ. ὑπὸ Ἰγνατίου Μοσχάκη ὑφηγητοῦ ἐν τῷ ἔθνικῳ Πανεπιστημίῳ, ἴδε ἐν τῇ Θεολογικῇ Φωνῇ, ἔφημερ. ἐκκλησιαστικῇ· ἔτος Α, ἀριθ. 6. ἐν Ἀθήναις 1880 σ. 68.

250) Βιβλ. κώδ. 125.

251) Ἐκκλ. Ἱστορ. Βιβλ. Δ', κεφ. ΙΗ'.

ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ ἀνδρὸς τούτου σώζεται, τὰ δ' ἀπολεσθέντα ἐσημειώθησαν ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ Εὐσεβίου²⁵² καὶ τοῦ θεοῦ Ἱερωνίου²⁵³. Ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ Εἰρηναίου εἰς τὴν σειρὰν τῶν μελωδῶν ὑπὸ τῶν πρώτων ἱστορικῶν τῆς Ἐκκλησίας.

Κλήμης Τίτος Φλάδιος ὁ Ἀλεξανδρεὺς ὀνομαζόμενος ὡς διατρίψας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ Κατηχητὴς γενόμενος τῆς σχολῆς τῆς πόλεως ταύτης. Ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις, ἦτο δὲ κατ' ἀρχὰς ἐθνικὸς φιλόσοφος, ἀλλ' ἀσπασθεὶς τὸν χριστιανισμόν ἐγένετο εἰς τῶν σπουδαιοτέρων διδασκάλων αὐτοῦ. Περιῆλθε διαφόρους πόλεις ἐν Ἑλλάδι, Ἰταλίᾳ, Αἰγύπτῳ καὶ Ἰνδίαις, ἔνθεν πολλὰς γνώσεις ἀπεκόμισεν. Ἐνεκα δὲ τῆς μεγάλης ἀρετῆς καὶ πολυμαθείας αὐτοῦ πλῆθος προσείλκυσε μαθητῶν, ἐν οἷς καὶ τὸν μέγαν Ὠριγένην. Συνέγραψε τρεῖς βίβλους ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Παιδαγωγός», διότι τὴν τελευταίαν ἐξ αὐτῶν ἐπισφραγίζει δι' εὐχῆς πρὸς τὸν Λόγον τὸν Παιδαγωγόν²⁵⁴. Ὡς ποιητὴς καὶ μουσικὸς ἐποίησε καὶ ᾠσματικὰς ᾠδὰς καὶ ὕμνους, οἷτινες ἀνήκουσιν εἰς τὰ ἀρχαιότατα μνημεῖα τῆς χριστιανικῆς ποιήσεως. Ὁ ἱερὸς Κλήμης ὑποδεικνύων τίνας ὕμνους θεωρεῖ ἀρμόζοντας εἰς τὴν χριστιανικὴν ψαλμωδίαν, πρέπει, λέγει, ἵνα μεταχειριζόμεθα μουσικὴν κοσμίαν καὶ ταπεινὴν, ἀποφεύγοντες τὴν ἔκλυτον, ἥτις διὰ τῶν ἐλιγμῶν τῆς φωνῆς ὠθεῖ ἡμᾶς εἰς βίον μαλθακόν. Ἀπέθανε περὶ τὸ 220 μ. Χ.

Ἰππόλυτος ἱερομάρτυς, εἰς τῶν ἐπισημοτέρων πατέρων τοῦ Β' αἰῶνος, διακρινόμενος διὰ τὴν ποικίλην αὐτοῦ παιδείαν, τὴν συγγραφικὴν ἱκανότητα καὶ τοὺς ὑπὲρ τῆς πίστεως ἀθλοὺς· διετέλεσε μαθητὴς τοῦ Εἰρηναίου καὶ ἐπίσκοπος τοῦ ἐν τῇ Ὠστίᾳ ρωμαϊκοῦ Πόρτου. Ἐτελεύτησε μαρτυρικῶς ἐπὶ Δεκίου τῷ 250 μ. Χ. καταλιπὼν σπουδαῖα συγγράμματα, ὧν λείψανα περιεσώθησαν. Ἐγράψε καὶ διαφόρους ὕμνους κατὰ τῶν συγχρόνων αἰρετικῶν πρὸς δόξαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ, ἀλλὰ δυστυχῶς ἀπωλέσθησαν. Ὡσαύτως συνέταξεν ᾠδὰς εἰς πᾶσαν τὴν Γραφήν²⁵⁵.

Ὠριγένης ὁ μέγας ὁ καὶ Ἀδαμάντινος καὶ Χαλκέντερος ὑπὸ

252) Ἐκκλ. Ἱστορ. Βιβλ. Ε' κεφ. 20.26.

253) De scriptorib. eccles. c. 35.

254) Ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Κλήμεντος τὸ μείζονος λόγου ἄξιον εἶναι τὰ ὅκτω βιβλία, τὰ κατὰ μεταφορικὴν ἔννοιαν Σ τ ρ ω μ α τ ε ῖς ἐπιγραφόμενα, ἀπὸ τῶν σιρωμάτων τῶν ποικίλων ταπήτων, δι' ἣν περιέχουσι ποικίλην καὶ σύμμικτον ὕλην.

255) Περί τῶν Ὁ' ἐρμηνευτῶν Κ. Οἰκονόμου, τομ. Δ' σ. 763 ἐν σημειώσει.

τῶν συγχρόνων αὐτοῦ ἐπονομασθεῖς, καὶ διδάσκαλος τῆς Ἐκκλησίας μετὰ τοὺς Ἀποστόλους ὑπὸ τε Διδύμου καὶ Ἱερωνύμου²⁵⁶. Ἐγεννήθη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῷ 185 μ. Χ., τῷ δὲ 254 ὑπέστη τὸν μαρτυρικὸν θάνατον ἐν Τύρῳ ἐπὶ Δεκίου. Ὁ πολυμαθέστατος Ὀριγένης ὑπῆρξε γονιμώτατος συγγραφεύς, λέγεται δ' ὅτι ἔγραψε κατὰ Ἱερώνυμον 2600, κατὰ δὲ τὸν Ἐπιφάνιον 6000 συγγραφαί, ἐξ ὧν ὀλίγισται διεσώθησαν. Δεκαοκταέτης ἐδίδασκεν ἐν τῇ κατηχητικῇ τῆς Ἀλεξανδρείας σχολῇ, προσεκλήθη ἀκολουθῶς ὑπὸ ἡγεμόνος τινὸς τῆς Ἀραβίας ἵνα διδάξῃ ἐκεῖ τὴν χριστιανικὴν πίστιν, ἐκήρυξεν καὶ ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης, ἔνθα καὶ πρεσβύτερος προεχειρίσθη καὶ διέμενε τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου διδάσκων καὶ συγγράφων. Ἀριθμεῖται ἐν τοῖς μελωδοῖς τῆς Ἐκκλησίας.

Γάϊος πρεσβύτερος Ρώμης, μαθητὴς τοῦ Εἰρηναίου, ἤκμασε περὶ τὰ τέλη τοῦ Β' μ. Χ. αἰῶνος. Κατὰ τὸν Φώτιον ὑπῆρξε καὶ ἔθνων Ἀπόστολος. Ὁ ἱστοριογράφος Εὐσέβιος²⁵⁷ ὀνομάζει αὐτὸν *ἄνδρα λογιώτατον* καὶ ἀναφέρει ὅτι ὁ Γάϊος ἔγραψεν ὅτι διὰ τῶν ἐν χρήσει ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ ὕμνων ὑμνολογεῖτο ἡ θεότης τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, πρὸς δέ, καὶ ὅτι οἱ ὕμνοι οὗτοι ἐπιδοκιμαζέμενοι ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐνεγράφοντο εἰς τὰ ἐπὶ τούτῳ βιβλία.

Γρηγόριος θαυματουργός, Νεοκαισαρείας ἐπίσκοπος, μαθητὴς τοῦ Ὀριγένους, μέγα ἀράμενος ὄνομα ἐπὶ παιδείᾳ, ἀρετῇ καὶ ἐπὶ προσηλυτισμῷ πολλῶν εἰδωλολατρῶν εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν, διὸ καὶ Ἀπόστολος ὑπὸ τοῦ οὐρανοφάντορος Βασιλεῖου ἀποκαλεῖται. Ὁ Γρηγόριος θεωρεῖται καὶ ὡς θεμελιωτὴς τῶν τύπων τῆς λειτουργίας. Ἐτελεύτησε τῷ 250 μ. Χ. Γρηγόριος ὁ Νύσσης περιγράφων τὸν βίον τοῦ θαυματουργοῦ προστίθῃσιν ὅτι ὁ Νεοκαισαρείας ἔθεσεν ὡς κανόνα εἰς τὸ ποίμνιον αὐτοῦ νὰ ἐορτάζῃσι τὰς ἡμέρας τῶν μαρτύρων μετὰ πομπῶν καὶ πνευματικῶν ᾠδῶν. Περίωρισε δὲ συνάμα καὶ τὴν χρῆσιν τῶν ἱερῶν ὕμνων τῶν πρὸ αὐτοῦ πρὸς δόξαν Θεοῦ συντεταγμένων.

Ἀνατόλιος ὁ ἱερώτατος (+270) ὁ κατὰ τὸν Εὐσέβιον²⁵⁸ «λόγων ἕνεκα καὶ παιδείας ἑλληνικῆς καὶ φιλοσοφίας τὰ πρῶτα τῶν τότε δοκιμωτάτων ἀπενεγκάμενος», ὑπῆρξεν ἐπίσκοπος Λαοδικείας.

256) Hieron. Praef. in Ezech. καὶ Περὶ τῶν Ὁ' ἐρμηνευτῶν Κ. Οἰκονόμου, τομ. Δ' σ. 445.

257) Ἐκκλ. Ἱστορ. Βιβλ. Ε' κεφ. 28.

258) Ἐκκλ. Ἱστορ. Βιβλ. Ζ'.

καὶ εἰς τῶν λαμπρῶν τῆς Ἐκκλησίας φωστήρων²⁵⁹. Συναριθμεῖται εἰς τοὺς ἀρχαιοτάτους ποιητὰς τῶν τροπαρίων, ἐξ ὧν οὐκ ὀλίγα δεκτὰ ἐγένοντο ἐν τοῖς κανονικοῖς βιβλίοις τῆς Ἐκκλησίας.

Ἀθηνογένης ὁ ἱερομάρτυς, πατρίδα ἔσχε τὴν ἐν Καππαδοκίᾳ Σεβάστειαν, ἀναδειχθεὶς καὶ ἐπίσκοπος αὐτῆς. Ὁ Μ. Βασίλειος²⁶⁰ ὁμιλεῖ εὐφρόμως περὶ αὐτοῦ. Ἐπὶ τῶν διωγμῶν διῆγε μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἔνθα ἤσκειτο ἐν νηστεαῖς, προσευχαῖς καὶ ψαλμοδίαῖς. Ἀπέθανε τῷ 290 μ. Χ. ἐπὶ Διοκλητιανοῦ.

Νέπως ὁ Πενταπόλεως ἐπίσκοπος, ὑπῆρξε περὶ τὰ μέσα τοῦ Γ' μ. Χ. αἰῶνος. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ συγχρόνου αὐτῷ Ἀλεξανδρείας Διονυσίου²⁶¹ ἐποίησε πολλοὺς ὕμνους προσφιλεῖς τοῖς Χριστιανοῖς τῶν τότε χρόνων, ψαλλομένους οὐ μόνον ἐντὸς τῆς περιφερείας τῆς ἐπισκοπῆς Πενταπόλεως, ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς. Ὁ μακάριος Νέπως ἀντέστη καὶ κατὰ τῶν κακοδόξων ὕμνων τοῦ ἐν Ἀφρικῇ αἰρετικοῦ Οὐαλεντίνου, καὶ κατὰ τοῦ Αἰγυπτίου Ἰέρακος τοῦ μὴ παραδεχομένου τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν²⁶² ποιήσας ὕμνους ὀρθοδόξους, μὴ σωζομένους.

ΣΥΝΣΤΗΜΑΤΙΚΗ ΔΙΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ Δ' ΑΙΩΝΑ²⁶³

Ἡ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ εἰσαχθεῖσα μουσικὴ ἦτο κατὰ τὸν θεμελιώδη αὐτῆς χαρακτῆρα ὁμοιόμορφος σχεδὸν πανταχοῦ καὶ τοσοῦτον ἀπλῇ, ὅσον ἀπλοῦς ἦτο καὶ ὁ Χριστιανισμὸς τῶν πρώτων αἰώ-

259) Cave Script. Eccles. histor. literar. N. 71 — Περὶ τῶν Ὁρμηνευτῶν Κ. Οἰκονόμου τομ. Α' Βιβλ. Α' κεφ. IB'.

260) Περὶ ἁγίου Πνεύματος, κεφ. 29.

261) Ἐκκλ. Ἱστορ. Εὐσεβίου, Βιβλ. Γ', 24.

262) Ἐπιφανίου haeres. 67.

263) Τὸ κεφάλαιον τοῦτο μετὰ τῶν ἐφεξῆς τεσσάρων κεφαλαίων ἀνέγνων ἀπὸ τοῦ βήματος τοῦ ἐν Φαναρίῳ Μουσικοῦ Συλλόγου «Ὁρφέως» εἰς δύο συνεδριάσεις, ὧν ἡ μὲν ἐγένετο τῇ 5 νοεμβρίου 1889, ἡ δὲ τῇ 17 δεκεμβρίου. Ἐν τῇ Α' διαλέξει ἐν μέσῳ τοῦ πολυπληθοῦς ἀκροατηρίου διεκρίνοντο ὁ ἐν Κ] πόλει γενικὸς πρόξενος τῆς Ἑλλάδος Ἐπαμεινώνδας Μαυρομαμάτης, οἱ ἱεράρχαι Νικοπόλεως (νῦν Νικαίας) Ἰερώνυμος, Σωζουαγαθοῦ πόλεως Παρθένιος, Εἰσένης Διονύσιος, ὁ μητροπολίτης πρώην Κῶου Παῦλος, ὁ ἐπίσκοπος πρώην Ἐλευθερουπόλεως Μακάριος, ὁ ἐπίτροπος τοῦ Παναγίου Τάφου ἀρχιμανδρίτης Νικηδόχμος Ἀλεξανδρίδης, ὁ πρωτοψάλτης τῆς Μ. ἐκκλησίας μετὰ τοῦ Λαμπαδαρίου καὶ τῶν δομεστικῶν καὶ ἄλλοι τῶν διαπρεπῶν λογίων. Ἐν δὲ τῇ Β' διαλέξει παρὶ

νων· δύσκολον δὲ νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ Μουσικὴ εἶχεν οὐσιώδη σημασίαν, καθ' ὃν χρόνον ἡ Ἐκκλησία ἦν ἐτι ἀδιοργάνωτος καὶ ἀνευσταθεροῦ κέντρου, καταδιωκομένη ἀπηνῶς ἕνεκα τῶν δημοκρατικῶν αὐτῆς ἀρχῶν. Κανονικὴν μόρφωσιν ἔσχεν ἡ μουσικὴ ἰδίᾳ μετὰ τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ὡς ἐπικρατοῦσης θρησκείας τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους²⁶⁴, ὅτε καὶ ἡ ἐξωτερικὴ λατρεία μᾶλλον πομπώδης καὶ ἐπιδεικτικὴ κατέστη, διότι πρότερον τὸν περὶ τῶν ὄλων κίνδυνον ἀγωνιζομένης τῆς ἐκκλησίας καὶ μετ' ἀπαρμύλλου ἐγκατεργάσθη τὸς φρικτοτάτους ἐκείνους διωγμούς ὑπὸ τῶν ρωμαίων αὐτοκρατόρων ὑφισταμένης, φροντιζούσης δὲ περὶ τῶν κυριωτάτων καὶ ὑψίστων ζητημάτων, ὀλιγίστη ἀνεσις ὑπελείπετο αὐτῇ περὶ συστηματικῆς χρήσεως τῆς μουσικῆς. Ἀφ' ἧς λοιπὸν ἐποχῆς ἡ ἐκκλησία συνεφιλιώθη στενῶς μετὰ τῆς πολιτείας, ἡ Μουσικὴ προσέλαβε χαρακτῆρα οὐσιώδη, τὸ δὲ ἄδειν ἐθεωρήθη ὡς ἐν τῶν ἀπαραιτήτων καθηκόντων τοῦ χριστιανοῦ πρὸς δοξολογίαν τοῦ Ὑψίστου, καὶ ἐν γένει ἡ Μουσικὴ καθίσταται συστηματικωτέρα καὶ τεχνικωτέρα ἵνα ἐπαρκῆ εἰς τὰς εἰσαχθείσας τελετάς, ἑορτάς καὶ πανηγύρεις. αἵτινες ἐκοσμοῦντο διὰ λειτουργιῶν, λιτανειῶν, παννυχιδῶν μεθ' ὁλονυκτίων ψαλμῶδων καὶ ὕμνων. Πλὴν τοῦ σπουδαίου τούτου λόγου, ἰδιαίτερος ζήλος ἀνεπτύχθη καὶ μεγάλαι ἐνέργειαι κατεβλήθηθησαν κατὰ τὸν Δ' μ. Χ, αἰῶνα ὑπὸ τῶν θείων Πατέρων τῶν διαφόρων χριστιανικῶν κοινοτήτων πρὸς συστηματικὴν διοργάνωσιν τῆς Μουσικῆς, ἕνεκα τῶν αἰρετικῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης, οἵτινες ἀπεπει-

σταντο πρὸς τοῖς ἄλλοις πολλοῖς ἐξ ἀμφοτέρων τῶν φύλων, ὁ ἐξοχώτατος Σπουρίδων Μαυρογένης πασῶς, ἀρχίατρος καὶ ἰδιαίτερος ἱατρὸς τῆς Α. Α. Μ. τοῦ Σουλτάνου, ὁ ἐξοχώτατος Κωστάκης Ἀδοσίδης πασῶς πρώην ἡγεμὼν τῆς Σάμου, ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει τότε παρεπιδημῶν γενικὸς πρόξενος τῆς Ἑλλάδος ἐν Κρήτῃ Νικόλαος Γεννάδης, ὁ μητροπολίτης πρώην Κῶου, ὁ μητροπολίτης πρώην Ἀμίδης Διονύσιος, ὁ ἐπίτροπος τοῦ Παναγίου Τάφου, ὁ ἐπίτροπος τοῦ Ἀγίου Ὁρους Θεοδόσιος Ἰδριήτης, οἱ ἱεροψάλται τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ὁ γηραιὸς πρώην Λαμπαδάριος Νικόλαος Στωγιάννου καὶ ἱκανοὶ λόγιοι καὶ μουσικοί. Περὶ τῶν διαλέξεων τούτων εὐφήμως ἔγραψε καὶ ἡ δημοσιογραφία. Περὶ τῆς Α', ὅρα Κωνσταντινοῦ πολὺν ἔτος ΚΑ', ἀριθ. 250, φύλλον τῆς 7 νοεμβρίου.—Βυζαντίδα ἔτος ΛΘ', ἀριθ. 3494 φύλλ. 9 νοεμβρίου.—Ἀνατολικὸν Ἀστέρα, ἔτ. ΚΘ. Περίοδος Β'. ἀριθ. 6 σ. 48.—Ἐπιθεώρησιν, ἔτ. Γ' ἀριθ. 699 φύλλ. τῆς 10 νοεμβρίου.—Περὶ δὲ τῆς Β' διαλέξεως ὅρα Ἐπιθεώρησιν ἔτος Γ' ἀριθ. 730, φύλλ. τῆς 19 δεκεμβρίου.—Βυζαντίδα, ἔτος ΛΘ', ἀριθ. 3511, φύλλ. τῆς 19 δεκεμβρ.—Ἀνατολὴν, ἔτος ΜΘ' ἀριθ. 4137 φύλλ. τῆς 19 δεκεμβρίου.

264) Ἐκκλ. Ἱστορ. Κ. Κοντογόνου, τομ. Α. σ. 476.

ρῶντο διὰ τῆς μουσικῆς νὰ μεταδώσωσι παρὰ τῷ ὀρθοδοξοῦντι λαῷ τὰ κακόδοξα αὐτῶν φρονήματα. Ὡστε ὁ τεχνικός διοργανισμός τῆς μουσικῆς ἦτο καρπὸς τῶν μεγάλων περὶ μουσικῆς ἐνεργειῶν τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας τοῦ Δ' αἰῶνος. Κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν θεοφόρων Πατέρων τῶν πρώτων αἰώνων τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐν τῇ μουσικῇ ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν χρήσις ἐγένετο, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται, τῶν τριῶν γενῶν, τοῦ διατονικοῦ, χρωματικοῦ καὶ ἐναρμονίου, μάλιστα δὲ ἐν μείζονι μοίρᾳ διετέλει ἡ διατονικὴ μελωδία, διότι οὐχὶ πάντα τὰ μέλη τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς ἐθεωροῦντο ἀρμόζοντα εἰς τὴν χριστιανικὴν εὐσέβειαν. Εἰς τὰ προσήκοντα τῷ Χριστιανῷ μέλη ἀνάγεται τὸ δῶριον μέλος, ὅπερ ἐστὶ καὶ τὸ ἀρχαιότερον πάντων τῶν μελῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Μουσικῆς, τιμώμενον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, διὰ τὴν ἀπλότητα, σεμνότητα καὶ μεγαλοπρέπειαν αὐτοῦ ²⁶⁵, τιμώμενον καὶ ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν ὡς σπουδαίως ὑπηρετήσαν ἕνεκα τῶν πολλῶν αὐτοῦ ἀρετῶν τῷ πνεύματι καὶ ταῖς ἐννοίαις τοῦ χριστιανισμοῦ, διὸ καὶ οἱ ἐκ τοῦ ἐθνισμοῦ προσερχόμενοι εἰς τὴν νέαν θρησκείαν εὕρισκον οἰκειὰ αὐτοῖς μέλη, ὡς καὶ οἱ ἐκχριστιανιζόμενοι Ἰουδαῖοι, ἅτε κατὰ Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρεᾶ ²⁶⁶ τῆς φωνητικῆς μουσικῆς τῶν Ἰουδαίων μεγίστην ἐχούσης ὁμοιότητα πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Μουσικὴν τοῦ δωρίου μέλους. Πλὴν τοῦ δωρίου μέλους, κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, ἐν κοινῇ χρήσει ἦσαν καὶ τὸ φρύγιον, λυδίον, μιξολύδιον κτλ. κατ' ἐξοχὴν δὲ τὸ φρύγιον, ὅπερ ἤρμοζε καὶ εἰς τὴν ἐπὶ γῆς στρατευομένην χριστιανικὴν ἐκκλησίαν, ὡς ἐμπνέον καὶ διεγείρον θάρρος πρὸς τελείαν αὐταπάρνησιν.

Σπουδαίως περὶ τῆς μουσικῆς εἰργάσθησαν Ἐφραίμ ὁ Σύρος ἐν Συρίᾳ, Ἀθανάσιος ὁ Μέγας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ Ἀλεξανδρείας καὶ ὁ ἱερός Ἀμβρόσιος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ Μεδιολάνων. Μεγάλας ἐνεργείας κατέβαλε καὶ ὁ Μέγας Βασίλειος ²⁶⁷ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ· ὁ Ναζιανζηνὸς Γρηγόριος τὴν δύναμιν τοῦ ἄσματος καὶ τῆς λειτουργίας ἐν γένει ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μεγάλου θέλων ἐξεικονίσαι ἀφηγεῖται ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Οὐάλης, ὁ δεινὸς καὶ ἐμμανὴς ὑπέρμαχος τοῦ Ἀρειανισμοῦ καὶ ἄσπονδος ἐχθρὸς τοῦ οὐρανοφάντορος θεοῦ πατρός, εἰσελθὼν τῇ ἑορτῇ τῶν Θεοφανείων μετὰ τῶν ἀκολουθῶν αὐτῷ εἰς τὸν ναὸν διὰ νὰ ἴδῃ τὸν ἀρχι-

265) Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ ἐν Ῥωσίᾳ ὑπὸ Δημητρίου Ραζουμόβσκι τεύχος Α' σ. 10.

266) Στρωμ. ΣΤ' κεφ. Β' § 88.

267) Βασιλείου Ἀπαντα, τομ. Γ', σ. 309—311. ἐκδ. Galtier (ἐπιστολὴ τοῖς κατὰ Νεοκαισάρειαν κληρικοῖς ἐν ἔτει 375.)

ποίμενα τῆς Καισαρείας τελοῦντα τὴν ὑπ' αὐτοῦ ποιηθεῖσαν λειτουργίαν, καὶ ἀκούσῃ τῆς ἐναρμονίου μελωδίας τῶν ψαλμῶν, ἐκτελουμένης ἐν αὐστηρᾷ εὐταξίᾳ καὶ ἀγγελικῇ μεγαλοπρεπείᾳ, ἐξέστη, διότι παρομοίαν λαμπρότητα ἐν τῇ λειτουργίᾳ οὐδέποτε εἶχεν ἴδει. Ἐπιμελῶς εἰργάσθη περὶ τῆς μουσικῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος. Ὁ μέγας Φώτιος μνημονεύει εἰς τὴν Μυριόβιβλον αὐτοῦ χωρίου τινὸς ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ Θεοδώρητου, μὴ διασωθέντος, ἐν ᾧ ἀναφέρεται ὅτι ὁ ἱερός Χρυσόστομος εἰσήγαγεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἴδιον τύπον ψαλμωδίας, τηρηθέντα καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ. Εἰς τί δὲ συνίστατο ὁ ὀρθεὶς τύπος, οὔτε ὁ Θεοδώρητος, οὔτε ὁ Φώτιος ἐξηγοῦσι. Πιθανὸν δὲ ὁ τύπος οὗτος νὰ ᾔηται οὐχὶ διάφορος τοῦ μνημονευομένου ὑπὸ τοῦ Σωκράτους, τοῦ Σωζομένου καὶ Νικηφόρου τοῦ Καλλίστου.

Καὶ αὐτοὶ οἱ Χριστιανοὶ πρὸς ἀλλήλους συνεζήτουν περὶ Μουσικῆς, ἐνησχολοῦντο δὲ καὶ περὶ τὴν ἀνάλυσιν τῶν λεπτῶν ἐλιγμῶν τῆς φωνῆς. Ἱστορικῶς εἶναι γνωστὴ μία τοιαύτη συζήτησις, προελθοῦσα μεταξύ δύο πλησιοχώρων ἐκκλησιῶν, τῆς Καισαρείας καὶ Νεοκαισαρείας, ἔνεκα τῶν ἐξῆς λόγων. Οἱ Νεοκαισαρεῖς, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Μ. Βασιλείου²⁶⁸, σεβόμενοι τὸν ἄλλοτε ποιμένα αὐτῶν ἱερὸν Γρηγόριον δὲν παρεδέχοντο εἰς τὴν ἐκκλησίαν αὐτῶν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἱεροπραξίας καὶ τύπους διαφόρους ἐκείνων οὓς κατέλιπεν αὐτοῖς ὁ μακάριος ἐκεῖνος ἱεράρχης· διὸ καὶ κατεμέμφοντο οὗτοι τοῦ Μ. Βασιλείου ὡς εἰσάγοντος τὴν χρῆσιν τῆς ἀντιφώνου ψαλμωδίας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ Καισαρείας, μὴ οὔσης ἐν χρήσει ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ θαυματοουργοῦ Γρηγορίου ἐν Νεοκαισαρείᾳ. Ἐν ἐπιστολῇ δὲ πρὸς τοὺς Νεοκαισαρεῖς ὁ Μ. Βασίλειος οἶονεὶ ἀπολογούμενος ἐρμηνεύει ὅτι ἡ ἀντίφωνος ψαλμωδία, ἡ εἰσαχθεῖσα κατὰ διάταξιν αὐτοῦ, πρὸ πολλοῦ εἰσήχθη εἰς πολλὰς ἐκκλησίας. «Κὰν τὴν αἰτίαν ἐρωτῶσι τοῦ ἀκηρύκτου τούτου καὶ ἀσπόνδου πολέμου, ψαλμοὺς λέγουσι καὶ τρόπον μελωδίας, τῆς παρ' ἡμῖν κεκρατηκυίας παρηλλαγμένην.... Πρὸς δὲ τὸ ἐπὶ ταῖς ψαλμωδαῖς ἔγκλημα, ᾧ μάλιστα τοὺς ἀπλουστέρους φοβοῦσιν οἱ διαβάλλοντες ἡμᾶς, ἐκεῖνο εἰπεῖν ἔχω· ὅτι τὰ νῦν κεκρατηκότα ἔθνη πάσαις ταῖς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαις συνωδᾷ ἐστὶ καὶ σύμφωνα»²⁶⁹, καὶ ὅτι ἡ ἐκκλησία Νεοκαισαρείας ἱκανὰς τοιαύτας καινοτομίας ἔχει, ἰδίως εἰς προσευχὰς καὶ εὐχὰς τινάς, καὶ συνελόντι

268) Περὶ ἁγίου Πνεύματος, κεφ. 29.

269) Τομ. Γ' σ. 309—311. πρβλ. Ἐρμηνείαν εἰς τὸν 114 ψαλμ. τομ. Α', 199

εἶπεν, καταδεικνύει αὐτοῖς ὅτι τὸ ἀντικείμενον τοῦ σκανδάλου καὶ τῆς ἔριδος αὐτῶν δὲν κέκτηται τοσαύτην σπουδαιότητα ὥστε νὰ διαρρηχθῶσιν οἱ δεσμοὶ τῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης καὶ ὁμονοίας.²⁷⁰ Καὶ ἐν ἄλλῳ δὲ αὐτοῦ συγγράμματι λέγει ὅτι πολλὰ τῶν ὑπὸ τῶν Νεοκαίσαρέων τελουμένων εἰσὶν ἐλλιπῆ διὰ τὸ τῆς καταστάσεως ἀρχαιοτροπον.²⁷¹

Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα οἱ ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες εἶχον ὀρισμένα γνωρίσματα, δι' ὧν διέκρινον τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν τῆς μὴ τοιαύτης, ἥτοι τῆς ἐθνικῆς, θεατρικῆς, αἰρετικῆς κλπ. δυνάμεθα ἵνα συμπεράνωμεν ὅτι ὑπῆρχεν ὀρισμένος κανὼν διὰ τὴν μουσικὴν, μὴ διασωθεὶς ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Πατέρων. Διεσώθησαν ὅμως εἰδήσεις ὀλίγισται περὶ τῆς τεχνικῆς διατάξεως αὐτῆς ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων. Ἐκ τῶν εἰρημένων δῆλον γίγνεται ὅτι κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα διωργανώθη, εἰ καὶ οὐχὶ ἐν πᾶσιν, ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν μουσικὴ. Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἀπαιτῶν παρὰ τοῦ Χριστιανοῦ ὅπως φυλάττη τοιαύτην ἀρμονικὴν συμφωνίαν ἐν ταῖς ψυχικαῖς αὐτοῦ διαθέσεσιν, οἶα ὑπάρχει ἐν τῇ μουσικῇ κλίμακι, βεβαίως προτείνει εἰς τὸν Χριστιανὸν πρότυπον λίαν καταληπτόν, καθόσον μάλιστα ἐν τῇ πρώτῃ Χριστιανικῇ ἐκκλησίᾳ ἡ μελωδία τῆς μουσικῆς συνίστατο οὐχὶ ἐκ τῆς αὐθαρέτου διακυμάνσεως τῆς φωνῆς, ἀλλ' ἐστηρίζετο ἐπὶ τῶν συγχρόνων τότε νόμων τῆς μουσικῆς.

ΔΥΟ ΤΡΟΠΟΙ ΨΑΛΜΩΔΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ Δ' ΑΙΩΝΑ

Κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα δύο ἦσαν οἱ τρόποι τοῦ ψάλλειν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὁ ἀντιψαλλόμενος ἢ ἀντίφωνος²⁷² καὶ ὁ καθ' ὑπακοήν²⁷³, ὅπερ καταδεικνύται καὶ ἐκ τινος ἐπιστολῆς τοῦ οὐρανοφάντορος Βασιλείου

270) Ἐπιστολ. 207. Ἔργα Μ. Βασιλείου VII, 76—79.

271) De spiritu S. c. 29. Ἔργα Μ. Βασιλείου III, 347.

272) Εὐαγγελικὸς Κήρυξ. Ἔτος Α', σ. 506—511.

273) Ἐντεῦθεν παρῆκται καὶ ὁ εἰς τὴν ἱερὰν ἀκολουθίαν ὕμνος ὑπακοή. Οὕτω δὲ λέγεται τὸ μετὰ τὰ καθίσματα ἐν τοῖς Ἀναστασίμοις τῶν ἡμερῶν ἡ καὶ ἐν ταῖς Δεσποτικαῖς ἑορταῖς ἀναγιγνωσκόμενον ἢ ἀδόμενον Τροπάριον διὰ τὴν ὑπακοήν τοῦ νέου Ἀδάμ, Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ τὸν παρακούσαντα τὸ τοῦ Θεοῦ πρόσταγμα παλαῖον Ἀδὰμ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἐπαναγαγόντος ἀξίωμα.

πρὸς τὸν κλῆρον τῆς Νεοκαισαρείας²⁷⁴. «Τὰ νῦν κεκρατηκότα ἔθνη πα-
σαις ταῖς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαις συνωδᾷ ἐστὶ καὶ σύμφωνα· ἐκ νυκτός
γὰρ ὀρθρίζει παρ' ἡμῖν ὁ λαὸς ἐπὶ τὸν οἶκον τῆς προσευχῆς, καὶ ἐν
πόνῳ καὶ ἐν θλίψει καὶ ἐν συνοχῇ δακρύων ἐξομολογούμενος τῷ Θεῷ.
Τελευταῖον ἀναστάντες τῆς προσευχῆς, εἰς τὴν ψαλμωδίαν καθίσταν-
ται, καὶ νῦν μὲν διχῇ διανεμηθέντες, ἀντιψάλλουσιν ἀλλήλοις ... ἔ-
πειτα ἐπιτρέψαντες ἐνὶ κατάρχειν τοῦ μέλους, οἱ λοιποὶ ὑπηχοῦσι, καὶ
οὕτως ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῆς ψαλμωδίας τὴν νύκτα διανεγκόντες μεταξὺ
προσευχόμενοι»²⁷⁵. Ὁ Σωκράτης ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ αὐτοῦ Ἱστο-
ρίᾳ λέγει ὅτι ὁ Ἀποστολικὸς πατὴρ Ἰγνάτιος ὁ Θεοφόρος ἔταξεν ἐν
τῇ Ἐκκλησίᾳ τοὺς δύο μουσικοὺς χορούς²⁷⁶, τὸν α' (δεξιὸν) καὶ β'
(ἀριστερόν), καὶ συνέταξε τὰ Ἀντίφωνα²⁷⁷ καὶ τὰ εἰς αὐτὰ ψαλλό-
μενα «Ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου», «Σῶσον ἡμᾶς Υἱὲ Θεοῦ», ἁ-
περ Ἀκροστίχια²⁷⁸ καὶ Ἀκροτελεύτια καλούμενα ὑπέφαλλε τότε ὁ

274) Ἐπιστολ. ξγ'.

275) Ἐκ τοῦ ρητοῦ τοῦ Μ. Βασιλείου μανθάνομεν ὅτι ἡ τάξις τῆς ἐωθινῆς
λειτουργίας παρὰ τῷ θείῳ ἱεράρχῃ ἦτο τοιαύτη. Α) Οἱ Χριστιανοὶ προσήχοντο
πρὸς ἰδίαν σωτηρίαν καὶ τοῦ σύμπαντος κόσμου ἐξομολογούμενοι τὰς ἁμαρτίας
αὐτῶν. Β) Χρησις ἐγένετο τῆς ἀντιφωνοῦ ψαλμωδίας, ἣν ἐθεώρουν οἱ πατέρες
ὠφέλιμον, διότι διὰ τοῦ μέλους ἐχορηγεῖτο ὁ ἀπαιτούμενος χρόνος εἰς τοὺς ἀ-
κροωμένους πρὸς κατανόησιν τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς ἐννοίας τῶν ψαλλομέ-
νων, καὶ Γ) ὅτι ὁ λαὸς ὑπέφαλλε τὰ Ἀκροστίχια.

276) «Χορός» τὸ σύστημα τῶν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις ἀδόντων· διηρέθησαν δὲ
οἱ χοροὶ τῶν ἐκκλησιῶν ἐπὶ Κωνσταντίου υἱοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου
καὶ Φλαβιανοῦ ἐπισκόπου Ἰντιοχείας, διχῇ τοὺς ψαλμοὺς τοὺς Δαδιτικούς ᾄ-
δοντες· ὅπερ ἐν Ἀντιοχείᾳ πρῶτον ἀρξάμενον εἰς πάντα περιήλθε τῆς οἰκουμέ-
νης τὰ πέρατα». Σουΐδας λ. χορός. βλ. καὶ Θεοδωρήτου Ἐκκλησ. Ἱστορίαν,
σ. 530, ἐκδ. Παρισίων.

Τὸ ὄνομα χορός ἐλήφθη ἐκ τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν δραμάτων. Οἱ χοροὶ οὐ
μόνον προγονικὸν καὶ καλόν, ἀλλὰ καὶ ἐκκλησιαστικὸν παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ δε-
διδαγμένον· πλεῖστα δ' εἰσὶν αἱ περὶ τούτου μαρτυρίαι ἐν τε τῇ Παλαιᾷ καὶ
Νέᾳ Διαθήκῃ. Αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν μετὰ τοῦ χοροῦ τῶν Ἀποστόλων ἔφαλλε
μετὰ τὴν θείαν εὐχαριστίαν τὸν Μυστικὸν Δεῖπνον «Καὶ ὁ μ ν ἡ σ α ν τ ε ς ἐξῆλ-
θον εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν» (Μαρκ. κεφ. ΙΔ', 26). Καὶ ἐν τῇ Γεννήσει τοῦ Κυ-
ρίου ἡμῶν χοροὶ Ἀγγέλων ἦνουν λέγοντες «Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ
γῆς εἰρήνην ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία» (Λουκ. κεφ. Β', 13, 14).

277) Ἀντίφωνος (ἐκ τοῦ ἀντιφωνέω=ἀνταποκρίνομαι, ψάλλω καταντικρὺ
τὰ αὐτά, ἃ καὶ ἄλλος τις) καλεῖται ὁ ὁμιλῶν, ὁ ἀποκρινόμενος τὰ αὐτά, ἣ ὁ
ψάλλων κατ' ἐπανάληψιν τὰς αὐτάς λέξεις μετὰ τοῦ αὐτοῦ ἤχου. Ἀντίφωνα δέ,
τὰ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν χορῶν κατ' ἐπανάληψιν ἀδόμενα ὁμοτόνως (ἐναλλάξ ἀν-
επαδόμενα).

278) «Μέσος δὲ ὁ ἀναγνώστης ἐφ' ὑψηλοῦ τινας ἐστὼς ἀναγινωσκέτω τὰ

λαός. «Ἰγνάτιος τρίτος ἀπὸ τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου ἐπίσκοπος, ὃς καὶ τοῖς Ἀποστόλοις αὐτοῖς συνδιέτριψεν, ὁπτασίαν εἶδεν Ἀγγέλων, διὰ τῶν Ἀντιφώνων ὕμνων τὴν Ἀγίαν Τριάδα ὑμνούντων, καὶ τὸν τρόπον τοῦ ὁράματος τῇ ἐν Ἀντιοχείᾳ Ἐκκλησίᾳ παρέδωκεν, ὅθεν καὶ ἐν πάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις αὕτη ἡ παράδοσις ἐδόθη»²⁷⁹. Τὴν ιδέαν τοῦ Σωκράτους παραδέχεται καὶ Φώτιος ὁ μέγας «Ἀρχὴν δέ, φησί, τῶν Ἀντιφώνων, Ἰγνάτιον γενέσθαι τὸν Θεοφόρον». Καὶ Κῶλλιστος ὁ Νικηφόρος λέγει «Τὴν δὲ τῶν Ἀντιφώνων συνήθειαν ἀνωθεν ἀπὸ τῶν Ἀποστόλων ἡ Ἐκκλησία παρέλαβε. Καὶ γὰρ φασὶ τὸν Θεοφόρον Ἰγνάτιον... καὶ τὸν τύπον πρῶτος τῇ Ἀντιοχείᾳ Ἐκκλησίᾳ ἐδίδου. ὅθεν ὡς ἀπὸ πηγῆς καὶ ἐπὶ τὰς ἄλλας ἐκκλησίας Θεοῦ ἡ τοιαύτη διεδόθη παράδοσις»²⁸⁰. Ἐπίσης περὶ τοῦ τρόπου τῶν Ἀντιφώνων καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος λέγει «Ὡ τῶν ἀντιφθόγγων καὶ ἀντιφώνων ἡσμάτων τοῖς ἐκατέρωθεν θιασώταις καὶ λατρευταῖς τῆς θείας ἐν κρότοις μεγαλειότητος». Κατ' ἄλλας ἱστορικὰς εἰδήσεις, οἱ δύο Ἀντιοχεῖς πρεσβύτεροι Φλαβιανὸς καὶ Διοδώρος οἱ ἐν Ἀθήναις ἐκμαθόντες τὴν μουσικὴν, ἐστήριξαν τὸν τρόπον τοῦ ἀντιψάλλειν ἀλλήλοις ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ Ἀντιοχείας καὶ Κωνσταντινουπόλεως, ἀποσπᾶντες τὰ πλήθη ἐκ τῶν ἀρειανιζόντων ναῶν εἰς τὰ παρεκκλήσια ἡ μαρτύρια καὶ συγκροτήσαντες τοὺς δύο μουσικοὺς χοροὺς «Φλαβιανὸς καὶ Διοδώρος, λέγει ὁ Θεοδωρήτος, διελόντες τοὺς τῶν ψαλλόντων χοροὺς ἐκ διαδοχῆς ᾄδειν τὴν θαυμάσιον ἐδίδαξαν μελωδίαν καὶ τοῦτο ἐν Ἀντιοχείᾳ ἀρξάμενον πάντοσε διέδραμε καὶ κατέλαβε τῆς οἰκουμένης τὰ τέρματα». Ἐκτὸς τοῦ Θεοδωρήτου καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἱστορικοὶ Σωζόμενος καὶ Νικηφόρος ὁ Ξανθόπουλος διηγοῦνται ὅτι ὁ σύγχρονος τῶν πρεσβυτέρων Φλαβιανοῦ καὶ Διοδώρου πατριάρχης Λεόντιος θέλων ἵνα συμβιβάσῃ τοὺς ὀρθοδόξους καὶ ἀρειανοὺς ἀντὶ ἐνὸς μουσικοῦ χοροῦ ἐπέτρεψε τὴν συγκρότησιν δύο, ὧν τὸν μὲν ἀπήρτιζον οἱ Ὀρθό-

Μωσέως καὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, τὰ τῶν Κριτῶν καὶ τῶν Βασιλέων, τὰ τῶν Πα-
ραλειπομένων, καὶ τὰ τῆς ἐπανάδου, πρὸς τούτοις τὰ τοῦ Ἰώβ καὶ τὰ τοῦ Σο-
λομῶντος καὶ τὰ τῶν δεκαῖξ προφητῶν, ἀνά δύο λεγομένων ἀναγνωσμάτων, ἑ-
τέρος τις τοῦ Δαβὶδ ψαλλέτω ὕμνους καὶ ὁ λαὸς τὰ Ἀχροστίχια ὑπο-
ψαλλέτω» (Ἀποστολ. Διατάξ. ΙΑ. 57. πρβλ. Ἱππολύτου καν. XXI. καὶ Θεο-
δωρήτου Ἐκκλ. Ἱστορ. ΙΑ. 24.

²⁷⁹) Σωκράτους Ἐκκλ. Ἱστορ. Βιβλ. ΣΤ' κεφ. η', 715. πρβλ. καὶ Βασίλ.
τὸν Μέγαν ἐν τῇ πρὸς τὸν Νεοκαισαρείας κληρὸν ἐπιστολῇ, καὶ Νικηφόρου τοῦ
Καλλιῆτου Ἐκκλ. Ἱστορ. Βιβλ. Γ' 8.

²⁸⁰) Βιβλ. XIII. κεφ. 8.

δοξοί, τὸν δὲ οἱ Ἀρειανόφρονες²⁸¹. Κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα, λέγει ὁ Μ. Βασίλειος ἐν τῇ ΕΓ' ἐπιστολῇ πρὸς Νεοκαισαρεῖς, ἡ ἀντίφωνος ψαλμωδία ἦν ἐν χρήσει ἐν Αἰγύπτῳ, Λιβύῃ, Παλαιοστίνῃ, Ἀραβίᾳ, Φοινίκη καὶ Συρίᾳ, ἐν Μεδιολάνοις διὰ τοῦ ἱεροῦ Ἀμβροσίου καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ Χαλδῶν διὰ τοῦ ζήλου τοῦ μάρτυρος Συμεῶν²⁸².

Ὁ καθ' ὑπακοὴν τρόπος τοῦ ᾄδειν καὶ ἐν ταῖς Ἀποστολικαῖς Διατάξεσιν ἀναφέρεται²⁸³. Φίλων ὁ Ἰουδαῖος διηγεῖται ὅτι ἐν ταῖς χριστιανικαῖς συνάξεσιν εἰς ψάλτης διὰ τακτικῆς καὶ εὐήχου ψαλμωδίας κατήρχετο τοῦ ψαλμοῦ, οἱ δὲ λοιποὶ προσεῖχον αὐτῷ σιγῶντες, καὶ μόνον κατὰ τοὺς τελευταίους στίχους συνήνουν τὰς φωνὰς αὐτῶν. Καὶ ἔστιν ὅτε μὲν ὁ ψάλτης ἔψαλλε τὸ ἓν μέρος τοῦ στίχου, ὁ δὲ λαὸς ἐτελείωνε τὸ ἕτερον, ἄλλοτε δὲ ὁ ψάλτης ἔψαλλεν ὁλόκληρον τὸν στίχον, ὁ δὲ λαὸς ἢ ἐπανελάμβανεν αὐτὸν ἢ ἔψαλλε τὸ Ἀμήν²⁸⁴. καὶ ἄλλοτε ὁ μὲν ψάλτης ἔψαλλε τὸν ψαλμόν, ὁ δὲ λαὸς ἐν ἐκάστῳ στίχῳ αὐτοῦ ἐπανελάμβανεν ὀρισμένας τινὰς λέξεις, καθὰ μανηθάνομεν παρὰ τοῦ Ἀθανασίου²⁸⁵, Χρυσοστόμου²⁸⁶ καὶ Θεοδορήτου²⁸⁷. Καὶ ὁ Εὐσέβιος δὲ ἐπιμαρτυρεῖ τὸν τρόπον τοῦ καθ' ὑπακοὴν ᾄδειν, λέγων «Τοὺς εἰωθότας λέγεσθαι πρὸς ἡμῶν (ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ) ὕμνους, ἐνὸς μετὰ ρυθμοῦ κοσμίως ἐπεψάλλοντο, οἱ λοιποὶ καθ' ἡσυχίαν ἀκροώμενοι, τῶν ὕμνων τὰ Ἀκροτελεύτια συνεζηχοῦσιν»²⁸⁸. Ὁ δὲ Μεθόδιος ὁ μάρτυς καὶ Πατάρων ἐπίσκοπος, ὁ καὶ Εὐβουλος κατ

281) Θεοδώρητ. Βιβλ. Γ', 889.

282) Σημειωτέον ὅτι ὁ ἀντιψαλλόμενος τρόπος τοῦ ᾄδειν διασώζεται ἄχρι τοῦδε ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ.

283) Β, 57.

284) Τὸ Ἀμήν λέξις ἐβραϊκὴ α μ ε ν δηλοῦσα πᾶν σταθερὸν καὶ ἀληθές, ἐν ταῖς Ἀγίαις Γραφαῖς ἀναφέρεται ὡς ἐπίθετον (Ἀποκαλ. Γ, 14) «Τάδε λέγει ὁ Ἀμήν, ὁ μάρτυς, ὁ πιστὸς καὶ ἀληθινός». Συνήθως ὁμοῦς ἀναφερεται ὡς ἐπιφώνημα εὐχῆς, ὅτε οἱ Ὁ μεταφρασταὶ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μεταφράζουσι γ ε ν ο ι τ ο (Δευτερ. κζ' 15—26. Ψαλμ. μ', 14. σα', 19. πη', 53) καὶ ἀ λ η θ ὤ ς (Ἰερμ. κη', 6). Ἀναφέρεται καὶ ὡς ἐπίρρημα βεβαιωτικὸν ν α ι ἀ λ η θ ὤ ς (Ματθ. ε', 18) «ἀμήν λέγω ὑμῖν» καὶ κατ' ἐπανάληψιν (Ἰω. Ε', 24) «Ἀμήν ἀμήν λέγω ὑμῖν». Ἰουστίνος ὁ μάρτυς εἶναι ὁ πρῶτος τῶν πατέρων ὅστις λαλεῖ περὶ τῆς χρήσεως τῆς ἀπαντήσεως ταύτης· λαλῶν περὶ τῆς Μεταλήψεως λέγει ὅτι κατὰ τὸ τέλος τῆς εὐλογίας καὶ προσευχῆς πᾶσα ἡ ὁμήγουρις ἀποκρίνεται, ἀμήν. (Ἀπολογ. Α' § 65. 67).

285) de fuga 24, 265, Α.

286) Ἐκθεσις εἰς ψαλμόν μα', τομ. V. p. 131, Β.

287) Ἐκκλ. Ἱστορ. Βιβλ. Β'. κεφ. 13.

288) Ἐκκλ. Ἱστορ. Βιβλ. ις'. 6'. 17. Ὁρα καὶ Μ. Ἀθανασίου τομ. Α' σ.

Ἐπιφάνιον λεγόμενος, ἐν τῷ Συμποσίῳ τῶν δέκα Παρθένων²⁸⁹ λέγει· Ὡς οὖν ἀνέστησαν τὴν Θέκλην μέσσην τῶν παρθένων, ἐκ δεξιῶν δὲ τῆς Ἀρετῆς στᾶσαν, κοσμίως ψάλλειν· τὰς δὲ λοιπὰς ἐν κύκλῳ, καθά-

289) Δέκα παρθένοι, Μαρκέλλα, Θεοφίλα, Θάλεια, Θεοπάτρα, Θάλλουσα, Ἀγαθή, Προκίλλα, Θέκλα, Τυσιανὴ καὶ Δομνίνα, προσκαλοῦνται εἰς τὸ Συμπόσιον ἐν τῷ ὠραίῳ κήπῳ τῆς Ἀρετῆς, θυγατρὸς τῆς Φιλοσοφίας. Κύριον τοῦ συμποσίου θέμα ἦν τὸ περὶ παρθενίας ζήτημα. Ἐν τέλει δ' ἀποφαίνονται πᾶσαι ὅπως, τοῦ θεοῦ πνεύματος ἐπιπνοίᾳ, ἀφοσιώσῃσι τὸν βίον αὐτῶν τῷ Χριστῷ, οἰοῖναι τῷ κρατίστῳ τῶν νυμφίων. Τὸν ὕμνον τοῦτον οἱ εὐμαθεῖς ἐκδίδουσι τῆς Χριστιανικῆς Ἀνθολογίας (Anthologia Graeca carminum christianorum adornaverunt W. Christ et M. Paranikas Lipsiae, 1871, σ. 33—37. Ἴδε καὶ «Περὶ Χριστιανικῆς ποιήσεως τῶν Ἑλλήνων» ὑπὸ Μ. Παρανίκα. Ὁ Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος. Σύγγραμμα περιοδικόν. Ἐν Κ/πόλει. 1873—1874. σ. 178—179) ἀποκαλοῦσι καὶ Παρθένιον ὡς ψαλλόμενον ὑπὸ Παρθένων· ἐποιήθη δὲ κατὰ μίμησιν τῶν λαμπρῶν ὑποδειγμάτων τῶν ἀρχαίων συγγραφέων Ἀλκμάνος καὶ Πινδάρου, τῶν Παρθένια ᾄσματα μελίσάντων. Τὸ Παρθένιον τοῦτο ποίημα δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰ γαμήλια ᾄσματα τοῦ Θεοκρίτου, δι' ὧν χοροὶ ἐκ μικρῶν παίδων καὶ παρθένων προέπεμπον τοὺς συζύγους οἴκαδε. Σύγκειται δὲ τοῦτο ἐξ εἰκοσιτεσσάρων στροφῶν, οὕτω προβαίνουσῶν, ὥστε τὰ ἀρκτικά γράμματα αὐτῶν ἀποτελοῦσιν ἀκροστιχίδα κατ' Ἀλφάβητον (Pitra Hymnographie Grecque p. 40).

Ἰδοὺ καὶ ἡ πρώτη Ἀκροστιχὶς μετὰ τῆς Ὑπακοῆς ἢ ἐπωδοῦ:
ΨΑΛΜΟΣ. α' Ἀνωθεν, παρθένοι, βοῆς ἐγερσίνεκρος ἤχος

ἦλθεν νυμφίῳ πασσοῦδι ὑπαντάνειν λευκαῖσι τε στολαῖς
καὶ λαμπίσι πρὸς ἀνατολάς. Ἐγρεσθε, πρὶν φθάσῃ μολεῖν
εἰσω θυρῶν ἀναξ».

ΥΠΑΚΟΗ. α' Ἀγνεύω σοι καὶ λαμπάδας φασσφόρους κρατοῦσα
νυμφίε, ὑπαντάνω σοι».

(Μεθοδίου Συμπόσιον τῶν δέκα παρθένων ἐν Combefis Auctarium Novissim. τομ. 1, σ. 64—142). Ἐκ τῶν μαρτυριῶν τούτων καταδεῖκνται ὅτι καὶ αἱ γυναῖκες οὐκ ὀλίγον περὶ τὴν μουσικὴν ἡσχολοῦντο καὶ ἰδίαι αἱ μοναχαί. Ἡ ἱστορία διηγεῖται ὅτι ἡ Ποπλία διάκονος τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ καὶ μήτηρ τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου διετήρει μουσικούς χορούς παρθένων ἐκγυμνάζουσα αὐτάς ἐν τῇ μουσικῇ. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς διέταξε τὴν κατὰ κόρρης μαστίγωνσιν αὐτῆς ἔχουσα χορὸν παρθένων ἐδοξολόγει τὸν Θεόν· ἐν μῇ οὖν τῶν ἡμερῶν μεγάλῃ τῇ φωνῇ στιχολογούσης τὸν ψαλμὸν—τὰ εἰδῶλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον—διήρχετο ὁ Ἰουλιανὸς καὶ προσέταξε σιγῆσαι, ἡ δὲ Ποπλία μᾶλλον μείζονα ἔψαλλε· τότε ὀργισθεὶς ὁ Παραβάτης καὶ ἰγαγὼν αὐτὴν ἐνώπιον αὐτοῦ, προσέταξε τοῖς στρατιώταις τύπτειν κατὰ τοῦ προσώπου. (Βασιλειανὸν Μαρτυρολόγιον, Γ'. 104) «ἡ ὡς ἄκραν τιμὴν δεξαμένη τὴν ἀτιμίαν ἀνελήλυθε μὲν εἰς τὸ δωμάτιον, συνήθως μὲν αὐτὸν ταῖς πνευματικαῖς ἐβαλλε μελωδίαις, καθάπερ ὁ τῆς μελωδίας ἐκείνης συγγραφεὺς καὶ διδάσκαλος τὸ πονηρὸν ἐκεῖνο κατέπαυε πνεῦμα τὸ τῷ Σαοὺλ ἐνοχλοῦν» (Θεοδώρητος, Ἐκκλ. Ἱστορία, Βιβλ. Γ'. σ. 935, 936).

περ ἐν χοροῦ σχήματι συστάσας ὑπακούειν αὐτῇ». Ὁ δὲ Θεοδώρητος περὶ τοῦ Μ. Ἀθανασίου λέγει «Καθεσθεῖς ἐπὶ τοῦ θρόνου προέτρεπε τὸν διάκονον ἀναγινώσκειν ψαλμὸν, τοὺς δὲ λαοὺς ὑπακούειν, *ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ*». Καὶ ὁ περὶ τὰ μέσα τοῦ Δ' μ. Χ αἰῶνος ἀκμάσας Εὐόδιος ὁ ἐκ Ταγάστης πόλεως τῆς Ἰταλίας, ἀνὴρ εὐσεβὴς καὶ ἐνάρετος, ἐπὶ τῇ τελευτῇ τῆς μητρὸς αὐτοῦ λαβὼν Ψαλτήριον ἤρξατο ψάλλειν παρὰ τῇ νεκρᾷ τὸν Ρ' ψαλμὸν «Ἐλεον καὶ κρίσιν ἄσωμέν σοι Κύριε, ψαλῶ καὶ συνοίσω ἐν ὁδῷ ἀμώμῳ», οἱ δὲ λοιποὶ ὑπέψαλλον²⁹⁰. Ὁ τρόπος οὗτος τοῦ ψάλλειν λέγεται καὶ *ὑπάδειν, ὑποψάλλειν καὶ ὑποψαλμός, ἀκροτελευτεῖν, ὑπακούειν extrema versuum succinere*²⁹¹. Χρῆσις τούτου γίνεται κατ' ἐξοχὴν ἐν τῇ Ἀρμενικῇ Ἐκκλησίᾳ.

ΟΠΟΙΑ Η ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΜΟΝΑΧΟΙΣ ΨΑΛΜΩΔΙΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑ ΤΟΝ Δ' ΑΙΩΝΑ

Μετὰ τοὺς διωγμοὺς τῆς Ἐκκλησίας, οἱ χριστιανοὶ μὴ φοβούμενοι πλεόν τὴν διαφθορὰν τῆς καθαρότητος τῆς πίστεως, ἐποιοῦν καὶ ἐντεχνα ἄσματα, ἅπερ οὐκ ὀλίγοι ἐκ τοῦ λαοῦ ἐπεδοκίμαζον οὐχὶ δὲ καὶ

290) Κ. Κοντογόνου. Εὐαγγελικὸς Κήρυξ. ἔτος Α' σ. 506.

291) Τοιοῦτος τοῦ ᾄδειν τρόπος ὑπῆρχεν ἐν χρήσει καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ὡς τὰ σχόλια εἰς Πίνδαρον Ὀλυμπ. Ὁ ἀναφέρεισι λέγοντα «Ὁ Ἀρχιλόχος πρὸ τούτων τῶν λυρικῶν γενόμενος, ἐλθὼν εἰς Ὀλυμπίαν θελήσας ὕμνον ἀναβαλέσθαι εἰς Ἡρακλέα ἐν τῇ Ὀλυμπίᾳ, ἀπορήσας κιθαρωδοῦ διὰ τινος λέξεως *θρεττεναλὸ μιμήσασθαι τὸν ρυθμὸν καὶ τὸν ἦχον τῆς κιθάρας ἐπεχείρησε*» συντάξας οὖν τοῦτο τὸ κομμάτιον *Τήνελλα, οὔτω καὶ τὰ ἐξῆς ἀνεβάλλετο*, καὶ αὐτὸς μὲν τὸν ἦχον τῆς κιθάρας ὑποκρινόμενος ἔλεγεν ἐν μέσῳ τῷ χορῷ τὸ *Τήνελλα Τήνελλα*, ὁ δὲ χορὸς τὰ ἐπίλοιπα, οἷον, *Καλλίνικε χαῖρε ἀναξ Ἡράκλειε, αὐτὸς τε καὶ Ἰόλαος αἰχμητὰ δύο*. Τὸ καθ' ὑπακοὴν ᾄδειν ἦν ἐν χρήσει καὶ ἐν Αἰγύπτῳ παρὰ τοῖς θεραπευταῖς, ὡς λέγει ὁ Φίλων ἐν τῷ περὶ βίου θεωρητικοῦ p. 901, ἐκδ. Παρισίων 1640 «Καὶ ἔπειτα ὁ ἀναστάς ὕμνον ᾄδει πεποιημένον εἰς τὸν Θεὸν ἢ καινὸν αὐτὸς πεποιηκὼς ἢ ἀρχαῖόν τινα τῶν πάλαι ποιητῶν μέτρα γὰρ καὶ μέλη καταλελοιπάσι ποιηταὶ ἐπών, τριμέτρων, προσωδίων, ὕμνων, παρασπονδείων, παραβωμίων, στασίμων, χορικῶν στροφῶν πολυστροφῶν εὖ διαμεμετρημένων, μεθ' οὗ καὶ οἱ ἄλλοι κατὰ τάξεις ἐν κόσμῳ προσήκοντι, πάντων κατὰ πολλὴν ἡσυχίαν ἀκρωμένων, πλὴν ὅποτε τὰ ἀκροτελεύτια καὶ ἐφύμνια ᾄδειν δεόν· τότε γὰρ ἐξηχοῦσι πάντες τε καὶ πᾶσαι». Ἐν τῷ Monum. juris eccles. graecorum τοῦ Πίτρα ὑπάρχει κατάλογος τῶν ψαλμῶν τῆς ἐνιαυσίου ἀσματικῆς ἀκολουθίας μετὰ τῶν Ὑπακοῶν αὐτῶν, ὡς ἐψάλλετο ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ.

οἱ διαφυλάττοντες τὴν σεβαστὴν ἀπλότητα τῶν ἀρχαιοτέρων τῆς Ἐκκλησίας ὕμνων. Ἡ μεγίστη ἀπλότης ἐν τῇ ἱερᾷ μουσικῇ μετὰ τὸν Δ' αἰῶνα διτηρήθη ἰδίᾳ παρὰ τοῖς εὐσεβέσι καὶ ἐναρέτοις ἀναχωρηταῖς, τοῖς διατελοῦσιν ἀείποτε τῆς ἀπλότητος καὶ τῆς ἱερᾶς ἀρχαιότητος ζηλωταῖς. Τοῦτο ἀριδῆλως δεῖκνυται ἐκ τῶν ἱστορουμένων παρὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἱστοριογράφων, καὶ ἔκ τινος διαλόγου τοῦ ὁσίου Ἀββᾶ Παμβῶ (+390) μετὰ τῶν μετ' αὐτοῦ συνασκουμένων μαθητῶν ἐπὶ τοῦ ὄρους τῆς Νιτρίας καὶ ἐξ ἄλλων ἱερῶν διηγήσεων. Ὁ Παμβῶ ἐπεμψεν ἕνα τῶν μαθητῶν αὐτοῦ εἰς Ἀλεξάνδρειαν πρὸς πώλησιν τῶν ἐργοχειρῶν αὐτῶν· ὁ μαθητὴς διαμείνας ἡμέρας δεκαεὶ ἐν τῇ πόλει διενυκτέρευεν ἐν τῷ νάρθηκι τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Μάρκου, ἔνθα ἀκούων ἔμαθε τὰ κατὰ τὴν ἀκολουθίαν ψαλλόμενα γοητευτικὰ τῆς Ἀλεξανδρείας ᾠσματα, ἐπανελθὼν δ' εἰς τὸ κελλίον αὐτοῦ ἐδείκνυτο περίλυπος. Τὸν λόγον τῆς βαρυθυμίας τοῦ μαθητοῦ ἀγνοῶν ὁ Παμβῶ, ἠρώτησεν αὐτὸν μή τι δυσάρεστον συνέβη αὐτῷ καθ' ὁδόν, ὁ δὲ μαθητὴς εἶπεν· «Ἀββᾶ, ἡμεῖς ἐν ἀμελείᾳ δαπανῶμεν τὰς ἡμέρας ἡμῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ ταύτῃ, καὶ οὔτε κανόνας, οὔτε τροπάρια ψάλλομεν· ἀπελθόντος γὰρ μου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, εἶδον τὰ τάγματα τῆς ἐκκλησίας πῶς ψάλλουσι, καὶ ἐν λύπῃ γέγονα πολλῇ διατὶ καὶ ἡμεῖς οὐ ψάλλομεν κανόνας καὶ τροπάρια.» Ὁ Ἀββᾶς ἀπεκρίνατο αὐτῷ «Οὐαὶ ὑμῖν τέκνον, ἐλεύσονται ἡμέραι, ἐν αἷς ὑπολείψουσιν οἱ μοναχοὶ τὴν στερεὰν τροφήν τὴν διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ρηθεῖσαν, καὶ ἐκζητήσουσιν ᾠσματα καὶ ᾠχους. Ποία γὰρ κατάνυξις, ποία δάκρυα τίκτονται ἐκ τῶν τροπαρίων; Εἰ δὲ ἐνώπιον παριστάμεθα τοῦ Θεοῦ, ὀφείλομεν ἵστασθαι ἐν πολλῇ κατανύξει καὶ οὐχὶ ἐν μετεωρισμῷ· καὶ γὰρ οἱ μοναχοὶ οὐκ ἐξηλθον ἐν τῇ ἐρήμῳ ταύτῃ ἵνα παρίστανται τῷ Θεῷ καὶ μετεωρίζονται καὶ μελωδῶσιν ᾠσματα καὶ ρυθμίζουσιν ᾠχους, καὶ σεῖουσι χεῖρας καὶ κροτοῦσι πόδας»²⁹². Ἐν τῷ αὐτῷ αἰῶνι κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ σοφοῦ Πίτρα²⁹³, ὡς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, οὕτω καὶ ἐν ταῖς μοναῖς τῆς Καππαδοκίας ὑπῆρχε τὸ ἔθος τοῦ ψάλλειν γοητευτικὰ ᾠσματα. Ὁ Ἀββᾶς Παῦλος, ὅτε εἰσέβαλον οἱ Πέρσαι εἰς τὴν Καππαδοκίαν, κατέφυγεν εἰς τὴν Κων/πολιν, ἐκεῖθεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν, καὶ τελευταῖον εἰς τὴν ἔρημον τῆς Νιτρίας. Ἐνταῦθα δὲ ἐθλίβη διαταχθεὶς ὑπὸ τοῦ συναναχωρητοῦ αὐτοῦ ἵνα μὴ ψάλλῃ τὰ ἐν Καππαδοκίᾳ ἐθιζόμενα ψάλλεσθαι τροπάρια· οὐδ' ἐν τῷ κελλίῳ ἐπετράπη

292) Πρβλ. Εὐεργετινόν. Βιβλ. Β'. ὑπόθεσις ΙΑ'. Περὶ ψαλμωδίας καὶ προσευχῆς καὶ τῆς ἐν αὐταῖς εὐταξίας. Ἐν Κ/πόλει, 1861 σ. 31.

293) Cardinal Pitra, Hymnographie de l' Eglise Graecque. Paris. 1867.

αὐτῷ ὑπὸ τοῦ ἡγουμένου ἵνα ψάλλῃ τοιαῦτα, ὅπως μὴ ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θελγόμενος ὑπὸ τῶν θελγῆτρων τῶν ἁσμάτων²⁹⁴. "Οτι δὲ οἱ ἀναχωρηταὶ ἦσαν πιστοὶ φύλακες τῆς ἀπλῆς καὶ σεμνοπρεποῦς μουσικῆς μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τοῦ ἐξῆς ιστορικοῦ: Δύο μοναχοὶ ζῶντες κατὰ τὸν 5' αἰῶνα, Ἰωάννης καὶ Σωφρόνιος, ἀνέβησαν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους Σινᾶ, ἐνθα διέτριβεν ὁ γέρων ἄββας Νεῖλος μετὰ δύο μαθητῶν αὐτοῦ. Οἱ μοναχοὶ παραστάντες ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ ἐσπερινοῦ κατηγόρησαν εἰτα τοῦ Νεΐλου ὡς μὴ τηροῦντος τὴν τάξιν τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας, καὶ ὡς ἀποφεύγοντος τὴν ἡδύτητα τῶν ἁσμάτων καὶ τῶν ἤχων, καθότι ὁ ἄββας ἤρξατο τοῦ ἐσπερινοῦ ἐκ τοῦ «Δόξα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι.» ἀναγνόντες δὲ τὸν Α' ψαλμὸν «Μακάριος ἄνθρωπος» καὶ τὸ «Κύριε ἐκέκραξα» ἄνευ τροπαρίων, εἰτα τὸ «Φῶς ἱλαρὸν» καὶ τὸ «Καταξίωσον» κατέληξαν εἰς τὸ «Νῦν ἀπολύεις» τοῦ Θεοδοχοῦ Συμεῶν· μετὰ ταῦτα δειπνήσαντες ἤρξαντο ἵνα ἐκτελῶσι τὴν μεγάλην τελετὴν τῇ ἀκολουθείᾳ. Καὶ πρῶτον μὲν ἀνέγνωσαν τὸν *ἐξάψαλμον*²⁹⁵, τὸ «Πάτερ ἡμῶν» τοὺς ψαλμοὺς διελόντες εἰς τρεῖς στάσεις καὶ τὰς καθολικὰς ἐπιστολάς Ἰακώβου Πέτρου καὶ Ἰωάννου· ἀκολουθῶς ἀνεγίνωσκον τὰς ἐννέα ᾠδὰς, τοὺς Αἴνους²⁹⁶, τὴν δοξολογίαν, τὸ «Πιστεύω», τὸ «Πάτερ ἡμῶν» καὶ τὸ «Κύριε ἐλέησον.» διὰ τῆς ἐπικλήσεως δὲ τοῦ «Υἱὲ καὶ Λόγε τοῦ Θεοῦ» ἐπερατοῦτο ἡ ἀκολουθία²⁹⁷.

Τὴν μουσικὴν τῶν μοναχῶν διέκρινε πρὸς τῇ ἀπλότητι καὶ τὸ μέτρον ἐν τῷ ἀνακραῖζειν κατὰ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς. «Τὸ ᾄδειν ὁμοφώνως, λέγει ὁ κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα ἀκμάσας πατὴρ Νεῖλος, καὶ αἰνεῖν Κύριον τὸν Θεόν ἐστὶν ἔργον καλὸν καὶ λίαν ἐμπρέπον, ἔξω ὁμῶς τοῦ μέτρου ἀνακραῖζειν ἐν καιρῷ τῆς εὐχῆς εἶναι ἀνάρμοστον τῷ μοναχῷ, οἱ δὲ συστήσαντες τὴν τάξιν τῆς προσευχῆς, λίαν ἀπρεπὲς τοῦτο ἐθεώρησαν»²⁹⁸. Καὶ ὁ ἱερός Χρυσόστομος οὕτως περιγράφει τὴν

294) Εἰς τὰς διηγήσεις τοῦ Παμβῶ καὶ Παύλου τοῦ ἐκ Καππαδοκίας προσθέτουσι τινες τὴν χρῆσιν παρὰ τοῖς ἀναχωρηταῖς καὶ κανόνων ἁσματικῶν. Ἄλλ' ὡς γνωστὸν ιστορικῶς, οὐδεὶς ἐποίησε κανόνας πρὸ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Κρήτης Ἀνδρέου.

295) Ψαλμοὶ ν, λζ, ξβ, πζ, ρβ, ρμβ.

296) Ψαλμ. ρμη, ρμβ, καὶ ρν.

297) Ἡ ὑπὸ τοῦ ἄββᾶ Νεΐλου κατὰ τὴν 5' ἑκατονταετηρίδα τελουμένη ἀκολουθία, μικρὸν διαφέρει τοῦ σήμερον τελουμένου ἐσπερινοῦ καὶ τοῦ Ὁρθρου.

298) Εὐρίσκομεν καὶ ἐν τῷ βίῳ τοῦ ὁσίου Σίμωνος κτίτορος τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὁρει μονῆς τοῦ Σίμωνος Πέτρας τὰς ἐξῆς δδηγίας, ἃς ἐν τῷ τέλει τῆς ζωῆς ἐκληροδοτεῖ τοῖς μοναχοῖς «Εἰς τὰς ἀκολουθίας τῆς ἐκκλησίας νὰ ψάλλητε μὲ

ψαλμωδίαν τῶν μοναχῶν. Ἀπαντες μετὰ εὐλαβείας τὸν ὕπνον ἀπο-
 θέμενοι διανίστανται, τοῦ πρεσβυτέρου αὐτοὺς διεγείροντος, καὶ ἐ-
 στήκασιν τὸν ἅγιον ποιησάμενοι χορόν, καὶ τὰς χεῖρας εὐθέως ἀνα-
 τείναντες, τοὺς ἱεροὺς ᾄδουσι ὕμνους..... ὕμνους ᾄδοντες προφητι-
 κοὺς μετὰ πολλῆς τῆς συμφωνίας μετ' εὐρύθμων μελῶν οὔτε κιθάρα,
 οὔτε σύριγγες, οὔτε οὐδὲν ἄλλο ὄργανον μουσικὸν τοιαύτην ἀφήσει
 φωνήν, ὅταν ἔστιν ἀκοῦσαι ἐν ἡσυχίᾳ βαθεῖα καὶ ἐν ἐρημίᾳ ᾄδόντων
 τῶν ἁγίων ἐκείνων»²⁹⁹. Ὅτι δὲ ἀνέκαθεν καὶ πάντοτε σχεδὸν οἱ
 μοναχοὶ ἦσαν φίλοι τῆς σεμνοπρεποῦς ψαλμωδίας καὶ ἑψαλλον πραεῖα
 τῇ φωνῇ μαρτυροῦσι διάφοροι διηγήσεις μέχρις ἡμῶν διασωζόμεναι,
 ἐν αἷς ἀριθμεῖται καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ εὐπαιδεύτου καὶ ζηλωτοῦ τῆς ἐκ-
 κλησιαστικῆς εὐπρεπειᾶς μητροπολίτου Ἀγχιᾶλου Βασιλείου Γεωρ-
 γιάδου εὑρεθεῖσα ἐν τῷ 58 ἑλληνικῷ θεολογικῷ κώδικι τῆς ἐν Βιέν-
 νῃ αὐτοκρατορικῆς βιβλιοθήκης κατὰ τὴν τοῦ Nessel ἀρίθμησης, καὶ
 τῷ 1883 ἐν τῇ Ἑκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ³⁰⁰ δημοσιευθεῖσα³⁰¹. Οἱ ἐ-

σεμνότητα καὶ εὐλάβειαν καὶ ὅχι μὲ βοαῖς ἄτακταις» (Βίος Σίμωνος ὁσίου ἐν
 Νέῳ Λειμωναρίῳ § η').

299) Τομ. XI. σ. 629, 630.

300. Ἔτος Γ', τευχ. Γ' σ. 341, 342.

301) Ἡ ἐν λόγῳ διήγησις ἔχει ὥδε πως :

*Θαῦμα γενόμενον εἰς τὴν μονὴν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου
 τὴν λεγομένην ἡ μεγάλη Ἀντίληψις.*

Ἐν τοῖς μέρεσι τοῖς ἀνατολικοῖς μοναστήριον ὑπῆρχεν ἐπονομαζόμενον ἡ
 μεγάλη Ἀντίληψις. Ἐν τῷ ταύτης οὖν παναγίῳ ναῷ ἐτελεῖτο θαῦμα παράδο-
 ξον. Ἐν αὐταῖς γὰρ ταῖς δεσποτικαῖς ἑορταῖς ἐπεφαίνετο ἡ ὑπεραγία Θεοτόκος
 βαστάζουσα τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν ταῖς ἀγίαις αὐτῆς καὶ παν-
 αχράντοις ἀγκάλαις. Καὶ πολλάκις μὲν ἐφαίνετο κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ ὄρθρου ἅμα
 τοῦ ἄρξασθαι τοῦτον, ἄλλοτε δὲ ἐν τῇ ἀρχῇ τῶν κανόνων, ἔστι δ' ὅτε καὶ μᾶλ-
 λον ἐν τῇ ἐννάτῃ τῶν κανόνων ὥδῃ. Ἡ δὲ παρουσία αὐτῆς ὑπῆρχε μετὰ πλή-
 θους ἁγίων ἀγγέλων δορυφορούντων κύκλῳ αὐτῆς μετὰ πολλοῦ φόβου καὶ τρό-
 μου, ἐπιπερόμενοι καὶ θρόνων δόξης μεγάλης ἐξαστράπτοντα ὑπὲρ τὸν ἥλιον.
 Ἐφαίνετο δὲ ὡς ἀπὸ ἁγίου θυσιαστηρίου ἐξερχομένη καὶ τὸν θρόνον ἐκείνον τὸν
 ὕψηλόν ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου θεῖναι παρακελευομένη, ἐν ᾧ θρόνῳ καὶ
 προσκαθεζομένη ἅμα τῷ ἁγίῳ βρέφει, ἐφαίνετο συμπάλλουσα ἐφ' ἐκάστῳ τού-
 των χορῶν ἡρέμα πως τῇ παναγίᾳ αὐτῆς φωνῇ καὶ θεϊκῇ μελωδίᾳ· μετὰ πάσης
 εὐταξίας καὶ κατανύξεως. Τὸ δὲ πανάγιον βρέφος ἦν ὡς ἐπαγαλλόμενον καὶ
 τοῖς δυοῖν χοροῖς τῶν μοναχῶν συχνότερως ἐνατενίζον, ὅτε καὶ ἑψαλλον. Καὶ
 ἦν ἰδεῖν θαῦμα παράδοξον καὶ πολλῆς γέμον ἐκπλήξεως· ὅτε μὲν ἡρέμα καὶ
 πραεῖα τῇ φωνῇ καὶ ἀδιάστως ἑψαλλον οἱ μοναχοί, ὥστε ψάλλειν ὁμοῦ δυνα-
 μένους, συνέψαλλε καὶ αὐτὴ ἡ ὑπεράμωμος καὶ ἦν παραμένουσα ἄχρι τοῦ τέλους

ρημῖται λοιπὸν πατέρες ἐπεδοκίμαζον τὴν ἀπλὴν, τὴν τακτικὴν καὶ σεμνοπρεπῆ ψαλμωδίαν, ἥτις ἐστὶν ἐξομολογουμένης τῷ Θεῷ τῆς καρδίας καρπός, ἀνυψοῦσα εἰς Θεὸν τὴν διάνοιαν, καὶ συνενοῦσα νοῦν καὶ καρδίαν πρὸς εὐτακτον λειτουργίαν τῷ Θεῷ. τοῦναντίον δὲ ἀπεστρέφοντο καὶ ἀπεδοκίμαζον τὴν θυρωδῶδη, τὴν ἔκλυτον, τὴν μὴ φυσικὴν, τὴν ἀνειμμένην, τὴν πορνικὴν καὶ χαῦνον, ἥτις διὰ τῆς ἡδυπαθείας καὶ τῆς ἐκλύσεως τῆς μελωδίας ἐκθηλύνει τῆς ψυχῆς τὴν ἀνδρείαν καὶ συνελκύει τὴν τοῦ πνεύματος εὐγένειαν. Καὶ ὅμως ὁ λαὸς υπερβαλλόντως ἡγάπα τὴν ἀνειμμένην μουσικὴν, ἣν ἀκούων ἐν τοῖς ἵπποδρομίοις καὶ τοῖς θεάμασιν, ἐπεθύμει νὰ ἀκούῃ καὶ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ὡς ἱκανοποιοῦσαν τὸν σαρκικὸν ἄνθρωπον. Καὶ αὐτοὶ οἱ ψάλλται δὲν ἦσαν ἀπηλλαγμένοι τοῦ γενικοῦ μιάσματος, διὸ καὶ ἐμιμῶντο τὴν ἐν τοῖς θεάτροις ἐν χρήσει μουσικὴν ἵνα εὐαρεστήσωσι πρὸς τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν μεγιστάνᾳ ἢ ἄρχοντα ἢ καὶ τὸν λαόν. Κατὰ τὸν Πορφυρογέννητον, πολλάκις μετὰ τῶν φατριῶν τοῦ ἵπποδρό-

τῆς ἀκολουθίας καὶ αὐτῆς τῆς εὐχῆς· ἐφαίνετο δὲ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ θυμιάματος τῆς ἐνάτης ψῆδης πλεῖον ἀγαλλομένη καὶ τοῖς ἁγίοις ἀγγέλοις ὡς ἀποδέσμους διδοῦσα δῆθεν νομισμάτων, οἳ καὶ τοῖς μονάχοις ταῦτα διένεμον, καὶ τινὰ εὐδῶδη ὡς ἐξ ἀνθῶν, ὧν τὸ ἡδύπνοον οὐκ ἔστι διηγῆσασθαι, ἐπαλείφοντες αὐτοὺς ὡς καὶ μυρεψικοῖς δῆθεν ἐλαίοις. Καὶ τισὶ μὲν παρεῖχον τὰ πλείονα, τισὶ δὲ τούτων ἐλάσσω. Καὶ τῶν μὲν ἀπολειπομένων ἀδελφῶν ἐν τῇ συνάξει τῶν μὲν ἤλειπον τοὺς τόπους, τῶν δὲ οὐχί. Καὶ ταῦτα μὲν παρεῖον αὐτοῖς, ὅτε πραεῖα τῇ φωνῇ, ὡς εἶπον, καὶ ἀμετεωρίστως καὶ μετὰ κατανύξεως ἔψαλλον οἱ χοροί, οἷς καὶ συμπάλλουσα ὑπῆρχεν ἡ υπεράμωμος. "Ὅτε δὲ ὑψοῦν ἐπεχείρουν ταῖς φωναῖς καὶ τοὺς μὲν ψάλλειν τοὺς δὲ σιγᾶν μὴ δυναμένους φθάνειν ταῖς κραυγαῖς τῶν ἐτέρων, ἐσιώπα ἀκχείνης τὸ ἄχραντον στόμα ὡς δῆθεν μὴ φθάνουσα. Ἀπεστρέφετο οὖν αὐτοὺς στυγνάζουσα καὶ ὥσπερ ὀργιζομένη προσέταττε τοίνυν κατὰ τοῦτο τοῖς παρεστῶσιν ἁγίοις ἀγγέλοις ἄραι τὸν θρόνον καὶ ὑποχωρῆσαι καὶ ἀπελθεῖν. Τούτων οὕτω γινομένων ἦν τις ἐκεῖ μέγας γέρων διορατικὸς καὶ τὸ παράδοξον τοῦτο θαῦμα βλέπων διηγῆσατο τοῖς ἀδελφοῖς ἀκριβῶς ἀναδιδάξας. Πρὸς δὲ πληροφορίαν καὶ θεβαίωσιν τελείαν ταῖς πρὸς Θεὸν αὐτῶν ἱκεσίαις καὶ συχναῖς εὐχαῖς τισὶ τῶν εὐλαβῶν ἀδελφῶν διηγοίεν ὁ Θεὸς τὸ νοερὸν αὐτῶν τῆς ψυχῆς, καὶ εἶδον καὶ αὐτοὶ τὸ παράδοξον, καὶ ἀξίως πληροφορηθέντες, μετὰ φόβου καὶ τρόμου καὶ πάσης κατανύξεως τὴν ἀκολουθίαν ἐπετέλουν. Ἐκτοτε οὖν εἶχον αὐτὴν τὴν Θεοτόκον συχνάζουσαν καὶ φαινομένην τοῖς ἀξίοις καὶ εἰς τὸ διηνεκές, τετράδι, φημί, καὶ παρασκευῇ, καὶ τῇ ἁγίᾳ κυριακῇ ὡσαύτως καὶ ταῖς δεσποτικαῖς ἑορταῖς καὶ ταῖς ἁγίαις αὐτῆς πανηγύρεσι καὶ ἐν ταῖς τῶν μεγάλων ἁγίων μνήμασι, ἥς καταξιωθήμεν καὶ ἡμεῖς οἱ ἁμαρτωλοὶ τῆς ἁγίας ἐγγύτητος, τῇ σκέπῃ καὶ βοηθείᾳ καὶ ἀντιλήψει αὐτῆς διαφυλαττόμενοι ἐκ πάσης ἐπινοίας τοῦ ἀντικειμένου· ὅτι οἱ μακρύνοντες ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς ἁγίας αὐτῆς χάριτος ἀπολοῦνται· τῷ δὲ Θεῷ πρέπει δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

μου συνέψαλλον καὶ αὐτοὶ οἱ ψάλλται τῶν ναῶν τῆς ἁγίας Σοφίας καὶ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων· Ἀλλὰ καὶ οἱ ψάλλται Ἀποστολεῖται καὶ Ἀγιοσοφῖται συνῆσαν τοῖς δῆμοις ἐν ταῖς δοχαῖς εὐφημοῦντες..... Ἐστησαν ἔσωθεν τοῦ βήματος..... δι' ὅλου τοῦ κλητωρίου ᾄδοντες βασιλικία μόνον ἐν ταῖς εἰσόδοις τῶν μινσῶν ἡρεμοῦντες διὰ τὸ τὰ ὄργανα αὐλεῖν»³⁰². Ὁ ἱερός Αὐγουστίνος δεικνύει ναοὺς προσευχῆς ὁρθοδόξων, μετατραπέντας εἰς σκηνὴν θεάτρου³⁰³.

ΑΙ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΘΥΜΕΛΙΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΜΟΜΦΑΙ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ

Κατὰ τῆς ἐντέχνου μουσικῆς, τῆς καὶ *θυμελικῆς* καλουμένης, μετὰ πεισμονῆς σφοδροτάτης ἐπετέθησαν οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὥς καὶ κατὰ τοῦ θεάτρου³⁰⁴, διότι ἅφ' ἐνὸς μὲν ζωηρὰ καὶ ἀνεπίλη-

302) Πορφυρογ. ἐν τῇ δοχῇ τῶν Σαρακηνῶν.

303) Σημειωτέον ὅτι ὑπὲρ τῆς θυμελικῆς μουσικῆς (τῶν θεατρικῶν ὕμνων καὶ τῶν ἀσμένων ἐθιμοτυπιῶν) ἐιργάσθη ἐν τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις ὁ πατριάρχης Θεοφύλακτος, υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ρωμανοῦ τοῦ Α' καὶ γυναικάδελφος Κωνσταντίνου τοῦ Η', διακρινόμενος ἐπὶ νεανικῇ ζωηρότητι καὶ εἰσαγωγῶν πανηγυρικῶς εἰς τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας τὴν σκηνικὴν ὀρχήστραν. Ἐν τούτοις ὁ Κεδρηνὸς ὁ ἀναφέρων τοῦτο (τομ. Β'. σ. 333) παραλείπει νὰ ἐξηγήσῃ σαφῶς εἰς τί συνίσταντο αἱ καινοτομίαι αἱ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Θεοφύλακτου ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ὕμνωδιᾷ παρεισφρήσασαι. Οἰαδῆποτε δμως καὶ ἂν ἦτο ἡ καινοτομία αὕτη ἐξέλιπε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοφύλακτου ὥς ἄσπεμος καὶ ἀκατάλληλος.

304) «Τοὺς σκηνικοὺς καὶ μίμους. . . οἱ πάλοι πατέρες ἐν τοῖς ἀποτροπαίοις ἐλογίζοντο» (Ζωναρᾶ ἐρμηνεῖα εἰς τὸν 66 Κανόνα τῆς ἐν Καρθαγίνῃ Συνόδου). Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας ὁ θυμελικὸς ἦν συνώνυμος τῷ αἰρετικῷ· οὕτω Ἀναστάσιος ὁ πρεσβύτερος ἀποκαλεῖ τὸν μὲν ἄρειανίζοντα Εὐνόμιον «πρωτοστάτην τῆς Ἀρείου θυμελικῆς ὀρχήστρας», τὰ δὲ συγγράμματα ἀπάντων τῶν ἄρειανίζόντων «θυμελικὰς βίβλους» (ἐν Maii, Collectio Nova Scriptorum Veterum. τομ. VII. σ. 202 καὶ 203). Τὸ ἐπάγγελμα τοῦ σκηνικοῦ ἐπὶ τοσοῦτον ἐθεωρεῖτο ἀτιμωτικόν, ὥστε ὁ μετερχόμενος τοῦτο, ἐπὶ μισθῷ μάλιστα ἑστρεῖτο καὶ τῶν εὐτελεστέρων ἀστικῶν δικαιομάτων. Οὔτε κληρονομικὰ εἶχε δικαιώματα, οὔτε ὡς μάρτυς δικαστηρίου ἠδύνατο νὰ παραστῇ (Θεορίλου Ἀντικλήνωρος Ἰνστιτούτα, II, 18, 1. Βασιλικοὶ Νόμοι, Βιβλ. 21. τιτλ. 6'), οὔτε ἡ κοινωνία τῶν χριστιανικῶν μυστηρίων τῷ ἐπιτρέπετο Codex theodosianus, de Sconicis «Ganones sacerdotales continent non baptizari meretricem» λέγει ὁ ἐπίσκοπος Ἐδέσσης Νόννος πρὸς τὴν μιγάδα Μιχαριτῶ, τὴν Πελαγίαν (Acta Sanctorum, October tom. IV σ. 262 Θεοφάνης 5925. Νικηφό-

στος επέζησεν ἡ παράδοσις τοῦ ἐπὶ Νέρωνος διαδραματισθέντος κατὰ τῶν Χριστιανῶν φρικώδους ἐκείνου θεατρικοῦ μαρτυρίου³⁰⁵, ἀφ' ἐτέρου δέ, διότι ἔβλεπον κατ' ἐξακολουθήσιν ἀπὸ τῆς σκηνῆς διακωμωδούμενα τὰ ἱερώτερα τῆς πίστεως μυστήρια ὡς τὸ βάπτισμα καὶ τὰς ἐπιθανατίους κρυγὰς τῶν Χριστιανῶν μαρτύρων³⁰⁶. Ἄν καὶ οἱ δύο οὗτοι λόγοι ἀρκοῦσιν εἰς ἀποχρῶσαν δικαιολόγησιν τοῦ πρὸς τὴν θυμέλην ἀσπόνδου τῶν τότε Χριστιανῶν μίσους, οὐχ ἥττον δύναται νὰ προστεθῇ καὶ τρίτος τις, ὅτι δηλαδὴ πολλάκις ἀποπειραθέντες οἱ πρῶτοι Χριστιανοὶ τὴν ἐκχριστιανίσιν τῆς σκηνῆς, ἀπέτυχον³⁰⁷. Ὑπὸ τῶν πατέρων ἡ θυμελικὴ μουσικὴ καλεῖται καὶ *διακεκλασμένη* καὶ *ἡδυπαθεστέρα*, διότι, κατὰ τὸν ἱερὸν Χρυσόστομον «Πολλάκις καὶ μέλος διακεκλασμένον τὸ τῆς ψυχῆς ἔντονον κατεμάλαξεν». Ὁ μέγας τῆς βασιλείας ἐπώνυμος πατὴρ κακίζων τὴν κεκλασμένην μουσικὴν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, ἐκτίθησι τὰ ἐξ αὐτῆς πηγάζοντα κακὰ διὰ τῶν ἐξῆς «Εἰσὶ τινες πόλεις παντοδαποῖς θεάμασι θαυματοποιῶν ἀπὸ βαθέως ὄρθρου μέχρι ἐσπέρας αὐτῆς ἐστιῶσαι τὰς ὄψεις· καὶ μέντοι καὶ μελῶν τινων κεκλασμένων καὶ διεφθαρμένων καὶ παντάπασι πολλὴν ἀκολασίαν ταῖς ψυχαῖς ἐντικτόντων, ἐπὶ πλείεσιν ἀκούοντες οὐκ ἐμπίπλυνται..... οὐκ εἰδότες ὅτι ὀρχήστρα εὐθυνομένη θεάμασιν ἀκολάστοις κοινὸν καὶ δημόσιον ἀσελγείας τοῖς συγκαθημένοις ἐστί, καὶ τὰ παναρμόνια τῶν αὐλῶν μέλη καὶ ἄσματα πορνικά, ἐγκαθιζόμενα ταῖς τῶν ἀκουσάντων ψυχαῖς οὐδὲν ἕτερον ἢ πάντας ἀσχημονεῖν ἀναπείθει, τὰ τῶν κιθαριστῶν κρούματα μιμουμένους». Ὁ αὐτὸς θεηγό-

ρου Καλλ. ἐκκλ. ἱστορ. XIV, κεφ. 30 Βασιλειανὸν Μαρτυρολόγιον, I, 102· Συμεῶν Μεταφρ. τομ. Γ'. σ. 907—910 ἐν Migne Patrologia Graeca, τομ. 116. Ἴδε καὶ Κανόνα 66 τῆς ἐν Καρθαγένῃ Συνόδου καὶ ἐρμην. εἰς αὐτὸν Βαλσαμῶνος, Ζωναρᾶ. καὶ Ἀριστηνοῦ).

305) Ern. Renan, l' Antichrist σ. 164—174. Ch. gidel, histoire de la littérature Française, Paris 1875, σ. 366.

306) Θεοδωρήτου λόγος Η' περὶ τῆς τῶν μαρτύρων τιμῆς· Parisiis 1642, tom. IV, σ. 606. Νικοδήμου Συναξαρ. Α' σ. 226, ἔκδ. Βενετίας. Πρβλ. καὶ Νέον Παράδεισον. Μηναιὼν Νοεμβρίου, σ. 29, 30, ἔκδ. Βενετίας, Βασιλειανὸν Μαρτυρολόγιον I, 165. Χρονικὸν Πασχάλιον, I. σ. 513, ἔκδ. Βόννης, καὶ Μαλαλᾶς σ. 57, 58 ἔκδ. Βενετίας. Βασιλειανὸν Μαρτυρολόγιον, III, 59. Μηναιὼν Σεπτεμβρίου σ. 108. Νικοδήμου Συναξαριστῆς, Α', σ. 53. Βασιλειανὸν Μαρτυρολόγιον I, 43. Acta Sanctorum, Augustus, V. σ. 122, 123 καὶ τομ. VIII, σ. 751 καὶ 895. Μηναιὼν Αὐγούστου, σ. 100. Βασιλειανὸν Μαρτυρολόγιον, III σ. 206. Νικοδήμου Συναξαρ. Β', σ. 279.

307) K. N. Σάθα. Ἱστορικὸν Δοκίμιον περὶ τοῦ θεάτρου καὶ τῆς μουσικῆς τῶν Βυζαντινῶν, ἥτοι εἰσαγωγή εἰς τὸ Κρητικὸν θέατρον· ἐν Βενετίᾳ 1879 σ. 5.

ρος πατήρ καὶ συγγραφεὺς τοῦ πρὸς τοὺς νέους Παραινετικοῦ ἀπαγορεύει τὴν τὰς ψυχὰς διαφθεύουσαν μουσικὴν καὶ συνίστησι τὴν ὑγιὰ καὶ σεμνὴν, τὴν τὸν νοῦν πρὸς τὸν Θεὸν ἀνυψοῦσαν, διὰ τῶν ἐπομένων. «Κάθαρσις δὲ ψυχῆς, ὡς ἀθρώως τε εἶπεν καὶ ὑμῖν ἱκανῶς, τὰς διὰ τῶν αἰσθήσεων ἡδονὰς ἀτιμάζειν..... μὴ διὰ τῶν ὧτων διεφθαρμένην μελωδίαν τῶν ψυχῶν καταχεῖν. Ἀνελευθερίας γὰρ δὴ καὶ ταπεινότητος ἔκγονα πάθη ἐκ τοῦ τοιοῦτου τῆς μουσικῆς εἵδους ἐγγίγνεσθαι πέφυκεν. Ἀλλὰ τὴν ἐτέραν (Μουσικὴν) μεταδιωκτέον ὑμῖν τὴν ἀμείνω καὶ εἰς ἀμεινον φέρουσαν. Τοσοῦτόν ἐστι τὸ διάφορον ὑγιοῦς ἢ μοχθηρᾶς μελωδίας ἀναπλησθῆναι· ὥστε τῆς νῦν δὴ κρατούσης ταύτης ἤττον ὑμῖν μεθεκτέον ἢ ἡςτινοσοῦν τῶν αἰσχίστων».

Ὁ δὲ τῆς θυμελικῆς μουσικῆς δεινὸς πολέμιος μετὰ τῆς χαρκτηριζούσης αὐτὸν χρυσορρήμονος εὐγλωττίας περιγράφων τὸ ἐπιβλαβὲς τῆς ἐκλύτου δημῳδους καὶ θυμελικῆς μουσικῆς τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, προσκαλεῖ τοὺς πιστοὺς νὰ ἀντεπεξέλθωσι κατ' αὐτῆς διὰ τῆς ἱερᾶς μουσικῆς «Ταῦτα δὲ λέγω οὐχ ἵνα ἐπαινῆτε μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ παίδας καὶ γυναῖκας τὰ τοιαῦτα διδάσκητε ἄσματα ἄδειν, οὐκ ἐν ἱστοῖς μόνον, οὐδὲ ἐν τοῖς ἄλλοις ἔργοις, ἀλλὰ μάλιστα ἐν τραπέζῃ. Ἐπειδὴ γὰρ ὡς τὰ πολλὰ ὁ διάβολος ἐφεδρεύει μέθην καὶ ἀδηφαγίαν ἔχων αὐτῷ συμμαχοῦσαν, καὶ γέλωτα ἄτακτον καὶ ψυχὴν ἀνειμμένην, μάλιστα τότε δεῖ καὶ πρὸ τραπέζης, καὶ μετὰ τράπεζαν, ἐπιτειχίζειν αὐτῷ τὴν ἀπὸ τῶν ψαλμῶν ἀσφάλειαν, καὶ κοινῇ μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ τῶν παιδῶν ἀναστάντες ἀπὸ τοῦ συμποσίου τοὺς ἱεροὺς ἄδειν ὕμνους τῷ Θεῷ³⁰⁸. Ὡς περ γὰρ οἱ μίμους καὶ ὀρχηστάς, καὶ πόρνας γυναῖκας εἰς τὰ συμπόσια εἰσάγοντες, δαίμονας καὶ τὸν διάβολον ἐκεῖ καλοῦσι καὶ μυρίων πολέμων τὰς αὐτῶν ἐμπιπλῶσιν οἰκίας· οὕτως οἱ τὸν Δαβὶδ καλοῦντες μετὰ τῆς κιθάρας ἔνδον τὸν Χριστὸν δι' αὐτοῦ καλοῦσι. . . . Ἐχόμεθα τοίνυν τῆς ἀρετῆς, μὴ μέχρι τέρψεως τὰ λεγόμενα ἔστω, μὴδὲ μέχρι παραμυθίας τινός. Οὐκ ἔστι τὸ θέατρον τοῦτο ἀγαπητοῦ μου κιθαρωδῶν οὐδὲ τραγωδῶν, ἔνθα μέχρι τέρψεως ὁ καρπός, καὶ τῆς ἡμέρας παραδραμούσης, παρῆλθεν ἡ τέρψις. Καὶ εἴθε ἦν τέρψις μόνη, καὶ μὴ καὶ βλάβη μετὰ τῆς τέρψεως ἀλλ' ὅμως ἄπεισιν ἐκεῖθεν οἵκαδε ἕκαστος, καθάπερ ἀπὸ τινος λύμης ἀναμαζῶμενος πολ-

308) Ἐκ τῆς ἀνωτέρω περιχοπῆς καὶ ἐξ ἄλλων δηλοῦται ὅτι ἡ αὐστηρότης τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπενέβη καὶ εἰς αὐτὰ ἀκόμη τὰ δημοτικὰ ἄσματα, διότι ἀπηγόρευσε ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία ὡς ἀνάρμοστα τοῖς χριστιανοῖς τὰ ἐρωτικά καὶ ἐπιτραπέζια ἄσματα. Ὁ χριστιανὸς ἔδει καὶ εὐθυμῶν νὰ φάλλῃ μόνον εἰς Θεὸν ὕμνους καὶ οὐχὶ ὕμνους ἀσελγείας καὶ τρυφῆς.

λα αὐτόθι· καὶ ὁ μὲν νέος ἀπολαβὼν τινα τῶν σατανικῶν ἁσμάτων μέλη, ὅσα ἴσχυσε τῇ μνήμῃ καταθέσθαι συνεχῶς ἐπὶ τῆς οἰκίας ᾔδει· ὁ δὲ πρεσβύτης τοῦτο μὲν οὐ ποιεῖ, τῶν δὲ ἐκεῖσε λεγομένων ρημάτων μέμνηται πάντων. Καὶ οἱ μὲν νόμοι οἱ παρ' Ἑλλήσι γραφέντες ἀτίμους αὐτοὺς εἶναι βούλονται· σὺ δὲ ὅλη τῇ πόλει δέχῃ, ὥσπερ πρεσβύτας καὶ στρατηγούς, καὶ ἅπαντας καλεῖς ἵνα δέξωνται κόπρον ταῖς ἀκοαῖς. . . . Καὶ γὰρ τὸν βόρβορον ἅπαντα τὸν ἐκχυθέντα ὑμῖν ἐκεῖ διὰ τῶν ρημάτων, διὰ τῶν ᾠδῶν, διὰ τοῦ γέλωτος, εἰς τὴν οἰκίαν ἕκαστος συνάγοντες φέρετε. . . . Καὶ γὰρ καὶ ρήματα αἰσχρὰ αὐτόθι, καὶ σχήματα αἰσχροτέρα, καὶ κουρά τοιαύτη, καὶ βάδις, καὶ στολή, καὶ φωνή, καὶ μελῶν διάκλασις, καὶ ὀφθαλμῶν ἐκτροφαί, καὶ σύριγγες, καὶ αὐλοί, καὶ δράματα, καὶ ὑποθέσεις, καὶ πάντα ἀπλῶς τῆς ἐσχάτης ἀσελγείας ἀνάμεστα. . . . Καὶ γὰρ καὶ μοιχεῖται, καὶ γάμων ἐκεῖ κλοπαί, καὶ γυναῖκες ἐκεῖ πορνευόμεναι, ἄνδρες ἡταιρικοίτες, νέοι μαλακιζόμενοι, πάντα παρανομίας μεστά, πάντα τερατωδίας, πάντα αἰσχύνης. Οὐκ ἄρα γελᾷν ἐπὶ τούτοις τοὺς καθημένους ἐχρῆν, ἀλλὰ δακρύειν καὶ στένειν πικρόν. Τί οὖν; ἀποκλείσομεν τὴν ὀρχήστραν φησί, καὶ τῷ λόγῳ τῷ σφ' πάντα ἀνατραπήσεται; Νῦν δὲ οὖν πάντα ἀνατέτραπται. . . . Καὶ ἡμεῖς τοίνυν, φέρε παρεξετάσωμεν τὸν χορὸν τὸν ἐκ τῶν πορνευομένων γυναικῶν καὶ τῶν ἡταιρικώντων νέων συνεστώτα ἐν τῇ σκηνῇ καὶ τοῦτον αὐτὸν τῶν μακαρίων τούτων εἰς ἡδονῆς λόγον, δι' ἣν μάλιστα πολλοὶ τῶν ραθύμων νέων ἀλίσκονται ταῖς ἐκείνων παγῖσι. Τοσοῦτο γὰρ τὸ μέσον εὐρήσομεν ὅσον εἰ ἀγγέλων τις ἤκουσεν ᾠδόντων ἄνω τὴν παναρμόνιον μελωδίαν ἐκείνην, καὶ κυνῶν καὶ χοίρων ἐπὶ τῆς κοπρίας κατωρυομένων καὶ γρυζόντων».

Ὁ αὐτὸς χρυσορρήμων πατὴρ ἰδοὺ πῶς καταδικάζει τὴν ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις ἐπὶ τὸ θεατρικώτερον προσκλίνουσαν Μουσικὴν. «Μετὰ προσηκούσης εὐλαθείας ἐνταῦθα (εἰς τὸν ναόν) παραγινώμεθα, ὅπως μὴ ἀντὶ ἁμαρτημάτων ἀφέσεως προσθήκη τούτων ποιησάμενοι οἰκαδε πορευσόμεθα. Τί δέ ἐστι τὸ ζητούμενον, καὶ ὁ παρ' ἡμῶν ἀπαιτεῖται; Τὸ τοὺς θεοὺς ἀναπέμποντας ὕμνους φόβῳ πολλῷ συνεσταλμένους καὶ εὐλαθεῖα κεκοσμημένους, οὕτω προσφέρειν τούτους. Καὶ γὰρ εἰσὶ τινες τῶν ἐνταῦθα, οὓς οὐδὲ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην ἀγνοεῖν οἶμαι, οἵτινες καταφρονοῦντες μὲν τοῦ Θεοῦ, τὰ δὲ τοῦ Πνεύματος λόγια κοινὰ ἡγούμενοι, φωνὰς ἀτάκτους ἀφιᾶσι, καὶ τῶν μαινομένων οὐδὲν ἄμεινον διάκεινται, ὅλῳ τῷ σώματι δονούμενοι καὶ περιφερόμενοι, καὶ ἀλλότρια τῆς πνευματικῆς καταστάσεως ἐπιδεικνύμενοι τὰ ἥθη. Ἀθλίε καὶ ταλαίπωρε· δέον σε δεδοικότα καὶ τρέμοντα τὴν ἀγγελικὴν δοξολογίαν ἐκπέμπειν, φόβῳ τε καὶ ἐξομολόγησιν τῷ

Κτίστη ποιῆσθαι, καὶ διὰ ταύτης συγγνώμην τῶν ἐπταισμένων αἰτεῖσθαι· σὺ δὲ τὰ μίμων καὶ ὀρχηστῶν ἐνταῦθα παράγεις ἀτάκτους μὲν τὰς χεῖρας ἐπανατείνων, καὶ τοῖς ποσὶν ἐφαλλόμενος, καὶ ὅλῳ περικλόμενος τῷ σώματι. Τί συντείνουσι πρὸς ἱκεσίαν χεῖρες ἐπὶ μετεωρισμῷ συνεχῶς ἐπαιρόμεναι καὶ ἀτάκτως περιφερόμεναι κραυγὴ τε σφοδρὰ καὶ τῇ βιαίᾳ τοῦ σώματος ὠθήσει τὸ ἄσημον ἔχουσα; Τοῦτό ἐστιν ἐν φόβῳ δουλεύειν τὸ διακεχύσθαι τε καὶ διατείνεσθαι καὶ μηδὲ σεαυτὸν ἐπίστασθαι περὶ τίνων διαλέγει τῇ ἀτάκτῳ τῆς φωνῆς ἐνηχήσει; Ἄλλ' ὁ προφήτης φησὶν, ἀλαλαγμῷ ποιῆσθαι τὴν δοξολογίαν προτρέπεται· ἀλαλάξατε γὰρ τῷ Θεῷ πᾶσα ἡ γῆ. Ἄλλ' οὐδ' ἡμεῖς τὸν τοιοῦτον διακωλύομεν ἀλαλαγμὸν ἀλλὰ τὴν ἄσημον βοήν, οὐδὲ τὴν φωνὴν τῆς αἰνέσεως ἀλλὰ τὴν φωνὴν τῆς ἀταξίας. Ὑπὸ τῶν ἐν τοῖς θεάτροις ἀκουσμάτων τὸν νοῦν συνεσκοτίσθης, καὶ διὰ τοῦτο τὰ ἐκεῖσε πραττόμενα τοῖς τῆς Ἐκκλησίας ἀναφέρεις τύποις· διὰ τοῦτο ταῖς ἀσήμεναις κραυγαῖς τὸ τῆς ψυχῆς ἄτακτον δημοσιεύεις. Πῶς οὖν τολμᾷς τῇ ἀγγελικῇ ταύτῃ δοξολογίᾳ τὰ τῶν δαιμόνων ἀναμιγνύνειν παίγνια»³⁰⁹. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν λέγει ὁ Χρυσόστομος «Καὶ σατανικὰς μὲν ψῆδας καὶ ὀρχήσεις αἰρούσιν οἱ παῖδες οἱ ἡμέτεροι, ψαλμὸν δὲ οὐδεὶς οὐδένα οἶδεν, ἀλλὰ καὶ αἰσχύνῃ τὸ πρᾶγμα δοκεῖ εἶναι καὶ γέλως». Πρὸς τοὺς ἀσέμνους δὲ ψάλλτας ὁ αὐτὸς κλεινὸς Ἰωάννης, ὁ κατὰ τῆς θυμέλης καὶ τῆς θυμελικῆς Μουσικῆς ἐκσφενδονίσας τοὺς φιλιππικούς, οὕτως αὖτε ἀποτείνεται «Δύστηνε πτωχέ, προσῆκέ σοι, ἵνα μετὰ φόβου καὶ εὐλαβείας ἐπαναλαμβάνῃς τὴν ἀγγελικὴν δοξολογίαν, ἀλλὰ σὺ εἰσάγεις εἰς αὐτὴν ἔθνη χορευτῶν, ἀνακινῶν τὰς χεῖρας, κροτῶν τοὺς πόδας, κινούμενος δι' ὅλου τοῦ σώματος. Ὁ νοῦς σου ἐξοφῶν ὑπὸ τῆς θεατρικῆς σκηνῆς καὶ πᾶν τὸ ἐκεῖ γεγόμενον μεταφέρεις εἰς τὴν Ἐκκλησίαν»³¹⁰.

Ὁ θεὸς Ἰερώνυμος ἐρμηνεύων τὸ ρητὸν τοῦ θεσπεσίου Παύλου «ἐν χάριτι ἄδοντες ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τῷ Κυρίῳ» φησὶν «Ἀκουσάτωσαν ταῦτα οἱ καθήκον ἔχοντες τοῦ ψάλλειν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ· γινώσκουσιν ὅτι ὀφείλομεν ψάλλειν τῷ Θεῷ οὐχὶ φωνῇ, ἀλλ' ἐν τῇ καρ-

309) Λόγος εἰς Ὡσηὲ ἑκδ. Migne. τομ. ΣΤ, σ. 99—102. δρ. καὶ τομ. Ε', 158. Ζ', 200. Θ' 90. ΙΑ', 129, 145, 362, 576. Ἰδὲ καὶ Hieronym. Com. Ephes. v. 19. καὶ Θεοδώρ. εἰς Ἑβρ. Ε', 19. Migne 82, 5456. Θεοφυλάκτ. αὐτόθι, μ'. Βασίλ. Ἐπιστολ. 207. §. 3. 4, Migne 32, 764. Ἰσιδ. Πηλους. Βιβλ. Α' Ἐπιστολ. 90. Migne 78, 244, 245.

310) Ὁμιλ. ΣΤ' εἰς Ὀζιαν Ἑρμην. Ἑβρ. κεφ Ε' καὶ Ὁμιλ. εἰς δ' ψαλμὸν.

δίχ, καὶ οὐχ οὕτως ὥσπερ ἐν τραγωδίᾳ ἐπιτηδεύεσθαι, διαθρύπτεσθαι, παρέχοντες ἄσματα ἀκούειν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ θεατρικά. Τοῦναντίον προσήκει ἄδειν μετὰ μέλους καὶ συνέσεως· ἔστω τις ὡς αὐτοὶ αἰτιῶνται, κακόφωνος, ἐὰν αὐτὸς ἔχῃ ἐναρέτους πράξεις, οὗτός ἐστιν ἡδὺς παρὰ τῷ Θεῷ ἀοιδός»³¹¹. Τοιαύτην δὲ μομφὴν ἀπέτεινε καὶ ὁ μαθητῆς τοῦ Χρυσοστόμου Ἰσιδωρος ὁ Πηλουσιώτης τοῖς συγχρόνοις αὐτοῦ ψαλταῖς γράφων. «Καὶ τοῦτο εἰς ἔκλυσιν καὶ ἁμαρτίας ὑπόθεσιν τοῖς πλείοσι γέγονε· καὶ κατάνυξιν μὲν ἐκ τῶν θείων ὕμνων οὐχ ὑπομένουσι· τῇ δὲ τοῦ μέλους ἡδύτητι, εἰς ἐρεθισμὸν παθημάτων χρώμενοι, οὐδὲν αὐτὴν ἔχειν πλέον τῶν ἐπὶ σκηνῆς ἁσμάτων λογίζονται»³¹².

Καὶ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐπόμενος τῇ πλατωνικῇ καὶ ἀριστοτελικῇ περὶ μουσικῆς ἰδέᾳ, ἀποκλείει τὴν ἔκλυτον, συμποτικὴν καὶ χαλαρὰν μουσικὴν διὰ τῶν ἐξῆς πλατωνιζόντων ἀξιολογούμενων παρὰ γαγγελμάτων, λέγων «Περιττὴ μουσικὴ ἀποπτυστέα, ἡ κατακλῶσα τὰς ψυχὰς καὶ εἰς ποικιλίαν ἐμβάλλουσα, τοτὲ μὲν θρηνῶδη, τοτὲ δὲ ἀκόλαστον καὶ ἡδυπαθῆ, τοτὲ δὲ ἐκβεδακχευομένην καὶ μανικὴν. Μελῶν γὰρ κατεαγόντων καὶ ρυθμῶν γοερῶν τῆς μουσικῆς τῆς Καρικῆς αἱ ποικίλαι φαρμακεῖαι διαφθεῖρουσι τοὺς τρόπους ἀκολάστῳ καὶ κακοτέχνῳ μουσικῇ εἰς πάθος ὑποσύρουσαι τοῦ κώμου τούτου. Αἱ μὲν ἐρωτικαὶ ᾠδαὶ μακρὰν ἐρώντων· ὕμνοι δὲ ἔστων τοῦ Θεοῦ αἱ ᾠδαί. Ἀρμονίας δὲ παραδεκτέον τὰς σώφρονας, ἀπωτάτω ὅτι μάλιστα ἐλαύνοντες ἐκ τῆς ἐρρωμένης ἡμῶν διανοίας τὰς ὑγρὰς ὄντως ἀρμονίας, ὥς περὶ τὰς καμπὰς τῶν φθόγγων κακοτεχνοῦσαι εἰς θρύψιν καὶ βωμολοχίαν ἐνδιαίτωνται· τὰ δὲ αὐστηρὰ καὶ σώφρονα μέλη ἀποτάσσεται ταῖς τῆς μέθης ἀγερωχίαις. Καταληπτέον οὖν τὰς χρωματικὰς ἀρμονίας ταῖς ἀχρῶμοις παροιναῖς καὶ τῇ ἀνθοφορούσῃ καὶ ἐταιρούσῃ μουσικῇ»³¹³. Ἐν ἐπιστολῇ δὲ τοῦ Νεΐλου πρὸς Θεόδωρον τὸν Τριβουνον ἀναγινώσκομεν τὰδε «Πῶς οὐ δέδοικας εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ κόπρον εἰσφέρων πορνικῶν ἁσμάτων καὶ γελοίων ρυπαρῶν καὶ συρφετίας πολλῆς καὶ λόγων ψυχοβλαβῶν;». Ὁ Ζωναράς δὲ ὑπομνηματίζων τὸν ΟΕ' Κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῳ Συνόδου. «Τοὺς ἐπὶ τῷ ψάλλειν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις παραγενομένους βουλόμεθα μῆτε βοαῖς ἀτάκτοις κεχρησθαι καὶ τὴν φύσιν πρὸς κραυγὴν ἐκδιάξεσθαι, μῆτε τι ἐπιλέγειν τῶν μὴ τῇ ἐκκλησίᾳ ἀρμοδίων τε καὶ οἰκείων, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς προσοχῆς καὶ κατανύξεως τὰς ψαλμωδίας προσάγειν τῷ τῶν

311) Hieronym Comm. Ephes. V. 19.

312) Βιβλ. Α', ἐπιστολ. 90.

313) Στρωμ. Ζ', 474.

κρυπτῶν ἐφόρῳ Θεῷ», λέγει ὅτι «Ἀπαγορεύει ὁ κανὼν οὗτος τὸ ἐπι-
λέγειν ἀνοίκειόν τι καὶ ἀνάρμοστον τῇ ἐκκλησίᾳ, ὅποια εἶναι τὰ κε-
κλασμένα μέλη καὶ μινυρίσματα καὶ ἡ περιττὴ τῶν μελῶν ποικιλία.
ἐκτρεπομένη εἰς ὧδᾶς θυμελικὰς καὶ εἰς ᾄσματα πορνικὰ, τὰ νῦν ἐν
ψαλμωδίαις ἐπιτηδεύμενα μάλιστα». Καὶ Ματθαῖος δὲ ὁ Βλάστα-
ρις ἐρμηνεύων τὸν ἀνωτέρω κανόνα τῆς ΣΤ' Συνόδου ἐπιλέγει «Μηδὲ
τοῖς κεκλασμένοις καὶ ἀσέμνοις μέλεσι χρῆσθαι, καὶ τῇ περιττῇ τῇ
τῶν ᾄσμάτων ποικιλίᾳ καὶ ὧδῶν τερετίσμασιν, ἃ θυμελικάς οὐχ ἡ-
κιστα, καὶ τοῖς ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἡ ἐκκλησίᾳ προσήκει Θεοῦ· πολλάκις
δὲ ταῦτα καὶ πρὸς πολλῶν κεκώλυται πατριαρχῶν μετὰ σφοδρῶν τῶν
ἐπιτιμιῶν· παρήγγελται δὲ τὸ ἀπλοῦν καὶ ἀποίκιον τῆς ψαλμωδίας
ἀσπάζεσθαι, ἐν δὲ ταῖς παννυχίσι καὶ ταῖς τελεταῖς τῶν ἀποικομένων
ὡς τὸ ἀρχαῖον ἔθος καὶ θεοφιλὲς εἶχεν, ἀλλ' οὐδὲν γέγονε πλέον»³¹⁴.
Πλὴν δὲ τῶν ἀνωτέρω περὶ τῆς θυμελικῆς μουσικῆς μνημονευθέντων
χωρίων καὶ ὁ μέγας καὶ θερμὸς λάτρης τοῦ Χριστοῦ Γρηγόριος ὁ Θεο-
λόγος πρὸς Σέλευκον γράφων λέγει:

Ναὶ μὴν ἐκεῖνο σφόδρα σοι τηρητέον
Μίσει θεάτρων, θηρίων, ἱπποδρόμων
Ἄσεμνον ὧδῆν, δύσεριν κακῶν θεῶν.
Τί δ' ἂν λέγοι τις ᾄσμάτων αἰσχυρῶν νόσους
Μέλη τε θηλύνοντα καρδίας τόνον
Αὐλοῦς, χορείας πορνικῶν βοσκημάτων
Οἷς καὶ γέρας νέμουσιν οἱ τρισάθλιοι;
Ταῦτ' οὖν ἐπαίνων καὶ θεᾶς καὶ τέρψεως
Ἡ δακρύων τε καὶ στεναγμῶν ἄξια;

Πικρῶς κατελέγχει καὶ ὁ ἱερὸς Αὐγουστίνος τὴν πρὸς τὸ θεατρικὸν
ῥος προσκλίνουσαν μουσικὴν τῶν ἐν Ἀφρικῇ Δονατιστῶν³¹⁵. Ὁ Τερ-

314) Σημειωτέον ὅτι καὶ ἡ ἐν Νικαίᾳ συνεληοῦσα Ζ' οἰκουμένη Σύνδος
λέγει ὅτι οἱ εἰκονομάχοι εἶχον ἐκθακχεύσει καὶ τὴν Ἐκκλησίαν εἰσαγαγόντες ἐν
αὐτῇ «πορνικὰ καὶ σατανικά μελωδήματα καὶ ὀρχηστικά λιγύσματα» (Mansi,
XIII. σ. 329).

315) Οὕτω καλοῦνται ἐκ τοῦ ἐπισκόπου Δονάτου, ὃν ἐξελέξαντο μετὰ τὸν
θάνατον τοῦ ἐπισκόπου αὐτῶν Μαγιορίνου. Ἐφρόνουν δὲ ὅτι αὐτοὶ μόνοι ἀπε-
τέλουν τὴν ἀληθῆ Ἐκκλησίαν, οἱ δὲ λοιποὶ χριστιανοὶ ὅτι εἶναι μεμολυσμένοι.
διὸ καὶ ἀνεβάπτιζον τοὺς εἰς τὸ σχίσμα αὐτῶν ἐκ τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας
προσερχομένους. Εὗρον δὲ πολλοὺς ὁμόφρονας ἐκ τῶν ἐπισκόπων τῆς Ἀφρικῆς,
οὕτως ὥστε ἐν τινὶ ἐν Καρχηδὸνι γενομένη τῇ 411, κελεύσει τοῦ Ὁνωρίου, δη-
μοσίᾳ συνδιαλέξει μετὰ τῶν Δονατιστῶν καὶ Ὁρθοδόξων, παρευρέθησαν 279 ἐπί-
σκοποι Δονατισταί. Μετὰ μεγάλου ζήλου ὑπερήσπισε τότε τὴν ὀρθόδοξον Ἐκ-

τυλλιανός, σύγχρονος τοῦ Κλήμεντος, γράφει ³¹⁶ τῷ 209, ἐὰν τέρπητινὰ ἢ ἐπὶ τῆς σκηνῆς μουσική, ἡμεῖς ἔχομεν ἀρκετὴν τοιαύτην, ἀρκετοὺς στίχους, πολλοὺς ὕμνους, πολλοὺς ψαλμοὺς, καὶ μάλιστα ὄχι μύθους ἀλλ' ἀληθείας ³¹⁷. Ἄλλ' οὕτε αἱ φωναὶ τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, οὔτε οἱ ἐκδοθέντες συνοδικοὶ κανόνες, οὔτε οἱ νόμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡδυνήθησαν νὰ τηρήσωσιν ἀλώβητον τὴν ἱερὰν μουσικὴν ἐκ τῶν ἐπιθέσεων τῆς θυμελικῆς κοσμικῆς μουσικῆς, οὐδὲ νὰ κωλύσωσι τὴν εἰσβολὴν αὐτῆς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, καθότι ἐξ ἀνάγκης ἀναποδράστου αὐτοὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες ἐκαινοτόμησαν περὶ τὴν μουσικὴν, ὡς ὁ λόγος ἐν τοῖς ἐφεξῆς δείξει.

ΟΙ ΠΑΤΕΡΕΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΙΝΟΤΟΜΟΥΝΤΕΣ ΚΑΤ' ΑΝΑΓΚΗΝ ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΜΟΥΣΙΚΗΝ

Οἱ κατὰ καιροὺς ἀναφανέντες αἵρετικοὶ ἐχρήσαντο τῇ ἱερᾷ μουσικῇ πρὸς ὄλεθρον τῶν ψυχῶν τῶν πιστῶν, συντάξαντες πρὸς τούτο νεωτερικοὺς τινὰς καὶ τῷ Δαβὶδ ἀντιφθόγγους ψαλμοὺς καὶ αἵρετικούς ὕμνους πρὸς τὴν οἰκείαν δόξαν ³¹⁸. Μεταξὺ τῶν διασῆμων αἵρετικῶν μουσικῶν διακρίνεται ὁ κατὰ τὸ 323 μ. Χ. ἀνθήσας ἱερεὺς τῆς ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας Ἀρειος, ποιήσας ὑπὸ τὸν αὐτὸν ρυθμὸν τῶν ὀρθοδόξων ᾠσμάτων ³¹⁹ ᾠσματα ναυτικά, ὁδοιπορικά καὶ ἄλλα, δι' ὧν ἐλιτάνευε νυκτός ³²⁰. Οὗτος πρὸς ταῖς ἄλλαις καινοτομίαις ἐφαντά-

κλησίαν ὁ ἱερὸς Αὐγουστῖνος καὶ κατώρθωσε μέγα μέρος αὐτῶν νὰ προσελκύσῃ εἰς τὴν ἀλήθειαν (Αὐγουστ. Ἐπιστολ. 119). Περὶ τοῦ σχίσματος τῶν Δονατιστῶν ἐπὶ τῇ βάσει ἰσχυρῶν πηγῶν γράφει ἐμβριθῶς ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ αὐτοῦ Ἱστορίᾳ (Τομ. Α'. Ἐν Κ) πόλει. 1884. σ. 269—272) καὶ ὁ πεπαιδευμένος ἱερὸς ἱστοριογράφος Φιλάρετος Βαφείδης (τανῦν μητροπολίτης Καστορίας).

³¹⁶ De spectac. 29.

³¹⁷ Cm. bib. 2. ad uxor. et de Virgin.

³¹⁸ Φιλοστοργ. Ἐκκλησ. Ἱστ. Βιβλ. Β', 2. Σωκρ. Βιβλ. ΣΤ', 8. Σωζομεν. Βιβλ. Η', 8. Γρηγ. Ναζιανζ. λογ. ΝΑ. Αὐγουστ. Ἐπιστ. 119.

³¹⁹ Ἡ τῶν Ἀρειανῶν παρὰ τοῖς ἱεροῖς ἱστορικοῖς Σωκράτει καὶ Σωζομένῳ σωζομένη ᾠδὴ «Ποῦ εἰσὶν οἱ λέγοντες τὰ τρία μίαν δύναμιν» (Σωκρ. Βιβλ. ΣΤ', 8. καὶ Σωζομ. Βιβλ. Η', 8) φρονεῖται ὅτι ἐψάλλετο ἀκριβῶς πρὸς τὸ τοῦ Β' ἡχοῦ Τροπάριον τοῦ Κανόνος «Ἐξήνηθησεν ἡ ἔρμος ὡσεὶ κρίνον Κύριε».

³²⁰ Φωτίου Πατριάρχου ἐπιτομὴ ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἱστοριῶν Φιλοστοργίου Β, 2 (ἐν Scriptores Historiae Ecclesiae, Amstelodami. τομ. Γ'. σ. 471).

σθη ἵνα εἰσαγάγῃ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ καὶ πλήρες θεατρικὸν σύστημα, συγγράψας τὰ ἀναγκαῖα δράματα καὶ τοὺς διὰ τὸν λαὸν θεατρικὺς ὕμνους, κατὰ μίμησιν, ὡς λέγεται, ἐνὸς τῶν ἀκολαστοτέρων Ἀλεξανδρινῶν ποιητῶν, τοῦ Κρητὸς Σωτάδου. Μεταξὺ τῶν ὕμνων αὐτοῦ διακρίνεται ἡ Θάλεια, οὕτως ὀνομασθεῖσα ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς κατ' ἐξοχὴν σκηνικῆς Μούσης. Κατὰ τὸν Μ. Βασίλειον ἡ Θάλεια ἀποτελεῖ τὸ Εὐαγγέλιον τῶν ἀρειανιζόντων ³²¹. Ταύτην δὲ παρέστησαν οἱ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀρειανιζόντες τῷ 380 μ. Χ. ἐν τῷ μητροπολιτικῷ ναῷ μετὰ τοῦ ἀρειανίζοντος πατριάρχου Λουκίου «Θυσιαστήρια καθυβριζόμενα σχήμασιν ἀσελγέσι καὶ ἄσμασιν, ὡς δὲ καὶ ἀκκύω (τί τοῦτο ἡ τολμηρὰ γλῶσσα φλέγεται;) καὶ τοῖς ὑπὲρ ὀρχήμασι καὶ λιγύσμασι, δημηγορούσας ἐπὶ τῶν ἱερῶν θρόνων· γλώσσας βλασφήμους, μυστήρια κωμωδούμενα, σιωπωμένας ψαλμωδίας ³²². Ὁ δὲ ἐκδιωχθεὶς ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου διάδοχος τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου Παῦλος, οὕτως περιγράφει τὴν τότε ψαλεῖσαν ὑπὸ τῶν ἐκβεβακχευμένων αἵρετικῶν λειτουργίαν «ἐν τῇ καλουμένῃ ἐκκλησίᾳ Θεωνᾶ ἐπεισελθόντα τὰ πλήθη, ἀντὶ ρημάτων σεμνῶν, εἰδώλων εὐφημίας ἐπήφιον, ἀντὶ θείων Γραφῶν ἀναγνώσεως, κρότους χειρῶν ἀσέμνους καὶ κεκλασμένας μετ' αἰσχροτήτος φωνάς κατὰ τῶν τοῦ Χριστοῦ παρθένων ὕβρεις, ὡς ἡ γλῶττα προσφέρειν οὐκ ἀνέχεται. . . ἐπ' αὐτοῦ τοῦ θυσιαστηρίου ἐπετέλουν οἱ δυσσεβεῖς· ὡς γὰρ ἐν κρηπιδὶ σκηνῆς ἀτάκτου, παῖδα ἄρρενα τὴν φύσιν ἐξαρνησάμενον καὶ τὴν γυναικεῖαν πυθήσαντα, στοιβῇ κατὰ τὸ γεγραμμένον τοὺς ὀφθαλμοὺς διαχρισάμενον, καὶ φύκει τὰς ὄψεις ἐρυθῆναι, ὡς τὰ παρ' αὐτοῖς εἰδῶλα, θηλυμόρφῳ τῷ σχήματι ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἁγίου θυσιαστηρίου, ἔνθα καθοδὸν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπικαλούμεθα, εὐκύκλῳ τῇ στροφῇ ὧδε κάκεισε τῷ χεῖρε σχηματιζόμενον, ὀρχεῖσθαι παρεσκεύασαν, πλατὺ μὲν γελῶντες, ἀθέσμους δὲ ἐπαφιέντες φωνάς. Οἱ δὲ ἄλλιν, καὶ τοῦτο πρὸς ἀταξίαν ἡγησάμενοι καὶ τὰ παρῳχηκότα εὐπρεπῇ μᾶλλον ἢ περ ἄθεσμα λογισάμενοι ἐξ αὐτῶν ἓνα γνωριμώτατον ἐν αἰσχροτήτι, ὁμοῦ τὴν ἐσθῆτα καὶ τὴν αἰδῶ γυμνωσάμενον, ὡς ἡ φύσις ἔχει σχήματος, τῷ τῆς Ἐκκλησίας ἐπιειβάσαντες θρόνῳ, δημηγόρον αἰσχρὸν κατὰ Χριστοῦ προσηγόρευσαν· ἀντὶ δὲ θείων ρημάτων αἰσχροτάτα προὔβαλλετο» ³²³. Ἡ Θάλεια τοῦ

321) Cancti Athanasii opera, Parisiis 1698, τομ. Α'. σ. 406. πρβλ. καὶ σ. 247, 277, 290, 408. καὶ τομ. Β' σ. 224, 409, 505, 728.

322) Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Λόγος 23 εἰς Ἡρώνα τὸν φιλόσοφον, τομ. Α', σ. 418, ἔκδ. Morelli.

323) Θεοδῶρ. Ἑκκλ. Ἱστορία (ἐν Opera omnia, ἔκδ. Schulze, τομ. Γ', σ. 999).

Ἀρείου παραδοθεῖσα εἰς τὸ πῦρ οὔτε ὑπὸ τῶν λογίων τῆς Ε'· ἑκατονταετηρίδος ἐγίνωσκετο³²⁴. Λείψανά τινα ἡκρωτηριασμένα τῆς Θεαλείας σώζονται παρ' Ἀθανασίῳ τῷ Μεγάλῳ³²⁵. Ὡς Θάλεια τῶν Ὁρθόδοξων θεωρεῖται ἡ Ὀκτάνχος τοῦ Δαμασκηνοῦ³²⁶. Οἱ Ἀρειανοὶ ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου στερηθέντες ἐν Κωνσταντινουπόλει τῶν ναῶν αὐτῶν συνηθροίζοντο εἰς τὰς τριόδους πρὸς ἐκτέλεσιν νυκτερινῶν ἀκολουθιῶν, ὅτε καὶ διηροῦντο εἰς δύο χοροὺς ψάλλοντες ἀντίφωνα, εἰς δὲ τὸ τέλος τῶν ᾠσμάτων προσέθετον ὑποψάλματα ἀρειανὰ, δι' ὧν ὑβρίζον τοὺς πιστοὺς λοιδοροῦντες τὴν θρησκείαν αὐτῶν. Ταῦτα περιγράφει οὕτως καὶ ὁ Σωκράτης ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ αὐτοῦ Ἱστορίᾳ «Οἱ ἀρειανίζοντες ἔξω τῆς πόλεως τὰς συναγωγὰς ἐποιοῦντο· ἡνίκα οὖν ἐκάστης ἐβδομάδος ἑορταὶ κατελάμβανον, φημί δὴ τότε Σάββατον καὶ ἡ Κυριακή, ἐν αἷς αἱ συναῖξεις κατὰ τῆς Ἐκκλησίας εἰώθασιν γίνεσθαι, αὐτοὶ ἐκτὸς τῶν τῆς πόλεως πυλῶν περὶ τὰς στοὰς ἀθροιζόμενοι, καὶ ᾠδὰς ἀντιφώνους πρὸς τὴν ἀρειανὴν δόξαν συντιθέντες ᾗδον καὶ τοῦτο ἐποιοῦν κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος τῆς νυκτός· ὑπὸ δὲ ὄρθρον τὰ τοιαῦτα ἀντίφωνα ψάλλοντες διὰ πάσης τῆς πόλεως ἐξήεσαν τῶν πυλῶν, καὶ τοὺς τόπους ἔνθα συνῆγον κατελάμβανον»³²⁷.

Ἡ Ἐκκλησία δὲ πρὸς συγκράτησιν τῶν ἐν τῇ πίστει ἀστηρίκτων ἐπέτρεψεν ὅπως οἱ μουσικοὶ ποικίλλωσι τὰ ᾠσματα αὐτῶν ἐπὶ τὸ ἐντεχνικώτερον καὶ ἐμμελέστερον, κατὰ τὴν αὐθεντικὴν μαρτυρίαν τοῦ πολυγραφικωτάτου Ὠριγένους³²⁸. Καὶ αὐτὸς ὁ θεὸς Χρυσόστομος ὁ πολέμιος τῆς θυμελικῆς μουσικῆς, ζήλῳ ἐνθέῳ κινούμενος καὶ τῇ ἀνάγκῃ ὑπείκων παρέδωκεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὀρθόδοξα μὲν ἀντίφωνα, πλὴν γοητευτικά, ἵνα ψάλλωνται κατὰ τῶν αἰρετικῶν ἐκείνων ᾠδῶν καὶ οὕτω προφυλάττωνται οἱ πιστοὶ ἐκ τῆς ἀποπλάνησεως. «Ἐπειδὴ δὲ ἐρεθισμούς, λέγει ὁ Σωκράτης, κατὰ τῶν τὸ ὁμοούσιον φρονούντων λέγοντες οὐκ ἐπαύοντο (πολλάκις δὲ καὶ τοιαύτην ἔλεγον «Ποῦ εἰσιν οἱ λέγοντες τὰ τρία μίαν δύναμιν») τότε δὴ καὶ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος εὐλαβηθεὶς μή τις τῶν ἀπλουστέρων ὑπὸ τῶν τοιούτων ᾠδῶν ἀφελκυσθῇ τῆς Ἐκκλησίας, ἀνατίθησιν αὐτοῖς τὰς τοῦ

324) Σωζομ. Ἐκκλ. Ἱστορ. κεφ. 26 (Scriptores Hist. Eccles. ἐκδ. Volsis. τομ. Α'. σ. 486).

325) S. Athanasii opera, Parisiis 1698. τόμ. Α'.

326) Journal des Savants, 1876 (ἄρθρον τοῦ Miller περὶ ἐλληνικῆς ὕμνογραφίας, σ. 420).

327) Βιβλ. ΣΤ' κεφ. ἡ.

328) Ὑπόμν. εἰς ψαλμ. νδ'.

ιδίου, ὅπως ἂν καὶ αὐτοὶ ταῖς νυκτεριναῖς ὕμνωδίαις σχολάζοντες ἀμαυρῶσι μὲν τὴν ἐκείνων περὶ τούτου σπουδὴν, βεβαίως δὲ τοὺς οἰκειοὺς πρὸς τὴν ἑαυτῶν πίστιν ἐργάζωνται. Ἄλλ' ὁ μὲν σκοπὸς Ἰωάννου ἐδόκει χρηστός, σὺν ταραχῇ δὲ καὶ κίνδυνος τὸ τέλος ἐδέξατο. Ὡς γὰρ λαμπρότεροι οἱ τοῦ ὁμοουσίου ὕμνοι ἐδείκνυντο (ἐπενεγόνητο γὰρ παρ' αὐτοῦ σταυροὶ ἀργυροὶ φέροντες φῶτα, ἐκ τῶν κηρίων λαμπάδων, τῆς βασιλίδος Εὐδοξίας παρεχούσης τὴν εἰς αὐτὰ δαπάνην) πλῆθος ὄντες οἱ ἀρειανίζοντες καὶ ζηλοτυπία ληφθέντες, ἀμύνεσθαι τε καὶ συμπληγάδας ἐπεχείρουν»³²⁹. Καὶ ὁ Ἀνώνυμος συγγραφεὺς τοῦ βίου τοῦ χρυσορρήμονος ἀρκούντως εἰκονίζει διὰ τῶν ἐξῆς τὰς ἐνέργειας τῶν ἀρειανῶν, καθ' ὧν ἀντεπεξῆλθεν ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος «Οὐ πολὺ τὸ ἐν μέσῳ, καὶ τινες τῶν ἐν τῷ Παλατίῳ Ἀρειανόφρονες πάλαι τυγχάνοντες, κρύφα καὶ καθ' ἑαυτοὺς τὴν αἵρεσιν ὑποθάλλοντες εἰσηγόν τε αὐτοὺς (τοὺς ἔξω δηλονότι τῆς Κωνσταντινουπόλεως διατρίβοντας Ἀρειανοὺς ἐξορισθέντας διὰ τὴν αἵρεσιν) κατὰ τε Σάββατα καὶ Κυριακὰς καὶ τὰς τῶν ἑορτῶν ἐπισήμους ἔγδον τῆς πόλεως, καὶ μετ' αὐτῶν τὰς ὑπ' αὐτῶν συνταχθεῖσας κατὰ τὴν αὐτῶν αἵρεσιν ῥῥῶδως ἱταμῶς ἐμελῶδουν. Καί γε κατὰ μικρὸν εἰς τοσοῦτον πάλιν ἀναιδείας καὶ θράσους οἱ ἀναιδεῖς προεχώρησαν, ὥς καὶ τὸ ὀρθόδοξον ἐν τοῖς ἑαυτῶν ἐπιχλευάζειν ψαλμοῖς, καὶ μέντοι καὶ εἰς αὐτὸ ἐξυβρίζειν τὸ ὁμοούσιον, τὴν μοναδικὴν φύσιν καὶ δύναμιν εἰς τρεῖς ἐμφύλους οἱ ἄσεβεῖς κατατέμνοντες. Ψάλλοντες οὖν οὕτω παρρησίᾳ κατ' οἴκους ἔωθεν ἀνεχώρουν. Ταῦτα τὸν μέγαν (Χρυσόστομον) ἀκούσαντα ζήλος κατέφαγεν ἄσεβης. Ἐδεδίει καὶ γάρ, μὴ τὸ ὀρθόδοξον ταῖς αὐτῶν μελωδίαις δελεασθὲν, τῇ πλυνήσει οἷα φιλεῖ συμβαίνειν, συνενεχθῇ. Ὅθεν καὶ αὐτὸς τέως μὲν τῷ λαῷ ἀντιφώνους ῥῥῶδως τροπάριά τε καὶ ὑπακοάς, αἱ δὲ λέγεται, ἀναταξάμενος ἐν τῷ Πνεύματι, ᾄδειν ἐμμελῶς παραδεδωκαν, εὐμεθόδως ἄγαν πρὸς τε Θεοῦ συνεχῇ μνήμην καὶ ἀρετὴν συνωθῶν. Φιλεῖ γάρ πως τὸ πλῆθος τῷ τῆς φωνῆς εὐήχῳ καὶ μελιχρῷ προστρέχειν μάλλον καὶ συνεφέλκεσθαι· τοῖς δὲ γε ἱερεῦσιν εὐχὰς προσαναφέρειν μετὰ γονυκλισιῶν διατάξατο, ἃς αὐτὸς ἐφ' ἑκάστῳ τῶν Ἀντιφώνων ἐξέθετο, ὧν Ἀντιφώνων τὴν παράδοσιν ὑπὸ Ἰγνατίου τοῦ θεοφόρου καὶ μάρτυρος παραδεδόσθαι τὸ κατ' ἀρχὰς λέγεται»³³⁰. Οἱ Ἀρειανοὶ ἐξεμάνησαν διὰ τὰς ἐνέργειας τοῦ Χρυσοστόμου, καὶ πολυάριθμοι ὄντες ἀπεφάσισαν τὴν ταπείνωσιν αὐτῶν νὰ ἐκδικηθῶσι διὰ τῆς βίας, ὅθεν καὶ στασιάζαντες ἐφόνευσάν τινας ἐκ τῶν

329) Ἐκκλ. Ἱστορ. ΣΤ', ἡ.

330) Σωκράτους Ἐκκλησι. Ἱστορ. Βιβλ. ΣΤ'. κεφ. 3.
Γ. Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ—ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΚΚΛ. ΜΟΥΣΙΚΗΣ.

ὀρθοδόξων, ἐν οἷς καὶ τὸν διδάσκαλον τῶν ψαλτῶν· τούτου ἕνεκα ἀπηγορεύθη αὐτοῖς νὰ ψάλλωσιν ὕμνους δημοσίᾳ, οἱ δὲ ὀρθόδοξοι ἐξηκολούθουν τελούντες τὰς λειτουργίας καὶ λιτανείας αὐτῶν κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Χρυσοστόμου³³¹.

Πλὴν τῶν ὕμνων τῶν Ἀρειανῶν, πρὸς ἀποπλάνησιν τῶν πιστῶν ᾧδάρια τινα συνέγραψε καὶ ὁ ἐν Λαοδικείᾳ τῆς Συρίας γεννηθεὶς καὶ ἐκπαιδευθεὶς Ἀπολλινάριος ὁ νεώτερος, υἱὸς Ἀπολλιναρίου τοῦ πρεσβυτέρου τοῦ καὶ Γραμματικοῦ, ὁ βραδύτερον χειροτονηθεὶς ἐπίσκοπος (370), κάτοχος δὲ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης, τῆς συριακῆς καὶ τῆς ἑβραϊκῆς³³². Ὁ ἀρχηγὸς τῆς αἵρέσεως τῶν Ἀπολλιναριστῶν τὸ πρῶτον ἀνῆκε τῇ Ὀρθοδοξίᾳ, ὕστερον δὲ παρεξέκλινε ταύτης³³³, καὶ ἔγραψε τὸ ὑπὸ τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου λεγόμενον *ψαλτήριον καιρὸν*, μηδὲν κοινὸν ἔχον πρὸς τὸ τοῦ Δαβίδ. Ὁ ἱστορικὸς Σωκράτης περὶ τῶν ᾧδαρίων τοῦ αἵρετικοῦ Ἀπολλιναρίου καὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν ἀναφέρει ταῦτα «Παρὰ τὰς νενομισμένας ἱερὰς ᾠδὰς ἑμμετρά τινα μελῦδρια ψάλλοντες, παρ' αὐτοῦ τοῦ Ἀπολλιναρίου εὐρημένα· πρὸς γὰρ τῇ ἄλλῃ παιδεύσει καὶ ποιητικῷ ὄν, καὶ παντοδαπῶν μέτρων εἰδήμων, καὶ τοῖς ἐντεῦθεν ἡδύσμασι τοὺς πολλοὺς ἔπειθεν αὐτῷ προσέχειν ἄνδρες τε παρὰ τοὺς πότους, καὶ ἐν ἔργοις, καὶ γυναῖκες παρὰ τοὺς ἱστοὺς τὰ αὐτὰ μέλη ἔψαλλον, σπουδῆς γὰρ καὶ ἀνέσεως καὶ ἑορτῶν καὶ τῶν ἄλλων πρὸς τὸν ἐκάστου καιρὸν εἰδύλλια αὐτῷ πεπόνητο, πάντα εἰς εὐλογίαν Θεοῦ τείνοντα³³⁴». Κατὰ τῆς αἵρέσεως τοῦ Ἀπολλιναρίου ἡγωνίσθη μάλιστα πάντων ὁ τῆς Θεολογίας φερώνυμος Γρηγόριος ὁ Μέγας, διανείμας κατὰ τοῦ δηλητηρίου τῶν ἐθνικῶν ἁσμάτων ὡς ἀντιφάρμακον πρὸς θεραπείαν τῶν ἀποπλανωμένων τὰ ἥγματα αὐτοῦ³³⁵.

Ὁ ἱερὸς Ἐπιφάνιος ἱστορεῖ εἰς τὸ κατὰ Αἵρέσεων περὶ τοῦ αἵρετικοῦ Ἰέρακος ὅτι «ψαλμοὺς πολλοὺς νεωτερικοὺς ἐπλάσαστο». Καὶ ὁ κατὰ τὸν Γ' αἰῶνα (+ 267) ἀκμάσας αἰρεσιάρχης τῆς αἵρέσεως τῶν Παυλικιανῶν καὶ Σαμωσαταίων Παῦλος ὁ Σαμωσατεύς, ἐτόνισε τοὺς εἰς Χριστὸν ὕμνους τῶν Ὀρθοδόξων κατ' ἴδιον μουσικὸν σύστημα καὶ

331) Σωζομένου Ἐκκλ. Ἱστορ. Βιβλ. Η'. κεφ. 8. Βιβλ. Γ'. 19.20. Σωκρ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Βιβλ. ζ' Θεοδωρήτου Βιβλ. Β', Νικηφόρου Καλλίστου II' καὶ ΙΘ'.

332) Φιλοστοργίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Η'. πρβλ. Σωκρ. Γ', 16.

333) Σωζομένου Ἐκκλ. Ἱστορ. Βιβλ. ΣΤ' κεφ. 25.

334) Ἐκκλ. Ἱστορ. Βιβλ. ΣΤ', κεφ. 6.

335) Ὁρ. εἰς τὴν Α' ἐπιστολὴν πρὸς Νεκτάριον καὶ Κληδόνιον Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου.

διέταξε νὰ ψαλμῳδῶσιν αὐτοὺς αἱ γυναῖκες ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Ἀντιοχείας, ἥς ἦν ἐπίσκοπος. Ἡ κατ' αὐτοῦ ὁμῶς συγκροτηθεῖσα ἐν Ἀντιοχείᾳ Σύνοδος, ἐξήλεγξεν αὐτὸν ὡς βλάσφημον, τῆς ἐπισκοπῆς ἀπέβαλε καὶ κατεδίκασε τὸ ἄτοπον τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ Μουσικῇ ἀναμίξεως γυναικείων φωνῶν. «Ψαλμοὺς δὲ τοὺς μὲν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν παύσας, ὡς δὴ νεωτέρους καὶ νεωτέρων ἀνδρῶν συγγράμματα· εἰς αὐτὸν δὲ ἐν μέσῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ, τῇ μεγάλῃ τοῦ Πάσχα ἡμέρᾳ ψαλμῳδεῖν γυναῖκας παρασκευάζων, ὧν καὶ ἀκούσας ἂν τις φρίξειεν»³³⁶. Ἐκ τῶν αἵρετικῶν ὕμνων καὶ πολλὰ ἀπὸ σπᾶσματα διεσώθησαν³³⁷.

Ἐκ τῆς αἵρετικῆς λύμης διέσωσαν διὰ τῆς ἐντέχνου Μουσικῆς τὰ ποιμνία αὐτῶν καὶ ἄλλοι ποιμένες τῆς Ἐκκλησίας. Μεθόδιος ὁ Πατάρων ἐπίσκοπος δριμύως ἐπετέθη κατὰ τῶν αἵρετικῶν διὰ διαλόγων, — ὧν ὁ μὲν πρῶτος ἐπιγράφεται «Περὶ αὐτεξουσίου» ὁ δὲ «Συμπόσιον τῶν δέκα παρθένων ἢ περὶ ἀγνείας» — γεγραμμένων χάριν τοῦ λαοῦ ἐν γλώσῃ ρεούσῃ καὶ δι' ὕφους ἀπλοῦ καὶ χαρίεντος, κατορθώσας οὕτω ν' ἀνασκευάσῃ τὸ κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπολεσθὲν σύγγραμμα τοῦ Πορφυρίου, ὅπερ ἀπετελεῖτο ἐκ δεκακισχιλίων στίχων³³⁸.

Ἡ ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας διδάσκει ὅτι ὁ Μέγας Ἀθανάσιος εἰσήγαγεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ λίαν ἐπιτετηδευμένην Μουσικὴν ὅπως στηρίξῃ ἐν τῇ πίστει τοὺς Μελετιανούς, οἵτινες ἔψαλλον τοὺς ὕμνους χορεύοντες³³⁹. Οἱ Ἐκκλησιαστικοὶ ἱστορικοὶ Σωκράτης³⁴⁰, Σωζόμενος³⁴¹ καὶ Θεοδώρητος³⁴² ἀφηγοῦνται ὡς παράδειγμα τῆς ἰσχύος τῆς Μουσικῆς τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀθανασίου καθιερωθείσης τὸ ἑξῆς: Ἡ ἀρειανίζουσα τότε πολιτεία ἔπεμψε στρατιώτας πρὸς σύλληψιν τοῦ Ἀθανασίου καὶ ἀπαγωγὴν εἰς τὸ δικαστήριον. Τούτους ἰδὼν ὁ ποιμὴν τῆς Ἀλεξανδρείας εἰσβαλόντας εἰς τὸν ναὸν διέταξε τὸν διάκονον νὰ καλέσῃ τὸν λαὸν εἰς προσευχὴν, ὅτε καὶ ἐψάλλησαν ψαλμοί, τοῦ λαοῦ ὑποψάλλοντος τὰ Ἀκρότελεύτια «ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ

336) Ἐπιστολὴ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ Συνόδου, παρ' Εὐσεβίῳ Ἐκκλ. Ἱστορία Βιβλ. Ζ', κεφ. 20.

337) Ὅρα καὶ τὸ ἀξιόλογον σύγγραμμα τοῦ σοφοῦ καρδινάλιου Pitra, — Hymnographie del' Eglise Grecque, σ. 40, 41.

338) Fabricius VII, 262.

339) Pitra Hymnographie, σ. 44, 45.

340) Ἐκκλ. Ἱστορ. Βιβλ. Β'. κεφ. 12.

341) Βιβλ. Γ'. κεφ. 5.

342) Βιβλ. Β', κεφ. 17.

τὸ ἔλεος αὐτοῦ». Ἡ εὐρυθμος ψαλμωδία ἀντηχήσασα εἰς τὸν ναὸν κατεκλήλησε τοὺς στρατιώτας, οἵτινες κατενθουσιασθέντες δὲν ἐτόλμησαν νὰ διακόψωσι τὴν θείαν ἀκολουθίαν, καὶ οὕτως ἐσώθη ὁ Ἀθανάσιος ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Ἀλεξανδρέων ἦν ἐν χρήσει ἡ χρωματικὴ μελωδία³⁴³. Ὁ ἱερός Αὐγουστίνος λίαν ὑποφάνθη μαθὼν ὅτι ἐν Ἀλεξανδρείᾳ εἰσήχθη μουσικὴ ἐπιτετηδευμένη, δι' ἧς ἐψάλλοντο οἱ ψαλμοὶ καὶ ὕμνοι ἐρρυθμῶς καὶ μελωδικῶς· ὁ θεὸς δὲ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος οἶνει ὑπεραπολογούμενος διὰ τὴν κατ' ἀνάγκην καινοτομίαν ἀποκρίνεται ὅτι ὁ Θεὸς ἐπιθυμῶν ὅπως ἡ ἀρμονία τῶν λέξεων ἦναι τὸ σύμβολον τῆς πνευματικῆς ἀρμονίας τῆς ψυχῆς διέταξε νὰ ψάλλωνται οἱ ψαλμοὶ ἐρρυθμῶς καὶ νὰ ἀναγινώσκωνται μελωδικῶς.... Τὸ διὰ τῆς μελωδίας συνοδεύειν τοὺς ψαλμοὺς δὲν σημαίνει ὅτι φροντίζομεν ἵνα ἐπιδιώκωμεν τὴν εὐφωνίαν, ἀλλὰ τούναντίον ἀποδεικνύωμεν τὴν ἀρμονικὴν κατάστασιν καὶ διάθεσιν τῶν ψυχικῶν ἡμῶν σκέψεων καὶ λογισμῶν. Ὁ καλῶς ψάλλον, ὡς δογματίζει ὁ Ἀθανάσιος, γυμνάζει καὶ προετοιμαζει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καὶ προτρέπει αὐτὴν ἐκ τῆς ἀνισότητος εἰς τὴν ἰσότητα οὕτως ὥστε νὰ καταντήσῃ εἰς τὴν φυσικὴν αὐτῆς κατάστασιν· ἡ ψυχὴ καταγοητευομένη ἐκ τῆς μελωδίας τῶν λόγων λησμονεῖ εὐχαρίστως τὰς ἡδονὰς καὶ ἐμβαθύνουσα εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ σκέπτεται μόνον περὶ παντὸς ἀγαθοῦ.

Τὴν ἐπιτετηδευμένην ψαλμωδίαν εἰσήγαγον ἐν Συρίᾳ Ἐφραίμ ὁ Σῦρος, καὶ κατόπιν Ἰσαὰκ ὁ μέγας καὶ Ἰάκωβος ἐπίσκοπος ἐν Μεσοποταμίᾳ. Ὁ ὁσιος Ἐφραίμ βλέπων ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Συρίας ὑφίστατο δοκιμασίας ἐκ τοῦ δηλητηρίου τῆς ψευδοδιδασκαλίας τῆς εἰσαχθείσης ὑπὸ τοῦ κατὰ τὸν Γ' αἰῶνα ἀκμάσαντος Γνωστικῆς αἵρετικῆς Ἀρμονίου³⁴⁴ υἱοῦ Βαρδεσάνου³⁴⁵ καὶ τῆς γοητευτικῆς μουσικῆς

343) Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς θεωρῶν τὸ χρωματικὸν γένος τῆς μουσικῆς λίαν ἀβρὸν καὶ ἡδὺ διὰ τὴν ἀκοήν συνεβούλευσε τοὺς Χριστιανούς ν' ἀποφεύγωσι τὰς χρωματικὰς μελωδίας καὶ ἐν αὐτῇ τῇ οἰκιακῇ ἀσχήσει.

344) Ὁ Ἀρμόνιος πρότερον ἐκαλεῖτο Ἀμμόνιος (Ἐκκλ. Ἱστορία Σωζομένου. Βιβλ. Γ'. ις'.) ἦν ἐκ τῆς πόλεως Ἐδέσσης τῆς Μεσοποταμίας, ἐξεπαιδεύθη δὲ ἐν Ἀθήναις (Ἐπιφάν. ἐν Αἵρεσ. νς'. α.).

345) Ὁ Βαρδεσάνος ἐκαλεῖτο καὶ Βαδηςάνος (Νικηφόρου Καλλίστου Ἐκκλ. Ἱστορία, Βιβλ. ΙΧ, κεφ. ις'.) Περὶ Βαρδεσάνου Ἰδε U. L'anclois collection des historiens anciens et modernes de l'Arménie. Paris 1867. Τομ. Α' σ. 57—72. Ὁ Βαρδεσάνος ἐποίησεν κατὰ τὸν ὅσον Ἐφραίμ (ὕμν. 53), ἰσαριθμούς τοῖς ψαλμοῖς κακοδόξους ὕμνους (ἦτοι PN'.) μιμούμενος τὸν Δαβὶδ (Fabricii Bibliotheca Graeca VII σ. 177, 178).

αὐτοῦ, ἐνεδύθη τὴν πανοπλίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατ' αὐτοῦ, συντάξας ὕμνους κατὰ τὸ μουσικὸν σύστημα τῶν Γνωστικῶν³⁴⁶, συμφῶνους τῇ δογματικῇ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας διδασκαλίᾳ, οὓς ἔψαλλον οἱ Σύροι ἀπομαθόντες τοὺς αἰρετικούς ὕμνους. «Καὶ ἐπειδὴ Ἀρμόνιος ὁ Βαρδεσάνου, λέγει ὁ Θεοδώρητος, ᾠδὰς τινὰς συνετέθηκει πάσαι, καὶ τῇ τοῦ μέλους ἡδονῇ τὴν ἀσέβειαν κεράσας, κατεκῆλει τοὺς ἀκούοντας, καὶ πρὸς ὄλεθρον ἤγρευε, τὴν ἁρμονίαν τοῦ μέλους ἐκεῖθεν λαβὼν ὁ ἅγιος Ἑφραίμ, ἀνέμιξε τὴν εὐσέβειαν καὶ προσενήνοχε τοῖς ἀκούουσιν ἡδιστον καὶ ὀνησιφόρον φάρμακον. Ταῦτα νῦν τὰ ἄσματα φαιδροτέρας τῶν νικηφόρων μαρτύρων τὰς πανηγύρεις ποιεῖ»³⁴⁷. Ἱστορεῖ δὲ καὶ Νικηφόρος ὁ Κάλлистος ὅτι «ὁ Ἀρμόνιος, μέτροις νόμων καὶ μουσικοῖς ρυθμοῖς τὰς πατέριους ἐπῆγε φωνάς, ὅπερ ὁ θεὸς Ἑφραίμ συνεγνωνκὼς καίπερ ἑλληνικῆς παιδείας ἄμοιρος ὢν, τοῖς μέτροις Ἀρμονίου ἐπιστατήσας, καὶ τοῖς ἐκείνου μέλεσι συμφῶνους ᾠδὰς τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς δόγμασι παραθέμενος, εἰς δεῦρο Σύροις παρέδωκε ψάλλειν· θεῖους γὰρ ὕμνους πλείστους ἐπόνησε Θεῷ τὸν αἶνον ἀνατεθείς· καὶ ἐγνώμια ἀνδρῶν ἀγωγῇ βίου εὐαρεστούντων Θεῷ, κατὰ νόμον τῆς Ἀρμονίου ᾠδῆς, ἀφ' ὧν πρὸς ζῆλον, οἶμαι, καὶ οἱ μετέπειτα τῆς ἐκκλησίας μελοποιοί, τὰς ἀφορμὰς τῶν μελῶν πορισάμενοι, ἐπὶ μᾶλλον αὐξῆσαι ταῦτα καὶ ἐπιδοῦναι παρεσκευάσαντο»³⁴⁸. Ὁ ἱερὸς Ἑφραίμ προσπαθὼν ἰν' ἀποσπάσῃ τοὺς Χριστιανούς ἐκ τῶν ψαλμῶν τοῦ τε Ἀρμονίου καὶ Βαρδεσάνου, τῶν μάλιστα ἐπικινδύνων ὡς γεγραμμένων διὰ λαμπρῶν στίχων³⁴⁹, κηρύττει ὅτι μόνᾳ ἄσματι ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία ἀναγνωρίζει τοὺς ψαλμοὺς τοῦ Δαβὶδ· «Τίς ἐκ πάντων τούτων δύναται ἀποδειξάι ὅτι ἁρμόζει χριστιανοῖς κιθαρίζειν ἢ ὀρχεῖσθαι, ἢ βαλλίσειν, ἢ χοραυλεῖν, ἢ ἐπιφωνεῖν; . . . Ποία Γραφὴ μακαρίζει τοὺς αὐλοῦντας, ἢ κιθαρίζοντας, ἢ τοὺς γελῶντας, ἢ τοὺς τρυφῶντας καὶ μεθύοντας, ἢ τοὺς βαλλίζοντας καὶ ὀρχουμένους; . . . Εἴ ποτε κηρυχθῇ νηστεία ἢ ἀγρυπνία, πτοοῦνται πάντες καὶ ἀποδύρονται καὶ ὡς νεκροὶ γίνονται, ἐὰν δὲ μνηυθῇ ποτε ἄριστα, ἢ δεῖπνα ἢ κιθάραι, ἢ ἄσματα δαιμονικά, πάντες ἱλαροὶ γίνονται, εὐδρομοὶ καὶ ἐργήγοροι, καὶ ἀλλήλοις προσφωνοῦσι καὶ συντρέχουσι τὸν κακὸν δρόμον καὶ ἀγωνίζονται τὸν ἐλκεῖνόν ἀγῶνα»³⁵⁰.

346) Ὅρα τὸν θρῆνον τῆς Θεοτόκου ἐν τῷ σταυρωθέντι Ἰησοῦ III, 551—575.

347) Ἑκκλ. Ἱστορία, Δ', 26.

348) Βιβλ. Θ', κεφ. ΙΕ'.

349) Assemani, Βιβλ. Ori 1. p. 132.

350) Sancti Ephraemi Opera, τόμ. Γ', σ. 52, 381, 383, πρβλ. «ὅτι οὐ δεῖ

Διὰ τὴν συγκρατήσιν δὲ ἀσφαλέστερον ὁ ὁσίων ἀνὴρ τὴν γνωστικίζουσαν πόλιν τῆς Ἐδέσσης εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν διέταξε νὰ ψάλλωσιν ἡδέως τὰς διαφόρους ὀρθοδόξους αὐτοῦ ψδὰς εἰς τὸν ναὸν κατὰ τὰς Κυριακὰς παρθένοι ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν αὐτοῦ³⁵¹.

Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ Μεδιολάνων εἰσῆχθη ἡ ἐπιτετηδευμένη μουσικὴ ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ Ἀμβροσίου. Ὁ πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν ζῆλος τοῦ ποιμένος τῶν Μεδιολάνων ὑπέδειξεν αὐτῷ τὴν ἀνάγκην νέας καινοτομίας, διὸ καὶ διδαχθεὶς ὑπὸ τοῦ παραδείγματος τῶν ποιμένων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας παρεδέχθη ὡς ἀσφαλὲς μέσον πρὸς ὑποστήριξιν τῶν Ὀρθοδόξων εἰς τὴν πίστιν, τὴν συνεχῆ ψαλμωδίαν ὕμνων, συναδόντων εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς ἐποχῆς³⁵². Τοιούτους ὕμνους δογματικούς πρὸς δόξαν τῆς ἀγίας Τριάδος ἐποίησεν, οἵτινες καὶ ἐχρησίμευον πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ὀρθοδοξίας καὶ κατὰ τοῦ Ἀρειανισμοῦ³⁵³, τοῦ ἀναγνώρισαντος τὴν ἰσχὺν τῶν ὕμνων τοῦ ἱεροῦ ποιητοῦ³⁵⁴. Ὁ τῆς Ἰππῶνος ἱεράρχης ἱερώτατος Αὐγουστίνος ἐπαινεῖ τὴν συμμετρίαν τῆς σεμνοπρεποῦς καὶ ἐντέχνου μουσικῆς τῆς ἐν Μεδιολάνοις ἐκκλησίας, ἥς αὐτήκοος ἐγένετο. «Ὅσάκις, λέγει πρὸς τὸν Ἀμβρόσιον, ἀναμιμνήσκωμαι τὰ δάκρυα ἐκεῖνα ἅπερ ἔχυσα ἀκούων τὴν ὕμνωδιαν τῆς σῆς Ἐκκλησίας καὶ νῦν ἔτι κατανύγομαι κατανύγομαι οὐχὶ ἐκ τῆς ὕμνωδίας, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐννοιῶν ταύτης, ὑπὸ τῆς διαπρυσίου δηλονότι φωνῆς καὶ τῆς σεμνοπρεποῦς τέχνης. Αἰσθάνομαι ὅτι διακαέστερον διεγειρόμεθα πρὸς τὴν εὐσέβειαν διὰ τῶν ἱερῶν λόγων, ὅταν οὗτοι ᾄδωνται δι' εὐαρέστου καὶ ἐντέχνου φωνῆς³⁵⁵.

παίζειν χριστιανούς» ἐν τῷ αὐτῷ τόμῳ, σ. 51—56, 381—385, 398—401, ἔκδ. Assemani, Romae 1732.

351) Oper. Ephraemi. T. VI Ed. Romae 1732. Vita S. Epbraemi n. XXXIII. Περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος ἀναφέρουσι καὶ οἱ Ἐκκλησιαστικοὶ χρονογράφοι Σωζόμενος, Θεοδώρητος καὶ Θεοφάνης.

352) August. Confession. libr. B', c. 7.

353) Augustini retract. lib. 1. c. 21. IX, 12. De natura et grat 63. Cassiodori in Ps. 91, 6. 74, 8.

354) August. Ἐν τῷ κατὰ Αὐξεντίου λόγῳ, τομ. V. p. 109. —

355) Ἐξομολ. Βιβλ. ι, κεφ. 35.

ΟΙ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΑΙΡΕΣΕΩΝ ΣΥΘΟΔΟΞΟΙ ΥΜΝΟΙ

Κατὰ τοὺς χρόνους τῶν αἱρέσεων, ὅτε ὑπὸ τῶν αἱρετικῶν διαφοροὶ ὕμνοι πρὸς τὴν οἰκείαν αὐτοῖς δόξαν ἐποιοῦντο, οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας θέλοντες νὰ διασώσωσι τοὺς πιστοὺς ἐκ τῆς αἱρετικῆς λύμης ἐποίησαν διαφόρους ὀρθοδόξους ὕμνους, ἐξ ὧν ἀναφέρομεν τοὺς ἐπισημοτέρους, σωζομένους ἄχρι τοῦδε.

Εἰς ἀναίρεσιν τῶν αἱρέσεων τοῦ τε Νεστορίου καὶ Εὐτυχοῦς ἐποιήθη ὁ ὕμνος «Ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ» κατὰ μὲν Συμεῶν τὸν Θεσσαλονίκης ὑπὸ τοῦ θείου Κυρίλλου τοῦ Ἀλεξανδρείας, κατ' ἄλλους δὲ καὶ ἰδίᾳ κατὰ Κεδρηνὸν καὶ Θεοφάνην³⁵⁶ ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ τοῦ αὐτοκράτορος, εἰς τιμὴν καὶ δόξαν τοῦ σταυρωθέντος δι' ἡμᾶς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ³⁵⁷. «Ἀνεκαίνισεν ἐκ θεμελίων Ἰουστινιανὸς τὴν τοῦ Θεοῦ μεγάλην Ἐκκλησίαν κάλλος καὶ μέγεθος ὑπὲρ τὸ πρότερον, παραδοὺς καὶ τροπάριον αὐτῇ ὑπ' αὐτοῦ μελισθὲν ψάλλεσθαι Ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ»³⁵⁸. Ἄλλοι ἀποδίδουσιν αὐτὸν εἰς τοὺς δύο ἐνταφιαστὰς τοῦ Ἰησοῦ, τὸν Ἰωσήφ καὶ Νικόδημον, ὡς ὁ θεὸς Γερμανὸς εἰς τὸ περὶ Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας λέγει «ἐμυήθησαν αὐτὸ ὁ Ἰωσήφ καὶ ὁ Νικόδημος ἀπὸ τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σώματος τοῦ Κυρίου καὶ τῆς ἐν αὐτῷ ἀχωρίστου Θεότητος, ἀπαίροντες αὐτῷ πρὸς τὸ ἐνταφιάσαι». Καὶ ἀληθὲς ὅτι ἄγνωστος τυγχάνει ὁ ποιητὴς τοῦ λαμπροῦ τούτου ὕμνου, μετὰ τινος ὅμως πιθανότητος δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ εὐσεβεστάτου Ἰουστινιανοῦ εἰσῆχθη ἐν τῇ λειτουργίᾳ εἰς γενικὴν χρῆσιν, ὅτε ἡ Ἐὐοικουμενικὴ Σύνοδος κατεδίκασε τοὺς Εὐτυχιανούς, τοὺς ὀνομάζοντας τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἀπλοῦν υἱὸν τῆς Μαρίας. Ὡρισται δὲ νὰ ψάλληται κατὰ τὸ εἰρμολογικὸν εἶδος εἰς τὸ τέλος τῶν Τυπικῶν τῆς Β' στάσεως ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ μετὰ μέλους³⁵⁹.

Ἐπὶ τῆς εὐσεβοῦς βασιλείας Ἰουστίνου τοῦ Πρεσβυτέρου εἰσῆχθη καὶ ὁ Χερουβικὸς ὕμνος «Οἱ τὰ Χερουβίμ»³⁶⁰, ὅστις ἐψάλλετο μελωδικῶς³⁶¹, ὡς καὶ τὴν σήμερον κατ' ἀντιστροφὴν, ἀλλ' εἰς ἑξ. περιόδους:

356) Chronicon p. 183.

357) Ἐκκληστ. Ἱστορία Α. Λασχάρεως, σ. 130.

358) Κεδρην. Ἱστορ. 371. Πρὸς Σωφρόνιον ἐν Α. Mai Spicil Rom. IV, 41.

359) Ἴδε Β υ ζ α ν τ ῖ δ α Σκαρλάτου, τομ. Γ.

360) Κεδρην. Η. Ε. de Justino, σ. 390.

361) Ἡ ἀνάγκη ἀπήτησεν ἵνα εἰσαχθῶσιν οἱ Χερουβικοὶ ὕμνοι ἐν τῇ Ἱε-

Ἡ α' περίοδος «Οἱ τὰ Χερουβιμ μυστικῶς εἰκονίζοντες
 Ἡ β' Καὶ τῇ ζωοποιῷ Τριάδι, τὸν Τρισάγιον ὕμνον προσάδοντες
 Ἡ γ' Πᾶσαν τὴν βιωτικὴν ἀποθώμεθα μέριμναν
 Ἡ δ' Ὡς τὸν βασιλέα τῶν ὄλων ὑποδεξάμενοι
 Ἡ ε' Ταῖς ἀγγελικαῖς ἀοράτως δορυφορούμενον τάξεις

Ἡ ζ' Ἀλληλούϊα». Ἡ ποίησις τοῦ ὕμνου τοῦτου Τροπαρίου ἀποδίδεται ὑπὸ τινων μὲν εἰς τὸν ἱερὸν Χρυσόστομον, ὑπ' ἄλλων δὲ εἰς Ἰωάννην τὸν Σχολαστικὸν τὸν μετὰ ταῦτα πατριάρχην Ἀντιοχείας καὶ κατόπιν πατριάρχην Κων/πόλεως (565-578), ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ὁποίου καθωρίσθη νὰ ψάλληται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῇ Μ. Πέμπτῃ ὁ Χερουβικός ὕμνος «Τοῦ δείπνου σου τοῦ μυστικοῦ³⁶²».

Ἡ ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ ψαλμωδία τοῦ Σύμβολου πρὸ τοῦ θεοῦ Χρυσοστόμου διατέτακται, ὡς ὁ ἴδιος λέγει ἐν τῇ Ὀμιλίᾳ «ὅτι αὐτὸς ἑαυτὸν ἕκαστός ἐστιν ὁ βλάπτων», ὅπερ μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῶν πρακτικῶν τῶν Συνόδων³⁶³. Ἐψάλλετο δὲ τὸ Σύμβολον διότι ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ ὑπῆρχε συνήθεια αἱ χαρμόσυνοι προσευχαὶ αἱ σκοποῦσαι ν' ἀναπτύξωσι καὶ ἐκφράσωσιν ἀρμόζοντα αἰσθήματα εὐσεβείας νὰ μὴ ἀναγινώσκωνται ἀλλὰ νὰ ψάλλωνται³⁶⁴. Κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς ἐκκλησίας Ἀντιοχείας πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολῆς κατὰ τὸν 5' αἰῶνα ἔψαλλον ἐν πάσῃ λειτουργίᾳ τὸ Πιστεῖον³⁶⁵, κελεύσει τοῦ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου (+515) ἀκμάσαντος πατριάρχου Κων/πόλεως Τιμοθέου, ὅστις διαπηδαλιουχῶν τὸ σκάφος τῆς Ἐκκλησίας Κων/πόλεως, καθ' ἣν ἐποχὴν ἐταράσσετο αὕτη ὑπὸ τῆς αἱρέσεως τῶν Μονοφυσιτῶν, καὶ θέλων ἵνα περιφρουρήσῃ τὸ ποίμνιον αὐτοῦ ἐκ τοῦ σκανδάλου τῶν αἱρέσεων καὶ καινοτομιῶν, διώρισεν εἰς τὰς ὀρθοδόξους ἐκκλησίας κατὰ πᾶσαν λειτουργίαν νὰ ψάλ-

ρουργίᾳ, διότι τὸ πάλαι οἱ διάκονοι ἢ οἱ ἱερεῖς μετὰ τὸ τέλος τῆς ὑπὲρ τῆς πίστεως ἑκτενοῦς, ἐδέχοντο τὰς ὑπὸ τῶν πιστῶν προσφερομένας προσφοράς, ὥς κατόπιν μετέφερον ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου. Ἐπειδὴ δὲ ἱκανὸς πρὸς τοῦτο ἀπητέιτο χρόνος, κατὰ δὲ τὸ διάστημα τοῦτο ὁ λαὸς ἔμενεν ἀνάσχυλος, ἔνεκα τούτου ἐκρίθη ἐπάναγκες ἵνα κατὰ τὸ διάστημα ἐκεῖνο ὕμνος τις παρασκευάζῃ τοὺς πιστοὺς εἰς κατάλληλον ὑποδοχὴν τοῦ Κυρίου.

362) G. Cedrenus de Justino p. 390.

363) Τόμ. Β', σ. 305, 306.

364) Γρηγορ. Ναζιανζ. Ὁ ρ ο ι πα χ υ μ ε ρ ε ῖ ς σίχ. 142. καὶ Χρυσὸς Ὀμιλ. Θ'. εἰς Κολασσαεῖς.

365) Σημειωτέον ὅτι κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ τὸ «Πιστεῖον» μόνον κατὰ τὴν Μ. Παρασκευὴν ἢ μᾶλλον τὴν Μ. Πέμπτῃ ἀνεγινώσκετο ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἔνθα ὠμολόγουν αὐτὴ καὶ οἱ κατηχούμενοι (Θεοδωρήτου Ἐκκλ. Ἱστορ. Βιβλ. Β'. 32, 42).

ληται τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως, τὸ ὅπλον τοῦτο τῆς θρησκείας, ὅπερ οἱ θεοὶ Πατέρες, κατὰ τὸν ὕμνογράφον «ἐν βραχεὶ ῥήματι καὶ πολλῇ συνέσει θεογράφως διεχάραξαν». Ἐκ τῶν πρακτικῶν δὲ τῆς ἐν Κων/πόλεως Συνόδου (+536) μανθάνομεν ὅτι τὸ Σύμβολον ἐψάλλετο κατὰ τὴν λειτουργίαν μετὰ τὸ Εὐαγγέλιον καὶ μετὰ τὸ κλείσιμον τῶν ἐκκλησιαστικῶν θυρῶν³⁶⁶, καθ' ἣν ὥραν καὶ σήμερον ἀναγινώσκεται. Κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς Ἐκκλησίας Κων/πόλεως ἐψάλλετο καὶ εἰς τὰς Ἐκκλησίας τῆς Συρίας καὶ Ἱερουσαλὴμ³⁶⁷, ὡς καὶ εἰς τὰς Ἐκκλησίας τῆς Δύσεως, εἰς ἃς ὁμῶς συνήθως δὲν ἐψάλλετο ἀλλ' ἀνεγινώσκετο. Τὸν 15' αἰῶνα μ. Χ. καθιερώθη ἐν τῇ Ρωσσίᾳ ἡ Ἐκκλησία μετὰ μακρὰς συζητήσεις νὰ ψάλληται τὸ Σύμβολον, ὡς ἠκούσαμεν τοῦτο ψαλλόμενον κατανυκτικῶς καὶ ἐν τῇ ἐν Ἀθῶνι ἱερᾷ ρωσικῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος³⁶⁸. Τὸ Σύμβολον μεμελισμένον, κατ' ἀρχαίον μέλος, εὑρίθεται ἐν τινι μεγάλῃ Παπαδικῇ, διατηρουμένῃ εἰς τὴν ἐν Φανάριῳ Κων/πόλεως Βιβλιοθήκῃ τοῦ πατριαρχικοῦ μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου, ἀλλ' ἀνεπίγραφον, διὸ καὶ ἀγνοοῦμεν τὸν μελίσσαντα αὐτό.

Προσέτι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Πρόκλου ἀρχιεπισκόπου Κων/πόλεως, μαθητοῦ δὲ καὶ διαδόχου τοῦ Χρυσοστόμου, ἡ Ἐκκλησία ὥρισε ψάλλεσθαι ἐν τῇ λειτουργίᾳ καὶ τὸν ἀγγελικὸν *Τρισάγιον ὕμνον*³⁶⁹, ἀνυμνοῦσα δι' αὐτοῦ εὐσεβοφρόνως τὴν μίαν τρισυπόστατον θεότητα, τὴν ὅλως ἀπαθῆ καὶ ἀσώματον, ἐναντίον τῆς βλασφημίου προσθήκης

366) Consil T. V. 5. 185.

367) Assemani Βιβλ. orient. τόμ. 1. p. 487.

368) Τὸ πάλαι καὶ τὸ Προκειμένον τῶν Ἀποστόλων ἐψάλλετο ὑπὸ τῶν δύο χορῶν εἰς ὠρισμένον ἤχον. Ἡ συνήθεια αὕτη τηρεῖται ἐν τῇ ὁμοδόξῃ ρωσικῇ Ἐκκλησίᾳ, πρὸ πολλοῦ δ' ἔπαυσε ψαλλόμενον ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν αὐτῇ ἔτι τῷ τυπικωτάτῳ Ἀγίῳ Ὁρεὶ Ἀθῶνι.

369) Καλεῖται Τρισάγιος διότι ἐν τῷ ὕμνῳ τούτῳ τρίς ἐπαναλαμβάνεται τὸ ἄγιος, δι' ἕκαστον δηλονοῦν πρόσωπον τῆς Τριαδικῆς θεότητος. Καὶ τὸ μὲν «ἅγιος ὁ Θεὸς» ἀναφέρεται εἰς τὸν Πατέρα, τὸ «ἅγιος ἰσχυρὸς» εἰς τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Πατρός, ὃν ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἀποκαλεῖ «θεοῦ δύναμις» (Α' Κορινθ. Α. 24), τὸ δὲ «ἅγιος ἀθάνατος» ἀναφέρεται εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, διότι αὐτὸ ἀποκαλεῖται ἐν ταῖς ἁγίαις Γραφαῖς «Πνεῦμα ζωοποιῶν» (Ἰω. ΣΤ', 63. Β' Κορινθ. Γ', 6). Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν καὶ ἐρμηνείαν ταύτην ὁ πατριάρχης Ἀκάκιος ὠνόμασε τὸν ὕμνον τοῦτον «Τρισάγιον ὕμνονολογίαν», ὁ Πάπας Φήλιξ «Χερουβικὸν ὕμνον» «Τρισάγιον αἶνον» καὶ Ἀγγέλων ὕμνον, ἡ δὲ ἐν Τρούλλῳ Σύνοδος «Τρισάγιον ὕμνον» (Ζωναρᾶ Καν. p. 529. 544. Κανὼν 81 τῆς ἐν Τρούλλῳ Συνόδου).

«ὁ Σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς»³⁷⁰, ἣν ἐπειράτο ἵνα ἐπιπροσθῇ δυσσεβῶς ἀντὶ τοῦ «ἐλέησόν ἡμᾶς» Πέτρος ὁ Κναφεὺς Πατριάρχης Ἀντιοχείας. Περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Τρισαγίου ὕμνου ἱστοροῦσιν ὅτι τῷ 438 μ. Χ. βασιλεύοντος Θεοδοσίου τοῦ Μικροῦ καὶ ἐπισκοπεύοντος τῆς Κων/πόλεως τοῦ Πρόκλου ἐν ὥρᾳ λιτανείας, ἥτις ἐγένετο ἐν πεδιάδι κατὰ τὴν συνοικίαν τῶν Ὑψωμαθείων τῆς βασιλευούσης, πρὸς κατάπαυσιν τῶν σεισμῶν, οἵτινες ἀνευδότως ἐσάλεον τὴν πόλιν, ἄφω παῖς εἰς οὐρανὸν ἀρθεὶς ὑπὸ τινος δυνάμεως καὶ κατενεχθεὶς ἀπήγγειλεν αὐτὸν ὡς ἐδιδάχθη³⁷¹. Ὁ δὲ λαὸς διὰ τῆς τοιαύτης ὑμνωδίας ἐξευμενισάμενος τὸν θεόν, ἐλυτρώθη τῆς ἐπικειμένης ὀργῆς τοῦ σεισμοῦ³⁷².

370) Οἱ Μονοφυσῖται καὶ οἱ Ἀρμένιοι διετήρησαν τὴν προσθήκην ταύτην, ἐπιθυμοῦντες δὲ νὰ φαίνωνται ὀρθόδοξοι προσεπάθησαν νὰ δικαιολογηθῶσι λέγοντες ὅτι τὸν ὕμνον ἐκεῖνον ἀναφέρουσιν εἰς τὸν Ἰῶν τοῦ Θεοῦ. Περὶ Ἀρμενίων ὁ Νίκων de relig. Armenorum καὶ ἄλλ. περὶ Μονοφυσιτῶν. Ὁ Θεοφάνης ad an. 5 Copronimi. Assemani Βιβλ. or. T. 2 p. 36. 60. Renodoti Liturg. Orient. τ. 1. p. 209, 210. Οἱ πατέρες τῆς 5' οἰκουμένης Συνόδου ὠνόμασαν τὴν προσθήκην ταύτην βλάσφημον.

371) Δαμασκην. περὶ ὁρθοδ. πίστεως, Βιβλ. Γ', κεφ. ι.

372) Οὕτως ἱστορεῖ τὰ περὶ τοῦ ὕμνου τούτου ὁ Θεοφάνης ἐν τοῖς Χρονικοῖς αὐτοῦ «Ἐπὶ τοῦ ἐν ἁγίοις Πρόκλου σεισμοὶ γεγόνاسι μεγάλοι ἐν Κ/πόλει ἐπὶ τέσσαρας μῆνας, ὥστε φοβηθέντες οἱ Βυζαντινοί, ἔφυγαν ἔξω τῆς πόλεως ἐν τῷ λεγομένῳ Κάμπῳ καὶ ἦσαν προσκαρτεροῦντες μετὰ τοῦ ἐπισκόπου ἐν ταῖς Λιταῖς, κλαίοντες πρὸς τὸν Θεόν· ἐν μιᾷ οὖν κυμαινόμενης τῆς γῆς, καὶ πάντες τοῦ λαοῦ κράζοντες τό, «Κύριε ἐλέησον», ἔκτενῶς, περὶ ὧραν τρίτην ἄφω, πάντων ὁρώντων, συνέβη ὑπὸ θείας δυνάμεως ἀρθῆναί τινα νεανίσκον εἰς τὸν αἴρα καὶ ἀκοῦσαι θείας φωνῆς παραινούσης αὐτὸν ἀναγγεῖλαι τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τῷ λαῷ λιτανεύειν οὕτως: Ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς, μηδὲν ἕτερον προστιθέντες. Ὁ δὲ ἐν ἁγίοις Πρόκλος ταύτην δεξάμενος τὴν ἀπόφασιν, ἐπέτρεψε τῷ λαῷ ψάλλειν οὕτω, καὶ εὐθὺς ἀπέστη ὁ σεισμός». (Θεοφάνης περὶ Πουλχερίας σ. 284). Οὕτω διηγοῦνται καὶ οἱ σύγχρονοι, πατριάρχης Ἀκάκιος, Πάπας ὁ Φηλῆς, Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ὁ Κεδρηνός ὁ Κωδηνός καὶ ἄλλοι. Τὴν διήγησιν ταύτην ἔχων ὑπ' ὄψει καὶ ὁ διάκονος τανῦν, ἀφοῦ ψαλῆ ὁ Τριάγιος διὰ χαμηλῆς φωνῆς τρίς, διδάσκει τὸν χορὸν διὰ τοῦ Δ υ ν α μ ι ς νὰ ψάλῃ δι' ἰσχυροτέρας φωνῆς τὸ «ἅγιος ὁ Θεός» ὅπερ σημαίνει τὴν ἐπὶ γῆς ψαλμωδίαν, ἐνῶ τὸ προηγουμένως ψαλλόμενον τρίς, σημαίνει τὴν μελωδίαν τῶν Ἀγγέλων.—Περὶ τοῦ ἀνωτέρω θαύματος γράφει καὶ ὁ πολὺς Κ. Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων ἐν τῇ περὶ τῶν Ο' ἐρμηνευτῶν σοφῇ πραγματείᾳ. (Τομ. Γ' σ. 621 καὶ 625). Ὁ δὲ Μ. Γεδεὼν νομίζει ὅτι ἀποκαθαυρομένης τῆς διαληφθείσης παραδόσεως, οὐδαμῶς ζημιούμεθα ἐὰν πεισθῶμεν ὅτι ἀρχαιότερα ἢ τοῦ Τρισαγίου ὕμνου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ παραδοχὴ (Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια. Ἔτος Η', ἀριθ. 26. σ. 208—212), διότι τούτου μνημονεύουσι Θεόδωρος ὁ Ἡρακλείας (+336) καὶ ὁ Θεολόγου Γρηγορίου ἀδελφός Καισάριος (+360).

Ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία ἐντεῦθεν τὸν θεόδοτον τοῦτον ὕμνον παραλαβοῦσα, χρῆσιν ποιεῖται αὐτοῦ καθ' ἑκάστην³⁷³ καὶ ἐν τῷ Ἑσπερινῷ, Κατανυκτικῷ, Δοξολογίᾳ καὶ τῇ Λειτουργίᾳ³⁷⁴. Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ ὁ Τρισάγιος δὲν ἐψάλλετο ὑπὸ τοῦ χοροῦ τῶν ψαλτῶν διχηθῆναι, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἁμβωνοῦ³⁷⁵, ὡς μαρτυροῦσι καὶ τὰ Πρακτικά³⁷⁶, οἱ Συνοδικοὶ Κανόνες³⁷⁷ καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς³⁷⁸.

ΟΙ ΜΕΛΟΠΟΙΟΙ ΚΑΙ ΥΜΝΟΓΡΑΦΟΙ ΤΟΥ Δ', Ε', ΣΤ' ΚΑΙ Ζ' ΑΙΩΝΟΣ

Ἦδη ἐξετάσωμεν τίνες οἱ ἐργασθέντες ἀκαμάτως καὶ ζηλωτῶς ὑπὲρ τῆς ἱερᾶς μουσικῆς κατὰ τὸν γονιμώτατον ὑπὸ μουσικὴν ἔποψιν τέταρτον μ. Χ. αἰῶνα καὶ κατὰ τοὺς κατόπιν μέχρις Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ.

Μεθόδιος ὁ Πατάρων ἐπίσκοπος, ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καρατομηθεὶς (+300—310)³⁷⁹. Οὗτος διετέλεσεν ἀλληλοδιαδόχως ἐπίσκοπος τοῦ Βιθυνικοῦ Ὀλύμπου, τῶν Πατάρων (Λυκισκὴ πόλις) καὶ τῆς Τύρου. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὡς Πατάρων ἐπίσκοπος συνέγραψε τὰ γνωρίσαντα αὐτὸν πονήματα³⁸⁰, ἐπετέθη κατὰ τοῦ Ὀριγέ-

373) Ἀντὶ τοῦ Τρισαγίου ψάλλομεν πρὸ τοῦ Ἀποστόλου τὸ «Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε» τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, καὶ κατὰ τὰς ἐορτάς τῆς Πεντηκοστῆς, τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Θεοφανείων, διότι τὸ πάλαι οἱ κατηχούμενοι κατὰ τὰς παραμονὰς τῶν ἐορτῶν τούτων ἐβαπτίζοντο. (Tertullian. de baptismo c. 19 Σωκρ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Βιβλ. Ε' κεφ. 22). Τὸ «Ὅσοι εἰς Χριστὸν ψάλλεται καὶ κατὰ τὸ Μέγα Σάββατον, διότι ἡ νύξ αὐτοῦ κεῖται μεταξὺ τῆς ταφῆς καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, μετέχουσα ἀμφοτέρων τούτων τῶν θυσιῶν, ὧν τύπος εἶναι αἱ τρεῖς ἀναδύσεις καὶ κατὰδύσεις. (Ζωναρᾶ εἰς Καν. μέ τῆς ἐν Λαοδικ. Συνόδου).

374) Ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία ἀπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ τῇ Μ. Παρασκευῇ ἐλληνιστὶ ἐκφωνεῖ τὸν Τρισάγιον ὕμνον.

375) Γρηγορίου μητροπολίτου Χίου (εἶτα Ἡρακλείας), Περὶ ἐνώσεως τῶν Ἀρμενίων, σ. 76.

376) Τρ. Συνοδ. τομ. Β', σ. 305.

377) Καν. ιε τῆς ἐν Λαοδικ. πρβλ. λγ' τῆς στ'.

378) Σωκράτους Ἐκκλ. Ἱστορία Βιβλ. Η'.

379) Βασιλειανὸν Μαρτυρολόγιον, III, 138. Fabricius VII, 260.

380) Ἀπαντα τὰ σωζόμενα τοῦ ἱεροῦ Μεθοδίου ἐξεδόθησαν εἰς ἓνα τόμον μετὰ τῶν τοῦ ἱεροῦ Ἀμφιλοχίου καὶ Ἀνδρέου Κρήτης. Paris, 1644, ἔλεπε καὶ τὴν τοῦ Ἀλλατίου de Methodiorum scriptis σοφὴν διατριβήν.

νους ὡς μὴ ὀρθοδόξου δῆθεν, ὅτε μὲν ὑπὸ τὸ κύριον ὄνομα, ὅτε δὲ ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον τοῦ Κενταύρου³⁸¹. Ἐποίησε διαφόρους ὕμνους κατὰ τῶν αἵρετικῶν, εἰς δὲ τὸ τέλος τοῦ Διαλόγου τῶν ἐννέα Παρθένων, προσέθηκεν ὕμνον τῶν Παρθένων πρὸς τὸν Χριστὸν ὡς εἰς Θεόν, σωζόμενον ἄχρι τοῦδε³⁸² ἐν ταῖς περιλήψεσι τοῦ Ἐπιφανίου³⁸³ καὶ Φωτίου³⁸⁴.

Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου ἐγεννήθη ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης τῷ 261 καὶ ἀπέθανε τῷ 340 μ. Χ.³⁸⁵. Τὸν βίον τοῦ Παμφίλου ἐν ἐκτάσει γράφει ὁ ἱερὸς ἱστορικός Εὐσέβιος³⁸⁶. Ἐγένετο πρῶτον πρεσβύτερος τῆς ἐν Παλαιστίνῃ Καισαρείας, εἶτα δὲ καὶ ἐπίσκοπος τῆς πατρίδος αὐτοῦ. Συνέδεσε φιλίαν μετὰ τοῦ περιωνύμου Παμφίλου, συνέστησεν ἐν Καισαρείᾳ χριστιανικὴν βιβλιοθήκην³⁸⁷ καὶ σχολήν, εἰς ἣν αὐτὸς ἐδίδασκε τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἐπιστήμας. Εἶναι ὁ πατὴρ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, καὶ θεωρεῖται εἰς τῶν κορυφαίων ὑμνωδῶν τῆς Ἐκκλησίας.

Ἀθανάσιος ὁ Μέγας ὁ ἐνθερμότερος προστάτης τῆς Ὀρθοδοξίας κατὰ τὰς ἀρειανὰς ἔριδας, γεννηθεὶς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῷ 296, ἐγένετο ἐπίσκοπος τῷ 326 καὶ ἀπέθανε τῷ 374³⁸⁸. Οὗτος εἶχε τὰ πρωτεῖα μετὰ τῶν Διακόνων ἐν τῇ Ἀ' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῇ Συνόδῳ, ἥς ἐν μέρει καὶ τοὺς κανόνας συνέταξεν. Εἰς τὸν ἱερώτατον Ἀθανάσιον ἀποδίδει ἡ παράδοσις τὴν μυστικὴν προσευχὴν τὴν ἀναγινωσκομένην μετὰ τὴν μεταφορὰν τῶν Προηγιασμένων δώρων εἰς τὴν ἁγίαν Τράπεζαν. Κριτικοὶ τινες οὐδόλως ἀμφιβάλλουσιν ὅτι ὁ θεὸς

381) Βλεπε Ἐπιφανίου τὰ Σωζόμενα, Coloniae 1682, σ. 590. Φωτίου Βιβλιοθήκη, Κώδ. 235.

382) Migne Patrologiae, τόμ. ΙΗ', σ. 207—212.

383) ΕΔ'. 12.

384) Ἀναγν. 234. 250 καὶ 257.

385) Περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Εὐσεβίου ἴδε τὴν ὑπὸ Κ. Κοντογόνου Φιλολογικὴν καὶ Κριτικὴν ἱστορίαν τῶν ἁγίων Πατέρων. τομ. Ἀ. σ. 555—558.

386) Περὶ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ μαρτυρησάντων, Ζ', 11.

387) Περὶ τῶν χριστιανικῶν βιβλιοθηκῶν καὶ ἰδίως περὶ τῆς ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης ἴδε Εὐαγγελικὸν Κήρυκα ἐν Ἀθήναις, ἔτος Γ' ἀριθμ. 9 σ. 390—399.

388) Λαμπρὰ βιογραφικὴ κριτικὴ διήγησις περὶ τοῦ ἱεροῦ Ἀθανασίου ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ συγγράμματι «Tableau de l'éloquence chrétienne au IVe siècle» ὑπὸ τοῦ σοφοῦ Γαλάτου Βιλλεμαίνου. Μετάφρασις ταύτης ἐγένετο ὑπὸ Γεωργίου Κ. Τυπάλδου καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Εὐαγγελικῷ Κήρυκι ἐν Ἀθήναις. Ἔτος Δ'. ἀριθ. 3. σ. 97—116. ἀριθ. 4 σ. 145—155.

Ἀθανάσιος μετέσχε καὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς λειτουργίας τῶν Προηγιασμένων. Γράφει πολλὰ καὶ χρήσιμα περὶ τῆς δυνάμεως καὶ σημασίας τῆς ψαλμωδίας ἐν τῇ βίβλῳ αὐτοῦ τῇ ἐπιγραφομένῃ «Περὶ ψαλμῶν εἰς Μαρκελλίνον». Ὑπὸ τοῦ Ἀθανασίου εἰσήχθη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ μουσικῇ ἐπιτετηδευμένη.

Κύριλλος ὁ Ἱεροσολύμων ἐγεννήθη καὶ ἀνετράφη εἰς Ἱεροσόλυμα, ἔνθα διετελέσε πρεσβύτερος ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον. Διὰ ψηφίσματος δὲ τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἀνεδείχθη ἐπίσκοπος Ἱεροσολύμων τῷ 350 μ. Χ. ἀπέθανε δὲ τῷ 386, πολλὰ παθὼν ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν, καθ' ὧν εἰργάσθη γενναίως ὡς ἀκατάβλητος ὑπερασπιστὴς τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας³⁸⁹. Ἐποίησε διαφόρους ὀρθοδόξους ὕμνους μὴ σωζομένους. Τὸ κάλλιστον αὐτοῦ ἔργον εἶναι αἱ *Κατηχήσεις*.

Ἰλάριος ὁ Πικτώνων ἢ Ποατερίων ἐπίσκοπος, ὅστις θεωρεῖται ὁ Ἀθανάσιος τῆς Δύσεως. Ἦτο ἐθνικός, βραδέως δὲ ἐβαπτίσθη εἰς Χριστόν. Ἐνεκα τῶν κατὰ τῶν Ἀρειανῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ ἐξωρίσθη εἰς Φρυγίαν, ὅθεν ἐπανῆλθε μετὰ μικρόν. Θεωρεῖται ἐγκρατέστατος τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς παιδείας³⁹⁰, καὶ ἐκ τῶν πρώτων μελωδῶν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας³⁹¹ διαδεξάμενος τὸν Λακτάντιον (+303).

Φάβιος Μάριος Βικτωρίνος ὁ ἱερομάρτυς, ἄφρος τὸ γένος, ἐπίσκοπος Πεταβίων τῶν κατὰ τὴν ἄνω Παννονίαν παρὰ τὸν Δράβον ποταμόν, μαρτυρήσας τῷ 362 καὶ γράψας διάφορα συγγράμματα κατὰ τῶν αἱρέσεων καὶ ὑπομνήματα εἰς τὰς θείας Γραφάς, καὶ λαμπροὺς ὕμνους³⁹². Ἐγνώριζε πολὺ πλεον τὸν ἑλληνα λόγον ἢ τὴν λατινίδα φωνήν³⁹³. Τούτου τὴν ἐξ ἐθνικῶν εἰς Χριστὸν ἐπιστροφὴν περιέγραψε λαμπρῶς ὁ Αὐγουστίνος³⁹⁴.

Ἐπιφάνιος ὁ Κύπρου, γεννηθεὶς τῷ 310 ἐν Παλαιστίνῃ ἐξ Ἰουδαίων ἐπέστρεψεν εἰς Χριστὸν κατὰ τὸ 16 ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ. Τῷ 367 ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος Σαλαμίνος ἐν Κύπρῳ, ἔνθα διετελέσε μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ (+403). Εἰργάσθη ζηλωτῶς ὑπὲρ τῆς Ὁρ-

389) Θεοδωρήτου Ἐκκλ. Ἱστορ. Βιβλ. Ε', θ'. Περὶ τῶν Ο' Ἑρμηνευτῶν Κ. Οἰκονόμου τομ. Δ' σ. 527.

390) Περὶ τῶν Ο' ἔρμ. Οἰκονόμου τομ. Δ' σ. 122.

391) ἔνθ. ἀνωτέρω σ. 764 ἐν σημειώσει.

392) Βλ. Hieronym. De Scriptor. c. 74 καὶ εἰς Ἡσαΐαν προοιμ. καὶ κεφ. λς'. Cassiodorus De div. Lect. c. 5, 7—9.

393) Περὶ τῶν Ο' Ἑρμηνευτῶν Κ. Οἰκονόμου τομ. Δ' σ. 764 ἐν σημειώσει.

394) S. August. Confess. VIII. c. 2.

θοδοξίας· ἦν δὲ πεντάγλωσσος ὡς ὠνόμασεν αὐτὸν ὁ Ἱερώνυμος, τῆς Ἑβραϊδος καὶ Συριακῆς καὶ Αἰγυπτίας Ἑλληνίδος τε καὶ Λατινίδος γλώσσης ἐγκρατής³⁹⁵. Ἐποίησε καὶ ὕμνους ἐκκλησιαστικούς.

Ἐφραίμ ὁ Σῦρος τὸ γένος, ἡ εὐλαλος καὶ πολυφωνοτάτη τῆς Ἐκκλησίας ἀηδὼν³⁹⁶. ἐτελεύτησε περὶ τὰ 378 μ. Χ. εἶναι εἰς τῶν ἐπισημοτέρων διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας, ὀνομασθεὶς *Προφήτης τῶν Σύρων* ἕνεκα τῶν μεγάλων αὐτοῦ πρὸς τοὺς Σύρους ὑπηρεσιῶν. Ἐγεννήθη ἐν Μεσοποταμίᾳ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ Δ' αἰῶνος, ἦν δὲ κάτοχος τῆς Συριακῆς, Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς γλώσσης. Περιεβλήθη τὸ μοναχικὸν τριβώνιον καὶ μόλις ἔφθασεν εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ Διακόνου Ἐδέσεως ἕνεκα τῆς βαθείας αὐτοῦ ταπεινοφροσύνης· ἐνησχολεῖτο δὲ καθ' ἅπαντα τὸν βίον αὐτοῦ εἰς προσευχὴν, διδασχάς, μελέτην καὶ συγγραφάς· οἱ Σῦροι ἀποδίδουσιν εἰς τὸν μακάριον Ἐφραίμ ὕμνους τετρασυλλάβους πεντασυλλάβους, ἑξασυλλάβους καὶ ἑπτασυλλάβους, καὶ ᾠδὰς πολυαριθμούς (12,000), δι' ὧν ἀντικατέστησε τοὺς τῶν αἵρετικῶν ὕμνους, καὶ παρθένους μοναχὰς διδάζας ψάλλειν. Ὁ Σωζόμενος καὶ ὁ Θεοδώρητος ἀναφέρουσιν ὅτι αἱ ᾠδαὶ τοῦ ἱεροῦ Ἐφραίμ εἰς τὴν Θεομήτορα, εἰς τοὺς μάρτυρας καὶ τοὺς ἀγίους ἦσαν ἐν χρήσει ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ ἐν τῇ συριακῇ λειτουργίᾳ. Τὰ ποιήματα τοῦ ὁσίου Ἐφραίμ ἐχρησίμευσαν ὡς ὕλη τοῖς μεταγενεστέροις ὕμνογράφοις καὶ ᾠδατογράφοις. Ἐκ τοῦ πρὸς τὴν Θεοτόκον ὕμνου «Τιμιωτέρα τῶν Χερουβὶμ καὶ ἀσυχρίτως πασῶν τῶν οὐρανίων στρατιῶν»³⁹⁷ τοῦ Ἐφραίμ, ὀρμηθεὶς ὁ μελωδὸς Κοσμάς ἐποίησε τὸν Εἰρμὸν καὶ τοὺς λοιποὺς στίχους τῆς Θ' ᾠδῆς, οὗς ἐρραψώδησεν εἰς τὰ Διῶδια ἢ Τριῶδια τῆς Μ. Παρασκευῆς «Τὴν τιμιωτέραν τῶν Χερουβὶμ». Τοῦ πατρὸς τούτου τῆς Ἐκκλησίας σώζονται πολλὰ συγγράμματα γεγραμμένα ἑλληνιστί, συριαστὶ καὶ λατινιστί, ἀπερ ἐξέδωκε τῷ 1732 ὁ Ἀσσεμάνης³⁹⁸ ὡσαύτως καὶ εὐχαί, ἐν αἷς διακρίνεται ἡ εἰς τὴν Θεοτόκον «Ἀσπιλε, ἀμόλυντε, ἀφθορε, ἄχραντε, ἀγνή παρθέne θεόφυγε».

Βασίλειος ὁ Μέγας ὁ τῆς ἐν Καππαδοκίᾳ Καισαρείας ἱεράρχης, εἰς τῶν ἐπισημοτάτων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, οὗ τὸν μὲν ἀγιώτατον βίον ὁ φίλος καὶ ὁμότροπος αὐτοῦ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἐζωγρά-

395) Περὶ τῶν Ο' Ἑρμ. Οἰκονόμου τομ. Δ'. σ. 533.

396) ἔνθα ἀνωτ. σ. 535.

397) Boissonadi *Analecta* Vol. 4. p. 45. not. 2 ed. Paris 1831.

398) Διάσημος συγγραφεὺς τοῦ συγγράμματος *Bibliotheca orientalis* εἰς 4 τόμους. Ἐξεδόθη ἐν Ρώμῃ, τῷ 1719.

φησεν³⁹⁹, τὸ δὲ καθαρὸν καὶ εὐσημον τοῦ λεκτικοῦ καὶ τῆς ὅλης φράσεως τὴν λαμπρότητα καὶ γλυκύτητα διέγραψεν ὁ κριτικώτατος Φώτιος⁴⁰⁰. Ἐγεννήθη τῷ 329 μ. Χ. ἐξ οἴκου εὐγενεῶς καὶ εὐσεβεστάτου, ὑπὸ γονέων Βασιλείου καὶ Ἑμμελείας. Ἐπὶ τέσσαρα ἔτη (+351—455) ἐσπούδασεν ἐν Ἀθήναις διδασκθεὶς πᾶσαν τὴν θύραθεν καὶ ἔσω σοφίαν καὶ αὐτὴν τὴν μουσικὴν, σχῶν συμμαθητὰς Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνὸν καὶ τὸν ὕστερον αὐτοκράτορα γενόμενον Ἰουλιανὸν τὸν Παραβάτην. Ἐπανελθὼν εἰς Καισάρειαν μετήρχετο ἐπιτυχῶς τὸ τοῦ δικηγόρου ἐπάγγελμα, εἴτα δὲ ἀπεχώρησεν εἰς ὅρος τι πλησίον τῆς Νεοκαισαρείας καὶ παρέμεινεν ἐκεῖ μονάζων ἐπὶ δεκατρία ἔτη καὶ διανύων τὸν βίον αὐτοῦ σὺν τοῖς λοιποῖς ἀσκηταῖς εἰς ψαλμωδίας, προσευχάς, ἀγρυπνίας καὶ εἰς μελέτην τῶν θείων Γραφῶν. Ἀφοῦ ἀνῆλθε πάντας τοὺς ιερατικούς βαθμοὺς ἐψηφίσθη ἐν τέλει καὶ ἐπίσκοπος Καισαρείας. Ἐξεδήμησε πρὸς Κύριον τῇ 1 ἰανουαρίου τοῦ 379 μ. Χ. ἔτους, καταβλήθεις ὑπὸ τῆς ἀσκητικῆς διαίτης. Ὁ οὐρανοφάντωρ Βασίλειος ἐκαλλιέργησε τὴν μουσικὴν, ὡς καὶ πάντες οἱ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ πατέρες⁴⁰¹. Κατέλιπεν ἡμῖν σπουδαιότατα συγγράμματα καὶ εὐχὰς διαφόρους, ἐκτὸς τῶν εἰς τὴν λειτουργίαν καθωρισμένων⁴⁰².

399) Ἐπιταφ. εἰς Μ. Βασίλειον.

400) Ἀναγν. ρμέ. Πρβλ. καὶ περὶ τῶν Ο' Ἑρμηνευτῶν Κ. Οἰκονόμου τόμ. Δ' σ. 536.

401) Εἰς τὴν Μουσικὴν ἐνησχολεῖτο καὶ ἡ ἀδελφὴ τοῦ Μ. Βασιλείου Μακρίνη ὡς βεβαιοῦται ἐκ τοῦ Ἐπιταφίου λόγου τοῦ ἐκφωνηθέντος εἰς αὐτὴν ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς Γρηγορίου τοῦ Νύσσης. Τοῦτο μαρτυροῦσι καὶ οἱ ἱστορικοὶ τῆς Ἐκκλησίας συγγραφεῖς μὴδ' αὐτοῦ τοῦ Κ. Κοντογόνου ἐξαίρουμένου ("Ἴδε Φιλολογικὴν καὶ Κριτικὴν Ἱστορίαν, τόμ. Β'. ἐν λ. Β α σ ί λ ε ι ο ς ὁ Μ έ γ α ς, σ. 355). Ὡσαύτως καὶ ἡ μήτηρ τοῦ ποιμένος τῆς Καισαρείας διέτριβε τὸ πλεῖστον τοῦ βίου αὐτῆς ἄδουσα παννυχίους καὶ ἡμερησίας ψαλμωδίας, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Νύσσης Γρηγόριος «Τίς δὲ μᾶλλον νηστεαῖαις καὶ ἀγρυπνίαις τὰς σάρκας ὑπέσπασεν ἢ ψαλμωδίαῖς ἑαυτὴν ἐστήλωσε παννύχιοις τε καὶ ἡμερησiais; . . . ἔδοξεν, ὁ μὴπω πρότερον, καίτοι πολλάκις τῆς γυναικὸς ἰκετευσούσης καὶ δεομένης, φάλλειν ἐκ τῶν τοῦ θείου Δαβὶδ» (S. Gregorii Nysseni Opera, ed. Moreli, τόμ. Α' σ. 291 καὶ 293).

402) Ἐν τῷ συνόλῳ τῆς καθημερινῆς ἀκολουθίας ἀναγινώσκονται αἱ ἐξῆς εὐχαὶ τοῦ Μ. Βασιλείου. 2 εὐχαὶ Μεσονυχτικαί. 2 εὐχαὶ εἰς τὸ μεσῶριον τῆς Ἄ' ὥρας. 1 εὐχὴ εἰς τὸ τέλος τῆς Γ'. ὥρας. 1 εὐχὴ εἰς τὸ τέλος τῆς Θ' ὥρας καὶ ἑτέρα ἐσπερινή ("Ἴδε Fabricii bibl. graec. 8. 94. Oudini Comm. 1.573). Ἐκτὸς αὐτῶν εἰσὶ γνωσταὶ αἱ 2 πρὸ τῆς Μεταλήψεως, 1 εἰς τὸ Εὐχέλαιον, 2 παραμυθητικαὶ εἰς τοὺς θλιβομένους, 2 μετὰ τὴν βεβήλωσιν καὶ 1 διὰ τοὺς μισοῦντας καὶ ἀγαπῶντας (Fabricii bibl. gr. ed. Harles IX, 63), καὶ 3 ἑξορ-

Πρεσβύτερος ὢν ἐποίησεν ἴδιον τύπον λειτουργίας συντομωτέρας⁴⁰³ κατὰ διαταγὴν τοῦ προκατόχου αὐτοῦ ἐπισκόπου, ὡς ἐξάγει τὸ συμπέρασμα ὁ Τσερνιγοβίας Φιλάρετος⁴⁰⁴ ἐκ τῶν λεγομένων Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, καὶ τοῦτο, καθὰ μαρτυρεῖ ὁ θεῖος Πρόκλος, χάριν τοῦ λαοῦ, ὅστις ἐλαττώσας τὸν πρὸς τὴν θρησκείαν ζῆλον αὐτοῦ καὶ ἐνασχολούμενος εἰς τὰς φροντίδας τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, ἐβαρύνετο ἐκ τῶν μακρῶν καὶ ἐκτενῶν προσευχῶν τῆς ἀρχαίας λειτουργίας⁴⁰⁵.

Γρηγόριος ὁ Νύσσης τῆς Καππαδοκίας, ἀδελφὸς τοῦ Μ. Βασιλείου τὴν δ' ἡλικίαν νεώτερος, πρῶτος ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ποιμαντορικῶν θεολόγων, ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς καὶ ὁμολογῶν δοκιμώτατος. Περὶ αὐτοῦ ὁ κριτικώτατος Φώτιος λέγει «Τὴν μὲν φράσιν

χριστικὰς. Ὁ Μ. Βασίλειος συνέταξε καὶ τὰς εὐχὰς τοῦ ἐσπερινοῦ τῆς Πεντηκοστῆς, καὶ διέταξε κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῶν ὁ λαὸς νὰ γονυπετῇ μετ' εὐλαβοῦς αἰσθήματος (De Spiritu S. c. 27). Καὶ εἰς μὲν τὴν Α' εὐχὴν οἱ πιστοὶ ἐξομολογοῦνται τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν, ἀναγνωρίζοντες ἑαυτοὺς ἀναξίους δικαιολογίας ἐνώπιον τῆς θείας δικαιοσύνης, ἐλπίζοντες ὅμως εἰς τὴν εὐσπλαγχνίαν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ εἰς τὴν δύναμιν τῆς σωτηρίου θυσίας, τῆς ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ προσεσχεθείσης. Εἰς τὴν Β' εὐχὴν ἀναφέρουσιν τὴν διάχυσιν τῶν δωρεῶν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπὶ τοὺς Ἀποστόλους καὶ παρακαλοῦσι τὸν μεσίτην τὸν λαβόντα τὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τοῦ Παρακλήτου ὅπως καταπέμψῃ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἵνα μὴ καταθελγόμενοι ἐκ τῶν προσκαίρων ἀγαθῶν τοῦ κόσμου τούτου στερηθῶσι τῆς ἀπολαύσεως τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν. Εἰς τὴν Γ' εὐχὴν μνημονεύοντες τῶν κεκοιμημένων πατέρων καὶ ἀδελφῶν ἡμῶν, καυχούμενοι τὸν ἔχοντα τὴν ἐξουσίαν τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου ὅπως διὰ τῶν εὐχῶν τῆς Ἐκκλησίας χορηγήσῃ εἰρήνην καὶ ἡσυχίαν τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτήν. Εἰς τὰς τρεῖς ταύτας εὐχὰς προστίθενται καὶ αἱ λοιπαὶ ἐσπεριναὶ τοῦ ἁγίου Πατρὸς, δι' ὧν δέονται τοῦ Κυρίου οἱ πιστοὶ ὅπως καταξιώσῃ αὐτοὺς ἵνα διέλθωσι τὸ ἐσπέρας καὶ τὴν νύκτα ἀναμαρτήτως.

403) Ὅτι δὲ συνέταξε τύπον λειτουργίας ὁ Μ. Βασίλειος τοῦτο μετὰ τὸν Ναζιανζηνὸν μαρτυροῦσιν ὁ ἱερὸς Πρόκλος (Tractatus de tradit. Bιβλ. Μ. Τ. 6. 647) ὁ Λεόντιος (Cont. Nestorium Bibl. Μ. Pat. Τ. 4 Ρ. 2 1006), ὁ Ἱεροσολύμων Σωφρόνιος, ἡ τῷ 691 συνελθοῦσα ἐν Τρούλλοις Σύνοδος (κανὼν 32), Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς (περὶ ὁμολ. τῆς πίστεως. Βιβλ. Δ', κεφ. 14) καὶ ἡ Ζ' οἰκουμένη Σύνοδος.—Ἡ λειτουργία τοῦ Μ. Βασιλείου κατὰ τὸν 5' αἰῶνα ἦν ἐν Ἀνατολῇ εἰς γενικὴν χρῆσιν.

404) Ἱστορικὴ ἐπιθεώρησις τῆς ὁμολογίας καὶ τῶν ὁμολογιῶν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας. 1860. σ. 76.

405) Ἐκδόσεις τῆς λειτουργίας τοῦ Μ. Βασιλείου ὑπάρχουσιν Α) in Auctario Ducaeano Biblioth. Patr. Τ. 2. Paris. 1624. Β) in Goari Euchologio, Paris. 1647, Venet. 1730. Γ) in Renaudoti collect. liturg. Orient. Paris. 1876. Τ. 1. 571. Δ) H. Maii Biblioth. Uffenbachiana ex cod. Soec. IX. 497—522.

εἰ τις ἄλλος ρητόρων λαμπρός, καὶ ἡδονῆς ὥσιν ἀποστάζων, πλεονάζει δὲ καὶ τοῖς ἐνθυμήμασι, καὶ τοῖς παραδείγμασιν»⁴⁰⁶. Ἀπέθανε μετὰ τὸ 394.

Γρηγόριος Ναζιανζηνὸς ὁ κατ' ἐξοχὴν θεολόγος ἐπωνυμούμενος, εἰς τῶν κορυφαίων πατέρων καὶ διδασκάλων τῆς καθόλου Ἐκκλησίας καὶ συγγραφεὺς γονιμώτατος, σύγχρονος καὶ συμμαθητῆς τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ υἱὸς τοῦ ἐπισκόπου Ναζιανζοῦ Γρηγορίου καὶ τῆς Νόννης· ἐθαυμάσθη ὡς ποιμαντορικὸς θεολόγος⁴⁰⁷ καὶ μουσικός. ἐμαθήτευσεν τὸ πρῶτον εἰς Καισάρειαν τῆς Παλαιστίνης, εἶτα εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ τέλος εἰς Ἀθήνας, ἔνθα ἡσχολήθη ἐπιμελῶς εἰς τὴν σπουδὴν πάσης μαθήσεως καὶ δὴ καὶ τῆς μουσικῆς⁴⁰⁸. Ἐχειροτονήθη πρεσβύτερος τῆς τῶν Ναζιανζηνῶν Ἐκκλησίας ὑπὸ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ πατρὸς, ἐπίσκοπος δὲ Σασίμων τῆς ἐπαρχίας Καισαρείας ὑπὸ τοῦ Μ. Βασιλείου. Ἐπὶ τῆς Β' Οἴκουμ. Συνόδου ἐψηφίσθη καὶ ἐπίσκοπος Κ[ι]π[ρ]ώ-
λεως, παραιτησάμενος δὲ τὸν θρόνον ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ Ναζιανζόν. Συνέγραψε 35 ὁμιλίας, 244 ἐπιστολάς καὶ διάφορα ἄλλα συγγράμματα εὐμοιροῦντα ζωηρότητος νεανικῆς, δυνάμεως καὶ ὕψους⁴⁰⁹. Ἐπολέμησε κατὰ τῶν Ἀρειανῶν καὶ ἐμελούργησε πολλοὺς ὕμνους κατὰ τῶν αἵρετικῶν καὶ μάλιστα κατὰ τοῦ Ἀπολλιναρίου, οὗς ὀνομάζει, «τὰ ἀπόρρητα»⁴¹⁰, διότι ἐπιμελῶς ἀπεκρύπτοντο ἐκ τῶν μὴ ἀνηκόντων εἰς τὴν χορείαν τῶν πιστῶν. Ὁ Τερτυλλιανός, ὁ Ὠριγένης καὶ ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἐνεπιστεύοντο τὰ ἀπόρρητα εἰς τοὺς πιστοὺς ἐπὶ συμφωνίᾳ αὐστηρᾶς ἐχεμυθίας⁴¹¹. Οἱ πλεῖστοι τῶν σωζομένων ὕμνων φαίνονται πρὸς ἰδιαιτέραν χρῆσιν πεποιημένοι ὡς ἀκατάλληλοι εἰς τὸ ᾄδεσθαι, διότι, ὡς τὰ πολλὰ, εἰσὶ συντεθειμένοι οὐχὶ ἐκ στίχων μα-

406) Ἀναγν. ζ'.

407) Ὁ ἐν Ἀθήναις λόγιος ἱεράρχης Καλογεράς ἐξετάζει μετὰ σπανίας ἐμβριθείας τὸν Γρηγόριον ὡς ποιμαντορικὸν θεολόγον ἐν τῷ Εὐαγγελικῷ Κήρυξι. Περίοδος Β', ἔτος 6'. 1870 ἀριθ. 2 σ. 97—111. ἀριθ. 4 σ. 289—300.

408) Ὁ Ναζιανζηνὸς ὡς σπουδαστὴς ἐν Ἀθήναις ἐξετάζεται ὑπὸ τοῦ Ν. Καλογερά ἐν ἰδίᾳ μελέτῃ δημοσιευθείσῃ εἰς τὸν Εὐαγγελικὸν Κήρυκα 1869. Περίοδος Β', ἔτος Α'. ἀριθ. 1 καὶ 2. σ. 26—42. ἀριθ. 3 καὶ 4 σ. 115—148 ἀριθ. 9 καὶ 10 σ. 385—404. ἔτος Γ' 1874. ἀριθ. 2 σ. 97—116.

409) Αἱ συγγραφαὶ τοῦ Γρηγορίου ἐξεδόθησαν τρίς, ἡ δὲ τελευταία ἔκδοσις ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Migne Patrologia I. 35—37. Κοσμάς ὁ Μαΐουμᾶ ἐπίσκοπος θαυμάζει τὰ τοῦ Γρηγορίου ποιήματα, εἰς ᾧ καὶ συνέγραψεν ὑπομνήματα ἐκτενῆ ὑπὸ Μαΐου ἐν Spicilegio Romano Tom. II.

410) Oper. tom. Β' σ. 162—174.

411) Tert. Apolog. c. 7 de praefer c. 41. Ὠριγένης Hom. 9. in cap. 16 Leuit. n. 10. Ἀθανασίου Apol. 2. 1. 2. p. 133.

κρῶν λυρικῶν καὶ εἰς ᾄσμα καταλλήλων, ἀλλ' ἐκ μακρῶν στίχων δακτυλικῶν ἐξαμέτρων ἢ τροχαϊκῶν ἑπταμέτρων (καταληκτικῶν τριμέτρων). Ἐκκλησιαστικὸν χαρακτηρὰ φέρει τὸ ἐν στίχοις μικροῖς ἀνακρεοντείοις ᾄσμα περὶ ἑαυτοῦ καὶ ὁ Χριστὸς πάσχω· κατὰ μίμησιν τῶν τραγωδιῶν τοῦ Εὐριπίδου ποιηθὲν⁴¹². Ἐν αὐταῖς περιλαμβάνεται καὶ ὁ ἐσπερινὸς ὕμνος, περιέχων τὸ ἀρχαιότατον παράδειγμα τῆς λεγομένης ρυθμικῆς καὶ τονικῆς ποιήσεως, ὡς βασιζόμενος οὐχὶ ἐπὶ τῶν μακρῶν καὶ βραχειῶν συλλαβῶν, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ τόνου. Ἰδίως δὲ οἱ πανηγυρικοὶ λόγοι τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου συνετέλεσαν εἰς τὴν μετὰ ταῦτα ὕμνογραφίαν. Ἀπεβίωσε τῷ 391 μ. Χ.

Ἀμφιλόχιος Ἰκονίου ἐπίσκοπος, σύγχρονος τῶν ἀνωτέρω, πρὸς οὓς καὶ παραβάλλει αὐτὸν ὁ Ἰερώνυμος⁴¹³, ἐκ Καππαδοκίας ὀρμώμενος. Ἀνδρείως ἡγωνίσθη κατὰ τοῦ Ἀρείου, ἀπέθανε δὲ τῷ 394. ἔγραψε πολλά, ἐξ ὧν τὰ πλεῖστα ἀπωλέσθησαν, ὀλίγων ἀποσπασμάτων διασωθέντων παρά τε τῷ ἱερῷ Θεοδωρήτῳ⁴¹⁴ καὶ τῷ θεῷ Δαμασκηνῷ⁴¹⁵. Συναριθμεῖται εἰς τοὺς ἀρχαίους ὕμνολόγους τῆς Ἐκκλησίας.

Δίδυμος Ἀλεξανδρεύς, ἔξοχος μελωδός, ἀκμάσας περὶ τὰ τέλη τοῦ Δ' μ. Χ. αἰῶνος, ἦτο τυφλὸς ἀπολέσας τὴν ὄρασιν τετραέτης, ὑπῆρξε δὲ ἐπὶ 50 ἔτη προϊστάμενος τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ περιφήμου Κατηχητικῆς σχολῆς, καὶ ἀπέθανε τῷ 395. Αὐτοῦ ἠκροάσατο καὶ ὁ τὴν Ἀλεξανδρείαν ἐπισκεψάμενος μέγας Ἰερώνυμος, πρὸς δὲ καὶ ὁ Ναζιανζηνὸς Γρηγόριος⁴¹⁶. Περὶ τοῦ πολυμαθεστάτου Διδύμου ὁ ἱερὸς ἱστοριογράφος Σωζόμενος εὐφρόμως γράφει⁴¹⁷. Καὶ ὁ Σωκράτης λέγει⁴¹⁸ «Γραμματικῆς τοὺς κανόνας ραδίως κατάρθου (ὁ τυφλὸς Δίδυμος) καὶ ρητορικῆς πάλιν θάπτον ἐλάμβανεν· ἐλθὼν δὲ ἐπὶ τὰ φιλόσοφα μαθήματα θαυμαστῶς πως καὶ τὴν διαλεκτικὴν ἐξέμαθε, καὶ ἀριθμητικὴν τε καὶ Μουσικὴν καὶ τὰ ἄλλα τῶν φιλοσόφων μαθήματα ἐν τῇ ψυχῇ κατέθετο, ὡς προθύμως αὐτὸν ἀπαντᾶν καὶ τοὺς

412) Opera S. Gregorii Nazianzin. τομ. 2. p. 185. ed. colom. 1690. τομ. 3. p. 508—510. ed. Migne, Paris. 1857. Rambach—s Anthologie th. 1. S. 48—51.

413) Ἐπιστολ. πρὸς Μάγνον.

414) Διαλ. α' καὶ β' καὶ γ'.

415) Καὶ ἐν ταῖς εἰς Λουκᾶν καὶ Ἰωάννην Σειραῖς.

416) Γρηγ. Πρεσβύτ. ἐν βίῳ Γρηγορ. τοῦ Θεολ. τομ. Α. σ. 247 ἐκδ. Migne.

417) Ἐκκλ. Ἱστορ. Βιβλ. Γ' κεφ. ιε'.

418) Ἐκκλ. Ἱστορ. Βιβλ. Δ', κεφ. κς'.

ταῦτα δι' ὀφθαλμῶν κατορθώσαντας». Καὶ ὁ Ρουφῖνος⁴¹⁹ «Ita factum est, ut non solum vetus novumque testamentum ad verbum interpretaretur (Didymus), sed etiam dialecticam, grammaticam, rhetoricam, geometriam, artem poëticam, arithmeticam, astronomiam et musicam eximie calleret.»

Ἀμβρόσιος Μεδιολάνων ἐπίσκοπος, ἐκ τῶν σοφῶν τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ καὶ μουσικός, ἐγεννήθη εἰς Γαλλίαν τῷ 340 μ. Χ., ἀπεδήμησε δὲ τῷ 397. Ἐλθὼν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ εἰς τὴν Ρώμην ἐτιμήθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Οὐαλεντιανοῦ διὰ διαφορῶν ἀξιωματῶν, γενόμενος καὶ βουλευτὴς τῆς ἐν Ρώμῃ Συγκλήτου. Τῷ 374 ἀνεβιβάσθη εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον, διορισθεὶς ἐπίσκοπος Μεδιολάνων, καθ' ὃν χρόνον ὑπῆρχον ἐκεῖ οὐκ ὀλίγοι ἀρειανοὶ, οἵτινες ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς αὐτοκρατείας Ἰουστίνης παρρησίᾳ ἐτέλουν τὴν θείαν αὐτῶν λειτουργίαν ἐν ἐνὶ τῶν ὀλίγων ναῶν ἐν Μεδιολάνοις. Τὸ ὀρθόδοξον ποιμνιον τοῦ Ἀμβροσίου, κατὰ τὸν Αὐγουστίνον, ὑπέφερεν οὐκ ὀλίγας καταπιέσεις, εὗρισκε δὲ παραμυθίαν μόνον εἰς τὰς ἐκτενεῖς ἀγρυπνίας καὶ προσευχάς⁴²⁰. ὁ ἱερὸς Ἀμβρόσιος τῷ 386 πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν πνευματικῶν δυνάμεων τῆς ποιμένης αὐτοῦ διέταξε νὰ ᾄδωνται ψαλμοὶ καὶ ὕμνοι κατὰ τὸ ἔθος τῶν ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν ἐξ ὑπακοῆς. Τοῦτο μαρτυρεῖ ὁ ἱερὸς Αὐγουστίνος⁴²¹ καὶ εἶναι λίαν σπουδαῖον διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς διότι καταφαίνεται ὅτι τὰ ἐν τῇ μουσικῇ πρωτεῖα ἔχει ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία πρὸ τῆς Δυτικῆς καὶ τίθησι ταύτην ἐν φυσικῇ ἐξαρτήσει ἀπὸ τῆς πρώτης. Συνέγραψε λατινιστὶ διάφορα συγγράμματα ἐκκλησιαστικὰ καὶ 12 ὕμνους ἐκκλησιαστικούς. Διερρύθμισε διὰ νέου Τυπικοῦ καὶ τὴν λειτουργίαν τῆς Δύσεως κατὰ τὸν τύπον τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, διορίσας εἰς πάσας τὰς ἐορτασίμους ἡμέρας, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν Κυριακῶν, ἀναγνώσματα οὐ μόνον ἐκ τῆς Καινῆς ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ἐγράψε καὶ περὶ Μουσικῆς. Ἐγίνωσκε καλῶς τὸν μουσικὸν τονισμόν τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς μουσικῆς, ἐποίησατο δὲ χρῆσιν καὶ τῆς μονοσύλλαβου Παραλλαγῆς τε, τα, τη, τω, ἐφεῦρε τὴν μονοσύλλαβον Παραλλαγὴν διὰ τὴν διαπασῶν, Νε, ου, τως, ουν, α, να, θαι, νε, ου, τως, και, κα, τα, θαι, νε. Τούτους τοὺς φθόγγους ἐφαρμόσας καὶ ἐπὶ τῶν κοινῶν τετραχόρδων

⁴¹⁹) *Histor. eccles.* XI, 7.

⁴²⁰) Ἰδὲ *Vita S. Ambrosii ex ejus scipt. collecta.* n. 74. *Vita Ambrosii* p. 4 c. 13.

⁴²¹) *Conf. lib.* IX. c. 7.

τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς μουσικῆς ἡρμήνευσε τὴν μέθοδον αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τῆς δις διαπασῶν, μορφώσας τὸ *Santus Ambrosianus*. Ὁ ρυθμὸς ἦτο ἐν γένει ὁ διακριτικὸς *χαρκτηρ* τοῦ Ἀμβροσιανοῦ ᾠσματος. Ἡ μονοσύλλαβος Παράλλαγή τῆς μεθόδου τοῦ ἱεροῦ Ἀμβροσίου σώζεται γεγραμμένη εἰς τὰ πρῶτα φύλλα πολλῶν μουσικῶν χειρογράφων τῆς Παππαδικῆς τοῦ παλαιοῦ συστήματος. Ἐκ τῆς μεθόδου τοῦ Ἀμβροσίου ἔλαβον οἱ Εὐρωπαῖοι τὸ σύστημα τῆς μουσικῆς αὐτῶν. Ἡ μουσικὴ τοῦ ἱεροῦ Ἀμβροσίου καθὰ μαρτυρεῖ καὶ τὸ μουσικὸν αὐτοῦ Ἀντιφωνάριον ἐστηρίζετο ἐπὶ τεσσάρων ἐλληνικῶν διατονικῶν μελῶν ἡ ἤχων, οἶον, τοῦ δωρίου, φρυγίου, λυδίου καὶ μιξολυδίου. Οἱ τοῦ Ἀμβροσίου ἤχοι ἐπὶ δύο αἰῶνας ἐχρησίμευσαν ἡ βάσις διὰ τὴν μουσικὴν ἀπάσης τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, διότι ἱκανοποιοῦν τὰς τότε ἀπαιτήσεις, κυρίως ὅμως διότι προσήγγιζον πρὸς τὴν περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἀρχαίαν παράδοσιν.

Διόδωρος Ἀντιοχεὺς ὁ καὶ διδάσκαλος τοῦ Χρυσοστόμου καὶ Θεοδώρου ἐπισκόπου Μοψουεστίας ἐν Κιλικίᾳ, τὸ πρῶτον μοναχὸς καὶ πρεσβύτερος ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ κατόπιν ἐπίσκοπος Ταρσοῦ· παρῆν καὶ εἰς τὴν Β' οἰκουμένην Σύνοδον ⁴²². Ἐκ τῶν πολλῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων σήμερον ἐσώθησαν μόνον τεμάχια. Ἦκμασε τὸ 378. Ἀριθμεῖται εἰς τὴν τάξιν τῶν μελωδῶν τῆς Ἐκκλησίας.

Ἰερώνυμος ὁ μακάριος θεωρεῖται ὁ πολυμαθέστατος τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων τῆς Δύσεως, καὶ ἐπίσημος ὑμνωδὸς καὶ ὑμνογράφος. Ἐγεννήθη τῷ 330 ἢ τῷ 340 ἐν Στρίδωνι πόλει ἐν τοῖς ὄριοις τῆς Δαλματίας καὶ Παννονίας. Ἐσπούδασεν ἐν Ρώμῃ ἔνθα ἔλαβε καὶ τὸ βάπτισμα διὰ τοῦ ἐπισκόπου Λιθερίου κατὰ τὸ 360 μ. Χ. Περιῆλθε διαφόρους πόλεις τῆς Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς, ἐν τῇ Ἀντιοχείᾳ δὲ ἐχειροτονήθη καὶ πρεσβύτερος μετὰ μακρὸν ἀσκητικὸν βίον. Ἐν Ρώμῃ δ' ἐπιστρέψας συνήθροισε περὶ αὐτὸν ὁμίλον εὐσεβῶν, ἐν οἷς ὑπῆρχον καὶ γυναῖκες ἑγγαμοί, χῆραι καὶ παρθένοι, οἶαι, ἡ Μάρκελλα Πριντσιπια, Φαβιόλα, Ἀσελλα, Μελανία, Φιλίτσιτας καὶ Παῦλα μετὰ τῶν δύο θυγατέρων αὐτῆς, εἰς αἷς ἡρμήνευε τὰς Γραφὰς καὶ τὴν ψαλμωδίαν ἐδίδασκεν ⁴²³. Ὁ Ἰερώνυμος ἐπέσκηψατο εἴτα τὴν Αἴγυπτον καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα, ἀπέθανε δὲ τὸ 420 καὶ ἐτάφη ἐν Βηθλεέμ. Ἡ κυριωτέρα ὑπηρεσία ἣν προσήνεγκεν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ ἐπιστήμῃ αὐ-

422) Φώτ. Ἀναγν. ρβ' καὶ σχγ. Θεοδωρ. β', 19. δ', 22. Σωζομ. ζ, 8. Σωκρ. Ε' 8.5'. 3. πρβλ. καὶ Σουῖδ. ἐν λ. Διόδωρος.

423) Αἱ πρὸς τὰς εὐσεβεῖς γυναῖκας καὶ πρὸς ἄλλους ἐπιστολαὶ τοῦ Ἰερωνύμου κρίνονται σπουδαιόταται.

τῆς εἶναι ὅτι ἐφιλοπόνησεν ὡς ἄριστος γνώστης τῆς ἑλληνικῆς καὶ ἑβραϊκῆς γλώσσης λαμπρὰν λατινικὴν μετάφρασιν τῆς Ἀγίας Γραφῆς, τὴν κληθεῖσαν μετὰ ταῦτα *Boulgatar* ⁴²⁴.

Ρουφῖνος πρεσβύτερος τῆς Ἀκυληίας, Ἰταλὸς τὸ γένος, γεννηθεὶς περὶ τὸ 345 καὶ βαπτισθεὶς τῷ 371, ἀπέθανε τῷ 410 εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ. Συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν μεταφύτευσιν τῶν ἑλληνικῶν θησαυρῶν εἰς τὴν λατινικὴν ἐκκλησίαν, ὡς μαρτυρεῖται ἐκ τῶν μεταφράσεων διαφόρων συγγραμμάτων τοῦ Ὀριγένους, Μ. Βασιλείου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ ἄλλων ⁴²⁵. Ὁ Ρουφῖνος ἐπεσέψατο καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα, 27 δὲ ὅλα ἔτη διετέλεσε μετὰ τῆς ὁσίας Μελάνης τῆς Ρωμαίας προϋστάμενος κοινοβίου πεντήκοντα παρθένων μοναζουσῶν, μεθ' ὧν ἐνησκειτο εἰς τὰς ἱερὰς μελέτας καὶ τὴν Μουσικὴν ⁴²⁶.

Αὐγουστῖνος Ἰππῶνος ἐπίσκοπος, ὁ μέγιστος τῶν πατέρων τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας. Ἐγεννήθη τῷ 353 ἐν Ταγέστη τῆς Νουμιδίας, ἀπέθανε δὲ τῷ 430. Τῷ 387 λαβὼν τὸ βάπτισμα, ἤρξατο τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Μανιχαίων. Ἡ ἱστορία διηγεῖται ὅτι αἱ ἐκκλησιαστικαὶ μελωδίαι τῆς Ἀμβροσιανῆς μουσικῆς ἤγειραν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ Αὐγουστίνου τὰς γλυκυτάτας ἐντυπώσεις· ἕνεκα τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς θεολογικῆς αὐτοῦ παιδείας ἀνεδείχθη τῷ 391 πρεσβύτερος, καὶ τῷ 395 ἐπίσκοπος εἰς Ἰππῶνα. Ὁ θεὸς πατὴρ πολλὰ καὶ σπουδαῖοτατα συγγράμματα συνέγραψεν, ἅπερ ἀνήκουσιν εἰς τὴν θεολογίαν καὶ φιλοσοφίαν ⁴²⁷. Ὁ Αὐγουστῖνος διέπρεψεν ὡς ἐκκλησιαστικὸς ρήτωρ ὑπερβὰς τὸν Ἀμβρόσιον Μεδιολάνων, διεκρίθη δὲ καὶ ὡς μελωδός.

Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἐπικληθεὶς ἕνεκα τῆς ἀπαρραμίλου αὐτοῦ στωμυλίας καὶ πειθοῦς, ἐγεννήθη ἐξ ἐθνικῶν γονέων ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Συρίας τῷ 345 καὶ ἐκοιμήθη τῷ 407 ⁴²⁸. Τῷ 374 ὁ Ἰω-

424) Ἡ πρώτη ἔκδοσις τῶν ἔργων τοῦ Ἱερωνύμου ἐγένετο τῷ 1516 ἐν Βασιλεῖᾳ ὑπὸ τοῦ Ἐράσμου, ἡ δὲ τελευταία ὑπὸ τοῦ Migne ἐν Παρίσις τῷ 1845.

425) Πρὸς Migne, τομ. 21.

426) Cave, p. 156, καὶ Du-Pin Biblioth. τ. 3 p. 140 καὶ Εὐγενίου σημ. εἰς Ζοιρνικάδιον τομ. Α' σ. 355.

427) Τὸν ἱερὸν Αὐγουστῖνον ὡς φιλόσοφον καὶ θεολόγον ἐξετάζει ὁ πεπαιδευμένος κληρικὸς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Κωνσταντῖνος Στρατούλης (ἐπίσκοπος Κυθήρων). Ἴδε Εὐαγγελικὸν Κήρυμα. Ἐν Ἀθήναις. Ἔτος Δ', ἀριθ. 8. σ. 337—354. ἀριθ. 9 σ. 385—401. ἀριθ. 10 σ. 433—445. ἀριθ. 11 σ. 481—495.

428) Fabric. Bibl. Graec. T. VIII p. 455 Harl.

άννης Ἀναγνώστης προχειρισθείς ὑπὸ τοῦ Ἀντιοχείας Μελετίου, ἀνεχώρησεν εἰς τὰ ἐγγύς τῆς Ἀντιοχείας ὄρη, ἔνθα διῆγε ἐπὶ τέσσαρα ἔτη μετὰ τῶν αὐστηρῶν ἐρημιτῶν, προσευχόμενος, ψάλλων ἱερὰ ᾠσματα, ἀναγινώσκων τὰς θείας Γραφὰς κτλ. Ἀκολουθῶς τὸ μοναχικὸν τριβῶνιον περιεβλήθη καὶ ἀλληλοδιαδόχως ἐχειροτονήθη πρῶτον μὲν διάκονος, εἶτα δὲ πρεσβύτερος. Τόσον δὲ περιώνυμος κατέστη ὡς ἱεροκλήρυξ, ὥστε πανταχόθεν συνέρρεον οἱ πιστοὶ ἵνα ἀκούσωσι τὸν μεγαλόφωνον κήρυκα τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τὸ ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτοῦ ρέον ζῶν καὶ ἀλλόμενον ὕδωρ τῆς θείας διδασκαλίας ἀκορέστως πίωσιν· ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ἁμβωνος θαυμασίως προχομένη καὶ πελαγίζουσα αὐτοῦ ρητορεία ζωοπαρόχως κατήρδευε τὰς εὐσεβεῖς ψυχὰς τῶν ἀκρωμένων. Ἀποθανόντος τοῦ Νεκταρίου ἀρχιεπισκόπου Κων/πόλεως, ἐκλήθη εἰς τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον τῷ 377. Δις ἀδίκως ἐξωρίσθη ὑπὸ τῆς βασιλείσης Εὐδοξίας, ἥς τὰς πράξεις ἤλεγχε συνεχῶς, ἀπέθανε δὲ εἰς τὰ Κόμανα τῆς Μ. Ἀσίας. Ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος ἔγραψε πολλὰ συγγράμματα, καὶ πολλὰς εὐχὰς ⁴²⁹ ἐποίησε δὲ καὶ τὴν γνωστοτάτην Λειτουργίαν, ἥς τὴν γνησιότητα πολλοὶ τῶν σοφῶν τῆς Δύσεως ματαίως διεφιλνεῖσκησαν ⁴³⁰. Τὰ σωζόμενα αὐτοῦ εἰσὶ 1447 λόγοι καὶ 249 ἐπιστολαί. Κατὰ τῶν ἀσεβῶν Ἀρειανῶν ἀντέταξεν ὕμνους καὶ ᾠδὰς εὐσεβεῖς καὶ εἶδος Τροπαρίων ὡς ἐγκρατῆς τῆς μουσικῆς καὶ ἀριστος ὕμνογράφος. Εἰς τὸν Χρυσόστομον ἀποδίδεται ἡ αὐξησις καὶ ἐπέκτασις τῶν ἀναστασίμων ἀντιφώνων ἀναβαθμῶν. Ὁ ἱερὸς πατὴρ κανονίσας τὴν Λειτουργίαν καὶ ἐπιμεληθεὶς

429) Εἰς τὰ λειτουργικὰ βιβλία ἀναγινώσκονται διάφοροι εὐχαὶ τοῦ Χρυσοστόμου (ἴδε *Goar Euchol.* 67). Ἐκτὸς τῶν πρὸ τῆς Μεταλήψεως εὐχῶν, ὑπάρχει μία εὐχή εἰς τὸ εὐχέλαιον, μία εἰς τὰς κηδεῖας «ὁ Θεὸς τῶν πνευμάτων», καὶ τέσσαρες ἐξορκιστικαὶ διὰ τὸν τύπον τοῦ βαπτίσματος. (*Maii collect. vet. auct. T. 2 p. 563*). Καὶ αὐτὸς ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος εἰς τὰς πρὸς τὸν λαὸν ὁμιλίας αὐτοῦ μνηῖαν ποιεῖται εὐχῶν. (Ὁμιλ. ΙΗ' εἰς τὰς Πράξεις Τ. 9. 150—158. Πρβλ. καὶ ὁμιλ. ΣΤ. εἰς τὴν Α' πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολήν).

430) Αὐτὸς ὁ μαθητὴς τοῦ Χρυσοστόμου, ὁ ἀπὸ Κυζίκου ἀρχιεπίσκοπος Κ]πόλεως Πρόκλος γράφει ὅτι ὁ ἱερὸς αὐτοῦ διδάσκαλος ὑποδεικνύων τὴν ἀπειρον αὐτοῦ ἀγάπην πρὸς τὸν λαὸν συνέτεμε τὸν τύπον τῆς λειτουργίας, ὃν πρὸ αὐτοῦ Βασίλειος ὁ Μέγας εἶχε καταστήσει συντομώτερον τοῦ ἀρχαίου τύπου τῆς Ἱερουσαλήμ. (*Procl. de liturg.*). Καὶ ὁ Ἱεροσολύμων Σωφρόνιος μαρτυρεῖ ὅτι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ ἦσαν ἐν χρῆσει αἱ λειτουργίαι Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καὶ ἡ τῶν Προηγιασμένων. Καὶ αἱ λειτουργίαι τῶν μὴ ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἥτοι τῶν Ἰακωβιτῶν, τῶν Αἰγυπτιομονοφυσιτῶν ἢ Κοπτιῶν κτλ. συνετάχθησαν κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς λειτουργίας τοῦ Χρυσοστόμου.

τὴν διατήρησιν τῆς τάξεως ταύτης, ἐπέστησε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ἅμα καὶ εἰς τὰ λοιπὰ μέρη τῆς ἐκκλησιαστικῆς λατρείας, ὁμιλῶν δὲ ⁴³¹ περὶ τῆς ψαλμωδίας τῆς κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐθιμοτυπίαν τελουμένης ὑφ' ὧν ὁμοῦ τῶν προσευχομένων, παραπονεῖται διὰ τὸ ἄτακτον καὶ ἀκανόνιστον ταύτης, διὸ καὶ συνιστᾷ χοροὺς ψαλτῶν διὰ τὰς τελετὰς τῆς παννουχίου ἀκολουθίας, εἰ καὶ οἱ ψάλλται πολὺ πρὸ τοῦ ἱεροῦ τούτου πατρὸς εἶχον εἰσαχθῆ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, χρώμενοι μάλιστα καὶ μελωδίαις θεατρικαῖς ⁴³². ὁ Χρυσόστομος ἐκτὸς τῆς συστάσεως τῶν λιτανειῶν καθιέρωσε καὶ παννουχίδας ⁴³³, δι' ἃς συνέταξε σύντομὰ τινα ἄσματα πρὸς τιμὴν τῆς Ἀγίας Τριάδος, ὅμοια τοῖς ἀρχαίοις αἰνοῖς, μὴ σωζόμενα ⁴³⁴. Ἀναφέρει δὲ εἰς τὰς Ὀμιλίαις αὐτοῦ καὶ ἑωθινούς καὶ ἑσπερινούς ὕμνους, πρὸς δὲ καὶ πνευματικούς, ψαλλομένους κατὰ τὸ Ἅγιον Πάσχα ⁴³⁵.

Παλλάδιος ὁ θαυμασιός ⁴³⁶ ἐγεννήθη ἐν Γαλλίᾳ κατὰ τὸ 368, ἀφοῦ δὲ ἐπεσκέφθη τοὺς μοναχοὺς τῆς ἐν Αἰγύπτῳ Νιτρίας, ἀκολουθῶς ἐχειροτονήθη ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου, στενοῦ αὐτοῦ φίλου, ἐπίσκοπος Ἐλενουπόλεως ἐν Βιθυνίᾳ, καὶ μετὰ ταῦτα διωρίσθη ἐπίσκοπος τῆς ἐν Γαλατσίᾳ Ἀπαμείας (+431). ἔγραψε ἱστορίαν τῶν ἀναχωρητῶν, ἐπιλεγομένην Ἱστορίαν Λανσικῆν, ὡς ἀφιερωθεῖσαν τῷ ἐπάρχῳ Λάνσῳ. Ἐποίησε καὶ ὕμνους ἐκκλησιαστικούς.

Συνέσιος ὁ Κυρηναῖος ⁴³⁷ καὶ Κυρήνης τῆς Αἰγύπτου ἐπίσκοπος, σύγχρονος τοῦ Χρυσοστόμου καὶ ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων μουσικῶν καὶ ὕμνογράφων τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ· ἐγεννήθη ἐξ ἐθνικῶν γονέων περὶ τὰ τέλη τοῦ Δ' αἰῶνος, κατήγετο δὲ ἐξ ἐπισήμου παναρχαίου

431) Εἰς τὸ Γ' βιβλίον περὶ Ἱερωσύνης.

432) Περὶ Ψαλτῶν κατὰ τὰς κηδείας. Ἰδε Ὀμιλ. Χρυσοστ. εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολήν, τομ. 12, σ. 28. Ὀμιλ. εἰς Λάζαρον τομ. 5, σ. 419.

433) Ὀμιλ. ΚΣΤ' εἰς τὰς Πράξεις. τομ. Θ' σ. 212—214. Ὀμιλ. εἰς τὸν λόγον τοῦ Ἡσαΐου καὶ Ὀμιλ. ΝΘ' εἰς τοὺς Μάρτυρας.

434) Goar Euchol. p. 35.

435) Op. τ. 2 p. 440.

436) Περὶ Παλλαδίου Ἰδε Σωκρ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Βιβλ. Δ', κεφ. 23, καὶ Ζ', 36 Νικηφ. Καλλ. Βιβλ. ΚΔ', κεφ. 39. καὶ ΙΑ', 46. Cave p. 204. Fabric. Biblioth. Graec. vol. X. p. 106. Harl. Λεξικὸν Ἱστορίας καὶ Γεωγραφίας ὑπὸ Σ. Ι. Βουτυρά, τομ. Ε'. ἐν Κ] πόλει. 1888. σ. 35.

437) Ὁρα Εὐαγγρίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Βιβλ. Α' κεφ. 15. Φωτίου Μυριόβιβλ. 26. Πρβλ. καὶ διατριβὴν περὶ Συνεσίου ὑπὸ Διομήδους Κυριακοῦ, δημοσιευθεῖσαν ἐν τῷ Ἀθηναίῳ (τομ. Β', τευχ. Α) καὶ τῇ Θ ρ η σ κ ε υ τ ι κ ῇ Φ ω ν ῇ (ἔτος Γ', ἀριθ. 56).

οἴκου, ὡς αὐτὸς λέγει ἐν τῇ 57 ἐπιστολῇ αὐτοῦ⁴³⁸. Αὐτὸς ὁ Συνέσιος λέγει ὅτι παιδιόθεν «ἔζη ἐπὶ τῶν βιβλίων»⁴³⁹ καὶ ὅτι «οὐδὲν ἀφείλκεν αὐτὸν τῆς φιλοσοφίας»⁴⁴⁰. Τῷ 404 κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Εὐαγγρίου⁴⁴¹ ἐχειροτονήθη ὁ Συνέσιος καὶ ἐπίσκοπος Πτολεμαίδος. Συνέγραψε πλεῖστα συγγράμματα, τὰς σωζομένας 155 ἐπιστολάς,⁴⁴² καὶ τοὺς λυρικοὺς δέκα ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους, δι' ὧν ἐξύμνει τὰ μυστήρια τῆς χριστιανικῆς πίστεως, τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ, τὴν ἄρρητον αὐτοῦ δύναμιν, τὴν ἐν Τριάδι ἐνότητα αὐτοῦ, τὴν ἀπολύτρωσιν τῶν ψυχῶν, τὸ τέλος τῶν ἐν αἵματι θυσιῶν, καὶ τὴν ἀρχὴν νόμου γλυκυτέρου εἰς τὸν κόσμον. Ἄλλ' οἱ ὕμνοι τοῦ Συνεσίου κατεδικάσθησαν ὑπὸ τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ὡς μὴ ἔχοντες τὴν ἀπλότητα τῆς χριστιανικῆς ποιήσεως καὶ δὴ ὡς ἄσεβεις⁴⁴³. ὅτι ὅμως ἡδοντο καὶ ἡρμόζοντο εἰς τὰς χορδὰς τῆς λύρας, ἐξάγεται ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ αὐτοῦ ἐπικλήσεως αὐτῶν *μελῶν*⁴⁴⁴, *ὠδῶν*⁴⁴⁵, *μολπῆς*⁴⁴⁶, *ρόμων*⁴⁴⁷: πολλάκις δὲ μνημονεύει τῆς φωνῆς τῶν αἰοιδῶν⁴⁴⁸, τῆς φόρμιγγος καὶ τῆς κιθάρας⁴⁴⁹ καὶ ἄλλων τοιούτων⁴⁵⁰. Μεταξὺ πάντων τῶν ὕμνων διακρίνεται ὁ εἰς Χριστὸν, ὅστις ἐψάλλετο ἄλλοτε ἐν πολλαῖς τῆς Ἀνατολῆς ἐκκλησίαις, καὶ ἐν ᾧ ἡ αὐστηρότης τοῦ δόγματος διατηρεῖται πλήρης ὑπὸ τὴν ἑξαρσιν τῶν ποιητικῶν εἰκόνων⁴⁵¹.

Ἰσιδωρος ὁ Πηλουσιώτης, μαθητὴς τοῦ Χρυσοστόμου, τὸ γένος Ἀλεξανδρεὺς,⁴⁵² μοναχὸς ἐπίσημος διὰ τὴν τοῦ βίου ἀγιότητα

438) «Ἀπ' Εὐρυσθένους τοῦ καταγαγόντος Δωριέας εἰς Σπάρτην μέχρι τοῦ μου πατρὸς αἱ διαδοχαὶ ταῖς δημοσίαις ἐνεκολάφθησαν κύδεσιν».

439) Ἐπιστολ. 57.

440) αὐτόθι καὶ ἐπιστολ. 91, 105.

441) Ἐκκλ. Ἱστορ. Βιβλ. Α' κεφ. 15.

442) Φαίνεται ὅτι ὁ Συνέσιος ἔγραψε πλείους, διότι ὁ Φώτιος ὁμιλεῖ περὶ τίνος ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς Θεόφιλον, μὴ σωζομένης μέχρις ἡμῶν.

443) Migne τόμ. 66.

444) Α', 51. Ζ', 9, 42. Η', 51.

445) Α, 5.

446) Δ', 40. Ε', 50.

447) Ζ'. 1.

448) Β', 4. Δ', 7. Η', 3.

449) Α', 1, 13. Η', 52.

450) Περὶ τῆς χριστιανικῆς ποιήσεως τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ Ματθαίου Παρανίκα. (Ὁ ἐν Κ/πόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος. σύγγραμμα περιοδικόν. τομ. Η'. 1873—1874. Ἐν Κ/πόλει. 1874 σ. 175).

451) Ἴδε τὸν ὕμνον ἐν τῇ «Θρησκευτικῇ Φωνῇ» ἔτος Β', ἀριθ. 45. ἐν Ἀθήναις. 1881 σ. 248.

452) Ἐφραίμιος παρὰ Φωτίῳ, Ἀναγν. σκη'.

καὶ ἰδίᾳ τὴν ἐπιστημονικὴν ἱκανότητα, ἣν μάρτυροῦσι καὶ αἱ 2012 ἐπιστολαί, ἐν αἷς λύνονται διάφορα ζητήματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην καὶ τὸν χριστιανικὸν βίον ⁴⁵³. Ὁ Εὐάγγελιος ⁴⁵⁴ λέγει περὶ τοῦ Ἰσιδώρου «οὐ κλέος εὐρύ, κατὰ τὴν ποίησιν». Διεκρίθη καὶ ὡς μελωδός.

Κύριλλος ὁ Ἀλεξανδρείας, ἐκ τῶν φωστήρων τῆς Ἐκκλησίας. Συνδιέτριβε κατ' ἀρχὰς μετὰ τῶν ἐν Νιτρίᾳ μοναχῶν, δις ἐποίησε τὴν τῶν Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίαν, ὑπῆρξεν ἑξαρχος τῆς ἐν Ἐφέσῳ ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Μικροῦ συγκροτηθείσης τῷ 431 Οἰκουμένης Συνόδου ἐκ διακοσίων πατέρων, συνέγραψε δὲ καὶ ἀπειροπληθῆ συγγράμματα ⁴⁵⁵. Ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων ἀποδίδονται εἰς αὐτὸν τὸ Τριαδικὸν ὕμνολόγιον ἢ τυπικὸν ἐπῳδion «Ὁ μονογενὴς υἱὸς καὶ λόγος τοῦ Θεοῦ», τὸ ὕμνολόγιον ἐγκώμιον τῆς Θεοτόκου «Ἀξιὸν ἔστιν ὡς ἀληθῶς», τὸ χαριστήριον Ἀπολυτίκιον «Θεοτόκε Παρθένε», καὶ ἄλλα ᾠσματα. Αὐτὸς ἐποίησε καὶ τὸν ἰδιαίτερον καὶ ἑξαιρετικὸν τύπον τῶν Ὠρῶν τῆς Μ. Παρασκευῆς, ὃν βραδύτερον ἀνεθεώρησεν ὁ Ἱεροσολύμων Σωφρόνιος.

Νεῖλος, μαθητῆς καὶ θερμὸς ὁπαδὸς τοῦ θείου Χρυσοστόμου. Κατήγετο ἐξ ἐπισήμου οἰκογενείας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐμόνασε δὲ εἰς τὸ ὄρος Σινᾶ. Ἐποίησε ὡς μουσικὸς καὶ μελωδὸς διαφόρους ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους ⁴⁵⁶. Ἀπέθανε τῷ 450.

Θεοδώρητος ὁ Κύρου ἐπίσκοπος (+457), ἀντιοχεὺς τὴν πατρίδα καὶ μαθητῆς τοῦ Χρυσοστόμου. Πολλὰ συνέγραψε ⁴⁵⁷ ἐν οἷς

453) Πρβλ. Migne, τομ. 78.

454) Ἐκκλ. Ἱστορ. Βιβλ. ΙΔ', κεφ. νγ'.

455) Πολλοὶ τῶν κριτικῶν τὴν ἐπ' ὄνοματι τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Μάρκου λειτουργίαν τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας ἀποδίδουσιν εἰς τὴν διάσημον τοῦτον πατέρα, ἔτεροι δὲ παραδέχονται ὅτι ὁ ἱερὸς Κύριλλος ἐσχημάτισεν αὐτὴν παρενθεις εἰς τὸν ἀρχαῖον τύπον τῆς Ἀλεξανδρινῆς ἱεροπραξίας τινὰ ἐκ τῆς λειτουργίας τοῦ ἁγίου Μάρκου.

456) Πρβλ. Migne τομ. 79. Φωτίου Ἀναγν. σα. Θεοτόκ. εἰς Ὀκτάτευχ. πολ. σ. κγ. Cave p. 241. Du-Pin, Biblioth. τομ. 4 p. 26. Fabricii Bibl. τομ. X. p. 3—17 Harles.

457) Τὰ ἅπαντα τοῦ ἱεροῦ Θεοδώρητου ἐξεδόθησαν καὶ ἀλλαχοῦ καὶ ἐν Παρίσις τῷ 1642, ἐν τόμοις τέσσαρσιν, οἷς προσετέθη καὶ πέμπτος, τῷ 1684. Ἐξέδωκε δὲ τὰ σωζόμενα τοῦ μακαρίου Θεοδώρητου καὶ Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις ἐν τόμοις πέντε (Χάλλη, 1768—1775) καὶ τὸν βίον δὲ τοῦ ἱεροῦ τούτου πατρὸς πληρέστατα συγγράφας προσέθετο. (Περὶ τῶν Ὁ' Ἑρμηνευτῶν K. Οἰκονόμου, τομ. Δ', σ. 654—661).

καὶ ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν καὶ 179 ἐπιστολάς⁴⁵⁸, αἵτινες ἐπὶ Νικηφόρου τοῦ Καλλιῆστου ἦσαν πλείους τῶν 500⁴⁵⁹. Οὗτος φημίζεται ἰδίως διὰ τὰ ἐπιγράμματα αὐτοῦ, ἅπερ ἀφιεροῖ εἰς τοὺς ἁγίους καὶ ἐπέχουσι τόπον Τροπαρίων.

Πρόκλος, ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, ἔζη ἐν ἡμέραις Θεοδοσίου τοῦ Μικροῦ, ὑπῆρξε μαθητὴς καὶ γραφεὺς Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καὶ διάδοχος αὐτοῦ ἐγένετο ἕνεκα τῆς πολυμαθείας αὐτοῦ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἐκ τῆς ἐπισκοπῆς Κυζίκου τῷ 435 μ. Χ. Εἰς τὸν θεῖον Πρόκλον ἀποδίδουσι τὸν Τρισάγιον ὕμνον. Πλὴν τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, ἐποίησε καὶ ᾠσματα, ἐφ' ὧν εὐρηνται τὸν ὄνομα αὐτοῦ⁴⁶⁰.

Ἀνθιμος καὶ Τιμοκλῆς, (+460). Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Κεδρηνοῦ⁴⁶¹ εἶναι ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων ποιητῶν τῶν Τροπαρίων. Ὁ Ἀνθιμος ἦτο βασιλικὸς ἀξιωματικὸς, κατόπιν δὲ ἐγένετο μοναχός, διάκονος καὶ πρεσβύτερος. «Ἀνθιμος καὶ Τιμοκλῆς οἱ τῶν Τροπαρίων ποιηταί, κατὰ φατρίας διηρέθησαν· ἀλλ' ὅσοι μὲν ἔχαιρον τῇ ἐν Χαλκηδόνι συνόδῳ παρὰ τῷ Ἀνθίμῳ συνήρχοντο· αὐτὸς γὰρ καὶ τὰς παννυχίδας παρεσκεύασε γίνεσθαι· ὅσοι δὲ ταύτης ἐχθροὶ τῷ Τιμοκλεῖ προσέκειντο»⁴⁶².

Ἀνατόλιος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἐποίησε καὶ ἐμέλισε πολλὰ στιχηρὰ εἰς διαφόρους ἑορτάς. Ὁ Ἀλλάτιος καὶ ἄλλοι εἰς αὐτὸν ἀποδίδουσι τὰ ἐν τῇ Ὀκτωήκῳ Ἀναστάσιμα στιχηρὰ τὰ καλούμενα Ἀνατολικά, ὧν ποιητὴν ὁ Βαρθολομαῖος οὐκ ἀτόπως θεωρεῖ Ἀνατόλιον τὸν Στουδίτην. Εἰς τοὺς ὕμνους αὐτοῦ ὁ Ἀνατόλιος δοξάζει τὴν τροπαιοφόρον τοῦ Ἰησοῦ κατάβασιν εἰς τὸν Ἄδην καὶ ἐλέγχει τὴν διδασκαλίαν τοῦ Νεστορίου. Ἐτελεύτησε τῷ 458, ὑπῆρξε πρεσβύτερος τῆς τῶν Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας καὶ ὑπότροφος Κυρίλλου τοῦ Ἀλεξανδρείας, διεδέχθη δὲ τῷ 449 εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸν ἱερὸν Φλαβιανόν. Παρέστη καὶ εἰς τὴν ἐν Χαλκηδόνι Δ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, ἥτις πρὸς τοῖς ἄλλοις τὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας εἰς κανόνας τριάκοντα ὥρισεν, ἐξέδωκε καὶ

458). Πρβλ. Migne tom. 80—84.

459) Ἐκκλ. Ἱστορ. Βιβλ. ΙΑ' κεφ. 54.

460) Σωκρ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Βιβλ. Ζ', 28, 40, 45. Νικηφ. Καλλ. Βιβλ. ΙΑ', 29, 37. Γεωργ. Ἀλεξανδρ. καὶ Συμεῶν Μεταφρ. (ἐν βίῳ Χρυσοστόμου). Θεοφαν. σ. 75. πρβλ. καὶ Fabric. Biblioth. Graec. vol. IX. p. 504. ed Harles

461) p. 349. c.

462) Θεοδώρου Ἀναγνώστου, Ἐκκλ. Ἱστορία 19. Θεοφάνης, 5957.

ἄλλας διατάξεις σχετικὰς πρὸς τὸν κλῆρον, τοὺς ψάλτας καὶ τοὺς ἀναγνώστας.

Ἀνδρέας ὁ Πυρρός, ἤκμασε περὶ τὰ μέσα τοῦ Ε' αἰῶνος. Ἐποίησε τὰ αὐτόμελα ἐσπέρια στιχηρὰ προσόμοια εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου (29 ἰουνίου) πρὸς ἧχον Β' «Ποίοις εὐφημιῶν στέμμασι», τὸ στιχηρὸν ἰδιόμελον δοξαστικὸν τῆς λιτῆς τῶν ἁγίων Ἀναργύρων Κοσμά καὶ Δαμιανοῦ (1 ἰουλίου) εἰς ἧχον πλ. τοῦ Β', τοὺς Αἴνους τῆς Ἰνδίκτου (1 Σεπτεμβρ.), τὰ στιχηρὰ τῶν Αἰνῶν τοῦ μεγαλομάρτυρος Εὐσταθίου (20 Σεπτεμβρ.) τὰ τρία στιχηρὰ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου (26 Σεπτεμβρ.), τὰ εἰς ἧχον Β' στιχηρὰ εἰς τὰ προεόρτια τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως, καὶ ἄλλα.

Γεώργιος Χοιροδοσκός καλούμενος ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ. Ἦν ἄριστος γραμματικὸς καὶ μουσικὸς. ἤκμασε κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα.

Κύρος Σμύρνης ἐπίσκοπος, ἀνθήσας κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα καὶ ποιήσας τὰ στιχηρὰ μετὰ τῶν εὐχῶν καὶ ἄπασαν τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ἁγιασμοῦ τῶν Θεοφανείων.

Αὐξέντιος ὁ ἄββας τῆς Βιθυνίας καὶ καθηγεμὼν τοῦ μοναχικοῦ βίου, συνεχρόνησε τῷ κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα ἀνθήσαντι Ἀνατολίῳ Πατριάρχῃ Κων/πόλεως. Ὁ ἐνάρετος καὶ πολυμαθὴς ἀνὴρ ἀπομακρυνθεὶς ἐκ τῆς αὐτακρατορικῆς αὐλῆς προείλετο τὸ μοναχικὸν τριβῶνιον καὶ ἡσκήτευσεν ἐν ἀφανείᾳ ἐπὶ πολὺ εἰς τι σπήλαιον κείμενον ἀπέναντι τοῦ κόλπου τῆς Βιθυνίας ὄρους. Τῇ προσκλήσει τοῦ αὐτοκράτορος Μαρκιανοῦ παρέστη εἰς τὴν Δ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, ὅτε καὶ συνέστησε πᾶσι τοῖς παρ' αὐτῷ νὰ ἀνασχολῶνται εἰς τὴν μουσικὴν καὶ εἰς πνευματικὰ ἔσματα. Μετὰ τὴν Σύνοδον ἀποσυρθεὶς εἰς τὸ σπήλαιον αὐτοῦ συνέταπτεν ἐκ γραφικῶν ρητῶν ψυχοσωτήρια Τροπάρια καὶ ἐδίδασκε τὸ πλῆθος ἵνα ψάλλῃ αὐτὰ διὰ σεμνῆς φωνῆς ἄχρι τῆς τρίτης ὥρας καὶ τῆς ἑκτῆς, ὅτε ἀνεχώρει ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια ἐν ψυχικῇ εὐθυμίᾳ καὶ εὐφροσύνῃ. Ὁ ἴδιος ἐψάλλε τὸν ὕμνον τῶν τριῶν Παίδων Ἀνανίου, Ἀζαρία καὶ Μισαήλ «Εὐλογεῖτε πάντα τὰ ἔργα Κυρίου τὸν Κύριον», τὸ δὲ πλῆθος ἀπεκρίνετο «Αἰνεῖτε καὶ ὑπερυψοῦτε αὐτὸν εἰς τοὺς αἰῶνας». Οἱ ὕμνοι οὗτοι ἐψάλλοντο πιθανῶς ἐπὶ πολὺν χρόνον εἰς τὰς ἱεῖρας μονὰς τὰς διὰ τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ ἱδρυθεῖσας⁴⁶³.

463) Ἱστορικὴ ἐπιθεώρησις τῆς ὕμνωδίας καὶ τῶν ὕμνων τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ Φιλαρέτου ἀρχιεπισκόπου Τσερνίγδου 1860. σ. 149.

Ρωμανός ὁ Μελωδός καὶ ποιητὴς τῶν Κοντακίων, ἤκουσεν ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀναστασίου τοῦ αὐτοκράτορος κατὰ τὸ 496 μ. Χ., ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἑμεσσαν πόλιν τῆς Συρίας, ὑπῆρξε δὲ καὶ διάκονος τῆς ἐν Βηρυττῷ ἐκκλησίας. Ἐκ τῆς Συρίας ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν εἰς τὸ Μοναστήριον τῆς Θεοτόκου τὸ ἐπονομασθὲν τοῦ Κύρου, ὡς ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἱδρυτοῦ τοῦ ἐπάρχου⁴⁶⁴. Οὗτος συν-έταξεν ὕμνους εἰς τὰς Δεσποτικές, Θεομητορικές καὶ τὰς τῶν ἐπιφανῶν ἁγίων ἑορτάς. Ὡς ἔξοχος ποιητὴς καὶ ἁσματογράφος ἐποίησεν πρῶτος ὑπὲρ τὰ χίλια⁴⁶⁵ *Κοντάκια*⁴⁶⁶ ἐν οἷς διακρίνονται τὸ «Ἡ

464) «Εἰδῆσεως ἄξιον εἶναι εἰς τοὺς φιλομαθεῖς τὸ διήγημα, ὅπερ ἀναφέρει ὁ σοφὸς Νικηφόρος ὁ Ξανθόπουλος περὶ τοῦ ναοῦ τούτου τῆς Θεοτόκου γράφων πρὸς τὸν ἐρωτήσαντα περὶ τοῦ Κοντακίου καὶ περὶ τοῦ ποιητοῦ τῶν Κοντακίων. Λέγει λοιπὸν οὗτος ἐκεῖ, ὅτι ὁ ἅγιος Ρωμανός, πρῶτον μὲν ἦτο ἄμουςος παντελῶς καὶ ἀηδὴς κατὰ τὴν φωνὴν καὶ τὰ ἅσματα, διὰ τοῦτο καὶ ἐπεριπαίετο ἀπὸ τοὺς πολλούς, ἂν καὶ ἦτο δόκιμος ἐργάτης τῆς ἀρετῆς· ὅθεν ἀπελθὼν εἰς τὸν ναὸν τῆς Θεοτόκου τὸν ἐν τοῖς Κύρου, παρεκάλει τὴν Θεοτόκον νὰ χαρίσῃ εἰς αὐτὸν τὸ χάρισμα τῆς μελωδίας, διότι ἦτο εἰς τὸν ναὸν ἐκείνον μία εἰκὼν τῆς Θεοτόκου τελοῦσα μυρία θαυμάσια, ἥτις πάσαι μὲν ἐκρύφθη ἀπὸ ἑνα εὐλαβῇ εἰς τὴν ἐκεῖ πλησίον εὐρισκομένην κυπάρισσον, ὕστερον δὲ ἐφανέρωθη, λαμπάδος ἐν τῇ κυπαρίσσῃ φαινομένης. Ταύτης λοιπὸν φανερωθείσης, οἰκοδομεῖται ἐκεῖ ναὸς τῆς Θεοτόκου, παρὰ τινος ἀνδρὸς Κύρου ὀνομαζομένου, ἄφ' οὗ καὶ ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν τὸ νὰ λέγηται ναὸς τῆς Θεοτόκου ἐν τοῖς Κύρου. Ἐκεῖ λοιπὸν ὁ θεὸς Ρωμανὸς σχολάζων, ἔτυχε κατὰ τὴν νύκτα τῆς τῶν Χριστουγέννων ἑορτῆς νὰ ὑπνώσῃ ἐν τῇ σ' ὥδῃ, πλησίον εἰς τὸν ἁμβωνα. Καὶ βλέπει τὴν Θεοτόκον βαστάζουσαν ἐν τειλιγμένον χαρτίον (τὸ ὁποῖον καὶ κόντος καὶ κοντάκιον ὀνομάζεται) καὶ δίδουσαν τοῦτο εἰς αὐτὸν διὰ νὰ τὸ φάγῃ· ὅθεν τοῦτο ἐκεῖνος φαγὼν τοῦ ποθομένου ἠξιώθη χαρίσματος καὶ τὰ ἄλλα γέγονεν ὅσα γράφεται ἐν τῷ παρόντι Συναξαρίῳ. Κοντάκιον μὲν οὖν ὠνόμασεν ὁ θεὸς Ρωμανὸς τὸ πρῶτον διὰ τὸ τείλιγμα τοῦ χαρτοῦ, ὅπερ ἡ Θεοτόκος δέδωκεν αὐτῷ. Ἐν τῇ ἕκτῃ δὲ ὥδῃ λέγεται, διατὶ κατ' αὐτὴν ὁ ἅγιος τὸ χάρισμα ἐδέξατο». (Συναξαριστὴς Νικοδήμου Ἀγιορείτου, ἐπεξεργασθεὶς ὑπὸ Θ. Νικολαΐδου Φιλαδελφείως. τομ. Α' Ἀθήνησι 1868. σ. 91, 92 ἐν σημειώσει).

465) Ἀγαπίου μοναχοῦ Ἀμαρτωλῶν Σωτηρίᾳ, σ. 24.

466) Κοντάκιον ὠνόμασται ἐκ τοῦ κόντον, ὃ δηλοῦ, ὡς καὶ ἐν τῇ 464 σημειώσει εἴρηται, εἰλιγμένον χαρτίον· τοιοῦτον γὰρ χαρτίον, ὡς φησὶ Νικηφόρος ὁ Ξανθόπουλος, ἐπέδωκεν ἡ Θεοτόκος τῷ ποιητῇ τῶν Κοντακίων ἁγίῳ Ρωμανῷ κατ' ὄναρ ἐν τῇ νυκτὶ τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως, ὅπερ φαγὼν αὐτὸς, εὐθὺς ἐξέφωνήσε μελωδῶν τὸ, «Ἡ παρθένος σήμερον». Κατ' ἄλλους δὲ Κοντάκιον ἐκλήθη ὡς περιελθεῖν εἰς ὀλίγας λέξεις τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἑορτῆς. (Ἴδε καὶ Ἱεροτελεστικὸν Τεῦχος ὑπὸ Ἱερωνύμου Βογιατση, ἐν Πάτραις 1881, σ. 12. καὶ Τυπικὸν Ἐκκλησιαστικὸν Κωνσταντινίου Πρωτοψάλτου, ἐν Κων/πόλει σ. 270.)

Τὰ Κοντάκια κατὰ τὸν ΣΤ' αἰῶνα ἀντικατέστησαν ἐν μέρει τὰς βιογραφίας αἵτινες μέχρι τῆς ἐποχῆς Ρωμανοῦ τοῦ μελωδοῦ ἀπετέλουν τὸ οὐσιῶδες μέρος

παρθένος σήμερον», «Ἐπεφάνης σήμερον», «Τὰ ἄνω ζητῶν», «Τὴν ἐν πρεσβείαις ἀκοίμητον Θεοτόκον», «Ὡς ἀπαρχὰς τῆς φύσεως» καὶ ἄλλα. Ἐκ τούτων δὲ πρῶτον ἐποίησε καὶ ἐμελῶδῃσε κατὰ τὴν μαρτυρίαν Μάρκου τοῦ Ἐφέσου⁴⁶⁷ τὸ τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως, ὅπερ καὶ ἔψαλλεν ἀπ' ἄμβωνος, θαυμαζόντων πάντων τῶν εὐσεβῶν ἀκροατῶν⁴⁶⁸. Ὁ Ρωμανὸς ἐποίησε πρῶτος καὶ τοὺς *Οἴκους*⁴⁶⁹. Ὡς πηγαὶ δὲ πρὸς σύνθεσιν τῶν Κοντακίων καὶ Οἰκῶν ἐχρησίμειυσαν τῷ Ρωμανῷ, αὐταὶ αἱ βιογραφίαι τῶν μαρτύρων μετ' ἄλλων ὑπομνημάτων. Ἐποίησε προσέτι καὶ τὰ πλήρη ὑψηλῶν καὶ εὐφροσύνων αἰσθημάτων αὐτόμελα προσόμοια στιχηρὰ εἰς ἦχον πλ. τοῦ Β' «Αἱ ἀγγελικαὶ προπορεύεσθαι δυνάμεις»⁴⁷⁰, ψαλλόμενα εἰς τὰ Προεόρτια τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως. Ὁ διάσημος καθηγητὴς γυμνασίου καὶ ὑφηγητῆς ἐν Μονάχῳ Κρουμβάχερος, ἀνήγγειλεν ἥδη, ὅτι θὰ ἐκδώσῃ πολλὰ ἀνέκδοτα ἄσματα τοῦ Ρωμανοῦ καὶ ἄλλων, ἐκ χειρογράφων τῆς ἐν Πάτρῳ βιβλιοθήκης τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου. Καὶ ὁ Τζερνιγόβου Φιλάρετος⁴⁷¹ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Μόσχας εὗρεν ἐλληνικὴν περγαμηνήν

τῆς θείας λατρείας. Ὁ ἱερὸς Αὐγουστῖνος συνεχῶς ἀναφέρει εἰς τὰ συγγράμματα αὐτοῦ περὶ τῶν βίων τῶν ἁγίων, ὡς ἀποτελούντων μέρος τῆς γενικῆς ἱερουργίας· *in passione, quae nobis hodie re citata est. etc. serm. 93 p. 564. Sermon. 101. 102. 105. 109.* Ὁ ἅγιος Λέων εἰς τὸν λόγον αὐτοῦ περὶ Μακκαθαίων γράφει· *Causam solemnitatis hodiernae dilectis simi plenissime sacrae hisroriae lectionae didicistis. Bibl. Patr. T. 7. p. 1053.* Καὶ ἡ ἐν Κερθαγένῃ Σύνοδος (+111) διορίζει· *liceat etiam legi passiones Martyrum quum anni versarii dies eorum celebrantur* (Καν. 2). Ὁ Θεοδώρητος εἰς τὸν Η' αὐτοῦ λόγον κατὰ τῶν ἐθνικῶν ὁμιλεῖ περὶ ἐκκλησιαστικῶν ἐγγράφων, ἐνθα κατεχωροῦντο ὑπὸ τῶν συγχρόνων καὶ οἱ ἄθλοι τῶν ἁγίων καὶ τὰ θαύματα τὰ διὰ τῶν προσευχῶν αὐτῶν γιγνόμενα.

467) Περὶ Κοντακίων ὑπόμνημα.

468) Σημειωτέον ὅτι οὐδὲν Κοντάκιον οὔτε οἶκος τις φέρει ἐπιγραφὴν τινα εἰς τὰς σημερινὰς ἀκολουθίας.

469) Οἶκος λέγεται τὸ μετὰ τὸ Κοντάκιον ἀναγιγνωσκόμενον Τροπάριον, κατὰ μεταφορὰν ἐκ τοῦ Οἴκου, περιέχοντος τὴν περιουσίαν· περιληπτικῶς δὲ καὶ τοῦτο ὡς πνευματικὴ οἰκοδομὴ ἐξ ὕμνων συγχειμένη περιέχει ἐν ἑαυτῷ ἅπαντα τὴν τοῦ ἁγίου καὶ τῆς ἐορτῆς ὑπόθεσιν (ἴδε καὶ Μουσικὴν Βιβλιοθήκην, ἐν Κ]πόλει 1868, σ. μς'. Ἱεροτελεστικὸν τεῦχος, σ. 12. Σιών, θρησκευτικὴ ἐφημερίς ἐν Ἀθήναις 1881 ἔτος Α' ἀριθ. 12).

470) Ἐκ τῶν Προεορτίων τούτων ἐννοοῦμεν ὅτι περὶ τὰ τέλη τοῦ Ε'. αἰῶνος προηγοῦντο τῶν μεγάλων ἐορτῶν πνευματικαὶ πανηγύρεις.

471) Ἱστορικὴ ἐπιθεώρησις τῆς ὕμνωδίας καὶ τῶν ὕμνων τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας. 1860, σ. 152.

χειρόγραφον ὑπὸ τὸν τίτλον «Κοντακάριον»⁴⁷² περιέχουσιν Κοντάκια καὶ Οἴκους δι' ὅλον τὸν ἐνιαυτόν. Ἀναμφίβολον δ' ὅτι τὸ Κοντακάριον δὲν περιέχει πάντα τὰ Κοντάκια τοῦ ἱεροῦ Ρωμανοῦ. Ἦδη δὲν ἀναγινώσκωμεν τὰ πολλὰ τοῦ Ρωμανοῦ Κοντάκια, διότι ταῦτα διεδέχθησαν οἱ Κανόνες.

Συμεὼν ὁ Θαυμαστορεΐτης ἐπωνυμούμενος ἐκ τοῦ παρὰ τὴν Ἀντιόχειαν Θαυμαστοῦ ὄρους, ἐνθα ἤσκησε, προσέτι δὲ καὶ *Στυλίτης* ὡς διατρίψας ὀκτωκαίδεκα τοῦ βίου αὐτοῦ ἔτη ἐπὶ στύλου, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἱστορικοῦ Εὐαγγρίου, τοῦ ἐκ τοῦ συνέγγους γνωρίσαντος τὸν θαυμάσιον ἀθλητὴν. Ἐγενήθη ἐν Ἀντιοχείᾳ τῷ 527 καὶ ἐτελεύτησε τῷ 595. Συνέταξεν εὐχάς, διαφόρους λόγους⁴⁷³, πολλὰ στιχηρὰ προσόμοια καὶ ἰδιόμελα ὡς καὶ τὸ λαμπρὸν Τροπάριον ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ σεισμοῦ τῇ 26 ὀκτωβρίου⁴⁷⁴ «Τῆς γῆς συνταρασσομένης τῷ τῆς ὀργῆς σου φόβῳ». ἄλλ' ὁ σεισμός, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Συναξαριστοῦ (24 μαρτίου) ἐγένετο τῷ 740 ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου, καὶ ἐπομένως τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος τροπάριον δὲν πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸν Θαυμαστορεΐτην⁴⁷⁵. Ἐποίησεν ὅμως καὶ ὁ πατὴρ οὗτος ἱκετήριον ὕμνον εἰς σεισμόν τινα, διότι εἰς τὸν βίον τῆς ὁσίας Μάρθας τῆς μητρὸς αὐτοῦ γίνεται μνεῖα ὕμνου συντεθέντος ὑπ' αὐτοῦ πρὸς κατάπαυσιν σεισμοῦ⁴⁷⁶. Μεγάλως δὲ καὶ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας ἠγωνίσθη ὁ ὅσιος τοὺς αἵρετικούς κατατροπωσάμενος⁴⁷⁷.

Γρηγόριος ὁ Διάλογος πάπας Ρώμης, ἠνθῆσε τῷ 535 μ. Χ., ἀνὴρ μουσικώτατος, γινώσκων τὸ μουσικὸν σύστημα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Συνέγραψε πολλὰ συγγράμματα ἐκκλησιαστικὰ εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν. Οὗτος καλλωπίσας, καὶ διαρρυθμίσας τὴν ἀπὸ τῶν ἀποσολικῶν χρόνων ὑπάρχουσιν θείαν λειτουργίαν τῶν Προηγιασμένων εἰσήγαγε ταύτην εἰς τε τὴν Δύσιν καὶ Ἀνατολήν⁴⁷⁸. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἄσμα

472) Ἡ ἐν τῷ Κοντακαρίῳ τάξις τῶν Κοντακίων εἶναι τοιαύτη, ὥστε μετὰ τὸ πρῶτον Κοντάκιον ἔπεται Οἶκος καὶ μετ' αὐτὸν ἔπονται πάλιν Κοντάκια.

473) Fabricii Biblioth. Graeca, V 521. 525.

474) Λέων Ἀλλάτιος ἐν τῇ περὶ Συμεῶνων διατριβῇ, σ. 21, 22.

475) Περὶ τῆς χριστιανικῆς ποιήσεως τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ Μ. Παράνικα. (Ὁ ἐν Κ]πόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος, σύγγραμμα περιοδικόν. 1873—1874. σ. 189).

476) Acta Sanct. Maii, 5, 348.

477) Νικηφ. Καλλ. Ἐκκλ. Ἱστορία, Βιβλ. ΙΗ', 14. πρβλ. καὶ Ζ' οἴκουμ. Συνόδου Πράξ. Δ. καὶ Δαμασκηνοῦ περὶ Εἰκόν. λόγ. γ'.

478) Τινὲς ἐσφαλμένως ἀποδίδουσιν εἰς τὸν πατέρα τοῦτον τῆς Ἐκκλησίας τὴν λειτουργίαν τῶν Προηγιασμένων (δώρων), διότι κατὰ τὴν παρατήρησιν

τοῦ Ἀμβροσίου Μεδιολάνων ἐκινδύνευε νὰ διαφθαρή, ὁ ἱερός Γρηγόριος

τοῦ σοφοῦ Κ. Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων «μακροῖς χρόνοις πρὸ τοῦ ἱεροῦ τούτου πατρὸς εἶχεν ἡ Ἐκκλησία τὰς ἐπὶ τῆς Προηγιασμένης εὐχάς, παραδεδομένας ὑπὸ τῶν διαδόχων τῶν Ἀποστόλων. Οὐδαμοῦ δὲ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Διαλόγου εὕρηται ἡ καθ' ἡμᾶς Προηγιασμένη (θυσία)· ἡγνοεῖ δὲ ὁ ἅγιος καὶ τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ (βρα περὶ τῶν Ο' Ἑρμηνευτῶν. τομ. Δ' σ. 712 ἐν σημ.).

Ἡ λειτουργία αὕτη κατ' ἀρχαῖον ἔθιμον τῆς Ἀλεξανδρινῆς Ἐκκλησίας ἐτελεῖτο τὰς Τετάρτας καὶ Παρασκευάς, ὡς ἡμέρας πένθους καὶ νηστείας, ὅτε οἱ χριστιανοὶ ἀπέχοντες τροφῆς ἀπὸ πρωΐας ἄχρις ἐσπέρας, προσήρχοντο τὴν ἐσπέραν καὶ μετελάμβανον τῶν ἀχράντων μυστηρίων καὶ τῶν ἐπὶ τῆς ἀγίας Τραπεζῆς κειμένων προηγιασμένων δώρων ἀπὸ τῆς προηγουμένης Κυριακῆς. Ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν τελοῦσα τὴν λειτουργίαν τῶν Προηγιασμένων δώρων ἀκολουθεῖ τῷ παραδείγματι τοῦ Μ. Βασιλείου, ὅστις ἐτέλει ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ τὴν αὐτὴν λειτουργίαν. Ἦδη ἡ λειτουργία αὕτη τελεῖται οὐχὶ τὸ ἐσπέρας ἀλλὰ τὴν πρωΐαν ὡς ἐκλιπούσης τῆς ἐσπερινῆς μεταλήψεως. Εἰσῆχθη δὲ εἰς κοινὴν χρῆσιν διὰ τοῦ ΝΒ' Κανόνος τῆς ΣΤ' οἰκουμένης Συνόδου. Ὁ τύπος τῆς ἀρχαίας λειτουργίας τῶν Προηγιασμένων κατὰ τὰ ἀρχαῖα ὑπομνήματα παρίσταται ὡς ἀκολουθῶς :

Τῆς λειτουργίας προηγεῖτο ὁ Ἐσπερινὸς ψαλλόμενος ἄνευ ὕμνων πρὸς τιμὴν τῶν ἁγίων, διότι κατὰ τὴν Μ. Τεσσαρακοστὴν ἀπηγορεύοντο τὸ πάλαι καὶ αὐταὶ αἱ πρὸς τιμὴν τῶν ἁγίων ἑορταί, αἵτινες ἐτελοῦντο, δυνάμει ἰδιαιτέρου κανόνος, πρὸ τῆς ἐβδομάδος τῆς Τυρινῆς. Εἴτα εἶπετο ὁ ὕμνος «Φῶς ἱλαρὸν» ἐγίνοντο ἀναγνώσεις ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (Σωκρ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Βιβλ. Ε' κεφ. 25) διὰ τοὺς κατηχουμένους, οἵτινες ἐποίουν τὸ σημεῖον τοῦ Σταυροῦ δι' ἀνιμμένης λαμπάδος ἀναφωνοῦντες «Φῶς Χριστοῦ φαίνει πᾶσι». Μετὰ τὰς ἀναγνώσεις εἶπετο τὸ κήρυγμα, καὶ κατόπιν τὸ «Κατευθυνθήτω» (Χρονικὸν Ἀλεξανδρινόν, 705) ὁ δὲ λαὸς προσήυχeto κλίνων τὰ γόνατα. Μετὰ τὸ τέλος τῆς ψαλμωδίας ὁ διάκονος ἀνέφωνε τὴν Ἐκτενή περὶ τῶν Κατηχουμένων καὶ τῶν πιστῶν, ὁ δὲ λαὸς ἀπεκρίνετο ψάλλον «Κύριε ἐλέησον». Ὁ ἱερεὺς ἀνεγίνωσκεν εὐχὴν ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων «Ὁ Θεός, ὁ Θεὸς ἡμῶν», εἴτα ἑτέρα εὐχὴν ὑπὲρ τῶν πρὸς τὸ ἅγιον Φῶτισμα εὐτρεπιζομένων «Ἐπίφανον Δέσποτα τὸ πρόσωπόν σου», κατόπιν δύο εὐχάς περὶ τῶν πιστῶν, ὧν ἡ Α' «Ὁ Θεὸς ὁ μέγας καὶ αἰνετός», ἡ ἑτέρα «Δέσποτα, ἅγιε ὑπεράγαθε» ἥτις λήγει διὰ τῆς ἐκφωνήσεως «Διὰ τῆς δωρεᾶς τοῦ Χριστοῦ σου». Τὰ προηγιασμένα δῶρα μεταφέροντο ἐπὶ τῆς ἱερᾶς Τραπεζῆς ψαλλομένου τοῦ «Ἀλληλούϊα», εἰς ὃ τῷ 612 προσετέθη καὶ ὁ ὕμνος «Νῦν αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν». Μετὰ τὸ τέλος τοῦ ρηθέντος ὕμνου ὁ ἱερεὺς εὐχεται ὑπὲρ τῶν ἀρρήτων καὶ ἀθεάτων τοῦ Θεοῦ μυστηρίων. Εἴτα ἀναγινώσκει τὴν εὐχὴν ἐκείνην, ἥτις εἰς τὰ ἀρχαῖα ὑπομνήματα ἀποδίδεται τῷ Μ. Ἀθανασίῳ· ὁ ἱερεὺς «Εἰρήνη πᾶσι», ὁ λαὸς «Καὶ τῷ πνεύματί σου», ὁ Διάκονος «πρόσχωμεν», ὁ ἱερεὺς «Τὰ προηγιασμένα ἅγια τοῖς ἁγίοις». Μετὰ τὴν Μετάληψιν ἡ εὐχὴ «Εὐχαριστοῦμέν σοι τῷ Σωτῆρι τῶν ὅλων Θεῷ», ἡ ἀναγινωσκομένη καὶ εἰς τὴν λειτουργίαν τοῦ Ἀδελφοθέου Ἰακώβου. Τότε ὁ διάκονος «Ἐν εἰρήνῃ προέλθωμεν», ὁ δὲ λαὸς «ἐν ὀνόματι Κυρίου».

ἀνεμόρφωσεν αὐτὸ ὡς *Santus Romanus* καὶ παρέσχεεν αὐτῷ μεγαλοπρέπειαν τινα, ἥς ἐστερεῖτο τὸ ἀμβροσιανόν. Εἰσήγαγεν εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν μουσικὸν σύστημα καὶ τοὺς τέσσαρας πλαγίους ἤχους, ἵνα πλατύνῃ τὴν ᾠσματικὴν ὑμνολογίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ψαλμωδίας. Συνέταξε συλλογὴν τῶν παραδεδεγμένων μελωδιῶν, ἥτις ἐμπεριέχουσα ἅπαντα τὰ λειτουργικὰ ᾠσματα, ἐκλήθη *Artifonarium*. Οὕτως ἐμορφώθη τὸ Ἀντιφωνάριον τῶν Ρωμαίων, ὅπερ χρησιμεύει ὡς βᾶσις διὰ τὴν μουσικὴν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας. Διὰ τὴν προφυλάξῃ δὲ τὸ σύστημα αὐτοῦ ἀπὸ πάσης διαφθορᾶς συνέστησεν ἐν Ῥώμῃ καὶ σχολὴν πρὸς διδασκαλίαν τῆς ψαλμωδίας ⁴⁷⁹, ἥτις ὑφίστατο τριακόσια ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτῆς, συμβᾶντα τῷ 604, καὶ καθ' ὅλον τοῦτον τὸν χρόνον παρεῖχε ψάλτας εἰς διαφόρους χριστιανικὰς ἐκκλησίας. Ἐν τῇ σχολῇ ἐσώζετο προσέτι καὶ ἡ κλίνη τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, τὸ πρωτότυπον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ αὐτοῦ Τυπικοῦ, καὶ ἡ μᾶστιξ, δι' ἧς ἐτιμῶρει τοὺς νέους κληρικούς τοὺς ἀδεξίως ψαλμοὺς ψάλλοντας ψάλτας ⁴⁸⁰ καὶ τοὺς παῖδας τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὸν μουσικόν

479) Πρὸ τοῦ Γρηγορίου μουσικὴν σχολὴν ἐν τῇ Δύσει διωργάνωσε τῷ 360 μ. Χ. ὁ Σιλβέστρος.

480) Αἱ λέξεις ψάλλω, ψαλμός, ψαλτης ὑπὸ τρεῖς διαφόρους σημασίας εὑρῇται ἐν τῇ Γραφῇ καὶ τοῖς συγγράμμασι τῶν θείων Πατέρων. Α) σημαίνουσιν ἤχον ὀργάνων· Β) ὥδην ἢ φωνητικὴν μελωδίαν συνημμένην μετὰ τοῦ ἤχου τῶν ὀργάνων· καὶ Γ') ὥδην ἄνευ συνηχίσεως ὀργάνου. Καὶ ἡ μὲν πρώτη σημασία πηγάζει ἐξ αὐτῆς τῆς παραγωγῆς τῆς λέξεως, καθότι τὸ ψάλλω παράγεται ἐκ τοῦ ψάω=ψαύω διὰ τοῦ δακτύλου, ψηλαφῶ, ἄπτομαι. Τοῦτο μαρτυροῦσι καὶ αἱ φράσεις τῶν ἀρχαίων συγγραφέων «χορδὴν ψάλλειν» ἥτοι διὰ τοῦ δακτύλου ἄπτεσθαι τῆς χορδῆς. Καὶ παρ' Ἀθηναίῳ εὑρῇται «ψάλλειν εἴκοσι χορδαῖς» (ΙΔ', 37). «Ὅμοιαι φράσεις διετηρήθησαν καὶ εἰς τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν, ὡς *chordam tangere* ἥτοι τὴν χορδὴν ἐγγίζειν, ψαύειν, ψηλαφεῖν. Ἀλλὰ καὶ μόνον τὸ ψάλλω, ἄνευ τῆς λέξεως, χορδῆς, σημαίνει τὸ ἄπτεσθαι τῆς χορδῆς διὰ τοῦ δακτύλου, ὡς μαρτυρεῖ καὶ ὁ Σουΐδας λέγων «Κυρίως δὲ ψάλλειν τὸ τῷ ἄκρῳ τῶν δακτύλων, τῶν χορδῶν ἄπτεσθαι». Πολλάκις ὅμως ἐν τῇ ἱερᾷ Γραφῇ σαφηνείας χάριν προσθέτουσι τὰς λέξεις «ἐν χειρί, ταῖς χερσίν», ὡς, «ψάλλειν ἐν χειρί» (Α' Βασιλ. ις', 23), «ψάλλειν ταῖς χερσίν» (Α' Βασιλ. ιθ' 9), ἥτοι κρούειν τὸ ὄργανον διὰ τῶν χειρῶν. Ἐντεῦθεν καὶ αἱ φράσεις «ψάλλειν ἐν κινύρῃ» (Α. Βασιλ. ις', 16'), ἥτοι κρούειν διὰ τῶν χειρῶν ἐπὶ τῆς κινύρας, «ψάλλειν ἐν κιθάρᾳ» (ψαλμ. 145, 5), «ψάλλειν ἐν ψαλτηρίῳ» (ψαλμ. 136, 2). Ἐκ τῆς σημασίας ταύτης τοῦ ψάλλω, καὶ ἡ λέξις ψαλμός σημαίνει τὸν ἤχον τῶν ὀργάνων. Τοῦτο μαρτυρεῖται καὶ ὑπὸ τοῦ Προφήτου Ἀμώς λέγοντος «ψαλμὸν ὀργάνων σου οὐκ ἀκούσομαι» (Ε', 23)· καὶ παρ' Ἀθηναίῳ (ΙΔ', 625) εὑρῇται «ψαλμὸς πικτίδος». Ἀλλ' εἰδικώτερον ψαλμός λέγεται ἡ τοῦ ψαλτηρίου ὀργάνου μουσουργία. Ἐκ ταύτης τῆς σημασίας καὶ σκεύη ψαλμοῦ

χορόν. Σχολεῖα μουσικῆς ὑποστηριχθέντα πάσῃ δυνάμει ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου⁴⁸¹ καθιδρύθησαν εἰς διάφορα μέρη τῆς Εὐρώπης, ἰδίᾳ δὲ ἐν Γαλλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ καὶ οὕτω τὸ γρηγοριανὸν ᾠσμα ἐπεκράτησεν ἐφ' ὅλης τῆς Δύσεως⁴⁸². Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον Καρόλου τοῦ Μεγάλου τὸ γρηγοριανὸν ᾠσμα παρήκμασε, καὶ ἐκ τῆς μονοφωνίας προήλθεν ἡ πολυφωνία ἐν ταῖς δυτικαῖς ἐκκλησίαις⁴⁸³. Ἡ ἑλληνο-λατινικὴ ὁμως μουσικὴ οὐδέποτε ἐξέλιπεν ὁλοτελῶς ἐκ τῆς Δύσεως· ἦτο πάντοτε ἀριστοκρατικὴ τέχνη διὰ τὰς ὑψηλὰς τῆς κοινωνίας τάξεις· οὕτω, περὶ τὰ 500, ὁ Κλόβις ἐζήτησε παρὰ τοῦ Θεοδωρίχου ἑλληνα κιθαρωδόν. Εἰς τὸν ἱερὸν Γρηγόριον ἀποδίδουσι τὴν ἐν τῇ μου-

(ψαλμ. Ο', 22) καλοῦνται τὰ μουσικὰ ὄργανα, ψάλτης δὲ ὁ κρούων ὄργανόν τι.—Ἐκ τῆς Β' σημασίας τῶν λέξεων πηγάζουσι καὶ τὰ, ὧς δὴ ψαλμοῦ, ὅπερ λέγεται ὅταν ἡ ὀργανικὴ μουσικὴ προηγῇ τῆς φωνητικῆς, καὶ ψαλμὸς ὧς δὴ ὅς, ὅταν ἡ φωνητικὴ μελωδία προηγῇ τῆς ὀργανικῆς—Κατὰ τὴν Γ' σημασίαν λαμβάνονται αἱ λέξεις ἀντὶ τοῦ ᾄδω, ὧς καὶ ᾄδός, καὶ σημαίνουν: τὴν φωνητικὴν μελωδίαν· ὅθεν καὶ ὁ Ἡσύχιος λέγει «ψάλλειν, ᾄσματα ᾄδειν». Ἡ σημασία αὕτη εἶναι ἡ συνθεστάτη, εὐρισκομένη πολλὰ ἐν τῇ Νέᾳ Διαθήκῃ (Ρωμ. ιε', 9. Ἐφεσ. ε', 19. Κορινθ. Δ', 15), καὶ μέχρι τῆς σήμερον σώζεται παρ' ἡμῶν καὶ σημαίνει, τό, ψάλλειν, διὰ φωνῆς μελωδεῖν τὰ ἱερὰ ᾄσματα ἀνευ ὀργανικῆς συνηχίσεως· ὁρθῶς δὲ καὶ ὁ Bescherelle ἐρμηνεύει τὴν λέξιν «ψάλλω σημαίνει σχηματίζω διὰ τῆς φωνῆς διαφόρους καὶ εὐδιακρίτους μουσικοὺς ἤχους, εὐχαρίστους εἰς τὴν ἀκοὴν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν παραδεδεγμένων ἐν τῇ μουσικῇ ἐπιστήμῃ διαστημάτων καὶ κανόνων τῆς παραλλαγῆς».

481) Χριστιανικὴ Ἀρχαιολογία Διονυσίου Λάτα, ἐν Ἀθήναις, τόμ. Α'. σ. 180.

482) Κάρολος ὁ Μέγας συνέστησε περιφήμους μουσικὰς σχολὰς ἐν Μεδιοματρικῷ, Σουεσσιῶνι, Αὐρηλίᾳ, Παρισίοις καὶ Λουγδούνῳ, καὶ προσεκάλεσε ψάλτας ἐκ Ρώμης, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς σχολαῖς εἰσήγαγε τὴν μουσικὴν. (Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Φιλαρέτου Βασιλείου, τόμ. Β'. 1886. σ. 176, 177). Ἰστέον δ' ὅτι ὁ μέσος αἰὼν τοῖς καθιδρύμασι τούτοις ὀφείλει τινὰς τῶν πρώτων θεωρητικῶν μουσικῶν, ὧν αἱ πραγματεῖαι διαχέουσι ζωηρὸν φῶς ἐπὶ τῆς μουσικῆς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

483) Ἐκτὸς τῆς ἀρχαίας μουσικῆς παρεδέχθησαν αἱ κατὰ τόπους δυτικαὶ ἐκκλησίαι, λέγει ὁ Ἰωάννης Βελούδης, καὶ τὴν πολυφωνίαν, βομβούσας παρσιθάγουσαι συμφωνίας καὶ γαργαλισμοὺς μουσικῶν ὀργάνων πολυειδῶν, ἀπ' ὀρχήστρας παταγούντων, καὶ θεατρικῶν ἀσμάτων ἀνάιδῃ ποικιλότητα, κείσθω καὶ αὕτη μετὰ πολλῶν καὶ ἄλλων ἡ κατάχρησις τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας, τῆς περὶ τὰ ὕλικά μᾶλλον τυρβαζομένης, καὶ πρὸς τὰ ἄστατα καὶ μωρὰ τῶν ἀνθρώπων ὑπτίας χεῖρας, ὡς πλείστα, διαπετώσης. (Περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, μεταφρασθὲν ὑπὸ Εὐγενίου ἱερέως Περδικάρη ἐν Βενετίᾳ 1874 σ. γ').

σική εισαγωγήν τοῦ Στιχηραρικοῦ εἶδους, ὅπερ ἐκάλλυνε κατόπιν ὁ Ἱεροσολύμων Σωφρόνιος. Ὁ Διάλογος ἐξέλεξεν ἐκ τῶν ψαλμῶν στίχους τινὰς διὰ τὰ ἀντίφωνα ἐκάστης ἐορτῆς, προσθεῖς ἐν αὐτοῖς καὶ συντόμους τινὰς χριστιανικὰς ἀναφωνήσεις⁴⁸⁴.

Δωροθέος καθηγούμενος ἰδίου κοινοβίου, ὃ συνέστησεν ἐν Παλαιστίνῃ (+601). Συνέγραψεν ἐπιστολάς τινὰς καὶ τὰς μέχρις ἡμῶν διασωθείσας ἀσκητικὰς καὶ ἠθικὰς διδασκαλίας⁴⁸⁵. Ἐν τῇ κβ' Διδασκαλίᾳ γέγραπται *Ἑρμηνεῖα τινῶν ρητῶν Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ψαλλομένων μετὰ τροπαρίων εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα*, καὶ ἐξηγεῖ τό, «Ἀναστάσεως ἡμέρα.... Πάσχα Κυρίου Πάσχα»⁴⁸⁶. Ὁ δὲ Κ. Οἰκονόμος⁴⁸⁷ εἰκάζει ὀρθῶς ὅτι ἐπὶ Δωροθέου καὶ ἀρχαιότερον τὸ τε ὄνομα καὶ ἡ χρῆσις τῶν Τροπαρίων ὑπῆρχον ἐν ταῖς ἱεραῖς τῆς Ἐκκλησίας ἀκολουθείαις.

Σωφρόνιος Ἱεροσολύμων πατριάρχης, ΝΘ' ἐν τῷ τῶν Πατριάρχων τῆς Ἱερουσαλὴμ καταλόγῳ καταριθμούμενος, ὅστις λόγῳ τε καὶ πράξει τὴν ἐμπιστευθεῖσαν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Παναγίου Πνεύματος Σιωνίτιδα Ἐκκλησίαν κατεκόσμησεν⁴⁸⁸. Ἐξῆ κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα, ἐγεννήθη δὲ ἐν Δαμασκῷ τῆς Συρίας. Σοφιστὴς τὸ πρῶτον εἶτα μοναχὸς καὶ τέλος Πατριάρχης Ἱεροσολύμων⁴⁸⁹. Ὡς ἀριστος μουσικὸς καὶ ὕμνογράφος διακρίθεις ἐποίησε πολλοὺς ὕμνους, ἐξ ὧν ἄλλοι μὲν ὑπὸ τοῦ ἰδίου Σωφρονίου καθιερώθησαν ἐν τῇ κοινῇ ἱεουργίᾳ, ἄλλοι δὲ συνεγράφησαν κατὰ τὸ παράδειγμα Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου διὰ μερικὰς καὶ ἰδιωτικὰς ἱεροπραξίας· ὡσαύτως ἐποίησε καὶ διάφορα Τροπάρια⁴⁹⁰, τὰ στιχηρὰ ἰδιόμελα τῶν Μεγάλων Ὁρῶν τῶν Δεσποτικῶν ἐορτῶν (Χριστουγέννων καὶ Θεοφανείων), τοῦ Μεγάλου ἀγιασμοῦ «Φωνὴ Κυρίου» καὶ τῆς Μ. Παρασκευῆς⁴⁹¹. Θεωρεῖται ὁ πρῶτος ποιητὴς τῶν Τριωδίων καὶ Τετραωδίων· ταῦτα δὲ ἦσαν τόσον πολυάριθμα ὥστε ἤρκουν δι' ὅλας τὰς ἡμέρας τῆς Τεσσαρακοστῆς· βαθμιαίως δὲ παρελείφθη ἡ ἐκκλησιαστικὴ χρῆσις αὐτῶν καὶ μάλιστα ἐκ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἡ μονὴ τῶν Στουδιτῶν ἐθέσπισεν ἵνα χρῆσις γίνηται τῶν ὑπὸ τῶν Στουδιτῶν πατέρων συντασσομένων Τριωδίων

484) Honorius lib.1, 87. Antifonarium Gregorii mag.

485) Ὅρα τὰς Διδασκαλίας ταύτας ἐν Biblioth. Patr. T. I. p. 744—849.

486) Γρηγορ. Ναζιανζ. λογ. μα, μβ.

487) Περί τῶν Ὁ' Ἑρμηνευτῶν τομ. Δ', σ. 729.

488) Ἱεροσολυμίαις Γρηγορίου Παλαμᾶ' ἐν Ἱεροσολύμοις, 1862. σ. 110.

489) Βλ. Fabricii Bibl. graec. T. XI. p. 162 Harles.

490) Migne, τομ. 86.

491) Αὐτὸς συνέταξε καὶ τὸν τύπον τῶν Μεγάλων Ὁρῶν.

καὶ Τετραφιδίων. Πρὶν ἢ πατριαρχεῦσθαι ὁ Σωφρόνιος ἀνεθεώρησε τὸ παλαιὸν Τυπικὸν τοῦ ἁγίου Σάββα, συνεπλήρωσε τὸν Ἐπιλύχνιον Ὑμνων καὶ κατέστησεν αὐτὸν κρείττω κατὰ τε τὸ μέλος καὶ τὸν ρυθμόν. Ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἱεροῦ τούτου ἁσματογράφου σώζεται μουσικὸν ἄργον Στιχηράριον, ἐρμηνευθὲν εἰς τὴν νέαν μέθοδον ἐκ τῆς παλαιᾶς ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ πρωτοψάλτου.

Γεώργιος Συρακουσῶν ἐπίσκοπος, ὁ ἐν τῷ Μηναιῷ Σικελιώτης καλούμενος, ὑπὸ δὲ τοῦ Ἀλλατίου Σικελᾶς. ἤκμασε περὶ τὰ μέσα τοῦ Ζ' αἰῶνος, τὸ γένος Ἑλλήν τῆς Σικελίας, ἀνετράφη καὶ ἐξεπαίδεύθη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐτελεύτησε δὲ μαρτυρικῶς τῷ 669. Ἐποίησε στιχηρὰ εἰς τὸν μεγαλομάρτυρα Δημήτριον τό, «Εὐφραίνου ἐν Κυρίῳ πόλις Θεσσαλονίκη»⁴⁹² εἰς Ἰάκωβον τὸν Πέρση (27 νοεμβρίου) καὶ Πορφύριον τὸν Γάζης (26 φεβρουαρίου), καὶ τροπάρια εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Σωτῆρος καὶ τὰ Θεοφάνεια. Ἀνέκδοτοι μένουσι, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Μαΐου, καὶ ἀνακρεόντειοί τινες στίχοι αὐτοῦ.

Ἀνδρέας Κρήτης ἐπίσκοπος ὁ καὶ Ἱεροσολυμίτης ὡς χρηματίσας ἁγιοταφίτης μοναχὸς καὶ γραμματεὺς Θεοδώρου τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων. Εἶναι ἐκ τῶν ἐξοχωτάτων τῆς Ἐκκλησίας ὑμνογράφων καὶ ἁσματογράφων. Ἐγεννήθη ἐν Δαμασκῷ τῆς Συρίας ὑπὸ Γεωργίου καὶ Γρηγορίας, ἤκμασε τὸν Ζ' αἰῶνα⁴⁹³. Πρέσβη κατ' ἐντολὴν τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων καὶ εἰς τὴν ἐν Κων]πόλει τὸ δεύτερον συγκροτηθεῖσαν ἔκτην οἰκουμενικὴν Σύνοδον ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου. Πρὶν ἢ διορισθῇ ἐπίσκοπος Κρήτης ὑπηρέτησεν ὡς διάκονος ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ⁴⁹⁴. Πλὴν τῶν ἱερῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων, ἐμουσούργησε τοὺς Ἀίνους τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως (25 δεκεμβρίου) καὶ τὰ δοξαστικὰ εἰς τὴν Λιτὴν τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου (29 ἰουνίου), τῆς Ὑπαπαντῆς τοῦ Κυρίου (2 φεβρουαρίου), Ἀνδρέου τοῦ Ἀποστόλου (30 νοεμβρίου), τοῦ τιμίου Σταυροῦ (14 Σεπτεμβρ.) καὶ τῶν μεθεόρτων τοῦ Σταυροῦ (17 Σεπτεμβρ.). Κανόνας δὲ ἁσματικούς⁴⁹⁵ εἰς διαφόρους δεσποτικὰς καὶ θεομητορικὰς ἑορτὰς καὶ εἰς μνήμας ἁγίων, ἐμπεριεχομένους ἐν τῷ Τριψίδι, Πεντηκοσταρίῳ, καὶ ἐν τοῖς 12 Μηναίοις τοῦ ἐνιαυτοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ἀνδρέου Ἱε-

492) De Georgiis p. 337. Fabricii bibl. graec. XII, 34.

493) Ἐσφαλμένως ὁ Παρανίκας θεωρεῖ τὸν Ἀνδρέαν μεταγενέστερον. (Περὶ τῆς χριστιανικῆς ποιήσεως τῶν Ἑλλήνων ὁ ἐν Κ]πόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος, σύγγραμμα περιοδικόν. 1873—1874. σ.191).

494) Fabricii Bibl. graec. T. XI. p. 62 Harles.

495) Migne, tom. 97.

ροσολυμίτου» και «'Ανδρέου Κρήτης» εϋρίσκομεν τὰ Τριώδια εἰς τοὺς ἐσπερινούς τῆς τῶν Βατίων ἐβδομάδος, εἰς τὴν Δευτέραν, Τρίτην, Τετάρτην καὶ Πέμπτην τῆς ἐβδομάδος τῶν Παθῶν, τὸν Κανόνα εἰς τὴν ἔγερσιν τοῦ Λαζάρου, εἰς τὴν Γέννησιν τῆς Θεοτόκου (8 σепτεμβρίου), εἰς τὴν σύλληψιν τῆς ἀγίας Ἀννης (9 δεκεμβρ.), εἰς τοὺς ἀγίους Μακκαβαίους (1 αὐγούστου), εἰς τὴν ἀποτομὴν τῆς κεφαλῆς τοῦ Προδρόμου (29 αὐγούστου), εἰς τοὺς μάρτυρας Τρύφωνα καὶ Θεόφιλον (23 ἰουλίου), εἰς Ἰγνάτιον τὸν Θεοφόρον (20 δεκεμβρίου), εἰς τὰς Μυροφόρους γυναῖκας (ἡχος Β' πρὸς τὸ «τὴν Μωσέως ᾠδὴν ἀναλαβοῦσα»), τὸν δεύτερον Κανόνα τῆς Μεσοπεντηκοστῆς εἰς ἡχον πλ. Δ' πρὸς τό, Θάλασσαν ἔπηξας, καὶ ἄλλους. Κατ' ἐξοχὴν δὲ ἐποίησεν εἰς ὁπῶ ἡχους Κανόνας παρακλητικούς εἰς τὴν Θεοτόκον, διὸ καὶ ἀριθμεῖται ἐν τοῖς Θεοτοκαριογράφοις ὁ πρῶτος. Κατὰ τὴν ἐν Κ]πόλει διαμονὴν αὐτοῦ ἐποίησεν ὁ ἱερὸς Ἀνδρέας καὶ τὸν λαμπρὸν ἐκείνον καὶ κατανυκτικώτατον ἐννεαῳδιον *Μέγαν Κανόνα*⁴⁹⁶ «Βοηθός καὶ σκεπαστής», ὅστις συγχέιμενος ἐκ 280 τροπαρίων ψάλλεται τῇ πέμπτῃ τῆς Ε' ἐβδομάδος τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς⁴⁹⁷ καὶ ἐν ᾧ ἐξιστορεῖ τὴν Παλαιὰν καὶ Νέαν Διαθήκην συλλέξας παραδείγματα τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας, τῆς μὲν πρώτης ἀμειβομένης, τῆς δὲ δευτέρας τιμωρουμένης ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, χορηγεῖ ἀρίστας συμβουλὰς καὶ διδαχὰς πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ἀμαρτίας καὶ ἀπομίμησιν τῆς ἀρετῆς ἐπὶ ψυχικῇ σωτηρίᾳ⁴⁹⁸.

Γεώργιος Πισίδης, ὡς καταγόμενος ἐκ Πισιδείας, ἐχρημάτισε Διάκονος καὶ Χαρτοφύλαξ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἀπήλαυε δὲ τῆς εὐνοίας Ἡρακλείου τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ Σεργίου τοῦ Πατριάρχου. Νικηφόρος ὁ Κάλλιστος⁴⁹⁹ ἀποκαλεῖ αὐτὸν θαυμάσιον ποιητὴν ὡς τοιοῦτος δ' ἐποίησε διάφορα ποιήματα εἰς Ἰαμβικούς στίχους, ὧν

496) Τὸ ἐξοχον τοῦτο ἔργον τοῦ μελιρρύτου ἁματογράφου ἐκλήθη Μέγας Κανὼν καὶ διὰ τὴν ποσότητα τῶν Τροπαρίων καὶ διὰ τὸ θαυμάσιον καὶ σπουδαῖον καὶ κατανυκτικὸν αὐτοῦ.

497) Ὁ Σάθας λέγει, ὅτι τῷ 1796 ἡρμήνευσε τὸν Κανόνα τοῦτον Ἰωάννης Αἰνδίου ὁ ἀρχιεπίσκοπος Μύρων (Νεοελληνικὴ Φιλολογία, σ. 613).

498) Ἰστέον ὅτι καθ' ἣν ἡμέραν ἐψάλλετο ὁ Μέγας Κανὼν οἱ εὐσεβεῖς αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου μετέφερον τὴν ὑπὸ Λουκᾶ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ ζωγραφισθεῖσαν εἰκόνα τῆς Ὁδηγητρίας ἐκ τοῦ ναοῦ εἰς τὰ ἀνάκτορα, τὴν δὲ τρίτην τῆς Διακαινησίμου ἐπανάφερον αὐτὴν λιτανεύοντες, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Κωδικοῦ καὶ τοῦ Δούκα (Codinus de Orig. c. 12. n. 11. Ducas Hist. c. 38) εἰς τὸν ναὸν αὐτῆς, ἔθνα δὲ Πατριάρχης ἐτέλει καὶ λειτουργίαν. Εἰς τὴν ἑορτὴν ταύτην ἐποίησεν Ἀκολουθίαν ὁ Πατριάρχης Ἰγνάτιος.

499) Ἐκκλ. Ἱστορ. Βιβλ. ΙΗ'. κεφ. 48

μνημονεύει ὁ Σουΐδας⁵⁰⁰, τὸν βαθέως ἐνθουσιασμοῦ καὶ δι' ἐκλεκτῶν λέξεων συντέταγμένον Ἀκάθιστον Ὑμνον⁵⁰¹ τῆς Θεοτόκου, ὅστις σύγκειται ἐξ εἰκοσι τεσσάρων Οἰκῶν, ἀκολουθοῦντων κατὰ τάξιν τὰ 24 γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου⁵⁰². Ὁ ἱερός ἄσματογράφος ἐποίησε διαφόρους ἄσματικούς Κανόνας, ἐν οἷς διακρίνονται ὁ τοῦ ὁσίου Γερασίμου τοῦ ἐν Ἰορδάνῃ (4 μαρτίου) εἰς ἦχον Δ' πρὸς τό, Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον πέλαγος, ὁ τῆς ἁγίας Γλυκερίας (13 μαρτίου), ὁ τοῦ

500) Ἐν λ. Γ ε ὡ ρ γ ι ο ς.

501) Ἀκάθιστος ὠνόμασται ὁ ὕμνος οὗτος, διότι ὅτε ἐψάλη τὸ πρῶτον εἰς τὸν ναὸν τῆς Θεοτόκου τῶν Βλαχερνῶν, πᾶς ὁ λαὸς συνέρρευσε καὶ ὑψαρίστησε τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ, τῇ θεομήτορι, ὀρθοστάδην. Ἐποιήθη τῇ προσταγῇ τοῦ Πατριάρχου Σεργίου, τῷ 626 μ.Χ. ὅτε βασιλεύοντος τοῦ Ἡρακλείου οἱ Ἀδάροι, γένος Σκυθικόν, καὶ οἱ Πέρσαι μετὰ πολυαριθμοῦ στρατοῦ ἠπέλουν τὴν ἄλωσιν τῆς Κων/πόλεως κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, οἱ δὲ Βυζαντινοὶ ἀνθίσταντο, τὴν τῆς Θεοτόκου βοήθειαν ἐπικαλοῦμενοι, διδὲ καὶ ἡγήθη φοβερά τριχυμία καὶ λατλαψ, κατασυντρίψασα τὰ πλοῖα τῶν βαρβάρων, τὰ δὲ σώματα αὐτῶν ἐξέθρασε παρὰ τῷ ἐν Βλαχέρναις ἱερῷ ναῷ τῆς Θεοτόκου Ὁδηγητρίας, εἰς ὃν συνελθὼν ὁ λαός, μετὰ τὴν καταδίωξιν καὶ τῶν ἐν τῇ ξηρᾷ ἐχθρῶν, δι' ὅλης τῆς νυκτὸς ἐδοξολόγησε τὴν Παναγίαν, μὴ καθήσας παντάπασιν.

502) Ὁ Φαβρίκιος, Λέων ὁ Ἀλλάτιος καὶ ὁ Καθέος βιογραφοῦντες τὸν Γεώργιον Πισίδην δὲν λέγουσιν τι περὶ αὐτοῦ ὡς ποιητοῦ τοῦ Ἀκάθιστου ὕμνου. Ἄλλοι παραδέχονται ὅτι ὁ ὕμνος οὗτος ἐποιήθη κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα ὑπὸ τοῦ Ἀλεξανδρέως Ἀπολλιναρίου κατ' ἄλλους ἐγένετο μετὰ τὸν θάνατον Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου, τοῦτο δ' εἰκάζουσιν ἐκ τῶν ἐξῆς στίχων «Χαῖρε τῆς ἀπάτης τὴν κάμινον σθέσασα», «Χαῖρε τύραννον ἀπάνθρωπον ἐκβαλοῦσα τῆς ἀρχῆς», «Χαῖρε τῆς ἀπάτης τὴν πλάνην πατήσασα, χαῖρε τῶν εἰδώλων τὸν δόλον ἐλέγξασα». Ὁ Κ. Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων ἀποδεικνύει σοφῶς ὅτι ὁ ποιητὴς τοῦ ὕμνου ἦν ἐγκρατὴς τῆς ἀρχαίας μετρικῆς, μιμηθεὶς τὸν Εὐριπίδην. ὡς «Ἀγγελος πρωτοστάτης—οὐρανόθεν ἐπέμφθη—εἰπεῖν τῇ Θεοτόκῃ τό, χαῖρε—καὶ σὺν τῇ Ἀσωμάτῳ φωνῇ—σωματούμενόν σε θεωρῶν Κύριε—ἐξίστατο καὶ ἵστατο—κραυγάζων πρὸς αὐτὴν τοιαῦτα», κατὰ τὸ Εὐριπίδειον «Πέμπετε τῶν δ' ἀπ' οἰκῶν—ἢ πνοιᾶτοι ζεφύρου—θοάς, ἀκάτους ἐπ' οἶδμα λίμνας—δεῦρο καλεῖν νόμος ἐς χορόν—ἀσπίσι καὶ λόγχαις Ἀχαιῶν, ἀνακτος—Ἐλλάδος ἐνναέτησιν—Ἀλίου προσέβαλεν ἄρμα». Οἱ στίχοι τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου εἶναι τρίμετροι Ἰαμβικοί, ἕκαστος δὲ ὕμνος σύγκειται ἐκ δεκατριῶν τοιοῦτων, ὧν οἱ δύο πρῶτοι εἶναι δεκασύλλαβοι, οἱ δεύτεροι δεκατρισύλλαβοι, οἱ τρίτοι δεκαεξασύλλαβοι, οἱ τέταρτοι δεκατετρασύλλαβοι, οἱ πέμπτοι καὶ οἱ ἕκτοι ἐνδεκασύλλαβοι, καὶ ὁ τελευταῖος ὀκτασύλλαβος. Ὁλος ὁ ὕμνος σύγκειται ἐκ δώδεκα Οἰκῶν, ἕκαστος δὲ στίχος ἀρχεταὶ ἀπὸ τῆς λέξεως χαῖρε, ἣτις ἐν ὅλῳ τῷ ὕμνῳ ἐπαναλαμβάνεται 132 φορές. Ἐν τῷ ὕμνῳ τούτῳ διακρίνομεν τὸ ὕψηλόν, τὴν σαφήνειαν, τὸ κομματικὸν μετὰ τοῦ περιοδικοῦ ὕφους, μεταφοράς, προσωποποιίας, ἀντιθέσεις, ἀναφωνήσεις, καὶ τὴν καταλληλίαν τῶν κοσμητικῶν ἐπιθέτων δι' ὧν ὁ ποιητὴς ἐπλεξε τὸν στέφανον τῆς Θεομήτορος.

ιερομάρτυρος Μάρκου ἐπισκόπου Ἀρεθουσίων (29 μαρτίου) εἰς ἤχον πλ. Δ' πρὸς τό, Ὑγρὰν διοδεύσας, ὁ δεύτερος κανὼν τῶν γενεθλίων τοῦ Προδρόμου (24 ἰουνίου) εἰς ἤχον Δ', πρὸς τό, Ἀνοιξω τὸ στόμα μου, ὁ πρῶτος κανὼν ἐπὶ τῇ καταθέσει τῆς Τιμίας Ζώνης τῆς Θεοτόκου (31 αὐγούστου) εἰς ἤχον Δ' πρὸς τό, Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον πέλαγος, ὁ τοῦ ἁγίου Αὐτονόμου (11 Σεπτεμβρίου διὰ τὸ ἀποδίδοσθαι τὴν ἑορτὴν τῆς Θεοτόκου) εἰς ἤχον Δ' πρὸς τό, Ἀρματα Φαραῶ, ὁ πρῶτος Κανὼν τῶν Εἰσοδίων (21 νοεμβρίου) εἰς ἤχον Δ' πρὸς τό, Ἀνοιξω τὸ στόμα μου, ὁ τοῦ Τελώνου καὶ Φαρισαίου εἰς ἤχον πλ. Β' πρὸς τό, Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεζεύσας ὁ Ἰσραήλ, ὁ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ (β' Κυριακὴ Νηστειῶν) εἰς ἤχον Δ' πρὸς τό, Ἀνοιξω τὸ στόμα μου. Ἐποίησε πρὸς τούτοις καὶ στιχηρά, ὡς τὸ εἰς τὰ ἐσπέρια τῆς μάρτυρος Χριστίνης (24 ἰουλίου). Δοξαστικὸν τῶν Ἀποστίχων εἰς ἤχον Β', καὶ ἄλλα πολλὰ ⁵⁰³. Ἐζῆσε κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ Ζ' αἰῶνος.

Μάξιμος Ὁμολογητής, ἐγεννήθη τῷ 580 ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐξ ἐπισήμου οἰκογενείας, ὑπῆρξεν ἐπὶ μακρὸν ἰδιαίτερος γραμματεὺς τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου, εἶτα δὲ ἐμόνασεν ἐν τινὶ ἐν Χρυσοπόλει μονῇ, ἧς καὶ ἡγούμενος ἀνεδείχθη. Ἐθαυμάσθη διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτοῦ παιδείαν καὶ τὰς περὶ τὴν μουσικὴν γνώσεις αὐτοῦ· ἔγραψε πολλὰ καὶ διάφορα· ἐξεδήμησε δὲ πρὸς Κύριον δέσμιος ἐν τῇ Λαζικῇ τῷ 662.

Γερμανὸς Ὁμολογητής Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, υἱὸς Ἰουστινιανοῦ τοῦ πατρικίου, γεννηθεὶς ἐν Κ]πόλει, μεσουῶντος τοῦ Ζ' μ. Χ. αἰῶνος. Ὑπῆρξεν ἐκ τῶν διασήμεων ὑμνωδῶν τῆς Ἐκκλησίας⁵⁰⁴. Τῷ 715 προσβιβάσθη εἰς τὸν θρόνον Κ]πόλεως πρότερον

503) Περὶ τῶν ἔργων τοῦ Πισίδου ἴδε τὸν Φαβρίκιον *Biblioth. graeca* T. VIII. p. 612 Harles.

504) Ἐν τῷ ἀρχαίῳ Τριωδίῳ (*Triodion graecum*. Ven. 1601) ἐνθα ὑπάρχουσιν ἐξωγραφισμένοι οἱ τὰ μέλη πλέξαντες θεοὶ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ἢ εἰκὼν τοῦ θεοῦ Γερμανοῦ κατέχει τὴν πρώτην θέσιν. Ὑπὸ ἐνδύματα ἐπισκόπων ὑπάρχουσιν ὁ Γερμανός, ὁ Σωφρόνιος, ὁ Μεθόδιος, ὁ Φιλόθεος, Ἀνδρέας ὁ Κρήτης, Ἰωάννης Εὐχαΐτων, Γεώργιος Νικομηδείας, ὁ Κυπριανὸς καὶ ὁ Ἀνατόλιος. Ὑπὸ μοναχικὴν περιβολὴν Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ὁ Κοσμάς, Ἰωσήφ ὁ ὕμνογράφος, Θεοφάνης ὁ Γραπτός, ὁ Βύζας, Στέφανος ὁ ἀγιοπολίτης, Γεώργιος ὁ Σικελιώτης, ὁ Συμεών, ὁ Ἀρσένιος, ὁ Βαθύλας, Ἐφραίμ ὁ Καρίας, Ἀνδρέας ὁ Πυρρός, Θεόδωρος ὁ Στουδίτης, Κάσσια ἡ μοναχὴ. Ἐν κοσμικῇ περιβολῇ Λέων ὁ αὐτοκράτωρ, Λέων ὁ Μαγίστωρ, Βασίλειος ὁ Πηγοριώτης, ὁ Ἰουρτίνος καὶ ὁ Σέργιος.

505) Goari Euchologium. p. 200.

Λέων Βύζας ἢ **Βυζάντιος** ὁ καὶ Σχολαστικός, ἐκ τῶν ἐπισήμων ὑμνογράφων καὶ ἁσματογράφων τῆς Ἐκκλησίας, ἀνθήσας κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Ζ' ἑκατονταετηρίδος. Εἰς τὰ Μηναια ἀπαντῶμεν πολλὰ στιχηρὰ φέροντα τὸ ὄνομα «Βύζαντος» ἢ «Βυζαντίου»· οἶον, εἰς τὴν Περιτομὴν τοῦ Χριστοῦ (1 ἰανουαρίου), εἰς τὸν ἀπόστολον Βαρνάβαν, τὴν Γέννησιν τοῦ Προδρόμου καὶ τοὺς ἀποστόλους Πέτρον καὶ Παῦλον (11, 24, 29 ἰουνίου), εἰς τὸν προφήτην Ἑλίου καὶ τὸν μάρτυρα Παντελεήμονα (20, 27 ἰουλίου), εἰς τοὺς μάρτυρας Μάμαντα καὶ Εὐθύμιον, εἰς τὸν Πρόδρομον καὶ Ἰωάννην τὸν Θεολόγον (2, 16, 24, 26 Σεπτεμβρίου), εἰς τὸν ἀρχιστράτηγον Μιχαήλ, εἰς τοὺς μάρτυρας Μηνᾶν καὶ Βίκτορα, εἰς τὸν ἀπόστολον Φίλιππον (8, 11, 14 νοεμβρίου), εἰς τὴν μάρτυρα Βαρβάραν, ἱεράρχην Νικόλαον καὶ προφήτην Δανιὴλ (4, 6, 17 δεκεμβρίου). Ἐποίησε τὰ στιχηρὰ τῆς Λιτῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ (25 μαρτίου) καὶ τῶν ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης (21 μαΐου), τὸ εἰς ἧχον πλ. Δ' Δοξαστικὸν τῶν Ἀποστίχων Μαρίας τῆς Μαгдаληνῆς (22 ἰουλίου), τὸ εἰς ἧχον πλ. Δ' Δοξαστικὸν τῶν Αἰῶνων τῆς Μεταμορφώσεως (6 αὐγούστου), τὸ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου στιχηρὸν Ἰδιόμελον «Ὅτε ἡ Μεταστάσις», τὰ προεόρτια τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως στιχηρὰ Δοξαστικὰ «Σπήλαιον εὐτρεπίζου» εἰς ἧχον πλ. Β' καὶ τὸ εἰς τὸν αὐτὸν ἧχον «Ἀνύμφευτε Παρθένε», τὸ τῆς ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας Δοξαστικὸν καὶ τὸ «Καὶ νῦν» τῶν Ἀποστίχων (22 δεκεμβρίου), ἀμφότερα εἰς ἧχον πλ. Α'. Ὁ αὐτὸς ἐποίησε καὶ ἄλλα παρόμοια Τροπάρια.

Θεόδωρος Συκεώτης συνεχρόνησε τῷ ἁσματογράφῳ Γεωργίῳ τῷ Πισίδῃ. Χρηματίσας μοναχός, περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου αὐτοῦ ἀνεδείχθη ἐπίσκοπος τῆς ἐν Γαλατίᾳ Ἀναστασιουπόλεως, ἐτελεύτησε δὲ ἐπὶ Ἡρακλείου⁵⁰⁶. Αὐτῷ ἀνήκουσι τὰ στιχηρὰ εἰς τὴν μάρτυρα Ἀγάθην (5 φεβρουαρίου), καὶ εἰς τὸν ὅσιον Ἀντώνιον (17 ἰανουαρίου)⁵⁰⁷. Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Συκεώτου ἐπιγράφεται στιχηρὸν εἰς τοὺς ἐν Ἀμορίῳ μάρτυρας (6 μαρτίου), ἀλλὰ τὸ ποίημα τοῦτο δέον νὰ ἀποδοθῇ εἰς μεταγενέστερον Συκεώτην, καθόσον μάλιστα οἱ ἐν λόγῳ μάρτυρες ἤθλησαν δύο αἰῶνας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Συκεώτου.

Κοσμάς Ξένος ἢ **Ἰκέτης** ἐκ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Ἑλλήνων καταγόμενος⁵⁰⁸. Καὶ *Ξένος* μὲν καλεῖται διότι μετὰ καὶ ἄλλων Χριστιαν-

506) Ἴδε Συναξαριστὴν Νικοδήμου Ἀγιορείτου, τῇ 22 ἀπριλίου.

507) Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Μελετίου, τομ. Β' σ. 140.

508) Οἱ τὴν Μουσικὴν Βιβλιοθήκην συντάξαντες ἐν σελίδι μὴ συγχεύουσι τὸν Κοσμάν τοῦτον μεθ' ἑτέρου συγχρόνου Κοσμά, μαθητοῦ τοῦ πρώτου.

νῶν αἰχμαλώτων ἐκ τῆς ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν κυριευθείσης Ἰταλίας μετηνέχθη καὶ αὐτὸς εἰς τὴν τῶν κρατούντων πρωτεύουσαν πόλιν Δαμασκόν. Ἐξηγόρασε δ' αὐτὸν ἐκ τῶν φυλακῶν, ἕνεκα τῆς πολυμαθείας αὐτοῦ, ὁ εὐσεβὴς Σέργιος πατὴρ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, μεγάλης φήμης καὶ ἐπιρροῆς ἀπολαύων παρὰ τοῖς Καλίφαις, καὶ διετήρει ἐν τῷ μεγάρῳ αὐτοῦ· ἐπειδὴ δὲ εἰς ἀντιμισθίαν τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἰκέτευε νυχθημερὸν τὸν ὕψιστον ὑπὲρ τοῦ εὐεργέτου αὐτοῦ Σεργίου ἐκλήθη καὶ Ἰκέτης. Ὁ Κοσμάς ἐδίδαξε τὰ ἱερὰ γράμματα καὶ τὰς λοιπὰς ἐπιστημονικὰς γνώσεις τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ τὴν Μουσικὴν εἰς τὸν γνήσιον υἱὸν τοῦ Σεργίου, Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνόν, καὶ τὸν θετὸν υἱόν, Κοσμάζν τὸν Ἀγιοπολίτην ἢ Ἱεροσολυμίτην καὶ Μελωδὸν ἐπωνυμούμενον. Κατέλυσε τὸν βίον τῷ 740 μ. Χ.⁵⁰⁹.

509) Τοῦ σοφωτάτου τούτου ἀνδρὸς τὰ συγγράμματα ἀπωλέσθησαν ἐπὶ τῇ ἐκπορθήσει τῆς πατρίδος αὐτοῦ.

ΜΕΡΟΣ Β'.

ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ

Ο ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΔΙΑΡΡΥΘΜΙΣΤΗΣ

ΒΙΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ

Εἴπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὅτι οἱ πατέρες τοῦ Δ' καὶ Ε' αἰῶνος σφοδρῶς ἐπετέθησαν κατὰ τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ εἰσαχθείσης μουσικῆς, τῆς ἐπὶ τὸ θεατρικώτερον προσκλινούσης. Ἀλλ' εἰς οὐδὲν ἔσχυσεν ἡ φωνὴ αὐτῶν, τοῦναντίον ἡ περὶ τὴν μουσικὴν κατὰχρησις ἐπηύξησε προϊόντος τοῦ χρόνου. Ἐπέστη λοιπὸν ἀνάγκη ἵνα τεθῇ φραγμὸς πρὸς περιφρούρησιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Ἦτο ἀνάγκη νὰ παρουσιασθῇ ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ κόσμου εἰς βαθὺς μουσικὸς ἐπιστήμων ἵνα μεταδῶσθαι τῇ μουσικῇ καὶ τὴν κανονικὴν ὁμορρυθμίαν καὶ τὰ ἄξια τῇ χριστιανικῇ λατρείᾳ αἰσθήματα, ἀποκαθαίρων οὕτω τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἄσμα ἐκ τῆς θυμελικῆς κοσμικῆς μουσικῆς καὶ περιορίζων αὐτὸ εἰς μόνην τὴν φωνὴν τῶν ψαλτῶν. Ὁ τὴν περιττὴν τῆς θυμελικῆς μουσικῆς τέχνην ἀναλαβὼν μετρίσσαι καὶ τὰς ἀτόπους τῶν ἀμαθῶν κραυγὰς παρακωλύσαι ἦν ὁ περιώνυμος καὶ μέγιστος τῆς Ἐκκλησίας πατὴρ καὶ διδάσκαλος **Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός**⁵¹⁰, ἀνὴρ ἐλλογισμώτατος, κατὰ Σουίθαν, καὶ οὐδενὸς δεύτερος τῶν κατ' αὐτὸν ἐπὶ παιδείᾳ λαμψάντων⁵¹¹, διακριθεὶς ὡς μέγας ἀριστοτελικὸς φιλόσοφος⁵¹², ὡς διάσημος θεολόγος⁵¹³ τὰς βάσεις θέμενος τῆς δογ-

510) Περὶ Δαμασκηνοῦ πρβλ. Migne, τόμ. 94—96. Φαβρίκιον τομ. 9. σ. 182. Cave σ. 410.

511) Ἐν λέξει Ι. Δαμασκηνός.

512) Θεωρητὸς μᾶλλον ἀριστοτελικὸς φιλόσοφος, εἰ καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν προσαγορεύει ἐκ λεκτικὸν ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς Διαλεκτικῆς αὐτοῦ «Ἐρῶ τοιγαροῦν ἑμὸν οὐδέν· τὰ δὲ σποράδην θεοῖς τε καὶ σοφοῖς ἀνδράσι λειλεγμένα συλλήβδην ἐκθίσσομαι».

513) Τὸν Δαμασκηνὸν ὡς φιλόσοφον καὶ θεολόγον ἐξετάζει ὁ εὐπαίδευτος

ματικής θεολογίας ⁵¹⁴, και ὡς ἄριστος μουσικός τὴν ἱερὰν μουσικὴν διαρρυθμίσας καὶ ἀναδειχθεὶς διαπρεπέστατος ἐν τοῖς ἱεροῖς τῆς ἐκκλησίας μελωδοῖς· διὸ καὶ δικαίως ὑπὸ τῶν μετέπειτα μελωδῶν ἐκλήθη *Μαίστωρ* ⁵¹⁵. Καὶ ὡς ὁ μεσαιὼν δὲν εἶναι μεμονωμένη ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐποχὴ, ἀλλὰ βυθίζει τὰς ρίζας εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους καὶ ἐπεκτείνει τοὺς κλάδους αὐτοῦ μέχρι τῶν χρόνων ἡμῶν, οὕτω καὶ ὁ Δαμασκηνὸς τὸ μεταίχμιον ὧν τῆς ἀρχαίας καὶ νεωτέρας ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, παρέχει ἡμῖν ἰδιαζόντως τὸ φιλοσοφικὸν διαφέρον τῆς μουσικῆς ἱστορίας κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους. Τὸν βίον τοῦ Δαμασκηνοῦ περιγράφουσιν ὁ ἀρχαιότερος τῶν βυζαντινῶν χρονογράφων Θεοφάνης ὁ Ὁμολογητής, ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Ἰωάννης ⁵¹⁶, Κωνσταντῖνος Ἀκροπολίτης ὁ μέγας Λογοθέτης ⁵¹⁷, Σουΐδας καὶ Κεδρηνός. Ὁ πανευκλεὴς Ἰωάννης κατὰ τοὺς βιογραφησάντας αὐτόν, γεννηθεὶς περὶ τὸ 676 σωτήριον ἔτος, μετέστη πρὸς Κύριον τῷ 756. Ὁ ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος Παλαμάς ὁμιλῶν ἐν ὁλίγοις ἐν τῇ *Ἱεροσολυμιάδι* ⁵¹⁸ περὶ τοῦ Χρυσορρόα τῆς Ὁρθοδοξίας

κληρικὸς Κωνσταντῖνος Στρατούλης (ἐπίσκοπος Κυθήρων) ἐν ἰδίᾳ διατριβῇ δημοσιευθεῖση εἰς τὸν *Εὐαγγελικὸν Κήρυκα*. Ἐν Ἀθήναις 1860. ἔτος Ε', ἀριθ. 1, σ. 1—12. ἀριθ. 2 σ. 49—54. ἀριθ. 3 σ. 97—108. ἀριθ. 4 σ. 167—171. ἀριθ. 5 σ. 193—199. ἀριθ. 7 σ. 289—297. ἀριθ. 8 σ. 337—341. ἀριθ. 9 σ. 385—390. ἀριθ. 11 σ. 481—495. ἔτος Σ' ἀριθ. 8 σ. 406—418. ἔτος Ζ' 1863 ἀριθ. 3 σ. 152.

514) Καὶ Μακάριος ὁ Ἀγκύρας ἐπίσκοπος φησὶ «Δαμασκηνὸν μέντοι εἰπὼν, πάντας τοὺς διδασκάλους συμπεριλαβὼν ἐδήλωσα στόμα γὰρ καὶ διερμηνεὺς οὗτος ὁ πάνυ πάντων τῶν θεολόγων, οὐ χάριν, καὶ οἷς γράφει, οὐ λέγω, ἀλλὰ λέγομεν φησίν· οὐ γὰρ ἤλίκον τὸ τῶν λόγων ὕψος καὶ ἡ τῶν δογμάτων ἀκρίβειά τε καὶ στάθμη καὶ ὅσον τὸ ἐν ἅπασιν μέγιστον κλέος, ἡ τῶν οἰκουμενικῶν ἁγίων συνόδων ἐβδόμη παρίστησι. (Κατὰ Βαβλαάμ, κεφ 35. Ὁρα καὶ πρᾶξιν τῆς ΣΤ' Οἴκου. Συνόδου).

515) Ὁ Μαίστωρ τοῦ ἐκκληροῦ ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς βαθμοῖς ὠνομάζετο καὶ Δομέστικος, ὧν διδασκαλὸς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ χοροῦ. Ἡ ἔπωνυμία τοῦ Μαῖστορος δέδοται εἰς ἐκείνους μόνον τοὺς διδασκάλους οἵτινες ἦσαν γνωστοὶ ἐπὶ ἐξόχους προτερήμασι καὶ μουσικοῖς συγγράμμασιν· ὁ Μαίστωρ διέθετε τὰ ἱερὰ ἄσματα εἰς τοὺς ψάλτας, καὶ ὥριζε τὸ μέτρον καὶ τὴν τάξιν τῶν ἁσμάτων. Ἐκτὸς τοῦ πρώτου Δομεστικῶν ἐνίοτε διωρίζοντο καὶ ἕτεροι δύο διὰ τε τὸν δεξιὸν καὶ ἀριστερὸν χορόν, ἐν καιρῷ δὲ τῆς θείας λειτουργίας περιεβάλλοντο λευκὰ στιχάρια, ὡς καὶ ὁ Πρωτοψάλτης (βλέπε Λεξικὸν Δουκαγγίου ἐν λέξει Δομέστικος).

516) *Acta Sanctorum, Maius*, τομ. Β'.

517) *Migne Patrologia Graeca*. Τομ. 140, σ. 812—886.

518) Ἐν Ἱεροσολύμοις. 1862. σ. υά.

Νείλου, τοῦ θεοῦ Δαμασκηνοῦ, προστίθῃσιν ὅτι ὁ ἱερός αὐτοῦ τάφος ἐς δεῦρο καινὸς σώματος περισώζεται⁵¹⁹. Πατρίδα ἔσχε τὴν τότε περιφανῆ καὶ λαμπρὰν καὶ τῆς ἐώας προκαθημένην Δαμασκόν, ἐξ ἧς καὶ Δαμασκηνός⁵²⁰, καὶ ἄφ' ἧς τσαυτὰ ἐβλάστησαν καὶ εἰς ἀρχαιοτέρους χρόνους μυρίπνοα ἀνθη τὸν λειμῶνα τῆς ἐκκλησίας καθωραΐσαντα· εἶλκε τὸ γένος ἐξ ἐπιφανεστάτου οἴκου, καθὰ μαρτυρεῖ καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Ἀκροπολίτης, ἀναιρῶν τοὺς αἰρετικούς τοὺς τὴν δόξαν τοῦ ἡμετέρου Δαμασκηνοῦ ἀγωνιζομένους ἀμαυρῶσαι «Οὕτω μὲν οὖν ἐκ διαδοχῆς οἱ τοῦ ἁγίου γεννήτορες εὐσεβεῖς καὶ τὸν κατ' ἀρετὴν βίον ἐπιφανεῖς· μὴ γὰρ δὴ δεξώμεθά τινας ἑτεροῖα τὰ περὶ αὐτὸν ἱστορηκότας ἀπερισκέπτως καὶ τὰ τῆς ἀληθείας μὴ διηκριβωκότας, καὶ τὰ τῶν ἁγίων προγόνων· καὶ γὰρ ἀληθῶς ἅγιοι, μέσον ἀσεβῶν εἰλικρινῆ τὴν πίστιν τηρήσαντες, τῶν ἁγίων ὄντων φυτοσπόρων, τοῦ ἁγιωτάτου τοῦδε καὶ θειοτάτου καταψευδομένους ἀνδρός, καὶ οἷον ὑπὲρ αὐτοῦ τοὺς ἐξ ὧν προελήλυθε στηλιτεύοντας· ἀλλ' εὐσεβεῖς μὲν οἱ γενάρχαι τῷ μακαρίῳ, ὡς ἡ ἀληθὴς ἀνέκαθεν ἱστορία παραδεδωκεν, εὐσεβεῖς δὲ οἱ πατέρες καὶ ἀρετῆς διὰ πάσης ἀντιποιοῦμενοι βιοτῆς».

Ὁ βιογράφος τοῦ ἱεροῦ ἀνδρὸς πατριάρχης Ἱεροσολύμων Ἰωάννης⁵²¹ διηγεῖται ὅτι ὁ πατὴρ τοῦ νεαροῦ τῆς Ἐκκλησίας Ὁρφέως⁵²² Σέρ-

519) Ἴδε καὶ Συναξαρ. Δεκεμβρ. δ' καὶ Σιωνίτ. Προσκυνητ. Κ. Οἰκονόμου σ. 28.

520) Πολλοὶ τῶν νεωτέρων συνέχεον τὸν ἐκ Δαμασκοῦ Ἰωάννην πρὸς ἄλλους συνωνύμους Δαμασκηνούς, ἄφ' ὧν δεόν ἵνα διακρίνῃται. Α') ὑπῆρξεν Ἰωάννης Δαμασκηνὸς τοῦ πικλὴν Μεσουέ, ἀκμάσας ἐπὶ Θεοφίλου αὐτοκράτορος τὸν ἱατρὸν μετερχόμενος καὶ ὁπαδὸς τοῦ Μωάμεθ. Β') ὁ Δαμασκηνὸς Στουδίτης μοναχὸς Θεσσαλονικεὺς, ὃς συνέγραψε διαφόρους πανηγυρικοὺς λόγους εἰς τὰς μνήμας τῶν ἁγίων εἰς ὕψος κοινότατον· ἡ δὲ βίβλος ἐπιγράφεται «Θησαυρὸς Δαμασκηνοῦ μοναχοῦ τοῦ ὑποδιακόνου καὶ Στουδίτου». Τὸ κύριον ὄνομα αὐτοῦ εἶναι Δαμασκηνός. Γ') ὁ ἐπίσκοπος Δαμασκηνός, ὁ τὰ Ποικίλα συντάξας εἰς κοινὴν γλῶσσαν, ἐκ τε τοῦ Αἰλιανοῦ καὶ Ἀριστοτέλους καὶ ἄλλων περὶ τῆς τῶν ζώων φύσεως, εἰς κεφάλ. 90. Δ') Ὁ Ρονδίνης ἐπίσκοπος Δαμασκηνός, ὅστις ἔχει καὶ σύγγραμμα ἐπιγραφόμενον «Δαμασκηνοῦ ἐπισκόπου Ρονδίνης διάλογος μετὰ τοῦ ἡγουμένου τῆς ἁγίας Ἀναστασίας» ταλανισμὸς κατὰ τῶν νῦν τῆς Ἑλλάδος ἐπισκόπων (Φαβρ. Ἑλλ. Βιβλ. Βιβλ. Ε' κεφ. 25, σ. 683).

521) Migne Patrologia curs. compl. τομ. 94 σ. 430—490. Τὸν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου συνυφανθέντα βίον Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, οὗ ἡ ἀρχὴ «Τοῖς τετηρηκόσι» ἀνέγνωμεν καὶ εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 173 βίβλον ἐκ μεμβράνης ἐν τῇ ἐν Ἀγίῳ ὄρει ἱερᾷ μονῇ τοῦ Διονυσίου· ἀλλ' ἀδλεψία πάντως τοῦ ἀντιγραφῆως, ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Ἰωάννης ὀνομάζεται ἐν τῷ χειρογράφῳ Πατριάρχης Ἀντιοχείας.

522) Τὸν Δαμασκηνὸν Νικηφόρος ὁ Κάλλιστος (Συνύψει τῆς Γραφῆς) ἐν

γιος τοῦνομα διοικητῆς ὧν τῆς εἰς τοὺς Σαρακηνούς ὑποτεταγμένης
 Δαμασκοῦ, κατ' ἄλλους δὲ θησαυροφύλαξ τοῦ Καλίου Ἀβδοῦλ Με-
 λικ τοῦ Α' ⁵²³, ἐξηγόρασε τὸν ὑπ' αὐτοῦ αἰχμαλωτισθέντα πολυμαθῆ
 Ἴταλὸν ⁵²⁴ μοναχὸν Κοσμᾶν, τὸν καὶ Ἀσύγκριτον ἐπιλεγόμενον, ὡς
 μὴ δυνάμενον ἵνα συγκριθῇ κατὰ τὴν παιδείαν καὶ ἀρετὴν μετὰ τῶν
 ἑαυτοῦ συγχρόνων, σοφὸν ὄντα τὸν λόγον, διαπρεπῆ τὴν εὐσέβειαν,
 ἀπλοῦν τὸν τρόπον, τὰ ἤθη αἰδέσιμον καὶ πόνοις τῶν ἀρετῶν ἐγγε-
 γυμνασμένον, ὑπ' ὃν καὶ ἐξεπαιδεύθη ὁ ἱερός Ἰωάννης ἐπιμελῶς καὶ
 εὐλαβῶς ⁵²⁵, ὡς καὶ ὁ ὁμώνυμος τῷ διδασκάλῳ, ὁ ὕστερον χρηματίσας
 Μαΐουμᾶ ἐπίσκοπος ⁵²⁶ καὶ διάσημος τῆς Ἐκκλησίας ἁσματογράφος.
 Ἐν τῷ εὐάνθει λειμῶνι τῶν φιλοσοφικῶν καὶ ἱερῶν μαθημάτων περι-
 ηγούμενος τὰ κράτιστα συνελέξατο καὶ εἰς ἄκρον ἤλασε παιδείας θύ-
 ραθὲν τε καὶ ἔσω. Φησὶ δὲ καὶ ὁ Κεδρηνός « Ἦν τῷ τε βίῳ καὶ τῷ
 λόγῳ διδασκαλὸς ἄριστος, πάσης γνώσεως θείας τε καὶ ἀνθρωπίνης
 ἐμπεπλησμένος » ⁵²⁷. Τοιοῦτος γενόμενος οὐκ ἐλάνθανε τοὺς ἐν τῇ Σιῶν
 προεστῶτας, οὐδὲ συγκρύψαι ἠδύνατο τὴν τηλαυγῶς ἀπαστράπτουσιν
 λάμψιν τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ καὶ συνέσεως καὶ παιδείας· διὸ καὶ προ-

ἱαμβείοις στίχοις ἀριθμεῖ κεφαλαιωδῶς τοὺς ἐξόχους μελωδοὺς ἀποκαλεῖ Ὁ ρ-
 φ έ α ν ε α ρ ό ν.

« Οἱ τὰ μέλη πλέξαντες ὕμνων ἐνθέων,
 Ἡ λύρα τοῦ Πνεύματος Κοσμᾶς ὁ Ξένος,
 Ὁ ρ φ έ υ ς ν ε α ρ ό ς ἡ Δ α μ α σ κ ό θ ε ν χ ά ρ ι ς
 Καὶ Θεόδωρος Ἰωσήφ οἱ Στουδίται,
 Ὅργανα τὰ κράτιστα τῆς μουσουργίας
 Ξένη τε Σειρὴν Ἰωσήφ ὕμνογράφος
 Μέλος παναρμόνιον Ἀνδρέας Κρήτης.
 Καὶ Θεοφάνης ἡ μελιχρὰ κινύρα
 Γεώργιος Λέων τε, Μάρκος, Κασσία».

523) Ἴδε Εὐαγγελικὸν Κήρυκα. Ἐν Ἀθήναις 1862, ἔτος ΣΤ' ἀριθ. 8 σ.
 338. Διατριβὴ περὶ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ ὑπὸ Μισαήλ μητροπολίτου Ἀ-
 θηνῶν.

524) Ἐκ τῶν ἐν Καλαβρίᾳ τῆς Ἰταλίας κατοικούντων Ἑλλήνων.

525) Βλ. Fabricii Biblioth. Graeca T. IX. p. 685 Harles.

526) Ὁ ἱερός Δαμασκηνὸς διετήρει πιστῶς τὰς μετὰ τοῦ Κοσμᾶ ἀδελφι-
 κάς σχέσεις καὶ μετὰ τὸν διορισμὸν αὐτοῦ εἰς τὴν εἰκοσι στάδια ἀπέχουσαν τῆς
 Γάζης ἐπίσκοπὴν Μαΐουμᾶ. Ὁ μοναχὸς Ἰωάννης ἔγραφε πρὸς τὸν ἐπίσκοπον
 Κοσμᾶν « Τῷ ὁσιωτάτῳ καὶ θεοφιλεστάτῳ πατρὶ Κοσμᾶ, τῷ παναγιωτάτῳ ἐπι-
 σκόπῳ Μαΐουμᾶς, Ἰωάννης ὁ ἄχρετος μοναχὸς καὶ πρεσβύτερος ἐν Κυρίῳ χαίρειν ».

527) Ἐν ἔτσι ι' Λέοντος Ἰσαύρου.

τροπή καὶ παρακλήσει τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Ἰωάννου⁵²⁸ ἐνδύεται τὸ μοναχικὸν τριβῶνιον καὶ χειροτονεῖται ὑπ' αὐτοῦ πρεσβύτερος⁵²⁹. Ἐκλεξάμενος δὲ ὡς διαμονητήριον τὴν οὐ πόρρω τῶν Ἱεροσολύμων μονὴν τοῦ ἁγίου Σάββα, διήλθεν ἐν αὐτῇ τὸν βίον συγγράφων καὶ μελετῶν, ἐξ οὗ καὶ Ἱεροσολυμίτης λέγεται. «Καὶ ἀπιὼν—λέγει ὁ Ἱεροσολύμων Ἰωάννης—εἰς Ἱερσόλυμα καὶ τὴν προσήκουσαν προσκύνῃσιν ποιησάμενος ἐν τόποις τούτοις τοῖς σεβασμίοις, ὡς ἔλαφος διψῶσα, διὰ τὸν Θεὸν εἰς τὴν ἔρημον ἐξείσι, καὶ τὴν τοῦ θεοφόρου Σάββα Λαύραν καταλαμβάνει». Ἐν τῇ μονῇ διατελὼν ἐπολέμησεν ἰσχυρῶς κατὰ τῶν εἰκονομάχων αὐτοκρατόρων Λέοντος Γ' τοῦ Ἰσαύρου καὶ Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου καὶ δι' ἐπιστολῶν παρῇνει τοὺς

528) Ὁ Ἰωάννης οὗτος εἶναι ἕτερος καὶ οὐχὶ ὁ βιογράφος τοῦ φωστῆρος τῆς Δαμασκοῦ, διότι ὁ βιογράφος εἶναι μεταγενέστερος τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἀκμάσας περὶ τὰ μέσα τοῦ δεκάτου αἰῶνος, καὶ εἶναι αὐτὸς ἐκεῖνος, ὅστις, κατὰ τὸν Ἰωάννην Σκυλίτην ἐκάτῃ ζῶν ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν, ὅτε καὶ ὁ περικαλλὴς ναὸς τοῦ Κυριακοῦ τάφου ἐπυρπολήθη, ἐν ἔτει 967, ὡς συμβουλευσας δῆθεν τὸν Νικηφόρον Φωκῆν νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Συρίαν καὶ Κιλικίαν, κατεχομένην ἤδη ὑπ' αὐτῶν. (Μελετίου Ἑκκλ. Ἱστορία).

529) Τινὲς ἠθέλησαν νὰ στερήσωσι τὸν Δαμασκηνοὺν τῆς ἱερωσύνης, ἀρνούν-μενοι ὅτι ὑπῆρξε καὶ πρεσβύτερος. Τὴν ἀλήθειαν μαρτυροῦσιν οἱ βιογράφοι τοῦ ἁγίου ἀνδρὸς καὶ ἄλλοι· ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων γράφει «Ἰωάννην δὲ ὁ τοὺς τῶν Ἱεροσολύμων ἰθύνων ὄτακας ἐκ θεοπνευστίας μεταστειλάμενος, ἐν καθέδρᾳ πρεσβυτέρων αἰνεῖν τὸν Κύριον τοῦτον χειροτονεῖ». Στέφανος δὲ ὁ Βυζάντιος ἐν τῷ βίῳ Στεφάνου τοῦ νέου μάρτυρος, τοῦ ἐπὶ τοῦ Κοπρωνύμου τὸν στέφανον τοῦ μαρτυρίου δεξαμένου, φησὶν «ἐν οἷς καὶ ὁ τιμιώτατος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς θεοφιλὴς πρεσβύτερος». Καὶ αὐταὶ δὲ πᾶσαι σχεδὸν τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ αἱ ἐπιγραφαὶ τοιοῦτον αὐτὸν κηρύττουσι, τὸ αὐτὸ μαρτυροῦσι καὶ αἱ σωζόμεναι αὐτοῦ Ὁμιλῖαι, καὶ τὰ Μηναῖα οὕτω γράφουσι «Μνήμη τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου μοναχοῦ καὶ πρεσβυτέρου τοῦ Δαμασκηνοῦ». Ἐν τῇ λαμπρᾷ βιβλιοθήκῃ τῆς ἱερᾶς ἀγιορειτικῆς μονῆς τῆς μεγίστης Λαύρας, εἰς ἣν εὐηρεστήθη νὰ ὀδηγήσῃ ἡμᾶς ὁ λόγιος μοναχὸς Ἀλέξανδρος Εὐμορφόπουλος ὁ Λαυριώτης, εὕρηται εἰς μουσικὴν τινα Ἀνθολογίαν ἢ εἰκὼν τοῦ Δαμασκηνοῦ κεχρωματισμένη ἐν περιβολῇ πρεσβυτέρου. Ἐν τῇ αὐτῇ βίβλῳ εὕρηται καὶ αἱ εἰκόνες Πέτρου τοῦ Φυγᾶ, Δανιὴλ, Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου, Ἰακώβου τοῦ Πρωτοψάλτου, Χρυσάφου τοῦ νέου, Πέτρου τοῦ Μπερεκέτου, Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου, Μανουὴλ τοῦ Χρυσάφου, Ἰωάννου τοῦ Κουκκουζέλη, Βαλασίου τοῦ ἱερέως καὶ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν. Ἐν ἐτέρᾳ μουσικῇ βίβλῳ τῆς αὐτῆς βιβλιοθήκης εἶδομεν ἐν εὐμεγέθει σχήματι τὴν εἰκόνα Ἰωάννου τοῦ Γλυκῆως φέροντος ἱερατικὴν στολήν. Ἐνταῦθα εἰρήσθω ἐν παρόδῳ ὅτι καὶ εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς μονῆς Ξηροποτάμου ὑπ' ἀριθ. 302 εὕρηται βιβλίον, ἐν ᾧ ὑπάρχει Πολυέλειος «Δοῦλοι Κύριον» Πέτρου τοῦ Μπερεκέτου μετὰ τῆς εἰκόνος αὐτοῦ ἐν μεγάλῳ σχήματι καὶ μετὰ τῆς ἀρχαϊκῆς ἐκείνης περιβολῆς.

ἐν Κ/πέλει προασπίζων τὴν τιμὴν καὶ προσκύνῃσιν τῶν εἰκόνων. «Ὁ δὲ χαριτώνυμος οὗτος ἀνὴρ — λέγει ὁ Ἱεροσολύμων Ἰωάννης—οὗ τὴν Θράκην τότε οἰκῶν εἰς Σαυρομάτας ἀπέτρεχεν, οὐδὲ ἐκ τῆς Βύζαντος εἰς Ἡρακλείας στήλας ἀπέφευγεν, ἀλλ' ἐν Δαμασκῷ τὸ πρότερον, ἐν Παλαιστίνῃ τὸ δεύτερον τὰς διατριβὰς ποιούμενος, καὶ ἐν ἐρήμῳ τόπῳ ἀσκούμενος, ἀντεπαλαμάτο πρὸς τὸν Λέοντα γενναιότατα». Καὶ ἡ Ἐκκλησία ἀπονέμουσα αὐτῷ τὸν ἔπαινον ψάλλει εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ τὸ ἐξῆς Τροπάριον «Τῷ ζήλῳ πυρούμενος, τῶν θεομάχων αἱρέσεων ἅπασαν κακόνοιαν ἀνέτρεψας συντόνως, συγγράμμασι λευκάνας πᾶσι τρανῶς πάλοι τὰ σποράδην τοῖς σοφοῖς, ὦ Ἰωάννη, συγγεγραμμένα ἰσχνῶς». Οἱ δὲ ἀνένδοτοι καὶ καρτερικοὶ αὐτοῦ ἀγῶνες οὐκ ἔμειναν ἄκαρποι, ἀλλὰ καλοὺς καὶ ἀφθόνους παρήγαγον τοὺς πεποθημένους καρπούς, οὓς καὶ ἡ Ἐκκλησία ἐβράβευσε τιμητικῶς.

Ὁ θεὸς Ἰωάννης ἕνεκα τῆς περὶ τὸ λέγειν δεινότητος καὶ τῆς ἀφθονίας τῆς παραπλησίως χρυσῷ ρεούσης χάριτος ἐν τῇ διδασκαλίᾳ καὶ τῷ βίῳ αὐτοῦ ἐπωνομάσθη Χρυσορρόας ἢ Χρυσόστομος⁵³⁰. Ὑπὸ δὲ τῶν πολεμίων αὐτοῦ ἐκλήθη *Μανσοῦρ* καὶ *Ἀρκλᾶς*. Ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος περὶ τοῦ ἐπωνύμου Μανσοῦρ ἐπάγεται τὰδε «Ὡς καὶ ἡμᾶς ἡ πείρα ἐδίδαξε περιτετυχηκότας δράματι ἐκείνου (Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ) πεπονημένου μὲν εἰς τὰ κατὰ τὴν μακαρίαν σῶφρονα Σωσάνναν, παρασσεσημειωμένῳ δὲ ἐκ πλαγίων ποίημα εἶναι Ἰωάννου Μανσοῦρ, ἣν δὲ ὁ Μανσοῦρ ἐπώνυμον, ὃ δὴ ὁ ἐπάρατος Κοπρώνυμος ἐκακολόγει σκώπτων ἐκείνον οἷα γένους ὠρμημένον Συριακοῦ, καὶ ἐσκευώρει τὴν διάθεσιν ἐκείνου τοῦ δράματος Εὐρυπίδειος αὐτόχρημα μέθοδος»⁵³¹. Καὶ Συμεὼν δὲ ὁ Μεταφραστὴς φησὶ «Μεθ' ὧν καὶ ὁ τὴν γλῶτταν εὐχαρὶς Ἰωάννης ὁ θεοφιλὴς πρεσβύτερος, ὃν ἡ λοιδόρος ἐκείνη γλῶσσα, καὶ στενὴ μὲν τὴν παιδείυσιν, περιττὴ δὲ καὶ εὐθικτος τὴν κατηγορίαν, Μανσοῦρ ἀπεκάλει» Τὴν παρωνυμίαν Ἀρκλᾶς καὶ ὁ Ἀλλάτιος⁵³² ἀποδίδωσι τῷ Δαμασκηνῷ, θεωρεῖ δὲ προσερχομένην ἐκ τῆς οἰκογενείας τοῦ ἁγίου Ἰωάννου. Καὶ Βαρθολομαῖος ὁ Κουτλουμουσιανὸς ὁ Ἰμβριος ταυτίζει τὸν Δαμασκηνὸν πρὸς τὸν Ἀρκλᾶν, ἐρμηνεύων τὸ ἐπίθετον ὡς ἐξῆς ἐν τῷ Πεντηχοσταρίῳ «Τὸ δὲ Ἀρκλᾶς τοῦτο ἐσχηματίσθη μὲν εἰς ἀρσενικοῦ ὀνόματος τύπον ἐκ

530) «Διὰ τὴν ἐπανθοῦσαν αὐτῷ, ὡς λέγει ὁ Θεοφάνης, τοῦ πνεύματος ἐν τῇ λόγῳ καὶ βίῳ χρυσαυγὴ χάριν» (Χρονικ. ἔτει ιγ' Λέοντος Ἰσαύρου).

531) Migne Patrologia Graeca, τομ. 136 σ. 508.

532) Leon Allatii de Joanne Damasceno ἐν ἐκδ. τῶν Ἀπάντων Ἰω. τοῦ Δαμασκηνοῦ, ὑπὸ Lequien (Parisiis, 1712) τομ. Α', VIII.

τοῦ θηλυκοῦ Ἄρκλα, κατὰ συγκοπὴν γενομένου ἐκ τοῦ λατινικοῦ «Ἄρκουλα» τὸ ὁποῖον ὡς ὑποκοριστικὸν τοῦ Ἄρκλα σημαίνει κιβώτιον ἢ ἀποθήκην. Ἐδόθη δὲ εἰς τὸν Δαμασκηνὸν ἢ ἀπλῶς εἰς τὸν ποιητὴν τοῦ Κανόνος τῆς Πεντηκοστῆς, ἐπωνυμικῶς πρὸς χλεύην, καθὼς πάλιν λέγει ἐν τῷ αὐτῷ εἰς τὴν Πεντηκοστὴν ὑπομνήματι· ὅστις ὅμως χωρὶς νὰ εἴπῃ πότε καὶ ὑπὸ τινων ἢ ποίαν ἔννοιαν χλευαστικὴν ἔχει τὸ Ἄρκλας, μέμφεται μόνον, μᾶλλον δὲ καταρᾶται τοὺς χλευάζοντας τοιούτους ὀνομαστοὺς ἄνδρας, οὕτω λέγων «Ὅσοι δὲ χοιροβοσκόν, τὸν τὴν λογίότητα τοσοῦτον συλλαίνουσιν, εἶεν ὑπὸ σιβώτην ἀγόμενοι· καὶ οἱ τὸν Ἄρκλᾶν δὲ λαλοῦντες τοιαύτης εἶεν ἐπάξιοι, ἐὰν πλαττόμενοι τὰ τοιαῦτα, ἐπιγράφουσιν ἀνδράσι περιωνύμοις». Ἀλλὰ δοθέντος ὅτι ὁ Δαμασκηνὸς ἐπωνομάσθη τοιουτοτρόπως, ἐὰν ἦτο συγκεχωρημένον, ἤθελεν εἰπῇ τις ὅτι, ἐπειδὴ τὸ «Ἄρκλα» λέξις τῆς λατινομικτοῦ γλώσσης τῶν Βυζαντινῶν, ἐκτὸς τῆς ἀνωτέρω σημασίας σημαίνει προσέτι καὶ τοὺς ἐπὶ τῶν τειχῶν τῶν πόλεων ἐν εἶδει κιβωτίου ὀρθοῦ κατεσκευασμένου, πυργίσκους ἢ οἰκίσκους ὅπου ἴστανται σκοπεύοντες οἱ πρὸς φύλαξιν τεταγμένοι στρατιῶται· διὰ τοῦτο ἴσως ἐπωνομάσθη Ἄρκλας ὁ θεῖος οὗτος πατὴρ ὡς ἰστάμενος τρόπον τινὰ ἐπὶ τινος Ἄρκλας καὶ σκοπιᾶς· τοῦτέστιν ὡς ἄγρυπνος φύλαξ καὶ φρουρὸς τῶν πατρικῶν παραδόσεων καὶ προμαχῶν τῶν τῆς πίστεως δογμάτων ἀκαταμάχητος καὶ ἀπρόσβλητος εἰς τῶν αἰρετικῶν τὰς ἐφοδούς· καὶ ἐπομένως ἡ τοιαύτη ἐπωνυμία ἐδόθη εἰς αὐτὸν πρὸς εὐφημισμὸν μᾶλλον καὶ ἔπαινον, ἀντὶ ὕβρεως καὶ χλεύης⁵³³.

Τὸ λάθος τοῦ Ἀλλατίου καὶ τῶν ἄλλων ἐπληρώθωσεν ὁ μακαρίτης Βελούδης ἔφορος τῆς Μαρκιανῆς βιβλιοθήκης⁵³⁴, στηριχθεὶς πάντως εἰς Γρηγόριον τὸν Κορίνθου σχολιαστὴν τῶν Κανόνων τοῦ Δαμασκηνοῦ, Μάρκον Ἐφέσου τὸν Εὐγενικὸν καὶ Νιχόδημον τὸν Ἀγιορείτην, οἵτινες διακρίνουσι τὸν Ἀρκλᾶν ἀπὸ τὸν Δαμασκηνόν, ὁ δεῦτερος ρητῶς γράφει περὶ τοῦ Κανόνος τῆς Πεντηκοστῆς «Ἐτερος κανὼν ὁμοιος, ὡς τινες λέγουσιν, Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἔτεροι δὲ Ἰωάννου μοναχοῦ τοῦ Ἀρκλα, οἷς καὶ ἐγὼ συντίθεμαι». Καὶ ὁ εὐμαθέστατος κληρικὸς Βασίλειος Γεωργιάδης (νῦν μητροπολίτης Ἀγχιάλου) στοιχῶν τῇ γνώμῃ τοῦ πολυμαθοῦς Βελούδου γράφει ἐν τῇ *Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ*⁵³⁵ τὰδε «Ὅτι ἄλλος ὁ Ἀρκλας καὶ ἄλλος ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάν-

533) Προλεγόμενα Πεντηκοσταρίου, 1884, ἐκδ. ἐν Βενετίᾳ σ. στ'.

534) Πεντηκοστάριον, 1875 σ. ε'.

535) Περίοδος Β', ἔτος Α. τεῦχος 6' σ. 69, 1885.

νης οὐδόλως ἀμφιβάλλοντες, παρατηροῦμεν ὅτι καὶ ἡ εἰς τοὺς κανόνας τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Θεοφανείων ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀπαντῶσα γενικωτέρα σημείωσις «Ἰωάννου μοναχοῦ» εἶναι γνησιωτέρα καὶ σημαίνει οὐχὶ τὸν Δαμασκηνόν, εἰς δὲ ρητῶς ἀποδίδεται ἐν τοῖς ἐκδεδομένοις Μηναίοις ὁ κανὼν τῶν Θεοφανείων τοῦ Σωτῆρος ἀλλὰ τὸν Ἀρχλᾶν τοῦτον Ἰωάννην, ὅστις ἦν μοναχὸς καὶ ἠκμαζε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς Θ' ἑκατονταετηρίδος, ἐὰν ἀληθεύῃ διήγησίς τις περὶ τῆς δολοφονίας Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου, ὅστις ὡς γνωστόν, ἐδολοφονήθη τῇ 25 δεκεμβρίου τοῦ 820 ἐν αὐτῷ τῷ ἱερῷ βήματι τοῦ ναοῦ κατὰ τὸν ὄρθρον τῆς ἑορτῆς τῶν Χριστουγέννων ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Μιχαὴλ τὸν Τραυλὸν μεταμφιεσθέντων εἰς ἱερεῖς, ἐνῶ ἔψαλλε τὸν εἰρμὸν τῆς Ζ' ᾠδῆς τοῦ ἱαμβικοῦ κανόνος «Τῷ παντάνακτος κτλ». Τὴν γνώμην τοῦ ἐφόρου τῆς μαρκιανῆς βιβλιοθήκης παραδέχεται καὶ ὁ μεσαιωνολόγος Κωνσταντῖνος Σάθας⁵³⁶, ὅστις μάλιστα εἰκάζει ὅτι ὁ Ἰωάννης Ἀρχλᾶς ὁ γράψας καὶ τὸν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Δαμασκηνοῦ φερόμενον ἱαμβικὸν κανόνα τῆς Πεντηκοστῆς, εἶναι ὁ ὀλίγον μετὰ τὸν Πατριάρχην Φώτιον ἀκμάσας πολυμαθὴς λόγιος Ἰωάννης ὁ Γεωμέτρης ὁ καὶ Φιλόπονος ὀνομαζόμενος, οὗ τινος τὸ ὄνομα ἀναφέρει δις καὶ ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος ἐν τῷ εἰς τὸν Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνὸν ὑπομνήματι αὐτοῦ «Τὸ πόνημα ὡς φασιν οἱ ἰδῆμονες Ἰωάννου τοῦ Ἀρχλᾶ· οὐδὲ σεμνὸν γοῦν τι αὐτοῖς ὄνομα χαριζόμενοι τῷ καὶ φιλοπότῳ ἐκεῖνῳ καὶ μεγαλοφώνῳ φιλοσόφῳ ἀνδρί· οὐς ἐγὼ μισῶ, καθὰ καὶ ἄλλους οἱ καὶ τινα σοφὸν διδάσκαλον παλαιὸν πολλοὺς καὶ πολυλαχῶς ἐν λόγοις ὁμματώσαντα καὶ φερόμενοι φθόνῳ Χοιροβοσκὸν ἐπωνόμασαν»⁵³⁷. καὶ ἀνωτέρω «πρὸ δὲ αὐτῶν εἰς ὅμοιον ἔργον πονησάμενος ὁ σοφώτατος Ἰωάννης ὁ Γεωμέτρης ἐπὶ τῇ πανσέπτῳ τῆς τοῦ Χριστοῦ Γεννήσεως ἑορτῇ»⁵³⁸. Ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Σάθα δεῖται ἐπιβεβαιώσεως, καθόσον μάλιστα ὁ Ἰωάννης ὁ διὰ τὸ φιλόπονον ἐπικληθεὶς Φιλόπονος, ἀλεξανδρεὺς τὸ γένος, ὑπῆρξε κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Καθέου καὶ Φαβρικίου⁵³⁹ προγενέστερος τοῦ ἱεροῦ Φωτίου ὡς ἀκμάσας τῷ 601, καὶ οὐχὶ μεταγενέστερος ὡς φρονεῖ ὁ Σάθας, ἀφοῦ καὶ ὑπὸ τοῦ σοφωτάτου Πατριάρχου μνημονεύονται πολλὰ συγγράμματα τοῦ Φιλοπόνου⁵⁴⁰.

536) Ἱστορικὸν δοκίμιον περὶ θεάτρου καὶ μουσικῆς τῶν Βυζαντινῶν, ἐν Βενετίᾳ, 1879, σ. ρπβ.

537) σ. 509.

538) σ. 508 (ἐν Migne Patrologia Graeca. τομ. 136).

539) Βλ. Fabricii bib. graec. T. X. p. 640. Harles. Cave p. 311.

540) Ἀναγν. κα', κβ', μγ', νε', σε', σιέ'.

Τοῦ πολυμαθεστάτου τούτου θείου πατρὸς τὰ συγγράμματα εἰς πέντε ἀνάγονται τάξεις : εἰς καθαρῶς φιλοσοφικὰ ἢ διαλεκτικὰ, εἰς θεολογικὰ, εἰς ἐρμηνευτικὰ ἢτοι κριτικὰ, εἰς ποιητικὰ, καὶ εἰς ἄσμα-
τα ἢτοι μουσικὰ. Τὸν θεῖον τῆς Ἐκκλησίας μελωδὸν Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνὸν ὡς μουσικὸν καὶ ὕμνογράφον σκοποῦντες νὰ ἐξετάσωμεν, καὶ τὴν ἐν τῇ μουσικῇ ὑπέροχον ἀξίαν αὐτοῦ νὰ ἀνεύρωμεν, ἀρχόμεθα τῆς ἐρεῦνης ἡμῶν ἀπὸ τῆς ὀκτωήχου ὕμνωδίας αὐτοῦ, δι' ἧς ἐπήνεγ-
κεν οὗτος ἀλλοίωσιν οὐσιώδη εἰς τὸ κείμενον τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἁ-
σμάτων, μηδαμῶς ἀπορρίψας τὰ προγενέστερα, ἅτε ὑπὸ τῆς ἀρχαιό-
τητας καθιερωμένα. Πρὸς μείζονα δὲ ἐκτίμησιν τοῦ ἔργου τοῦ θείου
τῆς Ἐκκλησίας Ὁρφέως δεόν νὰ ἐπισκυπήσωμεν τὸ καθόλου σύστημα
τῆς ὀκτωήχου ὕμνωδίας.

ΓΕΝΗ, ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΗΧΟΙ ΕΝ ΤΗ ΟΚΤΩΗΧΩ ΥΜΝΩΪΔΙΑ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ

Ἐπειδὴ εἰς τὴν Μουσικὴν ὡς συστατικὰ αὐτῆς ἀπαραίτητα κατὰ
Πλάτωνα⁵⁴¹ καὶ Εὐκλείδην⁵⁴² διακρίνονται τὰ γένη, οἱ ἦχοι, τὰ συ-
στήματα, διαστήματα, ὁ ρυθμός, ἡ μελοποιία καὶ ἄλλα, ἴδωμεν ἂν
χρῆσιν τούτων ἐποίησατο ὁ θεὸς Δαμασκηνός. Πρώτιστον ἐξόχως καὶ
κυριώτατον ἐν τῇ μουσικῇ ὑπάρχει ἀναμφισβητήτως ἡ μελωδία, ἥς
συστατικὰ λέγονται δύο, τὸ ποσὸν καὶ ποιόν. Ἡ ποσότης εἶναι ἡ ἀ-
νάβασις ἢ κατάβασις φθόγγων ψαλλομένων δι' ὠρισμένων λέξεων ἢ συλ-
λαβῶν. Ἡ τῶν φθόγγων τάξις καλεῖται κλίμαξ· αὕτη δὲ συγκροτεῖ-
ται ἐκ φθόγγων, περικλειόντων διαστήματα, ὧν ἕκαστον καλεῖται
τόνος. Καὶ πρῶτον θὰ πραγματευθῶμεν διὰ βραχέων περὶ τῶν Γενῶν,
ἅτινα μετὰ τῶν συστημάτων ἐκφράζουσι τοὺς ἐν τῇ μουσικῇ ἦχους.

Οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι τρία Γένη τόνων εἶχον τὸ διατονικόν, τὸ
χρωματικόν, καὶ τὸ ἐναρμόνιον, ὡς ἐπιμαρτυρεῖ ὁ Εὐκλείδης, ἅτινα
διεμορφώθησαν ὑπὸ τῶν διαφόρων ἐλληνικῶν λαῶν κατὰ τὸν χαρα-
κτῆρα ἐνὸς ἐκάστου αὐτῶν. Τὰ τρία Γένη τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων παρ-
εδέξατο καὶ ἡ Ἐκκλησία ἐν τῇ μουσικῇ. Τὸ διατονικὸν χωρεῖ κατὰ τὴν
διαπασῶν κλίμακα, ἔχουσαν δύο τετράχορδα ὅμοια διεzeugμένα, ἅτινα
περιλαμβάνουσι τρία διαστήματα ἢτοι τόνους. Τὸ χρωματικὸν γένος

541) Πολιτ. Βιβλ. ι'.

542) Εἰσαγωγ. ἄρμον. μέρ. 1.

ἔχει δύο κλίμακας, μίαν τοῦ δευτέρου ἤχου, καὶ ἑτέραν τοῦ πλαγίου δευτέρου· ἡ τοῦ δευτέρου ἤχου κλίμαξ εἶναι δύο τετράχορδα διεzeugμένα, περιέχοντα τρία διαστήματα, ἡ δὲ τοῦ πλαγίου Β' περιέχει καὶ αὕτη δύο τετράχορδα διεzeugμένα. Τὸ ἑναρμόνιον γένος διακρίνεται διὰ κλίμακος περιεχούσης τριτημόρια καὶ τεταρτημόρια· ἡ ἑναρμόνιος κλίμαξ ἔχει δύο τετράχορδα διεzeugμένα, ὧν ἕκαστον περιλαμβάνει τρεῖς τόνους. Καὶ τὸ μὲν διατονικὸν σύγκειται ἀπὸ μείζονα, ἐλάσσονα καὶ ἐλάχιστον· τὸ χρωματικὸν, ἀπὸ μείζονα τεταρτημόριον, ἡμιόλιον, ὃ ἐστὶ τριημιτόνιον καὶ ἡμιτόνιον, ὃ ἐστὶν ἐλάχιστος τόνος· τὸ δὲ ἑναρμόνιον γένος σύγκειται ἀπὸ μείζονα, μείζονα καὶ τεταρτημόριον. Τὰ τρία ταῦτα γένη ἐν χρήσει ὄντα καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, δεκτὰ ἐγένοντο καὶ ὑπὸ τοῦ διαρρυθμιστοῦ τῆς θείας τέχνης Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ.

Ἐκ τῶν παλυαριθμῶν εἰδῶν τῶν μελῶν ἤτοι τῶν ἤχων τῆς ἑλλήνικης μουσικῆς ἐξελέξατο ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία μόνον ὀκτώ, «τοὺς προσφθεῖς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν θεῖαν αὐτῆς μελωδίαν, δηλαδὴ ἐκείνους, ὧν τὸ αἶσθημα συνεβιάζετο πρὸς τὰ σεμνὰ καὶ ἱερὰ τῆς Ἐκκλησίας αἰσθήματα καὶ συνήργει εἰς ὕψος θεῖον καὶ εἰς κατάνυξιν, εἰς δοξολογίαν τοῦ Θεοῦ καὶ εὐχαριστίαν, ἀπέκλεισε δὲ πάντας ἐκείνους, ὧν τὰ αἰσθήματα ἦσαν ἀκόλαστα καὶ τῶν σαρκικῶν ἡδονῶν ἐξεγερτικὰ, εἴτε ἄγαν ἐνθουσιαστικὰ, θούρια καὶ πολεμιστήρια, εἴτε χαρὰς ἐξ ἄλλου καὶ κορυβαντιώσης ἀνάπλεα, εἴτε ἄσεμνα καὶ ἀπρεπῆ, οἷα τὰ ἐν κώμοις καὶ πότοις, ἐν κραυγῇ καὶ μέθῃ παροίστρῃ σχολιᾷ καὶ παροΐνῃ»⁵⁴³. Οὕτω λοιπὸν ὁ θεμελιώδης νόμος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς συνίστατο εἰς ὀκτὼ ἤχους, οἱ ἐχρήσαντο καὶ Ἀμβρόσιος ὁ Μεδιολάνων καὶ Γρηγόριος ὁ Διάλογος, οἱ μετονομάσαντες αὐτοὺς διὰ προσφωτέρων ὀνομάτων. Κυριακὸς Μελλίρρυτος ὁ Θεσσαλονικεὺς ἐν τῷ περὶ Μουσικῆς κεφαλαίῳ τῆς Ἀρχαιολογίας αὐτοῦ λέγει ὅτι, Ἀμβρόσιος ὁ Μεδιολάνων ἀντεισήγαγεν εἰς τοὺς ὀκτὼ ἤχους πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἐθνικῶν ὀνομασιῶν ἑτέρας ὀνομασίας, εἰ καὶ ἕτεροι διατείνονται ὅτι ὁ ἐκκλησιαστικὸς οὗτος πατὴρ ἀφῆρεσε μόνον τὰ ὀνόματα τῶν τεσσάρων πρωτοτύπων ἢ κυρίων ἤχων, τῶν δὲ λοιπῶν τεσσάρων παραγῶγων τὰ ὀνόματα, ἀπερ διακρίνονται διὰ τῆς ὑπὸ προθέσεως ἀντικατεστάθησαν παρὰ Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου διὰ τῆς λέξεως Πλάγιος⁵⁴⁴. Οὕτω λοιπὸν τὸν Δώ-

543) Λόγος πανηγυρικὸς περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ὑπὸ Π. Κουπιτώρη. Ἐν Ἀθήναις, 1876, σ. 34, 35.

544) Ἐκ τούτου μαρτυρεῖται ὅτι ὁ μουσικὸς τόνισμός τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἦν ἐν χρήσει καὶ διετηρεῖτο ἐν ἀκμῇ μέχρι τοῦ Ε' μ. Χ. αἰῶνος.

ριον ἤχον, τὸν ἐκ τῶν Δωριέων τὴν ἀρχὴν ἔχοντα καὶ παρ' αὐτῶν δι-
 δαχθέντα, ἐκάλεσαν *Πρῶτον*· χαρακτηρίζεται δὲ οὗτος διὰ τὸ ἀξιω-
 ματικόν, τὸ μεγαλοπρεπές, τὸ χαρμόσυνον καὶ κόσμιον ἦθος⁵⁴⁵. Τὸν
Λύδιον, τὸν ἐκ τῆς Λυδίας ἐλθόντα εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ διδαχθέντα
 ὑπὸ τοῦ Ἀλκμᾶνος⁵⁴⁶ ἐκάλεσαν *Δεύτερον*· χαρακτηρίζει δ' αὐτὸν τὸ
 λιγυρόν, συγκινητικόν καὶ χαῦνον. Τὸν *Φρύγιον* τὸν ἐκ Φρυγίας ἐλ-
 θόντα διὰ τοῦ Μαρσούου⁵⁴⁷ ἐκάλεσαν *Τρίτον*, χαρακτηρίζει δ' αὐτὸν τὸ
 ἀλαζονικόν, τὸ ἀνδρικόν καὶ τὸ ὀρμητικόν. Ὁ *Μιξολύδιος*, οὗτινος ἡ
 εὖρεσις ἀποδίδεται τῇ Λεσβίᾳ Σαπφοῖ, καθὰ λέγει ὁ Ἀριστοξένος καὶ
 ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος, ἐκλήθη *Τέταρτος*· διακρίνει δ' αὐτὸν τὸ πα-
 νηγυρικόν, τὸ χορευτικόν, τὸ παιδρὸν καὶ ἡδονικόν. Ὁ *Υπερδῶριος*
 ὠνομάσθη *Πλάγιος τοῦ Πρώτου*, ὡς παραγόμενος ἐκ τοῦ Πρώτου, δια-
 κρίνεται δὲ διὰ τὸ φιλοικτίρμον αὐτοῦ, τὸ θρηνῶδες, τὸ διεγερτικόν,
 τὸ χορευτικόν καὶ τὸ χαῦνον. Ὁ *Υπολύδιος* ἐκλήθη *Πλάγιος τοῦ*
Δευτέρου, ὡς παραγόμενος ἐκ τοῦ Δευτέρου, κατάλληλος δὲ τυγχά-
 νει εἰς ἄσματα ἐπικηδεῖα καὶ ἡδονικά. Ὁ *Υποφρύγιος* ὠνομάσθη
Πλάγιος τοῦ Τρίτου, ἢ *Βαρὺς* ὡς ἐκ τοῦ ἀρρενωποῦ χαρακτήρος αὐ-
 τοῦ καὶ τῆς δυνάμεως τῆς μελωδίας. Τὸν *Υπομιξολύδιον*, ἐκάλεσαν
Πλάγιον τοῦ Τετάρτου, ὡς ἐκ τοῦ Τετάρτου παραγόμενον· διακρίνει
 δ' αὐτὸν τὸ σεμνοπρεπές, τὸ ἡδονικόν καὶ ἰδίᾳ τὸ ἐλκυστικόν εἰς τὰ
 πάθη⁵⁴⁸.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ εἰ καὶ ὀκτῶ ἤχους περιλαμβάνουσα καὶ
 ἐδραζομένη ἐπὶ στερεῶν μουσικῶν ἀρχῶν δὲν ἠδύνατο ὅμως ἵνα ὀνομα-
 σθῇ *σύστημα*, διότι ἡ γνῶσις τῆς μελωδίας τῶν ἤχων περιωριζέτο μό-
 νον ἐν τῇ πράξει, ἡ δὲ θεωρητικὴ διάταξις τῆς μελωδίας καὶ ἡ ἀμοι-
 βαία σχέσις τῶν ἤχων διετέλουν παρημελημένα ὡς ἀντικείμενον λίαν

545) Ἐν τέλει ἐκάστου ἤχου τῆς Ὀκτωήχου εὐρηται ἐξάστιχον ἐπίγραμμα
 ἐρμηνεύον σαφῶς τὸ ἐν τῇ ψυχῇ διεγειρόμενον αἶσθημα ὑφ' ἐκάστου ἤχου. ¹⁸⁶
 καὶ Χρυσάνθου *Μέγα Θεωρητικὸν τῆς Μουσικῆς*. Ἐν Τεργέστη, 1832, σ. 142—168.

546) Ἡκμασε τῷ 670 π. Χ. Ἐγενήθη εἰς Σάρδεις πόλιν τῆς Λυδίας ἐν Μι-
 κρῇ Ἀσίᾳ. Οὗτος ἐφεῦρε τὸν Λύδιον τρόπον, ὃν ἐδίδαξε καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα.
 Ἐγραψε δέ, κατὰ τὸν Πλούταρχον, καὶ περὶ Μουσικῆς.

547) Οὗτος ἦν υἱὸς Ὑάγνιδος τοῦ ἐκ Φρυγίας, ἔνδοξος μουσικὸς καὶ αὐ-
 λωδός. Εἰς αὐτὸν ἀποδίδεται ἡ εὖρεσις τοῦ Φρυγίου τρόπου. Ἀπέθανε δὲ διὰ
 τραγικοῦ θανάτου κατὰ τὸν Ἀπολλόδωρον α' Ἀπέκτεινε δὲ ὁ Ἀπόλλων τὸν Μαρ-
 σύαν, κρεμάσας αὐτὸν ἐκ τινοῦ ὑπερτενοῦς πίτυος, καὶ ἐκτεμῶν τὸ δέρμα παρὰ
 τὸν ποταμόν, ὃς ἐκ τούτου Μαρσύας ὠνόμασται.

548) Ὁ Πλάγιος τοῦ Δ' ἔνεκα τῆς τελευταίας ιδιότητός του ἐλήφθη ὡς β' αἰσις
 τῆς εὐρωπαϊκῆς τετραφώνου μουσικῆς.

ἀπομεμακρυσμένον τῶν ὁρίων τῆς ἐκκλησιαστικῆς πράξεως. "Αλλοις λόγοις, «ή ὀκτωηχία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, κατὰ τὴν εὐστοχὸν παρατήρησιν τοῦ μουσικολόγου Δημητρίου Ραζουμόβσκη⁵⁴⁹, ἣν παρεμφερὴς πρὸς γλῶσσαν λαλουμένην μὲν ὑπὸ τοῦ λαοῦ, μὴ ἔχουσιν δὲ τὴν γραμματικὴν αὐτῆς». Ὁ ἱερός λοιπὸν Δαμασκηνός, ὡς ἐντριβέστατος περὶ τὴν θεωρίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, πρῶτος ἐسسτηματοποίησε τὴν ἀρχαίαν ὀκτωηχίαν συγγράψας θεωρίαν διὰ τὴν πρᾶξιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἱεροῦ Δαμασκηνοῦ σώζεται ἐπὶ περγαμνῆς Γραμματικὴ μουσικῆς, ἡ Κανόνιον, κατὰ τοὺς ὁρισμοὺς καὶ κανόνας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἔνθα πραγματεύεται περὶ διαιρέσεως τῶν ὀκτῶ ἤχων, περὶ παραγωγῆς τῶν πλαγίων ἤχων ἐκ τῶν κυρίων, περὶ τῶν ὀνομασίων τῶν ὀκτῶ ἤχων καὶ τῶν ἀντιστίχων αὐτῶν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ μουσικῇ κτλ. Εἶναι γεγραμμένη ἡ Γραμματικὴ κατ' ἐρωταπόκρισιν, εὐρίσκεται δὲ ἐν τοῖς παλαιοῖς στιχηραρίοις τοῖς ἐπὶ μεμβράνης γεγραμμένοις· ἀποσπάσματα δὲ ταύτης εὐρήνται καὶ ἐν τοῖς μεταγενεστέροις τῆς Παπαδικῆς χειρογράφοις, ὡς ἐγὼ αὐτὸς εἶδον ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ ἁγιωνύμου ὄρους Ἄθω. Ἐπιγράφεται δὲ «Ἀρχὴ τῶν σημείων τῆς ψαλτικῆς τέχνης τῶν ἀνιόντων καὶ κατιόντων σωματῶν καὶ πνευμάτων καὶ πάσης χειρονομίας», καὶ ἀρχεται ὧδέ πως «Ἐγὼ μὲν ὦ παῖδες ἐμοὶ ποθεινότατοι ἡρξάμην βουλευθεὶς γράψαι ἃ ὁ δοτὴρ τῶν ἀγαθῶν χορηγήσει διὰ τῆς τοῦ παρακλήτου ἐπιπνεύσεως, τῇ μεσιτείᾳ τῆς ὑπεράγγου Θεομήτορος κτλ.»⁵⁵⁰. Προσέτι δὲ ὁ ἱερός Δαμασκηνός συντάξε καὶ θεωρητικὸν τεμάχιον, ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Ἀγιοπολίτης⁵⁵¹, ὅπερ περιέχει μουσικὰς τινὰς μεθόδους⁵⁵².

549) Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ ἐν Ρωσσίᾳ, ἐν Μόσχᾳ. Τεύχος Α, 1867. σ. 43.

550) Τὸ θεωρητικὸν τοῦτο τοῦ Δαμασκηνοῦ ἀνέγνωμεν εἰς τὴν ὑπ' ἀριθμὸν 570 βίβλον τῆς ἐν Ἄθῳ βιβλιοθήκης τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Διονυσίου.

551) Συγγραφέα τοῦ Ἀγιοπολίτου ὁ Φαβρίκιος θεωρεῖ Ἀνδρέαν τὸν Κρήτης, ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη ἐθεωρήθη σφαλερά. Τεμάχιόν τινα ἐκ τοῦ Ἀγιοπολίτου μετὰ γαλλικῆς μεταφράσεως ἐδημοσιεύθησαν ἐν Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque du roi T. XVI 1847 an. Ὁ Κωνσταντῖνος Σάββας ἐν τῷ Ἱστορικῷ Δοκιμίῳ περὶ τοῦ θεάτρου καὶ τῆς Μουσικῆς τῶν Βυζαντινῶν (ἐν Βενετίᾳ, 1879 σ. ρμζ' καὶ ρμη' ἐν σημειώσει) λέγει ὅτι ὁ φίλος αὐτοῦ κ. Ruelle, ὅστις μετὰ τοσούτου ζήλου ἀσχολεῖται περὶ τὴν ἑλληνικὴν μουσικὴν προτίθεται νὰ ἐκδώσῃ καὶ τὸ χειρόγραφον τοῦ Ἀγιοπολίτου, ὅπερ κεῖται ἐν τῇ Ἑθνικῇ τῶν Παρισίων Βιβλιοθήκῃ (ἀριθ. 360).

552) Μετὰ τὸν ἱερὸν Δαμασκηνὸν οἱ περὶ τῆς θεωρίας τῆς ἐκκλησιαστικῆς

Ἡ ἡμετέρα μουσικὴ ἔχει τρία συστήματα, δι' ὧν ἐκφράζει τοὺς ὀκτὼ ἤχους. Τὸ μὲ Α' καλεῖται *ὀκτάχορδον* καὶ *διαπασῶν* καὶ περιέχει ἐπὶ τὰ διαστήματα ἢ τόνους. Τὸ Β' καλεῖται *πεντάχορδον* καὶ *τροχός* καὶ περιέχει τέσσαρα διαστήματα, ἅπερ πολλάκις ἐπαναλαμβάνει σχηματίζον ἐτέραν κλίμακα, πάντῃ διάφορον τῆς διατονικῆς. Τὸ δὲ Γ' καλεῖται *τετράχορδον* ἢ *τριγωνία* καὶ περιέχει τρία διαστήματα, ἅτινα πολλάκις ἐπαναλαμβάνει σχηματίζον ὅλως ἰδιαιτέραν καὶ διάφορον τῆς τε τοῦ ὀκταχόρδου καὶ τοῦ πενταχόρδου. Τῶν κλιμάκων τούτων ἡ ποικιλία μεταβάλλει τὴν ποιότητα τῶν τόνων καὶ ἀποτελεῖ ἐν τοῖς διαφόροις ἄσμασι πολυειδεῖς μελωδίας. Ἡ διὰ τὴν πρᾶξιν θεωρία τῆς μουσικῆς ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πενταχόρδου· ἐν αὐτῷ ὑπῆρχον τέσσαρα διαστήματα χρησιμεύσαντα ὡς θεμελιώδης μονὰς τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἤχων. Τὴν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πενταχόρδου κατὰ ταξιν τῶν ἤχων λεπτομερῶς ἐκτίθουσιν ὁ συγγραφεὺς τοῦ Μεγάλου Θεωρητικοῦ Χρύσανθος ὁ Προύσης μητροπολίτης, ὅστις καὶ γνωματεύει ὅτι τὰ τοῦ πενταχόρδου διαστήματα, ὡς ἰδιότης τῶν ἀνωτέρων φθόγγων, ἔθηκαν τὴν ἀρχὴν τῶν κλιμάκων διὰ τοὺς τέσσαρας κυρίους ἤχους· τὰ αὐτὰ δὲ διαστήματα, ὡς ἰδιότης τῶν κατωτέρων φθόγγων, ἐχρησίμευσαν ὡς βάσεις τῶν κλιμάκων διὰ τοὺς λοιποὺς τέσσαρας ἤχους τοὺς δευτεροβαθμίους ἢ παραγώγους ἢ καὶ πλαγίους λεγομένους. Τῆς μουσικῆς θεωρίας τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἤχων ἡ πρακτικὴ ἐφαρμογὴ ἐστὶν ἡ τοῦ Δαμασκηνοῦ Ὁκτώηχος, ἥτις ἀπετελέσθη ἐξ ὀκτὼ διακεκριμένων μερῶν, ὧν ἕκαστον ἐπιγράφεται τῷ ὀνόματι ἐνὸς τῶν ὀκτὼ ἐκκλησιαστικῶν ἤχων, καὶ οὕτως ἡ κατὰ ταξιν τῶν ὕμνων ἐν τῇ Ὁκτώηχῳ ὑπῆχθη ὑπὸ μουσικᾶς ἀρχῆς καὶ ἐμορφώθη μουσικὸν σύστημα. Ὁ ἱερός Δαμασκηνὸς ρυθμίσας καὶ περιορίσας τὰ πρὸ αὐτοῦ πολυάριθμα μέλη ἔθηκεν ὁμολογουμένως τέρμα εἰς τὰ αὐθαίρετα ἐπινοήματα τῆς πρὸ αὐτοῦ ἐκτεθηλυμένης

στικῆς ἡμῶν μουσικῆς γράψαντές εἰσιν ὁ Μανουὴλ Βρυέννιος (ἀνεκδ.), Ἰωάννης ἱερεὺς ὁ Πλουσιανίδης καὶ Κουκουμάς λεγόμενος (ἀνεκδ.), Ἰωάννης Μάϊστωρ ὁ Κουκουζέλης (ἀνεκδ.), Ἰωάννης ὁ Κλαδάς (ἀνεκδ.), Μανουὴλ ὁ Χρυσάφης (ἀνεκδ.), Δημήτριος ὁ Καντεμίρης (ἀνεκδ.), Κύριλλος ὁ ἀρχιεπίσκοπος Τήνου (ἀνεκδ.), Βασίλειος Στεφανίδης ὁ Βυζάντιος (ἀνεκδ.), Χρύσανθος ὁ μητροπολίτης Δυρραχίου (ἐκδεδομ. 1832), Χουρμούζιος ὁ Χαρτοφύλαξ (ἀνεκδ.), Θεόδωρος ὁ Φωκαεὺς (ἐκδεδομ. 1842), Μαργαρίτης ὁ Δοδριανίτης (ἐκδεδομ. 1851), Γεώργιος ὁ Δέσβιος (ἐκδεδ. 1848), Κυριακὸς Φιλοξένος ὁ Ἐφεσιολάγνης (ἐκδεδομ. 1859) καὶ ἄλλοι. Τὴν ἔκδοσιν Θεωρητικοῦ ἀνήγγειλεν πρὸ διετίας καὶ ὁ ἐν Ἀθῆναις ἐγκριτὸς λόγιος μουσικὸς Κωνσταντῖνος Σακελλαρίδης, οὗ τὸν σκληρὸν θάνατον ἐθρηνήσαμεν πικρῶς τῇ 20 ἰουλίου τρέχοντος ἔτους.

μουσικῆς τέχνης, ἡ δὲ ἀπλότης τῶν μελῶν τῆς ὀκτωήχιας, ἦν περι-
 ἔλαβε θαυμασίως ἐν τῇ ὀκτωήχῳ αὐτοῦ ὕμνωδιᾳ, ἐκφράζουσα τῆς χρι-
 στιανικῆς προσευχῆς τὴν ἀπλότητα, ἀπέσπα τὰς ψυχὰς ἐκ τῶν ἐπιμ-
 μυθιωμένων μουσικῶν καλλονῶν καὶ τῶν κραυγῶν καὶ τῆς ὕλης 553.
 Ἐξ ὧν λέγει καὶ ὁ Μανουὴλ Βρυέννιος περὶ τῶν ἤχων, καταδηλοῦται
 ἡ ἱστορικὴ συνάφεια τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς· ἡ
 θεωρία αὐτοῦ πληρέστατα συμφωνεῖ πρὸς τὴν τῶν νεωτέρων θεωρη-
 τικῶν.

Διαλαβόντες ἀνωτέρω περὶ τῆς ταυτότητος τῶν ἤχων τῆς ἀρχαίας
 ἑλληνικῆς καὶ τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς, οὐκ ἀπο σκοποῦ κρίνομεν νᾶ
 προσθέσωμεν ὅτι οἱ περὶ τὴν θεωρίαν τῆς μουσικῆς ἐντριβεῖς πα-
 ραδέχονται μὲν τὸν Δώριον ὡς Πρῶτον ἤχον, ἀλλὰ τὴν ὁμοιότητα
 αὐτοῦ θέλουσι μόνον κατὰ τὴν τάξιν τῶν βαθμῶν τῶν φθόγγων, οὐχὶ
 δὲ ἀκριβῶς καὶ κατὰ τὸ μέλος, ὅπερ οὐκ ἀπίθانون, διότι ὁ σκοπὸς
 τῶν ἤχων τῶν ἀρχαίων ἡμῶν προγόνων διαφέρει τοῦ τῶν ἐκκλησια-
 στικῶν ἤχων. Τοιαύτη καὶ ἡ γνώμη ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου τῶν παρ'
 ἡμῖν διαπρεπῶν μουσικῶν, τοῦ ἀρχιμανδρίτου Γερμανοῦ Ἀφθονίδου,
 Γεωργίου Βιολάκη (νῦν πρωτοψάλτου τῆς Μ. Ἐκκλησίας), Νικολάου
 Στωγιάννου (πρώην Λαμπαδαρίου τῆς Μ. Ἐκκλησίας), καὶ Ἰωάννου
 Ζωγράφου τοῦ ἀπὸ Κέϊβε (ἐν τοῖς μακαριστοῖς ἤδη ἀριθμουμένου), οἵτι-
 νες, ἐντολῇ ἐκκλησιαστικῇ, ἐπιθεωρήσαντες τὸ *Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς*
Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, ἐν τῇ ἐπὶ τούτῳ κριτικῇ ἐκθέσει αὐτῶν πρὸς
 τὴν Α. Θ. Π. τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην, τῇ δημοσιευθείσῃ ἐν τῷ
Λεξικῷ, ἀποφαίνονται ὡς ἐξῆς «Δὲν συμμεριζόμεθα τὴν πεποιθήσιν
 μεθ' ἧς ὁ κ. Κ. Φιλοξένος παραδέχεται οὐ μόνον τὴν ταυτότητα τῶν
 ἤχων τῶν ἀρχαίων πρὸς τοὺς ἡμετέρους, ἀλλ' ὀρίσμένως θεωρεῖ αὐ-
 τοὺς ἀντιστοιχοῦντας τὸν μὲν Δώριον πρὸς τὸν Πρῶτον, τὸν Αὐδιον
 πρὸς τὸν Δεύτερον, τὸν Μιξολύδιον πρὸς τὸν Τέταρτον. Ἐπὶ τοῦ σπου-
 δαίου τούτου θέματος τινὲς μὲν παραδέχονται τὴν ἀντιστοιχίαν ταύ-
 την κατ' ἀριθμητικὴν σειρὰν τῶν ἤχων, ἀλλ' ἅπαντες ἀμφιβάλλουσιν
 ὡς πρὸς τὴν ταυτότητα τοῦ μέλους» 554.

553) Ὁ Δαμασκηνὸς καὶ τὸ μέλος καθόλου ἐρρυθμίσε, λέγει καὶ ὁ φίλος
 ἐκκλησιαστικοῖς ιστοριογράφος Φιλάρετος Βαφειδης, θεῖς τέρμα εἰς τὰ ἐπινοή-
 ματα τῆς ἐξεζητημένης καὶ ἐκθηνούσης μουσικῆς τέχνης καὶ ἐπὶ τῇ βάσει
 τῶν ἤχων τούτων ὥρισε τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐκκλησιαστικῶν μελῶν· ἀλλ' ἵνα ὀρίσῃ
 ἀκριβῶς καὶ τὴν ἔντασιν καὶ ἀνύψωσιν τῆς φωνῆς, παρέλαβεν ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων
 πιθανῶς διάφορα μῦσικὰ σημεῖα καὶ τοιοῦτοτρόπως περιθριγκώσας τὸ ἐκκλη-
 σιαστικὸν μέλος συνέταξε κατὰ τοὺς ὀκτὼ ἤχους καὶ διάφορα ἄσματα, τὴν
 ὀκτῶήχον λεγομένην (Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία. τομ. Β', σ. 98).

554) Προλεγόμενα, σ. δ'.

Η ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ ΕΝ ΤΗ ΟΚΤΩΗΧΩΙ ΥΜΝΩΙΔΙΑΙ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ

Ὁ ἱερὸς Δαμασκηνὸς συνέθετο τὴν Ὀκτώηχον ὡς πρακτικὸν χειραγωγὸν πρὸς ἐκμάθησιν τῆς Μουσικῆς διὰ μουσικῶν σημείων ὑπ' αὐτοῦ τὸ πλεῖστον ἐπινοηθέντων πρὸς ἀνάλογον ἐπίτασιν καὶ ἀνύψωσιν τῆς φωνῆς. Πρὶν ἢ περιγράψωμεν τίνων μουσικῶν σημείων χρῆσιν ἐποίησατο ὁ θεὸς τῆς Ἐκκλησίας Τέρπανδρος μελοποιῶν, θὰ προτάξωμεν ὀλίγα περὶ τῆς παρασημαντικῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἥτις διετηρήθη καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας.

Εἰς ἀπαρτισμὸν ἐκάστου ἤχου ἀπαρτίζονται καὶ σημεῖα πρὸς σαφήνειαν αὐτοῦ καὶ πρὸς ἀνάλογον ἔντασιν τῆς φωνῆς· καὶ ἄλλο μὲν τίθεται ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ποιήματος ὡς Προκέφαλος μαρτυρία τοῦ ἤχου, δι' ἧς διατηρεῖται ἡ ἁρμονία τοῦ ἤχου ἢ αὐτὸς ὁ ἦχος, ἄλλο δὲ διὰ τὸ ποσὸν καὶ ποιόν, καὶ διὰ τὸ μακρὸν καὶ βραχὺ τῆς ἄρσεως καὶ θέσεως καὶ διὰ τὸ ταχὺ καὶ βραδὺ τοῦ χρόνου⁵⁵⁵. Πρὸ τῆς ἐπινοήσεως τῶν προσφδιακῶν καὶ μουσικῶν σημείων, τὰ μελωδικὰ ποιήματα τῶν ἀρχαίων μετεδίδοντο ἀμετάβλητα ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, διεκρίνοντο δὲ ὡς πρὸς τὸν ἦχον, ἐκ τῶν μέτρων, τοῦ μήκους καὶ ἐκ τῆς διαλέκτου. Οὕτω λοιπὸν διεκρίνετο ὁ Δωριος, ὁ Ἰωνιος ἢ ὁ Ἰαστιος τρόπος.

Ἐπὶ τῶν ἀλεξανδρινῶν χρόνων ἐφευρέθησαν καὶ τὰ ἐν τῇ μουσικῇ ἡμῶν ἐν χρήσει σημαδόφωνα καὶ σημαδόχρονα· ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ὡς γνωστὸν, οὔτε τόνους οὔτε πνεύματα εἶχε μέχρι τοῦ Γ' π. Χ. αἰῶνος, ἀλλ' ἐγράφετο καὶ ἐλάλειτο, ὡς ἡ Λατινικὴ. Ἀπὸ δὲ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἡ Μουσικὴ ἤρξαντο ἀλλοιούμεναι εἰς στόματα ἀλλοφύλων καὶ ἔδει ἐξαιρέτως ἵνα ληθῶσι μέτρα πρὸς διατήρησιν καὶ τοῦ τονισμοῦ τῆς γλώσσης καὶ τῆς ἁρμονίας τῆς Μουσικῆς· ἡ δὲ Ἀλεξανδρινὴ σχολὴ πρὸς διάσωσιν μὲν τῆς τῶν λέξεων προφορᾶς ἐπενόησε τοὺς τόνους καὶ τὰ

555) Τὰ προσφδιακὰ σημεῖα ἐκ τῶν γραμμάτων τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀλφάβητου ἐλήφθησαν, εἰσὶ δὲ τὸ Ο καὶ τὸ Ι, ΟΙ, ἅπερ ἀπλᾶ μὲν ὄντα δηλοῦσι τὸ μὲν Ο τὸ βραχὺ τῆς θέσεως, τὸ δὲ Ι τὸ βραχὺ τῆς ἄρσεως· γραφόμενα δὲ ταῦτα συνθέτως μετὰ τῆς ἀπλῆς ἢ τοῦ στίγματος, οὕτως, ΟΙ, τὸ μὲν Ο δηλοῖ τὸ μακρὸν τῆς θέσεως, τὸ δὲ Ι τὸ μακρὸν τῆς ἄρσεως· σχηματίζονται δὲ ἄχρι τοῦ δισπονδείου Ὄ Ἰ καὶ μέχρι τοῦ ὀρθίου ἰάμβου Ἰ Ὄ κτλ.

πνεύματα, πρὸς διατήρησιν δὲ τοῦ μουσικοῦ ρυθμοῦ καὶ τοῦ μέλους τῶν ἤχων τὰ σημαδόφωνα καὶ σημαδόχρονα. Ἐκ τῶν μικρῶν γραμμάτων τοῦ Ἀλφαβήτου παρήχθησαν οἱ δέκα χαρακτῆρες τῆς ποσότητος, τὸ Ἴσον , τὸ Ὀλίγον , ἡ Ἀπόστροφος ⁵⁵⁶, τὸ Κέντημα , τὰ Κεντήματα , ἡ Ὑπορροή , τὸ Ἐλαφρὸν , ἡ Πεταστή , ἡ Ὑψηλὴ καὶ ἡ Χαμηλὴ ⁵⁵⁷, ὡς καὶ τὰ σημεῖα τῆς μαρτυρικῆς ποιότητος. Καὶ ἐκ τῶν σημείων τῆς μαρτυρικῆς ποσότητος ἄλλα μὲν ἐγράφοντο ὀρθίως καὶ ἀδιαφόρως, ἄλλα δὲ κατὰ τὸ ἴδιον αὐτῶν σχῆμα πλαγίως, ὡς τὸ δ καὶ ρ. τὸ ζ καὶ , τὸ λ καὶ καὶ τὸ μέγα ἡμίφι ς. Καὶ τὸ Γορθμικόν καὶ Πελαστικόν , σημεῖα τῆς μελωδίας τῶν κρατημάτων καὶ ἄλλων μελωδικῶν θέσεων τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, εἰσὶν εἰλημμένα, κατ' ἐμέ, ἐκ τῶν στοιχείων , . Ἐκ τῶν χαρακτῆρων τὸ Ὀλίγον, τὸ Κέντημα, τὰ Κεντήματα πιθανῶς ἐσχηματίσθησαν ἐκ τοῦ στοιχείου ἰῶτα Ι, ἡ Ὑπορροή ἐκ τοῦ S, ἡ Πεταστή καὶ τὸ Ἐλαφρὸν ἐκ τοῦ μεγάλ-

556) Τὰ τρία ταῦτα σημεῖα ἀποδίδονται εἰς Πτολεμαῖον τὸν Φιλάδελφον βασιλέα τῆς Αἰγύπτου καὶ ἄριστον μουσικόν, ἀκμάσαντα κατὰ τὸν Β' μ. Χ. αἰῶνα. Περί τοῦ Φιλαδέλφου ἴδε καὶ Περὶ τῶν Ὁ' Ἑρμηνευτῶν ὑπὸ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων. τομ. Α' βιβλ. Α', κεφ. Θ' καὶ ΙΑ καὶ ἀλλαχοῦ. Ὁ Αἰλιανὸς γράφει «Μουσικώτατον δὲ λέγουσι καὶ Πτολεμαῖον γενέσθαι τὸν δεύτερον (Ποικιλ. Ἱστορ. Δ' 15). Διέταξεν ὁ φιλόμουσος οὗτος βασιλεὺς νὰ συνάξωσιν οἱ Ὁ' σοφοὶ ἑλληνισταὶ ραβδίνοι καὶ πάντα τὰ μέλη τῶν ἤχων, ἐξ ὧν συνεκρότησε βιβλίον καλούμενον Μουσικόν, ὅπερ μετὰ τῶν ἄλλων ἐπυρπολήθη φυλαττόμενον ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Ἀλεξανδρείας.

557) Πέντε ἐκ τῶν χαρακτῆρων τῆς ποσότητος δεικνύουσι τὴν ἀνάβασιν, τέσσαρες τὴν κατάβασιν, καὶ εἰς τὴν ἰσότητα, ἥτοι τὴν ἐπανάληψιν τῆς αὐτῆς φωνῆς. Προβαίνουν. δὲ οἱ χαρακτῆρες οὗτοι, οἱ μὲν συνεχῶς, οἱ δὲ ὑπερβατικῶς· ἅπαντες δὲ τελευταῖον δεικνύουσι πρὸς τούτοις καὶ τὴν ποιότητα τῆς μελωδίας, ἅτε δὴ ἔχοντες ἰδιαιτέραν ἀπαγγελίαν· οἱ χαρακτῆρες συντίθενται καὶ συμπλέκονται εὐαρμόστως οὕτως ὥστε αὐξάνουσι τὴν ἑαυτῶν ποσότητα ἀπὸ ἐνὸς ἕως πεντεκαίδεκα τόνων. Ἐκαστος τῶν χαρακτῆρων εἴτε ἁπλοῦς εἴτε σύνθετος, δηλοῖ ἓνα χρόνον. Ἐὰν δὲ παρουσιασθῇ ἀνάγκη μακροτέρας διαρκείας ἐπιτίθενται ἢ παρατίθενται τὰ χρονικὰ σημεῖα, δεικνύοντα τὴν ἀπαιτουμένην αὐτῶν διάρκειαν. Οἱ μουσικοὶ χαρακτῆρες δεικνύουσιν ἓνα χρόνον ἢ πλείονας. Ὁ χρόνος, ὅστις εἶναι ἡ ψυχὴ τῆς μελωδίας, μετρεῖται διὰ τῆς πρὸς τὰ κάτω καὶ τὰ ἄνω κινήσεως τῆς χειρὸς· ψαλλομένου τοῦ ὅσματος ὁ μουσικὸς κρούει τὴν χεῖρα· ἀπὸ δὲ τῆς μιᾶς ἄχρι τῆς ἐτέρας κρούσεως δαπανᾷται εἰς χρόνος· ὅσοι λοιπὸν οἱ χρόνοι, τσάκις δέον νὰ γίνωνται καὶ αἱ κρούσεις· ἀπαιτούμενου ἐνὸς χρόνου εἰς δύο χαρακτῆρας, γράφεται ἐπὶ τὸν δεύτερον τούτων Γοργόν· ἀπαιτούμενου ἐνὸς χρόνου εἰς τρεῖς χαρακτῆρας, γράφεται ἐπὶ τὸν δεύτερον Δίγοργον, ἀπαιτούμενου ἐνὸς χρόνου εἰς τέσσαρας, γράφεται ἐπὶ τὸν δεύτερον Τρίγοργον.

λου C. «Τὰ σημάδια τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς—λέγει ὁ σοφὸς K. Οἰκονόμος—φαίνεται ὅτι τὰ ἐμόρφωσαν καὶ τὰ ὠνόμασαν οἱ πρῶτοι τῆς Ἐκκλησίας μουσουργοί, μέρος μὲν ἐκ τῶν διαγραμμάτων τῆς παλαιᾶς τῶν Ἑλλήνων μουσικῆς, τὸ δὲ πλεῖστον καὶ ἐκ τῶν γραμματικῶν τῆς προσφθιάς σημείων, ὡς συμπεραίνεται ἐκ τινων ἰδιαιτέρων ὀνομασιῶν των, καὶ τῆς ὄχι μόνον εἰς τόνους, ἀλλὰ καὶ εἰς πνεύματα διαίρεσεως αὐτῶν κτλ».⁵⁵⁸ Ἐντεῦθεν καταδείκνυται τὸ ἄδικον τῆς γνώμης τῶν ἰσχυριζομένων ὅτι τὰ μουσικὰ ἡμῶν σημεῖα εἰσὶ αὐτὰ ταῦτα τὰ γράμματα τοῦ ἀραβικοῦ ἀλφαβήτου ὡς ἐκ τῆς μεγίστης αὐτῶν ὁμοιότητος πρὸς τοὺς ἀραβικοὺς χαρακτῆρας. Περὶ τῆς ἀμαθίας τῶν λεγόντων καὶ φρονούντων τ' ἄνωτέρω, βεβαιοῦται ὁ ἀναγινώσκων τὸ περὶ εἰσαγωγῆς τέχνης Μουσικῆς σύγγραμμα Βακχείου τοῦ Γέροντος⁵⁵⁹.

Οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας προνοοῦντες περὶ τῆς διασώσεως τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων τῆς μουσικῆς, ἐτήρουν βεβαίως τὰ ὅρια τῆς ἱερᾶς τέχνης καὶ προεφύλαττον τὴν ἀκοὴν τῶν ἀκροατῶν ἐκ τῶν θεατρικῶν καὶ ἐθνικῶν μελωδιῶν διὰ μελῶν γεγραμμένων φωνητικοῖς σημείοις. Οὐχὶ δὲ ἀκριβῶς γνωστὸν τυγχάνει διὰ τίνων σημείων ἔγραφον οἱ ἐκκλησιαστικοὶ μελωδοὶ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τὰ ποιήματα αὐτῶν, διότι ἀτυχῶς οὐδεμία τοιαύτη βίβλος διεσώθη· ὅτι ὅμως ἐγράφοντο καὶ ἡ ψαλμωδία ἐτελεῖτο διὰ μουσικῶν βιβλίων, μαρτυρεῖται ἐκ τοῦ ΙΣΤ' Κανόνος τῆς ἐν Λαοδικείᾳ Συνόδου (+364) λέγοντος «Μὴ δεῖν πλέον τῶν κανονικῶν ψαλτῶν τῶν ἐπὶ τὸν ἄμβωνα ἀναβαίνόντων καὶ ἀπὸ διφθέρας ψαλλόντων, ἐτέρους τινὰς ψάλλειν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ». Καὶ ἡ ἱστορία διηγεῖται ὅτι οἱ ἐν Συρίᾳ χριστιανοὶ ἐπὶ Ἐφραίμ τοῦ Σύρου εἶχον μουσικὴν σημειογραφίαν. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ λεγόμενος Ἀμβροσιανὸς ὕμνος «Te Deum laudamus. Te Dominum comfitemur», ὅστις ἐστὶ ποίημα τῶν ἱερῶν Ἀμβροσίου καὶ Αὐγουστίνου, γεγραμμένος ἦτο διὰ τῆς σημειογραφίας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἤτοι τοῦ ἐλληνικοῦ ἀλφαβήτου καὶ τῆς ἀρχαίας Λατινικῆς⁵⁶⁰, παραδεχόμεθα ὅτι πρὸ τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐν

558) Περὶ προφορᾶς τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης. τομ. Γ', σ. 457.

559) Ἐκδοσις ἐλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ, 1841, σ. 78, 79. Ὅρα καὶ Δελικὸν Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, Κυριακοῦ Φιλοξένου, Κων/πολις 1869 προλεγ. σ. ζ' καὶ η'.

560) Οἱ Ρωμαῖοι οἵτινες ἐν τῇ μουσικῇ πλέον ἢ ἐν ταῖς λοιπαῖς τέχναις ἐμιμοῦντο τοὺς Ἕλληνας παρίστων τὴν μουσικὴν αὐτῶν πρῶτον μὲν διὰ τοῦ ἐλληνικοῦ ἀλφαβήτου, εἶτα δὲ διὰ τοῦ λατινικοῦ. Ὁ Βοέτιος, ζήσας κατὰ τὸν Β' αἰῶνα ἐν ἐνὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἡρμήνευσεν ἤδη τὰ ἐλληνικὰ φωνητικὰ γράμματα διὰ λατινικῶν.

τῇ μελοποιίᾳ χρήσις ἐγένετο τῆς ἑλληνικῆς ἀλφαθητικῆς σημειογραφίας ἢ παρασημαντικῆς. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸν Δαμασκηνὸν τινὲς τῶν μελωδῶν τῆς Ἐκκλησίας ἐμέλιζον τὰ ποιήματα αὐτῶν διὰ τῆς μουσικῆς παρασημαντικῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Νικηφόρος Κάλλιτος ὁ Ἐανθόπουλος ἐποίησε καὶ ἐμέλισε τὴν ἀκολουθίαν τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς διὰ τῆς ἀλφαθητικῆς σημειογραφίας, σώζεται δὲ αὕτη εἰς τὴν Καισαρικὴν βιβλιοθήκην τῆς Αὐστρίας, κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν ἰδόντων αὐτήν. Διὰ τοῦ αὐτοῦ τονισμοῦ ἐτονίσθησαν καὶ παρόμοιοι Ἀκολουθίαι Δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν ἑορτῶν, ὡς καὶ Εὐαγγέλια. Ἀπόστολοι, τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως καὶ ἡ Κυριακὴ Προσευχή. Διηγούνται ὅτι εἰς τὴν ἐν τῇ νήσῳ Ἄνδρῳ μονὴν τῆς Παναχράντου ὑπάρχουσιν ἐντὸς μυστηριώδους χώρου ἱερὰ σκευὴ πολύτιμα ἀπὸ ἀμνημονεύτων χρόνων καὶ διάφορα βιβλία τῆς ἱερᾶς Ἀκολουθίας διὰ τῶν μουσικῶν χαρακτήρων τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τὰ ὅποια σωζόμενα μέχρι τοῦ 1830 εἶδε καὶ ὁ Θεόφιλος Καίρης. Ὁ κυβερνήτης Ἰωάννης Καποδίστριας περιερχόμενος τὰς Κυκλάδας εἶδεν εἰς τὴν Ἄνδρον τὰ μουσικὰ βιβλία καὶ εἶπε τὰ ἐξῆς ἀξιωμακτικὰ «Τὰ βιβλία ταῦτα νὰ φυλαχθῶσι καλῶς, διότι θὰ ἔλθῃ καιρὸς ὅπου θέλουν χρησιμεύσει μεγάλως»· ἀκολούθως τὰ βιβλία ταῦτα ζητηθέντα ἐστάλησαν εἰς Ναύπليون πρὸς τὸν Καποδίστριαν, ἀλλ' ἄγνωστον τί κατόπιν ἐγένοντο⁵⁶¹. Προσέει μετὰ βεβαιότητος γνωρίζομεν ὅτι διὰ τῆς ἀλφαθητικῆς σημειογραφίας εἶναι γεγραμμένα καὶ τὰ ἑλληνικὰ ποιήματα ὅσα μᾶς ἤρπασεν ὁ Κλάρκιος ἐκ τῆς βιβλιοθήκης τῆς Πάτρμου κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος⁵⁶².

Μετὰ τὸν Δ' αἰῶνα μεγάλως ἀνεπτύχθη ἡ μουσικὴ ταχυγραφία ἢ ἡ τέχνη τοῦ συντέμνειν ἐν τῇ γραφῇ τὸν ἀριθμὸν τῶν φωνῶν διὰ συντετμημένων σημείων, ἀνομοίων πρὸς τὰ γράμματα τοῦ Ἀλφαβήτου, πλὴν διατηρούντων ἀρκούντως σαφὴ ἔχνη τῆς ἀλφαθητικῆς σημειογραφίας. Οὕτω ἀνεφάνησαν μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον τὰ ἀγκιστροει-

561) Κατὰ τὴν τελευταίαν ἐν Ἀθήναις διατριβὴν ἡμῶν σχόντες τὴν τιμὴν νὰ ἐπισκεφθῶμεν τὸν πρωθυπουργὸν τῆς Ἑλλάδος Χαρίλαον Τρικούπην καὶ τὴν ἐρίτιμον ἀδελφὴν αὐτοῦ Σοφίαν Τρικούπην, ἐζητήσαμεν παρ' ἀμφοτέρων πληροφορίας περὶ τῆς τύχης τῶν βιβλίων τούτων, ἅτε τοῦ αἰδίου πατρὸς αὐτῶν Σπυρίδωνος Τρικούπην διατελέσαντος γραμματέως τοῦ Κυβερνήτου Καποδίστρια. Ἡ σεπτὴ ἀδελφικὴ дуὰς οὐδεμίαν εἶδῃσιν ἐκ παραδόσεως διακρατεῖ περὶ τοῦ σπουδαίου τούτου ἀντικειμένου.

562) "Id. Moniteur 25 fevrier 108, et Magazin encyclopédique tom. V. P. 367 (Κ. Οἰκονόμου περὶ προφορᾶς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. tom. Γ'. κεφ. Α' περὶ προσφῶδιας δόξ. Ἐράσμου κτλ. σ. 434).

δὴ ἐκεῖνα σημεῖα, ἅτινα, ὡς τὰ ἀλφαριθμητικά, ἐτίθεντο ἀμέσως ἐπὶ τῶν συλλαβῶν τοῦ ἀδομένου κειμένου, διηυκόλυνον δὲ καὶ τὴν μουσικὴν γραφὴν. Περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν μεγάλων σημείων ἢ ὑποστάσεων ὁ διακεκριμένος μουσικοδιδάσκαλος ἀρχιμανδρίτης Ἰωάσαφ Ρώσσος γράφει τὰδε «Φρονῶ ὅτι ὅλα τὰ ποιότητος σημεῖα δὲν ἐφευρέθησαν ἐξ ἀρχῆς, ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου καὶ ἐκ διαλειμμάτων· διότι, ἐπειδὴ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀναλόγως τῶν ἀκολουθιῶν αὐτῆς ἦσαν ἐν χρήσει μόνα τὰ σύντομα μέλη τὰ λεγόμενα εἰρμολογικά καὶ στιχηραρικά, δὲν ὑπῆρχεν ἀνάγκη πολλῶν σημείων. Ἐνεκα δὲ τούτου εἰς τὰ μέλη ταῦτα δὲν εὐρίσκονται μεγάλα σημεῖα ἢ ὑποστάσεις (σημεῖα σημαίνοντα ἕκτασιν μελωδίας καὶ ρυθμικοῦ μέτρου)· ἀλλ' ὅταν αἱ ἀκολουθίαι ἤρξαντο νὰ ἐπεκτείνωνται, ἀπὸ τῆς συστάσεως ἰδίᾳ τῶν μοναστηρίων, καὶ καθιερώθησαν αἱ ἀγρυπνίαι, παννυχίδες καὶ ἑορταὶ διάφοροι, εἰσῆχθη δὲ καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, τότε ἀνεφάνη καὶ ἐσυστηματοποιήθη ἡ λεγομένη παπαδικὴ τέχνη, εἰς ἣν ἐμπεριέχονται ἅπαντα τὰ ἀργὰ μέλη πρὸς παράστασιν τῶν ὁποίων, ἐπειδὴ τότε ἡ εὐκολία τοῦ χάρτου καὶ τοῦ τύπου δὲν ὑπῆρχε, χάριν οἰκονομίας μεμβράνης καὶ χρόνου ἐφευρέθησαν διάφορα σημεῖα περιληπτικὴν ἔννοιαν ἔχοντα, δι' ἐκάστου τῶν ὁποίων ἐσημεῖουν θέσεις καὶ γραμμὰς ὁλοκλήρους»⁵⁶³. «Τὰ ἐν μικροῖς καὶ βραχέσι τύποις πολλῶν γραμμάτων δύναμιν ἔχοντα» κατὰ Κ. Οἰκονόμον τὸν ἐξ Οἰκονόμων⁵⁶⁴. Καὶ ὁ θεὸς Δαμασκηνός, ὅστις μετῴννεγκεν εἰς ἀπλούστερον εἶδος τὴν ψαλμωδίαν τῆς πρὸ αὐτοῦ ἐποχῆς, εἰσῆγαγε τὴν χρῆσιν αὐτῶν μετὰ σημαντικῶν τροποποιήσεων. Ὡστε ὁ Δαμασκηνός δὲν ἐπενόησε τὰ ἀγκιστροειδῆ σημεῖα, ὡς ἐσφαλμένως δοξάζει ὁ ἄλλως πολυμαθὴς ἱεράρχης Τσερνιγοβίας Φιλάρετος⁵⁶⁵, ἀλλὰ τροποποιήσας εἰσῆγαγε τὴν χρῆσιν αὐτῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Τὴν ἀκρίβειαν τοῦ ἰσχυρισμοῦ μου ἐπικυροῦ καὶ τὸ μουσικὸν Ἀντιφωνάριον τοῦ πρὸ τοῦ Δαμασκηνοῦ ἀκμάσαντος Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου (+535), ἐνθα εὐρίσκομεν τὰ ἀγκιστροειδῆ σημεῖα. Τὰ μουσικὰ σημεῖα τῆς πρὸ τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐποχῆς μαρτυροῦσιν ὅτι ἦσαν τότε ταῦτα ἄγαν πολυσύνθετα καὶ ἐχρηζόν τροποποιήσεως, ἣν ἐπήνεγκεν ὁ φωστὴρ τῆς Δα-

563) Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος. Σύγγραμμα περιοδικόν. τόμ. ΙΑ'. 1876—1877 σ. 152.

564) Περὶ προφορᾶς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. τομ. Γ', σ. 157.

565) Ἱστορικὴ ἐπιθεώρησις τῆς ὑμνῳδίας καὶ τῶν ὑμνῳδῶν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας 1860. Ἐν λέξει Ἰωάννου Δαμασκηνός.

μασχοῦ. Ἀλλὰ καὶ μεθ' ὅλας τὰς τροποποιήσεις, τὰ πρὸς παράστα-
σιν τῶν μελωδικῶν θέσεων ἱερογλυφικὰ κατὰ τύπον σημεία, ἦσαν
σύνθετά τε καὶ ποικίλα⁵⁶⁶. Καλοῦνται δέ, *παρακλητική, παρακάλε-*
σμα, οὐράνισμα, χόρευμα, σὺναγμα, τρομικόν, τρομικοσὺναγμα, ψη-
φιστοσὺναγμα, ψηφιστοπαρακάλεσμα, ξηρὸν κλάσμα, κράτημα, σεί-
σμα, πίεσμα, ἔσω θεματισμός, ἔξω θεματισμός, ἀντικενωκόλισμα,
ἀπόδομα, ἐκστρεπτόν, ἀργοσύνθετον, γοργοσύνθετον, ἔναρξις, ἐπέ-
γερμα, ἡμίφθορον, ἡμίφωνον, θέμα ἀπλοῦν, θές καὶ ἀπόθες, κούφισμα,
κρατημοῦπόρρουον, κύλισμα, λύγισμα, κτλ. καὶ ὧν χρήσις ἐγένετο ἐν
τοῖς παπαδικοῖς μέλεσι⁵⁶⁷. Διὰ τῶν χαρακτῆρων τούτων καὶ πάντες
οἱ μετὰ τὸν Δαμασκηνὸν μελωδοὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, οὐχὶ
δὲ καὶ τῆς Δυτικῆς⁵⁶⁸, ἔγραφον τὰ μουσουργήματα αὐτῶν.

566) Λυπούμεθα ὡς μὴ δυνάμενοι νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα καὶ τὰ σχήματα
τῶν ἱερογλυφικῶν τούτων σημείων, ἅτινα ὡς ἄχρηστα τανῦν, δὲν εὐρίσκονται
ἐν τοῖς τυπογραφεῖσις.

567) Τὸ σημειογραφικὸν σύστημα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ὁ γάλλος
Villoteau ἀπεκάλεσεν «ἔργον εὐφυῶς πάνυ ἐπινενοημένον καὶ σοφῶς ἐφηρμο-
σμένον ὑπὸ ἀγγινουστάτων καὶ λογιωτάτων ἀνδρῶν».

568) Ἐν τῇ Δύσει τὸ σύστημα τῆς διὰ τῶν ἀχιστροειδῶν σημείων πα-
ραστάσεως τῶν φωνῶν ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος βαθμῆδον κατηργήθη καὶ ἀντικα-
τέστη διὰ τοῦ συστήματος τῶν γραμμῶν. Ταῦτα ὡς ἱστορικοὶ ἀναφέροντες οὐ-
δὲως πολυπραγμονοῦμεν οὐδ' ἐξετάζομεν εἰ καλῶς καὶ δικαίως καὶ διὰ τίνος
λόγους ἔδοξεν ἃ ἔδοξε παρὰ τοῖς Εὐρωπαίοις, διότι «τίς εἶ ὁ κρίνων ἄλλότριον
οἰκέτην;». Ἐν ἀρχῇ ἐκάστης γραμμῆς ἐτίθεντο τὰ λατινικὰ γράμματα τοῦ Ἀλ-
φαβήτου, πάντα δὲ τὰ σημεία τὰ εὐρισκόμενα εἰς τὸ ὕψος τοῦ γράμματος τοῦ-
του ἔπρεπε νὰ παριστῶσι τὸν αὐτὸν φθόγγον. Ἐκτοτε ἡ εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ
γραφὴ ἐθεμελιώθη καὶ τὰ ρωμαϊκὰ γράμματα περιῆλθον μέχρις ἡμῶν ὑπὸ τὸ
σχῆμα τῶν Κλειδῶν παρηλλαγμένα. Ὁ Guy d'Arezzo ἐπὶ πέντε ὀριζοντείων
γραμμῶν, καλουμένων Γάμματα, ἐσημείωσε πάσας τὰς ἀναβάσεις καὶ κατα-
βάσεις τῶν φωνῶν διὰ τελειῶν (στιξέων). Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ Γάμμα περιέχει ἐν
ὀκτάρχῳ, τίθενται ὑπὸ τοῦτο ἢ ἐπὶ τοῦτο ἑτεραι μικραὶ γραμμαὶ ἐπέχουσαι
τόπον γραμμῶν καὶ διαστημάτων, ὥστε νὰ ἀρκέσωσιν εἰς ὅσον βάθος ἢ ὕψος
εἶναι χρεῖα νὰ ἐκτεθῶσιν. Ἴνα δὲ γνωσθῇ ἀπὸ τίνος φθόγγου τῆς κλίμακος δεῖν
νὰ ὀρμηθῇ ἕκαστον ἄσμα, τίθεται Κλεῖς ἐν τῇ ἀρχῇ ἐπὶ μιᾷ τῶν πέντε τοῦ
Γάμματος γραμμῶν· εἶναι δὲ αἱ Κλεῖδες αὗται ἐπτά καὶ ἄρχονται τέσσαρες ἐκ τοῦ
Do, μία ἐκ τοῦ Sol, καὶ δύο ἐκ τοῦ Fa.

Σημειωτέον ὅτι οἱ Εὐρωπαῖοι πᾶσαν μουσικὴν ἐφεύρεσιν ἀποδίδουσιν εἰς τὸν
προμνησθέντα Guy d'Arezzo, γεννηθέντα περὶ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου αἰῶνος
καὶ ἀποθανόντα περὶ τὸ 1050, βενεδικτίνον μοναχὸν τῆς Πομπόζης. Ἐν τοῖς
δύο περιφήμοις συγγράμμασιν αὐτοῦ, τῇ ἐπιστολῇ πρὸς τὸν μοναχὸν
Μιχαήλ καὶ τῷ Προοιμίῳ τοῦ Ἀντιφωνario, ἐδήλωσεν ἡμῖν εἰ-
λικρινῶς πᾶν τὸ πρὸ αὐτοῦ ὑπάρξαν· ἀλλ' αἱ ἀπειράριθμοι ἀντιγραφαὶ τῶν

Τῶν μεγάλων μουσικῶν σηματοφώνων πεντάκις ἐγένοντο ἀναλύ-

χειρογράφων αὐτοῦ αἱ εὐρεθεῖσαι ἐν πάσαις ταῖς μοναῖς, ἐξηγοῦσι τὸν λόγον, δι' ὃν ἐθεωρήθη ἐφευρέτης, ἅμα δὲ ἀποδεικνύουσι τὴν μεγάλην αὐτοῦ δημοτικότητα. Αἱ κλειδες, τὸ μουσικὸν διάγραμμα, ἡ κλίμαξ ἦσαν ἐν χρήσει πρὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ ἐκ Παμπόζης μοναχοῦ. Ὁ ἑξοχος ὁμοῦς οὗτος μουσικοδιδάσκαλος ἐφεῦρε δύο τινά, πρῶτον ἔγνω καλῶς καὶ εὐκρινῶς νὰ ἐρμηνεύῃ τὴν μουσικὴν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, ὅπερ δὲν ἦτο εὐκολόν. Ἐπειτα ἔδωκε πρὸς ἀπομνημόνευσιν σαφές καὶ βραχὺ ὄνομα ἐκάστω τῶν φθόγγων τῆς κλίμακος, οὓς μέχρις αὐτοῦ ἐδήλουν συχνότατα διὰ τῶν γραμμάτων ἢ διὰ τῶν ἐν τῇ κλίμακι ὀρισμῶν τῆς θέσεώς των. Ἡ ἐφεύρεσις αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἔργον ὑψηλῆς τέχνης· συνέστησε δὲ ὅπως ἀποδίδωται ἕκαστος φθόγγος διὰ τῆς πρώτης συλλαβῆς ἐκάστου τῶν στίχων, δι' ὧν ἄρχεται ὁ ὕμνος τοῦ ἁγίου Ἰωάννου· ἐκάστης τῶν συλλαβῶν τούτων ἀνιούσης κατὰ τόνον, ἕξ στίχοι ἤρκουν νὰ παρέχωσι μέσον, ἐπιτρέπον εὐκόλως τὴν ἀπομνημόνευσιν τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς θέσεως τῶν φθόγγων. Ἴδου οἱ στίχοι οὗτοι:

Ut queant laxis
Resonare fibris
Mira gestorum
Famuli tuorum
Labui reatum
Sancte Iohannes.

Συγχρόνως τῇ γραφῇ ἐσχηματίζετο ἐκ περιτροπῆς καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ μουσική. Ἡ ἱστορία μαρτυρεῖ ὅτι ἡ ἀρχαιότερα εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ ἦτο συγγενεστάτη πρὸς τὴν ἑλληνικὴν, καὶ τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἔσχεν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς, ὡς ἐκ τῶν τεχνιτῶν αὐτῆς ὅρων ἐξάγεται. Περὶ τὰ μέσα τοῦ Θ' αἰῶνος ἀπαντῶμεν ἵχνη τῆς ἀρμονικῆς μουσικῆς ἐν τῷ Αὐρηλιανῷ, μοναχῷ τῆς Réomé καὶ ἐν τῷ Σκώτῳ Ἐριγένοι. Ἐφεξῆς αἱ πρόοδοι τῆς μουσικῆς τέχνης καθίστανται ἐπαισθητότεραι, ἀποδοτέαι δ' αὐταί, ἐν μέρει τοῦλάχιστον, τῷ αὐτοκράτορι Κάρολῳ τῷ Μεγάλῳ, ὅστις μετὰ πλείστης ὁσῆς προσοχῆς ἐπηγρύπνει ἐπὶ τῆς μουσικῆς καὶ τῶν μουσικῶν αὐτοῦ, ἰδρύσας σχολάς, ἐν αἷς ἡ μουσικὴ κατεῖχε σπουδαίαν θέσιν καὶ καθιερώσας τὴν σπουδὴν αὐτῆς. Κατ' αὐτόν, ἀληθῶς εὐπαιδευτοὶ ἦσαν μόνον οἱ γινώσκοντες ἀπολύτως ν' ᾄδωσιν· οὐ μόνον δ' ἀπῆται οἱ ἱερεῖς νὰ ὦσι μουσικοί, ἀλλ' εἶχεν ἀπαγορεύσει τὴν εἰς τὰ ἀνάκτορα εἰσοδὸν παντὶ ἱερεῖ, ἀγνοοῦντι τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὴν μουσικὴν. Ὁ Κάρολος ἐπροστάτευε πλὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καὶ τὴν θύραθεν.

Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ἀνεφάνη ἡ τετράγωνος μουσικὴ γραφή, ἡ χρησιμοποιηθεῖσα καθ' ἅπαντα τὸν μεσαίωνα, καὶ νῦν ἔτι ἐν τῇ ἱερᾷ ψαλμῳδίᾳ. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἀριθμὸν τῶν γραμμῶν, ἄλλοτε ἀπαντῶμεν τρεῖς, ἄλλοτε τέσσαρας, ἄλλοτε πέντε καὶ ἐνίοτε ἑνδεκα, παριστώσας τὴν ἐν τῷ ᾄσματι χρησιμοποιουμένην ἐπέκτασιν. Μόλις περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος, ὁ ἀριθμὸς τῶν γραμμῶν τοῦ μουσικοῦ διαγράμματος ὠρίσθη ἀπολύτως εἰς τέσσαρας διὰ τὴν ψαλμῳδίαν, καὶ πέντε διὰ τὴν θύραθεν ἢ δημῳδὴν μουσικὴν. Ἄλλ' ἐὰν ἡ γραφή τοῦ ΙΒ' καὶ ΙΓ' αἰῶνος φαίνεται ἀπλουστάτη, παρέχει ἐν τούτοις δυσχερεῖας ὅποταν θελήσωμεν νὰ ἐννοήσωμεν ἕκαστον σημεῖον. Δὲν ἔρκει μόνον νὰ

σει,⁵⁶⁹ Α', ἐπὶ Ἰωάννου Ματίστορος τοῦ Κουκουζέλη, Β', ἐπὶ Παναγιώτου τοῦ Χαλάτζογλου ἢ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ Πρωτοψάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας Ἰωάννου τοῦ Τραπεζουντίου (+1756), ὅστις τῇ προτροπῇ τοῦ φιλομούσου Πατριάρχου Κυρίλλου, ἐπενόησε μέθοδον τοῦ γράφειν διάφορον τῆς πρὸ αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τὸ ἐπεξηγηματικώτερον τείνουσαν, καὶ τοῦτο ἵνα μὴ ἡ μουσικὴ ἡμῶν παντάπασιν ἐξίτηλος γένηται, ἅτε τῶν πλείστων μουσικῶν ψαλλόντων μᾶλλον κατὰ πρᾶξιν ἢ κατ' ἐπιστήμην· καὶ τινες μὲν τῶν ἀρχαίων χαρακτήρων ἐκράτησε, τινὰς περιέιλεν, ἄλλους δὲ πάλιν ἐπὶ τὸ εὐληπτότερον ἐπηνώρθωσε. Γ', ἐπὶ Πέτρου Πελοποννησίου τοῦ *Λαμπαδαρίου*⁵⁷⁰. Δ', ἐπὶ Ἰακώβου τοῦ Πρωτοψάλτου ἐν τῇ συνθέσει τοῦ ἀργοῦ Στιχηραρίου. Τὴν μέθοδον ταύτην ἠκολούθησαν πάντες οἱ μεταγενέστεροι μελωδοὶ μέχρι τῶν τριῶν διδασκάλων Χρυσάνθου, Γρηγορίου καὶ Χουρμουζίου (+1815), τῶν

προσδιορίσασιν τὸ ὕψος τῶν φθόγγων, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ σημειώσασιν καὶ τὴν διάρκειαν αὐτῶν, τοῦτέστι τὸν ρυθμὸν. Χάριν τούτου ἐπενοήθη ἰδία γραφή, καλουμένη σύμμετρος παρασημαντικὴ, διότι ἡ δύναμις ἐκάστου τῶν σημείων ἐκείνων ἦτο ἐν συμμετρίᾳ πρὸς τὴν τῶν παρεπομένων ἢ τῶν προηγουμένων. Προσθετόν ὅτι κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα περιπλέκεται αὕτη διὰ νέων σχημάτων καὶ νέων ἐφευρέσεων. Περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΔ' αἰῶνος πρὸς διάκρισιν τῶν διαφόρων δυνάμεων τῶν φθόγγων, ἔγραφον αὐτοὺς ὅτε μὲν ἐρυθροῦς, ὅτε δὲ μαύρου· ἀλλὰ τῆς μεθόδου ταύτης οὔσης δυσχεροῦς, ἐκαινοτόμησαν πάλιν γράφοντες διὰ μαύρων καὶ λευκῶν φθόγγων, ἐνίοτε δὲ καὶ κατὰ τὸ ἡμισυ μόνον μαύρων. Κατὰ τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα ἡ μουσικὴ ἐπωφελέθη τῆς μεγάλης ἐφευρέσεως τῆς τυπογραφίας, καὶ ἡ ἐκτύπωσις ἐγένετο μία τῶν αἰτιῶν τῆς ἀπλοποιήσεως τῆς παρασημαντικῆς. Οἱ χαρακτῆρες οὕτω κατέστησαν εὐκρινέστεροι καὶ κατ' ἀνάγκην ἠπλοποιήθησαν. Ἐν ἐνὶ λόγῳ, ἡ παρασημαντικὴ τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος ἄρχεται προσεγγίζουσα πρὸς τὴν σημερινὴν εὐρωπαϊκὴν παρασημαντικὴν.

569) Ἐλλείπει τῶν καταλλήλων χαρακτήρων ἐν τοῖς τυπογραφείοις ἀδυνατοῦμεν παραθεῖσθαι τὰ πρὸς δημοσίευσιν πρόχειρα μουσουργήματα καὶ ἰδίᾳ τὸ «Ἄνωθεν οἱ Προφῆται», ὅπερ τυγχάνει μεμελοποιημένον διὰ πέντε ἰδιαιτέρων γραφῶν, ἥτοι τῆς Α' λίαν συνεπτυγμένης τῆς Β' μᾶλλον ἀναλελυμένης, τῆς Γ' ἔτι μᾶλλον καὶ οὕτω καθεξῆς.

570) «Λαμπαδαρίος ἐστὶν ὁ πρῶτος ψάλτης τοῦ ἀριστεροῦ χοροῦ, καὶ ὠνομάζετο οὕτως διότι ἐβάστα τὸ λεγόμενον διθάμβουλον, ποῦ ἦτον ἓνα σκεῦος χρειαζόμενον εἰς τὰ ἅγια, μετὰ λαμπάδος κεχυρωμένης». (Ἐπιστολὴ Πατριάρχου Κ]πόλεως Παΐσιου τοῦ Α' πρὸς τὸν Πατριάρχην Νίκωνα. Ζήτημα Γ'. Ἀνατολικὸς Ἀσθὴρ ἐν Κ]πόλει. Ἔτος Κ', ἀριθ. 48, σ. 372). Ἰστέον ὅτι ὁ δεσποτικὸς θρόνος πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔκειτο εἰς τὸ ἀριστερὸν μέρος τοῦ ναοῦ, διότι εἰς τὸ δεξιὸν ὑπῆρχεν ὁ θρόνος τοῦ βασιλέως· ὁ Λαμπαδαρίος ἵστατο παρὰ τῷ ἐπισκοπικῷ θρόνῳ κρατῶν τὴν λαμπάδα τοῦ Πατριάρχου ἐν τῷ ναῷ τῆς ἁγίας Σοφίας.

ἀναλυσάντων τὸ Ε' ἤδη τὰ σημάδωφωνα μεγάλα τε καὶ μικρά καὶ μεταβαλόντων τοὺς μουσικοὺς χαρακτῆρας ἐκ συμβόλων εἰς γράμματα, καὶ ὧν τὸ πολὺσεπτον ὄνομα ἀμαράντω δόξη καὶ εὐκλεία καταγλαΐζεται καὶ περιστέφεται, καὶ δι' ἐγκωμίων γεραίρεται καὶ ἀνευφημεῖται δικαίως⁵⁷¹. διότι γενικῶς εἶναι παραδεδεγμένον ὅτι τὸ νεώτατον τοῦτο σύστημα διηυκόλυνε τὸ πρακτικὸν μέρος τῆς μουσικῆς· ὑπολείπεται ὅμως ὡς πρὸς τὴν θεωρητικὴν σπουδαιότητα τῆς ἀρχαίας μεθόδου, καθότι ἡ μουσικὴ κλίμαξ ὑπὸ θεωρητικὴν ἢ ἐπιστημονικὴν ἔποψιν εἶναι ἑλλιπὴς πράγματι, οὐχὶ δὲ καὶ ὑπὸ πρακτικὴν, διότι τῆς φύσεως ἐχούσης μίαν διαπασῶν καὶ μίαν ἀντιφωνίαν, οἱ μουσικοὶ ἐκπληροῦσι πληρέστατα τὴν φυσικὴν διαπασῶν κατὰ τοὺς κανόνους τῆς φύσεως. Καὶ ὄντως ἡ σοφὴ ἄλλως περὶ μουσικῆς πραγματεία τοῦ Χρυσάνθου ἦν ἂν ἐντελεστέρα, εἴπερ ὁ ἀοιδίμος εἶχε πλείονας γνώσεις τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς, μείζονα δὲ οἰκειότητα εἰς τοὺς μαθηματικούς ὑπολογισμούς· ἐκ μὲν τῶν μαθηματικῶν ἤθελεν ἐννοήσει καλλίον τοὺς ἀρχαίους καὶ νεωτέρους συγγραφεῖς εἰς τὸ περὶ Κατατομῆς τοῦ Κανόνος καὶ δὲν ἤθελε περιπλέξει τοὺς γεωμετρικούς πρὸς τοὺς ἀριθμητικούς λόγους, ἐξ οὗ προῆλθε, παρ' ἑμοίγε κριτῇ, ἢ μὴ ὀρθὴ καταμέτρησις τῶν διαστημάτων· ἐκ δὲ τῆς ἀκριβοῦς γνώσεως τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς καὶ εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν θεωρημάτων ἤθελε γίνεαι σαφέστερος, καὶ πολλὰ ἀνερμήνευτα μείναντα, καὶ ἱστορικῶς καὶ ἐπιστημονικώτερον ἤθελεν ἐρμηνευθῇ. Ἀλλ' ὅπως δὴποτε τὸ Μέγα Θεωρητικὸν εἶναι φερωνύμως μία βοήθεια πρὸς μελέτην τῆς καθ' ἡμᾶς μουσικῆς, ὁ δὲ συγγραφεὺς αὐτοῦ δικαίως καλεῖται ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ σπουδαιότατος τῶν Ἑλλήνων μουσικῶν θεωρητικῶν, ἐὰν ἀποβλέψωμεν ἰδίᾳ εἰς τὸν χρόνον καθ' ὃν συνετάχθη τὸ Θεωρητικόν, καὶ τὰ ὀλίγα βοηθήματα, ἃ ἔσχεν ὑπ' ὄψιν. Ὑπῆρξαν καὶ οἱ δογματίσαντες ὅτι οἱ ἰδρυταὶ τοῦ νέου συστήματος καὶ εἰς τὸ πρακτικὸν μέρος ἀπέτυχον ὡς μεταδόντες ἡμῖν πλημμελῆ δῆθεν καὶ ἐσφαλμένην μετάφρασιν τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν μελωδιῶν· ἀλλ' ἡ δόξα αὕτη εἶναι ὅλως πεπλανημένη, ἀφοῦ πολλοὶ ἀπὸ τοῦ 1816 μέχρι σχεδὸν τοῦ 1830, ἐν οἷς καὶ ὁ περιώνυμος πρωτοψάλτης Κωνσταντῖνος ὁ Βυζάντιος, ἐπέμενον μὴ παραδεχόμενοι τὸ νέον σύστημα, ὡς μέλλον, καθὰ ἔλεγον, νὰ ἐξευτελίσῃ τὴν μουσικὴν καὶ νὰ καταστήσῃ αὐτὴν εὐκολομάθητον. Ἐπὶ ὅλην δὲ εἰκοσαετίαν πολλοὶ τῶν μουσικῶν ἔψαλλον δεξιόθεν ἐκ τῶν παλαιῶν βιβλίων, ἀριστερόθεν δὲ ἐκ τῶν τοῦ νέου συστήματος, καὶ ὅμως οὐ-

571) Τῷ 1850 ὁ Γεώργιος Δέσβιος ἐπεχείρησε νὰ εἰσάξῃ νέον εἶδος μουσικῆς σημειογραφίας περὶ ἧς ἀλλαχοῦ ἐροῦμεν τὰ δέοντα.

δεις αὐτῶν διετύπωσε παράπονα πρὸς τὸν ἕτερον ὡς κακῶς ἀπαγγέλλοντα τὰ μουσικὰ μέλη. Ὑπὸ τῶν τριῶν διδασκάλων ἐφευρέθησαν αἱ ἐν τῇ παραλλαγῇ τῆς ἡμετέρας μουσικῆς ἐν χρήσει συλλαβαί, οὐσαι αὐτὰ τὰ τῆς ἑλληνικῆς ἀλφαβήτου γράμματα, μετὰ τῆς προσθήκης, χάριν εὐφωνίας, ἐν μὲν τῇ πρώτῃ συλλαβῇ τοῦ Π, ἐν τῇ πέμπτῃ τοῦ Κ, καὶ ἐν τῇ ἐβδόμῃ τοῦ Ν.

Ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ μουσικῇ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐγένετο χρήσις καὶ ἐτέρου εἶδους μουσικῶν σημείων, κατὰ τὰς παρατηρήσεις μου ἐπὶ τῶν μουσικῆς χειρογράφων διαφόρων βιβλιοθηκῶν καὶ ἰδίᾳ τοῦ Ἀγιωνύμου Ὁρους, τῆς ἐν Φαναρίῳ Κ/πόλεως ἀγιοταφικῆς, καὶ τῶν βιβλιοθηκῶν τῆς θεολογικῆς καὶ ἐμπορικῆς σχολῆς ἐν Χάλκῃ, πρὸς παρέκκλισιν καὶ μεταβολὴν τῆς φωνῆς, ὡς ἐν τῇ ἀναγνώσει τοῦ Ἀποστόλου καὶ τοῦ Εὐαγγελίου⁵⁷². Ταῦτα λίαν ἀπλᾶ εἰσι κατὰ τὴν μορφήν αὐτῶν καὶ οὐχὶ πολυποίκιλα, συνιστάμενα ἐκ τόνων καὶ πνευμάτων διὰ κινναβάρους σημειουμένων ἄνωθεν καὶ κάτωθεν τοῦ κειμένου εὐαγγελικῶν καὶ ἀποστολικῶν περικοπῶν, καὶ ἐκ τῶν γραμμάτων γ, τ, ς, τιθεμένων κατὰ διάφορον στάσιν. Καλοῦνται δὲ : *ὀξεία* πρὸς *ὀξείαν*, *βαρίαι* *βαρία*, *καθισταὶ* *καθισταὶ*, *συρματικὴ* καὶ *τελεία*, *παρακλητικὴ* καὶ *τελεία*, *ὑπόκρισις*, *ὑπόκρισις* *ὑπόκρισις*, *κρεμασταὶ* *κρεμασταὶ* *ἀπέσω* *ἐξω*, *ὀξεία* καὶ *τελεία*, *κεντήματα* *κεντήματα* *ἀπόστροφος*, *ἀπόστροφος* *ἀπόστροφος*, *συνέμβα* καὶ *τελεία* *ὀξείαι* *διπλαῖ*, *διπλαῖ* *βαρίαι* *κεντήματα*, καὶ *ἀπόστροφοι*. Ἐν

572) Ὁ κατὰ τὴν ις' ἑκατονταετηρίδα ἀκμάσας Ζακύνθιος μοναχὸς Παχώμιος ὁ Ρουσάνος περιγράφει ὅτι ἡ ἐν Κ[ύπρ]οι ἐκκλησία διέταξε ν' ἀναγινώσκωνται (μουσικῶς βεβαίως) τρία συγχρόνως Εὐαγγέλια ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ ἕνεκα τῆς συσσωρεύσεως τῶν ἐκκλησιαζομένων καὶ τοῦ προξενουμένου θορύβου. «Τριχῶς ἀναγινώσκεισθαι τὸ Εὐαγγέλιον ἐν τε τῷ ἀγίῳ βήματι ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως, ἐν δὲ τῷ ἄμβωνι ὑπὸ τοῦ διακόνου, ὡσαύτως καὶ ἐν τῷ νάρθηκι. Ἐπεὶ δὲ οὐδὲ οὕτως ἦν εἰκὸς ὁμοφωνεῖν τοὺς ἀναγινώσκοντας, τοῦ μὲν προβαίνοντος τοῦ δὲ μένοντος, διὰ τὴν σύγχυσιν τῆς φωνῆς ἐκ διαδοχῆς ἕκαστον στίχον ἀναγινώσκεισθαι καὶ οὕτως ἀκούειν ἅπαντα πάντας· ἀλλ' ἐπειδὴ κυκλικῶς ἡ ἀνάγνωσις ἐτελεῖτο, καὶ ὁ μὲν ἐν τῷ νάρθηκι ἤκουε τοῦ ἐν τῷ ἄμβωνι ἀναγινώσκοντος, οὗτος δὲ τοῦ ἐν τῷ βήματι, ὁ δὲ ἐν τῷ βήματι, οὐκ ἤκουε τοῦ ἐν τῷ νάρθηκι διὰ τὸ μήκοθεν τούτου ἴστασθαι, ἐφεῦρον καὶ διὰ σημαντήρος μανθάνειν τὸ τέλος τοῦ στίχου, καὶ οὕτω τοῦ ἐτέρου ἄρχεσθαι μέχρις οὗ πληρωθῇ ἡ τούτου ἀνάγνωσις, ὅθεν δῆλον ἃν ταῖς λοιπαῖς ἐκκλησίαις ἐκράτησεν ἀδασανίστως ἡ τοιαύτη συνήθεια» (ἐν χειρογράφῳ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἀγίου Μάρκου cl. II cod. 103, φύλ. 181, 182). Ὁ Παχώμιος ἔγραψε καὶ Ἑρμηνείαν σύντομον εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς μουσικὴν, κειμένην εἰς τὴν μαρξιανὴν βιβλιοθήκην κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σάθα (Ἱστορικὸν δοκίμιον περὶ τοῦ θεάτρου καὶ τῆς μουσικῆς τῶν Βυζαντινῶν, σ. σίβ) cl. Β' κώδιξ 103, φυλλ. 259.

τῇ ἐν Ἀθῶ μονῇ τοῦ Βατοπαιδίου οὐ μόνον περικοπὰς ἀποστολικὰς καὶ εὐαγγελικὰς τετονισμένας εἶδομεν, ἀλλὰ καὶ μουσικὸν Εἰρηολόγιον διὰ τῆς σημειογραφίας τῶν τόνων καὶ πνευμάτων ἐπέδειξεν ἡμῖν ὁ συνοδεύσας ἡμᾶς εἰς τὴν πλουσίαν καὶ φιλοκάλως τηρουμένην Βατοπαιδινὴν βιβλιοθήκην λόγιος προηγούμενος Νίκανδρος Βατοπαιδινός. Διὰ τῆς τονικῆς σημειογραφίας γεγραμμένον κώδικα ὑπ' ἀριθ. 55 εὑρεν ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Λειμῶνος ὁ ἡμέτερος λόγιος φίλος Ἀθ. Π. Κεραμεύς, ὃν ἀποκαλεῖ ἀξιολογώτατον διὰ τὸν ἐξῆς λόγον. «Τὸ τεῦχος τοῦτο περιέχον τὰς πράξεις καὶ ἐπιστολάς τῶν Ἀποστόλων ἔχει ἄνωθεν καὶ κάτωθεν τοῦ κειμένου (ὅπερ γέγραπται μικροῖς χαρακτῆρσι τοῦ Θ'—Ι' ἰσως αἰῶνος) σημεῖα διὰ κινναβάρεως γεγραμμένα τονικά, ἅτινα ὁ Gardthausen⁵⁷³ ὀνομάζει Liturgische Zeichen ἢ Lesenoten· κατ' αὐτὸν δύσκολον εἶναι γὰρ ὀρίσθαι πότε ἤρξατο τὸ τῆς μουσικῆς ταύτης σηματοδογραφίας σύστημα, οὗτινος τὴν χρῆσιν εὑρίσκει ὠρισμένως ἐν χρονολογουμένῳ κώδικι τοῦ 835 ἔτους ἀπὸ Χριστοῦ. Τὴν τονικὴν ταύτην σηματοδογραφίαν ἀπαντῶμεν καὶ ἐν ἄλλοις χειρογράφοις Εὐαγγελίοις μεταγενεστέροις μικροῖς χαρακτῆρσι γεγραμμένοις ἀπὸ τοῦ ΙΑ' μέχρι τοῦ ΙΓ' ἢ ΙΔ' αἰῶνος, ὁμοίως δὲ ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὰ διὰ κεφαλαιωδῶν γραμμάτων γεγραμμένα λειτουργικὰ Εὐαγγέλια, ὧν δεῖγματά τινα ἤδη γινώσκονται»⁵⁷⁴.

Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους καὶ ἐπὶ τοῦ Δαμασκηνοῦ τέσσαρας φθόγγους μετεχειρίζοντο ἐν τῇ μελωδίᾳ εἰς τε τὸ διὰ τεσσάρων καὶ τὸ διαπασῶν σύστημα. Τοῦ διατονικοῦ γένους ἐπὶ μὲν τὸ ὅζῳ ἦσαν α ᾠ α ᾠ ε⁵⁷⁵, ᾠ ε α ᾠ ε ς, ᾠ α ᾠ α, α γι α⁵⁷⁶, ἐπὶ δὲ τὸ βαρὺ

573) Griech. Palaeogr. σ. 211.

574) Montfaucon. Palaeogr. Graeca, σ. 234, 260—Sabbas, Specimina Palaeographica. πίν. 11, ἀριθ. 42 κτλ. (Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος. Μυροκορδάτειος Βιβλιοθήκη. Παράρτημα τοῦ ΙΕ' Τόμου. ἐν Κ/πόλει, 1884 σ. 5).

575) Τὸ ἄννα νες γράφεται διὰ τοῦ γορθμικοῦ σημείου καὶ διὰ τῶν διπλῶν σημείων τοῦ πελαστικοῦ.

576) Παράγεται τὸ μὲν ἄννα νες ἐκ τοῦ ἄνα ἄ νες, τούτέστι ἄνα ξ ἄ φες, τὸ δὲ νά νες ἀπὸ τοῦ να ἰ ἄ νες, τούτέστι Κ ὕ ρ ι ε ἄ φες· τὸ δὲ να νά ἀπὸ τοῦ ἄνα ἄ να, τούτέστι Θ ε ε Θ ε ε. Τὸ δὲ α γι α ἐκ τοῦ ἄ γι ε· τὸ δὲ ὅλον οὕτως ἔχον, ἄνα ξ ἄ φες, να ἰ ἄ φες ἄνα ξ ἄνα ξ ἄ γι ε, εὐχὴ ἐστὶ πρὸς Θεὸν ἀναφερομένη (Θεωρητικὸν Μέγα τῆς Μουσικῆς ὑπὸ Χρυσάνθου. Ἐν Τεργέστη, 1832, σ. 29 ἐν ὑποσημειώσει). Καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος λέγει ὅτι τὸ να νά σημαίνει Θ ε ε Θ ε ε. Παραδόξως δὲ ἀλλαχὺ ἐβραϊκὸν θεωρῶν ἐξηγεῖ σ ῶ σ ο ν δ ῆ σ ῶ σ ο ν (Περὶ τῆς βασιλείου τάξεως. Α' 83). Εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἐν τῇ τέλει τῶν ἁσμάτων καὶ πολυχρονισμῶν

α α κ ε ς, κ ε χ ε α κ ε ς, α κ ε α κ ε ς, κ ε α γ ι ε.⁵⁷⁷ Σοφῶς δὲ

ἐφ' αλλον ἐφ' ικανὴν ὥραν ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ αὐλῇ νά ν ε ν α ν ά. Τὸ δὲ
α γ ι α (προσταχτ. τοῦ λατινικοῦ ρήματος *ajuto* (*aja*) = φύλαττε), σῶ σ ο ν
δὴ ποιεῖ δε καὶ μίαν λέξιν ἐκ τῶν δύο σύνθετον, ν α ν ά ι α. Ὁ μουσικολόγος
Villoteau ἰσχυρίζεται ὅτι αἱ ἀνωτέρω ἐρμηνεύει εἶναι ἀρχαῖαι ὕμνων λέξεις
(Description de l' Egypte. τόμ. XIV σ. 432, 433). Αἱ λέξεις αὗται, ὡς μοι
δοκεῖ, εἰσὶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διεφθαρμέναι λατινικαί, ὁ δὲ ἀποπειραθεὶς νά
ἐρμηνεύσῃ αὐτὰς Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος περιέπεσεν εἰς πολλὰ σφάλ-
ματα, ἀποπλανηθεὶς πιθανῶς ὑπὸ ἀμαθοῦς ἐρμηνέως. Ὁ Σάθας ὁμως (Ἱστορικὸν
δοκίμιον περὶ θεάτρου καὶ μουσικῆς τῶν Βυζαντινῶν. Ἐν Βενετίᾳ 1879 σ. ρηγ)
τρεῖναι νά ἀποδεχθῇ ὅτι τὰ ἐνηχήματα ταῦτα εἶναι λείψανα τῆς παλαιᾶς Ἀ-
ρειαγῆς μουσικῆς, τοὺς δὲ λόγους τοὺς πείθοντας αὐτὸν εἰς τοῦτο ἐκτίθησιν ἐν
τῇ σελίδι ρηγ, ρηδ, ρηε καὶ καθεξῆς. Οἱ ἀσημαντοὶ οὗτοι καὶ μυστηριώδεις
φθόγγοι ὑποκρύπτουσι, λέγει ὁ Σάθας (ἐνθ. ἀνωτ. σ. ρξθ καὶ ρο), ἀληθῆ σημα-
σίαν, ὡς ἀποτελούμενοι, κατὰ τὸν Villoteau ἐκ τῶν ἀρχαίων λέξεων ὕμνων
ἀποτελειομένων εἰς τὸν Θεόν. Τὰ πρῶτα ἱστορικὰ ἔχνη τῆς τελευταίας τοῦ ἄ-
ν α ν ε ς συλλαβῆς ἔς ἀπαντῶσιν ἐν ἀρχῇ τῆς ς' ἑκατονταετηρίδος. Ἐν τοῖς
πρακτικοῖς τῆς κατὰ τῶν Ἀχεφάλων αἰρετικῶν Σευήρου καὶ Ἀνθίου Συνόδου
(† 536) καταχωρεῖται καὶ ἔγγραφον τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως
Ἰωάννου κατὰ λέξιν ἀφηγούμενον ἐν δημοτικῶν ἄκ τ ο ν, ἥτοι εἶδος κωμικῆς
παραστάσεως· οἱ δῆμοι περικυκλώσαντες τὸ πατριαρχεῖον ἐφ' αλλον τὸ ἄκ τ ο ν
τοῦτο, ἔχον ὡς συνήθη ἐπ' ὧδὸν τὸ ἐές, ὡς δηλοῦται ἐκ τῆς ἐξῆς περιχοπῆς.
«Πολλὰ τὰ ἔτη τοῦ Πατριάρχου! πολλὰ τὰ ἔτη τοῦ βασιλέως! πολλὰ τὰ ἔτη
τῆς Αὐγούστης! πολλὰ τὰ ἔτη τοῦ Πατριάρχου! ἀκονιώνητοι διατὶ μένομεν;
Ἐπὶ τὸσαῦτα ἔτη διατὶ οὐ κοινωνοῦμεν; Ἐκ τῶν χειρῶν σου κοινωνῆσαι θέ-
λομεν· ὀρθόδοξος εἶ, τίνα φοβεῖσαι;... Ἐές (τὸ ἐ ἐδιπλασιάσθη χάριν μείζονος
τόνου), ἀνελθε εἰς τὸν Ἀμβωνα. Ἐές πείσον τὸν λαὸν σου..... ἔξω βάλλε
Σευήρον τὸν νέον Ἰούδαν, ἔξω βάλλε! τὴν ἁγίαν σύνοδον ἄρτι κήρυξον.. Ἐές,
μαρτύρομαι· ἡ κηρύσσεις, ἡ ἐξέρχῃ... Πίστις ἐστίν, οὐκ ἔστι θεωρεῖν. Ἀδελφοί
Χριστιανοί, μία ψυχὴ, Ἰουστίνε Αὐγουστε tu vincas! εἰ φιλεῖς τὴν πίστιν,
Σευήρον ἀναθεμάτισον. Ἐές, μαρτύρομαι. Ἐές, τὰς θύρας κλείω. Σευήρον τὸν
ἐπίβουλον τῆς Τριάδος ἔξω βάλε· ὁ μὴ λαλῶν Μανιχαῖς ἐστίν. Ἐές, σύναξον
τῇ συνόδῳ ἐές, ἄρτι κήρυξον. Μὰ τὸ Εὐαγγέλιον οὐδὲν παρ' ἐμέ. Ἐές, μαρ-
τύρομαι.... Ἐές, τάξον, ἐές, τάξον» (Sacrosancta Concilia, τόμ. Ε' σ. 177—
180. Parisiis 1671). Ἡ πρώτη λέξις ἄ ν α (κλητικὴ τοῦ ἄ ν α ξ) οὐδέποτε
φέρεται παρὰ Πορφυρογεννήτῳ μεμονωμένη, ἀλλὰ πάντοτε ἡνωμένη μετὰ τοῦ
ν α ι, τοῦ α γ ι α, οἷον ἄ ν α ν ά καὶ κατὰ συγκοπὴν ν α ν ά, ἄ ν ά γ ι α καὶ ἀποβολῇ
τοῦ γ, ἄ ν α ν ά ι α καὶ ἄ ν ά ν ι α. Τὸ δὲ ἄ γ ι ε, ἀπαντᾷ πολλάκις παρὰ τῷ
Πορφυρογεννήτῳ ὡς ἐπιφώνημα δηλοῦν παραλλαγὴν μουσικοῦ ἤχου.—Προσθε-
τέον δ' ὅτι καὶ τὸ τρεῖς αἰῶνας πρὸ τοῦ Πορφυρογεννήτου πρῶτον κοπὴν ὑπὸ
τῶν Βυζαντινῶν (ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου) ἐλληνικὸν νόμισμα φέρει
ὀλοκλήρους τὰς συμβολικὰς μουσικὰς λέξεις Ἄ ν α ν ε ς ἐ α ἐς, αἵτινες ἀποτε-
λοῦσι τὴν ὕψιστην πρὸς τὸν Θεὸν εὐχὴν.

577) Καὶ οἱ νῦν Ἀραβες μεταχειρίζονται τὰς ἐξῆς συνθηματικὰς λέξεις
Τ α ν ι ν ι, τ α ν ι ν ι, β ά κ υ α, τ ι ν ι ν ι, τ α ν ι ν ι, τ α ν ι ν ι, β ά κ υ α.

ἐφεῦρον τοὺς φθόγγους τοῦ τροχοῦ πολυσυλλάβους, ἐπειδὴ ἄπαξ ὁ ἀρχάριος ἐκμανθάνων τὸ μέλος τῶν φθόγγων τούτων, διετῆρει καὶ ἐξετέλει ἀκριβῶς τὰ διαστήματα τῶν τριῶν γενῶν, ἄνευ τῆς χρήσεως οὐδενὸς ὀργάνου. Αἱ ρηθεῖσαι συνθηματικαὶ λέξεις ἐξεικονίζονται ἐν μὲν τοῖς μουσικοῖς βιβλίοις διὰ συμβολικῶν χαρακτήρων, ἐν δὲ τῇ ἐκτελέσει τοῦ ᾠσματος ὁ διευθύνων τὸν μουσικὸν χορὸν ἐδήλου τὴν ἀλλαγὴν τοῦ τόνου εἴτε προφέρων αὐτὴν τὴν δηλοῦσαν τὴν μελωδικὴν παραλλαγὴν λέξιν, ἢ συνηθέστερον πρὸς ἀποφυγὴν χασμωδίας παριστῶν τοῦτο διὰ χαρακτηριστικῆς χειρονομίας. Κατὰ τὸν Πορφυρογέννητον, τὰς προειρημένας λέξεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς μετεχειρίζετο καὶ ἡ θυμελικὴ κοσμικὴ μουσική.

Ο ΡΥΘΜΟΣ ΕΝ ΤΟΙΣ ΑΣΜΑΣΙ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μελωδία ἀρχῆθεν ὑπήχθη ὑπὸ ρυθμόν, ὅστις θεωρεῖται τὸ ἀπαραίτητον στοιχεῖον τῆς ὕμνογραφίας, ὡς καὶ ἡ ἰσοσυλλαβία καὶ ὁμοτονία, ἐφ' ᾧ περ καὶ ἡ ὕμνογραφία θεωρεῖται ποιήσις (ἔρρυθμος ἢ ρυθμικὸς λόγος) καὶ οὐχὶ πεζὸς λόγος⁵⁷⁸. Τὴν φύσιν δὲ τοῦ ρυθμοῦ καὶ τοὺς κανόνας αὐτοῦ διέγνωσαν ἐπιτυχῶς ἐν τοῖς κατὰ χρόνοις ὁ ἐξ Ἰμβρου Βαρθολομαῖος ὁ Κουτλουμουσιανός, ὁ πολυμαθὴς Μ. Παρανίκας ὁ ἐκδούς μετὰ τοῦ Χριστοῦ τοὺς ἐκκλησιαστικούς ὕμνους, καὶ ὁ σοφὸς Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων⁵⁷⁹, οἵτινες παρέβαλον τὸν τονικὸν ρυθμὸν τῶν τῆς Ἐκκλησίας ὕμνων πρὸς τὰ ἀρχαῖα μέτρα, καὶ ἀνεῦρον πλεῖστα γλυκῶνεια καὶ φερεκράτεια, δακτυλικά καὶ ἀναπαιστικά, λογαοιδικά, ἱαμβικά, τροχαϊκά, μικτὰ καὶ ἄλλα. Ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὁ ρυθμὸς ἡρμόζετο τοιοῦτῳ τῷ τρόπῳ πρὸς τὸν ρυθμὸν τοῦ στίχου ἥτοι τῶν συλλαβῶν, ὥστε ἡ μακρὰ συλλαβὴ ἐξετείνετο διπλασίως τῆς βραχείας. Οὕτως ἔψαλλον οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, οὕτως ἐγράφησαν τὰ πρὸ τοῦ Δαμασκηνοῦ θεῖα ποιήματα Ἀνδρέου τοῦ Κρήτης καὶ ἄλλων, οὕτω καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ Δαμασκηνοῦ, ἅπερ ὑπὸ τὴν ἐποψιν τῆς ρυθμοποιίας κέκτνῃται μεγίστην σπουδαιότητα, θεμελιούμενα ἐπὶ ρυθμικῷ πεζῷ καὶ ποιητικῷ λόγῳ καὶ ψαλλόμενα κατὰ τονικὴν προσωδίαν ἐρρυθμισμένα.

578) Πραγματεία Ἑρρίκου Στεβένσωνος ἐπιγραφομένη *Du Rhythme dans l' Hymnographie de l' Eglise Grecque* par Henry Stevenson. Paris 1876.

579) Περὶ γνησίας προφορᾶς τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης σ. 668. τομ. Γ' κεφ. Ε', ἐν Περουπόλει 1830.

«Πάντα τὰ Προσόμοια λεγόμενα τροπάρια τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς—λέγει ὁ ἐξ Οἰκονόμων Κωνσταντῖνος—καὶ οἱ (πρὸς οὓς τρέπουσι τὸ μέλος) Εἰρμοί, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων μελῶδῶν τὰ πολλὰ (καὶ αὐτοὶ οἱ ἀρχαιότατοι ὕμνοι) σύγκεινται ἐκ κῶλων καὶ κομμάτων, ἄλλοτε μὲν ἴσων καὶ ὁμοίων κατ' ἀκολουθούς ὁμοζυγίας συντεθειμένα, ἄλλοτε δὲ πάλιν εἰς ἄνισα καὶ ἀνώμαλα κῶλα καὶ στροφάς ποικίλας διηρημένα, καὶ συναπαρτιζουσιν οἷον στίχους λογοειδεῖς ἐκ τῶν συλλαβῶν συμμέτρως κατὰ τόνους ρυθμιζομένους. Τούτων τοίνυν ἡ ψαλμωδία βάσιν ἔχει τὸν ἦχον ἢ τὸν νόμον, καθ' ὃν ἕκαστα διεμελουργήθησαν. Οὐδ' ἂν ψάλλοι τις τοῦτον, φέρ' εἰπεῖν, ἢ ἐκεῖνον τὸν Εἰρμόν, ἢ τὸ προσόμοιον, κατ' ἄλλον διάφορον ἦχον τοῦ, καθ' ὃν ἐρρυθμίσθησαν ὑπὸ τοῦ πρώτου μελοποιοῦ, εἰ δ' οὖν, ὅ,τε ρυθμὸς ἀπόλλυται, καὶ λύεται ἡ ἀρμονία τοῦ μέλους· κατακερματίζονται δὲ καὶ αἱ λέξεις καὶ ἡ προσωδία καὶ τὸ νόημα»⁵⁸⁰.

Ὅτι δὲ πολλὰ ἐκκλησιαστικὰ ἄσματα σύγκεινται ἐκ ρυθμῶν ὁμοτόνων πρὸς τοὺς τῶν ἐμμέτρων ποιημάτων Ὀμήρου, Ἀριστοφάνους, Εὐριπίδου, Σοφοκλέους, Πινδάρου καὶ ἄλλων, μαρτυρεῖ ἐκτὸς τοῦ μακαρίτου Κυριακοῦ Φιλοξένου⁵⁸¹, τοῦ κλεινοῦ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρου⁵⁸², τοῦ σοφοῦ Ἀλεξάνδρου Ραγκαβῆ ἐν τῇ διαλέξει αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ βήματος τοῦ ἐν Κ]πόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου καὶ ὁ Κ. Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων⁵⁸³. Οὕτω «Τὸν προφήτην Ἰωνᾶν ἐκμιμούμενος βοῶ» ἐποιήθη κατὰ τὸ τοῦ Φερεκράτους «Ἄνδρες πρόσχετε τὸν νοῦν, ἐξευρήματι καινῷ· καὶ πάλιν, «Οἶκος τοῦ Εὐφραθ, ἡ πόλις ἡ ἁγία, τῶν προφητῶν ἡ δόξα, εὐπρέπισον τὸν οἶκον, ἐν ᾧ τὸ θεῖον τίκτεται», κατὰ τὸ Εὐριπίδειον «Ἄεισον ἐν ρυθμοῖς τὸν πένκx ἐν οὐρείx, ξεστὸν λόχον Ἀργείων, καὶ Δαρδανίας ἄταν, ἀρθεῖν δ' ἐπὶ πόντειον· καὶ αὖθις «Ὁ ὑπερυψούμενος τῶν πατέρων Κύριος» κατὰ τὸ Ἡσιόδειον «Μοῦσαι Πιερίηθεν ἀοιδῇσι κλείουσαι». Καὶ ἀλλαχοῦ ὁ Οἰκονόμος λέγει «Καθόλου δὲ τῶν ἱερῶν τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησίας ἁσμάτων, τὰ μὲν ιδιόμελα, ἴδιον ἔχοντα μέλος, ἀναλογοῦσι πρὸς τὰς λυρικὰς καὶ κραματικὰς ᾠδὰς τῶν παλαιῶν ποιητῶν ἀλλάσσοντα μελωδίαν, εἰς τὴν ὅποιαν αἱ λέξεις καθυποτάσσονται πολλάκις εἰς τὸ μέλος, ὅταν ψάλλωνται ἀργῶς, καὶ ὡς λέγομεν μετὰ μέλους· τὰ δὲ λεγόμενα προσόμοια τροπάρια καὶ οἱ Εἰρμοί, καὶ

580) Περὶ τῶν Ο' Ἑρμηνευτῶν τομ. Δ' σ. 766.

581) Ἴδε Λεξικὸν αὐτοῦ.

582) Εὐαγγελικὸς Κήρυξ. ἐν Ἀθήναις 1870. Περίοδος Β', ἔτος 6'. σ. 112—162.

583) Περὶ γνησίας προφορᾶς τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης. τομ. Γ', κεφ. Ε' σ. 688.

τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων μελῳδρίων τὰ πλεῖστα, ἐκ κώλων καὶ κομμάτων, ἄλλοτε μὲν ἴσων καὶ ὁμοίων κατ' ἀκολουθοῦς ὁμοζυγίας συντεθειμένα, ἄλλοτε δὲ πάλιν ὡς ἄνισα καὶ ἀνόμοια κῶλα καὶ στροφὰς ποικίλας διηρημένα, ἀπαρτίζουσι στίχους, ποτὲ μὲν ὁμοειδεῖς καὶ ὁμοιορhythμους, ἄλλοτε δὲ καταμεμιγμένους μεταξὺ καὶ ἄλλων μεσολαβούντων διαφόρων ρυθμῶν, καὶ εἰς περιόδων ἀνόμοια μεγέθη καὶ λογοειδῆ σχήματα μεταβαλλομένους· ὅθεν παρομοιάζουσι τὰς συμμετρους στροφὰς τῶν ἀρχαίων μελοποιῶν, αἵτινες σύγκεινται πολλάκις ἐκ μέτρων μικρῶν καὶ στίχων ἀσυναρτήτων.⁵⁸⁴ Ὁ γνωστός ἐπὶ φιλολογικῇ καὶ ἐπιστημονικῇ πολυῖδμοςύνη Ἀλέξανδρος Ρ. Ραγκαβῆς ἐν τῷ Ε' τόμῳ σ. ν. α—ξδ' τῶν *Φιλολογικῶν Ἀπάντων* ἀνέπτυξε τὴν ἐαυτοῦ πεποιθήσιν ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν μουσικὴ διεδέχθη τὰς χορικὰς συνθέσεις τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς δραματικῆς μουσικῆς. Καὶ *Τροπάρια* ἐξηκολούθησαν καλούμενοι οἱ τρόποι, καὶ αἱ *ὥδαι* ἔμειναν καὶ οἱ *Εἴρμοι* καὶ τὰ νῦν προσόμοια εἰσὶ τὰ ἀρχαῖα *ὁμοιοστίχα*· τὰ αὐτόστίχα *ἰδιομελῆ* καὶ *ἀπολυτίκια* εἰσὶ τὰ ἀνομοιοστίχα καὶ τὰ *ἀπολειμμένα*· τὰ *Τριαδικά*, ἀνατεθέντα εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα ἕνεκα τοῦ ὀνόματος, εἰσὶ τὰ ἀρχαῖα *Τριαδικά*. Προσέτι ὁ σοφὸς Ραγκαβῆς ἀντιπαραθεῖς ἐκεῖ στροφὰς τοῦ Πινδάρου καὶ τοῦ Ἀριστοφάνους, κατέδειξεν ὅτι ἡ στιχουργικὴ αὐτῶν προσῳδία ἐστὶν ἐντελῶς ἀνάλογος πρὸς τὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων. «Ἄν τοῦτο ἔχῃται δὲν λέγω ἀληθείας, ἀλλὰ τινος πιθανότητος, τότε θὰ εἶμαι, λέγει, ἐπίσης ἐναντίος εἰς πᾶσαν οἰανδήποτε ἀπερίσκεπτον διόρθωσιν καὶ τελειοποίησιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, ὡς θὰ ἤμην κατὰ τῆς ἀνεγέρσεως παντός, καὶ τοῦ μεγαλοπρεπεστάτου μεγάρου ἐπὶ ἐδάφους ὑφ' ὃ ἔχω τινα λόγον νὰ εἰκάσω τὴν ὑπαρξίν λειψάνων ἀρχαίου τινὸς ἀριστουργήματος τῆς γλυπτικῆς ἢ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς».⁵⁸⁵ Καὶ ὁ τρόπος δὲ τοῦ ποιεῖν τοὺς στίχους τῶν Κανόνων ἐκ πολλῶν στροφῶν, τυγχάνει εἰλημμένος ἐκ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ μουσικῶν, τῶν τὰ μελικὰ αὐτῶν ποιήματα ἐκ πολλῶν στροφῶν, τεσσάρων, ἕξ, ὀκτῶ καὶ καθεξῆς συγκροτησάντων. Ὅτι δὲ αἱ στροφαὶ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τὰ *Τροπάρια* τῶν Βυζαντινῶν, κατέδειξε σαφῶς ὁ αἰμνηστος μουσικολόγος Π. Κουπιτώρης καὶ διὰ παραδειγμάτων.⁵⁸⁶

584) Περὶ τῶν Ο' Ἑρμηνευτῶν τομ. Δ' σ. 744.

585) Περὶ τῆς Ἑκκλησιαστικῆς Μουσικῆς. Ἑστία, ἔτος ΙΓ'. τομ. ΚΕ'. ἀριθ. 642, 17 ἀπριλίου 1888, σ. 242.

586) Περὶ τοῦ ρυθμοῦ ἐν τῇ ὕμνογραφίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς Ἑκκλησίας. Ἐν Ἀθῆναις. 1878 σ. 13—16.

Α'. Κορτάκιον τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου, ἤχος Πλ. Δ'.

Στροφή μετ' ἰάμβων λογαοιδική τετράκωλος ἐξάστιχος.

1. $\cup - \mid \cup - \cup \parallel - \mid \cup - \cup - \mid \cup - \cup -$ α
Τῷ ὁ περ μά χω στρα τη γῶ τὰ νι κη τή ρι α
2. $\cup - \mid \cup - \cup \parallel - \mid \cup - \cup - \mid \cup - \cup -$ α
ὡς λυ τρω θεῖ σα τῶν δει νῶν εὐ χα ρι στή ρι α
3. $- \cup \mid - \cup - \parallel \cup \mid - \cup \cup \mid - \cup - \cup$ γ
ἀ να γρά φω σοι ἡ πό λισ σου Θε ο τό κε
4. $- \cup \mid - \cup - \parallel \cup \mid - \cup - \cup \mid - \cup -$ β
ἀ λλ' ὡς ἔ χου σα τὸ κρά τος ἀ προσ μά χη τον
5. $- \cup \mid - \cup - \parallel \cup \mid - \cup - \cup \mid - \cup -$ β
ἐκ παν τοί ων με κιν δύ νων ἐ λευ θέ ρω σον
6. $- \cup \cup \mid - \parallel - \cup - \cup \cup \mid - \cup -$ δ
ἦ να κρά ζω σοι χαῖ ρε Νύμ φη ἀ νύμ φευ τε.

Β'. Ἐξαποστειλάριον. Ἦχος Β'.

Στροφή λογαοιδική πεντάκωλος ἐξάστιχος

1. $- \cup \cup - \cup \mid - \cup - \parallel - \cup - \cup \mid - \cup$ α
Τοῖς μα θη ταῖς συν ἐλ θω μεν ἐν ὄρει Γα λι λαί ας
2. $- \cup \cup - \cup \mid - \cup - \parallel - \cup \cup \mid - \cup - \cup$ β
πί σει Χρι στὸν θε ἀ σα σθαι λέ γον τα ἔ ξου σί αν
3. $\cup \mid - \cup \mid - \cup \cup - \cup \parallel - \cup \cup - \cup \mid - \cup$ γ
λα βεῖν τῶν ἀ νω καὶ κά τω μά θω μεν πῶς δι δά σκει
4. $\cup \mid - \cup - \cup \mid - \cup \cup \parallel - \cup \mid - \cup \cup - \cup$ δ
βα πτί ζειν εἰς τὸ ὄ νο μα τοῦ πα τρὸς ἔ θνη πάν τα
5. $- \cup \cup - \cup \parallel - \cup - \cup \mid - \cup \cup \mid - \cup - \cup$ ε
καὶ τοῦ υἱ οῦ καὶ ἀ γί ου πνεύ μα τος καὶ συν εἶ ναι
6. $\cup \mid - \cup - \cup \mid - \cup \cup \parallel - \cup - \cup \cup - \cup$ δ
τοῖς μύ σταις ὡς ὁ πέ σχε το ἔ ως τῆς συν τε λεί ας.

*Γ'. Εἰρμὸς τῆς α' ᾠδῆς τοῦ εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου
αὐγ. 15) κανόνος. Ἦχος Δ'.*

Στροφή λογαοιδική τετράκωλος τετράστιχος

1. $\cup \mid - \cup \cup \mid - \cup - \parallel - \cup \cup - \cup \cup \mid - \cup -$ α
Ἀ νοί ξω τὸ στό μα μου καὶ πλη ρω θή σε ται πνεύ μα τος

2. \cup | $\text{—}' \cup \cup$ | $\text{—}' \cup \text{—}$ || $\text{—}' \cup \cup \text{—}' \cup \cup$ | $\text{—}'$ β
καὶ λό γον ἐ ρεύ ξο μαι τῇ βα σι λί δι: μη τρι
3. $\text{—}' \cup$ | $\text{—}' \cup \text{—}$ || \cup | $\text{—}' \cup \text{—}$ | $\text{—}' \cup$ δ
καὶ ὁ φθῆ σο μαι φαι δρῶς παν η γυ ρί ζων
4. \cup | $\text{—}' \cup \cup$ | $\text{—}' \cup \text{—}$ || $\text{—}' \cup \cup$ | $\text{—}' \cup \text{—}$ γ
καὶ ᾗ σω γη θό με νος ταύ της τὰ θαύ μα τα.

Δ'. Εἰρμός τῆς ἀ ῳδῆς τοῦ εἰς τὰ Θεοφάνεια
ιαμβικοῦ κανόρος. Ἦχος Β'.

Στροφή λογαοιδικὴ τρίκωλος πεντάστιχος.

1. $\text{—}' \cup \cup$ | $\text{—}' \cup$ || $\text{—} \cup$ | $\text{—}' \cup \cup$ | $\text{—}' \cup$ α
Στεί βει θα λάσ σης κυ μα τού με νον σά λον
2. $\text{—}' \cup \cup$ | $\text{—}' \cup$ || $\text{—} \cup$ | $\text{—}' \cup \cup$ | $\text{—}' \cup$ α
ῆ πει ρον αὐ θις Ἰ σρα ἡλ δε δειγ μέ νον
3. $\text{—}' \cup \cup$ | $\text{—}' \cup$ || $\cup \text{—}' \cup \text{—}$ | $\text{—}' \cup$ β
μέ λας δὲ πόν τος τρι σά τας Αἰ γυ πτί ων
4. $\text{—}' \cup \cup$ | $\text{—}' \cup$ || $\text{—} \cup$ | $\text{—}' \cup \cup$ | $\text{—}' \cup$ α
ἔ κρυ ψεν ἄρ δην ὕ δα τό σρω τος τά φος
5. $\text{—}' \cup \text{—} \cup$ | — || $\cup \cup \text{—}' \cup \cup$ | $\text{—}' \cup$ γ
ρώ μη κρα ται ᾗ δε ξι ᾗς τοῦ δε σπό του

Ε'. Τροπάριον Ἀναστάσιμον τοῦ Πάσχα. Ἦχος Πλ. Α'.

Στροφή ιαμβικὴ καὶ λογαοιδικὴ τρίκωλος τετράστιχος.

1. $\cup \text{—}'$ | $\cup \text{—}' \cup \text{—}$ | $\cup \text{—}'$ α
Χρι στός ἀ νέ στη ἐκ νε κρῶν
2. $\cup \text{—}'$ | $\cup \text{—}' \cup \text{—}$ | $\cup \text{—}' \cup$ α
θα νά τῳ θά να τον πα τή σας
3. $\text{—}' \cup \text{—} \cup$ | $\text{—}' \cup \text{—}$ β
καὶ τοῖς ἐν τοῖς μνή μα σι
4. \cup | $\text{—}' \cup \cup$ | $\text{—}' \cup \text{—}$ γ
ζῶ ἦν χα ρι σά με νος.

Ὁ πολὺς βυζαντινολόγος Ζαμπέλιος εἰκάζει ὅτι ὁ ρυθμὸς δὲν ἦτο διωρισμένος εἰς μόνην τὴν ἐκκλησιαστικὴν μελωδίαν, ἀλλ' ὑπῆρξεν ὡσαύτως ἐν χρήσει καὶ παρὰ τῷ λαῷ. «Ρυθμὸν, ὁμοιάζοντα τὸν μελισμὸν τῶν ἐκκλησιαστικῶν τροπαρίων παρετηρήσαμεν καὶ εἰς ἕτερά τινα τεκμήρια τῆς ἑλληνικῆς μούσης πρὸ τῆς εἰκονομαχίας. Τάχα ἐντεῦθεν δὲν πρέπει νὰ εἰκάσωμεν ὅτι ὡς ἔγγιστα μία καὶ ἡ αὐτὴ

ἀρχαιοπαράδοτος μουσικὴ ἐρρύθμισε τὴν δημώδη καὶ τὴν ἱερὰν μετρικὴν, πρὶν ἢ ἀναμορφώσῃ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μελοποιίαν ὁ Ἀνδρέας Κρήτης καὶ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός. Ἀναφέρομεν ὡς δεῖγμα τοιαύτης δημώδους μετρικῆς τὴν μονωδίαν, ἣν ἔγραψεν ὁ Σιμοκάττης εἰς τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως Μαυρικίου⁵⁸⁷. «Θέατρον καὶ βῆμα, καὶ παρρησία συμπενθείτω μοι σήμερον· πανηγυρίζετω δὲ τραγωδία καὶ δάκρυον· ἐξαλλέσθω δὲ κατορχούμενος θρῆνος, τηλικαύτης^a κατηρείας ἑορτῇ θρησκευόμενος καὶ τιμώμενος· ἀποχειράσθωσαν οἱ λόγοι τὸν κρότον, τὴν εὐφημίαν αἱ μούσαι, τὸ λευκὸν Ἀθῆναι τριβώνιον· χηρεύουσι γὰρ ἄρεται καὶ τὸν ἑαυτῶν ἀναζητοῦσιν ἥνιοχον, ραγδαίου φθόνου τινος, τὸν ἐκείνου διαρρηξάντος ἄξονα· ἄνδρες θεαταί· ἀλλ' εἴθε μὴ τηλικούτων κακῶν γεγόνατε μάρτυρες. Ἰλιάς κακῶν ἡ ὑπόθεσις, Ἑρινύες τῷ λόγῳ χορὸς· ἡ δὲ σκηνή μοι τοῦ δράματος τάφος ἐπίσημος»⁵⁸⁸. Ἀλλαχοῦ δὲ διεξοδικώτερον ἐπάγεται τάδε· Ἐξεφέρομεν τὴν ὑποψίαν, μήπως ὁ ρυθμὸς εἰς ὃν ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων ἐμελίσθησαν τὰ Κοντάκια καὶ Τροπάρια, καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἄσματα τῆς ἐκκλησίας, ρυθμὸς οὗτος κατὰ πάντα λόγον ἀρχαιότερος, καὶ ἀπορρέων εὐλογοφανῶς ἐκ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς μελοποιίας, ὡς γνωματεύουσιν, ἄλλως τε, μετὰ κρείττονος ἐμβριθείας οἱ ἐσχάτως περὶ τὰ τοιαῦτα καταγινόμενοι⁵⁸⁹. Μήπως λέγομεν ὁ ρυθμὸς αὐτὸς δὲν ἦτον ἀνέκαθεν εἰς μόνην τὴν ἐκκλησιαστικὴν ψαλμωδίαν διωρισμένος, ἀλλ' ὑπῆρχεν ὡσαύτως ἐν χρήσει παρὰ τῷ λαῷ, τῷ νομίμῳ τοῦτ' ἐ συγκληρονόμῳ καὶ συγκατόχῳ παντὸς λειψάνου τῆς προγονικῆς μουσικῆς. Ἐκτὸς ὅτι ἀνυπόστατον αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν δὲν νομίζομεν τὴν τοιαύτην εἰκασίαν, ὅταν οὐχ' ἦκιστα συλλογισθῶμεν τὸ πλῆθος τῶν σεπτῶν συντριμμάτων ὅσα ἐκ τῆς ἀνατροπῆς περιέσσωσαν ἡ γλῶσσα καὶ ἡ προφορὰ, καὶ ἡ μετρικὴ τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, ἀλλὰ τὴν εἰκασίαν προσεπισχυρίζουσιν ἔτι τὰ παραδείγματα ἅπερ ἐδώκαμεν ἀνωτέρω, μάλιστα ἡ κατὰ Μαυρικίου σάτυρα τῶν Πρασίνων, καὶ ἡ μονωδία τοῦ Σιμοῦ κατὰ Μαυρικίου ὡς ἔστιν ἡ μονωδία τοῦ Σιμοῦ. Ἐὰν δέ ποτε ἡ φιλέρενος κριτικὴ ἐπαληθεύσῃ τὴν τοιαύτην μας εἰκασίαν, τί τὸ πόρισμα; Βέβαια θέλομεν τότε συμπεράνει, καθὰ μέχρι τοῦ νῦν ἐξέθημεν, ὅτι ἁλλοιωθεῖσης βαθμηδὸν τῆς καθομιλουμένης, ὃ ἐστὶ μεταποιηθείσης ἐπαισθητῶς τῆς ζωῆς οἰκονομίας τῆς, ὁ ἀρχαιότυπος ρυθμὸς τῆς

587) Θεοφ. Σιμοκ. ἱστ. σ. 213.

588) Βυζαντιναὶ Μελέται, ἐν Ἀθήναις 1857 σ. πη, πθ ἐν σημειώσει.

589) Βλέπε τὸ σπουδαιότατον σύγγραμμα τῆς ἀρχαίας Μουσικῆς παρὰ τοῦ διασήμου Γάλλου μουσικολόγου Vincent.

ιεράς καὶ δημῶδους μουσουργίας, οἱ κανόνες ἐκεῖνοι τῆς μελοποιίας, καθ' οὓς ἡ Ἐκκλησία παραδοσίμως ἐξηκολούθει ρυθμιζουσα τοὺς οἴκους καὶ τὰ τροπάρια τῆς, ἔπαυσαν ἤδη ἀρμόζοντα πρὸς τὴν παντοδαπῶς νεωτερίσασαν γλῶσσαν τῆς κοινῆς συνηθείας, ὥστε ἡμέραν παρ' ἡμέραν περιέπεσαν ἐν ἀχρηστία μεχριστοῦ καὶ παντελῶς ἐκ τῆς δημοτικῆς μελογραφίας ἀπεβλήθησαν. Ἀλλ' ἐπειδὴ χωρὶς τινος μέτρου ποιητικοῦ ἢ καθομιλουμένην δὲν ἠδύνατο νὰ διαιτηθῇ, στίχος δὲ πρὸς τὴν νεοελληνικὴν ἐκείνην πρόσφορος, οἰκεῖος, ἀρμοδιώτατος, καὶ ὑπὲρ πάντα ἄλλον εὐάρμοστος εἰς λόγον ἀπλοῦκόν, αὐτόματος παρουσιάζετο ὁ κατὰ τόνον τροχαϊκός, διὰ τοῦτο ἡ δημῶδης Πολύμνια παρέλαβε τὴν δεκαπεντασύλλαβον, καὶ ἡγεμόνα κατέστησεν αὐτὸν τῆς χυδαίας μετρικῆς. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μελοποιία καὶ ἡ ἀγοραία ἀπεχωρίσθησαν ἕκτοτε. Πρὸς διακρίσιν δὲ τῶν δύο διαφόρων εἰδῶν, ἡ μὲν πρώτη διετήρησε τὴν *ιεράν* ὀνομασίαν, ἡ δὲ δευτέρα ὀνομάσθη *πολιτικὴ*, τοῦτέστι λαϊκὴ, ὡς ἔφημεν, κοσμικὴ, μὴ ἐκκλησιαστικὴ, ἀνίερως»⁵⁹⁰.

Καὶ τὰ Τροπάρια τοῦ θείου μουσουργοῦ Δαμασκηνοῦ ἐποιήθησαν κατὰ τὰ μουσικὰ καὶ ποιητικὰ μέτρα, ἅπερ παρέλαβεν οὗτος ἐκ τοῦ Ὁμήρου, Πινδάρου, Εὐριπίδου, Σοφοκλέους, Αἰσχύλου, Ἀριστοφάνους καὶ ἄλλων. Ὡς ἱστορικὴν ἀλήθειαν παραδεχόμεθα ὅτι μελωδίαὶ ἀρχαῖαι ἐφηρμόσθησαν ἐπὶ θρησκευτικῶν χριστιανικῶν ᾠδῶν. Ἡ ἱστορία δὲ τῆς μουσικῆς τέχνης ἀποδεικνύει ὅτι ἕκαστος μελοποιὸς ἐρείδεται ἐπὶ τῶν προγενεστέρων αὐτοῦ. Πράγματι δὲ βλέπομεν τοὺς μελοποιοὺς κατ' ἀρχὰς βαίνοντας ἐπὶ τὰ ἔχνη τῶν πρὸ αὐτῶν ἀκμασάντων, διότι πᾶσα τέχνη γνησία, κατὰ τὴν γνώμην σοφοῦ τινος, ὀφείλει νὰ παραχθῇ ἐκ δεδωμένου τινός. Ὡστε καὶ ὁ Δαμασκηνὸς ἐρρύθμισε τὰ ᾄσματα αὐτοῦ κατὰ τοὺς τότε παρακμάσαντας μὲν, ἀλλ' ἀείποτε ἑλληνικοὺς ρυθμούς, καὶ ὡς μελωδὸς ἐμουσοῦργησε κατὰ τὰ τότε ἐν παρακμῇ ἑλληνικὰ μέλη, προτιμῶν ἐκάστοτε τὰ σεμνὰ καὶ ἱεροπρεπῆ, τὰ κατανύγοντα τὴν καρδίαν καὶ εἰς ὕψος θεῖον τὸν νοῦν ἀναφέροντα⁵⁹¹. Σπουδαιοτάτην χρῆσιν τῆς ἱερᾶς ποιήσεως ἐποίησατο ὁ ἱερὸς ᾠματογράφος Δαμασκηνός, ὑπερβαλὼν πάντας τοὺς πρὸ αὐτοῦ ὕμνογράφους καὶ ᾠματογράφους. Πλεῖστα ὅσα ἐμελούργησεν ἐν ἰάμβῳ. Καὶ τῶν μὲν

590) Βυζαντινὰ Μελέται Σ. Ζαμπελίου, ἐν Ἀθήναις 1857 σ. 636, 647.

591) Περί τοῦ ρυθμοῦ ἐν τῇ ὕμνογραφίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ Παναγιώτου Κουπιτώρη σ. 12 ἐν Ἀθήναις 1878. Ἀνεγνώσθη ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς 19 ἀπριλίου (1 μαΐου) 1877 ἐπὶ τῆς ὑπὸ Ἑρρίκου Στεβένσωνος, ἐν Παρισίοις ἐκδοθείσης Πραγματείας, ἐπιγραφομένης *Du Rhythme dans l' Hymnographie de l' Eglise Grecque*, par Henry Stevenson, Paris 1876.

ιαμβικῶν στίχων ἢ Εἰρμῶν τὰ μέτρα ὡς καὶ τῶν Προλόγων αὐτῶν ἐλήφθησαν ἐκ τῶν τοῦ Σοφοκλέους καὶ Εὐριπίδου καὶ Αἰσχύλου, τῶν δὲ πεζῶν στίχων⁵⁹² ἐκ τῶν τοῦ Ὀμήρου, Πινδάρου, Ἀριστοφάνους καὶ ἄλλων. Ὡστε καὶ ὁ Δαμασκηνὸς κατὰ μίμησιν τῶν μελικῶν ποιημάτων ἐσχημάτισε τοὺς Προλόγους ἢ Εἰρμούς τῶν ποιημάτων αὐτοῦ. Παραλληλισμὸς δὲ ἀπλοῦς τῶν κατὰ Πρόλογον στίχων μελικῶν τινῶν ποιημάτων τοῦ τε Δαμασκηνοῦ καὶ ἄλλων δείξει ἡμῖν, ὡς φρονεῖ καὶ ὁ ἀείμνηστος Κυριακὸς Φιλοξένης, ὅτι οἱ Χριστιανοὶ μελοποιοὶ μελίζοντες τὰ διάφορα ποιήματα αὐτῶν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχαίων ἐτήρησαν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὰ ἀρχαῖα μέτρα⁵⁹³. Εἰδικώτεροι δὲ ἀποφανθήτωσαν εἴπερ σὺν τῇ συντηρήσει τοῦ μέτρου ἐτηρήθη καὶ τὸ ἀρχαῖον μέλος.

Πρόλογοι ὑπαγόμενοι εἰς τὸν Α' ἦχον

Τὸ	«Ἐσωσε λαὸν θαυματουργῶν Δεσπότης» ⁵⁹⁴
κατὰ τὸ	«Ποῦ τὰς φίλας δῆτ' εὐφρόνας δείξεις, ἄναξ» ⁵⁹⁵
Τὸ	«Νεῦσον πρὸς ὕμνους οἰκετῶν εὐεργέτα» ⁵⁹⁶
κατὰ τὸ	«Σοφοὶ μὲν οὖν εἰς' οἱ τὰδ' ἡκριβωκότες» ⁵⁹⁷
Τὸ	«Γένους βροτείου τὴν ἀνάπλασιν πάλαι» ⁵⁹⁸
κατὰ τὸ	«Πέμψον τίν' ἡμῖν ἄγγελον κακὴν φάτιν» ⁵⁹⁹
Τὸ	«Ἐκ νυκτὸς ἔργων ἐσκοτισμένης πλάνης» ⁶⁰⁰
κατὰ τὸ	«Εὐ νυν τόδ' ἴσθ', τοῦτονεὶ βαλεῖ τέ που» ⁶⁰¹
Τὸ	«Ναίων Ἰωνᾶς, ἐν μυχοῖς θαλαττίοις» ⁶⁰²
κατὰ τὸ	«Ὅτ' οὔτε λοιβῆς ἡμῖν, οὔτε θυμάτων» ⁶⁰³

592) Εὐρέτης τῶν πεζῶν στίχων λέγεται ὁ ἐκ τῶν ἐπτά σοφῶν Πιπτακὸς ὁ Μιτυληναῖος.

593) Βλέπε καὶ Λεξικὸν Ἑλληνικῆς Ἑκκλησιαστικῆς Μουσικῆς ὑπὸ Κυρίου καὶ Φιλοξένου Ἐφεσιαγόμνητος, ἐν Κ]πόλει 1869.

594) Ἰ. Δαμασκηνοῦ. Α' ᾠδὴ Κανόνος Χριστουγέννων.

595) Εὐριπ. Ἐκάβη 828.

596) Εἰρμὸς τῆς Γ' ᾠδῆς τοῦ Κανόνος Χριστουγέννων.

597) Εὐριπ. Ἐκάβη 1192.

598) Εἰρμὸς Δ'. ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κανόνος.

599) Σοφοκλ. Αἴας μαστιγοφ. 826.

600) Εἰρμὸς Ε' ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κανόνος.

601) Σοφοκλ. Αἴας μαστιγοφ. 1308.

602) Εἰρμὸς ΣΤ' ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κανόνος.

603) Σοφοκλ. Φιλοκτήτης 8.

- Τὸ «Τῷ παντάνακτος ἐξεφάρισαν πόθῳ»⁶⁰⁴
κατὰ τὸ «Ὅστις στρατῷ ξύμπαντι βουλεύσας φόνον»⁶⁰⁵
Τὸ «Μήτηρ ἀφλέκτως εἰκονίζουσι Κόρης»⁶⁰⁶
κατὰ τὸ «Ἄλλ' αὐτὸν ἔμπας ὄν τ' ἐγὼ τοιὸν δ' ἐμοί»⁶⁰⁷
Τὸ «Δεῦτε πόμα πίωμεν καινόν»⁶⁰⁸
κατὰ τὸ «Τοῖς δ' αὖτις μετέειπε βοήν»⁶⁰⁹
Τὸ «Αὖτη ἡ κλητὴ καὶ ἁγία ἡμέρα»⁶¹⁰
κατὰ τὸ «Ὡς ἔφατ' Ἀντίνοος, τοῖσι δ' ἐπιτήνδανε μῦθος»⁶¹¹
Τὸ «Ἐκ νυκτὸς ὀρθρίζοντες ὕμνουμεν σε Χριστέ»⁶¹²
κατὰ τὸ «Μὴ σε γέρον κοίλῃσιν ἐγὼ παρὰ νηυσὶ κιχέω»⁶¹³
Τὸ «Ἐκύκλωσεν ἡμᾶς ἐσχάτη ἄβυσσος»⁶¹⁴
κατὰ τὸ «Αἰ δ' ὀλολυγῇ πᾶσαι Ἀθήνη χεῖρας ἀνέσχον»⁶¹⁵
Τὸ «Ἐν καμίνῳ παῖδες Ἰσραήλ»⁶¹⁶
κατὰ τὸ «Οὗτος τοι Διόμηδες, ἀνὴρ, οὗτοι δέ τοι ἵπποι»⁶¹⁷
Τὸ «Ἐν πνεύματι προβλέπων, Προφῆτα Ἀβδακούμ»⁶¹⁸
κατὰ τὸ «Ἀένοι Νεφέλαι ἀρθῶμεν φανεραί»⁶¹⁹
Τὸ «Ἐπήρθη Ἥλιος καὶ ἡ Σελήνη»⁶²⁰
κατὰ τὸ «Τὸ τρίτον αὐτ', Αἶαντα ἰδὼν ἐρέειν ὁ γεραῖός»⁶²¹
Τὸ «Μυστήριον ξένον ὁρῶ καὶ παρὰδοξον»⁶²²
κατὰ τὸ «Ἴρις δ' αὖθ' Ἑλένη λευκωλένῳ ἄγγελος ἦλθεν»⁶²³

604) Εἰρμός Ζ' ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κανόνος.

605) Σοφοκλ. Αἴας μαστιγοφ. 1055.

606) Εἰρμός Η' ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κανόνος.

607) Σοφοκλ. Αἴας μαστιγ. 1338.

608) Ι. Δαμασκ. Εἰρμός Γ' ᾠδῆς τοῦ Κανόνος τοῦ Πάσχα.

609) Ὁμ. Ἰλ. Κ. 241.

610) Εἰρμός Η' ᾠδῆς τοῦ Κανόνος τοῦ Πάσχα.

611) Ὁμ. Ὀδ. Φ. 143.

612) Ι. Δαμασκ. Εἰρμός Ε' ᾠδῆς τοῦ Κανόνος τοῦ Θωμᾶ.

613) Ὁμ. Ἰλ. Α' 26.

614) Εἰρμός Σ' ᾠδῆς τοῦ Ἀναστασίμου Κανόνος.

615) Ὁμ. Ἰλ. Ζ' 301.

616) Δαμασκηνοῦ Εἰρμός Η'. ᾠδῆς τοῦ Ἀναστασίμου Κανόνος.

617) Ὁμ. Ἰλ. Κ' 477.

618) Δαμασκηνοῦ Εἰρμός Δ' ᾠδῆς τοῦ Κανόνος τῶν Εἰσοδίων.

619) Ἀριστοφ. Νεφέλαι, 275.

620) Εἰρμός Δ' ᾠδῆς τοῦ Κανόνος τοῦ Λαζάρου.

621) Ὁμ. Ἰλ. Γ' 225.

622) Κοσμᾶ Μελωδοῦ, Εἰρμός Θ' ᾠδῆς Κανόνος Χριστουγέννων.

623) Ὁμ. Ἰλ. Σ, 121.

Πρόλογοι ὑπαγόμενοι εἰς τὸν Β' ἤχον.

- Τὸ «Ἐχθροῦ ζοφωδους καὶ βεβορβορωμένου»⁶²⁴
κατὰ τὸ «Οὐ σωφρονήσεις ; οὐ μαθὼν δς εἰ φύσιν»⁶²⁵
Τὸ «Ἰμερτὸν ἐξέφηνη σὺν πανολβίῳ»⁶²⁶
κατὰ τὸ «Μῆ νῦν ἔτ' αὐτῶν μηδὲν ἐς θυμὸν βάλλης»⁶²⁷
Τὸ «Ἐφλεξε ρεῖθρῳ τῶν δρακόντων τὰς κάρας»⁶²⁸
κατὰ τὸ «Ἄλλ' εἰ τὰ θνητῶν μὴ καταισχύνηςθ' ἔτι»⁶²⁹
Τὸ «Ἐλευθέρα μὲν ἡ κτίσις γνωρίζεται»⁶³⁰
κατὰ τὸ «Ἐγὼ μὲν οὖν τοιόςδε τῷ τε δαίμονι»⁶³¹
Τὸ «᾿Ω τῶν ὑπὲρ νοῦν τοῦ τόκου σου θαυμάτων»⁶³²
κατὰ τὸ «᾿Ω προσπολ', οὐχὶ δεσπότη ταδ' ὡς τάχος»⁶³³
Τὸ «Ἐν βυθῷ κατέστρωσε ποτέ»⁶³⁴
κατὰ τὸ «Εὖρε Λυκάονος υἱόν, ἀμύμονά τε κρατερόν»⁶³⁵
Τὸ «Ἐξήνηθησεν ἡ ἔρημος ὥσει κρῖνον Κύριε»⁶³⁶
κατὰ τὸ «Τὸν δ' αὐτε προσέειπε γυνὴ καὶ ἀμείβετο μύθῳ»⁶³⁷
Τὸ «Μεσίτης θεοῦ καὶ ἀνθρώπων γέγονας»⁶³⁸
κατὰ τὸ «Βουκόλε καὶ σύ, συφορβέ, ἔπος τίκε μυθησαίμην»⁶³⁹
Τὸ «Ἀκήκοα Κύριε τὴν ἔνδοξόν σου οἰκονομίαν»⁶⁴⁰
κατὰ τὸ «Ἄ δειλοί, τί κακὸν τόδε πάσχετε»⁶⁴¹

624) Δαμασκηνοῦ. Εἰρμός Ε' ᾠδῆς τοῦ Κανόνος τῶν Θεοφανείων.

625) Σοφοκλ. Αἴας μαστιγ. 1259.

626) Εἰρμός ΣΤ' ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κανόνος.

627) Σοφοκλ. Οἰδίπ. Τύρανν. 975.

628) Εἰρμός τῆς Ζ' ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κανόνος.

629) Σοφοκλ. Οἰδίπ. Τυρ. 1424.

630) Εἰρμός τῆς Η' ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κανόνος.

631) Σοφοκλ. Οἰδ. Τύρανν. 244.

632) Εἰρμός τῆς Θ' ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κανόνος.

633) Σοφοκλ. Οἰδ. Τύρ. 945.

634) Εἰρμός Α. ᾠδῆς Ἀναστ. Κανόνος,

635) Ὅμ. Ἰλ. Δ. 89.

636) Εἰρμός Γ' ᾠδῆς τοῦ Ἀναστ. Κανόνος.

637) Ὅμ. Ὀδ. Ο, 434.

638) Εἰρμός Ε' ᾠδῆς Ἀναστασίμ. Κανόνος.

639) Ὅμ. Ὀδ. Φ. 193.

640) Κοσμᾶ τοῦ μελωδοῦ Εἰρμός Δ' ᾠδῆς Ἀν. Κανόνος.

641) Ὅμ. Ὀδ. Υ. 351.

- Τὸ «Ἀκήκοα Κύριε φωνῆς σου ὃν εἶπας»⁶⁴²
κατὰ τὸ «Τηλέμαχ' οὔτις σεῖο κακοξεινώτερος ἄλλος»⁶⁴³
Τὸ «Εἰκόνος χρυσῆς ἐν πεδίῳ Δεηρᾷ λατρευομένη»⁶⁴⁴
κατὰ τὸ «Ἡ μάλα δὴ τις ἔγημε πολυμνήστιν βασίλειαν»⁶⁴⁵
Τὸ «Ψυχαῖς καθαραῖς»⁶⁴⁶
κατὰ τὸ «Ἐρμῆς δὲ ψυχᾶς Κυλλήνιος ἐξεκαλεῖτο»⁶⁴⁷
Τὸ «Βυθοῦ ἀνεκάλυψε πυθμένα»⁶⁴⁸
κατὰ τὸ «Τὸν δ' αὖτε προσέειπε πολύτλας δῖος Ὀδυσσεύς»⁶⁴⁹
Τὸ «Δεῦτε λαοὶ ἄσωμεν»⁶⁵⁰
κατὰ τὸ «Αἶεσε τῷ ἴσκοντες ἀπόσχονται πολέμοιο»⁶⁵¹
Τὸ «Γυναῖκες ἀκουτίσθητε, φωνὴν ἀγαλλιᾶσεως»⁶⁵²
κατὰ τὸ «Ὡς ἔφατ', αὐτὰρ ἐγώ γε μετὰ φρεσὶ μερμηρίζα»⁶⁵³
Τὸ «Οἴκος τοῦ Εὐφραθᾶ, ἡ πόλις ἡ ἀγία»⁶⁵⁴
κατὰ τὸ «Ὡ φίλην ὦ ξουθὴν ὦ φίλτατον ὀρνέων πάντων»⁶⁵⁵

Πρόλογοι ὑπαγόμενοι εἰς τὸν Γ' ἔχον.

- Τὸ «Ἔθου πρὸς ἡμᾶς κραταιὰν ἀγάπησιν Κύριε»⁶⁵⁶
κατὰ τὸ «Κήρυκες δ' ἀνὰ ἄστν Θεῶν φέρον ὄρχια πιστά»⁶⁵⁷
Τὸ «Ἀβυσσος ἐσχάτη ἀμαρτιῶν ἐκύκλωσέ με καὶ ἐκλείπει»⁶⁵⁸
κατὰ τὸ «Ὡ φίλοι οὐκ ἂν δὴ τις ἐπὶ ρηθέντι δικαίῳ»⁶⁵⁹

642) Εἰρμὸς Δ' ῥῥῥ τοῦ Κανόνος Θεοφανείων.

643) Ὅμ. Ὀδ. Υ, 376.

644) Εἰρμὸς Ζ' ῥῥῥ.

645) Ὅμ. Ὀδ. Ψ, 149.

646) Εἰρμὸς Θ' ῥῥῥ.

647) Ὅμ. Ὀδ. Ω, 1.

648) Εἰρμὸς Α' ῥῥῥ τοῦ Κανόνος τῶν Θεοφανείων.

649) Ὅμ. Ὀδ. Ξ, 148

550) Ἀνδρέου Κρήτης. Εἰρμὸς Α' ῥῥῥ Κανόνος.

651) Ὅμ. Ἰλ. Λ, 798.

652) Πρόλογος Ἐξαποστειλαρίου.

653) Ὅμ. Ὀδ. Κ, 439.

654) Πρόλογος Στιχηροῦ Προσομοίου.

655) Ἀριστοφ. Ὀρνιθ. 676, 677, 678.

656) Δαμασκηνοῦ, εἰρμὸς Δ' ῥῥῥ Ἀναστασίμου Κανόνος.

657) Ὅμ. Ἰλ. Γ, 245.

658) Εἰρμὸς ΣΤ' ῥῥῥ τοῦ αὐτοῦ Κανόνος.

659) Ὅμ. Ὀδ. Υ, 322.

- Τὸ «Ἐκάλυψεν οὐρανούς ἡ ἀρετὴ σου Χριστέ»⁶⁶⁰
κατὰ τὸ «Οἱ δ' ἄρα Μηθώνην καὶ Θαυμακίην ἐνέμοντο»⁶⁶¹
Τὸ «Ἐβόησέ σοι ἰδὼν ὁ πρέσβυς»⁶⁶²
κατὰ τὸ «Ἀὐτὰρ ὁ σῦλα πῶμα φαρέτρης»⁶⁶³
Τὸ «Ἀπόστολοι ἐκ περάτων συναθροισθέντες ἐνθάδε»⁶⁶⁴
κατὰ τὸ «Νῦν δεῖξε τον τὼ πισύνω τοῖς περιδεξίοις»⁶⁶⁵

Πρόλογοι ὑπαγόμενοι εἰς τὸν Δ. ἦχον.

- Τὸ «Θεῖφ καλυφθεὶς ὁ βραδύγλωσσος γνόφω»⁶⁶⁶
κατὰ τὸ «Ὅταν δ' ὁ δαίμων εὐροῇ, πεποιθέναι»⁶⁶⁷
Τὸ «Ἐρρηξε γαστρὸς ἡτεκνωμένης παιίδας»⁶⁶⁸
κατὰ τὸ «Ἐδοξ' Ἀχαιοῖς παῖδα σὴν Πολυξένην»⁶⁶⁹
Τὸ «Ἀναξ ἀνάκτων οἶος ἐξ οἴου μόνος»⁶⁷⁰
κατὰ τὸ «Ἐκτωρ μέν, ὧ δὴ τοῦδ' ἐδωρήθη πάρα»⁶⁷¹
Τὸ «Λυτῆριον κάθαρσιν ἀμπλακημάτων»⁶⁷²
κατὰ τὸ «Βοός τ' ἄφ' ἀγνῆς λευκὸν εὐποτον γάλα»⁶⁷³
Τὸ «Ἰλασμός ἡμῖν Χριστέ καὶ σωτηρία»⁶⁷⁴
κατὰ τὸ «Ἄλλ' αὐτὸ νῦξ Αἰδης τε σωζόντων κάτω»⁶⁷⁵
Τὸ «Λυεῖ τὰ δεσμά καὶ δροσιζει τὴν φλόγα»⁶⁷⁶
κατὰ τὸ «Αἰτεῖ δ' ἀδελφὴν τὴν ἐμὴν Πολυξένην»⁶⁷⁷

660) Κοσμά μελωδοῦ, εἰρμὸς Δ' ᾠδῆς τῆς Ὑπαπαντῆς.

661) Ὅμ. Ἰλ. Β, 716.

662) Εἰρμὸς ΣΤ' ᾠδῆς τοῦ Κανόνος τῆς Ὑπαπαντῆς.

663) Ὅμ. Ἰλ. Δ, 245.

664) Θεοδώρου Λασκάρεως, Ἐξαποστειλάριον τῆς Κοιμήσεως Θεοτόκου.

665) Ἀριστοφ. Νεφέλ. 9+9

666) Δαμασκηνοῦ, εἰρμὸς τῆς Α' ᾠδῆς, Κανόνος τῆς Πεντηκοστῆς.

667) Αἰσχύλ. Πέρσαι, 601.

668) Εἰρμὸς Γ' ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κανόνος.

669) Εὐριπίδ. Ἐκάβη, 220.

670) Εἰρμὸς Δ' ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κανόνος.

671) Σοφοκλ. Αἴας μαστιγ. 1029.

672) Εἰρμὸς Ε' ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κανόνος.

673) Αἰσχύλ. Πέρσαι, 611.

674, Εἰρμὸς τῆς Σ' ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κανόνος.

675) Σοφοκλ. Αἴας μαστιγοφ. 660

676) Εἰρμὸς Ζ' ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ κανόνος.

677) Εὐριπίδ. Ἐκάβη, 40.

- «Τὸ «Χαίροις ἄνασσα μητροπάρθενον κλέος»⁶⁷⁸
κατὰ τὸ «Ἄλλ' ὡς τάχιστα, παῖδες ὑμεῖς μὲν βάθεαν»⁶⁷⁹
Τὸ «Ὁ καθήμενος ἐν δόξῃ, ἐπὶ θρόνου θεότητος»⁶⁸⁰
κατὰ τὸ «Χώρει πρόβαιν' ἐρρωμένως»⁶⁸¹
Τὸ «Ἐξέστη τὰ σύμπαντα ἐπὶ τῇ θείᾳ δόξῃ σου»⁶⁸²
κατὰ τὸ «Τὸν αὖτε προσέειπε περίφρων Πηνελόπεια»⁶⁸³
Τὸ «Ἐβόησε προτυπῶν τὴν ταφὴν τὴν τριήμερον»⁶⁸⁴
κατὰ τὸ «Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ξντο»⁶⁸⁵
Τὸ «Ἐβόησαν ἐν εὐφροσύνῃ δικαίων τὰ πνεύματα»⁶⁸⁶
κατὰ τὸ «Αὐτὰρ ἐπεὶ ρ' ἵκοντο κατὰ στρατὸν εὐρὺν Ἀχαιῶν»⁶⁸⁷
Τὸ «Ἐν τῷ θλίβεσθαί με ἐβόησα πρὸς Κύριον»⁶⁸⁸
κατὰ τὸ «Οὓς τινας αὖ μεθιέντας ἴδοι στυγεροῦ πολέμοιο»⁶⁸⁹
Τὸ «Ἐδωκας σημείωσιν τοῖς φοβουμένοις σε Κύριε»⁶⁹⁰
κατὰ τὸ «Μέντορ μὴ σ' ἐπέεσσι παραιπεπίθησιν Ὀδυσσεύς»⁶⁹¹

Πρόλογοι ὑπαγόμενοι εἰς τὸν Πλ. Α' ἤχον.

- Τὸ «Ἴππον καὶ ἀναβάτην εἰς θάλασσαν ἐρυθρὰν»⁶⁹²
κατὰ τὸ «Ἄλλοι μὲν παρὰ νηυσὶ ἀριστῆες Παναχαιῶν»⁶⁹³
Τὸ «Δυνάμει τοῦ Σταυροῦ σου Χριστέ»⁶⁹⁴
κατὰ τὸ «Ὡ πόποι, ὡς τὸν ἄνδρα θεοί»⁶⁹⁵

678) Εἰρμὸς Θ' ὥδῃς τοῦ αὐτοῦ Κανόνος.

679) Σοφοκλ. Οἰδίπ. Τύραν. 142.

680) Κοσμᾶ τοῦ Μελωδοῦ. Εἰρμὸς Δ' ὥδῃς τοῦ Κανόνος Εὐαγγελισμοῦ

681) Ἀριστοφ. Σπῆκες, 230.

682) Εἰρμὸς Ε' ὥδῃς τοῦ αὐτοῦ Κανόνος.

683) Ὁμ. Ὀδ. Ψ, 256.

684) Εἰρμὸς τῆς ζ' ὥδῃς τοῦ αὐτοῦ Κανόνος.

685) Ὁμ. Ἰλ. Α, 469.

686) Κοσμᾶ μελωδοῦ, Εἰρμὸς ζ' ὥδῃς Κανόνος Βαΐων.

687) Ὁμ. Ἰλ. Α, 484.

688) Εἰρμὸς τῆς ζ' ὥδῃς τοῦ Κανόνος τῆς Μεταμορφώσεως.

689) Ὁμ. Ἰλ. Α', 240.

690) Πρόλογος στιχηροῦ Προσομοίου.

691) Ὁμ. Ὀδ. Χ, 213.

692) Δαμασκηνοῦ, Εἰρμὸς Α' ὥδῃς Ἀναστασίμ. Κανόνος.

693) Ὁμ. Ἰλ. Κ.

694) Εἰρμὸς Γ' ὥδῃς Κανόνος τῆς Ἀναλήψεως.

695) Ὁμ. Ὀδ. Π, 364.

Τὸ «Εἰσακήκοα τὴν ἀκοὴν τῆς δυναστείας τοῦ Σταυροῦ σου»⁶⁹⁶
κατὰ τὸ «Ἀτρεῖδαι τε, καὶ ἄλλοι εὐκνήμιδες Ἀχαιοὶ»⁶⁹⁷

Πρόλογοι ὑπαγόμενοι εἰς τὸν Πλ. Β' ἦχον.

Τὸ «Ὡς ἐν Ἡπείρῳ πεζεύσας ὁ Ἰσραήλ»⁶⁹⁸
κατὰ τὸ «Ὡχθησαν δ' ἀνὰ δῶμα Διὸς θεοὶ»⁶⁹⁹
Τὸ «Χριστὸς μου δύναιμι Θεὸς καὶ Κύριος»⁷⁰⁰
κατὰ τὸ «Ἀλλ' ἔτε χαίροντες, ὅποι βούλεσθ'»⁷⁰¹
Τὸ «Ἀφραστον θαῦμα ὁ ἐν καμίνῳ ρυσάμενος»⁷⁰²
κατὰ τὸ «Κτήσιππ' ἦ μάλα τοι τόδε κάρδιον ἔπλετο»⁷⁰³
Τὸ «Βοηθὸς καὶ σκεπαστὴς ἐγένετό μοι εἰς σωτηρίαν»⁷⁰⁴
κατὰ τὸ «ὦ φίλοι, Ἀργείων ὅς τ' ἔξοχος ὅς τε μεσῆεις»⁷⁰⁵
Τὸ ἐβόησα ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου»⁷⁰⁶
κατὰ τὸ «Ἀτρείδης σὺ δὲ παῦε τεὸν μένος, αὐτὰρ ἐγώ γε»⁷⁰⁷
Τὸ «Ἀκήκοεν ὁ Προφῆτης τὴν ἔλευσίν σου Κύριε καὶ ἐφοβήθη»⁷⁰⁸
κατὰ τὸ «Ὡς ἔφαθ', οἱ δ' ἄρα πάντες»⁷⁰⁹
Τὸ «Ἀσπόρου συλλήψεως ὁ τόκος ἀνερμήνευτος»⁷¹⁰
κατὰ τὸ «Τὸν δ' εὖτε προσέειπε περίφρων Πηνελόπεια»⁷¹¹
Τὸ «Δροσοβόλον μὲν τὴν κάμινον εἰργάσατο»⁷¹²
κατὰ τὸ «Τὸν δ' αὖ Τηλέμαχος πεπνυμένος ἀντίον ἠὔδα»⁷¹³

696) Εἰρμὸς Δ' ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κανόνος

697) Ὅμ. Ἰλ. Α, 47.

698) Δαμασκηνοῦ, Εἰρμὸς Α' ᾠδῆς Ἀν. Κανόνος.

699) Ὅμ. Ἰλ. Α, 570.

700) Εἰρμὸς Δ' ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ κανόνος.

701) Ἀριστοφ. Σφήκες, 1009.

702) Εἰρμὸς Ζ' ᾠδῆς τοῦ Κανόνος τοῦ Μ. Σαβδάτου.

703) Ὅμ. Ἰλ. Γ, 304.

704) Ἀνδρέου Κρήτης, Εἰρμὸς Α' ᾠδῆς Κανόνος τῆς Κ. Ἀπόκρεω.

705) Ὅμ. Ἰλ. Μ, 269

706) Εἰρμὸς ΣΤ' ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κανόνος.

707) Ὅμ. Ἰλ. Α, 282.

708) Ἀνδρέου Κρήτης. Εἰρμὸς Δ' ᾠδῆς τοῦ Κανόνος.

709) Ὅμ. Ἰλ. Η, 92.

710) Εἰρμὸς Θ' ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ κανόνος.

711) Ὅμ. Ὁδ. Ρ, 528.

712) Εἰρμὸς τῆς Ζ' ᾠδῆς τοῦ Κανόνος εἰς τὴν Κυριακὴν Τελώνου καὶ Φαρις.

713) Ὅμ. Ὁδ. Ψ, 123.

Τὸ «Ἐκ νυκτὸς ὀρθρίζοντα φιλάνθρωπε, φώτισον δέομαι»⁷¹⁴
κατὰ τὸ «Ἐνταυθοῖ νῦν ἦσο σύας τε κύνας τ' ἀπερύκων»⁷¹⁵

Τὸ «Ἐπὶ τὴν ἀσάλευτον Χριστὲ πέτραν τῶν ἐντολῶν σου»⁷¹⁶
κατὰ τὸ «Ὡς εἰπὼν, ὁ μὲν ἦρχ' ὁ δ' ἄμ' ἔσπετο ἰσόθεος φῶς»⁷¹⁷

Τὸ «Κύριος ὢν πάντων καὶ κτίστης Θεός»⁷¹⁸
κατὰ τὸ «Φράζεο, Τυδεΐδη, καὶ χάζεο»⁷¹⁹

Τὸ «Ὀλὴν ἀποθέμενοι τὴν τῆς ψυχῆς ἐπιστήμην»⁷²⁰
κατὰ τὸ «Ἐφριξ' ἔρωτι, περιχαρὴς δ' ἀνεπτόμην»⁷²¹

Τὸ «Αἱ ἀγγελικαὶ προπορεύεσθε δυνάμεις»⁷²²
κατὰ τὸ «Εὐρον δὲ ψυχὴν Πηληϊάδεω Ἀχιλλῆος»⁷²³

Πρόλογοι ὑπαγόμενοι εἰς τὸν Βαρὺν ἦχον.

Τὸ «Ὁ πατρικὺς κόλπους μὴ λιπὼν»⁷²⁴
κατὰ τὸ «Ὡς ἄρ' ἔφαν, Πρίαμος δ' Ἑλένην ἐκαλέσσατο φωνῇ»⁷²⁵

Τὸ «Οἱ ἐν καμίνῳ τοῦ πυρὸς ἐμβληθέντες ὅσιοι παῖδες»⁷²⁶
κατὰ τὸ «Αἶας δὲ πρῶτος Τελαμώνιος, ἕρκος Ἀχαιῶν»⁷²⁷

Πρόλογοι ὑπαγόμενοι εἰς τὸν Ἠλ. Δ' ἦχον.

Τὸ «Ἴνα τί με ἀπώσω ἀπὸ τοῦ προσώπου σου τὸ φῶς τὸ ἄδυτον»⁷²⁸
κατὰ τὸ «Ἐνθ' ἄλλοι μὲν πάντες ἐπευφήμησαν Ἀχαιοί»⁷²⁹

714) Ἀνδρέου Κρήτης, Εἰρμὸς Ε' ᾠδῆς τοῦ Κανόνος εἰς τὴν Κυρ. Ἀσώτου.

715) Ὁμ. Ὀδ. Σ, 105.

716) Ἀνδρέου Κρήτης, Εἰρμὸς Γ, ᾠδῆς τοῦ Μεγάλου Κανόνος.

717) Ὁμ. Ἰλ. Α, 472.

718) Κοσμᾶ μελωδοῦ, Εἰρμὸς Γ' ᾠδῆς τοῦ Κανόνος τῆς Μ. Πέμπτης.

719) Ὁμ. Ἰλ. Ε, 440.

720) Πρόλογος Στιχηροῦ Προσομοίου.

721) Σοφοκλ. Αἶας μαστιγ. 693.

722) Εἰρμολογικὸς Πρόλογος Προσομοίου.

723) Ὁμ. Ὀδ. Ω, 15.

724) Δαμασκηνοῦ, Εἰρμὸς τῆς Δ'. ᾠδῆς τοῦ Ἀναστ. Κανόνος.

725) Ὁμ. Ἰλ. Γ, 161.

726) Εἰρμὸς Ζ' ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κανόνος.

727) Ὁμ. Ἰλ. Ζ', 5.

728) Δαμασκηνοῦ, εἰρμὸς Ε' ᾠδῆς τοῦ Ἀναστ. Κανόνος.

729) Ὁμ. Ἰλ. Α, 22.

Τὸ «Ἰλάσθητί μοι σωτὴρ πολλαὶ γὰρ αἱ ἄνομοιαι μου»⁷³⁰
κατὰ τὸ «Ζῶγρει, Ἀτρέος υἱέ, σὺ δ' ἄξια δέξαι ἄποινα»⁷³¹

Τὸ «Ὑγρὰν διοδεύσας ὥσει ξηρὰν καὶ τὴν Αἰγυπτίαν»⁷³²
κατὰ τὸ «Ὡς ἔφατ' Ἀμφίνομος, τοῖσιν δ' ἐπιήνδανε μῦθος»⁷³³

Τὸ «Οὐρανίας ἀψίδος ὀροφουργὲ Κύριε»⁷³⁴
κατὰ τὸ «Αὐτὰρ ἐπεὶ κατέδου λαμπρὸν φῶς ἡελίοιο»⁷³⁵

Τὸ «Εἰσακκήκοα Κύριε τῆς οἰκονομίας σου τὸ μυστήριον»⁷³⁶
κατὰ τὸ «Οὐδέ μιν ἐξανάρριξε, σεβάσασατο γὰρ τόγε θυμῷ»⁷³⁷

Τὸ «Κυρίως Θεοτόκον σὲ ὁμολογοῦμεν»⁷³⁸
κατὰ τὸ «Αἰνεῖα τε καὶ Ἑκτορ, εἰπέ πόνος ὕμμι μάλιστα»⁷³⁹

Τὸ «Ἀλλότριον τῶν μητέρων ἢ παρθενία»⁷⁴⁰
κατὰ τὸ «Ἀ ξύνισμεν τοῖσιν ἵπποις, βουλόμεσθ' ἐπαινέσαι»⁷⁴¹

Τὸ «Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ τῷ διαγαγόντι τὸν λαὸν αὐτοῦ»⁷⁴²
κατὰ τὸ «Ὡς ἔφαθ, οἱ δ' ἄρα πάντες ὑπερφιάλως νεμέσησαν»⁷⁴³

(Ταῦτα ἐκ τοῦ Λεξικοῦ Κ Φιλοξένου τοῦ Ἐφεσιομάγνητος).

Ἐκ τῆς ἐν σκιαγραφίᾳ γενομένης ἐπιθεωρήσεως τοῦ μουσικοῦ συστήματος τῆς Ὀκτωήχου ὕμνωδίας, ἣν ἐφήρμοσεν ὁ θεὸς Δαμασκηνὸς εἰς τὰ ἁσματικὰ αὐτοῦ προϊόντα, καταδεικνύεται ὅτι τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ περιωρισμένου μέλους τῆς ὑπὸ τοῦ ἐξόχου μουσουργοῦ διαρρυθμισθείσης μουσικῆς εἰσὶ τὰδε : α) Ἀπέβαλε πᾶν ἀπρεπὲς καὶ ἀνάρμοστον μέρος· β) Ἐποίησατο εὐτακτον καὶ σεμνὴν σύνταξιν τῶν τόνων εἰς τὰ συστήματα· γ) Ἐκάνονισε διαφόρως τὸν χρωματισμὸν εἰς τοὺς τέσσαρας τρόπους ἐκάστου ἤχου· δ) Μετεχειρίσθη τὸν τρόπον τῆς εὐστροφίας μέτριον καὶ σεμνόν· ε) Μετεχειρίσθη εὐσχήμῳ τῷ τρόπῳ τοὺς διαφόρους σχηματισμοὺς καὶ τὴν προφοράν· ς) Μετεχειρίσθη τὴν βραδύτητα ἢ ταχύτητα εἰς τὴν ἀγωγὴν τῶν διαφορῶν

730) Εἰρμὸς ΣΤ' ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κανόνος.

731) Ὁμ. Ἰλ. Ζ, 46.

732) Εἰρμὸς τῆς Α' ᾠδῆς τοῦ μ. Παρακλ. Κανόνος.

733) Ὁμ. Ὀδ. Π, 406

734) Εἰρμὸς Γ' ᾠδῆς τοῦ αὐτοῦ Κανόνος.

735) Ὁμ. Ἰλ. Α' 605.

736) Εἰρμὸς Δ' ᾠδῆς.

737) Ὁμ. Ἰλ. Ζ, 417.

738) Εἰρμὸς τῆς Θ' ᾠδῆς.

739) Ὁμ. Ἰλ. Ζ, 77.

740) Εἰρμὸς Θ' ᾠδῆς.

741) Ἀριστοφ. Ἰππεῖς, 595.

742) Εἰρμὸς Α' ᾠδῆς Κανόνος.

743) Ὁμ. Ὀδ. Φ, 285.

ρυθμῶν ἀναλόγως τοῦ μέλους ἐκάστου τρόπου· ζ) Ἐκάνονισε τὸ μέλος ἐκ διαφόρων ρυθμῶν καὶ οὐχὶ ἐξ ἑνός.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΚΤΩΗΧΟΥ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ

Ἐπειδὴ τὸ διακρίνον τὰς διαφόρους ἐορτὰς τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίας εἰσι κυρίως τὰ ἄσματα, δυνάμεθα εἰπεῖν ὅτι ὁ ἱερός Δαμασκηνός κατεκόσμησε τὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν διὰ τοιούτων ἁσμάτων, ὧν τὸ ἀντικείμενόν ἐστι πανηγυρικὸν δογματικόν, ἱστορικόν, ἡθικόν καὶ ἐν γένει διδασκτικόν, καὶ δι' ὧν θεραπεύει πάσας τὰς ἀνάγκας τῶν εὐσεβῶν, οἰκοδομῶν καὶ παραμυθούμενος. Ὡς ὑπὸ θέσεις δὲ διὰ τὸν θεσπέσιον ἁσματογράφον ἐχρησίμευσαν ἡ Ἁγία Γραφή, ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, οἱ ἄθλοι τῶν καλλινίκων μαρτύρων, οἱ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας ἁγῶνες τῶν ἱεραρχῶν, τῶν ἀσκητῶν τὰ παλαίσματα καὶ ἡ ὑπὲρ τῆς πίστεως αὐταπάρνησις τῶν πιστῶν. Ἐν γένει τὰ προϊόντα τοῦ Δαμασκηνοῦ ἀποτελοῦσι τὸν διάκοσμον τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίας⁷⁴⁴.

Τὸ πρῶτον ἁσματικὸν προϊόν τοῦ Δαμασκηνοῦ τυγχάνει ἡ **Ὀκτώηχος**, ἣν ἐμέλισεν ὁ θεὸς ποιητὴς καὶ μουσουργὸς ἐπὶ τῇ βᾶσει τῆς ὀκτωήχου ὑμνωδίας, κατὰ τοὺς γενικοὺς καὶ μερικοὺς κανόνες τοὺς ἐν τῇ μελοποιᾷ ἐν χρήσει παρὰ τοῖς ἡμετέροις προγόνοις, ἐξυμνῶν ἐξαίρετως τὴν τοῦ Σωτῆρος παιδρὰν ἐξανάστασιν. «Κοσμεῖ μὲν οὖν—λέγει Κωνσταντῖνος ὁ Ἀχροπολίτης—τὰ πρῶτα τοῖς στιχηροῖς αὐτοῦ μελωδήμασι τὴν τοῦ Σωτῆρος παιδρὰν ἐξανάστασιν. . . . κὰν ταῖς λοιπαῖς δὲ τῶν πανηγύρεων, ἐφ' αἷς ὁ εὐσεβὴς λαὸς ἐνθεάζομεν, ἔν τι πάντες προτιθέντες τῶν ὅσα περ ὁ Δεσπότης καὶ ρύστης ἐνανθρωπήσας διατετέλεκε, κάλλιστά τε καὶ πλεῖστα ξυνέθετο. Πρὸς δὲ καὶ μνήμας ἁγίων τοῖς ὁμοίοις λαμπρῶς κατεκόσμησεν»⁷⁴⁵. Ὁ Κωνσταντῖνος Σάθας⁷⁴⁶ δὲν θέλει ὡς συγγραφεὴ τῆς Ὀκτωήχου τὸν Δαμασκηνὸν διότι οἱ πρῶτοι βιογράφοι τοῦ θεοῦ μουσουργοῦ δὲν λέγουσι τι

744) Πρβλ. Migne Τομ. 94—96. Φαβρίχ. Τομ. 9, σ. 682—Cave, σ. 410.

745. Λόγος εἰς τὸν ἅγ. Ἰω. τὸν Δαμασκηνόν.

«Exornavit (Damascenus) primum concinnis suis melodiis praeclaram Salvatoris resurrectionem. Idque non simpliciter, sed multifarie et diversimode inversione variarum cantionum, alternaque earumden inter se mirabiliter connexarum vicissitudine» Gerbert de cant. et mus. sacr. 1774. Τομ. 2 pag. 5.

746) Ἱστορικὸν δοκίμιον περὶ θεάτρου καὶ μουσικῆς τῶν Βυζαντινῶν σ. ρν' καὶ ρξ'.

περί τούτου, ἀκολουθήσας ἀβασανίστως τὴν πρὸ αὐτοῦ ἐξενεχθεῖσαν ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ὑπόθεσιν Μιχαὴλ τοῦ Λεκιένου. Ἄλλ' ὁ Σάθας μὴ τολμῶν νὰ καταστρέψῃ οὕτως ἀποτόμως τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν οἰονεῖ μετανοῶν γράφει ἐν ρη' σελίδι «Ἄλλ' ἄρα γε εἶναι ὅλως ἀσύστατος ἡ παράδοσις ἡ εἰς τὸν Δαμασκηνὸν ἀποδίδουσα τὴν Ὀκτώηχον; Ἐνῷ ἀπορῶν πειστικοῦ τινος τεκμηρίου ἀπέκλινον μάλλον εἰς ἀπόρριψιν τῆς παραδόσεως, ὁ πολυμαθὴς φίλος μου Κ. Μάμουκας τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα διεγείρει ἐν τῇ καρδίᾳ μου τοσαῦτα σεβασμοῦ καὶ εὐγνωμοσύνης αἰσθήματα, πληροφηθεὶς τοὺς ἐνδοιασμούς μου ἐπῆλθεν ἄρωγός τῆς περὶ Δαμασκηνοῦ παραδόσεως ταύτης· νέος ποτὲ ὁ ἀξιάγαστος πρεσβύτερος μελετήσας καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν τοῦτο ζήτημα κατῴρθωσε ν' ἀνακαλύψῃ αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἐκ Δαμασκοῦ ἀγίου ΙΩΑΝΝΟΥ, κρυπτόμενον ἐν τῇ ἀκροστιχίδι τῶν μετὰ τὰ Στιχηρὰ Ἀναστάσιμα παρεντιθεμένων ἐν ἐκάστῳ ἡχῷ Δοξαστικῶν Θεοτοκίων, κατὰ τὴν ἐξῆς τάξιν :

Ἰδοὺ πεπλήρωται ἡ τοῦ Ἡσαίου πρόρρησις	(ἡχος α')
Ὡ θαύματος καιροῦ πάντων τῶν πάλοι	(ἡχος β').
Ἀσπύρος ἐκ θείου πνεύματος	(ἡχος γ').
Νεῦσον παρακλήσεσι σὼν ἱκετῶν	(ἡχος δ').
Ναὸς καὶ Πύλη ὑπάρχεις	(ἡχος πλ. α').
Ὁ ποιητὴς καὶ λυτρωτὴς μου πάρα γὰρ	(ἡχος πλ. β').
Ὑπὸ τὴν σὴν, Δέσποινα.	(ἡχος βαρὺς).

Ἡ εὐφυὴς αὕτη τοῦ κ. Μάμουκα ἀνακάλυψις ὑποστηρίζεται καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς ἱστορίας. Ὡς γνωστὸν ὁ εἰκονομάχος βασιλεὺς Κωνσταντῖνος Ε', πρὸς δὲν τοσοῦτον γενναίως ἐν ὀνόματι τῆς ὀρθοδοξίας ἠγωνίσθη ὁ Δαμασκηνός, διεκρίθη διὰ τὴν πρὸς τὴν Θεοτόκον περιφρόνησιν αὐτοῦ ἀποκαλῶν ταύτην, κατὰ τὸν Νεστόριον *Χριστοτόκον*, καὶ ἀπαλείψας ἐκ τῶν ὕμνων τὸ ὄνομα τῆς Θεομήτορος ὡς *Ἀειπαρθένου*, ἐτιμῶρει τοὺς κατὰ συνήθειαν ἀπλῶς τὸ ὄνομα τῆς Θεοτόκου ἐπικαλούμενους. Τὰ Δοξαστικά δὲ ταῦτα θεοτοκία τοῦ Δαμασκηνοῦ εἶναι οὕτως εἰπεῖν ἡ ὀρθόδοξος ἀπάντησις πρὸς τὰς αἰρετικὰς ταύτας καινοτομίας καὶ ἐπίκλησις τῆς βοηθείας τῆς Ἀειπαρθένου μητρὸς ὑπὲρ τῶν χάριν Αὐτῆς διωκομένων, ὡς δηλοῦται ἐκ τῶν ἐξῆς περικοπῶν «Ἰδοὺ πεπλήρωται ἡ τοῦ Ἡσαίου πρόρρησις. Παρθένος γὰρ ἐγέννησας, καὶ μετὰ τόκου ὡς πρὸ τόκου διέμεινας . . . — Νεῦσον παρακλήσεσι σὼν ἱκετῶν πανάμωμε, παύουσα δεινῶν ἡμῶν ἐπαναστάσεις, πάσης θλίψεως ἡμᾶς ἀπαλλάττουσα, σὲ γὰρ μόνην ἀσφαλὴ καὶ βεβαίαν ἄγκυραν ἔχομεν καὶ τὴν σὴν προστασίαν κεκτήμεθα. Μὴ αἰσχυνθῶμεν, Δέσποινα, σὲ προσκαλούμενοι. Σπεῦσον εἰς ἱκεσίαν τῶν

σοὶ πιστῶς βοῶντων. Χαῖρε Δέσποινα, ἡ πάντων βοήθεια, χαρὰ καὶ σκέπη καὶ σωτηρία τῶν ψυχῶν ἡμῶν».

Ἐκ τῶν ἀπαρτιζόντων τὴν παρ' ἡμῖν γνωστὴν Ὀκτώηχον διαφόρων *Τροπαρίων*⁷⁴⁷ ἤτοι *Στιχηρῶν*⁷⁴⁸, *Προσόμοιων*⁷⁴⁹, *Ἰδιομέλων*⁷⁵⁰, *Καθισμάτων*⁷⁵¹, *Ἀπολυτικίων*⁷⁵², *Κοντακίων*⁷⁵³, *Οἶκων*⁷⁵⁴ καὶ *Καρό-*

747) Σημειωτέον ὅτι ἡ ποίησις τῶν Τροπαρίων ἤρξατο κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα· τοῦτο μαρτυρεῖ καὶ ὁ ἱερὸς Ἀμφιλόχιος μεμνημένος «Τροπαρίων καὶ Κανόνων εὐήχων μελισμοῦ». Ἀρχαιότατοι ποιηταὶ Τροπαρίων ἀναφέρονται ὁ πρεσβύτερος Ἀνθιμος καὶ ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ Τιμοκλῆς, ἀκμάσαντες τῷ 460. Μεταξὺ τῶν ἀρχαιοτάτων ποιητῶν Τροπαρίων ἀριθμοῦνται Κύριλλος ὁ Ἀλεξανδρείας, ὁ Ἀνατόλιος καὶ ἄλλοι.

748) Τὰ μετὰ στίχου Τροπάρια ὠνομάσθησαν οὕτω, διότι ψάλλονται συνήθως μετ' αὐτῶν ψαλμικοὶ στίχοι. Τὰ ποιητικὰ στιχηρὰ καὶ κατὰ τὸ ὄνομα καὶ κατὰ τὸ περιεχόμενον εἶναι ἀπομίμησις τῶν ποιητικῶν συγγραμμάτων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἅπερ ὠνομάζοντο *στιχηρά*. Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς γράφει «τὰ δὲ στιχηρὰ πέντε, ὧν πρῶτος Ἰώβ». Τὸ αὐτὸ ἐπίσης ἀναφέρει καὶ ὁ Ἐπιφάνιος περὶ τοῦ Ἰώβ, τῶν ψαλμῶν καὶ ἄλλων τοιούτων βιβλίων, ὁ Ἀμφιλόχος καὶ ὁ Δαμασκηνός.

749) Προσόμοια λέγονται τὰ Τροπάρια ὅσα κατὰ τὸν ρυθμὸν διασώζουσι τὴν πρὸς ἄλληλα ὁμοιότητα κατὰ κόμματα, συλλαβὰς καὶ προσωδιακοὺς τόνους. (Ἀνατολικὸς Ἀστήρ ἐν Κ/πόλει, ἔτος Κ. ἀριθ. 48, σ. 372).

Ἡ διάταξις τῶν Προσομοίων, ὧν ἡ μελωδία χρησιμεύει ὡς πρότυπον διὰ τὴν ψαλμωδίαν ἄλλων ᾠμάτων εἶναι ἀρχαιοτάτη ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἐν ἐκάστῳ ἤχῳ ὑπάρχουσι Προσόμοια. Ὁ μὲν τῶν ἤχων περιέχει πλεῖον Προσόμοια, ἄλλος δὲ ὀλιγώτερα. Ὁ Γ' καὶ ὁ Βαρὺς εἶναι οἱ εἰς Προσόμοια πτωχότεροι.

750) Τὰ Ἰδιόμελα συνετέθησαν καὶ ψάλλονται οὐχὶ κατὰ προσόμοιον ὑπόδειγμα ἤτοι ἐκ μιμήσεως πρὸς ἄλλο παραπλήσιον ᾄσμα, ἀλλὰ κατ' ἴδιον αὐτῶν ἀπόλυτον μέλος. Ὅθεν οὔτε διωρισμένον ἔχουσι τὸ μέτρον τῶν συλλαβῶν, οὐδὲ τὸν τόνον τῆς προσωδίας. Ἐκ τῶν Ἰδιομέλων τὰ κάλλιστα καὶ καταनुκτικώτατα εἶναι τὰ τῶν Κυριακῶν τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς καὶ μάλιστα τὰ τῶν Ἀποστίχων τοῦ ἑσπερινοῦ, τὰ ψαλλόμενα ἀργῶς καὶ μετ' ἀρχαίκοῦ μέλους.

751) Καθίσματα λέγονται τὰ ἐν τῷ Ὄρθρῳ μετὰ τὸ Ἀπολυτικίον ψαλλόμενα ἢ καὶ ἀναγινωσκόμενα Τροπάρια, καθημένων τῶν ψαλτῶν πρὸς ἄνεσιν μιχράν ἐκ τῆς προηγηθείσης ἀναγνώσεως τοῦ Ψαλτηρίου. Ἐπὶ τούτῳ διήρηται τὸ Ψαλτήριον εἰς εἴκοσι καθίσματα ἵνα καὶ οἱ αὐτὸ ἀναγινώσκοντες κάθωνται ἐνίοτε πρὸς ἀνάπαυσιν· ἄλλ' ἤδη τὰ Καθίσματα οἱ ψάλλται ψάλλουσιν ἱστάμενοι, ὡς μὴ κεκοπιακότες· ἄλλος γὰρ ἀναγινώσκει τὸ Ψαλτήριον. (Μουσικὴ Βιβλιοθήκη, σ. με'—Ἐορτοδρομίου Νικοδήμου Ἀγιορείτου σ. 10' ἐν σημειώσει).

752) Ἴδε σημείωσιν ὑπ' ἀριθ. 198.

753). Περὶ Κοντακίων ἴδε τὴν ὑπ' ἀριθ. 466 σημείωσιν τοῦ ἀνα χειράς βιβλίου.

754) Περὶ Οἶκων ἴδε σημείωσιν 469.

τὸν Ἀμμορίου ἢ τῆς Εὐεργέτιδος, οἱ *Τριαδικοὶ Κανόνες*⁷⁵⁹ εἰς Μητροφάνην τὸν Σμύρνης ὡς παραδέχεται ὁ Ἀλλάτιος καὶ ἄλλοι ἢ κατ' ἄλλην παραδοσιν, εἰς τὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Μητροφάνην, ἀκμάσαντα ἐν ἀρχῇ τῆς Δ' ἑκατονταετηρίδος⁷⁶⁰. τὰ ἔνδεκα εὐαγγελικὰ στιχηρὰ ἢ *Ἐωθινά*⁷⁶¹ εἰς Λέοντα τὸν σοφόν, τὰ ἔνδεκα *Ἐξαποστειλάρια*⁷⁶² εἰς Κωνσταντῖνον τὸν

φάβητον Τροπάρια τῶν 24 γραμμάτων μετὰ τῆς στιχολογίας αὐτῶν «Ὁ Κύριος ἐβασίλευσε, Καὶ γὰρ ἐστερέωσε τὴν οἰκουμένην, Τῷ οἴκῳ σου πρέπει Κύριε ἁγίασμα εἰς μακρότητα ἡμερῶν», διὰ τοῦτο καλοῦνται ἀπόστιχα καὶ οὐχὶ μετατίτλια (Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς ὑπὸ Κυριακοῦ Φιλοξένου, 1869. τόμ. Α' τεῦχος Α, σ. 22).

759) Οὕτω καλοῦνται ὁκτώ Κανόνες ὡς περιέχοντες ὕμνον ψαλλόμενον εἰς αἶνον τῆς θαρχυκῆς Τριάδος· τὰ δὲ Τροπάρια λέγονται Τριαδικά· ὡς καὶ Ἀναστάσιμα λέγονται τὰ δι' ὧν ἡ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἀνάστασις δοξολογεῖται, Δογματικά τὰ ἐξυμνοῦντα τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἢ ἄλλο τι τῶν ὑπερφυῶν τῆς πίστεως δογμάτων· Σταυροαναστάσιμα δι' ὧν τὸ ἐν Σταυρῷ μελωδεῖται ἐκούσιον πάθος καὶ ἡ ζωηφόρος ἅμα ἀνάστασις, Θεοτοκία, τὰ εἰς ὕμνον τῆς θεομήτορος ἀναφερόμενα, Σταυροθεοτοκία, δι' ὧν ἡ θεομήτωρ τὸ πάθος τοῦ υἱοῦ αὐτῆς καὶ Θεοῦ θρηνωδοῦσα παρίσταται, Φωταγωγικά, τὰ τὸ φῶς τῆς ψυχῆς ἐπικαλούμενα κτλ.

Ἰδοὺ πῶς διηγεῖται τὴν ἀρχὴν τῶν Τριαδικῶν Κανόνων καὶ ὁ κατὰ τὴν Ε' ἑκατονταετηρίδα ἀκμάσας Θεόδουλος ὁ μοναχός, ὁ συγγραφὰς ἀπλοϊκὴν τινα ἱστορίαν περὶ τῆς ἀρχῆς ἀπάντων τῶν τότε γνωστῶν ἐκκλησιαστικῶν ἡμάτων «Ἄλλοτε, μετ' οὐ πολλὰς ἡμέρας μετὰ τὸ φάλλειν τὸν ὄρθρον μου πεσὼν ἔκοιμήθην μικρόν, καὶ ἀφύπνισθεις ὁρῶ νοεροῖς ὀφθαλμοῖς ἀετὸν μέγιστον λίαν ἰσάμενον ἐπὶ τὸν ἀέρα, οὗ τὸ κάλλος ἀμήχανον καὶ ἡ δόξα ἀνεκλάλητος, σκιαδίου μετὰ σταυροῦ κείμενον ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ὡς ἐπὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἱκανῶς ἐξαπλοῦντα τὰς πτέρυγας αὐτοῦ, εἶτα καὶ ἀκούω ἐξ αὐτοῦ φωνὴν νοεράν, ἥς ἄφατος ἡ ἡδονή, λέγουσαν οὕτως—Σπεῦσον γράφε με ἐν τρισὶ προσώποις ἕνα Θεόν. Ταῦτα εἰς νοῦν λαβὼν καὶ μνησθεὶς τῶν προειρημένων, εὐλόγησεν λίαν τοῦ γράφειν ἐπιμελῶς τε καὶ ἀδιστακτικῶς» Θεοδούλου μοναχοῦ διήγησις περὶ τῶν ὕμνων πῶς θεόθεν δεδωρῆνται (Κώδιξ ἐν τῇ Μαρκιανῇ βιβλιοθήκῃ, cl. II, cod—Graec. 148 φ. 6—7). Τὸν Θεόδουλον τοῦτον θεωρεῖ ὁ Ἀρλέσιος ὡς τὸν ὁμώνυμον πρεσβύτερον τῆς Κοίτης Συρίας (Fabricii Bibl. Graeca, IX, 716, 717).

760) Mingarelli Cod. Naniani σ. 389.

761) Οὕτως ὠνομάσθησαν ὡς περικλείοντα μετὰ τῶν ἑξαποστειλαρίων τὴν ἔννοιαν τοῦ ἑωθινοῦ εὐαγγελίου τοῦ ἀναγινωσκομένου ἐν ταῖς Κυριακαῖς.

762) Ἐκλήθησαν οὕτως ἐπειδὴ ἐτέθησαν ἀντὶ τῶν Φωταγωγικῶν, εἰς τὰ ὁποῖα ἀναγινώσκωμεν «Ἐξαποστειλον, Κύριε, τὸ φῶς σου». Πρὸ τῆς ἐπινοήσεως τῶν ἑξαποστειλαρίων ἔβλεπεν ἡ ἐκκλησία μετὰ τὸν Κανόνα τὰ λεγόμενα Φωταγωγικά, καθ' ἣν ὁρᾶν ὑπέφωσκε. Κατ' ἄλλους δὲ καὶ ἰδίᾳ κατὰ Νικηφόρον Κάλλιστον τὸν Ξανθοπούλον ὠνομάσθησαν Ἐξαποστειλάρια, διότι ὁ Χριστὸς ἀναστὰς ἐξ ἀπέ-

Πορφυρογέννητον, καὶ οἱ Ἀναβαθμοί⁷⁶³ εἰς Θεόδωρον τὸν Στουδίτην.

Ἱστορεῖται ὅτι ἡ πρώτη πνευματικὴ ὥδὴ τῆς Ὀκτωήχου, ἣν ἀνέμελψεν ὁ ἱερός ψαλμωδὸς Δαμασκηνὸς ἦτο ὁ ἄ' Εἰρμός τοῦ Κανόνος τοῦ Ἀ' ἤχου «Σοῦ ἡ τροπαιούχος δεξιὰ θεοπρεπῶς ἐν ἰσχύϊ δεδοξασται», ὅτε θαυματουργικῶς ἰάθη ἡ χεὶρ αὐτοῦ, ἣν προηγουμένως ἀπέτεμεν ὁ Καλίφης τῆς Δαμασκοῦ, τῇ συκοφαντίᾳ τοῦ εἰκονομάχου Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου, πέμψαντος πλαστὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἰωάννου εἰς τὸν Καλίφην, δι' ἧς προσεφέρετο προδοτικῶς ἡ Δαμασκὸς εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς. Τὴν ἀπαράμιλλον ἀξίαν τῆς Ὀκτωήχου ἐσεβάσθησαν καὶ παρεδέξαντο ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ χρήσει πᾶσαι αἱ Ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, κελεύσει Καρόλου τοῦ Μεγάλου, ζῶντος ἔτι τοῦ οὐρανοφάντορος Δαμασκηνοῦ. Ἰδίᾳ ἡ Ὀκτωήχος θαυμάζεται διὰ τὸν πλοῦτον τῶν ἐν αὐτῇ δογματικῶν ἐννοιῶν. Θεολογεῖ δὲ ὁ Δαμασκηνὸς ἐν τοῖς ᾠσμασιν αὐτοῦ τοῖς καλουμένοις δογματικοῖς τροπαρίοις κατὰ τῶν αἱρέσεων τῶν Μονοθελητῶν, Μοφουσιτῶν καὶ ἄλλων. Ἀμύθητος δὲ πλοῦτος δογματικῶν ἐννοιῶν, καὶ ἐν γένει ἅπασα ἡ χριστιανικὴ δογματικὴ διδασκαλίᾳ εὕρηται ἐν τῷ Ἀναστασίμῳ Κανόνι «Νεύσει σου πρὸς γεώδη».

στελε τὰς Μυροφόρους γυναῖκας πρὸς τοὺς Ἀποστόλους, καὶ τούτους πάλιν εἰς τὰ ἔθνη.

763) Νικηφόρος Κάλλιστος ὁ Ξανθόπουλος ἐρμηνεύων τοὺς Ἀναβαθμοὺς τῆς Ὀκτωήχου παραδέχεται ὅτι ποιητὴς καὶ μελουργὸς αὐτῶν δὲν εἶναι ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης, ὥς τινες υπέλαβον, ἀλλὰ Θεόδωρος ὁ Στουδίτης· ὠνομάσθησαν δὲ Ἀναβαθμοὶ κατὰ μίμησιν τοῦ προφητάνακτος Δαβὶδ, ὅστις διὰ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος ὠνόμασε καὶ τοὺς ἐν τῷ ἰδίῳ ψαλτηρίῳ πεντεκαίδεκα ψαλμοὺς αὐτοῦ. Καὶ οἱ μὲν δαυϊτικοὶ ἐδήλουν τὴν ἐκ τῆς Βαβυλῶνος ἀνάβασιν (Ἀναβαθμοὶ) τῶν Ἰσραηλιτῶν εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ, οἱ δὲ τῆς Ὀκτωήχου τὴν ἐκ τῆς ἁμαρτίας ἄνοδον τῶν χριστιανῶν εἰς τὴν ἄνω Ἱερουσαλὴμ, ἐφ' ᾧ περ καὶ ὠρίσται ὅπως ψάλλωνται εἰς μόνας τὰς ἀναστασίμους ἡμέρας, ἦτοι τὰς Κυριακάς, διότι διὰ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος ἀνέβημεν εἰς τὸν οὐρανόν. Πρὸς τοῦτοις Ἀναβαθμοὶ ὠνομάσθησαν ἐκ τῶν πεντεκαίδεκα βαθμίδων, ἃς εἶχεν ὁ ἐν Ἱερουσαλὴμ ναὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐφ' ὧν ἰστάμενοι οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ψαλτῶν, ὁ μὲν ἔναντι τοῦ ἐτέρου μελωδικῶς τοὺς ψαλμοὺς ἔψαλλον· βεβαίῳ δὲ τούτῳ καὶ ὁ Εὐσέβιος λέγων «Ἰστέον ὡς ὁ ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ νεὼς Ἀναβαθμοὺς εἶχε πεντεκαίδεκα, καὶ ἐφ' ἑκάστον αὐτῶν ἀναβαίνοντες οἱ εἰς τὸ ὑμνεῖν τεταγμένοι, ὥδην ἔλεγον· ὅθεν ἰσάριθμοι αἱ ὥδαι τοῖς τοῦ ναοῦ Ἀναβαθμοῖς». Εἰς ἑκάστον ἤχον τῆς Ὀκτωήχου τρία Ἀντίφωνα ἐποίησεν ὁ Ποιητὴς εἰς τὸν τῆς ἁγίας Τριάδος, ἐννέα δὲ Ἀναβαθμοὺς διὰ τὰ ἐννέα τάγματα τῶν Ἀγγέλων, ἅτινα ἀκαταπαύστως δοξολογοῦσι τὸν ὕψιστον δι' Ἀντιφώνου μελωδίας. (Νέα Κλίμαξ ὑπὸ Νικοδήμου Ἀγιορείτου Προλεγομ. α, β, δ, ε, ς).

ΟΙ ΑΣΜΑΤΙΚΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ

Ὁ ἐκ Δαμασκοῦ θεῖος μελωδὸς πάντα τὰ ἀρχαῖα ποιήματα ἐπεσχίασε διὰ τῆς λαμπρότητος ἰδίᾳ τῶν ἀσματικῶν αὐτοῦ Κανόνων, οἵτινες ὡς ἐκ τῆς εὐρύθμου καὶ τακτικῆς αὐτῶν συστάσεως, ἐκρίθησαν καταλληλότεροι διὰ τὸν ἀρμονικόν καὶ σεμνοπρεπεῖ τύπον τῆς ἱεουργίας. Ὅτε ὁμως ὁ ἀριθμὸς τῶν Κανόνων ἐπηυξήθη οὐσιωδῶς, πανταχοῦ δὲ ἀνεγνωρίσθη ἡ σποῦδαιότης τῶν νεοφανῶν ὕμνων, τὰ πολλὰ Κοντάκια τοῦ Ρωμανοῦ, ἐξαιρέσει ὀλίγων, περιέπεσαν εἰς ἀχρηστίαν. Οἱ Κανόνες ἐκ Τροπαρίων⁷⁶⁴ καὶ Εἰρμού⁷⁶⁵ συγκροτούμενοι καὶ τὴν

764) Ἡ λέξις Τροπάριον ἐλήφθη μᾶλλον ἐκ τῶν εἰς τὰ ἀρχαῖα ἐλληνικὰ δράματα Στροφῶν καὶ Ἀντιστροφῶν τῶν χορῶν. Ὡς γὰρ ἐκεῖνοι ἔλεγον Στροφὴν ἐκ τοῦ Στρέφω, οὕτω κατ' ἀναλογίαν καὶ οἱ ἡμέτεροι ἐκ τοῦ συνωνύμου Τρέπω ὠνόμασαν Τροπάρια οἰοῦντι Στροφάρια, τὰ ἐκκλησιαστικὰ ταῦτα ᾄσματα, ὡς πρὸς τὸ μέλος τοῦ Εἰρμού στρεφόμενα καὶ κατ' ἐκεῖνο ᾄδόμενα. (Ἑορτοδρόμιον Νικοδήμου Ἀγιορείτου, ἐν Βενετίᾳ 1836 σ. III' — Μουσικὴ Βιβλιοθήκη, 1868, σ. μδ'). «Τροπάρια λέγονται, κατὰ τὸν Ζωναρᾶν, τὰ ὡς πρὸς τοὺς Εἰρμούς τρεπόμενα καὶ τὴν ἀναφορὰν τοῦ μέλους πρὸς ἐκεῖνα ποιούμενα, ἥ καὶ ὡς τρέποντα τὴν φωνὴν τῶν ᾄδόντων πρὸς τὸ μέλος καὶ τὸν ρυθμὸν τῶν ᾠδῶν. Εἰ μὴ γὰρ πρὸς ἐκεῖνου ὁ τῶν αὐτὰ ψαλλόντων φθόγγος εὐθυνοίτο, οὐκ ἐϋρυθμον ἔσται τὸ μέλος, οὐδὲ ἐναρμόνιον, οὐδὲ μέλος ἂν λέγοιτο, ἀλλ' ἀπηγὲς καὶ ἀνάρμοστον καὶ ἄρρυθμον φώνημα». Ἄλλοι παράγουσι τὴν λέξιν ἐκ τοῦ Τροπαίου, ὡς οἶον τὸ Τροπαίριον, ἥ ἀπὸ τῶν τρόπων, τούτεστι τῶν ἡθῶν καὶ προαιρέσεων τῶν ἀγίων, οὓς ἐμφαίνει. Κατὰ τὰς ἀκριβεῖς δὲ ἡμῶν παρατηρήσεις ὑπάρχουσι καὶ Τροπάρια μῆτε τροπαίων, μῆτε τρόπων παραστατικά. Ὁ Γέαρ ἐν τῷ Εὐχολογίῳ αὐτοῦ (σ. 434) ἐτυμολογεῖ τὴν λέξιν ἐκ τοῦ τρόπου τῆς κάμψεως τῆς φωνῆς τοῦ ᾄδοντος, τούτεστιν ἀπὸ τοῦ ρυθμοῦ, καθὼ καὶ *modulatio* ἢ *modulamen* οἱ Λατῖνοι λέγουσι.

765) Εἰρμὸς λέγεται, κατὰ Ζωναρᾶν, ὡς ἀκολουθίαν τινὰ μέλους καὶ ἀρμονίας διδοὺς τοῖς μετ' αὐτὸν Τροπαρίοις· πρὸς γὰρ τὸ τῶν Εἰρμῶν μέλος κάκεινα ρυθμίζονται καὶ πρὸς ἐκεῖνον ἀναφερόμενα ἀρμόζονται τε καὶ ψάλλονται καὶ τῇ ἀρμονίᾳ τοῦ μελωδήματος ἐκεῖνου ἀκολουθοῦσι.

«Καὶ ὁ μὲν Εἰρμὸς εἶναι μία ἀρμονία συνθεμένη με φωνὴν ἐμμελεῖ, καὶ με διωρισμένον μέτρον καὶ ποσότητα λέξεων· ἡ ὁποία πρέπει νὰ ἦναι προεγνωσμένη, διότι εἰς αὐτὴν ἀναφέρονται τὰ ἀκολουθοῦντα Τροπάρια καὶ κατ' ἐκείνην ψάλλονται· καὶ διὰ νὰ εἰπῶ συντόμως, ὁ Εἰρμὸς εἶναι ἀρχὴ καὶ τῶν Τροπαρίων καὶ ᾠδῶν καὶ ὅλου ἀπλῶς τοῦ Κανόνος. Ἐτυμολογεῖται δ' ὁ Εἰρμὸς ἀπὸ τοῦ Εἴρω ψιλουμένου, ὁ δηλοῖ τό, συμπλέκω· καθότι καὶ ὁ Εἰρμὸς κατὰ τάξιν τινὰ καὶ μελουργίαν συμπλέκεται, καὶ ὅχι ἀπλῶς ὡς τὰ ἄλλα λόγια· ἡ Εἰρμὸς λέγεται ἡ ἀκολουθήσις· ὡς λέγομεν καὶ ὁ Εἰρμὸν ὁ λόγος προβαίνει, ἥτοι

ὑπόθεσιν τῆς ἐορτῆς ἀναφέροντες, περιέχουσιν ὀκτὼ ἢ ἐννέα ᾠδὰς⁷⁶⁶,

κατ' ἐξακολούθησιν. Τὰ προτεταγμένα λοιπὸν ἐκάστης ὥδῃς λέγονται Εἰρμῶι, διότι διδουσιν ἀκολουθίαν τινὰ καὶ τάξιν μέλους εἰς τὰ μετ' αὐτὰ Τροπάρια» (Ἐορτοδρόμιον ἦτοι Ἑρμηνεία εἰς τοὺς ἁσματικούς κανόνας τῶν Δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν ἐορτῶν ὑπὸ Ν:κοδήμου Ἀγιορείτου. Ἐν Βενετίᾳ 1836, σ. 17).

«Εἰρμός ἐστὶ, κατὰ τὸ Ἱεροσολυμιτικὸν Τυπικόν, τὸ πρῶτον ἐν τῇ ᾠδῇ Τροπάριον, καθὼς τὰ λοιπὰ ἀρμύζονται πρὸς τε τὰς συλλαβὰς καὶ γραμμὰς, ὅπως οὕτως ἔστι δυνατόν, ἵνα ψάλλωνται ἐμμελῶς». Καὶ σαφέστερον ὀρίζεται ὁ Εἰρμός ὡς ἐξῆς «Εἰρμός ἐστὶν ὁ πρῶτος στίχος ἐν τῇ ᾠδῇ, πρὸς τὸν ὁποῖον συμμορφοῦνται οἱ ἐπόμενοι, ὅπως οὕτω ψάλλῃ τις αὐτοὺς ἀρμονικῶς».

«Εἰρμός λέγεται σύνταξις ρυθμικῆ ἁσματίου κατὰ διωρισμένον μέτρον, ὅστις οἰοῖται τύπος γινόμενος, συνεῖρει τὴν ἀκολουθίαν ἄλλων Τροπαρίων ὁμοιορhythμων» (Ἀνατολικὸς Ἀσπὴρ, ἐν Κ/πόλει, ἔτος Κ', ἀριθ. 48, σ. 372).

Οἱ Εἰρμοί, ὡς πρότυπα μελωδίας ἐν τῇ ψαλμωδίᾳ, συνελέγησαν ἀκολούθως καὶ ἀπετέλεσαν τὸ γνωστὸν Εἵρμολόγιον. Πλήν τούτου ὑπάρχει καὶ τὸ Καλοφωνικὸν Εἵρμολόγιον. Οἱ Εἴρμοι ὠνομάσθησαν καὶ Καταβασίαι, διότι μετὰ τὸ τέλος ἐκάστης ᾠδῆς ψαλείσης, οἱ δύο χορῶν φάλται καταρχόμενοι ἀφ' οὗ ἔσταντο τόπου καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ ἰστάμενοι ἑψάλλον συμφώνως τοὺς Εἵρμούς. Τὸ ἀρχαῖον τοῦτο ἔθος πρὸ πολλοῦ ἤδη πέπτουται· νῦν δὲ κατέρχεται ὁ Πατριάρχης εἰς τὴν ἐκκλησίαν· ἀπ' αὐτοῦ μόνον τοῦ ἐνιαυτοῦ, κατὰ τὴν ἐορτὴν τῶν Εἰσοδιῶν τῆς Θεοδοκου, ὅτε ἄρχονται αἱ Καταβασαί τῆς ἐορτῆς τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως, κατέρχονται ἐκ τοῦ στασιδίου οἱ τῶν δύο χορῶν ψάλται, καὶ ψαλίσας μόνες τῆς πρώτης Καταβασίας «Χριστὸς γεννᾷται» ὑπὸ τοῦ δεξιοῦ χοροῦ, πάλιν ἀναβαίνουσιν. Ὡσαύτως ἀπ' αὐτοῦ ἔτους μόνον κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς τε Μεγάλης Ἑβδομάδος καὶ τῆς Διακαινησίμου μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐκάστης ᾠδῆς, ψάλλεται ἀμέσως καὶ ὁ Εἵρμος αὐτῆς ἀντὶ Καταβασίας, τὰς δὲ λοιπὰς ἐορτάς αἱ Καταβασαί ἄρχονται μετὰ τὸν Κανόνα ψάλλοντες ἢ ἀναγνώζοντες. (Μουσικὴ Βιβλιοθήκη, 1868, σ. ςδ'. — Τυπικὸν ἐκκλησιαστικὸν ὑπὸ Κωνσταντίνου Παυσανίου, Ἐγκυκλιον, 1874, σ. 270).

766) Ὡδῆ (ἐκ τοῦ αἰδῶ=ᾤδω, αἰοδῆ=ὥδῆ) σημαίνει ᾠσμα διὰ στίχων ἢ ποίημα φαλλόμενον πρὸς τὸν θεὸν ἢ ἄλλους, κατὰ δὲ τὸν Μ. Βασιλείον «φω- νὴ ἐστὶ μουσικὴ καὶ ἐναρμόνιος, διὰ μόνου προφερομένη τοῦ στόματος χωρὶς συνηχίσεως ὀργάνου». Ὡδῆ δὲ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ λέγεται ᾠροῖσμα ὕμνων ὑπὸ τὸν αὐτὸν Εἰρμὸν καὶ ἦχον πάντων ὑπαγομένων. Ἐκ τῶν ὕμνων τούτων οἱ ὕμνο- γράφαι περισσοτέρους συνηρμολογοῦν τὰς λεγομένας ὥδας· οἱ χριστιανοὶ ὕμνογρά- φοι δ' ὅπως μὴ ἀπομακρυνθῶσι τῶν ἀποστολικῶν παραδόσεων καὶ τηρήσωσι τὸν σύνδεσμον τῆς Νέας πρὸς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, ὥρισαν, αἱ νέαι ὥδαι τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας νὰ συμπάλλωνται μετὰ τῶν σπουδαιωτέρων ὥδων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, εἰς ὁκτώ συμποσομένων, εἰς ἃς προσετέθη καὶ ἡ Θ' ἐκ τῆς Νέας Διαθήκης.

Ἰστέον δ' ὅτι ἡ β' ῥάδι δὲν εἶναι ὕμνος εἰς τὸν θεόν, ἀλλὰ προετοιμασία τις καὶ ἔλεγχος κατὰ τῶν Ἰουδαίων, μελλόντων νὰ πάθωσι πολλὰ δεινὰ διὰ τὴν

ὧν αἱ πλεῖσται σύγκεινται ἐκ τριῶν ἢ πλειόνων στροφῶν. Τὰ Τροπάρια δὲ τηροῦσι τὸν προκείμενον ἐκάστοτε ρυθμὸν τοῦ Εἱρμοῦ κατὰ στίχον πρὸς στίχον, συλλαβὴν πρὸς συλλαβὴν, τόνον πρὸς τόνον κτλ. «Ἐάν τις θέλῃ ποιῆσαι Κανόνα, πρῶτον δεῖ μελίσαι τὸ Εἱρμόν, εἴτα ἐπαναγαγεῖν τὰ τροπάρια ἰσοσυλλαβοῦντα καὶ ὁμοτονοῦντα τῷ Εἱρμῷ καὶ τὸν σκοπὸν ἀποσῶζοντα»⁷⁶⁷. Ὁ Ἑρρίκος Στεβένσων⁷⁶⁸ παρ-
τήρησεν ὁρθῶς ὅτι ὁ ἀνωτέρω κανὼν ὑποβάλλεται εἰς ἐξαιρέσεις. Καὶ ἐκ μὲν τῶν συνδέσμων συχνότερον παραβαίνουσι τὸν τονικὸν ρυθμὸν οἱ *ἀλλὰ, μηδέ, οὐδέ*, ἐκ δὲ τῶν προθέσεων αἱ *παρά, ὑπέρ, ἀπό, περί, διά*, ἐκ δὲ τῶν ἀντωνυμιῶν αἱ *ἐγώ, ἐμοῦ, ἡμεῖς, ἡμῶν, αὐτός* κτλ. Ὡσαύτως ἀνωμαλῖαι προκύπτουσιν εἰς λέξεις πολυσυλλαβούς προπαραξυτόνους καὶ ὀξυτόνους, ὡς καὶ εἰς περισπωμένας ἐγκλιτικῷ ἐπιφερομένου, καὶ τοῦτο οὐχὶ ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ ἐξῆς Κανόνος «Ὁμοίως εἰ περι-
σπᾶται ἡ προηγουμένη λέξις, ἐγκλιτικῷ ἐπιφερομένου, ἐγείρει τὴν μετὰ τὴν περισπωμένην βαρεῖαν, οἶον, οἶκός τις, σκῶλόν τι, κνήμὸν τε»⁷⁶⁹. Εὐστόχως δὲ ὁ Χρίστιος⁷⁷⁰ εἰς στίχους διεῖλε τὰ Τροπάρια καὶ τὸν ρυθμὸν αὐτῶν κατέδειξεν. Ἐν τῇ ἀρχῇ τῶν Κανόνων ὑπῆρχε καὶ τὸ σύνθηες κόσμημα τῆς χριστιανικῆς ποιήσεως, ἡ Ἀκροστι-
χίς⁷⁷¹ καὶ τοῦ ποιητοῦ τὸ ὄνομα. Εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῶν ποιημά-

καίαν καὶ πονηρίαν αὐτῶν, καὶ ψάλλεται αὕτη τὴν Μ. Τεσσαρακοστὴν ἵνα ἀκούοντες τὰς ἀπειλὰς αὐτῆς ἀποφεύγωμεν τὴν ἁμαρτίαν (Ἱεροτελεστικὸν τεύχος Ἱερωνύμου Βογιάτση ἐν Πάτραις, 1881, σ. 42—Τυπικὸν Ἐκκλησιαστικὸν ὑπὸ Κωνσταντίνου Πρωτοφάλτου, ἐν Κ)πόλει, 1874. σ. 269).

767) Κανὼν περὶ Εἱρμοῦ Θεοδοσίου Ἀλεξανδρέως.

768) Du Rhythme dans l' Hymnographie de l' Eglise grecque Paris. 1876. σ. 27.

769) Ἀρχάδιος ἐν τῇ ἐπιτομῇ τοῦ Ἡρωδιανοῦ περὶ τόνων, σ. 146.

770) Ἀνθολογία τῶν Χριστιανικῶν ὕμνων. Ὁ Χρίστιος περὶ μὲν τῶν ρυθμῶν παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς ἐπραγματεύθη ἐν τῷ γ' βιβλίῳ τῶν προλεγομένων ἐν 37 ὅλαις σελίδι, περὶ δὲ τῆς τῶν Βυζαντινῶν μουσικῆς ἐν τῷ δ' βιβλίῳ ἐν 16 σελίδι.

771) Οὕτως ὠνόμασται διότι ὅσα στοιχεῖα (γράμματα) περιέχει αὕτη, ταῦτα γίνονται ἄκρα καὶ ἀρχαὶ τῶν πρώτων στίχων τῶν Τροπαρίων τοῦ Κανόνος, οἷον τῆς Ἀκροστιχίδος τοῦ Κανόνος τῆς ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ «Σταυρῷ πεποιθώς, ὕμνον ἐξερεύομαι», τὸ μὲν Σ γίνεται ἀρχὴ τῆς πρώτου Τροπαρίου τοῦ Κανόνος «Σταυρὸν χαράξας Μωσῆς», τὸ Τ, γίνεται ἀρχὴ τοῦ δευτέρου Τροπαρίου «Τὸν τύπον πάλα Μωσῆς» τὸ Α, ἀρχὴ τοῦ τρίτου Τροπαρίου «Ἀνέθηκε Μωϋσῆς», ὁμοίως καὶ τὰ λοιπὰ στοιχεῖα τῆς Ἀκροστιχίδος ἀρχαὶ γίνονται τῶν λοιπῶν Τροπαρίων Διὰ τῆς χρήσεως τῆς ἀκροστιχίδος οἱ μελωδοί, τοῦτο μὲν, ἐδείκνυνον τὴν τέχνην αὐτῶν, τοῦτο δέ, εὐμνημόνευτον καθίστων τὴν ἀρχὴν τῶν τροπαρίων τοῦ Κανόνος. (Εορτοδρόμιον Νικοδήμου Ἀγιορείτου, ἐν Bene-

των ἀναφέρονται καὶ τὰ μεσώδια, ἀπερ ἐτίθεντο εἰς τὴν Γ' καὶ ΣΤ' ᾠδὴν, εἰσὶ δὲ πιθανῶς τὰ Καθίσματα τῆς Γ' ᾠδῆς, καὶ τὸ Κοντάκιον καὶ ὁ Οἶκος τῆς ε'.

Ὁ Δαμασκηνὸς συνέταξεν ὑπὲρ τοὺς ἐξήκοντα Κανόνας εἰς τὰς κυριωτέρας ἑορτὰς τῆς Ἐκκλησίας, τὰ δὲ ἐν τῷ μεταξὺ κενὰ ἀνεπλήρωσαν ἕτεροι ὕμνοδοὶ μιμούμενοι τὴν τέχνην τοῦ ἐξόχου τούτου ὕμνοδου. Ἀγάπιος ὁ μοναχὸς ἀποκαλεῖ τοὺς Κανόνας τοῦ Δαμασκηνοῦ *λαμπροτάτους*, τὰ δὲ στιχηρὰ *παταρμόνια*⁷⁷². Ὁ Σουίδας ὑπερέξαίρων τὴν σπουδαιότητα τῶν Κανόνων τοῦ τε Δαμασκηνοῦ καὶ Κοσμᾶ τοῦ μελωδοῦ προστίθῃσι ταῦτα «Οἱ γοῦν ἁσματικοὶ Κανόνες Ἰωάννου τε καὶ Κοσμᾶ σύγκρισιν οὐκ ἐδέξαντο, οὐδὲ δέξιαντο μέλεις ἂν ὁ καθ' ἡμᾶς βίος περαιωθῇσεται»⁷⁷³. Ἐν δὲ τῷ Ἱεροσολυμιτικῷ Τυπικῷ τοῦ ἁγίου Σάββα ἀναγινώσκομεν «Ἰστέον δὲ καὶ τοῦτο, ὡς εἴπερ ἔχει τὸ Μηναῖον ἐν μνήμῃ ἁγίου τινὸς κανόνας διαφόρων ποιητῶν, εἰ ἐστὶ κανὼν τοῦ κυρ Ἰωάννου καὶ ἐτέρων, τοῦ Ἰωάννου προκρίνεται⁷⁷⁴». Ἐφ' ἧς καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Ἀκροπολίτης διὰ τοὺς ἁσματικούς Κανόνας τοῦ Δαμασκηνοῦ τάδε «Ἐάσω τᾶλλα, παρήσω τοὺς ἐγκωμιαστικούς λόγους τῶν ἁγίων, τοὺς αἰνετηρίους τῆς Θεομήτορος, τοὺς τὰς σεβασμίας ἑορτὰς περικροτοῦντας, αἱ δὲ πρὸς χορείαν μετακαλοῦνται θειοτέρων ὄντως καὶ κρείττονα».

Ὁ θεῖος Δαμασκηνὸς πλὴν τῶν Κανόνων τῆς Ὀκτωήχου ἐποίησε τὸν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἡμῶν ψαλλόμενον πανηγυρικώτατον, ἡδύτατον καὶ ἀμίμητον ἐκεῖνον Κανόνα τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος⁷⁷⁵, τὸν

τις, 1836, σ. 2). Ὁ Χρῆστος (Ἀνθολογία Χριστιανικῶν Ὑμνων ἐν σ. XXVI τῶν προλεγόμενων) τὴν ἐκ τῶν ἀρκτικῶν γραμμάτων ἐκάστης στροφῆς εἰς τὸν ὕμνον Ἠλία τοῦ Συγκέλλου καὶ Φωτίου τοῦ Πατριάρχου κατ' ἀλφάβητον ἀκροστιχίδα καλεῖ ἄνω φελές τι καὶ ἄκομψον παίγνιον (*inutili et inficeto lusu eae literae in initiis stropharum positae sunt*), καὶ ὅτι τὸν κολοφῶνα εἰς τὰ τεχνηέντα ταῦτα παίγνια) (*cumulum his artificiosis nugis*) ἐπέθηκεν ὁ Σύγκελλος, ὅστις οὐ μόνον τὰς στροφάς, ἀλλὰ καὶ τῶν στίχων τὰς ἀρχὰς περιέκλεισεν εἰς Ἀκροστιχίδα. Αὕτη τίθεται ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Εἰρμῶν τῶν Κανόνων ἐν ἡρωϊκῷ μέτρῳ, ἐστὶ δὲ στίχος παριστῶν τὸν σκοπὸν τῆς ὑποθέσεως, τίθεται δὲ ἐπὶ κεφαλῆς καὶ τῶν κατὰ λογάδην πεζῶν ποιημάτων καὶ τῶν ἱαμβικῶν.

772) Ἀμαρτωλῶν σωτηρία, σελ. 30.

773) Ἐν λέξει Ἰωάννης Δαμασκηνός.

774) Τυπικὸν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκολουθίας τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἱερᾶς Δαύρας τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Σάββα. Ἐνετίησι, 1685 κεφάλ. Ζ' Περὶ τοῦ, Ποίους Κανόνας προτιμητέον.

775) Σημειωτέον ὅτι ὁ μετὰ τὸν Πασχαλινὸν Κανόνα τοῦ Δαμασκηνοῦ ψαλλόμενος κατόπιν τῆς Διακαινησίμου ἐβδομάδος Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον εἶναι

ὄντα ὁμολογουμένως πρότυπον ἀνθρωπίνης ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως⁷⁷⁶. Ὁ θεσπέσιος ποιητὴς ἐν σκιρτώσῃ ὑπὸ χαρᾶς καρδίᾳ ἀποτείνεται πρὸς ἅπαντας τοὺς λαοὺς τῆς γῆς, ὡς τέκνα τοῦ αὐτοῦ πατρός, καὶ ψάλλει οὕτως «Ἀναστάσεως ἡμέρα, λαμπρυνθῶμεν λαοί, Πάσχα Κυρίου Πάσχα». Πάντες οἱ ἐπισταμένως καὶ ἐμβριθῶς μελετῶντες τὸν Κανόνα τοῦτον ὁμολογοῦσι τὸ δίκαιον Κοσμᾶ τοῦ Μαΐουμα, τοῦ καταλιπόντος τὸν παρ' αὐτοῦ εἰς τὴν αὐτὴν ἑορτὴν ποιηθέντα καὶ μελουρηθέντα εἰς ἤχον Β' Κανόνα, ὅτε ἤκουσε τὸ τοῦ Δαμασκηνοῦ ἀριστούργημα, καὶ ἐξαίρετως τὸ θεῖον ἐκείνο καὶ ὑπερθαύμαστον Τροπᾶριον «Νῦν πάντα πεπλήρωται φωτὸς οὐρανός τε καὶ γῆ καὶ τὰ καταχθόνια» Γνωστὸν δὲ καὶ τὸ ἐν δικαίῳ θαυμασμῷ ἐκφωνηθὲν τότε ὑπὸ τοῦ Κοσμᾶ λόγιον «Καὶ σὺ ἀδελφε· Ἰωάννη, τὸ πᾶν ὄλον ἐν τοῖς τρισὶ τούτοις συμπεριέλαβες, καὶ οὐδὲν ἀφῆκας ἔξωθεν· ἤττημαι γοῦν ἐγὼ καὶ τὴν ἤταν ὁμολογῶ· ὅθεν ὁ μὲν σὸς κανὼν ἐχέτω τὰ πρωτεῖα καὶ ἀριστεῖα, καὶ ψαλλέσθω δημοσίως ἐν ταῖς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίαις, ὁ δὲ ἐμὸς ἐν σκότει καὶ γωνίᾳ γενέσθω ὡς μὴ ἐν φωτὶ ἄξιος διὰ τε τὰ νοήματα καὶ διὰ τε τὸν πενθικὸν καὶ κλαυθμηρὸν ἤχον, καθ' ὃν ἐμελοποιήθη, ἀνάρμοστον πάντῃ ὄντα ἐν τῇ λαμπροτάτῃ καὶ κοσμοχαρμυσύνῃ ἡμέρᾳ τῆς τοῦ Κυρίου Ἀναστάσεως»⁷⁷⁷. Ὁ, τι ὑψηλὸν ἦτο ἐφικτὸν εἰς ἕξοχον μελωδὸν καὶ κορυφαῖον ὑμνογράφον νὰ ἐκφράσῃ διὰ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ, τοῦτο κατῴρθωσεν ὁ μέγας Δαμασκηνὸς ἐν τῇ ποιητικωτάτῃ καὶ λαμπροτάτῃ τῶν ἀκολουθιῶν τοῦ Πάσχα, δι' ἧς ἀγαλλίαςις διαχεῖται πλήρως ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν Χριστιανῶν, ἀναλογιζομένων τὸν θρίαμβον τοῦ νικητοῦ τοῦ θανάτου καὶ τοῦ ἔδου, καὶ τὴν προσγινομένην ἡμῖν σωτηρίαν διὰ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου. «Πάντας τοῦ Δαμασκηνοῦ τοὺς ὕμνους ὑπερβάλλει ὁ ὕμνος τῆς ἀπολύτου ἀγάπης, ἐν ᾧ προτρεπόμεθα οὐ μόνον ὅπως περιπτυξώμεθα ἀλλήλους, ἀλλ' ὅπως

ποίημα Θεοφάνους τοῦ Γραπτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ Κανόνος τούτου τῷ Θεοφάνει ἀνήκουσι τὰ πρῶτα Τροπάρια, τὰ δὲ δεύτερα ἐποιήθησαν ὑπὸ Ἰωσήφ τοῦ ὑμνογράφου.

776) Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐρμηνειῶν τῶν διαφόρων ἐρμηνευτῶν τοῦ Κανόνος τούτου καὶ δὴ Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου ποιηθεῖσα ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ» (Ἔτος Η', ἀριθμ. 24 σ. 190—192) ὑπὸ Μ. Γεδεών μελέτη, ἐν ᾗ ἐξετάζεται ὑπὸ καλλιλογικὴν καὶ ἐποικοδομητικὴν ἔποψιν ὁ πασχαλινὸς Κανὼν. Ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἔποψιν ὁ αὐτὸς ἐξήτασε καὶ τοὺς ἁσματικούς Κανόνας τοῦ Δαμασκηνοῦ εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Σωτῆρος (Ἐκκλ. Ἀλήθεια. ἔτος Η', ἀρ. 38 σ. 307—308), καὶ εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου (ἀριθ. 39 σ. 312—313).

777) Νικοδήμου Ἀγιορείτου Ἑορτοδρόμιον σ. 424 ἐν σημειώσει.

συγχωρήσωμεν καὶ αὐτοὺς τοὺς μισοῦντας ἡμᾶς βοῶντας τὸ χαρμόσυ-
νον ἄγγελμα Χριστοῦς ἀνέστη»⁷⁷⁸.

Ὁ Κανὼν τοῦ Πάσχα, τὰ στιχηρὰ τῆς αὐτῆς ἐορτῆς καὶ πλεῖστα
μελῖρρυτα ᾄσματα τῶν μεγάλων ἐορτῶν εἶναι ἀνθολογία εὐρυθμος
ἐκ τῶν Πανηγυρικῶν Λόγων τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου καὶ ἄλλων, ἐξ
ὧν ὠφελήθη οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν ὑμνολογίαν ὁ μελωδικώτατος Δαμα-
σκηνός. Ὁ εἰς τὸ Πάσχα λόγος τοῦ Ναζιανζηνοῦ Γρηγορίου ἀρχεται
οὕτως «Ἀναστάσεως ἡμέρα, μακαρία ψυχή, λαμπρυνθῶμεν τῇ πανη-
γύρει, ἀλλήλους περιπτύζομεθα, εἰπωμεν ἀδελφοί κτλ.», ὁ δὲ Δαμα-
σκηνός διὰ τῶν λέξεων τούτων ἀπετέλεσε τὸ πανηγυρικώτατον Δο-
ξαστικὸν τῶν Αἰνῶν τῆς ἐορτῆς τῆς Ἀναστάσεως. Ἐν τῷ αὐτῷ λόγῳ
εὐρίσκομεν τὰς λέξεις ὡς ἀπαντῶμεν εἰς ἓν τῶν Τροπαρίων τῆς Γ΄
ὥδης «Χθὲς συνεθαπτόμην σοι Χριστέ, συνεγείρομαι σήμερον ἀνα-
στάντι σοι». Ἰδοὺ δὲ οἱ λόγοι τοῦ θεορρήμονος «Χθὲς συνεσταυρούμην
Χριστῷ, σήμερον συνδοξάζομαι· χθὲς συνενεκρούμην, συζωοποιούμαι
σήμερον· χθὲς συνεθαπτόμην, σήμερον συνεγείρομαι». Τὸ γ΄ Τροπά-
ριον τῆς Α΄ ὥδης «Οὐρανοὶ μὲν ἐπαξίως εὐφρανέσθωσαν, γῆ δὲ ἀγαλ-
λιάσθω, ἐορταζέτω δὲ κόσμος, ὁρατὸς τε ἅπας καὶ ἀόρατος· Χριστὸς
γὰρ ἐγήγερται, εὐφροσύνη αἰώνιος», ἐλήφθη ἐκ τε τοῦ εἰς τὴν Χρι-
στοῦ Γέννησιν λόγου τοῦ Θεολόγου «Καὶ ἵνα συνελὼν εἰπω, εὐφραι-
νέσθωσαν οἱ οὐρανοί, καὶ ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ διὰ τὸν ἐπουράνιον εἷτα
ἐπίγειον», καὶ ἐκ τοῦ εἰς τὸ Πάσχα λόγου τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ «Σή-
μερον σωτηρία τῷ κόσμῳ, ὅσος τε ὁρατὸς καὶ ὅσος ἀόρατος». Ὁ Εἰρ-
μεὸς τῆς Δ΄ ὥδης «Ἐπὶ τῆς θείας φυλακῆς ὁ θεηγόρος Ἀββακοὺμ στήτω
μεθ' ἡμῶν καὶ δεικνύτω φαεσφόρον Ἀγγελον διαπρυσιῶς λέγοντα·
σήμερον σωτηρία τῷ κόσμῳ ὅτι ἀνέστη Χριστὸς ὡς παντοδύναμος»,
ἐποιήθη ἐκ τοῦ ἐξῆς χωρίου τοῦ εἰς τὸ Πάσχα λόγου τοῦ Γρηγορίου
«Ἐπὶ τῆς φυλακῆς σου στήσομαι, φησὶν ὁ θαυμάσιος Ἀββακοὺμ,
κἀγὼ μετ' αὐτοῦ σήμερον τῆς δεδομένης μοι παρὰ τοῦ Πνεύματος ἐξου-
σίας καὶ θεωρίας, καὶ ἀποσκοπεύσω καὶ γνώσομαι τί ὀφθήσεται, καὶ
τί λαληθήσεται μοι. καὶ ἔστην καὶ ἀπεσκόπευσα. καὶ ἰδοὺ, ἀνὴρ ἐπὶ
τῶν νεφελῶν, . . . καὶ ἡ ὄρασις αὐτοῦ ὡς ὄρασις Ἀγγέλου . . . καὶ
ἐβόησε φωνῇ μεγάλη καὶ εἶπε. Σήμερον σωτηρία τῷ κόσμῳ, ὅσος τε
ὁρατὸς καὶ ὅσος ἀόρατος». Ἐν τῷ αὐτῷ λόγῳ εὐρίσκομεν καὶ τὸ χω-
ρίον «Διὰ τοῦτο λαμβάνεται πρόβατον μὲν διὰ τὴν ἀκακίαν καὶ τὸ

778) Περί τῆς ἐορτῆς τοῦ Πάσχα ὑπὸ Γ. Λαμπάκη. Ἀνατολικὸς Ἀ-
σκήρ, ἐν Κ/πόλει, ἔτος ΚΖ', ἀριθ. 32 σ. 249.

ἔνδυμα τῆς ἀρχαίας γυμνώσεως· τοιοῦτον γὰρ τὸ ὑπὲρ ἡμῶν σφάγιον, ἔνδυμα ἀφθαρσίας καὶ ὃν καὶ καλούμενον· τέλειον δέ, οὐ διὰ τὴν θεότητα μόνην, ἧς οὐδὲν τελειότερον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν πρόσληψιν, τὴν χρισθεῖσαν θεότητι, καὶ γενομένην, ὅπερ τὸ χρίσαν, καὶ θαρρῶ λέγειν ὁμόθεον· ἄρσεν δέ, ὡς ἐκραγὲν βίᾳ δεσμῶν παρθενικῶν τε καὶ μητρικῶν κατὰ πολλὴν ἐξουσίαν, καὶ τεχθὲν ἄρσεν, ἐκ τῆς Προφῆτιδος, ὡς Ἑσαίας εὐαγγελίζεται· ἄμωμον δὲ καὶ ἀκίβδηλον, ὡς θεραπευτικὸν μώμων καὶ τῶν ἀπὸ καρδίας ἐλαττωμάτων καὶ μολυσμάτων», ἐξ οὗ ἐποιήθη τὸ β' Τροπάριον τῆς Δ' ᾠδῆς «Ἄρσεν μὲν ὡς διανοῖξαν τὴν παρθελεύουσαν νηδύν, πέφηνε Χριστός, ὡς βρωτὸς δὲ ἄμνός προσηγόρευται, ἄμωμος δὲ κτλ.». Καὶ τὸ κατόπιν Τροπάριον «Ὡς ἐνιαύσιος ἄμνός ὁ εὐλογούμενος κτλ.» ἐρανίζεται ὁ Δαμασκηνὸς ἐκ τῶν λόγων τοῦ Γρηγορίου. Τὸ τελευταῖον Τροπάριον τῆς 5' ᾠδῆς «Σωτέρ μου τὸ ζῶν τε καὶ ἄθυτον ἱερεῖον, ὡς θεὸς σεαυτὸν ἐκουσίως κτλ.» ἤρανίσθη ὁ Δαμασκηνὸς ἐκ τῶν ἐξῆς λόγων τοῦ Γρηγορίου. «Οὐδὲ ταύτας (τὰς θυσίας τοῦ νόμου) ἀνιέρους παντελῶς ἀφῆκεν, οὐδὲ ἀσυντελεῖς, οὐδὲ μέχρι ψιλοῦ προϊούσας τοῦ αἵματος, ἀλλὰ τὸ μέγα καὶ ἄδυτον ἱερεῖον, ἐν' οὕτως εἶπω, ὅσον ἐπὶ τῇ πρώτῃ φύσει, ταῖς νομικαῖς θυσίαις ἐγκαταμέμικται· καὶ οὐ μικροῦ μέρους τῆς οἰκουμένης, οὐδὲ πρὸς ὀλίγον, ἀλλὰ παντὸς τοῦ κόσμου καὶ διαιωνίζον καθάρσιον». Ὡσαύτως τὸ Δ' τροπάριον τῆς Ζ' ᾠδῆς «Ὡς ὄντως ἱερὰ καὶ πανέορτος αὕτη ἡ σωτήριος νύξ καὶ φωταυγής, τῆς λαμπροφόρου ἡμέρας τῆς ἐγέρσεως οὔσα προάγγελος, ἐν ἧ τὸ ἄχρονον φῶς ἐκ τάφου σωματικῶς πᾶσιν ἐπέλαμψεν», ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐπὶ τῇ βᾶσει τοῦ αὐτοῦ πανηγυρικοῦ Λόγου τῆς ρητορικῆς σειρῆνος Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου «Καλὴ μὲν καὶ ἡ χθὲς ἡμῖν λαμπροφορία καὶ φωταγωγία, ἣν ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ συνεστησάμεθα, δαψιλεῖ τῷ πυρὶ τὴν νύκτα κατα φωτίζοντες, καὶ τοῦ μεγάλου φωτὸς ἀντίτυπος· καλλίων δὲ ἡ σήμερον καὶ περιφανεστέρα· ὅσῳ χθὲς μὲν πρόδρομον ἦν τοῦ μεγάλου φωτὸς ἀνισταμένου τὸ φῶς, καὶ οἷον εὐφροσύνη τις προσέορτιος· σήμερον δὲ τὴν ἀνάστασιν αὐτὴν εορτάζομεν, οὐκ ἔτι ἐλπιζομένην, ἀλλ' ἤδη γεγεννημένην». Ὁ δεῦτερος εἰς τὸ Πάσχα λόγος τοῦ Γρηγορίου περαίνεται δι' αὐτῶν περίπου τῶν λέξεων δι' ὧν συνηρμολογήθη τὸ τελευταῖον Τροπάριον τῆς Θ' ᾠδῆς «ὦ πάσχα τὸ μέγα καὶ ἱερώτατον Χριστέ, ὦ σοφία καὶ λόγε τοῦ Θεοῦ καὶ δύναμις, δίδου ἡμῖν ἐκτυπώτερον Σοῦ μετασχεῖν ἐν τῇ ἀνεσπέρῳ ἡμέρᾳ τῆς βασιλείας σου». Ἰδοὺ ὁ ἐπίλογος· «Ἀλλ' ὦ πάσχα τὸ μέγα καὶ ἱερὸν καὶ παντὸς τοῦ κόσμου καθάρσιον, ὡς γὰρ ἐμψύχω σοι διαλέ-

ξομαι· ὦ Λόγε Θεοῦ, καὶ Φῶς καὶ Ζωὴ καὶ Σοφία καὶ Δύναμις· χαίρω γὰρ πᾶσι σου τοῖς ὀνόμασι⁷⁷⁹.

Εἰς τὸν ἱερὸν Δαμασκηνὸν τὸν ᾠδικὸν Ὀρφέα τῶν Δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν ἑορτῶν ἀποδίδονται καὶ οἱ ἀμίμητοι ἐκεῖνοι ἱαμβικοὶ Κανόνες, ἧτοι ὁ εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Σωτῆρος «Ἐσῶσε λαὸν θαυματουργῶν Δεσπότης», ὁ εἰς τὰ Θεοφάνεια «Στείβει θαλάσσης κυματούμενον σάλω», καὶ ὁ εἰς τὴν Πεντηκοστήν «Θεῖω καλυφθεὶς ὁ βραδύγλωστος γνόφω», οἵτινες διὰ τοῦ ἱαμβικοῦ τριμέτρου ἢ τοῦ ἐξάποδος ἱαμβικοῦ στίχου λίαν εὐγλώττως ἐκφράζουσι τὴν δύναμιν, τὸ ὕψος καὶ τὴν ζωηρότητα τῶν αἰσθημάτων⁷⁸⁰. Ὑπάρχουσι κριτικοὶ μὴ ἀναγνωρίζοντες ὡς γνήσιον συγγραφέα τῶν τριῶν τούτων ἱαμβικῶν Κανόνων τὸν θεσπέσιον Δαμασκηνόν. Καὶ ὁ πολὺς τῆς Θεσσαλονίκης ἱεράρχης καὶ τοῦ Ὁμήρου, τοῦ Πινδάρου καὶ Διονυσίου τοῦ περιηγητοῦ κριτικώτατος σχολιαστῆς Εὐστάθιος (+ 1775) τὸν ἱαμβικὸν Κανόνα τῆς Πεντηκοστῆς εὕρισκει μετρικῶς καὶ γραμματικῶς σόλοικον, καὶ ἀποδίδει αὐτὸν καὶ ἄλλους ὁμοίας φύσεως οὐχὶ τῷ Δαμασκηνῷ, ἀλλ' ἐτέρῳ δημῶδει μελωδῷ. Ἐν ἰδίῳ δὲ ὑπομνήματι ἐρμηνεύων ὁ ἱεράρχης κατ' αἵτησιν ἀδελφοῦ τινος τὸν Κανόνα τοῦ ἀγίου Πνεύμα-

779) Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν λόγων Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ὑπὸ τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐποιήθησαν τὰ ἑσπερινὰ στιχηρὰ τῆς ἡμέρας τῆς Πεντηκοστῆς «Πάροδοξα σήμερον εἶδον τὰ ἔθνη πάντα ἐν πόλει Δαβὶδ κτλ», «Τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἦν μὲν αἶε καὶ ἔστι καὶ ἔσται», καὶ «Τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον φῶς καὶ ζωή, πνεῦμα σοφίας». Καὶ τοῦ γ' Τροπαρίου τῆς Α' ᾠδῆς τοῦ Κανόνος τῆς Πεντηκοστῆς τὴν ἀρχὴν «Ὅρος βεβηκώς ἀτρεκέστατος Λόγος κτλ.» ἠρανίσθη ὁ τῆς Δαμασκοῦ φωστὴρ ἐκ τοῦ Περὶ Υἱοῦ δευτέρου λόγου τοῦ Γρηγορίου «διὰ τοῦτο λέγεται Λόγος ὁ υἱός, ὡς ὅρος πρὸς τὸ ὀριζόμενόν, ἐπεὶ καὶ τοῦτο λέγεται Λόγος ὁ γὰρ νενοηκώς, φησί, τὸν υἱόν, νενόηκε τὸν Πατέρα· καὶ σύντομος ἀποδείξεις καὶ ραδίᾳ τῆς τοῦ Πατρὸς φύσεως ὁ υἱός, γέννημα γὰρ ἅπαν τοῦ γεγεννηκότος σιωπῶν Λόγος». Ἐκ τῶν λέξεων τοῦ Α' ἡρωϊκοῦ λόγου τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς «Οἶος καὶ μόνονιο μόνωτατος, ἰσοφέριστος» ἐποιήθη ὁ πρῶτος ἱαμβικὸς στίχος τοῦ Εἱρμοῦ τῆς Α' ᾠδῆς «Ἄναξ ἀνάκτων, οἶος ἐξ οἴου μόνος».

780) Εἰς τοὺς τρεῖς ἱαμβικοὺς κανόνας ἔγραψεν ἐρμηνείας εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν ὁ Δαμασκηνὸς ἱερομόναχος Παπᾶ Παναγιωτόπουλος Πελοποννήσιος ἐκ Δημητσάνης ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ τῷ ἐπιγραφομένῳ «Τόμος ἐκκλησιαστικῶς ὀνομαζόμενος θησαυρὸς νέος καὶ παλαιὸς τῆς ἀγίας Γραφῆς, πάνυ ὠφέλιμος τῆς ψυχῆς καὶ τῶν ἀγίων πατέρων ποιήματα ἐκκλησιαστικά, καὶ ἅγια ὠφέλιμα λόγια τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ καὶ τῆς Κυρίας Θεοτόκου, πρὸς κοινὴν ὠφέλειαν τῶν ψυχῶν καὶ ὀρθοδόξων χριστιανῶν» (Ἐνετίησιν, 1802, σ. 33—73. 157—170). Ὡσαύτως ἔγραψε καὶ ὁ ἀείμνηστος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης ἐν τῷ Ἑορτοδρομίῳ αὐτοῦ, ὅπερ συνταχθέν τῷ 1806, ἐξεδόθη τῷ 1836 ἐν Βενετίᾳ (ὄρα σελ. 100—124. 157—178. 553—584).

τος, και νομίζων ὅτι ἕτερός ἐστιν ὁ ποιήσας τοὺς ἱαμβικούς κανόνας εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν καὶ εἰς τὰ Θεοφάνεια, καὶ ἕτερος ὁ εἰς τὴν Πεντηκοστὴν γράφει τὰ ἐξῆς : « Ἡθέλησας (ὦ ἀδελφέ) εἰς πρᾶγμα δύσεργον ἐμέ προκαλέσασθαι, ὅπερ ἐστὶν ἐξήγησις εἴτ' οὐν διευκρίνησις ὕμνου μελωδικοῦ τοῦ σήμερον ᾄδομένου τῷ ἁγιωτάτῳ Πνεύματι, παρεωραμένου μὲν τοῖς τὰ τοιαῦτα μετελθοῦσιν ἐπιμελέστερον, οὐ μὴν καὶ εἰς τόδε βαθμοῦ καθεστᾶσθαι ἀξίου πεφυκότος. Ὑποθέσεως τε γὰρ οὐρανίας ἔχεται ὁ τοιοῦτος ὕμνος διὰ τὸν ὑπερουράνιον Παράκλητον, ὃν ἀποσεμνύνει περιᾶδων, καὶ αὐτὸς ἐκείνη συνεξαίρεται εἰς ὅσον οἶόν τε, τὰ μὲν πεζῇ, προῦν τῇ φράσει, ὡς εἰ καὶ σεμνὰ ἐβάδιζε, τὰ δὲ καὶ ἔποχος μετρικῷ ὕψει διεκφαινόμενος, ὃ συσχηματιζόμενος τὰ περὶ τὴν θειοτάτην ἔννοιαν καὶ λέξεσιν ἐγκροαίνων ποιητικώτερον, ἔστι δὲ οὐ καὶ οὐ πάνυ συνηθέστερον τοῖς ἀτρίβεισι τὰ τοιαῦτα, οἷς τὸ ἀφελές πεφίληται.... Ἐν πρώτοις παρασημαίνομαι, ὅτι πολλῶν ὑπαγόντων τὸ τοῦ προκειμένου ἡμῖν σέμμα κανόνος εἰς τὸν ἐκθέμενον τοὺς δεσποτικούς ἱαμβείους, τὸν εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ καὶ τὸν εἰς τὸ Βάπτισμα, ἐκείνους δὲ αὖθις εἰς τὸν πάμμεγαν Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνόν, ἐγὼ οὐκ ἔχων γενέσθαι ραδίως τοιαῦδε γνώμης, διὰ τὸ μὴ ἐξακριβώσασθαι, τοῦ τόν τε τὸν κανόνα τῇ φράσει τεκμαιρόμενος, ἀποδιῶστώ ἐκείνων τῶν δύο ἱαμβικῶν, καὶ ἄλλον τεχνίτην ἐκείνοις ἰδιάζων, ἐτέρῳ τινὶ τοῦτον παραπήγνυμι ὅστις ἂν καὶ εἴη ἐκεῖνος. Καὶ οὐδὲ ἐκείνους τῷ μεγάλῳ Δαμασκηνῷ ἔχω προσένειμιν κατ' αἰτίαν τοιάνδε. Φῶς εἰς τὰς θείας Γραφὰς ἐλθεῖν καὶ τὸν λαμπρὸν τοῦτον Δαμασκηνὸν λέγω. Τὴν δὲ σαφηνεῖαν αὐτοῦ τίς ἐκμάζεται μιμησάμενος τὴν ἐν ἅπασιν, οἷς γράφει; Τοιαύτης δὲ ιδέας οἱ εἰρημένοι Κανόνες πάνυ μακράν εἰσιν. Εἰ δέ τις εἴποι ἐκεῖνον ἐπίτηδες ἀλλάξαι τὸν οἰκεῖον χαρακτῆρα ἐν οἷς ἱάμβισε, πρῶτα μὲν ἀκούσεται, ὅτι ὁ σαφὴς ρήτωρ πανταχοῦ τοιοῦτος ἐκδραίνει σχεδόν τι καὶ ἄκων, τυραννούσης αὐτὸν τῆς τοῦ γράφειν φύσεως, καὶ μᾶλλον ἐν τοῖς ἔπεσι τοιοῦτός ἐστιν ἐκεῖνος διὰ τὸ τὴν ποιητικὴν ἡδονὴν εἰς πλεον στοχάζεσθαι, καὶ οὕτως αὐχεῖν μάλιστα τὸ ἐφοικλόν· ἡδὺ δὲ τὸ σαφές, οὐ τὸ μὴ σαφές· ὁ γοῦν Πλάτων, ὅτε πρὸς μέτρον γράφει, σαφέστερός ἐστιν ἑαυτοῦ καὶ γλυκύτερος. Εἴτα προσεπακούσεται, ὅτι ὁ μέγας ἐκεῖνος οὐ λέληθεν οὐδὲ ὁποῖος ἦν τὴν ἐποποιίαν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς μετρητὰς ἀφῆκε σελίδας ἐπῶν, ἀλλὰ καὶ ἐδραματούργησεν, ὡς καὶ ἡμᾶς ἡ πείρα ἐδίδαξε, περιτετυχηκότας δράματι ἐκείνου, πεπονημένου μὲν εἰς τὰ κατὰ τὴν μακαρίαν σῶφρονα Σωσάνναν, παρασσεσημειωμένῳ δὲ ἐκ πλαγίου ποίημα εἶναι Ἰωάννου Μανσούρ—ἦν δὲ ὁ Μανσούρ ἐπώνυμον, ὃ δὴ ὁ ἐπάρατος Κοπρώνυμος ἐκα-

κολόγει σκώπτων ἐκεῖνον, οἷα γένους ὠρμημένον συριακοῦ — καὶ ἐσκευῶρει τὴν διάθεσιν ἐκείνου τοῦ δράματος Εὐριπίδειος αὐτόχρημα μέθοδος. Ἐγενεαλόγει τε γὰρ ἑαυτὴν ἡ Σωσάννα καὶ ἀπεκλαίετο εἰ περιπέσοι κακῶ τηλικούτῳ ἐντὸς κήπου καὶ βικασθείη· ἔνθα καὶ παρὰδεῖσθ τὸν τόπον εἰκάσασα, ἐνῶ ἡ προμήτωρ ὑπὸ τοῦ δαίμονος ἀπατηθείη, φράζει γλυκέως, ὡς ὁ ἀρχέκακος δράκων πάλιν πλανᾶν ἔσπευδε τὴν Εὐαν ἐμέ. Οὕτως ἀστόμφαστος καὶ ἡ ἐποποιτα καὶ φωτὶ σαφηνείας διάλευκος καὶ ἀνεπισκότητος φράσει σκληρᾷ τῷ λαμπρῷ Δαμασκηῶ... Εἰ δέ τις ἐρίζων ἐλέσθαι εἴποι τὸν πνευματικὸν μελωδὸν λυκοφρονείως ἢ ἄλλως διθυραμβικῶς ποιῆσαι—ἀμάρτυρα μὲν λαλεῖ καί, ὡς εἰπεῖν, εἰκολογεῖ, ἔστω δὲ ὁμως καὶ ἀληθεύων. Ἴνα γὰρ μὴ πεισμονὴν περιέπειν ἐγκληθῶμεν, ἐφ' οἷς οὐκ ἔχρην, δίδομεν ἀλλάξαι καὶ τὸν ἅγιον Δαμασκηὸν μελωδὸν τὸν οἰκεῖον φθόγγον, οἷα καὶ τινα φερόμιμον πρὸς μίμησιν οὐ τὴν ἀπλῶς παρὰ πολλοῖς μελετωμένην, ὅτε καιρὸς, οὐδὲ κατὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ μεμελισμένην ἀποστολικὴν πολύφθογγον ἀρμονίαν γλωσσῶν, ἵνα πρὸς τέχνην εἴη καὶ αὐτὸς ποικιλόφωνος καὶ ἐκ θείας ἐπιπνοίας πολὺγλωσσος»⁷⁸¹.

Καὶ ἀληθὲς μὲν ὅτι ὁ συγκρίνων τοὺς τρεῖς ἱαμβικοὺς τούτους κανόνας πρὸς τὰς λοιπὰς γνωστὰς τοῦ λαμπροῦ Δαμασκηνοῦ ποιήσεις, δύναται μὲν νὰ ἀμφιβάλλῃ περὶ τοῦ ποιητοῦ τῶν προκειμένων Κανόνων, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ διακρίνῃ τὸν ποιητὴν τῶν δύο πρώτων κανόνων ἀπὸ τοῦ τελευταίου, διότι πλεῖσται ὁμοιότητες καὶ συμφωνίαι εὐρίσκονται ἐν τῷ κειμένῳ αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Εὐστάθιος οἶονεὶ μετανοῶν διὰ τὰς προσημειωθείσας κρίσεις αὐτοῦ κλίνει νὰ παραδεχθῇ τὴν γενικὴν παράδοσιν, καθ' ἣν ὁ ποιητὴς τοῦ Κανόνος τῆς Πεντηχοστῆς καὶ Ἰωάννης ὁ Ἀρχλᾶς εἶναι αὐτὸς ἐκεῖνος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, διὸ καὶ γράφει «Τοῖνον ὦ ἀγιώτατε Δαμασκηνέ, χρεώσται χάριτας τοῖς παρρηΐφασιν ἐπὶ σὲ τοὺς τοιούτους κανόνας καὶ εἰσποιησάμενος τοὺς λόγους τούτους ὡς οἷα καὶ γεννησάμενος αὐτούς, καὶ οὕτω πληθύνας τὰ τέκνα σου, δέξαι καὶ τρίτον κανόνα τὸν εἰς τὸ ἀγιώτατον Πνεῦμα. Τί γὰρ κωλύει ἐπιγράψασθαί σοι καὶ αὐτὸν κατ' ἐκείνους, ἵνα πανάριον, ὃ ἐστὶ θίβην ἢ ἀρκλίον, εἴτ' οὖν κιβώτιον χαρισώμεθά σοι τῷ μεγάλῳ Ἰωάννῃ τὸ πόνημα τοῦ, ὡς φασιν οἱ ἰδμονες, Ἰωάννου Ἀρχλᾶ.... Ἐὰν δὲ οἱ μαρτυρήσοντες καὶ πιστευσόμενοι τὸ ζητούμενον οὐχ εὐρίσκοντο, προσκυνῶ καὶ οὕτω καὶ τίθεμαι τῇ φήμῃ τῶν

781) Εὐσταθίου Προοίμιον εἰς τὸν ἱαμβικὸν Κανόνα τῆς Πεντηχοστῆς Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ (Migne Patrologia Graeca, Τομ. 136, σ. 503—754. Maii, Spicilegium Romanum, Romae 1841. Τόμ. Ε', σ. XXIV).

πολλῶν»⁷⁸². καὶ κατωτέρω προστίθῃσι ταῦτα «Οἱ τὸν Ἀρχλᾶν λαλοῦντες, ἀποθήκης τοιαύτης εἶεν ἐπάξιοι, ἐὰν πλαττόμενοι τοιαῦτα (οἷον καὶ τὸ χοιροβοσκός) ἐπιγράφωσιν ἀνδράσι περιωνύμοις· καὶ οὐκ ἀπαγορεύω εἰς τὸ πᾶν ἄνδρα θετέον ἐκεῖνον τὰ τε ἄλλα σοφὸν καὶ μουσικὸν ἐπιστήμονα προθέσθαι, καὶ οὕτως ἀρμόσασθαι τοὺς θεοὺς ὕμνους πρὸς μέτρον ζήλῳ ἐλλόγῳ».

Ὁ αὐτὸς ἔνθεος μελωδὸς ἐμουσούργησε καὶ τὸν κατ' Ἀλφάβητον Κανόνα τῆς ἑορτῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ⁷⁸³ «Ἀνοιξω τὸ στόμα μου», ποιήσας διὰ τὴν Δ' ὥδην δύο Εἰρμούς «Τὴν ἀνεξιχνίαστον θείαν βουλήν» καὶ «Ὁ καθήμενος ἐν δόξῃ». Παρὰ τῷ Ἀωννύμῳ Ἑρμηνευτῇ ποιητῇ τοῦ Κανόνος τούτου γράφεται ὁ Θεοφάνης· οὐκ ὀρθῶς δὲ τοῦτο γνωματεύεται, καθότι καὶ ἡ φράσις τοῦ κανόνος τοῦ Δαμασκηνοῦ Ἰωάννου τυγχάνει, καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς βιβλίοις χειρογράφοις τε καὶ ἐντύποις τοῦ Ἰωάννου ἐπιγράφεται ὁ Κανὼν⁷⁸⁴. Ἔργα τοῦ Δαμασκηνοῦ εἰσὶ καὶ οἱ Κανόνες εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου «Παρθένοι νεάνιδες σὺν Μαριὰμ τῇ προφήτιδι», εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Σωτῆρος «Μωσῆς ἐν θαλάσῃ προφητικῶς», εἰς τὴν Ἀνάληψιν «Τῷ Σωτῆρι Θεῷ τῷ ἐν θαλάσῃ λαόν», εἰς τὴν Ὑπαπαντήν, εἰς τὴν Ὑψωσιν τοῦ Σταυροῦ, εἰς τὸ Γενέσιον τῆς Θεοτόκου, εἰς τοὺς Προφήτας (εἰς τὴν σύλληψιν τοῦ Προδρόμου 23 Σεπτεμβρίου, εἰς τὴν εὐρεσιν τῆς τιμίας χάρας αὐτοῦ 24 Φεβρουαρίου, εἰς τὸν Ἡσαΐαν 9 μαρ-

782) Migne, Τομ. 136 σ. 509.

783) Ἐποιήθη κατ' Ἀλφάβητον ὁ κανὼν οὗτος διότι ἡ ἑορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ κεφάλαιον πασῶν τῶν Δεσποτικῶν ἑορτῶν «Ἐορτὰς μὲν ἀπάσας καὶ ὕμνωδιας δέον ἡμῖν θυσιῶν δίκην προσφέρειν θεῷ, πρώτην δὲ πασῶν τὴν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου· πάντων γὰρ ἡμῖν τῶν ἀγαθῶν ἀρχὴ γέγονεν ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς κεχαριτωμένης, ἡ πολυῦμνητος τοῦ Σωτῆρος οἰκονομία, ἡ ἔνθεος αὐτοῦ καὶ ὑπερκόσμιος διδασκαλία» (Γρηγορ. Νεοκαισαρ. εἰς Εὐαγγελισμόν). Καὶ Ἰωσήφ δὲ ὁ Βρυέννιος φησὶ «ὥς γὰρ ἡ τοῦ φυτοῦ ρίζα στελέχους καὶ φύλλων καὶ κλάδων ἀνθέων τε καὶ καρπῶν αἰτία γινώσκεται καὶ οὐδὲν τούτων δίχα ταύτης φαίνεσθαι πέφυκεν, οὕτω τῆς ἑορτῆς δίχα ταύτης, οὐδεμία τῶν ἐξ αὐτῆς φουισῶν ἐπιφαίνεται· καὶ δὴ σκοπῶμεν. Πεντηκοστὴ γὰρ ἐπιτελεῖται, ὅτι Ἀνάληψις προσώρταται· καὶ Ἀνάληψις, ὅτι Ἀνάστασις. Ἀνάστασις, ὅτι Σταύρωσις· Σταύρωσις, ὅτι Βαβί· Βαβί, ὅτι ἔγερσις τοῦ Λαζάρου· Λαζάρου ἔγερσις, ὅτι Μεταμόρφωσις· Μεταμόρφωσις, ὅτι Θεοφάνεια· Θεοφάνεια, ὅτι Ὑπαπαντή· Ὑπαπαντή, ὅτι Χριστοῦ Γέννησις· Χριστοῦ Γέννησις, ὅτι Εὐαγγελισμός» (Δόγ. Α'. εἰς Εὐαγγελισμόν).

784) Ἐορτοδρόμιον ἦτοι Ἑρμηνεία εἰς τοὺς ἀσματικοὺς Κανόνας τῶν Δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν ἑορτῶν ὑπὸ Νικοδήμου Ἀγιορείτου. Ἐν Βενετίᾳ 1836 σ. 206 ἐν σημειώσει.

τίου, εἰς τὸν Ἡλιοῦ 20 ἰουλίου, εἰς τὸν Ἑλισσαϊέ 14 ἰουνίου), εἰς τοὺς Ἀποστόλους (Πέτρον καὶ Παῦλον 29 ἰουνίου, Εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην 9 μαΐου, Ἀνδρέαν τὸν Πρωτόκλητον 30 νοεμβρίου, καὶ Ἀνανίαν 1 ὁκτωβρίου), εἰς τοὺς δικαίους (Ἰώβ 6 μαΐου), εἰς τοὺς ἱεράρχας (Βασίλειον τὸν οὐρανοφάντορα 1 ἰανουαρίου, Γρηγόριον τὸν Νύσσης 10 ἰανουαρίου, Ἰππόλυτον τὸν Ρώμης 30 ἰανουαρίου, Ἐπιφάνιον τὸν Κύπρου 12 μαΐου, Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον 27 ἰανουαρίου, Νικόλαον τὸν Μυρέων 6 δεκεμβρίου), εἰς τοὺς μάρτυρας (τὸν πρωτομάρτυρα Στέφανον 27 δεκεμβρίου, Θέκλαν τὴν πρωτομάρτυρα 24 Σεπτεμβρίου, Εὐφημίαν τὴν πανεύφημον 16 Σεπτεμβρίου, τοὺς ἐν Σεβαστείᾳ 40 μάρτυρας 9 μαρτίου, Λεόντιον καὶ Ἰουλιανὸν 18 καὶ 21 ἰανουαρίου, Φώτιον καὶ Ἀνίκητον 12 ἰουλίου, Κοσμάν καὶ Δαμιανὸν 1 νοεμβρίου, Μηνᾶν τὸν μεγαλομάρτυρα 11 νοεμβρίου, Εὐστράτιον 13 δεκεμβρίου, Ἀρτέμωνα 13 ἀπριλίου), εἰς τοὺς ὁσίους (Θεοδόσιον τὸν Κοινοβιάρχην 11 ἰανουαρίου, Παῦλον τὸν Θεβαῖον 15 ἰανουαρίου, Εὐθύμιον τὸν μέγαν 21 ἰανουαρίου, Συμεὼν τὸν Στυλίτην 1 Σεπτεμβρίου, Χαρίτωνα τὸν ἀναχωρητὴν 28 Σεπτεμβρίου, Ρωμανὸν τὸν μελῳδὸν 1 νοεμβρίου). Εἰς τὸν ἱερόν Δαμασκηὸν ἀνήκουσι καὶ οἱ Κανόνες εἰς τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως (13 Σεπτεμβρίου), καὶ εἰς τὴν ἀνάμνησιν τοῦ ἐπιφανέντος εἰς τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνον σημείου τοῦ Σταυροῦ (6 Μαΐου). Πλὴν τῶν μνημονευθεισῶν ὧδων ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι μνημονευόμεναι καὶ ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ Μαΐου.⁷⁸⁵

Κατὰ τὴν ΙΑ' ἑκατονταετηρίδα ἐπειδὴ ἡ πλουσία ὕλη εἶχεν ἐξαντληθῆ, ἡ ποιητικὴ μουσικὴ φαντασία τῶν ποιητῶν σχετικῶς ἀμβλυθεῖσα παρῆγεν ἔργα ξηρότερα τῶν προηγουμένων· τότε ἤρξαντο νὰ γράφωσι πολλοὶ ὑπομνήματα καὶ ἐρμηνείας εἰς τοὺς μελιρρύντους Κανόνας τοῦ θεοῦ τῆς Ἐκκλησίας μελῳδοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ ἄλλων. Οὕτω ὁ Ζωναρᾶς ἀκμάσας ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ (1081—1108) ἔγραψεν ὑπόμνημα εἰς τοὺς ἀναστασίμους Κανόνας τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἐκ δὲ τούτου τοῦ ὑπομνήματος ἔγραψεν ὁ Christ τὴν διατριβὴν περὶ Κανόνος, Εἱρμῶ καὶ Τροπαρίου. Κατὰ τὴν ἐφεξῆς IB' ἑκατονταετηρίδα Θεόδωρος ὁ Πτωχοπρόδρομος ἔγραψεν ἐρμηνείαν εἰς τοὺς ἐν ταῖς θείαις καὶ δεσποτικαῖς ἑορταῖς μελουργηθέντας κανόνας παρὰ τοῦ

785) Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Κεδρηνοῦ τὴν ΙΑ' ἑκατονταετηρίδα ἀπηρτίζοντο βίβλοι περιέχουσαι τὰς ἁσματικὰς ἀκολουθίας τῶν δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν ἑορτῶν καὶ τῶν ἁγίων, ἐν αἷς ὑπῆρχον καὶ τὰ ἁσματικὰ προΐοντα τοῦ Δαμασκηνοῦ.

Δαμασκηνοῦ, Γρηγόριος ὁ Πάργδος ὁ καὶ Κορίνθου ἐπίσκοπος, Εὐστάθιος ὁ Θεσσαλονίκης καὶ Μάρκος ὁ Ἐφέσου⁷⁸⁶. Ἐν τούτοις κάτω δὲ χρόνοις καὶ Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης⁷⁸⁷ ἠρμήνευσε ἐκ τῶν τοῦ Δαμασκηνοῦ Κανόνων τὸν εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Σωτῆρος ἱαμβικόν, τὸν εἰς τὰ Θεοφάνεια, τὸν Εὐαγγελισμόν, τὸ Πάσχα, τὴν Ἀνάληψιν, τὴν Πεντηκοστήν, τὴν Μεταμόρφωσιν καὶ εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου. Ὑπ' ἀρ. 522 ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς ἀγιορειτικῆς μονῆς τοῦ Διονυσίου καὶ ἡμεῖς εἶδομεν παλαιτάτην βίβλον περιέχουσαν Κανόνας τοῦ Δαμασκηνοῦ μετ' ἐξηγήσεων πλουσίων.

ΤΡΟΠΑΡΙΑ ΚΑΙ ΣΤΙΧΗΡΑ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ

Ὁ Δαμασκηνὸς ἐποίησε καὶ ἐμελοποίησεν οὐ μόνον ἁσματικούς Κανόνας ἀλλὰ καὶ Τροπάρια⁷⁸⁸. Εἰς αὐτὸν ἀποδίδονται καὶ τὰ ἐξῆς Τροπάρια «Ὡς φοβερὰ ἡ κρίσις σου Κύριε», «Τὴν ἀκαταίσχυντον Θεοτόκε ἐλπίδα σου ἔχων σωθήσομαι», «Ὑπερένδοξε ἀσιμπάρθενε εὐλογημένη Θεοτόκε προσάγαγε», «Ἐλέησον ἡμᾶς Κύριε ἐλέησον ἡμᾶς»⁷⁸⁹, «Κύριε ἐλέησον ἡμᾶς ἐπὶ σοὶ γὰρ πεποιθαμεν», «Τῆς εὐσπλαγχνίας τὴν πύλην ἀνοιξὼν ἡμῖν εὐλογημένη Θεοτόκε», «Πολλὰ τὰ πλήθη τῶν ἐμῶν Θεοτόκε πταισμάτων», «Τὴν πᾶσαν ἐλπίδα μου εἰς σὲ ἀνατίθην», «Τῶν οὐρανίων στρατιῶν Ἀρχιστράτηγε», «Ὡς θεῖον θησαύρισμα ἐγκεκρυμμένον ἐν γῇ, Χριστὸς ἀπεκάλυψε»⁷⁹⁰, «Τὴν ἄχραντον εἰκόνα σου προσκυνοῦμεν ἀγαθέ», «Ἐπὶ σοὶ χαίρει κεχαριτωμένη πᾶσα ἡ κτίσις», καὶ τὰ Τροπάρια εἰς τὰς ὥρας καὶ τὰ στιχηρὰ τοῦ Πάσχα⁷⁹¹.

786) Fabricii bibl. graec. IX. 743, 744.

787) Ἑορτοδρόμιον. Ἐν Βενετίᾳ, 1836. σ. 100—124, 157—178, 206—254, 417—453, 454—492, 553—584, 620—645, 679—698.

788) Τὰ ὑπὸ τοῦ Δαμασκηνοῦ ποιηθέντα ἔργα ἀναγράφει μετὰ τινος ἀκριβείας ὁ μακαρίτης ρώσσοις ἱεράρχης Τσερνιγοβίας Φιλάρετος ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ, τῷ ἐπιγραφομένῳ Ἱστορικὴ ἐπιθεώρησις τῶν ὑμνῶν καὶ τῆς ὑμνῶν δόξης ἐλληνικῆς Ἑκκλησίας (ἐν λέξει «Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός»). Ἐπιτυχῇ μετάφρασιν τοῦ σχετικοῦ Κεφαλαίου εὕρισκε ὁ περίεργος ἀναγνώστης ἐν τῇ Σαββαταίᾳ Ἐπιθεώρησει, ἐν Κ[ό]πλεϊ, 1878, ἀριθ. 31, 34, 39, 40.

789) Τὸ Τροπάριον τοῦτο ὀρίζεται νὰ φάλληται ἐν τῷ μεσσηρίῳ τῆς Ἀΐας ἐκ διατάξεως τῆς αὐτοκρατορίας Εἰρήνης κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα.

790) Τὸ ἀπολυτίκιον τοῦτο Τροπάριον φάλλεται τῇ 25 μαΐου, ὅτε ἐορτάζεται ἡ γ' εὐρεσις τῆς τιμίας κεφαλῆς τοῦ Προδρόμου.

791) Fabricii bibl. graec. IX. 742.

᾿Ωσαύτως ἐν τοῖς Μηναίοις ἀναγινώσκονται στιχηρά ἐπ' ὀνόματι «Ἰωάννου μοναχοῦ» εἰς τὴν Ὑπαπαντὴν τοῦ Κυρίου, εἰς τὴν Ὑψωσιν τοῦ Σταυροῦ, εἰς τὸν Ἀπόστολον Πέτρον, εἰς τὴν προσκύνησιν τῆς ἀλύσεως αὐτοῦ, εἰς τὸν δίκαιον Ζαχαρίαν, εἰς τὸν ἀρχάγγελον Μιχαήλ, εἰς τοὺς ἁγίους Ἀβέρκιον καὶ Νικόλαον, εἰς τοὺς μάρτυρας Εὐλαμπιον καὶ Εὐλαμπίαν, Ζηνοβίον καὶ Ζηνοβίαν, Λογγίνον τὸν ἐκατόνταρχον καὶ Λουκιανόν, εἰς τοὺς Μακκαβαίους, εἰς τὸν ἅγιον Νικηφόρον, εἰς τὴν Πελαγίαν καὶ εἰς τὴν Βαρβάραν⁷⁹². Ἐκτὸς τούτων ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα αὐτοῦ πονήματα ἀνεπίγραφα πρὸς δὲ καὶ εὐχαὶ εἰς τὴν μετὰ-λψιν τῶν ἀχράντων μυστηρίων⁷⁹³. Ὑπὸ τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐποιήθησαν καὶ τὰ παθητικώτατα 26 νεκρώσιμα Ἰδιόμελα καὶ στιχηρά, καθ' ἣν ἐποχὴν διέτριβεν οὗτος ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Σάββα, πρὸς πρκαμυθίαν συμμοναστοῦ τινος, στερηθέντος πεφιλημένου ἀδελφοῦ καὶ μεγάλως θλιβομένου ἐπὶ τούτῳ. Ὁ ἱερός Ἰωάννης καίπερ φοβούμενος τὸν ἡγούμενον, ρητῶς ἀπαγορεύοντα τοῖς μοναχοῖς τοιαύτας μουσικὰς ἐνασχολήσεις, οὐχ ἤττον ἐνδούς εἰς τὴν θερμὴν παράκλησιν «τροπάριον αὐτῷ ἐπὶ νεκρὸν συντίθῃσιν ἐναρμόνιον, ὃ καὶ μέχρι τοῦ νῦν παρὰ τοῖς πάντων στόμασιν ᾄδεται τό, Πάντα μκαταιότης τὰ ἀνθρώπινα». Ἀλλ' ὁ ἄμουςος ἡγούμενος αὐστηρῶς ἐπέπληξε τὸν ποιητὴν, ὅστις «ἀντὶ πενθοῦντος καὶ σκυθρωπάζοντος διακεχυμένος ἐκάθητο καὶ θρυπτόμενος τοῖς μελίσμασι»⁷⁹⁴. Ὁ Ἱεροσολύμων Ἰωάννης διηγεῖται ὅτι ἡ Θεοτόκος ἐμφανισθεῖσα κατ' ὄναρ εἰς τὸν ἡγούμενον παρεκάλεσεν αὐτὸν νὰ συγχωρήσῃ τῷ μελωδῷ, λέγουσα ταῦδε «Οὗτος εἰλήφει τὴν προφητικὴν κιθάραν καὶ τὸ Δαβιτικὸν ἐκεῖνο ψαλτήριον, καὶ ᾄσει ᾄσματα καινὰ, ᾄσματα Κυρίῳ τῷ Θεῷ· ὑπερβαλεῖται τὴν Μωϋσέως ᾠδὴν τοῖς μελουργήμασι καὶ τὴν χοραυλίαν Μαρίας· μῦθος ἐλεγχθῆσεται τὰ τοῦ Ὀρφέως ἀνόνητα μελωδήματα· τὴν πνευματικὴν καὶ οὐράνιον μελουργίαν οὗτος ᾄσεται, τοὺς χερουβικούς ὕμνους οὗτος μιμήσεται καὶ πάσας τὰς Ἐκκλησίας τὰς θυγατέρας Ἱερουσαλὴμ αὐτὸς νεάνιδας τυμπανιστρίας ποιήσεται ᾄδούσας ᾄσμα Θεῷ, τὴν νέκρωσιν Χριστοῦ ἀπαγγέλλων καὶ τὴν ἀνάστασιν. Ἐξ αὐτῆς οὖν ὁ

792) Σημειωτέον ὅτι ὁ Δαμασκηνὸς ὡς ἀριστα γινώσκων τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὰς μεγάλας πράξεις τῶν μεγάλων καὶ ἐνδόξων αὐτῆς ἀνδρῶν, κατήρτισεν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κατὰ τόπους Μηνολογιῶν Κοινωνηολόγιον τῶν ἐπισημοτέρων τῆς Ἐκκλησίας ἁγίων.

793) Fabricii bibl. graec. IX, 742—743. XII, 122—127.

794) Βίος τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ συγγραφεὶς ὑπὸ Ἰωάννου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων (Acta sanctorum, Maius, τομ. Β', σ. 723—730).

Ἰωάννης τῶν θείων μελισμάτων ἀρχὴν ποιησάμενος, ἦσε τὰ μελίρυτα ἄσματα αὐτῶν δὴ τὴν ἐκκλησίαν ἐφαίδρυναν καὶ τόπον σκηνῆς τοῦ Θεοῦ ἐποίησαν, ἔνθα ἡχος καθαρὸς τῶν ἐορταζόντων ἀκούεται».

Τοιαῦτα τὰ ἔξοχα καὶ λαμπρὰ ποιητικὰ καὶ μουσικὰ προϊόντα τοῦ θεσπεσίου Δαμασκηνοῦ, ἅπερ ἐχρησίμευσαν ὡς ὑπόδειγμα τοῖς μεταγενεστέροις μελωδοῖς. Καὶ ἡ Ἐκκλησία ἐξυμνοῦσα ταῦτα ἀξίως, ψαλμῶδεϊ ἐν τῇ Θ' ᾠδῇ τοῦ Κανόνος τοῦ ἁγίου «Ἀγίων τὰ τάγματα, ὕμνολόγησας ὅσιε, τὴν ἀγνὴν θεοτόκον, Χριστοῦ τὸν Πρόδρομον, αὐθις Ἀποστόλους, Προφῆτας σὺν Ἀσκηταῖς, σοφοῦς διδασκάλους, δικαίους καὶ μάρτυρας, ἐν ταῖς τούτων νῦν αὐλίξῃ σκηναῖς». Καὶ πάλιν ἡ Ἐκκλησία ψάλλει «Τί σέ ὀνομάσωμεν, Ἄγιε; Θεολόγον Ἰωάννην ἡ Δαβὶδ τὸν μελωδόν; πνευματέμφορον κιγγύραν, ἡ αὐλὸν ποιμαντικόν; γλυκαίνων ἀκοὴν τε καὶ διάνοιαν, εὐφραίνων ἐκκλησίας τὰ πληρώματα, τοῖς μέλιρρύτοις σου φθέγμασι, καταγλαίζων τὰ πέρατα, ἰκέτευε τοῦ σωθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν». Ἐν δὲ τοῖς στιχηροῖς ψαλμῶδεϊ «Πάτερ Ἰωάννη πάνσοφε, τὴν Ἐκκλησίαν Χριστοῦ, κατεφαίδρυνας ἄσμασιν ἐνθεαστικώτατα, μελωδῶν παναοιδίμε, τῇ ἐνεργείᾳ πάτερ, τοῦ πνεύματος, τὴν σὴν κιγγύραν ἀνακρουόμενος τὴν παναρμόνιον τοῦ Δαβὶδ μιμούμενος, ἦν ἐνηχῶν θείους μελωδήμασι πάντας κατέθελξας».

ΑΡΓΑ ΜΕΛΩΙΔΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ περιωνύμου μελωδοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ ἀρχεταὶ ἡ δευτέρα περίοδος τῆς μελοποιίας. Ἡ πρώτη περίοδος ἀρχομένη ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων καὶ ἐξικνουμένη μέχρι τοῦ Η' αἰῶνος περιλαμβάνει τὰ λεγόμενα στιχηρὰ (στιχηραρικὸν μέλος), τοὺς εἰρμούς (εἰρμολογικὸν μέλος) κτλ. Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ οἱ αὐτοὶ ποιηταὶ ἐποιοῦν καὶ οἱ αὐτοὶ ἐμέλιζον, ἐκαλοῦντο δὲ *μελωδοί*, ἐπίσης δὲ καὶ *ποιηταὶ* εἰς δῆλωσιν τοῦ συγγραφέως τῶν λέξεων καὶ τοῦ ποιητοῦ τοῦ μέλους⁷⁹⁵. Ἀλλὰ τὸ ἡνωμένον τοῦτο ἔργον τοῦ συγγραφέως

795) Καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν, ἰδίως δὲ ἐν τῇ πολιτικῇ τῶν Ἀθηνῶν ἀκμῇ, μουσικὴ καὶ ποίησις ἦσαν τοσοῦτον ἀδιασπάστως συνεζευγμένοι ἀλλήλαις, ὥστε τὸ ὄνομα ποιητῆς ἐσήμαινεν οὐ μόνον τὸν κυρίως ποιητὴν, ἀλλὰ καὶ τὸν μελοποιόν. Ὁ ἄριστος ποιητὴς ἦτο καὶ ἄριστος μουσικός. Ὁ δραματικός καὶ λυρικός ποιητὴς ἦσαν ἅμα καὶ μελοποιοὶ τῶν ἑαυτῶν ποιημάτων.

Ἀναντίρρητον δὲ ὅτι, ἐάν ἡ θεία Πρόνοια ἐδωρήσατο τῷ ἀνθρώπῳ τέρψιν, ἦν ἔχομεν δίκαιον ὀνομάζοντες θεῖαν, εἶναι ἡ ἐκ τῆς ποιήσεως μετὰ τῆς μουσι-

και μουσικοῦ ἤρξατο νὰ διακρίνηται κατὰ τὴν Β' περίοδον, διὸ και

κῆς ἡνωμένης· ἡ ποίησις εἶναι ὁ φαινότερος και στιλπνότερος τῆς ἀνθρωπίνης ιδέας ἱματισμός, εἶναι ἡ εἰς τὴν μουσικὴν δανεῖζουσα τὴν ἁρμονίαν, ἣν καλοῦμεν οὐρανίαν, ἐλλείψει προσφυσστέρας λέξεως. Περί τῆς συζυγίας μουσικῆς τε και ποιήσεως ὁ μουσικολόγος Ἰωάννης Τζέτζης ἐν φιλοσοφικῇ ἐπισκοπῇ γράφει ταῦτα «Ἡ μουσικὴ ἄτε ἐκφράζουσα ὅ,τι ἡ γλῶσσα ἀδυνατεῖ νὰ ἐκδηλώσῃ διὰ τῆς λέξεως, ἀρχομένη ἄρα ἐνθα αὕτη παύει, ὑπῆρξε πάντοτε και ἐν τῇ φυσικῇ αὐτῆς καταστάσει, και μετὰ τὴν ἀνύψωσιν αὐτῆς εἰς ἀνεξάρτητον και ἐξ ἀντικειμένου τέχνην ἢ συμπλήρωσιν τῆς ποιήσεως και τῆς λέξεως, μεθ' ἧς ἐνοῦται ἡ μᾶλλον εἰπεῖν συγκλῶνεται πρὸς ζωηροτέραν και ἐμφαντικωτέραν κοινὴν ἐνέργειαν, ἐπιρρωννύουσα τὰς ἐντυπώσεις και παθήσεις, τὰς ὁποίας ἐμποιεῖ ἡ ἐκ τῆς διανοίας τῶν λόγων προερχομένη διάθεσις ἐν τῇ ψυχῇ δι' ἀναλόγων μελικῶν, παναρμονίων και ρυθμικῶν σχημάτων και εἰδῶν. Ἡ γλῶσσα διὰ λέξεων ψιλῶν ἐκφαίνουσα τὰς διανοίας, δύναται μὲν νὰ σημάνῃ ἅπαντα τὸν πνευματικὸν κόσμον τοῦ ἀνθρώπου, πάσας τὰς παραστάσεις, πάντα τὰ διανοήματα, αἰσθήματα, βουλήσεις κτλ., οὐχὶ ὅμως και ἐν τῷ αὐτῷ βαθμῷ τῆς ζωηρότητος, ὡς διὰ τῆς συνεργείας τῆς μουσικῆς, ἥτις διὰ τῶν τόνων μετὰ τῶν μελωδικῶν, παναρμονίων και ρυθμικῶν αὐτῶν σχέσεων, προκαλεῖ ἀκμαϊότερας και ζωηροτέρας ἐντυπώσεις παρὰ τὰς πάντοτε ἀφηρημένας τῆς γλώσσης λέξεις, αἱ ὁποῖαι δὲν κινοῦσι πάντοτε πάθος ἄνευ μελωδίας και ρυθμῶν. Σημεῖον δέ, ὅτε παρίσταται ἀνάγκη νὰ κινήσωμεν κατὰ τὴν ἐρμηνείαν πάθος, τοῦτο δὲν κατορθοῦται, ἐὰν δὲν παρεκκλινώμεν πως τὴν φωνὴν ἐπὶ τὴν μελωδίαν, ὅπερ δῆλον καθίσταται και ἐκ τῶν περὶ ὑποκρίσεως τῶν ἀρχαίων. Πλὴν δὲ τούτων ἡ γλῶσσα ἀδυνατεῖ νὰ ἐκφράσῃ ἀπάσας τὰς ψυχικὰς διαθέσεις μετὰ τῶν ποικίλων αὐτῶν βαθμῶν, ὡς ἀδυνατεῖ νὰ ἐκδηλώσῃ και ἅπαντα τὰ ἀντικείμενα, ἄτε στερουμένη ὀνομάτων διὰ τὰς καθ' ἑκαστα (ἀτομικὰς) παραστάσεις, ἔχουσα δὲ τοιαῦτα μόνον διὰ τὰ εἶδη και γένη. Ὅ,τι δὲ συμβαίνει περὶ τὸ διανοητικόν, τὸ αὐτὸ λαμβάνει χώραν και περὶ τὸ θυμικόν και βουλευτικόν, τὰ δὲ ἐπιφωνήματα τῆς γλώσσης εἶναι μικρὸν τούτου τευχμήριον· ἡ μουσικὴ ἄρα ἐκδηλοῖ και ὅ,τι ἡ γλῶσσα καθ' ἑαυτὴν ἀδυνατεῖ νὰ σημάνῃ. Οὐσία ἡ περιεχόμενον τῆς μουσικῆς εἶναι τὸ μουσικόν καλόν, ἡ δὲ μουσικὴ αὕτη καλονῇ παντὸς μελουργήματος, ἥτις δὲν ἔγκειται μόνον ἐν τῇ αἰσθητικῇ ἡδονῇ και τέρψει, οὐδὲ μόνον ἐν τῇ κατ' εἶδος τεχνικῇ τελειότητι, εἶναι οὕτως εἰπεῖν ὑπεραισθητόν τι, ἡ μᾶλλον εἰπεῖν πνευματικόν τι, ἀπερίγραπτον, διῆκον διὰ τῶν μελικῶν σχημάτων και εἰδῶν, ὡς ἡ ψυχὴ διὰ τοῦ σώματος. Παρὰ τῆς μουσικῆς οὐδὲν ἄλλο βεβαίως ἀπαιτοῦμεν, εἰμὴ ἡδέως και ἐμμελῶς ἔχουντα μελικά σχήματα και εἶδη· ὥσπερ ὁ ποιητὴς διανοεῖται διὰ λόγων και παραστάσεων, οὕτως ὁ μελοποιὸς διὰ τόνων και ρυθμῶν, δι' ὧν καθιστᾷ αἰσθητὰς τὸς ιδέας αὐτοῦ, τὴν δημιουργικὴν αὐτοῦ δύναμιν, τὸν βαθμὸν τοῦ ιδεώδους αὐτοῦ καλοῦ. Αἱ τέχναι βεβαίως δὲν συντήκονται, ἀλλὰ μόνον συνεννοῦνται, συγκλῶνεται πρὸς κοινὴν ἐνέργειαν, ἐκάστη δ' αὐτῶν ἐν τῇ συνενώσει αὐτὴ και συμπράξει λαλεῖ τὴν ἑαυτῆς γλῶσσαν, ἀκολουθεῖ τοὺς ἰδίους νόμους τοῦ ὕφους αὐτῆς· οὔτε ἡ ποίησις, τὸ κείμενον θυσιάζεται χάριν τῆς μουσικῆς, ἐπειδὴ ἀποδοκιμάζεται και ἀπορρίπτεται ἡ λίαν ἡδονικὴ μοῦσα, ἡ διὰ τῆς ἀφθονίας τοῦ

οἱ ποιηταὶ ἐκαλοῦντο ὕμνογράφοι καὶ οὐχὶ μελωδοί. Σπανίως ὁμῶς οἱ αὐτοὶ ἐποιοῦν ἐκεῖνο ὅπερ ἐμέλιζον, ὡς Μανουὴλ ὁ Χρυσάφης. Ἡ δευτέρα περίοδος περιλαμβάνει διάφορα ψαλτικῆς εἶδη, οἶον, ἀναγραμματισμούς, ἀναποδισμούς, πολυελέους, χερουδικά, κοινωνικά, ἀλληλουάρια, κρατήματα (τερερέμ⁷⁹⁶ καὶ ἄλλα) ἀνήκοντα εἰς τὸ Παπα-

μέλους κατακλύζουσα τὸ κείμενον καὶ καθιστῶσα αὐτὸ ἀφανὲς καὶ ἀκατάληπτον, οὔτε πάλιν ἡ μουσικὴ πρέπει νὰ ἐκλαμβάνηται ὡς δορυφόρος καὶ δούλη τῆς ποιήσεως ἢ τοῦ κειμένου, τιθεμένη οὕτως ἐν δευτέρᾳ μοίρᾳ καὶ ἀποβαίνουσα διὰ λεγόμενῃ μουσικῇ. (Περὶ τῆς κατὰ τὸν μεσαῖωνα μουσικῆς τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας. Ἐν Ἀθήναις, 1882 σ. 6—8).

796) Ἐν τοῖς μουσικαῖς κρατήμασιν ἀριθμεῖται, πλὴν τοῦ νενὰ καὶ ἄλλων ἀλλαχοῦ διὰ μακρῶν ἐρμηνευθέντων, καὶ τὸ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ψαλλόμενον τερερέμ, ὅπερ ἔσχε τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῶν τελετῶν, ἐθιμοταξιῶν καὶ παρατάξεων, τῶν τελουμένων ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ αὐλῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ τερερέμ ἔστι λέξις λατινικὴ παρεφθαρμένη, σημαίνουσα βασιλέα. Δι' αὐτοῦ δέ, ἐνισταμένων τῶν πανηγυρικῶν καὶ λαμπροφθῶν ἐορτῶν καὶ τῶν ἐπικρότων πομπικῶν ἐκείνων ἐν αὐταῖς τελουμένων βασιλικῶν προελεύσεων, οἱ τῶν ἀνακτόρων ψάλλται ὁμοῦ μετὰ τοῦ λαοῦ ἐπευφήμουν τὸν αὐτοκράτορα πολυχρονοῦντες καὶ ψάλλοντες ἐφύμνια ταῖς ἐορταῖς κατάλληλα· οἶον, ἐν μὲν τῇ τῶν Χριστοῦ γένων ἐψάλλον ἐπὶ τῶν τελετῶν τῆς αὐλῆς ἐν ἡχῳ Γ' τότε «Τὸν ἐν Ἐδέμ Παράδεισον ἠνέφξεν ἐν Βηθλεὲμ ἡ παρθένος, ἐξ ἧς Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν ἠυδόκησε τεχθῆναι», ἐν τῇ τῶν Φώτων ἐν ἡχῳ Πλ. Δ' «Χριστὸς ἐνδύεται φιλανθρώπως ρεῖθρα τοῦ Ἰορδάνου», καὶ ἐν τῇ τοῦ Πάσχα ἐν ἡχῳ Α' «Χριστὸς ἐν τάφῳ νεκρὸς ὤφθη θανάτῳ θάνατον θανατώσας». Ἐν δὲ τῷ τέλει τῶν ἁγμάτων τούτων παρέτεινον οἱ ψάλλται τὸ κράτημα, τερερέμ, ἀνακαλοῦμενοι διὰ τῆς λατινίδος ταύτης φωνῆς ρε-ρέμ (βασιλέα) τὴν τοῦ ἀνακτος προσηγορίαν. Καὶ οὐ μόνον ἑλληνιστὶ ἀλλὰ καὶ λατινιστὶ ἐψάλλον οἱ ψάλλται πολυχρονοῦντες τοὺς αὐτοκράτορας διὰ τοῦ «Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν φυλάξει τὴν ὑμῶν αὐτοκρατορίαν ἐπ' ἔτη πλεῖστα καὶ ἀγαθὰ». Εἶχον δὲ καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες τὰ τῶν φορμίγγων αὐτῶν ἢ κιθαρῶν τερετίσματα καὶ λιγυρῶς ἐτερέτιζον ᾄδοντες, ἀλλ' οἱ Βυζαντινοὶ ᾄδοι τὰ τῶν ἀρχαίων ταῦτα τερετίσματα μετελλάξαντο πρὸς εὐαρέστησιν τῶν κρατούντων εἰς τὸ ρε-ρέμ (βασιλέα). Κατὰ τὸ παράδειγμα δὲ τῶν ᾄδῶν τούτων καὶ οἱ μετὰ τὴν ἄλωσιν μουσικοὶ ἐν ἐνίοις τῶν παρ' αὐτῶν φιλοπονηθέντων μελωδημάτων προσέθεντο τὰ προμνησθέντα κρατήματα.

Κατὰ τῶν μουσικῶν κρατημάτων σφόδρα ἐπετέθησαν καὶ οἱ σχολιασταὶ τοῦ ἱεροῦ Πηδαλίου, Ἀγάπιος καὶ Νικόδημος, οἵτινες παραδόξως τὴν ἀρχὴν τούτων εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Κουκουζέλη καταβιβάζουσι «Τὰ τερετίσματα καὶ νενανίσματα τὰ ψαλλόμενα, δὲν φαίνονται νὰ ἦναι παλαιὰ ἀλλὰ νεωτερικά· καθότι εἰς τὰ ἐπιγραφόμενα τῷ Δαμασκηνῷ Ἰωάννῃ καὶ τοῖς ἄλλοις παλαιοῖς μουσικοῖς πονήματα, δὲν εὐρίσκονται τοιαῦτα ἄσχημα λόγια καὶ κρατήματα. Φαίνονται δὲ νὰ ἄρχισαν ἀπὸ τὸν καιρὸν Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλου. Ἀλλὰ τὰ κρατήματα ἐποῦ οἱ τωρινοὶ ψάλλται ψάλλουσιν ἐν ταῖς ἀγρυπνίαις, μὲ τὸ νὰ ἦναι διπλᾶ, πολλάκις δὲ καὶ τριπλᾶ τοῦ κειμένου, ἀδητῇ τῇ ἀληθείᾳ καὶ ὀχληρὰ γί-

δικὸν μέλος τὸ καὶ διεξοδικώτερον τῶν ἄλλων. Καὶ αἱ μὲν μελωδίαί τῆς πρώτης περιόδου ἦσαν μᾶλλον λιταὶ καὶ σύμμετροι τηροῦσαι πιστότερον τὸ ἀπλοῦν καὶ σεμνοπρεπές ὕφος τῆς μελοποιίας τῶν πρώτων αἰώνων, ἀνάλογοι πρὸς τὸ ἀπέριττον καὶ ἀφελές τῶν πρώτων Χριστιανῶν, σύμφωνοι πρὸς τὰς ὅλως πλατωνιζούσας ιδέας περὶ ἱερᾶς μουσικῆς τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων τῶν ἐπτὰ πρώτων αἰώνων. Ἡ μελοποιία τῆς Β' περιόδου εἶναι μᾶλλον σχοινοτενὴς καὶ ποικίλη, ἥττον δὲ σύμφωνος πρὸς τὰς περὶ ἱερᾶς μουσικῆς ἀξιώσεις τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων.

Εἰς τὸν ἱερὸν Δαμασκηνὸν ἀποδίδονται τὰ ὀκτὼ μέγιστα Κεκραγάρια⁷⁹⁷, τὰ προωδικὰ τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου ἢ τὰ προοίμια τοῦ οἰκηματαρίου οἶον τὸ Ἀργὸν Θεὸς Κύριος τοῦ Ἀκαθίστου, τό, *Τὸ προσταχθὲν μυστικῶς*, τὸ δίχορον ἀργὸν *Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια*⁷⁹⁸ τό, *Ἴδὼν ὁ Νυμφίος ἔρχεται*, τό, *Ὅτε οἱ ἐνδοχοὶ μαθηταί*, τὸ εἰς ἥχον Α' Κοινωνικὸν *Γεύσασθε καὶ ἴδετε*⁷⁹⁹, τὸ εἰς ἥχον πλ. Β' Χερουβικὸν *Νῦν αἱ δυνάμεις*⁸⁰⁰, καὶ ἄλλα πολλὰ μαθήματα, οἷον

νονταὶ κοντὰ εἰς τοὺς εὐλαβεῖς ἀκροατάς» (ὅρα Πηδάλιον σ. 164). Εἰς τὴν γνώμην τῶν ρηθέντων σχολιαστῶν στηριζόμενος καὶ ὁ Διονύσιος Λάτας (τανῦν ἀρχιεπίσκοπος Ζαχύνθου) γράφει ὅτι τὰ κρατήματα ὡς «ἀσχοπα καὶ παράλογα, ἀσύγγνωστα καὶ ὅλως ἀνάρμοστα τῇ χριστιανικῇ ἐκκλησίᾳ πρέπει νὰ λείψωσιν ἐκ τοῦ εἶναι πλέον ἐν χρήσει. Ἐπιβαρύνουσι τὸν λαὸν ἰστάμενον ἐπὶ ποδὸς ἐν τοῖς ναοῖς, προξενοῦσιν ἀηδῖαν ὡς μὴ διδάσκοντά τι, καὶ ὡς ἀτέχνως καὶ κακοῆχως ὑπὸ πολλῶν ψαλλόμενα, καὶ πρὸ πάντων εἶναι ὅλως περιττά, ὡς ἀλαχόθεν ἐπέισακτα ταῖς ἱεραῖς τελεταῖς καὶ οὐδένα σκοπὸν ἐν αὐταῖς ὑπηρετοῦντα» (Σιωὴν ἐφημερίς θρησκευτικῆ, ἐν Ἀθήναις. 1883 ἔτος Γ', ἀριθ. 107 α. 4).

797) Σημειωτέον ὅτι Κεκραγάρια λαμπρὰ θεωροῦνται καὶ τὰ τοῦ Βαλασίου ἱερέως τὰ λεγόμενα Ἀγιορείτικα, καὶ τὰ τοῦ Ἰακώβου.

798) Ἰωάννης ὁ Κλαδάς ἔχει ἕτερον μετὰ κρατήματος. Ὑπάρχει καὶ συντομώτερον Πέτρου τοῦ Μπερεκέτου.

799) Τὸ «Γεύσασθε» ἐμουσουργήθη καὶ παρὰ Κουκκουζέλη, Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ, Γεωργίου Πρωτοψάλτου τοῦ ἐκ Ραιδεστοῦ, Νικηφόρου τοῦ Ἠθικοῦ, Βαλασίου ἱερέως, Ξένου τοῦ Κορώνη, Ἰακώβου Πρωτοψάλτου, Ἰωάννου τοῦ Κλαδά καὶ Γεωργίου τοῦ Κρητός.

800 Πλὴν τοῦ Δαμασκηνοῦ τὸ «Νῦν αἱ δυνάμεις» ἐμελοποίησαν Λογγῖνος ὁ μοναχός, Μανουὴλ ὁ παλαιὸς Χρυσάφης, Μανουὴλ ὁ νέος Χρυσάφης, Παγκράτιος μοναχός, Βαλάσιος ἱερεύς, Ἰωάννης ὁ Κουκκουζέλης, Μάρκος Ἐφέσου ὁ Εὐγενικός, Γεώργιος Πρωτοψάλτης ὁ ἐκ Ραιδεστοῦ, καὶ Ἰάκωβος ὁ Πρωτοψάλτης.

Χερουδικά⁸⁰¹, Κοινωνικά *Aireĩτε*⁸⁰², ἅπερ ἐπιγράφονται ἐν τοῖς παλαιοῖς χειρογράφοις τοῖς σωζομένοις ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ ἀγιω-
νύμου ὄρους Ἄθω καὶ τῇ ἐν Φαναρίῳ βιβλιοθήκῃ τοῦ Παναγιῶν Τά-
φου «Ἰωάννου τοῦ ἐκ Δαμασκού». Τῶν διαφόρων μουσουργημάτων τοῦ
ιεροῦ μελωδοῦ Ἰωάννου ἡ τεχνικὴ λεπτομερὴς ἀνάλυσις μακρὰν τῆς
ἀρμοδιότητος ἡμῶν κειμένη ἀφίεται τοῖς κατέχουσι τὴν κλεῖδα, δι' ἧς
ἀναγινώσκουσι καὶ ἐρμηνεύουσι τὰς ἀρχαιοτέρας μουσικὰς γραφάς. Τὰ
μεγάλᾳ μαθήματα τοῦ Δαμασκηνοῦ μετένεγκεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ ἀναλυ-
τικωτέραν μουσικὴν γραφὴν Πέτρος ὁ Πελοποννήσιος, εἰς δὲ τὴν νέαν
μέθοδον οἱ διδάσκαλοι Γρηγόριος Πρωτοψάλτης καὶ Χουρμούζιος ὁ
Χαρτοφύλαξ.

ΤΟ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΝ ΤΥΠΙΚΟΝ

Τὸ πλῆθος τῶν νέων ἁσμάτων, ἅτινα τῇ Ἐκκλησίᾳ παρέδωκαν
ὁ τε πρόκριτος πάντων τῶν μελωδῶν καὶ ὕμνογράφων Δαμασκηνὸς καὶ
Κοσμᾶς ὁ Μαΐουμᾶ ἐπίσκοπος, οὐσιωδῶς ἠύρουν τὸν κύκλον τῆς
ἐκκλησιαστικῆς λατρείας, διὸ καὶ ἐδέησε νὰ ἀναθεωρηθῇ παρὰ τοῦ
συγγραφέως τῆς Ὀκτωήχου τὸ τέως στοιχειῶδες Ἱεροσολυμιτικὸν
Τυπικὸν⁸⁰³ Σάββα τοῦ ἡγιασμένου⁸⁰⁴, ὅπερ ἐθεωρήθη ὑπὸ τοῦ ἀγιωτά-

801) Ἐκ τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων διδασκάλων ἐποίησαν Χερουδικὰ ἐκτὸς
τοῦ Δαμασκηνοῦ ὁ Θεοφάνης πατριάρχης Κ)πόλεως ὁ Καρύκης, Ἀθανάσιος
Πατριάρχης Κ)πόλεως, Μάρκος Ἐφέσου ὁ Εὐγενικός, Γερμανὸς Νέων Πατρῶν,
Ναθαναὴλ Νικαίας, Βαλάσιος ἱερεὺς, Ἰωάννης Κουκκουζέλης (Παλατινόν), Ξέ-
νος ὁ Κορώνης (τὸ μέγιστον), Ἰωάννης ὁ Γλυκὺς (τὸ Δυσικὸν λεγόμενον), Ἰωάν-
νης ὁ Κλαδᾶς, Μανουὴλ ὁ Ἀγαλλιανός, Μανουὴλ Χρυσάφης ὁ ἀρχαῖος, Μα-
νουὴλ Χρυσάφης ὁ νέος, Παΐσιος μοναχός, Δούκας ὁ Συρόπουλος, Πέτρος Μπε-
ρεκίετης, Δανιὴλ Πρωτοψάλτης, Γρηγόριος Πρωτοψάλτης, Χουρμούζιος Χαρτο-
φύλαξ καὶ Κωνσταντῖνος Πρωτοψάλτης.

802) Πλὴν τοῦ Δαμασκηνοῦ ἔχουσι Κοινωνικά «Αἰνεῖτε» ὁ πατριάρχης Ἀ-
θανάσιος, Ἰωάννης ὁ Κουκκουζέλης, Ναθαναὴλ Νικαίας, Μάρκος Ἐφέσου ὁ Εὐ-
γενικός, Γερμανὸς Νέων Πατρῶν, Νικηφόρος ὁ Ἡθικός, Ξένος ὁ Κορώνης, Ἀ-
γάθων ἀδελφὸς Ξένου τοῦ Κορώνη, Ἰωάννης ὁ Γλυκὺς, Ἰωάννης ὁ Κλαδᾶς,
Μανουὴλ ὁ Χρυσάφης, Μανουὴλ Κορώνης υἱὸς τοῦ Ξένου, Βαλάσιος ἱερεὺς, Πέ-
τρος Μπερεκίετης, Μανουὴλ Χρυσάφης ὁ νέος, Δανιὴλ Πρωτοψάλτης, Πέτρος
Πρωτοψάλτης ὁ Βυζάντιος, Πέτρος ὁ Λαμπαδάριος καὶ Γρηγόριος Πρωτοψάλτης.

803) Πρὸς. Λέοντα Ἀλλάτιον de libris ecclesiasticis graecis p. 6. ed.
Paris a MDCXSV.

804) Ὁ ἅγιος Σάββας ἐγεννήθη ἐν Καππαδοκίᾳ, δεκσχοταέτης δὲ ἐλθὼν
εἰς Παλαιστίνην ἀνεδείχθη μέγας πατὴρ τῶν ἐρημιτῶν τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ

του Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Σωφρονίου. Οἱ Τυπικά πλὴν τοῦ Σάββα γράψαντες πρὸ τοῦ Δαμασκηνοῦ εἰσὶν ὁ ὁμολογητὴς Χαρίτων⁸⁰⁵ καὶ οἱ ἀναχωρηταὶ Εὐθύμιος καὶ Θεόκτιστος. Ὁ ἱερός Δαμασκηνὸς εἰς τὸ Τυπικὸν αὐτοῦ περιέλαβε καὶ τὰ ὑπὸ τῆς ἀρχαιότητος καθιερωμένα ἄξια καὶ τοὺς ὑπ' αὐτῶν ποιηθέντας Κανόνας, τὰ Ἰδιόμελα καὶ καὶ τὰ Τροπάρια, κατὰ τὴν μαρτυρίαν Νεκταρίου τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων, ἐξέθηκε δὲ καὶ πᾶσαν τὴν τάξιν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας, συνωδᾷ πρὸς τὰς τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ περιστάσεις μετὰ πολλῆς τῆς λεπτομερείας καὶ ἀκριβείας. Ἐπειδὴ δὲ πρὸ τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐκάστη τοπικὴ Ἐκκλησία καὶ ἐκάστη μονὴ εἶχεν ἴδιον Τυπικόν, τὸ ὑπὸ τοῦ ἱερωτάτου πατρὸς συντεθὲν Τυπικὸν συνετέλεσε τὰ μάλιστα εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνότητα, ἐν τῷ πνεύματι αὐτῆς τῆς πίστεως καὶ εὐσεβείας.

Τὸ ἐκκλησιαστικὸν τυπικὸν εἶναι ὁ ἀναγκαιότερος καὶ χρησιμότερος διὰ τὸν ψάλτην ὁδηγός· ἐν αὐτῷ ὀρίζεται λεπτομερῶς ὁ χρόνος τῆς θείας λειτουργίας, πότε ψάλλεται ἡ «Τιμιωτέρα» καὶ πότε οὐ, πότε ψάλλεται τὸ «Θεὸς Κύριος» καὶ πότε τὸ «Ἀλληλουῖα», πότε ψάλλει ὁ δεξιὸς χορός, πότε μόνος ὁ ἀριστερός, πότε ἀμφότεροι οἱ χοροὶ συνηνωμένοι, πότε μόνος ὁ πρωτοψάλτης, πότε ἡ ψαλμοψαλμία ἐκτελεῖται ἐν τῷ χορῷ, πότε ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ καὶ πότε ἐν τῷ νάρ-

ηγούμενος τῆς ὑπ' αὐτοῦ συστηθείσης Λαύρας, εἰς ἣν ἱδρυσε τέσσαρας ναοὺς κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐθνικοτήτων, εἰς ἃς ἀνήκων οἱ ἀσκηταὶ τῆς μονῆς, οὕτως ὥστε ἕκαστον ἔθνος νὰ ἀκροᾷται τῆς ἀκολουθίας αὐτοῦ ἐν τῇ οἰκείᾳ διαλέκτῳ καὶ ἐν ἰδιαίτερῳ ναύσῳ, ὡς οἱ Ἀρμένιοι εἰς τὴν ἀρμενικὴν γλῶσσαν, οἱ Κόπται εἰς τὴν κοπτικὴν κτλ. Διέταξε δὲ τοὺς μὴ Ἑλληνας ἀλλ' ἄλλοθενεῖς ὀρθοδόξους ἀσκητὰς νὰ ἔρχωνται παρὰ τοῖς Ἑλλησι μόνον κατὰ τὴν ὥραν τῆς προσκομιδῆς. Ἐτελεύτησε τῷ 532 ἐν ἡλικίᾳ 92 ἐτῶν, τὸ ἔκτον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ὁ βίος τοῦ θαυματουργοῦ τούτου καὶ ἀθλητοῦ τῆς εὐσεβείας συνεγράφη εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὑπὸ Κυρίλλου τοῦ Σκυθοπόλεως. Τὸ τοῦ πατρὸς Σάββα Τυπικὸν περιέχει τοὺς καὶ νῦν γνωστοὺς κανόνας τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας τῆς ἁγίας Λαύρας, τοὺς διατηρουμένους καὶ ὑπ' ἄλλων μονῶν τῆς Ἱερουσαλὴμ, συγκειμένους δὲ ἐκ 59 Κεφαλαίων. Τυπικὸν σὺν Θεῷ ἁγίῳ περιέχον πᾶσαν τὴν διὰ τὰξιν Venerabilis, 1603. 1615. 1643. Συμεὼν ὁ Θεσσαλονικὴς γράφει περὶ τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ Τυπικοῦ ὅτι καθιέρωσεν αὐτὸ ὁ ἅγιος πατὴρ ἡμῶν Σάββας, παραλαβὼν αὐτὸ ἐκ τῶν ἁγίων Εὐθυμίου καὶ Θεοκτίστου, εἰς οὓς κατέλιπεν αὐτὸ ὁ ἅγιος Χαρίτων ὁ Ὁμολογητής.

805) Ἐγεννήθη ὁ ὁσιος Χαρίτων καὶ ἀνετράφη ἐν Ἰκονίᾳ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐρηλιανοῦ· ἐμόνασεν ἐν τῇ ἁγίᾳ πόλει Ἱερουσαλὴμ, ἱδρυτὴς γενόμενος τριῶν Λαυρῶν. Κατὰ πλάτος τὸν βίον αὐτοῦ ἴδε εἰς τὸ Νέον Ἑκλόγιον.

θηκι. Ὁμολογουμένως δὲ διὰ τῶν διατάξεων τοῦ Τυπικοῦ ἐτέθη φραγμός εἰς τὰς ἀσχημίας τῶν τότε ψαλτῶν· α'.) ὁ ἐκκλησιαστικὸς ψάλτης ὀρίζεται νὰ ἔχη φωνὴν καθαρὰν, διότι μόνον ὑπὸ τοιαύτην συνθήκην δύναται νὰ ἐκπληροῦ τὸ καθήκον αὐτοῦ ἐπ'ὶ φελεῖα τῆς Ἐκκλησίας· β'.) νὰ διάγη αὐστηρὸν χριστιανικὸν βίον, διότι «οὐ καλὸς ὕμνος ἐν στόματι ἀσεβοῦς» κατὰ τὸν σοφὸν Σειράχ⁸⁰⁶. γ'.) νὰ ψάλλῃ κατὰ τὰ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὀριζόμενα μουσικὰ πρότυπα, διότι ἡ ἀπόκλισις ἐκ τῶν προτύπων καὶ εἰσαγωγή εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ψαλμωδίαν ἀναρμολογίαν καὶ μὴ οἰκείων τῇ Ἐκκλησίᾳ, ρητῶς ἀπαγορεύεται ὑπὸ τῆς ΣΤ' οἰκουμενικῆς Συνόδου· δ'.) νὰ ψάλλῃ ἡρέμῳ καὶ ἡσυχῇ φωνῇ εἰς ἐπήκοον πάντων, καὶ δὴ τὴν Μεγάλῃν Δοξολογίαν εἰς τὸν ὀρθρον τῆς ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, εἰς τὴν εὐρεσιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ καὶ κατὰ τὴν Γ' Κυριακὴν τῶν Νηστειῶν· ὁ δὲ ἱερεὺς ὡσαύτως νὰ ψάλλῃ τὸ Τροπάριον κατὰ τὴν προσκύνησιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ. ε'.) νὰ ψάλλῃ ὁ ψάλτης ὑψιφώνως τὸ «Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον» εἰς τὴν Θ' ᾠδὴν τοῦ Κανόνος καὶ τὸ Τροπάριον τῆς Α' ὥρας κατὰ τὴν Μ. Τεσσαρακοστήν, ἀλλ' ἡ ὑψιφωνία δέον νὰ ἐκτείνεται οὐχὶ πέραν τῶν ὁρίων τῆς φωνῆς τοῦ ψάλτου, διότι ἄλλως καθίσταται ἄτακτος βοή, ἀπαγορευομένη ρητῶς ὑπὸ τῆς ἐν Τρούλλῳ Συνόδου· ς'.) νὰ ψάλλῃ ἀργῶς καὶ μάλιστα τὸ «Θεὸς Κύριος» ἢ τὸ «Ἀλληλούϊα», τὰ Τριαδικά, τὸ «Τὸ Προσταχθέν» τὸ «Ἴδου ὁ Νυμφίος ἔρχεται», τὸ «Ὅτε οἱ ἔνδοξοι μαθηταί», καὶ τὸν κατὰ τὴν Τετάρτην τῆς Ε' ἑβδομάδος τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς ψαλλόμενον Μέγαν Κανόνα Ἀνδρέου τοῦ Κρήτης. ζ'.) νὰ ψάλλῃ συνετῶς, ἥτοι νὰ συνενοῖ τὴν προσοχὴν τοῦ νοῦ καὶ τὸ αἶσθημα τῆς καρδίας μετὰ τῶν ἤχων τῆς φωνῆς ἢ ψαλμωδίας, καὶ νὰ ἐκφράζῃ ἀκριβῶς τὸ κείμενον τῶν ἱερῶν ᾠσμάτων ἵνα μὴ ἄλλως ἀμαρτήσῃ, διότι καὶ ὁ Δαμασκηνὸς λέγει «Πολύλακίς τὴν ὑμνωδίαν ἐκπληρῶν εὐρέθην τὴν ἀμαρτίαν ἐκτελῶν, τῇ μὲν γλώσσῃ ᾠσματα φθεγγόμενος, τῇ δὲ ψυχῇ ἄτοπα λογιζόμενος». η'.) νὰ ψάλλῃ μετὰ προσοχῆς καὶ κατανύξεως μεγάλης καὶ συντετριμμένης καρδίας καὶ φωνῆς καὶ εὐλαβείας. θ'.) ὁ ψάλλων νὰ μὴ μορφαῖζῃ καὶ δονῇ τὸ σῶμα προβάλλων τὸ πρόσθιον μέρος τοῦ τραχήλου. ι'.) ὁ ψάλλων νὰ ἐμφανίζεται εἰς τὸν ναὸν ἀρχομένης τῆς ἀκολουθίας, γινώσκων τί θὰ ψάλλῃ.

Μετὰ τὸν Δαμασκηνὸν ὁ ἐνθερμος ὁπαδὸς τοῦ μοναχικοῦ βίου Θεόδωρος ὁ Στουδίτης συνέταξε διὰ τὴν μονὴν τῶν Στουδιτῶν Τυπικὸν οὗ ἡ φήμη διεδόθη πανταχοῦ, διὸ καὶ ὑπὸ τῶν πέριξ μόνων

καὶ τῶν ἀπωτέρων ἀντεγράφη καὶ καθιερώθη εἰς χρῆσιν⁸⁰⁷. Ὁ Πατριάρχης Νεκτάριος αὐτόπτης τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κώδικος τῶν Στουδιτῶν, θεωρεῖ αὐτὸν διαφέροντα τοῦ Τυπικοῦ τοῦ Δαμασκηνοῦ, διότι ἐν τῷ κώδικι ὀρίζεται ἵνα ἀναγινώσκωνται μόνον οἱ Κανόνες τῶν Στουδιτῶν πατέρων. Προσέτι ὑπάρχουσι καὶ αἱ ἐξῆς διαφοραὶ: Τὸ Τυπικὸν τῶν Στουδιτῶν δὲν ἐπιτρέπει τὴν τελετὴν τῶν παννυχίδων δι' οὐδεμίαν ἡμέραν τοῦ ἐνιαυτοῦ, ἀλλὰ διατάσσει καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ ἔτους εἰς τὰς συνήθεις αὐτῶν ὥρας νὰ τελῶνται οἱ ἐσπερινοί, τὰ μεσονυχτικά καὶ αἱ ἐωθιναὶ λειτουργίαι, ὅπερ βλέπομεν καὶ εἰς τὸ ἐν Κ|πόλει Τυπικὸν Εἰρήνης τῆς αὐτοκρατείας. Κατὰ τὸ Τυπικὸν τῶν Στουδιτῶν ἀπὸ τῆς 26 Σεπτεμβρίου μέχρι τέλους τῆς Τεσσαρακοστῆς εἰς τοὺς ὄρθρους ἀναγινώσκονται τρία ἀναγνώσματα, ἀπὸ τῆς ἐβδομάδος τῶν ἁγίων Πάντων μέχρι τῆς 26 Σεπτεμβρίου, κατὰ τὸ τοῦ Δαμασκηνοῦ, δύο ἀναγνώσματα. Τὸ Τυπικὸν τῶν Στουδιτῶν δὲν ἐπιτρέπει τὴν τελετὴν τῆς Μεγάλης Δοξολογίας, διατάσσει ὅμως κατὰ τὰς μεγάλας ἑορτὰς νὰ ἀναγινώσκωνται μόνον στιχηρὰ εἰς τοὺς Αἶνους καὶ ἄλλα στιχηρὰ εἰς τοὺς τελευταίους στίχους τῶν ψαλμῶν.

Καὶ Μεθόδιος ὁ ὁμολογητὴς ὁ καὶ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως εἶναι γνωστὸς ὡς ἀνιδρυτὴς διαφόρων διατάξεων καὶ τύπων ἐκκλησιαστικῶν· ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ ὑπάρχει τύπος ἀρραβῶνος, γάμου καὶ δευτέρου γάμου. Εἰς τὸ Ἱεροσολυμιτικὸν Τυπικὸν ὁ Μάρκος ἐπίσκοπος Ἰδρουῦντος ἐποίησε καὶ προσθήκας γνωστὰς ὑπὸ τὸ ὄνομα *Κεφάλαια τοῦ Μάρκου*, ἅτινα περιέχουσιν ὁδηγίας εἰς τὰς ἀκολουθίας τῶν ἐξῆς ἑορτῶν α) εἰς τὴν Ὑπαπαντὴν τοῦ Κυρίου, ὅταν συμπίπτῃ Κυριακὴν μετὰ τὴν ἐβδομάδα τοῦ Τελώνου⁸⁰⁸. β) εἰς τὴν πρώτην καὶ δευτέραν εὐρεσιν τῆς κεφαλῆς τοῦ Προδρόμου, ὅταν ἡ ἑορτὴ συμπίπτῃ τὴν ἐβδομάδα τῆς Ἀπόκρεω ἢ κατόπιν· γ) εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν ἁγίων 40 μαρτύρων· δ) εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν· ε) εἰς τὸν ἅγιον Γεώργιον καὶ στ) εἰς Ἰωάννην τὸν Θεολόγον⁸⁰⁹. Καὶ Φιλόθεος ὁ Πατριάρχης Κ|πόλεως συνέγραψε τύπον ἐσπερινῆς καὶ ἐωθινῆς ἱερουργίας, ὃς ἐν πρωτοτύπῳ καὶ λατινικῇ μεταφράσει κατεχωρήθη εἰς τὸ Εὐχολόγιον τοῦ Γοάρ. Ὁ ἱερομόναχος Βαρλαάμ, ὁ ἐκδότης τῶν Ἑλληνικῶν Μη-

807) Τὸ Τυπικὸν τῶν Στουδιτῶν εἰσήχθη εἰς πάντα τὰ μοναστήρια καὶ τοὺς ναοὺς τῆς Ρωσσίας, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Τσερνιγοβίας Φιλαρέτου. (Ἱστορικὴ ἐπιθεώρησις τῶν ὁμωφῶν καὶ τῆς ὁμωφδίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας. 1860 σ. 235).

808) 84 κεφάλαιον τοῦ Τυπικοῦ.

809) 49 καὶ 50 κεφάλαια τοῦ Τυπικοῦ.

ναίων, ἐν τῷ Προλόγῳ αὐτοῦ λέγει ὅτι αἱ ἱερὰ μοναὶ τηροῦσι κατ' ἀπαράιτητον χρέος τὰ ἀρχαῖα Τυπικά, διότι οἱ μοναχοὶ τὸ πλεῖστον τοῦ ἡμερονυκτίου διέρχονται ἐν προσευχαῖς καὶ ἀγρυπνίαις. Ἐν ταῖς πόλεσι δὲ ἐτηρεῖτο ὁ ἑκπαλαὶ τύπος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας κατὰ τὸ Τυπικὸν τῆς Μ. Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΧΕΙΡΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ

Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἐκαλλιεργήθη καὶ ἡ *χειρονομία*⁸¹⁰, ἣτις παραλύσασα μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων ἄλωσιν τοῦ Βυζαντίου, ἐσώζετο μέχρι τοῦ 1650 μ. Χ. παρέμεινε δὲ ὡς ἀπλή ἀνάμνησις εἰς ἡμᾶς⁸¹¹. Ἡ χειρονομία εἶναι λείψανον τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς μουσικῆς καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ θεάτρου. Χειρονομεῖν δὲ καὶ χειροσεῖν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν ἐσήμαινε διαφόρους κινήσεις τῆς δεξιᾶς χειρὸς, διὰ τῆς συστολῆς δὲ τῶν δακτύλων, διὰ τῆς ἀνυψώσεως καὶ καταβάσεως τῆς χειρὸς διηύθυνε τὸ μέλος, ὁ πρῶτος ἐν τοῖς ᾄδουσιν, ὅστις ἐν τῇ ὀργανικῇ μουσικῇ ἴστατο ἐπὶ τόπου ὑψηλοτέρου ἔχων ἐν ὄψει ἅπασαν τὴν ὀρχήστραν, διὰ τοῦτο καὶ ἐκαλεῖτο *μεσόχωρος*, *κορυφαῖος*. Ἐδίδε δ' ἐνίοτε τὸν χρόνον καὶ τὸν ρυθμὸν διὰ τῶν χειρῶν, ἐνίοτε δὲ καὶ διὰ τῶν ποδῶν καὶ ἄλλοτε διὰ τῶν ὀργάνων, ἐφ' ᾧ περ καὶ ἐκαλεῖτο *ποδοφόρος*, *χειρονόμος* κτλ. ἐκράτει δὲ καὶ σιδηρὰ κρόταλλα ἵνα ἰσχυρότερον κτυπᾷ τὸν χρόνον καὶ τὸν ρυθμὸν τοῦ μέλους.

Τὰ πρῶτα ἔχνη τῆς συνοδευούσης τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν χειρονομίας εὗρίσκομεν ἐν τῇ Α' Οἰκουμενικῇ Συνόδῳ⁸¹². Ὁ ἱερός Χρυσόστομος διάκονος ὢν τῆς Ἀντιοχείας, σφοδρῶς ἐπετέθη κατὰ τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ χειρονομίας,⁸¹³ ἣτις ἐθεωρεῖτο βᾶσις ἐν τῇ μουσικῇ. Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος λέγει «Καὶ σὺν τῇ ἐπινεύσει καὶ εὐλογίᾳ τοῦ ἁγιωτάτου ἡμῶν Πατριάρχου ἀπάρχεσθαι αὐτοὺς (τοὺς τέσσαρας δομεστικούς τῆς Μ. Ἐκκλησίας) τὴν τιμίαν καὶ θεά-

810) Περὶ χειρονομίας γράφει τινὰ καὶ ὁ Χρύσανθος ἐν τῷ Θεωρητικῷ, σ. 91—94.

811) Οἱ Πέρσαι εἰς τὴν μουσικὴν αὐτῶν μεταχειρίζονται τὴν χειρονομίαν, ἣν καλοῦσι οὐσοῦλι. Εἰσὶ δὲ τούτου τρόποι γενικώτεροι 24, οὓς καὶ οὐσοῦλια αὐτοὶ πληθυντικῶς καλοῦσιν, οἱ δὲ μεταγενέστεροι καὶ ἄλλα παρὰ τούτοις προστιθέμενοι, νήμια ἤτοι ἡμίση καλοῦσι. Ταῦτα πάντα 28 τὸν ἀριθμὸν κατ' αὐτοὺς γίνονται.

812) Fabricii, Bibliotheca Graeca IX σ. 132.

613) I. Χρυσοστόμου τὰ εὕρισκόμενα ἔκδ. Βενεδικτίνων τομ. VI, σ. 97.

ρεστον αἰνεσιν...καὶ ἅμα τῇ αὐτῆς ἐκφωνήσῃ καὶ πολυτέχνῳ τῆς χειρονομίας κινήσῃ ὁμοθυμαδὸν ἅπαντας τοὺς ἀνακειμένους ᾄδειν καὶ συμφάλλειν τὸ ρηθὲν ἱερὸν ᾠσμα». ⁸¹⁴ Ἡ χειρονομία ἰδίᾳ ἀνεπτύχθη ἐπὶ Δαμασκηνοῦ, ὅτε ἤκμασαν καὶ οἱ εἰκονομάχοι βασιλεῖς, οὔτινες οὐ μόνον ἐχορήγουν γενναίας ὑπὲρ αὐτῆς ἀμοιβὰς εἰς τοὺς ψάλτας τῶν Ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ καὶ συνέψαλλον καὶ συνεχειρονόμουν αὐτοῖς, καὶ σχολὴν μουσικὴν πρὸς τοῦτο εἰς τὰ ἀνάκτορα εἶχον, χάριν τῶν καλλιφώνων τῆς αὐτοκρατορίας παιδῶν. Περὶ τοῦ εἰκονομάχου αὐτοκράτορος Θεοφίλου (+830) ὁ Κεδρηνὸς λέγει ταδε «Ἐφιλοτιμεῖτο δὲ καὶ μελωδὸς εἶναι· διὸ καὶ ὕμνους ποιῶν τινὰς καὶ στιχηρὰ μελίζων ᾄδεσθαι προετρέπετο.....Φέρεται δὲ καὶ τις λόγος ὡς ἔρωτι τοῦ μέλους βαλλόμενος κατὰ τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν ἐν φαίδρᾳ πανηγύρει οὐ παρητήσατο τὸ χειρονομεῖν, δοὺς τῷ κλήρῳ ὑπὲρ τούτου χρυσοῦ λίτρας ἑκατόν» ⁸¹⁵. Καὶ Ἰωάννης δὲ ὁ Καμενιάτης ἐξαίρων τὴν ἡδύτητα τῆς ἱερᾶς μουσικῆς ἀναφέρει καὶ περὶ τῆς χειρονομίας «Τὸ δὲ ἀπὸ τούτου καὶ μάλιστα ὅτι τῆς εὐρύθμου τῶν ᾠσμάτων ἡδυφωνίας ἐμνήσθην, οὐκ οἶδα τίς γένωμαι, ἢ ποῦ τοῦ λόγου χωρήσω, ποῖον δὲ παραλείπω τῶν ἡδίστων ἐκείνων καὶ εὐτάκτων μελωδημάτων, οἷς συνέψαλλον καὶ συνεώρταζον ἄνθρωποι ταῖς οὐρανίαις δυνάμεσιν; Εἰ γὰρ τίς τὴν μουσικὴν ἐκείνην, τὴν ἐκ παντὸς στόματος ὑφ' ἐν τῷ Θεῷ ἀναπεμπομένην τοὺς ὕμνους ἐν ταῖς πανδήμοις συνάξεσι, τῷ ἤχῳ τῶν εὐορταζόντων ἀγγέλων ἐξεικονίσαι θελήσειεν, οὐδὲν τοῦ δέοντος ἀμαρτήσῃ.....Ἐκεκλήρωτό γὰρ ἐν ἑκάστῳ τῶν ναῶν τάγματα ἱερέων, καὶ ἀναγνωστῶν συστήματα, δι' ὧν ἡ τῶν ᾠσμάτων σπουδάζεται ὕμνῳ δία, ἀμοιβαδὸν τοὺς στίχους ἀλαλάζοντες καὶ ταῖς χειρονομίαις τῶν μελῶν τοὺς φθόγγους διατιθέντες, καὶ μεγάλην τινὰ καὶ ἀξιοθέατον χορείαν συνιστῶντες, τῷ δε εἶδει τῆς ἀστραπτούσης στολῆς τὰς τῶν ὁρώντων θέλγοντες ὄψεις, καὶ τῇ τεχνωμένῃ τῶν ψαλμῶν λύρᾳ τὴν ἀκοὴν κατατέρποντες».

Ἰδεάν τινὰ τῆς πολυτέχνου χειρονομικῆς ἐπιστήμης παρέχει ὁ ἐξῆς πίναξ καταστροφῆς ὑπὸ μουσικοῦ τῆς ΙΔ' ἑκατονταετηρίδος. «Κείμενον τοῦ μεγάλου Ἰσοῦ. Ἴσον, Ὀλίγον, Ὁξεῖα, Πεταστή, καὶ Διπλῆ, Κράτημα, Κρατημοκατάβασμα, Τρομικόν, Στρεπτόν, Θές καὶ Ἀπόθες, Θεματισμός, Ὁρθιον· σὺν τούτοις Οὐράνισμα, Σεῖσμα, Τρίχισμα, Σύναγμα, Κύλισμα, Στραγγίσματα, Κροῦσμα, Ἀλ-

814) Φιλόθεος ὁ πρωτοσπαθάριος παρὰ Πορφυρογεννήτῳ (De Cerimoniis, B' 438).

815) Κεδρηνὸς Α'. 948. ἐκδ. Παρισίων.
Γ. Γ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ—ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΚΚΛ. ΜΟΥΣΙΚΗΣ.

λον Ἀνάβασμα, καὶ Κατάβασμα Ἄλλον, Ψῆφιστοκατάβασμα, Παρακάλεσμα, Ἀπορροή, Ἀντικένωμα, Ἀντικενωκύλισμα, Ἀργοσύνητον, Κολαφισμός, Κούφισμα, Κρατημοκούφισμα, Τρομικοπαρακάλεσμα, καὶ Παρακλητική, Σαῖσμα, καὶ Ἔτερον, Δαρμός, τοῦτο λέγεται Ἀντικούντισμα, Χόρευμα, Ἔτερον, Ὅμοιον, Σύνθεσις τοῦ Μεγάλου Ἄσματος, ἑτέρα Σύνθεσις ἐξ αὐτῶν, Ἔτερον, Βυθόν, Γρόνθισμα, Κλάσμα, ἀμφότερα χαιρετισμός, καὶ Βαρεῖα ὁμοῦ, Πίασμα, Ἠχάδην δὲ λέγεται Διπλοπέλαστον, Θέμα ἀπλοῦν, τέλος στιχηροῦ ἐν αὐτῷ. Βαρύς, ἕτερος Βαρύς Τετράφωνος, Ἀνάπαυμα, Δαρτά. Ταῦτα ἅπαντα μετὰ Ἐπεγέρματος. Σταυρός, Ἀνάπαυμα σήμερον, Νέ, Γορθμός, Διπλοπέλαστον, Φθορά, Ἐξαρχίς, Γοργόν, Ἀργόν, καὶ Πρόχες μαθητά· πνεύματα τέσσαρα, ἑπτὰ φωναί, διπλασμός, καὶ τρία κρατήματα ἐντέχνως συντεθέντα παρὰ Ἰωάννου τοῦ Κουκκουζέλη καὶ Ματίστορος·.

Πρὸς ἔρευναν καὶ κατάληψιν τῆς σημασίας καὶ δυνάμεως τῶν χειρονομικῶν σημείων τῆς βυζαντινῆς σημειογραφίας ματαίως πολλοὶ τῶν σοφῶν τῆς Εὐρώπης ἡσχολήθησαν⁸¹⁶. Ὁ κατὰ τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα ἀκμάσας Ἰησουΐτης Κίρχερος ἐν τῇ *Musurgia universalis* λόγον ποιούμενος περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς περιορίζεται εἰς μόνην τὴν ἀπαρίθμησην τῶν σημείων καὶ ἐνηχημάτων. Ὁ κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα διαπρέφας σοφὸς Gerbert ἀναφέρει ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ *De cantu et musica sacra*, ὅτι πολλὰ ἐρευνήσας κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους ν' ἀνεύρῃ τὴν σημασίαν τῶν σημείων, ἀλλ' αἱ ἐργασίαι αὐτοῦ ἀπώλοντο κατὰ τὸν ἐμπρησμόν τῆς μονῆς αὐτοῦ, ὥστε οὐδὲ ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ εὐρίσκομεν θετικόν τι. Ὁ περὶ τὴν εὐρωπαϊκὴν μουσικὴν ἐντριβὴς καὶ εἰδήμων Γάλλος Villoteau, ἀκόλουθος τῆς εἰς Αἴγυπτον γαλλικῆς ἐκστρατείας, κατέφυγε πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος εἰς τοὺς ἀρίστους θεωρουμένους Ἑλλήνας μουσικοὺς, ἀλλ' ἀπέτυχε. Γινώσκομεν ὅμως ὅτι τὰ χειρονομικὰ σημεία γραφῇ

816) Καὶ ἐν τῇ Δύσει ἀνεφάνη γραφή τις κατὰ τὸν Μεσαιῶνα, καλουμένη χειρονομία (ἢ διὰ νευμάτων), περὶ τῆς υπάρξεως τῆς ὁποίας οὐδεὶς ἀμφιβάλλει, ἀλλ' ἥς τὴν καταγωγὴν καὶ τὴν ἔννοιαν εἶναι λίαν δυσχερὲς νὰ προσδιορίσωμεν. Τινὲς τὴν καταγωγὴν τῆς εὐρωπαϊκῆς χειρονομίας θέλουσιν προεἰληθῶσαν παρὰ τῶν Ῥωμαίων. Παρουσιάζεται δ' αὕτη ἔχουσα ὡς βάσιν τέσσαρα κύρια σημεία, χρησιμεύοντα πρὸς σχηματισμὸν τῶν ἄλλων· α) τὴν στιγμὴν, β) τὸ κόμμα, γ) τὴν βαρεῖαν, δ) τὴν περισπωμένην. Τὰ σχήματα ταῦτα εἰσὶ ὅτε μὲν τὸ ἐν ἐπὶ τοῦ ἑτέρου, ὅτε δὲ κεῖνται παρ' ἀλλήλοις· καὶ ἄλλοτε μὲν εὐρίσκομεν αὐτὰ ὀξεία καὶ ἀκιδωτά ὑπὸ τὸ ὄνομα σαξωνικά, ἄλλοτε δὲ παχέα καὶ τετράγωνα ὑπὸ τὸ ὄνομα λομβαρδικά. Τὰ πρῶτα εὐρωπαϊκὰ χειρόγραφα, ἐν οἷς εὐρίσκομεν τὰ νεύματα, ἀνάγονται εἰς τὸν Θ' αἰῶνα.

οὐκ ἐδιδάσκοντο, καὶ ὡς τὰ σχήματα τῶν ρητόρων, τὰ ἐπιτήδεια εἰς τὸ κινῆσαι τὰ πάθη, μόνον διὰ ζώσης φωνῆς καὶ αἰσθητῶν τοῦ διδασκάλου κινήσεων διδάσκονται, οὕτω καὶ τὰ χειρονομικά.

Η ΜΟΥΣΙΚΗ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ ΕΝ ΡΩΣΣΙΑΙ.

Τὸ ἡμέτερον ἔθνος κληθὲν ὑπὸ τῆς θείας Προνοίας ὅπως πρωταγωνιστήσῃ τῶν νεωτέρων ἐθνῶν εἰς τὸ σταδίου τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, συνεκρότησεν, ὡς ἀλλαχοῦ εἴρηται, καὶ ἐκανόνισεν ἴδιον μουσικῆς σύστημα διὰ τῆς Δαμασκόθεν χάριτος εἰς λατρείαν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἐκ τῶν σεμνοπρεπεστέρων μελῶν τῆς ἀρχαίας αὐτοῦ μουσικῆς· τοῦτο καθιερωθὲν καὶ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας μετεδόθη ἀκολουθῶς καὶ εἰς τὰ λοιπὰ τῶν χριστιανικῶν ἐθνῶν. Ὁ ὀρθόδοξος χριστιανισμὸς ὀφείλει μνημονεύειν μετὰ σεβασμοῦ τῆς Ἑλληνικῆς χριστιανικῆς Μουσικῆς, τῆς μέχρις ἡμῶν παρ' ἡμῖν τοῖς ὀρθοδόξοις ἀνατολικοῖς διατηρουμένης, διὰ τὰ μεγάλα αὐτῆς ἱστορικὰ ἀποτελέσματα, τὴν ἐπιστροφὴν δηλονοῦν εἰς τὸν χριστιανισμὸν ὁλοκλήρων ἐθνῶν, καὶ δὴ τῶν Ρώσων, μαρτυρούσης τῆς ἱστορίας ὅτι τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν κατέπληξε καὶ κατέθελλε μᾶλλον τῶν ἄλλων ἡ θεσπεσία τοῦ Δαμασκηνοῦ μουσικὴ, ὡς ἐψάλλετο τότε ἐν τῇ ναφ τῆς ἀγίας Σοφίας.

Κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα εἰσήχθη εἰς Ρωσσίαν ἡ τοῦ μελωδικωτάτου Δαμασκηνοῦ μουσικὴ. Ἐν τῇ Χρονικῇ τοῦ Ἰωακείμ, ὅπερ ἐστὶν ἡ ἀρχαιοτάτη πηγὴ τῆς ρωσικῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, λέγεται ὅτι μετὰ τὴν κατὰκτησιν τῆς Ταυρικῆς χερσονήσου (Κριμαίας) παρὰ τῶν Ρώσων καὶ μετὰ τὴν βάπτισιν Βλαδιμήρου τοῦ Μεγάλου ἐν Κιέβῳ, ὁ σοφώτατος μητροπολίτης Μιχαὴλ μετεκαλέσατο εἰς Κιέβον, ἐκτὸς πολλῶν Ἑλλήνων λογίων ἐπισκόπων καὶ ἱερέων, καὶ ψάλλας τινάς. Ἐν τῇ Γενεαλογικῇ βιβλίῳ τοῦ μητροπολίτου Κυπριανοῦ λέγεται ὅτι ἐπὶ Ἱεροσλάβου τοῦ Α' υἱοῦ Βλαδιμήρου, ἀκμάσαντος περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΑ' αἰῶνος (+1051) ἦλθον εἰς Ρωσσίαν τρεῖς Ἕλληνες ψάλλται, οἵτινες ἐδίδαξαν τὰς κατανοητικὰς ἐκκλησιαστικὰς μελωδίας τὰς ἐν χρήσει ἐν Κων)πόλει. Ἐντεῦθεν ἀποδεικνύεται τρανώτατα ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ εἰσήχθη εἰς Ρωσσίαν ἐκ τοῦ Βυζαντίου. Ὁ ρώσος καθηγητὴς μουσικολόγος Γεώργιος Ἀρνόλδος ἐν τινι διαλέξει αὐτοῦ περὶ τῆς σχέσεως τῆς ρωσικῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς πρὸς τὴν βυζαντινὴν καὶ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἀπέδειξε πειστικώτατα τὴν κατ' εὐθεῖαν Βυζαντινὴν καταγωγὴν τῆς ρωσικῆς ἐκκλησιαστικῆς

μουσικῆς. Ὁ αὐτὸς ἀποδεικνύει μάλιστα ὅτι ἡ λέξις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ρωσικῆς μουσικῆς, Demestweniki παράγεται ἐκ τῆς ἐλληνικῆς λέξεως δῆμος καὶ σημαίνει μουσικὴν τοῦ λαοῦ, ὁμοίαν τῇ τῆς ἐσπερίας *cantus vulgaris*. Ρώσσοι δὲ ἱστορικοὶ ὁμιλῶν περὶ τῶν μοναχῶν τῆς Καζανείου παρθενικῆς μονῆς γράφει «Ὑπάρχει παρ' αὐταῖς τυπικᾶρης, πρὸς δὲ δύο ἀρχηγοὶ τῆς ψαλμωδίας· ψάλλουσι κατὰ τὰ ἀρχαῖα ἀγκιστροειδῆ σημεῖα εἰς ὅκτῳ ἤχους διάφορα μέλη. Δευτέραν δὲ ψαλμωδίαν ἀποτελοῦσι τὸ «Ἀξιὸν ἐστίν», τὰ Κοινωνικά, τὰ Μεγαλυνάρια κτλ. Τρίτη ἡ Δομεστίκειρος κατὰ ἀγκιστροειδῆ σημεῖα, ἐπίσης διὰ τὸ «Ἀξιὸν ἐστίν», Μεγαλυνάρια, Προκείμενα κτλ. ψάλλουσι τὰς μεγάλας ἑορτὰς καὶ ἡ ψαλμωδία αὕτη δὲν δεικνύει Πρωτον ἢ Ἑκτον ἤχον· ψάλλουσι δὲ λίαν τακτικῶς καὶ συμφώνως». Ἡ ἀνωτέρω διήγησις τοῦτο μὲν βεβαίως τὴν διήγησιν τοῦ Χρονογράφου περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς τῆς μετενεχθείσης ἐκ τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν Ρωσσίαν ἐπὶ Ἱεροσλάβου, τοῦτο δὲ δείκνυσιν οἷα ἦν καὶ ἡ ψαλμωδία ἐν τῇ ἐλληνικῇ ἐκκλησίᾳ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους.

Περὶ τοῦ χαρακτῆρος δὲ τῆς πρώτης μουσικῆς παρὰ τοῖς Ρώσοις, οὐδὲν θετικὸν δυνάμεθα εἰπεῖν, καθόσον καὶ οὐδὲν μνημεῖον περιεσώθη ἄχρις ἡμῶν. Ὡς δὲ ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία μετεχειρίζετο τὸ πρῶτον ὡς μουσικὰ σημεῖα τὰ γράμματα τοῦ ἐλληνικοῦ ἀλφαβήτου, οὕτω καὶ ἡ Ρωσικὴ τὰ σλαβωνικά· ἀλλὰ μετὰ μικρὸν μετέβαλον οἱ Ρῶσοι τὴν μουσικὴν αὐτῶν σημειογραφίαν. Ἐν τῇ ρωσικῇ ἐκκλησίᾳ ἀνέκαθεν διεκρίνοντο διάφορα μέλη,⁸¹⁷ οἶον, ἐλληνικόν, βουλγαρικόν, κίεβιον, σημαδικόν κτλ. Τὸ τελευταῖον τοῦτό ἐστιν ἐλληνοσλαβικόν, δηλ. σχηματισθὲν ἐκ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἐν σλαβικῇ γῇ, καὶ λαβὼν σημειογραφίαν ἰδίαν, διάφορον τῆς ἀρχαίας καὶ νέας ἡμετέρας. Ἡ ἐλληνικὴ δὲ καταγωγὴ τοῦ μέλους τούτου ἀποδείκνυται ἐκ τῶν χαρακτῆρων τῶν πρώτων μουσικῶν βιβλίων, ἐκ τῆς συστάσεως τῶν πρώτων ἐν Ῥωσσίᾳ ἀρχιερέων ἐξ Ἑλλήνων, καὶ ἐκ τοῦ χοροῦ τῶν πρώτων ψαλτῶν ἐπίσης Ἑλλήνων. Ἡ μελωδία τοῦ μέλους τούτου εἰσαχθεῖσα εἰς Ῥωσσίαν ὑπὸ Ἑλλήνων, ἐγένετο γνωστὴ ὑπὸ τὴν χειραγωγίαν αὐτῶν εἰς τοὺς ρώσσους ψαλτάς, οἵτινες ἐμελοποίησαν στιχηρὰ πρὸς τιμὴν ρώσων ἁγίων κατὰ τὸ μέλος τοῦτο ἐπὶ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, ὥστε ἐστὶν ἀρχαιότατον. Τοῦ ἐλληνι-

817) Ἐπιστολὴ ὑπὸ ἡμερ. 15 ὁκτωβρίου 1883 Ἀποστόλου Χριστοδούλου ἐκ Κιέβου πρὸς τὸν παναγιώτατον οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Ἰωακείμ τὸν Γ', δημοσιευθεῖσα ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ («Ετος Δ', τεῦχος ΙΘ', 1884 σ. 268—270 ἐν ὑποσημειώσει).

καὺ μέλους διακρίνουσι δύο ἐποχάς· ἐπὶ τῆς πρώτης, ἀρχομένης ἀπὸ τοῦ ΙΑ—ΙΔ αἰῶνος· κατὰ τὸ μέλος τοῦτο ἐμελοποιούντο τὰ Κοντάκια διὰ διαφόρου ἢ τὰ λοιπὰ μέλη σημειογραφίας· ἀπὸ τοῦ ΙΔ—ΙΖ' αἰῶνος δὲν ἀπαντῶσι βιβλία μουσικὰ μετὰ τοῦ μέλους τούτου. Ἡ δευτέρα αὐτοῦ ἐποχὴ ἀρχεται ἀπὸ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος. Τὸ ἑλληνικὸν μέλος πάντοτε καὶ πρὸ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἦν ἐν χρήσει παρὰ τοῖς χριστιανοῖς τῆς νοτιοδυτικῆς Ρωσσίας, οἵτινες ἐπειρῶντο ὅπως διὰ τῆς γνώσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ μουσικῆς ἀντενεργῶσι τοῖς προσηλυτιστικοῖς σκοποῖς τῶν Οὐνιτῶν. Ἐν τῇ μεγάλῃ δὲ Ρωσσίᾳ ἐγένετο γνωστὸν καὶ πάλιν ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Νίκωνος († 1649), ὅστις οὐ μόνον προσεχάλεσεν ἐκ τῆς κάτω Ρωσσίας ἑλληνας καὶ ρώσσους μουσικούς· γινώσκοντας τὴν ἑλληνικὴν μουσικὴν, ἀλλὰ καὶ ἔπεμψεν εἰς Ἱερουσαλὴμ Ἀρσένιόν τινα Σουχανόβαν, ὅπως σπουδάσῃ τὴν τέξιν καὶ τὴν μουσικὴν τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, καὶ ὅστις ἐπανέλθων εἰς Ρωσσίαν μετήνεγκεν οὐκ ὀλίγα ἑλληνικὰ μουσικὰ χειρόγραφα. Ἡ ἀρχαία σημειογραφία, ὡς καὶ ἡ πρὸ τοῦ Νίκωνος ὑπάρχουσα ἐν χρήσει ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ, σώζεται νῦν παρὰ τοῖς Ρώσσοις σχισματικῶς (Ρασκολνίκους).

Ἐν τῇ μονῇ τῆς Κιεβίου Λαύρας τῆς κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα ἰδρυθείσης εἶναι ἐν χρήσει ψαλμῳδία, ἥτις κρίνεται διάφορος πάσης ἄλλης ὀφισταμένης ἐν Ρωσσίᾳ. Τὰ περιέχοντα τὴν ψαλμῳδίαν ταύτην μουσικὰ βιβλία εἰσὶ γεγραμμένα ἐπὶ μονοφωνίας, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ εὐμαθεστάτου καθηγητοῦ τῆς ἐν Χάλκῃ θεολογικῆς σχολῆς Ἀποστολῆ Χριστοδούλου⁸¹⁸, φέρουσι δὲ σημειογραφίαν ὀλίγον διάφορον τῆς σημερινῆς ἐκκλησιαστικῆς σημειογραφίας ἐν Ρωσσίᾳ. Μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἔψαλλον πάντες ἐν μιᾷ φωνῇ, ὡς εἰσὶ συντεταγμένα τὰ μουσικὰ ταῦτα βιβλία, ἀλλὰ κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας ἐπὶ τῶν ἐπὶ μιᾷ φωνῆς τούτων βιβλίων ἐφήρμοσαν πιστότατα, ὡς διατείνονται, τριφωνίαν δι' ἰταλικῆς σημειογραφίας. Ἐν ταῖς λοιπαῖς ρωσικαῖς ἐκκλησίαις τῶν πόλεων, ἔνθα ὑπάρχει συγκεκριτὸν χορὸς ψαλτῶν, ὑπάρχει ἐν χρήσει τετραφωνία, ἐν δὲ ταῖς τῶν κωμοπόλεων καὶ χωρίων μονοφωνία, ὡς ὑπάρχοντος ἐνὸς μόνου ψάλτου. Τὴν ἐν τῇ Λαύρᾳ τοῦ Κιέβου μουσικὴν ἀποκαλοῦσιν οἱ Ρῶσσοι ἑλληνικὴν, ἴσως διότι τὸ πάλαι ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ μετεχειρίζοντο καθαρῶς τὴν ἑλληνικὴν βυζαντινὴν μουσικὴν, νῦν δέ, καίπερ μετέβαλον αὐτήν, νομίζουσιν ὅτι κατέχουσιν αὐτὴν εἰσέτι.

Ἐνταῦθα προσθετέον ὅτι τὴν Βυζαντινὴν μουσικὴν διετήρησεν ἡ

ρωσσική Ἐκκλησία μέχρι τῶν μέσων σχεδὸν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ὅτε ἡ Ρωσσία ἐπομένῃ εἰς λόγους τὸ μὲν τοπικούς, τὸ δὲ ἐθνικῆς φιλοτιμίας εἰσήγαγε τὴν νῦν ἐν χρήσει οὖσαν τετραφωνίαν. Ἡ μουσικὴ αὕτη ἀφισταμένη τόσοις τῆς ἡμετέρας ὅσον καὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς, ἐκ μὲν τῆς πρώτης διετήρησεν ἀμυδρὰν τινα διάκρισιν τῶν ἤχων, ἐκ δὲ τῆς δευτέρας παρέλαβε τοὺς μουσικοὺς μόνον χαρακτῆρας.

«Πεπαιδευμένος ἱερεὺς Ρῶσσοις, ὃν ἀπήντησα ἐν Βιέννῃ—γράφει ὁ σοφὸς ἡμέτερος φίλος Α. Ρ. Ραγκαβῆς⁸¹⁹—μοὶ διεβεβαίωσεν ὅτι ἐν Κιέβῳ ὑφίσταται ἀρχαῖον μοναστήριον ἀρνηθὲν σταθερῶς νὰ παραδεχθῇ τὸν ὑπὸ Χερουβίνη καὶ ἄλλων γενόμενον ἐν Ρωσσίᾳ νεωτερισμὸν περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν, καὶ ἐμμένον μετὰ θρησκευτικοῦ σεβασμοῦ εἰς τὴν ἀπ' ἀρχῆς παραδεδεγμένην, ἥτις ἦν βεβαίως ἡ ἐκ Βυζαντίου μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῶν χριστιανικῶν τελετῶν εἰς Ρωσσίαν μετενεχθεῖσα». Περὶ τῆς σημερινῆς ρωσσικῆς μουσικῆς ὁ σύγχρονος διακεκριμένος τῆς Ρωσσίας μουσικὸς Ν. Ποτούλωβ ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ συνταχθέντι *Χειραγωγῷ* πρὸς ἐκμάθησιν τῆς ρωσσικῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, οὕτως ἀποφαίνεται «Ἐὰν διεσώθῃ ἐν τοῖς σήμερον ὑπάρχουσι παρ' ἡμῖν ὅκτῳ ἤχοις ἡ αὐτὴ ψαλμωδία ἢ τὸ αὐτὸ μέλος, ἅτινα ἐτέθησαν ἐπὶ τῶν ὅκτῳ τόνων ὑπὸ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, λίαν δύσκολον ὀρίσαι σήμερον. Ἀξιοπιστῶς ὁμῶς δυνάμεθα εἰπεῖν α) ὅτι τὰ διατηρηθέντα μέλη ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς βιβλίοις ἀνάγουσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν μέχρι τῶν πρώτων χρόνων τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν Ρωσσίᾳ· περὶ τούτου ἐπείσθην παραθεῖς τὰ μέλη τῶν ἀρχαιοτάτων χειρογράφων τοῦ ΙΑ' αἰῶνος πρὸς τὰ μέλη τοῦ ΙΣΤ' καὶ ΙΖ' αἰῶνος· β) ὅτι ἕκαστος τῶν ἤχων περιστρέφεται περὶ τὴν ἰδιάζουσαν αὐτῷ μελωδίαν· γ) ὅτι ὁ χαρακτῆρ τῶν μελῶν ἐκφράζει πάντοτε τὴν ἔννοιαν τοῦ κειμένου, ὅπερ ἄδεται, καὶ δ) ὅτι ὁ μουσικὸς ρυθμὸς τοῦ μέλους αὐστηρῶς ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ μέτρον τοῦ κειμένου, τὸ δὲ κείμενον οὐδέποτε ὑποτάσσεται ὑπὸ τὸν μουσικὸν ρυθμόν».

819) Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια. Ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἔτος Δ', τεῦχος ΙΘ'. σ. 271

ΜΕΡΟΣ Γ'.

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ

ΑΠΟ ΤΟΥ ΟΓΔΟΥ Μ. Χ. ΑΙΩΝΟΣ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ ΗΜΑΣ ΧΡΟΝΩΝ

ΟΙ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΝ ΑΧΡΙ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΑΚΜΑΣΑΝΤΕΣ ΑΣΜΑΤΟΓΡΑΦΟΙ ΚΑΙ ΥΜΝΟΓΡΑΦΟΙ

Κοσμάς ὁ μελωδός, Ἱεροσολυμίτης καὶ Ἀγιοπολίτης ἐπικαλούμενος, ὁ καὶ ἐπίσκοπος Μαΐουμᾶ τῆς Γάζης, ᾠματογράφος ἐκ τῶν μάλιστα κρατίστων (+ 750). Τοῦτον ὀρφανὸν ὄντα καὶ πτωχὸν καὶ ἄπορον υἱοθέτησεν ὁ τοῦ Δαμασκηνοῦ Ἰωάννου πατὴρ Σέργιος καὶ συνεσπούδασε μετὰ τοῦ φωστῆρος τῆς Δαμασκοῦ παρὰ τῷ σοφῷ Κοσμᾷ τῷ ἐξ Ἰταλίας Ξένῳ ἢ Ἰκέτῃ. Οὗτος, ὃν ὁ Σουτῳ δας ὀνομάζει *εὐφρεστάτορ καὶ πρέορτα μουσικῇν ὅλως τὴν ἐναρμόνιον*⁸²⁰ «συνέγραψεν, ὡς λέγει ὁ Οἰκονόμος⁸²¹, τοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ νῦν ψαλλομένους ᾠματικούς κανόνας, ἄλλους τε, καὶ εἰς τὰς Δεσποτικὰς ἑορτάς, ἐν οἷς καὶ ῥήσεις καὶ λέξεις καὶ ἔννοιαι τῶν θείων Γραφῶν διαλάμπουσι, καὶ Θεολογίας ἀκρίβεια θεσμοφδεῖ· ἡ τοῦ μέλους ἡδύτης καὶ τῆς εὐγλωττίας ἡ χάρις, γλυκυτέρα μέλιτος». Οἱ δὲ ᾠματικοὶ αὐτοῦ Κανόνες εἰσὶ κατὰ λογάδην τε καὶ ἱαμβικούς⁸²²,

820) Βλ. Fabricii Biblioth. Graec. T., XI, 173. Harl.

821) Περὶ τῶν Ο' Ἑρμηνευτῶν, τομ. Δ', σ. 742.

822) Σῳζεται ἐν τῇ δημοσίᾳ τῶν Παρισίων Βιβλιοθήκῃ, χειρόγραφον ἐπιγραφόμενον «Ἑρμηνεία τῶν Κανόνων τοῦ σοφωτάτου Κοσμᾶ τοῦ μελωδοῦ», ὅπερ ἐκ τῆς ἐν Φαναρίῳ βιβλιοθήκης τοῦ Παναγίου Τάρου δωρηθὲν ὑπὸ τοῦ μακαριωτάτου πατριάρχου Ἱεροσολύμων Πολυχάρπου τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς μητροπόλεως Ἀγγιᾶλου, ἐκείθεν ἐκλάπη ἢ ἐπωλήθη. (Ἴδε Εὐαγγελικὸν Κήρυκα 1871. Περίοδος Β', ἔτος Γ, ἀριθ. 5 σ. 459 ἐν σημειώσει).

διὸ καὶ ἐπωνομάσθη οὐ μόνον κατ' ἐξοχὴν μελωδός, ἀλλὰ καὶ ποιη-
τῆς. Ὁ τοῦ Δαμασκηνοῦ βιογράφος Ἰωάννης ὁ Ἱεροσολύμων καὶ ὁ
Κάλλιστος συμφώνως ὁμολογοῦσιν ὅτι ὁ ἱερός Κοσμάς συνέγραψε πολ-
λοὺς Κανόνας καὶ πολλὰ Τροπάρια· ὁ Κεδρηνός⁸²³ ὀνομάζει αὐτὸν
ὁμωδόν. Μεταξὺ τῶν πανηγυρικῶν κανόνων αὐτοῦ τὴν ὑπέροχον θέ-
σιν κατέχει ὁ κανὼν εἰς τὴν Χριστοῦ Γέννησιν, οὗτινος τὸ πρῶτον
Τροπάριον «Χριστὸς γεννᾶται δοξάσατε, Χριστὸς ἐξ οὐρανῶν ἀπαν-
τήσατε» ἐλήφθη αὐτολεξεῖ ἐκ τῆς ἀρχῆς τοῦ πανηγυρικοῦ λόγου τοῦ
Ναζιανζηνοῦ Γρηγορίου, οὗ ἡ ἀρχὴ «Χριστὸς γεννᾶται δοξάσατε,
Χριστὸς ἐξ οὐρανῶν ἀπαντήσατε· Χριστὸς ἐπὶ γῆς ὑψώθητε, ἄσατε
τῷ Κυρίῳ πᾶσα ἡ γῆ». Τὸ τῆς Θ' ὥδης Τροπάριον «Μυστήριον ξέ-
νον ὁρῶ καὶ παραδόξον» ἐλήφθη ἐκ τοῦ εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς ἐνανθρω-
πήσεως λόγου τοῦ χρυσορρήμονος Ἰωάννου, οὗ ἡ ἀρχὴ «Μυστήριον
ξένον καὶ παραδόξον βλέπω». Καὶ τὸ Β' Τροπάριον τῆς Α' ὥδης
«Ρεύσαντα ἐκ παραβάσεως Θεοῦ τὸν κατ' εἰκόνα γενόμενον» ἠρανίσθη
ὁ μελωδὸς ἐκ τῶν τοῦ Θεολόγου ρημάτων τῶν ἀπαντῶντων ἐν τῷ εἰς
τὴν Χριστοῦ Γέννησιν λόγῳ αὐτοῦ «Ἵνα ρεύσαντας ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ εὖ
εἶναι διὰ κακίαν, εἰς αὐτὸ πάλιν ἐπαναγάγῃ διὰ σαρκώσεως». Ἐκ τοῦ
λόγου τοῦ Θεολόγου ἠρανισμένα εἰσὶ καὶ τὸ β' καὶ γ' Τροπάριον τῆς
Γ' ὥδης. Ὡσαύτως ἐκ τῶν εἰς τὰ Φῶτα λόγων τοῦ αὐτοῦ θείου πα-
τρός, ὧν τοῦ μὲν ἡ ἀρχὴ «Πάλιν Ἰησοῦς ὁ ἐμός», τοῦ δὲ «Χθὲς τῇ
λαμπρᾷ τῶν Φώτων» ὁ θεσπέσιος μουσουργὸς ἐμελούργησε τὸ α' καὶ
β' καὶ γ' Τροπάριον τῆς ΣΤ' ὥδης τοῦ Κανόνος τῶν Θεοφανείων, τὸ
γ' Τροπάριον τῆς Ζ' ὥδης καὶ ἄλλα. Ὁ φιλογρηγόριος ἱερός μελωδὸς
ἠρανίσθη τὸ γ' Τροπάριον τῆς Δ' ὥδης τοῦ κατὰ λογάδην Κανόνος
τῆς Πεντηκοστῆς «Σῆμα Θεότητος φέρον τοῖς Ἀποστόλοις ἐν πυρὶ
Πνεῦμα κατεμερίσθη καὶ ξέναις γλώσσαις ἐνέφηνεν, ὡς πατρόθεν θεῖον
σθένος ἐρχόμενόν ἐστιν αὐτοκέλευστον», ἐκ τοῦ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύ-
ματος ἡρωϊκοῦ τούτου λόγου τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου τοῦ ἐν τοῖς
Ἀπορρήτοις περιεχομένου :

«Οἷς ρά καὶ ἐν γλώσσησι πυρὸς μετέπειτα μερίσθη

» Σῆμα φέρον θεότητος, ὅτ' ἐκ χθονὸς ἄλτο Σαωτήρ.

» Καὶ γὰρ πῦρ θεὸν οἶδα τακοῖς, ὡς φῶς ἀγαθοῖσιν».

Τὸν εἰς τὴν γενέθλιον τοῦ Κυρίου ἡμέραν κανόνα ἐτόνισεν εὐτά-
κτως ὁ ἱερός ἀσματογράφος εἰς ἥχον Α'. Τῷ Β' ἥχῳ ἐχρήσατο εἰς τὴν

823) Ἑκκλησιαστ. Ἱστορ. σ. 456. — Migne, tom. 98 Fabricii, σ. 173,
Cave σ. 410.

δευτέραν ἑορτὴν τοῦ Κυρίου, ἦτοι τῶν Θεοφανείων⁸²⁴. Τῷ Γ' ἤχῳ εἰς τὴν τρίτην ἑορτὴν τοῦ Κυρίου, τὴν Ὑπαπαντὴν· τῷ Δ' δέ, εἰς τὴν τετάρτην ἑορτὴν, τῶν Βαΐων· ὁ θεὸς μελωδὸς ἐρχόμενος εἰς τὴν Μεγάλην Ἑβδομάδα τῶν παθῶν, παραλείπει τὸν Πλ. Α' ἤχον ὡς πανηγυρικόν, χρῆσιν δὲ ποιεῖται τοῦ Β' καὶ Πλ. Β' κατακόρως, ὡς ὄντων ἀμφοτέρων πενθίμων ἤχων. Ἐν τῇ ἑορτῇ τῆς Πεντηκοστῆς μεταχειρίζεται τὸν Βαρύν, ἐν δὲ τῇ τελευταίᾳ ἑορτῇ, τῆς Ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ⁸²⁵ τὸν Πλ. Δ'⁸²⁶. Ὁ θεὸς Κοσμάς ἐποίησε καὶ κανόνας εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν τοῦ Σωτῆρος «Χοροὶ Ἰσραὴλ ἀνίχμους ποσί», εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου «Πεποικιλμένη τῇ θεῇ δόξῃ» καὶ ἄλλους πολυαριθμούς. Εἰς τοὺς περισσοτέρους τῶν κανόνων αὐτοῦ προσαρμόζει ἐν τοῖς τροπαρίοις ἐκάστης ὥδης τὸ αὐτὸ τέλος, ὃ λέγεται ἐπ' ὁδός⁸²⁷. Ὡς γνήσια προϊόντα τοῦ ἀθλητοῦ τῆς Παλαιστίνης Κοσμά θεωροῦνται καὶ οἱ ἐξῆς κανόνες, α) εἰς Ἰωσήφ τὸν Μνήστορα, Δαβὶδ τὸν Βασιλέα καὶ Ἰακώβ (26 δεκεμβρίου), β) εἰς τὸν μεγαλομάρτυρα Γεώργιον (23 ἀπριλίου) καὶ γ) εἰς τὸν Θεολόγον Γρηγόριον⁸²⁸.

824) Ἡ τῆς περιτομῆς ἑορτὴ, ὡς νομικωτέρα καὶ ἰουδαϊκωτέρα, παρελείφθη. Ὡσαύτως καὶ ἡ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ παρελείφθη ὡς συμπίπτουσα ὅτε μὲν πρὸ τῶν Βαΐων, ὅτε δὲ μετὰ τὴν Βαϊοφόρον.

825) Ἰστέον ὅτι ὁ Ἰωάννης Ζωναρᾶς διηγεῖται, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Νικοδήμου Ἀγιορείτου (Ἑορτοδρόμιον ἦτοι Ἑρμηνεία εἰς τοὺς ἁσματικούς Κανόνας τῶν Δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν ἑορτῶν, ἐν Βενετίᾳ 1836 σ. 55) ὅτι ὁ θεσπέσιος Κοσμάς ἀφοῦ παρέδωκεν εἰς τὰς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ τὸν τῆς Ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ μελισταγῆ Κανόνα αὐτοῦ, παρέστη ποτὲ ἀγνώριστος εἰς τὸν ἐν Ἀντιοχείᾳ ναόν, ἔνθα ἤκουσε ψαλλόμενον αὐτὸν κατὰ διάφορον μέλος καὶ παρεφθαρμένως· ἔψεξε δὲ τότε τοὺς ψάλλοντας. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ψάλλται ἐδυσπίστουν ἂν ὁ ψέγων αὐτοὺς ἦτο πράγματι ὁ μουσουργὸς τοῦ Κανόνος, ἀπή-ἐδυσπίστουν δὲ πρὸς μαρτυρίαν νὰ ποιήσῃ καὶ ἕτερόν τι τοιοῦτον μελῶδημα, ὁ Κοσμάς ἐμελούργησε τὴν δευτέραν Θ' ὥδην καὶ ἐτόνισεν αὐτὴν μουσικώτατα, ὡς ἐμπειρότατος τῆς μουσικῆς, μεταχειρισθεὶς ὡς Ἀκροστιχίδα διὰ ταύτην τὸ τελευταῖον Τροπάριον τῆς Η' ὥδης. Περὶ τούτου ἐγράψαμεν καὶ ἐν τῇ 151 Σημείωσει τοῦ παρόντος συγγράμματος.

826) Ἑρμηνείαν εἰς τοὺς κανόνας τούτους ἶδε ἐν τῷ Ἑορτοδρομίῳ τοῦ Νικοδήμου Ἀγιορείτου. Ἐν Βενετίᾳ 1836.—Προσέτι σημειωτέον ὅτι εἰς πάντας τοὺς πλήρεις καὶ ἑλλειπεῖς κανόνας τοῦ θείου Κοσμά Γεώργιος (Γρηγόριος) ὁ Κορίνθου ἐποίησε λεπτομερεῆ ἑρμηνείαν, εἰς δὲ τοὺς κανόνας τῶν μεγάλων ἑορτῶν κατέλιπεν ἑρμηνείαν Θεόδωρος ὁ Πρόδρομος. (Allatius de Georgiis).

827) Ἰστέον ὅτι τὸ αὐτὸ δὲν παρατηρεῖται εἰς τὸν κατ' ἀλφάβητον Κανόνα τῆς Ἀναλήψεως.

828) Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ὁ θεὸς Κοσμάς συνέγραψεν ἑρμηνείαν εἰς τοὺς ψαλμοὺς τοῦ Δαβὶδ διὰ στίχων, καὶ ἑρμηνείαν τῶν ιστοριῶν τῶν ἀπαντωσῶν εἰς τοὺς στίχους Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου.

Νικηφόρος ὁ Θεοτόκης ἀναφέρει ὅτι ὁ ἱερός Κοσμάς ἐποίησε καὶ τὸν εἰς τὴν Θεοτόκον ὕμνον «Τὴν τιμιωτέραν τῶν Χερουβὶμ» ὕπερφαίνεται πιθανόν, διότι ὁ μελωδὸς οὗτος συνέταξε Τετραψῆδιον εἰς τὸ Μέγα Σάββατον, ἔνθα αἱ λέξεις αὗται ἀποτελοῦσι τὸν Εἰρμόν τῆς Θ' ᾠδῆς, ἣ καὶ διότι, κατὰ τὴν μαρτυρίαν Νικηφόρου τοῦ Καλλίστου, ὁ ὕμνος οὗτος ἐποιήθη τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν, ἡμέραν θλίψεως ἰδιαίτερας διὰ τὴν μητέρα τοῦ Ἰησοῦ⁸²⁹. Προσέτι ὁ Κοσμάς ἐποίησε δι' ἐκάστην ἡμέραν τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος βραχύτερα ποιήματα ὀνομαζόμενα κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ᾠδῶν Διψῆδιον, Τριψῆδιον, Τετραψῆδιον, καὶ διὰ μὲν τὴν Μ. Δευτέραν ὥρισε Α' Η' καὶ Θ' ᾠδὴν (Τριψῆδιον), διὰ τὴν Μ. Τρίτην Η' καὶ Θ' ᾠδὴν (Διψῆδιον), διὰ τὴν Μ. Τετάρτην Γ' Η' καὶ Θ' ᾠδὴν, διὰ τὴν Μ. Πέμπτην Δ' Η' καὶ Θ', τὴν Μ. Παρασκευὴν Ε' Η' καὶ Θ' καὶ τὸ Μ. Σάββατον ΣΤ' Ζ' Η' καὶ Θ' (Τετραψῆδιον). Εἰς τοῦτο δ' εὔρε μιμητὰς τὸν Θεόδωρον καὶ Ἰωσήφ, οἵτινες εἰς ἄλλας ἡμέρας καὶ ἰδίᾳ τῆς Μ. Τεσσαρακοστῆς ἐποίησαν ἐπίσης Τριψ-

829) Εἰς τὸ Τροπάριον «Τὴν τιμιωτέραν τῶν Χερουβὶμ» προετάχθη βραδύτερον ὁ ὕμνος «Ἀξιόν ἐστιν». Περὶ τῆς καθιερώσεως τοῦ ὕμνου τούτου εἰς γενικὴν ἐκκλησιαστικὴν χρῆσιν ὑπὸ τῆς Συνόδου Κωνσταντινουπόλεως ἀναφέρεται ἐν τῷ «Νέῳ Μαρτυρολογίῳ» (Ἐν Βενετίᾳ 1793) ἡ ἐξῆς διήγησις, γραφεῖσα ὑπὸ τοῦ ἡγουμένου Σεραφεῖμ τῷ 1548: 'Ἐν Ἀγίῳ Ὁρεὶ πλησίον τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος ὑπάρχει εὐρεῖα κοιλάς, ἐφ' ἧς εὐρίσκοντο διεσπαρμένα κελλίῳ μοναζόντων. Ἐν τινὶ τῶν κελλίων ἔζη γέρων μοναχὸς μετὰ τινος δοκίμου, ἀμφότεροι δὲ διῆγον βίον αὐστηρὸν καὶ ἀληθῶς πνευματικόν. Ὁ γέρων Κυριακὴν τινα ἀφήσας μόνον ἐν τῷ κελλίῳ τὸν δόκιμον μετέθετο εἰς τὸ ἐν Καρεαῖς Πρωτάτον διὰ νὰ ἀκροασθῇ τῆς θείας λειτουργίας. Μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ξένος μοναχὸς κρούει τὴν θύραν τοῦ κελλίου, καὶ γίνεται δεκτὸς ὑπὸ τοῦ δοκίμου μετὰ φιλοφροσυνῶν. Ὅτε δ' ἐπλησίασεν ἡ συνήθης ὥρα τῆς προσευχῆς ἔστησαν ἀμφότεροι προσευχόμενοι, τὸν δὲ ὕμνον «Τὴν τιμιωτέραν τῶν Χερουβὶμ» ἔψαλεν ὁ δόκιμος ὡς ἐποίησεν αὐτὸν ὁ Κοσμάς Μαΐουμα ἐπίσκοπος, ὁ δὲ ξένος διαφορτρόπως, προτάξας τὸ «Ἀξιόν ἐστιν». Ὁ δόκιμος κατηυφράνθη ἐκ τοῦ θαύματος ὕμνου τοῦ ξένου, διὸ καὶ ἐνθέρμως καθιεκέτευσεν αὐτὸν ἐν ἀντιγραφῇ τὸν ψαλέντα ὕμνον. Ἀλλ' ἐλλείψει χάρτου καὶ μελάνης, ὁ ἄγνωστος ἐζήτησε λιθίνην πλάκα, καὶ διὰ τοῦ δακτύλου αὐτοῦ ἔγραψε τὸν ὕμνον, καὶ ὡς τοῦ θαύματος, αἱ λέξεις τόσον καθαρῶς καὶ εὐκρινῶς ἔχαράσσοντο, ὡς ἡ πλάξ νὰ συνίστατο ἐξ ἀπαλοῦ κηροῦ. Καὶ ὁ μὲν ἄγνωστος παραδοὺς τὴν πλάκα τῷ δοκίμῳ ἐγένετο ἄφαντος, ὁ δὲ γέρων μοναχὸς ἐπιστρέψας εἰς τὸ κελλίον αὐτοῦ εὔρε τὸν μαθητὴν αὐτοῦ ψάλλοντα νέον ὕμνον ἄγνωστον αὐτῷ. Μαθὼν δὲ τὰ διατρέξαντα, ἀνήγγειλε τὸ θαῦμα τῷ ἡγουμένῳ τῆς μονῆς καὶ τοῖς ἀρχουσι τοῦ Ἀγίου Ὁρους, παρ' ὧν ἡ πλάξ ἐστάλη εἰς τὰ Πατριαρχεῖα (+980) πατριαρχούντος Νικολάου τοῦ Χρυσοβέργου. Τῆς Συνόδου δὲ συνελευσέως, καθιερώθη ὁ ἀγγελικὸς οὗτος ὕμνος εἰς γενικὴν ἐκκλησιαστικὴν χρῆσιν. — Ἀκολουθία εἰς τὸ Ἀξιόν ἐστιν συνετάχθη, ὑπὸ τοῦ σοφοῦ μοναχοῦ Βενεδίχτου τῷ 1838 καὶ ἐξεδόθη ἐν Ἀθήναις.

δια⁸³⁰. Ἰστορεῖται ὅτι ὁ ἱερός Κοσμάς μετὰ τοῦ Δαμασκηνοῦ συν-
έταξαν καὶ Γραμματικὴν τῆς Μουσικῆς, περὶ ἧς ἀλλαχοῦ μνεῖα
ἐγένετο.

Ἰάκωβος Ἐδέσσης ἐπίσκοπος (+710), ἐκ τῶν ὑμνογράφων τῆς
Ἐκκλησίας, συντάξας ὕμνους κατὰ τοὺς ὁκτώ ἤχους.

Ἠλίας Κρήτης ἐπίσκοπος, ὁ καὶ Ἐκδικος ἐπωνυμούμε-
νος, ἐκ τῶν ἀρίστων θεολόγων καὶ ὑμνογράφων τοῦ Η' αἰῶνος. Πα-
ρέστη καὶ εἰς τὴν Ζ' ἐν Νικαίᾳ γενομένην τῷ 787 Οἰκουμενικὴν Σύν-
οδον. Καλεῖται καὶ Θεοτοκαριογράφος ὡς συντάξας Κανόνας εἰς
τὴν Θεοτόκον, ἐξ ὧν ὁ εἰς ἤχον Δ' πρὸς τὸ «Θαλάσσης τὸ ἐρυ-
θραῖον πέλαγος» ἀνευ τῶν ὑστέρων Θεοτοκίων εὑρηται εἰς τὸ Μέγα
Θεοτοκᾶριον Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου. Συνέγραψε πρὸς τοῖς ἄλλοις
καὶ σχόλια εἰς τοὺς λόγους τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου⁸³¹.

Νικηφόρος Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχης (+806) ἐξ
ἐπισήμου οἰκογενείας ἔλκων τὸ γένος, μυστικισὺμβουλος πρότερον
ὑπῆρξε τοῦ αὐτοκράτορος Νικηφόρου. Ἐπίσημος διὰ τὸν ὑπὲρ τῆς
Ἐκκλησίας ζῆλον αὐτοῦ, διὰ τὰς μουσικὰς γνώσεις καὶ διὰ τὴν συγ-
γραφικὴν αὐτοῦ ἱκανότητα, ἣν ἐκθειάζει ὁ ἱερός Φώτιος⁸³².

Θεόδωρος Στουδίτης⁸³³, ἔξοχος θεολόγος καὶ ὑμνογράφος,
υἱὸς τοῦ Φωτίου καὶ τῆς Θεοκτίστης, ἀνεψιὸς Ρωμανοῦ τοῦ με-
λῳδοῦ καὶ αὐτάδελφος Ἰωσήφ τοῦ Θεσσαλονίκης· ἐγεννήθη ἐν Κων-
σταντινουπόλει, ζήσας δὲ 67 ἔτη ἐτελεύτησε τῷ 829. Ἐκλήθη
Στουδίτης ὡς μονάσας βραδύτερον εἰς τὴν τοῦ Στουδίου μονήν· ἠγω-
νίσθη ἐνθέρμως ὑπὲρ τῶν ἀγίων εἰκόνων, ὑπερόριος καὶ ἐπὶ τούτῳ
γενόμενος τρίς· ἀναφέρεται ὅτι εἰς τοὺς Στουδίτας μοναχοὺς ἐδίδα-

830) Ἐκ τῶν Τριψύδιων τοῦ Κοσμά καὶ ἄλλων μουσουργῶν τῶν μελουργη-
σάντων τρεῖς ψάλας καὶ δι' ὅλας τὰς λοιπὰς ἡμέρας τῆς Τεσσαρακοστῆς, πλὴν
τῶν Κυριακῶν καὶ Σαββάτων, ἐκλήθη καὶ ὁλόκληρος ἡ βίβλος ἡ περιέχουσα
τοὺς ὕμνους τῶν ἡμερῶν τῆς Νηστείας μέχρι τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα Τριψύ-
διο ν. Καταχρηστικῶς ὅμως ἡ βίβλος αὕτη ἐκλήθη. Τριψύδιον, διότι δὲν ἐμπε-
ρίχει μόνον τριψύδια, ἀλλὰ καὶ τετραψύδια καὶ ὀκταψύδια καὶ ἐνεαψύδια καὶ
ἄλλους προσέτι ὕμνους ἰδιάζοντος μέλους καὶ μὴ ἀπαρτίζοντας μέρη ψάδων.
Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ὠνομάσθη οὕτως, διότι κατὰ πρῶτον ὅτε ἐγένοντο τὰ Τριψύ-
δια τῆς Μ. ἑβδομάδος τότε ὠνομάσθη Τριψύδιον, ὅπερ καὶ πιθανώτερον, ἔπειτα
δὲ προσετέθησαν τὰ λοιπὰ, ἐξ ὧν ἡ βίβλος, ἐσχηματίσθη, ὡς ἔχει σήμερον.
(Ἴδε καὶ Σιὼν ἐφημερίς ὁρθοσκευτικὴ ἐν Ἀθήναις 1881 ἔτος Α' ἀριθ. 5).

831) Βλ. Fabric. Bibl. Graec. T. VIII p. 430 Harl.

832) Μυριόβιβλος Ἀναγν. 66.—Πρβλ. Migne, 100. Cave, 434. Fabric.
Biblioth. Graec. T. VII p. 603—608 Harl.

833) Κατὰ πλάτος τὸν βίον τοῦ Θεοδώρου ὅρα εἰς τὸν «Νέον Παράδεισον».

σκε τὴν ψαλμωδίαν τῶν ὕμνων. Ἡ κυριωτέρα δὲ ἐνασχόλησις τῶν Στουδιτῶν ἦτο ἡ σύνταξις ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων καὶ ᾠσμάτων. Μεταξὺ τῶν ὕμνογράφων καὶ ᾠματογράφων ὡς μαθηταὶ τοῦ Θεοδώρου διακρίνονται οἱ Στουδίται Συμεὼν, Νικόλαος, Κλήμης, Κυπριανὸς καὶ ἄλλοι. Ἐγραψε διάφορα ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα⁸³⁴, Στιχηρὰ εἰς τὴν 11, 13, 17, 20, 29 ἰανουαρίου, 11 φεβρουαρίου, 23 ἀπριλίου, 23 σεπτεμβρίου, 6, 20 ὁκτωβρίου, 3, 8, 13, 27, 28 νοεμβρίου, 11, 20, 22, 23 δεκεμβρίου. Ἐποίησε πολλοὺς ᾠσματικοὺς κανόνας καὶ ὁλοκλήρους ἀκολουθίας⁸³⁵. ἐμελώδησε κατὰ τὸν Κωδινόν, μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἰωσήφ, ἐν ταῖς χρόνις Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου, τοὺς κανόνας τοὺς περιεχομένους εἰς τὸ κατανυκτικὸν βιβλίον τοῦ Τριψίδιου, καθήμενος ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Ρωμανοῦ⁸³⁶. διὸ καὶ ποιητὰς κανόνων αὐτοὺς ἀποκαλεῖ· ἐν ταῖς ἐναρμονίαις Τροπαρίαις τοῦ Θεοδώρου τὰ ρητὰ τῆς θείας Γραφῆς πολλαχοῦ κατὰ λέξιν καὶ κατὰ νόημα παραφραστικώτερον ᾠματολογοῦνται. Τοῦ αὐτοῦ Θεοδώρου κάλλιστόν πόνημα κρίνονται καὶ οἱ ἐν τῇ Δαμασκηναίᾳ Ὀκτωήχῳ ἱεροὶ Ἀναβαθμοί, καὶ ὁ εἰς τὴν ἀναστήλωσιν τῶν εἰκόνων κανὼν, περὶ οὗ λέγει Δοσίθεος ὁ Ἱεροσολύμων ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ αὐτοῦ Ἱστορίᾳ ὅτι ἐψάλλετο κατὰ τὴν ἐβδομάδα τῆς Ὀρθοξίας εἰς τὴν λιτανείαν, ἥτις ἐτελεῖτο μετὰ τὸν Ὀρθρον, ὡς καὶ ὁ διὰ τὰς ἀγρυπνίας προωρισμένος παρακλητικὸς κανὼν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν. Ὁ ἱερός Θεόδωρος ἐποίησε τρεῖς πλήρεις κανόνας τοῦ Τριψίδιου, εἰς τὰ Σάββατα τῆς Ἀπόκρεω καὶ τῆς Τυρινῆς καὶ εἰς τὴν τρίτην ἐβδομάδα τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, ὅτε ἐορτάζεται ἡ προσκύνησις τοῦ Τιμίου Σταυροῦ· προσέτι δὲ καὶ τὰ Τετραώδια τῶν Σαββάτων τῆς Β', Γ', Δ' καὶ Ε' ἐβδομάδος τῶν νηστειῶν. Εἰς αὐτὸν ἀποδίδεται τὸ Τυπικὸν τῆς μονῆς τῶν Στουδιτῶν, καὶ ὁ Ἐπιτάφιος Θρήνος «Ἡ ζωὴ ἐν τάφῳ». Ἀριθμεῖται καὶ εἰς τὴν σειρὰν τῶν Θεοτοκαριογράφων, ὡς ποιήσας παρακλητικοὺς κανόνας εἰς τὴν Θεοτόκον.

Ἰωσήφ ὁ Θεσσαλονίκης⁸³⁷, ἀδελφὸς Θεοδώρου τοῦ Στουδί-

834) Τὸν κατάλογον αὐτῶν ἴδε παρὰ Fabric. Biblioth. Graec. T. X, p. 434—474 Harl.

835) Migne, 100. Fabric. 10, σ. 434. Cave, 436.

836) Περί τῶν Ὁ' Ἑρμηνευτῶν Κ. Οἰκονόμου, τομ' Δ'. σ. 750.

837) Ὁ Ἰωσήφ ἐν τῇ Μουσικῇ ἢ Βιβλιοθήκῃ γράφεται Ἰωάννης. Πλὴν τοῦ Ἰωσήφ Θεσσαλονίκης ὑπάρχει καὶ ὁ ὕμνογράφος Ἰωσήφ· ἕτερος δὲ οὐδεὶς. Ὁ Φαβρίκιος τοὺς δύο τούτους Ἰωσήφ (Fabricii Biblioth. Graeca, T. XI, p. 79, Harl.) κατὰ λάθος, εἰς τέσσαρας ἐπολλαπλασίασε.

του. Γενόμενος επίσκοπος Θεσσαλονίκης εξωρίσθη ζπειτα δις και τρις δια τον υπέρ των αγίων εικόνων ένθεον ζηλον αυτού, υπερίορις δέ απέθανε τῷ 833 μ. Χ. Ουτος εκτός άλλων⁸³⁸ έποίησε τον κανόνα της Κυριακής του 'Ασώτου, Τριώδια και στιχηρά εις τας πέντε ημέρας της Τυρινής και εις τας λοιπας ημέρας της Μ. Τεσσαρακοστής, και Τετράδια εις τὰ τέσσαρα των Νηστειών Σάββατα. Κατά την μαρτυρίαν Νικηφόρου του Καλλίστου ο 'Ιωσήφ μετά του αδελφου αυτού Θεοδώρου συλλέξαντες πάντα τὰ μέχρις αυτών ψαλλόμενα Τριώδια κατά τας ημέρας της Μεγάλης Τεσσαρακοστής έτακτοποίησαν αυτά, και προσθέσαντες τὰ ίδια αυτών στιχηρά και τροπάρια συνέταξαν Τριώδιον.

Θεόδωρος και Θεοφάνης οι Γραπτοι⁸³⁹ οι και 'Ομολογηταί καλούμενοι, διετέλεσαν μοναχοι της του αγίου Σαββα μονής. Ήσαν κάτοχοι της τε άραβικής (ώς γεννηθέντες έν 'Αραβία) και έλληνικής γλώσσης, διεκρίθησαν δέ ως άσματογράφοι και ποιηταί. 'Αμφότεροι έποίησαν πολλους άσματικούς κανόνες, στιχηρά ιδιόμελα, και άλλα διάφορα άσματα κοσμοϋντα την εκκλησιαστικήν άσματικήν χοροστασίαν. 'Εποίησαν παρακλητικούς κανόνες, εις την Θεοτόκον, διό και αριθμϋνται έν ταις Θεοτοκαριογραφοις. 'Εξορισθέντες υπό του αυτοκράτορος Θεοφίλου εις Θεσσαλονίκην οι δύο άδελφοι έ-

838) 'Ο 'Ιωσήφ και λόγους συνέγραψεν, οίον, εις την "Υψωσιν του Σταυρου, εις τον άγιον Δημήτριον τον Θεσσαλονικέα και άλλους ανεχδότους. Gave p. 357 και Νικοδήμου Συναξαριστ. 'Ιουλ. ιδ'.

839) Ούτω καλοϋνται διότι ο τελευταίος των εικονομάχων βασιλέων ο Θεόφιλος ένεγράψεν επί του μετώπου των θεοφρόνων αυταδέλφων διά πεφυρακτωμένου σιδήρου 12 στίχους ιαμβικούς, τούς εξής :

«Πάντων ποθούντων προστρέχειν προς την πόλιν

'Οπου πάναγγοι του Θεου Λόγου πόδες

'Εστησαν, εις σύστασιν της Οίκουμένης,

'Ωφθησαν ούτοι τῷ σεβασμῷ Τύπῳ,

Σκεϋή πονηρά δεισιδαίμονος πλάνης

'Εκεῖσε πολλά λοιπόν έξ άπιστίας,

Πράξαντες δεινά αίσχρά δυσσεβοφρόνως,

'Εκεῖθεν ήλάθησαν, ως άποστάται.

Προς την πόλιν δέ του κράτους πεφευγότες

Οϋκ έξαφῆκαν τας άθέσμους μωρίας.

'Οθεν γραφέντες, ως κακοϋργοι, την θεάν

Κατακρίνονται και διώκονται πάλιν».

'Ορα Ζωναρά Χρονικ. ΙΕ' σ. 146 Κεδρην. τομ. Β' σ. 521 και Κ. Οίκουμου Σιωνί την Προσκυνητήν σ. 100.

μέλιζον ἄσματα, ἐκλέξαντες διὰ τὰ τῆς ἐξορίας δεινοπαθήματα αὐτῶν τὸν ἦχον Πλ. Α', ὡς συμπαθητικὸν καὶ φιλοικτίρμονα. Ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐποίησαν τὸ πρὸς τὸν πολιοῦχον ἄγιον τῆς πόλεως Δημήτριον τὸν Μυροβλήτην συμπαθητικὸν προσόμοιον «Δεῦτε μάρτυς Χριστοῦ πρὸς ἡμᾶς, σοῦ δεομένους συμπαθοῦς ἐπισκέψεως καὶ ρῦσαι κεκακωμένους τυραννικαῖς ἀπειλαῖς καὶ δεινῇ μανίᾳ τῆς αἰρέσεως», καὶ τὸν κανόνα τοῦ Μυροβλήτου ἁγίου. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδώρου, γενόμενον τῷ 838, ὁ Θεοφάνης ἐψηφίσθη ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Κ/πόλεως Μεθοδίου ἐπίσκοπος Νικαίας⁸⁴⁰, ἐτελεύτησε δὲ περὶ τὸ 850 μ. Χ. Τὸν Θεοφάνην ὀνομάζει ὁ Σουΐδας ποιητὴν, ὁ Κεδρηνὸς μελωδόν, Νικηφόρος δὲ ὁ Κάλλιστος ἡδύφωνον μουσικὸν αὐλόν. Ἐκ τῶν δύο αὐταδέλφων ὁ Θεοφάνης κατέλιπε κανόνας πολλοὺς ἐν τοῖς Μηναίοις, συμποσούμενους εἰς 150. Ἐκ τούτων διακρίνεται ὁ εἰς τὴν ἀναστήλωσιν τῶν εἰκόνων, ὅστις ἐψάλη τὸ πρῶτον καθ' ἣν στιγμὴν ἐπεσφραγίσθη ὁ θρίαμβος τῆς Ὁρθοδοξίας. «Ἐποίησεν ὁ Θεοφάνης, λέγει ὁ Οἰκονόμος⁸⁴¹, καὶ τὸν εἰς τὴν Κυριακὴν τῆς Ὁρθοδοξίας κανόνα, ἥδιστον πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ ὃν εἰς τὸν προτελευτήσαντα Θεόδωρον, τὸν ἀδελφόν, μετὰ πόθου νύσسونτος τὴν καρδίαν ἁγιοπρεπῶς ἐμελώδησεν». Ὁ Θεοφάνης ἐποίησεν ὀκτῶ κανόνας εἰς τοὺς Ἀγγέλους κατὰ τοὺς ὀκτῶ ἤχους μετὰ στιχηρῶν, κανόνας ὀκτῶ εἰς τοὺς Κεκοιμημένους διὰ τὰ ἀναγινώσκωνται κατὰ τὰ Σάββατα, ὀκτῶ εἰς τοὺς ἁγίους Ἀποστόλους, πέντε ἢ πλειοτέρους εἰς τὴν Θεοτόκον, κανόνα εἰς τὸ Σάββατον τοῦ Λαζάρου (μέχρι τῆς 5' ᾠδῆς), εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα διὰ τὸν ἐσπερινὸν τῆς Πεντηκοστῆς, εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου (μέχρι τῆς 5' ᾠδῆς), εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Θεόδωρον τὸν Γραπτὸν (27 δεκεμβρίου) καὶ Θεοφάνην τὸν Συγριανὸν (12 μαρτίου), καὶ εἰς τὴν σύναξιν Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ (7 ἰανουαρίου). Προσέτι δὲ συνέταξε κανόνας εἰς τοὺς προφῆτας Μαλαχίαν (3 ἰανουαρίου), Ἡσαΐαν (9 ματίου), Ζαχαρίαν (5 σεπτεμβρίου), Ὡσηὲ καὶ Ἰωὴλ (17 καὶ 19 ὀκτωβρίου), Ἀβδίου (19 νοεμβρίου), Ναοὺμ, Ἀββακούμ, Σοφρονίαν, Ἀγγαῖον καὶ Δανιὴλ (1, 2, 3, 16, 17 δεκεμβρίου)· εἰς τοὺς Ἀποστόλους Πέτρον καὶ Τιμόθεον (16, 21 ἰανουαρίου), Ὀνήσιμον (15 φεβρουαρίου), Βαρθολομαῖον, Βαρνάβαν καὶ Ἰούδαν (11, 19 ἰουνίου), Στέφανον, Ματθαίον καὶ Τίτον (2, 9, 25 αὐγούστου), Θωμᾶν, Ἰάκωβον Ἀλφαίου,

840) Οὐκ ὀρθῶς γράφεται ὑπὸ τοῦ Μελετίου (Ἐκκλησιαστ. Ἱστορ. τομ. Β' σ. 270) ὅτι ἄλλος εἶναι Θεοφάνης ὁ Γραπτός, καὶ ἄλλος Θεοφάνης ὁ Νικαίας, διότι αὐτὸς ὁ Θεοφάνης Γραπτὸς ὑπῆρξε καὶ ἐπίσκοπος Νικαίας.

841) Περὶ τῶν Ὁ' Ἑρμηνευτῶν, τομ. Δ'. σ. 751.

Λουκᾶν καὶ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν Κυρίου (6, 9, 18, 23 ὀκτωβρίου), Φίλιππον καὶ Ματθαῖον καὶ Κλήμεντα τὸν Ρωμαῖον (14, 16, 25 νοεμβρίου) καὶ Μάρκον τὸν εὐαγγελιστὴν (25 ἀπριλίου). Εἰς τοὺς ἱεράρχας Ἀθανάσιον Ἀλεξανδρείας, Γρηγόριον τὸν Θεολόγον καὶ Ἰγνάτιον τὸν Θεοφόρον (18, 25, 29 ἰανουαρίου) Νικηφόρον, Λέοντα τὸν Ρωμαῖον καὶ Πολύκαρπον Σμύρνης (9, 18, 23 φεβρουαρίου), Σωφρόνιον καὶ Κύριλλον Ἱεροσολύμων (11, 18 μαρτίου), Νικηφόρον καὶ Κύριλλον Ἀλεξανδρείας (2, 9 ἰουνίου), Βαβύλαν (4 σεπτεμβρίου), Διονύσιον τὸν Ἀρεοπαγίτην καὶ Ἰερόθεον (3, 4 ὀκτωβρίου), Παῦλον Κ/πόλεως, Χρυσόστομον, Γρηγόριον τὸν Νεοκαισαρείας, Πρόκλον, Ἀμφιλόχιον, Πέτρον Ἀλεξανδρείας (6, 13, 17, 20, 23, 25 νοεμβρίου), Σπυρίδωνα Τριμυθούντος (12 δεκεμβρίου) καὶ Εὐτύχιον (6 ἀπριλίου). Εἰς τοὺς ὁσίους μέγαν Ἀντώνιον, Μακκάριον, Ἐρραῖμ (17, 19, 28 ἰανουαρίου), Μαρτινιανὸν (13 φεβρουαρίου), Γερμανὸν (12 μαίτου), Τύχωνα (16 ἰουνίου), Θεόκτιστον (3 σεπτεμβρίου), Ἰλαρίωνα (21 ὀκτωβρίου), Θεόδωρον τὸν Στουδίτην καὶ Νεῖλον (11, 12 νοεμβρίου), Σάββαν τὸν ἡγιασμένον (5 δεκεμβρίου), Νικήταν καὶ Γρηγόριον τὸν Δεκαπολίτην (3, 18 ἀπριλίου). Εἰς τὰς μεγαλομάρτυρας Αἰκατερίναν (25 νοεμβρίου) καὶ Παρασκευὴν (26 ἰουλίου). Εἰς τὰς μάρτυρας Ἀγάθην (5 φεβρουαρίου), εἰς τοὺς 40 Μάρτυρας τοὺς ἐν Σεβαστείᾳ (9 μαρτίου), Σοφίαν μετὰ τῶν θυγατέρων αὐτῆς (17 σεπτεμβρίου) καὶ Εὐγενίαν (24 δεκεμβρίου)· εἰς τὸν μεγαλομάρτυρα Γεώργιον (23 ἀπριλίου), εἰς τοὺς μάρτυρας Πολύευκτον καὶ Γόρδιον (3, 9 ἰανουαρίου), Νικηφόρον, Αὐξέντιον, Πάμφιλον, Προκόπιον καὶ Βασίλειον (9, 14, 16, 27, 28 φεβρουαρίου), Ἀκάκιον (7 μαίτου καὶ 29 νοεμβρίου), Θεόδωρον (8 ἰουνίου), Παντελεήμονα (27 ἰουλίου), Μάμαντα, Βαβύλαν, Σώζοντα, Νικήταν καὶ Πλακίδαν (2, 4, 7, 15, 20 σεπτεμβρίου), Σέργιον καὶ Βάκχον, Εὐλάμπιον καὶ Εὐλαμπίαν, Ἀρέθαν, Δημήτριον (7, 10, 24, 26 ὀκτωβρίου), Ἀκίνδυνον, Γουρίαν, Πλάτωνα καὶ Βενέδικτον (2, 15, 18, 19 νοεμβρίου) καὶ Θύρσον (14 δεκεμβρίου), Λουκιανὸν τὸν ὁμολογητὴν (15 ὀκτωβρίου), Εἰρηνάρχην (28 νοεμβρίου), Εὐθύμιον, Ἀνυσίαν καὶ Μελάνην (26, 30 καὶ 31 δεκεμβρίου), Κλήμεντα καὶ Ξενοφῶντα (23 καὶ 26 ἰανουαρίου), Θεοφύλακτον, Σαβῖνον καὶ ὁσίαν Μαρτῶναν (8, 16, 27 μαρτίου), Χριστόφορον καὶ Πατρίκιον (9, 19 μαίτου), πατριάρχην Μεθόδιον, Φεβρωνίαν καὶ 12 Ἀποστόλους (20, 25, 30 ἰουνίου), Ἀκάκιον, Συμεῶνα καὶ Μαρίαν Μαγδαληνὴν (7, 21, 22 ἰουλίου), Δομέτιον καὶ Ποιμένα (7, 27 αὐγούστου), καὶ Κάρπον (13 ὀκτωβρίου). Ὑπάρχουσι δὲ πλὴν τῶν ἀνωτέρω καὶ ἕτεροι κανόνες φέροντες τὸ ὄνομα τοῦ Θεοφάνους καταχρηστικῶς. Ὁ Θεοφάνης συν-

έγραψε και στιχηρά εις τινας αγίους⁸⁴². Λαμπρά θεωρουνται και τα εις τα Θεοφάνεια τριακοντα στιχηρά, τα ψαλλόμενα από της 2—6 ιανουαρίου, ανά 2ξ καθ' εκάστην.

Στέφανος Σαββαΐτης ως εν τη μονή του αγίου Σάββα μονάσας, ο και 'Αγιοπολίτης επωνυμούμενος, ατε μοναχός διατελέσας της αγίας πόλεως 'Ιερουσαλήμ⁸⁴³, σύγχρονος 'Ιωάννου του Δαμασκηνού, ζήσας δε ασκητικώς, έτελεύτησε τῷ 790⁸⁴⁴. 'Εμελούργησε πολλούς κανόνες, τὸν εις τοὺς ὁσίους πατέρας τοὺς ἐν τῇ μονῇ τοῦ αγίου Σάββα ἀναιρεθέντας (20 μαρτίου) εις ἡχον Πλ. Δ' πρὸς τὸ «' Ἄσμα ἀναμέλψωμεν λαοί», τὸν εις τὴν αγίαν Βαρβάραν και 'Ιωάννην τὸν Δαμασκηνόν (4 δεκεμβρίου), ἀμφοτέρους εις ἡχον Β' πρὸς τὸ «' Ἐν βυθῷ κατέστρωσέ ποτε», τὸν εις τὴν Περιτομὴν τοῦ Κυρίου (1 ιανουαρίου), τὸν εις τὸν ἅγιον Κυριακὸν τὸν 'Αναχωρητὴν (29 σεπτεμβρίου) και ἄλλους. Οὗτος ἐγένετο και ποιητὴς Τροπαρίων ὡς ἀναφέρει ὁ Γραπτὸς Θεοφάνης ἐν τῷ εις τὸν ὅσιον τοῦτον μελουργηθέντι παρ' αὐτοῦ καινί. Εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Μ. 'Εσπερινοῦ τοῦ Γενεσίου της Θεοτόκου ὑπάρχουσι πέντε στιχηρά Στεφάνου τοῦ 'Αγιοπολίτου. Συνέγραψε πρὸς τούτοις και πενήτους ὕμνους εις τὸν θάνατον τοῦ 'Ιησοῦ⁸⁴⁵.

Ταράσιος Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχης (+784), προήδρευσε της Ζ' οίκουμενικῆς Συνόδου, ἦτο δὲ τοῦ φωτεπωνύμου Φωτίου πατραδελφός· ὁ Κουτλουμουσιανὸς Βαρθολομαῖος ὁ 'Ιμβριος καταλέγει και τὸν Ταράσιον μεταξὺ τῶν ἁσματογράφων της 'Εκκλησίας. Εἰς αὐτὸν ἀποδίδονται ὁ εις τὴν γ' εὕρεσιν της κεφαλῆς τοῦ Προδρόμου κανὼν πρὸς ἡχον Πλ. Δ', και τινες χρησμοὶ εις 'Ιαμβικὰ μέτρα πρὸς τὰ ποιήματα «' Ἐσωσε λαὸν θαυματουργῶν δεσπότης» και «' Στείβει θαλάσσης κυματούμενον σάλψ».

'Ανατόλιος Στουδίτης, ἤκμασε περὶ τὸ 770 μ. Χ. μαθητὴς γενόμενος Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου· ἀνὴρ λόγιος και ἁσματογράφος. 'Εποίησε τὰ ἐν τῇ 'Οκτωήχῳ ἐν χρήσει 'Αναστάσιμα στιχηρά τα

842) 11 'Ιανουαρίου. 25 μαρτίου. 23 ἀπριλίου. 1 ἰουλίου. 15 αὐγούστου, 15, 26 σεπτεμβρίου. 9 ὀκτωβρίου. 1 νοεμβρίου. 5 δεκεμβρίου.

843) 'Ο 'Αλλάτιος οὐκ ὀρθῶς διακρίνει Στέφανον τὸν Σαββαΐτην ἀπὸ Στεφانون τὸν 'Αγιοπολίτην. (Fabricii Biblioth. graec. 12, 82).

844) Τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἐν τῇ μονῇ της Λαύρας τοῦ αγίου Σάββα ἡσκήτευσσε και ἕτερος Στέφανος ὁ θαυματουργός, ὅστις και ἀπέθανε τῷ 786, ἑορταζόμενος ὑπὸ της 'Εκκλησίας τῇ 13 ἰουλίου.

845). Fabricii bibl. 2. 323. ed. Harl.

ἐπιγραφόμενα «Στιχηρὰ Ἀνατολικά⁸⁴⁶» καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα εἰς διαφόρους Δεσποτικὰς καὶ Θεομητορικὰς ἐορτὰς καὶ εἰς ἄλλους ἀγίους, οἷον, τὰ στιχηρὰ ἰδιόμελα τῶν Λιτῶν εἰς τὰς ἀγίας Μυροφόρους γυναῖκας, εἰς τὸν ἅγιον Γεώργιον (23 ἀπριλίου), τὸν ἅγιον Χριστόφορον (9 μαΐου), τὸν ὅσιον Συμεὼν τὸν ἐν τῷ Θαυμαστῷ ὄρει (24 μαΐου), τὸν ἅγιον Παντελεήμονα (27 ἰουλίου), τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου (15 αὐγούστου), τὸν Τίμιον Σταυρὸν (14 Σεπτεμβρίου), τοὺς Ταξιάρχας (8 Νοεμβρίου), καὶ τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον (13 Νοεμβρίου). Προσέτι ἐποίησε τὰ στιχηρὰ ἰδιόμελα εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Τιμίου Προδρόμου (24 ἰουνίου), τοὺς Αἰνους εἰς τὴν ἱσαπόστολον Θέκλαν (24 Σεπτεμβρίου), τὸ εἰς ἤχον Δ' δοξαστικὸν εἰς τοὺς μάρτυρας Κηρύκον καὶ Ἰουλίτην (15 ἰουλίου), τὸ εἰς ἤχον Β' δοξαστικὸν τῶν ἑσπερίων εἰς τὴν ἁγίαν Χριστίαν (24 ἰουλίου), τὸ εἰς ἤχον Πλ. Β' δοξαστικὸν τῆς Μεταμορφώσεως «Προτυπῶν τὴν Ἀνάστασιν τὴν σὴν» (6 αὐγούστου), τὸ εἰς ἤχον Α' δοξαστικὸν τῶν ἑσπερίων εἰς τὸν ἅγιον Ἀγαθόνικον (22 αὐγούστου), τὸ εἰς ἤχον Β' δοξαστικὸν τῶν ἑσπερίων ἀποστίχων εἰς τὸν προφῆτην Ζαχαρίαν (5 Σεπτεμβρίου) καὶ τὸ στιχηρὸν προσόμοιον αὐτοῦ Θεοτοκίον καὶ Σταυροθεοτοκίον πρὸς τὸ «Ὅτε ἐκ τοῦ ξύλου σε νεκρόν», τὰ εἰς ἤχον Α' ἑσπέρια στιχηρὰ Τροπάρια τῶν προεργίων τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως «Προεορτάσωμεν λαοὶ Χριστοῦ τὰ Γενέθλια», τὸ εἰς ἤχον Πλ. Δ' δοξαστικὸν Ἰγνατίου τοῦ Θεοφόρου (20 Δεκεμβρίου), τὴν Θ' Ὁραν καὶ τὰ ἑσπέρια μετὰ τῆς Λιτῆς καὶ τῶν Ἀποστίχων τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως, ὡς καὶ τὸ εἰς τὰ μεθέορτα αὐτῆς (Κυριακὴ μετὰ τὴν Χριστοῦ Γέννησιν) δοξαστικὸν «Αἶμα καὶ πῦρ», καὶ τὰ ἑσπέρια δοξαστικὰ εἰς ἤχον Β' καὶ τὸ τῶν Ἀποστίχων εἰς ἤχον Πλ. Β', καὶ τοὺς Αἰνους τοῦ ἀγίου Στεφάνου (27 Δεκεμβρίου).

Θεόφιλος αὐτοκράτωρ ἐβασίλευσε περὶ τὸ 830 μ. Χ., ἐκ τῶν κρατίστων μουσικῶν καὶ ὕμνογράφων τῆς Ἐκκλησίας. Ἐγίνωσκε καλῶς τὴν ρυθμικὴν χειρονομίαν καὶ τὴν τῶν χαρακτῆρων χειρονομίαν τῆς ποσότητος. Ὁ Κεδρηνὸς διηγεῖται ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἐφιλοτιμεῖτο εἶναι καὶ μελωδός, διὸ καὶ ὕμνους ποιῶν καὶ στιχηρὰ μελίζων ᾄδασθαι προέτρεπεν. Ἐποίησε τὰ στιχηρὰ τῶν Αἰνῶν τῆς Κυριακῆς τῶν Βατίων⁸⁴⁷, καὶ στίχους τινὰς κανόνος τῆς Θ' ᾠδῆς ἐπὶ τοῦ Εἱρμού «Ἄκουε κόρη παρθένε ἄγνή».

846) Ὁρθότερον τὰ στιχηρὰ ταῦτα νὰ ὀνομάζωνται Ἀνατολικά, ὡς καὶ ἐν σελίδι 199 ἐγράψαμεν.

847) Περὶ τῶν Ὁ' Ἑρμηνευτῶν Κ. Οἰκονόμου. τομ. Δ' σ. 762 ἐν σημειώσει.
Γ. Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ—ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΚΚΛ. ΜΟΥΣΙΚΗΣ.

Μιχαήλ Ἀνανεώτης ὁ καὶ *Σύγκελλος* τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων († 830). Οὗτος θεωρεῖται ὁ πρῶτος ἄριστος μελουργὸς τῶν Οἰκῶν, ὃν ἐμιμήθησαν καὶ οἱ μεταγενέστεροι Ἰωάννης ὁ Γλυκὺς, Νικηφόρος ὁ Ἠθικός. Ἰωάννης ὁ Κουκκουζέλης καὶ Ἰωάννης ὁ Κλαδᾶς, ὡς ἀναφέρει Μανουὴλ ὁ νέος Χρυσάφης· ἐποίησεν ὕμνους, ἐγκώμια καὶ μουσουργήματα τοῦ Μαθηματαρίου κατ' ἀναγραμματισμόν, τοῦ Κρατηματαρίου, καὶ ἄλλα διάφορα κατὰ τὰ ἀρχαῖα μέλη.

Μεθόδιος Ὁμολογητῆς Πατριάρχης Κ/πόλεως, ἐγεννήθη ἐν Συρακούσαις τῆς Σικελίας⁸⁴⁸, ἐτελεύτησε δὲ τῷ 846. Οὗτος πρεσβύτερος ὢν ἐξωρίσθη ὡς ἄγαν ζηλωτῆς τῶν ἁγίων εἰκόνων εἰς τὸ προύριον τοῦ κατὰ τὴν Βιθυνίαν Ἀκρίτα ὑπὸ Μιχαήλ τοῦ Τραυλοῦ, καθ-εῖρχθη ἐντὸς φυλακῆς διὰ τὸν αὐτὸν ζῆλον ὑπὸ Θεοφίλου τοῦ τελευταίου εἰκονομάχου, ἠλευθερώθη δὲ ὑπὸ Θεοδώρας τῆς βασιλείσσης καὶ ἀναβαίνει εἰς τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον τῆς Κ/πόλεως τῷ 842· διέπρεψε δὲ ὡς θεολόγος καὶ ἁσματογράφος. Ἐποίησε στιχηρὰ ἰδιόμελα εἰς τοὺς ἱσαποστόλους Κωνσταντῖνον καὶ Ἑλένην (21 μαΐου) καὶ ἄλλους ἁγίους, καὶ στιχηρὰ Θεοτοκία καὶ Σταυροθεοτοκία. Συνέγραψε καὶ Ἀκολουθίαν χάριν τῶν ἀποσκιρτησάντων ἐκ τῆς ὀρθοδοξίας καὶ εἴτα ἐπανελθόντων εἰς αὐτὴν⁸⁴⁹, προσέτι δὲ καὶ λόγους καλλιπεῖς⁸⁵⁰.

Μητροφάνης Σμύρνης ἐπίσκοπος, ἤκμασε περὶ τὰ μέσα τοῦ Θ' μ. Χ. αἰῶνος καὶ παρευρέθη εἰς τὴν κατὰ τοῦ Πατριάρχου Φωτίου Σύνοδον. Ὡς λαμπρὸς ὕμνογράφος καὶ μουσικὸς ἐποίησε τοὺς ἐν τῇ *Δαμασκηναίᾳ* Ὀκτωήκῳ Τριαδικοὺς Κανόνας ὅλων τῶν ἡχῶν καὶ ἄλλους ἁσματικὸς κανόνας εὗρισκομένους εἰς τὰ *Μηναῖα* καὶ φέροντας τὴν ἐπιγραφὴν «Μητροφάνους». Ἀριθμεῖται ἐν τοῖς θεοτοκαριογράφοις ὡς ποιήσας κανόνας εἰς τὴν Θεοτόκον, ὧν τινες εὕρηνται ἐν τῷ Θεοτοκαρίῳ Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου.

Φώτιος Πατριάρχης Κωνσταν/πόλεως, ἀνὴρ πολυμαθέστατος, τῆς Ἐκκλησίας μεγαλοφωνότατος διδάσκαλος, διαπρεπέστατος ρήτωρ, καὶ κατ' ἐξοχὴν ἁσματογράφος⁸⁵¹. Περὶ τοῦ Φωτίου λέ-

848) Ὑεχοι μελωδοὶ ἀνεφάνησαν ἐν Σικελίᾳ πλὴν τοῦ Μεθοδίου καὶ Γεώργιος ὁ Σικελιώτης, καὶ ἐν Ἰταλίᾳ παρὰ τὴν Ρώμην αὐτὴν ἐν τῷ κοινῷ τοῦ ἁγίου Νείλου, ὧν τὰ ὀνόματα οὐκ ἄγνωστα τυγχάνουσι (*Pitra Hymnographie Grecque* p. 18 καὶ 62) εἰ καὶ τὰ ποιήματα αὐτῶν ὡς μὴ ἐξεληθόντα τοῦ περιβόλου τῆς μονῆς τῆς Γροτταφερράτας δὲν περιελήφθησαν οὔτε ἐν τοῖς Μηναίοις οὔτε ἐν τῷ Τριψδίῳ.

849) *Goari Euchologium* p. 876—878. *Fabricii bibl. graec.* XII, 211.

850) *Fabric. Bibl. gr. Tom. VII*, 273.

851) Περὶ τῶν Ο' Ἑρμηνευτῶν Κ. Οἰκονόμου, τόμ. Δ', σ. 752—759.

γει ὁ Cave⁸⁵² «ἦν ἀνὴρ ἀπεράντων ἀναγνώσεων, ἐκπληκτικῆς πολυμαθείας, λογιώτατος πάντων οὐ μόνον κατὰ τὸν ἑαυτοῦ ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς αἰῶνας, βιβλιοφαγώτατος, κριτῆς κριτικώτατος· καὶ ὁ ἅπαξ μόνον ἐπισκεπτόμενος τὴν βιβλιοθήκην αὐτοῦ κατανοεῖ τὸν ὕπατον ἱστορικόν, τὸν λογιώτατον φιλόλογον, τὸν ὀξυδερκέστατον κριτικόν. Τὴν ἐπιμεμελημένην αὐτοῦ ἐν τῷ δικαίῳ ἐμπειρίαν, μαρτυροῦσιν αἱ τόσαι ἀκριβεῖς ἀπαντήσεις πρὸς προταθείσας ἐρωτήσεις, τὴν δὲ πολιτικὴν σύνεσιν ἢ πρὸς τὸν Βουλγαρίας Μιχαὴλ ἐπιστολῇ ἀνάγνωθι τέλος τὰς ἐπιστολάς αὐτοῦ καὶ εὐρήσεις αὐτὸν ἀκριβέστατον φιλόλογον, ἱατρὸν, μαθηματικόν, θεολόγον». Καὶ ὁ Σ. Ζαμπέλιος ἐπονομάζει αὐτὸν οὐκ ἀστόχως *Θεόφραστον τῆς Θ' ἑκατοταετηρίδος*⁸⁵³. Ἐγεννήθη ἐν Κ)πόλει ἐκ γονέων ἐπισήμων καὶ μαρτυρικῶ κοσμηθέντων στεφάνῳ. Ἐτιμήθη παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος διὰ μεγάλων ἀξιοματίων, σταλεῖς καὶ πρέσβυς εἰς τὴν Συρίαν. Ἀντὶ Ἰγνατίου τοῦ πατριάρχου, ἐξορισθέντος ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ τῆς βασιλείσης Θεοδώρας Βάρδα, ὁ μέγας Φῶτιος ἐψηφίσθη πατριάρχης Κ)πόλεως τῇ 25 δεκεμβρίου τοῦ 858 ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος. Ἐξορισθεὶς δὲ τῷ 886 ἀνεκλήθη καὶ πάλιν ἀπέθανε δὲ ἐξόριστος τῷ 891. Συνέγραψε τὴν Μυριοβίβλον Βιβλιοθήκην, ἣν οἱ ἀναγινώσκοντες ἐξίστανται βλέποντες ἐν αὐτῇ ἄνδρα σοφώτατον καὶ μεγαλοφύεστατον κριτικόν⁸⁵⁴. Ἐποίησεν ἐκτὸς τῶν πολλῶν καὶ διαφόρων κανόνων καὶ στιχηρῶν ἰδιομέλων, ἐν οἷς διακρίνονται τὰ εἰς Μεθόδιον τὸν πατριάρχην (14 ἰουνίου), καὶ ἅπερ φέρουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ «Φωτίου», καὶ διαφόρους κανόνας εἰς τὴν Θεοτόκον, εὐρισκομένους εἰς τὸ Μέγα Θεοτοκάριον Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου⁸⁵⁵. Ὁ ἱερὸς Φῶτιος εἰσῆγαγεν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱερουργίαν τὸν τοῦ ὕμνογράφου Ἰωσήφ ἀκάθιστον ὕμνον μετὰ τῶν στιχηρῶν, καθιέρωσε τὸν τὴν ἡμέραν τῶν Θεοφανείων τελούμενον ἀγιασμὸν τῶν ὑδάτων, συνέταξε τὸν τύπον τοῦ Μικροῦ Ἀγιασμοῦ, ἐθέσπισε διὰ Συνόδου ἵνα τὴν ἀρχὴν ἐκάστου μηνὸς ἀγιαζέται τὸ ὕδωρ ἐναντίον τοῦ παρὰ τῷ λαῷ τηρουμένου ἄχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἰδωλοκρατικῷ ἐθίμου τοῦ νὰ ἀνάπτη πυρὰ κατὰ τὴν νομην-

852) Ἐν σελίδι 463.

853) Βυζαντιναὶ Μελέται, ἐν Ἀθήναις 1857 σ. 480.

854) Μαξ. Μαργούν. Προλόγ. εἰς τὴν ἔκδοσιν τῆς Μυριοβίβλου Βιβλιοθήκης (ἕκδ. Hoeschel). Καθόλου δὲ περὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Φωτίου βλέπε Fabric. Biblioth. Graec. T. X. p. 670—770 καὶ XI. p. 1—38 Harl. καὶ τὸν τοῦ Θεοτόκῃ Πρόλογ. εἰς τὴν ὀκτάτευχον, τομ. Β' σ. ι—ιη.

855) Πρβλ. καὶ Δημητραπεοπούλου Ὁρθοδ. Ἑλλάδα ἐν Δειψίᾳ 1872 σ. 1—2.

νίαν ἐνώπιον τῶν οἰκιῶν καὶ νὰ πηδᾷ ὑπεράνω αὐτῶν, διότι ἐπίστευεν, ὅτι διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐξαγνίζεται διὰ τὸν προσεχῆ μῆνα.

Ἑφραίμ Καρίας, ἐκ τῶν ἐπισήμων ἁσματογράφων, σύγχρονος τοῦ Φωτίου, ἀνθήσας περὶ τὰ μέσα τοῦ Θ' μ. Χ αἰῶνος. Ἐποίησε πολλὰ στιχηρὰ ἰδιόμελα καὶ δοξαστικά, ὡς τὸ εἰς ἦχον Πλ. Β' δοξαστικὸν τῶν ἀποστίχων εἰς τοὺς ἀποστόλους Πέτρον καὶ Παῦλον (29 ἰουνίου), τὸ εἰς ἦχον Α' δοξαστικὸν τῶν Ἑσπερίων εἰς τοὺς ἀγίους Ἀδριανὸν καὶ Ναταλίαν (26 αὐγούστου), τὸ εἰς ἦχον Δ' δοξαστικὸν τῶν ἀποστίχων τῶν Αἰῶν εἰς τὸν ἱερομάρτυρα Ἀνθιμον τὸν Νικομηδείας (3 σεπτεμβρίου), τὸ εἰς ἦχον Πλ. Α' δοξαστικὸν τῶν Ἑσπερίων εἰς τοὺς θεοπάτορας Ἰωακεὶμ καὶ Ἄνναν (9 σεπτεμβρίου), τὸ εἰς ἦχον Β' δοξαστικὸν τῶν Ἑσπερίων εἰς τὸν ἅγιον Εὐστάθιον (20 σεπτεμβρίου), τὰ εἰς τὴν Λιτὴν τῶν Ταξιάρχων (8 νοεμβρίου) τροπάρια καὶ δοξαστικά, καὶ ἄλλα πολλὰ, ἐν οἷς καὶ τὰ εἰς τὸν μάρτυρα Ἀκεφιμᾶν (3 σεπτεμβρίου), εἰς Κοσμάν καὶ Δαμιανὸν (1 νοεμβρίου) κτλ. Ὡσαύτως ἐποίησε καὶ προσόμοια Θεοτοκία καὶ Σταυροθεοτοκία πρὸς τὸ «Ἐδωκας σημειώσιν». Πάντα δὲ ταῦτα ἐπιγράφονται «Ἑφραίμ Καρίας».

Βασίλειος ὁ Μακεδών, αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου (+867) καὶ ἐκ τῶν ἀρίστων μελωδῶν. Ἐποίησε λόγους, ἐφρόντισε καὶ τὸ τῶν καθ' ἑκάστην ἐκάστου μηνὸς ἡμέραν μνημονευομένων ἁγίων βίους περιέχον ἐκκλησιαστικὸν Μηνολόγιον⁸⁵⁶ ἐκ τῶν ἀρχαίων ὑπομνημάτων καὶ μαρτυρολογίων εἰς ἓν συνταχθῆναι σῶμα, καὶ ταῖς τῶν ἁγίων εἰκόσι λαμπρῶς ἐπικοσμηθῆναι.⁸⁵⁷

Ἰωσήφ ὁ Ῥμνογράφος κατ' ἐξοχὴν καλούμενος, διότι αὐτὸς ὑπὲρ πάντας τοὺς ἱεροὺς μελωδοὺς περισσοτέρους ἁσματικούς κανόνας ἐφιλοπόνησεν. Ὁ βιογράφος αὐτοῦ Ἰωάννης λέγει ὅτι οἱ περισσότεροι τῶν ἀποστόλων, μαρτύρων, ἱεραρχῶν, προφητῶν καὶ αὐτὴ ἡ Θεοτόκος ὑπ' αὐτοῦ διὰ κανόνων ἐκοσμήθησαν⁸⁵⁸. ἐγεννήθη τῷ 840 ἐν Σικελίᾳ παρὰ Πλωτίνου καὶ Ἀγάθης, ἐκοιμήθη δὲ ἐν Κυρίῳ τῷ 883 μ. Χ. ἦτο μοναχὸς καὶ ἱερεὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἰς ἣν κατέφυγεν ἀλούσης τῆς πατρίδος αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν. Ἐποίη-

856) Allatii De libris Eccles. Graec. p. 65 ed. Fabric.

857) Περί το 870 καὶ Ἀδων ὁ Γάλλος ἀρχιεπίσκοπος τῆς ἐν Γαλλίᾳ Βιέννης ἐξέδωκε λατινιστὶ τὸ τῶν ἁγίων Μαρτυρολόγιον.

858) Ἰδε Migne τομ. 105, καὶ Κωνστ. Οἰκονόμου Περί τῶν Ο' Ἑρμηνευτῶν, ἐν Ἀθήναις 1849. τομ. Δ' σ. 761. Πρβλ. καὶ Συναξαριστὴν Νικοδήμου Ἀγιορείτου, Ἀθήνησι. τομ. Β' 1868, σ. 74 ἐν σημειώσει.

σεν ὡς ἔξαχος θεοτοκαριογράφος κανόνας εἰς τὴν Θεοτόκον. Ἔργον αὐτοῦ εἶναι καὶ ὁ κανὼν τοῦ ἀκαθίστου ὕμνου, θεωρούμενος μάλ-
 λον πανηγυρικός καὶ μεγαλοπρεπὴς ἢ κατανυκτικός· ὡσαύτως καὶ ὁ
 εἰς ἡχον Δ' δεῦτερος κανὼν εἰς τὴν θείαν Ἀνάληψιν. Ἀπαντες δὲ
 σχεδὸν οἱ ἐν τοῖς δώδεκα τοῦ ἔτους Μηναιοὶς εἰς τὰς καθ' ἡμέραν
 μνείας τῶν ἁγίων συντεταγμένοι κανόνες (ἐκτὸς τετάρτου μόλις ἐ-
 ξκιρουμένου) τῆς ἱεράς αὐτοῦ μούσης εἰσὶ μελίσματα. Τοῦ ἱεροῦ τού-
 του ὕμνογράφου πόνημά ἐστιν ἡ Ὀκτώηχος Παρακλητικὴ⁸⁵⁹ (πλὴν
 ὀλίγων Τροπαρίων) καὶ τοῦ Τριψδίου καὶ τοῦ χαρμοσύνου Πεντηκο-
 σταρίου τὸ πλεῖστον. Εἰς αὐτὸν ἀποδίδονται ἐννέα κανόνες εἰς προε-
 ὄρτια μεγάλων ἑορτῶν (τῶν Θεοφανείων τρεῖς, τῶν Χριστουγέννων
 δύο, τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου εἰς, τοῦ Γενεσίου τῆς Θεοτόκου εἰς,
 τῶν Εἰσοδίων εἰς, καὶ τῆς Ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ εἰς), εἰς εἰς τὸν σεισμόν
 (26 ὀκτωβρίου), εἰς εἰς τὸν ἀρχάγγελον Γαβριήλ, εἰκοσι δύο εἰς διαφοροῦς
 ἀποστόλους (ἐξ ὧν οἱ ἕξ εἰς τιμὴν Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου), δεκαοκτὼ εἰς
 ἱεράρχας, πεντήκοντα καὶ πέντε εἰς μάρτυρας, δέκα καὶ τέσσαρες εἰς
 δαίμονας. Κατὰ τὰς ἐρεύνας τοῦ ἱεράρχου Τσερνιγοβίας Φιλαρέτου⁸⁶⁰ οἱ
 κανόνες τοῦ Ἰωσήφ ἀνέρχονται εἰς ὑπερδιακοσίους, ἕτεροι δὲ ἐπιμελέ-
 στερον ἀναδιψήσαντες τὰ ἐν διαφόροις βιβλίοις λειτουργικῶς βιβλία
 ἀναβιβάζουσι τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν εἰς τριακοσίους. Καὶ ἄλλους δὲ πολ-
 λούς ἀνεκδότους εἰσέτι κανόνας ἐμελέσθησαν ὁ πολυγραφικώτατος
 οὗτος μελοποιός, πηγὴ πολύκρουτος ἀναδειχθεὶς τοῦ τῶν θείων ὕμνων
 χαρίσματος. Ἐν πᾶσι δὲ τούτοις τοῖς ἱεροῖς ᾠσμασιν θαυμάζει ὁ
 κριτικός τὴν τε μελιχρὰν τῆς λέξεως χάριν, καὶ τὴν εὐρυθμίαν
 τοῦ μέλους, καὶ τὴν ἀκριβείαν τῶν θείων ἐννοιῶν, ἐν αἷς φρυκτω-
 ροῦσιν αἱ ῥήσεις τῆς θείας Γραφῆς, καὶ κατὰ λέξιν καὶ περιφρα-
 στικῶς ἐνυφασμένα. Θαυμαστὴ καὶ ἡ ποικιλία τῆς φράσεως τῶν αὐ-
 τῶν ἐννοιῶν, ἄλλοτε ἄλλως καὶ ἀείποτε καλῶς ἐρμηνευομένων. Ὁ

859) Ἡ Παρακλητικὴ τοῦ Ἰωσήφ ἐξεδόθη τὸ πρῶτον τῷ 1610 ἐν Βενετίᾳ, κατόπιν τῷ 1640 ἐπίσης ἐν Βενετίᾳ. Ἰδε Allatii de libr. eccl. p. 283. Ἐν τῇ Παρακλητικῇ περιέχονται 48 κανόνες τοῦ Ἰωσήφ. Τῆς Δευτέρας—8 κανόνες εἰς τὸν Σωτήρα· τῆς Τρίτης—8 εἰς τὸν Πρόδρομον· τῆς Τετάρτης—8 εἰς τὴν Θεοτόκον· τῆς Πέμπτης—8 εἰς τὸν ἅγιον Νικόλαον· τῆς Παρασκευῆς—8 εἰς τὸν Τίμιον Σταυρόν, τοῦ Σαββάτου—8 εἰς τοὺς ἁγίους Πάντας. Πρὸς συμπλήρωσιν δὲ τῆς Παρακλητικῆς ὁ Ἰωσήφ προσέθηκεν εἰς τοὺς ἰδίους αὐτοῦ κανόνας 32 ἐκ τῶν ἡμερησίων κανόνων τοῦ Θεοφάνους.

860) Ἱστορικὴ ἐπιθεώρησις τῆς ὕμνωδίας καὶ τῶν ὕμνων τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας, 1860 σ. 281.

Κ. Οικονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων⁸⁶¹ παρατηρεῖ ὀρθῶς ὅτι πάντων τῶν κανόνων τοῦ θεοῦ Ἰωσήφ ὁ τῆς ἀψώδης Εἰρμὸς ἐκφράζει τὴν διαβατήριον τοῦ Μωσέως ὥδην («Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ»), καὶ ὅτι τῶν πολυαριθμῶν τούτων Εἰρμῶν οὐδεὶς οὐδαμοῦ συμπίπτει πρὸς ἄλλον ἄλλου κανόνος κατὰ τὴν φράσιν, ἀλλὰ πάντες τὸ αὐτὸ νόημα διαφόρως ἐκφέρουσι, καὶ πάντες ἐπίσης ἀκριβῶς καὶ ἐμμελῶς. Τοῦτ' αὐτὸ θεωρεῖται καὶ εἰς τοὺς Εἰρμούς τῶν ἄλλων ὥδων, οἷον τῆς γ' («Ἐστερεσώθη ἡ καρδιά μου») καὶ τῶν λοιπῶν.

Γεώργιος Ἀμάστριδος ἐπίσκοπος, ποιητὴς καὶ μουσικός, ἀνθήσας ἐπὶ τῶν πατριαρχῶν Νικηφόρου καὶ Ταρασίου περὶ τὸ 870 μ. Χ. Ἐποίησε στιχηρὰ ἰδιόμελα καὶ διαφόρους ἁσματικούς κανόνας, ὧν τινὲς μὲν φέρουσιν ἐπιγραφὴν καὶ ἀκροστιχίδα, τινὲς δ' οὐχί. Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης παρατηρεῖ ὅτι οἱ κανόνες εἰς ἀγίους τινὰς οἱ φέροντες τὸ ὄνομα *Γεωργίου* πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἔργα τοῦ ἐπισκόπου τούτου. Τοιοῦτοι κανόνες εἰσὶν ἑπτὰ.

Ἰγνάτιος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, υἱὸς Μιχαὴλ τοῦ Ραγκαβῆ τοῦ καὶ Κουρουπαλάτου καὶ τῆς βασιλείσσης Προκοπίας. Τοῦτον διεδέξατο εἰς τὸν θρόνον ὁ ἱερώτατος Φώτιος. Ἐτελεύτησε τῷ 870 μ. Χ. καὶ τ' ἄλλα μὲν τὰ κατ' αὐτὸν διηγεῖται ἡ ἱστορία. Ὡς ὑμνογράφος δὲ καὶ μουσικός θεωρούμενος ἐποίησεν ἁσματικούς κανόνας, οἷον, τὸν εἰς ἤχον Β' εἰς Ἰάκωβον τὸν Ὁμολογητὴν (21 μαρτίου) πρὸς τὸ «Δεῦτε λαοὶ ἄσωμεν», τὸν εἰς τὸν Γεώργιον ἐπίσκοπον Μιτυλήνης (7 ἀπριλίου) εἰς ἤχον Πλ. Δ' πρὸς τὸ «Ἄσμα ἀναμέλψωμεν λαοί»⁸⁶², τὸν εἰς ἤχον Πλ. Δ' πρὸς τὸ «Ἐγγρὰν διοδοῦσας» εἰς τὸν μάρτυρα Λουκιλλιανόν (3 ἰουνίου), τὸν εἰς ἤχον Δ' πρὸς τὸ «Ἀνοιξὼ τὸ στόμα μου» εἰς τὴν ὁσίαν Θεοδώραν τὴν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, καὶ πολλοὺς ἄλλους, ὡς εἰς τὸν ὅσιον Νικηφόρον (13 μαρτίου), εἰς Ἰωάννην τὸν τῆς Κλίμακος (30 μαρτίου), εἰς τὴν μάρτυρα Τατιανὴν (12 ἰανουαρίου), εἰς τοὺς 42 μάρτυρας τῆς Ἀμορραίας (6 μαρτίου), καὶ εἰς τὸν ὅσιον Θεόδωρον (30 μαρτίου). Ἐποίησε κανόνας καὶ εἰς τὴν Θεοτόκον κατὰ τοὺς ὀκτῶ ἤχους, ἐξ ὧν ὁ εἰς ἤχον Πλ. Δ' πρὸς τὸ «Ἴππον καὶ ἀναβάτην εἰς θάλασσαν ἐρυθράν» ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Θεοτοκαρίῳ Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου.

Θεοστήρικτος μοναχός, ἤκμασε κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα, ἀνὴρ

861) Περὶ τῶν Ὁ' Ἑρμηνευτῶν τῆς Παλαιᾶς θείας Γραφῆς, τομ. Δ', Ἀθήνησι 1849 σ. 765.

862) Ὁ Ἰγνάτιος ἐποίησε καὶ στιχηρὰ εἰς Γεώργιον τὸν Μιτυλήνης μὴ ὑπάρχοντα εἰς τὴν σημερινὴν ἀκολουθίαν.

πεπαιδευμένος, ἔγκριτος ὕμνογράφος καὶ μουσικός. Σώζεται αὐτοῦ εἰς Παρακλητικὸς Κανὼν πρὸς τὴν Θεοτόκον εἰς ἦχον Πλ. Δ' πρὸς τὸ «Υἱὰν διοδεύσας» ὁ λεγόμενος Μικρὸς Παρακλητικὸς Κανὼν, οὗτινος τὸ μετὰ τὸν Α' Εἰρμὸν Τροπάριον ἀρχεται οὕτω «Πολλοὺς συν-εχόμενος πειρασμοῖς». Ἐκ τοῦ ὅφους καὶ τῆς λέξεως κρίνοντες δὲν ἀφιστάμεθα τῆς ἀληθείας, ἐὰν εἴπωμεν ὅτι ὁ Μικρὸς Κανὼν εἶναι ἀρχαιότερος τοῦ Μεγάλου, ὅπερ τεκμαιρόμεθα καὶ ἐκ τῆς χρήσεως αὐτοῦ, διότι οὗτος ψάλλεται κατὰ πᾶσαν ὥραν τοῦ ἔτους, καὶ ἐν πάσῃ περιστάσει καὶ θλίψει ψυχῆς. Πλήρῃ δὲ ποιήσεως καὶ ἀγίας συντριβῆς εἶναι τὰ ἐν τέλει ψαλλόμενα Μεγαλυνάρια.

Γεώργιος Νικομηδεῖας ἐπίσκοπος, πρότερον δὲ Χαρτοφύλαξ καὶ Ρήτωρ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἀνὴρ λογιώτατος καὶ διαπρεπὴς ὕμνογράφος καὶ μουσικός. Ἐποίησε πολλὰ καλλιπεπῆ ᾠσματικὰ Τροπάρια, ὡς τὰ εἰς τὴν Λιτὴν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου (13 νοεμβρίου), τῶν Εἰσοδίων (21 νοεμβρίου) καὶ νῦν ἐτι ψαλλόμενα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ⁸⁶³, διάφορα στιχηρὰ δοξαστικά, ἐν οἷς διακρίνονται τὰ δοξαστικὸν εἰς τὴν μνήμην τῶν ἐπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων «Τῶν ἁγίων πατέρων ὁ χορός», καὶ τὸ εἰς ἦχον Α' δοξαστικὸν τῶν προεορτίων τῶν Εἰσοδίων, καὶ ἄλλα φέροντα τὸ ὄνομα «Γεωργίου Νικομηδεῖας.» Ὁ Ἀλλάτιος⁸⁶⁴ λέγει ὅτι ὁ Γεώργιος ἐποίησε προσέτι πολλοὺς κανόνας, προσέθηκε δὲ καὶ εἰς κανόνας ἄλλων ὕμνογράφων Θεοτοκία μετ' ἀκροστιχίδος, συμποσούμενα εἰς 18. Ἀναμφισβήτητα ἔργα αὐτοῦ εἰσὶν οἱ κανόνες εἰς τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, εἰς τὰ προεόρτια τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, καὶ εἰς τὴν μετάθεσιν τῆς Τιμίας Ζώνης τῆς Θεοτόκου· ὀνομάζεται καὶ συγγραφεὺς ὕμνων τινῶν τοῦ Τριωδίου. Φημίζονται οἱ εἰς τὴν Θεοτόκον κανόνες αὐτοῦ, ἐξ ὧν ὁ εἰς ἦχον Β' πρὸς τὸ «Δεῦτε λαοί» εὐρηται εἰς τὸ Μέγα Θεοτοκάριον Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου.

Θεόκτιστος Στουδίτης, ἐκ τῶν μαθητῶν Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, ἠκμασε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Θ' αἰῶνος· ἀνὴρ δόκιμος ἐν λόγοις καὶ ἐν τῇ ὕμνογραφίᾳ. Ἐποίησε στιχηρὰ ἰδιόμελα εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου καὶ ᾠσματικούς κανόνας εἰς τὸν γλυκύτατον Ἰησοῦν καὶ εἰς τὸν ἅγιον Νικόλαον. Ὑπάρχει κανὼν αὐτοῦ εἰς τὰς ἀύλους καὶ ἐπουρανίους δυνάμεις, οὗ ἡ ἀκροστιχὶς «πληθὺς με σῶσον

863) Περὶ τῶν Ο' Ἑρμηνευτῶν Κ. Οἰκονόμου, τομ. Δ' σ. 767. Ἴδε καὶ Συναξαριστὴν Νικοδήμου Ἀγιορείτου, Ἀθήνησι, τόμ. Α', 1868 σ. 350 ἐν σημειώσει.

864) De Georgiis p. 313. Fabricii Bibl. graec. XII. 13, ed. Harl.

ἀγγέλων ἀρχαγγέλων»⁸⁶⁵. Ἀριθμεῖται καὶ αὐτὸς ἐν τοῖς θεοτοκαριο-
γράφοις ὡς ποιήσας κανόνας εἰς τὴν Θεοτόκον, ὧν δύο, ὁ μὲν εἰς
ἦχον Γ' πρὸς τὸ «Ὁ τὰ ὕδατα πάλαι νεύματι θεῷ» ὁ δὲ εἰς Δ' πρὸς
τὸ «Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον πέλαγος», εὐρηνται ἐν τῷ Θεοτοκαρίῳ
Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου.

Κλήμης Στουδίτης, δεύτερος ἡγούμενος τῆς μονῆς τοῦ Στου-
δίου μετὰ τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ Θεόδωρον τὸν Στουδίτην, θαυμα-
σθεὶς διὰ τὴν ἀγιότητα αὐτοῦ καὶ τοὺς ὑπὲρ τῆς Ὁρθοδοξίας ἀγῶνας.
Φημίζεται ὡς διάσημος ὑμνογράφος. Αὐτῷ ἀνήκουσιν ἁσματικοὶ κα-
νόνες, ἐφ' ὧν φέρεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ «Κήμεντος» ἄνευ τοῦ λ. οἶον,
ὁ εἰς τὸν ὅσιον Ἰωάννην τὸν συγγραφέα τῆς Κλίμακος (30 μαρτίου)
εἰς ἦχον Α' πρὸς τὸ «Ὡδὴν ἐπινίκιον ἔσωμεν πάντες», ὁ εἰς τοὺς ἐπτὰ
παῖδας τοὺς ἐν Ἐφέσῳ (22 ὀκτωβρίου) εἰς ἦχον Β' πρὸς τὸ «Δεῦτε
λαοί», ὁ εἰς τὸν προφήτην Μωϋσέα (4 Σεπτεμβρίου) εἰς ἦχον Δ' πρὸς
τὸ «Θαλάσσης τὸ ἐρυθραῖον πέλαγος», ὁ εἰς τοὺς Ἀρχαγγέλους (8
νοεμβρίου) καὶ εἰς τὴν πρὸ τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως ἑβδομαδα (18 δεκεμ-
βρίου). Ἐποίησε προσέτι καὶ ἄλλους κανόνας ἀνεκδότους, κατακειμέ-
νους εἰς διαφόρους βιβλιοθήκας τῆς Εὐρώπης, καὶ διάφορα στιχηρὰ
ιδιόμελα. Κατὰ τὸν Μαΐον⁸⁶⁶ εἰς τὸ ἀρχαῖον Τριψίδιον τοῦ Βατικα-
νοῦ εὐρίσκονται καὶ ὕμνοι τοῦ Κλήμεντος, δὲν ἀναφέρει ὅμως ὁποῖου
εἴδους εἶναι. Εἰς τὸ Θεοτοκάριον τοῦ Νικοδήμου εὐρίσκεται κανὼν
ἱκετήριος αὐτοῦ εἰς τὴν Θεοτόκον κατ' ἦχον Βαρὺν πρὸς τὸ «Τῷ
ἐκτινάξαντι Θεῷ».

Κυπριανὸς Στουδίτης, ἐκ τῶν μαθητῶν Θεοδώρου τοῦ Στου-
δίτου, ζήσας κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα· ὑπῆρξε φίλος Ἰγνατίου τοῦ Πατριάρ-
χου μετασχὼν καὶ τῶν ταλαιπωριῶν αὐτοῦ. Ἔργα τοῦ Κυπριανοῦ
θεωροῦνται τὸ εἰς ἦχον Α' δοξαστικὸν τῶν ἀποστίχων εἰς τὴν μεγα-
λομάρτυρα Χριστίαν (24 ἰουλίου), τὸ εἰς ἦχον Β' δοξαστικὸν εἰς
τὸν ἱερομάρτυρα Φωκᾶν (22 Σεπτεμβρίου) καὶ τὸ Θεοτοκίον καὶ Σταυ-
ροθεοτοκίον αὐτοῦ προσόμοιον πρὸς τὸ «Ἐδωκας σημείωσιν», τὸ εἰς
ἦχον Β' δοξαστικὸν τῶν Προπατόρων «Χαίρετε Προφῆται τίμιοι»
καὶ τὸ «Καὶ νῦν», «Ἰδοὺ καιρὸς ἡγγικεν», καὶ τὸ ἀπολυτίκιον «Με-
γάλα τὰ τῆς πίστεως κατορθώματα», τὸ εἰς ἦχον Β' δοξαστικὸν
τῶν ἐσπερίων εἰς τοὺς ἐν Κρήτῃ δέκα μάρτυρας (23 δεκεμβρίου), τὸ

865) Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος. Μαυρο-
χορδάτειος Βιβλιοθήκη. Παράρτημα τοῦ ΙΖ' τόμου. Ἐν Κων)πόλει
1886 σ. 87.

866) Maii Specileg. roman. Τομ. Δ' p. 7.

εἰς ἤχον Πλ. Α' δοξαστικὸν τῶν Αἰνῶν καὶ τὸ εἰς ἤχον Πλ. Δ' τῶν ἀποστίχων εἰς Στέφανον τὸν ἀρχιδιάκονον (27 δεκεμβρίου), καὶ ἄλλα πολλά, ὡς εἰς Ἑφραίμ τὸν Σῦρον (28 ἰανουαρίου), εἰς τὸν μάρτυρα Τρύφωνα (1 φεβρουαρίου), καὶ εἰς τοὺς μάρτυρας Προκόπιον καὶ Μαρίνον (8 καὶ 24 ἰουλίου). Ὡσαύτως ἐποίησε τὰ ἐσπέρια καὶ τὴν λιτὴν τοῦ ἁγίου Συμεῶν τοῦ Στυλῖτου (1 σεπτεμβρίου), τὴν λιτὴν τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ (14 σεπτεμβρίου), τὴν λιτὴν τῶν Ταξιαρχῶν (8 νοεμβρίου), ὡς καὶ τὰ εἰς τὸν στίχον στιχηρὰ ἰδιόμελα πρὸς ἤχον Β' τῶν προεορτιῶν τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως.

Νικόλαος Στουδίτης, ἐκ τῶν μαθητῶν καὶ διαδόχων Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, χρηματίσας καὶ ἡγούμενος τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου. Διεκρίθη ὡς θεοτοκαριογράφος· ἐποίησε δὲ καὶ τὰ εἰς τὸ Τριῳδίου ἐσπέρια στιχηρὰ τῆς Α' ἐβδομάδος τῶν νηστειῶν, καὶ ἁσματικὸν κανόνα εἰς Θεόδωρον τὸν Στρατηλάτην (8 φεβρουαρίου).

Πέτρος Στουδίτης, ἐκ τῶν μαθητῶν Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, ἀκμάσας κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα. Ἦσχυλεῖτο εἰς τὸ ποιεῖν ἁσματικούς κανόνας καὶ μελίζειν στιχηρὰ ἰδιόμελα καὶ ἄλλα⁸⁶⁷.

Συμεὼν Στουδίτης, καὶ αὐτὸς μαθητὴς Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, ἤκμασε πρὸ τοῦ 840. Ὁ Ἀλλατίσιος⁸⁶⁸ ἀνέγνω εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ βιβλία τροπάρια τοῦ Συμεῶν, καὶ ἀναφέρει μάλιστα τὰς ἀρχικὰς λέξεις ἐνίων ἐξ αὐτῶν. Μεταξὺ τῶν τροπαρίων αὐτοῦ διακρίνονται τὸ εἰς τὴν Ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος, τὸ στιχηρὸν εἰς τὰς Ὁρας τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς, τὰ τρία στιχηρὰ εἰς τοὺς τελευταίους στίχους τῶν ψαλμῶν τῆς αὐτῆς ἡμέρας καὶ ἄλλα.

Θεοδόσιος Συρακουσῶν ἐπίσκοπος, μαρτυρήσας μετὰ τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ τὸν Θ' αἰῶνα⁸⁶⁹. Ὅτε οἱ Μαῦροι τῷ 880 ἐκυρίευσαν τὰς Συρακούσας, ὁ αἰχμάλωτος ποιμὴν ὠδηγήθη καὶ ἐκλείσθη εἰς τὰς εἰρκτὰς τῆς Πανόρμου, ἐνθεν ἔγραψεν ἐπιστολὴν εἰς τὸν κλῆρον τῶν Συρακουσῶν. Ὁ Θεοδόσιος ἐποίησε τροπάρια εἰς τὴν Μεγάλην Τεσσαρακοστήν⁸⁷⁰.

Λέων ὁ Σοφός⁸⁷¹ καὶ φιλόσοφος (†886—911), αὐτοκράτωρ τοῦ

867) Ὁ Πέτρος ἐποίησε καὶ εὐχὴν ἀναγιγνωσκομένην ὑπὸ τῶν μοναχῶν ὅταν ἀναχωρῶσι πρὸς ὕπνον.

868) De Symeonibus p. 23.

869) Ἱστορικὴ ἐπιθεώρησις τῶν ὕμνων καὶ τῆς ὕμνωνδίας τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας ὑπὸ Τσερνιγοβίας Φιλαρέτου. 1860 σ. 274.

870) Acta SS Junii T. 2 p. 788. Leo diacon. ed. Hase.

851) Ἐκλήθη Σοφὸς διότι μαθητὴς γενόμενος τοῦ σοφωτάτου Φωτίου θερμὸς προστάτης τῆς σοφίας ἀνεδείχθη.

Βυζαντίου, υἱὸς καὶ διάδοχος Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα, μαθητὴς δὲ τοῦ πολυμαθεστάτου Πατριάρχου Φωτίου. Διεκρίθη ὡς ἑξοχος ποιητὴς, μουσικὸς καὶ ἱεματογράφος. Συνέγραψε περὶ πολλῶν καὶ διαφόρων ἀντικειμένων⁸⁷². Ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων ἐπ' ὀνόματι «Λέοντος τοῦ Σοφοῦ» γνωρίζομεν τὰ ἑνδεκα Ἑωθινά⁸⁷³, ἃ περ ἐποίησε κατὰ τὴν ἔννοιαν ἐνὸς ἐκάστου ἑωθινοῦ Εὐαγγελίου· προσέτι καὶ τὰ στιχηρὰ ἰδιόμελα τὰ ψαλλόμενα τῷ Σαββάτῳ τοῦ Λαζάρου, καὶ κανόνα εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Βατῶν μὴ ὑπάρχοντα εἰς τὰς σημερινὰς ἀκολουθίας. Πολλὰ ποιήματα τοῦ Λέοντος ἐπιγράφονται «Λέοντος τοῦ Βασιλέως» ἢ «Λέοντος τοῦ Δεσπότης», διότι οὗτος ἐκαλεῖτο Βασιλεὺς καὶ Δεσπότης πρὶν ἢ ἀνέλθῃ εἰς τὸν αὐτοκρατικὸν θρόνον⁸⁷⁴. Τὴν ἐπιγραφὴν «Λέοντος τοῦ Δεσπότης» φέρουσι τὰ ἐν τῷ Τριωδίῳ στιχηρὰ τῆς Σταυροπροσκυνήσεως, τὸ εἰς ἤχον Πλ. Δ' δοξαστικὸν τοῦ ἐσπερινοῦ τῆς Πεντηχοστῆς «Δεῦρε λαοὶ τὴν τρισυπόστατον Θεότητα προσκυνήσωμεν»⁸⁷⁵, ὅπερ ἀποκαλεῖ ὁ μὲν σοφὸς Κ. Οἰκονόμος⁸⁷⁶ *μελιγράφος καὶ θεολογικώτατος*, ὁ δὲ ἐν Ἀθήναις ἡμέτερος φίλος καὶ διαπρεπὴς θεολόγος Γ. Λαμπάκης⁸⁷⁷ *μεγαλοπρεπὲς καὶ βιοιλικὴν ἀπαστρέφον λαμπρότητα*. Τὴν δὲ ἐπιγραφὴν «Λέοντος τοῦ Βασιλέως» φέρουσι τὰ εἰς τὸν ὄρθρον τῆς Παρασκευῆς τῶν Βατῶν ψαλλόμενα ἄχρι σήμερον στιχηρὰ ἰδιόμελα. Ὁ ἱεράρχης Τσερνιγοβίας Φιλάρτος⁸⁷⁸ παρατηρήσας στιχηρὰ «Βυζαντίου» τινός, ἀπαντῶντα εἰς τὰ σλαβικὰ βιβλία τοῦ ΙΑ' καὶ ΙΒ' αἰῶνος, εἰκάζει ὅτι ὁ ὕμνωδός ὁ ἀποκρύψας τὸ ἀληθὲς αὐτοῦ ὄνομα ὑπὸ τὴν λέξιν «Βυζάντιος» ἤτοι κάτ-

872) Migne 107. Fabric. Biblioth. graec. VII p. 698 XII. 408 s. ed. Harl.

873) Σῶζονται τὰ ἑωθινὰ μεμελισμένα εἰς μὲν τὸ Παλαιὸν ἢ Ἀργὸν Στιχηράριον παρὰ Ἰωάννου. Γλυκέως, εἰς δὲ τὸ Νέον ἢ Σύντομον παρὰ Πέτρου Λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου.

874) Πεντηχοστάριον Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ τοῦ Ἰμβρίου. Ἐν Βενετίᾳ 1884 ἐν τῷ Προλόγῳ σ. ε'.

875) Ὡσεὶ νὰ προησθάνετο ἡ βασιλικὴ ψυχὴ τοῦ Λέοντος ὅτι μετὰ τινα ἔτη (τῇ 11 ἰουνίου 911) κατὰ τὴν τρίτην ἡμέραν τῆς Πεντηχοστῆς ἔμελλε νὰ παραδώσῃ εἰς χεῖρας τοῦ Πλάστου τὸ ἑαυτοῦ πνεῦμα, ἐφρόντισεν ὅπως διὰ τοῦ δοξαστικοῦ τούτου τοῦ πλήρους ὑψηλῆς δογματικῆς θεολογίας φιλοδωρησῇ τὴν αἰετοπτερὴν ἐν τῷ πολυκυμάντῳ καὶ πολυπαθεῖ αὐτοῦ βίῳ παραμυθησαμένην αὐτὸν Ἐκκλησίαν.

876) Περί τῶν Ὁ' Ἑρμηνευτῶν, τομ. Δ. σ. 768 ἐν σημειώσει.

877) Ἀνατολικὸς Ἀστὴρ, ἐν Κ/πόλει. Ἔτος ΚΖ'. Περίοδος Β' ἀριθ. 46. σ. 362.

878) Ἱστορικὴ ἐπιθεώρησις τῆς ὕμνωδίας καὶ τῶν ὕμνων τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας 1860 σ. 289.

οικος τοῦ Βυζαντίου, εἶναι αὐτός ὁ αὐτοκράτωρ Λέων ὁ γεννηθεὶς εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ ἐν αὐτῷ συγγράφας καὶ μελωδῆσας. Ἀλλά, παρ' ἑμοίγε κριτῇ, πλανᾶται ὁ ἄλλως σοφὸς ἱεράρχης, διότι τὰ ἐπ' ὀνόματι «Βυζαντίου» σωζόμενα τροπάρια ἀνήκουσι τῷ κατὰ τὴν Ζ' ἑκατονταετηρίδα ἀκμάσαντι Λεοντίῳ Βύζαντι ἢ Βυζαντίῳ τῷ Σχολαστικῷ. Ὁ εὐσεβὴς αὐτοκράτωρ Λέων ἐτέρπετο ψάλλον τὰ ποιήματα αὐτοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ συμφάλλον μετὰ τῶν ψαλτῶν καὶ χειρονομῶν ἐν τῷ ψάλλειν κατὰ τὰ σχήματα τῆς ρυθμοποιίας, ὡς ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος λέγει⁸⁷⁹. Ἐπὶ τοῦ Λέοντος καθιερώθη νὰ τελεῖται ἡ ἑορτὴ τῶν Ἀγίων Πάντων τὴν δευτέραν μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν ἐβδομάδα⁸⁸⁰. Ἐποίησε δὲ καὶ πλῆθος πνευματικῶν ᾠδῶν⁸⁸¹.

Κασσιανὴ μοναχὴ ἢ καὶ Κασ(σ)ία καὶ Ἰκασία καλουμένη, ἤκμασε κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα καὶ θεωρεῖται μία τῶν ἐπισημοτέρων ὕμνογράφων καὶ ἄσματογράφων τῆς Ἐκκλησίας, παρθένος εὐσεβεστάτη, ὡραιότατη καὶ πολυμαθής, εὐγενὴς τὴν καταγωγὴν, θερμῶς ἀγαπωμένη ὑπὸ τῶν ἐξόχων οἰκογενειῶν τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, διὸ καὶ διακαῶς ἐπόθουν αὐταί, ὅπως, ἐκ τοῦ προσκληθέντος εἰς τὰ ἀνάκτορα συλλόγου τῶν ὡραίων παρθένων παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου πρὸς ἐκλογὴν συζύγου, προτιμηθῇ ἡ ὀρφανὴ μὲν ἐκ γονέων πλὴν χαριτόβρυτος παρθένος Κασσιανή. Ἀλλ' ὁ πόθος ἦν ἄν ἔργον, εἴπερ ἡ ὡραία παρθένος οὐκ ἀπῆντα σοβαρῶς καὶ σωφρόνως εἰς τὴν βασιλικὴν προσβολὴν «Ἐκ γυναικὸς τὰ φαῦλα» (ἐκ τῆς Εὐας δλδ.), διὰ τοῦ γνωστοῦ ἐκείνου «Καὶ ἐκ τῆς γυναικὸς τὰ κρείττω» (ἐκ τῆς Θεοτόκου δλδ). Καὶ τὸ μὲν σύμβολον τῆς μνηστείας δέδοται ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου ἐτέρᾳ νεάνιδι, τῇ ἐκ Παφλαγονίας Θεοδώρᾳ, ἡ δὲ Κασσιανὴ τὸν σταυρὸν ἀραμένη τοῦ οὐρανοῦ τῆς Ἐκκλησίας νυμφίου, ἐκλείσθη εἰς μοναστήριον Ἰκάσιον καλούμενον⁸⁸², μελετῶσα καὶ γράφουσα⁸⁸³. Ἐκεῖ ἐμουςούργησε τὸ λαμπρότατον στιχηρὸν δοξαστικὸν «Κύριε ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνή», εἰς ὃ καὶ Θεόφιλος ὁ αὐτοκράτωρ προσέθηκεν ἰδιοχείρως δύο μόνον λέξεις, καθ' ἣν ὡραν ἐμου-

879) Τομ. Δ, 429.

880) Μελετίου Ἐκκλησιαστικῆ Ἱστορία. Τομ. Β'.

881) Maii Specil. roman. Τομ. 4. Praefat p. 38, 39.

882) Ὁ Κωδὶνὸς περιγράφων τὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀρχαιότητας μνεῖαν ποιεῖται καὶ τοῦ τῆς Ἰκασίας μοναστηρίου, ὅπερ ἔκτισεν ἡ εὐσεβὴς (ὡς γράφει) εὐειδὴς καὶ σοφὴ παρθένος Ἰκασία.

883) Ταῦτα διηγοῦνται ὁ Ζωναρᾶς (Annal. lib. XC. n. 25) καὶ Λέων ὁ Γραμματικὸς ἐν τῇ περὶ Θεοφίλου ἱστορίᾳ αὐτοῦ.

σουργεῖτο ὑπὸ τῆς ὁσίας Κασσιανῆς Ἰδοῦ δὲ πῶς: Ἱστοροῦσιν ὅτι ὁ Θεόφιλος ἐξελθὼν εἰς περιοδείαν πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν διαφόρων τῆς πόλεως μονῶν ἔφθασε καὶ εἰς τὴν μονήν, ἐν ἣ ἐμόναζεν ἡ σοφὴ Κασσιανή· πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ αὐτοκράτορος ἔσπευσαν πᾶσαι αἱ μοναζούσαι, πλὴν τῆς Κασσιανῆς. Τότε ὁ Θεόφιλος ἤρξατο περιερχόμενος καὶ τὰ διάφορα κελλία τῶν ἐν τῇ μονῇ μοναζουσῶν παρεγένετο δὲ καὶ εἰς τὸ τῆς Κασσιανῆς κελλίον, αὕτη δὲ ἤχηθεῖσα τὸν κρότον τῶν βασιλικῶν βημάτων, κατέλιπε τὸ γραφεῖον αὐτῆς καὶ ἐπ' αὐτοῦ τὸ ποίημα αὐτῆς καὶ ἐκρύβη εἰς τὸ ἐνδότερον τοῦ κελλίου προσευχητᾶριον. Ἄλλ' ὁ Θεόφιλος εὐρὼν τὸ ἐπὶ τοῦ γραφείου Δοξαστικὸν τῆς Κασσιανῆς «Κύριε ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις», συντεθειμένον ἄχρι τῆς περιόδου «κρότον τοῖς ὣσιν ἤχηθεῖσα», καὶ γνοὺς τὴν ἔννοιαν τοῦ ποιήματος, ἔλαβε τὸν Ἰκάσιον κάλαμον καὶ ἔγραψε, συνεχίζων τὸ ῥῆσμα, τὰς δύο λέξεις «Τῷ φόβῳ ἐκρύβη» (ἡ Κασσιανὴ δλδ.). Ἄλλ' ἡ μουσικωτάτη ποιήτρια ἐπέρανεν εἴτα τὸ τροπᾶριον προσθεῖσα ἐν συνεχείᾳ καὶ τὰ «Ἀμαρτιῶν μου τὰ πλήθη καὶ κριμάτων σου ἀθύσσους· τίς ἐξιχνιάσει ψυχοσῶστα σωτὴρ μου, μὴ μὲ τὴν σὴν δούλην παρίδῃς, ὁ ἀμέτρητον ἔχων τὸ ἔλεος». Ὁ Κωδινὸς ἀναφέρει ὅτι ἡ Κασσιανὴ συνέγραψε πολλοὺς κανόνας, ἐξ ὧν εἰς φέρει τὸ ὄνομα αὐτῆς, ὁ τοῦ Μεγάλου Σαββάτου «Κύματι θαλάσσης», ποιήσασα τούτου μόνον τοὺς εἰρμούς τοὺς ἀπὸ τῆς Α'—Ε' ᾠδῆς⁸⁸⁴. προσέτι ἐποίησε κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Κωδινοῦ στιχηρὰ ἄξια θαυμασμοῦ καὶ προσοχῆς, ἐν οἷς ἀριθμοῦνται καὶ τὰ ἐξῆς: τὸ εἰς ἦχον Β' δοξαστικὸν τῶν ἐσπερίων τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως «Ἀὐγούστου μοναρχήσαντος», τὸ εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Προδρόμου δοξαστικὸν τῶν ἀποστίχων, τὰ εἰς τὴν πόρνην τὴν ἀλείψασαν μύρῳ τὸν Κύριον στιχηρὰ, τὸ εἰς τοὺς μάρτυρας Σαμωνᾶ καὶ Ἀβυδὸν στιχηρὸν εἰς ἦχον Β' (15 νοεμβρίου), καὶ δύο στιχηρὰ εἰς Εὐστράτιον καὶ Αὐξέντιον (13 δεκεμβρίου).

Μάρκος μοναχός, ὁ βραδύτερον Ἰδρουντός τῆς Ἰταλίας ἐπίσκοπος⁸⁸⁵, σύγχρονος Λέοντος τοῦ Σοφοῦ. Ἐμελούργησε τὰ τροπάρια τοῦ κανόνος τοῦ Μεγάλου Σαββάτου ἀπὸ τῆς Α'—Ε' ᾠδῆς ἐκτὸς τῶν Εἰρμῶν, ποιηθέντων ὑπὸ τῆς Κασσιανῆς⁸⁸⁶. Ἰδοῦ πῶς τοῦτο διη-

884) Σημειωτέον ὅτι τὰ μετὰ τοὺς Εἰρμούς Τροπάρια τὰ ἀπὸ τῆς Α'—Ε' ᾠδῆς ἐμελούργησε Μάρκος ὁ ἐπίσκοπος Ἰδρουντός, τὰς δὲ ᾠδὰς ὁλοκλήρους ΣΤ', Ζ', Η' καὶ Θ' ἀποδίδουσιν εἰς τὸν ἱερὸν Κοσμᾶν τὸν Μαΐουμᾶ ἱεράρχην.

885) Σημειωτέον ὅτι ὁ Φαβρίκιος περισσῶς διαιρεῖ τὸν Μάρκον τοῦτον εἰς Μάρκον μοναχὸν καὶ Μάρκον Ἰδρουντός. Εἶναι εἰς καὶ ὁ αὐτός.

886) Ἐορτοδρόμιον Νικοδήμου. Ἐν Βενετίᾳ, 1836 σ. 372.

γέεται Θεόδωρος ὁ Προδρομος «Οἱ δὲ ὕστερον τὸ μέλος ἀγασάμενοι, ἀνάξιον δ' ὅμως κρίναντες, γυναικείοις συμμιξαὶ λόγοις τὰ τοῦ ἥρωος ἐκείνου Κοσμά μουςουργήματα, τὸ μέλος παραδόντες τῷ Μάρκῳ καὶ τοὺς ἱεροὺς ὕμνους ἐγχειρίσαντες, τὴν πλοκὴν τῶν Τροπαρίων τούτῳ μόνῳ ἐπέτρεψαν». Τὸ αὐτὸ μαρτυροῦσιν ὁ Ζωναρᾶς⁸⁸⁷ καὶ ὁ Θεοφάνης⁸⁸⁸. ὁ κανὼν οὗτος μετεφράσθη καὶ εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν⁸⁸⁹. Ὁ Μάρκος ἐποίησε καὶ εὐχάς.

Θέκλα μοναχή, ἤκμασε κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα καὶ διεκρίνετο ἐπὶ θεολογικαῖς γνώσεσι. Τὴν ἱκανότητα τῆς ὁσίας ταύτης γυναικὸς ὡς ὕμνογράφου μαρτυροῦσιν αἱ πρὸς τὴν Θεοτόκον ἱκετήριοι κανόνες, ἐξ ὧν εἰς ὁ εἰς ἦχον Β' πρὸς τὸ «Τῷ τὴν ἄβατον κυμαινομένην θάλασσαν»⁸⁹⁰ ὑπάρχει εἰς τὸ Μέγα Θεοτοκάριον Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου.

Σέργιος Ἀγιοπολίτης μοναχός, ἀνθίσας κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου, διάσημος ἐπὶ παιδείᾳ, ὑπὸ δὲ τοῦ Ἀλλατίου ὀνομάζεται ὕμνογράφος⁸⁹¹. Ἐμελουργήσει πολλὰ στιχηρὰ ἰδιόμελα, ὡς τὰ ἐν τῷ μεγάλῳ ἑσπερινῷ τῆς Γεννήσεως τῆς Θεοτόκου τρία πρῶτα στιχηρὰ (8 Σεπτεμβρίου) εἰς ἦχον Πλ. Β', τὸ στιχηρὸν δοξαστικὸν τῆς λιτῆς καὶ τῶν ἀποστίχων τῆς αὐτῆς ἑορτῆς, τὸ δοξαστικὸν τῶν ἀποστίχων καὶ μεθεόρτων τῆς αὐτῆς (11 Σεπτεμβρίου), τὰ στιχηρὰ δοξαστικὰ καὶ τὰ Θεοτοκία αὐτῶν καὶ τὰ Σταυροθεοτοκία προσόμοια πρὸς τὸ «Τριήμερος ἀνέστης Χριστέ» εἰς τὸν ἅγιον Γρηγόριον τῆς μεγάλης Ἀρμενίας (30 Σεπτεμβρίου), τὸ στιχηρὸν δοξαστικὸν τῶν ἀποστίχων εἰς τὰ Εἰσόδια (21 Νοεμβρίου) εἰς ἦχον Πλ. Β', καὶ ἄλλα παρόμοια. Τοῦ θείου τούτου πατρὸς ὑπάρχουσι καὶ μελουργήματα ἀνέκδοτα, περὶ ὧν μνείαν ποιεῖται ὁ Μάϊος⁸⁹².

Συμεὼν μοναχός, ἐκ τῶν ἀρίστων ὕμνογράφων, μαθητὴς Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου. Ἦκμασε κατὰ τὴν Θ' ἑκατονταετηρίδα ἐπὶ τῆς βασιλείας Λέοντος τοῦ Σοφοῦ. Ἐποίησε στιχηρὰ τροπάρια εἰς τὴν Ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος καὶ εἰς ἄλλας ἑορτάς.

Ἀνατόλιος Θεσσαλονίκης ἐπίσκοπος, θεωρεῖται διάδοχος Παύλου τοῦ Θεσσαλονίκης τοῦ προστάντος τῆς ἐν Κ/πόλει Συνόδου

887) Τομ. Β', 178.

888) Χρονικόν, 225.

889) Bibliotheca Patr. Paris T VIII, 717.

890) Ὁ κανὼν οὗτος φέρει τὸ ὄνομα τῆς ποιητρίας εἰς τὴν Ἀχροστιχίδα τῆς Η' καὶ Θ' ᾠδῆς.

891) De Georgiis p. 318 Photii bibl. cod. 67.

892) Maii Specileg. rom. T. 4. p. 7.

τῷ 879. Ποίημα αὐτοῦ ἀναγνωρίζεται τὸ στιχηρὸν εἰς τὸν μεγαλομάρτυρα Δημήτριον τὸν Θεσσαλονικέα, διότι ποιητῆς αὐτοῦ φαίνεται ὅτι εἶναι κάτοικος Θεσσαλονίκης καὶ οὐχὶ τῆς Κ/πόλεως. Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω στιχηροῦ ὁρμώμενος καὶ ὁ Τσερνιγοβίας Φιλάρετος εἰκάζει ὅτι καὶ πάντα τὰ στιχηρὰ τῶν ἀκολουθιῶν τὰ ἀποδιδόμενα εἰς Ἀνατόλιον τὸν Στουδίτην εἶνε ἔργα Ἀνατολίου τοῦ Θεσσαλονικῆς. Καί τοι τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ρώσσου ἱεράρχου ἀστήρικτον βλέπομεν, ἀλλ' ὅμως οὐκ ἀπο σκοποῦ κρίνομεν νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα τὰ ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν Θεσσαλονικῆς Ἀνατόλιον ἀποδιδόμενα ποιήματα. Εἰσὶ δὲ ταῦτα 1) τὰ εἰς τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς τὰ προεόρτια αὐτῆς, εἰς τὰ Θεοφάνεια μετὰ τῶν προεορτιῶν αὐτῶν, εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν, εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν, εἰς τὴν Γέννησιν καὶ Κοίμησιν τῆς Θεομήτορος· 2) εἰς τὸν ἀρχιστράτηγον Μιχαήλ, τὸν Πρόδρομον, τοὺς προφῆτας Ζαχαρίαν καὶ Δανιήλ· 3) εἰς τοὺς μάρτυρας Γεώργιον, Πρωκόπιον, Μανουήλ, Παντελεήμονα, Ἀγαθονίκην, Πρόβον, Ἀρέθαν, Κοσμάν, Κήρυκα, καὶ εἰς τὰς μάρτυρας Βαρβάραν καὶ Χριστίναν· 4) εἰς τοὺς ἀποστόλους Ἀνδρέαν, Λουκᾶν καὶ Θωμᾶν καὶ τὸν πρωτομάρτυρα Στέφανον, καὶ Μαρίαν τὴν Μαγδαληνὴν· 5) εἰς τοὺς ἱεράρχας Ἰωάννην Χρυσόστομον, Βασίλειον τὸν Μέγαν, Γρηγόριον τὸν Θεολόγον, Ἰωάννην τὸν Ἐλεήμονα, Κλήμεντα τὸν Ρωμαῖον, Ἰγνάτιον τὸν Θεοφόρον, Σπυρίδωνα καὶ Παῦλον· 6) εἰς τοὺς ἁγίους Ἀντώνιον, Νικόλαον, Μακάριον, Ἐφραίμ τὸν Σῦρον, Αὐξέντιον καὶ Ἰλαρίωνα.

Ἀρσένιος μοναχός⁸⁹³ ὁ καὶ ἀρχιεπίσκοπος βραδύτερον Κερκύρας, ἐγεννήθη ἐν Παλαιστίνῃ, σύγχρονος Φωτίου τοῦ Πατριάρχου, πρὸς ὃν ὁ φωτάνυμος ἀνὴρ ἔγραψεν καὶ ἐπιστολὰς δι' ἐνίσχυσιν εἰς τὰ ἔργα τῆς ἀρετῆς. Ἀφιερωθείς παιδιόθεν τῷ Θεῷ τὸ μοναχικὸν ἐνεδύσατο τριβώνιον, ἐμαθήτευσεν δὲ ἐν Σελευκείᾳ, ἔνθα καὶ τὸ τῆς ἱερωσύνης ἔλαβεν ἀξίωμα. Ἐκ Σελευκείας μεταβὰς εἰς Κ/πολιν προεχειρίσθη Κερκύρας ἀρχιεπίσκοπος. Ὁ Ἀρσένιος διεκρίθη ἐπὶ παιδείᾳ, ὑψηλῷ πνευματικῷ βίῳ καὶ ὑμνογραφικῇ δεξιότητι. Ἐπειδὴ δὲ πάντα τὰ ποιήματα αὐτοῦ ἐπιγράφονται «Ἀρσενίου μοναχοῦ», εἰκάζομεν ὅτι ἐποιήθησαν πρὸ τῆς ἀναδείξεως αὐτοῦ εἰς ἐπίσκοπον. Ὡς θεοτοκαριογράφος ἐποίησεν κανόνας εἰς τὴν Θεοτόκον, ἐξ ὧν ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Θεοτοκαρίῳ τοῦ Νικοδήμου ὁ εἰς ἥχον Γ' πρὸς τὸ «Χέρσον ἄβυσσοτόκον». Ἐποίησεν διάφορα στιχηρὰ κατὰ διαφόρους ἤχους, ὡς εἰς

893) Ὁ Βαρβολομαῖος Κουτλουμουσιανὸς ὁ Ἰμβριος ἐν τῷ Προλόγῳ τοῦ Πεντηκοσταρίου (Ἐν Βενετίᾳ, 1884 σ. ε') ἀναφέρων τὸ ὄνομα τοῦ μοναχοῦ Ἀρσενίου ἀγνοεῖ τὰ κατ' αὐτόν.

τοὺς Ἀρχαγγέλους Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ (8 νοεμβρίου καὶ 6 Σεπτεμβρίου), εἰς τοὺς κορυφαίους Ἀποστόλους Πέτρον καὶ Παῦλον (29 ἰουνίου), εἰς τὸν προφῆτην Ἡλίου (20 ἰουλίου) κτλ. Ἐποίησε καὶ κανόνας, ἐξ ὧν ἀναφέρομεν τὸν ψαλλόμενον κατὰ τὸ Σάββατον τῶν Ψυχῶν τὸ πρὸ τῆς Πεντηκοστῆς, καὶ τὸν εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ἁγίου Εὐχελαίου.

Γαβριὴλ ἱερομόναχος, φιλόσοφος καὶ ὕμνογράφος (†880) ἐποίησεν ὕμνους τῆς ἐκκλησιαστικῆς ψαλμωδίας, τονίσας αὐτοὺς διὰ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς παρασημαντικῆς. Συνέγραψεν ἐγχειρίδιον περὶ μουσικῆς, εἰς ὃ πραγματεύεται κυρίως περὶ τῆς ψαλτικῆς τέχνης καὶ χειρονομίας, καὶ ὅπερ σώζεται ἀνέκδοτον, κατὰ Χρυσάνθον τὸν Προύση⁸⁹⁴.

Ἰωάννης Γλυκὺς, († 900) αὐτὸς πρῶτος ἐμέλισε τὰ δογματικὰ τοῦ Δαμασκηνοῦ εἰς τὸ μαθηματάριον εἶδος, καὶ τὰ ἔνδεκα Ἑωθινὰ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ κατὰ τὸ παλαιὸν ἢ ἀργὸν στιχηράριον, προσέτι δὲ *Δύναμις* ἀρχαῖον, Ἀλληλουάριον εἰς ἦχον Πλ. Α', Χερουδικὸν Δυσικὸν καλούμενον, καὶ Κοινωνικόν. Ἐκανόνισε τοὺς ὅρους τῆς συνθέσεως τῶν μουσικῶν θέσεων κατὰ τὸ εἶδος τῆς μετροφωνίας, ἐκάλωπίσε τὸ εἶδος τοῦ παλαιοῦ ἢ ἀργοῦ Στιχηραρίου, ἐποίησεν ὕμνους, ᾠσματα, θέματα τοῦ Στιχηραρίου, τοῦ Κρατηματαρίου, τῆς Παπαδικῆς καὶ τοῦ Μαθηματαρίου κατὰ τοὺς ἀναγραμματισμούς⁸⁹⁵. Ὑπῆρξε καὶ ποιητὴς τῶν Οἰκῶν (κατὰ τὸ μέλος), δεύτερος μετὰ Μιχαὴλ τὸν Ἀνανεώτην, ὡς λέγει Μανουὴλ ὁ νέος Χρυσάφης. Ἐποίησε καὶ μικρὰν Προπαιδεῖαν κατὰ τὸ ἀργὸν στιχηρarikόν εἶδος εἰς ἦχον Α' πρὸς ἐκγύμνασιν τῶν ἀρχαρίων εἰς τὸ διατονικὸν γένος.

Κτεναῖς δομέστικος, ἀκμάσας κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ Σοφοῦ. Ὁ Χρυσάνθος οὐδὲν ἀναφέρει περὶ τοῦ μουσικοῦ τούτου, οὐδ' οἱ ἀντιγράψαντες αὐτὸν καὶ περὶ τὴν ἱστορίαν καὶ φιλολογίαν τῆς μουσικῆς ἐνασχοληθέντες. Περὶ αὐτοῦ ἐμάθομεν ἐξ ὧν γράφει ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος «Ἐπὶ τοῦ φιλοχρίστου καὶ αἰοδίμου αὐτοκράτορος Λέοντος, ἔζη ὁ Κτεναῖς, γέρον ἀξίος, ὅστις ἦτο Δομέστικος τῆς νέας Ἐκκλησίας, ὃν ἐπίσης ἐμπειρος περὶ τὴν μουσικὴν, ὅσον οὐδεὶς ἄλλος ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ». Τὸν μελωδὸν τούτον κρίνομεν ἀξίον μνείας ἕνεκα τῶν

894) Μέγα Θεωρητικὸν ἐν ὑποσημειώσει σ. XXXIV. Ἐν Τεργέστη 1832.

895) Τὰ μελουργήματα τοῦ ἐξόχου τούτου μουσικοῦ μετηνέχθησαν ἐκ τῆς ἀρχαίας μεθόδου εἰς τὴν νέαν.

διαφόρων ἐκλεκτῶν αὐτοῦ μουσουργημάτων, ἅπερ εἰς διαφόρους βιβλιοθήκας σώζονται εἰσέτι.

Νεῖλος μοναχὸς τῆς Καλαβρίας, ὁ νεώτερος, ζήσας 95 ἔτη ἐτελεύτησε τῷ 1005. Παρακληθεὶς ποτὲ ὑπὸ τῶν μοναχῶν καὶ τοῦ ἡγουμένου τοῦ Κασσίου ὄρους τοῦ ἁγίου Βενεδίκτου νὰ λειτουργήσῃ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτῶν ἑλληνιστί, παρεδέξατο τὴν πρότασιν. Ἀφοῦ δὲ συνέταξεν ὕμνους εἰς τὸν ἅγιον Βενέδικτον, συναγείρας κατόπιν τοὺς μουσικοὺς μοναχοὺς τοῦ σπηλαίου αὐτοῦ, συμποσούμεενους εἰς ἐξήκοντα ἄνδρας, οὓς εἶχεν ἐκγυμνάσει ὁ ἴδιος, εἰσῆλθεν εἰς τὴν μονὴν τοῦ Κασσίου καὶ ἐτέλεσε παννυχίδα μετὰ μελωδικῆς ψαλμωδίας. Ἡ ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Βενεδίκτου ἡ ὑπὸ τοῦ Νείλου ποιηθεῖσα ἐτελεῖτο διαρκῶς εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰς μονὰς τῆς Καλαβρίας. Ἄλλοι ὕμνοι τοῦ Νείλου δὲν εἶναι γνωστοί⁸⁹⁶.

Συμεὼν μεταφραστὴς⁸⁹⁷ ὁ καὶ Μάγιστρος καλούμενος, Μ. Λογοθέτης χρηματίσας ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, Βυζάντιος τὴν πατρίδα, ὕμνογράφος ἐκ τῶν κρατίστων, ἔζησε περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου αἰῶνος. Συνέγραψε τοὺς βίους τῶν ἁγίων τοῦ ἐνιαυτοῦ, λόγους ἠθικοὺς, ἐπιστολάς, ἐπιτομὴν κανόνων, χρονικὰ ἐκ διαφόρων ἱστορικῶν, εὐχὰς τινὰς τῆς Μεταλήψεως καὶ Εὐχαριστίας ἐν πεζῷ καὶ ἱαμβικῷ μέτρῳ καὶ ἄλλα⁸⁹⁸. Κατὰ τὸν Ἀλλατίου ὁ Συμεὼν συνέταξε καὶ ὕμνους καλλιπεῖς, οἷον στιχηρά, καὶ κανόνας εἰς τὴν ὁσίαν Μαρίαν τὴν Αἰγυπτίαν, καὶ κανόνα εἰς τὴν Θεοτόκον πρωρισμένον νὰ ψάλληται τὴν Μ. Παρασκευήν⁸⁹⁹.

Ἰωάννης Καμενιάτης († 904) Θεσσαλονικεὺς, κληρικὸς ἐλλόγιμος καὶ μουσικός. Συνέγραψε λόγον *εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης*, ἔνθα διαγράφει κάλλιστα καὶ τὴν πρὸ τῆς ἀλώσεως εὐημερίαν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ὅτι ἐν αὐτῇ «Παῖδες περὶ λόγους ἐσπούδαζον, ἐξ ὧν ἐπιστήμη καὶ τέχνη τὸ κράτος ἔχουσι· προστίθησι δὲ «Καὶ τῶν τῷ Θεῷ κεκληρωμένων τὰ σπουδάσματα, καὶ τὰ περὶ τῆς ἀρμονίου (ἴσ. γρ. ἐναρμονίου) μουσικῆς (ἐκκλησιαστικῶν) ἁσμάτων, καὶ τῶν ἀδόντων τὰ ψυχοτερπῆ μέλη, καὶ τὴν μουσικὴν ἐκείνην, τὴν ἐκ παντὸς στόματος ὑφ' ἐν τῷ Θεῷ ἀναπεμπομένην τοὺς ὕμνους»⁹⁰⁰.

896) Allatii de Nilii p. 47. 51.

897) Εἰς τὸν Συμεὼν ἔχει καὶ Μιχαὴλ ὁ Ψελλὸς λόγον πανηγυρικὸν καὶ ἁσματικὴν ἀκολουθίαν.

898) Migne, 114—116.

899) Περὶ τῶν Ο'. Ἑρμηνευτῶν Κ. Οἰκονόμου. τομ. Δ. σ. 768.

900) "Ἴδε τὸ βιβλίον παρ' Ἀλλατίῳ, ἐν τοῖς Συμμίκτοις, σ. 180-316

Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος, αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου, υἱὸς Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, εὐσεβῆς περὶ τὰ θεῖα⁹⁰¹. Ἐποίησε τὰ ἑνδεκα ἀναστάσιμα Ἐξαποστειλάρια⁹⁰² κατὰ τὴν ἑννοίαν ἐνὸς ἐκαστοῦ ἐωθινοῦ Εὐαγγελίου⁹⁰³. Ἐγραψε περὶ Μουσικῆς ὑπὸ τὸν τίτλον Ἀρμονικὰ εἰς τόμους τέσσαρας, ἔνθα πραγματεύεται περὶ τῶν πολυσυλλάβων φθόγων, ἀπηχημάτων καὶ τῆς παραγωγῆς αὐτῶν θεωλογικῶς, οἶον, τοῦ **κε**αγίε, **α**γ^α**α**κ^αες, **κε**ακ^αες, **α**γ^α**α**, αγίε κτλ. Ἐτελεύτησεν ὁ Πορφυρογέννητος τῷ 959, δηλητηριασθεὶς ὑπὸ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ υἱοῦ κατὰ τὸ 54 ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ. Περὶ τῶν σοφῶν πονημάτων τοῦ Πορφυρογεννήτου καὶ τοῦ βίου αὐτοῦ ὁ Ζωναρᾶς ἐκφράζεται ἐνθουσιωδῶς.

Βασίλειος Πηγοριώτης ἐπίσκοπος Καισαρείας Καππαδοκίας καὶ σύγχρονος Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. Ὡς εὐδόκιμος ὕμνογράφος ἐποίησε τὸν δεύτερον κανόνα εἰς τὰ Εἰσόδια (21 νοεμβρίου), κατὰ δὲ τὸν Ἀλλάτιον καὶ κανόνα εἰς τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ἁγίου Νικολάου (6 δεκεμβρίου). Τῷ Βασιλείῳ ἀνήκουσι τὰ εἰς τὸν Μ. Βασίλειον στιχηρὰ (1 ἰανουαρίου) καὶ τὸ εἰς τὴν ἀκολουθίαν τῆς 21 ὀκτωβρίου **Κάθισμα**, ἀμφοτέρω φέροντα τὸ ὄνομα «Βασιλείου μοναχοῦ».

Πανάρετος Πατῆρας ὁ Πρασινός, μουσικὸς ἐξοχώτατος, ἤκμασε κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα, ἐποίησεν ὕμνους Τριαδικοὺς τῶν μεγάλων Ἀνοιξανταρίων, θέματα τοῦ Κρατηματαρίου καὶ τοῦ Μαθηματαρίου κατὰ τοὺς Ἀναγραμματισμούς, καὶ ἄλλα ἐκκλησιαστικά, ἐξηγηθέντα εἰς τὴν νέαν τῆς μουσικῆς μέθοδον, καὶ ὑπάρχοντα εἰς διαφόρους μουσικὰς ἀνθολογίας.

Γεώργιος δομέστικος, υἱὸς Παναρέτου Πατζάδα τοῦ Πρασινοῦ, παρ' οὗ καὶ τὰ μουσικὰ ἐδιδάχθη. Μόνον τὸ ὄνομα αὐτοῦ σώζεται παρὰ Χρυσάνθω. Ὁ Ἀλλάτιος γράφει ὅτι ἦτο ὁ Γεώργιος διάσημος μουσικὸς μελοποιῶν οὐ μόνον ἐκκλησιαστικὰ, ἀλλὰ καὶ δημοτικὰ ᾄσματα. Ὁ Γερβέρτος, ὅστις εἶδεν ἐν χειρογράφοις καὶ μελωδίας τοῦ Γεωργίου, καλεῖ αὐτὸν Λαοσυνάκτην, διότι εἶχε καθήκον ὁ Γεώργιος νὰ προσκαλῇ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοὺς ἀνωτέρους κληρικοὺς καὶ τοὺς ἀνωτέρους ὑπαλλήλους τοῦ παλατίου. Ἐποίησε διάφορα ᾄσματα καὶ ἐμέλισεν ὕμνους, πάντα δὲ ταῦτα μετηνέχθησαν ἐκ τῆς

901) Ζωνάροϋ Χρονικ. γ'. σ. 155.

902) Migne. 112, 113—Φαβρικ Η'. 1.

903) Ταῦτα σώζονται μεμελισμένα ὑπὸ τε Βαλασίου ἱερέως τοῦ Νομοφύλακος τῆς Μ. Ἐκκλησίας καὶ ὑπὸ Πέτρου Δαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου εἰς ἤχον Β'.

ἀρχαίας εἰς τὴν νέαν μέθωδον, καὶ ὧν ἐδημοσιεύθησάν τινα εἰς διαφόρους μουσικὰς ἀνθολογίας.

Παῦλος ὁ Ἀμμορίου, ἁβδόξ, καλεῖται καὶ τῆς Εὐεργέτιδος ἕνεκα τῆς ἐν τῇ μονῇ τῆς Θεομήτορος τῆς Εὐεργέτιδος διαμονῆς αὐτοῦ, ἧς ἦτο καὶ ἰδρυτής. Ἦκμασε πιθανῶς κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα⁹⁰⁴. Ἐκ τῶν θεομητορικῶν ὕμνων τοῦ Ἐφραίμ ἐποίησε στιχηρὰ εἰς τὴν Θεοτόκον, καταχωρηθέντα ἐν τῇ Δαμασκηναίᾳ Ὀκτώηχῳ μετὰ τὰ στιχηρὰ τοῦ Ἀνατολίου. Τοῦ αὐτοῦ ὑπάρχει καὶ κανὼν ἱκετήριος εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον⁹⁰⁵.

Ἰωάννης Πλουσιαδηνὸς ὁ καὶ Κουκουμᾶς καλούμενος, ἱερεὺς τὸ ἀξίωμα, ἔζησε κατὰ τὸν Ι' περίπου αἰῶνα πρὸ τοῦ μακίστορος Κουκκουζέλη· ἀνὴρ πολυμαθὴς καὶ μουσικώτατος· ἐμέλισε διάφορα ἀργὰ μουσουργήματα. Συνέγραψε γραμματικὴν τῆς Μουσικῆς, ἀνέκδοτον εἰσέτι, καὶ εἰς ἣν πραγματεύεται περὶ μουσικῶν σημείων, μετροφωνίας καὶ ἤχων. Ἐποίησε καὶ μίαν ραψῳδίαν τοῦ Μεγάλου Ἰσοῦ τῆς Παπαδικῆς, ἔνθα ἀπαριθμεῖ ἐμμελῶς τοὺς χαρακτῆρας καὶ τὰς θέσεις τῶν κυρίων καὶ ἐπιθέτων ὀνομάτων, ἥτοι τῶν μεγάλων καὶ μικρῶν ἱερογλυφικῶν σημαδιῶν καὶ τὰς ἐνεργείας καὶ γραμμὰς αὐτῶν, ἃς κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτοῦ μετεχειρίζοντο πρὸς παράστασιν τῶν μελῶν· παριστᾷ δὲ καὶ πολλὰς θέσεις μελωδικῶς καὶ εἰς τὰ τρία τῆς μουσικῆς γένη. Τὸ Μέγα Ἰσον ἐπιγράφεται «Μέθοδος Ἰωάννου τοῦ Πλουσιαδηνοῦ». Ἐποίησε καὶ ἐτέραν Προπαιδεῖαν μικροτέραν εἰς ὀκτώηχον πρὸς ἐκγύμνασιν τῶν ἀρχαρίων μαθητῶν, ἣτις φέρει ἐπιγραφὴν «Μέθοδος ἀγιορεΐτικη», προσέτι καὶ ἓνα Τροχὸν τῆς μουσικῆς, καλούμενον «Ἡ σοφωτάτη παραλλαγή»⁹⁰⁶.

Νικηφόρος Ἡθικός ὁ μοναχός, ἔζη κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα· διεκρίθη ὡς μουσικός, ποιήσας οἴκους καὶ πλατύνας τὸ μέλος τοῦ Οἰκηματαρίου εἰδους μετὰ Μιχαὴλ τὸν Ἀνανεώτην καὶ Ἰωάννην τὸν Γ' λυκύν. Εἰς αὐτὸν ἀποδίδονται Κοινωνικὰ τοῦ ἐνιαυτοῦ, θέματα τοῦ Κρατηματαρίου, μαθήματα τοῦ Μαθηματαρίου κατὰ τὸ εἶδος τῶν ἀναγραμματισμῶν καὶ ἄλλα διάφορα μουσουργήματα.

Βαρθολομαῖος μοναχός, ἡγούμενος τῆς μονῆς τῆς ἐν Καλαβρίᾳ Γροτταφερράτης, τῆς φημιζομένης διὰ τὴν παιδεῖαν τῶν μο-

904) Ὁ Ἀμμορίου ἔγραψε βιβλὸν ἐπιγραφομένην «Περὶ θεῶν ἐντολῶν».

905) Νικοδήμου Ναξίου Θεοτοκάριον. Ἐκδ. Γ. Μουσαίου. ἐν Κων)πόλει 1849 σ. 181.

806) Καὶ ὁ Τροχὸς τοῦ Πλουσιαδηνοῦ σὺν τοῖς ἄλλοις ἡρμηνεύθη ὑπὸ τῶν τριῶν ἐφευρετῶν τῆς νέας μεθόδου.

ναχῶν αὐτῆς⁹⁰⁷. μαθητῆς ἐγένετο Νεῖλου τοῦ μοναχοῦ καὶ ἰσότιμος αὐτῷ διὰ τε τὴν παιδείαν, ἀγιότητα καὶ τὰ ἀσματικά ἔργα· ἐτελεύτησε περὶ τὸ 1040. Ἐποίησε δὲ ἀξιολόγους διὰ τὴν μελωδίαν αὐτῶν ὕμνους, μὴ διχωσθέντας, εἰς τὴν Θεοτόκον καὶ ἄλλους ἁγίους⁹⁰⁸. Ὁ Ἀλλατίος ἀνέγνω καὶ ἐπήνεσε τὸν εἰς τὸν ἅγιον Θεόδωρον κανόνα τοῦ Βαρθολομαίου⁹⁰⁹.

Ἰωάννης Εὐχαΐτων ἐπίσκοπος, ὁ καὶ Μαυρόπους ἐπικληθεὶς, ὡς ἐκ τοῦ χρωματός τῶν ποδῶν αὐτοῦ, ἤκμασε περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΑ' ἑκατονταετηρίδος, κατηγετο δὲ ἐκ τῆς ἐν Καππαδοκίᾳ Γαλατίας. Ἀνὴρ μεγάλης παιδείας καὶ ἀρετῆς, διακριθεὶς καὶ ὡς ὁμολογράφος. Τὰ ἔργα τοῦ ἀνδρὸς φέρουσι τὴν ἐπιγραφὴν «Μοναχοῦ Ἰωάννου»⁹¹⁰. Ἐποίησε πολλοὺς κανόνας, οἷον, τὸν εἰς ἤχον Δ' τοῦ Σαββάτου τῆς Α' ἐβδομάδος, τὸν εἰς ἤχον Δ' εἰς τὸν δίκαιον Ἰωβ (6 μαίτου), τὸν εἰς τὸ φανέν ἐν τῷ οὐρανῷ σημεῖον τοῦ Τιμίου Σταυροῦ πρὸς ἤχον Δ' (7 μαίτου), τὸν εἰς ἤχον Πλ. Δ', εἰς τὸν ὅσιον Συμεὼν τὸν ἐν τῷ Θαυμαστῷ ὕρει (24 μαίτου) ἄνευ τῶν Θεοτοκίων· ἐβδομήκοντά περὶ-που κανόνας πρὸς τὴν Θεοτόκον εἰς ὀκτῶ ἤχους, ὧν τὸν ἕνα διὰ στί-χων ἱαμβικῶν πρὸς ἤχον Α' κατὰ τὸ «Ἐσωσε λαόν»· οἱ ἐννέα δὲ ἐκ τούτων περιέχονται εἰς τὸ Μέγα Θεοτοκᾶριον Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου. Τῷ Ἀλλατίῳ ἦσαν γνωστοὶ ὀκτὼ κανόνες τοῦ ποιμένου Εὐχαΐτων εἰς τὸν ἅγιον Νικόλαον⁹¹¹. Εἰς διαφόρους τῆς Εὐρώπης βιβλιοθήκας σώζονται 25 κανόνες εἰς τὸν Κύριον Ἰησοῦν μετ' ἀκροστιχίδος. Εἰς τὸ Μέγα Ὁρολόγιον (1784) εὐρηται κανὼν εἰς ἄγγελον τὸν φύλακα. Εἰς τὸν Εὐχαΐτων Ἰωάννην ἀποδίδονται καὶ ἔνδεκα κανόνες εἰς Ἰωάννην τὸν Πρόδρομον, ἐξ ὧν ὁ τέταρτος ἐσφαλμένως ὑπὸ τοῦ Φαβρικού ἀποδίδεται τῷ Δαμασκηνῷ⁹¹². Ὁ ἱερομόναχος Βαρλαάμ, νεώτερος ἐκδότης τῶν Μηναίων, γράφει ἐν τῷ Προλόγῳ ὅτι Ἰωάννης ὁ Εὐχαΐτων συνέταξεν ὀκτὼ κανόνας εἰς Ἰωσήφ τὸν ὁμολογράφον. Ὁ ποιμὴν τῶν Εὐχαΐτων συνέταξε καὶ τὴν κατὰ συμπλοκὴν ἀκολουθίαν τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν (30 ἰανουαρίου)⁹¹³, ἐποίησε δὲ καὶ διάφορα στι-

907) Montfaucon, Palaeogr. Graec p 112, 113.

908) Du Cangii Glossarium Graec. μελόδημα. Acta SS. ed 26 Septemb. p. 280.

909) De Synodo Photii p. 543.

910) Migne, 120.

911) De Synodo Photii p. 538. Contra Hottingerum p. 183.

912) Bibl. graec. IX. 741.

913) Allatii de syn. Phot. p. 438 καὶ 538. Ἴδε καὶ Περὶ τῶν Ο' Ἐρμηνευτῶν Κ. Οἰκονόμου, τομ. Δ' σ. 762 ἐν σημειώσει.

χρηρὰ τροπάρια ιδιόμελα, ὡς τὴν Λιτὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου (23 ἄπρι-
λίου), τοῦ ἁγίου Χριστοφόρου (7 ματίου) καὶ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θε-
οτόκου (15 αὐγούστου).

Γεώργιος Σκυλίτσης, ἤκμασε κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα, γνωστός
δὲ ἐκ τῶν Χρονικῶν αὐτοῦ. Κατὰ τὸν Ἀλλάτιον, ἐποίησεν ἐξαίρετον
κανόνα εἰς τὸν ἅγιον Γεώργιον (23 ἄπριλίου)⁹¹⁴. Ὁ αὐτὸς ἐποίησε
καὶ τὸν δεύτερον κανόνα εἰς τὸν ἅγιον Δημήτριον.

Λέων Μαρίστωρ, ἤκμασε πιθανῶς κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα, διε-
κρίθη δὲ ὡς ὕμνογράφος ποιήσας στιχηρὰ ιδιόμελα τροπάρια καὶ δο-
ξαστικά, οἷον, εἰς Ἰωάννην τὸν Θεολόγον, καὶ εἰς τὸν Εὐαγγελιστὴν
Λουκᾶν, τὸ τῆς Λιτῆς τῶν Εἰσοδίων δοξαστικὸν εἰς ἦχον Πλ. Α' καὶ
τὸ τῶν Αἰῶνων εἰς ἦχον Β'. Τὰ ποιήματα τοῦ μουσουργοῦ τούτου ἐ-
πιγράφονται «Λέοντος τοῦ Μαρίστωρος».

Ἰωάννης Ζωναρᾶς, ὕμνογράφος, ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντ/πόλει,
ὕπῃρξε δὲ γραμματεὺς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ
(† 1048). Μετὰ τὸν θάνατον τῆς γυναικὸς καὶ τῶν ἑαυτοῦ τέκνων
καταλιπὼν τὰς βασιλικὰς τιμὰς ἀπεχώρησεν εἰς μονήν, ἐνθα ἐκάρη
μοναχός· ἀπέθανε δὲ ἐν Ἀγίῳ Ὁρει. Ἐγράψε ποιήματά τινα περὶ
ἐκπορεύσεως τοῦ Ἀγίου Πνεύματος κατὰ Λατίνων, ὧν μνεῖαν ποιεῖ-
ται ὁ Cave, καὶ κανόνα δογματικὸν εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον
εἰς ἦχον Πλ. Δ', ὧν ἕκαστον τροπάριον ὑπόθεσιν ἔχει αἵρεσιν τινα,
οἷον τοῦ Ἀρείου, τοῦ Σαβελλίου, τοῦ Μακεδονίου, τοῦ Ἀπολλιναρ-
ρίου κτλ. τὸ δὲ τελευταῖον τροπάριον τῆς Θ' ὥδης, τὴν τῶν Λατίνων.

Νικητάς Στρηθάτος, ἔζη περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΑ' αἰῶνος· ὑπῆρξε
μοναχός καὶ ἡγούμενος τῆς ἐν Κ/πόλει μονῆς τοῦ Στουδίου, μαθητῆς
δὲ Συμεὼν τοῦ μοναχοῦ. Ἐγράψε 15 λόγους καὶ περὶ διαφόρων ἄλλων
ἀντικειμένων καὶ ἰσθμῶν καὶ ἄσματα⁹¹⁵. Καὶ κανόνα δὲ ὁ Στρηθάτος
εἰς τὸν ἅγιον Νικόλαον ἐμελῶδησε καὶ ἄλλα συνέταξε⁹¹⁶.

Μιχαὴλ Φελλὸς γεννηθεὶς τῷ 1020 καὶ ἀποθανὼν τῷ 1106,
πατρίδα ἔσχε τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀνὴρ σοφώτατος καὶ τῶν φι-
λοσόφων ὕπατος, ἅμα δὲ καὶ πολυγραφικώτατος. Τὰς σπουδὰς αὐτοῦ
ἐποίησατο ἐν Ἀθήναις⁹¹⁷, ὁπόθεν ἐπιστρέψας εἰς Βυζάντιον ἐδίδασκε

914) Allatius de Georgiis p. 337, 338. Νικόλαος Κομνηνὸς Praenot.
mystag. p. 327. Montfaucon Bibi. Bill. 562. Fabricii Bibl. XII, 37.

915) Migne, 120 καὶ Δημητρακοπούλου Ὁρθόδ. Ἑλλ. σ. 7—Allatii de Mussa
praesanctif. 2. 16. καὶ adves. Hotiyger. c. II. πρβλ. Cave pag. 423.—Fa-
bric. Bibl. Graec. T. VII. pag. 753 Harl.

916) Περί τῶν Ὁ' Ἑρμηνευτῶν Κ. Οἰκονόμου. τομ. Δ' σ. 771.

917) Σάθα, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη. Προλεγομ. σ. 54.

τὴν φιλοσοφίαν ἐν τῇ φιλοσοφικῇ τμήματι τῆς Ἀκαδημίας, ὑπῆρξε παιδαγωγὸς καὶ τῶν τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Δούκα υἱῶν Ἀνδρονίκου καὶ Μιχαήλ· ἐπειδὴ δὲ ὁ Μιχαήλ γενόμενος αὐτοκράτωρ καὶ κακῶς διοικῶν τὸν Θρόνον, τὴν αἰτίαν τούτου ἀπέδιδεν εἰς τὸν διδάσκαλον τὸν μὴ διδάξαντα αὐτὸν τὴν Πολιτικὴν, δυσαρεστηθεὶς ἐπὶ τούτῳ ὁ Ψελλὸς ἀπεσύρθη εἰς μονὴν τινά, ἔνθα ἐνησχολεῖτο μελετῶν καὶ συγγραμμάτων⁹¹⁸. ὁ Ψελλὸς σπουδαῖον περὶ Μουσικῆς ἔργον ἔγραψεν, οὐ τὸ περιεχόμενόν ἐστι συνάθροισις λέξεων ὑπαγομένων εἰς τὴν μουσικὴν ἐπιστήμην, ὁρισμοὶ τῶν κανόνων τῆς μελοποιίας καὶ διαίσεις τῶν ἤχων καὶ τῶν κλάδων αὐτῶν⁹¹⁹. Ἀποσπάσματα τοῦ περὶ Μουσικῆς συγγράμματος τοῦ Ψελλοῦ εὐρύν ὁ Γάλλος Ruelle ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῆς Ἰσπανίας, ἐξέδοτο ἐσχάτως.

Νικήτας Σερρών ἐπίσκοπος καὶ εἴτα Ἡρακλείας, († 1075) ὁ καὶ φιλόσοφος ἐπικληθεὶς διὰ τὴν πολυμαθειαν αὐτοῦ⁹²⁰. Πολὺ ἡσχολήθη εἰς τὰς ἐρμηνείας τῆς ἁγίας Γραφῆς. Καλὸν ὕφασμα αὐτοῦ κρίνονται αἱ *Σειραὶ* εἰς τὸν Λουκᾶν⁹²¹, αἱ εἰς τὸν Ἰώβ καὶ αἱ εἰς τοὺς ψαλμοὺς⁹²². Ὁ Ἀλλάτιος⁹²³ συγκαταλέγει αὐτὸν μετὰ τῶν μελωδῶν. Αὐτῷ ἀνήκουσι καὶ κανόνες εἰς τὴν Θεοτόκον, τὸν Ἀγγελον καὶ τὸν μάρτυρα Χριστοφόρον.

Θεοφάνης Κεραμεύς, ἀρχιεπίσκοπος τῆς Ταυρομενίας ἐν Σικελίᾳ, διδάσκημος ἐκκλησιαστικὸς ρήτωρ τοῦ IB' αἰῶνος καὶ ἄματογράφος⁹²⁴, συνέταξε δὲ καὶ ὁμιλίαις ἐξηγητικαῖς ρητῶν εὐαγγελικῶν, ἑορταστικαῖς καὶ ἄλλας διδακτικὰς.

Ἰωάννης ὁ Κουκκουζέλης, ἐπικληθεὶς καὶ ὢν τῆς μουσικῆς *Μαγίστῳ*⁹²⁵, βιώσας κατὰ τὸ 1100 μ. Χ. ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀλε-

918) Τὰ παντοίας ὕλης πολυάριθμα συγγράμματα αὐτοῦ μαρτυροῦσι τὴν πολυμαθειάν του.

919) Mighe, τομ. 122 καὶ Φαβρίκιον τομ. 10 σ. 62.—Δημητρακοπούλου Ὁρθόδοξ. Ἑλλ. σ. 8—Σάθα, Μεσαιων. Βιβλ. τομ. Δ' καὶ Ε'—Περὶ τῶν Ὁ' Ἑρμηνευτῶν Κ. Οἰκονόμου τομ. Δ' σ. 771.

920) Cave Script. eccles. histor. liter—Migne, τομ. 127—Δημητρακοπούλου, Ὁρθόδ. Ἑλλ. σ. 9.

921) Ταύτας ἐξέδωκεν ὁ Μάιος, ἐν Script. vet. nov. collect. T. IX. p. 626 sp.

922) Ἴδε Φαβρ. Ἑλλ. T. 3 καὶ 7 Ἀρλεσίου καὶ Περὶ τῶν Ὁ' Ἑρμηνευτῶν Κ. Οἰκονόμου τομ. Δ' σ. 774.

923) De libr. eccles. p. 82.

924) Migne, τομ. 132.—Cave, σ. 522—Οἰκονόμου, Περὶ τῶν Ὁ' Ἑρμηνευτῶν τομ. Δ' σ. 777.

925) Οἱ μουσικοὶ οἱ μελίζοντες τὰς λέξεις τῶν ψαλμῶν τοῦ Δαβὶδ (καλο-

ξίου τοῦ Κομνηνοῦ, ἐγεννήθη ἐν Δυρραχίῳ τῆς Ἰλλυρίας. Παιδιόθεν μεγάλην κλίσιν ἡσθάνετο πρὸς τε τὰ γράμματα καὶ τὴν μουσικὴν. Στερηθεὶς τοῦ πατρὸς παῖς ἔτι ὢν, ταῖς ἐνεργείαις τῆς μητρὸς αὐτοῦ εἰσέχθη εἰς τὴν ἐν Κων/πόλει αὐτοκρατορικὴν σχολήν, εἰς ἣν ἠυδοκίμησε καὶ ὑπερέβη πάντας τοὺς συμμαθητὰς αὐτοῦ, οἵτινες ἀστεϊζόμενοι ἡρώτων αὐτὸν τί τρώγει, ὁ δὲ πτωχὸς Ἰωάννης ἀπεκρίνετο *κουκκία καὶ ζέλια* (χόρτα), διότι δι' αὐτῶν ἐτρέφετο ἕνεκα τῆς ἐνδείας αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν παρήκται καὶ τὸ ἐπώνυμὸν *Κουκκουζέλης*⁹²⁶. Ὁ Ἰωάννης ὁμῶς διὰ τὸ λιγυρὸν τῆς φωνῆς αὐτοῦ, προσελήφθη καὶ εἰς τὴν βασιλικὴν μουσικὴν σχολήν, ἀναδειχθεὶς ἀριστος μουσικός, ἐφ' ᾧ περ καὶ ἐφείλκυσε τὴν εὐνοίαν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τὴν ἀγάπην πολλῶν μεγιστάνων. Διωρίσθη δὲ καὶ ἀρχιμουσικός τῶν αὐτοκρατορικῶν ψαλτῶν, ὅτε καὶ ἀπήλαυε μεγάλῃς ὑπολήψεως. Ἀλλὰ καὶ τοι ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων ἀπήλαυε πάντων τῶν ἀγαθῶν τοῦ κόσμου, ἐν τούτοις πᾶσαι αἱ κοσμικαὶ ἡδوناὶ δὲν ἠὺχαρίστουν αὐτῷ. Σφύδρα δὲ ἐλυπήθη ὅτε ξμαθεν ὅτι καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἐπεθύμει νὰ εἰσαγάγῃ αὐτὸν εἰς συγγενικὴν συνάφειαν μετὰ τινος τῶν μεγιστάνων. Ὁ Ἰωάννης προνοῶν μᾶλλον περὶ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ καὶ διανοοῦμενος νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ παλάτιον ἠπάτησε τὸν αὐτοκράτορα καὶ μετέβη εἰς Δυρράχιον ὅπως λάβῃ τὴν ἐπὶ τῷ γεννησομένῳ δῆθεν γάμῳ μητρικὴν εὐλογίαν καὶ συγκατάθεσιν. Ἀλλ' ἐν τῇ γενεθλίῳ χώρᾳ φθὰς στέλλει πρὸς τὴν μητέρα αὐτοῦ φίλους τινάς, οἵτινες ἀναγγέλλουσιν αὐτῇ τὸν θάνατον αὐτοῦ. Λέγεται δ' ὅτι αὕτη τότε ἤρξατο θρηνωδοῦσα γοερῶς, ὁ δὲ Ἰωάννης ἐντὸς τῆς οἰκίας ἱστάμενος ἐτόνιζε τὴν θρηνωδίαν (μυρολόγι), ἥτις καλεῖται *Βουλγάρρα*. Ἐπανελθὼν εἰς τὰ ἀνάκτορα ἐσκέπτετο περὶ τῆς ἐκεῖθεν ἀναχωρήσεως αὐτοῦ. Συνέβη δὲ τότε νὰ ἴδῃ παρὰ τῷ αὐτοκράτορι τὸν ἡγούμενον τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὁρει μεγίστης Λαύρας, ἕνεκεν ὑποθέσεων τῆς μονῆς ἀφικόμενον εἰς τὸ Βυζάντιον, παρ' οὗ πληροφορηθεὶς καὶ τὰ περὶ τοῦ βίου τῶν ἐν Ἀθῶν ἐρημιτῶν, ἀπεφάσισεν ὁ Ἰωάννης δραπετεύων ἐκ τοῦ παλατίου καὶ τῆς βασιλευούσης νὰ μεταβῇ εἰς Ἀγιὸν Ὅρος. Τοῦτο δὲ καὶ ἔπραξε, λαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ τὴν ράβδον καὶ τὸν χιτῶνα αὐτοῦ. Ἐν σχήματι ξένου ἔφθασε πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Ἀθωνιάδος μονῆς τῆς μεγίστης

φωνικούς Εἰρμούς ἐκαλοῦντο μαΐστορες (διδάσκαλοι) ἢ πατέρες τῆς μουσικῆς· ἐκ δὲ τοῦ εἵδους τούτου τῆς μουσικῆς ὠνομάσθη καὶ ἡ τέχνη πα πα δ ι κ ῆ.

926) Ἀνωτέρα ἐπισχίασις ἐπὶ τῶν Ἀθῶ, ἥτοι Διηγῆσεις περὶ τῶν ἁγίων καὶ θαυματουργῶν καὶ ἐν Ἀθῶ δοξασθεισῶν εἰκόνων τῆς Θεοτόκου καὶ ἄλλων ἁγίων. ἐν Κωνσταντινουπόλει, 1861, σ. 7.

Λαύρας, ἐρωτηθεὶς δὲ παρὰ τοῦ θυρωροῦ τίς ἦν καὶ πόθεν ἦλθεν καὶ τί θέλει, ἀπεκρίθη ὁ ξένος ὅτι εἶναι ἄνθρωπος χωρικός, ποιμὴν προβάτων, καὶ ὅτι ἐπιθυμεῖ τὸ μοναχικὸν σχῆμα. Ὁ θυρωρὸς ὑπέλαβεν «εἶσαι νέος», ὁ δὲ Ἰωάννης ταπεινῶς ἀπήντησεν «Ἀγαθὸν ἀνδρί, ὅταν ἄρῃ ζυγὸν ἐν τῇ νεότητι αὐτοῦ»⁹²⁷. Ἐν τῇ Λαύρᾳ λοιπὸν διορίζεται ποιμὴν τῶν τράγων τῆς μονῆς, ἀφοῦ προηγουμένως ἐκάρῃ μοναχός. Ὁ Ἰωάννης ἐπὶ πολὺν χρόνον ἔμενεν ἄγνωστος ἐν Ἀθῶνι, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ἀνεζήτηε πανταχοῦ τὸν πεφιλημένον αὐτοῦ ἡδύφωνον μουσικόν. Ἐπὶ τέλους δὲ ἀνευρέθη ὡς ἐξῆς: Μίαν τῶν ἡμερῶν ἐκάθητο φυλάττων τὸ ποιμνιον αὐτοῦ καὶ ἐνθουσιασθεὶς ἤρξατο ψάλλων διὰ τῆς ἀγγελικῆς αὐτοῦ φωνῆς θεῖους τινας ὕμνους. Ἐρημίτης δέ τις ἐκ τινος παρακειμένου σπηλαίου ἐξελλθὼν ἤκουσε τὴν γλυκεῖαν αὐτοῦ φωνὴν καὶ μετ' ἐκπλήξεως ἔβλεπεν ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ τράγοι ἠτένιζον πρὸς τὸν ποιμένα αὐτῶν, καταθελχθέντες ἐκ τοῦ μέλους τῆς ψαλμωδίας αὐτοῦ· ἀπελθὼν ὁ ἐρημίτης πάραυτα εἰς τὴν Λαύραν ἀνήγγειλε τοῦτο τῷ ἡγουμένῳ, ὑφ' οὗ προσκαλεῖται ὁ Ἰωάννης, ἀγνωρίζεται, καὶ ἐπιτιμᾶται, διότι δὲν ἐδήλωσεν ἐγκαίρως ὅτι ἦτο ὁ ἀγαπητὸς τοῦ βασιλέως μουσικός. Ὁ ἡγούμενος τότε μεταβαίνει εἰς Κωνσταντινουπόλιν καὶ διηγεῖται τὰ κατὰ τὸν Ἰωάννην τῷ αὐτοκράτῳ, λυπηθέντι μὲν ἀλλὰ συγκατανεύσαντι νὰ μὴ διαταράξῃ τὸν Ἰωάννην. Ἐκτοτε ὁ Κουκκουζέλης ἔζη ἐντὸς κελλίου τινὸς τῆς Λαύρας, τὰς δὲ Κυριακὰς καὶ ἑορτὰς ἔψαλλεν εἰς τὸν καθολικὸν ναὸν μετὰ κατανύξεως σὺν τοῖς ἄλλοις ἱεροψάλλταις. Οἱ κόποι δὲ αὐτοῦ καὶ ὁ πρὸς τὴν μελωδίαν ζήλος ἀντημεφίθησαν δι' οὐρανοῦ ἐπισκέψεως. Κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐν τινι παννυχίδι, τῷ Σαββάτῳ τῆς Ἀκαθίστου, μετὰ τὸ τέλος τοῦ κανόνος ὁ Ἰωάννης κεκοπιακῶς ὑπὸ τῆς ἀγρυπνίας ἀπεκοιμήθη εἰς τὸ στασίδιον, καὶ ἀφύπνισθεὶς εὗρεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὸ δῶρον τῆς Θεοτόκου, ὅπερ ἦτο ἐν χρυσοῦν νόμισμα⁹²⁸. Ἐκτοτε ὁ Ἰωάννης ὑπερῆυξε τὸν πρὸς τὴν ψαλμωδίαν ζήλον αὐτοῦ καὶ ἔψαλλεν ἐν τῷ ναῷ καθ' ἑκάστην, ὡς ἐκ τῆς συνεχοῦς δὲ στάσεως κατὰ τὴν ψαλμωδίαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἔπαθε τὸν πόδα θεραπευθέντα ὑπὸ τῆς Θεοτόκου. Τὰ ἐν Ἀγίῳ Ὅρει θαυμάσια Ἰωάννου τοῦ Κουκκουζέλη εὕρισκεται ὁ βουλόμενος ἐν τῷ *Νέῳ Ἐκλογίῳ* καὶ ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ ἀγιορείτου Ἀγα-

927) Ἱερεμίου Ὁρήνων, Γ', 27.

928) Τὸ νόμισμα τοῦτο εὕρισχόμενον παρὰ τὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου ἐν τῷ ναῷ τῆς Μ. Λαύρας, εἶδομεν καὶ ἡμεῖς κατὰ τὴν ἐν Ἀγίῳ Ὅρει περιόδειαν ἡμῶν τῷ 1887· σώζεται δὲ οὐχὶ ἀκέραιον, διότι, τὸ ἥμισυ αὐτοῦ ζητηθέν, λόγῳ εὐλαβείας, ἐστάλη εἰς τὴν ὁμόδοξον Ρωσσίαν.

πίου Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία. Ὁ Κουκκουζέλης ἀπελθὼν πρὸς Κύριον ἐτάφη ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἀρχαγγέλων, ἄχρι δὲ τοῦ νῦν τιμᾶται ἐν Ἀγίῳ Ὄρει διὰ τὴν ἀγιότητα τοῦ βίου αὐτοῦ. «Ὁ περιώνυμος μουσικὸς κατετάχθη ἐν τῷ χορῷ τῶν ἀγίων τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας, γεραιρόμενος τῇ 1 ὁκτωβρίου, μεθ' ἑτέρου μουσικοῦ τῆς μονῆς Λαύρας Γρηγορίου τοῦ Δομεστίκου . . . Ἀμφότεροι ἐθαυμάσθησαν ἐπὶ τε τῇ τέχνῃ καὶ γλυκύτητι τῆς φωνῆς . . . Καὶ τὴν μορφήν τοῦ Κουκκουζέλη γλυκεῖαν παρίστησιν ἡ σωζομένη τοιχογραφία ἐν τῇ μονῇ τῆς Λαύρας, ὡς ἡ παράδοσις τὴν φωνὴν»⁹²⁹. Τὰς περὶ τῶν ἔργων τοῦ Κουκκουζέλη εἰδήσεις πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν μόνον ἐν τοῖς χειρογράφοις, ἐξ ὧν μαθαίνομεν ὅτι συνέγραψε καὶ περὶ μουσικῆς τέχνης⁹³⁰. Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ συγγράμματος τούτου ἔχει οὕτως «Τέχνη ψαλτικὴ καὶ σημάδια ψαλτικὰ μετὰ πάσης χειρονομίας καὶ συνθέσεως ποιηθέντα παρὰ Ματθαίου Ἰωάννου Κουκκουζέλη»⁹³¹. Ἐγγράφη καὶ βιβλίον διὰ μουσικῶν σημείων περιέχον ἐκκλησιαστικὰ ᾠσματα καὶ φέρον τὴν ἐξ ἧς ἐπιγραφὴν «Βιβλίον σὺν Θεῷ ἀγίῳ περιέχον τὴν ἅπασαν ἀκολουθίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως συνταχθεῖσαν παρὰ τοῦ Ματθαίου κυροῦ Ἰωάννου Κουκκουζέλη· ἀρχὴ) Δεῦτε προσκυνήσωμεν κτλ». Ὁ δὲ μουσικολόγος Γερβέρτος, ὁ ἐκδὸς καὶ τεμάχιά τινὰ ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Κουκκουζέλη⁹³², παρατίθησι καὶ ἀντίγραφον στιχηροῦ μεμελισμένου διὰ τοῦ ὑπὸ τοῦ ἐξόχου μελοποιοῦ συνταχθέντος συστήματος τῶν μουσικῶν ἀγκιστροειδῶν σημείων. Ὁ Κουκκουζέλης καὶ περὶ τὴν πλοκὴν τῶν μουσικῶν σημείων ἠσχολήθη· τὸ Οὐράνισμα συνίσταται παρ' αὐτῷ ἐξ εἰκοσι ἀπλῶν σημείων· διὸ καὶ αὐτὸς ἠναγκάσθη νὰ ποιήσῃται βραχείας ἐρμηνείας εἰς τινὰ σημεία. Ὑπομνήματα τῆς τέχνης, ἣν ἐλάτρευεν ὁ Κουκκουζέλης ἱκανὰ σώζονται. Ἐμουσούργησεν ὕμνους,⁹³³ πολυελέους, δοχὰς, καλοφωνικοὺς εἰρμούς,⁹³⁴ πασαπνοάρια, καὶ ἄλλα. Ἐποίησε τὸν Μέγιστον κυκλικὸν Τροχὸν τῆς μουσικῆς, ὅστις ἔχει περὶ αὐτὸν

929) Ἀθως, Μ. Ι. Γεδεών, ἐν Κ/πόλει σ. 240.

930) Fabric. Biblioth. Graeca vol. X. p. 499. Montfaucon Bibl. T. 1. p. 557.

931) Lambec. Comm. 5. cod. 308. Fabric. Biblioth. Graec. vol. 5. Allatii de lib. Eccles. p. 101.

932) De cantu sacr. T. 2. VIII. n. 2. XII.

933) Ἐκ τοῦ «Ἰνα τι ἐφρύξαν». Ἐξ αὐτοῦ ἐποίησαν καὶ Ἐένος ὁ Κορώνης, ὡς καὶ Μανουὴλ ὁ Χρυσάφης κατ' αἵτησιν τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου.

934) Πασαπνοάρια ἔντεχνα ἐποίησαν καὶ Ἰωάννης ὁ Πρωτοψάλτης τὸ μέγιστον, Κλήμης ὁ ἱερεὺς, Μελέτιος ὁ Σιναΐτης, καὶ Πέτρος ὁ Λαμπαδάριος τρία.

ἐτέρους τέσσαρας μικροτέρους Τροχούς, ἐξ ὧν οἱ μὲν δύο, ἄνωθεν δεξιὰ καὶ ἀριστερά, οἱ δὲ δύο κάτωθεν, ὁμοίως· ἕκαστος δὲ τούτων διὰ μαρτυριῶν παριστᾷ τὴν πλαγίαν πτωσιν ἐνὸς ἐκάστου πλαγίου ἤχου πρὸς τὸν ἑαυτοῦ κύριον ἤχον, ἔνθα παραβάλλει ὁ ποιητὴς τοὺς καθ' ἡμᾶς ὀκτὼ ἤχους μετὰ τῶν ὀκτὼ ἤχων τῶν ἀρχαίων. Ἄνωθεν δὲ καὶ κάτωθεν τῶν μικροτέρων τροχῶν φέρει ὀλογράφως τὰ ὀνόματα τῶν κυρίων καὶ πλαγίων ἤχων, ὡς, Δώριος, Λύδιος, Φρύγιος, Μιξολύδιος, Ὑποδώριος, Ὑπολύδιος, Ὑποφρύγιος, Ὑπομιξολύδιος. Ἐποίησε προσέτι μίαν σειρὰν Χερουβικῶν συντόμων, καὶ ἐτέραν μακρῶν ἐντέχνων, ἐξ ὧν σώζεται ἕν εἰς ἤχον Πλ. Β'. (παλατιανόν), ἕν Κοινωνικόν «Αἰνεῖτε» εἰς ἤχον Πλ. Α', καὶ ἕν «Γεύσασθε» εἰς ἤχον Πλ. Α', τὰ μεγάλα καὶ ἔντεχνα Ἀνοιξαντάρια⁹³⁵, τὸ ἀργὸν «Μακάριος ἀνὴρ»⁹³⁶, τὸ εἰς τὴν ἀρτοκλασίαν «Χαῖρε κεχαριτωμένη» κατ' ἀναγκραμματισμόν, εἰς ἤχον Α' τετράφωνον, ἀλληλουάρια εἰς ἤχον Α' καὶ Πλ. Α', τὸ «Ἄνωθεν οἱ Προφῆται», τὴν φήμην «Τὸν δεσπότην καὶ ἀρχιερέα», καὶ ἄλλα πλεῖστα, ὧν τινὰ εἰσιν ἐκδεδομένα, καὶ ἄλλα ἀνέκδοτα. Ἐποίησε δὲ καὶ τὸ Μέγα λεγόμενον Ἴσον τῆς Παπαδικῆς, ὅπερ εὗρηται εἰς τὰς παλαιὰς Παπαδικὰς⁹³⁷.

Θεόδωρος ὁ Πτωχοπρόδρομος καλούμενος διὰ τὴν πτωχείαν αὐτοῦ († 1150), ἀνὴρ σοφὸς καὶ περὶ τὴν ποίησιν καὶ μουσικὴν ἔμπειρος⁹³⁸ συνέγραψε ποικίλα καὶ καταλογάδην καὶ διὰ στίχων ἱαμβικῶν⁹³⁹. Ὁ πλούσιος ἐν λόγοις καὶ ἱεραῖς ἐννοαῖς Πτωχοπρόδρομος συνέγραψεν ἐρμηνείαν εἰς τοὺς ἁσματικούς κανόνας τοῦ Κοσμά καὶ τοῦ Δαμασκηνοῦ.

Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης ἀρχιεπίσκοπος († 1170) ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὑπῆρξε διάκονος τῆς Μ. Ἐκκλησίας, εἶτα ἐ-

935) Ἀνοιξαντάρια μέγιστα πλὴν τοῦ Κουκουζέλη ἐποίησαν ὁ Ἀγαλλιανός, Γεώργιος ὁ Παναρέτου, Γεώργιος ὁ Κοντοπετρῆς, Ξένος ὁ Κορώνης, Ἰωάννης ὁ Κλαδάς, Μανουὴλ ὁ Χρυσάφης. Συντετημημένα ἐποίησαν Χουρμούζιος ὁ Χαρτοφύλαξ, καὶ ἕτερα συντομώτερα ὁ αὐτός.

936) Τό, Μακάριος ἀνὴρ, ἐμουσουργήθη καὶ παρὰ διαφόρων ἀρχαίων μουσικοδιδασκάλων, οἶον, Ξένου τοῦ Κορώνη, Ἰωάννου τοῦ Κλαδά, Ἀγαλλιανοῦ, Γεωργίου Κοντοπετρῆ, Μανουὴλ Χρυσάφου. Ὑπάρχει ἕτερον παρὰ Πέτρου Λαμπαδαρίου, ἕτερον τοῦ αὐτοῦ συντημῆν παρὰ Μανουὴλ Πρωτοφάλτου, καὶ ἕτερον συντομώτερον Γεωργίου τοῦ Κρητός.

937) Τὸ Μέγα Ἴσον μετηνέχθη ὑπὸ Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου εἰς τὴν ἑαυτοῦ μέθοδον, εἰς δὲ τὴν νέαν παρὰ τῶν τριῶν διδασκάλων τοῦ νέου συστήματος.

938) Migne, 133. Cave σ. 585. Κ. Οἰκονόμου Περί τῶν Ὁ' Ἐρμηνευτῶν σ. 777 καὶ Δημητρακοπούλου Ὁρθοδ. Ἑλλ. 21.

939) Ἰδε Fabricii Bibl. Graec. T. VIII σ. 137.

χειροτονήθη Μυρέων τῆς Λυκίας ἐπίσκοπος, καὶ ἀμέσως κελεύσει τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ, ἐγένετο ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης. Ἡ πολυμαθία τοῦ ἀνδρὸς ἐξελέγχεται ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ⁹⁴⁰. Ἐσχολίασε τὴν Ἰλιάδα καὶ Ὀδύσειαν τοῦ Ὀμήρου καὶ τὸν Πίνδαρον, συνέγραψε καὶ περὶ μουσικῆς προσωδίας⁹⁴¹ ἡρμήνευσε δὲ καὶ τὸν εἰς τὴν Πεντηκостὴν ἱαμβικὸν κανόνα Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ⁹⁴².

Θεόδωρος Βαλασαμῶν, Διάκονος, Νομοφύλαξ καὶ Χαρτοφύλαξ τῆς Μ. Ἐκκλησίας, τῷ δὲ 1190 καὶ πατριάρχης Ἀντιοχείας. Ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἀνὴρ λογιώτατος, πολλὰ καὶ σπουδαῖα συγγράφας συγγράμματα⁹⁴³. Τάσσεται εἰς τὴν σειρὰν τῶν μελωδῶν τῆς Ἐκκλησίας.

Γεώργιος Κοντοπετρῆς, Δομέστικος, ἀκμάσας κατὰ τὸν IB' αἰῶνα μετὰ τὸν Κουκκουζέλην. Ἐμουσοῦργησε χερουβικά, κοινωνικά, θέματα τοῦ Μαθηματαρίου καὶ ἄλλα πλεῖστα, ἅπερ μετηνέχθησαν καὶ εἰς τὴν νέαν μέθοδον, ἐκδοθέντα εἰς διαφόρους Μουσικὰς Ἀνθολογίας. Ἐν γένει ὁ ἀνὴρ οὗτος ἔχει πολλὰ μουσοουργήματα εἰς τὸ Στιχηράριον, Μαθηματάριον, Κρατηματάριον καὶ τὴν Παπαδικήν.

Γρηγόριος Κουκκουζέλης, μοναχός, Δομέστικος τῆς ἐν ἁγίῳ Ὄρει μονῆς τῆς μεγίστης Λαύρας, ἔνθα ἐμόναζε κατὰ τὸν IB' αἰῶνα. Ὑπῆρξε μουσικὸς δεξιότατος μετ' εὐλαθείας καὶ κατανύξεως ψάλλων συνεχῶς ἐν ταῖς ἀγρυπνίαις καὶ οὐδέποτε καθήμενος ἐν τῷ ναῷ· ἔνεκα τῆς μεγάλης αὐτοῦ ἀρετῆς καὶ τοῦ πρὸς τὴν Θεοτόκον ψαλλομένου πεφημισμένου ὕμνου «Ἐπὶ σοὶ χαίρει κεχαριτωμένη πᾶσα ἡ κτίσις» ἔλαβε καὶ αὐτὸς κατὰ τὴν παράδοσιν, παρὰ τῆς Θεοτόκου, ἓν χρυσοῦν νόμισμα. Τὴν πατρίδα τοῦ μουσικοῦ τούτου ἀγνοεῖ καὶ ὁ Μ. Ι. Γεδεών⁹⁴⁴.

Ξένος ὁ Κορώνης, ὡς ἐκ τῆς Κορώνης τῆς Πελοποννήσου καταγόμενος, Πρωτοψάλτης τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἤκμασε κατὰ τὴν ΙΑ' ἑκατονταετηρίδα, μετὰ τὸν Ἰωάννην Κουκκουζέλην⁹⁴⁵. Ἀνὴρ λογιώ-

940) Ἴδε Fabric. Bibl. Graec. T. XI p. 283 Harl.

941) Migne, τομ. 135, 136. Cave σ. 593 καὶ Κ. Οἰκονόμου Τετράβ. Δ'. 778.

942) Νικοδήμου, Ἑορτοδρόμιον σ. 553.

943) Migne, τομ. 137, 138. Cave σ. 597. Δημητρακοπούλου, Ὁρθοδ. Ἑλλ. 33, 34 καὶ Οἰκονόμου, Περὶ τῶν Ὁ' Ἑρμηνευτῶν, τομ. Δ' σ. 780.

944) Ἀθως, ἐν Κ/πόλει, σ. 240.

945) Ὁ Ξένος εἶχε καὶ ἀδελφὸν μουσικώτατον τὸν Ἀγάθωνα, ὅστις ἐποίησε μαθήματα εἰς τὴν Παπαδικήν, ἐν οἷς καὶ Χερουβικά, ὡς καὶ στιχηρά,

τατος καὶ μουσικὸς ἄριστος ὧν ἀνεδείχθη ὁ ἐξοχώτερος πάντων τῶν θεματογράφων τοῦ Μαθηματηρίου εἰδους τῶν ἀναγραμματισμῶν καὶ τοῦ Κρατηματαρίου. Ἐμέλισε τὸ εἰς ἤχον Β' *Δύναμις* μετὰ τοῦ κρατήματος, τὸ «Ἅγιος ἅγιος ἅγιος Κύριος Σαβαώθ» τῆς λειτουργίας τοῦ Μ. Βασιλείου, καὶ τὸ «Ἐπὶ σοὶ χεῖρει» εἰς ἤχον Πλ Δ', καὶ ἄλλα τινά. Συνέγραψε καὶ περὶ μουσικῆς ἐγχειρίδιον, εἰς ὃ πραγματεύεται περὶ ἤχων, περὶ φθορῶν κτλ.

Χριστόφορος ὁ πατρίκιος καὶ ἀνθύπατος Μιτυλήνης καὶ ἐξ ἀπορρήτων τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς. Μιτυληναῖος τὴν πατρίδα, ἤκμασε κατὰ τὸν IB' αἰῶνα, διακριθεὶς ἐπὶ πολυμοθείᾳ καὶ ἀρετῇ καὶ ποιητικῇ τέχνῃ. Εἰς τὴν ἑβδομάδα τῆς Τυρινῆς εὐρηται κανὼν «Χριστοφόρου πρωτασηκρίτου» εἰς ἤχον Πλ. Β' πρὸς τό, «Ὡς ἐν ἡπείρῳ πεζεύσας ὁ Ἰσραὴλ». Ὁ αὐτὸς ἐποίησε *Συναξάριον* διὰ στίχων, καὶ ἀνακρεόντεια ἱερὰ ἄσματα, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀλλατίου καὶ Μαΐου. Προσέτι δὲ καὶ πολλὰ Προσόμια εἰς διαφόρους ἁγίους.

Θεοκτίστος μοναχός, ἀνθίσας κατὰ τὸν IB' αἰῶνα καὶ τακτοποιήσας τὰ διάφορα ἐκκλησιαστικὰ βιβλία. Κατὰ τὸν Montfaucon⁹⁴⁶ εἰς τὴν βασιλικὴν βιβλιοθήκην τῶν Παρισίων ὑπάρχει τοῦ Θεοκτίστου Μνηαῖον τοῦ μηνὸς νοεμβρίου, ἀποκομισθὲν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ὅπερ πιθανῶς νὰ ᾖ παρόμοιον πρὸς τὸ γνωστὸν καὶ ἐν χρῇσει ἤδη. Ὁ αὐτὸς ἔγραψε καὶ τὸ Μνηαῖον τοῦ ἀπριλίου, ἐποίησε καὶ διάφορα στιχηρά. Τὰ Μνηαῖα τοῦ Θεοκτίστου, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἱεράρχου Τσερνιγοβίας Φιλαρέτου⁹⁴⁷ εἶναι γεγραμμένα διὰ μουσικῶν σημείων· προτρέπει δὲ καὶ συμβουλεύει τοὺς ψάλτας ἐν τοῖς Μνηαῖοις ὅπως προφυλάττωνται ἐκ τῆς ἀσέμνου καὶ ἀτάκτου ψαλμωδίας τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ.

Ἰωάννης Βατάτζης, αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου († 1222). Ἀῤῥιανουπολίτης τὴν πατρίδα. Σώζεται τὸ λείψανον αὐτοῦ ἐν τινὶ κωμοπόλει τῆς Ἐφέσου, ἥ δὲ εἰκὼν αὐτοῦ ἐν τῷ περικαλλεῖ ναῷ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τῆς πόλεως Μαγνησίας. Κατὰ πλάτος τὸν βίον αὐτοῦ ἔγραψεν ὁ καὶ ἁσματικὴν εἰς αὐτὸν ἀκολουθίαν ποιήσας Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης⁹⁴⁸. Ἡ ἀκολουθία τύποις ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ νῦν δια-

σωζόμενα εἰς τὴν πλουσίαν βιβλιοθήκην τῆς Ἀθωνιάδος ἱερᾶς μονῆς τοῦ Βατοπαιδίου· ἐν τοῖς δοκίμοις μουσικοῖς ἀριθμεῖται καὶ ὁ υἱὸς Ξένου τοῦ Κορώνου Μανουήλ, μελίσας μαθήματα εὕρισκόμενα εἰς τὸ Μαθηματάριον.

946) Palaeogr. graec. p. 93. 304. 305.

947) Ἱστορικὴ ἐπιθεώρησις τῆς ὑμνωδίας καὶ τῶν ὑμνωδῶν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας. 1860, σ. 318.

948) Συναξαριστής, Ἀθήνησι. τόμ. Α' 1868. σ. 192, 193.

κυβερνῶντος τὴν ἐπαρχίαν Ἐφέσου φιλομούσου ἱεράρχου Ἀγαθαγγέλου. Ἐν τοῖς παλαιαῖς μουσικοῖς χειρογράφοις εὗρομεν Πολυελέους καὶ δοξολογίας τοῦ ἐστεμμένου μελωδοῦ.

Γρηγόριος Συναΐτης, οὕτω καλούμενος ὡς ἀρξάμενος ἐν Σινᾷ τοῦ μοναχικοῦ αὐτοῦ σταδίου. Διέτριψε βραδύτερον ἔν τινι σπηλαίῳ τῆς Κύπρου, ἀκολούθως καὶ ἐν Ἀθῶνι, ἐτελεύτησε δὲ ἐν Μακεδονίᾳ τῷ 1310. Ἦν ὥρατος τὴν ὄψιν, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ βιογράφου καὶ μαθητοῦ αὐτοῦ Νικηφόρου τοῦ Καλλίστου, καὶ ἐκοσμεῖτο διὰ παραστήματος μεγαλοπρεποῦς. Διήρχετο τὰς νύκτας ἐν ψαλμωδίαις, καὶ τὰς ἡμέρας ἐν συγγραφαῖς. Κατέλιπε καὶ συγγράμματα⁹⁴⁹, προσέτι δὲ καὶ τροπάρια εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα, καὶ κανόνας εἰς τὸν Τίμιον Σταυρὸν καὶ τοὺς ἁγίους πατέρας. Εἰς αὐτὸν ἀποδίδεται καὶ κανὼν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν.

Θεόδωρος Λάσκαρις αὐτοκράτωρ Νικαίας (1255—1269), ἐκ τῶν μελωδῶν τῆς Ἐκκλησίας. Ἀπεβίωσε νεώτατος, ἐν ἡλικίᾳ 36 ἐτῶν⁹⁵⁰. Διακρίνεται ἰδίᾳ ὡς θεοτοκαριογράφος ποιήσας τὸν πρὸς τὴν Θεοτόκον ἐξαίρετον παρακλητικὸν κανόνα εἰς ἥχον Πλ. Δ' πρὸς τὸ «Ἀρματηλάτην Φαραῶ», ψαλλόμενον κατὰ τὴν δεκαπενθήμερον τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου νηστείαν καὶ συμπεριληφθέντα ἐν τῇ Παρακλητικῇ⁹⁵¹. Τὸν κανόνα τοῦτον ἐποίησεν ὁ εὐσεβὴς βασιλεὺς γονυκλινῆς ἐνώπιον τῆς εἰκόνης τῆς Θεοτόκου ἀπόβλητος ὢν τοῦ θρόνου ὑπὸ τῶν σταυροφόρων, πράγματι δὲ σταυροφόρων Λατίνων, καὶ στεναζὼν ἐν Νικαίᾳ μακρὰν τοῦ θρόνου τῶν προκατόχων αὐτοῦ εὐσεβῶν αὐτοκρατόρων⁹⁵². Ἐν τῷ μεγάλῳ Θεοτοκαρίῳ τοῦ Νικοδήμου

949) Fabricii bibl. Graec. t. I. 532 ed. Harl.

950) Νικ. Γρηγορᾶ ἱστορ. λογ. γ'.

951) Migne, Patrologia Graeca τόμ. 140 σ. 772—780.

952) Τὰ ἐπιθετα ἄτινα ἀποδίδονται εἰς τὴν Θεοτόκον ἐν τῷ Παρακλητικῷ τούτῳ κανόνι ὡς καὶ ἐν τῷ ἑτέρῳ, τῷ Μικρῷ κοινῶς λεγομένῳ, ἀνώτερά εἰσι πάσης ποιήσεως, οἱ δὲ ὕμνοι εἰσὶν ἐφάμιλλοι τοῖς ὠραιότεροις καὶ τεχνικωτέροις, οὓς εὐσεβὴς καρδιά ἠδύνατο νὰ συνθέσῃ καὶ τονίτῃ πρὸς τὴν Μητέρα τῶν Χριστιανῶν καὶ κοινὴν παντὸς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους προστάτιν. Ἀξιόπαρατήρητος δὲ εἶναι ἡ ἀντίθεσις τῶν ἐπιθέτων τούτων πρὸς τὰ ἐν τῷ Ἀλαθίστῳ ὕμνῳ. Ἐκεῖ ἡ Θεοτόκος καλεῖται παρθένος· θεόνυμφος· ῥόδον καὶ ἄνθος τὸ ἀμάραντον· κρῖνον ἠδύπνοον· ὄρθρος ὁ φαινός· ὄχημα ἡλίου τοῦ νοητοῦ· ἄστρον τὸ αὐτον· ἄστὴρ ἐμφαινὼν τὸν ἥλιον· αὐγὴ μουστικῆς ἡμέρας· ἄνθος τῆς ἀφθαρσίας· δένδρον τὸ ἀγλαόκαρπον· διάδημα βασιλέων· καὶ νύμφη ἀνύμφευτος. Ἐν τοῖς Παρακλητικοῖς ὅμως κανόνι καλεῖται ἡ Θεοτόκος πρεσβεία θερμὴ καὶ τεῖχος ἀπροσμάχτην· πηγὴ ἐλέους· τοῦ κόσμου καταφύγιον· τῶν χριστιανῶν προστασία ἀκαταίσχυντος· ἀμετάθετος πρὸς τὸν ποιητὴν μεσιτεία.

εὔρηται καὶ ἕτερος κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον πρὸς ἥχον Δ' κατὰ τὸ «Ἀνοιξω τὸ στόμα μου», οὗτινος οἱ στίχοι τῶν ἐννέα ᾠδῶν ἀρχονται ἐκ τοῦ στοιχείου Χ. ὁ αἰνετικός οὗτος κανὼν ἐξεδόθη καὶ εἰς τὴν βίβλον Ἀγαπίου τοῦ μοναχοῦ⁹⁵³. Εἶναι οὐχὶ ἀκριβὲς τὸ ὑπὸ τοῦ Κ. Σ. Σάθα σημειούμενον ὅτι ἕτερα μέλη τοῦ ἐπτεμμένου μελωδοῦ δὲν περιεσώθησαν, διότι εἰς αὐτὸν ἀποδίδονται καὶ κοινωνικὰ τοῦ ἐνιαυτοῦ καὶ μαθήματα τοῦ Κρατηματοταρίου. Ὁ αὐτὸς βασιλεὺς συνέγραψε καὶ περίεργόν τινα κατάλογον τῶν εἰς τὸν Θεὸν τῶν Χριστιανῶν δυναμένων ν' ἀποδοθῶσιν ἐπιθέτων, τὸ δὲ σύγγραμμα διεσώθη⁹⁵⁴.

Γερμανὸς ὁ νέος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἐκ τοῦ Ἀνάπλου τῆς Προποντίδος ὁρμώμενος, πρότερον μὲν ὑπῆρξε Διάκονος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐπὶ δὲ τῆς βασιλείας Ἰωάννου Δούκα τοῦ Βατάτζη διεδέξατο εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τῷ 1222 τὸν φιλόσοφον Μανουὴλ τὸν Σαραντηνόν. Ἐτελεύτησε τῷ 1240. Συνέγραψε πολλὰς ὁμιλίας καὶ ἐπιστολάς⁹⁵⁵. Τούτου δὲ καὶ ἄσματα ἰδιόμελα φέρονται καὶ ἄλλα, ἐν οἷς καὶ ἡ ἀκολουθία τῆς ΙΑ' ὁκτωβρίου, περὶ ᾧ ἴδε τὸν Φαβρίκιον⁹⁵⁶.

Νικηφόρος Βλεμμίδης⁹⁵⁷, σοφὸς μοναχὸς ὡς μαρτυροῦσι τὰ διάφορα αὐτοῦ συγγράμματα, καὶ ὡς γράφει ὁ Γρηγορᾶς «ἦν ἀνὴρ πολυλαῖς περιηγησιμαῖς ταῖς ἀρεταῖς καὶ πολλῇ τῇ σοφίᾳ ἐξησχημένος, ὑπόσῃν τε Ἑλλήνων ὕμνοισι παῖδες καὶ ὑπόσῃν οἱ τῆς καθ' ἡμᾶς

δέσποινα τοῦ κόσμου· ἐλπίς καὶ προστασία τῶν πιστῶν· ἱαμάτων θησαυρὸς ἀδαπάνητος· εὐσπλαγχνίας ἄβυσσος, καὶ θλιβομένων χαρὰ· προστάτης τῶν ἀδικουμένων· τροφή πενομένων· παράκλησις (παρηγορία) ξένων· τυφλῶν βακτηρία καὶ ὀρφανῶν βοηθός. Ἐν τῷ Ἀκαθίστῳ ὕμνῳ οἱ πιστοὶ ὡς νικήτριαν στρατηγὸν, δοξολογοῦσι τὴν Θεοτόκον, ἐνταῦθα γονυκλιτῶς ἱκετεύουσιν αὐτήν. Ἐκεῖ ἐν ὕμνοις χαρὰς τιμῶσι καὶ ἀποδίδουσιν εὐχαριστίας εἰς τὴν μητέρα τοῦ Θεοῦ· ἐνταῦθα τοῦναντίον ἐν συντριβῇ καρδίας τὰ τέχνα αὐτῆς ζητοῦσι τὴν ἀπ' αὐτῆς βοήθειαν, τὴν θερμὴν προστασίαν καὶ ταχεῖαν αὐτῆς ἀντίληψιν (ἴδε καὶ Ἀνατολικὴν Ἀστέρα, ἔτος ΚΕ'. Περίοδος Β', ἀριθ. 48. σ. 377 ὑπὸ Γ. Δαμπάκη).

953) Ἀμαρτωλῶν Σωτηρία. Ἐνετίησι. 1641.

954) Τοῦ σοφωτάτου βασιλέως Θεοδώρου λόγος περὶ θεωνυμίας (ἐν Migne, τομ. 140 σ. 764—770). Περὶ τοῦ Λασκάρους ἴδε καὶ Δημητρακοπούλου Ὁρθοδ. Ἑλλ. σ. 45, 46 καὶ Cave Scriptor. eccles. histoc. literar.

955) Βλέπε Migne τομ. 140. Δημητρακοπούλου Ὁρθόδ. Ἑλλάδα σ. 38—43.

Κ. Οἰκονόμου Τετρ. Δ' σ. 781.

956) Biblioth. Graeca T. XI. σ. 162.

957) Gave τομ. Α' 502 καὶ τομ. Β' σ. 249, καὶ Μελετίου Ἐκκλησιαστικῇ Ἱστορίᾳ, τομ. Γ' σ. 134.

Ἐκκλησίας προστάται καὶ ῥήτορες εἰς ἡμετέραν ὠφέλειαν προὔθηκαν». Ἐγενήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1198, ἐτελεύτησε δὲ τῷ 1272 ἐν τῇ Μονῇ, ἣν αὐτὸς ἐδείματο, ἐν τοῖς παρὰ τῇ Ἐφέσῳ Ἑμαθίοις. Συνέγραψε δὲ ἐρμηνείας εἰς τοὺς ψαλμούς, καὶ συνέταξε τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ ψαλμοὺς ἤτοι τοὺς πολυελέους ἐκ στίχων δαυϊτικῶν διὰ τὰς μεγάλας ἐορτὰς πρὸς τιμὴν τῶν ἁγίων ἢ τοῦ Κυρίου ἢ τῆς Θεοτόκου. Ἀριθμεῖται ἐν τοῖς μελωδοῖς τῆς Ἐκκλησίας.

Ἀθανάσιος ὁ νέος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ἐκ Πελοποννήσου, τάσσεται εἰς τοὺς ὑμνογράφους καὶ μελωδοὺς τῆς ΙΓ' ἑκατονταετηρίδος⁹⁵⁸ καὶ διακρίνεται ὡς θεολόγος⁹⁵⁹. Ἀριθμεῖται ἐν τοῖς θεοτοκαριογράφῳις ὡς ποιήσας κανόνας παρὰκλητικούς εἰς τὴν Θεοτόκον, ἐξ ὧν εἰς εὐρηται ἐν τῷ Θεοτοκαρίῳ τοῦ Νικουδήμου, φέρων τὸ ὄνομα τοῦ ποιητοῦ ἐν τοῖς ὑστέροις θεοτοκίαις.

Γεωδάσκος ὁ Βλάχος, μελοποιὸς ἀμίμητος, ἤκμασε κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα. Ἐμέλισε διάφορα ᾠσματα, καὶ ἰδίᾳ Δοξολογίας, ἐξ ὧν διακρίνεται ἡ εἰς τὴν ἐορτὴν τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ πανηγυρικὴ καὶ χαρμόσυνος Δοξολογία εἰς ἣν ὁ Δ' μετὰ δύο ᾠσματικῶν εἰς τὸν αὐτὸν ἦχον, ὧν τὸ μὲν ἐκτενέστερον, τὸ δὲ συντομώτερον, καὶ ἅπερ μετηνέχθησαν παρὰ Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου εἰς τὴν μέθοδον αὐτοῦ, εἰς δὲ τὴν νέαν παρὰ Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου καὶ Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος. Τὰ ᾠσματικὰ ταῦτα ψάλλονται καὶ ἤδη κατὰ τὴν ἐορτὴν τῆς Ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ καὶ τὴν Γ' Κυριακὴν τῶν Νηστειῶν.

Ἰσιδωρος Βουχηρᾶς Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ἐτελεύτησε τῷ 1349. Ἀνὴρ εὐρείας παιδείας καὶ ὀνομαστός διὰ τὴν ἀγιότητα τοῦ βίου αὐτοῦ. Πατριάρχης γενόμενος ἐκ τῆς μητροπόλεως Μονεμβασίας, ὑπεστήριξε διὰ θεσπίσματος συνοδικοῦ τὰς δοξασίας Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, καὶ συνύφανε κατὰ τοῦ Βαρλαάμ ὕμνους νέους. Ἀλλ' ἐπειδὴ ταραχαὶ ἐπὶ τούτῳ ἡγέρθησαν ἐν τῇ πόλει, κελεύσει τοῦ αὐτοκράτορος, οἱ νέοι Ἰσιδώριοι ὕμνοι παρεδόθησαν εἰς τὸ πῦρ⁹⁶⁰. Εἰς αὐτὸν ἀποδίδονται ὕμνοι Ἀκάθιστοι εἰς τὸν ἀρχιστράτηγον Μιχαήλ, καὶ Ἰωάννην τὸν Πρόδρομον, εἰς τὸν ἅγιον Νικόλαον,

958) Ἴδε περὶ τοῦ Ἀθανασίου καὶ Δημητρακοπούλου Ὁρθόδοξ. Ἑλλ. σ. 67.

959) Εἰς τὸν Ἀθανάσιον ἀποδίδωσιν ὁ Φαβρίκιος (Biblioth. Graec. τομ. 8. σ. 201) τὸ μετὰ τῶν ἀπάντων τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Ἀθανασίου ἐκδοθὲν σύγγραμμα περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς.

960) Καντακουζηνοῦ Ἱστορ. Βιβλ. ε', 3. — Γρηγορᾶ βιβλ. ΙΕ'. 10. βιβλ. ΙΗ', 1 Natae ad Gregorum p. 789. Fabricii Bibl. X. 495. XII, 357.

εἰς τὸν Τίμιον Σταυρόν, εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου, εἰς τοὺς ἀποστόλους Πέτρον καὶ Παῦλον καὶ εἰς τοὺς ἁγίους Πάντας⁹⁶¹. Τῷ Ἀλλατίῳ ἦτο γνωστὸς καὶ κανὼν εἰς τὸν ἅγιον Δημήτριον⁹⁶², παρὰ δὲ Γερθέριτῳ⁹⁶³ καὶ κανόνες διηρημένοι εἰς στίχους καὶ ἡμιστίχους ἵνα ψάλλωνται οἱ ὕμνοι διὰ τακτικοῦ ρυθμοῦ καὶ μέτρου.

Νικηφόρος Καβάσιλας⁹⁶⁴ († 1350) ἀδελφιδοῦς τοῦ θεσπεσίου Νεῖλου τοῦ Θεσσαλονίκης· μεγάλως ἐτίματο ὑπὸ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ καὶ μεταγενεστέρων διὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ παιδείαν· πρῶτον εἶχε τὸ τοῦ Σακελλαρίου ἀξίωμα, εἶτα διεδέξατο εἰς τὸν θρόνον τῆς Θεσσαλονίκης Γρηγόριον τὸν Παλαμᾶν, κατ' ἄλλους δὲ τὸν θεῖον αὐτοῦ Νεῖλον⁹⁶⁵. Συνέγραψε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ *Ἑρμηνείαν τῆς θείας λειτουργίας*, ἐν ἣ καὶ περὶ τῶν ἱερῶν ψαλμοφιδιῶν ἀποφαίνεται ὅτι τὸν «Θεὸν ἡμῖν ἐξιλεοῦσι καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἐπισπῶνται ροπήν· θύσον γὰρ φησί καὶ ὁ προφήτης τῷ θεῷ *θυσίαν αἰνέσεως* καὶ ἐξελοῦμαί σε, καὶ δοξάσεις με»⁹⁶⁶.

Νικηφόρος Κάλλιστος, ἀνὴρ πολυμαθὴς⁹⁶⁷ καὶ ἔξοχος ἄσματογράφος υἱὸς Καλλίστου τοῦ Ξανθοπούλου, ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΔ' αἰῶνος. Συνέγραψεν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν, κατὰλογον τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐν στίχοις ἱαμβικοῖς⁹⁶⁸, κατὰλογον τῶν πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως ἐν στίχοις ἱαμβικοῖς, σύνοψιν πάσης τῆς θείας Γραφῆς, κατὰλογον τῶν ἁγίων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, μνηολόγιον ἁγίων ἐν ἱαμβικοῖς στίχοις, κατὰλογον διὰ στίχων τῶν ἐξόχων ὕμνογράφων καὶ εὐχὴν ἐξομολογήσεως. Προσέτι σύνταγμα περὶ τοῦ ναοῦ καὶ τῶν θαυμάτων τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, εἰς ὃ εὐρηται καὶ ἡ ἀκολουθία

961) Σημειωτέον ὅτι ἐκ τῶν ὕμνων τούτων ἔντυπος εἶναι ὁ εἰς τὸν ἅγιον Νικόλαον.

962) De Synodo Phot. p. 543.

963) De Santu s. 2. 17.

964) Τὸ κύριον ὄνομα τοῦ Καβάσιλα ἀπαντῶμεν πολλαχοῦ οὐχὶ Νικηφόρος ἀλλὰ Νικόλαος.

765) Migne, 150—Καντακουζηνοῦ Ἱστορ. βιβλ. δ', κεφ. 16—Γρηγορᾶ Ἱστορ. σ. 1025. 1050.—Acta Patriarch. Constantinop. tom. I. p. 564. edid. Miklosich.—Δημητράκοπούλου Ὁρθοδοξ. Ἑλλ. σ. 83, 84.

966) Ἰδε τὴν ἑρμηνείαν ἐν τῇ τῶν Πατέρων Βιβλιοθήκῃ Τομ. Β'. σ. 208 καὶ ἐφεξῆς).

967) Ἱερεὺς τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας γενόμενος ἠΰρυνε τὰς θεολογικὰς καὶ ἱστορικὰς του γνῶσεις μελετῶν ἐν τῇ πλουσιωτάτῃ βιβλιοθήκῃ τοῦ ντοῦ.

968) Fabricii bibl. Graeca VII. 441, 442 ed. Harl.

τῶν ἐγκαινίων αὐτοῦ τοῦ ναοῦ καὶ κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον μελοποιηθεῖς διὰ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς παρκλημαντικῆς⁹⁶⁹. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω σημειωθέντων, ἐποίησε καὶ διάφορα ἄσματικά προΐοντα, τροπάρια, συναξάρια εἰς τὰς ἐπισήμους ἑορτὰς τοῦ Τριωδίου⁹⁷⁰, σύνοψιν Τριωδίου καὶ Πεντηκοσταρίου, σύνοψιν Τριωδίου ἀκριβεστάτην, ἐρμηνείαν τῶν Ἀναβαθμῶν τῶν ὀκτῶ ἡχῶν⁹⁷¹, καὶ ἀκολουθίαν εἰς τὴν ὑπεράγίαν Θεοτόκον τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς καὶ συναξαρίον περὶ τῆς ἑορτῆς⁹⁷².

Γρηγόριος Παλαμᾶς, ἐγεννήθη ἐν Κ/πόλει τῷ 1296, ἀνεδείχθη δὲ μητροπολίτης Θεσσαλονίκης τῷ 1347⁹⁷⁴. Ἐκ τῶν περιωθέντων συγγραμμάτων αὐτοῦ ὀλίγα τύποις ἐξεδόθησαν⁹⁷⁵, τὰ δὲ πλεῖστα εἰσὶν ἀνέκδοτα, ὧν κώδικες, κατὰ τὸν Οἰκονόμον⁹⁷⁵, σώζονται ἐν τῷ ἀγιωνύμῳ Ὁρεὶ καὶ ἀλλαχοῦ. Συναριθμεῖται μετὰ τῶν ἁσματογράφων τῆς ἐκκλησίας.

Φιλόθεος πατριάρχης Κων/πόλεως, Ἀθωνίτης μοναχός, τὴν πατρίδα Θεσσαλονικεύς, ἤκμασε περὶ τὰ μέσα τῆς ΙΔ' ἑκατονταετηρίδος, ἀνὴρ διάσημος ἐπὶ παιδείᾳ, ἀγιότητι καὶ μουσικῇ ἐμπειρίᾳ. Ἡγούμενος ὧν τῆς ἐν Ἀθῶ μονῆς τῆς Λαύρας, ἐχειροτονήθη ἐν ἔτει 1347, ὡς ἴδιος μαρτυρεῖ⁹⁷⁶ Ἡρακλείας ἀρχιεπίσκοπος, ὅθεν ἐγένετο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως τὸν Κάλлистον διεδεξάμενος τῷ 1354. Δις ἐποίησε τὴν Ἐκκλησίαν Κ/πόλεως, ἀπέθανε δὲ τῷ 1376, καθὰ λέγει ὁ Καντακουζηνός⁹⁷⁷. Οὗτος ἐποίησεν ἁσματικὴν ἀκολουθίαν τῶν πατέρων τῶν παραστάντων εἰς τὰς ΣΤ' Οἰκουμενικὰς Συνόδους μεθ' ἐνὸς κανόνος εἰς τοὺς θεοφόρους πατέρας, τὴν ἁσματικὴν ἀκολουθίαν εἰς τὸν Γρηγόριον Παλαμᾶν (πλὴν τοῦ κανόνος), εἰς τοὺς 630 θεοφόρους πατέρας τῆς Δ' οἰκουμενικῆς Συνόδου (κατὰ μῆνα ἰούλιον), εἰς Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνόν⁹⁷⁸ καὶ διάφορα ἄλλα ποιή-

969) Ἴδε καὶ ἐν σελίδι 171 τοῦ παρόντος βιβλίου.

970) *Lamii Deliciae Eruditorum*, τομ. 14 σ. 109.

971) Περὶ Νικηφόρου τοῦ Καλλίστου ἴδε *Fabricii bibl. Graec. T. 7. p. 437—449 ed. Harl.*—Α. Δημητράκοπούλου, Ὁρβ. Ἑλλ. σ. 69—Οἰκονόμου, Περὶ τῶν Ὁ' ἐρμηνευτῶν τομ. Δ' σ. 783.

972) *Comment. Vindob. 8. 119—131.*

973) *Migne 150, 151—Δημητράκοπούλου Ὁρβ. Ἑλλ. 80—83.*

974) Ἐν *Fabricii Bibl. Graec. T. XI. p. 496. Harl.*

975) Περὶ τῶν Ὁ' ἐρμηνευτῶν τομ. Δ' σ. 785 ἐν σημειώσει.

976) Χειρόγραφον Μαρκαν. βιβλιοθήκης ἀριθ. 582 σ. 307.

977) Βυζαντινὴ Ἱστορία, Βιβλ. Δ'. *Fabricii bibl. Graec. XI. 513.*

978) *Allatii de Synodo p. 140.*

ματα φέροντα τὸ ὄνομα αὐτοῦ, οἷον κανόνες εἰς τὸν μεγαλομάρτυρα Γεώργιον⁹⁷⁹ καὶ εἰς τὸν μάρτυρα Γολινδούχην (13 ἰουλίου). Ὁ Τσερνιγοβίας Φιλάρετος γράφει⁹⁸⁰ ὅτι εἰς τὴν συνοδικὴν βιβλιοθήκην τῆς Μόσχας ὑπάρχει ἑλληνικὸν χειρόγραφον⁹⁸¹, ἐν ᾧ ἐμπεριέχονται διάφοροι κανόνες τοῦ Φιλοθέου, οἷον παρακλητικὸς κανὼν εἰς λιμόν, ἕτερος εἰς ἀνομβρίαν, εἰς τοὺς τρεῖς ἱεράρχας, εἰς τὸν ἅγιον Νικόλαον, καὶ διάφορα τροπάρια εἰς τὴν Θεοτόκον, καὶ εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν αὐτῆς. Κατὰ τὸν αὐτόν, εἰς τὸ σλαβικὸν κανονικὸν τοῦ 1457 ἐμπεριέχονται τὰ ἀκόλουθα ἔργα τοῦ Φιλοθέου, στιχηρὰ καὶ κανὼν ἐν καιρῷ ἀναγκῶν καὶ θλίψεων, κανὼν εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν καιρῷ ἐμφυλίων πολέμων, καὶ ἕτερος ἐν καιρῷ λιμοῦ καὶ ταλαιπωριῶν. Ἐν δὲ τῷ σλαβικῷ χειρογράφῳ τῆς Ἀκαδημίας τῆς Μόσχας, εὐρίσκονται κανόνες καὶ ἀκάθιστοι ὕμνοι, οἷον, παρακλητικὸς κανὼν εἰς τὸν Βαπτιστήν, κανὼν εἰς τοὺς ἁγίους Πάντας μετ' ἀκαθίστου, ἀκάθιστος εἰς τὴν ταφὴν καὶ τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἄλλοι⁹⁸².

Λέων Βάρταλης ὁ καὶ Ματίστωρ ἐπωνυμούμενος, ἀνθύπατος, πατρίκιος ἐπὶ Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου. Ἀνὴρ εὐσεβέστατος καὶ λίαν πεπαιδευμένος, καὶ ἐκ τῶν ἀρίστων ὑμνωδῶν κατ' Ἀλλάτιον⁹⁸³. Συνέγραψε πόνημα περὶ Τροπαρίων, ἐποίησε δὲ καὶ τὰ εἰς τὴν Λιτὴν καὶ τοὺς Αἶνους τῆς ἑορτῆς τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου (21 νοεμβρίου) δύο δοξαστικά, ἕτερον στιχηρὸν δοξαστικὸν εἰς Ἰωάννην τὸν Θεολόγον (8 ματοῦ), καὶ ἕτερον εἰς τοὺς Αἶνους τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ (18 ὁκτωβρίου).

Μανουὴλ Παλαιολόγος, ὁ αὐτοκράτωρ⁹⁸⁴ (1391—1425). ἀπέθανεν ἐβδομηκοντούτης καρεῖς μοναχὸς ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ καὶ μετονομασθεὶς Ματθαῖος. Ἐγγράψε πολλὰ ἠθικὰ καὶ θεολογικὰ συγγράμματα⁹⁸⁵, ἐποίησε δὲ καὶ ᾠσματα ἐκκλησιαστικά.

Συμεὼν Θεσσαλονίκης ἀρχιεπίσκοπος ἀναδειχθεὶς τῷ 1410. Ἐγκρατέστατος τῆς κλασικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας. Ἐ-

979) Ὁ κανὼν οὗτος δὲν εὐρίσκεται ἐν τοῖς Μηναίοις ἀλλ' ἐν χειρογράφῳ.

980) Ἱστορικὴ ἐπιθεώρησις τῶν ὑμνωδῶν καὶ τῆς ὑμνωδίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας. 1868. σ. 347.

981) Τὸ χειρόγραφον τοῦτο εὐρῆται ὑπ' ἀριθ. 349.

982) Περί τοῦ Φιλοθέου ἴδε Migne 154—Fabricii Bibl. Graec. T. XI. p.

513—518. — Οἰκονόμου, Τετρ. τόμ. Δ', σ. 785 καὶ Δημητρακοπούλου, Ὁρθόδ. Ἑλλ. σ. 85, 86.

983) Fabricii Bibliotheca Graeca, XI. 80.

984) Φραντζῆ Χρονικὸν σ. 62 καὶ 121.

985) Περί αὐτοῦ βλέπε Α. Δημητρακοπούλου, Ὁρθόδοξος Ἑλλάς σ. 86.

γραψε πολλά, ὧν τινὰ μὲν εἰσιν ἐκδεδομένα ὑπὸ Δοσιθέου πατριάρχου Ἱεροσολύμων ἐν Ἰασιῷ (†1683), ἄλλα δὲ ἀνέκδοτα⁹⁸⁶. Συνέγραψε καὶ περὶ τῶν ἐθιμοταξιῶν τῆς Ἐκκλησίας, ἐρμηνεύσας μάλιστα αὐτάς. Μάρκος ὁ Εὐγενικός λέγει περὶ τοῦ Συμεὼν «Ἐτίμησε δι' ἱερῶν ὕμνων τὴν μνήμην ἀγίων»⁹⁸⁷. ἀλλ' ἄγνωστοι ἡμῖν οἱ ὕμνοι οὗτοι.

Ἰωάννης Κλαδάς, λαμπαδάριος τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἀνὴρ λογιώτατος καὶ μουσικώτατος, καλούμενος ἡ τρίτη πηγὴ τῆς μουσικῆς⁹⁸⁸. Ἐγράψε περὶ μουσικῆς, πραγματευσάμενος περὶ μετροφωνίας, μουσικῶν σημείων κτλ. ἐμελοποίησε τὸν Ἀκάθιστον Ὑμνον κατὰ μίμησιν τῶν πρὸ αὐτοῦ ἀκμασάντων Μιχαὴλ τοῦ Ἀνανεώτου, Ἰωάννου τοῦ Γλυκέως, Νικηφόρου τοῦ Ἡθικοῦ καὶ Ἰωάννου τοῦ Κουκκουζέλη, ὡς ἀναφέρει ὁ ἴδιος «Ἀκάθιστος ποιηθεὶς παρ' ἐμοῦ Ἰωάννου Λαμπαδαρίου Κλαδά». Περὶ τούτου μαρτυρεῖ καὶ Μανουὴλ ὁ Νέος Χρυσάφης «Τῶν οἰκῶν δέ γε πρῶτος ποιητῆς ὁ Ἀνανεώτης ὑπῆρξε, καὶ δεύτερος ὁ Γλυκὺς τὸν Ἀνανεώτην μιμούμενος, ἔπειτα τρίτος ὁ Ἡθικός ὀνομαζόμενος, ὃς διδασκάλους ἐπόμενος τοῖς εἰρημένοις δυσί, καὶ μετὰ πάντας αὐτοὺς ὁ χαριτώνυμος Κουκκουζέλης, ὃς καὶ μέγας τῷ ὄντι διδάσκαλος ἦν, εἶπετο δ' οὐ ὅμως κατ' ἔχνος αὐτοῖς, καὶ οὐδέν τι τῶν ἐκείνοις δοξάντων καὶ δοκιμασθέντων καλῶς, δεῖν ᾤετο καινοτομεῖν, διὸ οὐδὲ ἐκαινοτόμει· ὁ δὲ Λαμπαδάριος Ἰωάννης τούτων ὕστερος ὢν, καὶ κατ' οὐδὲν ἐλαττούμενος τῶν προτέρων, καὶ ἂν ταῖς λέξεσι γράφων ἰδίᾳ χειρὶ ἔφη· Ἀκάθιστος ποιηθεῖσα παρ' ἐμοῦ Ἰωάννου Λαμπαδαρίου τοῦ Κλαδά μιμουμένη κατὰ τὸ δυνατόν τὴν παλαιὰν Ἀκάθιστον· καὶ οὐκ ἥσχυνετο γράφων οὕτως, εἰμὴ μᾶλλον καὶ ἐσεμνύνετο, καὶ τοῖς λοιποῖς ὥσπερ ἐνομοθέτει διὰ τοῦ καθ' ἑαυτὸν ὑποδόξαντα καλῶς ἔχειν αὐτοῖς, καὶ καλῶς γε ποιῶν ἐκεῖνός τε οὕτως ἐφρόνει, καὶ φρονῶν ἔλεγε καὶ λέγων οὐκ ἐψεύδετο, ἀλλὰ τοὺς παλαιοὺς ἐμιμεῖτο τῶν ποιητῶν, τοὺς τῇ ἐπιστήμῃ ἐνδιατρίψαντας». Ἐποίησε διάφορα ἔξομα, Ἀνοιξαντάρια μεγάλα, μαθήματα τοῦ Μαθηματάρου εἰδούς τῶν Ἀναγραμματισμῶν, Χερουβικά ἐκτεταμένα ὀκτώ, ἰσάριθμα κοινωνικά τῶν Κυριακῶν «Αἰνεῖτε», τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν τῆς λειτουργίας τῶν Προηγιασμένων «Γεύσασθε καὶ ἴδετε», τὸ νεκρώσιμον μέγα ἔξομα «Ἅγιος ὁ Θεός» καὶ τὸ «Τὴν γὰρ σὴν μήτραν». Τὰ μου-

986) Migne 155 καὶ Fabric. T. XI σ. 328 καὶ Δημητρακοπούλου ἐνθ. ἀνωτέρω σ. 89.

987) Ap. Allatium, de Symeonibus p. 186.

988) Ἰστέον ὅτι πρώτη πηγὴ τῆς μουσικῆς καλεῖται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων μουσικῶν Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, δευτέρα δὲ Ἰωάννης ὁ Κουκκουζέλης.

σουργήματα τοῦ Κλαυδίου μετηνέχθησαν εἰς τὴν νέαν μέθοδον, καὶ τινὰ ἐξ αὐτῶν τύποις ἐξεδόθησαν.

Μανουὴλ Βρυέννιος, ὁ ἐξοχώτερος τῶν θεωρητικῶν διδασκάλων τῆς μουσικῆς κατὰ τὸν μεσαιῶνα, πατρίδα ἔσχε τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἠκμασε δὲ τῷ 1320 μ. Χ. Ἀξιόλογον κρίνεται τὸ περὶ μουσικῆς σύγγραμμα αὐτοῦ, ἐν ᾧ πραγματεύεται περὶ τῆς ἐν τῇ μουσικῇ ποιότητος, περὶ τῶν ὀκτῶ ἤχων, περὶ φθόγγων, περὶ τῶν κοινῶν τετραχόρδων τῶν ἀρχαίων μεθ' ἐνὸς σφαιρικοῦ σχεδίου κατὰ τὸ σχῆμα τῆς διαπασῶν καὶ τῆς δις διαπασῶν καὶ συνεχομένου μεθ' ἐνὸς πυθαγορικοῦ πίνακος, ἐφ' οὗ δεικνύονται τὰ ὀνόματα τῶν χερδῶν καὶ αἱ κατὰ κλάδων διαιρέσεις τῶν ἤχων. Ἐκ τοῦ συγγράμματος τούτου καρπούμεθα ὠφέλειάν τινα περὶ τῆς μουσικῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, διότι πολλὰ ἠρανίσατο ὁ Βρυέννιος ἐκ τῶν ἀλεξανδρινῶν μουσικῶν, ἰδίως ἐκ τοῦ Εὐκλείδου καὶ Ἀριστείδου, Πτολεμαίου καὶ ἄλλων, παρενεῖρει δὲ καὶ οὐκ ὀλίγα ἴδια περὶ τῶν συγχορῶν αὐτοῦ μελοποιῶν, τὰ πλεῖστα ὅμως σκοτεινὰ καὶ ἀσαφῆ, συμπεπιλημένα μάλιστα μετὰ δυσκαταλήπτων μαθηματικῶν ἀκριβολογιῶν⁹⁸⁹. Ἐν γένει ὁ Βρυέννιος ἐγένετο ἡ κυρία ἀφορμὴ τῶν περὶ τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς γενομένων ἐμβριθεστάτων ἐρευνῶν, αἵτινες πρῶτιστα καὶ μάλιστα ἀποβλέπουσι πρὸς τὴν διευκρίνησιν τῶν διαφόρων ἱστορικῶν ἀλλοιώσεων τῆς ἀρχαίας, τῆς μεσαιωνικῆς καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, σκοπούμενης τῆς κατὰ παραδόσιν ἐξωτερικῆς καὶ ἐσωτερικῆς ἀλλήλων σχέσεως. Ὁ Βρυέννιος, ὡς γράφει ὁ ἀρχιμανδρίτης Εὐστάθιος Θερεϊανός⁹⁹⁰, διαστέλλων τρία γένη ἐρμηνεύει κατὰ τὸν τρόπον τῶν ἀρχαίων, τὴν σημασίαν τῆς διέσεως, τοῦ τριτημορίου καὶ τοῦ τεταρτημορίου, χωρὶς νὰ μνημονεύσῃ παντάπασιν ἐὰν τὰ τρία γένη εἶχον κύρος ἐν τῇ μουσικῇ τῶν χρόνων αὐτοῦ. Ἐξ ὧν δὲ λέγει περὶ τῶν ἤχων γίνεται καταφανὴς ἡ ἱστορικὴ συνάφεια τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Ἡ περὶ τῶν ἤχων θεωρία τοῦ Βρυεννίου πληρέστατα συμφωνεῖ πρὸς τὴν τῶν νεωτέρων θεωρητικῶν, διότι ἀμφότεροι παραδέχονται τὸν ἀριθμὸν τῶν ὀκτῶ ἤχων καὶ τὴν διάκρισιν αὐτῶν εἰς κυρίους καὶ πλαγίους.

989) Ὁ Κυριακὸς Φιλοζένης ἐν σ. 7 τοῦ Λεξικοῦ αὐτοῦ ποιεῖται λόγον περὶ τῶν ἀρμονικῶν τοῦ Βρυεννίου, ὡς περὶ πονήματος μήπω ἐκδεδομένου, ἐνῷ ἐξεδόθη πρὸ δύο ὡς ἔγγιστα αἰῶνων.

990) Περὶ τῆς μουσικῆς τῶν Ἑλλήνων καὶ ἰδίως τῆς ἐκκλησιαστικῆς. Ἐν Τεργέστη, 1876. σ. 39.

Συνέσιος Ἀγιορείτης μοναχός, Μιτυληναῖος τὴν πατρίδα, ζήσας πρὸ τῆς ἀλώσεως. Ἐποίησε Χερουβικά καὶ Κοινωνικά, διάφορα μουσουργήματα τοῦ Κρατηματαρίου καὶ Μαθηματαρίου θέματος, ἐν οἷς καὶ τὸ «Καὶ σὲ μεσίτριαν ἔχω πρὸς τὸν φιλόανθρωπον Θεόν».

Θεόκλητος Φιλαδελφείας μητροπολίτης γενόμενος τῷ 1310, προσκληθεὶς ἐξ Ἀθῶνος, ἐνθα διήρχετο τὸν μοναχικὸν βίον. Ὁ ἱεράρχης οὗτος συνέγραψεν ὡφέλιμα ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα καὶ κατανυκτικοὺς ὕμνους, ἐν οἷς καὶ τέσσαρας κανόνας α) εἰς τὴν φοβερὰν κρίσιν, β) εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, γ) δύο κανόνας εἰς τὴν Θεομήτορα, ἐξ ὧν ὁ ἕτερος κατ' Ἀλφάβητον εἰς ἦχον Πλ. Β' πρὸς τὸ «Ὡς ἐν ἡπεύρω πεζεύσας ὁ Ἰσραὴλ» καὶ ἄνευ ἐπιγραφῆς.

Θεόδουλος Θηκαράς, Θωμάς καλούμενος πρὶν ἢ ἐνδυθῆ τὸ μοναχικὸν σχῆμα καὶ ἀναχωρήσῃ εἰς Ἀθῶνα. Ἐπὶ Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου ὑπῆρξε μάγιστρος καὶ ρήτωρ τῆς αὐλῆς, φημιζόμενος διὰ τὰς φιλολογικὰς αὐτοῦ γνώσεις. Συνέγραψε πολλὰς ὁμιλίαις⁹⁹¹. Ὁ Γερβέρτος συγκαταριθμεῖ καὶ τὸν Θεόδουλον μεταξὺ τῶν διαπρεπῶν μουσικῶν⁹⁹². Ὁ Μάτιος ἐγνώρισεν ἡμῖν σύγγραμμα αὐτοῦ περιέχον κανόνας περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὕμνωδίας. Ὁ Θεόδουλος ἔγραψε καὶ Ὁρολόγιον περιέχον ὕμνους καὶ εὐχὰς δαφόρων πατέρων. Ἐποίησε καὶ αὐτὸς ἰδίους ὕμνους καὶ στιχηρά⁹⁹³. Τῷ 1342 συνέγραψε καὶ κατέλιπεν εἰς τὴν Μόσχαν ἐντελῆ κατάλογον βιβλίων ἱερουργίας⁹⁹⁴. Ἐκ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ σώζονται ἀποσπάσματα τινα, ἐξ ὧν ἡμεῖς εἰδομεν ἐν Ἀλληλουάριον ἀργὸν εἰς ἦχον Βαρύν. Ἐν τῇ Παπαδικῇ καὶ τῷ Στιχηραρίῳ ὑπάρχουσι μαθήματα φέροντα τὸ ὄνομα «Θεοδούλου μοναχοῦ». Ἐν τῇ ἐν Λέσβῳ μονῇ τοῦ Λειμῶνος σώζεται Θεοτοκάριον Θηκαρά, περιλαμβάνον παρακλητικούς κανόνας Θεοκτίστου μοναχοῦ καὶ Κοσμᾶ, Ψελλοῦ, Θεοδώρου Λασκαρέως τοῦ αὐτοκράτορος καὶ Νικολάου Ξανθοπούλου⁹⁹⁵.

Μάρκος Εὐγενικός ὁ Ἐφέσου μητροπολίτης, ἤκμασε τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκ γονέων εὐσεβεστάτων καὶ περιφανῶν τὸ γένος, ἐξ οὗ καὶ τὸ ἐπίθετον.

991) ἐνθ. ἀνωτέρω VI, 181. 390. VIII, 386.

992) De Cantu s. 2, 19.

993) Fabricii Bibl. Gr. XI, 717.

994) Allatius de libris eccles.

995) Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος. Μαυροκορδάτειος Βιβλιοθήκη ὑπὸ Ἀθ. Π. Κεραμέως. Παράρτημα τοῦ ΙΖ' τόμου. Ἐν Κωνσταντινουπόλει, 1886 σ. 107.

ἀπέθανε δὲ τὸ 52 ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἄγων, τῷ 1451. Ὁ Εὐγενικός ὑπῆρξεν ἔγκριτος ἄσματογράφος τῆς Ἐκκλησίας, ποιήσας μαθήματα εἰς τε τὴν Παπαδικὴν καὶ τὸ Κρατηματάριον. Ἐμελούργησε καὶ ἄσματικούς κανόνας, ἐξ ὧν διακρίνονται οἱ κατ' ἐντολὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου ποιηθέντες ὁκτώ Παρακλητικοὶ εἰς τὴν Ὁδηγήτριαν κατὰ τοὺς ὁκτὼ ἡχοὺς⁹⁹⁶, καὶ οὗς ὁ πολλὸς Οἰκονόμος⁹⁹⁷ ἀποκαλεῖ καὶ μέλει καὶ λέγει καὶ διανοίᾳ διαπρεπεῖς· ψάλλονται δὲ ἔν τισι τῷ ἱερῶν μονῶν κατὰ τὴν δεκαπενθήμερον νηστείαν τοῦ αὐγούστου⁹⁹⁸. Ὁ Λαμβέσκιος εἰς χειρόγραφα τῆς βιενναίας βιβλιοθήκης ὑποδεικνύει ὕμνους Μάρκου τοῦ Ἐφέσου, οἶον, κανόνα εἰς τὰ ἐννέα τάγματα τῶν Ἀγγέλων, ἀκολουθίαν εἰς Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνὸν μετὰ Κανόνος καὶ στιχηρῶν, στιχηρὰ εἰς τὴν ἁγίαν Αἰκατερίναν, εἰς τοὺς ἁγίους Κωνσταντῖνον καὶ Ἑλένην, καὶ εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα. Κατὰ Ἀλλάτιον, ὁ Μάρκος ἡρμήνευσε καὶ τοὺς ὕμνους τοῦ Δαμασκηνοῦ¹⁰⁰⁰.

Θεόδωρος Ἀγαλλιανός, Βυζάντιος τὴν πατρίδα, ἤκμασεν ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰωάννου καὶ Κωνσταντίνου τῶν Παλαιολόγων, ἔζη δὲ τῷ 1453, ὡς ὁ Δοσίθεος ἐν τοῖς Προλεγομένοις τοῦ Τόμου τῆς Καταλλαγῆς μαρτυρεῖ. Ἦν ἀνὴρ σοφός, δόκιμος ὕμνογράφος καὶ περὶ τὴν μουσικὴν ἐμπειρότατος γράψας μάλιστα καὶ περὶ ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς¹⁰⁰¹. Ἐνεκα τῆς παιδείας καὶ ἀρετῆς αὐτοῦ ἐτιμήθη διὰ τριῶν ὀφφικίων τῶν μὲν δύο ἐκκλησιαστικῶν (Ἱερομνήμων καὶ Οἰκονόμος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας) τοῦ δὲ τρίτου βασιλικοῦ (Δικαιοφύλαξ τοῦ εὐαγοῦς κλήρου τοῦ παλατίου)¹⁰⁰². Συνέγραψε πολλὰ, οὐκ ὀλίγα δὲ καὶ ἐμέλισε. Σῶζονται αὐτοῦ δύο σειραὶ χερουβικῶν ἐντέχνων καὶ ἐκτεταμένων. Τὰ μουσουργήματα τοῦ Ἀγαλλιανοῦ ἐκ τῆς ἀρχαίας μεθόδου μετηνέχθησαν εἰς τὴν νέαν.

996) Ἰστέον ὅτι ἐπὶ Ἀνδρονίκου ἡ εορτὴ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου διήρκει καθ' ὅλον τὸν μῆνα Αὐγούστου.

997) Περὶ τῶν Ο'. Ἑρμηνευτῶν, τομ. Δ', σ. 793.

998) Βλ. Ὑμνωδῶν Ἀνέκδοτα Κ. Οἰκονόμου σ. 189.

999) Cod. theol. 324.

1000) Περὶ τοῦ Εὐγενικοῦ ἴδε καὶ Migne, τομ. 160, καὶ Δημητρακοπούλου, Ὁρθοδ. Ἑλλ. σ. 98 — 105, τοῦ αὐτοῦ, Ἱστορία τοῦ σχίσματος, σ. 147. Περὶ τῶν κατὰ Λατίνων συγγραφῶν αὐτοῦ ἴδε Fabricii Biblioth. Graeca. XI, 670—677.

1001) Miller Catalogue de l' Escorial, σ. 113.

1002) Περὶ τοῦ Ἀγαλλιανοῦ γράφει καὶ ὁ Δημητρακόπουλος, Ὁρθόδοξος Ἑλλάς, σ. 108.

Γεράσιμος Χαλκόπουλος, μοναχός και Δομέστικος ἐν Ἀθῶ, σύγχρονος Θεοδώρου τοῦ Ἀγαλλιανοῦ. Ὑπῆρξε μαθητὴς Μενουῆλ τοῦ Χρυσάφου, διέπρεψε δὲ ὡς μουσικὸς καὶ μελοποιός. Ἐμέλισε ὀκτὼ χερουβικά ἐντεχνα καὶ ἐκτεταμένα, προσέτι δὲ καὶ ᾠσματα εἰς τὸ Μαθηματάριον καὶ Στιχηράριον.

Ἡ ΕΝ Τῇ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΛΩΣΙΝ ΑΙΩΝΑΣ

Ἐξεταστέον ἤδη ἂν κατὰ τοὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν χρόνους ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ διετηρήθη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ κατ' οὐσίαν, ἢ ἂν τοῦναντίον παντελῶς ἡλλοιώθη ἐξ ἐπιδράσεως ἢ ἐξ ἐκνικήσεως τῆς τῶν κατακτητῶν. Τὴν ἐξέτασιν ταύτην ποιοῦμεθα διότι ὑπῆρξαν καὶ ὑπάρχουσι τινες διῖσχυριζόμενοι ὅτι ἐπειδὴ ἐκκλησιαστικά τινα μέλη ἔχουσιν ὁμοιότητα μεγίστην πρὸς τὰ μέλη τῆς ἀσιατικῆς μουσικῆς, ἄρα ἡ μουσικὴ ἡμῶν ὅλως ἐξηφανίσθη μετὰ τὴν ἄλωσιν, καὶ ὅτι ἡ ἐν χρήσει νῦν παρ' ἡμῖν εἶναι ξένη καὶ παρείσακτος. Οὐδὲν ἀποδεικνύει, παρ' ἔμοιγε κριτῇ, ὁ ρηθεὶς διῖσχυρισμός, ἀφοῦ οὐδεὶς ὁ ἀρνούμενος ὅτι ἡ μουσικὴ κλίμαξ τῆς Ἀνατολῆς κοινὴ τυγχάνει μετὰ τῆς ἐλληνικῆς, καὶ ἀφοῦ τὸ μέλος τῆς ἀσιατικῆς παραβαλλόμενον πρὸς τὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς συμβιβάζεται κατὰ τε τοὺς ἤχους καὶ τὰ χρώματα, καὶ ἀφοῦ οἱ ἀρχαιολόγοι ἀποφαίνονται καὶ ἡ ἱστορία διηγεῖται ὅτι ὁ διοργανισμὸς τῆς ἀραβοπερσικῆς μουσικῆς ἐλήφθη ἐκ τῶν Ἑλλήνων. Ὁ σοφὸς Οὐέστφαλος ἀπέδειξεν ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν μέτρων τῆς περσικῆς ποιήσεως εἶναι ἐλληνικῆς καταγωγῆς, ὅτι ἀπὸ τοῦ Γ' π. Χ. αἰῶνος οἱ Πέρσαι ἐνέτεινον εἰς ἐλληνικὰ μέτρα τὸν ποιητικὸν αὐτῶν λόγον, καὶ ὅτι οὐδὲ παρ' αὐτοῖς τοῖς Ῥωμαίοις ἡ ἐλληνικὴ μετρικὴ εἰσεχώρησε τοσοῦτον καὶ προσέλαβεν ἴδιον ἐθνικὸν χαρακτήρα ὅσον παρὰ τοῖς Πέρσαις. Οἱ Ἀράβες συγγραφεῖς τοῦ Γ' καὶ ΙΑ' μετὰ Χριστὸν αἰῶνος ὁμολογοῦσιν ὅτι παρὰ τῶν Βυζαντινῶν ἔλαβον τὴν τέχνην τῆς μουσικῆς, ἢ δὲ μουσικὴ αὐτὴ, ὡς ἡμεῖς νομίζομεν, εἶναι ἡ δημοτικὴ τῶν Βυζαντινῶν, διότι, καίτοι τῆς μουσικῆς ταύτης ἐν τῇ χριστιανικῇ περιόδῳ οὐδὲν δυστυχῶς ἀποσώζεται γραπτὸν μνημεῖον, οὐδὲ εἰδικὴ τις πραγματεία, δὲν δυνάμεθα ὁμῶς νὰ εἰπώμεν ὅτι οἱ Βυζαντινοί, οἱ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν τοσοῦτον θεραπέυσαντες, παρημέλησαν ὅλως τὴν δημοτικὴν μουσικὴν ἐν τῇ κοσμικῇ αὐτῶν βίῳ. Οἱ Ἀράβες διέσωσαν εὐτυχῶς ἐν μετα-

φράσει ποιήματα Ἑλλήνων φιλοσόφων (τοῦ Ἀριστοξένου καὶ Ἀριστείδου), ὧν τὰ πρωτότυπα ἀπώλοντο, διόπερ καὶ κατῴρθωσαν νὰ διατηρήσωσιν ἐν τῇ ἐθνικῇ αὐτῶν μουσικῇ πολλὰ σημεῖα καταδεικνύοντα ἐναργέστατα τὸν ἐλληνικὸν αὐτῶν χαρακτήρα. Οὕτω, κατ' ἀπομίμησιν τῶν Ἑλλήνων, πρὸς διατήρησιν τῶν ἁρμονικῶν μελῶν τῶν ἤχων καὶ τῶν μέτρων τῶν ποιήσεων, καὶ πρὸς δεῖξιν τῆς ἄρσεως καὶ θέσεως τοῦ μακροῦ καὶ βραχέος χρόνου, ἔθετον ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ποιήματος ρυθμικά τινα σημεῖα ἐκ τῶν ἐλληνικῶν, ὡς προκέφalon μαρτυρίαν τοῦ ἤχου καὶ τοῦ ποιήματος. Ἐντεῦθεν οὗτοι μεταχειρίζονται τὰ ρυθμικά σημεῖα ἐν ἐκάστῳ ἄρτιφανεῖ μελωδικῷ ποιήματι, ἐπὶ τοῦ ὁποίου θέτουσι καὶ νέον τι ὄνομα. Πάντες δὲ οἱ ἄπλοι καὶ σύνθετοι ρυθμοὶ τῶν Ἀράβων, ὁμοιοὶ εἰσι κατὰ τὰ σχήματα πρὸς τοὺς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ρυθμούς, ὧν εὐρέτας εἶναι λέγουσιν οἱ συγγραφεῖς τὸν Ἀρχίλοχον, τὸν Ὀλυμπον καὶ ἄλλους. Ἐτι δὲ διατηροῦσιν οἱ Ἀραβες οὐ μόνον τὴν κατὰ συμφωνίαν ἁρμονικὴν ἀναλογίαν τῶν μελῶν τῶν διαφόρων ἤχων, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀριθμητικὴν αὐτῶν ἀναλογίαν κατὰ τὸν μουσικὸν λόγον τῶν τόνων, ὡς ἦτο, ὁ διπλάσιος, ὁ τριπλάσιος, ὁ ἐπίτριτος, ὁ τριπλασιεπίτριτος, ὁ ἐπόγδοος, ὁ ἡμιόλιος κτλ. προσέτι δὲ διατηροῦσι καὶ πάντας τοὺς ὁρισμοὺς τῆς ρυθμοποιίας καὶ μελοποιίας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Οἱ Ἀραβες παρημέλησαν μόνον τὸ γραπτὸν μέρος τῆς μουσικῆς, δι' οὗ σημειοῦται τὸ ποσὸν καὶ ποιὸν τῆς μελωδίας, καὶ τοῦτο ἴσως διότι οἱ Ἕλληνες τὸ πάλαι βουστροφηδὸν ἔγραφον, ἢ διότι αὐτοὶ ἐκ δεξιῶν πρὸς τ' ἀριστερὰ χωροῦσι γράφοντες, εἰς ὃ ἀντίσταται ἡ σύνθεσις τῆς γραφῆς τῆς ἐλληνικῆς μελοποιίας¹⁰⁰³.

1003) Οἱ Ὀθωμανοὶ καὶ Ἀραβοπέρσαι ὡς μὴ ἔχοντες γραφὴν τῆς μουσικῆς ἔδωκαν κατ' ἀρχὰς εἰς ἕκαστον τόνον καὶ ἓν ὄνομα μέχρι τοῦ δις διαπασῶν διαστήματος· εἰς ἕκαστον δὲ ὄνομα τοῦ τόνου βασιζόμενον τὸ μέρος χαρακτηριστὴν καὶ ἓνα ἰδιαίτερον ἦχον κατ' αὐτούς· πρὸς διατήρησιν δὲ τῶν διαφόρων ἤχων ἐκανόνισαν ἕτερα διάφορα ὀνόματα, δι' ὧν χαρακτηρίζουσι τῶν διαφόρων ἤχων τὸ μέρος, ὅπερ βασιίζεται εἰς ἕκαστον τόνον τοῦ δις διαπασῶν διαστήματος. Εἰς ἕκαστον δὲ χρῶμα λαμβάνει ἕτερον ὄνομα ὡς καὶ εἰς ἐκάστην μεταβολὴν τοῦ χρώματος καὶ εἰς ἐκάστην μετὰθεσιν. Ὡστε ἕκαστος ἦχος χρωματιζόμενος διαφόρως, λαμβάνει καὶ διάφορα ὀνόματα, καὶ ὅσα τοιαῦτα γίνονται χαρακτηρίζουσι καὶ τόσους διαφόρους ἦχους. π. χ. ἐὰν βασιισθῇ τὸ χρῶμα εἰς τὴν βάσιν τοῦ τεταγμένου ἤχου λαμβάνει ἕτερον ὄνομα, ἐὰν εἰς τὸν πρῶτον ἀνιόντα τόνον, λαμβάνει ἕτερον ὄνομα, ἐὰν εἰς τὸν πρῶτον κατιόντα, ἕτερον· ἐπίσης καὶ εἰς τὸν δεύτερον ἀνιόντα εἰ καὶ κατιόντα τόνον ἕτερα ὀνόματα, καὶ οὕτω καθεξῆς, μέχρι τοῦ δις διαπασῶν διαστήματος· καὶ οὕτω πολλαπλασιάζονται τὰ ὀνόματα ὡς καὶ οἱ ἦχοι. Οἱ Πέρσαι καὶ Ὀθωμανοὶ καὶ Ἀραβες τοὺς παρ' ἡμῖν ὁκτὼ ἦχους καλοῦσι μακάμια, ὧν τὰ καθολικώτερα καὶ ἀναγκασιό-

Καὶ ἡμεῖς λοιπὸν οὐδόλως ἀρνούμεθα τὸν ἀσιατικὸν χαρακτῆρα τῆς πάλαι καὶ νῦν μουσικῆς ἡμῶν. Ὡς τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου ἤλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκ τῆς Ἀσίας, οὕτω καὶ ἡ μουσικὴ μετεκομίσθη ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς, καθὰ μαρτυροῦσι καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἡχῶν αὐτῆς. Ὡστε ἡ συγγένεια τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς μουσικῆς καὶ τῆς σωζομένης πρὸς τὴν ἀσιατικὴν εἶναι ἀναντίρρητος, ὥς καὶ ἡ συγγένεια τῆς γλώσσης ἡμῶν πρὸς τὴν Σανσκριτικὴν τῶν Ἰνδῶν. Καὶ ἡ ἱστορία διηγεῖται καὶ οὐδεὶς ἀρνεῖται ὅτι ἡ ἀρχικὴ μετὰ τῆς Ἀσίας συγγένεια ἡμῶν συνεδέθη στενωτέρον διὰ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, κατόπιν διὰ τῆς ἰδρύσεως τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, καὶ τέλος διὰ τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς ἔκτοτε ἐπὶ τέσσαρας ἑκατονταετηρίδας συγχρωτίσεως Ἑλλήνων καὶ Τούρκων.

Ὁ διφθέτωρ τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν μουσικῆς Ἰωάννης Τζέτζης δογματίζει τολμηρότερον τοῦ Πίτρα¹⁰⁰⁴ ὅτι «Ἡ νῦν ἐν χρήσει ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μουσικὴ οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ κρᾶμα τουρκικῆς, περσικῆς, ἀραβικῆς καὶ εἴ τινας ἄλλης μουσικῆς πᾶν ἄλλο τέλος ἢ ἐκκλησιαστικὴ βυζαντινὴ μουσικὴ καὶ ἔτι μεῖον»· προστίθῃσι δ' ἅμα ὅτι ἐπέισθη αὐτὸς ὥς πρὸς τοῦτο ἀναγνούς διάφορα μουσικὰ χειρόγραφα ἀπὸ τοῦ δεκάτου αἰῶνος μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ οὕτω καταδικάζει τὴν μουσικὴν ἡμῶν εἰς τὸν τάφον τῆς ἀχρηστίας καὶ τῆς γενικῆς λήθης. Ἐν τοῖς ὁπαδοῖς τοῦ μνησθέντος μουσικολόγου ἀριθμοῦνται ὁ ἐν Κερκύρᾳ διατρίβων Σπυρίδων Παπαγεωργίου¹⁰⁰⁵ (πρὸς ὃν ἀπήντησεν ὁ μακαρίτης πρωτοψάλτης τῆς μητροπόλεως Ἰωαννίνων Γεώργιος Πήλελης)¹⁰⁰⁶ καὶ ὁ ἐν Κεφαλληνίᾳ ἱεροψάλτης Χαραλάμπης Μοσχόπουλος¹⁰⁰⁷ (καθ' οὗ ἀντεπεξῆλθεν ὁ ἐν Ἀθη-

τερα εἰσὶν 64, ἐν οἷς εὐρίσκονται μπεστρέφια καὶ μπεστέδες. Ἐκ τῶν μακαμίων, ἄλλα μὲν κύρια καλοῦσι, καὶ εἰσὶ ταῦτα δώδεκα, ἄλλα δὲ σοχπέδες καὶ διαιροῦνται εἰς κυρίους 13 καὶ καταχρηστικούς 39 (οὕτω καλουμένους διὰ τὸ μὴ ἔχειν αὐτοὺς ἴδιον μερδὲν εἰς τὸ ταμποῦρι, ἐπειδὴ ἄλλοι μὲν ἐξ αὐτῶν τῶν κυρίων μακαμίων, ἄλλοι δὲ ἐκ τῶν κυρίων σοχπέδων ἐκφύονται). — Οἱ Πέρσαι ἐν τῇ μουσικῇ αὐτῶν τέχνῃ ἐν τι ὀνομαστὸν μεταχειρίζονται ὁ παρὰ τοῖς ἡμετέροις μουσικοῖς καλεῖται χειρονομία, παρ' αὐτοῖς δὲ σούλι.

1004) Ὁ Πίτρας φρονεῖ ἀπλῶς ὅτι ἡ καθαρότης τῆς ἐλληνικῆς μουσικῆς κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τοῦ βυζαντινοῦ κράτους διεφθάρη κατὰ τι ὑπὸ τῶν Περσῶν, Ἀράβων καὶ Τούρκων.

1005) Σιών, ἡφημερίς θρησκευτικὴ, ἐν Ἀθήναις 1882, ἔτος Β' ἀριθμ. 83 καὶ 96.

1006) Σιών, ἔτ. Β', ἀριθ. 87.

1007) Ἡ πραγματεία τοῦ Μοσχόπουλου ἐπιγράφεται «Καὶ πάλιν περὶ τῆς

Ξουρίω Κ. Α. Φερεντίνος διὰ τῶν ἐφημερίδων *Θέμις*¹⁰⁰⁸ καὶ *Ἀδελφοποιήσις*¹⁰⁰⁹). Κατὰ τῆς θεωρίας τοῦ Τζέτζη ἔγραψαν ἐν Ἀθήναις οἱ ἡδη μακαρίζται Γ. Φωτιάδης Λαρισαῖος¹⁰¹⁰ καὶ Σ. Σ. Κλήμης¹⁰¹¹. Εὐστοχώτερον δὲ καὶ δι' ἐπιχειρημάτων σοβαρῶν καὶ κρίσεων ὀρθοτάτων ἔγραψεν ὁ ἄρτι ἀποβιώσας ἐν Ἀθήναις ἔγκριτος μουσικολόγος καὶ δημοσιογράφος Κωνσταντῖνος Σακελλαρίδης¹⁰¹². Διὰ μακρῶν ἀνεσκέυασε τὰς θεωρίας τοῦ Τζέτζη καὶ ὁ ἐν Σμύρνῃ μουσικοδιδάσκαλος Μισαήλ Μισαηλίδης ἀποδεικνύων τὸν ἡμέτερον μουσικολόγον ἐν πολλοῖς πρὸς ἑαυτὸν ἀντιφάσκοντα¹⁰¹³. Καὶ ὁ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ διατρίβων μουσικὸς Παναγιώτης Γρυτσάνης δὲν παραδέχεται ἐν πολλοῖς τὰς θεωρίας τοῦ Τζέτζη¹⁰¹⁴.

Ἡ καινὴ θεωρία τοῦ Τζέτζη καὶ τῶν ἄλλων εἶναι, καὶ καθ' ἡμᾶς, ἀβάσιμος καὶ ἐστερημένη ἱστορικοῦ καὶ ἐπιστημονικοῦ κύρους· διότι, σύνοισμεν καὶ ἡμεῖς ὅτι οἱ χρόνοι καὶ αἱ περιστάσεις δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀφήσωσι τι ὅλως ἀνέπαφον, καὶ ὅτι καὶ ἡ μουσικὴ ἡμῶν παρεφθάρη ἐν μέρει μετὰ τὴν ἄλωσιν· καίτοι δὲ ἐκ τοῦ ὀθνείου κονιορτοῦ ἐξ ἀναποδράστου ἀνάγκης προσέλαβε μόριά τινα, ἀλλ' ὅμως δὲν ἀπεκληρώθη παντάπασι τῆς θεραπείας τῶν ὁμοπατρίδων Μουσῶν. Τῇ ἡμετέρᾳ γνώμῃ ἔχομεν στοιχοῦντα καὶ τὸν σοφὸν Ἀλέξ. Ρ. Ραγκαβῆν, ὅστις πρεσβεύει ὅτι ἴσως κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ψαλμωδίας οἱ ψάλλται ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν ξένης μουσικῆς διατελοῦντες «ἐξέ-

ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἀνασκευὴ τῆς ἐπικρίσεως τοῦ ἐκ Ληξουρίου Κ. Α. Φ. εἰς τὸ ἐν τῇ ἐφημερίδι *Νέα Κεφαλληνία* καταχωρισθὲν ἄρθρον «Περὶ τῆς ἐν Κεφαλληνίᾳ ἀδομένης ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καὶ τῆς διαφορᾶς αὐτῆς ἀπὸ τῆς λεγομένης Βυζαντινῆς ὑπὸ Χ. Σ. Μοσχόπουλου, ψάλτου ἐν Κεφαλληνίᾳ. Τύποις ἡ *Ἠχώ*. 1885». Ὁ κ. Μοσχόπουλος ἐδημοσίευσε καὶ ἐτέραν διατριβὴν «Περὶ τῆς ἐν Κεφαλληνίᾳ ἀδομένης ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καὶ τῆς διαφορᾶς αὐτῆς ἀπὸ τῆς λεγομένης βυζαντινῆς» (*Νέα Κεφαλληνία*. Ἔτος Β', ἀριθ. 37. ἰουνίου 2 τοῦ 1884).

1008) Ἐν Ἀργοστολίῳ, ἀριθ. 1113. φύλλ. τῆς 18 ἰουνίου 1884.

1009) Ἐν Ἀργοστολίῳ, φύλλ. τῆς 22 ἰουνίου τοῦ 1884.

1010) Ἀδὸς ἐφημερίς πολιτικὴ ἐν Ἀθήναις, Ἔτος Ζ', ἀριθ. 1928.

1011) Νέα ἱ. Ἰδέαι· ἐφημ. ἐν Ἀθήναις, Ἔτος ΣΤ', ἀριθ. 1502 καὶ 1554.

1012) Θεσσαλία, ἐφημερίς ἐν Βώλῳ, 1884. Ἔτος Ε', ἀριθ. 490—497.

1013) Ἀμάλθεια Σμύρνης, ἔτος ΜΖ, ἀριθ. 3164, 3173, 3175.

1014) Σιών, θρησκευτικὴ ἐφημερίς, ἐν Ἀθήναις, ἀριθ. 103. Ἐπειδὴ ὑπὸ τοῦ Γρυτσάνη ἐγράφησαν καὶ τινα ἐν τῇ αὐτῇ διατριβῇ κατὰ τῆς ἡμετέρας μουσικῆς, εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ ἔγραψεν ὁ μακαρίτης Φεώργιος Πήλελης (Σιών, ἀριθμ. 112) ὁ ἐπὶ πεντηκονταετίαν ἀσχοληθεὶς περὶ τὴν καθ' ἡμᾶς μουσικὴν, πολλὰ ποιήσας καὶ θεωρητικὸν μουσικῆς συγγράψας (ἐνθ. ἀνωτέρω ἀριθ. 96), ἀνέκδοτον εἰσέτι.

κλιναν εἰς παραμύους τερετισμούς, καὶ τῆς φωνῆς καμπὰς κακο-
ζήλους», οὐχὶ ὁμῶς ὅτι ἡλλοιώθησαν οἱ ἤχοι¹⁰¹⁵. Καὶ ὄντως· ἐὰν
ἐκκαθάρωμεν καὶ ἀποπλύνωμεν τὸ ἔνδυμα τῆς μουσικῆς ἡμῶν ἐκ τῶν
προσαφθέντων αὐτῇ διὰ τοῦ χρόνου ξενικῶν μορίων, θὰ εὕρωμεν αὐτὴν
ἔχουσαν ἑλληνικὴν μορφήν, ὑποκουπτομένην ὑπὸ τὸν λεγόμενον βυζαν-
τινὸν μανδύαν. Τὰ παρείσακτα μέλη ἐν τοῖς Εἰρμολογικοῖς καὶ Στιχη-
ραρικοῖς οὐδαμῶς προσήγγισαν, διότι αἱ μελωδίαὶ αὐτῶν οὔτε ν' ἄλ-
λοιωθῶσι δύνανται οὔτε νὰ μεταβληθῶσιν, ἅτε οὐσαι μεμελοποιημέναι
κατὰ προσόμοιον τρόπον, καὶ ὧν τὸ μουσικὸν διάγραμμα ἐγένετο
ἐπὶ ἐνὸς τροπαρίου, ἵνα κατὰ τὸν ρυθμὸν αὐτοῦ καὶ τὸ μέλος ψαλῶσιν
ἁπειράριθμα ἄλλα τροπάρια. Εἰσεχώρησαν ὁμῶς τὰ παρείσακτα μέλη
ἐν τοῖς Παπαδικοῖς, ἀργοῖς οὖσιν, ὑπὸ μουσικῶν ἐγκρατῶν τῆς ἐξω-
τερικῆς μουσικῆς. «Ναὶ μὲν διὰ τῆς ἐπιρροῆς τῶν Ὁθωμανῶν, λέγει ὁ
καλὸς μουσικολόγος Ἀθανάσιος Πετρίδης ὁ ἐκ Δοδριανῆς τῆς Ἡπείρου,
καὶ ἐπαφῆς αὐτῶν μετεδόθησάν τινες ἀραβικαὶ καὶ περσικαὶ παραφω-
νίαι καὶ κατὰ συνέπειαν ὑποδεικνύουσαι τὸ χρῆζον τῆς παλινρθώσεως
τῆς καλῆς ταύτης τῶν τεχνῶν, οὐχ ἥττον ὁμῶς τὰ στοιχεῖα τοῦ ἐκ-
κλησιαστικοῦ μέλους ἔχουσιν ἀπόρροιαν ἐθνικὴν, καὶ ἀποτελοῦσι σκε-
λετόν τινα ἐθνικόν, ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀποβαλόντα μὲν κατ' ἀτυ-
χίαν τὰς σάρκας αὐτοῦ ἀπὸ πολλοῦ χρόνου καὶ τὴν ἐθνικὴν χαρίεσ-
σαν καὶ ζωερὰν φυσιογνωμίαν αὐτοῦ, ἀλλ' ἤδη ἐκκείμενον ἐν προσδο-
κίᾳ ἐθνικῆς χειρὸς ἐμπείρου, ἥτις περιβαλοῦσα αὐτὸ ἐν ἐπιστημονικῇ
ἐπιτηδειότητι τὰς ἀπολεσθείσας σάρκας, θέλει ἀναζωογονήσει τὰ νεύ-
ρα γαλθανίζουσα, καὶ τὴν ἐθνικὴν φυσιογνωμίαν ἐπαναφέρουσα καὶ
μορφήν. Οὕτω δ' ἀποκαθιστῶμενον εὐάρεστον τοῖς πᾶσιν, ἡμεδαποῖς
τε καὶ ξένοις, θέλει ἐπανελθεῖ εἰς τὴν ζωὴν, ὅπως καὶ πρότερον¹⁰¹⁶».

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἐξάγεται ὅτι ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων μουσικολόγων
καὶ ἡμεῖς δὲν ἀρνούμεθα ὅτι αἱ γνωσταὶ ἱστορικαὶ περιπέτειαι ἐταπεί-
νωσαν μετὰ τῆς γλώσσης καὶ τὴν μουσικὴν ἡμῶν, διότι ἐν τῷ βίῳ τῶν
λαῶν μετὰ τὴν γλώσσης καὶ μουσικῆς ὑπάρχει σχέσις τις· καὶ ἐκείνης μὲν
λαμπρυνομένης, λαμπρύνεται καὶ αὕτη, τῆς γλώσσης δὲ ταπεινουμένης·
συνταπεινοῦται καὶ ἡ μουσική. Ἡ δὲ ὀρθόδοξος ἡμῶν Ἐκκλησία ὡς διέ-

1015) Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, ἐν Κ/πόλει, ἔτος Δ' τευχ. 10' σ.
271. Ἡ διατριβὴ αὕτη τοῦ σοφοῦ Ραγκαβῆ «Περὶ ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς» ἐ-
δημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῷ Αἰῶνι Ἀθηνῶν, κατόπιν εἰς τὴν Αὐγὴν Κων-
σταντινουπόλεως (ἔτος Δ', ἀριθ. 1389) καὶ ἐκ ταύτης εἰς τὸ ἐπίσημον ὄργανον
τῶν Πατριαρχείων.

1016) Περὶ ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Εὐαγγελικὸς Κήρυξ ἐν Ἀ-
θήναις 1870 Περίοδος Β', ἀριθ. 3, σ. 200, 201.

σωσε τὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀκολουθιῶν γλώσσαν¹⁰¹⁷, οὕτω διέσωσε μετὰ τὴν ἄλωσιν καὶ τὴν μουσικὴν τοῦ ἔθνους. Καὶ καθάπερ ἡ γλώσσα, καίπερ ἡμαυρωμένη διασωθεῖσα ὡς ἐκ τῶν παρεισφρησάντων ξενισμῶν, ἀναγνώριζεται ὡς γνησίᾳ ἑλληνικῇ κατ' οὐσίαν, οὕτω καὶ ἡ μουσικὴ κατ' οὐσίαν, ἥτοι κατὰ τὴν σύστασιν τῆς κλίμακος, ἥτις ἐστὶν ἡ βάσις καὶ τὸ πᾶν ἐν τῇ μουσικῇ, οὐδόλως ἡλλοιώθη καὶ δὲν πρέπει νὰ θεωρῇται ὀθνεῖα, συνονθύλευμα διαφόρων ἀνατολικῶν φωνῶν ὑπορρίνων καὶ ὑπολαρυγγίων, ἀλλ' ἑλληνικῇ. ἄλλοις λόγοις, ἡ μετὰ τὴν ἄλωσιν καὶ μέχρι σήμερον διασωζομένη ἱερὰ μουσικὴ, εἰ καὶ ταπεινωθεῖσα εἶναι συνέχεια τῆς βυζαντινῆς καὶ θυγάτηρ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, μετὰ μόνης τῆς διαφορᾶς ὅτι ἐκ πολυτελεστάτης καὶ τεχνικῆς κατέστη πενιχρά, ὡς ἀγνώριστος ἀποβαίνει ὁ πρότερον κατὰ τὴν εὐδαίμων, κατόπιν δὲ πτωχεύσας καὶ ἀπογυμνωθεὶς τῶν ἑαυτοῦ ἀγαθῶν. Οἱ μετὰ τὴν ἄλωσιν ἀκμάσαντες μουσικοί, εἰς οὓς ὀφείλομεν ὅσα γινώσκουμεν περὶ τῆς ἱερᾶς τέχνης, διέσωσαν ἡμῖν τὸν κρίνον τῆς πρὸς τοὺς ἀρχαίους συνδεούσης ἡμᾶς ἀλύσεως. Οὗτοι εἶναι φαίνοντα πολλῆς προσοχῆς ἄξια, διότι εἰκονίζουσι, τοῦτο μὲν, τὰς γηραιὰς ἐκεῖνας δρῦς τὰς ἀνθισταμένας κατὰ παντὸς δεινοῦ τῶν δριμυτάτων χειμῶνων, τοῦτο δέ, τοὺς σεπτοὺς ἐκείνους ἱεροφάντας, τοὺς φυλάττοντας ὡς ἱερὰν παρακαταθήκην τοὺς σπινθήρας τῆς προγονικῆς κληρονομίας, καὶ παραδιδόντας αὐτὴν εἰς τοὺς διαδόχους αὐτῶν¹⁰¹⁸.

Εἰς ἐπίμετρον δὲ προστιθέμεθα καὶ τὰ ἐξῆς: Ἐκ τῆς ἱστορίας μανθάνομεν καὶ ἐκ τοῦ καθ' ἡμέραν βίου διδασκόμεθα ὅτι δανεῖζει ὁ ἔχων, καὶ δανείζεται ὁ μὴ ἔχων ὅ,τι δὲν ἔχει. Τὸ ἡμέτερον ἔθνος κατὰ τοὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν χρόνους δὲν ἦτο δυνατόν νὰ δανεισθῇ ξένην μουσικήν.

1017) Τὴν ἀλήθειαν ταύτην ὡμολόγησαν καὶ πολλοὶ παρὰ τε τοῖς Εὐρωπαίοις καὶ ἡμῖν, οἵτινες, ὡς ὁ Ἑρασμος καὶ ἄλλοι, κατ' ἀρχὰς νομίσαντες ὅτι ἡ προφορὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἀπωλέσθη ὀλοτελῶς, καὶ συνεπῶς κηρύξαντες τὴν γλώσσαν νεκράν, ἀνέπλασαν προφορὰν ἰδιόρρυθμον, μὴ λαβόντες ὑπ' ὄψιν ὅτι ζῇ τὸ λαλοῦν αὐτὴν ἔθνος καὶ ἡ φυλάξασα αὐτὴν Ἐκκλησία τῆς Ἀνατολῆς. Περὶ τῆς γνησίας προφορᾶς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἔγραψεν τῷ 1830 ὁ ἐν Πετροῦπολει ὁ πολὺς Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων. Ἴδε καὶ τὰ ἐν Περὶ τῆς γνησίας προφορᾶς τῆς πατρῴου ἡμῶν γλώσσης ἀνεγνώρισεν ἐν Βερολίῳ. Τὴν ἐθνικὴν προφορὰν τῆς πατρῴου ἡμῶν γλώσσης ἀνεγνώρισεν ἐν Γαλλίᾳ ὁ ὑπουργεῖον τῆς δημόσιας ἐκπαίδευσως.

1018) Ἴδε καὶ παρ' Εὐγενίῳ Βουλγ. Λογικ. σ. 39. Τὸ τοῦ Τραπεζουντίου *Periere Labores* τὸ τοῦ Γαζῆ *effugere hinc lubet* κτλ.

κὴν, ἔχον τὴν ἐθνικὴν αὐτοῦ, τὴν συμβιβασομένην πρὸς τὸ σεμνὸν καὶ ἱεροπρεπὲς τῆς θείας λατρείας· ἀφοῦ δὲ καὶ αὐτὴν τὴν γλῶσσαν τῶν κρατούντων, ἣτις ὡς ἐπίσημος ἐπεβλήθη τοῖς κατακτηθεῖσιν ἡγνόουν ἔτι οἱ ἐντεῦθεν τοῦ Ὀλύμπου καὶ οἱ κάτοικοι τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, δύσκολον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἀνευ ἀνάγκης προσελήφθη ἡ μουσικὴ αὐτῶν, ἣτις εἶναι λίαν δύσκολος εἰς τὴν ἐκμάθησιν διὰ τὴν ποικιλίαν τῶν ρυθμῶν ἐν ταῖς μελωδίαις καὶ τὴν χρῆσιν τῆς χειρονομίας, καὶ ὡς στερουμένη ἰδίου γραπτοῦ μουσικοῦ συστήματος. Προσέτι δὲ γνωρίζομεν ἐκ τῆς ἱστορίας ὅτι οἱ Ὀθωμανοὶ παρέλαβον παρὰ τῶν ἀπομεινάντων ἐν τῷ Βυζαντίῳ μετὰ τὴν ἄλωσιν ἀριστοκρατικῶν οἰκογενειῶν τὸν πολιτισμὸν τῶν Βυζαντινῶν, τὴν μαγειρικὴν, καὶ πᾶσαν τὴν ἐθιμοτυπίαν αὐτῶν. Καὶ ἀληθές ὅτι τὸ μὲν ἡμέτερον Γένος περιωρίσθη εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν αὐτοῦ μουσικὴν, οἱ δὲ κατακτητὰὶ ἐκαλλιέργησαν καὶ διетήρησαν ὅ,τι πρὸ αἰώνων παρέλαβον, ἥτοι πάντα τὰ ἐξωτερικὰ μέλη τῆς κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπικρατούσης μελωδίας τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς.

Ὁ Ἰωάννης Τζέτζης διατείνεται ὅτι ἐσχημάτισε τὴν τοιάνδε ἡ τοιάνδε περὶ τῆς μετὰ τὴν ἄλωσιν μουσικῆς ἡμῶν ἰδέαν αὐτοῦ ἐκ τῆς μελέτης πολλῶν μουσικῶν χειρογράφων χρονολογουμένων ἀπὸ τοῦ δεκάτου αἰῶνος μέχρι τῆς ἀλώσεως. Ἄλλ' ἐν τοῖς τοιούτοις σπουδαίοις ζητήμασι τὸ μᾶλλον πεῖθον εἶναι, νομίζομεν, οὐχὶ οἱ λόγοι, ἀλλὰ τὰ πράγματα· ἵνα μὴ δὲ διαμφισβητῶνται αἱ μουσικαὶ γνώσεις τοῦ μουσικολογούντος λογίου ἀνδρός, καλὸν ἵνα ἐκδοθῇ εἰς φῶς ἔστω καὶ ἐν τῶν εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῆς Ἑσπερίας ἢ τῆς μονῆς τῶν Μετεώρων ὑπ' αὐτοῦ εὑρεθέντων καὶ κατεχομένων ἀποκρύφων μουσικῶν χειρογράφων ἐν παραβολῇ πρὸς μετάφρασιν εἴτε διὰ τῶν χαρακτήρων τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς, εἴτε τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς. Τὸ καθ' ἡμᾶς, εἶναι μυστήριον πῶς κατέχει τὴν κλεῖδα ἢ πῶς ἀνεκάλυψε τὸν τρόπον τοῦ γινώσκειν καὶ ἐρμηνεύειν καὶ ψάλλειν τὰς πρὸ πολλῶν αἰώνων διὰ συμβολικῆς γραφῆς γεγραμμένης μελωδίας¹⁰¹⁹, ἀφοῦ καὶ οἱ

1019) Μετὰ τὴν ἐπιτυχῆ—γράφει ὁ Τζέτζης ἐν σ. 41 τοῦ ἐν Ἀθῆναις περιοδικοῦ συγγράμματος «Παρνασσός». Τομ. ΣΤ', τεύχος Γ'. καὶ ἡ' σ. 557—ὕφ' ἡμῶν ἀνακαλύψιν τῆς σημασίας καὶ δυνάμεως τῶν σημείων τῆς μεσαιωνικῆς παρασημαντικῆς, ἐνεκα τῆς ἀγνοίας τῆς ὁποίας ἀπέτυχον πᾶσαι αἱ ἀπόπειραι τῆς συγγραφῆς καὶ ἐρεῦνης τῆς ἱστορίας τῆς ἱερᾶς ἡμῶν μουσικῆς, ῥιπιθανοὶ συλλογισμοὶ ἀπέβησαν πεποιθήσεις ἐξ ἀντικει-

φαίνεται ἐκ τινος ἀρθριδίου τῆς «Ἐφημερίδος» (ἀριθμ. 21) «... ὁ κ. Τζέτζης ἰσχυρίζεται ὅτι εὔρε τὴν κλεῖδα τῆς ἀληθοῦς βυζαντινῆς μουσικῆς, ὅτι ἀνακάλυψε πλεῖστα ὅσα ἄσματα διαφόρων αἰώνων, τὰ ὅποια ἠδυνήθη νὰ ἀναγνώσῃ διακρίνας τὸν τόνον καὶ ρυθμόν, καθ' ὃν εἰσι συντεθειμένα, καὶ ὅτι ἡ νῦν ἐν χρήσει καὶ βυζαντιακὴ ἐπιλεγόμενη οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς τὰ ἄσματα ταῦτα, ἀλλ' εἶναι κρᾶμα ἀραβικῶν, περσικῶν καὶ τουρκικῶν ἤχων». Μετὰ τὴν παράθεσιν τῶν ἀνωτέρω χωρίων καὶ δημοσιεύσεων φρονοῦμεν ὅτι συμβαίνει δυοῖν θάτερον: Ἡ πλήρης ἀσυμφωνία πεποιθήσεων ἐπικρατεῖ ἐν αὐτῷ τῷ Τζέτζη, ἢ ἡ ἑτέρα ἐκ τῶν δύο πραγματειῶν δὲν ἀνήκει αὐτῷ.

Παρ' ἔμοιγε λοιπὸν ταπεινῷ κριτῇ, ἡ μετὰ τὴν ἄλωσιν ἄχρις ἡμῶν σωζομένη μουσικὴ εἶναι ἡ ἐθνικὴ, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἡλλοιωμένη ἐκ τῶν ἐπιδράσεων τοῦ χρόνου μόνον ἐν τοῖς Παπαδικαῖς μέλεσιν. Ἐξέστω μοι δὲ καὶ ἐνταῦθα ἐπιβεβαιώσασθαι τ' ἀνωτέρω διὰ τῆς βαθунουστάτης γνώμης τοῦ γεραροῦ μητροπολίτου Μιτυλήνης Κωνσταντίνου Βαλιᾶδου, ἐχούσης ὡς ἐξῆς: «Ἄν εἰς τὸ Παπαδικὸν λεγόμενον μέλος, ἐν ᾧ ὁ μελοποιὸς ἔχει πολλὴν ἐλευθερίαν, προκύπτῃ ἐπαισθητῇ τις διαφορὰ μεταξὺ τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ τῶν νεωτέρων μελουργημάτων, ἂν εἰς τὸ Στιχηραρικὸν καὶ Εἰρμολογικὸν παρουσιάζεται διαφορὰ ἐκφράσεως μεταξὺ τοῦ κρητικοῦ, τοῦ ἐπτανησιακοῦ καὶ τοῦ κωνσταντινουπολιτικοῦ ὅφους, ταῦτα πάντα εἰσὶν ἐξωτερικὰ καὶ ἐπουσιῶδη, μηδέποτε δυνάμενα νὰ ἀποδειχθῶσιν ὅτι ἔσχον τοιαύτην ἐπιρροὴν εἰς τὴν φύσιν τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος μουσικῆς, ὅσην εἰς τὸ ζήτημα τῆς καθομιλουμένης ἡμῶν γλώσσης αἱ παρεισφρήσασαι καθ' ὅλην τὴν σειρὰν τοσούτων αἰώνων παραφθοραὶ καὶ οἱ ἰδιωτισμοὶ Ὡστε ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν μουσικὴ μεθ' ὅσας καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ὑπέστη μεταβολὰς καὶ ἀλλοιώσεις, δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι δὲν μετέβαλε τὰς ἀρχαίας βάσεις, καὶ τὸν οὐσιῶδη χαρακτῆρα αὐτῆς, καὶ ὅτι, ἂν μὴ καθόλου, ἀλλὰ κατὰ τὸ πλεῖστον αὐτῆς μέρος ἐστὶ γνήσιόν τι ἀπόσπασμα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς μουσικῆς, μαρτυρεῖ τοῦτο ἀρκούντως καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ἡμῶν μουσικὴ, ἥγουσ ἡ ἐθνικὴ ἡμῶν ἄσματῶδια, ἥτις ἀπὸ στόματος εἰς στόμα παρὰ τῶν πατέρων ἡμῶν μέχρις ἐσχάτων διατηρηθεῖσα ὡς ἐθνικόν τι κληροδότημα, φέρει πασιφανῶς πάντας τοὺς χαρακτῆρας γνησίου πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν ἀδελφῆς.... Ταῦτα πάντα δεικνύουσιν ἐναργῶς, ὡς ἡμεῖς νομίζομεν, ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν μουσικὴ εἶναι τι πολυτιμότεον λείψανον καὶ ἡχώ τις ἱερὰ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς μουσικῆς»¹⁰²³.

¹⁰²³) Νεολόγος, ἔτος Δ', 1870, ἰουλίου 9, 21, ἀριθ. 648.

Πρὸς μείζονα ἐνίσχυσιν τῶν λεγομένων ἡμῶν παραιθέμεθα, πλὴν τῆς τοῦ μουσικολόγου ἱεράρχου Μιτυλήνης γνώμης, καὶ ἄλλας ὑπὸ σοφῶν ὡσαύτως ἀνδρῶν ἐξενεχθείσας. Ὁ ἔξοχος γάλλος μουσικὸς Ducoubray δογματίζει «*Ἡ νῦν ἐκκλησιαστικὴ τῶν Ἑλλήνων μουσικὴ εἶναι ἀναμφερῶς ἀπόρροια τῆς τῶν ἀρχαίων, μεθ' ὅσα καὶ ἀν' ἐξοτρώπα εἰς αὐτὴν παρεσέφθησαν, καὶ ὅτι τὸ ἐν πολλαπλοῖς τρόποις τῆς ἐλληνικῆς μουσικῆς ἡδυμελὲς καὶ ἰδιοφυὲς δὲν δύναται νὰ ἐκφρασθῇ ὑπὸ τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς, δύο μόνον ἤχους ἐχούσης, ἤγουν, τὴν τῆς τρίτης μείζονος καὶ τὴν τρίτης ἐλάσσονος*». Τὴν νῦν μουσικὴν ἡμῶν καὶ ἑτερος γάλλος μουσικολόγος ὁ Ἑρρίκος Λαβοά (H. Lavoix Fils) θεωρεῖ συνέχειαν τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς. Ἴδου δὲ τί γράφει πρὸς τὴν ἐν Ἀθήναις τῶν μουσῶν θεράπαιναν κ. Ἀθηνᾶν Ν. Σερεμέτη ζητήσασαν παρ' αὐτοῦ τὴν ἀδειαν ὅπως περιβάλλῃ δι' ἐλληνικοῦ ἐνδύματος τὴν συγγραφεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ Ἱστορίαν τῆς Μουσικῆς τῆς Δύσεως: «*Εἰάν, κυρία, ἡλπίζον ὅτι θὰ τύχῃ τῆς τιμῆς, δι' ἧς με περιβάλλετε σήμερον, θὰ ἐπεδιδόμην βεβαίως μετὰ μείζονος ἐπιμελείας εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν κεφαλαίων τῶν Περὶ τῆς ἐλληνικῆς τέχνης πραγματευομένων, ὅπως καταστήσω αὐτὰ μᾶλλον ἀξία τῶν ὑμετέρων ἀναγνώστων. Οὐ μόνον δὲ θὰ ἐπεξέτεινον ἐπὶ μᾶλλον τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας μουσικῆς, ἀλλὰ καὶ θὰ προσεπάθουν νὰ ἐπιδείξω αὐτὴν διήκουσαν μουσικῆς, ἀλλὰ καὶ θὰ προσεπάθουν νὰ ἐπιδείξω αὐτὴν διήκουσαν μουσικῆς, ἀλλὰ καὶ θὰ προσεπάθουν νὰ ἐπιδείξω αὐτὴν διήκουσαν μουσικῆς, ἀλλὰ καὶ θὰ προσεπάθουν νὰ ἐπιδείξω αὐτὴν διήκουσαν μουσικῆς*». Ἐλθὼν δὲ τῶν αἰώνων καὶ ἀναφερομένην ἐν τοῖς ᾄσμασι τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, ὅπως ἐπανευρίσκεται ἐν ταῖς μορφαῖς τῶν παρθένων καὶ τῶν ἐφήβων τῆς ὑμετέρας πατρίδος ἢ καλλονῇ, οἱ χαρακτῆρες καὶ τὸ γνήσιον τῶν γραμμῶν, ὑφ' ὧν ἐνεπνεύσθησαν οἱ Φειδίαι καὶ οἱ Πραξιτέλαι».

Ἴσως ὁ μουσικολόγος Τζέτζης γνωματεύει ὅτι ἡ μουσικὴ ἡμῶν εἶναι ἀσιατικὴ διότι εὐρέθησαν ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ἐξωτερικῇ μουσικῇ λέξεις τινὲς ἀσιατικαί, ὡς ἡ λέξις Ἀδζέμ, σημαίνουσα τὸν ἑναρμόνιον ἤχον, καὶ ἄλλαι· ἀλλ' οἱ κατὰ καιροὺς μουσικοδιδάσκαλοι καὶ ἰδίως οἱ ἀτόχοι τῆς ἐξωτερικῆς μουσικῆς ἐδανείσθησαν μὲν ξενικὰς τινὰς ὀνομασίας ἐκ τῆς κρατούσης ἐν Βυζαντίῳ γλώσσης, ἐπραξαν ὅμως τοῦτο διὰ νὰ ἐρμηνεύσωσι σαφέστερον πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτῶν τοὺς διαφόρους μουσικοὺς ὅρους, τὴν μουσικὴν ἐν γένει ὀνοματολογίαν, τὰ δὲ δοκιμασθῶν καὶ σεπᾶν καὶ χιτῆρας δὲν ὑπάρχουσιν ἐν τῇ ἱερᾷ μουσικῇ, ἀλλ' ἐν τῇ ἐξωτερικῇ. Ἐκ τῶν θεωριῶν τοῦ Τζέτζη δέον νὰ μνημονεύσωμεν καὶ ἄλλης. Φρονεῖ οὗτος ὅτι ἐν τῇ ἐλληνικῇ ἐκκλησίᾳ δύο διάφορα μουσικῆς συστήματα ὑπῆρχον, τὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὸ τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων καὶ τῶν ἱερῶν Μονῶν, καὶ ὧν τὸ μὲν πρῶτον μετὰ τὴν ἄλωσιν ἐξετουρκίσθη, τὸ δὲ

διετηρήθη ἀβλαβές¹⁰²⁴. Τὸ καθ' ἡμᾶς, καὶ ἡ δοξασία αὕτη εἶναι ὅλως ἀβάσιμος, ἀφοῦ οὐδεμίᾳ διαφορᾷ ὑφίσταται μεταξύ τῶν δύο συστημάτων τοῦ, κατ' αὐτόν, διεφθαρμένου καὶ τοῦ, κατ' αὐτόν, ἀβλαβοῦς.

Ἐκ πάντων τῶν εἰρημένων ἐξάγεται ὅτι ὁ ρηθεὶς μουσικολόγος ἀποφανθεὶς ὅτι ἡ μετὰ τὴν ἄλωσιν μουσικὴ ἡμῶν εἶναι ὀθνεῖα, ἔγραψεν ἐκ προκαταλήψεως, διότι, φαίνεται, οὔτε τὰς ἀναλόγους ἐπιστημονικὰς ἐρεῦνας ἐπ' αὐτῆς ἐποιήσατο, οὔτε τὰς σχέσεις αὐτῆς πρὸς τὰ ἀρχαῖα διαγράμματα ἠρεύνησεν, οὔτε τὸ μουσικὸν σύστημα ἐν τῇ οὐσίᾳ αὐτοῦ ἐμελέτησε· πᾶς δὲ ὁ ἀντικείμενόν τι κρίνων ἢ ἐπικρίνων ἢ καὶ κατακρίνων πρέπει νὰ γνωρίζῃ αὐτὸ κατὰ πολλὰς καὶ διαφόρους ἐπόψεις καὶ νὰ σπουδάσῃ αὐτὸ ἐπιστημονικῶς ὅπως μὴ παρασυρθῇ παραπλανώμενος. Ὅτι δὲ ἐκ προκαταλήψεως γράφει ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀνὴρ ἀποδείκνυται καὶ ἀλλὰ χύθεν. Ἡ ἱστορία διηγεῖται ὅτι ἡ χειρονομία τῶν Βυζαντινῶν ἐπὶ ὀλόκληρον μετὰ τὴν ἄλωσιν αἰῶνα ἦν ἐν κοινῇ χρήσει παρ' ἡμῖν. Προσέτι δὲ γνωστὸν ὅτι τὰ δημοτικὰ ᾄσματα τῶν ὀρεσιβίων Ἑλλήνων, τῶν ἐπὶ τρεῖς ὅλους αἰῶνας πρὸ τοῦ παρόντος εἰς οὐδεμίαν ἐπιμιξίαν ἐλθόντων μετὰ τῶν κατακτητῶν, ἔχουσι τὴν αὐτὴν πρὸς τὰς σωζομένας ἐκκλησιαστικὰς ὕμνους κλίμακα, τοὺς αὐτοὺς ἤχους, τὰ αὐτὰ ἀπαράλλακτα συστήματα (τὸ διὰ τεσσάρων, τὸ διὰ πέντε καὶ τὸ ὀκτάρχον) καὶ τὰ αὐτὰ γένη, πλεονάζοντα ἐν τῷ διατονικῷ γένει, μετριάζοντα ἐν τῷ χρωματικῷ, καὶ σπανίζοντα ἐν τῷ μικτῷ ἐναρμονίῳ μετὰ τοῦ διατονικοῦ. Λοιπὸν; ἡ ἐθνικὴ ἡμῶν μουσικὴ, ἢ τε ἐκκλησιαστικὴ καὶ ἡ παρὰ τῷ λαῷ ἐν τοῖς ᾄσμασιν ἐξωτερικὴ, δὲν ἀπώλεσε μετὰ τὴν ἄλωσιν τὴν ἐθνικὴν αὐτῆς μορφήν καὶ σύστασιν, ἀλλὰ διεσώθη ἡμῖν ὡς παρέλαβον αὐτὴν ἀρχῆθεν οἱ πατέρες ἡμῶν. Τίνων δ' ἕνεκα λόγων ἰσχυρίζεται ὁ Τζέτζης ὅτι ἡ μουσικὴ ἡμῶν εἶναι ξενόφυλος, κάλλιστα, νομίζομεν, πᾶς τις κατανοεῖ. Καὶ ἰδοῦ. Τὴν μετὰ τὴν ἄλωσιν μουσικὴν πειρᾶται ν' ἀποδείξῃ ὡς ὀθνεῖαν, ἀντ' αὐτῆς δὲ συνιστᾷ τὴν βυζαντινὴν μουσικὴν· ἀλλὰ τὴν βυζαντινὴν ταύτην μουσικὴν θέλει μὴ ἔχουσαν τὸ χρωματικὸν καὶ ἐναρμόνιον γένος, ἀλλὰ μόνον τὸ διατονικόν, ἄλλαις λέξεσι, σχεδὸν εὐρωπαϊκὴν ἁρμονίαν, ὡς ἐκφράζεται σαφέστερον διὰ τῶν ἐπομένων: «Ἡ ἐκ πείσματος καὶ γελοίου φόβου ἐκφραγκίσεως ἄλογος ἀντίστασις τινων κατὰ τῆς εἰσαγωγῆς πολυφώνου καὶ παναρμονίου μουσικῆς προδίδει παντελεῖ καὶ παχυλωτάτην ἀγνοίαν διότι ἄνευ τῆς παναρμονίου ὥδης, ἡ μουσικὴ τέχνη

1024) Παρνασσὸς ἐν Ἀθήναις, τομ. ΣΤ', τεύχ. ζ', ζ', η'. σ. 536 ἐν ὑποσημειώσει καὶ 446.

εἶναι ἀτελής. Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου πειθόμεθα ὅτι σκοπίμως κηρύττεται ἡ μετὰ τὴν ἄλωσιν μουσικὴ ἡμῶν ὀθνεῖα, διὰ τὰ διατεθῆ-
 δηλοῦν ψυχρῶς τὸ ἔθνος καὶ ἡ Ἐκκλησία πρὸς αὐτὴν καὶ τὰ κατορ-
 θωθῆ προΐοντος τοῦ χρόνου ἡ μελετωμένη ἀντικατάστασις αὐτῆς διὰ
 τῆς τετραφώνου ἀρμονικῆς.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ δογματίζοντες ὅτι ἡ μουσικὴ ἡμῶν κατὰ τοὺς μετὰ
 τὴν ἄλωσιν αἰῶνας ὡς ἀποβαλοῦσα τὸν ἐθνικὸν αὐτῆς χαρακτήρα
 κατήντησε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ρινόφωνος, οὐδὲν, παρ' ἑμοίγε κριτῇ,
 λέγουσιν οὗτοι ἡ ἀμαθίαν προδίδουσι, τούτου ἕνεκα ἐρχόμεθα τὰ παρα-
 θέσωμεν ἐνταῦθα καὶ τὰς ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου σκέψεις ἡμῶν.
 Οἱ καλοῦντες τὴν μουσικὴν ἡμῶν ρινόφωνον λησμονοῦσιν ἴσως ὅτι
 τὸ ψάλλειν ἢ λαλεῖν ἐρρίνως εἶναι ἴδιον τοῖς καθόλου σχεδὸν τῆς Ἀ-
 νατολῆς ἔθνεσι, καὶ αὐτοῖς, διότι οἱ φθόγγοι τῆς μουσικῆς ἀναλογού-
 σιν ἀείποτε πρὸς τὴν φύσιν τῶν φθόγγων ἐκάστης γλώσσης. Ὁ κατὰ
 φύσιν ἡχος τῶν φωνηέντων τῆς ἐλληνικῆς διαλέκτου σχηματίζεται
 οὕτως ὥστε, μὴ πολὺ τοῦ στόματος ἀνοιγομένου ἢ τοῦ φθόγγου πλη-
 γῇ μᾶλλον γίνεται περὶ τὴν ρῖνα ἢ περὶ τὴν τραχεῖαν. Ὅτι δὲ καὶ
 αὐτοὶ οἱ πρόγονοι ἡμῶν ἐρρίνως ἐλάλουν καὶ ἔψαλλον μαρτυρεῖ ὁ μι-
 κρὸν πρὸ Χριστοῦ ἀκμάσας Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς γράφων τάδε
 ἐν τῷ *Περὶ συνθέσεως ὀνομάτων* «Ἔστι δὲ ταῦτα (τὰ φωνήεντα) τὸν
 ἀριθμὸν ἑπτὰ· δύο μὲν μακρά, τό τε Η καὶ τὸ Ω· τρία δὲ δίχρονα,
 τό τε Α καὶ τὸ Ι καὶ τὸ Υ, ἄ καὶ ἐκτείνεται καὶ συστέλλεται . . .
 ἐκφωνεῖται δὲ ταῦτα πάντα, τῆς ἀρτηρίας συνεχούσης τὸ πνεῦμα,
 καὶ τοῦ στόματος ἀπλῶς σχηματισθέντος, τῆς τε γλώσσης οὐδὲν
 πραγματευομένης, ἀλλ' ἡρεμούσης Αὐτῶν δὲ τῶν μακρῶν, εὐ-
 φωνάτατον τὸ Α, ὅταν ἐκτείνηται· λέγεται γάρ, ἀνοιγομένου τοῦ στό-
 ματος ἐπὶ πλείστον, καὶ τοῦ πνεύματος ἄνω φερομένου πρὸς τὸν οὐ-
 ρανόν. Δεύτερον τὸ Η, ὅτι κάτω περὶ τὴν βᾶσιν τῆς γλώσσης ἐρείδει
 τὸν ἦχον ἀκόλουθον, ἀλλ' οὐκ ἄνω, καὶ μετρίως ἀνοιγομένου τοῦ στό-
 ματος. Τρίτον δὲ τὸ Ω· στρεγγύλλεται τε γὰρ ἐν αὐτῷ τὸ στόμα, καὶ
 περιστέλλει τὰ χεῖλη, τὴν δὲ πληγὴν τὸ πνεῦμα περὶ τὸ ἀκροστόμιον
 ποιεῖται. Ἔστι δὲ ἥττον τούτου τὸ Υ· περὶ γὰρ αὐτὰ τὰ χεῖλη συ-
 στολῆς γενομένης ἀξιολόγου, πνίγεται καὶ στενὸς ἐκπίπτει ὁ ἦχος·
 ἔσχατον δὲ πάντων τὸ Ι, περὶ τοὺς ὀδόντας γὰρ ἡ κρότησις τοῦ πνεύ-
 ματος γίνεται, μικρὸν ἀνοιγομένου τοῦ στόματος, ἀλλ' οὐκ ἐπιλαμ-
 πρυνόντων τῶν χειλέων τὸν ἦχον. Τῶν δὲ βραχέων οὐδέτερον μὲν εὐη-
 χον, ἥ-τον δὲ δυσηχὲς τὸ Ο· διότῃσι γὰρ τὸ στόμα κρείττον θατέ-
 ρου, τὴν δὲ πληγὴν λαμβάνει περὶ τὴν ἀρτηρίαν μᾶλλον. Καὶ εἰ καὶ
 διὰ τῆς ρινὸς ἐφθέγγοντο ἐκεῖνοι, ἀρα πολλῶ μᾶλλον καὶ ἔψαλλον,

ὥς καὶ ἡμεῖς φθεγγόμεθα καὶ ψάλλομεν. Ἐν γένει οἱ μεσημβρινοὶ λαοὶ ἔχουσι φυσικὸν τὸ ᾄδειν διὰ τῆς κεφαλικῆς λεγομένης φωνῆς, ἡ δὲ λαρυγγοφωνία παρὰ τοῖς Ἀνατολίταις ἐμποιεῖ ἀηδίαν. Κατὰ τὸν ἀείμνηστον μουσικολόγον Κ. Σακελλαρίδην, τὸ εἰς τὴν φύσιν καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦτον ἀνῆκον καὶ ἰδιάζον φυσικὸν ἐπακολούθημα θεωροῦσι δι' ἄγνοίαν οἱ ἐπιπόλαιοι νεωτερισταὶ ὡς παράπτωμα καὶ σφάλμα καὶ ὡς θὰ ἔπραττέ τις ἐὰν ἐπίσης θεωρῶν σφάλμα τὸ ἔρρινον τῶν Γάλλων ν' ἀπῆτει νὰ ἐξοβελίσωσιν οὗτοι ἐκ τῆς γλώσσης τὸ ἔρρινον τοῦτο, ἢ νὰ ὑποχρεώσῃ τὰς γυναῖκας εὐρωπαϊκᾶς ἢ μὴ νὰ μὴ ᾄδωσι διὰ τῆς κεφαλικῆς φωνῆς, ἀλλὰ διὰ τοῦ λάρυγγος. Ἄλλ' ἂν ἐπιτρέπηται εἰς πάντα ἄλλον εὐρωπαϊζόντα νὰ ψέγῃ καὶ κατακρίνῃ τὴν παρατηρουμένην ἐκαστοτε ρινωδίαν, εἰς τοὺς περὶ τὴν μουσικὴν ἀσχοληθέντας Ἕλληνας οὔτε συγχωρεῖται, ἐὰν ὄντως ἔχωσιν ἐπίγνωσιν τῆς τέχνης ἣν ἐπαγγέλλονται, τοῦτο, διότι, ἐκτὸς τοῦ ὅτι παρὰ τοῖς μεσημβρινοῖς λαοῖς ἰδιάζει ὡς δύναται τις νὰ παρατηρήσῃ ἡ κεφαλικὴ λεγομένη φωνή, ὑπάρχει καὶ σημεῖον μουσικὸν ἐπιβάλλον τὴν ρινωδίαν ἐκαστοτε ὅπου ὁ μελοποιὸς ἠθέλησεν, ὀνομαζόμενον ὡς γνωστὸν *ἐνδοφωρον*. Καὶ περὶ μὲν τῶν ἀδίκων τούτων ψόγων καὶ μομφῶν, ἃς ἡ ἐπιπολαιότης ἐπιρρίπτει, δὲν νομιζομεν ἀνγκαῖον νὰ ἐκταθῶμεν, διότι ἢ τε ἰδιοσυγκρασία καὶ ὁ χαρακτῆρ τοῦ ἔθνους κεῖνται μαρτύρια εἰς τοὺς θέλοντας νὰ ἐρευνήσωσι καὶ σπουδάσωσι τὸν φυσικὸν αὐτοῦ ὀργανισμὸν ἔν τε τῇ προφορᾷ καὶ ἀπαγγελίᾳ καὶ τῆς γλώσσης καὶ τῆς ἐθνικῆς αὐτοῦ μελωδίας. Ἡ γνώμη αὕτη ὅμως ἦν ἐκφέρομεν περὶ τοῦ *ἐνδοφωρου* ἢ περὶ τῆς ἐπικρατούσης ἕξεως καὶ ἰδιοσυγκρασίας τοῦ ἐθνικοῦ ὀργανισμοῦ ἐν τῇ ἀπαγγέλλειν καὶ ᾄδειν, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀπόλυτος, ἀλλὰ σχετικὴ καὶ ἐπομένως δὲν πρέπει νὰ σχηματισθῇ πεποιθήσις ὅτι ἡ ρινωδία εἶναι τὸ ἐπικρατοῦν ἰδίωμα ἐν τῇ ἀνατολικῇ μουσικῇ. Λόγου δὲ γενομένου ἐνταῦθα περὶ ρινωδίας ἢ ρινοφωνίας ὀφείλομεν νὰ γνωρίσωμεν τοῖς ἡμετέροις ἀναγνώσταις ἔτι, ὅτι καὶ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ πρὸ πάντων ἐπὶ Ἀρείου ἡ αὕτη κατηγορία ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν ἀπεδιδετο καὶ τότε τοῖς Ὀρθοδόξοις ὡς διὰ τῆς ρινὸς ψάλλουσι, καὶ διὰ τοῦτο οἱ Ἀρειανοὶ διεκωμῶδουν τὰς καλογραίας μάλιστα δι' αἰσχρῶν φωνῶν, ἐκφερομένων ἐπίτηδες διὰ μόνης τῆς ρινός. Ἄλλ' ἐν τούτοις οἱ ἡμέτεροι ὁμογενεῖς χριστιανοὶ ἐπέμενον εἰς τὴν φυσικὴν τῆς Ἀνατολῆς ψαλμωδίαν, διότι τὴν *δασυφωνίαν* ἐθεώρουν ὡς μὴ συνᾷδουσαν τῇ φύσει, καὶ εἰς τοῦτο καὶ ὁ Χρυσόστομος προέτρεπε τοὺς ὀρθοδόξους νὰ ἐπιμένωσι καὶ *γέρων* καὶ *δασύφωνος* φύσει, ἂν ᾦτο τις. Ἐπὶ τοῦ θέματος δὲ τούτου ὁμιλῶν καὶ ὁ ἀείμνηστος ἀρχιμανδρίτης Θερεσιανὸς λίαν ὀρθῶς

παρατηρεῖ ὅτι «οἱ μὲν Ἀνατολῖται, ἅπαντες σχεδὸν εἶναι ὑψίφωνοι, τῶν δὲ δυτικῶν οἱ πλεῖστοι βαρύτονοι· φυσικώτατον λοιπὸν τοῖς πᾶσι, λέγει, ἔπρεπε νὰ φανῇ ὅτι ψάλλουσιν οἱ μὲν ὑψίφωνοι διὰ τῆς ρινός, οἱ δὲ βχύτονοι διὰ τοῦ στήθους». Συμπεραίνοντες λοιπὸν ἀποφαίνόμεθα ὅτι εἶναι ἄδικος καὶ ἀπρεπῆς ἡ κατὰ τῆς ἡμετέρας μουσικῆς μομφὴ τῶν μουσικολογούντων περὶ τοῦ ἑρρίνου αὐτῆς, ἀφοῦ ἡ ρινοφωνία ἰδιάζει παρὰ τοῖς μεσημβρινοῖς λαοῖς.

ΟΙ ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΛΩΣΕΩΣ ΑΧΡΙΣ ΗΜΩΝ ΑΚΜΑΣΑΝΤΕΣ
ΥΜΝΟΓΡΑΦΟΙ, ΜΟΥΣΙΚΟΙ ΚΑΙ ΜΟΥΣΙΚΟΛΟΓΟΙ

Οἱ συντάκται τῆς *Μουσικῆς Βιβλιοθήκης*¹⁰²⁵ θεωροῦσιν ἀδιαφι-
λονείκητον ὅτι τὴν Μουσικὴν ἠπίσταντο ἅπαντες οἱ μετὰ τὴν ἁλω-
σιν ἐπὶ παιδείᾳ διαπρέψαντες ἕκ τε τοῦ ἱεροῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ
καὶ ὀνομαστί Γεννάδιος ὁ Σχολάριος, Κωνσταντῖνος ὁ Λάσκαρις,
Νικόλαος ὁ Μαλαξός, ὁ ἐπίσκοπος Κυθήρων Μάξιμος ὁ Μαργούνιος,
Μελέτιος ὁ Πηγᾶς, Γαβριὴλ ὁ Φιλαδελφείας, Ἱερεμίας ὁ Β', Γεώρ-
γεσιος ὁ Κορέσιος, Μελέτιος ὁ Συρίγου, Νεκτάριος Δοσίθεος καὶ Χρύ-
σανθος πατριάρχαι Ἱεροσολύμων, Ἀλέξανδρος ὁ Μαυροκορδάτος, Με-
λέτιος ὁ Ἀθηνῶν, Ἀθανάσιος ὁ Ε' πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως,
Ἠλίας ὁ Μηνιάτης, Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις, Νεόφυτος ὁ Καυσοκαλυβί-
της, Νικηφόρος ὁ Θεοτόκης, Ἀθανάσιος ὁ Πάριος, Ἀνθιμος ὁ πατριάρ-
χης Ἱεροσολύμων καὶ Κωνσταντῖνος Α' πατριάρχης Κων/πόλεως. Ἡμεῖς
δὲ πλὴν τῶν ὑμνωδῶν τῶν ὑπὸ τῶν συντακτῶν τῆς *Μουσικῆς Βιβλιο-*
θήκης ἀναφερομένων, παραθέτομεν ὧδε πλῆθος ἐνδόξων μουσικῶν μετὰ
τοῦ βίου αὐτῶν, τὸ εὐσύνοπτον, ὅσον ἔνεστι, θηρεύοντες.

του βίου αὐτῶν, τὸ εὐσύννοπον, ὅσον ἐνεστί, ὑπερέστη. **Γεννάδιος Σχολάριος** ὁ Κουρτέσιος, μαθητὴς Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ, ὁ μετὰ τὴν ἄλωσιν ἀνελθὼν πρῶτος τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀνὴρ ἐπὶ παιδείᾳ καὶ ἀρετῇ διαβεβημένος. Ἐγεννήθη τῷ 1400. Πρὶν ἢ πατριαρχεῦσθι ὑπῆρξε γραμματεὺς τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου¹⁰²⁶. Μετὰ πενταετὴ πατριαρχεῖαν παρητήσατο τὴν ἀρχὴν καὶ μετέβη εἰς τὴν ἐν Σίερραις μοναστήριον τοῦ Προδρόμου, ἐνθα καὶ τὸν βίον μετέλλαξεν¹⁰²⁷. Ἐν τῷ κατα-

1025) σ. γ' §. 33.

1026) *Grusii*, *Turcograecia*, σ. 107.

1026) Grusii, Turcograecia, σ. 107.
1027) Ἀθανασίου Κομνηνοῦ Ὑψηλάντου. Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, ἐκδιδόντος

λόγῳ τῶν συγγραμμάτων τοῦ ἀνδρός, ὃν ἐδημοσίευσεν ὁ Σάθας ἐν τῇ *Νεοελληνικῇ Φιλολογίᾳ*, ἀριθμοῦνται ὡς ποιήματα τοῦ Σχολαρίου καὶ «Ἑμμετροὶ εὐχαί» καὶ «Ὑμνος μετὰ δεήσεως», ἐν οἷς καὶ ἔκφρασις τοῦ *Μάρτυρος στεφανῖται* (ἄσματος ἐκκλησιαστικοῦ)¹⁰²⁸, ἃ περ ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ Δοσιθέου τοῦ Ἱεροσολύμων ἐν τόμῳ Ἀγάπης.

Γρηγόριος Μπούνης ὁ **Ἀλιάτης**, ὁ ἐπὶ τῆς ἀλώσεως Πρωτοψάλτης τῆς Ἀγίας Σοφίας, μουσικὸς διαπρεπέστατος, οὗ τὰ ποιήματα ὡς ἐκ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἔζη δὲν διεσώθησαν σῶα. Τὰ σωζόμενα ἀνήκουσιν εἰς τὸ Στιχηράριον καὶ Μαθηματάριον εἶδος τῶν ἀναγραμματισμῶν. Ἐποίησε δὲ καὶ προπαιδεϊὰν τινα εἰς ἥχον Πλ. Β' πρὸς ἐκγύμνασιν τῶν ἀρχαρίων μαθητῶν εἰς τὸ χρωματικὸν γένος.

Μανουὴλ Χρυσάφης (ὁ ἀρχαῖος), ὁ ἐπὶ τῆς ἀλώσεως Λαμπαδάριος τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας. Τινὰ τῶν περισωθέντων ἐκλεκτῶν μουσουργημάτων τοῦ καλλίστου μουσικοδιδασκάλου ὑπάρχουσιν εἰς τὰ πλεῖστα μουσικὰ βιβλία τῆς ἀρχαίας καὶ νέας μεθόδου. Ἐχει μαθήματα τοῦ ἀργοῦ Στιχηραρίου καὶ Μαθηματαρίου, πρὸς δὲ καὶ μεγάλα ἀνοιξαντάρια.

Κωνσταντῖνος Λάσκαρις ὁ **Πωγωνιάτης**, Βυζάντιος, ἀνὴρ λόγιος διδάξας τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐν Ἰταλίᾳ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως¹⁰²⁹. Ὡς μουσικὸς δὲ δοκιμὸς ἐμέλισε διάφορα ἄσματα καὶ μαθήματα τοῦ Μαθηματαρίου εἰδους.

Νικόλαος Μαλαξὸς, πρωθιερεὺς Ναυπλίου, ἔνθα καὶ ἐγεννήθη, ἐξεπαιδεύθη δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει· ἀπέθανε πιθανῶς εἰς Κρήτην¹⁰³⁰. Ἠκμασε περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΕ' ἐκατονταετηρίδος. Ὁ Μαλαξὸς διεκρίθη οὐ μόνον ὡς κληρικὸς εὐμαθέστατος ἀλλὰ καὶ ὡς μουσικὸς ἐκ τῶν κρατίστων, πολλὰ, κατ' Ἀλλάτιον, ποιήσας καὶ γράψας. Ἐποίησε τὰ εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἱεριμάρτυρος Βλασίου (11 φεβρουαρίου) ἀπόστιχα, τοὺς αἶνους καὶ τὸ εἰς τὸν στίχον τῶν αἰνῶν δοξαστικόν, τὴν λιτὴν εἰς τοὺς Μ' μάρτυρας (9 μαρτίου) δοξαστικὰ εἰς Ἰωάννην τὸν τῆς Κλίμακος (30 μαρτίου), στιχηρὰ εἰς τὸν ὅσιον

ἀρχιμανδρίτου Γερμανοῦ Ἀρθονίδου Σιναΐτου. Ἐν Κωνσταντινουπόλει, 1870 σ. 6.—Δημητρακοπούλου, Ὁρθόδοξος Ἑλλάς σ. 110—118.—Νεοελληνικὴ Φιλολογία Κ. Ν. Σάθας ἐν Ἀθήναις, 1868 σ. 12—22.—Allatii de Georgiis (Bibliotheca Fabricii, Tom. XII).—Μαλαξοῦ Πατριαρχικὴ Ἱστορία.—Μαθὰ κατὰλογος Πατριαρχῶν.

1028) Ἴδε καὶ Περὶ τῶν Ο' Ἑρμηνευτῶν Κ. Οἰκονόμου, τομ. Δ, σ. 795.

1829) Συνέταξεν ὁ Λάσκαρις καὶ Γραμματικὴν, ἣτις πολλάκις ἐξεδόθη ἐν Βενετίᾳ.

1030) Νεοελληνικὴ Φιλολογία ὑπὸ Κ. Ν. Σάθας, σ. 184.

Συμφών (27 ἀπριλίου), εἰς τὸν ἀπόστολον Ἀνδρέαν (30 δεκεμβρίου), εἰς τὴν σύλληψιν τῆς ἀγίας Ἀννης καὶ εἰς τὸν Προφήτην Δανιὴλ (9 καὶ 17 δεκεμβρίου), στιχηρὰ καὶ κανόνα εἰς τὸν ἅγιον Μητροφάνην (4 ἰουνίου), τὴν ἀκολουθίαν εἰς τὴν μνήμην Ἀλεξίου τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Θεοῦ (17 μαρτίου), προσέτι δὲ καὶ τροπάρια διάφορα καὶ μεγαλυνάρια καὶ ἁσματικούς κανόνας καὶ εἰς εἴκοσι ἁγίους ὁλοκλήρους ἀκολουθίας· ἐξαίρετως δὲ εἰς πάσας τὰς ἑορτὰς τοῦ Τιμίου Προδρόμου ἐποίησε Μακαρισμούς, Εὐλογητάρια καὶ ΚΔ' Οἴκους κατ' ἀλφάβητον. Ἔτι δὲ Εὐλογητάρια εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου, Τριώδια εἰς τὰς πρὸ αὐτῆς δεκαπέντε νηστισίμους ἡμέρας, καὶ ἄλλα πολλὰ σωζόμενα κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Κουτλουμουσιανοῦ εἰς τοὺς ὑπ' ἀριθμὸν 188 καὶ 198 κώδικας τῆς ἐν Βιέννῃ τοῦ ἁγίου Μάρκου βιβλιοθήκης¹⁰³¹. Εἰς τὰ ποιήματα τοῦ Μχλαξοῦ ἀνάγονται καὶ τὸ τῆς Περιτομῆς τοῦ Σωτῆρος ἀπολυτίκιον «Μορφὴν ἀναλλοιώτως», ὡς καὶ ἡ ἐν τῷ Εἰρμολογίῳ καὶ Ἀγιασματαρίῳ ἐρμηνεία τῆς εὐλογοῦσης τοῦ ἱερέως χειρός. Προσέτι συνέταξε καὶ κανόνα ἱκετήριον μνημονευόμενον ὑπὸ τοῦ Φαβρικίου¹⁰³².

Ἱερεμίας ὁ Χαλκηδόνος, ἀκμάσας μικρὸν μετὰ τὴν ἄλωσιν. Τὰ ποιήματα αὐτοῦ ὡς ἐκ τῶν περιστάσεων δὲν διεσώθησαν.

Ἀντώνιος ὁ Μέγας Οἰκονόμος τῆς Μ. Ἐκκλησίας, κληρικὸς μουσικώτατος, ἀνθῆσας μικρὸν μετὰ τὴν ἄλωσιν καὶ μαθητὴς γενόμενος Ἱερεμίου τοῦ Χαλκηδόνος. Ἐποίησε Χερουβικά καὶ Κοινωνικά, ἐξ ὧν τὰ Χερουβικά ἐδημοσιεύθησαν.

Ἰουστίνος Δεκάδουος, καλὸς ὕμνογράφος τῆς Ἐκκλησίας. ἐκ Κερκύρας ὁρμώμενος ἤκμασε περὶ τὸ 1520. Εἰς αὐτὸν ἀποδίδονται ἡ ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου (14 ἀπριλίου), οἱ εἰς χειρόγραφον τῆς συνοδικῆς βιβλιοθήκης τῆς Μόσχας (ἀριθ. 246) ἐμπεριεχόμενοι ὁκτὼ κανόνες εἰς τὴν Θεοτόκον κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ὁκτῶ ἤχων, καὶ ἄλλα ποιήματα¹⁰³³. Ἐξέδωκε δὲ καὶ Ψαλτήριον, εἰς ὃ ἔθηκε καὶ τὸ ἐπίγραμμα αὐτοῦ «Σίγησον Ὁρφεῦ», καὶ ἐν τῷ Προλόγῳ τοῦ ὁποίου ἀγγέλλει τὴν πρόθεσιν αὐτοῦ νὰ ἐκδώσῃ καὶ Πεντηχοστάριον¹⁰³⁴,

1031) Πεντηχοστάριον· ἐν Βενετίᾳ. 1884 σ. ζ'.

1032) in lactuosissimum ad urde Nauplio discessum.

1033) Fabricii Bibl. Graec. Τομ. II p. 661 ed. Harlesii.

1034) Περὶ τοῦ Ἰουστίνου καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ γράφει καὶ Βαρθολομαῖος ὁ Κουτλουμουσιανὸς ὁ Ἰμβριος ἐν τῷ Πεντηχοσταρίῳ (ἐν Βενετίᾳ, 1884 Προλεγόμεν. σ. ζ'—ζ') τάδε «Ὁ ἐλλόγιμος αὗτος καὶ φιλόκαλος ἀνὴρ ὅταν ἐξέδωκε τὴν ἱερὰν ταύτην βίβλον (τὸ Πεντηχοστάριον, ἐπὶ σκοπῷ νὰ ἐκδώσῃ ἔπειτα καὶ ἄλλα βιβλία ἐκκλησιαστικά, ἐπαινῶν, εἰς τὴν πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς προσφώνησιν

Παρακλητικὴν καὶ Τριψῆδιον. Ὡς διάσημος Ἀκολουθιογράφος¹⁰³⁵ ἐποί-

του, τὸν ζῆλον εἰς τὰ κολά, καὶ τὴν πρὸς ἔκδοσιν βιβλίων ἐλληνικῶν ἀγαθὴν προαίρεσιν τοῦ τότε τυπογράφου Ἀλδου Μανουκκίου τοῦ πρεσβυτέρου, οὕτω λέγει περὶ αὐτοῦ «Τοῦτον τοίνυν συνεργὸν εὐρηκῶς πρὸς τὰ κάλλιστα, ἔδοξε μοι τὴν θεόπνευστον βίβλον τῶν θείων πρώτων ἐντυπῶσαι ψαλμῶν, τὸν τε ἀρίστως ταύτην καὶ ἀξίως τοῦ ἐν αὐτῇ Πνεύματος συνθέμενον Προφήτην ἄμα καὶ Βασιλέα, ὥσπερ τινὰ πρόδρομον, καὶ κήρυκα διαπρύσιον τῶν μετ' οὐ πολὺ τυπωθησομένων ἡμῖν θείων προεκπέμψαι Γραφῶν· οὐκ εἰς μακρὰν γὰρ καὶ τὸ Τριψῆδιον, καὶ ὃ καλεῖν ἡμῖν ἔθος Πεντηκοστάριον, μεθ' ὃ τὴν Παρακλητικὴν, Θεοῦ συναιρομένου, τυπώσωμεν· ταυτὶ γὰρ εὖ οἶδ' ὅτι, ταῖς κατὰ τόπον ἀγίαις τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαις πολλήν τε καὶ μεγάλην τὴν χρεῖαν παρέχεται· κατ' ἐξαιρέσιν δὲ ἡ θεία τῶν ψαλμῶν αὕτη β.βλος». Ἐκ τῶν λόγων λοιπὸν τούτων τοῦ Δεκαδύου φαίνεται ἀντιρρήτως ὅτι τὸ Ψαλτήριον ἐξεδόθη εἰς τύπον πρὸ παντὸς ἄλλου βιβλίου ἐκκλησιαστικοῦ καὶ ἐπειδὴ ἡ ἔκδοσις αὕτη τοῦ Δεκαδύου, ὡς μὴ ἔχουσα σεσημειωμένην τοῦ χρόνου τὴν ἐποχὴν, εἰκάζεται ὅτι ἔγινε περὶ τὸ 1498 ἔτος, δηλόν, ὡς ἡ πρώτη τοῦ Πεντηκοσταρίου ἔπρεπεν ἀκολούθως νὰ ἐνεργηθῇ, τὸ βραδύτερον, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος, κατὰ τὴν τοῦ Δεκαδύου ὑπόσχεσιν. Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ὁ σκοπὸς αὐτοῦ δὲν ἐπληρώθη· καθότι οὕτε εἰς τὸν κατάλογον τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀλδου ἐκδοθέντων βιβλίων συναριθμεῖται καὶ Πεντηκοστάριον, οὕτε οἱ περὶ τῶν ἡμετέρων ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων γράψαντες, ἀναφέρουσι Πεντηκοσταρίου ἔκδοσιν, δι' ἐπιμελείας τοῦ Δεκαδύου γενομένην ὑπ' ἄλλου τυπογράφου τυχόν, ζῶντος τοῦ Ἀλδου ἢ καὶ μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1515 ἀποβίωσιν αὐτοῦ. Ἐξ ἐναντίας ἀναφέρουσι μετὰ τὸ Ψαλτήριον δύο ἐκδόσεις τῆς Ὀκτωήχου, τῇ 1523 καὶ 1543 ἔτει.

1035) Διάσημοι Ἀκολουθιογράφοι ἀκμάσαντες ἀπὸ τῆς ἀλώσεως ἄχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων εἶναι οἱ ἐξῆς, ὧν τὰς βιογραφίας ἀρούμεθα ἐκ τοῦ Ζαβίρα, Βρετοῦ, Παρανίκα καὶ Σίθι.

Ἀντώνιος Μέγας Ρήτωρ τῆς Μ. Ἐκκλησίας, καὶ πιθανῶς προστάς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει πατριαρχικῆς σχολῆς, συνέγραψεν Ἀκολουθίαν τοῦ νεομάρτυρος Ἰωάννου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων. Ἦκμασε δὲ τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα.

Στυλιανὸς Ρίκης, τὴν πατρίδα Κερκυραῖος καὶ σπουδάσας ἐν Ἰταλίᾳ. Συνέγραψεν Ἀκολουθίαν τοῦ ὁσίου Στυλιανοῦ τοῦ Παφλαγόνος, ψαλλομένην τῇ 26 τοῦ νοεμβρίου. Ἦκμασε τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα.

Μαρίνος Τζάνες ὁ Πουνιαλῆς, ἀριστος ζωγράφος καὶ στιχουργός, ἐγεννήθη ἐν Ρεθύμνῳ τῆς Κρήτης, ἔνθα καὶ ἐξεπαιδεύθη τὰ ἐγκύκλια καὶ τὴν ἀγιογραφικὴν, ἣν ἐπιτυχῶς ἐξήσκει. Χειροτονηθεὶς ἱερεὺς μετωνομάσθη Ἐμμανουήλ. Ἐγεννήθη περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος καὶ ἀπέθανε περὶ τὰ τέλη ὑπέρργηρος. Συνέγραψε τρεῖς Ἀκολουθίας, 1) εἰς τὴν ἁγίαν μεγαλομάρτυρα Φωτεινὴν τὴν Σαμαρεϊτίδα, 2) εἰς τὸν ὅσιον πατέρα ἡμῶν Ἀλύπιον τὸν Κιωνίτην καὶ θαυματουργόν, 3) καὶ εἰς τὸν ἅγιον μεγαλομάρτυρα Γοδδεῶ Πέρσην τὸν πολυάθλον, ψαλλομένην τῇ 29 Σεπτεμβρίου, συνεργασθεὶς εἰς ταύτην μετὰ τοῦ ὁσιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις καὶ λογιωτάτου Καλλισπίου Καλλιέργου τοῦ Κρητός.

Γεώργιος Κορέσιος, ἐγεννήθη ἐν Χίῳ περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, φιλόσοφος, θεολόγος (οὐχὶ μοναχός), καὶ ἱατρὸς ἐξοχος σπουδάσας ἐν Παταβίῳ καὶ σπουδαίους εἰτα ἀναδείξας μαθητάς. Ἀπεστάλη εἰς τὴν ἐν Κωνσταν-

ησε τὴν Ἀκολουθίαν τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου (18 Ἀπριλίου).

τινουπόλει Σύνοδον περί τὸ 1635 καὶ συνδιελέχθη πρὸς τὸν καλδαιστὴν Ἀντώνιον Λέγερων. Ἐγραψε πολλὰ κατὰ Λατίνων, συνέταξεν ἁσματικὴν Ἀκολουθίαν τοῦ ἁγίου μάρτυρος Θεοφίλου τοῦ Ζακυνθίου τοῦ ἐν Χίῳ μαρτυρησάντος. (Δοσιθέου, περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων σ. 1179. — Nicol. Conn. Papadop. Histor. Gymnas. Patav. L II p. 296. — Fabric. Bibl. Graec. T. XI p. 628 Harlesii — Οἰκονόμου, περὶ τῶν Ὁ' Ἑρμηνευτῶν τομ Δ, σ. 808). (Κωνσταντίου τοῦ ἀπὸ Σιναίου, Ἑλάσσοντας Συγγραφάς — Δημητρακοπούλου, Ὁρθ. Ἑλλάδα σ. 153. — Βλαστοῦ, Χιακά Β σ.88. — Allatiis de Georgiis. — Νεοελλ. Φιλολ. Σάβα, σ. 247).

Νεοελλ. Φιλολ. Σάθ, σ. 247).
 Μελέτιος Συρίγος, ἐγεννήθη ἐν Ἡρακλείῳ τῆς Κρήτης τῷ 1585 καὶ οὐχὶ τῷ 1624 ὡς ἡμαρτημένως ὁ Κομνηνὸς Παπαδόπουλος τάσσει τὴν γέννησιν τοῦ Συρίγου· ἀνὴρ ἐξόχου παιδείας, ὑπῆρξε Πρωτοσύγκελλος καὶ ἱεροκήρυξ τῆς Μ. Ἐκκλησίας, γενναῖως ὑπὲρ τῆς Ὁρθοδοξίας ἀγωνισάμενος. Ἐτελεύτησεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν ἡλικίᾳ 77 ἐτῶν. Ὁ Μελέτιος συνέγραψε πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ Ἀκολουθίαν τοῦ ὁσίου μάρτυρος Μακαρίου τοῦ ἐκ Κίου μὲν τῆς Βιθυνίας καταγομένου, ἐν Προύγῃ δὲ μαρτυρήσαντος τῷ 1590. Εἰς Κίεβον εὐρισκόμενος συνέγραψε κανόνα εἰς πάντας τοὺς ἀγίους τῆς Λαύρας καὶ εἰς τὴνσχόμενος συνέγραψε κανόνα εἰς πάντας τοὺς ἀγίους τῆς Λαύρας καὶ εἰς τὴνκατάθεσιν τοῦ χιτῶνος τοῦ Σωτῆρος· προσέτι δὲ καὶ ἐτέρους δύο κανόνας, ἐξῶν τὸν μὲν εἰς τὴν Θεοτόκον, τὸν δὲ εἰς τὴν ὁσιομάρτυρα Παρασκευῆν. (Μελετίου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Τομ Γ' σ. 450, 451.—Fabric. Bibl. graec. T. XI p. 474.—Papadop. Histor. Gymn. Patavini Τομ 2 σ. 309.—Δοσιθείου, βίος Συρίγου ἐν προοιμίῳ τῶν Ἀντιρρήσεων. — Δημητρ. Ὁρθοδ. Ἑλλ. σ. 158—Νεοελ. Φιλολογία Σάθα σ. 255).

Νεοελλ. Φιλολογία Σίθα σ 255).
 Ἀθανάσιος Πάριος, ιερομόναχος, ἀνὴρ λογιώτατος καὶ ἐνάργετος, ἐκπα-
 δευθεὶς ἐν Σμύρνῃ καὶ Ἀθωνι. Ἐσχολάρχησεν ἐπὶ τινα ἔτη ἐν Θεσσαλο-
 λονίῃ καὶ ἐπὶ εἴκοσι τοῦ γυμνασίου τῆς νήσου Χίου, ἔνθα καὶ ἐτελεύτησε τῷ
 1813. Συνέγραψε καὶ ἐξέδωκε διάφορα συγγράμματα, πρὸς δὲ καὶ ἁσματικὰς
 ἀκολουθίας εἰς τὸν ιερομάρτυρα Ἐλευθέριον, εἰς τὸν μεγαλομάρτυρα Φανούριον
 τοῦ νεοφανῆ, εἰς τὴν δαιομάρτυρα Παρασκευὴν ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ τῆς πόλεως
 τοῦ νεοφανῆ, εἰς τὴν νεομάρτυρα Δημήτριον τὸν Χῖον τὸν ἀθλήσαντα ἐν Κωνσταν-
 τίνουπόλει τῷ 1082 τῇ 29 Ἰανουαρίου. (Δημητρακοπούλου, Ὁρθοδ. Ἑλλάδα σ.
 197 — Τὸν ὑπὸ Ἀνδρέου Ζ. Μάμουκα συνταχθέντα βίον τοῦ Παρίου ἐν Σίθα
 Νεοελλ. Φιλολ. σ. 630. — Οἰκονόμου, Περὶ τῶν Ὁ Ἑρμηνευτῶν Τομ. Δ' σ. 824.)

Νεοελλ. Φιλολ. σ. 630.—Οἰκονόμου, Περὶ τῶν ὁρίων τῆς
Μητροφάνης Γρηγοράς, ἱερομόναχος ὁ ἐκ Δαδωνῶν, ἱεροκήρυξ τῆς
Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἤκμασε περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἀπέθανε δὲ
ἐν Βουκουρεστίῳ ζήσας ὑπὲρ τὰ 100 ἔτη. Ἐποίησε Προσόμοια εἰς πολλοὺς
ἁγίους, καὶ θεοτοχάριον, ὡς τὸ τοῦ Ἀγαπίου, συναθροίσας πάντα τὰ θεοτοκία
τροπάρια τὰ εὐρισκόμενα εἰς τὰ Μηναῖα, Παρακλητικὴν, Τριψῆδιον καὶ Πεντη-
κοστάριον, καὶ ἄλλα θεοτοκία ἔργα αὐτοῦ. Προσέτι ἐποίησε καὶ κανόνας εἰς
ἁγίους, ὄντας τοὺς ἐξῆς :

ἀγίους, ὄντας τοὺς ἐξῆς :

« Ἰανουαρίου ἡ' εἰς τὸν ὅσον Ἰάκωβον ἀκολουθία τελεία δεδοξολογημένη,
μὲ τελετὴν καὶ καθίσματα, καὶ αἶνους, αἰτήσῃ Γεωργίου Μαγιώτα.

» Ἀναπλήρωσις τελείας ἀκολουθίας τοῦ διὰ Χριστὸν σαλοῦ, αἰτήσῃ τοῦ αὐτοῦ.

Ἀθανάσιος Ραφακίτας ἢ Ραφακιώτης. μουσικὸς καὶ με-

» Ἀναπλήρωσις τελείας ἀκολουθίας τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Ἀνθίμου, αἰτήσῃ τοῦ Ἀνθίμου Οὐγγροβλαχίας.

» Ἀναπλήρωσις τελείας ἀκολουθίας τοῦ ὁσίου Ἀνδρέου, τοῦ διὰ Χριστὸν σαλοῦ, αἰτήσῃ τοῦ αὐτοῦ.

» Ἀναπλήρωσις τελείας ἀκολουθίας τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Ἱεροθέου, ἐπισκόπου Ἀθηνῶν, αἰτήσῃ Ἱεροθέου ἱεροδιακόνου τοῦ Οὐγγροβλαχίας.

» Ἀναπλήρωσις τελείας ἀκολουθίας τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Κλήμεντος Ἀγκύρας μετὰ τοῦ ἁγίου Ἀγαθαγγέλου, αἰτήσῃ Κλήμεντος Ἀδριανουπόλεως.

» Ἀναπλήρωσις τελείας ἀκολουθίας τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Ἀθηνογένους, αἰτήσῃ τοῦ αὐτοῦ.

» Ἀναπλήρωσις τελείας ἀκολουθίας τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Ἐλευθερίου, αἰτήσῃ τοῦ αὐτοῦ.

» Κανὼν παρακλητικὸς εἰς τὸν ἅγιον Δημήτριον διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς φυλακῆς τῶν δεσμῶν καὶ τοῦ θανάτου, ὅπου ἐπιφανεῖς ὁ ἅγιος ἔδωκεν εἰς αὐτόν, ὄντα εἰς Ζίχναν, χωρίον τῆς Δράμας, ἐπὶ τῆς πατριαρχείας Ἰακώβου τοῦ Χίου, Ὁκτωβρίου κε' ἡμέρα πέμπτη, τὴν νύκτα ξημέρωμα τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγίου, εἰς τοὺς χιλίους ἐξακοσίους ὀγδοήκοντα ἐπτὰ ».

Νικόλαος Ζερτζούλης ὁ ἐκ Μετσόβου, ἐκ τῶν ἐπισήμων Ἀκολουθιογράφων τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἐπεσκέφθη πάσας τὰς Ἀκαδημίας τῆς Εὐρώπης (1752—1759) διδαχθεὶς οὐ μόνον τὴν λατινικὴν, γαλλικὴν καὶ ἰταλικὴν διὰλεκτον, ἀλλὰ καὶ πάσας σχεδὸν τὰς ἐπιστήμας. Διεδόχθη δὲ εἰς τὴν Ἀθωνιάδα Σχολὴν Εὐγένιον τὸν Βούλγαριν, εἶτα δὲ προέστη καὶ τῆς ἐν Ἰασίῳ Ἀκαδημίας καὶ εὐδοκίμως ἐδίδαξε μέχρι τοῦ ἐν ἔτει 1773 συμβάντος θανάτου του. Ἐριπὸνῃσεν Ἀκολουθίαν τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ ἐκ Μετσόβου.

Νικόλαος Γαβριηλόπουλος, Ζαχύνιος, συνέθετο Ἀκολουθίαν τοῦ ἁγίου Γερασίμου, ἐκδοθεῖσαν ἐν Βενετίᾳ τῷ 1818.

Βίκτωρ Δαράκης ὁ ἐπιλεγόμενος Κλαπατσαρῆς, ἐγεννήθη ἐν Κερκύρᾳ, καὶ ἐχρημάτισε καλὸς ἱεροκλήρυξ. Συνέθετο Ἀκολουθίαν τῆς ἐκ Κερκύρας διαδόσεως τοῦ λειψάνου τοῦ ἁγίου Νικολάου, ἐκδοθεῖσαν ἐν Βενετίᾳ τῷ 1719, ἀνατυπωθεῖσαν δ' ἐν Κεφαλληνίᾳ τῷ 1851.

Καμπίτης Παῦλ-Φιλίππου ἐκ Νιούσσης τῆς Μακεδονίας. Συνέγραψεν Ἀκολουθίαν τοῦ ἁγίου Θεοφάνους.

Νικόλαος Τριαντάφυλος Κερκυραῖος, συνέγραψεν Ἀκολουθίαν περὶ τοῦ ἐν ἔτει 1530 γενομένου θαύματος διὰ τῆς Θεοτόκου Κασσιοπίας, καὶ ὁμοίας τῶν μαρτύρων Πίστειος, Ἐλπίδος, Ἀγάπης καὶ τῆς μητρὸς αὐτῶν Σοφίας, ὡς καὶ μεγαλυνήρια εἰς διαφόρους ἑορτάς. Ἐτυπώθησαν πάντα ὑπὸ τὸν τίτλον ὁμολογίδιον ἐν Βενετίᾳ, 1724.

Σωφρόνιος Πάγκαλος, ἐπίσκοπος Κυθήρων, ἐν ἔτει 1744 συνέθετο Ἀκολουθίαν εἰς τὸ ὑπὸ τῆς Θεοτόκου τῆς Μυρτιδιωτίσσης γενόμενον θαῦμα, ἐκδοθεῖσαν ἐν Βενετίᾳ (1747), ἐν Κωνσταντινουπόλει (1811), ἐν Σμύρνῃ (1847) καὶ Κεφαλληνίᾳ (1849).

Ἀθανάσιος Ἰδριώτης, συνέγραψε βίον καὶ Ἀκολουθίαν τοῦ νεομάρτυρος Νικήτα, τοῦ ἐν ἔτει 1754 ἀθλήσαντος.

λοποιός ἐξοχος, ἀκμάσας μικρὸν μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντι-

Νικηφόρος Ἱεροδιάκονος, συνέγραψε βίον καὶ Ἀκολουθίαν τοῦ νεομάρτυ-
ρος Νικολάου τοῦ νέου, τοῦ ἐν ἔτει 1754 ἀλλήσαντος.

Νικηλαος Κΰρκος, συνέθετο Ἀκολουθίαν τοῦ νεομάρτυρος Νικολάου, τυ-
πωθεῖσαν ἐν Βενετίᾳ τῷ 1757 καὶ 1771.

παυθεῖσαν ἐν Βενετία τῷ 1757 καὶ 1771.
Γρηγόριος ὁ Δυρραχίου, συνέγραψεν Ἀκολουθίαν Κυρίλλου, Κλήμεντος,
Μεθοδίου καὶ Ναούμ, ἐκδοθεῖσαν ἐν Μοσχόπολει, προσέτι δὲ καὶ παρακλητικὸν
κανόνα τοῦ ἁγίου Ναούμ.

κανόνα τοῦ ἁγίου Ναοῦ.
Ἱερεμίας ὁ Κρής, ἐγεννήθη ἐν Κυδωνίαις, καὶ περιῆλθε χάριν σπουδῆς
τὴν Γερμανίαν καὶ Οὐγγαρίαν. Ἦτο ἀρχιμανδρίτης τοῦ Ὁρους Σινᾶ, προτρο-
πῇ δὲ Κυρίλλου τοῦ ἀρχιεπισκόπου συνέγραψε τὴν ἀκολουθίαν τῆς μεγαλομάρ-
τυρος ἡμετέρας σωτῆρος ἐν Βενετίᾳ τῷ 1768.

Κρύσανθος ὁ Κύπριος, Πρωτοψάλτης τῆς νήσου· Συνέθετο ἀκολουθίαν Μιχαὴλ Συνάδων, τυπωθεῖσαν Ἐνετίῃσιν 1769, καὶ ἐκδοὺς κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου, προτέθετο κανόνα παρακλητικὸν εἰς τὸν τίμιον Σταυρόν, δύο ἀκολουθίας τοῦ ἀποστόλου Φιλίππου καὶ δύο κανόνας τῆς Θεοτόκου.

τῆς Θεοτόκου.
Γρηγόριος Ἀγιοπαυλίτης, ἀρχιμανδρίτης· συλλέξας ἐκ διαφόρων συνθέτο
καὶ ἐξέδωκεν ἐν Βενετίᾳ τῷ 1770 ὑμνολόγιον, περιέχον τὴν Παρακλητικὴν
ἀκολουθίαν εἰς τὸν τίμιον καὶ ζωοποιόν Σταυρόν, τοὺς ΚΔ' οἴκους πρὸς τὴν
νοητὴν σκάλαν, καὶ ἄλλας τινὰς εὐχάς.

νογητὴν σκάλαν, καὶ ἄλλας τινὰς εὐχὰς.
Κύριλλος Σινᾶ, ἀρχιεπίσκοπος, συνέθετο Ἀκολουθίαν τοῦ ἁγίου Ἰαννου-
αρίου, ἐκδοθεῖσαν ἐν Βενετίᾳ 1776, καὶ λόγους ἐγκωμιαστικούς εἰς τὸν ἅγιον
ἐκφωνηθέντας ἐν Νεαπόλει τῷ 1774, καὶ συνεκδοθέντας τῇ Ἀκολουθίᾳ.
Ἐκδόσεις μαρτύριον καὶ ἀκολουθίαν Ἀν-

ἔκφωνηθέντας ἐν Νεαπόλει τῷ 1774, καὶ συνεκολληθέντας ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἰωαννῆς Πάριος, ἱερομόναχος, ἔγραψε μαρτύριον καὶ ἀκολουθίαν Ἀντωνίου τοῦ νέου τοῦ ἐν ἔτει 1774 ἀθλήσαντος.

Μητροφάνης Ναύπλιος, ιερομόναχος, συνέγραψεν Ἀκολουθίαν τοῦ ἁγίου Γερασίου τυπωθεῖσαν ἐν ἐτήσι 1778 καὶ 1779.

Γεωργίος Βελημάς, συνέβητο Ἀχολουθίαν τοῦ ὁσίου Ἰωάννου τοῦ Ἐρημίτου ἐκδοθεῖσαν ἐν Βενετίᾳ τῷ 1782 καὶ 1787.

Ανδρέας ὁ Πάργιος, συνέθετο ἐν ἔτει 1788 Ἀκολουθίαν τοῦ ὁσίου Ἀνδρέου τοῦ ἐρημίτου τοῦ ἐκ χωρίου Μονοδένδρου τῆς Ἀχαρνανίας, τυπωθεῖσαν ἐν Βενετίᾳ τῷ 1807.

Βενετία τῷ 1807.
Γεώργιος Σύνανδρος, Ζακύνθιος, συνέθετο 'Ακολουθίαν τοῦ ἁγίου Διονυσίου ἀρχιεπισκόπου Αἰγίνης, ἐκδοθεῖσαν ἐν Βενετίᾳ τῷ 1790.

ἱερόθεος Αἰτωλός, ἀρχιμανδρίτης καὶ ἡγούμενος τῆς ἐν Ἀγράφαις μονῆς τοῦ Δουσίου· ἐν ἔτει 1798 ἐπέχειράσθη τὴν ὑπὸ Παχωμίου Ρουσάνου ποιηθεῖσαν ἀκολουθίαν τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνος, προσθεὶς καὶ παρακλητικὸν κανόνα εἰς Βησσαρίωνα. Ἡ οὕτως ἐπέξεργασθεῖσα Ἀκολουθία ἐξετυπώθη τῷ 1800 ἐν Κωνσταντινουπόλει. καὶ τῷ 1856 ἐν Ἀθήναις.

ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ τῷ 1856 ἐν Ἀθηναῖς.
Ἀθανάσιος ὁ ἐκ Ραιδεστού διέτρεψε παρὰ τῷ μητροπολίτῃ Μηθύμνης Διο-
νυσίῳ περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Συνέγραψε καὶ Ἀκολουθίαν τοῦ ἁγίου Ἰ-
γνατίου μητροπολίτου Μηθύμνης, ἐκδοθεῖσαν τῷ 1805 ἐν Κωνσταντινουπό-
λει, καὶ ἄλλα. (Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος,

νουπήλεως. Ἐμέλισε τοὺς ὕμνους τῆς λειτουργίας τοῦ Μ. Βασιλείου «Ἅγιος, ἅγιος, ἄγιος Κύριος Σαβῶθ», «Ἀμήν», «Σὲ ὑμνοῦμεν· ὁ δὲ ὕμνος «Τὴν γὰρ σὴν μήτραν», τετραφώνος εἰς ἦχον Α' φέρει διάφορον τέχνην εἰς τὰς περιόδους τῶν μελωδικῶν γοαμῶν τῶν ἐντελῶν καταλήξεων. Ἐποίησε μίαν σειρὰν μεγάλων Κοινωνικῶν τῶν Κυριακῶν, καὶ ἓνα Πολυέλεον «Δοῦλοι Κύριον» εἰς ἦχον Λέγετον, λίαν ἔντεχνον.

Μανουὴλ ὁ Μέγας Ρῆτωρ καὶ Χαρτοφύλαξ τῆς Μ. Ἐκκλησίας¹⁰³⁶ ὁ ἐκ Πελοποννήσου, μαθητὴς Ματθαίου τοῦ Καμαριώτου¹⁰³⁷, ἤκμασε κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τῆς ΙΣΤ' ἑκατονταετηρίδος, ἐτελεύτησε δὲ ὑπέργηρος τῷ 1851¹⁰³⁸. Διεκρίθη ὡς λογιώτατος καὶ ὑμνογράφος, συναριθμούμενος ἐν τοῖς θεοτοκαριγραφοῖς ἅτε ποιήσας κανόνας εἰς τὴν Θεοτόκον εἰς διαφόρους ἦχους, ὧν τινες φέρουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ, τινὲς δ' οὐχί. Ὀλίγοι δ' ἐκ τῶν κανόνων τούτων τύποις ἐξεδόθησαν εὐρισκόμενοι εἰς τὸ Θεοτοκάριον τοῦ Νικηδήμου. Ὁ Μανουὴλ ἔχει μαθήματα εἰς τὴν Παπαδικήν, καὶ ἄλλα ἀνεκδότα πονήματα¹⁰³⁹. Ἐποίησε προσέτι στιχηρὰ καὶ κανόνας καὶ τὴν ἀκολουθίαν Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ.

Γρηγόριος Σαδβαῖτης, ἤκμασε περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος. Ἐκ τῶν ἁσμάτων αὐτοῦ διεσώθησαν ἀποσπάσματα τινα, ἐν οἷς καὶ ἐν Πασαπνοάριον τοῦ Ὁρθρου ἀργὸν εἰς ἦχον Δ., ὅπερ ἐκαλωπίσθη ἀκολουθῶς ὑπὸ Γερμανοῦ τοῦ Νέων Πατρῶν.

Γρηγόριος Μαλαξῶς, ὑμνογράφος, ἀνθήσας κατὰ τὸν ΙΣΤ'.

Μαυροκορδάτειος Βιβλιοθήκη ὑπὸ Ἀθ. Π. Κεραμέως. Παράρτημα ΙΕ' τόμου, 1884, σ. ιβ' ἐν σημειώσει). Ὁ Σάθας καὶ ὁ Ζαβίρας οὐδὲν ἀναφέρουσι περὶ τοῦ Ἀθανασίου.

1036) Ὁ Φαβρίκιος συγγέει τὸν Μανουὴλ τοῦτον πρὸς ἕτερον πολλῶ ἀρχαιότερον, Μανουὴλ τὸν Ὀλόδορον τὸν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου ἀκμάσαντα.

1037) Θεοδόσιος Ζυγομαλᾶς ἐν *Turcograecia* σ. 90.

1038) Κωνσταντίου Α' πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, Συγγραφεὺς Ἐλάσσονας σ. 348. Ἐν Κωνσταντινουπόλει, 1866.— Ὅρα καὶ Δημητράκοπούλου, Ὁρθόδοξ. Ἑλλ. σ. 122, 123.— Ἑλληνομνήμων Μουστοξύδου τομ. Α'. φῶν. Ε'. σ. 313.— Νεοελληνικὴ Φιλολ. Σάθα σ. 123.

1039) Περὶ τῶν ἀνεκδότων πονημάτων Μανουὴλ τοῦ Πελοποννησίου διέλαβεν ὁ Φιλητᾶς ἐν τῷ Προλόγῳ τῆς ὑπὸ Στυλιανοῦ Βλασπούλου τοῦ Κερκυραίου ὑπερασπίσεως τῆς Γραικικῆς ἐκκλησίας, ἣν ἐκ τοῦ Ἰταλικοῦ μεταφράσας καὶ σημειώσας πλουτίσας, ἐξέδωκεν ἐν Ἀθήναις τῷ 1848. (Περὶ τῶν Ὁ' ἐρμηνευτῶν, Κ. Οἰκονόμου τομ. Δ' σ. 796).

αἰδῶνα, Ναυπλιεύς καὶ συγγενέων Νικολάφ τῷ Μαλαξῷ. Ἐγράψα
κανόνα εἰς τὴν ἀγίαν Τριάδα¹⁰¹⁰.

Μάξιμος Μαργούνης ἐπίσκοπος Κυθήρων, ἐγεννήθη τῷ 1530 ἐν Κρήτῃ. Ἦν δὲ ἀνὴρ σοφὸς καὶ τὴν θύραθεν παιδείαν διὰ σῆμος, λογογράφος τε καὶ ποιητὴς κατὰ τὸν Μοσχολίτην, δόκιμος καὶ ὕμνογράφος δεξιός¹⁰⁴⁶. Συνέταξε τοὺς ἐκδεδομένους Ἀνακρεοντείου ὕμνους.

Μάξιμος Μαργούνιος ἐπίσκοπος Κυθήρων, ἐγεννήθη τῷ 1530 ἐν Κρήτῃ. Ἦν δὲ ἀνὴρ σοφὸς καὶ τὴν θύραθεν παιδείαν διὰ σπουδῆς, λογογράφος τε καὶ ποιητὴς κατὰ τὸν Μοσχολοπλίτην, δόκιμος καὶ ὑμνογράφος δεξιός.¹⁰⁴⁶ Συνέταξε τοὺς ἐκδεδομένους Ἀνακρεοντεῖους ὕμνους.

1040) Νεοελληνική Φιλολογία Κ. Ν. Σάθα ἐν Ἀθήναις, 1868 σ. 186.

1040) Νεοελληνική Φιλολογία Κ. Ν. Σάβα εν Αθήναις, 1900.
1041) Φιληταῖ, Φιλολ. Παρέργων φυλ. Α'. — Ἑλληνομαθήμων τομ. Α' σ. 623
πρβλ. καὶ σελίδας 442 καὶ 449 — Κ. Ν. Σάβα, Ἑλληνικά Ἀνεκδότα, τομ. Α' σ.
217. — Π. Χιώτου, Ἱστορία Ζακύνθου Β'.

1042) Περὶ Δημητρακοπούλου, Ὁρθοδ. Ἑλλ. σ. 123, 124.

1043) Νεοελλ. Φιολογ. Σάθα, σ. 150.

1044) Περί τῶν Ὁ' Ἑρμηνευτῶν τῆς Παλαιᾶς θείας Γραφῆς, τομ. Δ' Ἀθή-

νησι 1849 σ. 800.

1045) Α' Κορινθ. Κεφ. Α' δ'.

1046) Δημητρίου Προκοπίου Μοσχολοπίτου Ἀπαρίθμησιν τῶν κατὰ τὸν παρ-
ελθόντα αἰῶνα (IZ) λογίων Γραικῶν ἐν Fabricii Bibl. tom. XI. p. 521 καὶ

Μελέτιος Πηγᾶς, Κρής τὴν πατρίδα, ἐγεννήθη τῷ 1549. Ἄνὴρ πολυμαθέστατος, πολλὰ γράψας κατὰ τῶν καινοτομιῶν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας. Ὁ Μελέτιος ἦν ἐγκρατέστατος καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς. Ζήσας 52 ἔτη ἀπέθανε τῷ 1601¹⁰⁴⁷, διοικῶν τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἀλεξανδρέων, ἣν ἐποίμανεν ἀπὸ τοῦ 1590¹⁰⁴⁸.

Γαβριὴλ Σευῆρος¹⁰⁴⁹, εἰς τῶν λογιωτέρων κληρικῶν τοῦ αἰῶνός του, ἐγεννήθη ἐν Πελοποννήσῳ τῷ 1541. Σπουδάσας ἐν Πάταβῳ περὶ τὴν θεολογίαν, ἐγένετο εἴτα ἐφημέριος τῶν ἐν Βενετίᾳ ὀρθοδόξων, οὓς ἐποίμανε καὶ ὑπὸ τὸν τίτλον ἱεράρχης Φιλαδελφείας, ἐτελεύτησε τῷ 1616. Κατὰ τοὺς συντάκτας τῆς *Μουσικῆς Βιβλιοθήκης*, ἦν ἀτόχος καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς.

Ἱερεμίας Β΄ ὁ Τρανός, ἐξ Ἀγχιδίου, ἐγεννήθη τῷ 1535¹⁰⁵⁰. Ἐκ τῆς μητροπόλεως Λαρίσσης ἐγένετο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, τρεῖς πατριαρχεύσας· ἀνὴρ ἐπ' ἀρετῇ καὶ παιδείᾳ πεφημισμένος καὶ τῆς μουσικῆς ἐγκρατής, κατὰ τοὺς συντάκτας τῆς *Μουσικῆς Βιβλιοθήκης*. Παραγενόμενος δὲ εἰς Μόσχαν μεθ' ἐνὸς μητροπολίτου καὶ δύο ἐπισκόπων, κατ' ἀξίωσιν τοῦ τότε αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσ-

ἐξῆς ed. Harlesii. — Κ. Οἰκονόμου, Περὶ τῶν Ο' Ἑρμηνευτῶν τῆς παλαιᾶς θείας Γραφῆς τομ. Δ' σ. 801. — Δημητρακοπούλου, Ὁρθοδ. Ἑλλ. σ. 212—218.

1017) Ὁ Παπαδόπουλος Κομνηνὸς παρεκτείνει τὸν βίον τοῦ Πηγᾶ μέχρι καὶ τοῦ 1620. Ὡσαύτως καὶ Fabr. Bibl. Graec. T. XI p. 475 Harlesii. Ἄλλ' ὁ μακάριος Πηγᾶς ἐτελεύτησεν ὀλίγῳ πρότερον τοῦ Μαργουίνου (οὗτινος καὶ δύο λόγοι ἐπιτάφιοι σώζονται εἰς τὸν Πηγᾶν), κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος τελευτήσαντος, τῷ 1602. Καὶ τοῦτο μαρτυροῦσι, α) Μάξιμος ὁ Πελοποννήσιος, μαθητῆς τοῦ Πηγᾶ ἐν τῇ πρὸς Μαίθατον ἱερομόναχον ἐπιστολῇ γεγραμμένῃ τῷ αχθ', Γαμηλιῶνος Ζ' (Κορυδαλέως Ἔκθ. περὶ ἐπιστολῶν. τύπων σ. 74. Ἄλλη 1768, 6'). Κύριλλος ὁ Λούκαρις διεδέχθη Μελέτιον τὸν Πηγᾶν ἐν τῇ πατριαρχικῇ καθέδρᾳ τῆς Ἀλεξανδρείας τῷ 1602. Μελέτιος Ἑκκλ. Ἱστορία τομ. Γ' σ. 430. (Περὶ τῶν Ο' Ἑρμηνευτῶν Κ. Οἰκονόμου τόμ. Δ' σ. 803 ἐν σημειώσει).

1048) Γερμανοῦ Γρηγοῤ, βίος Μελετίου Πηγᾶ, ἐν Πανδῶρ τομ. Θ' σ. 255.—Νεοφύτου Κausσαλυδίτου, βίος τοῦ αὐτοῦ, ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Ὁρθοδόξου Ὁμολογίας.—Fabricii Bibliotheca Graeca, XI, σ. 475—478.—Κ. Οἰκονόμου, Περὶ τῶν Ο' Ἑρμηνευτῶν, τομ. Δ' σ. 803.—Νεοελληνικὴ Φιλολογία Σάθα σ. 208.—Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναιίου, Ἐλάσσονας συγγραφάς.—Δημητρακοπούλου, Ὁρθ. Ἑλλ. σ. 130.

1049) Βλέπε Δωδεκάβιβλον Δοσιθέου σ. 1180, καὶ Fabricii. Bibl. Graec. T. XI p. 625.—Turcograecia, σ. 524.—Βελούδου, Χρυσάλλιδα τοῦ ἔτους 1858 σ. 42.—Δημητρακοπούλου, Ὁρθ. Ἑλλ. σ. 143.—Νεοελληνικὴ Φιλολ. Σάθα σ. 218.—Περὶ τῶν Ο' Ἑρμηνευτῶν Κ. Οἰκονόμου τομ. Δ' σ. 805.

1050) Fabricii, Biblioth. Graeca XI σ. 630, 631. Χρυσάλλης φύλλ. 83,84.

σίας Θεοδώρου, τὸν Μόσχας μητροπολίτην Ἰωβ προεβίβασε τῷ 1588 μ. Χ. εἰς Πατριάρχην πασῶν τῶν Ρωσσιῶν¹⁰⁵¹.

Ἀθανάσιος Τορνόβου ἀρχιεπίσκοπος καὶ εἴτα Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης ἐκ τῆς μητροπόλεως Ἀδριανουπόλεως προβιβασθεὶς, ἤκμασε περὶ τὰ μέσα τῆς ΙΣΤ' ἑκατονταετηρίδος¹⁰⁵². Σῶζονται αὐτοῦ Χερουβικά καὶ Κοινωνικά. Ἐν Ἀγίῳ Ὁρεὶ εἶδομεν Κοινωνικὸν «Αἰνεῖται» εἰς ἤχον Α', ἔχον ἀνάμικτον καὶ ὑπέρμετρον κράτημα· προσέτι καὶ ἓν ἐγκώμιον πανηγυρικὸν εἰς ἤχον Δ' κατὰ τὸ εἶδος τοῦ Μαθηματαρίου εἰς ἡγούμενον Ἰβηρίτην· ὑπάρχει ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς μονῆς τοῦ Λειμῶνος¹⁰⁵³ καὶ Πολυχρονισμὸς αὐτοῦ εἰς τὸν αὐθέντην Οὐγγροβλαχίας Σκαρλάτον. Ἐποίησε καὶ Πολυχρονισμὸν εἰς τὸν Νικομηδείας Παρθένιον¹⁰⁵⁴, ὅστις εὐρίσκεται εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 230 χαρτῶν τεύχος τῆς ἐν Λέσβῳ μονῆς τοῦ Λειμῶνος¹⁰⁵⁵.

Θεοφάνης ὁ Καρύκης, πατριάρχης Κων/πόλεως († 1595), ἔχει μαθήματα εἰς τὴν Παπαδικήν, εἰς τὸ Στιχηράριον καὶ Κρατηματάριον. Ἐμέλισεν ἐκτεταμένα χερουβικά καὶ κοινωνικά μετὰ κρατημάτων· ἐκ σωζομένου δέ τινος μικτοῦ κρατήματος τοῦ Μαθηματαρίου θέματος, εἰκάζομεν ὅτι ἠπίστατο καλῶς τοὺς κανόνας τῆς μελοποιίας.

Ἀρσένιος ὁ Μικρὸς¹⁰⁵⁶, ἱερομόναχος, ἤκμασε περὶ τὸ 1600 μ. Χ., ὀλίγῳ πρότερος τοῦ νέου Χρυσάφου καὶ Βλασίου, μαθητῆς δὲ Ἱερεμίου τοῦ Χαλκηδόνης. Ὑπῆρξε μελοποιὸς καὶ μουσικοδιδάσκαλος ἐκ τῶν ἀρίστων τῆς ἐποχῆς του. Αὐτὸς ἐμελώδησεν εἰρμούς πρὸς εὐθυμίαν ὀνομάσας αὐτοὺς *Καλοφωνικούς*, προσέτι δὲ καὶ πολλὰ καὶ διάφορα ποιήματα τοῦ Κρατηματαρίου καὶ Μαθηματαρίου καὶ ἄλλα τινά. Ἐκ τῶν σωζομένων ἔργων αὐτοῦ διακρίνονται ὡς πρότυπα μουσικῆς τέχνης δύο θέματα τοῦ Κρατηματαρίου εἰς ἤχον Δ', ὧν τὸ μὲν φέρει ἐπὶ κεφαλῇς Δίς διαπασῶν, τὸ δὲ Κατ' ἀντιφωνίαν.

1051) Ὅρα τὰ περὶ τούτου εἰς Ζαυπελίου καθίδρυσιν Πατριαρχείου ἐν Ρωσσίᾳ. — Κωνσταντίου Α' τοῦ ὀπὸ Σιναίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, Συγγραφεὶς Ἐλάσσονας. — Δημητρακοπούλου, Ὁρθοδ. Ἑλλ. σ. 127. — Οἰκονόμου, Περὶ τῶν Ὁ' Ἑρμηνευτῶν τομ. Δ' σ. 806.

1052) Καίσαρ. Δαπόντες παρὰ Σάθα. Μεσαιων. Βιβλιοθήκη τομ. Γ' 81, 82. 497. 520.

1053) Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλόλ. Σύλλογος. Μαυροκορδάτειος Βιβλιοθήκη ὑπὸ Α. Π. Κεραμῆως, 1886 σ. 118.

1054) Μεσαιων. Βιβλ. Σάθα τομ. Γ' σ. 531, καὶ Α. Κομνηνοῦ Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν σ. 208.

1055) Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλλ. Φιλόλ. Σύλλογος Μαυροκορδάτειος Βιβλιοθήκη, Περὶ τῆς ΙΖ' τόμου, 1886 σ. 114.

1056) Μικρὸς καλεῖται πρὸς διάκρισιν τοῦ Μεγάλου.

Μανουήλ Χρυσάφης (ὁ νέος), Πρωτοψάλτης τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἀκμάσας τῷ 1600 μ. Χ., ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει. Μελοποιὸς ἐκ τῶν ἀρίστων, συγγραφέας καὶ περὶ Μουσικῆς ἐγχειρίδιον, εἰς ὃ πραγματεύεται περὶ χαρακτῆρων, ἤχων καὶ ἰδίᾳ περὶ φθορῶν. Ὁ φιλόπονος Ἀθ. Π. Κεραμεὺς ἐρευνῶν τὰς ἐν Λέσβῳ βιβλιοθήκας εὗρε καὶ ἀντίτυπον, ἀλλ' ἀτελές, τῆς ἔτι ἀνεκδότου διεξοδικῆς μουσικῆς συγγραφῆς Χρυσάφου τοῦ Νέου τῆς ἐπιγραφομένης «Ἑρμηνεία περὶ τοῦ τί ἐστὶ φθορὰ καὶ διατὶ τίθεται, καὶ εἰς ποῖον καταλήγει μία ἐκάστη τῶν φθορῶν»· προσέτι δὲ καὶ πολυχρονισμοὺς εἰς τὸν Ἱεροσολύμων Χρῦσανθον καὶ τὸν Μιτυλήνης Ἀνθιμον¹⁰⁵⁷. Συνύφανε τὸ Παλαιὸν ἢ Ἀργὸν Ἀναστασιματάριον, εἰς ὃ ἐμέλισε καὶ τὰ ἑωθινὰ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ· ὡσαύτως συνύφανε καὶ τὸ Παλαιὸν ἢ Ἀργὸν Στιχηράριον¹⁰⁵⁸. Ἐμελοποίησε χερουδικὰ «Οἱ τὰ Χερουβίμ», τὰ τῆς Μ. Πέμπτης, τοῦ Μ. Σαββάτου καὶ τῶν Προηγιασμένων, κοινωνικὰ τῶν κυριακῶν εἰς τοὺς ὀκτῶ ἤχους καὶ ἄλλα τοιαῦτα τοῦ ἐνιαυτοῦ· προσέτι ἀνοιξαντάρια, πολυελέους, δοξολογίας, πασαπνοάρια ἀργὰ τοῦ ὄρθρου, εἰρμὺς καλοφωνικοὺς, κρατήματα, θέματα τοῦ Οἰκηματορίου καὶ τοῦ Μαθηματορίου καὶ ἄλλα, ἐν οἷς συγκαταριθμεῖται καὶ ἐν ἁσματικὸν νεκρώσιμον τρισάγιον, ὡς καὶ μία Προπαιδεῖα κατὰ τὸ Ἀργὸν Στιχηράριον εἶδος πρὸς γύμνασιν τῶν ἀρχαρίων.

Γεράσιμος πατριάρχης Ἀλεξανδρείας (1623—1643), κάτοχος τῆς ἐλληνικῆς, τῆς λατινικῆς, ἐβραϊκῆς καὶ ἀραβικῆς φωνῆς. Παραιτηθεὶς τὸν θρόνον ἐτελεύτησε μονάζων ἐν τῷ Ἀθωνί¹⁰⁵⁹. Συνέγραψε διάφορα συγγράμματα, ἐμελούργησε δὲ κανόνας ἁσματικούς, ἰδιόμελα καὶ στιχηρὰ εἰς τοὺς πατριάρχας Ἀλεξανδρείας Ἀθανάσιον καὶ Κύριλλον.

Μελχισεδὲκ Ραιδεστοῦ ἐπίσκοπος, ἤκμασε τὸν ΙΖ' αἰῶνα¹⁰⁶⁰. Ἀποσπάσματα τῶν ποιημάτων αὐτοῦ σωζονται ἐν τοῖς χειρογράφοις· ἔχει μαθήματα εἰς τὴν Παπαδικὴν καὶ τὸ Κρατηματάριον, καὶ μίαν Δοξολογίαν ἀργὴν εἰς ἤχον Α' τετράφωνον¹⁰⁶¹.

1057) Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος Μαυροχορδάτειος Βιβλιοθήκη, παράρτημα τοῦ ΙΕ' τόμου ἐν Κ/πόλει, 1884 σ. ιη, καὶ παράρτημα τοῦ ΙΖ' τόμου. 1886 σ. 85 καὶ 118.

1058) Εἰς τὸ Στιχηράριον ἔχει μαθήματα καὶ ὁ συγχρονήσας τῷ Χρυσάφῃ Βαρθολομαῖος μοναχὸς Δομéstικος τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὁρεὶ μονῆς τῆς Λαύρας.

1059) Μελετίου Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τομ. Β' σ. 448.

1060) Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια ἐν Κ/πόλει τομ. Β', σ. 668.

1061) Δοξολογίας ἄργας ἐμελοποίησαν Γερμανὸς ὁ Νέων Πατρῶν εἰς ἤχον Β', Βαλάσιος ἱερεὺς εἰς ἤχον Πλ. Α' τετράφωνον, Πέτρος ὁ Μπερεκχέτης εἰς ἤ-

τὸν Ἀντιοχείας Νεόφυτον καὶ τὸν Ἱεροσολύμων Δοσίθεον¹⁰⁶³. Ἐτό-
τισε τὰς Καταβασίας τῶν Δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν ἑορτῶν καὶ
τὰς τῶν ἁγίων Παθῶν μεθ' ὅλων τῶν στίχων τῶν κανόνων, μεγα-
λυνάρια ᾠδῶν, ἐπιφωνήματα καλοφωνικῶν εἰρμῶν καὶ εἰρμούς καλο-
φωνικούς, δοξολογίας, κεκραγάρια καὶ τὰ εἰς ἦχον Βαρὺν ἀλληλου-
άριον, χερουβικά καὶ κοινωνικά κατὰ τοὺς ὁκτώ ἤχους καὶ ἄλλα
διάφορα μαθήματα τοῦ Κρατηματαρίου καὶ Μαθηματαρίου.

Ἀθανάσιος Πατελάριος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως
ὁ ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως¹⁰⁶⁴ διεδεξάμενος εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον
Κύριλλον τὸν Λούκαριν, ἀνὴρ πολυμαθὴς καὶ μουσικώτατος. «Ἦν, κατὰ
Ζαβίραν, ὁ Ἀθανάσιος ἀνὴρ πεπαιδευμένος, εἰδήμων τῆς ἑλληνικῆς,
λατινικῆς, ἀραβικῆς γλώσσης καὶ τῆς ἱερᾶς Γραφῆς καὶ τῆς μουσι-
κῆς ἔμπειρος¹⁰⁶⁵. Ἐγεννήθη ἐν Κρήτῃ περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΖ' αἰῶνος,
ἀπεβίωσε δὲ ἐν Κ/πόλει ιδιωτεύων¹⁰⁶⁶, κατ' ἄλλους δὲ ἐν Ρωσσίᾳ¹⁰⁶⁷.
Ὁ Ἀθανάσιος ἐμέλισε καλοφωνικούς εἰρμούς, ὑπῆρξε δὲ μαθητὴς Βα-
λασίου τοῦ ἱερέως.

Νεκτάριος Ἱεροσολύμων, ὠρματο ἐκ Κρήτης, ἔνθα καὶ τὰ
ἐγκύκλια ἐδιδάχθη, τὰ δὲ φιλοσοφικὰ ἐν Ἀθήναις παρὰ Θεοδώρῳ τῷ
Κορυδαλεῖ. Γεννηθεὶς τῷ 1602, ἀπεδήμησε πρὸς Κύριον τῷ 1676.
Εἰς τὰ συγγράμματα αὐτοῦ καταδείκνυται εὐρυμαθεῖα σπανία¹⁰⁶⁸.
Κατὰ τοὺς συντάξαντας τὰ Προλεγόμενα τῆς *Μουσικῆς Βιβλιοθήκης*
διεκρίνετο καὶ ἐν τοῖς μουσικοῖς τοῦ αἰῶνός του.

Δοσίθεος Ἱεροσολύμων, († 1669) κατήγετο ἐκ Πελοπον-
νήσου. Τῷ 1666 ἐχειροτονήθη μητροπολίτης Καισαρείας τῆς Πα-
λαιστίνης ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Νεκταρίου, ὃν καὶ διε-
δέξατο εἰς τὸν θρόνον, πατριαρχεύσας 38 ἔτη. Ἀνὴρ λογιώτατος καὶ
ἀγιώτατος, κάτοχος τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἐγκρατὴς τῆς

1063) Ὁ ἐν Κ/πόλει Ἑλλ Φ Σύλλογος. Μαυροκορδάτειος Βιβλιο-
θήκη. Παράρτημα τοῦ ΙΖ' τόμου 1886 σ. 115.

1064) Σημειώτεον ὅτι ἕτερος εἶναι ὁ Ἀθανάσιος μοναχός, οὗ τὸ ὄνομα ἀνα-
φέρει ὁ Χρυσάνθος ἐν τῷ Μ. Θεωρητικῷ αὐτοῦ. Ὁ μοναχὸς Ἀθανάσιος ἦν Θεο-
ταλὸς τὴν πατρίδα, εὐρηνται δὲ αὐτοῦ εἰς τὴν παπαδικὴν μαθήματα, ἐν οἷς
καὶ τινα χερουβικά. Ἀγνοῶ τὴν ἐποχὴν κατ' ἣν ἐξῆ.

1065) Περὶ τοῦ Ἀθανασίου ἴδε καὶ Νεοελληνικὴν Φιλολογίαν Σάθα σ. 442.

1066) Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου, Ἑλίσσονος Συγγραφεύς.

1067) Δημητρακοπούλου, Ὁρθοδ. Ἑλλάδα. Ἐν Λειψίᾳ 1872 σ. 152.

1068) ἐνθ. ἀνωτέρω σ. 160.—Κωνσταντίου τοῦ ἀπὸ Σιναίου Ἑλασσ. Συγ-
γραφίς. — Ἱεροσολυμιάδα, Γρ. Παλαμᾶ 1862 σ. φκε καὶ ἐφεξῆς. — Νεοελλ.
Φιλολ. Σάθα σ. 319—Οἰκονόμου, Περὶ τῶν Ὁ Ἑρμηνευτῶν, τομ. Δ', σ. 810.

τουρκικῆς, ἀραβικῆς, ρωσικῆς, ἐλληνικῆς καὶ λατινικῆς φωνῆς. Πολ-
λὰ συνέγραψε, χαρὰκτῆρας δὲ ἐλληνικοὺς ἐν Ἰασίῳ καὶ Βουκουρεστίῳ
κατασκευάσας, βιβλία διάφορα τύποις ἐξέδωκε πρὸς ὠφέλειαν τῶν ὁρ-
θοδόξων καὶ δωρεὰν διένειμει¹⁰⁶⁹.

Ἀρυσανθος Νοταρᾶς, πατριάρχης Ἱεροσολύμων, ἐγεννήθη ἐν
Πελοποννήσῳ, ἀνὴρ πολυμαθέστατος καὶ περὶ τὴν μουσικὴν τέχνην
ἐντριβής. Ἐν τῇ νεανικῇ αὐτοῦ ἡλικίᾳ περιηγήσατο τὴν Εὐρώπην,
πολλὰ δὲ κατέλιπε φιλολογικὰ καὶ θεολογικὰ συγγράμματα, καὶ ἐπὶ
23 ἔτη πρῶστη τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας. Ἀπεβίωσεν ἐν Κων/πόλει
τῷ 1730¹⁰⁷⁰.

Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος (1627—1709) ὁ ἐξ Ἀπορ-
ρήτων, Βυζάντιος τὴν πατρίδα· ἀνὴρ σοφώτατος καὶ ὀνομαστότατος,
ἐγεννήθη ἐξ ἀσχημῶν γονέων, ἀλλ' ἀνεδείχθη ἐπισημότητος. Ἐξεπαι-
δεύθη ἐπιμελῶς ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ Ἰταλίᾳ καὶ ἰδίᾳ ἐν τῷ τοῦ
Παταβίου Πανεπιστημίῳ, ἔνθα καὶ διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας καὶ ἰα-
τρικῆς ἀνηγρεύθη. Ἐξασκῶν τὸ ἱατρικὸν ἐπάγγελμα αὐτοῦ ἐσχολάρ-
χει καὶ τῆς Μ. τοῦ Γ. Σχολῆς. Καὶ ὑπὸ μὲν τῆς Μ. Ἐκκλησίας ἐτιμήθη
διὰ τοῦ ὀφφικίου τοῦ Μ. Λογοθέτου, ὑπὸ δὲ τῆς Ὑψ. Πύλης διὰ τοῦ
ἀξιωματοῦ τοῦ Μ. Διερμηνέως. Οἱ συγγράψαντες τὰ Προλεγόμενα τῆς
Μουσικῆς Βιβλιοθήκης ἀριθμοῦσι καὶ τὸν πολυμαθέστατον τοῦτον ἄν-
δρα ἐν τοῖς μουσικοῖς τῇ ἐποχῇ του· ἔχουσι δὲ δίκαιον, διότι καὶ ὁ
Καيسάριος Δαπόντες ἐν τῷ Ἱστορικῷ Καταλόγῳ τῶν ἐπισήμων ἄν-
δρῶν¹⁰⁷¹ γράφει περὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου ὅτι «Πάντοτε προσηύχετο, πολ-
λάκις δὲ ἔψαλλε καὶ εἰς τὸ κατὶ καὶ εἰς τὸ ἄλογο καθυλάρης»¹⁰⁷².

Μελέτιος Ἀθηνῶν μητροπολίτης, ὁ ἐξ Ἰωαννίνων, ἐγεννήθη
τῷ 1661, ἀνὴρ εὐρυμαθέστατος, ἐν Παταβίῳ σπουδάσας, ἔνθα καὶ
τὴν λατινικὴν καὶ ἰταλικὴν ἐξέμαθε, καὶ μουσικὸς οὐκ ἀδόκιμος. Ἀπ-

1069) Ἀλεξάνδρου Ἑλλαδίου *Status praesens Ecclesiae graecae* p. 15.—
Ἱεροσολυμιάς, Γρ Παλαμᾶ, σ. φλς'.—Κ. Οἰκονόμου ἔνθ. ἀνωτέρω σ. 811.—
Δημητρακοπούλου ἔνθ. ἀνωτέρω σ. 165—Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου ἔνθ.
ἀνωτ.—Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη Σάθα τομ. Γ' σ. 90.

1070) Βρετοῦ Νεοελλ. Φιλολ. καὶ Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου ἔνθ.
ἀνωτέρω.—Νεοελλ. Φιλολ. Σάθα σ. 431.—Δημητρακοπούλου ἔνθ. ἀνωτ. σ. 17.
—Μεσαιωνικὴ Βιβλ. Σάθα τομ. Γ', σ. 95.—Ἱεροσολυμιάς, Παλαμᾶ σ. φλς'6.

1071) Παρά Σάθα Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, τομ. Γ' σ. 171.

1072) Ἰδε περὶ αὐτοῦ καὶ Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου ὑπόμνημα
περὶ τῆς Πατριαρχικῆς σχολῆς.—Νεοελλ. Φιλολογία Σάθα σ. 385.—Οἰκονόμου
περὶ τῆς Ο' Ἑρμ. τομ. Δ', σ. 815.

εβίωσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1714, συνοδικὸν μέλος διατελῶν. Συνέγραψε πολλὰ ἀξιόλογα συγγράμματα¹⁰⁷³.

Ἰλιάς Μητιάτης, ἐγεννήθη ἐν Κεφαλληνίᾳ τῷ 1669, ἐμαθῆτευσεν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἀνεδείχθη ἀνὴρ σοφός, ἰδίᾳ διαπρέψας ἐπὶ δεινότητι λόγων καὶ εὐαγγελικῇ εὐγλωττίᾳ καὶ ὑπερακοντίσας πάντας τοὺς συγχρόνους αὐτῷ ἱεροκέρυκας· διὸ καὶ ἐτιμήθη διὰ τοῦ ὀφφικίου τοῦ Μ. ἱεροκέρυκος τῆς Μ. Ἐκκλησίας¹⁰⁷⁴. Ἐψηφίσθη ἐπίσκοπος Κερνίκης καὶ Καλαβρύτων, ἐτελεύτησε δὲ τῷ 1714 ἐν Πάτραις ἐν ἡλικίᾳ 45 ἐτῶν, καταλιπὼν ἡμῖν τοὺς μέλισταγεῖς αὐτοῦ λόγους καὶ ἄλλα σοφὰ ἔργα¹⁰⁷⁵. Οἱ πονήσαντες τὰ Προλεγόμενα τῆς *Μουσικῆς Βιβλιοθήκης* κατατάσσουσι καὶ αὐτὸν μεταξὺ τῶν μουσικῶν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ.

Ἰωακείμ Βιζύης ἀρχιεπίσκοπος ὁ καὶ τούτικλην Ἀλαμπάσης, ὑπῆρξε περὶ τὸ 1670 μ. Χ., μαθητὴς γενόμενος Βαλασίου ἱερέως. Σῶζονται αὐτοῦ χερουβικά καὶ κοινωνικά τῶν κυριακῶν καὶ ἄλλα τινὰ μουσουργήματα¹⁰⁷⁶.

Κοσμάς Ἰδερρίτης ὁ Μακεδὼν, ὑπῆρξε Δυμέστικος τῆς Ἀθωνιάδος μονῆς τῶν Ἰδέρων. Ἐκ τῶν σωζομένων ἔργων αὐτοῦ, ἅπερ καὶ εἰδομέν, μαρτυρεῖται ὅτι ἦν ἐκ τῶν κρατίστων μουσικῶν. Ἐμέλισε Πασαπνοάριον ἀργὸν τοῦ ὁρθροῦ εἰς ἦχον Πλ. Α', ἐν μάθημα τοῦ Μαθηματαρίου ἐγκώμιον ὃν εἰς ἡγουμένους καὶ προηγουμένους πρὸς ἦχον Α', τὰς καταβασίας τοῦ Εὐαγγελισμοῦ καὶ ἄλλα. Ἦνθησε περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΖ' αἰῶνος.

Παρθένιος ὁ ἐκ τῆς νήσου Μήλου, ἔζησε πιθανῶς κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα. Ἐγίνωσκε πλὴν τῆς ἡμετέρας ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καὶ τὴν Ἀραβοπερσικὴν. Σῶζονται αὐτοῦ δύο δοξολογίαι εἰς ἦχον Πλ. Α'.

Εὐγένιος Βούλγαρις, ἐγεννήθη τῷ 1716 ἐν Κερκύρᾳ, ἀνὴρ εὐμαθέστατος¹⁰⁷⁷. Διεκρίθη καὶ ὡς μουσικὸς κατὰ τοὺς συντάκτας

1073) Ἀνθίμου Γαζῆ, βίος Μελετίου, ἐν 6' ἐκδόσει Γεωγραφίας. — Κ. Εὐθυβούλου, Προλεγόμενα Ἐκκλ. Ἱστορίας Μελετίου — Δημητρακοπούλου ἐνθ. ἀνωτ. σ. 168. — Μεσαιων. Βιβλ. Σάθα τομ. Γ' σ. 100. — Νεοελλ. Φιολ. Σάθα σ. 390. — Οἰκονόμου ἐνθ. ἀνωτ. σ. 817.

1074) Τὸ πατριαρχικὸν γράμμα ἐδημοσιεύθη ἐν Πανδῶρ. τομ. ΙΕ' σ. 589.

1075) Ἀνθίμου Μαζαράκη Βιογρ. τῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν τῆς Κεφαλληνίας. — Μεσαιων. Βιβλ. Σάθα τομ. Γ' σ. 100. — Δημητρακοπούλου ἐνθ. ἀνωτέρω σ. 167.

1076) Σῶζεται ἐπιστολὴ αὐτοῦ πρὸς Χρυσάνθον Νοταρᾶν ἀπὸ 15 δεκεμβρίου 1717. (Κ. Σάθα Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη τομ. Γ', σ. 524).

1077) Περὶ τοῦ ἐξόχου τούτου ἀνδρὸς πολλοὶ ἐπεχείρησαν γράφαι, διότι ἐκ τὸς τοῦ μακαρίτου συμπολίτου αὐτοῦ Α. Μουστοξυδου καὶ τοῦ Ν. Μαυρομαμά-

τῆς *Μουσικῆς Βιβλιοθήκης*. Ἐσχολάρχησε διαφόρων ἐν Ἡπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ σχολείων, προέστη δὲ ἐπὶ πενταετίᾳ τῆς Ἀθωνιάδος Ἀκαδημίας, διδάξας ἐν αὐτῇ τὰ φιλοσοφικὰ καὶ θεολογικὰ μαθήματα¹⁰⁷⁸, εἶτα δὲ καὶ τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς. Τῷ 1776 ἀνεδείχθη ἀρχιερεὺς τῆς ἐν Ρωσσίᾳ Χερσῶνος καὶ Σλαβηνίου, ἀπέθανε δὲ τῷ 1806 ἰδιωτεύων ἐν Πετροπόλει.¹⁰⁷⁹

Ἀγάπιος ἱερομόναχος ἐκ Μεσολογγίου, ἀνὴρ λόγιος, μουσικώτατος καὶ μεγαλόφωνος· ἐχρημάτισε προεστὼς τῆς ἐν Γαλατᾷ Κων/πόλεως ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Νικολάου, ἔνθα καὶ ἐκήρυττε τὸν θεῖον λόγον. ἤκμασε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος¹⁰⁸⁰.

Νεόφυτος Κουσοκαλυδίτης, Πελοποννησίος, ὁ ἐξ Ἰουδαίων Χριστιανός, ἤκμασε τῷ 1760 μ.Χ., ἀνὴρ ἐλλογιμώτατος, ὕμνογράφος καὶ μουσικός, ὑπῆρξε καὶ πρῶτος καθηγητὴς τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὁρει Ἀθωνιάδος Ἀκαδημίας, διδάξας τὰ γραμματικά. Συνέγραψε γραμματικὴν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ βιβλίον περὶ μουσικῆς, εἰς ὃ πραγματεύεται περὶ προσφθίας καὶ ἀπηχημάτων. Περὶ τοῦ Κουσοκαλυδίτου ἐμβριθῶς ἔγραψαν ὁ ἐξ Οἰκονόμου Κωνσταντίνος¹⁰⁸¹, Κωνσταντίνος ὁ Σάθας¹⁰⁸², Δωρόθεος ὁ Εὐελπίδης¹⁰⁸³, καὶ ὁ λόγιος προηγούμενος τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ Βατοπαίδιου Νίκανδρος¹⁰⁸⁴. Ὁ Νεόφυτος

του, περὶ ὧν ἀναφέρει ὁ Κ. Ἀσώπιος ἐν προλόγῳ τῆς Β' περιόδου τοῦ Συντακτικοῦ, δευτέρας ἐκδόσεως, Βεντότης, Ζαβίρας, Κούμας, Αἰνιάν, Καλλιγᾶς, Κατραμῆς, Στούρζας, ἔγραψαν ἰδιαίτερώς περὶ αὐτοῦ, καὶ ἄλλοι δὲ ἐν παρόδῳ. Μετ' αὐτοῦς ὁ Α. Παπαδόπουλος Βρετός, ἐλλείψεις ἀναπληρῶν, ἐπανορθῶν ἡμαρτημένα, καὶ ἐπὶ ἐπισήμων ἐγγράφων στηριζόμενος, ἀκριβέστερον τὸν Βούλγαριν ἐδιογράφησε γαλλιστί, χάριν τῶν ἄλλοθενῶν. Δεξιῶς ἐδιογραφηθὴ ὁ Βούλγαρις καὶ παρὰ τοῦ Σάθα καὶ Δημητρακοπούλου.

1078) Οἷας δὲ ὑπολήψεις ἀπήλασε καὶ παρὰ τῇ Μ. Ἐκκλησίᾳ ὁ πολυμαθὴς τῆς Κερκύρας γόνος καταφαίνεται ἐκ τοῦ σιγιλλίου καὶ ἄλλων πατριαρχικῶν γραμμάτων ἀποτεινόμενων πρὸς τὰς ἱερὰς Μονὰς τοῦ Ἀθῶ, καὶ δημοσιευθέντων ἐν τῷ «Νεολόγῳ» Κων/λεως ὑπὸ τοῦ φιλοπόνου Βατοπαίδινοῦ προηγούμενου Νικάνδρου (ἔτος ΚΒ', ἀριθ. 5554 «Διδάσκαλοι τῆς Ἀθωνιάδος σχολῆς»).

1079) Κούμα, Ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, τομ. 12 σ. 559—564. καὶ Λόγιον Ἑρμῆν τοῦ ἔτους 1812. — Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη Σάθα τομ. Γ' σ. 110, 111. — Νεοελληνικὴ Φιλολογία Σάθα σ. 566 — Κ. Οἰκονόμου, Περὶ τῶν Ὁ' Ἑρμηνευτῶν, τομ. Δ' σ. 819.

1080) Ἱστορικὸν Κατάλογον ἀνδρῶν ἐπισήμων ὑπὸ Καισαρίου Δαπόντε, παρὰ Κ. Σάθα. — Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη τομ. Γ' σ. 123.

1081) Περὶ τῶν Ὁ' Ἑρμηνευτῶν τόμ. Δ' σ. 821.

1082) Νεοελληνικὴ Φιλολογία, σ. 510.

1083) Περὶ ἱερωσύνης λόγοι τοῦ Χρυσοστόμου. Ἐν Ἀθήναις, 1867 σ. ἡ.

1084) Νεολόγος Κ/λεως, ἔτος ΚΒ', ἀριθ. 5554. «Ἡ Ἀθωνιάσχολὴ παρὰ

ἐποίησε τὴν ἱερὰν ἀκολουθίαν τῶν δσίων Βαρνάβα καὶ Σωφρονίου τῶν ἐξ Ἀθηνῶν καὶ τοῦ ἱεροῦ Χριστοφόρου τοῦ ἐν Μελᾷ ὄρει ἀσκησάντων.

Δημήτριος Δακιανὸς ὁ Δομέστικος, ἐξῆλθε περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος Ἐγίνωσκε καλῶς τοὺς κανόνας τῆς μελοποιίας καὶ ἐτόνιζε τὰ ποιήματα αὐτοῦ κατ' ἔννοιαν, ὅπερ μαρτυρεῖται ἐκ τῶν σωζομένων Καλοφωνικῶν αὐτοῦ Εἰρμῶν. Ἐποίησε δὲ καὶ Χερουβικά καὶ Κοινωνικά.

Δημήτριος Καντεμίρης, ἤχημασε περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, γεννηθεὶς τῷ 1673 ἐν Κριμαίᾳ ἐξ ἀριστοκρατικῆς οἰκογενείας. Ἀπέθανε πεντηκοντούτης τὴν ἡλικίαν. Ἐπὶ Σουλτὰν Μαχμουτ τοῦ Δ' διωρίσθη ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας· ὑπῆρξεν ἀνὴρ ἐλλογιμώτατος, γνώστης πολλῶν γλωσσῶν, κάτοχος δὲ πλὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καὶ τῆς ἀραβοπερσικῆς, ἦν ἐντελέστατα ἐσπούδασε περιελθὼν τὴν Τουρκίαν, Περσίαν καὶ Ἀραβίαν· δεξιῶς δὲ ἐχειρίζετο καὶ τὸν ἀραβικὸν πλαγίαιον (νέι) ὡς καὶ τὴν πανδουρίδα. Ὁ Καντεμίρης συνέγραψε πραγματείαν περὶ Μουσικῆς ἑλληνιστὶ καὶ ἀραβοπερσιστὶ, ἐν ᾗ πραγματεύεται περὶ τῶν διαφόρων συστημάτων τῆς ἀραβοτουρκικῆς μουσικῆς. Εἰς αὐτὸν ἀποδίδεται ἡ εὕρεσις τοῦ ρυθμοῦ τοῦ καλουμένου τουρκιστί, «Ζάρ μπεϊν» (κύβος ἡγεμόνος). Τὸν Καντεμίρην ἀριστα ἐβιογράφησαν ὁ εὐμαθέστατος Καραθεοδωρῆς καὶ ὁ τῆς Κωνσταντινιᾶδος σοφὸς συγγραφεὺς.

Νικηφόρος Θεοτόκης ὁ τοῦ Βουλγάρως ὁμοπάτριος καὶ στενὸς φίλος καὶ τούτου εἰς τὴν ἐπισκοπὴν ἐν Ρωσσίᾳ διάδοχος, Πολταύτας ἀρχιερεὺς ὀνομασθεὶς καὶ ἀφ' ἧς ἀρχιεπισκοπὸς Ἀστραχανίου. Ἐγεννήθη τῷ 1736, ἐτελεύτησε δὲ τῷ 1800 ἐν Μόσχᾳ· διαπρεπὲς θεολόγος, φιλόσοφος καὶ μαθηματικός, ἐπιφανὲς ἱεροκλήρυξ, κάτοχος τῆς μουσικῆς καὶ ἐγκρατῆς πολλῶν γλωσσῶν. Διωρίσθη καὶ ἱεροκλήρυξ τῆς Μ. Ἐκκλησίας παρὰ τοῦ Πατριαρχοῦ Σαμουήλ. Πολλὰ ἔγραψεν ὁ ἐπιφανὲς οὗτος κληρικὸς¹⁰⁸⁵.

Καيسάριος Δαπόντες εἰς τῶν δοκίμων μουσικῶν καὶ ὕμνογράφων¹⁰⁸⁶. Ἐξ ἀνεκδότου συντάγματος αὐτοῦ ἐπονομαζομένου Κῆ-

τῇ ἐν Ἀγίῳ Ὁρεῖ Ἀθῶν ἱερᾷ καὶ σεβασμίᾳ μεγίστῃ μονῇ τοῦ Βατοπαιδίου. Η'. Διδάσκαλοι τῆς Ἀθωνιάδος σχολῆς».

1085) Δημητρακοπούλου, Ὁρθόδοξ. Ἑλλάς σ. 195.— Πανδώρα, τομ. Δ', σ. 373.— Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη Σάθα, τομ. Γ' σ. 111 ὑπὸ Καيسαρίου Δαπόντες. αὐτόθι σ. 275 ὑπὸ Σεργίου Μακραιῶ — Περὶ Θεοτόκης, πλὴν τοῦ Σάθα καὶ Οἰκονόμου, ἔγραψεν ἀναλυτικώτατα καὶ λεπτομερέστατα ὁ Α. Σ. Βροκίνης ἐν τοῖς «Βιογραφικοῖς Σχεδαιοῖς» ἐν Κερκύρᾳ 1884.

1086) Νεοελληνικὴ Φιλολογία Κ. Ν. Σάθα σ. 502.

προς *Χαρίτων* ὁ *Σάθα*¹⁰⁸⁷ ἐγνώρισεν ἡμῖν πολλὰ τὰ χρήσιμα περὶ αὐτοῦ. Ἐγεννήθη τὴν πρώτην δεκαετηρίδα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος εἰς τὴν νήσον Σκόπελον, ἔνθα καὶ ἐξεπαιδεύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ διδασκάλων ἀγιορειτῶν, οὓς ἐξ Ἀθῶνος ἔπεμψεν ὁ πατὴρ αὐτοῦ πρὸς ἐκπαίδευσιν τῶν τε τέκνων καὶ συμπατριωτῶν αὐτοῦ. Κατὰ πάσαν πιθανότητα ὁ νεαρὸς Κωνσταντῖνος (εἶτα Καיסάριος) ἐδιδάχθη καὶ τὴν μουσικὴν παρὰ τῶν ἀγιορειτῶν διδασκάλων. Ὁ φιλομαθὴς νέος ἐστάλη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ εἶτα εἰς Βλαχίαν, ἀκολουθῶς ἐπεδόθη εἰς τὸ πολιτικὸν στάδιον, ἀλλ' ἕνεκα τῆς φιλοχρημάτου διαγωγῆς αὐτοῦ ὑπέπεσεν ὑπὸ τὴν δυσμένειαν τῆς Πύλης, διὸ καὶ ἐδραπέτευσεν εἰς τὴν Κριμαίαν. Ἐπὶ τῇ ἀνελπίστῳ αὐτοῦ σωτηρίᾳ ὁ Δαπόντες ἐποίησε καὶ Κανὼν εὐχαριστήριον εἰς τὴν Θεοτόκον, ἐν ᾧ ἐλέγχων τὸ ἄστατον τῆς τύχης καὶ τὴν ματαιότητα τῶν ἐν τῷ κόσμῳ, προσκαλεῖ εἰς χορὸν (κατὰ τὸ *Ἡσαῖα χόρευε*) καὶ φίλους καὶ οἰκείους καὶ αὐτὴν τὴν Σκόπελον «Κανὼν εὐχαριστήριος εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον τὴν παντοδύναμον ἄνασσαν, ἐπὶ ἀπαλλαγῇ ἐχθρῶν ποιηθεὶς παρ' αὐτοῦ, ὅτε ἀπέστειλεν ὁ Τεργικκῆ Χασᾶν πασᾶς ἐπίτροπος τῆς βασιλείας ἐν Γισαίῳ, ἡγεμονεύοντος Ἰωάννου Βοεβόδα Μαυροκορδάτου, πιάσαι αὐτὸν καὶ οὐχ' εὗρεν αὐτόν, προαισθόμενον καὶ ἀπελθόντα εἰς τὸ Κρίμι εἰς τὸν Ταταρχάνην Σαλήμ Κιρέν, ἐν ἔτει σωτηρίῳ αψμς' τὸν ἰούλιον, καθ' ὃν καιρὸν καὶ τοὺς τριαδικοὺς κανόνας συνέθετο¹⁰⁸⁸. Καθειργμένος δὲ ἐθρηνῶδει εἰς ἤχον Πλ. Β' στιχρὸν τι προσόμοιον¹⁰⁸⁹, καὶ ἄλλοι δὲ ἠύχοντο ὑπὲρ αὐτοῦ· σώζεται μάλιστα κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σάθα «Κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον ἱκέσιος ὑπὲρ Κωνσταντίνου Δαπόντε καμινάρη ἐν εἰρκτῇ ὄντος ἐν ἔτει 1748, ποιηθεὶς ὑπὸ Ἀθανασίου Ροδίου ἱερομονάχου τοῦ ἐν Ζαγορᾷ διδασκάλου». Ἐλευθερωθεὶς ἐκ τῆς φυλακῆς ἐνυμφεύθη ὁ Δαπόντες μετ' ἐπισήμου συζύγου, ἧς ἐστερήθη μετὰ διετὴ συμβίωσιν. Ἀκολουθῶς ἐνεδύθη τὸ μοναχικὸν τριβῶνιον μετονομασθεὶς Καισάριος, ἐπὶ τέλους δὲ μετέβη εἰς τὴν ἐν Ἀθῶνι μονὴν τοῦ Ἐηροποτάμου, ἔνθα μελετῶν καὶ συγγραῶν μετέλλαξε τὸν βίον τῇ 4 δεκεμβρίου 1784. Ἐποίησεν ὕμνους διαφόρους εἰς τὸν ὑπερύμνητον Σταυρόν, εἰς τὴν Θεοτόκον, κανόνας εἰς τὸν Σταυρόν, τριαδικούς, κατανυκτικούς, κανόνα εὐαγγελικόν, καὶ χαιρετισμούς εἰς τοὺς ἁγίους Κωνσταντῖνον, Καισάριον, Ρηγῖνον, εἰς τὸ Ἐηροποτάμου¹⁰⁹⁰.

1087) Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη τομ. Γ', ἐν Βενετίᾳ 1872 σ. κη καὶ ἐφεξῆς.

1088) Ἐν τῇ χειρογράφῳ αὐτοῦ Γεωγραφικῇ Ἱστορίᾳ φύλ. 309—316.

1089) Ἐν ἐπιστολαῖς διὰ στίχων Ἐνετίησι 1776, σ. 135.

1090) Χειρόγραφον ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς κατὰ τὸ Σταυροδρόμιον Κωνσταν-

Ἀνθίμης πατριάρχης Ἱεροσολύμων ἐκ Συρίας καταγόμενος, ἐγεννήθη τῷ 1717, διέπρεψεν ὡς ἱεροκλήρυξ τοῦ ἱεροσολυμιτικοῦ θρόνου. ὡς διδάσκαλος τῆς ἱεροσολυμιτικῆς σχολῆς καὶ ὡς μητροπολίτης Σκυθοπόλεως· τῷ 1788 διαδεξάμενος τὸν Δοσιθεὺν ἐπατριάρχευσε ἐπὶ 18 ἔτη, διαπρέψας ἐπὶ ἀγιότητι καὶ φιλοπτωχεῖα καὶ συγγραφικῇ δεξιότητι¹⁸⁹¹. Ἀριθμεῖται εἰς τοὺς μουσικούς τῆς ἐποχῆς τοῦ ὑπὸ τῶν συνταξάντων τὰ Προλεγόμενα τῆς *Μουσικῆς Βιβλιοθηκῆς*.

Δαμιανὸς Βατοπαϊδινός, μοναχὸς τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὁρει μὴς τοῦ Βατοπαϊδίου, ἐνθα καὶ ἔψαλλεν, ἀναδείξας ὡς ἄριστος μουσικοδιδάσκαλος σπουδαίους μαθητάς, ἐν οἷς διακρίνονται καὶ οἱ περιώνυμοι μουσικοὶ Παναγιώτης ὁ Χαλάτζογλος, Πρωτοψάλτης κατόπιν τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ Πέτρος Γλυκὺς ὁ Μπερεκέτης. Ἦμαρσε περὶ τὸ 1740 μ. Χ. Ἐμέλισεν ὁ Δαμιανὸς ὕμνους, κρατήματα, καλοφωνικούς εἰρμούς καὶ ἄλλα ἐκκλησιαστικὰ μέλη, ἅπερ ἐκ τῆς ἀρχαίας μεθοδου μετηνέχθησαν εἰς τὴν νέαν· προσέτι τὸ δίχορον « Ἀξιὸν ἐστιν » μετὰ τῶν κρατημάτων, κατὰ μίμησιν τοῦ ὁποίου ἐποίησε καὶ Πέτρος ὁ Μπερεκέτης τὸ λαμπρὸν δίχορον ὀκτάνηχον τῆς ἀρτοκλασίας « Θεοτόκε παρθέने ».

Παναγιώτης Χαλάτζογλος Πρωτοψάλτης τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, Βυζάντιος τὴν πατρίδα. Ἐδιδάχθη τὰς πρυκαταρχτικὰς γνώσεις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς παρὰ τινος μοναχοῦ Τραπεζουντίου, συγγενοῦς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, τοῦ ὡσαύτως ἐκ τῆς Ποντικῆς πόλεως ὀρμωμένου. Ἐπειδὴ δὲ διεκρίνετο ἐπὶ εὐφωνίᾳ καὶ πόθῳ πρὸς τελειοτέραν ἐκμάθησιν τῆς μουσικῆς, ὁ Παναγιώτης μετέβη εἰς τὴν ἐν Ἀγίῳ Ὁρει μονὴν τοῦ Βατοπαϊδίου ὅπως μαθητεύσῃ παρὰ τῷ ὀνομαστῷ μουσικῷ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης Δαμιανῷ, ἅτε δὴ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει μὴ ὑπαρχόντων τότε περιωνύμων ψαλμῶδων¹⁸⁹². Ἀκολούθως ἐκλήθη ὑπὸ τε τοῦ Πατριάρχου καὶ τῆς ἱερᾶς Συνόδου εἰς τὴν θέσιν τῆς πρωτοψαλτείας τῆς Μ. Ἐκκλη-

τινουπόλεως Ἑλληνικῆς σχολῆς. Καὶ ἕτερον χειρόγραφον ὅπερ ἀπέκειτο παρὰ τῷ ἔλλογιμῳ Ι. Βελούδη, προθύμως χορηγήσαντι τοῦτο πρὸς μελέτην τῷ Σάθᾳ.

1091) Ὅρα τὸν ὑπὸ Δ. Κλεόπα συνταχθέντα διεξοδικὸν βίον τοῦ Ἀνθίμου καὶ προταχθέντα τῆς ὑπ' αὐτοῦ συνταχθείσης ἐρμηνείας εἰς τοὺς ρν' ψαλμούς. — Ἱεροσολυμιάς, Πάλαμᾶ σ. φη καὶ ἐφεξῆς. — Σάθα Νεοελλ. Φιλολογία σ. 585.

1092) Ὅτι δὲ μετὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα ἐν Ἀγίῳ Ὁρει διεσώθη ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ ξενισμῶν, ὅσον ἐνῆν, ἄμικτος, δεικνυσὶν ἡ ἱστορία Παναγιώτου τοῦ Χαλάτζογλου, ὅστις εἰς Ἀγιον Ὁρος μετέβη πρὸς ἐκμάθησιν αὐτῆς (Ἄθως ἐν Κ|πόλει Μ. Ι' Γεδεών σ. 331).

σίας. Ὡς πρωτοψάλτης ἀνέδειξε πολλοὺς μαθητάς, παραδίδων τὰ μέλη τοῦ μὲν συντέμνων τινὰς μελωδίας τῶν θέσεων, τοῦ δὲ μεταβάλλων αὐτάς, εἰς τὸ ἡδονικὸν καὶ καλλωπιστικὸν ἀποβλέπων. Συνέγραψε μικρὸν ἐγχειρίδιον περὶ Μουσικῆς, ἐν ᾧ πραγματεύεται περὶ ρθορῶν, θέσεων κτλ. Ἐποίησε ποικίλα μουσουργήματα, ἐξ ὧν σώζονται καλοφωνικὸς εἰρμὸς «Ἐφριξε γῆ» εἰς ἦχον Πλ. Α' μετὰ τοῦ κρατήματος, ἕτερον κράτημα εἰς ἦχον Βαρὺν κατὰ τὸ Διατονικὸν γένος, καὶ ἄλλα. Ἀπέθανε τῷ 1748 κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς.

Πέτρος Γλυκὺς ὁ Μπερεκέτης ἐπωνυμούμενος, ὡς ἐκ τῆς τουρκικῆς λέξεως *μπερεκέ* (ἀφθονία), ἦν μετεχειρίζετο ὅτε ὑπὸ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἠρωτᾶτο, ἂν ἔχη καὶ ἄλλους εἰρμούς νὰ διδάξῃ Σύγχρονος Παναγιώτου τοῦ Χαλατζογλου καὶ Ἰωάννου Πρωτοψάλτου τοῦ Τραπεζούντιου, εἰς δὲ τῶν διαπρεπεστέρων μετὰ τὴν ἄλωσιν μελοποιῶν καὶ μουσικῶν. Τὴν μουσικὴν ἐδιδάχθη πρῶτον ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, τῇ Κωνσταντινουπόλει, καὶ εἶτα ἐν Ἀγίῳ Ὄρει παρὰ τῷ ὀνομαστῷ μουσικῷ Δαμιανῷ τῷ Βατοπαιδινῷ. Ὑπῆρξε πρῶτος ψάλτης ἐπὶ μακρὸν τοῦ ἐν Ὑψωμαθείοις Κων/πόλεως ναοῦ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου. Ἐμέλισε πολλὰ καὶ διάφορα ᾠσματα, διεκρίθη δὲ εἰς τὴν μέλιν τῶν Εἰρμῶν, ὑπερβαλὼν πρὸς τοῦτο πάντας τοὺς συγχρόνους αὐτοῦ, διὸ καὶ ὑπὸ τῶν μελωδῶν οἱ τοιοῦτοι εἰρμοὶ *Καλοφωνικοὶ* καλοῦνται ἕνεκα τῆς ἀπαρμιλλοῦ αὐτῶν γλυκύτητος, αὐτὸς δὲ ἐκλήθη πατὴρ τῶν *Καλοφωνικῶν Εἰρμῶν*. Ἐμέλισε τὸ δίχρον «Θεοτόκε παρθέने» μετὰ τοῦ κρατήματος, πολυελέους, δοξολογίας, ᾠσματικὰ ἔντεχνα, ἐν πασαπνοαρίῳ τοῦ ὀρθρου εἰς ἦχον Δ', κοινωνικὰ τῆς ἑβδομάδος, κοινωνικὰ τοῦ ἐνιαυτοῦ εἰς διαφόρους ἦχους, χερουδικά, καὶ τὰς καταβασίας τῆς Κυριακῆς πρὸ τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως. Τὰ μουσουργήματα τοῦ Μπερεκέτου εἰς τὴν νέαν μέθοδον μετενεχθέντα παρὰ τῶν τριῶν ἐκείνων διδασκάλων, ἐδημοσιεύθησαν εἰς διαφόρους Ἀνθολογίας. Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ πολλὰ ἀνέκδοτα. Ἐξῆς περὶ τὸ 1768 μ. Χ.

Ἰωάννης Τραπεζούντιος Πρωτοψάλτης τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἤκμασε περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, μαθητὴς γενόμενος Παναγιώτου τοῦ Χαλατζογλου καὶ ἀριστὸς ἀναδειχθεὶς μουσικός. Ὡς Λαμπαδάριος συνέβαλλε μετὰ τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ, ὃν διεδέξατο ἀκολουθῶς εἰς τὴν θέσιν τῆς πρωτοψαλτείας. Ἐστίλωσε τὸ ὕψος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας διὰ τῶν εἰρμολογικῶν αὐτοῦ μελῶν, τῶν κανόνων, καταβασίων, συντόμων καὶ ἀργοσυντόμων μαθημάτων. Παρατηρῶν δὲ τὴν πρὸς μετάδοσιν τῆς ψαλμωδίας παρεμβαλλομένην δυσκο-

λίαν ἔνεκα τοῦ γραφικοῦ συστήματος, προέτρεπε τοὺς συγχρόνους αὐτῷ μουσικοὺς ὅπως ἐξευρεθῇ σύστημα μουσικῆς γραφῆς ἀπλούστερον, μεθοδικώτερον καὶ στοιχειωδέστερον. Τῷ 1756 πατριαρχούντος Κυρίλλου τοῦ ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως προετράπη ὁ Ἰωάννης εἰς τὴν σύνθεσιν τῶν ᾠγῶν Πασαπνουαρίων, πολυελέων, δοξολογιῶν, χερουβικῶν καὶ κοινωνικῶν, τοῦ ἀλληλουαρίου καὶ ἄλλων, ἐν οἷς νὰ μεταχειρισθῇ τρόπον τοῦ γράφειν διάφορον τοῦ παλαιοῦ καὶ ἐπὶ τὸ ἐπεξηγηματικώτερον τείνοντα. Τὸν τρόπον τοῦτον μετεχειρίσθη ἔτι ἀπλούστερον καὶ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Πέτρος ὁ Πελοποννήσιος.

Ἰωακείμ Ρόδιος, ιερομόναχος, μαθητὴς Ἰωάννου τοῦ Τραπεζουντίου, μουσικὸς ἐπίσημος, ἀνθήσας περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Ἔχει μαθήματα εἰς τὸ Στιχηράριον καὶ Μαθηματάριον.

Ζαχαρίας πρωτοψάλτης Κυζίκου, ἀνεψιὸς Ἀνανίου τοῦ μητροπολίτου Κυζίκου, μαθητὴς δὲ Ἰωάννου τοῦ Τραπεζουντίου. ἤκμασε περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος.

Ἰωάσαφ Κουκουζέλης ὁ νεώτερος, ἤκμασε κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, μουσικὸς ἐκ τῶν ἀρίστων καὶ ἀμιμήτων καὶ καλλιγράφος τῆς μουσικῆς ἀπαράμιλλος. Ἐποίησε διάφορα ἐκκλησιαστικὰ μέλη, ἐν χερουβικόν «Νῦν αἱ δυνάμεις» εἰς ἦχον Πλ. Β' καὶ ἄλλα τινά. Ἀντέγραψε μετ' ἀκαταβλήτου φερεπονίας τὴν παλαιὰν Παπαδικὴν εἰς ὀγκωδέστατον τόμον, ἐν τῷ ὁποίῳ περιέχονται τὰ διάφορα σχήματα τῶν τροχῶν, τὸ κείμενον τοῦ Μεγάλου Ἰσοῦ τῆς Παπαδικῆς, ἡ Γραμματικὴ τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ Κοσμᾶ, καὶ ἄλλα ἀποσπάσματα θεωρίας διαφόρων ἐλλογίμων μουσικῶν, ὕμνοι βασιλικοὶ καὶ πατριαρχικοί, ὁ Ἀκάθιστος ὕμνος, τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως καὶ ἡ Κυριακὴ προσευχή. Ἐκ τῆς ἐγκυκλίου σειρᾶς τῆς μουσικῆς, ἐκτὸς τοῦ Εἰρμολογίου καὶ τοῦ συντόμου Στιχηραρίου ἐμπεριέχει σὺν τούτοις τὸ Κρατηματάριον, τὸ Οἰκηματάριον, τὴν Παπαδικὴν καὶ τὸ Μαθηματάριον μετὰ τῶν ἀναγραμματισμῶν. Ὁ Ἀλλάτιος μαρτυρεῖ περὶ τοῦ Εἰρμολογίου τοῦ Ἰωάσαφ, ἐπιγραφομένου ὡς ἐξῆς «Εἰρμολόγιον καθ' ὅλον τὸν ἐνιαυτόν, ὡς ψάλλεται ἐν Ἀγίῳ Ὁρει, διορθωθὲν ὀλίγον ὑπὸ τοῦ ταπεινοῦ ιερομονάχου Ἰωάσαφ Κουκουζέλη τοῦ νεωτέρου»¹⁰⁹³.

Νικόδημος Ἀγιορείτης, Νάξιος τὴν πατρίδα, ὁ τὸν μονήρη βίον διελθὼν ἐν Ἀθῶνι ἀνὴρ πολυμαθής, φιλοπονώτατος, καὶ κρᾶτιστος ὕμνογράφος. Περιῆλθε πολλὰς πόλεις καὶ ἐπεσκέφθη πολλὰς βιβλιοθήκας, ἰδίᾳ δὲ ἡσχολήθη μελετῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν

μονων και των κελλίων του Ἀγίου Ὁρους. Συνέγραψε πολλά συγγράμματα, ὧν τινὰ ἀνέκδοτα. Ἐκάλλυνε τοὺς ὕμνους καὶ τὰ ἐγκώμια τοῦ Ἐπιταφίου καὶ τοῦ Πάσχα¹⁰⁹⁴. Τυγχάνει διορθωτῆς πολλῶν ἁσματικῶν κανόνων καὶ ἰδίᾳ τῶν τοῦ Θεοτοκαρίου, ποιητῆς δὲ διαφόρων κανόνων, καὶ τῶν ἀκολουθιῶν εἰς τὸν νεομάρτυρα Κωνσταντῖνον τὸν Ὑδραῖον, μαρτυρήσαντα ἐν τῇ νήσῳ Ρόδῳ τῇ 14 νοεμβρίου τοῦ 1800, κατ' ἐπιτομὴν δὲ εἰς τὸν Ἡσαΐαν καὶ τὸν ἅγιον Κύριλλον (ἐκδοθεισῶν ὑπὸ Νικηφόρου τοῦ Χίου ἐν Λειμωναρίῳ) καὶ τῆς γλαφυρᾶς ἀκολουθίας εἰς τοὺς ἀγιορείτας ἀγίους ἄνδρας, ὧν ἡ μνήμη τελεῖται τὴν Α' κυριακὴν μετὰ τὴν τῶν ἁγίων Πάντων. Μετέστη πρὸς Κύριον ὁ Νικόδημος τῇ 1089¹⁰⁹⁵.

Δανιὴλ πρωτοψάλτης τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ὁ ἐκ Τυρνάβου τῆς Θεσσαλίας, μουσικὸς ἔξοχος, σεμνυνόμενος διὰ τε τὸ εὐφωνον αὐτοῦ καὶ τὸν εὐσχημον τοῦ ψάλλειν τρόπον, μαθητῆς ἐγένετο Παναγιώτου τοῦ Χαλατζογλου, συνέψαλλε δὲ μετὰ Ἰωάννου Τραπεζυντίου τοῦ Πρωτοψάλτου. Παρέδιδεν ὡς Λαμπαδάριος καὶ Πρωτοψάλτης τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ τὰ διάφορα μουσουργήματα ἀπαραλλάκτως ὡς ἐποιήθησαν παρὰ τῶν ποιητῶν αὐτῶν καὶ ὡς ἐδιδάχθη ταῦτα παρὰ τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἀλλοιώσεως· ὁ Δανιὴλ ἐδίδαξε καὶ εἰς τὴν Β' μετὰ τὴν ἄλωσιν Μουσικὴν Σχολὴν ἀντὶ 400 γρ. τὸ ἔτος¹⁰⁹⁶. Περὶ τοῦ μελοποιοῦ τούτου Χρύσανθος ὁ Προύσης λέγει τὰ ἐξῆς «Προτέρημα τοῦ Δανιὴλ εἶναι τὸ ἐμβριθὲς καὶ πλούσιον τῆς εὐρέσεως, διότι ὅταν ἔμβαιεν εἰς φθοράν, ἐπέμενε κατακόρως εἰς τὸ μέλος τῆς, ἐκεῖθεν ταχέως μὴ μεταβαίνων. Τοῦτο δὲ εἶναι μάλιστα τὸ ἀξιεπαινόν τοῦ μελοποιοῦ». Ἐμέλισεν ὕμνους, κρατήματα ἐκτεταμένα καὶ ἔντεχνα, δοξολογίαν εἰς ἦχον Βαρὺν ἐπτάφωνον, ἓνα πολυέλεον «Δοῦλοι Κύριον» εἰς ἦχον Δ', δέκα μελωδικώτατα μαθήματα τοῦ Μαθηματαρίου, τὰ εἰς ἦχον Α', Β' καὶ Γ' χερουδικά, κοινωνικά τῶν κυριακῶν μετὰ μετρίων κρατημάτων καὶ ὅλου τοῦ ἑνιαυτοῦ εἰς διαφόρους ἦχους, καὶ ἄλλα. Φίλος δὲ ὢν τοῦ περιωνύμου τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ Ζαχαρίου χανεντέ (μελωδοῦ), ἐδιδάχθη παρ'

1094) Νεοελληνικὴ Φιλολογία Σάβα σ. 625.

1095) Βιογραφίαν καλὴν τοῦ Νικοδήμου ἔγραψεν ὁ Ἰεραρίτης Ὀνούφριος καταχωρηθεῖσαν ὑπὸ Θ. Νικολαΐδου τοῦ Φιλαδελφεύς ἐν τῇ Συναξαριστῇ αὐτοῦ, σ. ια'—ιγ'.

1096) Ἀθανασίου Κομνηνοῦ Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, ἐκδιδόντος ἀρχιμ. Γερμανοῦ Ἀφρονίδου Σιναΐτου. 1870 σ. 555.

αὐτοῦ τὴν ἐξωτερικὴν μουσικὴν, ἀντιδιδάξας αὐτὸν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν μουσικὴν. Ἀπέθανε τῇ 23 δεκεμβρίου 1789.

Κυρίλλος Τήνου ἀρχιεπίσκοπος, πρότερον χρηματίσας ἱεράρχης τῆς ἐπαρχίας Γάνου καὶ Χώρας, διαπρεπὴς μουσικὸς καὶ μουσικολόγος. Ἐγεννήθη εἰς τὴν κατὰ τὴν Προποντίδα νῆσον τοῦ Μαρμαρᾶ, σύγχρονος δὲ ἦν Δανιὴλ τοῦ Πρωτοψάλτου, μεθ' οὗ καὶ συνέψαλλεν ἐνίοτε εἰς τὸν πατριαρχικὸν ναόν. Ἐγνώριζε πλὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, ἣν ἐδιδάχθη παρὰ Παναγιώτου τοῦ Χαλάτζογλου, καὶ τὴν Ἀραβοπερσικὴν. Ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ τινὰ μὲν ἐπιγράφονται «Κυρίλλου Γάνου καὶ Χώρας», τινὰ δὲ «Κυρίλλου πρῶην Τήνου». Ἐμέλisen ὁκτῶ χερουβικὰ κατὰ τοὺς ὁκτῶ ἤχους μετὰ κρατημάτων, κοινωνικὰ ἰσαριθμὰ τῶν κυριακῶν καὶ ἄλλα τοιαῦτα τῶν δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἑρτῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ. Συνέγραψε καὶ ἐγχειρίδιον περὶ Μουσικῆς, εἰς ὃ πραγματεύεται οὐ μόνον περὶ τῶν χαρακτήρων, τόνων, φθορῶν καὶ ἤχων τῆς ἡμετέρας μουσικῆς, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν φθόγγων καὶ τῶν ρυθμῶν τῆς ἀραβοπερσικῆς μουσικῆς. «Εἰσαγωγὴ μουσικῆς κατ' ἐρωταπόκρισιν εἰς ραοτέραν καταλήψιν τῶν μαθητιῶντων, ἥς ὁ λόγος περὶ τῶν ἀνιουσῶν ἢ κατιουσῶν φωνῶν σωματικῶν τε καὶ πνευματικῶν ἢ καθ' ἑαυτὰς, καὶ ἡ πρὸς ἀλλήλα ἐν τε συντάξει καὶ συνθέσει, καὶ περὶ τῶν λοιπῶν λεγομένων σημαδιῶν κατ' ἐτυμολογίαν ἤχων τε καὶ φθορῶν καὶ τινῶν ἄλλων παρεπομένων αὐτοῖς· πονηθεῖσα παρ' ἐμοῦ Κυρίλλου ἀρχιερέως Τήνου τοῦ Μαρμαρηνοῦ»¹⁰⁹⁷.

Ζαχαρίας ὁ Χανεντές, Βυζάντιος τὴν πατρίδα, φίλος καὶ σύγχρονος Δανιὴλ τοῦ Πρωτοψάλτου, παρ' οὗ ἐδιδάχθη καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν. Ἦν ἐγκρατέστατος τῆς ἀραβοπερσικῆς μουσικῆς καὶ ἀριστος μελοποιός. Εἰ καὶ ἐπηγγέλλετο τὸν χανεντέ καὶ οὐδέποτε τὸν ἱεροψάλτην, ἐμέλisen ὅμως καὶ μέλη ἐκκλησιαστικά, ἰδίᾳ δὲ λαμπροὺς καλοφωνικοὺς εἰρμούς οὓς καὶ ἐτόνισε διὰ τῆς ἡμετέρας παρρησιαντικῆς. Ἀσιατικὰ ἄσματα ἐμέλισε πολλὰ καὶ ἔντεχνα, ἐποίησε δὲ καὶ συλλογὴν τοιούτων ᾠσμάτων, ἅπερ κατὰ τέχνην καὶ ρυθμὸν εἰσιν ἀπαράμιλλα, ὥς καὶ συλλογὴν ἐλληνικῶν ᾠσμάτων. Τὴν συλλογὴν ταύτην ἣν ἐπέγραψεν *Εὐτέρπη* ὡκειοποιήθησαν, κατὰ τὴν γνώμην Κυριακοῦ τοῦ Φιλοζένους, μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἑτερομουσικοί, ἐξεδόθη δὲ ἐξηγηθεῖσα παρὰ Θεοδώρου τοῦ Φωκάως καὶ Σταυ-

1097) Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος. Μαυροκορδάτειος Βιβλιοθήκη ὑπὸ Ἀθ. Π. Κεραμέως. 1886 σ. 118.

ράκη τοῦ Χανεντέ, ἀλλ' οὐδαμοῦ ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ γνησίου ποιητοῦ Ζαχαρίου τοῦ χανεντέ (μελωδοῦ).

Ἰάκωβος πρωτοψάλτης τῆς Μ. Ἐκκλησίας. Πελοποννήσιος τὴν πατρίδα, λόγιος μουσικός, ὕμνογράφος, καὶ μελοποιὸς κάλλιστος, μαθητὴς Ἰωάννου Πρωτοψάλτου τοῦ Τραπεζουντίου, ἐγεννήθη δὲ περὶ τὸ 1740, ὅπερ εἰκάζομεν ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν Ρ' κώδικος τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, ἐν τῷ ὁποίῳ μνεῖα γίνεται ὅτι ὁ μουσικοδιδασκαλὸς οὗτος τῷ 1764 δομέστικος ὦν τοῦ δεξιοῦ χοροῦ ἐλάμβανεν ἐτήσιον μισθὸν 120 γρόσια, σιτιζόμενος πιθανῶς ἐν τοῖς πατριαρχείοις¹⁰⁹⁸. Ὁ Ἰάκωβος ἐφύλαττε πιστότατα τὸ σεμνοπρεπὲς ἐκκλησιαστικὸν ὄφος, ἐδίδαξε δὲ τὴν Παπαδικὴν καὶ τὸ Στιχηράριον εἰς τὴν τότε ὑπάρχουσαν μουσικὴν σχολήν¹⁰⁹⁹, διετέλεσε δ' ἅμα καὶ γραμματεὺς τοῦ πατριαρχικοῦ γραφείου. Ἐμέλισε τὸ ἄργον Δοξαστάριον μετὰ τῶν ἑνδεκα ἑωθινῶν, τῶν ἰδιομέλων τῶν Μεγάλων Ὠρῶν καὶ τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, περιέχον καὶ τὰ Δοξαστικά τῶν ἑσπερίων Ἀποστίχων ὅλου τοῦ ἐνικυτοῦ. Τὸ Δοξαστάριον ἢ Στιχηράριον τοῦ Ἰακώβου, εἰ καὶ συνετμήθη ἐκ τοῦ Παλαιοῦ Στιχηραρίου, ἐφύλαξεν ὁμως πάσας τὰς ἀρχαίας γραμμάς. Συνέταμε τὰ μεγάλα Κεκραγάρια Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ τὸν Πολυέλεον Δανιὴλ τοῦ Πρωτοψάλτου «Δοῦλοι Κύριον». Ἐμέλισεν ὁκτὼ δοξολογίας ἐντέχνους καὶ χειρουργικά, Πασαπνοάρια τῶν Αἰνῶν, τὸ «Νῦν αἰ δυνάμεις,» τὸ «Ἄγαπήσω σε Κύριε», ἀπολυτίκια, κοντάκια, ᾠδὰς καὶ ἐγκώμια εἰς Πατριάρχας. Ἐποίησε δύο ἄσματικούς κανόνας εἰς ἦχον Δ' καὶ τὸν μὲν πρὸς τὸ «Τριστάτας κραταιούς», τὸν δὲ πρὸς τὸ «Ἀνοίξω τὸ στόμα μου», καὶ πᾶσαν ἐν γένει τὴν ἀκολουθίαν τῆς μεγαλομάρτυρος Εὐφημίας (11 ἰουλίου), τύποις ἐκδοθεῖσαν ἐν τοῖς πατριαρχείοις τὸ πρῶτον τῷ 1804 ἐπὶ τῆς πατριαρχείας Γρηγορίου τοῦ Ε'. Κυριακὸς ὁ Φιλοξένης λέγει¹¹⁰⁰ ὅτι ὁ Ἰάκωβος πρῶτος ὑπῆρξεν εἰς τὸ κατὰ

1098) Πλὴν δὲ τούτων ἐδίδοντο κατὰ τὰς ἐν τῷ αὐτῷ κώδεκι σημειώσεις τὸ Μ. Πάσχα γρ. «24 τῷ διδασκάλῳ πρωτοψάλτῃ διὰ τὴν Τσόχαν καὶ ψωμί του—12 τῷ διδασκάλῳ λαμπαδαρίῳ διὰ τὴν τσόχαν του» (Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, ἐν Κ[α]π[ο]λίει Ἔτος Η' ἀριθ. 4, σ. 36).

1099) «Σχολεῖον μουσικῆς συνεκροτήθη ὑπεσχέθησαν τῷ Πρωτοψάλτῃ Δανιὴλ γρ. 400 τὸν χρόνον διὰ νὰ παραδίδῃ μαθηματάρι, προσετάγησαν καὶ ὁ λαμπαδάριος Πέτρος καὶ ὁ δομέστικος τοῦ δεξιῦ χοροῦ Γεωργίου νὰ παραδίδουν παπαδικὴν καὶ στιχηράρι» (Ἀθανασίου Ὑψηλάντου Κομνηνοῦ, Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, ἐκδιδόντος ἀρχιμ. Γερμανοῦ Ἀφθονίδου Σιναιΐτου. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1870 σ. 555).

1100) Θεωρητικὸν Στοιχειῶδες τῆς Μουσικῆς, σ. 202

νόημα μελοποιεῖν, ὃν ἐμιμήθησαν καὶ οἱ μετὰ ταῦτα μουσικοδιδάσκαλοι· καὶ ἐκ τῶν μεταγενεστέρων δὲ ὅσοι θέλουσι νὰ ἀναδειχθῶσιν ἄριστοι, αὐτὸν ἰχνηλατοῦσιν». Ἐπειδὴ δὲ ἦν ἄριστος γραμματικός, τῇ προτροπῇ τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε', ἐπιθεωρήσας διώρθωσε τὰ εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς βίβλους παρεισφρήσαντα κατὰ καιροὺς λάθη, ἀβλεψία τυπογραφικῇ. Περὶ τοῦ Ἰακώβου διηγοῦνται ὅτι πολλάκις διὰ νὰ διατηρήσῃ τὴν ἔννοιαν λέξεων τινων τῶν Τροπαρίων εἰς τὰ Προσόμοια δὲν ἐτήρει τὸν οἰκεῖον ρυθμόν, ἐφ' ᾧ περ καὶ Πέτρος ὁ Βυζάντιος, Λαμπαδάριος τότε ὢν, ἡγανάκτει μεγάλως. Ὡς Πρωτοψάλτης ὁ Ἰακώβος ἐπολέμησε σπουδαίως τὸ μεταρρυθμιστικὸν σύστημα Ἀγαπίου τοῦ Παλλιερίου¹¹⁰¹ καὶ τὴν εὐρωπαϊκὴν παρασημαντικὴν αὐτοῦ. Ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 326 κώδικος τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου μαρτυροῦμεν ὅτι ὁ Ἰακώβος ἐλάβανε 600 γρόσια ἐτησίως καὶ 400 διὰ νὰ διδάσκῃ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν οὗς ἀν' ἐγκρίνη ὁ ἴδιος καὶ συστήσῃ αὐτῷ ὁ Πατριάρχης καὶ ἡ Σύνοδος.

Μελέτιος Σιναιτῆς ὁ Κρής, ἤκμασε τῷ 1770, διδάσκαλος γενόμενος Γεωργίου τοῦ Κρητός. Ἐμελούργησε Πολυελέους, Δοξολο-

1101) Ὁ Ἀγάπιος ἐγεννήθη ἐν Χίῳ περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἀπέθανε δὲ τῷ 1815 ἐν Βουκουρεστίῳ. Ἦτο κάτοχος τῆς τετραφώνου μουσικῆς τῆς δύσεως, ἐν μέρει δὲ καὶ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Θέλων δὲ νὰ ἀπλοποιήσῃ τὴν ἐν χρήσει τότε πολυσύνθετον μουσικὴν σημειογραφίαν συνέταξεν Ἐγχειρίδιον Μουσικὸν διὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς σημειογραφίας καὶ ἤρξατο διδάσκειν τὸ σύστημα αὐτοῦ. Παραγενόμενος δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν, παρέστησεν εἰς τὴν Μ. Ἐκκλησίαν τὰς τῆς γραφῆς ἑλλείψεις (οὐχὶ δὲ καὶ τῆς τέχνης) καὶ ἔπεισε τὸν ἐθνομάρτυρα Γρηγόριον τὸ Ε' καὶ τὴν περὶ Αὐτὸν Ἱερὰν Σύνοδον ὅτι συμφέρει τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς μουσικοῖς νὰ διδασκῶσι τὸ σύστημα αὐτοῦ, περιλαμβάνον μόνον τὰ προτερήματα οὐχὶ δὲ καὶ τὰς ἑλλείψεις τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς, καὶ ὅπερ ἦ ν' ἀσπασθῶσι καὶ κατ' αὐτὸ μεταγράψωσι τὰ ἐκκλησιαστικὰ μέλη ἣ νὰ ἐφεύρωσιν οἱ μουσικοὶ ἄλλο νεώτερον γραφικὸν σύστημα διορθοῦντες τὸ τότε ἐν χρήσει. Πράγματι ἐδίδαξεν ὁ Ἀγάπιος ἐν τοῖς πατριαρχείοις τὸ σύστημα αὐτοῦ διὰ τῆς Εὐρωπαϊκῆς σημειογραφίας, ἐπὶ τέλους δὲ κατεῖδε τὸ δίκαιον τῶν σοφῶν παρατηρήσεων τοῦ διαπρεποῦς ἐπὶ παιδείᾳ καὶ μουσικῇ ἐμπειρία Πρωτοψάλτου Ἰακώβου καὶ ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ἑσπερίαν διὰ νὰ ἐκμάθῃ ἐντελέστερον τὴν τῶν Εὐρωπαίων μουσικὴν. Ἀρκούντως καταρτισθεὶς ἐν Εὐρώπῃ μετέβη διὰ νὰ διδάξῃ τὸ σύστημα αὐτοῦ εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος, ἐκεῖθεν εἰς Ἐφεσον, κατόπιν εἰς Κωνσταντινούπολιν, μεταχειριζόμενος ἐν τῇ περιτάσει ταύτῃ εἰς τὸ γραφικὸν σύστημα αὐτοῦ τὸ Ἀλφάβητον. Ἀποτυχὼν δὲ καὶ πάλιν διὰ τὸ ἄκαρπον τοῦ συστήματος, ἀπῆλθεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μεταβὰς εἰς Βλαχίαν, ἔνθα καὶ ἐτελεύτησεν. Ἴδε περὶ τοῦ Ἀγαπίου καὶ Μίγα Θεωρητικὸν Χρυσάνθου, Μέρους Β' § 78.

γίας, Πασαπνοάρια ἀργὰ τοῦ ὄρθρου, Εἰρμούς καλοφωνικούς, Ἀλληλουάριον ἀργὸν εἰς ἤχον Βαρὺν, μαθήματα τοῦ Μαθηματαρίου, Οἰκηματαρίου, Κρατηματαρίου καὶ ἄλλα τινά, ἐξ ὧν τὰ πλεῖστά εἰσιν ἐκδομένα καὶ εἰς τὴν νέαν μέθοδον ἐπεξηγημένα.

Γεώργιος ὁ Κρῆς, περιώνυμος μουσικὸς καὶ μελοποιός, οὐδαμῶς ἐξασκήσας τὸ τοῦ ἱεροψάλτου ἐπάγγελμα, ἀλλὰ πάντοτε διατελέσας διδάσκων τὴν ψαλμωδίαν. Μαθητὴς ἐγένετο Μελετίου τοῦ Σιναΐτου καὶ Ἰακώβου τοῦ Πρωτοψάλτου, οὓς ὑπερέβη εἰς τὸ ἀναλυτικῶς γράφειν τὰ μουσουργήματα. Ἐμουσούργησε χερουβικά, κοινωνικά ἔντεχνα εἰς διαφόρους τοῦ ἐνιαυτοῦ ἑορτὰς κατὰ διαφόρους ἤχους, ἐτόνισε τὰ στιχὰ ἰδιόμελα τοῦ Πάσχα ἥτοι τὰ ἐσπέρια τοῦ Β' ἤχου κατὰ τὸ ἀνάμικτον εἶδος, τὸν εἰς ἤχον Βαρὺν ἔντεχνον πολυέλεον «Λόγον ἀγαθόν», τὸ ἐπικήδειον ᾄσμα «Μετὰ τῶν ἁγίων ἀνάπαυσον» εἰς ἤχον Πλ. Δ', ὅπερ ψάλλεται ἀντὶ τοῦ «Θρηνῶ καὶ ὀδύρμαι», τὸ εἰς σύντομον εἰρμολογικὸν μέλος «Μακάριος ἀνὴρ», τὸ ἀργὸν *Δύναμις* τοῦ Τρισαγίου ὕμνου, τὸν Καλοφωνικὸν Εἰρμόν «Τὴν δέησίν μου δέξαι τὴν πενιχράν» μετὰ ἐκτενεστάτου κρατήματος καὶ τοῦ ἐπιλόγου ἢ ἐπιφωνήματος «Ροὴν μου τῶν δακρύων» καὶ ἄλλα, μετενεχθέντα ἐκ τῆς ἀρχαίας εἰς τὴν νέαν μέθοδον. Ἐγραψε καὶ τὸ Ἀργὸν Στιχηράριον Ἰακώβου τοῦ Πρωτοψάλτου, διότι συνήθως ὁ Ἰακώβος ἐψάλλε οἶονεὶ ὑπαγορεύων τὰ ποιήματα αὐτοῦ, ὁ δὲ Κρῆς ἔγραφεν ἀκριβῶς τὸ μέλος καὶ τὴν μελωδικὴν γραμμὴν ἐκχύστης μουσικῆς θέσεως. Ὁ Γεωργιος Κρῆς ἐδίδαξε τὴν μουσικὴν ἐν τῇ ἐν Φαναρίῳ Κωνσταντινουπόλεως ἀλληλοδιδασκτικῇ λεγομένῃ σχολῇ, ἐν Χίῳ καὶ ἐν Κυδωνίαις, ἀνέδειξε δὲ διακεκριμένους μαθητάς, ὡς Γρηγόριον τὸν Πρωτοψάλτην, Χουρμούζιον τὸν Χαρτοφύλακα, Ἀντώνιον τὸν Λαμπαδάριον, Ἀπόστολον τὸν Κρουστάλαν, Ἀθανάσιον τὸν Σελευκείας, Πέτρον τὸν Ἐφέσιον, Κωνσταντῖνον τὸν Πρωτοψάλτην, Πέτρον τὸν Ἀγιοταφίτην, Εὐτύχιον Γεωργίου τὸν Οὐγουρλοῦν, Θεόδωρον τὸν Φωκαέα, Ζωφερίου τὸν Ζαφειρόπουλον καὶ ἄλλους. Αὐτὸς πρῶτος ἐδίδαξε τὸν ἀναλελυμένον καὶ ἐξηγηματικὸν τρόπον τοῦ γράφειν πάσας τὰς μελωδικὰς γραμμὰς διὰ μόνων τῶν χαρακτῆρων τῆς ποσότητος καὶ ἀνεῦ τῶν ἱερογλυφικῶν μεγάλων σημαδιῶν. Ἐντεῦθεν ἐμορφώθη κατόπιν ἡ νέα γραφικὴ μέθοδος τῆς μουσικῆς ὑπὸ Γρηγορίου, Χουρμούζιου καὶ Χρυσάνθου. Ὑπὸ τῶν ρηθέντων τριῶν μουσικῶν προσεκλήθη ὁ Γεώργιος Κρῆς διὰ νὰ συνεργασθῇ μετ' αὐτῶν, ἀλλ' ὁ θάνατος προλαβὼν τὸν ἀφῆρπασεν ἐν Κυδωνίαις τῷ 1816.

Μανουὴλ Βυζάντιος, Πρωτοψάλτης τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, μουσικὸς ἐμπειρότατος, μαθητὴς γενόμενος Ἰακώβου τοῦ Πρω-

τοψάλτου καὶ Γεωργίου τοῦ Κρητός. Ἐχρησίμευσεν ὡς ὁδηγὸς εἰς τὸ μελοποιεῖν τὰ ἀνάμικτα καὶ εἰρμολογικὰ μέλη καὶ τὰ σύντομα μελοποιήματα. Ἐκτὸς πολλῶν μαθημάτων τοῦ Μαθηματαρίου ἐμελούργησε τὰ κατ' ἤχον ἀντίφωνα κατὰ τὸ μικτὸν εἶδος, συντόμους Δοξολογίας εἰς διαφόρους ἤχους, τὰς στιχολογίας τῶν κεκραγαρίων τῶν ὁκτῶ ἤχων, τοὺς Μακαρισμοὺς τοῦ Βαρέως ἤχου καὶ τοῦ Πρωτοβαρέως, τρεῖς σειρὰς Χερουβικὰ ἔντεχνα, δύο Κοινωνικὰ τὸ «Σωτηρίαν εἰργάσω» καὶ τὸ «Μακάριοι οὓς ἐξελέξω». Ἐποίησε τὴν κατ' ἀγωγὴν στιχολογίαν τῶν Μεγαλυναρίων τῆς Ὑπαπαντῆς, συνέτεμε τεχνικώτατα τὸ μέγιστον «Μακάριος ἄνθρωπος» Πέτρου Λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου, συνέγραψε δὲ καὶ συλλογὴν τῶν ἰδιομέλων μετὰ διαφόρων κοντακιῶν καὶ ἀπολυτικίων κατὰ τὸ ὕψος τῆς Μ. Ἐκκλησίας. Ἀπέθανεν ὁ Μανουὴλ κατὰ ἰούνιον τοῦ 1819.

Σταυράκης Β' δομέστικος τῆς Μ. Ἐκκλησίας ἐπὶ τῆς πρωτοψαλτείας τοῦ Μανουὴλ, μαθητὴς δὲ Γεωργίου τοῦ Κρητός. Οὗτος, ὡς φονεύσας τὴν ὑπέρτεριαν αὐτοῦ διὰ γρονθοκοπήματος, ἐπαύθη ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου ἐκ τῆς θέσεως αὐτοῦ. Προσκληθεὶς δὲ ὡς πρωτοψάλτης τῆς ἐν Ταταούλοις ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Δημητρίου μετὰ ζήλου ὑπηρέτησεν ἐπὶ ὅλην εἰκοσαετίαν αὐτόθι, καὶ ἐπὶ εἰκοσαετίαν ἀκολούθως ἐν τῷ ἐν Μεγάλῳ Ρεύματι ἱερῷ ναῷ τῶν Ταξιάρχων. Ἀπέθανε δὲ ἐν λιπαρῷ γήρατι καταλιπὼν καλλίστους γόνους. Ἐποίησε διάφορα μουσουργήματα μαρτυροῦντα μουσικὴν δεξιότητα.

Πέτρος ὁ Πελοποννήσιος, Λαμπαδάριος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, μουσικὸς ἔξοχος, μελοποιὸς θαυμασίος καὶ μουσικοδιδάσκαλος ἄριστος, θαυμαζόμενος παρὰ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ διὰ τὴν ἔξοχον ἀντίληψίν του. Διηγοῦνται ὅτι ἡδύνατο ἀπαξ ἀκούων μουσουργημάτων νὰ τὸ διαφυλάξῃ πιστότατα διὰ τῆς γραφῆς, ἐφ' ὧπερ καὶ *χρσιῶ* (κλέπτῃς) Πέτρος ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν ἐκαλεῖτο. Εὐμάθητευσεν παιδιόθεν ἐν Σμύρνῃ παρὰ τινὶ ἱερομονάχῳ μουσικῷ, εἴτα ἀφικόμενος εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀκουστῆς ἐγένετο τοῦ Πρωτοψάλτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας Ἰωάννου τοῦ Τραπεζουντίου, μεθ' οὗ καὶ συνέψαλλεν ἐν τῇ Μ. Ἐκκλησίᾳ ὡς β' Δομέστικος. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου, Πρωτοψάλτου διορισθέντος τοῦ Δανιήλ, ὁ Πέτρος προσεκλήθη οὐχὶ κατὰ τὴν τάξιν εἰς τὴν θέσιν τοῦ α' Δομεστίκου, ἀλλ' εἰς τὴν τῆς λαμπαδαρείας, β' δὲ Δομέστικος διωρίσθη Πέτρος ὁ Βυζάντιος. Ὁ Λαμπαδάριος Πέτρος ἀπέθανε προῶρως ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ ἀφαρπασθεὶς· ἀνέδειξε δὲ πλείστους μαθητάς, ἐν οἷς, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Fetis, ἐδίδαξε τὴν τουρκικὴν μουσικὴν, καὶ δὴ εἰς τὸν

ἄριστον κάτοχον αὐτῆς τὸν Antoine Murat, διερμηνέα τῆς πρωσσικῆς πρεσβείας ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐδίδαξε τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν μουσικὴν καὶ εἰς τὴν Β' μετὰ τὴν ἄλωσιν Μουσικὴν Σχολὴν (Παπαδικὴν καὶ Στιχηράριον)¹¹⁰². Ὁ Πελοποννήσιος θεωρεῖται ὁ εὐεργετήσας καὶ τὴν Ἀρμενικὴν Μουσικὴν, ὅτε διδάξας εἰς τὸν Πρωτοψάλτην τοῦ ἐν Κοντοσκαλίῳ ἄρμενικοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ Τερετζοῦν Χαμπαρτζοῦν τὸν τρόπον τῆς γραφῆς τῶν μουσικῶν μελῶν, μεταχειρισθεὶς πρὸς τοῦτο μέθοδον παραλλαγῆς τῶν φθόγγων τῆς μουσικῆς κλίμακος διὰ τῶν σημείων τῆς μαρτυρικῆς ποιότητος τῶν τριῶν γενῶν τῆς ἡμετέρας μουσικῆς τῆς ἀρχαίας μεθόδου¹¹⁰³.

Ὑπὸ τοῦ Πέτρου ἐμελουργήθη ἅπασα ἡ σειρὰ τῶν ἐγκυκλίων μουσικῶν μαθημάτων, ἥτοι τὸ Σύντομον Στιχηράριον, τὸ Εἰρμολόγιον, τὸ Κρατηματάριον, τὸ Οἰκηματάριον, τὸ Ἀργὸν Στιχηράριον, ἡ Παπαδική, τὸ Μαθηματάριον κατ'ἀναγραμματισμούς, καὶ ἄλλα ἀναριθμητά· συνύφανε δηλ. μελοποιήσας δύο Ἀναστασιματάρια, ἀργὸν καὶ σύντομον, Εἰρμολόγιον καταβασίων, καὶ Δοξαστάριον ἥτοι τὸ Νέον ἢ Σύντομον στιχηράριον. Ἐποίησε τρεῖς σειρὰς χερουβικὰ ἀργὰ καὶ μίαν σύντομον, τρεῖς σειρὰς κοινωνικὰ τῶν κυριακῶν καὶ μίαν σειρὰν κοινωνικὰ τῆς ἐβδομάδος καὶ ἄλλα χερουβικὰ καὶ κοινωνικὰ εἰς τὰς δεσποτικὰς καὶ θεομητορικὰς ἐορτὰς κατὰ τοὺς ὁκτώ ἤχους, εὐλογητάρια ἀργὰ, σύντομα καὶ συντομώτερα, πολυελέους, δοξολογίας συντόμους καὶ ἀργοσυντόμους εἰς διαφόρους ἤχους, πασαπνοάρια ἀργὰ τοῦ ὄρθρου, ἐξ ὧν τρία εἰς ἤχον Πλ. Β', εἰρμούς καλοφωνικούς, κρατήματα, καὶ ἄλλα διάφορα μουσουργήματα ψαλλόμενα εἰς τοὺς μικροὺς καὶ μεγάλους ἐσπερινούς, εἰς τὰς παννυχίδας, εἰς τὸν ὄρθρον τῶν διαφόρων ἐορτῶν, εἰς τὰς λειτουργίας τοῦ Χρυσοστόμου, Βασιλείου καὶ τῶν Προηγιασμένων, καὶ εἰς ἄλλας τελετάς, οἷον εἰς κηδεῖας, χειροτονίας, εἰς τὸ βάπτισμα, τὸν γάμον, τὸ εὐχέλαιον κτλ. Ἐμέλισε δὲ καὶ στίχους πολιτικούς κατὰ τὰ μακάμια τῶν Ὀθωμανῶν καὶ τοὺς ρυθμούς αὐτῶν. Ἠρμήνευσεν εἰς τὴν μέθοδον αὐτοῦ πολλῶν ἀρχαίων μουσικοδιδασκάλων μαθήματα, οἷον τὰ μεγάλα κεκραγάρια Ἰωάννου τοῦ Ἀχμασκηνοῦ, τὰ μεγάλα ἐωθινὰ Ἰωάννου τοῦ Γλυκέως. τὰ μεγάλα

1102) Ἀθανασίου Κομνηνοῦ Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν ἐκδιδόντος ἀρχιμ. Γερμανοῦ Ἀφθονίδου Σιναΐτου. Ἐν Κωνσταντινουπόλει, 1870 σ. 555.

1103) Τὴν τῆς μουσικῆς παραλλαγῆς ἐρμηνείαν διαφυλάττουσιν οἱ Ἀρμένιοι ὡς πολῦτιμον κτῆμα εἰς τὸ ἐν Κοντοσκαλίῳ ἄρμενικὸν πατριαρχεῖον. Διὰ τῶν εἰρημένων μαρτυριῶν καταγίνονται κατὰ διαδοχὴν οἱ μαθηταὶ τοῦ Χαμπαρτζοῦν εἰς τὸ ἀπαρτίσαι ἐθνικὴν μουσικὴν γραφὴν.

Ἀνοιξαντάρια διαφόρων ποιητῶν, ἀργά τινα πασαπνοάρια τοῦ ὄρθρου, τὸ «Ἄνωθεν οἱ προφῆται» καὶ ἄλλα τινὰ τοῦ Οἰκηματαρίου καὶ Μαθηματαρίου μαθήματα. Ταῦτα πάντα ἐποίησεν ὁ Πέτρος, Λαμπαδάριος ὢν τῆς Μ. Ἐκκλησίας.

Περὶ τοῦ διαπρεποῦς τούτου μουσικοῦ, ὅστις ἀνώτερος ἐδείχθη πάντων τῶν ἐξέχων μουσικοδιδασκάλων τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ὑπάρχουσι πολλὰ ἀνέκδοτα ἱστορικά, ἅπερ διέσωσεν ἡμῖν ὁ πολὺκλαυστος μουσικολόγος ἱερεὺς Κυριακὸς ὁ Φιλοξένης ἐν τῷ ἀνεκδότῳ αὐτοῦ Λεξικῷ τῶν ἐνδόξων Μουσικῶν, ἐξ οὗ καὶ ἡμεῖς μεταγράφομεν τὰ σπουδαιότερα, μὴ τηροῦντες τὸ τοῦ ἐκείνου γλωσσικὸν ἰδίωμα, ἅτε κοινότατον ὄν καὶ πλουσιῶς χυδαῖζον.

Α'. Ὑπὸ τῶν ἐγκρατῶν τῆς ἀραβοπερσικῆς μουσικῆς ὁ Πέτρος ἐκαλεῖτο καὶ ἐκρυπτετο *Χότζας* (διδάσκαλος), καὶ ἐκ κοινῆς συμφωνίας οὐδὲν ὑπ' αὐτῶν ποίημα ἐμουσουργεῖτο ἄνευ τῆς ἀδείας αὐτοῦ, διότι ὅ,τι ἐκείνοι ἐπὶ μακρὸν μοχθοῦντες ἐμέλιζον, αὐτὸς ἅπαξ ἀκούων ψαλλόμενον εἶχε τὴν δεξιότητα ἀμέσως διὰ τῆς ὀξείας αὐτοῦ ἀντιλήψεως νὰ τὸ ὑποκλέπτῃ διὰ τῆς μουσικῆς γραφῆς καὶ καλλωπίζων νὰ τὸ παραδίδῃ εἰς αὐτὸν τὸν μελοποιήσαντα ὡς νεοφανὲς δῆθεν ποίημα αὐτοῦ. Ἔνεκα δὲ τῆς ἀπαρμιλλοῦ ταύτης ἀντιλήψεως καὶ μιμήσεώς του διέσωσέ ποτε καὶ τὴν ὑπόληψιν τῶν Ὀθωμανῶν τοῦ παλατίου μουσικῶν. Καὶ ἰδοὺ πως. Τῷ 1770 ἀφίκοντο ἐκ Περσίας εἰς Κωνσταντινούπολιν τρεῖς Ὀθωμανοὶ χανεντέδες φέροντες ἐν νέον καὶ ἀνέκδοτον ἄσμα αὐτῶν, ὅπερ ἐπὶ μακρὸν χρόνον συντάξαντες, προὔτιθεντο νὰ ψάλωσι τὸ πρῶτον ἐνώπιον τοῦ Σουλτάνου τὴν ἡμέραν τοῦ Βαΐραμίου. Τοῦτο ἐθεώρουν ὡς προσβολὴν καὶ ἐδυσθύμουν οἱ αὐλικοὶ μουσικοὶ καὶ πάντες οἱ ἔμπειροὶ μουσικοὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τέλος ἀπεφάσισαν νὰ ζητήσωσι τὰς περὶ τούτου ὁδηγίας τοῦ περὶ νόμου μουσικοῦ Πέτρου. Τῇ συμβουλῇ δὲ τοῦ ὁμογενοῦς μουσικοδιδασκάλου τὸ ἄσμα κατεσχέθη διὰ τοῦ ἀκολουθίου τεχνάσματος: Τοὺς τρεῖς ξένους μουσικοὺς προσεκάλεσαν εἰς γεῦμα οἱ δερβισίδες τοῦ ἐν Πέραν Τεκκὲ (μοναστηρίου), οἵτινες ἀφ' οὗ διηρέθησαν εἰς τρεῖς τάξεις κατὰ τοὺς ἑαυτῶν βαθμούς, πρῶτον ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τῶν ξένων ἡ μία τάξις, ἡ προσφέρουσα δῆθεν τὸ γεῦμα, ἥτις ἀφοῦ συνειθύμνησε παρεκάλεσε τοὺς ἐκ Περσίας μουσικοὺς νὰ τραγώδησῃσι κατ' ἀρχὰς μὲν ἐκ τῶν συνήθων ἁσμάτων μετὰ τῶν μουσικῶν ὀργάνων, εἶτα δὲ καὶ τὸ ἄσμα, ὅπερ ἔμελλον νὰ ψάλωσι κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ Βαΐραμίου ἐνώπιον τοῦ Σουλτάνου. Ἡ παράκλησις τῶν δερβισίδων εἰσηκούσθη, ὁ δὲ Πέτρος ἐν καταλλήλῳ θέσει διαμένων κεκριμμένος ὑπέκλεπτε διὰ τῆς μουσικῆς γραφῆς τὸ ἄσμα. Ἀλληλοδιαδόχως παρέστησαν ἐν τῷ γεύματι

καὶ οἱ ἀποτελοῦντες τὴν δευτέραν καὶ τρίτην τάξιν τῶν Δερβίσιδων, οἱ δὲ μελωδοὶ πρὸς εὐχαρίστησιν αὐτῶν ἐπανελάμβανον τὸ ᾄσμα· οὕτω λοιπὸν τὸ ᾄσμα ἐψάλη τρίς, ὃ δὲ Πέτρος, ἀφοῦ ἐκαλλώπισε τοῦτο καὶ ἔγραψεν ἐπὶ τοῦ χάρτου, εἶτα ἐφαίνετο ἐρχόμενος ἐκ τοῦ προαυλίου τοῦ Τεκκέ πρὸς τὸ μέρος τοῦ συμποσίου. Πάντες οἱ συνδαιτυμόνες Δερβίσιδες προεξάνεστησαν πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ Πέτρου λέγοντες «Χότζα γκελίος» (ὁ διδάσκαλος ἔρχεται)· ἀμέσως δὲ τὸν μὲν Πέτρον συνέστησαν πρὸς τοὺς τρεῖς ξένους μουσικούς ὡς τὸν ἀριστον μουσικόν, τοὺς δὲ ξένους πρὸς τὸν Πέτρον ὡς ἐξόχους μουσικούς καὶ ψάλλοντας ᾄσματι αὐτῶν ἀμίμητον. Ἀφοῦ δὲ ἐψάλη καὶ πάλιν τὸ ᾄσμα ὑπὸ τῶν ξένων μουσικῶν πρὸς εὐχαρίστησιν καὶ τοῦ ρωμαίου διδασκάλου τῶν Δερβίσιδων, ὁ Πέτρος παρετήρησε μετὰ σοβαρότητος αὐτοῖς ὅτι τὸ ψαλὲν εἶναι μελοποίημα αὐτοῦ, καὶ ὅτι τοῦτο μαθητὴς τις αὐτοῦ ἐκ τῶν διεσπαρμένων εἰς Ἀραβίαν καὶ Περσίαν ἐδίδαξε πρὸς αὐτοὺς ἀναμφιβόλως οὐχὶ ἐντελῶς καὶ ἀκριβῶς. Ἐπὶ τούτῳ οἱ ξένοι μουσικοὶ ἐταράχθησαν ἰσχυριζόμενοι ὅτι τὸ μουσούργημα εἶναι ἔργον αὐτῶν, ὅτι πρὸς σύνθεσιν αὐτοῦ μεγάλως ἐμόχθησαν, καὶ ὅτι ἀφίκοντο εἰς Κωνσταντινοῦπολιν ὅπως ψάλωσιν αὐτὸ τὸ πρῶτον ἤδη ἐνώπιον τοῦ Σουλτάνου κατὰ τὸ Βαϊράμιον· ὁ δὲ Πέτρος ἐξήγαγεν ἐκ τοῦ θυλακίου του τὸ ᾄσμα καὶ ἔψαλεν αὐτὸ κεκαλλωπισμένον πρὸς πανδουρίδα. Σοβαρὰ δὲ ἐπὶ τέλους λογομαχία συνήφθη μεταξύ αὐτῶν, καθ' ἣν, εἰς τῶν ξένων μελωδῶν κατήραυσεν ἐν παραφύρῃ ὀργῇ τὴν πανδουρίδα τοῦ Πέτρου, ἕτερος δὲ ἐξ αὐτῶν γινώσκων ὅτι οἱ Γραικοὶ ἔχουσι γραπτὴν μουσικὴν ἐνόησε τὸν δόλον καὶ ὥρμησε νὰ φονεύσῃ τὸν Πέτρον διὰ τοῦ ἐγχειριδίου του. Ἐκ τοῦ τολμήματος τούτου ἐπωφεληθέντες οἱ Δερβίσιδες ἔδησαν τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας τῶν τριῶν μελωδῶν καὶ τοὺς ἐφυλάκισαν εἰς τὸ μέρος τοῦ Τεκκέ, ἀφοῦ προηγουμένως τοὺς ἐνέπτυσαν καὶ τοὺς ἐξύβρισαν. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐξωρίσθησαν οἱ ξένοι μελωδοὶ ὡς ἀγύρται, καὶ οὕτω διεσώθη ἡ υπόληψις καὶ ἀξιοπρέπεια τῶν μελωδῶν τῆς K/πόλεως. Ταῦτα ἐνέπλησαν χαρὰς τοὺς αὐλικοὺς μουσικούς, οἱ δὲ Δερβίσιδες εἰς ἐνδειξιν εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν Πέτρον ἐνέγραψαν τὸ ὄνομα αὐτοῦ «Χιρσίζ Πέτρος» εἰς τὸ ἱερὸν δελτίον τῆς παρουσίας τῶν ἐνδοξῶν αὐτῶν σέχιδων¹¹⁰⁴.

Β'. Ὡς ἐκ τοῦ προεκτεθέντος ἱστορικοῦ, ἡ φήμη τοῦ Πέτρου ἔφθασεν εἰς τὰς ἀκοὰς τοῦ φιλομουσοτάτου Σουλτάνου Χαμίτ τοῦ Α', ὅστις καὶ διέταξεν ὅπως ἐλευθέρως εἰσέρχεται ὁ ἔξοχος μουσικὸς εἰς τὰ ἀ-

* 1104) Τὸ ὄνομα τοῦ Πέτρου σώζεται ἄχρι τοῦ νῦν εἰς τὸν ἐν Πέραν K/πόλεως Τεκκὲν ἐπὶ τοῦ παρὰ τὴν ἐσωτέραν πόλιν κειμένου δευτέρου μαυσωλείου.

νάκτορα. Ἀλλὰ τὸ ἐξῆς ἀξιωμανημόνευτον γεγονός ἐκίνησε τὴν μὴνιν τοῦ Σουλτάνου κατὰ τοῦ Πέτρου : Ἡμέραν τινὰ ὁ Σουλτάνος ἀναχωρήσας ἐκ τῶν ἀνακτόρων τοῦ Βυζαντίου μετέβη εἰς τὸ κατὰ τὸ Μπαλοῦκ Παζάριον τέμενος (Γενὴ Τζαμί), δειπνήσας δὲ διενυκτέρευσε εἰς τὸ περίπτερον τοῦ τεμένου. Τὴν αὐτὴν ἐσπέραν κατὰ σύμπτωσιν μετέβη καὶ ὁ Πέτρος πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ ἐν τῷ ρηθέντι τεμένει μεγαλοφωνοτάτου μεϊζίνη (ιεροψάλτου), παρ' ᾧ καὶ συνεδείπνησε. Κατὰ τὸ δεῖπνον πολὺς λόγος ἐγένετο περὶ τοῦ περιορισμένου μέλους «σελάκ» τοῦ ἐπὶ δύο ἤχων ψαλλομένου· ὁ δὲ ἡμέτερος μουσικὸς ἀνέλαβε νὰ ψάλλῃ αὐτὸ καὶ εἰς ἄλλον ἤχον πρὸς τὸ λυκαυγές, ἀλλὰ δὲν ἤθελε νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὸν μιναρέ· ὁ μεϊζίνης διὰ νὰ ὠφελῇ ἐκ τῆς τέχνης τοῦ Πέτρου θείας κατὰ χώραν πάντα θρησκευτικὸν λόγον ὑπεχρέωσε τὸν μουσικοδιδασκαλὸν νὰ ψάλλῃ τὸ «σελάκ» ἀπὸ τοῦ μιναρέ. Ἀφοῦ ἱκανοποιήθη ὁ πόθος τοῦ μεϊζίνη, ὁ Πέτρος εἶτα ἐπορεύθη εἰς Φανάριον. Ἀλλ' ὁ μουσικώτατος Σουλτάνος ἀκούσας τὸ ψαλὸν, ἠθέλησε τὴν πρωίαν νὰ μάθῃ τὸν εἰς νεώτερον μέρος ποιήσαντα τὸ «σελάκ». Πληροφορηθεὶς δὲ τὰ καθέκαστι, ἐχρλώθη λίαν καὶ διέταξε δύο εἰσαγγελεῖς ὅπως μεταβῶσιν εἰς τὰ ἡμέτερα πατριαρχεῖα καὶ ἀναγγείλωσι τῷ Πατριάρχῃ τὴν ἀσύγγνωστον τολμὴν τοῦ μουσικοδιδασκάλου, συλλαβῶσι δὲ καὶ ἀπαγάγῃσι τὸν τολμητὴν εἰς τὸ σεχουλισλαμάτον διὰ νὰ γείνη ἡ ἀνάκρισις αὐτοῦ θρησκευτικῶς. Ἐν τῇ ἀνακρίσει ὁ Πελοποννήσιος μουσικὸς οὐδὲν ἔλεγεν, ἀλλὰ τὸν φρενοβλαβῇ προσποιούμενος ἔβλεπεν ἄνω κάτω, δεξιὰ καὶ ἀριστερά, μᾶλλον δὲ ἐθεώρει τὴν ὁμαλὴν καὶ ἐπίπεδον αἰθούσαν τοῦ κριτηρίου. Εἰς ἐπίμετρον δὲ προσέθηκεν «ὦ τί ὠραῖος ἐδῶ τόπος διὰ νὰ παίξῃ τινὰς καρύδια» καὶ εὐθὺς ἀναπηδήσας εἰς τὸ μέσον ἐξήγαγεν ἐκ τοῦ θυλακίου τοῦ κάρυα καὶ ἤρξατο παίζων, ἀδολεσχῶν καὶ προσβάλλων τοὺς παρὰκωλύοντας τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ. Τότε πάντες οἱ συνανακειμένοι ἐκραξαν «βάχ, ζάβαλη, γιὰζήκ, τιβανὲ ὀλμούς» (ὦ, ὁ ταλαίπωρος ἄδικον, ἐτρελλάθη), καὶ ἐνεκρίθη νὰ ὀδηγηθῇ εἰς τὸ ἐν Ἑγρῇ-καπού κείμενον ἐθνικὸν φρενοκομεῖον, ἔνθα τὰ πάντα ἐχορηγοῦντο αὐτῷ, κελεύσει σουλτανικῇ, πλὴν χάρτου καὶ μελάνης. Καὶ τὴν ἔλθειψιν ταύτην ἐθεράπευσεν ὁ εὐφυὴς Πέτρος, διότι παρὰ μὲν τῶν ἐπισκεψαμένων αὐτὸν μαθητῶν τῆς σχολῆς Ἑγρῇ-καπού ἔλαβε χάρτην, ἐκ δὲ τῶν προσενηχέντων αὐτῷ βυσσίνων ἐσχημάτισε μελάνην καὶ διὰ τοῦ μίσχου αὐτῶν ἔγραψεν τὸ ἐν ἐκ τῶν τριῶν εἰς ἤχον Πλ. Β' ἀργῶν πασαπνοαρίων τοῦ ὀρθρου, ὅπερ καὶ *Βυσσινογράφον* καλεῖται. Μετὰ τεσσαρακονθήμερον δὲ ἐν τῷ ἐθνικῷ φρενοκομείῳ διαμονήν, ἐπετράπη τῷ Πέτρῳ, ὡς ἰαθέντι δῆθεν, νὰ ἐξέλθῃ καὶ νὰ ἐξακολου-

θήσῃ τὰ καθήκοντα αὐτοῦ ἐν τε τῇ Μ. Ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν τοῖς Ἀνακτόροις.

Ὁ ἀξιόμνητος μουσικοδιδάσκαλος ἐτελεύτησε τῷ 1777, καθ' ἣν δὲ ἡμέραν ἐτελεῖτο ἡ κηδεῖα αὐτοῦ ἐν τῷ πατριαρχικῷ ναῷ συνέρρευσαν ἐκ πάντων τῶν Τεκκέδων τῆς βασιλευούσης οἱ Δερβισίδες, οἵτινες ἐζήτησαν τὴν ἄδειαν παρὰ τοῦ τότε Πατριάρχου Νεοφύτου ὅπως καὶ αὐτοὶ εἰς ἔνδειξιν σεβασμοῦ πρὸς τὸν κηδευόμενον διδάσκαλον ψάλωσιν κατὰ τὴν ἐκφορὰν ἐπὶ τοῦ νεκροῦ τὴν πένθιμον ᾠδὴν μετὰ τῶν πλαγιάλων. Ὁ δὲ Πατριάρχης ἀπήντησε «Συναισθάνομαι καὶ ἐγὼ τὴν ὑμετέραν μεγίστην λύπην τὴν ὁποίαν προὔξენσεν εἰς ὅλους μας ὁ θάνατος τοῦ μακαρίτου διδασκάλου· δὲν σᾶς λέγω μὲν τὸ ὅχι, ἀλλ' ἵνα μὴ δυσαρεστηθῇ ἡ Ὑψηλὴ Πύλη, παρακαλῶ πάντας ὑμᾶς ὅπως ἀκολουθήσητε ἄχρι τοῦ τάφου, καὶ ἐκεῖ πράξατε τὸ πρὸς αὐτὸν καθήκον ὑμῶν». Εἰς τοὺς συμπαθεῖς τούτους λόγους τοῦ Πατριάρχου ὑπήκουσαν οἱ Δερβισίδες καὶ ἠκολούθησαν μετὰ δακρύων τὸν νεκρὸν μέχρι τοῦ ἐν Ἐγρηκαπίῳ νεκροταφείου τῶν Ὁρθοδόξων. Ἀφοῦ δὲ ὁ νεκρὸς ἐτέθη ἐν τῷ τάφῳ καὶ ἐψάλη τὸ νενομισμένον τρισάγιον, κατόπιν περικυκλώσαντες οἱ Δερβισίδες τὸν τάφον, ἔψαλλον αὐλῶδῶς παθητικώτατα. Εἰς δὲ τῶν μεγάλων Δερβισιδῶν καταβάς εἰς τὸν τάφον καὶ κρατῶν ἀνὰ χεῖρας ὡς λαμπάδα καιομένην τὸν πλαγιάλῳν του, εἶπε τουρκιστί τάδε «ὦ μακαρίτα Διδάσκαλε, λάβε καὶ ἀπ' ἡμῶν τῶν ὀρφανῶν μαθητῶν σου τὸ τελευταῖον τοῦτο δῶρον, ἵνα συμψάλλῃς ἄσματα δι' αὐτοῦ εἰς τὸν Παραδεισον μετὰ τῶν ἀγγέλων». Τὸν δὲ πλαγιάλῳν θείς εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ νεκροῦ, ἐξῆλθε τοῦ τάφου ἔνδακρος. Εἶτα οἱ Χριστιανοί, κατὰ τὰ νενομισμένα, ἔθαψαν τὸν Πέτρον. Περὶ τοῦ τάφου καὶ τῆς ἐπ' αὐτοῦ ἐπιγραφῆς γράφει Θεόδωρος ὁ Ἀριστοκλῆς ταῦτα «Ἔστι δὲ τεθαμμένος ὁ ἀείμνηστος Πέτρος ὁ Λαμπαδάριος ἐν τῷ ἔξῳ τῆς Χαρσίας πύλης (Ἐγρῇ καποῦ) κοινοταφείῳ τῶν Ὁρθοδόξων· πλάξ δὲ ἡ καλύπτουσα τὸν νεκρὸν αὐτοῦ, ἐφ' ἣς τὸ ἐπίγραμμα ἦν γεγραμμένον, μέχρι μὲν τινος ἐσώζετο ἐκεῖ, ἣν ὁ ἐμὸς προστάτης καὶ κηδεμὼν ὁ ἀπὸ Συναίου Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης αἰοίδιμος Κωνστάντιος Α' ὁ Βυζάντιος, παῖς ἔτι, ὡς μοι ἔλεγε, τὸ δωδέκατον μόλις ἄγων ἔτος τῆς ἡλικίας, καὶ εἶδε καὶ ἀνέγνω, ἀλλ' ὕστερον ἀπώλετο αὕτη ἀμελεία ἢ μάλλον κλοπῇ τῶν αὐτόθι νεκροθαπτῶν. Τὸ δ' ἐπίγραμμα ἔστι μὲν κατὰ μέτρον ἱαμβικόν, ἀλλ' ἡμάρτηται κατὰ χρόνον ἐν τισὶ συλλαβαῖς, πρὸς δὲ καὶ ὁ νοῦς αὐτοῦ ἀτελής ὡς μὴ ἔχων ἀπόδοσιν. Καὶ εἵχομεν ἂν ἐντελὲς τὸ ἐπίγραμμα, εἴπερ ἐσώζετο ἡ πλάξ, ἐπειδὴ ὅμως ἀπώλετο, καὶ τοὶ πολλοὶς ἔπειτα ἀναζητήσαντος τοῦ Κωνσταντίου καὶ μὴ εὐρόντος αὐτήν, χάρις πά-

λιν αὐτῷ τῷ σοφωτάτῳ Πατριάρχῃ, ὅστις ἔσωσεν ἡμῖν τοὺς τέσσαρας
τούτους στίχους, παιδιόθεν διὰ μνήμης ἔχων αὐτούς:

• Τὴν ἡδύφωνον μουσικῆς ἀηδὸνα,
ἄσματικὸν τέττιγα τῆς Ἐκκλησίας,
τὸν μουσικὸν νοῦν ὃν ἐγνώρισε Τέχνη,
ἄλλον μελωδὸν Λαμπαδαρίου Πέτρον».

(ποίημα Ἰακώβου Πρωτοφάλλτου).

Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ μέγας οὗτος μουσικός τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ὁ κε-
κτημένος τὴν δύναμιν τοῦ μελοποιεῖν καὶ τὴν δεξιότητα τοῦ γρά-
φειν ἐκ πρώτης ἢ δευτέρας ἀκοῆς τὰ δυσκολώτερα μέλη, καὶ τὴν τέ-
χνην τοῦ κλέπτειν διὰ τῆς γραφῆς τὰ ψαλλόμενα ἄσματα, καὶ συν-
ελόντι εἰπεῖν, ὁ ὀξυγράφος κάλαμος πάσης ἐκκλησιαστικῆς καὶ ξενι-
κῆς μελοποιίας.

Ἀνδρέας Σιγηρός, εἰς τῶν διασημοτέρων μαθητῶν τοῦ με-
γάλου διδασκάλου τῆς Μουσικῆς Πέτρου Λαμπαδαρίου τοῦ Πελοπον-
νησίου¹¹⁰⁵. Ἐκ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ σώζονται ἐν χειρουβικὸν εἰς ἡ-
χον Α', δύο κοινωνικὰ τῶν κυριακῶν, ὧν τὸ μὲν εἰς ἡχον Δ', τὸ δὲ
εἰς ἡχον Πλ. Α', καὶ τὸ εἰς ἡχον Πλ. Β' ἀργὸν τοῦ Ὁρθρου Πασα-
πνοάριον τὸ καλούμενον *Βυσσινόγραφον*, οὗτινος τὸ κείμενον ἔχει
οὕτως «Πᾶσα πνοὴ αἰνεσάτω τὸν Κύριον· αἰνεῖτε αὐτὸν Ἥλιος καὶ
Σελήνη· αἰνεῖτε αὐτὸν πάντα τὰ ἄστρα καὶ τὸ φῶς». Ἀπέθανεν ὁ
Ἀνδρέας πρὸ τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ προσβληθεὶς ὑπὸ τῆς πανώλους.

Πέτρος Βυζάντιος ὁ Φυγᾶς. Πρωτοφάλλτης τῆς Μεγάλης
Ἐκκλησίας, ἐγεννήθη ἐν Νεοχωρίῳ τοῦ Βοσπόρου, ἔγκριτος μουσικός.
ιδίως ἐξασκηθεὶς εἰς τὸ εἶδος τῆς μετροφωνίας παρὰ Πέτρῳ Πελο-
ποννησίῳ τῷ Λαμπαδαρίῳ· διὸ καὶ Λαμπαδάριος ὢν, εἰς τὸ εὐτα-
κτον μᾶλλον ἀφορῶν καὶ εὐρυθμον τῆς ψαλμωδίας, πολλάκις ἐμέμφε-
το τὸν τότε Πρωτοφάλλον Ἰάκωβον, ὅστις θέλων νὰ ψάλλῃ κατ'
ἐννοιαν δὲν ἐτήρει τὸν ρυθμὸν τῶν Προσομοίων καὶ ἄλλων ἐμμέτρων
στιχηρῶν. Ἐπαιζε δεξιῶς τὴν πανδουρίδα καὶ τὸν ἀραβικὸν πλαγί-
αυλον (νέι). Ὁ Πέτρος ἀρκούντως ἐμόχθησεν εἰς τὸ γράφειν τὰ ποιή-
ματα αὐτοῦ δι' ἀναλυτικῷ τρόπου καὶ ἐρμηνεύειν ἀρχαιότερα μα-
θήματα κατὰ τὴν γραφὴν τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ· ἐμέλισε μίαν σει-

1105) Δὲν εἶναι ὁ Ἀνδρέας οὗτος ὁ γράψας τὴν Ἑρμηνείαν τῶν περὶ τῶν
τερετισμῶν καὶ νενανισμῶν τῶν ἀσημάντων λέξεων καὶ κρατημάτων. Ὁ πατὴρ
τῆς Ἑρμηνείας Ἀνδρέας, οὗτινος οὐδὲ τὸ ὄνομα γινώσκει ὁ Χρυσάνθος καὶ οἱ
μετ' αὐτὸν μουσικολόγοι, ἦτο Κρῆς τὴν πατρίδα καὶ Πρωτοφάλλτης τῆς μη-
τροπόλεως Κρήτης.

ρὰν χερουδικὰ εἰς ἐκκλησιαστικώτατον ὕψος, καὶ τρεῖς σειρὰς κοινωνικὰ τῶν κυριακῶν «Αἰνεῖτε». Ἐκ τούτων τὰ χερουδικὰ καὶ μία σειρά τῶν κοινωνικῶν τύποις ἐξεδόθησαν εἰς διαφόρους Ἀνθολογίας ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ «Πέτρου τοῦ Βυζαντίου», τὰ δὲ μικρότερα κοινωνικὰ αὐτοῦ ἐπ' ὀνόματι «Ἰωάννου τοῦ Λαμπαδαρίου». Ἐμέλεισε τὸ «Ἐπιβλεψὼν ἐν εὐμενεῖ» κατὰ τὸ ἀνάμικτον εἶδος τοῦ Μαθηματάρου θέματος, μίαν δοξολογίαν εἰς ἦχον Πλ. Α', καὶ τὰς ἀναστασίμους καταβασίς τῶν ὀκτὼ ἡχῶν, τὰς καταβασίς τοῦ Τελώνου καὶ Φαρισαίου, τῆς Ἀπόκρεω καὶ τῆς Μεσοπεντηκοστῆς, τὸ σύντομον εἰρμολόγιον, κεκραγάρια τινὰ, «Αἰνεῖτε» τῶν αἰῶν ἀργουσύντομα, καὶ ἄλλα διάφορα μαθηματα φέροντα ἐπιγραφὴν «Τοῦ μαθητοῦ» (δλδ τοῦ μαθητοῦ τοῦ Πέτρου Πελοποννησίου). Σῶζεται αὐτοῦ καὶ μία Παπαδικὴ ιδιόγραφος εἰς τὴν ἐν Φαναρίῳ Κ/πόλεως Βιβλιοθήκην τοῦ Παναγίου Τάφου. Ὁ Πέτρος ἡρμήνευσε πάντα τὰ ἀρχαῖα μαθήματα τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἅπερ ἡγόρασαν μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ οἱ ἔφοροι τῆς τρίτης μετὰ τὴν ἄλωσιν πατριαρχικῆς Μουσικῆς Σχολῆς μετὰ τῶν λοιπῶν σημειωμάτων αὐτοῦ. Ὁ μουσικὸς οὗτος ἐπὶ τῆς Α' πατριαρχείας Καλλινίκου τοῦ ἀπὸ Νικαίας παυθεὶς τῆς θέσεως τῆς Πρωτοψαλτείας ἔνεκα τῆς δευτερογαμίας αὐτοῦ, μὴ ἐπιτρεπομένης εἰς τοὺς κοσμικοὺς ἱεροψάλτας τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἔφυγεν εἰς Χερσῶνα, διὸ καὶ Φ υ γ ἄς ἀποκαλεῖται, κάκειθεν δὲ εἰς Ἰάσιον τῆς Μολδαβίας, ὅπου καὶ ἀπέθανε τῷ 1808.

Γεώργιος Χρυσόγονος, ὕμνογράφος, ἐκ Τραπεζοῦντος, ἀνὴρ ἐλλογιμώτατος, ζήσας κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Ἐποίησε κανόνας καὶ τροπάρια εἰς τινὰς τῶν ἁγίων, ἀκολουθίας τελείας εἰς τὸν ἱερομάρτυρα Χαραλάμπην, διὰ τὴν ἁγίαν κάραν αὐτοῦ, καὶ ἱαμβικὸν κανόνα εἰς τὸν αὐθέντην Νικόλαον¹¹⁰⁶.

Γεώργιος Παπαδόπουλος, ἱερεὺς ἐκ Σούδας τῆς Κρήτης, αἰχμαλωτισθεὶς καὶ ἀπαχθεὶς μετ' ἄλλων Κρητῶν καὶ Πελοποννησίων εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐρρίφθη εἰς τὸ δεσμοτῆριον, ὅπου μεταδοθέντος κατ' ἰούλιον καὶ αὐγούστον τοῦ ἔτους 1718 λοιμοῦ, αὐτὸς ὡς ἐκ θαύματος ἐσώθη. Τούτου ἔνεκα συνέθετο ὡς καλὸς ὕμνογράφος κανόνα παρακλητικὸν εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον, ἐκδοθέντα Ἐνετίῃσι τῷ 1772.

Ἰωάννης Φραγκίσκος Τζουλάτης, ἐγεννήθη ἐν Κεφαλληνίᾳ τῷ 1762, ἐσπούδασε τὴν φιλοσοφίαν καὶ ἰατρικὴν ἐν Παταύφ.

¹¹⁰⁶) Καισαρίου Δαπόντε ἱστορικὸς κατάλογος ἐπισήμων ἀνδρῶν, παρὰ Σάββα Μεσαιων. Βιβλιοθ. τομ. Γ' σ. 192.

ἐδημοσίευσεν δὲ ἐν Βενετίᾳ τῷ 1787 διατριβὴν «Περὶ δυνάμεως τῆς μουσικῆς εἰς τὰς παθήσεις, τὰ ἦθη καὶ τὰς ἀσθενείας»¹¹⁰⁷.

Γερμανὸς Κρητικὸς, ἱερομόναχος ἐκ τῆς ἐν Ὀλύμπῳ μονῆς τῆς ἁγίας Τριάδος. Ἦν, κατὰ Ζαβίραν, εἰδήμων τῆς ἐλληνικῆς, γαλλικῆς, ἰταλικῆς, ἀραβικῆς, τουρκικῆς καὶ ἀλβανικῆς γλώσσης, προσέτι δὲ καὶ μουσικὸς ἐξοχος. Συνέγραψε δὲ πρὸς τοὺς ἄλλοις καὶ *Περὶ Κρητικῆς μουσικῆς*. Ἀπεβίωσεν ἐν ἔτει 1760¹¹⁰⁸.

Διονύσιος Τραπεζούντιος, ἀρχιεπίσκοπος Χαλδείας, ἤκμασεν περὶ τὸ ἔτος 1760. Ἐποίησεν ὡς δόκιμος ὑμνογράφος ἰδιόμελᾶ τινὰ εἰς τοὺς ἁγίους Βαρνάβαν καὶ Σωφρόνιον, συνεκδοθέντα τῇ ὑπὸ Καυσοκαλυβίτου συνταχθείσῃ ἀκολουθίᾳ¹¹⁰⁹.

Χριστοφόρος Ἀρτινός, μοναχός, ἐγεννήθη ἐν Ἀρτῇ τῷ 1730 καὶ ἤκουσεν Εὐγενίου ἐν Ἀθῶνι καὶ Κωνσταντινουπόλει, ὥστερον δ' ἐχρημάτισεν διδάσκαλος ἐν τῇ Ἀθωνιάδι Ἀκαδημίᾳ. Ἐν τῇ σκῆτῃ δὲ τοῦ Προδρόμου μονάσας, συνέγραψε διάφορα μελωδικὰ ᾠσματα.

Θεοφάνης Μουσαῖος, ὑμνογράφος, ἱερομόναχος. Ζήσας τὸν ΙΗ' αἰῶνα, ἔγραψε Μεγαλυνάρια εἰς τὸ ἱερὸν λείψανον τοῦ ἁγίου Θεοφάνους, τυπωθέντα ἐν τέλει τῆς ἐν Βενετίᾳ τῷ 1764 ἐκδοθείσης ὑπὸ τοῦ συμπατριώτου αὐτοῦ Πολυκάρπου Παπαδημητρίου ἀκολουθίας τοῦ ἁγίου.

Ἐφραίμ Ἀθηναῖος, εἰς τῶν καλλίστων θεοτοκαριογράφων τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ποιήσας λαμπρὸν κανόνα παρακλητικὸν πρὸς τὴν Θεοτόκον παρθένον, κατὰ παράκλησιν τῶν μοναχῶν τῆς ἐν Κύπρῳ ἱερᾶς μονῆς τῆς Θεοτόκου τοῦ Κύκκου. Προέστη τῆς ἐν Κύπρῳ σχολῆς, ἐστάλη δὲ τῷ 1760 ὑπὸ τῶν Κυπρίων εἰς Ἀθῶνα ἵνα παραλαβὼν μετακομίσῃ εἰς Κύπρον τὴν κάραν τοῦ ἁγίου Μιχαὴλ τοῦ Συναδῶν, φημιζομένην ἐπὶ ὀλέθρῳ τῶν ἀκρίδων, αἵτινες τότε κατέφθειρον τὰς ἐν τῇ νήσῳ ἀμπέλους. Ἐλθὼν εἰς Παλαιστίνην προεχειρίσθη μητροπολίτης Ναζαρέτ καὶ τῷ 1766 ἀνεβιβάσθη εἰς τὸν πατριαρχικὸν τῶν Ἱεροσολύμων θρόνον, ὃν ἐπὶ πενταετίαν κλείσας, ἐτελεύτησεν τῷ 1771¹¹¹⁰.

Νικόλαος Βελλαράς, ἐξ Ἰωαννίνων, ἠνθήσεν κατὰ τὸν ΙΗ'

1107) Νεοελληνικὴ Φιλολογία Σάθα σ. 581, 582.

1108) ἐνθ. ἀνωτέρω σ. 603.

1109) ἐνθ. ἀν. σ. 605. Ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι ὅρα καὶ περὶ Χριστοφόρου Ἀρτινοῦ καὶ Θεοφάνους Μουσαίου.

1110) Κυπριανοῦ, Ἱστορία Κύπρου, σ. 317. — Ἱεροσολυμιάς, Γρηγορίου Παλαμᾶ, σ. φπβ—φπε. — Νεοελλ. Φιλ. Σάθα σ. 507—510.

αἰῶνα, ἐχρημάτισε δὲ γραμματεὺς τῶν ἡγεμόνων τῆς Οὐγγροβλαχίας Νικολάου καὶ Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτων. Ἐποίησε πρὸς τοὺς ἀλλοῖς θεοτοκία καὶ κανόνας εἰς τὸν ἅγιον Ἀλέξανδρον, συνεκδοθέντα τῇ ἀκολουθίᾳ αὐτοῦ¹¹¹¹. Ἐν ἔτει 1774 διατρίβων ἐν Τρανσυλβανίᾳ συν-έθετο παρακλητικὸν κανόνα εἰς τὸν Τίμιον καὶ Ζωοποιὸν Σταυρὸν ψαλόμενον ἐν πάσῃ θλίψει καὶ περιστάσει, ἐκδοθέντα Ἐνετίῃσι 1776.

Νικηφόρος Χίος, ἀρχιδιάκονος Ἀντιοχείας, ἀκμάσας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος. Ἐδιδάχθη τὴν μουσικὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει παρὰ Ἰακώβου τοῦ Πρωτοψάλτου. Ἐμπειρος μουσικὸς ἀναδειχθεὶς, ἐδίδασκε τὴν ἱερὰν τέχνην εἰς τὴν ἐν Ἰασιῷ τῆς Μολδοβλαχίας ἀκμάζουσαν τότε μουσικὴν σχολήν, ἐπαγγελλόμενος ἅμα ἐκεῖσε καὶ τὸν ἱεροψάλτην.

Γεωργίου οὐ Γεωργίου ὁ **Οὐγουρλοῦς** ἐπωνυμούμενος, ἐγεν-νῆθη ἐν Καισαρείᾳ τῆς Καππαδοκίας, ἐδιδάχθη δὲ τὴν παλαιὰν μέθ-οδον τῆς μουσικῆς παρὰ Γεωργίου τοῦ Κρητὸς καὶ Μανουὴλ Πρωτο-ψάλτου, τὴν δὲ νέαν παρὰ Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου. Ὁ μουσικο-διδάσκαλος οὗτος ἐπὶ ἱκανὰ ἔτη ἔψαλλεν εἰς τὴν ἐν Κοντοσκαλίῳ Κ/πό-λεως ἐκκλησίαν τῆς ἀγίας Κυριακῆς, ὑμνῶν τὸν Κύριον ὡς ἐκ τῆς με-γάλης αὐτοῦ εὐλαθείας οὐ μόνον κατὰ τὰς κυριακάς καὶ ἑορτάς, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς λοιπὰς ἡμέρας τῆς ἐβδομάδος, πλὴν τῶν Παρασκευῶν, καθ' ἃς μετέβαινεν εἰς τὸν κατὰ Βαλουκλή ναὸν τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ἔνθα οὐχὶ σπανίως καὶ ἔψαλλε. Περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου αὐτοῦ μοναχὸς γενόμενος μετέβη εἰς Χίον, ἔνθα ἀγοράσας ἰδιωτικὸν μοναστήριον δι' ἰδίων χρημάτων, ἐμόναζε τῷ Θεῷ δοξολογῶν ἄχρι τοῦ 1866, ὅτε πρὸς Κύριον μετέστη. Ἐμέλεισε τὸ «Τὴν γὰρ σὴν μήτραν θρόνον ἐποίησεν» εἰς ἥχον Πλ. Δ' λίαν τεχνικῶς, καὶ ὁκτῶ εἰρμους καλοφωνικοὺς κατὰ τοὺς ὁκτῶ ἤχους, οἵτινες ἐξηγηθέντες ἐδημουσιεύθησαν ὑπὸ Θεο-δώρου τοῦ Φωκαέως.

Πέτρος Ἐφέσιος, ἐκ τῶν λογίων μουσικῶν, γνώστης τῆς τε παλαιᾶς καὶ νέας μουσικῆς μεθόδου καὶ τῆς ἐξωτερικῆς μουσικῆς. Ἐ-μαθῆτευσεν παρὰ Γεωργίῳ τῷ Κρητὶ καὶ ἐν τῇ τρίτῃ Πατριαρχικῇ Μουσικῇ Σχολῇ. Ἐνεκα τῆς μεγάλης μουσικῆς αὐτοῦ ἱκανότητος προσελήφθη ὡς διδάσκαλος εἰς τὴν ἡγεμονικὴν Μουσικὴν Σχολὴν τοῦ Βουκουρεστίου, ἔνθα καὶ ἀπέθανεν τῷ 1840¹¹¹². Ἐφεῦρε τὸν μουσικὸν τύπον κατα-

1111) Ἐνετίῃσι, 1771.

1112) Κρητὶς θεωρητικοῦ καὶ πρακτικοῦ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ὑπὸ Θ. Π. Παράσχου Φωκαέως, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1842 σ. 40 τοῦ παραρτή-ματος.

σκεύασας ἐκ μητρῶν τὰ στοιχεῖα τῶν μουσικῶν χαρακτήρων καὶ ἀπ-
 ἀλλάξας τοὺς μουσικοὺς τοῦ ἀφορήτου κόπου τοῦ ἀντιγράφειν ἤρ-
 μήνευσε καὶ ἐξέδωκε τὸ πρῶτον εἰς φῶς ἐν τῷ ἐν Βλαχίᾳ νεοϋστατῶ
 τυπογραφείῳ τὸ πρωτότυπον Ἀναστασιματάριον¹¹¹³ καὶ τὸ πρωτότυ-
 πον σύντομον Στιχηράριον ἢ Δοξαστάριον Πέτρου Λαμπαδαρίου τοῦ
 Πελοποννησίου τῷ 1820. Οἷους δὲ κόπους κατέβαλεν ὁ ἀείμνηστος
 μετὰ τοῦ συνεργάτου αὐτοῦ Σεραφεῖμ Χριστοδούλου τοῦ χρυσοχοῦ
 πρὸς κατασκευὴν τῶν μουσικῶν χαρακτήρων μαθέτω ὁ περιέργος φι-
 λίστωρ ἐκ τῶν Προλεγομένων τῶν δύο τούτων βιβλίων. Μεγάλῃς εὐ-
 γνωμοσύνης ἄξιος κρίνεται καὶ ὁ εὐγενέστατος ἄρχων Μέγας Βόρνικος
 Γρηγόριος ὁ Μπαλλιάνος ὁ λόγῳ τε καὶ ἔργῳ ἀντιλήπτωρ δειχθεὶς τοῦ
 σπουδαίου ἔργου τοῦ τε Πέτρου καὶ Σεραφεῖμ¹¹¹⁴. Ἐμέλισεν ὁ περιώ-
 νυμος μουσικὸς Πέτρος χερουβικά καὶ κοινωνικά τῶν Κυριακῶν κατὰ
 τοὺς ὁκτῶ ἤχους, εἰς ἃ εἰσήγαγε καὶ ἐξωτερικά μέλη, δοξολογίας καὶ
 ἁσματικά λίαν ἔντεχνα, ὁκτῶ «Ἀξιόν ἐστιν», τὰ ὅποια ἐδημοσιεύ-
 θησαν μετὰ τῶν λοιπῶν ποιημάτων αὐτοῦ μεταπεποιημένα καὶ δι' ἀ-
 ναλυτικῆς γραφῆς παρὰ Γεωργίου Πρωτοψάλτου Φιλιππουπόλεως, τοῦ
 καὶ οἰκειοποιηθέντος ταῦτα ἐν τῇ διὰ κοκκίνων χαρακτήρων ἐκτυπω-
 θείσῃ Ἀνθολογίᾳ αὐτοῦ.

Γρηγόριος ἱεροδιάκονος ὁ Χῖος, ἐγεννήθη τῷ 1780 μ. Χ.
 ἦν ἐγκρατὴς οὐ μόνον τῆς παλαιᾶς ἀλλὰ καὶ τῆς νέας γραφικῆς μουσι-
 κῆς μεθόδου, ἣν ἐδιδάχθη ἐν τῇ τρίτῃ Μουσικῇ Σχολῇ ὑπὸ τῶν τριῶν

1113) Νέον Ἀναστασιματάριον, μεταφρασθὲν κατὰ τὴν νεοφανῇ μέθοδον τῆς μουσικῆς ὑπὸ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει μουσικολογιωτῶν διδασκάλων καὶ ἐφευρετῶν τοῦ νέου μουσικοῦ συστήματος, νῦν πρῶτον εἰς φῶς ἀχθὲν διὰ τυπογραφικῶν χαρακτήρων τῆς μουσικῆς ἐπὶ τῆς θεοστηρίκτου ἡγεμονίας τοῦ ὑψη-
 λωτάτου ἡμῶν αὐθέντου πάσης Οὐγγροβλαχίας κυρίου κυρίου Ἀλεξάνδρου Νι-
 κολάου Σούτζου Βοεβίδα, ἀρχιερατεύοντος τοῦ πανιερωτάτου μητροπολίτου Οὐγ-
 γροβλαχίας κυρίου Διονυσίου. Ἐκδοθὲν σπουδῇ μὲν ἐπιπόνῳ τοῦ μουσικολογιω-
 τῶν κυρίου Πέτρου τοῦ Ἐρεσίου, φιλοτίμῳ δὲ προκαταβολῇ τοῦ πανευγενε-
 στάτου ἄρχοντος μεγάλου Βορνίκου κυρίου Γρηγορίου Μπαλλιάνου. Ἐν τῷ τοῦ
 Βουκουρεστίου νεοϋστατῶ τυπογραφείῳ 1820 (σχῆμα 4ον μικρόν, σ. α'—ι'.
 1—270).

1114) Ὁ Πέτρος προσφωνῶν τὸ Νέον Ἀναστασιματάριον Γρηγορίῳ Μπα-
 λιάνῳ, μεγάλῳ Βορνίκῳ, ἀνδρὶ φιλομουσotάτῳ καὶ φιλοκάλῳ, εὐγνωμοσύνης ἔ-
 νεκεν «ἀφίνω (λέγει) εἰς τοὺς δεινοὺς τῶν λόγων δημιουργοὺς νὰ πλέξωσιν ἄ-
 ξίως τὰ εἰς τὸ μουσόστεπτον ὑποκείμενόν σου ἐπανήκοντα ἐγώμια. Αὐτοὶ ἄς
 ἐπαινῶσι τὸν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας θεάρεστον ζῆλόν σου, τοῦ φωτισμοῦ τῶν ὁμο-
 γενῶν σου διακατῇ ἔρωτα, καὶ τ' ἄλλα τῆς ἀγαθῆς καὶ φιλομούσου ψυχῆς σου
 τὰ τρανώτατα δείγματα».

διδασκάλων. Τῷ 1816 προσεκλήθη ἐκ Κωνσταντινουπόλεως διὰ νὰ ψάλλῃ ἐν τῷ μητροπολιτικῷ ναῷ τοῦ Ἰασίου ὡς Πρωτοψάλτης καὶ νὰ διδάσκῃ ἐν τῇ ἐκεῖσε τότε ἰδρυθείσῃ Μουσικῇ Σχολῇ· ὁ Χρῦσανθος γράφων πρὸς τὸν μουσικώτατον Γρηγόριον λέγει· «Ἐχάρημεν διὰ τὴν εἰς Μολδαυίαν εὐδοκίμησίν σου, διὰ τὸν πόθον, ὃν γράφετε ὅτι πολλοὶ τῶν αὐτοῦ εὐγενῶν δεικνύουσι πρὸς στερέωσιν τῆς νεοσυστάτου μεθόδου τῆς διδασκαλίας τῆς Μουσικῆς»¹¹¹⁵. Ὁ Γρηγόριος ἐδίδαξε καὶ μετὰ Πέτρου τοῦ Ἐφεσίου εἰς τὴν ἐν Βουκουρεστίῳ Μουσικὴν Σχολὴν τῷ 1819, ὅτε καὶ ἀνέλαβον ἀμφότεροι νὰ ἐκδώσωσι Μουσικὴν τινα Βιβλιοθήκην, χορηγοῦντος τοῦ μεγάλου Βορνίκου Γρηγορίου Μπαλλιάνου.

Γρηγόριος Λευῆτης, Πρωτοψάλτης τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ Γεωργίου ἱερέως καὶ Ἑλένης, καθ' ἣν ἡμέραν ἐξεμέτρησε τὸ ζῆν Πέτρος Λαμπαδάριος ὁ Πελοποννήσιος, ἀπέθανε δὲ ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας, τὸ 45 ἔτος τῆς ἡλικίας ἄγων. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῇ ἐφηβικῇ ἡλικίᾳ αὐτοδιδάκτως εἶχεν ἐκμάθει τὴν γλῶσσαν, τὰ γράμματα καὶ τὴν μουσικὴν τῶν Ἀρμενίων καὶ εἰς τὴν ἀρμενικὴν ἐκκλησίαν ἐφοίτα, ὁ πατὴρ αὐτοῦ διὰ νὰ ἀποσπάσῃ αὐτὸν ἐκ τῶν Ἀρμενίων τὸν παρέδωκεν εἰς τὸν ἡγούμενον τοῦ ἐν Βαλατᾷ σιναϊτικοῦ μετοχίου ἀρχιμανδρίτην Ἱερεμίαν τὸν Κρητᾶ, ὑφ' οὗ καὶ γράμματα ἐδιδάχθη καὶ ἀναγνώστης ἀνεδείχθη καὶ ἱεροψάλτης. Ὁ καλλιφῶνος Γρηγόριος μέγαν ζῆλον περὶ τὴν μουσικὴν αἰσθανόμενος ἐμαθήτευσε παρὰ Ἰακώβῳ τῷ Πρωτοψάλτῃ, Πέτρῳ πρωτοψάλτῃ τῷ Βυζαντίῳ καὶ Γεωργίῳ τῷ Κρητί, ἀνεδείχθη δὲ εἰς τῶν διακεκριμένων μουσικῶν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ. Ἰδίᾳ δὲ παρὰ Γεωργίου τοῦ Κρητὸς ἐδιδάχθη τὸν ἀναλυτικὸν καὶ ἐπεξηγηματικὸν τρόπον τοῦ γράφειν τὰς ψαλμωδικὰς γραμμὰς τῶν μουσικῶν θέσεων διὰ τῶν χαρακτῆρων τῆς ποσότητος ἄνευ τῶν ἱερογλυφικῶν καὶ τῶν μεγάλων σημαδίων, ἐκτὸς μικρῶν τινῶν σημείων τῶν κινήσεων καὶ ὑποκινήσεων. Κατὰ τὴν τότε συνεπτυγμένην μουσικὴν γραφὴν († 1805) ἔγραψεν ὁ Γρηγόριος τὴν Παπαδικὴν αὐτοῦ, ὀγκωδέστατον βιβλίον, μεγάλου ὀγδόου σχήματος, ἐκ 1282 σελίδων συγκεείμενον· ἔγραψε δὲ ἐν αὐτῇ ἐξ ὧν τῶν εἰδῶν τῆς ἐγκυκλίου σειρᾶς τῆς μουσικῆς, τῶν μικτῶν καὶ ἀναμίκτων μαθημάτων, τοῦ συντόμου Στιχηραρίου, τοῦ Εἰρμολογίου, τοῦ Κρατηματαρίου, τοῦ Οἰκηματαρίου, τοῦ Ἀργοῦ Στιχηραρίου, τῆς Παπαδικῆς καὶ τῶν μαθημάτων τοῦ Μαθηματαρίου, ἅπερ δύναται νὰ ψάλλῃ πᾶς γνώστης τῆς νέας μουσικῆς μεθόδου. Ἀλλ' ὁ Γρηγόριος εἰς μεῖζονα ἀνάλυσιν προέβη, κατανοήσας ὅτι εἶναι δυ-

¹¹¹⁵) Ἴδε Λόγιον Ἑρμῆν 1817, σ. 225—227.

νατὸν αἱ μελωδικαὶ γραμμαὶ τῶν θέσεων νὰ γραφῶσιν ἄνευ τῶν μικρῶν ἱερογλυφικῶν τῶν κινήσεων καὶ τῶν ὑποκινήσεων μουσικῶν σημείων. Ὁ μουσικὸς οὗτος εὐδοκίμως ἔψαλλε πρὸς πανδουρίδα, ἐγκρατὴς ὢν καὶ τῆς ἐξωτερικῆς μουσικῆς, παρὰ τοῦ περιωνύμου χανεντέ Ντατέ Ἰσμαηλάκη διδασχθεὶς ταύτην. Εἶναι εἰς τῶν τριῶν ἐφευρετῶν τῆς νέας μουσικῆς μεθόδου, συστηματοποιήσας μετὰ τῶν συνεταίρων αὐτοῦ τὸν προσδιορισμὸν τῶν κλιμάκων, ὧν συνέγραψε τὰς ἐρμηνείας, καὶ ἔνθα πραγματεύεται συνοπτικῶς καὶ περὶ φθορῶν τῶν τριῶν γενῶν καὶ περὶ τῶν σημείων τῆς γενικῆς ὑφέσεως καὶ διέσεως. Ἐποίησε καὶ ἓν Κανόνιον τῆς Παραχορδῆς ἥτοι τῆς μεταβολῆς τῶν κλιμάκων τοῦ Διατονικοῦ Γένους. Διωρίσθη δὲ ὑπὸ τῆς Μ. Ἐκκλησίας νὰ διδάσκη εἰς τὴν ἰδρυθεῖσαν τότε Γ' Μουσικὴν τοῦ Γένους Σχολὴν τὸ πρακτικὸν τῆς Μουσικῆς μέρος. — Ὁ Γρηγόριος ἐκ τῆς ἀρχαίας μεθόδου μετένεγκεν εἰς τὴν νέαν τὸ Στιχηράριον Σωφρονίου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων τὸ καὶ πρότερον ἐξηγημένον παρὰ Πέτρου Λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου εἰς τὴν μέθοδον αὐτοῦ, τὸ Στιχηράριον τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν, τὸ Στιχηράριον Μανουὴλ τοῦ Νέου Χρυσάφου, τὰ Ἀπαντα σὺν τῷ καλοφωνικῷ Εἰρμολογίῳ Πέτρου Γλυκέως τοῦ Μπερεκίτου, τὰ Ἀπαντα Πέτρου Λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου, τὴν Παπαδικὴν Πέτρου πρωτοψάλτου, τοῦ Βυζαντίου, τὸ Στιχηράριον Ἰακώβου τοῦ πρωτοψάλτου, καὶ ἄλλα ποιήματα διαπρεπῶν μουσικῶν, χρήσιμα εἰς τὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν, ὡς τὰ τοῦ Ἰωάννου πρωτοψάλτου τοῦ Τραπεζουντίου καὶ ἄλλων ποιητῶν ἀπὸ Δαμασκηνοῦ ἄχρι Γεωργίου τοῦ Κρητὸς ἀκμασάντων. Ὁ Γρηγόριος ἐμέλισε καὶ ἴδια αὐτοῦ μελουργήματα, ἐν οἷς ἀριθμοῦνται τρεῖς σειραὶ χερουβικά, μία σειρά κοινωνικά τῶν κυριακῶν μεγάλα καὶ ἔντεχνα καὶ ἄλλα πολλὰ κοινωνικά τοῦ ἐνιαυτοῦ εἰς διαφόρους ἤχους, πολυέλεοι, δοξολογίαι, ὕμνοι, ἐγκώμια, κρατήματα, στιχολογίαι ἢ προφδικὰ καὶ μεγαλυνάρια. Συνέγραψε ἀργὸν Στιχηράριον πολλοῦ λόγου ἄξιον, περιέχον διάφορα δοξαστικά καὶ στιχηρὰ ἰδιόμελα πάντων τῶν ἐορταζομένων καὶ μὴ ἁγίων, ἀποτελούμενον ἐκ πέντε ὁγκωδεστάτων τόμων. Ἐτόνισε διὰ τῶν ἡμετέρων χαρακτήρων καὶ τὸ ἀρχαιότατον μέλος τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τοῦ Ἀποστόλου¹¹⁶. Ταῦτα δὲ ἔπραξεν ὁ μουσικώτατος Γρηγόριος ἐν βραχεὶ χρονικῷ διαστήματι, μεγάλως εὐεργετήσας

1116) Σῶζονται εἰς τὰς σημειώσεις αὐτοῦ τετονισμένα κατὰ τὴν νέαν μέθοδον εἰς ἥχον Δ' ὁ Ἀπόστολος τοῦ Εὐαγγελισμοῦ «Ὁ ἀγ. ἄλων καὶ οἱ ἁγιαζόμενοι» καὶ τὸ Εὐαγγέλιον τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου «Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐπέσθλην ὁ Ἰησοῦς εἰς κόμην τινά».

τὴν μουσικὴν ἐπιστήμην διὰ τε τῆς ἐμπειρίας καὶ τῆς ἀκαταβλήτου φιλοπονίας αὐτοῦ. Διεδέξατο δὲ ἐν τῇ θέσει τῆς πρωτοψάλτεως τὸν κατὰ τὸ 1819 (21 ἰουνίου) ἀποθανόντα Μανουὴλ Πρωτοψάλτην, ἐν ᾗ καὶ διέπρεψεν ἐπὶ τριετίαν ὅλην ἄχρι τοῦ 1822, ὅτε καὶ ἐτελεύτησε.

Χουρμούζιος Χαρτοφύλαξ τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ὁ τοῦπί- κλην *Γιαμαλῆς*, ὡς ἔχων περὶ τὸν κρόταφον μέλαν τι κρεατῶδες ἐξοί- δημα, ἐγεννήθη εἰς τὴν νῆσον τῆς Προποντίδος Χάλκην. Εἶναι εἰς τῶν μουσικωτάτων τριῶν ἐφευρετῶν τῆς νέας μουσικῆς μεθόδου. Ὑπερέβη τοὺς διδασκάλους αὐτοῦ Ἰάκωβον Πρωτοψάλτην καὶ Γεώργιον τὸν Κρήτα. Ἐχοροστάτησεν ἱκανὰ ἔτη ὡς πρωτοψάλτης ἐν τῇ ἐν Τατα- ούλοις ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Δημητρίου, ἐν τῇ ἐν Γαλατᾷ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου καὶ ἐν τῇ κατὰ Βαλατᾶν τοῦ σιναΐτικου μετοχίου, ἐχρημά- τισε δὲ καὶ μουσικοδιδάσκαλος εἰς τὴν Γ' πατριαρχικὴν Μουσικὴν Σχο- λὴν διδάξας ἐπὶ ὅλην ἐξαιτίαν ἀπὸ τοῦ 1815—1821. Ὁ κράτιστος μουσικὸς Χουρμούζιος ὁκτωκαίδεκα ὅλα ἔτη ἐνησχολεῖτο εἰς τὸ νὰ ἐρ- μηνεύσῃ τὰ μουσουργήματα τῶν ἀρχαίων μουσικῶν, τῶν ἀπὸ Δαμα- σκηνοῦ μέχρι Μανουὴλ τοῦ Πρωτοψάλτου ἀλμασσάντων. Ἠρμήνευσε δὲ πάντα ἐν γένει τὰ ἀποτελοῦντα τὴν ἐγκύκλιον μουσικὴν σειράν. οἷον τὸ σύντομον Στιχηράριον ἐν γένει, τὸ Εἰρμολόγιον ἐν γένει, τὸ Κρατηματάριον, τὸ Οἰκηματάριον, τὸ ἀργὸν Στιχηράριον, τὴν Πα- παδικὴν καὶ τὸ Μαθηματάριον. Προσέτι ἠρμήνευσε καὶ ὁλόκληρα μου- σικὰ βιβλία, ὡς τὰ "Ἀπαντα Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, τὰ "Ἀπαντα Ἰωάννου τοῦ Γλυκέως, τὰ "Ἀπαντα Ἰωάννου τοῦ Κουκκουζέλη, τὰ "Ἀπαντα Ἰωάννου τοῦ Κλαδᾶ, τὰ "Ἀπαντα Γερμανοῦ τοῦ Νέων Πα- τρῶν, τὰ "Ἀπαντα Μανουὴλ τοῦ Νέου Χρυσάφου, τὰ "Ἀπαντα Πέ- τρου Γλυκέως τοῦ Μπερεκέτου, τὰ "Ἀπαντα Δανιὴλ τοῦ Πρωτοψάλ- του, τὰ "Ἀπαντα Πέτρου Λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου, τὰ "Ἀ- παντα Ἰακώβου τοῦ Πρωτοψάλτου, τὴν Παπαδικὴν Πέτρου Πρωτο- ψάλτου τοῦ Βυζαντίου, τὰ "Ἀπαντα Μανουὴλ τοῦ Πρωτοψάλτου καὶ ἄλλα πολυάριθμα, ἅπερ εἰς ἐβδομήκοντα τόμους ἀνερχόμενα, ἠγοράσθη- σαν τῷ 1838 παρὰ Ἀθανασίου τοῦ Πατριάρχου Ἱερὸσολύμων, ἔτυχον δὲ φιλοκάλου μερίμνης παρὰ τοῦ Πατριάρχου τῆς Σιών Κυρίλλου τοῦ Β', ὅστις εἰς ὀλιγωτέρους τόμους ταῦτα συμπήξας, διέταξε νὰ δε- θῶσι πολυτελῶς καὶ νὰ τεθῶσι εἰς τὴν ἐν Φαναρίῳ βιβλιοθήκην τοῦ Παναγίου Τάφου, ἐνθα καὶ σῶζονται ἄχρι τοῦδε.

Ὁ χαλκέντερος οὗτος μουσικοδιδάσκαλος συνέγραψε καὶ ἐγχειρί- διον εἰσαγωγῆς εἰς τὸ πρακτικὸν μέρος τῆς Μουσικῆς, καὶ ἕτερον μεγαλείτερον εἰς τὸ θεωρητικόν, καὶ ἐν ὀγκῶδες σημειωματάριον περι- ἔχον κατ' ἐκλογὴν τὰ ἀρίστα τοῦ παλαιοῦ καὶ νέου μουσικοῦ συστή-

ματος. Ἐποίησε τὰ μαθήματα «Μακάριος ἀνὴρ», «Ρόδον τὸ ἀμάραντον» ὀκτῆχον, καὶ «Ὁ εὐσχήμων Ἰωσήφ», κρατήματα, πολυελεύς, ἀνοϊξαντάρια, δοξολογίας, στιχολογίας τῶν ἐσπερίων κατ' ἤχον, στιχολογίας τῶν Αἰνων κατὰ τοὺς ὀκτῶ ἤχους, ἀντίφωνα ἀργὰ καὶ σύντομα κατ' ἤχον, Τυπικὰ εἰς ἤχον Βαρὺν κατὰ τὸ Διατονικὸν γένος, μίαν σειρὰν χερουδικά¹¹¹⁷ καὶ κοινωνικὰ τῶν Κυριακῶν καὶ ἄλλα κοινωνικὰ τοῦ ἐνιαυτοῦ ἔντεχνα, τὸ μέγιστον στιχηρὸν «Κύριε ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις», καὶ ἄλλα, ἅπερ χρησιμεύουσι μᾶλλον εἰς μελέτην καὶ ἐκγύμνασιν τῶν μουσικῶν ἢ πρὸς τὸ ψάλλειν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ὡσαύτως ἐποίησε καὶ τὸ «Εἶδομεν τὸ φῶς» ὀκτῆχον, κατ' αἰτησιν τοῦ ἀοιδίμου Ἀβραμίου Ὀμηρόλου, διευθυντοῦ τότε τῆς ἐν Χάλκῃ ἐν τῇ μονῇ τῆς Παναγίας Ἐμπορικῆς Σχολῆς, ὅπερ καὶ ἐδωρήσατο τῷ μουσικολόγῳ Θεοδώρῳ τῷ Ἀριστοκλεῖ ὁ μελουργός, ὡς ὁμοπατρίῳ αὐτοῦ.

Ἠρμήνευσε δὲ καὶ ἐξέδωκεν εἰς δευτέραν ἔκδοσιν τὸ Ἀναστασιματάριον Πέτρου Λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου, οὗ τοὺς ἀναστασίμους κανόνας καὶ τὰ κατανυκτικὰ ἐμέλisen ὁ ἴδιος, ἡρμήνευσε καὶ ἐξέδωκε τὸ ἀργοσύνημον Εἰρμολόγιον τῶν Καταβασίων τοῦ αὐτοῦ Πέτρου τοῦ Λαμπαδαρίου, τὸ δίτομον Δοξαστάριον ἢ ἀργὸν Στιχηράριον κατὰ μίμησιν Ἰακώβου τοῦ Πρωτοψάλτου ἐκδοθέν τῷ 1859, καὶ τὴν συλλογὴν τῶν Ἰδιομέλων Μανουὴλ τοῦ Πρωτοψάλτου· ἐξέδωκε πρῶτος τῷ 1824 τὴν δίτομον Ἀνθολογίαν τῆς Μουσικῆς, ἧς τὰ ἐμπεριεχόμενα εἰσὶν πρωτότυπα, ὡς καὶ τὸ βιβλίον τοῦ ἐξ Ἑβραίων Νεοφύτου· ἐπεθεώρησε διορθώσας τὴν συλλογὴν τῶν ἀραβοτουρκικῶν ᾠσμάτων, τὴν καλουμένην «Εὐτέρπην» τοῦ χανεντὲ Ζαχαρίου. Ταῦτα δὲ πάντα ἐποίησατο ὁ φιλοπονώτατος μουσικὸς μετὰ θαυμασίας ὑπομονῆς· καίπερ ὑπὸ πενίας κατατρυχόμενος. Ἀπεβίωσεν ἐν Χάλκῃ τῷ 1840 μ. Χ., ὁ δὲ πολύκλαυστος Ἠλίας Τανταλίδης ἔγραψεν εἰς τὸν κλεινὸν μουσικὸν τόδε τὸ ἐπίγραμμα:

• Τίς Χουρμουζίου οἶδε τάφον τινὰ τοῦ μελοποιοῦ:

᾿Ω Χάλκη, Χάλκη, ποῦ στέφανον σὸν ἔχεις;

᾿Αγνὸς ἀκτερέϊστος, ᾠτυμβὸς κείνος ὁ κλεινός!

Φεῦ, ὡς οὐδὲ θανεῖν ἄξιον εἶν' ἀσόφοις!

1848, ἰουνίου 21.

Χρῦσανθος Προύσης μητροπολίτης, εἰς τῶν τριῶν ἑφευ-

1117) Πλὴν τῶν χερουδικῶν τούτων ἐποίησε καὶ δύο χερουδικὰ εἰς ἤχον Β' καὶ Λέγετον, ἀνέκδοτα ὄντα (Βιογραφία Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου καὶ Συγγραφαὶ Ἑλάσσονες, Ἐκκλησιαστικαὶ καὶ Φιλολογικαί. 1866, σ. 62).

ρετῶν τῆς νέας μουσικῆς μεθόδου, ἀνὴρ εὐμαθέστατος, κάτοχος τῆς ἑλληνικῆς, λατινικῆς καὶ γαλλικῆς γλώσσης, διαπρεπὴς μουσικὸς καὶ μουσικολόγος, ἐγκρατὴς τυγχάνων ἐν μέρει καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς καὶ ἀραβοπερσικῆς μουσικῆς, χειριζόμενος δὲ δεξιῶς τὸν εὐρωπαϊκὸν πλαγιάουλον καὶ τὸ ἀραβοπερσικὸν νέι. Ὁ Χρῦσανθος μαθητὴς ἐγένετο Πέτρου Πρωτοψάλτου τοῦ Βυζαντίου, ἐπεσκέφθη διαφόρους βιβλιοθήκας, ἐμελέτησε δὲ τὰ εἰς διαφόρους γλώσσας ἐκδεδομένα τε καὶ ἀνέκδοτα περὶ μουσικῆς συγγράμματα. Ἀρχιμανδρίτης ὢν κατέγινεν ἐπὶ τοῦ μουσικοῦ θέματος ἐφαρμόζων μονοσυλλάβους φθόγγους ἐπὶ τῶν κλιμάκων τῶν ἤχων καὶ γράφων ἐξηγηματικώτατα τὰ παρὰ τῶν ἀρχαίων μεμελισμένα μέλη. Διαβληθεὶς δὲ διὰ τοῦτο εἰς τὰ πατριαρχεῖα ἐξωρίσθη εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ Μάδυτον, ὅπου ἐδίδασκε τὴν μουσικὴν εἰς πολλοὺς διὰ τῆς παραλλαγῆς τῶν μονοσυλλάβων φθόγγων πα, βου, γα, δι, κε, ζω, νη, πα. Καὶ οἱ μὲν διδασκόμενοι κατὰ τὴν μέθοδον αὐτοῦ ἐξεμάνθανον τὴν μουσικὴν ἐντὸς δεκαμήνου διαστήματος, οἱ δὲ ἀκολουθοῦντες τὴν παραλλαγὴν τοῦ ἀρχαίου συστήματος ἐντὸς δεκαετίας¹¹¹⁸. Ὁ μουσικώτατος κληρικὸς ἀπηλλάγη τῆς ἐξορίας ὡς ἐξῆς: Ὁ τότε μητροπολίτης Ἡρακλείας Μελέτιος μεταβάς μίαν τῶν ἑορτῶν πρὸς ἐπιθεώρησιν τῆς ἐν τῇ συνοικίᾳ Τζιβαλίου οἰκοδομουμένης οἰκίας αὐτοῦ ἤκουσε τοὺς ἐκ Μαδύτου ὀρμωμένους τέκτονες, ψάλλοντας ἐντέχνως ἐν τῇ ἀνωτάτῃ τῆς οἰκίας ὀροφῇ κοινωνικὰ καὶ εἰρμὺς καλοφωνικούς, ἐμφανισθεὶς δὲ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπηρώτησεν αὐτοὺς πόθεν ὀρμῶνται, παρὰ τίνος ἐδιδάχθησαν τὴν μουσικὴν καὶ πῶς δύνανται νὰ ψάλλωσι τόσον ἐντέχνως καὶ τὰ δεινὰ λεγόμενα μαθήματα ἐν τοιαύτῃ νεαρᾷ ἡλικίᾳ· οἱ δὲ ἀπήντησαν ὅτι ἐδιδάχθησαν τὴν μουσικὴν ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν Μαδύτῃ παρὰ τοῦ πατριώτου αὐτῶν Χρυσάνθου τοῦ ἀρχιμανδρίτου, ὅστις ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς ἱερᾶς τέχνης χρῆσιν ποιεῖται εὐκολωτάτης μεθόδου, τῆς μονοσυλλάβου παραλλαγῆς. Ὁ ἱεράρχης συναισθανθεὶς τὸ πρὸς τὸν ἀρχιμανδρίτην Χρῦσανθον γενόμενον ἀδίκημα, ἐνήργησε τὴν ἀνάκλησιν αὐτοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἣ δὲ ἱερὰ Σύνοδος πεισθεῖσα περὶ τῆς σπουδαιότητος τῆς μεθόδου τοῦ Χρυσάνθου διέταξεν αὐτὸν νὰ διδάσκη καὶ ἐρμηνεύῃ ὡς γινώσκει. Ὁ Χρῦσανθος παραλαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ Γρηγόριον τὸν Λαμπαδάριον καὶ Χουρμούζιον τὸν ἱεροψάλτην καὶ συνενυθηθεὶς τὸ δεύτερον μετ' αὐτῶν ἐσυστηματοποίησε τὰς κλίμακας τῶν

1118) Ἐν τῇ Παραλλαγῇ τοῦ ἀρχαίου συστήματος ὑπῆρχον, ὡς καὶ ἄλλοιχοῦ εἴπομεν, οἱ πολυσύλλαβοι φθόγγοι ν ε α γ ι ε, α ν ν α ν ε ε, ν ε α ν ε ε, ν α ν α, α γ ι ε κτλ.

ἤχων, τὸν τροχὸν καὶ τὸ διαπασῶν σύστημα, ἐφήρμοσαν ἐπ' αὐτῶν τοὺς φθόγγους τῆς παραλλαγῆς, ὀδηγηθέντες ἐκ τῆς μεθόδου Ἀμβροσίου τοῦ Μεδιολάνων. Διωρίσθη δὲ ὁ ἐκ Μαδύτου κληρικός καὶ διδασκαλὸς τῆς θεωρίας τῆς μουσικῆς ἐν τῇ Γ' πατριαρχικῇ Μουσικῇ Σχολῇ, εἰς ἀμοιβὴν δὲ ἐδόθη αὐτῷ τὸ ἀρχιερατικὸν ἀξίωμα καὶ ἡ ἐπαρχία Δυρράχιον. Ὁ Χρῦσανθος ἐν Δυρραχίῳ ἐδίδαξε μετὰ ζήλου τὴν μουσικὴν εἰς τὰ πνευματικὰ τοῦ τέκνα, ἅτινα ἀνεδείχθησαν οὐκ εἰς μακρὰν ἔμπειροι μουσικοί. Καθὰ δὲ διεβεβαίωσεν ἡμᾶς ὁ νῦν μητροπολίτης Δυρραχίου Βησσαρίων, ὁ πρὸς τὴν μουσικὴν ζήλος τῶν Χριστιανῶν τῆς ἐπαρχίας ταύτης ἔκτοτε ἀκμαῖος διατηρεῖται, διό καὶ ἀμιλλῶνται κατὰ τὰς ἑορτὰς τίς αὐτῶν πρῶτος νὰ καταλάβῃ τοὺς χοροὺς τῶν ψαλτῶν ἵνα ἐπιδείξῃ τὴν μουσικὴν αὐτοῦ ἐμπειρίαν. Ὁ Χρῦσανθος ἐκ Δυρραχίου μετετέθη εἰς Σμύρνην, καὶ ἐκτεθὲν εἰς Προῦσαν, ἔνθα καὶ ἀπέθανε τῷ 1843 μ. Χ.

Ὁ μουσικὸς ἱεράρχης συνέγραψεν ἐγχειρίδιον τοῦ θεωρητικοῦ καὶ πρακτικοῦ μέρους τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, ὃπερ ἐξετυπώθη τῷ 1821 ἐν Παρισίοις, ὡς καὶ τὸ Μέγα Θεωρητικὸν τῆς Μουσικῆς, διαιρούμενον εἰς δύο μέρη, τὸ θεωρητικὸν καὶ τὸ ἱστορικόν. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο θεωρεῖται ὡς πηγὴ, ἐξ ἧς πάντες οἱ ἐπιχειροῦντες γράψαι περὶ μουσικῆς ὑπὸ οἰανδήποτε ἔποψιν δύνανται ν' ἀρυσθῶσι σπουδαίαν ὕλην. Τὸ Θεωρητικὸν τοῦ Χρῦσανθου κτῆμα γενόμενον Παναγιώτου τοῦ Πελοπίδα ἐξεδόθη μετὰ πολλῶν κόπων ἐν Τεργέστη τῷ 1832· ὁ καθηγητὴς Χρίστιος ἀποκαλεῖ τὸν Χρῦσανθον «τὸν σπουδαιότατον τῶν Ἑλλήνων θεωρητικῶν», καὶ δικαίως, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸν χρόνον καθ' ὃν συνετάχθη τὸ Θεωρητικὸν αὐτοῦ, καὶ τὰ ὀλίγα βοηθήματα, ἃ εἶχε πρὸς μελέτην ὁ συγγραφεύς. Ὁ Χρῦσανθος ἐποίησε πολλὰ καὶ ποικίλα ποιήματα, καὶ διὰ μὲν τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς ἐμέλισεν, ὅσον ἐνῆν, διάφορα μουσουργήματα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, διὰ δὲ τῶν ἡμετέρων χαρακτῆρων διάφορα μαθήματα τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς. Τὰ μουσουργήματα τοῦ περιφανοῦς τούτου μουσικοῦ ἐγένοντο δυστυχῶς παρανάλωμα τοῦ πυρὸς κατὰ τινα πυρκαϊάν. Εἰς τὸν ἱεράρχην τοῦτον ἡ καλλιπὴς Τανταλίδειος Μοῦσα γούωσά τε μυρομένη τε ἐποίησε τὸ ἐπίγραμμα τόδε, δικασθὲν ἡμῖν ὑπὸ Θεοδώρου τοῦ Ἀριστοκλέους¹¹¹⁹.

Πότμον ἀγακλυμένου Χρυσάνθου Ἀρχιερέος

Ἐκλαυσάν Μοῦσαι, σχασάμεναι κιθάρας·

1119) Βιογραφία Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναιίου καὶ Συγγραφαὶ αἱ Ἑλάσσονες Ἐκκλησιαστικαὶ καὶ Φιλολογικαί, ἐν Κων/πόλει 1866 σ. 61.

Ὅς ποτε ἁρμονίης μελέων σοφὰ τέθμια εὐρών,
 Ρηϊδίην μολπῆς πᾶσι παρέσχε τέχνην.
 Αὐτὰρ ὁ καὶ ποτολίεθρα ἐκόσμησ' ἐμμελέως δὴν,
 Δυρράχιον, Σμύρναν, Προῦσαν ἅπ' ἐκ Μαδύτου·
 Νῦν δ' ἄρ' ἐπουρανίησι χοροστασίησι χορεύει,
 Τὸν Θεὸν ἰλάσκων ἄσμασιν ἡδυτέροις».

1849 ματου 30.

Κωνστάντιος ὁ ἀπὸ Σιναίου, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ἀριθμεῖται ὑπὸ τῶν συντακτῶν τῆς *Μουσικῆς Βιβλιοθήκης* εἰς τοὺς μουσικοὺς τῆς ἐποχῆς του. Ἐγεννήθη ἐν Κ/πόλει κατὰ τὴν συνοικίαν τῆς Εὐλοπόρτης, κάτοχος τῆς τε θύραθεν καὶ ἔσω παιδείας, καὶ ἐγκρατῆς πρὸς τῇ ἑλληνικῇ καὶ τῆς γαλλικῆς, λατινικῆς καὶ ρωσικῆς γλώσσης. Ἐξεπαιδεύθη ἐν τῇ Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολῇ καὶ ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τοῦ Κιέβου. Τῷ 1805 ἐξελέγη ἀρχιεπίσκοπος Σιναίου καὶ τῷ 1830 οἰκουμενικὸς πατριάρχης. Μετὰ τετραετῇ πατριαρχείαν¹¹²⁰ ἀπεσύρθη εἰς τὴν νῆσον Ἀντιγόνου, ἔνθα ἐφησυχάζων ἐνησχολεῖτο εἰς τὰς φίλας Μούσας. Ἀπεβίωσε δὲ τῇ 5 ἰανουαρίου 1859. κηδευθεὶς μεγαλοπρεπῶς καὶ ἐξυμνηθεὶς καταλλήλως ἀπὸ τοῦ πατριαρχικοῦ ἁμβωνος ὑπὸ τοῦ σοφοῦ ἱεροκλήρυκος Νικηφόρου τοῦ Γλυκᾶ (τανῦν μητροπολίτου Μηθύμνης). Ὅπόσον δὲ ἡγάπα τὴν μουσικὴν ὁ Κωνστάντιος μαρτυρεῖ καὶ αὐτὸς ὁ βιογράφος αὐτοῦ γράφων τὰδε «Καί τοι δὲ θηρεύων τὴν συντομίαν ἐν ταῖς ἀκολουθίαις, ἡγάπα ὅμως ὑπερβαλλόντως τὴν μουσικὴν καὶ κατεκηλεῖτο ὑπὸ τῆς ἡδυφωνίας· διὸ καὶ ἐπὶ τῆς πατριαρχείας αὐτοῦ ἤκμαζεν, οὕτως εἰπεῖν, καὶ ἐφημίζετο ὁ πατριαρχικὸς ναὸς ἐπὶ τοῖς ἀρίστοις καὶ ἡδυφονοτάτοις κανονάρχαις, ὥστε πανταχόθεν τῆς τε Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν περιχώρων συνέρρεεν ἐν αὐτῷ ἄπειρον πλῆθος λαοῦ, οὐκ ἐπ' ἀκροάσει μόνον τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν, ἀλλ' ἵνα καὶ εὐφρανθῶσι πνευματικῶς ἐπὶ τῇ θιά τοῦ γαληνίου καὶ σεβασμίου προσώπου τοῦ πατριάρχου, καὶ ἐμπλησθῶσι τῆς γλυκυτάτης φωνῆς καὶ μελωδίας τοῦ τε μουσικοῦ τέττιγος τῆς ἐκκλησίας ἀοιδίμου Κωνσταντίνου Πρωτοψάλτου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ψαλτῶν τε καὶ κανοναρχῶν»¹¹²¹.

1120) Ἡ τετραετὴς πατριαρχία τοῦ Κωνσταντίου περιγράφεται ὑπὸ τοῦ βιογράφου αὐτοῦ Θεοδώρου Ἀριστοκλέους τοῦ ἐκ Χάλκης (Κωνσταντίου Α' τοῦ Σιναίου ἀοιδίμου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Βυζαντίου Βιογραφία καὶ Συγγραφαὶ αἱ Ἐλάσσονες Ἐκκλησιαστικαὶ καὶ Φιλολογικαὶ καὶ τινες ἐπιστολαὶ αὐτοῦ μετὰ παραρτήματος, ἐν Κων/πόλει, 1866).

1121) ἐνθ. ἀνωτέρω σ. 13, 14.

Κωνσταντῖνος Βυζάντιος, Πρωτοψάλτης τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, μαθητὴς γενόμενος Γεωργίου τοῦ Κρητὸς καὶ Μανουὴλ τοῦ Πρωτοψάλτου. Ἐγεννήθη τῷ 1777, καὶ πρῶτον κανονάρχης ἐγένετο τῆς τοῦ Σιναΐτικου ἐν Βαλατᾷ μετοχίου ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, εἴτα δὲ διωρίσθη δεύτερος καὶ μετὰ μικρὸν πρῶτος ψάλτης τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας. Β' δομέστικος προσελήφθη εἰς τὰ πατριαρχεῖα τῷ 1800 (τῇ 23 ἀπριλίου) ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου Νεοφύτου, πρωτοψάλτου ὄντος τοῦ Ἰακώβου. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ πρωτοψάλτου Α' δομέστικος γενόμενος, συνέβαλλε μετὰ Μανουὴλ τοῦ πρωτοψάλτου μέχρι τοῦ 1819, οὗτινος τὸ σοβαρὸν ἐκκλησιαστικὸν ὕψος ἐμυμήθη πιστότατα ὁ Κωνσταντῖνος. Τῷ 1821 (23 δεκεμβρίου) ἀποθανόντος Γρηγορίου τοῦ πρωτοψάλτου, διεδέχθη αὐτὸν τῇ ἐπαύριον 24, χειροθετηθεὶς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Εὐγενίου τοῦ ἀπὸ Ἰκονίου, ἔβαλλε δὲ ἐν τῷ πατριαρχικῷ ναῷ 55 ἔτη, ὧν τὰ 43 ὡς πρωτοψάλτης, ἄχρι τοῦ 1855. "Ἐκτοτε, μὴ δυνάμενος χοροστατεῖν, ἔνεκα τῆς ἐπισυμβάσης αὐτῷ ποδαλγίας, ἐφησύχασεν ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ μελοποιῶν καὶ ἐκδιδοὺς τὰ μελισταγῆ αὐτοῦ ᾄσματα. Ἀπέθανεν εἰς τὴν νῆσον Χάλκην ἐν ἡλικίᾳ 85 ἐτῶν τῇ 30 ἰουλίου τοῦ 1862 μ. Χ., καὶ ἐνεταφιάσθη ἔξωθεν τῆς ἐν τῇ νήσῳ Μοῦνης τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Κρημνοῦ, δεξιῶς βιογραφηθεὶς κατὰ τὴν κηδεῖαν ὁ μελίρρυτος μουσικὸς ὑπὸ τοῦ εὐμαθεστάτου ἱεροκλήρυκος Γρηγορίου τοῦ Γώγου¹¹²². Ὁ βιογράφος τοῦ Κωνσταντίνου Θεόδωρος ὁ Ἀριστοκλῆς¹¹²³ ἐξυμνῶν τὸν ἡδυμελίφθογον μουσικὸν γράφει τὰδε: "Ἐπὶ πεντήκοντα οὖν καὶ πέντε ἔτη ἐχοροστάτησεν ἐν τῷ πατριαρχικῷ ναῷ ψάλλων μετ' εὐλαθείας καὶ θερμῆς πίστεως, καὶ κατανύγων τοὺς ἐκκλησιαζομένους διὰ τῆς γλυκείας αὐτοῦ φωνῆς καὶ τοῦ θαυμασίου καὶ σεβαστοῦ ἐκείνου ἐκκλησιαστικοῦ ὕφους (τοῦ κατ' ἄλληλοδιαδόχον μίμησιν ἔκπαλαι διασωζομένου ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ, καὶ τοῖς ἐν αὐτῇ ψάλλουσιν ἐξαίρετως προσιδιάζοντος), ὅπερ ἀπέσταξεν ἐκ τοῦ μελίρρυτου αὐτοῦ στόματος, μὴ κινουμένου ἐν τῷ ψάλλειν οὐδενὸς τῶν μελῶν τοῦ σώματος οὐδ' αὐτῆς αὐτοῦ τῆς κεφαλῆς παντελῶς, μόνον δὲ τῶν χειλέων. Τοιοῦτον δ' ἐκ φύσεως ἀξιόλογον, καὶ ἰδιαζὸν αὐτῷ μόνῳ, προτέρημα εἶχεν ἡ εὐλύγιστος καὶ ἡδύφθογος αὐτοῦ φωνή, ὥστε μεταξύ τῶν φωνῶν καὶ ἄλλων πολλῶν συμπαλλόν-

1122) Ἴδε τὸν ἐπικήδειον Λόγον ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ἀργουσιντόμου Ἀναστασιματαρίου τοῦ πρωτοψάλτου Κωνσταντίνου, καὶ εἰς τοὺς ἐκδοθέντας λόγους τοῦ ἀρχιμανδρίτου Γ. Γώγου.

1123) Βιογραφία Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου καὶ Συγγραφαὶ Ἑλάσσονες, ἐν Κων/πόλει, 1866. Σημείωσις Ζ', σ. 65, 66.

των, ἡ τοῦ Πρωτοψάλτου φωνὴ διεκρίνετο καθαρῶς ἀκουομένη. Καὶ πολλοὶ ἐπιέπιζόντες αὐτῆς ὑπῆρξαν, καὶ αὐτὸς ἐγώ, ὡς ἐπὶ τετραετίαν τὰ τῆς Κανοναρχίας παρ' αὐτῷ τελῶν σὺν Ἡλίᾳ τῷ Τανταλίδῃ καὶ Βασιλείῳ τῷ Καλλίφρονι, ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ αἰοιδίμου γέροντός μου Κωνσταντίου, ὅστις τοσοῦτον ὑπερηγάπα τὸν Πρωτοψάλτην, ὡς φιλομουσικώτατος, διὰ τε τὸ ἐκκλησιαστικόν, ὡς ἐρρέθη, ὕψος καὶ τὸ προσιδιάζον αὐτῷ ἡδὺ τῆς φωνῆς καὶ μελίρρυτον, ὥστε. ὅτε ἐπαύσατο τοῦ χοροστατεῖν, πολλάκις ἤκουσα τοῦ Πατριάρχου λέγοντός μοι οὕτως: *Ἄρ ἤμην Πατριάρχης, ἐσκόπευον γὰρ ὑψηλώσω τὸ κάθισμα τοῦ στασιδίου τοῦ Πρωτοψάλτου, καὶ διὰ τοῦ φορείου γὰρ τὸν φέρω γὰρ ψάλλῃ, ἔστω καὶ καθήμενος.* Ἐσχάτως μὴ δυνάμενος ὁ αἰοιδίμος Κωνσταντῖος ἵνα ἴδῃ προσωπικῶς τὸν Πρωτοψάλτην, εὐχαριστήθη μόνον ἰδὼν τὴν εἰκόνα αὐτοῦ.

Κωνσταντῖνος ὁ Πρωτοψάλτης ἐποίησεν εἰς τὴν παλαιὰν μέθοδον διάφορα μέλη τῆς ἱερᾶς ψαλμωδίας ὅλου τοῦ ἐνιαυτοῦ, ἐξ ὧν τὰ μὲν εἰσὶν ἐκδεδομένα, τὰ δὲ ἀνέκδοτα· συντάξας ἐξέδωκε δις τὸ Τυπικὸν τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας¹¹²⁴, τὸ Ἀργουσύντομον Δοξαστᾶριον κατὰ τὸ εἶδος τῆς παραχορδῆς, ἐξηγηματικώτερον ἐποίησε τὸ Ἀναστασιματᾶριον Πέτρου Λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου¹¹²⁵, ἐξέδωκε καὶ τὴν δῖτομον Ἀνθολογίαν τῆς μουσικῆς, εἰς ἣν ἔχει καὶ ἴδια μαθήματα διπλᾶ καὶ τριπλᾶ, καὶ τινὰ τῶν ἀρχαιοτέρων μουσικῶν¹¹²⁶. Ἀνέκδοτα ἔργα τοῦ Κωνσταντίνου ὑπάρχουσιν ἐν Εἰρμολόγιον Καταβασιῶν καὶ ἐν Δοξαστᾶριον σύντομον, ἀμφότερα τὰ τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου, καλλωπισθέντα παρ' αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ἀναλυτικώτερον· ὁ Κωνσταν-

1124) Τὸ αὐτὸ Τυπικὸν ἐξέδωκε καὶ εἰς τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν.

1125) Τὸ Ἀναστασιματᾶριον ἐξεδόθη τῷ 1863 ἄχρι τοῦ Βαρέως ἤχου παρὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ Πρωτοψάλτου, τοῦ κ. Νικολάου.

1126) Εἰς τὴν Ἀνθολογίαν τοῦ Κωνσταντίνου ὁ Ἡλίας Τανταλίδης ἐποίησε τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο:

« Ὅρφεϊς μὲν καὶ Ἀμφίονες, Ἀρίονες καὶ Αἴνιοι,
Καὶ τῶν λοιπῶν σιγάτωσαν μελοποιῶν τὰ σμήνη.
Ἰδοὺ γὰρ ἐντετάνυσται κιθάρα σιωνίτις,
Ἐξ ἧς ἐκχέειτ' ἄφατος, οὐράνιος γλυκύτης,
Οὐ θῆρας τιθασσεύουσα, οὐ λίθακας κηλοῦσα,
Ἀλλὰ ψυχὰς εἰς οὐρανὸν ἐκ γῆς ἀνακαλοῦσα.
Τὰς δὲ νευρὰς συνήρμοκεν οὐ Τέρπανδρος, οὐ Αἴνιος,
Ἄλλ' αἰοιδῶν ὁ φέριστος ἀπάντων Κωνσταντῖνος
Πᾶσα λοιπὴ μελίγηρυς σειρὴν τῆς Ἐκκλησίας
Ὑμνολογεῖτω τὸν Θεὸν διὰ μολπῆς γηγησίας »

1845. ἰουνίου 18.

τῖνος ἐποίησε καὶ ἐντέχνους καλοφωνικοὺς εἰρμούς, ᾄσματα τινὰ καὶ ᾠδὰς εἰς Πατριάρχας, καὶ ἄλλα. Ὑπῆρξεν ἀμίμητος εἰς τὰς ἀναλύσεις τῶν καταληκτικῶν γραμμῶν τοῦ παλαιοῦ ἢ ἀργοῦ στιχηραριοῦ καὶ τοῦ παπαδικοῦ μέλους· μιμητὴς δὲ πιστότατος γενόμενος τῶν εὐκλεῶν αὐτοῦ προκατόχων κατεκάλλυνε τὸ σεμνοπρεπὲς μουσικὸν ὕφος τῆς Μ. Ἐκκλησίας¹¹²⁷.

Ἀντώνιος Λαμπαδάριος τῆς Μ. Ἐκκλησίας, Ἀδριανουπόλιτης, καὶ ἀνεψιὸς τοῦ ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως Κυρίλλου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου· μουσικὸς καὶ μελοποιὸς κάλλιστος, καλλιφωνότατος, γνώστης καὶ τῆς ἐξωτερικῆς μουσικῆς. Ἐμαθῆτευσεν δὲ κατὰ τινὰς μὲν παρὰ Μανουὴλ τῷ Πρωτοψάλτῃ καὶ Γεωργίῳ τῷ Κρητί, κατ' ἄλλους παρὰ Κωνσταντίνῳ τῷ Πρωτοψάλτῃ, μεθ' οὗ καὶ συνέψαλλεν ἐν τῷ πατριαρχικῷ ναῷ. Ἀπέθανεν ἐν Ρωσσίᾳ τῷ 1828, τὸ δὲ περιέχον τὰ ποιήματα καὶ τὰ σημειώματα αὐτοῦ κιβώτιον ἔμεινεν εἰς χεῖρας τοῦ μουσικωτάτου ιερέως Γεωργίου τοῦ Ρυσίου. Ἐμελοποίησε κατὰ τὴν παλαιὰν μέθοδον ἐπὶ τὸ ἐπέξηγηματικώτερον τὸ ἄργον Ἀναστασιματάριον Πέτρου Λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου, ἐμέλισεν Χερουδικὰ κατὰ τοὺς ὀκτῶ ἤχους, Κοινωνικὰ ἰσαρίθμα τῆς ἑβδομάδος, τὸ παρὰ τοῦ πρωτοψάλτου ἀδόμενον κατ' ἤχον σύντομον «Εἰς πολλὰ ἔτη» εἰς τὸ τέλος τῶν Χερουδικῶν ψαλλομένου τοῦ, Ἀληλούϊα, καὶ τὰ στιχηρὰ ἰδιόμελα τοῦ ἑσπερινοῦ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ὡς καὶ τὸ ὀκτῆχον καὶ δίχορον Δοξαστικὸν στιχηρὸν «Θεαρχίῳ νεύματι».

Ἀθανάσιος Σελουκείας ἱεράρχης, ἐγεννήθη περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἐν Λευκωσίᾳ τῆς Κύπρου, ἀπεβίωσε δὲ ἐν πρεσβυτικῇ ἡλικίᾳ τῷ 1850 μ. Χ. ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐγκρατὴς ἦν τῆς θεολογίας, τῆς ἑλληνικῆς φωνῆς καὶ τῆς μουσικῆς, ἧς τὴν τε πρᾶξιν καὶ θεωρίαν ἄριστα ἐγίνωσκεν ὡς καὶ τὸ ἀρχαῖον καὶ νέον γραφικὸν μουσικὸν σύστημα· μαθητὴς ὑπῆρξε Γεωργίου τοῦ Κρητός. Ἐθεωρεῖτο κάτοχος καὶ τῆς ἀραβοπερσικῆς μουσικῆς. Ἠρμήνευσεν τὸ Ἄργον καὶ Σύντομον Εἰρμολόγιον τῶν Καταβασίων καὶ τὰ ἄλλα εἰρμολογικὰ εἶδη Πέτρου Λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου. Τὰ ἔργα τοῦ ἱεράρχου τούτου περιήλθον, λέγεται, εἰς χεῖρας τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Κ. Φιλοζένους.

Ἀπόστολος Κίρουσάλας, πατρίδα ἔσχε τὴν Χίον,

1127) Ὑφός ἐν τῇ μουσικῇ λέγεται ἡ παρατηρουμένη διαφορὰ ἐν τῇ προφορᾷ καὶ τῇ ἀπαγγελίᾳ τῶν μελῶν. Τὸ μουσικὸν ὕφος ἀνήκει εἰς τὴν προφορὰν καὶ ἀπαγγελίαν τοῦ μέλους, ὡς ἀνήκει τὸ ὕφος τοῦ λαλεῖν τὴν γλῶσσαν εἰς τὴν προφορὰν καὶ τὴν ἀπαγγελίαν.

καὶ ἐκ τῶν ἐξόχων μουσικῶν φιλολόγων, γνώστης δὲ ἀκριβῆς τῆς τε παλαιᾶς καὶ νέας μουσικῆς μεθόδου. Ἐσπούδασε τὴν μουσικὴν πρῶτον παρὰ Πέτρῳ τῷ Βυζαντίῳ καὶ εἶτα παρὰ Γεωργίῳ τῷ Κρητί, διεκρίνετο δὲ καὶ ὡς καλλιγράφος ἀριστος πάμπολλα γράψας χειρόγραφα μουσικὰ βιβλία παλαιὰ τε καὶ νέα. Λίαν δὲ δεξιῶς ἐχειρίζετο τὴν πανδουρίδα, ἣτις ἐχρησίμευεν αὐτῷ καὶ ὡς φθογγόμετρον· ἐμελοποιεῖ κανονικώτατα κατὰ τοὺς ὁρισμοὺς τῆς μελοποιίας. Μεταξὺ τῶν μελοποιημάτων αὐτοῦ διακρίνονται τὸ ἀμίμητον χερουβικὸν τῶν Προηγιασμένων εἰς ἦχον Α' τετράφωνον, καὶ μία ἔντεχνος δοξολογία εἰς ἦχον Πλ. Δ', ἥς τὸ ᾠσματικὸν θεωρεῖται ἀριστούργημα. Ἀπέθανε πενέστατος τῷ 1840 μ. Χ.

Πέτρος Συμεὼν Ἀγιοταφίτης, πρωτοψάλτης τῆς τοῦ ἁγιοταφιτικοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει μετοχίου ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Γεωργίου, τὴν πατριδα Βυζαντίος. Μουσικὸς ἐπισημότητος καὶ καλλιγράφος τῆς μουσικῆς κάλλιστος. Ἀκουστής ἐγένετο Γεωργίου τοῦ Κρητός καὶ ἰδίᾳ Μανουὴλ τοῦ πρωτοψάλτου, ὃν καὶ ἐμίμηθη πιστῶς κατὰ τὸ ὕψος τοῦ ψάλλειν, διὸ καὶ ἐφημιζετο ὡς διατηρήσας ἀπαραιμείωτον ἰδίᾳ τὸ ἐκκλησιαστικὸν καὶ κατανυκτικώτατον ἀρχαῖον ὕψος. Τὴν νέαν μουσικὴν μέθοδον ἐδιδάχθη ἐν τῇ Γ' πατριαρχικῇ Μουσικῇ Σχολῇ. Ὡς δὲ Πέτρος ὁ Φυγὰς ἡρμήνευσεν ὅσα ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ Πέτρος ὁ Πελοποννήσιος δὲν προέλαβεν, οὕτω καὶ Πέτρος ὁ Ἀγιοταφίτης ἡρμήνευσε πολλὰ λείψανα ἀρχαίων μουσουργημάτων, ἅπερ δὲν προέλαβον νὰ ἐρμηνεύσωσιν οἱ τρεῖς διδάσκαλοι τῆς νέας μουσικῆς μεθόδου. Ἐποίησε μίαν ἀμίμητον συλλογὴν Ἰδιομέλων καὶ Δοξαστικῶν ὅλου τοῦ ἐνιαυτοῦ μετὰ τῶν Ἀπολυτικίων καὶ Κοντακίων καὶ ἄλλων διαφόρων εἰρμολογικῶν μελοποιημάτων εἰς τόμον ὀγκωδέστατον. Ἐμέλισε κατὰ μίμησιν Πέτρου τοῦ Βυζαντίου μίαν σειρὰν χερουβικά, τὰ ἔνδεκα ἐωθινὰ ἀργότερα τῶν τοῦ Πέτρου Λαμπραδαρίου τοῦ Πελοποννησίου, ἐν οἷς τηρεῖται ἀπαραιμείωτον τὸ ὕψος τῆς Μ. Ἐκκλησίας. Ἐθαυμάζετο διὰ τὴν θαυμασίαν μνήμην αὐτοῦ εἰς τὸ μουσικὸν εἶδος· ἡδύνατο δὲ ὡς διηγοῦνται νὰ τηρῇ ἐν τῇ μνήμῃ αὐτοῦ πιστότατα τὰς γραμμάς ἀναριθμητῶν ποιημάτων ἐνὸς ἐκάστου τῶν ἀρχαίων μουσικοδιδασκάλων. Ὁ φιλόπονος οὗτος μουσικὸς πολλοὺς μαθητὰς ἀναδείξας καὶ τὸν Ὑψιστον δοξολογῶν ἄχρι τοῦ ὀγδοηκστοῦ ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, ἀπεβίωσε τῇ 27 δεκεμβρίου τοῦ 1861 μ. Χ.

Θεόδωρος Συμεὼν ὁ Κοντός ἐπωνυμούμενος, ἔνεκα τοῦ μικροῦ ἀναστήματος αὐτοῦ· αὐτάδελφος Πέτρου τοῦ Ἀγιοταφίτου, σύγχρονος δὲ καὶ συμμαθητῆς Θεοδώρου τοῦ Φωκαέως. Ὑπῆρξεν εἰς τῶν πρώτων μαθητῶν τῆς νέας μουσικῆς μεθόδου, διεκρίνετο δὲ ἐπὶ

μεγαλοφωνία. Τὴν ἐξωτερικὴν μουσικὴν ἐδιδάχθη ὑπὸ τοῦ χανεντέ ντεντέ Ἰσμαηλάκη, καὶ ἀκολούθως ἐδίδασκε ταύτην ἐπιτυχέστερον τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς· ἐφύλαττεν ὅμως πιστότατα τὸ ὕφος ἐκατέρας. Ἔχει εἰρμούς καλοφωνικούς καὶ σχολικὰ ᾠήματα, ἀνέκδοτα ὄντα καὶ παρὰ τῶν μουσικῶν περιζήτητα. Ἐπὶ δεκαπενταετίαν ἐχοροστάτησεν εἰς τὴν ἐν Βαλατᾷ ἐκκλησίαν τῶν Ταξιαρχῶν καὶ ἐπὶ δεκαοκταετίαν εἰς τὴν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἐν Διπλοκιανίῳ. Ὁ Θεόδωρος Κοντός κατέλιπε πολυαριθμούς μαθητὰς διακριθέντας ἐπὶ μουσικῇ ἐμπειρίᾳ.

Θεόδωρος Φωκαεύς, υἱὸς Παράσχου ἱερέως τοῦ ἐκ Φωκαίας τῆς Ἐφέσου, μουσικοδιδάσκαλος κεκοσμημένος δι' ἐκκλησιαστικωτάτου ὕφους. Τὴν μουσικὴν ἐσπούδασε τὸ πρῶτον ἐν Μαγνησίᾳ παρὰ Γεωργίῳ τῷ Κρητί, εἶτα δὲ καὶ ἐν τῇ Γ' πατριαρχικῇ Μουσικῇ Σχολῇ. Ἐχοροστάτησεν εὐδοκίμως εἰς τὸν ἐν Ταταούλοις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ναὸν τοῦ ἁγίου Δημητρίου καὶ εἰς τὸν ἐν Γαλατᾷ τοῦ ἁγίου Νικολάου. Κατόπιν ἐγκατέλιπε τὸ τοῦ ἱεροψάλτου ἐπάγγελμα ἐν τοῖς ναοῖς, ἐνησχολεῖτο δὲ διδάσκων κατ' οἶκον τὴν μουσικὴν καὶ ἐκδιδὸς μουσικὰ βιβλία. Ἐξέδωκε δὲ πλεῖστα ἐκκλησιαστικὰ μέλη τῶν ἀρχαίων μουσικῶν εἰς διτόμους καὶ τριτόμους Ἀνθολογίας, πρὸς μάλιστα καὶ εἰς β' γ' καὶ δ' ἐκδόσεις αὐτῶν. Δις ἐξέδωκε τὸ Ἀναστασιματάριον Πέτρου Λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου, ἀπὸ δὲ τὸ καλοφωνικὸν Εἰρμολόγιον Πέτρου Γλυκῆς τοῦ Μπερεκέτου. Συγγράφας ἐξέδωκε τὴν κατ' ἐρωταπόκρισιν Κρηπίδα τῆς μουσικῆς θεωρίας, ἀντιγράφας ἐν πολλοῖς τὸ Θεωρητικὸν τοῦ Χρυσάνθου¹¹²⁸. τὴν *Μουσικὴν Μέλισσαν*, βιβλίον μουσικὸν εὐχρηστότατον, τὴν *Παρῳδῶσαν*, δίτομον συλλογὴν ἑλληνικῶν καὶ τουρκικῶν ᾠσμάτων καὶ τὴν *Εὐτέρπην*, συλλογὴν οὖσαν ἀραβοτουρκικῶν ᾠσμάτων τοῦ χανεντέ Ζαχαρίου. Ἐκ τῶν πολλῶν αὐτοῦ μουσουργημάτων διακρίνονται ἐν χερουβικόν «Νῦν αἱ δυνάμεις» εἰς ἦχον Α' τετράφωνον, ἐν κοινωρικόν «Εἰς μνημόσυνον» εἰς ἦχον Βαρύν, τὸ εἰς ἦχον Βαρύν πρωτότυπον «Μακάριος ἀνὴρ», εἰς πολυέλεος «Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ» εἰς ἦχον Λέγετον, τὰ συντετμημένα ἀνοιξαντάρια, τὰ στιχηρὰ ἰδιόμελα τῶν Αἰνῶν τῆς Κυριακῆς τῶν Βατῶν, ἐκ δὲ τῶν δοξολογιῶν αὐτοῦ ἡ κατ' ἦχον Β' ψαλλομένη εἰς ἀπλοῦν καὶ εἰς διπλοῦν χρόνον. Τὰ ἐκκλησιαστικὰ μέλη τοῦ Φωκαέως ἔχουσιν ὕφος μᾶλλον προσκλί-

1128) Κατὰ τῆς Κρηπίδος τοῦ Φωκαέως ἔγραψαν ὁ ἐκ Καστορίας Μαργαρίτης μετὰ Στεφάνου τοῦ Λαμπαδαρίου (τότε Α' δομestίκου ὄντος) ἕτερον Θεωρητικὸν μουσικῆς, ὅπως τραγελαφικόν.

νον πρὸς τὸ ἐξωτερικόν, ἕνεκα τῆς μεγάλης ἐπιδόσεως αὐτοῦ εἰς τὴν μελέτην τῆς ἐξωτερικῆς μουσικῆς. Ἀπέθανεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τῷ 1848 μ. Χ.

Παναγιώτης Πελοπίδας ὁ ἐκ Πατρῶν, ὁπαδὸς τοῦ τε κερδίου καὶ λογίου Ἑρμοῦ, εἰς δὲ τῶν πρώτων μαθητῶν τῆς νέας μουσικῆς μεθόδου. Ἠγόρασε τὸ πρωτότυπον χειρόγραφον τοῦ Μεγάλου Θεωρητικοῦ τοῦ Χρυσάνθου καὶ μετέβη εἰς Τεργέστην πρὸς ἔκδοσιν αὐτοῦ, διότι εἰς Κωνσταντινούπολιν δὲν ὑπῆρχον τότε μουσικοὶ χαρακτῆρες. Ὡς ἐκ τῆς ἀπειρίας δὲ τῶν τυπογράφων πολλὰς στενοχωρίας ὑπέστη ὁ Πελοπίδας, ἀλλ' ὅτε εἶδε τὸ φῶς τὸ σύγγραμμα, ὁ ἐκδότης ἀπεβίωσε, τῷ 1834. Ἐμελοποίησε μίαν σειρὰν Χερουβικά κατὰ μίμησιν τῶν τῆς Β' στάσεως τοιούτων τοῦ Γρηγορίου Πρωτοψάλτου, ὡς καὶ ἐν «Ἀξιὸν ἔστιν» εἰς ἦχον πλ. Α'.

Ζαφεΐριος Ἀποστόλου Ζαφεϊρόπουλος, Πρωτοψάλτης ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις ἱερῷ ναῷ τῆς ἀγίας Εἰρήνης, ἀνὴρ μουσικὸς καὶ μουσικολόγος, μαθητὴς ἐγένετο πρῶτον Γεωργίου τοῦ Κρητὸς καὶ εἶτα τῶν τριῶν διδασκάλων τῆς νέας μεθόδου ἐν τῇ πατριαρχικῇ Μουσικῇ Σχολῇ, ἐξ ἧς ἔλαβε καὶ δίπλωμα· ὁ Ζαφεΐριος εὐδοκίμως ἐδίδαξε τὴν μουσικὴν καὶ ἐν Ἀθήναις. Ἐμέλισεν ἕνα πολυέλεον εἰς ἦχον ἐνάρμονιον, δύο «Ἀξιὸν ἔστιν» εἰς ἦχον Πλ. Α' καὶ Πλ. Β', χερουβικά, κοινωνικά καὶ τὴν δοξολογίαν τῆς ἐθνικῆς τελετῆς ἥτοι τὸν Κ' ψαλμὸν «Κύριε ἐν τῇ δυνάμει σου εὐφρανθήσεται ὁ βασιλεὺς». Ἐξέδωκεν ἐν Ἀθήναις τὸ Ἀναστασιματάριον Πέτρου Λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου, ἐδημοσίευσεν δὲ (τῷ 1842) καὶ διατριβὴν περὶ Μουσικῆς κατὰ τοῦ Λεσβιακοῦ συστήματος¹¹²⁹. Ἀπέθανεν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ ἐλληνικοῦ βασιλείου τῷ 1851.

Πέτρος Γεωργίου Βυζάντιος, μαθητὴς Μανουὴλ τοῦ Πρωτοψάλτου καὶ Γεωργίου τοῦ Κρητὸς εἰς τὴν ἀρχαίαν μέθοδον, συμμαθητὴς δὲ Κωνσταντίνου Πρωτοψάλτου, Πέτρου τοῦ Ἀγιοταφίτου καὶ Πέτρου τοῦ Ἐφεσίου. Τὴν νέαν μέθοδον ἐδιδάχθη παρὰ τῶν τριῶν ἐφευρετῶν αὐτῆς, ἱκανὰ δ' ἔτη ἔψαλλεν εὐδοκίμως εἰς τὴν ἐν Γαλατᾷ Κωνσταντινουπόλεως ἐκκλησίαν τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τῶν Χίων. Τῷ 1821 μετέβη εἰς Τῆνον διορισθεὶς Πρωτοψάλτης τοῦ ναοῦ τῆς Εὐαγγελιστρίας, τῷ δὲ 1830 κατήλθεν εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἔψαλλεν οὐχὶ ὡς τακτικὸς ἱεροψάλτης ἀλλ' οἰκειοθελῶς εἰς διαφόρους ναοὺς κατὰ τὰς μεγάλας ἑορτὰς ἄνευ ἀμοιβῆς. Τῷ 1831 ἀποθανόντος Ἀντωνίου

¹¹²⁹ Ὁ Γεώργιος Λέσβιος καὶ τὸ Λέσβιον αὐτοῦ σύστημα ὑπὸ Ζ. Α. Ζαφεϊροπούλου διδασκάλου τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Ἐν Ἀθήναις 1842.

τοῦ Λαμπαδαρίου προσεκλήθη ὁ Πέτρος ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντίου τοῦ Α' ὅπως καταλάβῃ τὴν θέσιν τῆς Λαμπαδαρείας, ἀλλ' ἠρνήθη, ἔνεκα καὶ τῆς τότε οὐχὶ εὐαρέστου οἰκονομικῆς καταστάσεως τῶν πατριαρχείων. Ἀπέθανε δὲ ὑπέργηρος τῷ 1875, τὰ δὲ πολυάριθμα αὐτοῦ μουσουργήματα ἐδωρήσατο τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς ἐν Χάλκῃ θεολογικῆς σχολῆς.

Ἰ. Ἀθανάσιος Χρηστόπουλος, ποιητὴς καὶ μουσικὸς δόκιμος. Ἐγεννήθη ἐν Καστορίᾳ τῆς Μακεδονίας τῷ 1770 μ. Χ., ἐξεπαιδεύθη ἐν Βλαχίᾳ, Πέστη καὶ Παταβίῳ, ὑπῆρξε δὲ διδάσκαλος καὶ σύμβουλος διαφόρων ἡγεμόνων τῆς Βλαχίας. Πολλὰ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ ἐμελοποιεῖ ψάλλων αὐτὰ πρὸς πανδουριδα. Διέμεινεν ἐφ' ἱκανὸν εἰς τὴν Κωνστ/πολιν, ὁπόθεν μετέβη εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐξ ἧς ἐπανελθὼν εἰς Βλαχίαν ἐτελεύτησεν εἰς Βουκουρέστιον τῷ 1847 μ. Χ.

Βασίλειος Στεφανίδης, ἱατροφιλόσοφος, ἤκμασε περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος γεννηθεὶς ἐν Νεοχωρίῳ τοῦ Βοσπόρου. Διεκρίθη ὡς μουσικὸς καὶ μουσικολόγος, συγγράψας λατινιστὶ καὶ θεωρητικὸν Μουσικῆς ἐν Φλωρεντίᾳ τῷ 1791 ἐκδοθὲν ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀρμονικά». τὸ ἐλληνιστὶ γραφὲν εἶναι ἀνέκδοτον, ἐπιγράφεται δὲ κατὰ τὴν μαρτυρίαν Κυριακοῦ τοῦ Φιλοξένους τοῦ πιθανῶς ιδόντος αὐτὸ «Σχεδιάσμα περὶ μουσικῆς ἰδιαίτερον ἐκκλησιαστικῆς, ἐν ἔτει χωιθ». Σῶζεται αὐτοῦ εἰς πολυέλειος «Δοῦλοι Κύριον» εἰς τὴν παλαιὰν γραφὴν γεγραμμένος.

Γεώργιος Λέσβιος, μαθητὴς τοῦ μουσικοδιδασκάλου Καλλινίκου Λεσβίου, καὶ σύγχρονος τῶν τριῶν ἐφευρετῶν τῆς νέας γραφικῆς μουσικῆς μεθόδου. Ἐγραψε γραμματικὴν τοῦ παλαιοῦ τῆς μουσικῆς συστήματος καὶ κατὰ τῆς νέας μεθόδου¹¹³⁰. Τῷ 1841 ἤγγειλεν εἰς τὸ δημόσιον τὴν ἐκδοσιν νέας γραφικῆς μουσικῆς μεθόδου, ἣν ὠνόμαζε *Λέσβιον Σύστημα*. Διὰ τῆς μεταρρυθμίσεως τῶν σημείων ἐφρόνει ὅτι ἤθελε προκύψει εὐκολία καὶ πρόοδος εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν μουσικὴν. Ἀλλὰ δυστυχῶς διὰ τῶν νέων μουσικῶν σημείων μάλλον παρέφθειρεν αὐτήν, διαφθείρας συγχρόνως τὴν τε ποιότητα καὶ προφορὰν εἰς πᾶν ἀνεξαιρέτως μέρος· καὶ ὅ,τι δι' ὀλίγων σημείων γνησίως ἐμφαίνει ἡ ἡμετέρα γραφή, τοῦτο διὰ πολλῶν ἐκφέρει ὁ Γεώργιος Λέσβιος. Καὶ ὅμως τὸ Λέσβιον σύστημα τῆς μουσικῆς ἐδιδάχθησαν ἱκανοὶ καὶ ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν Τουρκίᾳ. Καὶ αὕτῃ ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις παραδεχθεῖσα τὸ σύστημα

1130) Ἡ Λεσβιάς, ὥδῃ ἡ ἱστορικὸν ἐγκώμιον τῆς Λέσβου, μετὰ σχολίων, ὑπὸ Σταυράκη Α. Ἀναγνώστου, ἐν Σμύρνῃ, 1850 σ. 61, 63.

τοῦ Λεσβίου ἐν Αἰγίνῃ δι' ἐπισήμων Διαταγμάτων ἔδρυσεν Μουσικὴν Σχολήν, ὥρισε μισθοδοσίαν εἰς τὸν διδάσκοντα, διώρισε τριμελῆ ἐπιτροπὴν πρὸς ἐπιτήρησιν, καὶ τέλος ἐξέδωκε προκηρύξεις, δι' ὧν προσεκάλει τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ σπουδάσωσιν αὐτὸ ἀμισθί· ὁ δὲ Κυβερνήτης Ἰωάννης Καποδίστριας εἰσήγαγε τὸ Λεσβιακὸν σύστημα καὶ ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις Ὀρφανοτροφείῳ. Τῷ 1840 ἐξέδωκε τὸ Θεωρητικὸν τοῦ πρὸ 22 ἐτῶν διδασκομένου ὑπ' αὐτοῦ συστήματος καὶ τὸ Ἀναστασιματάριον αὐτοῦ. Τὸ Λέσβιον σύστημα τῷ 1846 ἀπεδοκιμάσθη ὑπὸ τῆς Μ. Ἐκκλησίας δι' ἐγκυκλίου ἐχούσης ᾧδὲ πως:

ΑΝΘΙΜΟΣ ἐλέφ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ρώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.

Πρὸ ἐνὸς καὶ ἐπέκεινα χρόνου παραγενόμενος ἐνταῦθα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μουσικός τις Γεωργίος τοῦνομα, Λέσβιος, ἐνεφάνισε σύστημα νέας μεθόδου μουσικῆς ἐκκλησιαστικῆς δὴθεν, καθυποβάλλων αὐτὸ ὑπὸ τὴν παρατήρησιν καὶ κρίσιν τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ πρότασις αὐτοῦ ἠκροάσθη συνοδικῶς, καὶ προσκληθέντες οἱ περὶ τὴν καθ' ἡμᾶς ἀσματικὴν ἐπιστήμην ἔμπειροι, καὶ ἐπιστημονικῶς εἰδήμονες, οἷτε μουσικολογιώτατοι διδάσκαλοι, ψάλλαι τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, καὶ ἄλλοι ἐξ ἄλλων ἐκκλησιῶν ἔντεχνοι μουσικοὶ διεξηλθον καὶ ἀνέκριναν τὴν νέαν ταύτην μουσικὴν μέθοδον τοῦ εἰρημένου ἐφευρέτου· ἀλλ' ἐν τῇ δοκιμασίᾳ αὐτῆς εὐρέθη πάντῃ ἀσυναρμολόγητος, καὶ πρὸς τὴν ἀρχαίαν γεγραπὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν ξενίζουσα, κατὰ τε τὸ ποιῶν, ὡς νέους παρεισάγουσα καὶ προστιθεμένη ἤχους, καὶ τούτων τὰ ὀνόματα, καὶ γνωρίσματα καινὰς κλήσεις παραλλάττουσα καὶ συγχέουσα, ἔτι δὲ καὶ κατὰ τὰ σημεῖα τῆς γραφῆς, τὰ πρὸς τὸ ὕψος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ μέλους ἀρμόζοντα, καὶ ὅλως ἀπαλλοτριουμένη τῆς νενομισμένης καὶ καθιερωμένης τῇ ἀγίᾳ ἐκκλησίᾳ μουσικῆς. Τοιαύτη γοῦν τότε ἀποδειχθεῖσα ἡ μέθοδος αὕτη ἀπεδοκιμάσθη συνοδικῶς, καὶ κατεκρίθη, διαταχθέντος κἀκείνου τοῦ αὐτουργοῦ αὐτῆς μὴ ἐκδοῦναι, μήτε παραδοῦναι αὐτὴν τὸ σύνολον. Ἀλλ' ἤδη μὲ ἀπορίαν εἶδομεν περιελθοῦσαν ὑπ' ὄψιν καὶ ἡμῶν Ἀγγελίαν εἰς τύπους ἐν ἀλλοδαπῇ ἐκδεδομένην, καὶ κηρύττουσαν ὅτι καὶ τόμοι, καὶ ποιήματα μουσικὰ τῆς Ἀκολουθίας ἐτυπώθησαν, καὶ ἄλλα μέλλουσιν ἐκδοθῆναι κατ' αὐτὴν τὴν μέθοδον, ἥτις καὶ Λέσβιον σύστημα ἐπωνομάσθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου Γεωργίου Λεσβίου· ὅπερ διηγείρεν, ὡς εἰκός, τὴν ἀξιοχρεῶν προσοχὴν τῆς Ἐκκλησίας, καὶ προήγαγεν ἐκδοῦναι τὴν παρούσαν ἐν τύποις ἐγκύκλιον ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν ἐπιστολὴν ἀπαγορεύουσαν ἀναγκαιῶς τὴν εἰσαξίν καὶ χρῆσιν τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος μουσικῆς μεθόδου. Εὐδηλον γὰρ ὅτι

οὕτως ἔχουσα τρόπον, καὶ νεωτερίζουσα, οὐ μόνον παρέξει σκάνδαλον ἀνατροπῆς καὶ παρασαλεύσεως τῶν ἀρχαίων σεβαστῶν καθεστώτων. ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν τάξιν τῶν ἱερῶν Ἀκολουθιῶν θέλει προξενήσει ἀνωμαλίαν, μὴ συνάδουσα, μήτε συμφωνοῦσα πρὸς τὰ κανονικὰ βιβλία αὐτῶν, ἅτινα σχέσιν ἔχοντα πρὸς ἄλληλα, καὶ συναρμολογούμενα ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς ὑμνωδίαις. Καὶ διὰ ταῦτα γράφοντες ἐντελλόμεθα καὶ παραγγέλλομεν τῇ Ἀρχιερωσύνῃ σου, ὅπως γνωρίζων καὶ εἰδοποιούμενος ὅτι ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος νεωτερίζουσα μέθοδος τῆς ἡμετέρας ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἡ ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Λεσβίου ἐφευρεθεῖσα, καὶ διαδοθεῖσα, ὡς μὴ ὥφειλεν, ὑπάρχει ἀποδοκιμασμένη καὶ κατακεκριμένη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, προσέξῃς καλῶς ἵνα μὴ παρεσφρήσῃ εἰς τὴν ἐπαρχίαν σου, ἢ παραδιδόμενη ὑπὸ τινος ἢ ψαλλομένη ἐν ἐκκλησίᾳ, ἢ ὅλως ἐν σχέσει τιθεμένη παντάπασιν· ἀλλὰ καὶ ἂν τυχὸν φανῶσι μουσικὰ βιβλία κατ' αὐτὴν τετυπωμένα, ἢ χειρόγραφοι, ἀποβάλλῃς αὐτά, καὶ ἐξαλείψῃς, ἵνα μηδὲ ὅλως λάβωσι χώραν καὶ παραδοχὴν· καὶ ἐνὶ λόγῳ θέλεις προσενεχθῇ μετὰ τῆς δεούσης προσοχῆς καὶ ἐπαγρυπνήσεως, λαμβάνων τὰ ἀνήκοντα μέτρα ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης, καὶ εἰδοποιῶν καὶ ἡμῖν ἐν περιστάσει τολμηθησομένης ἀντιπράξεως καὶ ἀπειθείας παρὰ τινος. Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος εἴη μετὰ τῆς ἀρχιερωσύνης σου.

† Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ἐν Χριστῷ ἀδελφός

† ὁ Καισαρείας Παῖσιος, † ὁ Ἐφέσου Ἀρθίμος, † ὁ Ἡρακλείας Παράρετος, † ὁ Κυζίκου Ἰωακείμ, † ὁ Νικομηδείας Διονύσιος, † ὁ Χαλκηδόνος Ἱερόθεος, † ὁ Δέρκων Νεόφυτος, † ὁ Ἀδριανουπόλεως Γεράσιμος, † ὁ Νεοκαισαρείας Κύριλλος, † ὁ Πισσιδεῖας Μελέτιος, † ὁ Σμύρνης Ἀθανάσιος, † ὁ Ἐρεκλίου Ἰωσήφ.

Ὁ Λέσβιος ἐδημοσίευσεν ἐν Ἀθήναις τῷ 1848 ἀνασκευὴν δῆθεν τῆς κατὰ τῶν μουσικῶν βιβλίων τοῦ συστήματος αὐτοῦ ἐκδοθείσης πατριαρχικῆς ἐγκυκλίου, ἣν ἀποκαλεῖ «Τέταρτον θρίαμβον τοῦ Λεσβίου συστήματος τῆς Μουσικῆς κατὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Μουσικομονοπωλείου καὶ Συντροφίας»¹¹³¹. Ἐπεσκέφθη τὰς Κυδωνίας τῆς Μ. Ἀσίας, ὅπου ἐκαυχᾶτο ἐνώπιον Γεωργίου τοῦ Κρητὸς καὶ ἄλλων μουσικοδιδασκάλων ὅτι δύναται ν' ἀναδείξῃ ἐντὸς ἐξαμηνίας τε-

1131) Κατὰ τὸν Λέσβιον, Ἀ' θρίαμβος αὐτοῦ ἐγένετο εἰς τὸ Α' Γυμνάσιον τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν ἐξετάσεων τῆς μεθόδου αὐτοῦ τῷ 1836 ἰανουαρίου 31. Β' θρίαμβος διὰ τῆς κατὰ τοῦ Ζ. Α. Ζαφειροπούλου διατριβῆς τῷ 1842. Γ' θρίαμβος ἐγένετο εἰς Κωνσταντινούπολιν τῇ 23 Σεπτεμβρίου 1846 ἐν συνοδικῇ συνεδριάσει προεδρεύοντος τοῦ Πατριάρχου.

λειοποιουμένους περί τὴν μουσικὴν μαθητάς. Προσκληθεὶς δὲ μιᾷ τῶν ἡμερῶν παρὰ τοῦ προεστῶτος Κυδωνιῶν καὶ ἄλλων μουσικοδιδασκάλων, ἐν οἷς καὶ Ζαφειρίου τοῦ Ζαφειροπούλου εἰς δεῖξιν καὶ ἐξέλεγχιν τῆς περὶ τὴν μουσικὴν ἱκανότητος αὐτοῦ, καὶ ἀναδελφῶν τὴν παρουσίαισιν διὰ τὴν ἐπιούσαν, λάθρα διὰ νυκτὸς ἀνεχώρησεν ἀποβίβασθαι εἰς Σμύρνην, ἐξ ἧς ἀποδράς μετέβη εἰς Ἰάσιον, ἔνθα ἐδίδαξε τὴν μουσικὴν διαδεξάμενος τὸν Χίον ἱεροδιάκονον Γρηγόριον.

Ἀνέστης χανεντές, ὁ Ἀδριανουπολίτης, συγχρονίσας Γεωργίου τῷ Πάντζι γλου¹¹³² καὶ τῷ Μυρῶνι¹¹³³ καὶ Γιωθαννίσκῳ τῷ Μολδοβλάχῳ¹¹³⁴, μεταγενέστερος δὲ Γεωργίου τοῦ Τυφλοῦ ἢ Στραβογεώργη¹¹³⁵.

1132) Ὁ Γεώργιος Πάντζογλους ἦν ἔξοχος ἄσματοποιὸς καὶ μελωδὸς ἀμιμητος τῆς ἐξωτερικῆς μουσικῆς, ἡδυφωνότατος δέ, ἐφ' ᾧ περ καὶ ἀπήλαυε τῆς εὐνοίας τῶν φιλομουσοτάτων σουλτάνων Μαχμούτ καὶ Μεδζίδ. Ἐποίησε πολυάριθμα ἄσματα, δι' ὧν κατέθελε μεγάλως τοὺς ἀκροατὰς αὐτοῦ. Συνήθως ἔφαλλεν ἐπὶ δωδεκάωρον καὶ ἔτι πλέον, ὅπερ ἐπήνεγκεν ἐπὶ τέλους τὸν ὄλεθρον αὐτοῦ, διότι διηγοῦνται ὅτι οἱ Ἀρμένιοι χανεντέδες, φθονοῦντες τὸν Γεώργιον, προσεκάλεσαν αὐτὸν εἰς συμπόσιον ἐμπόρων ἀρμενίων καὶ ὑπεχρέωσαν τὸν οἰκοδεσπότην ἵνα συμφωνήσῃ μετ' αὐτοῦ ὅπως τραγῳδήσῃ ἐπὶ 15 ὥρας κατὰ συνέχειαν ἔντι 15000 γροσίω. Ὁ Γεώργιος ἔψαλε πλέον τῶν 15 ὥρῶν καὶ ἔλαβεν ἐπὶ τούτῳ 16000 γρόσια· ἀλλ' ἡ δεκαεξάωρος κόπῳσις μετ' οὐ πολὺ ἐπέφερεν αἱμοπτυσίαν ἀνίατον. Ἀπέθανε τῷ 1850 μ. Χ.

1133) Ὁ Μυρῶνης, διαπρεπέστατος μελωδός, ἐκέκτητο σπάνια καὶ ἔσοχα μουσικά προσόντα· κατήγετο ἐξ Ἰασίου τῆς Μολδοβλαχίας· ἀπέθανεν ὀγδοηκοντούτης ἐν Κων/πόλει τῷ 1842 μ. Χ.

1134) Ὁργανοδιδάσκαλος περιώνυμος καὶ μουσικὸς τῆς ἐξωτερικῆς μουσικῆς, ἦν ἐδιδάχθη παρὰ τοῦ Μυρῶνι. Ἠγαπᾶτο μεγάλως ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Μαχμούτ καὶ τῶν ὑπουργῶν αὐτοῦ καὶ αὐλικῶν, ἐδίδασκε τὴν μουσικὴν εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ ἐλάμβανεν ἐπὶ τούτῳ γενναίαν σύνταξιν. Λίαν πολυτελῶς ἐνεδύετο, φέρων τὴν τῶν Γενιτσάρων στολὴν, καὶ τὸ σουλτανικὸν βεράτιον ἔχων ὡς ρομφαίαν περὶ τὸν μηρὸν αὐτοῦ. Διετέλεσε κατόπιν καὶ ὀργανοδιδάσκαλος ἐν τῷ χαρεμίῳ τοῦ ἀντιβασιλέως τῆς Αἰγύπτου Μεχμέτ Ἀλῆ πασᾶ τιμηθεὶς διὰ δώρων, παρασῆμων καὶ συντάξεων, ἀλλ' ἔνεκα τῆς μέθης αὐτοῦ ἀπώλεσε κατόπιν τὴν εὐνοίαν τοῦ ἀντιβασιλέως. Κατὰ Κυριακὸν Φιλοζένην τὸν Ἐφεισιομάνγητα, ὁ Γιωθαννίσκος ἐγένετο θῦμα τοῦ πάθους τῆς μέθης διότι τῷ 1840 ἐν καταστάσει μέθης διατελῶν, εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς Αἰγύπτου κατεκᾶν ἐν ὥρᾳ νυκτὸς ἐκ τῶν φλογῶν, αἱ ὁποῖαι ἐκ τοῦ κρατουμένου ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἀναφλεγέντος χαρτίνου φανοῦ μετεδόθησαν καὶ εἰς τὰ ἐνδύματα αὐτοῦ.

1135) Ὁ Στραβογεώργης ἐγεννήθη ἐν Ταταούλοις τῆς Κωνσταντινουπόλεως περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἐτελεύτησε δὲ τῷ 1810. Διδάσκαλος μουσικῶν ὀργάνων, μελοποιὸς δὲ καὶ μελωδὸς τῆς ἐξωτερικῆς μουσικῆς πεφημισμένος. Μετεχειρίζετο ἰδίᾳ τὴν τετράχορδον λύραν, εἰς ἣν προσέθηκεν οὗτος καὶ ἐτέρας τρεῖς χορδὰς καὶ ἀπέτελεσε τὴν ἐπτάχορδον λύραν (τὸ μέγα βιολί, τουρκιστὶ Κεμὰν καλούμενον).

Ἵππῆρξε τὸ πρῶτον νεώτερος ἐν τῷ κατὰ Γαλατᾶν ναῶ τοῦ ἁγίου Νικολάου, ἐδιδάχθη δὲ ἐντελέστατα τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν, ὑπὸ Θεοδώρου τοῦ Φωκαέως. Ἐπειδὴ δὲ εἶχε μεγάλην καὶ ὀμαλὴν φωνήν, κλίσιν δὲ ἡσθάνετο καὶ πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν μουσικὴν, ἐμαθήτευσε καὶ παρὰ τῷ χανεντῇ Γεωργάκῃ, καὶ ἐντὸς βραχέως χρόνου ἀπέβη διδάσκαλος τῆς ρυθμοποιίας καὶ μελωδὸς ἄριστος. Ἐμελοποίησε διὰ τῆς σημειογραφίας τῆς ἡμετέρας μουσικῆς διάφορα μελίρρυτα αὐτοῦ ᾄσματα. Ἐπесе δὲ θῦμα τοῦ φθόνου ἁρμενίων τινῶν χανεντέδων. οἳ τινες ἐπεδουλεύοντο τὴν ζωὴν αὐτοῦ. Ἀπέθανε τῷ 1858.

Ἰωάννης Βυζάντιος, πρωτοψάλτης τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ ἐκ Νεοχωρίου τοῦ Βοσπόρου καταγόμενος, σύγχρονος Κωνσταντίνου τοῦ Πρωτοψάλτου, ὃν καὶ διεδέξατο εἰς τὴν θέσιν τῆς Πρωτοψαλτείας, πρότερον λαμπαδάριος ὢν. Μαθητὴς ἐγένετο Θεοδώρου Συμεὼν τοῦ Κοντοῦ. Εἰσῆχθη εἰς τὸν πατριαρχικὸν ναὸν ὡς Β' δομέστικος τῷ 1824 ἐπὶ Ἀγαθαγγέλου, τῷ 1831 ἐπὶ Κωνσταντίου τοῦ Α' τοῦ ἀπὸ Σιναιίου διωρίσθη λαμπαδάριος, κατὰ δὲ τὴν Α' πατριαρχεῖαν Ἰωακείμ τοῦ Β' ἀνεδείχθη πρωτοψάλτης. Ἐξέδωκεν ὁ δὲ ὕψους ἐκκλησιαστικωτάτου κεκοσμημένος Ἰωάννης δις τὸ Εἰρμολόγιον τῶν Καταβασίων Πέτρου Λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου, ἐπτάκις τὸ Ἀναστασιματάριον, τὰ χερουδικὰ καὶ κοινωνικὰ τοῦ Πέτρου, μίαν Ἀνθολογίαν μονότομον, συλλογὴν Καλοφωνικῶν Εἰρμῶν διαφόρων ποιητῶν καὶ τὴν τετράτομον Πανδέκτην τῆς Μουσικῆς. Ἐμελοποίησεν ὧδὰς τινὰς εἰς Πατριάρχας, τὸν εἰς ἧχον Βαρὺν καλοφωνικὸν Εἰρμὸν «Κύκλω τῆς τραπέζης σου», καὶ τινὰς κανόνας τῶν Δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν ἑορτῶν. Ἀπέθανε τῇ 20 ἰουλίου τοῦ 1866 μ. Χ. ἔτους.

Στέφανος Μιχαήλ, Λαμπαδάριος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας Βυζάντιος τὴν πατριδὰ ἐκ τῆς συνοικίας Ταταούλων, μαθητὴς Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος, ἱεροψάλτης δὲ καὶ μελοποιὸς ἄριστος, μυηθεὶς τὸ ὄφος τῆς μουσικῆς παρὰ Κωνσταντίνου τοῦ πρωτοψάλτου. Τῷ 1840 ἐξέδωκε τὴν *Μοῦσαν*, ἐν ᾗ ἐρμηνεύει τὰ συστήματα τῶν κλάδων τῆς ἀραβοπερσικῆς μουσικῆς. Β' ἐξέδωκε τῷ 1850 μετὰ Ἰωάννου τοῦ Λαμπαδαρίου (κατόπιν πρωτοψάλτου) τὴν *Πανδέκτην*, περιέχουσαν πολλὰ ποιήματα διαφόρων ἀρχαίων ποιητῶν εἰς τόμους τέσσαρας. Γ' τὴν *Κυψέλην*, συλλογὴν οὐσαν ἰδιομένων, ἀπολυτικίων καὶ ἄλλων εἰρμολογικῶν. Δ' τῷ 1862 ἐξέδωκε μίαν ἐπίτομον Ἀνθολογίαν περιέχουσαν ἴδια ἔργα καὶ ἄλλων ποιητῶν. Ὁ Στέφανος μετῆνεγκεν εἰς τὴν νέαν μέθοδον πάντα τὰ ποιήματα Κωνσταντίνου τοῦ Πρωτοψάλτου. Παρεσκεύασε καὶ Θεωρητικόν, ὅπερ ἐλλιπὲς μεῖναν ἔνεκα τοῦ ἐπισυμβάντος θανάτου αὐτοῦ τῷ 1864 ἀν-

επληρώθη ὑπὸ τοῦ μουσικοδιδασκάλου Π. Γ. Κηλτσανίδου τοῦ Προυσαίως, ὅστις καὶ πραγματεῖαν εἰς αὐτὸ προσέθηκε «Περὶ ὀρθογραφίας». Ἐπιστάσις τοῦ Κηλτσανίδου ἐξεδόθη τὸ τοῦ Στεφάνου Εἰρμολόγιον ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ Δημητρίου Πρωτοψαλτίδου.

Χατζηαφεντούλης Σαραντεκκλησιώτης, μουσικὸς γινώσκων ἄριστα τὴν νέαν μέθοδον καὶ τὴν παλαιὰν ἐν μέρει, κάτοχος δὲ καὶ τῆς ἐξωτερικῆς μουσικῆς. Ἐποίησε χερουβικά, κοινωνικά τῶν κυριακῶν καὶ δοξολογίας κατὰ τοὺς ὀκτῶ ἤχους, κρατήματα καὶ ἄλλα διάφορα τῆς ψαλμωδίας εἶδη. Ἐχορημάτισεν ἱεροψάλτης εἰς τὰς ἐκκλησίας τῶν ἐπισημοτέρων ἐνοριῶν τῆς Κ/πόλεως, ἀπεβίωσε δὲ ἐν Ἐπιβάταις τῆς Θράκης τῷ 1835.

Γεννάδιος μοναχός, ὁ ἐκ Ραιδεστοῦ, πρωτοψάλτης τοῦ ἱεροσολυμιτικοῦ θρόνου, διακρινόμενος ἐπὶ μεγάλη καὶ στεντορεῖα φωνῇ, ἀπαραιτήτως ἀναγκαίᾳ διὰ τὸν ψάλλοντα εἰς τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις μέγαν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως¹¹³⁶. Ἐμέλisen ὁ Γεννάδιος ᾠδὰς, ὕμνους καὶ ἐν μακρὸν καὶ ἔντεχρον ἐγκώμιον εἰς τὸν μακαριώτατον πατριάρχην τῆς Σιών Κύριλλον τὸν Β' πρὸς ἤχον Δ', εἰς ὃ συνέπεται καὶ μακρὸν κράτημα. Ὁ γδοηκοντούτης σχεδὸν ἀπέθανε περὶ τὸ 1868 μ. Χ.

Δωρόθεος ἁγιοταφίτης, ἀρχιμανδρίτης τοῦ Παναγίου Τάφου, ἀνεψιὸς Ἀθανασίου τοῦ Ἱεροσολύμων. Ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀνὴρ λόγιος καὶ μουσικὸς, διακούσας τὴν μὲν φιλολογίαν παρὰ Νικολάφ τῷ Λογάδῃ, τὴν δὲ μουσικὴν παρὰ Πέτρῳ τῷ ἁγιοταφίτῃ. Διέπρεψε καὶ ὡς εὐγλωττος ἱεροκῆρυξ, πολλοὺς λόγους ἐκφωνήσας, ἐν οἷς διακρίνεται ὁ εἰς τὸν πατριάρχην Ἱεροσολύμων Ἀθανάσιον ἐπικήδειος, ὁ καὶ τύποις ἐκδοθεὶς. Μετέστη πρὸς Κύριον τῷ 1858 μ. Χ.

Ἀνθιμος ὁ Ἐφεσιομάγνης, πρωτοψάλτης Μεσολογγίου. Ὑπῆρξε ζωγράφος καὶ μουσικὸς κάλλιστος, γινώσκων τὴν τε ἀρχαίαν καὶ νέαν μέθοδον, προσέτι ἦν καὶ ἐγκρατὴς τῆς ἐξωτερικῆς μουσικῆς, δεξιῶς χειριζόμενος διάφορα μουσικὰ ὄργανα. Ὡς πρωτοψάλτης ἐν Μαγνησίᾳ τῆς Ἐφέσου ἐδίδαξε τὴν μουσικὴν εἰς πολλοὺς πατριώτας αὐτοῦ, τῷ δὲ 1828 μεταβὰς εἰς Ἑλλάδα διωρίσθη πρωτοψάλτης ἐν

1136) Ὁ μέγας ναὸς τῆς Ἀναστάσεως ἔχει ὑμολογουμένως ἀνάγκην ἱεροψάλτου μεγαλοφωνοτάτου ὅπως ἡ φωνὴ αὐτοῦ φθάνῃ μέχρι τῆς βασιλικῆς τοῦ ναοῦ πύλης καὶ ὑπερπληροῖ τὸν ναόν. Τὴν εὐρεσιν δύο ἱεροψαλτῶν μεγαλοφώνων ἀνεθετό μοι ὁ νῦν ἐπισκοπῶν τὸν ἱεροσολυμιτικὸν θρόνον Νικόδημος ὁ Α' πρὸ ἐπταετίας, ὅτε κατερχόμενος ἐκ Ρωσσίας διῆλθε διὰ Κωνσταντινουπόλεως μεταβαίνων εἰς Ἱεροσόλυμα. Ὅρα τὰ τῆς ἐντολῆς ταύτης λεπτομερῶς εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει τότε ἐκδομένην ἐφημερίδα Α ὕ ῃ γ (ἔτος Δ' ἀρ. 1301.)

Μεσολογγίῳ, ἔνθα καὶ τὸν βίον κατέλυσε πρὸ εἰκοσαετίας περίπου. Ὁ ἱεροδιάκονος Ἀνθίμος ἐμέλισεν ὕμνους, εἰρμούς, μεγαλυνάρια καὶ ἄλλα εἰς διάφορα μέλη.

Κωνσταντῖνος Θαλίδης ὁ ἐκ Σωζουπόλεως, λυρικὸς ποιητὴς καὶ μουσικὸς κάτοχος τοῦ ἡμετέρου καὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ συστήματος. Προσελήφθη ὡς μουσικὸς τοῦ ἐν Ἀθήναις παλατίου ὑπὸ τοῦ Ὁθωνος καὶ τῆς Ἀμαλίας, τιμηθεὶς καὶ διὰ παρασῆμων. Πολλὰ ἐποίησε καὶ ἐμελοποίησε. Πάσχων ἐκ ποδαλγίας μετέβη εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ. ὅπου καὶ ἀπεβίωσε τῇ 19 ἰουνίου τοῦ 1867. Ἡ Σωζούπολις ἐτίμησεν αὐτὸν ἀνεγείραςα περιφανὲς μαουσολεῖον¹¹³⁷, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐκρέματο ἐπὶ ἓν ἔτος καὶ κανδήλα ἀκοίμητος, ὡς μοὶ διαβεβαίῳ ὁ τανῦν μητροπολίτης Σωζουαγαθουπόλεως Παρθένιος· ὁ πολύτιμος πλαγιάουλος τοῦ Θαλίδου ἐπωλήθη ἀντὶ διακοσίων λιρῶν τουρκίας.

Γρηγόριος Βιζύης μητροπολίτης ὁ κατόπιν Χίου, ὑπῆρξε μαθητὴς τῶν τριῶν ἐφευρετῶν τῆς νέας μεθόδου καὶ διεκρίθη ὡς μουσικὸς ἔμπειρος. Ἀπέθανε τῷ 1862. Ἀγνοῶ τί ἐμελοποίησε.

Προκόπιος Σωζουαγαθουπόλεως μητροπολίτης, ἐγεννήθη κατὰ τὴν πρώτην δεκαετηρίδα τοῦ παρόντος αἰῶνος, μαθητὴς τῆς Γ' πατριαρχικῆς Μουσικῆς Σχολῆς. Ἐμελοποίησε στίχους πολιτικούς καὶ τινὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς μέλη. Ἀπέθανε τῷ 1884 ἐν Πριγκήπῳ ἰδιωτεύων.

Ζαχαρίας Βάρνης μητροπολίτης ὁ καὶ Φυγὰς ἐπικληθεὶς. διότι κατὰ τὸν Τουρκορρωσικὸν πόλεμον τῷ 1828 ὑποδεξάμενος πανηγυρικῶς εἰς Βάρναν τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ρωσσίας, ἐδέησε νὰ δραπέτευσῃ εἰς Ρωσσίαν ἀκολούθως μετὰ τὴν ἀπόδοσιν τῆς Βάρνης εἰς τὴν Τουρκίαν. Κατόπιν ὁ Ζαχαρίας ἐμόνασεν ἐν Ἀθῶ, ὅπου καὶ ἐτελεύτησε τῷ 1850 μ. Χ. Ἦν ἀνὴρ μουσικώτατος, μελίσας κοινωνικὰ τῶν Κυριακῶν συντομώτερα μὲν τῶν τοῦ Δανιὴλ Πρωτοψάλτου, ἀλλ' ἔντεχνα καὶ ἄνευ κρατημάτων. Ταῦτα ἐστάλησαν Ἰωάννῃ τῷ Πρωτοψάλτῃ κατὰ τὸ 1835 (τότε Λαμπαδαρίῳ ὄντι) πρὸς δημοσίευσιν. καλλωπισθέντα δὲ πιθανῶς, ἐδημοσιεύθησαν ἐπ' ὀνόματι Ἰωάννου Λαμπαδαρίου ἐν τῇ μονοτόμῳ Μουσικῇ αὐτοῦ Ἀνθολογίᾳ.

Μελέτιος Σισανίου μητροπολίτης, Σμυρναῖος τὴν πατρίδα, εἶχε φωνὴν μελωδικὴν καὶ λίαν εὐστροφον. Ἐτελεύτησε τῷ 1864 μ. Χ. Ὁ λόγιος οὗτος καὶ μουσικὸς ἱεράρχης ἐμελοποίησε πολλὰ, ἐξ ὧν τινὰ εἰς μέλη νεοφανῆ καὶ ἀσυνήθη, διὸ καὶ ὡς νεωτερίζοντα δὲν

1137) Ὁ τάφος τοῦ Θαλίδου εἶναι ἤδη ἄγνωστος καὶ ἀφανὴς ἕνεκα τῶν ἐπελθουσῶν ἐν τῷ μεταξύ καταστροφῶν.

ηύδοκίμησαν. Τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐκδοθέντα τῷ 1864 ὑπὸ Ἀβραάμ Θεο-
χαρίδου ἀπετέλεσαν Μουσικὴν Ἀνθολογίαν, εἰς ἣν εὗρηνται πολυέ-
λεοι, δοξολογίαι, τὰ ΙΑ' ἑωθινά, μία σειρὰ χερουβικῶν καὶ κοινω-
νικῶν τῶν Κυριακῶν, εἰρμοὶ καλοφωνικοί, αἱ συνήθεις καταβασίαι
«Ἀνοίξω τὸ στόμα μου», τὸ «Μακάριος ἀνὴρ» εἰς ἧχον Α' καὶ ἄλλα
διάφορα.

Σταυράκης ὁ χανεντὲς καλούμενος, ὡς ὢν ἐγκρατέστατος
πλὴν τῆς ἡμετέρας μουσικῆς καὶ τῆς ἐξωτερικῆς. Ἐγεννήθη εἰς τὴν
συνοικίαν Ταταούλων τῆς Κ/πόλεως. Εἰς αὐτὸν ἀποδίδουσι τινες ἐ-
σφαλμένως τὴν *Εὐτέρπην*, συλλογὴν ἀραβοπερσικῶν ᾠσμάτων, τὴν συγ-
γραφεῖσαν πολὺ ἀρχαιότερον ὑπὸ Ζαχαρίου τοῦ χανεντέ¹¹³⁸. Ἐπὶ ἱκανὰ
ἔτη συνέψαλλεν εἰς τὸν κατὰ Γαλατᾶν ναὸν τοῦ ἁγίου Νικολάου
μετὰ Θεοδώρου τοῦ Φωκαέως, ἐτελεύτησε δὲ τῷ 1835 μ. Χ.

Γεώργιος πρωτοψάλτης Φιλιππουπόλεως, ἤκμασε κατὰ
τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ παρόντος αἰῶνος. Ἐξέδωκε τῷ 1846 ἐν Κ/πόλει
τῇ ἐπιστάσις Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου (τότε Λαμπαδαρίου) Ἀνθολο-
γίαν Μουσικὴν, περιέχουσαν ποιήματα διαφόρων μουσικοδιδασκάλων.
Ἐποίησε δὲ καὶ ἴδια μέλη. Τὰ ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ ἐκδοθέντα, ὡς τὸ
«Ἀξιὸν ἔστιν» καὶ ἄλλα, εἶναι ποιήματα τοῦ μουσικοδιδασκάλου
Πέτρου τοῦ Ἐφρσίου, ὃν τὴν γραφὴν μόνον ἀνέλυσε.

Ζηνόδιος ἱερομόναχος, Προυσαεὺς τὴν πατρίδα, μαθητὴς
τοῦ Χρυσάνθου. Διεκρίνετο ὡς μουσικὸς καὶ ἄριστος καλλιγράφος τῶν
ἐκκλησιαστικῶν μελῶν. Ἐμέλισε διάφορα ᾠσματα, δύο πολυελέους
τεχνικωτάτους εἰς ἧχον Β' καὶ Δ', καὶ δοξολογίαν εἰς ἧχον Δ'. Ἀπ-
έθανε τῷ 1864 ἱερατεύων ἐν Ὑψωμαθείοις.

Γεώργιος Ρύσιος, ἱερεὺς εὐλαβέστατος καὶ ἐνάρετος, μουσι-
κὸς δὲ καὶ ἱεροψάλτης ἐκκλησιαστικώτατος, μαθητὴς γενόμενος Πέ-
τρου τοῦ ἁγιοταφίτου. Ἐνησχολεῖτο μετὰ ζήλου εἰς τὴν φιλολογίαν
τῆς μουσικῆς, εὐμοιρῶν ἅμα καὶ πλουσίας βιβλιοθήκης. Ἐμέλισε ᾠ-
δὰς τινὰς καὶ ὕμνους, ὡς καὶ τὰ ἐσπέρια στιχηρὰ προσόμοια καὶ τὸ
ὀκτᾶχηρον δοξαστικὸν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου «Θεαρχίῳ νεύ-
ματι». Ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ ὑπάρχουσι κοινωνικά καὶ ἄλλα λαμπρὰ
μνημόματα, ἅπερ ἀνήκουσιν ἰσως Μανουὴλ τῷ Πρωτοψάλτῃ, οὗ καὶ
τὴν βιβλιοθήκην ἐκληρονόμησεν. Ἐπὶ τεσσαρακονταετίαν ἔψαλλε καὶ
ἱεράτευεν εἰς τὸν ἐν Βλάχκῃ τῆς Κ/πόλεως ναὸν τῶν ἁγίων Θεοδώρων,
ἀπέθανε δὲ τῷ 1865 προσβληθεὶς ὑπὸ τῆς χολέρας.

¹¹³⁸) Λεξικὸν τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ὑπὸ Κυριακοῦ Φι-
λοξένου. Τεῦχ. Β' σ. 98.

Σταυράκης Γρηγοριάδης, ὁ ἐξ Αἵνου, πρωτοψάλτης τῆς Μ. Ἐκκλησίας ἐπὶ πενταετίαν διατελέσας, ἐμαθήτευσεν παρὰ Γεωργίῳ πρωτοψάλτῃ Αἵνου. Ἐγκρατὴς τῆς ἐξωτερικῆς μουσικῆς, καὶ εἰδήμων τῆς χρήσεως τῆς λύρας καὶ τῆς πανδουρίδος. Ἐχοροστάτησεν εἰς τὰς ἐκκλησίας τῶν ἐπισημοτέρων ἐνοριῶν τῆς Κ/πόλεως, ἐκ δὲ τοῦ β' χοροῦ τῆς ἐν Πέραν ἐκκλησίας τῶν Εἰσοδίων κληθεὶς διωρίσθη πρωτοψάλτης τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ. Μὴ ὦν κάτοχος τοῦ πατριαρχικοῦ ὕφους διηιθύνετο ὑπὸ τοῦ Λαμπαδαρίου καὶ τῶν δομεστικῶν, ὧν καὶ τὸ ὕφος ἐμίμειτο. Ζήσας 65 ἔτη, ἀπεβίωσεν τῷ 1871 μ. Χ. ἰανουαρίου 29.

Παρθένιος Μικρόστομος ὁ ἱεροδιάκονος, διαπρεπὴς ἱεροψάλτης καὶ μουσικοδιδάσκαλος. Ἐγεννήθη τῷ 1804 ἐν τῇ ἐν Κων/πόλει συνοικίᾳ τῶν Ὑψωμαθίων, ἔνθα καὶ τὰ ἐγκύκλια μαθήματα ἐξέμαθε διδάσκοντος Ἰωσήφ μοναχοῦ τοῦ Θεσπρωτοῦ, παιδεύματος τῆς ἐν Ἀθῶ Ἀκαδημίας καὶ τοῦ γυμνασίου Κυδωνιῶν. Τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν ἐδίδαξαν εἰς τὸν Παρθένιον Οὐγουρλοῦς ὁ ἐκ Καισαρείας, εἶτα δὲ καὶ Γρηγόριος ὁ Πρωτοψάλτης, τὴν δὲ ἐξωτερικὴν οἱ περιώνυμοι χανεντέδες ντεντέ Ἰσμαηλάκης καὶ Σταυράκης. Ἐχοροστάτησεν εἰς τὴν ἐν Γαλατᾷ ἱερὰν ἐκκλησίαν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, καὶ ἀκρολούθως ἐπὶ 16 ἔτη εἰς τὴν ἐν Ὑψωμαθίοις τοῦ ἀγίου Κωνσταντίνου· ἀπέθανε τῷ 1870 διαβιώσας ἐναρέτως καὶ θεοφιλῶς. Ἐμέλισε τὰ ἔνδεκα ἑωθινὰ εἰς τὸ ἀργὸν στιχηθαρικὸν εἶδος ἀργότερα τῶν τοῦ Πέτρου Λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου, μικρότερα δὲ τῶν τοῦ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου, μίαν σειρὰν χερουβικά ἔντεχνα καὶ ἄλλα διάφορα ἐκκλησιαστικὰ ᾠσματα. Ἐγραψε δὲ καὶ τὸ μέλος πολλῶν τουρκικῶν ᾠσμάτων διὰ τῶν χαρακτήρων τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Καὶ πολλοὶ τῶν ἐπιζώντων μαθηταὶ ἐγένοντο τοῦ διαπρεποῦς τούτου μουσικοδιδασκάλου¹¹³⁹.

Σωτήριος Βλαχόπουλος, ὁ ἐκ Ταταούλων, καλλιφωνος μουσικός, μαθητὴς Χουρμουζίου τοῦ Χαρτοφύλακος, καὶ γραμματεὺς τοῦ περιωνύμου χανεντέ τοῦ Σουλτάνου Μαχμούτ τοῦ Β' Γεωργάκη τοῦ Πάντζογλου. Ἐδίδαξε τὴν θεωρίαν τῆς μουσικῆς εἰς τὴν Ε' μετὰ τὴν ἄλωσιν πατριαρχικὴν Μουσικὴν Σχολήν. Ἐφημιζετο ὡς ἄγαν ἐγκρα-

¹¹³⁹ Καὶ ὁ γράφων ταῦτα, ἐπὶ ἐν ἔτος (1869—1870) τὰ τῆς Κινοναρχίας παρὰ τῷ Παρθενίῳ Μικροστόμῳ ἐτέλεσε μάλιστα τὸ δέκατον ἔτος τῆς ἡλικίας ἄγων, δτε ταυτοχρόνως ἐδιδάσκετο καὶ τὸν τρόπον τοῦ παβουγαδίζειν παρὰ τοῦ μουσικωτάτου πρὸς πατρός πάππου του Δημητρίου ἱερέως Πρωτόπαπα τῆς Μ. Ἐκκλησίας.

τῆς τῆς τε ἡμετέρας μουσικῆς καὶ τῆς ἐξωτερικῆς. Ὁ Βλαχόπουλος ἐξέδωκε τῷ 1848 τὴν *Armoniar*, ἥτις περιέχει διάφορα ἔντεχνα ᾄσματα ἑλληνικὰ καὶ ἀραβοπερσικὰ¹¹⁴⁰. Ἀπεβίωσε πρὸ εἰκοσαετίας.

Ὁνούφριος Βυζάντιος, μαθητὴς τῶν τριῶν ἐφευρετῶν τῆς νέας μεθόδου, ἀναδειχθεὶς δὲ μουσικοδιδάσκαλος ἐκ τῶν διαπρεπεστέρων. Ἐμέλισε ἕνα πολυέλεον, δοξολογίαν, δύο κοινωνικά, τὸ «Νῦν αἱ δυνάμεις» κατὰ τοὺς ὁκτώ ἤχους, «Τῆς μετανοίας ἀνοιξον», «Τῆς σωτηρίας εὐθουνον», «Τὰ πλήθη τῶν πεπραγμένων», τὸ εἰς τὴν μεγάλην ἐκτενὴ ψαλλόμενον ἑμμελέστατον «Κύριε ἐλέησον», καὶ ἄλλα. Ὁ αὐτοδιδίμος ἀνέδειξε πολλοὺς μαθητάς, ἐν οἷς διαπρέπουσι καὶ οἱ δύο υἱοὶ αὐτοῦ Τιμολέων καὶ Βασίλειος. Ἀπέθανε τῷ 1872 ἐν ἡλικίᾳ πρεσβυτικῇ.

Ἰωάννης Χαβιαρᾶς, Χῖος τὴν πατρίδα, πρωτοψάλτης τῆς ἐν Βιέννῃ ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας τῆς ἀγίας Τριάδος ἀπὸ τοῦ 1844, καὶ καθηγητὴς τῶν ἑλληνικῶν ἐν τῇ αὐτῇ ἑλληνικῇ σχολῇ. Ἦτο κάτοχος κατὰ τι τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς. Συνεφώνησε μετὰ τοῦ διαπρεποῦς μουσικοδιδασκάλου Ρανδχαρδιγγέρου, ὑποδιευθυντοῦ τῆς τῶν ἐν Βιέννῃ ἀνακτόρων καίσαροβασιλικῆς Καπέλλης, ἵνα ὁ μὲν τονίσῃ εἰς εὐρωπαϊκὴν γραμμὴν τὰς μελωδίας τῆς τῶν Ὀρθοδόξων ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ὁ δὲ τονίσῃ αὐτάς εἰς εὐρωπαϊκὴν τετραφωνίαν¹¹⁴¹. Ὁ λόγιος γερμανὸς ἀνέλαβε τὸ ἔργον τοῦ μετενεγκεῖν εἰς τετράφωνον ἀρμονίαν ᾄσματα ἑλληνικά, δὲν εἶχεν ὅμως τὰ ἀπαιτούμενα πρὸς τὸ τοῦ μελοποιοῦ, διότι ὁ τοιοῦτος πρέπει νὰ νοῇ ἀκριβέστατα τὴν γλῶσσαν, ἐν ἣ συνετάχθῃ τὸ ᾄσμα, νὰ ᾔνῃ ἐπιστήμων τῆς προσηδίας τῆς γλώσσης ἐκείνης, νὰ γινώσκῃ τὴν ἀπαγγελίαν τῶν λέξεων, νὰ ἔχῃ συνείδησιν τῆς τε φύσεως τῶν αἰσθημάτων καὶ τοῦ τρόπου, δι' οὗ ταῦτα ἐκφράζονται, νὰ ἐκλέγῃ τὸν οἰκεῖον ἤχον, τὸν πρέποντα χρόνον, τὸν κατάλληλον ρυθμὸν καὶ τὸ ἀρμόδιον μέτρον. Ὁ μουσικὸς Γ. Ν. Ματζαβίνος ὑπεστήριξε διὰ διατριβῶν τὸ σύστημα τοῦ Χαβιαρᾶ. Ὁ δὲ ἔγκριτος μουσικολόγος ἀρχιμανδρίτης Εὐστάθιος Θερεσιανὸς ἐξετάζει μετ' ἐμβριθείας τοὺς ὑπὸ τῶν δύο μουσικῶν τονισθέντας ὕμνους τῆς λειτουργίας τοῦ Χρυσοστόμου,

1140) Ἡ «Ἀρμονία» ἐξεδόθη ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1848.

1141) Ἰστέον ὅτι τὴν μουσικὴν ἡμῶν προσεπάθησαν νὰ ἐνδύσωσι δι' ἀρμονίας δύο ἑξοχοὶ μουσικοὶ Gottfried Preyer (πρῶτος μουσικὸς τῆς ἐν Βιέννῃ αὐτοκρατορικῆς αὐλικῆς ἐκκλησίας, καθηγητὴς τῆς μελοποιίας καὶ ἀρμονίας κτλ) καὶ B. Randhartinger (ὑποδιευθυντὴς τῆς τῶν ἐν Βιέννῃ ἀνακτόρων Καίσαρο-βασιλικῆς Καπέλλης κτλ.).

δεικνύων ὅτι οὐ μόνον κατεστράφη ἡ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἁσμάτων λεκτικὴ συνάφεια, ἀλλὰ καὶ ἡλλοιώθη καὶ παντάπασι διεφθάρη ὁ χαρακτήρ τῆς μελωδίας τῆς ἀρχαίας ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.¹¹⁴²

Ἀρχόμεθα ἀπὸ τοῦ «Ἁγίος ὁ Θεός». Ἀποροῦσι βεβαίως οἱ παρ' ἡμῖν ἐπιστήμονες μουσικοί, ἀκούοντες ὅτι ὁ Τρισάγιος ὕμνος ἐτονίσθη εἰς ἦχον πλάγιον τοῦ τετάρτου. Δὲν δυνάμεθα τῇ ἀληθείᾳ νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ὁ Χαβιαρᾶς, ὡς πρακτικὸς ψάλτης τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπίστατο νὰ ψάλλῃ τὸ «Ἁγίος ὁ Θεός» εἰς ἄλλον ἦχον ἢ εἰς ὃν ἀνέκαθεν ἡ ἀγία τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία τὸν καθιέρωσε καὶ ὃν συνειθίζουσιν νὰ ψάλλωσιν ἅπαντες οἱ μουσικοί, δηλαδὴ εἰς ἦχον δεύτερον. Ἐξ ἀνάγκης λοιπὸν πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι αὐτὸ τοῦ Ρανδχαρ-διγγέρου τὸ ὄργανον ἴσως οὐδένα ἄλλον ἤχει ἦχον ἢ τὸν πλάγιον τοῦ Τετάρτου. Τῶντι πῶς ἡδύνατο νὰ τονίσῃ ὁ ἀνὴρ τὸν ὕμνον τοῦτον εἰς ἦχον χρωματικόν, ἀφοῦ οὐδεμία ἐν τῷ κλειδοκουμβάλῳ ὑπάρχει χρωματικὴ κλίμαξ; Τούτου δὲ συνέπεια εἶναι ὅτι οἱ ἐκκλησιαζόμενοι χριστιανοὶ ἀκούουσιν οὐχὶ ἐκκλησιαστικὸν ὕφος ἀλλ' ἀπλὴν ἁρμονίαν ἐκ τῆς πλοκῆς τῶν συμφωνιῶν.

Β'. Περὶ τῶν, «Κύριε ἐλέησον», «Παράσχου Κύριε» καὶ τῶν ἄλων, ὅσα ἐτονίσθησαν ἐν τῷ πρώτῳ φυλλαδίῳ, οὐδὲν λέγομεν, διότι οἱ παρ' ἡμῖν μουσικοὶ ψάλλουσι ταῦτα κατ' ἰδιότροπον φαντασίαν καὶ δὴ καὶ τοσοῦτον ἀτυχῶς ἐνίοτε, ὥστε εἰλικρινῶς ὁμολογοῦμεν ὅτι κατὰ τὴν τετραφωνίαν ψαλλόμενα εἶναι πολλῶν τερπνότερα τῆς ἀσκόπου καὶ ἰδιογνώμονος κραυγῆς τῶν ἡμετέρων μουσικῶν.

Γ'. Ὁ χερουβικὸς ὕμνος ἐνετάθη καὶ αὐτὸς εἰς ἦχον πλάγιον τοῦ τετάρτου. Οὔτε χαρακτηρὰ καθόλου κέκτηται ἐκκλησιαστικῆς μελωδίας, οὔτε ὁμοιάζει τὸ παράπαν πρὸς τοὺς τῆς ἐκκλησίας χερουβικοὺς ὕμνους, τὸ δὴ χερίστον ἀποβαίνει καὶ φορτικώτατος ἔνεκα τῶν πολλῶν ἐπαναλήψεων. Οἱ εὐσεβεῖς ἀκούουσι μόνον ἐξωτερικὴν ἁρμονίαν κατὰ τὸν εὐρωπαϊκὸν τρόπον, οὐχὶ ὅμως ἐμμελῆ μουσικὴν συμβουλευούσαν αὐτοῖς νὰ ἀποβάλλωσι πᾶσαν βιωτικὴν μέριμναν καὶ ὑποδεχθῶσι τὸν βασιλέα τῶν ὄλων, ὡς εἰκονίζοντες αὐτοὶ τὰ χερουβίμ.

Δ'. Καὶ ὁ ὕμνος «Ἄξιόν ἐστιν ὡς ἀληθῶς», τεθεὶς εἰς ἦχον πλάγιον τοῦ τετάρτου, φαίνεται πάντῃ ἀνάρμοστος εἰς τὸν μακαρισμὸν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου· πρῶτος ὁ βαρύφωνος μόνος ψάλλει «Ἄξιόν ἐστιν»· εἴτα ἐπαναλαμβάνουσιν οἱ δύο μεσόφωνοι πάλιν «Ἄξιόν ἐστιν»· ἔπειτα καὶ ὁ τρίτος μεσόφωνος ἐπαναλαμβάνει ἐκ τρίτου τὸ

1142) Περὶ τῆς μουσικῆς τῶν Ἑλλήνων καὶ ἰδίως τῆς ἐκκλησιαστικῆς. Ἐν Τεργέστῃ 1876 σ. 8—9.

αὐτὸ «Ἀξιόν ἐστιν». Τὸ σχῆμα τοῦτο τὸ καλούμενον ὑπὸ τῶν Εὐρωπαϊῶν a canone εἶναι κωμικώτατον καὶ ἐπομένως ἀνοίκειον εἰς δυσολογίαν τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας. Ὁ ὕμνος οὗτος ὑπάρχει κακῶς ἐρρυθμισμένος· ὁ ρυθμὸς καὶ ἡ τῶν λέξεων ἔννοια παράγουν τὸ μέλος, ὁ δὲ μελοποιήσας ἡγνῶει καὶ τῶν λέξεων τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν προσωδίαν αὐτῶν. Ἀντὶ μελωδίας ἐκκλησιαστικῆς ὁ Ρανδχαριγγέρος ἐδωρήσατο ἡμῖν ᾠσμα θεατρικόν.

Ε'. Τὸ κοινωνικὸν «Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν» ἐτονίσθη εἰς ἦχον κατὰ μὲν τοὺς Εὐρωπαίους «mi terza minore», καθ' ἡμᾶς δὲ ὡς εἰς ἦχον πρῶτον. Ἀλλ' ἡ μὲν τῶν εὐρωπαϊῶν κλίμαξ terza minore ζητεῖ διέσιν ἐν ἀναβάσει τοῦ ἔκτου καὶ ἐβδόμου τόνου, ἐν δὲ καταβάσει ἀναδέχεται τοὺς τόνους τούτους ὡς ἔχουσι φυσικῶς. Ἡ δὲ καθ' ἡμᾶς κλίμαξ τοῦ πρώτου ἡχου ἀναβαίνει καὶ καταβαίνει δι' ἐνὸς πενταχόρδου, περιέχοντος τέσσαρας τόνους, οὓς ἐπαναλαμβάνει πολλάκις, καὶ εἶναι ὅλως διάφορος τῆς εὐρωπαϊκῆς terza minore. Τὸ κοινωνικὸν τοῦτο ἐπομένως πρῶτον μὲν ἐπαναλαμβάνει τρεῖς τὸ «Αἰνεῖτε», τρεῖς «τὸν Κύριον» καὶ τρεῖς «Ἐκ τῶν οὐρανῶν», ἐνῶ τοιαύτας ἐπαναλήψεις οὐδαμῶς ἔχουσι τὰ τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας κοινωνικά, εἴτα δὲ ἐλέγχεται εὐρωπαϊκὸν καὶ ἡκιστα ἑλληνοπρεπὲς καὶ ἑλληνικόν.

ΣΤ'. Τὸ «Εἶδομεν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν» ἐτονίσθη καὶ τοῦτο εἰς ἦχον πλάγιον τοῦ τετάρτου, ἐνῶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ ἔχει αὐτὸ εἰς ἦχον δεύτερον χρωματικόν, ὁ μελοποιὸς οὐδαμῶς νοήσας τὴν ἔννοιαν τῶν λέξεων καὶ τὴν προσωδίαν, ἀπέτυχεν ἐν τῷ ρυθμῷ· εἶναι πρὸς τούτοις ἐσφαλμένον κατὰ τὸν τονισμόν καί, τὸ χειρίστον, ἔχει τὰς λέξεις ἀτόπως πᾶν διακεκομμένας, λ. χ. *πίστινα ληθῆα διαίρειτον*. Τὸ ᾠσμα τοῦτο εἶναι κυρίως κακόφθογγός τις ἀρμονία εὐρωπαϊκῇ.

Ζ'. Τὸ «Εἶη τὸ ὄνομα Κυρίου» ἐτονίσθη, καὶ τοῦτο εἰς πλάγιον τοῦ τετάρτου, ἐνῶ κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν, εἶναι τεθειμένον εἰς ἦχον δεύτερον χρωματικόν. Τὸ ἦθος τοῦ ἡχου τούτου ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Λύδιος· σώζει δὲ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς μουσικῇ χαρακτηριστῆρα ὅτε μὲν παροτρύνοντα, ὅτε δὲ ἀλγεινῶς διατιθέντα, ὅτε δὲ πάλιν ἄλλο τι πάθος ἐνστάζοντα ταῖς ψυχαῖς. Τὸ οὕτω λοιπὸν ἐξευρωπαϊσθὲν ᾠσμα πᾶν ἄλλο ἔχει ἢ ἑλληνικὸν χαρακτηριστῆρα.

Τοῦ λόγου ὄντος περὶ τοῦ γερμανομαθοῦς¹¹⁴³ Ἰωάννου Χαβιαρᾶ, τοῦ πρώτου μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ἐπιχειρήσαντος τονίσαι διὰ τῆς εὐρω-

1143. Ὁ Χαβιαρᾶς μεθρημένους ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἐν Βιέννῃ 1836.

παϊκῆς παρασημαντικῆς τὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἄσματα, σημειούμεθα ὅτι τῇ κυριακῇ τοῦ Πάσχα τοῦ 1844 ἐψάλη κατὰ πρῶτον ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ τῆς ἁγίας Τριάδος ἐν Βιέννῃ ἢ ἐκ μονοφώνου εἰς τετράφωνον μεταρρυθμισθεῖσα ἑλληνικὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ δι' ἐνὸς ἐξ εἰκοσι καὶ τεσσάρων εὐφώνων ψαλτῶν χοροῦ, καὶ τὴν κυριακὴν τῆς Πεντηκοστῆς τοῦ αὐτοῦ ἔτους καθιερώθη διὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς, ἱερουργήσαντος δι' αὐτῆς τοῦ μακαριωτάτου Πατριάρχου Καρλοβίτσης Ἰωσήφ Γιάρατσιτς¹¹⁴⁴. Ἡ πάνδημος παρὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Καρλοβίτσης καθιέρωσις τοῦ νέου μουσικοῦ συστήματος εἴλκυσε ταχέως τὴν ἔφесιν καὶ τῶν ἄλλων ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ Ὁρθοδόξων Κοινοτήτων, ὥστε παραδεχθεῖσαι ταύτην, ἐκτελοῦσι δι' αὐτῆς ἕκτοτε τὰς ἱεράς τῆς Ἐκκλησίας τελετάς¹¹⁴⁵.

Ἀνθίμος Νικολαΐδης, ἱεροδιάκονος, μουσικὸς ἐγκρατὴς τῆς μουσικῆς ἡμῶν, ἐν μέρει δὲ καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς, σύμφωνος κατὰ τὴν μουσικὴν ιδέαν τῷ Ἰωάννῃ Χατζῇ Νικολάου Χαβιαρά. Ὑπῆρξε διευθυντὴς τοῦ μουσικοῦ χοροῦ τοῦ ἐν Βιέννῃ ναοῦ τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐπὶ τινὰ ἔτη. Ἀπεβίωσε δὲ πρὸ εἰκοσιπενταετίας περίπου ἐν Ἀθήναις, ἔνθα ἐδίδασκε τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν ἐν τῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ. Ἐν Βιέννῃ διατρίβων ἐξέδωκε τρίτομον Ἀνθολογίαν μουσικὴν διὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς παρασημαντικῆς. Ἡ καθ' ἀρμονίαν ἐπεξεργασία τῆς μουσικῆς αὐτοῦ ἐγένετο ὑπὸ τοῦ γερμανοῦ μουσικοδιδασκάλου Πραϊέρου, τοῦ Ἀνθίμου δόντος αὐτῷ τὰς ἐκκλησιαστικὰς μελωδίας γεγραμμένας διὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς παρασημαντικῆς.

Γρηγόριος Καλαγάννης¹¹⁴⁶, ἱερεὺς ἐκ Μιτυλήνης, μουσικὸς εὐδόκιμος, ἐκμαθὼν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν μουσικὴν εἰς τὴν Γ' πατριαρχικὴν Μουσικὴν Σχολὴν καὶ διδάξας ταύτην εὐδοκιμώτατα εἰς τὴν ἐν Βιέννῃ Μουσικὴν Σχολὴν καὶ εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις Ριζαρεῖον Σχολὴν. Ὁ Καλαγάννης ἐγκρατὴς ὢν τῆς γερμανικῆς γλώσσης μετέφρασεν ἐκ τοῦ γερμανικοῦ ἱστορίαν τῆς Παλαιᾶς Γραφῆς¹¹⁴⁷. Ἀπεβίωσε κατὰ τὴν προπαρελθούσαν δεκαετηρίδα.

1144) Περὶ τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. (Ἐθνικὸν Ἡμερολόγιον διὰ τὸ ἔτος 1863 ἐκδιδόμενον ὑπὸ Μαρίνου Π. Βρετοῦ σελ. 73).

1145) Πρβλ. Ἑλληνικὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ ὑπὸ Ἰωάννου Χ. Ν. Χαβιαρά καὶ Β. Ρανδχάρδιγγερ, ἐν Βιέννῃ, 1859, ἔκδοσις τρίτη.

1146) Περὶ Καλαγάννη, ἴδε, Σχεδιάσμα κατόπτρου Νεοελληνικῆς Φιλολογίας ἥτοι ὀνομαστικὸς κατάλογος τῶν νεωτέρων ἑλλήνων συγγραφέων τε καὶ μεταφραστῶν (δηλ. ἀπὸ τοῦ 1550 μέχρι τέλους τοῦ 1838) ὅπου σημειοῦνται καὶ οἱ νεοελληνιστὶ συγγράψαντες ἄλλογενεῖς, ὑπὸ Ἰωσήφ Δεκιγάλλα, ἐν Ἐρμουπόλει 1846. σ. 42.

1147) Ἐν Βιέννῃ 1819.

Φραγκίσκος Λιμπρίτης¹⁴⁸ ἐκ Κρήτης, κατήγετο ἐκ παλαιᾶς ἐγκρίτου οἰκογενείας, γεννηθεὶς τὸ 1795. Ἐδιδάχθη τὴν πατριὸν ἱερὰν μουσικὴν, ἐξ ἔρωτος πρὸς αὐτὴν, παρὰ Γεωργίου τοῦ Κρητὸς κατὰ τὴν ἀρχαίαν μέθοδον, καὶ εἶτα κατὰ τὴν νέαν παρὰ Γρηγορίου τοῦ πρωτοφάλλτου. Ἀναγκασθεὶς νὰ μείνῃ μακρὰν τῆς πατρίδος αὐτοῦ, ἐχρησιμοποίησε τὰς βαθείας γνώσεις, ἃς ἐκέκτητο, τῆς μουσικῆς, διδάξας αὐτὴν ἐν τῇ Μουσικῇ Σχολῇ τῆς Νέας Ἐφέσου, καὶ εἶτα ἐπ' ὀλίγον εἰς τὴν ἐν Σάμῳ μονὴν τῆς Ἀγίας Ζώνης. Ἀλλὰ καὶ κατόπιν ἐν μέσῳ τῶν ἄλλων τοῦ ἀσχολιῶν ἐτήρησεν ἀκμαῖον τὸν πρὸς τὴν μουσικὴν ἔρωτά του. Εὐτυχῆσαντες κατὰ τὴν τελευταίαν ἐν Ἀθήναις διατριβὴν ἡμῶν νὰ μελετήσωμεν τὰ μουσικὰ αὐτοῦ χειρόγραφα, σωζόμενα εἰς χεῖρας τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ διαπρεποῦς δὲ μύστου τῆς θείας τοῦ Ἱπποκράτους καὶ Γαληνοῦ τέχνης Ἰωάννου Λιμπρίτου, παρέστημεν ἐνώπιον καταπληκτικῆς ἀληθῶς ἐργασίας ἀνεκδότου, ἥτοι ὁλοκλήρου τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἁσματολογίας, περιλαμβανούσης τὸ Ἀναστασιματάριον Πέτρου Λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου, καὶ τὸ τοῦ Πέτρου Βυζαντίου, τὰ Δοξαστάρια Ἰακώβου τοῦ Πρωτοφάλλτου, τὸ Εἰρμολόγιον, καὶ Ἀνθολογίαν τρίτομον, περιέχουσιν τὰ τοῦ ἐσπερινοῦ, ὄρθρου καὶ λειτουργίας· πάντα ταῦτα ἄθικτα καὶ γνήσια, ὡς ἐτονίσθησαν εἰς τὴν νέαν μέθοδον ὑπ' αὐτῶν τῶν ἰδίων ἐφευρετῶν τῷ 1815—1820, κατὰ τὸ ὕφος τῆς Μεγάλῃς Ἐκκλησίας. Τὰ ἱστορικὰ ταῦτα μνημεῖα ἅτινα διέσωσεν ἡμεῖν, συναθροίσας καὶ ταξινομήσας εἰς τόμους ὁ φιλόπονος καὶ ἀείμνηστος ἀνὴρ, ἐνδεικνύουσι προσέτι ὅτι οὗτος ἐκτετατο καὶ βαθεῖας μουσικὰς γνώσεις, καταφανομένους εἰς τὸ ἀνέκδοτον εἰσέτι ἔργον του, «Εἰσαγωγή εἰς τὸ θεωρητικὸν καὶ πρακτικὸν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς». Ἐκ τινος δὲ ἁσματος αὐτοῦ κοσμικοῦ ἢ ἐξωτερικοῦ, ἀναφερομένου εἰς τὴν πατρίδα του, δείκνυται ὅτι καὶ εἰς τὴν μελοποιεῖαν ἦν ἀρκούντως ἱκανός. Τὸ Θεωρητικὸν αὐτοῦ, δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι εἶναι ἐκ τῶν τελειοτέρων, τελειότερον καὶ ἀκριβέστερον τοῦ Χρυσάνθου περιγράφον τὰ μουσικὰ διαγράμματα (κλίμακας) τῶν ἤχων καὶ γενῶν, ἐξ οὗ φαίνεται ὅτι εἶχε ἀποκτήσει γνώσεις βαθυτέρας καὶ αὐτοῦ τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ Γρηγορίου. Ἀπεβίωσε τῇ 10 μαρτίῳ τοῦ 1876.

Κωνσταντῖνος Ψαρουδάκης, Πρωτοφάλλτης Κρήτης, μαθητῆς τῆς Ι' πατριαρχικῆς Μουσικῆς Σχολῆς. Ὁ ἄριστος οὗτος μου-

1448) Εἰς τῶν ἐνδόξων προγόνων αὐτοῦ ἦτο ἀρχιεφεύλαξ ἐπὶ τῆς Ἐνετοκρατίας, ἥτοι ἐκράτει τὰ *libra*, ἐξ οὗ τὸ ἐπίθετον *Λιμπρίτης*.

σικοδιδάσκαλος καὶ μελοποιὸς ἀπεβίωσεν ἐν Χανίοις κατὰ ἰούλιον τοῦ 1884 πολλοὺς ἀναδείξας ἐν Κρήτῃ μαθητάς.

Νικόλαος Γεωργίου, Πρωτοψάλτης Σμύρνης ἐπὶ 53 ἔτη διατελέσας, ὠρμαῖο ἐκ Καβάλλας, μαθητὴς δὲ ἐγένετο τῶν τριῶν ἐφευρετῶν τῆς νέας μεθόδου. Ὁ φιλοπονώτατος οὗτος μουσικοδιδάσκαλος ἐμέλισε πολλὰ, τὰ δὲ ἐκδοθέντα εἰσὶ Δοξαστάριον, Τριῶδιον, Πεντηκοστάριον, καὶ αἱ ἀκολουθίαι τῶν 12 μηνῶν. Ἀπέθανε κατὰ νοέμβριον τοῦ 1887 ἑκατοντούτης περίπου. Τὰ μουσουργήματα τοῦ Νικολάου δὲν ἔτυχον τῆς ἐπιδοκιμασίας τῆς Μ. Ἐκκλησίας ὡς παρεκκλινόντα πῶς ἐκ τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν μουσικῶν γραμμῶν.

Δημήτριος Ἀντωνιάδης, Βυζάντιος, μαθητὴς Νικολάου Γεωργίου Σμύρνης πρωτοψάλτου καὶ γνώστης τοῦ Λεσβίου συστήματος. Ἐπὶ τῆς πρωτοψαλτείας Κωνσταντίνου τοῦ Πρωτοψάλτου ὑπῆρξε Β' δομέστικος τῶν Πατριαρχείων, ἀκολουθῶς προσελήφθη εἰς τὴν ἐν Πέραν ἐκκλησίαν τῶν Εἰσοδίων, ὅπου καὶ ἔψαλλε μέχρι γήρωος βαθυτάτου. Ἀποθανὼν ἐγκατέλιπε διάφορα μουσουργήματα. Ἐδίδαξεν ὁ Δημήτριος καὶ εἰς τὴν Ε' πατριαρχικὴν Μουσικὴν Σχολήν.

Γεώργιος Πήλελης, Πρωτοψάλτης Ἰωαννίνων διατελέσας ἐπὶ πολλὰ ἔτη, καὶ ἐπὶ πεντηκονταετίαν ἐνασχοληθεὶς περὶ τὴν καθ' ἡμᾶς μουσικὴν, πολλὰ μελοποιήσας, καὶ δοξάσας τὴν σχολὴν τῶν τριῶν ἐφευρετῶν τῆς νέας γραφικῆς μεθόδου, ἧς τρόφιμος ἐγένετο. Ὁ Πήλελης, πλὴν διαφόρων ἄλλων μουσουργημάτων, συνέταξε καὶ Θεωρητικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς μουσικῆς, ἀνέκδοτον εἰσέτι. Ἀπεβίωσε πρὸ πενταετίας.

Ἰωάννης Ζωγράφου Κεῖθελης, ἔγκριτος μουσικός, καλλιφωνότατος, ἀτόχος δὲ καὶ τῆς ὀθωμανικῆς ρυθμικῆς, ἣν ἐδιδάχθη τῷ 1851 ὑπὸ τινος χανεντέ, ὡς ὁ ἴδιος γράφει εἰς τὸν Πρόλογον τοῦ Ἀπανθίσματος αὐτοῦ, τοῦ συνταχθέντος κατὰ μίμησιν τῶν ἔργων τοῦ Θεοδώρου Φωκαέως, τοῦ ἐκδόντος τὴν *Παρδώραν* καὶ *Εὐτέρπην*, καὶ εἰς ὃ ὑπάρχουσι διάφορα ἀραβοτουρκικὰ ἔντεχνα ἄσματα, παλαιὰ τε καὶ νεώτερα¹⁴⁹. Ἐχοροστάτησεν εἰς διαφόρους ἐκκλησίας τῆς Κ/πόλεως.

149) Εὐρηται ἐν τῷ πονηματίῳ τούτῳ κατόπιν τοῦ Προλόγου κατὰ μετάφρασιν ἐκ τοῦ τουρκικοῦ ὑπὸ τοῦ Δ. Καλλιβούλου καὶ πραγματεία περὶ τοῦ ὀρίσμοῦ τοῦ ρυθμοῦ, ἣτις ἔχει ὡδὲ πῶς: «Ὁ καλούμενος ρυθμὸς εἶναι ἡ τρυτάνη τῶν μεμελισμένων ἁσμάτων. Ἐκαστον δὲ μεμελισμένον ἄσμα μὴ συνᾶδον τῷ ρυθμῷ ἀντιβαίνει εἰς τὴν μουσικὴν, τοῦτο ἔνεκα πρὸ τῶν μεμελισμένων ἁσμάτων τὸ σπουδαιότερον καὶ ἀναγκαϊότερον εἰς τοὺς πρωτοπείρους εἶναι ἡ σπουδὴ τοῦ ρυθμοῦ. Ἐν τοῖς μεμελισμένοις ἁσμασιν ὁ καλούμενος κτύπος εἶναι ὁ καταμετρούμενος χρόνος πρὸς διάκρισιν τοῦ μακροῦ καὶ βραχέως, καὶ τοῦ μεταξὺ αὐτῶν χρονιαίου ποσοῦ, εἶναι δὲ ὁ κτύπος οὗτος τριῶν εἰδῶν. Πρῶτος βραχύς δευτε-

Στέφανος Μωϋσσιάδης ὁ καὶ Κούτρας ἐπωνυμούμενος ὡς ἐκ τοῦ εὐρυτάτου μετώπου αὐτοῦ, Βυζάντιος τὴν πατρίδα, γεννηθεὶς εἰς τὴν συνοικίαν Σαλματομβρουκίου περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς παρούσης ἐκατονταετηρίδος καὶ ἀποβιώσας ἐν ἡλικίᾳ 79 ἐτῶν κατὰ μάϊον τοῦ 1881. Παιδιόθεν τακτικῶς ἐφοίτα εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ τὰ τε ἱερὰ γράμματα μανθάνων καὶ περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν ἀσχολούμενος. Τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Μωϋσέως ἐτέθη ἐνῶρίς ὑπὸ τὴν κηδεμονικὴν προστασίαν τοῦ τότε ἡγουμένου τοῦ ἐν Φαναρίῳ ἀγιοταφικοῦ μετοχίου Καισαρίου. Κανονάρχης δὲ γενόμενος ἐν τῷ τοῦ μετοχίου ναῷ συγχρόνως ἐδιδάσκετο καὶ τὴν μουσικὴν παρὰ τῷ ἡδυμελιφθόγγῳ Πέτρῳ Συμεὼν τῷ ἀγιοταφίτῃ. Εὐφυὲς δὲ εἰς ἄκρον καὶ ἐπιμελὲς τυγχάνων διήνυσεν ἐν τῇ πατριαρχικῇ Μ. τοῦ Γ. Σχολῇ παρὰ τῷ ἀοιδίμῳ διδασκάλῳ τοῦ Γένους Νικολάῳ τῷ Λογάδῃ. Τοῦ Στεφάνου τὴν ἐγκύκλιον παιδευσιν διακύνοντας, ὁ προστάτης καὶ κηδεμὼν αὐτοῦ Καίσαριος ὑπὸ τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας, ἥς προϊστάτο ὁ Πολύκαρπος, ἐκλέγεται μητροπολίτης Καισαρείας τῆς Φιλίππου καὶ ἀποστέλλεται

ρος βραχύς, καὶ μακρός. Ὁ πρῶτος βραχὺς εἶναι τὸ χρονιαῖον ποσὸν τῆς προφορᾶς δύο γραμμάτων, ὧν τὸ πρῶτον εἶναι κινήτὸν καὶ τὸ δεύτερον ἡρεμῶν, ὁ δὲ δεύτερος βραχὺς εἶναι ὁ διπλάσιος τοῦ πρώτου βραχέως, ὁ δὲ μακρὸς εἶναι ὁ διπλάσιος τοῦ δευτέρου βραχέως. Τὸ δὲ μέσον χρονιαῖον ποσὸν ἐναπόκειται εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ μετ' ἐπιφυλάξεως μετρίαν χρῆσιν αὐτοῦ ποιούντος. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ χρῆσις τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ρυθμοῦ γεννᾶται ἀπὸ τοῦ κτύπου τῶν χειρῶν ἐπὶ τῶν γονάτων, τύπτοντες μὲν τὴν δεξιάν χεῖρα, προφέρομεν τὴν λέξιν Δοὐμ, τύπτοντες δὲ τὴν ἀριστεράν προφέρομεν τὴν λέξιν Τέκ, καὶ πάλιν πρῶτον τὴν δεξιάν, ἔπειτα δὲ τὴν ἀριστεράν, προφέρομεν τὴν λέξιν Τεκέ, καὶ τελευταῖον, τύπτοντες ταύταχρόνως τὰς δύο χεῖρας, προφέρομεν διπλασίως τό, κ, τοῦτέστι Τεκκέ. Ἡ δὲ χρῆσις τῆς λέξεως Τεκέ εἶναι τοιαύτη, ὥστε, προφερομένου μὲν τοῦ γράμματος Τέ τύπτομεν τὴν δεξιάν χεῖρα, προφερομένου δὲ τοῦ γράμματος Κε τύπτομεν τὴν ἀριστεράν χεῖρα καὶ ἀναλόγως τοῦ ἀπαιτουμένου ρυθμοῦ, τύπτομεν τὸ γόνυ πλείοτερον ἢ ἅπαξ, προφέρομεν τὴν λέξιν Τεκέ, καθὼς προσέτι διπλασιάζομεν ἐν τῇ προφορᾷ τὸ κάππα τῆς ρηθείσης λέξεως, οἷον, Τεκκέ. Πρὸς κατάληψιν δέ, ἐκ τούτου τοῦ ὀρισμοῦ καταφαίνονται καὶ διαδηλοῦνται οἱ διάφοροι ρυθμοί, οἵτινες συνίστανται εἰς τὸ μακρὸν καὶ βραχὺ προφερομένων τῶν λέξεων Δοὐμ καὶ Τέκ, καὶ Τεκέ, καὶ διπλασιαζομένου τοῦ κ, Τεκκέ. π. χ. ἡ λέξις Δοὐμ ἐστὶ τὸ πρῶτον βραχὺ, ἡ δὲ λέξις Δουαὐμ τὸ δεύτερον βραχὺ, ἡ δὲ λέξις Τεκκέ τὸ μακρόν. Ὅθεν ἐξ αὐτῶν τῶν λέξεων ὅσαι λέξεις συναχθῶσι καὶ ἄλθωσιν ἐπὶ τὸ αὐτό, ὁ προκύπτων ἐξ αὐτῶν σχηματισμὸς καλεῖται ρυθμὸς (οὐσουλ.) Ἐπὶ παραδείγματος, ἐν τῷ ρυθμῷ, ὅστις καλεῖται Δοὐ γι ά κ, ἐπειδὴ θεωρεῖται πρῶτος βραχὺς καὶ ὑπάρχουσιν ὀκτὼ κτύποι χειρῶν, ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος ρυθμὸς εἶναι ἐν χρήσει κατὰ τὸν ρηθέντα σχηματισμὸν. (σ. Η'—Ι.)

εἰς Βλαχίαν. Ὁ δὲ Στέφανος ἄνευ προστασίας ἀνωτέρας ἐγκαταλειφθεὶς, ἐπεδόθη μετὰ τῆς ἰδιαζούσης αὐτῷ φιλομαθείας εἰς τὴν μελέτην τῆς ἱερᾶς τέχνης παρὰ τῷ προειρημένῳ μουσικοδιδασκάλῳ Πέτρῳ καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐγκρατέστατος ταύτης ἀναδείκνυται. Διετέλεσε πρῶτος ψάλτης τῆς ἐν Βαλατᾷ Ἐκκλησίας τῶν Ταξιάρχων, κατόπιν τῆς ἐν Μουχλίῳ τῆς Παναγίας, τῆς ἐν Γαλατᾷ τῆς Καφατιανῆς Παναγίας, τῆς ἐν Βλάχκᾳ τῶν ἁγίων Θεοδώρων, καὶ τῆς ἐν Βαλουκλῇ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ὅπου ἔψαλλε μετ' εὐλαβείας καὶ θερμῆς πίστεως κατανύγων τὸ ἐκκλησιαζόμενον πλήρωμα διὰ τοῦ θαυμασίου ἐκείνου ὕφους, ὅπερ ἐκληρονόμησε παρὰ τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ. Ὁ Στέφανος ἡρμήνευσε ἐν τῇ Ἱ. Συνοδῷ τῇ 22 Σεπτεμβρίου τοῦ 1846 πατριαρχούντος Ἀνθίμου τοῦ ΣΤ', τὴν Γραμματικὴν καὶ τὸ σύστημα τοῦ Γ. Λεσβίου καὶ κατέδειξε τὸ σύστημα τοῦτο πάντῃ ἀσυναρμολόγητον καὶ πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν μουσικὴν ξενίζον κατὰ τὸ ποιόν, ὡς παρ-εισάγον νέους ἤχους, ἡ δὲ Μ. Ἐκκλησία ἐξέδωκε καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου συνοδικὰς ἐγκυκλίους πρὸς ἀποσό-θησιν τοῦ νέου συστήματος. Ὑπῆρξε μέλος τοῦ κατὰ τὸ 1863 ἱδρυθέντος ἐν Κωνσταντινουπόλει Μουσικοῦ Συλλόγου, καὶ μουσικοδιδασκαλὸς τῆς ἐπὶ Γρηγορίου τοῦ ΣΤ' τῷ 1868 ἱδρυθείσης Μουσικῆς Σχολῆς. Ἐγραψε διαφόρους διατριβὰς περὶ τῆς διαφορᾶς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς πρὸς τὴν τετράφωνον καὶ πρὸς τὴν τῶν Ὁθωμανῶν καὶ Ἀραβοπερσῶν, δημοσιευθείσας εἰς διαφόρους ἐφημερίδας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Τεργέστης καὶ Σμύρνης¹¹⁵⁰. Ἦν ἐγκρατὴς τῆς τῶν Εὐρωπαίων καὶ Ὁθωμανῶν μουσικῆς. Ἐχειρίζετο δεξιῶ-τατα τὴν λύραν καὶ τὴν πανδουρίδα¹¹⁵¹. Ὁ Ἑλληνικὸς Μουσικὸς

1150) Ἀξιανάγνωστοι κρίνονται ἰδίᾳ αἱ ἐν τῷ «Νεολόγῳ» τῆς Κωνσταντινουπόλεως (ἀριθμ. 365 καὶ 2277) δύο διατριβαὶ αὐτοῦ.

1151) Ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Στεφάνου ὁ «Νεολόγος» (ἔτος ΙΕ', ἀριθ. 3363) ἔγραψε πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ τάδε «Τὰς ἀτελείας καὶ ἑλλείψεις τοῦ Θεωρητικοῦ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς βουλόμενος ἀναπληρῶσαι ὁ περὶ τὴν καθ' ἡμᾶς ἁσματικὴν ἐπιστήμην ἐπιστημονικῶς εἰδήμων Στέφανος, ἐπὶ εἰκοσαετιᾷ ὅλῃν εἰργάζετο πρὸς ἑκδοσὶν τοιοῦτου καταλλήλου ὑπὸ τὸν τίτλον «Θρίαμβος τῆς Μουσικῆς», περὶ οὗ πολλάκις καὶ τὴν ὑλικὴν συνδρομὴν τῶν φιλομούσων ἡμῶν ὁμογενῶν ἐπεκαλέσθη, ἄνευ ὅμως ἀποτελέσματος. Τὰ ἀπειροπληθῆ μουσικῆς χειρόγραφα τοῦ αἰοδίου, τῇ προσκλήσει τῶν συγγενῶν αὐτοῦ, ἐμελετήθησαν ὥριμως πρό τινων ἡμερῶν ὑπὸ ἰδιαιτέρας τριμελοῦς ἐπιτροπῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου, συγχειμένης ἐκ τῶν κκ. Γεωργίου Ραιδεστηνοῦ πρώην Πρωτοψάλτου, Γεωργίου Ι. Παπαδοπούλου καὶ Π. Γ. Κηλητσανίδου. Κατὰ τὴν ἔνθεσιν τῆς ἐπιτροπῆς αἱ ἐν χειρογράφῳ ἐμβριθεῖς κρίσεις τοῦ Στεφάνου Βυζαντίου ἐπὶ τοῦ Θεωρητικοῦ τοῦ Χρυσάνθου, τὰ σπουδαῖα αὐ-

Σύλλογος γεραίρων τὴν μνήμην τοῦ μουσικωτάτου ἀνδρὸς ἐτέλεσε τῇ 28 ἰουνίου 1881 πολιτικὸν τεσσαρακονθήμερον μνημόσυνον, ἐν μέσῳ πολυαρίθμου κόσμου, προεδρεύσαντος τῆς πενθηφόρου τελετῆς τοῦ ἐπιτίμου προέδρου τοῦ Συλλόγου Σπυρίδωνος Μαυρογένους πασᾶ, ἀρχιάτρου καὶ ἰδιαίτερου ἱατροῦ τῆς Α. Α. Μ. τοῦ Σουλτάνου, τὸν δὲ ἐπιμνημόσυνον λόγον ἐξεφώνησεν ὁ γράφων ταῦτα.

Δημήτριος Βουλγαράκης, ὁ Μακεδὼν, ἱεροψάλτης τῆς Θεσσαλονίκης ὀνομαστότατος ἐπὶ ἡδυφωνίᾳ καὶ μουσικῇ ἐμπειρίᾳ. Κατέλιπε οὐκ ὀλίγους μαθητάς, εἰς οὓς εὐδοκίμως ἐδίδαξε τὴν θείαν τέχνην. Ἀγνοῶ τί μουσουργήματα ἐποίησε.

Θεόδωρος Ἀριστοκλῆς, ὁ ἐκ Χάλκης τῆς Προποντίδος, ἔγκριτος λόγιος, μουσικὸς καὶ μουσικολόγος, μαθητεύσας παρὰ Χουρμουζιῶ τῷ Χαρτοφύλακι. Ἀπῆλθε τῆς εὐνοίας Κωνσταντίου τοῦ ἀπὸ Σιναίου, ὃν καὶ ἐβιογράφησε λίαν δεξιῶς. Ἀπεβίωσε τῷ 1880 ἐν Ταταούλοις, ἔνθα ἐπὶ ἱκανὰ ἔτη ἐδίδασκε καρποφόρως τὰ ἑλληνικὰ γράμματα. Καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀριστοκλέους ἀναφέρεται μεταξὺ τῶν διδασκάντων ἐν τῇ Ε' πατριαρχικῇ Μουσικῇ Σχολῇ. Εἰς τὸν κάλαμον αὐτοῦ ἀποδίδονται καὶ τὰ ἐν τῇ *Μουσικῇ Βιβλιοθήκῃ* ὑπάρχοντα Προλεγόμενα.

Ἀναστάσιος Ταπεινός, ὁ ἐξ Ὑδρας, μουσικοδιδάσκαλος καλλιφωνότατος καὶ μελοποιὸς οὐκ ἀδόκιμος, μαθητὴς δὲ Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ὃν καὶ ἐμιμεῖτο ἄριστα, καθὰ μαρτυρεῖ περὶ τούτου καὶ ὁ μετὰ τοῦ Ταπεινοῦ ἐπὶ δεκαετίαν συμπάλας φιλόπονος μουσικὸς Γεώργιος Χιλιορῆς ὁ ἐξ Ὑδρας ἐν τῷ Προλόγῳ τοῦ Νέου Ταμεῖου τῆς Μουσικῆς Ἀνθολογίας του¹¹⁵². Ὁ εἰς βαθὺ γῆρας ἐκμετρήσας τὸ ζῆν πρό τινων ἐτῶν μουσικὸς καταλείπει οὐκ εὐάριθμα μουσικὰ ἔργα αὐτοῦ, ἀνέκδοτα ὄντα.

Γεώργιος Σικρέκος, ἐκ Θεσσαλίας ὀρμώμενός, ὀνομαστός ἱεροψάλτης τοῦ αἰῶνός μας, χοροστατήσας εἰς σειρὰν ἐτῶν ἐν Πύργῳ τῆς Ἡλείας, ἔνθα καὶ ἀπεβίωσεν ἀρχομένης τῆς παρουσίας δεκαετηρίδος ἐν ἡλικίᾳ 65 ἐτῶν. Καὶ τὰ μουσουργήματα τοῦ καλλίστου τούτου ψαλμωδοῦ τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶδον τὸ φῶς.

Γεράσιμος Κανελλίδης, ἱεροψάλτης ὀνομαστότατος ἐπὶ καλ-

τοῦ μουσουργήματα, ἰδίᾳ δὲ τὰ τοῦ Ἀναστασιματαρίου καὶ Τριψιδίου, δεικνύουσιν ὅτι ἦν εἰς τῶν ἀρίστων μουσικῶν, ἔργασθεις εἴπερ τις καὶ ἄλλος ὑπὲρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, διὸ καὶ ἔχαιρε τὴν εὐνοίαν τῶν κατὰ καιροὺς πατριαρχῶν καὶ μάλιστα Ἀνθίμου τοῦ ΣΤ, ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ ὁποίου μεταξὺ ἄλλων μουσικωτάτων ἀνδρῶν, αὐτὸς ἐφίμωσε τὸν Γεώργγιον Λέσβιον, ἀποδοκιμάσας καὶ κατακρίνας τὸ σύστημα αὐτοῦ.

1152) Ἐν Ἀθήναις, 1890 τόμος Α'. σ. στ'

λιφωνία, ἀπαραιμίλλῃ εὐστροφίᾳ τῆς φωνῆς καὶ γονίμῳ μουσικῇ φαντασίᾳ, γνώστης δὲ καὶ τῆς ἐξωτερικῆς μουσικῆς. Ἐμαθήτευσεν παρὰ Θεοδώρῳ Συμεὼν τῷ Κοντῷ, ὃν καὶ πιστότατα ἀπεμιμήθη ἐν τῷ ψάλλειν. Γεννηθεὶς τῷ 1835 ἐν Τυρολόῃ (Τζορλού) τῆς ἐπαρχίας Ἡρακλείας τῆς Θράκης, διετέλεσε τὸ πρῶτον καὶ διάκονος παρὰ τῷ Πατριάρχῃ Ἱεροσολύμων Κυρίλλῳ τῷ Β'. Ἐφαλλεν ἐν Βλαχίᾳ ἐπὶ πολλὰ ἔτη, εἴτα δὲ ἐν τῷ ἐν Μεγάλῳ Ρεύματι τοῦ Βοσπόρου ναῶ τῶν Ταξιαρχῶν, ἐν τῷ κατὰ Γαλατᾶν ναῶ τοῦ ἁγίου Νικολάου, ἐν τῷ ἐν Ὑψωμαθείοις ναῶ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου, ἐν τῷ ἐν Διπλοκιονίῳ ναῶ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ἐν τῷ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ ἐν Γαλατᾷ (δὶς), ἐν τῷ τῆς Θεοτόκου (τοῦ Παλαιοῦ Μπάνιου) ἐν Διπλοκιονίῳ, καὶ ἐν Ταταούλοις ἐν τῷ ναῶ τοῦ ἁγίου Δημητρίου, προσελκύων πανταχόθεν πλῆθος ἀπειρον, ὅπερ κατεγοητεύετο ἐκ τῆς ἡδυφθόγγου καὶ εὐλυγίστου φωνῆς αὐτοῦ, μὴ κινουμένου ἐν τῷ ψάλλειν οὐδενὸς τῶν μελῶν τοῦ σώματος οὐδ' αὐτῆς αὐτοῦ τῆς κεφαλῆς παντελῶς, μόνον δὲ τῶν χειλῶν. Ὁ Γεράσιμος ψάλλων πολλάκις πρὸς διατήρησιν τῆς ἐννοίας λέξεων τινῶν τῶν Τροπαρίων εἰς τὰ προσόμοια δὲν ἐτήρει τὸν οἰκεῖον ρυθμόν, ὅπερ ἔπραττεν, ὡς ἀλλαχοῦ εἴρηται, καὶ ὁ περιώνυμος Ἰάκωβος Πρωτοψάλτης. Τῷ 1879 ἐπηγγέλλετο τὸν ἱεροψάλτην ἐν Σμύρνῃ, ὅπου νοσήσας μετέβη εἴτα εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, ἔνθα καὶ ἐτελεύτησε πρὸ δεκαετίας. Ὁ Γεράσιμος δὲν ἔγραψε τὰ ἀμίμητα αὐτοῦ μαθήματα ὡς μὴ ἐκγυμνασθεὶς εἰς τὸ μελοποιεῖν· ὥζονται δὲ ταῦτα ἀπὸ μνήμης παρὰ τοῖς πολυαριθμοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, οἵτινες μετ' αὐτοῦ εἴτε ὡς ἱεροψάλται ἐν τῷ ἀριστερῷ χορῷ, εἴτε ὡς δομέστικοι, εἴτε ὡς κανονάρχαι συνέψαλλον, ἐν οἷς ἀριθμεῖται καὶ ὁ πρὸς αἰωνίαν μνήμην τοῦ ἡδυμελιφθόγγου ἱεροψάλτου ταῦτα γράφων.

Εὐστάθιος Θερεσιανός, ἀρχιμανδρίτης, ἐκ Ζακύνθου, μουσικὴς καὶ μουσικολόγος, ἐγκρατὴς δὲ τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς. Ὁ κληρικὸς οὗτος ἔγραψε καὶ ἀξιόλογον πραγματείαν περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς. Ἀπεβίωσε τῷ 1881.

Κυριακὸς Φιλοξένης ὁ **Ἐφεσιομάγνης**, ἱερεὺς καὶ ἐκ τῶν καλῶν μουσικολόγων τῶν μετὰ σπανίου ζήλου ὑπὲρ τῆς φιλολογίας τῆς ἱερᾶς μουσικῆς ἀσχοληθέντων. Ἐδιδάχθη τὰ ἐγκύκλια μαθήματα ἐν Μαγνησίᾳ ὑπὸ τοῦ μακαρίτου ἐλληνιστοῦ Ἰωάννου Τάξη, τὴν δὲ πρᾶξιν τῆς μουσικῆς παρὰ τοῦ πάππου αὐτοῦ Χατζῆ Παλῆ τοῦ Ἐφεσίου¹¹⁵³ καὶ τινος Ἰωσήφ ἱερομονάχου τοῦ Κρητός, τὴν δὲ θεωρίαν

1153) Οὗτος ἦτο ἱεροψάλτης μεγάλῳ φωνῶν καὶ καλὸς μουσικός, ἀπέθανε τῷ 1808 προσδληθεὶς ὑπὸ τῆς πανώλους.

παρὰ τοῦ Σελευκείας Ἀθανασίου, οὐ καὶ οὐκ ὀλίγα περὶ μουσικῆς χειρό-
 γραφα ἐκληρονόμησεν, ὡς λέγεται. Συναρμολογήσας ἐξέδωκε τῷ 1859
 Θεωρητικὸν Στοιχειῶδες τῆς Μουσικῆς κατὰ τὸν κανονισμόν τῶν
 τριῶν διδασκάλων τοῦ νέου συστήματος Χρυσάνθου, Γρηγορίου καὶ
 Χουρμουζίου, περιέχον τὴν ἀνάλυσιν τῶν μουσικῶν κανόνων, τὴν γέ-
 νεσιν τῶν τόνων, τὴν ἐφαρμογὴν τῶν κλιμάκων, τὰς διαιρέσεις τῶν
 ἤχων, τὴν ἀναπλήρωσιν τῆς κλίμακος τοῦ Β' ἤχου, τὸ ποσὸν καὶ
 ποιόν, τὰ παραδείγματα τῆς μελοποιίας, τῆς μετροφωνίας, καὶ τὰ
 σημαδόφωνα τοῦ παλαιοῦ συστήματος κτλ. Ὁ φιλόπονος Φιλοξένης
 ἐξέδωκε καὶ Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς (ἀπὸ
 τοῦ στοιχείου Α—Μ), ἐν τῷ ὁποίῳ ἐξηγοῦνται πάντες οἱ τεχνικοὶ
 ὅροι τῆς μουσικῆς κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν, κυρίως δὲ διὰ θεωρητι-
 κῆς ἀναλύσεως, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ διὰ μουσικῶν παραδειγμάτων πρὸς πρα-
 κτικωτέραν κατὰληψιν¹¹⁵⁴. Ὑπ' αὐτοῦ ἐξεπονήθη τῷ 1870, ἀνέκδο-
 τον τυγχάνον, καὶ Λεξικὸν τῶν Ἑβραίων μουσικῶν, ἀρχαίων Ἑλ-
 λήνων, Βυζαντινῶν καὶ τινῶν Λατίνων καὶ ἄλλων εὐρωπαϊκῶν,
 τὰς δὲ περὶ αὐτοῦ κρίσεις ἡμῶν ἀνεγράψαμεν ἐν τοῖς Προλεγο-
 μένοις τῆς παρούσης συγγραφῆς. Ἀπεβίωσε πρὸ δεκαετίας περίπου.

Κωνσταντῖνος Σαβδόπουλος, Α' δομέστικος τῆς Μ. Ἐκ-
 κλησίας, ὠρμαῖο ἐκ 40 Ἐκκλησιῶν τῆς Θράκης, ἀπέθανε τῷ 1882
 ὑπερεξηκοντούτης. Ὁ καλὸς οὗτος μουσικὸς ἐξέδωκε καὶ μουσικὸν
 ἔργον ἐπιγραφόμενον «Κανὼν τῆς Μ. Πέμπτης, οὐ προτάσσεται τό,
*Κύριε ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις, μελοποιηθέντα ὑπὸ Κωνσταντίνου Σαβ-
 δοπούλου Α' δομεστίκου τῆς Μ. Ἐκκλησίας, οἷς προσετέθησαν καὶ αἱ
 καταβασαίαι, Ἀνοίξω τὸ στόμα μου, ἔτος 1881*». Ὁ Σαβδόπουλος
 ἐμαθήτευσεν παρὰ Στεφάνῳ τῷ Μωϋσιάδῃ, συνέψαλλε δὲ ἐν τῇ Μ. Ἐκ-
 κλησίᾳ μετὰ τῶν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἀκμασάντων ἐν αὐ-
 τῇ διαπρεπῶν μουσικοδιδασκάλων. Ὁ Σαβδόπουλος κατέλιπε πολλοὺς
 μαθητάς, ἐν οἷς ἀριθμεῖται καὶ ὁ ἐν Ἀθήναις ταῦν διατρίβων λόγιος
 ἱεροφάλτης Ἡλίας Γεωργιάδης.

Παναγιώτης Κουπιτώρης, ἀνὴρ λογιώτατος, ἔγκριτος μου-
 σικολόγος, καὶ μετὰ ζήλου σπανίου ἀγωνισθεὶς ἐν Ἀθήναις ὑπὲρ τῆς
 ἐθνικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς. Μετέφρασεν ἐκ τῆς λατινίδος
 φωνῆς τὴν «Περὶ τῶν Ἑλλήνων μουσικῶν» διατριβὴν τοῦ Ι. Φραν-

¹¹⁵⁴ Ἡ ἀνέκδοτος συνέχεια τοῦ Λεξικοῦ τούτου (Ν—Ω) εὑρηται παρὰ τινι
 οἰκογενεῖᾳ ἐν Μακροχωρίῳ οἰκούσῃ, ἐξ ἧς καλὸν νὰ περιέλθῃ εἰς τὴν κυριότη-
 τα τῆς ἀξιοτίμου χήρας τοῦ μακαρίτου καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ, τῇ ἐνεργείᾳ
 τῶν πατριαρχείων ἢ συλλόγου τινός.

τζίου¹¹⁵⁵, διετέλεσεν επίτιμον μέλος καὶ πρόεδρος τοῦ ἐν Ἀθήναις τῷ 1873 ἰδρυθέντος Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου, τῇ δὲ 4 δεκεμβρίου 1874 ἐν τῇ ἐπετείῳ πανηγύρει τοῦ Συλλόγου ἐξεφώνησε λαμπρὸν πανηγυρικὸν λόγον «Περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς», θεωρούμενον πιστὸν ἀπεικόνισμα ψυχῆς ἀγωνιώσης ὑπὲρ τῆς ἱερᾶς μουσικῆς. Ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐπετείῳ τοῦ Συλλόγου ἀπήγγειλε προσλαλιὰν πατριωτικωτάτην, δι' ἧς προέτρπε τοὺς ἑλληνικὸν δημόσιον νὰ ἰδρυθῇ ἐν Ἀθήναις Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ Σχολή, ἐν ἣ νὰ διδάσκηται ὡς ἐμπρέπει εἰς Ἕλληνας ὀρθοδόξους τὸ μετὰ τὴν γλῶσσαν τιμαλφές ἐθνικὸν κειμήλιον ἢ ἑλληνικὴ μουσικὴ, ἐκκλησιαστικὴ τε καὶ ἐξωτερικὴ. Προσέτι ἐδημοσίευσεν καὶ λαμπρὰν μελέτην περὶ τῆς πραγματείας τοῦ σοφοῦ γαλάτου Ἐρρίκου Στεβένσωνος, τῆς ἐπιγραφομένης «Περὶ τοῦ ρυθμοῦ ἐν τῇ ὕμνογραφίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας». Ἀπέθανεν τῷ 1881 ἐν Ὑπάτῃ τῇ ἐπὶ τοῦ Σπερχειοῦ πόλει, ὃ δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Μουσικὸς Σύλλογος, οὗτος ἐπίτιμον μέλος ἐτύγχανεν, πολιτικὸν μνημόσυνον ἐτέλεσεν ἐν τῇ αἰθούσῃ αὐτοῦ, ἔνθα δι' ἐπιμνημοσύνου λόγου ὑπὸ τοῦ γράφοντος ταῦτα ἐκφωνηθέντος, ἐξυμνήθη ὁ ζηλωτὴς μουσικολόγος.

Νικόλαος Ἰωαννίδης, ὁ ἐκ Νεοχωρίου τοῦ Βοσπόρου, ἐγεννήθη κατὰ μάϊον τοῦ 1839 καὶ ἀπεβίωσε κατ' ἀπρίλιον τοῦ 1883. ἠδύφωνος καὶ ὑψίφωνος μουσικοδιδάσκαλος. Ὁ Νικόλαος ἀκουστῆς ἐγένετο Ἰωάννου Πρωτοψάλτου τῆς Μ. Ἐκκλησίας. Ἐξέδωκεν ἐν Ἀσματολόγιον πρὸς χρῆσιν τῶν δημοτικῶν σχολείων, ἐμελοποίησεν καὶ πολλὰ μαθήματα, μὴ ἐκδοθέντα, ἀνέδειξε δὲ καὶ πολλοὺς μαθητὰς ἐν τῇ μουσικῇ τέχνῃ¹¹⁵⁶. Ὁ Νικόλαος συνειργάσθη εἰς τὴν κατὰ τὸ 1881 συστάσαν ὑπὸ τῆς Μ. Ἐκκλησίας μουσικὴν ἐπιτροπὴν τὴν κατασκευάσαν τὸ *Ψαλτήριον*, ὑπῆρξε δὲ καὶ ἐκ τῶν ἰδρυτῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου. Δυναμίει ψηφίσματος τοῦ Συλλόγου τούτου, ἐπὶ τῷ νεκρῷ τοῦ Νικολάου ὁ γράφων ταῦτα ἐξεφώνησεν τὸν ἐπικηδεῖον ἐν τῷ ἐν Νεοχωρίῳ ναῷ τῆς Παναγίας Κουμαριωτίσσης.

Δημήτριος Πρωτόπαππας τῆς Μ. Ἐκκλησίας, κληρικὸς μουσικώτατος καὶ καλλίφωνος, ἐμὸς δὲ πρὸς πατὸς πάππος. Ἀπεβίωσεν ἐννενηκοντούτης περίπου τῇ 19 ἀπριλίου 1884 καὶ ἐκηδεύθη τὴν ἐπιούσαν ἐν Μακροχωρίῳ μετὰ μεγάλης ἐκκλησιαστικῆς πομ-

1155) Ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ «Ἐφημερίδι τῶν Φιλομαθῶν» τοῦ ἔτους 1867 φ. 623.

1156) Παρὰ τῷ Νικολάῳ Ἰωαννίδῃ τὰ τῆς Κανοναρχίας ἐτελέσαμεν ὅτε διετέλει Πρωτοψάλτης τῆς ἐν Γαλατῇ Ἐκκλησίας τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ.

πῆς¹¹⁵⁷. Ἐκ τῆς βυζαντινῆς «Αὐγῆς» ἀρυόμεθα τὰ ἐξῆς βιογραφικὰ περὶ τοῦ μουσικωτάτου τούτου κληρικοῦ: «Γεννηθεὶς ἐν Κων)πόλει τῷ 1796 καὶ διδασθεὶς τὰ πρῶτα γράμματα ἐν τῇ τότε ἀκμαζούσῃ σχολῇ τῶν Ἐξ Μαρμάρων, ἐπεδόθη ὕστερον ὡς καλλιφωνότατος μετὰ πολλοῦ τοῦ ζήλου τῇ προτροπῇ τοῦ τότε ἡγουμένου τοῦ Ἀγιοταφιτικοῦ μετοχίου Καισαρίου, τοῦ κατόπιν μητροπολίτου γενομένου Καισαρείας τῆς Φιλίππου, εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς παρὰ τοῦ διαπρεποῦς μουσικοῦ Πέτρου τοῦ Ἀγιοταφίτου, παρ' ᾧ ἐχρησίμευσε καὶ ὡς δομέστικος. Κατὰ τὸ 18 ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ εἰς γάμου κοινωνίαν ἐλθὼν, προείλετο εἶτα χειροτονηθῆναι εἰς ἱεροδιάκονον. ἐπὶ δὲ τῆς πατριαρχείας τοῦ ἀπὸ Χαλκηδόνος Ἀγαθαγγέλου, παρ' οὗ μεγάλως ἐξετιμᾶτο ὡς καλλίφωνος, νοήμων, ἠθικώτατος καὶ ἱεροπρεπῆς κληρικός, ἐχειροτονήθη εἰς πρεσβύτερον, διαπρέφας ἐπὶ ὅλην ἐξηκονταετίαν ὡς τοιοῦτος εἰς τὴν ἐν Νεοχωρίῳ ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας Κουμαριωτίσσης, τῆς Παναγίας ἐν Μουχλίῳ, τῆς τοῦ ἀγιοταφιτικοῦ Μετοχίου, τοῦ ἀγίου Γεωργίου ἐν Φωτηρᾷ, τοῦ ἀγίου Νικολάου ἐν Γαλατᾷ, τῆς Παναγίας ἐν ἔξ Μαρμαραῖς, τῆς Παναγίας ἐν Σαλματομβρουκίῳ, τοῦ ἀγίου Μηνᾶ ἐν Ὑψωμαθείοις, τοῦ ἀγίου Γεωργίου ἐν Ἐδερνεκαπίῳ, τοῦ ἀγίου Φωκᾶ ἐν Ὀρτάκιοι καὶ τέλος τῆς Παναγίας ἐν Σαλματομβρουκίῳ τὸ δεύτερον. Ὑπὸ πάντων δὲ τῶν κατὰ καιροὺς πατριαρχῶν μεγάλης ἀπήλauen ὑπολήψεως καὶ ἰδίᾳ ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Γερμανοῦ, ὅστις καὶ διὰ τοῦ ὀφφικίου τοῦ Πρωτόπαππα περιέβαλεν αὐτόν, ὡς καὶ παρὰ Γρηγορίου τοῦ ΣΤ'. Ὁ αἰόδιμος διέπρεψεν ὡς μέλος τοῦ ἐν τοῖς πατριαρχείοις ἱεροῦ δικαστηρίου, συνεργασθεὶς μάλιστα καὶ ἐφ' ἱκανὸν χρόνον μετὰ τοῦ νῦν τοποτηρητοῦ τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου ἀγίου Ἐφέσου, μητροπολίτου Δράμας τότε ὄντος καὶ προέδρου τοῦ δικαστηρίου, μέχρι τοῦ 1872 ὅτε μετέβη εἰς Ἱεροσόλυμα ἵνα προσκυνήσῃ τοὺς ἀγίους Τόπους, ἐφ' ὧν ἔστησαν οἱ πόδες τοῦ Κυρίου. Ἐκεῖθεν ἐπανακάμψας καὶ τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἔχων διετέλει ἐρησυχάζων παρὰ τοῖς τέκνοις καὶ τοῖς ἐγγόνοις καὶ δισεγγόνοις, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων καὶ ἐξεμέτρησε τὸ ζῆν, ἐπευλογήσας αὐτοὺς δαψιλῶς, καὶ θερμῶς συστήσας αὐτοῖς στοργὴν καὶ ἀγάπην πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, ἐμμονὴν δὲ εἰς τὰ πά-

1157) Τὰ κατὰ τὴν κηδεῖαν ἴδε εἰς τὴν «Ἐκκλησιαστικὴν Ἀλήθειαν» (ἔτος Δ', τεύχος 29, φύλλ. τῆς 27 ἀπριλίου 1884 σ. 423) τὴν «Βυζαντιδα» (ἔτος ΚΘ' ἀριθμ. 2873), τὴν «Ἀνατολικὴν Ἀστέρα» (ἔτος ΚΓ' Περίοδος Β' ἀριθμ. 30) καὶ εἰς τὴν «Ἀνατολὴν» (ἔτος ΛΔ', ἀριθ. 3311). Λεπτομερέστερον δὲ περιέγραψε τὴν κηδεῖαν ἡ «Αὐγὴ».

τρια καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν μουσικὴν τῶν πατέρων ἡμῶν, ἥς δεινότατος μύστης ἐτύγχανεν ὁ αἰοίδιμος». Τὸν βίον τοῦ μουσικωτάτου πρωτοπρεσβυτέρου Δημητρίου δεξιῶς ἐξιστόρησαν ὁ διαπρεπὴς ἱεροκέρυξ Εἰρηνοπόλεως Φώτιος (νῦν μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως) μετὰ τοῦ Μανουὴλ Γεδεῶν ἐν ἐπικηδείοις σοφοῖς λόγοις¹¹⁵⁸ καὶ ὁ καθηγητὴς τῆς θεολογίας Εὐμένιος Ξηρουδάκης (τανῦν ἐπίσκοπος Λάμπης καὶ Σφακίων) ἐν τῷ ἐπιμνημοσύνῳ λόγῳ¹¹⁵⁹, τῷ ἐκφωνηθέντι ἐν τῷ κατὰ Βαλουκλῆ ἱερῷ ναῷ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς τῇ 10 ἰουνίου 1884, λειτουργοῦντος τοῦ γηραιοῦ μητροπολίτου Ἀγκύρας Γερασίμου.

Γεώργιος Παιδестηνός ὁ Β΄, ὁ κατὰ Αὐγούστον τοῦ 1889 ἀποβιώσας, χρηματίσας Πρωτοψάλτης τῆς Μ. Ἐκκλησίας, μέγα δὲ ἐπὶ μουσικῇ τέχνῃ καὶ ἐμπειρίᾳ ἀράμενος ὄνομα παρὰ τοῖς συγχρόνοις αὐτοῦ. Ἐγεννήθη ἐν Ραιδεστῷ τῷ 1833, ἔνθα καὶ τὴν μουσικὴν ἐκδιδάχθεις παρὰ τινος Δομετίου ἱερέως ἐπηγγέλλετο τὸν ἱεροψάλτην. Μεταβὰς δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν τῷ 1849 ἔψαλλεν ἐν πρώτοις εἰς τὴν ἐν Ὑψωμαθεῖοις ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Νικολάου. Τῇ συστάσει δὲ τοῦ τότε πρώην Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Κωνσταντίου Α΄ τοῦ ἀπὸ Σιναίου, ἐν Ἀντιγόνῃ ἐφησυχάζοντας, διωρίσθη ἱεροψάλτης εἰς τὸν κατὰ Βαλατᾶν ναὸν τοῦ Συναϊτικοῦ μετοχίου, ἅμα δὲ προσεκολλήθη καὶ τῷ ἡδυμελιφθόγγῳ Πρωτοψάλτῃ τῆς Μ. Ἐκκλησίας Κωνσταντίνῳ τῷ Βυζαντίῳ ὅπως τελειοποιηθῇ εἰς τὴν μουσικὴν. Κατόπιν ἔψαλλεν εἰς τὴν ἐν Τσιβαλίῳ ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Νικολάου, εἰς τὴν ἐν Χάσκιοι τῆς ἁγίας Παρασκευῆς, εἰς τὴν ἐν Διπλοκιονίῳ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου καὶ εἰς τὴν ἐν Ταταούλοις τοῦ ἁγίου Δημητρίου. Τῷ 1863 πατριαρχοῦντος Σωφρονίου τοῦ Β΄ τοῦ ἀπὸ Ἀμασείας προσεκληθὴ ν' ἀναλάβῃ τὰ καθήκοντα Λαμπαδαρίου τῆς Μ. Ἐκκλησίας, Πρωτοψάλτου ὄντως τοῦ Ἰωάννου. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου τὴν θέσιν τῆς Πρωτοψαλτείας κατέλαβε Σταυράκης ὁ 6' ψάλτης τῆς ἐν Πέραν ἐκκλησίας τῶν Εἰσοδίων, καὶ τούτου δὲ ἀποθανόντος, τῇ 2 φεβρουαρίου 1871 ἐπὶ Γρηγορίου τοῦ ΣΤ' ἀνεδείχθη Πρωτοψάλτης τῆς Μ. Ἐκκλησίας ὁ Γεώργιος Παιδестηνός, τηρήσας τὴν θέσιν ταύτην ἄχρι τοῦ ὁκτωβρίου τοῦ 1876. Ἐκ τῶν πατριαρχείων ἀποσυρθεὶς ἐχρημάτισεν ἁ ψάλτης τῶν ἐν Γαλατᾷ ἐκκλησιῶν ἁγίου Ἰωάννου, τοῦ ἁγίου Νικολάου καὶ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ.

1158) Ὁ ὑπὸ τοῦ Μ. Ι. Γεδεῶν ἐκφωνηθεὶς λόγος ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ» (Ἔτος Δ΄. τεύχος 29, σ. 423—424).

1159) Ὁ ἐπιμνημόσυτος τοῦ Ξηρουδάκη ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ «Ἀνατολικῷ Ἀστέρι» καὶ ἐν τῇ «Συλλογῇ Ἐκκλησιαστικῶν Λόγων» ὑπὸ Β. Δ. Καλλιφρονος.

καὶ τῆς ἐν Πέραν ἐκκλησίας τῆς ἁγίας Τριάδος. Περί τὰ τέλη δὲ τοῦ βίου αὐτοῦ ἐχοροστάτει δοξολογῶν τὸν Ὑψιστον εἰς τὴν ἐν Τσιβαλίῳ ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Νικολάου. Ὁ Ραιδεστηνὸς ἐφημίζετο ὡς κράτιστος ἱεροψάλτης καὶ μουσικοδιδασκαλός, ἐθαυμάζετο δ' ἐξαιρέτως διὰ τὸ διακρίνον αὐτὸν σεμνοπρεπὲς καὶ ἀρχαῖζον ἐκκλησιαστικὸν μουσικὸν ὕφος, μιμητὴς γενόμενος ὡς πρὸς τοῦτο τοῦ πολλοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Βυζαντίου καὶ Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου¹⁶⁰. Ὁ ὀνομαστὸς οὗτος μουσικὸς ἐμέλισε διάφορα μουσικὰ μαθήματα, οἷον, Ἀνοιξαντάρια Καλοκαιρινὰ καλούμενα, ὡς προωρισμένα ἵνα ψάλλωνται κατὰ τὸ καλοκαίριον εἰς Ἀγιον Ὅρος ἐν ταῖς ἀγρυπνίαις, καὶ ἔτι συντομώτερα τὰ Πολίτικα λεγόμενα, προωρισμένα διὰ τὰς ἐκκλησίας τῶν πόλεων· προσεῖτε Δοξολογίαν εἰς ἤχον πλ. β', καὶ ἄλλα μελουργήματα πολυάριθμα. Ἐκάλλυνε καὶ ἐρρύθμισε κατὰ τὴν μουσικὴν αὐτοῦ θεωρίαν, ἀνέκδοτον εἰσέτι, πάντα τὰ μαθήματα τῆς ἐνιαυσίου ἀκολουθίας. Ὁ Ραιδεστηνὸς ἐξέδωκε δύο μουσικὰς βίβλους, ἐν οἷς εὗρηνται αἱ ἁσματικαὶ ἀκολουθίαι τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος καὶ τοῦ Πεντηκοσταρίου μετὰ τῆς τυπικῆς διατάξεως, ἧς ἦν πολυτίμητος κιβωτὸς καὶ γνώστης ἀκριβέστατος. Ὁ Ραιδεστηνὸς κατέλειπεν ὀλίγους μὲν μαθητὰς ἀλλ' ἐμπείρους καὶ πιστοὺς μιμητὰς τοῦ ὕφους αὐτοῦ, ἐν οἷς διακρίνεται ὁ νεαρὸς υἱὸς αὐτοῦ Νικόλαος, ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἱεροψάλται Κυριακὸς Ἰωάννου, Μιχαὴλ Παυλίδης, Ἀλέξανδρος Γεωργιάδης, Δημήτριος Μπαλαμπάνης καὶ ἄλλοι. Ἀκουσται τοῦ περιωνύμου τούτου μουσικοδιδασκάλου ἐγενόμεθα καὶ ἡμεῖς ἐπὶ ὅλην τετραετίαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς λειτουργίας τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου, οὗ ἐκεῖνος μὲν ἐτύγχανε Πρόεδρος, ὁ δὲ γράφων Γενικὸς Γραμματεὺς. Ἀληθὲς βεβαίως τυγχάνει ὅτι ἡ φήμη πολλὰκις μεγαλοποιεῖ τὰ πράγματα, ἀλλὰ προκειμένου περὶ τῆς μουσικῆς ἀξίας τοῦ βιογραφουμένου μουσικοδιδασκάλου

1160) Περί τοῦ ὕφους τοῦ Ραιδεστηνοῦ καὶ τὸ ἐπίσημον τῆς Μ. Ἐκκλησίας ὄργανον, ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1881 ἔγραφε τάδε διὰ τοῦ γλαφυροῦ καλάμου τοῦ φιλοπονωτάτου καὶ εὐρυμαθοῦς ἀρχισυντάκτου αὐτῆς Μηνᾶ Δ. Χαμουδοπούλου (τανῦν νομικοῦ συμβούλου τῆς ἐν Ἀθήναις τουρκικῆς πρεσβείας) «..... ὁ πρόην Πρωτοψάλτης τῆς Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καὶ διακεκριμένος ἱεροψάλτης καὶ μουσικὸς κ. Γεώργιος Ραιδεστηνός, ὁ διατηρῶν ἀπαραμειώτον τὸ λεγόμενον μουσικὸν ὕφος τῆς Μ. Ἐκκλησίας, οὗτινος τὰς καλλονὰς καὶ τῶν ἀλλογενῶν οἱ τῆς μουσικῆς ἐγκρατεῖς ἀνομολογοῦσι, καίτοι ἐξωκοιωμένον ἔχοντες τὸ οὖς πρὸς ἄλλο ὕφος μουσικόν, καὶ ὅπερ εὐκταῖον ἵνα καὶ ἄλλοι τῶν ἱεροψαλτῶν μιμῶνται ἐπὶ διαφυλάξει τοῦ πατροπαραδότου τούτου κειμηλίου». ("Ἐτος Β', τεῦχος Ι'. σ. 161).

λου προβάλλομεν τὸ τοῦ Κικέρωνος, ὅτι ἡ πραγματικὴ ἀξία, τὰ πράγματα, ἦσαν ὄντως ἀνώτερα τῆς φήμης. Τὸν ἐπικηδεῖον λόγον ἐπὶ τῷ νεκρῷ τοῦ Ραιδεστηνοῦ ἐξεφωνήσαμεν ἡμεῖς ἐν τῷ ἐν Τσιβαλίφ Κωνσταντινουπόλεως ναῷ τοῦ ἁγίου Νικολάου. Ὁ λόγος ἐδημусιεύθη εἰς τὴν ἐφημερίδα «Κωνσταντινούπολιν»¹¹⁶¹.

Κωνσταντῖνος Σακελλαρίδης, ὁ Θετταλομάγνης, μουσικὸς ἔμπειρος καὶ ἐν τοῖς μουσικολόγοις τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος διαπρεπῆ θέσιν καταλαβών. Ἐν Κωνσταντινουπόλει διατρίψας ἐπὶ μακρόν ἀκουστῆς ἐγένετο κατὰ τὴν νεανικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν τῶν ἐπισημοτέρων μουσικῶν τῆς βασιλευούσης καὶ δὴ τοῦ μουσικωτάτου Γεωργίου τοῦ Βιολάχη, (τὰν ὡν Πρωτοψάλτου τῆς Μ. Ἐκκλησίας) μεθ' οὗ καὶ συνέψαλλε τότε εἰς τὸν ἐν Γαλατᾷ ναὸν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τῶν Χίων ὡς δομέστικος. Ἀποφοιτήσας δὲ ἐκ τοῦ Ἀθήνῃσι Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου, ἔνθα ἱατρικὴν τε καὶ φιλολογίαν ἐσπούδασε, πρῶτον τὰ τοῦ σχολάρχου ἐν ταῖς ἐπαρχίαις εἶτα δὲ καὶ τὰ τοῦ δημοσιογράφου καθήκοντα ἐξετέλεσεν ἔν τε Ἀθήναις καὶ Βώλῃ διὰ τῆς ἐφημερίδος «Θεσσαλίας». οὐκ ἐπαύσατο δὲ συνάμα κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο μετ' ἐνθέου ζήλου ἐργαζόμενος ὑπὲρ τῆς πατρίου μουσικῆς, περὶ τὴν θεωρίαν ἰδίᾳ τῆς ὁποίας ἀνεδείχθη ἔμπειρος, ὡς δῆλον γίγνεται ἐκ τοῦ ἀνεκδότου εἰσέτι Θεωρητικοῦ αὐτοῦ, ὅπερ ἐπιγράφει «Κλείς τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς», καὶ δι' οὗ ἐπιστημονικώτατα καταδείκνυσι τὴν ἐκ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μουσικῆς ἀπόρροϊαν τῆς βυζαντινῆς καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς¹¹⁶². Ὁ Κ. Σακελλαρίδης ἐξέδωκε κατὰ τὸ ὁδεῦον ἔτος καὶ ἀξιόλογον μουσικὴν βιβλὸν ὑπὸ τὸν τίτλον «Νέον Ἀναστασιματᾶριον κατὰ τὸ τοῦ Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου, ἐντολῇ τῆς Μ. Ἐκκλησίας ἐκπονηθὲν κατὰ τὸ πρωτότυπον ὑπὸ τῶν διδασκάλων τῆς πατριαρχικῆς σχολῆς καὶ ἐγκριθὲν ὑπὸ τῆς Μ. Ἐκκλησίας ἐκδίδεται νῦν συμπεπληρωμένον καὶ ἐρρυθμισμένον»¹¹⁶³. Ὁ Σακελ-

1161) Ἔτος ΚΑ'. ἀριθ. 181, 183, 184.

1162) Τὸ ἀνεκδότον τοῦτο Θεωρητικὸν δεῖται πρὸ τῆς ἐκτυπώσεώς του μικρᾶς ἐπεξεργασίας, ὡς εὐρυσκόμενον κατὰ φύλλα, μὴ φέροντα αὖξοντα ἀριθμόν.

1163) Περὶ τοῦ Ἀναστασιματαρίου τοῦ Κ. Σακελλαρίδου ὁ γνωστὸς ἐν Ἀθῆναις μουσικὸς καὶ ζηλωτῆς τῆς πατρίου μουσικῆς Θεοχάρης Χ. Γερογιάννης ἱατρὸς ἐδημусιεύσεν εἰς τὴν «Νέαν Ἐφημερίδα» (ἔτος Θ', ἀριθ. 36 φύλλον τῆς 5 φεβρουαρίου 1890) τὴν ἐξῆς ἀξιανάγνωστον βιβλιοκρισίαν :

«Πρὸ μικροῦ ἐκ τῶν καταστημάτων τῶν κ. Κουσουλίνου καὶ Ἀθανασιάδου ἐξεδόθη «Νέον Ἀναστασιματᾶριον» τοῦ ὁποίου τὴν διάταξιν ἀνέλαβεν ὁ κ. Κωνσταντῖνος Σακελλαρίδης, τέως συντάκτης τῆς «Θεσσαλίας». Ἐξ ἀρχῆς ὀφείλω νὰ σημειώσω ὅτι ἐστενοχωρηθὲν ἅμα ἀνέγων ἐν ταῖς ἐφημερίσιν τὸν τίτλον

λαρίδης διετέλεσεν ὁ τελευταῖος πρόεδρος τοῦ ἐν Ἀθήναις ἐπιθανα-

«Νέον Ἀναστασιματάριον» καὶ ἔσπευσα νὰ ἀντιληφθῶ καὶ ἰδίοις ὀφθαλμοῖς τὰ περιεχόμενα, διότι νέα μέλη ἐν τῇ μουσικῇ καὶ νέοι τρόποι εἶνέ τι τὸ ὁποῖον σπουδαίως πρέπει νὰ ἐρευνᾶται, μάλιστα δὲ διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὑμνολογίαν. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές ὅτι εἶνε γνωστὸς ὁ φίλος μου κ. Κωνσταντῖνος Σακελλαρίδης καὶ εἰς αὐτὸ τὸ κοινὸν ἐκ πολλῶν αὐτοῦ πραγματειῶν περὶ τε τῆς νῦν καὶ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς μουσικῆς, μεθ' ἧς συνέχεται καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ, καὶ ἡδυνάτο τις ἐκ τῶν προτέρων νὰ ᾗ βέβαιος ὅτι τὰ ἐκκλησιαστικὰ μέλη ἐτέθησαν ὅσον οἶόν τε ἀμιγῇ νεωτερισμῶν καὶ καθαρὰ κατὰ τὰ παλαιὰ κείμενα, ἀλλ' ἐν ζητήματι ἐν τῷ ὁποίῳ πολλοὶ ἄλλοι καλοὶ μουσικοὶ ὡσαύτως δὲν κατώρθωσαν νὰ ἀποφύγῃσι νεωτερισμοὺς τινας, ὀφείλει τις νὰ ἀντιλαμβάνηται ψηλαφητῶς τοῦ πράγματος. Δὲν εἶνε δὲ ἀδιάφορον διὰ τὴν ἐκκλησίαν καὶ διὰ πάντα ἐνδιαφερόμενον διὰ τὴν πάτριον μουσικὴν ἡ ἔκδοσις βιβλίων μουσικῶν, ἔστω καὶ ἂν ἡ Ι. Σύνοδος ἀνεξετάσῃ καὶ λίαν εὐκόλως ἐγκρίνῃ παντὸς ἀμούσου τὰ προϊόντα, ἔνεκα τοῦ ὁποίου ἡ μουσικὴ εὐρίσκεται οὕτω τεταλαιπωρημένη νῦν, καὶ διὰ τοῦτο τὸ «Νέον Ἀναστασιματάριον» ὀφείλον νὰ κρίνω μετὰ τὴν ἐν αὐτῷ ἐρευναν καὶ θεωρίαν. Τὸ «Νέον Ἀναστασιματάριον» λοιπὸν δὲν εἶνε νέον, ἀλλ' ἀντιθέτως πρὸς τὸν τίτλον αὐτοῦ εἶνε παλαιόν, ἥτοι εἶνε αὐτὸ αὐτούσιον τὸ φιλοπονηθὲν ὑπὸ τοῦ Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου κατὰ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, διότι ὁ κ. Σακελλαρίδης, ὡς καὶ ἐν τῷ προλόγῳ του λέγει, ἀνέλαβε τὴν διάταξιν τοῦ Ἀναστασιματαρίου οὐχὶ ὅπως προσθήσῃ νέας μελωδίας, ἀλλὰ τούναντίον ὅπως ἐν αὐτῷ ἐπαναγάγῃ τὰς παλαιὰς τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς γραμμάς, μάλιστα δὲ ὅπως ἐκδοθῇ αὐτὸ τοῦτο αὐτούσιον καὶ ἀπαράλλακτον τὸ Ἀναστασιματάριον Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου, τὸ ὁποῖον οἱ κατὰ καιροὺς ἐκδίδεται ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ καλλωπισμοῦ τῶν μελῶν ἐξέδωκαν ἡλλοιωμένον κατὰ τε τὸ ὕψος καὶ τὴν ἀπαγγελίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μελωδίας, ὡς ἐκράτησεν αὕτη ἀνέκαθεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, μὴ τηρήσαντες δὲ πρὸ πάντων μὴδὲ τὸν ρυθμόν· ἐνῷ ἐν ἅπασιν τοῖς παλαιότεροις μέλεσιν ὁ ρυθμὸς οὐδαμοῦ προσκρούει. Καὶ ἔλαβε μὲν ὡς βάσιν ὁ κ. Σακελλαρίδης τὸ ὑπὸ τῶν διδασκάλων τῆς πατριαρχικῆς σχολῆς ἐκδοθὲν τῷ 1869 Ἀναστασιματάριον ὑπὸ τὸν τίτλον «Μουσικὴ Βιβλιοθήκη», ἀλλ' ἰδίως ἠρύσθη τὴν ὕλην ἐκ χειρογράφων ἀνευρεθέντων ἐν ταῖς ἐνταῦθα βιβλιοθήκαις, μάλιστα δὲ ἐκ χειρογράφων τοῦ μακαρίτου Φραγκίσκου Λιμπρίτου, ἀντιγραφέντων τῷ 1814 ἐκ τῶν τοῦ Γρηγορίου τοῦ Πρωτοψάλτου, ἀντιπαραβαλὼν δὲ ταῦτα καὶ πρὸς χειρόγραφα τῆς γραφῆς τοῦ Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου εὐρισκόμενα ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ ἀληθῶς τοιοῦτον εὐρίσκει τις τὸ «Νέον Ἀναστασιματάριον» καὶ καθ' ὅλα ταῦτα πράγματι διερρυθμισμένον, ὡς ἦν αὐτὸ τὸ πρῶτόν του τοῦ ἔργου καὶ τὸ τοιοῦτον ὀφείλομεν νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἐν βῆμα βελτιώσεως διὰ τὴν μουσικὴν τῆς ἐκκλησίας, ἥτις ὁμολογουμένως ὁσαυ ἐπιζητεῖται ἐν ἀρχαιοτέροις ἀφ' ἡμῶν χρόνοις τοσούτῳ παρουσιάζει καὶ βελτίονα τύπον ὡς μουσικὴ ἱερά, τὴν ὁποίαν ἐφιλοτέχνησεν ἡ κλασικὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ, ὅτε τὸ καλλιτεχνικὸν πνεῦμα ἡρείδετο ἐν τῇ ἀπλότῃ καὶ ἐν αὐτῇ καὶ μόνῃ ἐξήτει τὸ ὑψηλὸν καὶ τὸ πρέπον. Ἀλλὰ τοῦτο δυστυχῶς δὲν κατενοήθη ὑπὸ τῶν νεωτέρων τῶν ἀσκούντων τὸ ἐπάγγελμα τοῦ μουσικοῦ καὶ ἐκδότη καὶ διὰ τοῦτο πολ-

τίου τανῦν διατελοῦντος Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου, ἀμψ
δὲ καὶ πρόεδρος καὶ εἰσηγητὴς τῆς ἐπιτροπῆς τῶν Ἑλληνοδικῶν¹¹⁶⁴.

λοὶ ὅπως καλλωπίζωσι δῆθεν καὶ γλυκαίνωσι τὰ ἱερὰ μέλη, παρειαγάγουσι γραμ-
μὰς πολυπλόκους καὶ πολυχρώμους ἔνεκα τῶν ὁποίων ἡ ἱερὰ ὕμνολογία ἀπε-
μακρύνθη τοῦ σοβαροῦ καὶ σεμνοῦ αὐτῆς ἥθους καὶ διὰ τὸ ὅποιον προέκυψε συ-
στημα ἥκιστα ἀρμόζον εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν σεμνοπρέπειαν, ἡλλοιώθη δὲ καὶ
ἡ ἐνότης τῶν μελῶν, ἀποτέλεσμα τῶν ὁποίων ὑπῆρξεν ἡ καταφορὰ κατὰ τῆς
ἱερᾶς ἐπιστήμης καὶ ἐγεννήθη καὶ ζήτημα περὶ ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἀνευ
λόγου καὶ ἀνάγκης. Ἀληθὲς εἶνε ὅτι ζήτημα περὶ ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς δὲν
ὑπάρχει· βέβαιον ὅμως εἶνε ἐπίσης ὅτι ἡ παλαιὰ μουσικὴ, ἡ πρὸ πεντηκοντα-
ετίας, ὡς ὁμολογεῖται παρὰ πάντων, δὲν ἀκούεται νῦν ἐν τοῖς ναοῖς, διότι οἱ
μουσικοὶ δὲν ψάλλουσι τὴν ἱερὰν ὕμνολογίαν ὡς οἱ τρεῖς αἰοδιμοὶ διδάσκαλοι
τῇ ἐντολῇ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἐζήγησαν αὐτὴν ἐκ τοῦ παλαιοῦ συστήμα-
τος γραφῆς εἰς τὴν νῦν καθεστηκυῖαν, ἀλλ' ἕκαστος αὐτῶν ἀκολουθεῖ, ἐλλείψει
ἐπιβλέψεως τῶν ἀρμοδίων, τῆς ἰδίας αὐτοῦ φαντασίας τὰ προϊόντα ἢ ἐκδίδωσι
τὰ ὑπ' ἐκείνων ἐξηγηθέντα μέλη διὰ γραμμῶν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ μέλους ἐιλημ-
μένων, ἀγνοοῦσι δὲ πάντες ὅτι ἡ ἱερὰ ὕμνολογία εἶνε ἔργον αἰώνων, ὅτι καλ-
λιτέχναι πολὺ ἀνώτεροι αὐτῶν μετ' εὐλαβείας παρελάμβανον καὶ μετέδιδον
αὐτὴν χωρὶς οὔτε γραμμῆν νὰ προσθέσωσιν ἢ νὰ ἀφαιρέσωσιν ἐν αὐτῇ, καὶ ὅτι
μόνον ἡ ἀκριβὴς καὶ πιστὴ ἐκτέλεσις αὐτῆς δύναται καὶ νὰ τέρψῃ καὶ νὰ ὑψώσῃ
τὴν διάνοιαν τοῦ ἐκκλησιαζομένου λαοῦ. Τοῦτου ἔνεκα καὶ εἰς τὰ μέχρι τοῦδε
ἐκδοθέντα Ἀναστασιματάρια ὑπὸ διαφόρων μουσικῶν ἐπεκράτησε τὸ πνεῦμα
οὐχὶ νὰ ἀποτυπωθῶσιν ἐν αὐτοῖς ἀπαράλλακτοι καὶ αὐτοῦσιοι αἱ ἱερὰὶ μελω-
δίαὶ τῶν παλαιῶν χρόνων, ὡς ἔπραξεν ἐν τῷ «Νέῳ Ἀναστασιματαρίῳ» ὁ κ.
Κωνσταντῖνος Σακελλαρίδης, ἀλλ' ἀντιστρόφως φωρᾶται ἔφεσις μετατροπῆς τῶν
μελῶν καὶ δῆθεν καλλωπισμοῦ πνεῦμα, ἐνῶ, ὡς γνωστόν, ἐν τῇ καλλιτεχνίᾳ
καὶ δὴ τῇ καθόλου, τῇ τε πλαστικῇ, τῇ ζωγραφικῇ, τῇ ἀρχιτεκτονικῇ, τῇ ποι-
ήσει, τῇ μουσικῇ ἢ πρὸς τὰ ὀπίσω, καὶ πρὸς τὸ σχῆμα τὸ πρὸ αἰώνων δοθέν
αὐταῖς, προσέγγισις εἶνε ἡ πρόοδος. Ἐν ταῖς τέχναις αὐταῖς καὶ ταῖς ἐπιστή-
μας ὑπάρχουσι τύποι καὶ κανόνες, οἵτινες ἐτέθησαν ὡς ἀπὸ τῆς δημιουργίας
καὶ τοὺς ὁποίους ἔχει πάντοτε βάσιν ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη, ἀπαρεγκλίτως τη-
ροῦσα αὐτοὺς ἢ βαίνουσα παραλλήλως, διότι ἐκάστης ἐπιστήμης ἡ ἀλήθεια
εἴτε ἡ μουσικὴ ἀλήθεια, εἴτε ἡ ζωγραφικὴ, ἢ ἡ ποιητικὴ ἀλήθεια, περιορίζει
τὴν ἐλευθερίαν ἐντὸς ὀρισμένου κύκλου ἐνεργείας καὶ δὲν δύναται ὁ τεχνίτης
οὔτε τοὺς ρυθμούς, οὔτε τὴν φύσιν ἢ τὸ σχῆμα νὰ ἀλλοιώσῃ, καίτοι κέκτηται
τὴν ἐλευθερίαν νὰ δημιουργήσῃ. Δυστυχῶς ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ μουσικῇ διὰ
τὴν κρατοῦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀμαθίαν δὲν κατενοήθη ἡ τοιαύτη ἀλήθεια καὶ
τοῦτου ἔνεκα λίαν ἐχάρημεν ὅταν ἐν τῷ «Νέῳ Ἀναστασιματαρίῳ» εὗρομεν τὰ
παλαιὰ μέλη καὶ οὐδὲν τὸ νεωτεριστικόν, μάλιστα δὲ ὅταν εἰς ὅλα ἴδαμεν τὴν
ρυθμικὴν ἀγωγὴν πληρουμένην καὶ μηδαμοῦ προσκόπτουσαν, ἐν δὲ τῷ ὅλῳ τὴν
σεμνὴν καὶ ἐμπρέπουσαν τῷ Θεῷ ὕμνολογίαν.»

1164) Τὴν ἐν λόγῳ ἐπιτροπὴν ἀπετέλουν πλὴν τοῦ προέδρου καὶ εἰσηγητοῦ
καὶ οἱ ἐξῆς μουσικοὶ: Θεοχάρης Γερογιάννης, Ἀθανάσιος Σακελλαριάδης, Δη-
μήτριος Παπαρίζος καὶ Εὐστράτιος Βαφειάδης:

ἐπὶ τῶν ἐλληνικῶν μουσικῶν ἔργων τῶν ἀποσταλέντων κατὰ τὴν Δ' Ὀλυμπιάδα, συντάξας καὶ ἐμβριθεστάτην Κριτικὴν Ἐκθέσιν ἐξ ὀνόματος τῶν μουσικωτάτων συναδέλφων του, πολυσέλιδον, μήπω ἐκδεδομένην¹¹⁶⁵. Ὑπ' αὐτοῦ ἐγράφησαν κατὰ καιροὺς διάφοροι περὶ μουσικῆς πραγματεῖαι κατὰ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐμφανισθέντων νεωτεριστῶν, τῶν ἀποπειρωμένων τὴν ἀντικατάστασιν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν μουσικῆς διὰ τῆς τετραφώνου εὐρωπαϊκῆς. Ἀπεβίωσε τῇ 20 Ἰουλίου τρέχοντος ἔτους ἐν ἡλικίᾳ 45 ἐτῶν, ἡμεῖς δὲ τυχόντες παρεπιδημοῦντες ἐν Ἀθήναις ἐθρηνήσαμεν τὸν ἀγαπητὸν φίλον καὶ ἄλλοτε συνεργάτην καὶ συνάδελφον ἐν τῇ δημοσιογραφίᾳ¹¹⁶⁶ καὶ ἀκαταπόνητον ζηλωτὴν ἐπιστήμονα καὶ σκαπανέα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς κατὰ τὴν κηδεῖαν αὐτοῦ ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ τῆς ἁγίας Εἰρήνης διὰ λόγου ἐπικηδείου¹¹⁶⁷ ἐξ ὀνόματος τοῦ ἡμετέρου ἐν Κωνσταντινουπόλει Μουσικοῦ Συλλόγου «Ὁργέως», οὐπερ ἐπίτιμον μέλος ἐτύγχανεν, ἐν μέσῳ κόσμου ἐξόχως πεφωτισμένου καὶ πολυαριθμοῦ.

Καὶ ταῦτα περὶ τῶν ἀποικομένων εἰς τὴν αἰωνιότητα ἐπισήμων ἱεροψαλτῶν, μουσικοδιδασκάλων, μουσικολόγων καὶ μουσικῶν. Ἴσως παρελείφθησαν ἐξ ἀγνοίας καὶ ὀνόματα μουσικῶν ἰσαξίων τοῖς μνημονευθεῖσιν, ἀλλὰ ταῦτα γνωρίζομενα ἡμῖν ὑπὸ τῶν ἀρμοδίων ἀναγραφῆσονται ἐν τῷ καταρτιζομένῳ ὀγκωδεστάτῳ συγγράμματι ἡμῶν, ὅπερ ἐκδοθήσεται μετὰ πολυχρόνιους ἐρεῦνας καὶ μελέτας ὑπὸ τὸν τίτλον:

Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, περιέχον τοὺς βίους τῶν Ἑλλήνων ὑμνωδῶν, ὑμνογράφων, ἱσματογράφων, μουσικῶν τε καὶ μουσικολόγων τῶν ἀκμασάντων ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων ἄχρι τῶν καθ' ἡμᾶς.

1165) Τὴν ἐκδοσιν τῆς ἀξιολόγου Κριτικῆς Ἐκθέσεως ἀνέλαβον οἱ γνωστοὶ ἐν Ἀθήναις βιβλιοπῶλαι καὶ καταστηματάρχαι τυπογραφείου Σπυρίδων Κουσουλῖνος καὶ Εὐάγγελος Ἀθανασιάδης.

1166) Ἐπὶ ὅλην πενταετίαν διετελέσαμεν τακτικὸς ἀνταποκριτὴς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τῆς ὑπὸ τοῦ Σακελλαρίδου ἐκδιδομένης ἐν Βώλῃ ἐφημερίδος Θεσσαλίας, ὅτε ταυτοχρόνως διετελοῦμεν ἀνταποκριτὴς τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐφημερίδος καὶ συντάκτης τῆς ἐν Κωνσταντίνῳ Βουλαντίδος.

1167) Περὶ τοῦ ἐπικηδείου λόγου εὐφήμως ἔγραψαν αἱ ἐν Ἀθήναις ἐφημερίδες, ἐξαιρέτως δὲ δύο ἐκ τῶν καλλίστων δημοσιογραφικῶν ὀργάνων ἡ Νέα Ἐφημερίς (ἔτος Θ', ἀριθ. 202, φύλλ. τῆς 21 Ἰουλίου 1890) καὶ ἡ Ἑθνικὴ (ἔτος Α', ἀριθ. 58).

ΑΙ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΚΑΤΩ ΧΡΟΝΟΥΣ ΑΚΜΑΣΑΣΑΙ ΣΧΟΛΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ¹¹⁶⁸

Μελετῶντες τὴν ἐπὶ τῆς ἀλώσεως ἱστορίαν τοῦ Γένους ἡμῶν μαν-
θάνομεν ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ δαψιλοῦς ἔτυχε προστασίας καὶ
ὑπὸ τοῦ μεγαλεπήθολου πορθητοῦ Μωάμεθ τοῦ Β'. Ἡ ἱστορία διη-
γεῖται ὅτι ὁ φιλομουσότητος καὶ φιλομουσικώτατος ἐκεῖνος Σουλτάνος
τῷ πρώτῳ μετὰ τὴν ἀλωσιν Πατριάρχῃ Γενναδίῳ τῷ Σχολαρίῳ οὐ
μόνον τὰ ἀνέκαθεν ἐδωροφόρησε προνόμια, ἀλλ' ἅμα καὶ διέταξεν
ὅπως ὁ ὀρθόδοξος χριστιανικὸς λαὸς ἐπιτελῇ ἐλευθέρως πᾶσαν θρη-
σκευτικὴν ἐθιμοταξίαν μεταχειριζόμενος σὺν τοῖς ἄλλοις ἐν ταῖς ἱε-
ραῖς τελεταῖς καὶ τὴν ἀνέκαθεν ἐν χρήσει βυζαντινὴν μουσικὴν. Το-
σοῦτον δ' ἐξετίμησεν ὁ Κατακτητὴς τὸ ὕφος, τὴν μελωδίαν καὶ τὸ
γραφτὸν σύστημα τῆς ἡμετέρας μουσικῆς, ὥστε μετακαλεσάμενος τὸν
Πρωτοψάλτην τῆς Μ. Ἐκκλησίας Γρηγόριον Μπούνην τὸν Ἀλιάτην,
ἐκέλευσεν αὐτὸν νὰ διδάξῃ τὴν ἡμετέραν γραπτὴν μουσικὴν εἰς τοὺς
Ὀθωμανοὺς· ὁ δὲ περιώνυμος μουσικοδιδάσκαλος παρέστησε τὸ δύσκο-
λον τῆς ἐπιχειρήσεως ὡς ἐκ τοῦ διαφόρου τρόπου τῆς γραφῆς τῶν
Ὀθωμανῶν καὶ Ἑλλήνων, ὧν οἱ μὲν γράφουσι χωροῦντες ἐκ δεξιῶν
πρὸς τὰ ἀριστερά, οἱ δὲ ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ. Ἡλικῶν δὲ τι-
μῶν ἡξιοῦντο οἱ ὁμογενεῖς μουσικοὶ ὑπὸ τοῦ Κατακτητοῦ μαρτυρεῖται
καὶ ὑπὸ τοῦ Χρονογράφου διηγουμένου: «Ἐμαθε δὲ ὁ σουλτάν Μεχ-
μέτης ὅτι οἱ Ρωμαῖοι γράφουν τὰς φωνὰς τῶν ψαλτῶν καὶ τῶν τρα-
γουδιστᾶδων, καὶ ἔκραξέ τοις εἰς τὸ Παλάτι, καὶ εἶχεν ἕνα Πέρσην
ἐκλεκτόν, καὶ ὥρισε, καὶ ἐτραγουδίσεν· ὁ δὲ κύρ Γεώργιος καὶ κύρ
Γεράσιμος οἱ ψάλλται ἔγραφον τὰς φωνὰς τοῦ Πέρσου. Ἐσχεδιάσαν

1168) Τὸ ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον μακρὸν Κεφάλαιον μετὰ τοῦ ἐπομένου
«Περὶ τῶν Μουσικῶν Συλλόγων» ἀνέγνων τῇ Κυριακῇ τῆς Ὁρθοδοξίας (26 Φε-
βρουαρίου τοῦ 1889) ἐν τῷ ἐν Φαναρίῳ Μουσικῷ Συλλόγῳ Ὁρφεὶ ἐπὶ τῇ ἐγ-
καινίσει τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθείσης καὶ ἤδη εὐδοκίμως λειτουργούσης ἐκκλησια-
στικῆς μουσικῆς σχολῆς, ἐν μέσῳ κόσμου ἀπειραρίθμου καὶ ἐκλεκτοῦ. Τὰ καθ-
έκαστα τῆς λαμπρᾶς τελετῆς ὅρα εἰς τὰς βυζαντινὰς ἐφημερίδας Ἐκκλη-
σιαστικὴν Ἀλήθειαν (ἔτος Θ' ἀριθ. 18), Ἀνατολικὸν Ἀστέρην
(ἔτος ΚΗ' ἀριθ. 22), Κωνσταντινουπόλιν (ἔτος ΚΑ' ἀριθ. 47) Νεολό-
γον (ἔτος ΚΓ' ἀριθ. 5904), Ἐπιθεώρησιν (ἔτος Γ' ἀριθ. 522) καὶ Ἀνα-
τολήν (ἔτος ΜΘ' ἀριθ. 4022). Προσθετέον δ' ὅτι τὴν πραγματείαν ταύτην
ἀπήγγειλα προλογισάμενος καὶ ἐπιλογισάμενος διὰ μακρῶν.

ὄν τὸ τραγοῦδι τοῦ Πέρσου, καὶ τότε ὥρισε νὰ τὸ ψάλλουν· καὶ ἔψαλλάν το καλλιώτερα παρὰ τὸν Πέρσην· ἤρεσέ του πολλὰ καὶ ἐθαύμασε τὴν λεπτότητα τῶν Ῥωμαίων· καὶ ἐφιλοδώρησε τοὺς ψάλλτας· ὁ δὲ Πέρσης ὡς εἶδε πῶς εἶναι τοιοῦτοι τεχνῖται ἐπροσκύνησέ τους.¹¹⁶⁹ Μολονότι δὲ ἡ μουσικὴ, ὡς ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐξάγεται, θερμῆς ἔτυχε προστασίας παρὰ τῶν Κατακτητῶν, οὐχ ἦττον ὡς ἀποτελοῦσα ἀναπόσπαστον μέρος τοῦ βίου τῶν λαῶν καὶ τῶν ἐθνῶν, ἅτε παρομαρτοῦσα ταῖς φάσεσι καὶ περιπετεῖαις τοῦ ἐθνικοῦ βίου, καὶ οὐδέποτε ἀποτελοῦσα κράτος ἐν κράτει, συνανηψυμένη δὲ πάντως καὶ συνταπεινουμενὴ ἀναλόγως τῆς καταστάσεως τοῦ ἔθνους, συνεταπεινώθη μικρὸν σὺν τῇ γλώσσῃ μετὰ τὴν ἄλωσιν. Τοῦτο τυγχάνει ἀναντίρρητον, ὡς ἔστιν εἰκάζει καὶ ἐξ ὅσων ψαλμῶδεϊ περὶ τῶν ὑποδουλωθέντων ἄλλοτε Ἰουδαίων ὁ γλυκὺς ψαλμῶδὸς τοῦ Ἰσραήλ, ὁ Προφητὰναξ Δαβὶδ· «Ἐπὶ τὸν ποταμὸν Βαβυλῶνος, ἐκεῖ ἐκαθίσαμεν καὶ ἐκλαύσαμεν ἐν τῷ μνησθῆναι ἡμᾶς τῆς Σιών. Ἐπὶ ταῖς ἰτέαις ἐν μέσῳ αὐτῆς ἐκρεμάσαμεν τὰ ὄργανα ἡμῶν· ὅτι ἐκεῖ ἐπηρώτησαν ἡμᾶς οἱ αἰχμαλωτίσαντες ἡμᾶς λόγους ᾠδῶν, καὶ οἱ ἀπαγαγόντες ἡμᾶς ὕμνον. Ἀσατε ἡμῖν ἐκ τῶν ᾠδῶν Σιών. Πῶς ἄσωμεν τὴν ᾠδὴν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἄλλοτριᾶς; ».

Περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς ἡ τε **Μ.** Ἐκκλησία καὶ οἱ λογάδες τοῦ εὐσεβοῦς ἡμῶν Γένους ἐμερίμνησαν κατὰ καιροὺς ἐν τοῖς κάτω χρόνοις ἐκ πύθου ἱεροῦ ὅπως καλλιεργουμένη αὕτη ἀλώθητος διασωθῇ τοῖς ἐπιγιγνομένοις· διὸ καὶ εἰς ἱδρυσιν μουσικῶν σχολῶν προέβησαν. Ἐδει ὅμως πράγματι μείζων πρόνοια νὰ ληφθῇ κατὰ καιροὺς πρὸς καλλιέργειαν τῆς μουσικῆς ἡμῶν, διότι διὰ μὲν τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν θρησκείαν κατεβλήθησαν μέγιστα προσπάθειαι ἐν τοῖς σχολείοις, διὰ τὴν μουσικὴν δέ, ἥτις προφανῶς ὑπηρετεῖ ἀμφοτέρως εἰς τὴν ἐμμελῆ ἔκφρασιν τῶν αἰσθημάτων, ἐλαχίστη ἐλήφθη πρόνοια. Ἐδει καὶ πρὸς τοῦτο νὰ μιμηθῶμεν τοὺς φιλομούσους ἡμῶν πατέρας, διότι ἡ μουσικὴ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἀπετέλει τὸ τρίτον μέρος τῶν ἐν τοῖς σχολείοις διδασκομένων μαθηματικῶν, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν συγγραμμάτων Μιχαὴλ τοῦ Ψελλοῦ, Μανουὴλ Βρυεννίου καὶ ἄλλων, οὐδέποτε τῆς Ἀριθμητικῆς καὶ Γεωμετρίας ἀποχωρισθεῖσα ἐν τῇ διδασκαλίᾳ.

Α'. Πατριαρχικὴ Σχολὴ Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς.
Οἱ παρ' ἡμῖν μουσικοὶ ἐμορφοῦντο πιθανῶς μετὰ τὴν ἄλωσιν ἐν τοῖς μουσικοῖς χοροῖς τῶν πατριαρχείων Κ/πόλεως καὶ παρὰ τοῖς διαπρεπεστέ-

ροῖς ἱεροψάλταις τῶν ἐνοριῶν τῆς βασιλευούσης, διότι οὐδαμοῦ ὑπαρξίς Μουσικῆς Σχολῆς μνημονεύεται. Τὸ πρῶτον Σχολὴ Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, προνοία πατριαρχικῆ, συνέστη ἐν Φαναρίῳ ἐντὸς τῆς πατριαρχικῆς αὐλῆς ἐπὶ Παΐσιου Β' τοῦ ἀπὸ Νικομηδείας, τῷ 1727, καὶ ἡς ἡ διάρκεια ἄγνωστος καὶ τῷ Μανουὴλ Γεδεών, τῷ περὶ τῶν πρώτων τριῶν μόνον μουσικῶν σχολῶν γράψαντί τινα¹¹⁷⁰ καὶ συμπληρώσαντι ταῦτα βραδύτερον¹¹⁷¹ μετὰ προσθήκης περὶ τῆς πρώτης σχολῆς τοῦ πατριαρχικοῦ γράμματος, οὗ τινος σώζεται τὸ δεύτερον ἡμῖς, καὶ ἐξ οὗ μανθάνομεν τὴν ὑπαρξιν ἐν τῇ σχολῇ τριῶν τάξεων, τὸν μισθὸν τοῦ διδάσκοντος προσωπικοῦ, καὶ ἄλλα.

ΠΑΪΣΙΟΣ ἐ.λέφ Θεοῦ κτλ.

ἀναλαβεῖν τὴν διδασκαλίαν, καὶ παράδοσιν τῶν μουσικῶν μαθημάτων καὶ συστήσαι κοινὸν μουσικὸν φροντιστήριον εἰς ὠφέλειαν τοῦ ἡμετέρου γένους, ἐπὶ συμφωνίᾳ τοιαύτῃ καὶ διορισμῷ, ὅπως ἔχων ὡς καὶ πρότερον τὴν ἐπιστάσιαν καὶ φροντίδα καὶ διακονίαν τοῦ δομestίκου ἐν τῷ χοροστατεῖν καὶ ψάλλειν ἐν τῷ πατριαρχικῷ ἡμῶν ναῷ κατὰ πάσας τὰς συνειθισμένας καὶ διωρισμένας ἑορτάς τε καὶ κυριακάς καὶ λοιπὰς τοῦ χρόνου ἡμέρας, καὶ ἐκτελῶν τὸ ἔργον τοῦτο ἀνελλιπῶς, ὡς νενόμισται, ἔχῃ παρὰ ταῦτα καὶ τὴν διορισθεῖσαν ἤδη αὐτῷ διδασκαλίαν καὶ παράδοσιν τῶν μουσικῶν μαθημάτων, ἣν καὶ ὀφείλει ἐνεργεῖν ἀδιακόπως ἔνδον τῆς πατριαρχικῆς αὐλῆς, συναθροίζων τοὺς προσερχομένους αὐτῷ μαθητὰς ἐπὶ ἀκροάσει καὶ διδασκαλίᾳ τῶν μουσικῶν μαθημάτων ἱερωμένους καὶ λαϊκούς, πρὸς οὓς καὶ ὀφείλει διδάσκειν εἰς τρεῖς κλάσεις τὰ μαθήματα, τῇ μὲν μιᾷ τὴν παπαδικὴν λεγομένην, τῇ δὲ ἄλλῃ τὸ μέγα στιχηράριον, καὶ τῇ τρίτῃ τὸ ἀναστασιματάριον, καὶ ἐρμηνεύειν ἐπιμελῶς καὶ φιλοπόνως τὸ εὐρυθμον καὶ ἑναρμόνιον ἐκκλησιαστικὸν μέλος μετὰ τῶν ἐφαρμοζόντων σεμνῶν καὶ ἱεροπρεπῶν σχημάτων καὶ κινήματων τοῦ ρυθμοῦ καὶ τῆς ἀρμονίας, καὶ δις τῆς ἡμέρας συνέρχεσθαι καὶ διδάσκειν αὐτούς, ἔωθεν καὶ τὸ δειλινόν, ἐκ χειρὶας τε πολλὰς μὴ ἄγειν, οὐδὲ ἀργίας, εἰμὴ μόνον ἐν ταῖς κυριακαῖς καὶ ἐπισήμοις ἑορταῖς, φροντίζειν τε καὶ ἐπιμελεῖσθαι ἀόκνως τῆς προκοπῆς καὶ ἐπιδόσεως τῶν ὑπ' αὐτῶν μαθητευομένων, κἀντεῦθεν ἀμοιβὴν τοῦ κόπου αὐτοῦ, δηλαδὴ τῆς τε ἐπιστάσεως καὶ διακονίας τοῦ ψάλλειν ἐν τῷ πατριαρχικῷ ἡμῶν ναῷ.

1170) Δελτίον τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἑταιρίας τῶν μεσαιωνικῶν ἐρευνῶν, ἐν Κωνσταντινουπόλει, σ. 89.

1171) Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, ἔτος Η' ἀριθ. 4, σ. 35—36.

ὡς εἴρηται, καὶ τῆς διδασκαλίας καὶ παραδόσεως τῶν μουσικῶν μαθημάτων, κατὰ τὸν διορισθέντα τρόπον, διωρίσαμεν· καὶ συνεθέμεθα κοινῶς, λαμβάνειν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ Κοινοῦ τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Μ. Ἐκκλησίας ἀνὰ διακόσια γρόσια τὸν καθ' ἕκαστον χρόνον, εἰς ἀναγκαίαν κυβέρνησιν καὶ περιθαλψιν, ἐξ ὧν τὰ μὲν ἑκατὸν γρόσια διωρίσθησαν αὐτῷ δίδοσθαι ἀπὸ τοῦ ἐμβατοικίου τῆς ἐνορίας τοῦ Πύργου· περὶ δὲ τῶν λοιπῶν ἑκατὸν ἔχει λαμβάνειν ἀπὸ τοῦ παγκαρίου τοῦ καθ' ἡμᾶς πατριαρχικοῦ ναοῦ, ἀνὰ χίλια ἄσπρα τὸν καθ' ἕκαστον μῆνα, καὶ οὕτω συμπληροῦσθαι τὸν συμπεφωνημένον χρονικὸν μισθὸν αὐτοῦ τῶν διακοσίων γροσίων. Τούτου χάριν γράφοντες ἀποφαινόμεθα συνοδικῶς μετὰ τῶν περὶ ἡμᾶς ἱερωτάτων ἀρχιερέων, καὶ ὑπερτίμων τῶν ἐν ἀγίῳ πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν, ἵνα τοῦ θεῖου ἐλέει συγχροτηθέντος ἤδη παρ' ἡμῖν φροντιστηρίου τῶν μουσικῶν μαθημάτων, ἔχειν ὀφείλοντες τὴν σύστασιν καὶ συντήρησιν καὶ ἐνέργειαν ἀμετάθετον, καὶ ἀμετακίνητον εἰς τὸ ἐξῆς, ὁ διαληφθεὶς ἐντιμώτατος δομέστικος κυρίτης Ἰωαννάκης φροντίζων ὡς κύριον χρέος ἀπαραίτητον, ψάλλειν τε ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ διδάσκειν τοὺς μαθητὰς τὰ μουσικὰ μαθήματα, κατὰ τὸν γεγονότα ἀνωτέρω διορισμόν, ἔχη λαμβάνειν ἀπαραιτητῶς τὸν συμφωνηθέντα αὐτῷ μισθὸν ἀπὸ τοῦ Κοινοῦ, ἥτοι τὰ διακόσια γρόσια κατ' ἔτος, καθ' ὃν εἴρηται τρόπον διὰ κυβέρνησιν ἀναγκαίαν αὐτοῦ, μηδενὸς ἐναντιουμένου αὐτῷ ἢ ἀντιλέγοντος. Ὅθεν εἰς ἔνδειξιν ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν ἡμέτερον πατριαρχικὸν συνοδικὸν συμφωνητικὸν γράμμα, καὶ ἐδόθη τῷ αὐτῷ κυρίτῃ Ἰωαννάκῃ. Ἐν ἔτει, ΑΥΚΖ·.

Β' Πατριαρχικὴ Μουσικὴ Σχολή. Ἡ δευτέρα σχολὴ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἱδρύται μετὰ πεντηκονταετίαν, τῷ 1776, πατριαρχοῦντος Σωφρονίου τοῦ ἀπὸ Ἱεροσολύμων. Ἐν αὐτῇ ἐδίδαξαν ὁ Πρωτοψάλτης Δανιὴλ ἐπὶ μισθῷ ἐτησίῳ γροσίων 400, Πέτρος Λαμπαδάριος ὁ Πελοποννήσιος καὶ ὁ δομέστικος τοῦ δεξιῷ χοροῦ Ἰάκωβος¹¹⁷². Ἡ διάρκεια τῆς σχολῆς ταύτης ἄγνωστος, γνωστὸν δὲ μόνον ὅτι αὕτη δὲν ὑπῆρχε τῷ 1791, διότι ὁ ἀπὸ Μαρωνείας πατριάρχης Νεόφυτος διέταξε τὸν τότε Πρωτοψάλτην Ἰάκωβον καὶ τὸν Λαμπαδάριον Πέτρον νὰ διδάσκωσι τὴν μουσικὴν εἰς τοὺς κατ' ἔγκρισιν ἐκκλησιαστικὴν στελλομένους πρὸς αὐτοὺς μαθητὰς.

Γ' Πατριαρχικὴ Μουσικὴ Σχολή. Τρίτη σχολὴ καλῶς διοργανωμένη ἀριθμεῖται ἡ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος ἱδρυθεῖσα,

¹¹⁷²) Ἀθανασίου Κομνηνοῦ Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, ἐκδιδόντος ἀρχιμ. Γερμανοῦ Ἀφθονίδου Σιναΐτου Ἐν Κ)πόλει, 1870 σ. 555.

ἥτις καὶ ἔκειτο παρὰ τὸ τεῖχος τοῦ Βαλατᾶ ἐν τινὶ οἰκίᾳ λιθοκτίστῳ. Περὶ τῆς σχολῆς ταύτης πληροφορίας τινὰς διέσωσεν ἡμῖν ὁ ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτῆς Παναγιώτης Πελοπίδας ὁ Πελοποννήσιος. Ἰδρύθη τῷ 1815 πατριαρχοῦντος Κυρίλλου τοῦ Ζ', ὅστις ὡς ἀνεγείρας, πῆξας καὶ στηριξας τὴν σχολὴν ταύτην δικαίων ἐπαίνων ἄξιος κρίνεται ὑπὸ τῆς ἱστορίας ὡς μέγας τῶν Μουσῶν προστάτης καὶ κηδεμών. Ἀναμφίλεκτον δὲ ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν καὶ ἐν τοῖς κάτω χρόνοις ἔσχεν ἄνδρας περιφανεῖς ἐκ τε τοῦ βίου, τῆς σοφίας καὶ τῆς φιλομουσίας, οἵτινες τὸ ἐκκλησιαστικὸν στερέωμα κατηγάλασαν, καθάπερ παμφαεῖς ἀστέρες. Ὁ κλεινὸς λοιπὸν πατριάρχης Κύριλλος συγκροτήσας συνέλευσιν ἐκ τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν λογάδων τοῦ Γένους ἐπήνεσε τὸ νέον μουσικὸν γραφικὸν σύστημα τῶν τριῶν διδασκάλων Χρυσάνθου, Γρηγορίου καὶ Χουρμούζιου, καὶ διέταξεν ὁμοθύμῳ ἀποφάσει, τὴν Ἱδρυσιν μουσικῆς σχολῆς, εἰς ἣν τὸ πρακτικὸν μέρος τῆς ἱερᾶς τέχνης ἐδίδαξαν ὅ,τε Γρηγόριος καὶ ὁ Χουρμούζιος, τὸ δὲ θεωρητικὸν ὁ Χρυσάνθος. Ἡ σχολὴ αὕτη εὐδοκιμώτατα λειτουργήσασα ἐπὶ ἐξαιτίαν καὶ πλουσίους καρποὺς παραγαγοῦσα, διελύθη δυστυχῶς τῷ 1821 ἔνεκα τῶν τότε ἐπισκηψασῶν καιρικῶν δυσχερειῶν, καὶ τοι ἡ παραλυσία ἤρξατο ἀπὸ τοῦ 1820, ὅτε ὁ μὲν Χρυσάνθος προαχθεὶς εἰς τὴν μητρόπολιν Δυρραχίου ἀπῆλθεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ, ὁ Γρηγόριος ἀπεβίωσεν, ὁ δὲ Χουρμούζιος ἐγκαταλειφθεὶς μόνος, παρητήθη. Ἡ ἐν τῇ σχολῇ ταύτῃ διδασκαλία ἦτο διετής¹¹⁷³, οἱ δὲ τελειόφοιτοι ἐλάβανον δίπλωμα διδασκάλου τῆς μουσικῆς τοῦ διπλώματος τὸν τύπον διέσωσεν ἡμῖν ὁ προμνησθεὶς εὐγνώμων αὐτῆς μαθητῆς Πελοπίδας¹¹⁷⁴, ἔχοντα ὡδὲ πως :

« Ἡμεῖς οἱ ὑπογεγραμμένοι διδάσκαλοι τῆς ἐν τῇ βασιλευούσῃ ταύτῃ Γενικῆς Μουσικῆς Σχολῆς δηλοποιοῦμεν πρὸς οὓς ἀνήκει ὅτι ὁ Παναγιώτης Πελοπίδας ὁ Πελοποννήσιος χρηματίσας παρ' ἡμῖν μαθητῆς, εὐδοκίμησεν ἀποχρώντως καὶ εἶναι ἱκανὸς ἵνα ὅπου ἂν ἀπέλθῃ, διδάσκῃ καὶ παραδίδῃ τό τε πρακτικὸν τῆς παρ' ἡμῶν διδασκομένης νέας καὶ κανονικῆς μεθόδου τῆς Μουσικῆς καὶ ὅσα μεθοδικῶς ἀπαιτοῦνται πρὸς εἰσαγωγὴν θεωρητικὴν αὐτῆς. Ὅθεν καὶ εἰς ἐνδειξιν τούτου καὶ παράστασιν, ἐκδίδεται ἡ παρούσα ἡμετέρα διδασκαλικὴ ἀπόδειξις, ἐπικυρωθεῖσα καὶ παρὰ τῶν ἐφόρων τῆς Μουσικῆς ταύτης σχολῆς, κατὰ τὸ σῦνθεος ».

Ἐν Κωνσταντινουπόλει, τῷ 1818, Σεπτεμβρίου 28.

(εἰποντο αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν διδασκάλων καὶ ἐφόρων).

1173) Θεωρητικὸν Μέγα, Χρυσάνθου. Πρόλογος, σ. ε'—η'.

1174) αὐτόθι, Πρόλογος.

Ἡ τρίτη αὕτη σχολὴ τῆς Μ. Ἐκκλησίας ἐγένετο πανθομολογούμενως πρόξενος μεγίστων ὠφελειῶν τῇ τε Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ Γένει, τοῦτο μέν, διότι συνετέλεσε διὰ τῶν μαθητῶν αὐτῆς νὰ κατασκευασθῶσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει μουσικοὶ χαρακτηρῆς, δι' ὧν ἀπηλλάγησαν οἱ κατόπιν μουσικοὶ τοῦ κόπου τῆς ἀντιγραφῆς, τοῦτο δέ, διότι ἐκ τῆς σχολῆς ταύτης ἐξεληθόντες ικανώτατοι μουσικοὶ διεσπάρησαν εἰς τὰς ἐπαρχίας καὶ εἰς διαφόρους ἐλληνικὰς ἀποικίας καὶ ἵδρυσαν μουσικὰς σχολὰς ἢ συνετέλεσαν πρὸς εἰσαγωγὴν τοῦ μαθήματος τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἐν ταῖς ἐλληνικαῖς σχολαῖς. Οὕτως, ὁ Χίος ἱεροδιάκονος Γρηγόριος ἐδίδαξε πρῶτος εἰς τὴν ἐν Ἰασιῷ ἱδρυθεῖσαν τῷ 1816 Μουσικὴν Σχολήν, καὶ μετ' αὐτὸν Γεώργιος ὁ Λέσβιος¹¹⁷⁵. Πέτρος ὁ Ἐφέσιος καὶ ὁ προμνησθεὶς Γρηγόριος ὁ Χίος ἐδίδαξαν εἰς τὴν ἡγεμονικὴν Μουσικὴν Σχολήν τοῦ Βουκουρεστίου, τὴν ἱδρυθεῖσαν τῷ 1818 γενναίως ἀμειβόμενοι παρὰ τοῦ μεγάλου βορονίκου Γρηγορίου τοῦ Μπαλλιάνου. Καὶ ἐν Ὁδησσῷ ἱδρύθη Μουσικὴ Σχολὴ συγχρονίζουσα ταῖς ἀνωτέρω, εἰς ἣν ἐδίδαξε προσκληθεὶς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὁ ἱεροδιάκονος Ἀνθίμος¹¹⁷⁶, ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν Βιέννῃ, εἰς ἣν ἐδίδαξεν ὁ ἱερεὺς Γρηγόριος Καλαγάννης ὁ Λέσβιος¹¹⁷⁷. Τὸ μάθημα τῆς μουσικῆς εἰσῆχθη προσέτι καὶ εἰς τὰς ἐλληνικὰς σχολὰς τῆς Αἰνίου, τῆς Ἀδριανουπόλεως, τῶν Κυδωνιῶν, τῆς Μιτυλήνης, τῆς Σμύρνης καὶ Τραπεζοῦντος καὶ ἐδιδάσκετο ὑπὸ μαθητῶν τῆς τρίτης Πατριαρχικῆς Μουσικῆς Σχολῆς λίαν εὐδοκίμως. Ἐν τῷ γυμνασίῳ τῆς Χίου κατὰ τὸν Lacroix 14 καθηγηταὶ ἐδίδασκον τὰ τῆς πρώτης παιδεύσεως, 8—10 τὰ τῆς μέσης, περιλαμβανούσης πρὸς τοῖς ἄλλοις μαθήμασι καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν. Καὶ εἰς τὴν πατριαρχικὴν Μεγάλην τοῦ Γένους Σχολήν εἰσῆχθη κατὰ τὸ 1860 ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσική, διδάσκοντος αὐτὴν τοῦ Πρωτοψάλτου Ἰωάννου, ἀλλ' ὀλίγον διήρκεσεν ἡ διδασκαλία τοῦ μαθήματος τούτου¹¹⁷⁸.

Δ' Πατριαρχικὴ Μουσικὴ Σχολή. Μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς τρίτης Πατριαρχικῆς Μουσικῆς Σχολῆς ἐπὶ 45 ἔτη οὐδεμία τοιαύτη ἐν Κωνσταν/πόλει ἱδρύθη, καὶ κατὰ συνέπειαν ἡ μουσικὴ τέχνη, ἥς τιнос ἡ θεωρία καὶ τὸ ἐπιστημονικὸν μέρος εἶχον διατηρηθῇ τῶς διὰ μόνης

1175) Ὁ Γ. Λέσβιος καὶ τὸ Λέσβιον αὐτοῦ σύστημα ὑπὸ Ζ. Α. Ζαφειροπούλου, διδασκάλου τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἐν Ἀθήναις, 1842 σ. 5.

1176) Δόγιος Ἑρμῆς 1818, σελ. 574.

1177) Πρβλ. περὶ Καλαγάννη τὸ τοῦ Δεκιγάλλα Σχεδιάσμα κατόπτρου Νεοελλ. Φιλολογίας σ. 42.

1178) Ἐκπαιδευτικὰ καὶ Ἐκκλησιαστικὰ ὑπὸ Β. Α. Καλλίφρονος. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1867 σ. 22.

τῆς διὰ ζώσης φωνῆς παραδόσεως, ὑπήχθη εἰς παραφθοράν τινα κατὰ τὸ ὕφος καὶ εἰς ἀλλοιώσεις κατὰ τὸ μέλος. Τῇ πρωτοβουλίᾳ δὲ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Σωφρονίου τοῦ Β' (τανῦν πατριάρχου Ἀλεξανδρείας) καθιδρύεται τῷ 1866 ἐντὸς τοῦ λεγομένου ἁγίου Ἀθανασίου κατὰ τὸ Πετρίον¹¹⁷⁹ ἡ τετάρτη τῶν πατριαρχείων Μουσικὴ Σχολὴ πρὸς θεραπείαν ἀνάγκης, καταστάσης ἐπαισθητῆς. Κελεύσει δὲ πατριαρχικῇ) τὸν διοργανισμὸν τῆς σχολῆς κατὰ ἀπρίλιον τοῦ 1886 ἀνέλαβον οἱ ἐν τοῖς μακαριστοῖς ἤδη ἀριθμούμενοι Γάνου καὶ Χώρας Χρῦσανθος καὶ ὁ Μ. Ρήτωρ Ἠλίας Τανταλίδης μετὰ τοῦ ἐπιζῶντος μουσικωτάτου ἀρχιμανδρίτου Γερμανοῦ Ἀφθονίδου τοῦ Σιναίτου, οἵτινες καὶ Κανονισμὸν ἀρμόδιον πρὸς τὰς τότε ἀνάγκας συνέταξαν, ἐγκριθέντα ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου. Ὁ λίαν συνοπτικὸς Κανονισμὸς τῆς σχολῆς ταύτης, τύποις «Ἀνατολικοῦ Ἀστέρος» ἐκδεδομένος, περιέχει ἐννέα ἄρθρα¹¹⁸⁰. Ἡ σχολὴ διηυθύνετο ὑπὸ τριμελοῦς ἐφορίας, ἧς τὰ μέλη διωρίζοντο ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου, ἐδίδαξαν δὲ ἐν αὐτῇ οἱ κρᾶτιστοι τῶν παρ' ἡμῖν μουσικῶν· ἀλλὰ καὶ ἡ σχολὴ αὕτη μικρὸν λειτουργήσασα διελύθη ἀπορίας χρημάτων καὶ ἀτόπων μικροφιλοτιμιῶν ἐνεκεν.

Ε'. Πατριαρχικὴ Μουσικὴ Σχολή. Μετὰ διετίαν τῷ 1868, πατριαρχοῦντος Γρηγορίου τοῦ ΣΤ' ἐπὶ τῶν βάσεων τῆς ρηθείσης σχολῆς διωργανώθη ἐπὶ τὸ τελειότερον ἡ πέμπτη Πατριαρχικὴ Μουσικὴ σχολή¹¹⁸¹. Εἰδικὴ τριμελὴς ἐφορία ἀπαρτιζομένη ἐκ τοῦ μητροπολίτου Χίου Γρηγορίου προέδρου, καὶ τῶν μελῶν Ἀντωνίου Χαριλάου καὶ Ἀναστασίου Ἀλτιντζή¹¹⁸², συνέταξε, κελεύσει πατριαρχικῇ, εἰδικὸν Κανονισμὸν ἐκ 18^ο συγκαίμενον¹¹⁸³ ἄρθρων, καὶ ἐπικυρωθέντα συνοδικῶς. Σκοπὸς τῆς σχολῆς ταύτης ἦτο ἡ συστηματικὴ ἐκμάθησις καὶ ἡ αὐθεντικὴ καὶ ἀσφαλὴς διάδοσις τοῦ ἀρχαίου καὶ γνησίου καὶ κομιδῇ σεμνοῦ καὶ μεγαλοπρεποῦς ἐν ἀπερίττῳ τῷ ἡδεῖ καὶ χαρίεντι μέλους τε καὶ ὕφους τῆς τοῦ Χριστοῦ Μ. Ἐκκλησίας. Ἰδοὺ καὶ ἡ ἐπὶ τῇ καθιδρύσει τῆς σχολῆς ταύτης ἀπολυθεῖσα πατριαρχικὴ Ἀποδείξις.

1179) Ἐκπαίδ. καὶ ἐκκλησιαστικὰ Καλλίφρονος, σ. 136.

1180) Κανονισμὸς τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, ἐν Κωνσταντινουπόλει. 1866. σ. 1—7.

1181) Περί τῆς σχολῆς ταύτης μνεία γίνεται καὶ ἐν τοῖς Προλεγομένοις τῆς Μουσικῆς Βιβλιοθήκης, σ. 56'—58'.

1182) Ἐκκλησιαστικὸν Δελτίον. Β. Δ. Καλλίφρονος, τομ. Γ', σ. 35.

1183) Κανονισμὸς τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς. Ἐν Κων)πόλει, ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ τυπογραφείου, 1868, σ. 1—14.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ἐλέφ Θεοῦ κτλ.

« Ἐντιμότεστοι κληρικοὶ τῆς καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ εὐλαβέστατοι ἱερεῖς καὶ ὁσιώτατοι ἰορρομόναχοι, οἱ ψάλλοντες ἐν ταῖς ἱεραῖς ἐκκλησίαις τῆς Πόλεως τοῦ Γαλατᾶ καὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς Καταστένου, καὶ λοιποὶ ἀπαξάπαντες εὐλογημένοι χριστιανοί, τέκνα ἐν Κυρίῳ ἡμῶν ἀγαπητά· χάρις εἴη ὑμῖν καὶ εἰρήνη παρὰ Θεοῦ. Ἐπειδὴ ἡ πρὸ δύο ἐτῶν κατὰ πρόνοιαν ἐκκλησιαστικὴν συστάσα Μουσικὴ Σχολὴ πρὸς διδασκαλίαν τῆς ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ ἐν χρήσει ἱερᾶς μουσικῆς διωργανώθη ἀρτίως ἐπὶ τὸ τελειότερον ὑπὸ ἐπίτηδες διορισθείσης εἰδικῆς ἐπιτροπῆς, συγκειμένης ὑπὸ τῶν ἱερωτάτων μητροπολιτῶν Γάνου καὶ Χώρας κὺρ Χρυσάνθου καὶ Χίου κὺρ Γρηγορίου, ἀγαπητῶν ἡμῖν ἐν Χριστῷ ἀδελφῶν, ὡς ἐχόντων γνῶσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἥτις ἀντὶ τοῦ προεκδεδομένου Κανονισμοῦ τῆς σχολῆς συνετάξατο πληρέστερον καὶ τῷ σκοπῷ αὐτῆς συμφωνότερον, ἐγκριθέντα παρ' ἡμῶν τε καὶ τῆς περὶ ἡμᾶς ἱερᾶς Συνόδου καὶ τύποις ἐκδοθέντα, διὰ τοῦτο ἀναγκαίας καὶ ἐγκαίρου οὔσης τῆς ἐπαναλήψεως τῶν διακοπέντων μαθημάτων ἐν ταύτῃ τῇ σχολῇ, ἐν ᾗ γίνονται δεκτοὶ πάντες οἱ βουλούμενοι διδασθῆναι συστηματικῶς καὶ εὐμεθόδως καὶ κατὰ τὸ ὕφος τῆς Μ. Ἐκκλησίας τὴν ἐκκλησιαστικὴν Μουσικὴν, καὶ διαφερόντως πάντες ὅσοι προτίθενται μετελθεῖν τὸ ἐπάγγελμα τῶν ἱεροψάλτων ἐν ταῖς ἱεραῖς ἐκκλησίαις τοῦ οἰκουμενικοῦ καὶ ἀποστολικοῦ θρόνου, γράφοντες διὰ τῆς παρούσης πατριαρχικῆς ἡμῶν Ἀποδείξεως, καὶ κοινοποιῶντες πᾶσιν ὑμῖν τοῖς εὐλογημένοις χριστιανοῖς, ὅτι προσεχῶς γίνεται ἔναρξις τῶν μαθημάτων τῆς ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ταύτῃ Πατριαρχικῇ σχολῇ ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, διδασκομένης ἐν τοῖς κατὰ τὸ Φανάριον οἰκῆμασι τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, προτρεπόμεθα πατρικῶς καὶ ἐντελλόμεθα ἐκκλησιαστικῶς, ὅπως οἱ ἐκμαθεῖν βουλούμενοι, ὡς εἴρηται, εὐμεθόδως καὶ κατὰ τὸ σεμνὸν καὶ κόσμιον ὕφος τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας τὴν ἱερὰν μουσικὴν, καθὼς καὶ μετελευσόμενοι τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἱεροψάλτου, προθυμηθῶσι προσελθεῖν ἀνυπερθέτως τῇ ἐφορίᾳ τῆς σχολῆς ταύτης, ἀπαρτιζομένη ὑπὸ τοῦ ἱερωτάτου μητροπολίτου Χίου, ἀγαπητοῦ ἡμῖν ἐν Χριστῷ ἀδελφοῦ κὺρ Γρηγορίου προέδρου, Ἀντωνίου Χαριλάου καὶ Ἀναστασίου Θ. Ἀλτιντζή, καὶ ἐφοδιασθῆναι τοῖς προσήκουσιν εἰσιτηρίοις, ἵνα μετὰ τὴν ἀπάρτισιν ἱκανοῦ ἀριθμοῦ τῶν μαθητευόντων ἀρξῶνται σὺν Θεῷ τὰ μουσικὰ μαθήματα· ἰδίᾳ δὲ ὑπαγορεύομεν πᾶσι τοῖς ἐν ἐνεργείᾳ ἱεροψάλταις ἐν ἀπάσαις ταῖς ἐνταῦθα ἱεραῖς ἐκκλησίαις, ὅπως, στοιχοῦντες ταῖς διαγορεύσεσι τοῦ ἁγίου ἄρθρου τοῦ Κανονισμοῦ τῆς Μου-

σικής ταύτης σχολῆς, συνέρχωνται ἀπαραιτήτως δις τοῦ μηνὸς ἐν τῇ σχολῇ ἐν ἡμέρᾳ Κυριακῇ, καὶ ψάλλωσι κατὰ χρόους πρὸς ἄσκησιν τὰ ᾄσματα τῶν ἱερῶν Ἀκολουθιῶν πάσης ἐορτῆς μετὰ τῆς πρεπούσης εὐκυσμίας καὶ σεμνότητος καὶ ἡσυχίας καὶ μετὰ καθαρᾶς τῆς προφορᾶς πρὸς γενικὴν καὶ ὁμοιόμορφον καὶ ἀκριβῆ διάσωσιν τοῦ ὅφους τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας. Καὶ γὰρ αὐστηρῶς ἀπαγορεύοντες τοῦντεῦθεν τὰς ἀπὸ τινος χρόνου οὐ καλῶς παρειαχθείσας ἐν τοῖς ἱεροῖς ναοῖς ἰδιοτρόπους ξενοφωνίας διὰ τὴν ἀπειρίαν ἢ αὐταρέσκειαν ἐνίων ἱεροψαλτῶν ὅπως ἀπειρῶμεν τοῦ χοροστατεῖν τοὺς πρωτοπείρους ἢ τοὺς ἀγνώστους ψάλτας, ἐὰν μὴ προηγουμένως ἐτασθέντες καὶ δοκιμασθέντες ὑπὸ τῶν διδασκάλων τῆς σχολῆς τύχωσι τῆς πρὸς ηκούσης ἐγγράφου ἀδείας τῆς ἐφορίας. Πρὸς γινῶσιν τοίνυν τῶν ἐν τῷ Κανονισμῷ τῆς σχολῆς περιλαμβανομένων ὄρων καὶ διατάξεων πέμποντες εἰς ἐκάστην ἐνορίαν ἀνὰ ἓν ἀντίτυπον αὐτοῦ, οὐδόλως ἀμφιβάλλομεν ὅτι σύμπαντες εἰς τὸν κοινωφελῆ καὶ ἱερὸν σκοπὸν τῆς κατὰ πρόνοιαν ἐκκλησιαστικῆς συστάσεως τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος Πατριαρχικῆς Μουσικῆς Σχολῆς ἀποβλέποντες, φιλοτιμήσεσθε πειθηνίους ἑαυτοὺς παρασχεῖν τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ συμμορφωθῆναι ταῖς ἐν τῷ Κανονισμῷ ὀριζομένοις, κατὰ τὰ πατροπαράδοτα, ἵνα καὶ ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡ σὺν πάσιν ὑμῖν. Ἐν ἔτει, ΑΩΞΗ».

Περὶ τῆς σχολῆς ταύτης γράφει καὶ ὁ πολυχλαустος κληρικός τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου Εὐστάθιος ὁ Κλεόβουλός ὅτι «Οὐ μόνον συστηματικῶς καὶ εὐμεθόδως διδάσκονται ἐν αὐτῇ πάντα τὰ ἱερὰ τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησίας ᾄσματα μαθηταὶ ἀστοιχείωτοι καὶ νεώτεροι τὴν ἡλικίαν, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐξ ἐπαγγέλματος καὶ ἐνεργείᾳ ἱεροψάλται, συνερχόμενοι ἀνὰ πᾶν δεκαπενθήμερον, συμπάλλουσι κατὰ χοροστασίας καὶ συγγυμνάζονται περὶ τὸ μέλος καὶ τὸν ρυθμὸν καὶ τὴν στάσιν θεωρητικῶς τε καὶ πρακτικῶς»¹¹⁸⁴. Τὰ ὀνόματα τῶν διορισθέντων μουσικοδιδασκάλων ἐν τῇ σχολῇ ἀναγινώσκομεν ἐν τῷ Ε' ἄρθρῳ τοῦ Κανονισμοῦ, εἰσὶ δὲ οἱ τότε τέσσαρες πατριαρχικοὶ ψάλται καὶ οἱ ἐκ τῶν ἐνοριακῶν ψαλτῶν Ἰωάννης Ζωγράφος, Δημήτριος Βυζάντιος, Στέφανος Βυζάντιος, Γεώργιος Βιολάκης, Ἰωάσαφ Ρῶσος, Πανα-

1184) Πίνακες στατιστικοὶ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ κατὰ τὰ προάστεια σχολείων τῶν ὀρθοδόξων, καταρτισθέντες φροντίδι καὶ ἐπιστάσει τῆς Κεντρικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐπιτροπῆς. Ἐκδίδονται φιλοτίμῳ δαπάνῃ τοῦ ἐνδόξου τάτου καὶ μουσοτραφοῦς ἄρχοντος Μεγάλου Λογοθέτου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας Σταυράκη τοῦ Ἀριστάρχου. Ἐν Κ)πόλει, ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ τυπογραφείου, 1870 σελ. 17.

γιώτης Κηλτσανίδης Προυσαεύς, Σωτήριος Βλαχόπουλος καὶ Θεόδωρος Ἀριστοκλῆς, οἵτινες καὶ προσκληθέντες τῇ 20 ἰανουαρίου τοῦ 1868 εἰς τὰ πατριαρχεῖα καὶ τοῦ Κανονισμοῦ ἀκροασάμενοι, ἐγνωμοδότησαν ὅτι, ἐφαρμοζόμενος οὗτος, θέλει συντελέσει εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς σχολῆς, διὸ καὶ προσυπέγραψαν αὐτόν. Ἀλλὰ τινὲς τῶν ἀνωτέρω μνημονευομένων μουσικοδιδασκάλων μετὰ μικρὸν καταλιπόντες τὴν ἐν τῇ σχολῇ διακονίαν αὐτῶν, τὰ καθήκοντα διδασκάλων ἀνέλαβον οἱ μουσικολογιώτατοι ἄρχων Πρωτοψάλτης Σταυράκης, ἄρχων Λαμπαδάριος Γεώργιος Ραιδεστηνός, Ἰωάσαφ Ρῶσσοι, Δημήτριος Βυζάντιος, Παναγιώτης Κηλτσανίδης, Ὀνούφριος Βυζάντιος καὶ Θεόδωρος Ἀριστοκλῆς, οἵτινες—πρὸς τε συστηματικὴν καὶ συνεχῆ διδασίαν τοῦ ἀρχαίου γνησίου, σεμνοῦ καὶ μεγαλοπρεποῦς μέλους τοῦ ἀλλοιωθέντος καὶ παραμορφωθέντος διὰ τε τὰς συνεχεῖς πρὸ τοῦ τύπου ἀντιγραφάς, καὶ διὰ τὰς ὑπὸ τοσοῦτων ἐκδοτῶν μετατυπώσεις, καὶ διὰ τὰς ἰδιοτρόπους μάλιστα ξενοφωνίας, αἵτινες παρεισφρήσασαι εἰς τὰ ἱερὰ ἄσματα τῆς ἐκκλησίας ἐνεκα τῆς ἀπειρίας εἴτε τῆς αὐταρεσκείας ἱεροψαλτῶν τινων, παρήλλαξαν ὅλως τὴν σεμνότητά καὶ τὸ γνήσιον αὐτοῦ—, ἔκριναν ἀναγκαῖον ὅπως τὰ διδασχθίσονα ἐν τῇ σχολῇ ᾧσιν εἰς τὸ ἐξῆς κεκαθαρμένα ἀπὸ τῶν διαφόρων ξενισμῶν, ὅπερ ἄλλως οὐ δύναται κατορθοῦναι, εἰμὴ διὰ τοῦ παραλληλισμοῦ τῆς ὑπὸ τῶν τριῶν διδασκάλων ἐξηγήσεως μετὰ τῆς παλαιᾶς Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου, καὶ αὐτῆς τῆς τοῦ Πέτρου μετὰ τῆς ἔτι ἀρχαιότερας. Παρά τε δὲ τοῦ προέδρου τῆς Ἐφορίας τοῦ μουσικοῦ Διδασκαλείου μητροπολίτου Χίου Γρηγορίου (τοῦ εἰτα Σεργῶν καὶ κατόπιν Ἡρακλείας ἀποθανόντος) καὶ τοῦ συλλόγου τῶν διδασκάλων ἐνεκρίθησαν ὅπως εἰσαχθῶσιν εἰς τὴν σχολὴν τὰ ἐξῆς μουσικὰ βιβλία καὶ μαθήματα· οἷον, Σύντομον στιχηρarikόν μέλος ἦτο· Ἀναστασιματάριον καὶ Δοξαστάριον Πέτρου Λαμπαδαρίου τῆς Α' ἐκδόσεως. Ἀργὸν στιχηράριον Μανουὴλ τοῦ Χρυσάφου ἀνέκδοτον μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καὶ τὸ συντετμημένον αὐτοῦ παρὰ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου Δοξαστάριον ἐκδεδομένον. Εἰρμολόγιον τῶν Καταβασιῶν ἀργὸν καὶ σύντομον Πέτρου Λαμπαδαρίου· Ἀνθολογία, ἡ τετράτομος Πανδέκτη. Τὸ καλοφωνικὸν Εἰρμολόγιον, καὶ τὰ κατ' ἐκλογὴν μαθήματα τῆς Παπαδικῆς τὰ μελοποιηθέντα παρὰ διαφόρων τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς μουσικοδιδασκάλων, μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀνέκδοτα. Ἐπειδὴ δὲ τῶν ἐν λόγῳ βιβλίων τινὰ μὲν ἦσαν δυσέυρετα καὶ δυσώρητα, ἄλλα δὲ καὶ ἀνέκδοτα σωζόμενα ἐν χειρογράφοις, οἱ ἐν τῇ Μουσικῇ Σχολῇ διδάσκοντες, ἀδείξαι ἐκκλησιαστικῇ, ἤρξαντο ἐκδιδόντες κατὰ ἰανουάριον τοῦ 1869 ὑπὸ τὸν τίτλον *Μουσικὴ Βιβλιο-*

θήκη ἀπάσης τῆς ἐνιαυσίου ἀκολουθίας τὰ μαθήματα, ἀργὰ καὶ σύντομα. Ἀλλὰ τὸ περιοδικὸν τοῦτο μετὰ τὴν ἔκδοσιν ἐνίων φυλλαδίων, ἔνεκα μικροφιλοτιμιῶν ἀναπτυχθεισῶν μεταξὺ τῶν ἐκδοτῶν, ἐναυάγησε. Καὶ ἡ Μουσικὴ Σχολὴ μετὰ πολλὰς περιπετείας διελύθη τῷ 1872.

Πρὸς ἀνασύστασιν τῆς ρηθείσης σχολῆς ἐπὶ τῆς πατριαρχείας Ἀνθίμου ΣΤ' τοῦ ἀπὸ Ἐφέσου, τῷ 1873, ἐνδιαφερόντως ἡ Ἐκκλησία προϋνόησε, διορίσασα μάλιστα πρὸς τοῦτο καὶ εἰδικὴν ἐπιτροπὴν, πρόεδρον μὲν ἔχουσαν τὸν μητροπολίτην Ἀρτίης Σεραφεῖμ, μέλν, δὲ τὸν ὑπογραμματέα τῆς ἱερᾶς Συνόδου Ἀθανάσιον Μεγακλήν (τανὺν μητροπολίτην Σισανίου) καὶ τὸν Πρωτοψάλτην καὶ Λαμπαδάριον τῆς Μ. Ἐκκλησίας. Ἀλλ' οὐδὲν κατωρθώθη¹¹⁸⁵.

ΣΤ' Πατριαρχικὴ Μουσικὴ Σχολή. Καὶ ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ παναγιωτάτου Ἰωακείμ Γ' τοῦ ἀπὸ Θεσσαλονίκης ἡ Ἐκκλησία μεριμνήσασα ὑπὲρ τῆς διασώσεως τοῦ προγονικοῦ κειμηλίου, τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, καὶ τῆς ἐκκαθάρσεως αὐτῆς ἀπὸ τῶν ξενισμῶν, οὓς αἱ τῶν χρόνων ἐπιφοραὶ παρεισέγαγον ἐπ' ἀλλοιώσει τοῦ ἀρχετύπου κάλλους τῆς ὡραίας τέχνης, ἀνέθετο εἰς ἐγκρίτους μουσικοδιδασκάλους τὴν μελέτην τῶν μέσων, δι' ὧν ἡ τοῦ πόθου αὐτῆς τούτου ἐκπλήρωσις θὰ εὐωδοῦτο. Ἡ ἐπὶ τούτῳ συστάσα ἐπιτροπὴ ἐκ τῶν κυρίων Γεωργίου Βιολάκη πρωτοψάλτου τῆς Μ. Ἐκκλησίας, Εὐστρατίου Παππαδοπούλου, Ἰωάσαφ Ρώσσου, Παναγιώτου Κηλτσανίδου, Ἀνδρ. Σπαθάρη, Νικολάου Ἰωαννίδου καὶ Γ. Πρωγάκη γραμματέως, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ἀρχιμανδρίτου Γερμανοῦ Ἀφθονίδου, τῷ 1881, σκοπὸν θεμένη, κατὰ Πρόγραμμα συνοδικῶς ἐγκριθέν, τὴν διάσωσιν τῆς οὐσίας τοῦ ἱεροῦ μέλους καὶ προστασαμένη τὴν παράδοσιν ὡς μόνον ὁδηγὸν καὶ γνώμονα καὶ μέτρον φωνητικόν, ἀπεφάσισε νὰ εἰσαγάγῃ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ καὶ ἐν τῇ πράξει τῆς ἡμετέρας ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς *τορικὴν βάσιν* καὶ ἐνέκρινε τὴν εἰσαγωγὴν τῆς χρήσεως *τοναρίου*· β) ἀπεφάσισε νὰ κατατάξῃ εἰς ὠρισμένας χρονικὰς ἀγωγὰς πάντα τὰ εἶδη τῶν ἐκκλησιαστικῶν ᾠσμάτων καὶ ἀπεφάνητο ὑπὲρ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ *μετρονόμου* ἐν τῇ διδασκαλίᾳ· γ) νὰ ὀρίσῃ τὰ μουσικὰ κείμενα τὰ ψαλτέα ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, περιορίζουσα οὕτω τὰ καινοφανῆ καὶ ιδιότροπα· δ) νὰ ἐξακριβώσῃ τὰ τονιαῖα διαστήματα τῶν τριῶν γενῶν τῆς ἡμετέρας μουσικῆς καὶ νὰ καθορίσῃ μετ' ἐπιστημονικῆς καὶ μαθηματικῆς ἀκρίβειας ἐπὶ τοῦ *μονοχόρδου*· ε) νὰ ἐπινοήσῃ μουσικὸν ὄργανον ἐπὶ τοῦ

ὁποῖον νὰ ἐκτελῶνται μετὰ πάσης ἀκριβείας αἱ ἐπὶ τοῦ μονοχόρδου ὁρίσθησόμεναι διαίρεσεις τοῦ φθόγγου· ζ) νὰ συντάξῃ στοιχειώδη διδασκαλίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἐπὶ τῇ βᾶσει τοῦ νέου μουσικοῦ ὀργάνου¹¹⁸⁶. ζ) καὶ τελευταῖον νὰ συστηθῇ καὶ μουσικὴ σχολὴ πρὸς διὰδосιν τῆς διδασκαλίας καὶ εὐρυνσιν τοῦ κύκλου τῶν φίλων καὶ θιασωτῶν τῆς ἡμετέρας μουσικῆς¹¹⁸⁷. Πράγματι δὲ συνέστη κατὰ ὀκτώβριον τοῦ 1882 ἡ ἕκτη κατὰ τοὺς κάτω χρόνους Μουσικὴ Σχολὴ τῆς Μ. Ἐκκλησίας. Οἱ ἐξήκοντα μαθηταὶ αὐτῆς ἀπετέλεσαν μίαν καὶ μόνην τάξιν, σχηματισθεῖσαν ἐκ τῶν μαθητῶν τῆς Μ. τοῦ Γ. Σχολῆς καὶ τῆς πατριαρχικῆς δημοτικῆς τοῦ Φαναρίου. Ἐδίδαξε δὲ ἐν αὐτῇ ὁ πρωτοψάλτης τῆς Μ. Ἐκκλησίας Γεώργιος Βιολάκης καὶ ὁ πρῶτος ψάλτης τῆς ἐν Πέραν ἐκκλησίας τῶν Εἰσοδίων Εὐστράτιος Παππαδόπουλος. Ὡραὶ διδασκαλίας ὠρίσθησαν τρεῖς καθ' ἑβδομάδα, ἡ δὲ τακτοποίησις τῶν ὥρῶν ἀφέθη εἰς τὴν διεύθυνσιν τῆς Μ. τοῦ Γένους Σχολῆς καὶ τῆς δημοτικῆς. Καὶ ἡ σχολὴ αὕτη μετὰ ὀλιγόμηνον λειτουργίαν διελύθη. Ἐκτοτε ἔπαυσε βιοῦσα καὶ ἡ μουσικὴ ἐπιτροπὴ ἡ ἄλλως ἐπωφελέστατα ἐργασθεῖσα· χάριν ὅμως τῶν περὶ τὴν μουσικὴν ἀσχολουμένων ἐδημοσιεύθη πρὸ διετίας ἐν τῇ «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ»¹¹⁸⁸, ἡ ἐπὶ τῇ βᾶσει τοῦ κατασκευασθέντος νέου μουσικοῦ ὀργάνου (Ψαλτηρίου κληθέντος) ἐκπονηθεῖσα ὑπὸ τῆς ρηθείσης μουσικῆς ἐπιτροπῆς «Στοιχειώδης διδασκαλία τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς».

Ἡ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ νῦν πατριαρχοῦντος Διανυσίου Ε' τοῦ ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως ἔγνω νὰ καλλιεργήσῃ τὴν ἱερὰν ἐθνικὴν ἡμῶν μουσικὴν. Πρὸς τοῦτο δὲ πρὸ τριετίας διωρίσθη

1186) Σημειωτέον ὅτι ἡ κατασκευὴ τοῦ ὀργάνου ἐπερατώθη περὶ τὰ τέλη τοῦ μηνὸς ἰουνίου τοῦ 1882, ὃ δὲ παναγιώτατος οἰκουμενικὸς πατριάρχης Ἰωακείμ ὁ Γ' μετὰ τινων ἀρχιερέων μετέβη εἰς τὸ ἐν Φαναρίῳ ἀγιοταφικὸν μετόχιον, ἐνθα ἀνέμενον τὴν Α. Θ. Π. οἱ ἐκ τῶν μελῶν τῆς μουσικῆς ἐπιτροπῆς ἀρχιμ. Γερμανὸς Ἀφρονίδης, Ἀνδρέας Σπαθάρης ὁ σοφὸς καθηγητὴς τῶν μαθηματικῶν ἐν τῇ πατριαρχικῇ Μ. τοῦ Γένους Σχολῇ καὶ Γεώργιος Βιολάκης πρωτοψάλτης τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ἐκεῖ δὲ ἐπὶ παρουσίᾳ τῆς Α. Θ. Π. καὶ τῶν συνοδικῶν ἀρχιερέων ὁ ἀρχιμ. Γερμανὸς Ἀφρονίδης ἐξετέλεσε διάφορα ἐκκλησιαστικὰ ἄσματα εἰς διαφόρους ἤχους ἐπὶ τοῦ ὀργάνου, ὅπερ ἀπέδοτο κατὰ τὴν Ἐκκλησιαστικῇν Ἀλήθειαν (ἔτ. Β', τεύχος ΑΖ' σ. 614) ἀκριβέστατα τὰ γένη καὶ τοὺς χρωματισμοὺς τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Ἐπὶ τούτοις ἡ Α. Θ. Π. ἐξέφρασε τὴν πατριαρχικὴν αὐτῆς εὐαρέσκειαν εἰς τὰ μέλη τῆς μουσικῆς ἐπιτροπῆς τὰ μετὰ ζήλου ἐργασθέντα εἰς κατασκευὴν τοῦ μουσικοῦ ὀργάνου.

1187) Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια. Ἔτος Η', ἀρ. 16 σ. 128—129.

1188) Ἔτος Η' ἀριθ. 17, 18, 19, 21.

συναδικῶς ἐπιτροπὴ ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ μουσικολόγου καὶ ἐν ἱεράρχαις ἐπιφανοῦς ἀγίου Μιτυλήνης Κωνσταντίνου Βαλιάδου ὅπως ἐξετάσῃ τὴν ἐνεστῶσαν κατάστασιν αὐτῆς. Αὕτη δὲ εἰς πέντε συνελθοῦσα συνεδριάσεις συνετέλεσε τὸ ἀνατεθὲν αὐτῇ ἔργον καὶ ὑπέβαλε τῇ Α. Θ. Π. καὶ τῇ ἱερᾷ Συνόδῳ τὴν ἔκθεσιν τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς, ἥτις καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ»¹¹⁸⁹. Ἐκ τῆς ἐκθέσεως μανθάνομεν ὅτι ἡ ἐπιτροπὴ ἐξετάσασα ἐν πρώτοις ἂν ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν μουσικὴ, ὡς ἐκτελεῖται σήμερον, διασώζῃ τὸν ἐκκλησιαστικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα, προήχθῃ εἰς τὸν καθορισμὸν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λεγομένου ὕφους, ὅτι τοῦτό ἐστιν ἡ ὀρθὴ καὶ ἀκριβὴς κατὰ τε ποιότητα καὶ ποσότητα ἀπαγγελία τῶν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας παραδεδεγμένων καὶ ἐγκεκριμένων ἐκκλησιαστικῶν ᾠσμάτων. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀπαγγελία προϋποτιθήσιν ἀκριβῆ γνῶσιν τοῦ ὅλου συστήματος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς τέχνης, καὶ μακρὰν ἐπ' αὐτῆς ἐξάσκησιν καὶ πειρὰν, εὐκόλως κατέληξεν ἡ ἐπιτροπὴ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ παρούσα κατάστασις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἔχῃ καλῶς, ἔνθεν μὲν διότι ἡ εὐκολία τῆς γνώσεως, ἣν συνεπήγαγεν ἡ ὑπὸ τῶν τριῶν αἰοδίων διδασκάλων τῆς μουσικῆς μεταρρύθμισις, παρήγαγεν ὥς μὴ ὠφελεν παρὰ τοῖς τὴν μουσικὴν διδασκομένοις τὴν ἀδιαφορίαν τῆς πολυχρονίου ἀσκήσεως καὶ μελέτης, καὶ οὕτως αὐτοὶ ἑαυτοὺς ἐστέρησαν τοῦ μεγάλου πλεονεκτήματος, ὅπερ ἐκτῶντο ἐπὶ εἰκοσιεπταετίαν διδασκόμενοι τὴν μουσικὴν τέχνην παρὰ διδασκάλους ἐπισήμους. ἐνῷ ἔδει ἵνα ἐπωφεληθῶσι τὴν ἄλλως ἀξιόλογον ταύτην εὐκολίαν καὶ ἐπιδοθῶσιν εἰς τὴν εὐρυτέραν μελέτην τῆς μουσικῆς. ἔνθεν δὲ διότι σχολὴ διαρκὴς οὐχ ὑπάρχει πρὸς παράδοσιν τῆς μουσικῆς εἰς τοὺς βουλομένους, καὶ οὕτως οἱ πλείους τῶν νῦν ἱεροφαιτῶν ἔμαθον ἑλλιπῶς τὴν μουσικὴν παρὰ τοῦ τυχόντος. Ἐντεῦθεν ἡ ἐπιτροπὴ συνήγαγεν ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν μουσικὴ παραμεληθεῖσα γέγονεν ἔρμαιον τῆς ἀγνοίας καὶ αὐθαϊρεσίας τῶν πλείστων· προέτεινε δὲ κατὰ πλειονοψηφίαν πρὸς θεραπείαν τῶν ἐλλείψεων καὶ διάσωσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς ἐν τῷ μέλλοντι, τὴν σύστασιν σχολῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς διδασκούσης ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐργασίας, ἣν ἐξεπόννησεν ἡ πρό τινων ἐτῶν συστάσα μουσικὴ ἐπιτροπὴ, καὶ τὴν ἀνασύστασιν τοῦ ἄλλοτε ὑπάρχαντος ἐνταῦθα καὶ ὅπως δῆποτε ἐπωφελῶς ἐργασθέντος Ἑλληνικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου¹¹⁹⁰ πρὸς διόρθωσιν δ' ἐν τῷ παρόντι τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ μουσι-

1189) ἔτος Η' ἀριθ. 15 σ. 119—121.

1190) Ὁ ἀειθρήνητος Ἡλίας Τανταλίδης γράφας ἀξιόλογον διατριβὴν «Περὶ

κοῦ χοροῦ προέτεινε κυρίως τὴν ἐκλογὴν ἱεροψαλτῶν συμφωνούντων πρὸς ἀλλήλους κατὰ τε τὴν ποιότητα τῆς φωνῆς καὶ τὴν τέχνην καὶ τὴν ἐκλογὴν κανοναρχῶν καὶ ἰσοκρατῶν τριῶν ἐκατέρωθεν, τακτικῶς καθ' ἐβδομάδα γυμναζομένων, τὸν ὁρισμὸν τῶν ψαλτέων μαθημάτων καὶ τὴν ἐπ' αὐτῶν γύμνασιν, τὴν πᾶσι τοῖς ἱεροψάλταις σύστασιν ἀκριβοῦς προφορᾶς, τὸν καθορισμὸν ἐκ τῶν προτέρων τῆς οἰκειάς εἰς ἕκαστον ἐκκλησιαστικὸν ἄσμα χρονικῆς ἀγωγῆς καὶ τοῦ ρυθμοῦ καὶ τῆς ἀντιγραφῆς αὐτοῦ κατὰ τομὴν ἐν τῇ διαρκείᾳ τῶν μελῶν, καὶ τὴν προσθήκην ἰδιαίτερας γραμμῆς, ἀναγραφούσης ἐν τῇ διαρκείᾳ τοῦ ψαλλομένου ἄσματος τὸ μέρος τῶν ἰσοκρατῶν. Ἡ ἐκθεσις αὕτη ἀναγνωσθεῖσα συνοδικῶς παρεπέμφθη εἰς τὸ Δ. Ε., Μ. Συμβούλιον ἵνα γένηται ἡ δέουσα σκέψις περὶ ἐξευρέσεως πόρων πρὸς συντήρησιν τῆς προτεινομένης μουσικῆς σχολῆς. Ὁρίσθη δὲ συνοδικῶς καὶ ἐφορία τῆς συσταθησομένης σχολῆς, ἥτις ἐργαζομένη ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ κεκτημένου καὶ μουσικᾶς γνώσεις μητροπολίτου Σιγανίου Ἀθανασίου, παρεσκεύασεν ἐσχάτως καὶ τὸν ἀρμόδιον διὰ τὴν σχολὴν Κανονισμόν. Ἡ σχολὴ ἄχρις ὥρας δὲν ἰδρῦθη.

Α' Μουσικὴ Σχολὴ τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως. Πλὴν τῆς Μ. Ἐκκλησίας καὶ ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας ἰδρύσεν δύο μουσικὰς σχολάς, ὧν ἡ μὲν Α' ἰδρῦθη ἐν Αἰγίνῃ, δι' ἐπισήμων Διαταγμάτων τοῦ κυβερνήτου Ἰωάννου Καποδιστρίου, δι' ὧν ὁρίζεται ἡ μισθοδοσία εἰς τὸν διδάσκοντα, διορίζεται δὲ καὶ τριμελὴς ἐπιτροπὴ πρὸς ἐπιτήρησιν. Ἄμα δὲ ἐξεδόθησαν καὶ προκηρύξεις, δι' ὧν προσεκαλοῦντο οἱ ἐπιθυμοῦντες νὰ σπουδάσωσιν τὴν μουσικὴν ἀμισθί. Διδάσκαλος τῆς ἐπὶ τινα ἔτη λειτουργησάσης σχολῆς ταύτης ὑπῆρξεν ὁ Γεώργιος Λέσβιος, μεταδούς τὸ σύστημα αὐτοῦ εἰς ἱκανοὺς τῶν ἐν Ἑλλάδι.

Β' Μουσικὴ Σχολὴ τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως. Ἰδρῦθη ἐν Ἀθήναις τῇ 26 ἰανουαρίου 1837 διὰ βασιλικοῦ διατάγματος τοῦ βασιλέως Ὁθωνος, εἰς τὴν διευθυντὴς διωρίσθη ὁ Ζαφείριος Ζαφειρόπουλος, προβιβασθεὶς μετὰ ταῦτα εἰς βαθμὸν καθηγητοῦ. Ταῦτοχρόνως ὁμῶς ἐδιδάσκετο ἐν τῷ Διδασκαλείῳ Ἀθηνῶν ἡ ἀρμο-

τῆς καθ' ἡμᾶς ἐλληνικῆς μουσικῆς, ἐκκλησιαστικῆς τε καὶ κοσμικῆς» (Εὐαγγελικὸς Κήρυξ, ἐν Ἀθήναις 1870. Περίοδος Β', ἔτος Β', ἀριθμ. 1 σ. 24—42) διετύπωσεν ἐν τέλει τὴν ἰδέαν περὶ ἰδρύσεως Ἐταιρίας Φιλομουσων, ἧς ὁ σκοπὸς καὶ ἡ ἐνέργεια εἰς II' ἄρθρα ἀναγράφεται. Ἐν τῷ Δ' ἄρθρῳ προτείνει τὴν ἰδρύσιν καὶ Ἑλληνικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου, ἔργον ἔχοντος παρεμφερές πρὸς τὸ ὑπὸ τῆς ἀνωτέρω ἐπιτροπῆς ὑποδεικνυόμενον.

νική μουσική ἀπὸ τοῦ 1834 ὡς μάθημα ὑποχρεωτικόν, ὑπό τινος Ἀβραμιάδου, τὸν ὁποῖον διεδέξατο ὁ Διγενῆς διδάξας μέχρι τῆς διαλύσεως τοῦ Διδασκαλείου, ἐξακολουθήσας δὲ νὰ διδάσκη κατόπιν καὶ ἐν τῷ Πολυτεχνείῳ, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος. Ἰδοὺ δὲ καὶ τὸ προμνημονευθὲν βασιλικὸν Διάταγμα, ὅπερ ὥδε παρατίθεμεν, ἵνα ἴδωσιν οἱ ἀναγνώσται ἡμῶν ὅποια εὐσέβη καὶ ἐθνικὰ αἰσθήματα διέτρεφεν ἡ Ἑλλὰς κατὰ τοὺς πρώτους τῆς αὐτονομίας αὐτῆς χρόνους καὶ ὅποσον τότε ἐπεθύμει τὴν καλλιέργειαν τῶν μουσικῶν γνώσεων ἐν τῷ ἔθνει καὶ τὴν τελειοποίησιν τῆς τόσον συντελούσης εἰς εὐσέβειαν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.

Δ Ι Α Τ Α Γ Μ Α

Περὶ συστάσεως σχολείου ψαλτικῆς¹¹⁹¹

ΟΘΩΝ

κλπ. κλπ. κλπ.

Εἰς τὰ διατάγματα περὶ στοιχειώδους καὶ ὑψηλῆς ἐκπαιδεύσεως ἐλάβομεν ἤδη τὴν ἀνήκουσαν πρόνοιαν καὶ περὶ ἀναπτύξεως τῶν μουσικῶν γνώσεων. Διὰ νὰ καταστήσωμεν ὅμως αὐτὰς γενικὰς, καὶ διὰ νὰ τελειοποιήσωμεν βαθμηδὸν τὴν ψαλτικὴν, ἥτις συνεργεῖ οὐσιωδῶς εἰς τὸν ἠθικὸν ἐξευγενισμόν τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἰς τὸν καλλωπισμὸν τοῦ βίου, μετὰ τὴν γνωμοδότησιν τῆς ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν γραμματείας, ἀπεφασίσαμεν καὶ διατάττομεν τ' ἀκόλουθα.

1. Συσταίνεται εἰς Ἀθήνας σχολεῖον ψαλτικῆς εἰς τὸ ὁποῖον ἐμποροῦν νὰ διδάσκωνται ἀνεξόδως ὅσοι ἔχουν κλίσιν εἰς τὴν ψαλτικὴν καὶ ἰδίως εἰς τὴν χορωδίαν.

2. Τὰ ἔξοδα τοῦ σχολείου τούτου τῆς ψαλτικῆς ἤτοι οἱ μισθοὶ τῶν διδασκάλων καὶ τὰ ἀναγκαῖα τῆς μουσικῆς θέλουν πληρῶνεσθαι παρὰ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ταμείου. Τὸ ἀναγκαῖον οἶκημα θέλει προσδιορισθῇ εἰς ἓν τῶν δημοσίων διδασκτικῶν καταστημάτων ἀνεξόδως.

3. Οἱ μαθηταὶ τοῦ σχολείου τῆς ψαλτικῆς εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ συμπράττωσιν ἀμισθί εἰς τοὺς γινομένους ψαλμοὺς εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ εἰς τὰς χορωδίας ἐν καιρῷ ἐθνικῶν ἑορτῶν.

4. Ἡ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως γραμματεία ἐπιφορτίζεται νὰ ἐνεργήσῃ τὴν σύστασιν ἐθνικῆς μουσικῆς ἐταιρίας πρὸς διάδοσιν μουσικῶν γνώσεων εἰς τὸ ἐσωτερικόν, καὶ ἐν ταύτῃ πρὸς βελτίωσιν τῆς εἰς εὐσέβειαν τόσον συντελούσης ἐκκλησιαστικῆς ψαλτικῆς, ὥστε νὰ ἀναγεννηθῇ πάλιν ὁ περὶ μουσικῆς ζήλος τῶν παλαιῶν ἐλλήνων.

Τὸ παρὸν Διάταγμα θέλει δημοσιευθῇ διὰ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως. Ἡ δὲ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν γραμματεία ἐπιφορτίζεται τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ.

Ἐν Ἀθήναις, τὴν 26 ἰανουαρίου (7 φεβρουαρίου) 1837.

Ἐν ὀνόματι καὶ κατ'ἰδιαιτέραν διαταγὴν τῆς Α. Α. Μ. τοῦ Βασιλέως

Τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον

Ὁ κόμης ΑΡΜΑΝΣΠΕΡ πρόεδρος, Ι. ΡΙΖΟΣ, ΣΜΑΛΤΣ, Δ. ΜΑΝΣΟΛΑΣ, Α. Γ. ΚΡΙΕΖΗΣ, Γ. ΛΑΣΣΑΝΗΣ.

Ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ Σχολὴ ἐν Σάμῳ. Τῷ 1884 ὁ τότε περινούστατος ἡγεμὼν τῆς Σάμου Κωστάκης Ἀδοσίδης πασᾶς προνοῶν ἀξιεπαίνως καὶ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, ἐξέδωκε Διάταγμα, δι' οὗ ὀρίζεται ἡ ἵδρυσις μουσικῆς σχολῆς, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν καὶ καθηγεσίαν τοῦ διαπρεποῦς γηραιοῦ μουσικοδιδασκάλου Γρηγορίου Κωνσταντᾶ. Τὸ Διάταγμα ἔχει οὕτω :

Δ Ι Α Τ Α Γ Μ Α

Ἀριθμ. 229.

Ἡμεῖς Κωρσιαντῖνος Ἀδοσίδης ἡγεμὼν τῆς Σάμου

Ἐπειδὴ ἡ διδασκαλία τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἐν τῇ νήσῳ, ἀπὸ πολλοῦ καιροῦ παραμεληθεῖσα, χρήζει τῆς δεούσης ἐκ μέρους τῆς διοικήσεως μερίμνης, εἰς τρόπον ὥστε ἡ γνῶσις αὐτῆς νὰ ἐπεκταθῇ καὶ νὰ παραχθῶσιν ἱκανοὶ μουσικοί, ὧν ἡ σπάνις κατέστη λίαν ἐπαισθητή.

Ἐπειδὴ, μικρᾶς δαπάνης διατιθεμένης ἐκ τοῦ περισσεύματος τῶν μοναστηριακῶν εἰσοδημάτων, εἶναι δυνατόν νὰ συστηθῇ ἐνταῦθα σχολὴ ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, καθόσον μάλιστα σώζεται ἔτι παρ' ἡμῖν ἱκανὸς μουσικοδιδάσκαλος καὶ λόγιος ἀνὴρ, ἥτοι ὁ κ. Γρηγόριος Κωνσταντᾶς, ὅστις δύναται τὴν σχολὴν ταύτην νὰ διευθύνῃ καὶ τὴν μουσικὴν εὐδοκίμως νὰ διδάξῃ ὑπὸ τε τὴν θεωρητικὴν καὶ τὴν πρακτικὴν ἔποψιν.

Διὰ ταῦτα ἀπεφασίσαμεν καὶ διατάσσομεν·

ΑΡΘΡΟΝ 1. Συνιστᾶται ἐν τῇ πόλει ταύτῃ σχολὴ ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, συντηρουμένη διὰ τινος μέρους ἐκ τοῦ περισσεύματος τῶν μοναστηριακῶν εἰσοδημάτων, εἰς ἣν δύναται νὰ μαθητεύσῃ πᾶς ὁ βουλόμενος καὶ νὰ διδασθῇ δωρεὰν τὴν μουσικὴν ταύτην.

ΑΡΘΡΟΝ 2. Ἡ σχολὴ αὕτη διαιρεθῆσεται εἰς τρεῖς τάξεις, ἡ Α' διὰ τοὺς ἀρχαρίους, ἡ Β' διὰ τοὺς ἔχοντας γνώσεις τινὰς μουσικῆς καὶ ἡ

Γ' διὰ τοὺς κάπως προωδευμένους, οἵτινες θέλουσι διδάσκεισθαι τὴν μουσικὴν κατὰ θεωρίαν ἅμα καὶ πράξιν.

ΑΡΘΡΟΝ 3. Διευθυντὴς τῆς σχολῆς διορίζεται ὁ κ. Γρηγόριος Κωνσταντᾶς ἐπὶ μηνιαίῳ μισθῷ γρ. 500, ὅστις μετὰ τοῦ ἐνοικίου τῆς σχολῆς θέλει καταβάλλεσθαι ἐκ τοῦ ταμείου τῶν μονῶν δι' ἐντάλματος τῆς ἐπιτροπῆς κατ' ἀναλογίαν πρὸς τοὺς πόρους ἐκάστης Μονῆς.

Τὸ Διάταγμα τόδε κοινοποιηθήτω διὰ τοῦ Ἡμετέρου διοικητικοῦ γραφείου καὶ ἐκτελεσθήτω προσηκόντως.

Ἐγένετο καὶ ἐξεδόθη ἐν Λιμένι Βαθῆος, τῇ 14 νοεμβρίου 1884

Κ. ΑΔΟΣΙΑΔΗΣ.

Μουσικὴ Σχολὴ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου. Ὁ ἀπὸ τοῦ 1880—1883 λειτουργήσας ἐν Γαλατᾷ Ἑλληνικὸς Μουσικὸς Σύλλογος ἵδρυσε τῷ 1882 καὶ Μουσικὴν Σχολήν, ἣτις εἶναι ἡ πρώτη ὑπὸ Μουσικοῦ Συλλόγου συστηθεῖσα. Ἰδοὺ δὲ τὰ κατὰ τὴν Σχολὴν ταύτην, ὧν ἡ ἀκρίβεια ἀδιαφιλονέικητος, ἅτε τοῦ γράφοντος Γενικοῦ Γραμματέως καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ Συλλόγου ἦτοι ἐπὶ ὅλην τετραετίαν χρηματίσαντος. Ὁ Σύλλογος ἔχων ὑπ' ὄψιν ὅτι πᾶσα ἐπιστήμη καὶ τέχνη διὰ σχολείων διατηρεῖται καὶ βαθμυδὸν προάγεται καὶ τελειοποιεῖται, βλέπων δὲ καὶ τὸ ἐθνικὸν σέμνωμα τῆς προγονικῆς εὐκλείας καὶ τῆς χριστιανικῆς ὀρθοδόξου μούσης τὸ ἐγκαλλώπισμα, τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν μουσικὴν, παραφθειρομένην καὶ διαστρεφομένην ὑπὸ τῆς ἀμαθείας καὶ ὀσημέραι φθίνουσας δι' ἔλλειψιν σχολῆς καὶ ἱκανῶν διδασκάλων, ἐν τῶν πρωτίστων αὐτοῦ μελημάτων ἡγήσατο καὶ τὴν ἵδρυσιν σχολῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἐν ᾗ οἱ ὅλως ἀρχαριοὶ καὶ ἀτελεῖς ἀρχὰς τῆς μουσικῆς ἔχοντες καὶ ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου καὶ σεμνοῦ τῆς ἐκκλησίας μέλους παρεκκλίναντες, νὰ διδάσκωνται ἀνεξόδως καὶ ἄνευ διδάκτρων τὴν μουσικὴν πρακτικῶς τε καὶ θεωρητικῶς, ὅπως οὕτω παύσῃ ἡ παρατηρουμένη ἀκοσμία ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἐξ ἧς γεννᾶται ἡ ἀνευλάβεια πρὸς τὰ θεῖα, ἐπανέλθῃ δὲ ἡ ὕμνωδία εἰς τὴν ἀρχαίαν σεμνότητα καὶ κατάνυξιν. Ὑπὸ τοῦ Συλλόγου ἀπαραίτητος ἐθεωρήθη ἡ διδασκαλία τοῦ τιμαλφεστάτου τούτου κειμηλίου τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν ἐκκλησίας καὶ εἰς τοὺς δημοδιδασκάλους, οἵτινες ἐν ταῖς ἐπαρχίαις συνήθως λαμβάνουσι μέρος εἰς τὰς ἐκκλησίας ὡς ἱεροψάλται. Πρὸς διοργάνωσιν τῆς σχολῆς συνετάχθη τὸ προσηκόν πρὲς γράμμα, ὁ Κανονισμὸς ὠρίσθη δὲ καὶ ἐφορία¹¹⁹². Ἐπειδὴ δὲ ἡ συν-

1192) Ἐφοροὶ ἐξελέγησαν οἱ ἐκ τῶν τότε συνοδικῶν ἀρχιερέων Ἐφέσου Ἀγαθάγγελος, Νικομηδείας Φιλόθεος, Νικαίας Διονύσιος, Ἀμασειας Σωφρόνιος

τήρησις τῆς σχολῆς ἀπῆται καὶ δαπάνας, ἐξεδόθη κατὰ Αὐγουστον τοῦ 1881 Λαχεῖον ἐκ γραμματίων πεντακοσίων συγκεείμενον, ὃν ἕκαστον ἐτιμᾶτο ἀντὶ ἐνὸς ἀργυροῦ μετζίτηέ. Ἡμεῖς δὲ ὀρισθέντες ὑπὸ τοῦ Συλλόγου νὰ διαχειρισθῶμεν τὰ τοῦ Λαχείου, ἀνελάβομεν μόνον νὰ διαθέσωμεν τὰ 500 γραμμάτια, τοῦθ' ὅπερ καὶ κατωρθώσαμεν¹¹⁹³. Οἱ ὁμογενεῖς, κληρικοὶ τε καὶ λαϊκοί, οἱ κηδόμενοι τῆς διασώσεως καὶ καθωράσεως τῆς μουσικῆς ἡμῶν, ἐπροθυμήθησαν ἀγοράζοντες γραμμάτια τοῦ Λαχείου νὰ συντελέσωσιν εἰς ἔργον οὕτως ἐθνωφελές. Ἡ ἐκκύβευσις τοῦ Λαχείου ἐγένετο τῇ 1 μαΐου 1883, οἱ δὲ κερδήσαντες ἀριθμοὶ ἐδημοσιεύθησαν διὰ τοῦ ἐγχωρίου τύπου¹¹⁹⁴. Τὸ Λαχεῖον ἐξεδόθη ὑπὸ τὴν ὑψηλὴν προστασίαν τοῦ ἐπιτίμου προέδρου τοῦ Συλλόγου Σπ. Μαυρογένους πασᾶ, ὅστις ὡς πύρινος στύλος καθωδήγει τὸ μουσοφιλὲς σωματεῖον πρὸς πραγμάτωσιν τοῦ ὑψηλοῦ αὐτοῦ σκοποῦ, ἐκ στερεᾶς πάντως πεποιθήσεως ὅτι πρόκειται περὶ ἐθνικοῦ κειμηλίου, ἀξίου πάσης ἐπιμελείας, σπουδῆς, στοργῆς καὶ θυσίας, συνεχίζων οὕτως ἐπιζήλως τὸ ἔνδοξον ἔργον τοῦ εὐγενοῦς ἐκείνου καὶ ἀριζήλου οἴκου, οὗτινος εὐθαλῆς καὶ καλλίγονος βλαστὸς τυγχάνει¹¹⁹⁵. Τῆς μουσικῆς σχολῆς ἀνώτατος προστάτης ἀνεκνήρυχθη ὁ

καὶ Μιτυλήνης Κωνσταντῖνος, οἵτινες δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐργασθῶσιν ὑπὲρ τοῦ Συλλόγου ἕνεκα τῶν βαρέων ὄντως συνοδικῶν καθηκόντων αὐτῶν.

1193) 'Οπόσον ἐξετιμήθησαν αἱ ἡμέτεραι πρὸς τοῦτο προσπάθειαι καταδείκνυται καὶ ἐκ τῶν γραφέντων μετὰ τὴν ἐκκύβευσιν τοῦ Λαχείου ἐν τῇ Βυζαντιδὶ ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ αὐτῆς ἐνδοξοτάτου Δ. Ξένη ἐφέντη, τοῦ καὶ προέδρου κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τοῦ Συλλόγου. 'Ιδοὺ τὸ σχετικὸν ἀρθρίδιον «Παρακαλούμεθα ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου ὅπως δημοσίᾳ θερμὰ ἐκφράσωμεν εὐχαριστήρια πρὸς τὸν φιλοπονώτατον πρόεδρον τῆς ἐπὶ τοῦ Λαχείου ἐπιτροπῆς κ. Γ. Ι. Παπαδόπουλον, τὸν ἀκαμάτως ἐργασθέντα ὅπως διαθέσῃ τὰ 500 γραμμάτια τοῦ Λαχείου, ὅπερ καὶ εὐχαρίστως πράττομεν, καθόσον μάλιστα ἐπὶ δεκάμηνον πρόεδρος τοῦ Συλλόγου διατελέσαντες, εἶδομεν ἰδίους ὄμμασι τοὺς μόχθους καὶ ἀγῶνας τοῦ ἐν λόγῳ κυρίου ὑπὲρ τοῦ σωματείου τούτου» (ἔτος ΚΗ', ἀριθ. 2718 μαΐου 6 τοῦ 1883).

1194) Νεολόγος ἀριθ. 4224, Ἀύγῃ 1164, Βυζαντις 2717, Ἀνατολὴ 3175.

1195) 'Ο Σπυρίδων Μαυρογένης ὁρμάται ἐξ ἀρχαίας καὶ διασώσεως οἰκογενείας τῶν Μοροζίνη, ἧς πλεῖστα μέλη διεκρίθησαν ὡς Δόγαι τῆς Ἑνετικῆς Δημοκρατίας καὶ ἦτις, συνεπεία φορᾶς τῶν πραγμάτων, ἐκπατρίσθησα, κατέφυγεν εἰς Πελοπόννησον καὶ εἶτα εἰς Μύκωνον. 'Ο πάππος του διορισθεὶς Ὁσποδάρης τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαυίας παρέσχε σπουδαίας ὑπηρεσίας τῇ Πύλῃ, καὶ πανταχοῦ τῶς ἐτιμήθη τότε ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου. 'Ο δὲ θεὸς του Ἰωάννης Μαυρογένης ὅστις ἀντεπροσώπευσεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον τὸν Σουλτάνον Μαχμουτ τὸν Β' παρὰ τῇ Βιενναίᾳ αὐλῇ, διαγνοὺς τὸν πρὸς τὴν ἐπιστήμην ἔρωτα τοῦ ἀνεψιοῦ του

τότε οίκουμενικός πατριάρχης Ἰωακείμ ὁ Γ', συνωδᾷ τῷ Κανονισμῷ, εἰδικὴ δὲ τριμελὴς πρεσβεία ἐπέδωκε τῇ Α. Θ. Π. κατὰ Σεπτέμβριον

παρέλαβεν αὐτὸν εἰς Βιέννην, ὅπου καὶ ἐνεγράφη ὡς φοιτητὴς τῆς ἱατρικῆς. Τῷ 1843, ὑποστὰς τὰς ἐξετάσεις, ἀνηγορεύθη ὁ Σπυρίδων Μαυρογένης διδάκτωρ τῆς ἱατρικῆς, ἣν ἐξήσκησεν ἐπὶ δύο εἰσέτι ἔτη ἐν τῷ γενικῷ νοσοκομείῳ, μεθ' ὃ ἐπανήλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου διὰ τῆς φιλίας καὶ προστασίας τοῦ Ριφαάτ πασᾶ, ὑπουργοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν, διωρίσθη ἱατρός ἐν τῷ νοσοκομείῳ τοῦ πυροβολικοῦ. Μετὰ δύο ἔτη ἀπεστάλη εἰς Ρωμυλίαν καὶ ὀλίγον κατόπιν, ἐπανελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν, διωρίσθη ἀρχίατρος τοῦ ἐν Χαλκηδόνι μεγάλου νοσοκομείου τῆς Αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς. Ἐπὶ διετίαν τηρήσας τὴν θέσιν ταύτην μετέβη εἰς Παρισίους ὅπου καὶ ἤκροάσατο τῶν διασημοτέρων καθηγητῶν τῆς ἱατρικῆς. Ἀλλ' ἔνεκα τῆς τότε ἐκραγείσης Φεβρουαρινῆς ἐπαναστάσεως ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, διορισθεὶς ἀρχίατρος ἐν τινὶ νοσοκομείῳ. Ἀκολουθῶς διωρίσθη καθηγητὴς τῆς ὑγιεινῆς ἐν τῇ Αὐτοκρατορικῇ Ἱατρικῇ Σχολῇ, εἶτα τῆς γενικῆς παθολογίας καὶ ἅμα τῇ εἰς Γαλλίαν ἐπανακάμψει τοῦ διασέμου Φωβέλ, τῆς ἐσωτερικῆς παθολογίας· τῷ αὐτῷ ἔτει διωρίσθη καὶ ἰδιαίτερος ἱατρός τοῦ Σουλτάνου Χαμίτ, τότε Αὐτοκρατορικοῦ πρίγκηπος. Ἀλλὰ μετὰ τριακονταετῇ εὐδόκιμον διδασκαλίαν ἠναγκάσθη ὁ Μαυρογένης νὰ ὑποβάλῃ τὴν παραίτησίν του, ἔνεκα διαφωνίας τινός, καὶ ν' ἀρκεσθῇ εἰς τὸ ἀξίωμα ἐπιτίμου καθηγητοῦ τῆς ἐσωτερικῆς παθολογίας.

Ὁ Σπυρίδων Μαυρογένης διεκρίθη καὶ ἐν τῇ τῶν γραμμάτων λατρείᾳ. Ἐγένετο εἰς τῶν ἰδρυτῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου καὶ τῆς Αὐτοκρατορικῆς Ἱατρικῆς Ἑταιρίας. Ὁ δὲ Σουλτάνος Ἀβδουλ Χαμίτ ἀνελθὼν ἐπὶ τὸν θρόνον, ἐπλήρωσεν εὐνοίας καὶ τιμῶν τὸν πιστὸν ἱατρὸν του, ἀπονείμας αὐτῷ τὸν τίτλον μουσίρου, ἥτοι στρατάρχου ὑπὸ πολιτικὴν ἐποψίν, γερουσιαστοῦ καὶ ὁμοτραπέζου. Διωρίσθη δὲ καὶ πρὸ δύο περίπου ἐτῶν γενικὸς ἐπιθεωρητὴς τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν νοσοκομείων, τῆς αὐτοκρατορικῆς ἱατρικῆς σχολῆς, καὶ ἴδρυσεν τὴν ἐφημερίδα τῶν νοσοκομείων, ἥς ἐστερεῖτο μέχρι τοῦδε ἡ Τουρκία, καὶ ἣτις δημοσιευομένη κατὰ δεκαπενθημερίαν τουρκιστὶ καὶ γαλλιστὶ μεγάλας ὠφελείας παρέχει εἰς τὴν διάδοσιν ἀνὰ τὴν Ἀνατολὴν τῶν προόδων τῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης. Τῇ πρωτοβουλίᾳ δὲ τοῦ Μαυρογένους ἀπεστάλη εἰς Παρισίους ἐπιτροπὴ διὰ νὰ μελετήσῃ τὴν παστέριον μέθοδον καὶ ἐφαρμόσῃ αὐτὴν καὶ ἐν Τουρίᾳ, ὅπερ καὶ ἐγένετο. Ὁ Σπυρίδων Μαυρογένης εἶναι τετιμημένος διὰ τῆς μεγάλης ταινίας τοῦ Ὀσμανιῆ καὶ Μετζητιῆ, τοῦ χρυσοῦ καὶ ἀργυροῦ μεταλλίου τοῦ Ἱμτιγιάζ, τῆς μεγάλης ταινίας τοῦ σιδηροῦ στέμματος τῆς Αὐστρίας, τῆς τοῦ Βάβα τῆς Σουηδίας, τῆς τοῦ Λέοντος καὶ Ἡλίου τῆς Περσίας, τῆς τοῦ πρίγκηπος Νικήτα τοῦ Μαυροβουνίου, τυγχάνει δὲ ταξιάρχης τοῦ Λεοπόλδου τοῦ Βελγίου καὶ ἱππότης τοῦ Παναγίου Τάφου κτλ. Ὁ Σπυρίδων Μαυρογένης εἶναι ἐπίτιμον καὶ ἀντεπιστέλλον μέλος διαφόρων σπουδαίων ἐταιριῶν, πολλὰς δὲ πραγματείας καὶ διατριβὰς ἐδημοσίευσεν κατὰ καιρούς.

Ὁ Μαυρογένης πασᾶς ὠνομάσθη ἐπὶ τιμὸς πρὸ εδρος τοῦ Ἑλληνικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου ἐν τακτικῇ συνεδριάσει τῇ 19 ἀπριλίου 1881, τὰ δὲ ἀρμόδια τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ ἔγγραφα μετὰ τοῦ περιχρύσου διπλώματος ἐπεδόθησαν αὐτῷ ὑπὸ εἰδικῆς πρεσβείας μεταβάσης ἐπὶ τούτῳ εἰς τὸ ἐν τοῖς σουλτα-

τοῦ 1881 τὰ ἀρμόδια τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ ἔγγραφα καὶ ὑπέβαλεν ὑπὸ τὴν ὑψηλὴν πατριαρχικὴν ἔγκρισιν τὸ πρόγραμμα τῆς σχο-

νικοῦς ἀνακτόροις τοῦ Γιλδίξ ἰδιαίτερον περίτερον αὐτοῦ, τῇ 28 ἀπριλίου, ἀποτελουμένης δὲ ὑπὸ τοῦ τακτικοῦ προέδρου Γ. Ραιδεστηνοῦ, καὶ τοῦ γράφοντος ταῦτα ὡς γενικοῦ γραμματέως. Ἡ Α. Ἐξοχότης οὐ μόνον εἰς τὴν ἐμὴν προσφώνησιν καταλλήλως ἀπήντησε καὶ ἀδροφρονέστατα ἐν γένει τὴν πρεσβείαν ὑπέδεξάτο, ἀλλὰ καὶ τὴν παρὰ πόδας ὑπὸ ἡμερ. 29 ἀπριλίου ὥραιαν ἐπιστολὴν ἀπέστειλε τῷ Συλλόγῳ. Ἰδοὺ ἡ ἐπιστολή :

«Μουσικώτατε ἄνερ καὶ κύριε Πρόεδρε.

Ἀπὸ τῶν χειρῶν ὑμῶν αὐτῶν τε, καὶ τοῦ ὀτρηροῦ ὑμετέρου γενικοῦ γραμματέως, τῶν τιμαλφῶν, τὸ χρυσαῖς ἀκτίσι λαμπραυγαῖς, ἀκτινοβολοῦν πολύτιμον Πτυχίον, τό, ἐμέ, τὸν ἐν τοῖς Μουσικοῖς δυστυχῶς Βαιωτόν, ἐπίτιμον τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου Πρόεδρον ὀνομάζον εὐγνωμόνως δεξάμενος, καὶ προφορικῶς ἡμῖν πάραυτα εὐχαριστήσας, οὐκ ὀκνῶ τε νῦν, κατὰ καθήκον, ἐς ἐπήκοον πάντων τῶν ἀξιοτίμων συνεταίρων, καὶ ἐγγράφως καὶ πανδήμως τόν, ἐπὶ τῇ ἐξόχῳ τιμῇ, ἐμοὶ τῷ ἀναξίῳ χορηγηθείσῃ, τιμῇ, δίκαιον τῆς ἐμῆς βοηθείας, εὐσεβάστως ἀποτίσαι φόρον. Δέξασθε δέ, κύριε Πρόεδρε, τὴν ἐπανειλημμένην ἔγγραφον διαβεβαίωσιν τῆς πρὸς ὑμᾶς ἐξαιρέτου μου ὑπολήψεως τοῦ ὅλως προθύμου ὑμετέρου θεράποντος.

Σ. Σ. Μαυρογένους».

Ὁ Μαυρογένης πασᾶς ἐνθέρμως εἰργάσθη ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου, προκαθήμενος πάντοτε τῶν συλλογικῶν ἐορτῶν καὶ ἄλλων ἐπισήμων τελετῶν, ὅτε καὶ διάφορα ἀπήγγειλε λογύδρια, σύντομα μὲν ἀλλὰ νευρώδη καὶ γλαφυρά, δημοσιευθέντα ἤδη, (ἐν τῷ Νεολόγῳ ἔτος ΙΕ' ἀριθ. 3639. φύλλ. 7) 19 μαΐου 1884, ἐν τῷ Ἀνατολικῷ Ἀστέρει ἔτος ΚΑ' περίοδος Β' 1882 ἀριθ. 20 σ. 152 καὶ ἐν τῷ Γραφικῷ Κόσμῳ, περιοδικῷ συγγράμματι, ἔτος Β' τεύχος ΜΗ' 1882 σ. 1510 — 1511), ἐν οἷς διὰ τῆς ἀρχαιωτέρας γλώσσης, ἣ τοσοῦτον καλῶς οἶδε χρῆσθαι, ἀνέπτυξε τὴν ἀνάγκην τῆς ἐξάρσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς. Ὁ Σύλλογος ἐξόχως τιμῶν τὸν ὑπὲρ τοῦ σωματείου ζῆλον τοῦ Μαυρογένους πασᾶ τῇ 12 Δεκεμβρίου 1882, ἡμέρᾳ τῆς ὀνομαστικῆς ἐορτῆς τῆς Α. Ἐξοχότητος ἐτέλεσε πρὸς τιμὴν αὐτοῦ πανηγυρικὴν λειτουργίαν ἐν τῷ κατὰ Γαλατᾶν ἱερῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Νικολάου, λειτουργούντων τριῶν ἀρχιερέων. Τὰ κατὰ τὴν τελετὴν ταύτην λεπτομερέστερον τῶν λοιπῶν ἐφημερίδων ἐδημοσίευσεν ἡ βυζαντινὴ Βυζαντίς εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 2678 φύλλον τῆς 14 δεκεμβρίου. Ἰδοὺ τὸ ἀρθροῖδιον «Προχθὲς Κυριακὴν, ἐτελέσθη μετὰ τῆς δυνατῆς ἐπισημότητος καὶ ἱεροπρεπείας ἐν τῷ κατὰ Γαλατᾶν ναῷ τοῦ ἁγ. Νικολάου ἡ προαγγελθεῖσα ὑπὸ τοῦ παρ' ἡμῖν Ἑλληνικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου ἀρχιερατικὴ λειτουργία ὑπὲρ τοῦ τὴν ἐπέτειον ὀνομαστικῆς ἐορτῆς ἄγοντος ἐπιτίμου προέδρου τοῦ Συλλόγου ἐξοχωτάτου κ. Σπυρίδωνος Μαυρογένους, ἀρχιάτρου καὶ ἰδιαίτερου ἱατροῦ τῆς Α. Α. Μ. τοῦ Σουλτάνου καὶ γερουσιαστοῦ, λειτουργούντος τοῦ ἐνταῦθα ἐπιτρόπου τοῦ Παναγίου Τάφου σεβασμιωτάτου μητροπολίτου Σκυθοπόλεως κ. Γερασίου μετὰ τῶν θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων Κίτρους κ. Ἰωαννικίου καὶ Παμφίλου κ. Σωφρονίου. Κατὰ τὴν λειτουργίαν ταύτην παρῆσαν καὶ ἡ Α. Ε. ὁ

λῆς¹¹⁹⁶. Ἡ τελετὴ τῆς ιδρύσεως τῆς σχολῆς ἐγένετο τῇ Τετάρτῃ τῆς Μεσοπεντηκοστῆς (21 ἀπριλίου τοῦ 1882) καθ' ἣν μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Μιτυλήνης Κωνσταντίνου Βαλιάδου τελεσθεῖσαν ἱερουργίαν καθηγιασθῇ ὑπὸ τοῦ ἰδίου τὸ ἐν Γαλατᾷ κατὰστημα τῆς σχολῆς, ἔνθα ὑπὸ τοῦ γράφοντος ταῦτα ἀπηγγέλη σύντομος αὐτοσχέδιος ἐναρκτήριος λόγος, σοφὸν δὲ προσφώνημα προσεφωνήθη ὑπὸ τοῦ προεξάρχοντος ἱεράρχου¹¹⁹⁷. Ἡ ἔναρξις τῶν μαθημάτων ἐγένετο τῇ

κ. Σ. Μαυρογένους μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ κ. Ἀλεξάνδρου, τὸ Προεδρεῖον τοῦ Συλλόγου, οἱ ἐπὶ τούτῳ προσκληθέντες ἀντιπρόσωποι τῶν διαφόρων τῆς βασιλευούσης σωματείων καὶ διάφορα ἐπίλεκτα τῆς κοινωνίας ἡμῶν μέλη. Μετὰ τὴν ἀπόλυσιν οἱ ἱεουργήσαντες ἱεράρχαι, ὁ ἀντιπρόεδρος τοῦ Συλλόγου κ. Θ. Γεωργιάδης ἱατρὸς καὶ ὁ γενικὸς γραμματεὺς κ. Γ. Ι. Παπαδόπουλος μετέβησαν εἰς τὸν ἐν Πέραν οἶκον τοῦ κ. Σ. Μαυρογένους, ἔνθα ἐνώπιον ἐπιλέκτων ὁμογενῶν καὶ μελῶν τινων τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἐκ μέρους τοῦ Συλλόγου ὁ κ. Γεωργιάδης προσεφώνησε τὰ εἰκότα, μετ' ὃ ἐγερθεὶς ὁ κ. Μαυρογένης ἐξέφρασεν ἐπανελημμένως τὴν εὐαρέσκειαν αὐτοῦ διὰ τὴν τιμὴν ἣν περιποιήσατο αὐτῷ ὁ Σύλλογος, τελέσας λειτουργίαν ὑπὲρ αὐτοῦ τε καὶ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ καὶ ἡγχαρίσθησε θερμῶς τοῖς ἱεουργήσασιν ἱεράρχαις, τῷ προσφωνήσαντι κ. Γεωργιάδῃ καὶ τῷ Γεν. Γραμματεῖ, οὗτινος ὑπερεξῆρε λίαν εὐφῆμως τὸν ὑπὲρ τοῦ Συλλόγου ζῆλον. Ἐν τέλει δὲ παρεκάλεσε τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ Συλλόγου ὅπως διαβιβάσωσι καὶ τοῖς ἄποσιν μέλεσιν ὅτι οὐ παύσεται κατὰ τὸ ἐνὸν ἐργαζόμενος ὑπὲρ τοῦ Συλλόγου, οὗτινος τὴν τακτικὴν πορείαν μετ' ἐνδιαφέροντος παρακολουθεῖ».

1196) Τὰ κατὰ τὴν παρουσίᾳ τῆς πρεσβείας εἰς τὸν φιλομουσικώτατον Πατριάρχην Ἰωακείμ τὸν Γ' ἡ Α ὁ γ ἡ περιέγραψεν ὧδε πως «Εἰδικὴ τριμελὴς ἐπιτροπὴ τοῦ Ἑλλήν. Μουσικοῦ Συλλόγου ἀπαρτιζομένη ἐκ τῶν κυρίων Γ. Ραιδεστηνοῦ πρ. πρωτοφάλτου, Γ. Ι. Παπαδοπούλου καὶ Δ. Κυψιώτου μεταβᾷσα εἰς τὰ πατριαρχεῖα ἐνεχείρισε τῇ Α. Θ. Π. τῷ οἰκουμένικῳ Πατριάρχῃ τὰ ἀρμόδια τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ ἔγγραφα ὡς ἀνωτάτου προστάτου τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς Σχολῆς τοῦ Συλλόγου, καταλλήλως προσφωνήσαντος ἐκ μέρους τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ ἐπιτίμου ρήτορος τοῦ Συλλόγου κ. Γ. Ι. Παπαδοπούλου. Ὁ οἰκουμένικος πατριάρχης πολλὰ καὶ καλὰ ὑπεσχέθη ὅτι ἐνεργήσει μετὰ τῶν μελῶν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ὑπὲρ τῆς σχολῆς, ἥς ἡ σύστασις, προσέθηκε, πόθος ἐστὶ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας» (ἔτος Β' ἀριθ. 348).

1197) Περί τῆς τελετῆς ταύτης ἐν ἐκτάσει ἔγραψαν αἱ ἐφημερίδες Ἀνατολικὸς Ἀσκήρ (ἔτος ΚΑ' ἀριθ. 30) καὶ Ἀνατολή (ἀριθμ. 2021) ἡ δὲ Βυζαντίς οὕτω περιέγραψε τὰ κατ' αὐτὴν «Κατὰ τὰ προαγγελθέντα, ἐτελέσθη προχθὲς ἡ ἐορτὴ τῆς καθιδρύσεως τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς Σχολῆς τοῦ παρ' ἡμῖν Μουσικοῦ Συλλόγου μετὰ τῆς δυνατῆς ἐπισημότητος. Μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τῆς λειτουργίας τῆς τελεσθείσης ὑπὸ τοῦ Σ. Μητροπολίτου Μιτυλήνης κ. Κωνσταντίνου ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Νικολάου ἐν Γαλατᾷ, προπορευομένου τοῦ ἱεουργήσαντος ἀρχιερέως, τοῦ ἐκ τῶν ἐπιτίμων μελῶν μητροπολίτου Νεοκαισαρείας κ. Ἱεροθέου, τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Παμ-

Κυριακῇ τοῦ Τυφλοῦ, ὠρίσθησαν δὲ ὡς ἡμέραι πρὸς διδασκαλίαν, ἡ Κυριακῇ, ἡ Τρίτῃ καὶ ἡ Πέμπτῃ. Καὶ τὸ μὲν πρακτικὸν μέρος ἐδίδαξαν ἐν τῇ σχολῇ ὁ σχολάρχης Γεώργιος Ραιδεστηνὸς καὶ ὁ μουσικολογίστατος Ἀλέξανδρος Βυζάντιος, τὸ θεωρητικὸν ὁ περὶ τὴν θεωρίαν τῆς μουσικῆς ἐντρίβης Μιχαὴλ Παυλίδης, ἡμεῖς δὲ τὴν ἱστορίαν καὶ φιλολογίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς καὶ τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἐν ταῖς λειτουργίαις καὶ ταῖς λοιπαῖς ἱεραῖς ἀκολουθίαις ψαλλομένων καὶ ἀναγινωσκομένων. Ἡ σχολὴ αὕτη μετὰ ὀλιγόμηνον μὲν πλὴν καρποφόρον λειτουργίαν διελύθη ἕνεκα ἐρίδων, αἵτινες ἀνεφύησαν μεταξὺ

φίλου κ. Σωφρονίου, τοῦ πρεσβυτερίου τῶν ἐν Γαλατᾷ ἐκκλησιῶν καὶ πλήθους ἄλλων κληρικῶν, μετέβησαν οἱ ἐκκλησιασθέντες μετὰ τῶν μελῶν τοῦ Συλλόγου ἐν τῷ καταστήματι τῆς Σχολῆς, ἔνθα ἐτελέσθη ὁ νενομισμένος ἀγιασμός, μνημονευθέντων καὶ αὐθις τῶν ἰδρυτῶν, εὐεργετῶν καὶ μελῶν τοῦ Συλλόγου, ὡς καὶ ἐν τῇ λειτουργίᾳ, μεθ' ὃν ἐψάλη ᾄσμα λαμπρὸν πρὸς τὸν θεῖον Δαμασκηνόν, ὑπὸ χοροῦ συγκροτούμενου ἐκ τῶν καθηγητῶν τῆς σχολῆς, χορηγούτος τοῦ σχολάρχου κ. Γ. Ραιδεστηνοῦ. Κωλυθέντος δὲ παραστῆναι ἐν τῇ τελετῇ ταύτῃ ἕνεκα ἐκτάκτου ἐργασίας τοῦ ἐπιτίμου προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. Σ. Μαυρογένους, προήδρευσε μὲν τῆς τελετῆς ὁ ἐπίτιμος ἀντιπρόεδρος τοῦ Συλλόγου ὁ καὶ ἀντιπρόσωπος τῆς Α. Θ. Π. τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου μητροπολίτης Μιτυλήνης κ. Κωνσταντῖνος, ὁ δὲ ἐπίτιμος ρήτωρ τοῦ Συλλόγου κ. Γεώργιος Παπαδόπουλος τῇ παρακλήσει τοῦ Προεδρείου διὰ τῆς διακρινούσης αὐτὸν στωμυλίας ἀπήγγειλε κατάλληλον τῇ ἡμέρᾳ λόγον. Ἀκολουθῶς ἐψάλη ὑπὸ τοῦ χοροῦ τὸ πρὸς τὸν οἰκουμενικὸν Πατριάρχην ἐμμελὲς ᾄσμα, μεθ' ὃ ἐγερεῖς ὁ προκαθήμενος ἐκ μέρους τοῦ Οἴκ. Πατριάρχου εὐπαίδευτος μητροπολίτης Μιτυλήνης ἐξέφρασε τὴν ἄκραν αὐτοῦ εὐαρέσκειαν πρὸς τὸν Σύλλογον ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ τοῦ ὡς ἐπιτίμου ἀντιπροέδρου τοῦ Συλλόγου, καὶ ἐπηύξατο τῷ Συλλόγῳ τὰ εἰκότα ἐκ μέρους αὐτοῦ τε, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου καὶ τῶν συνοδικῶν ἀρχιερέων πρὸς ἐπιτυχίαν καὶ εὐδῶσιν τοῦ ἐπιδιωκόμενου ὕψλους σκοποῦ τοῦ Συλλόγου, προσθέσας ἐν τῇ εὐγλώττῳ ταύτῃ προσλαλεῖν ὁ ἱεράρχης ὅτι ἐν μεγάλῳ βαθμῷ ἀνεκούφισε τὴν ὡς ἐκ τῆς ἀπουσίας τοῦ κ. Μαυρογένους θλίψιν τῶν παρεστῶτων ὁ αὐτοσχέδιος μὲν ἀλλὰ σπουδαῖος ὑπὸ πᾶσαν ἐποψὴν λόγος τοῦ ἑλλογίμου κ. Γ. Ι. Παπαδοπούλου. Μετὰ τὸν λόγον τοῦ ἀγίου Μιτυλήνης τὸν ζωηρῶς χειροκροτηθέντα, ἐγερεῖς ὁ κ. Παπαδόπουλος διερμηνεὺς ἐγένετο τῶν αἰσθημάτων τῆς ὀλομελείας τοῦ Συλλόγου πρὸς τὴν Μ. Ἐκκλησίαν, ἥτις μετ' ἐνδιαφέροντος παρακολουθεῖ τὴν τοῦ Συλλόγου πορείαν καὶ εὐλογεῖ ἐκάστοτε τὰς ἐννοφελεῖς αὐτοῦ πράξεις, ἰδίᾳ δὲ θερμὰ εὐχαριστήρια ἀπένειμε πρὸς τὸν ἅγιον Μιτυλήνης, τὸν ἀσμένως ἀποδεξάμενον τὴν τοῦ Συλλόγου πρόσκλησιν πρὸς ἐπιτέλεσιν τῆς λειτουργίας καὶ τῆς νενομισμένης τελετῆς τῆς καθαγιασέως τῆς σχολῆς, τὸν καὶ ἀγαθὰς ἐντυπώσεις παρασχόντα τῷ Συλλόγῳ, ἅτε ἐγκρατέστατον ὄντα μάλιστα τῆς ἱερᾶς μουσικῆς τέχνης καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως. Καὶ οὕτω ληξάσης τῆς λαμπρᾶς ταύτης τελετῆς, ἀπῆλθον ἅπαντες, κληρικοὶ τε καὶ λαϊκοί, ἀποκομίζοντες τὰς εὐαρεστοτέρας τῶν ἐντυπώσεων» (ἔτος ΚΖ' ἀριθ. 2611).

τοῦ σχολάρχου καὶ τοῦ Προεδρείου, ἐπενεγκοῦσαι ἀτυχῶς καὶ τὴν ἀπόσπασιν ἐκ τοῦ συλλογικοῦ σώματος τεσσάρων διαπρεπῶν μελῶν τοῦ Προεδρείου¹¹⁹⁸.

Μουσικὴ Σχολὴ τοῦ ἐν Κωνστ/πόλει Μουσικοῦ Συλλόγου «Ὁρφέως». Ἡ σχολὴ αὕτη εἶναι ἡ δευτέρα ὑπὸ Μουσικοῦ Συλλόγου ἰδρυμένη ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀριθμεῖ δὲ ὑπερπεντήκοντα σπουδαστὰς κληρικούς τε καὶ λαϊκούς, ὧν οἱ πλεῖστοι ἱεροψάλται τῶν ἐνοριῶν καὶ μαθηταὶ τῶν ἀνωτέρων τάξεων τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς. Ἐν αὐτῇ, ἀπὸ ἐνὸς ἤδη ἔτους εὐδοκιμώτατα λειτουργοῦσιν ἐν τῷ ἐν Φαναρίῳ κατεστήματι τοῦ Συλλόγου, ἐδίδαξαν ἀντὶ τοῦ ἀποβιώσαντος κατ' αὐγουστον τοῦ 1889 σχολάρχου Γ. Ῥαιδεστηνοῦ τοῦ ἄλλοτε πρωτοψάλτου τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ὁ λόγιος μουσικὸς καὶ πάνυ εὐμεθόδως διδάσκων τὴν ἱερὰν μουσικὴν Κωνσταντῖνος Φωκαεὺς καὶ ὁ γηραιὸς μουσικοδιδάσκαλος Π. Γ. Κηλτζανίδης.

Χάριν ἱστορικῆς ἀκριβείας σημειούμεθα ὅτι ἡ ἐναρκτήριος τελετὴ ἐπὶ τῇ καθιδρῦσει τῆς σχολῆς ταύτης ἐωρτάσθη πανηγυρικῶτατα τῇ Κυριακῇ τῆς Ὁρθοδοξίας (26 φεβρουαρίου 1889), ὅτε ὁ μὲν σχολάρχης Γεωργιος Ῥαιδεστηνὸς ἔψαλε μετὰ χοροῦ διάφορα ἡδύμολπα ᾠσματα, μετὰ δὲ τὸν ἐναρκτήριον τοῦ τότε ἐπιτίμου προέδρου Θεοδῶρου Γεωργιάδου ἱατροῦ λόγον, ἡ ἐμὴ λιτότης ἐξεφώνησεν, εὐγενόφρωνι προσκλήσει τοῦ ἐριτίμου προεδρείου, τὸν πανηγυρικὸν τῆς ἡμέρας, οὗ θέμα ἦν «Ἡ κατὰ τοὺς κάτω χρόνους καλλιέργεια τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς διὰ Μουσικῶν Σχολῶν καὶ Συλλόγων». Εἰς μελέτην προεστησάμεθα καὶ ἀνεπτύξαμεν τὸ περὶ τῶν Μουσικῶν Σχολῶν καὶ Συλλόγων θέμα ὅπως καταστήσωμεν γνωστοὺς τοὺς λό-

1198) Ἡμεῖς πρὸς τοὺς φίλους διακεκριμένους ἱεροψάλτας κυρίους Παναγιώτην Κηλτζανίδην, Ἀλέξανδρον Βυζάντιον, Πολυχρόνιον Παχειίδην καὶ Δημήτριον Κυφιώτην εὐλικρινῇ καὶ ἐγκάρδια ἀπενέμομεν εὐχαριστήρια, διότι καὶ ἐν τῇ συναφθείσῃ τότε δημοσιογραφικῇ πάλῃ (Πρβλ. Α ὑ γ ῆς ἀριθ. 912 τοῦ ἔτους 1882—Βυζαντίδος ἀριθ. 2630, Α ὑ γ ῆς 915, Ἀνατολικοῦ Ἀστέρος 39—Α ὑ γ ῆς ἀριθ. 922—Βυζαντίδος 2636, Α ὑ γ ῆς 927 καὶ Ἀνατολικοῦ Ἀστέρος 41) καί περ ἀντικείμενοι αὐτοῖς παρέστημεν, οὐχ' ἥττον ἐπειδὴ ἦσαν βέβαιοι, ὅτι ἐξ ὑψηλοτέρων λόγων ὁρμώμενοι συνετάχθημεν τῷ σχολάρχῃ μετ' εὐλαθείας πάντοτε καὶ εὐφῆμως ἐμνημόνευσαν τοῦ ὀνόματος ἡμῶν γράψαντες ἐν εὐλικρινεῖ ἐπὶ λέξει τάδε: π ρ ά γ μ α τ ι μ ε γ ά λ ω ς ἐ μ ό χ θ η σ ε ν ὁ κ. Παπαδόπουλος ὑ π έ ρ τ ε τ ο ῦ Συλλόγου καὶ τῆς Σχολῆς. Ἡ εὐλαθεὶς γλῶσσα τῆς μουσικῆς τετρακτύος μαρτυρεῖ ἱπποτικότητα χαρακτήρος, ἥτις χαρακτηρίζει τοὺς λογίους καὶ εὐ ἡ γ μ έ ν ο υ ς τῶν παρ' ἡμῖν ἱεροψαλτῶν.

γους τῆς προόδου καὶ τὰς ἀφορμὰς τῶν ναυαγίων αὐτῶν τῷ Συλλόγῳ Ὁρφεῖ, διότι ἡ ἱστορία ὑπαναίγει ὑπὸ τὰς ὄψεις τοῦ ἀνθρώπου τὸν πίνακα τῶν αἰώνων, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐνορῶνται σαφῶς τὰ τε καλὰ τῆς ἀρετῆς καὶ τὰ φευκτὰ τῆς κακίας. Καὶ ὥσπερ ὁ ναυτιλλόμενος προ- γινώσκων τοὺς κατὰ τὸν διάπλουν αὐτοῦ σκοπέλους ἀσφαλέστερον τὸ πέλαγος διαπλέει καὶ εἰς τὸν λιμένα ἀκινδύνως καταίρει, καὶ ὥσπερ ὁ ἀθλητὴς τὴν τοῦ ἀντιπάλου δύναμιν μανθάνων προσεκτικώτερος γί- νεται καὶ ἀρμοδιωτέραν καὶ ἀσφαλεστέραν ἵσταται στάσιν, οὕτω καὶ ὁ Σύλλογος προδιδασκόμενος ἐκ τῆς ἱστορίας τοὺς κυρίους λόγους τῆς ἀκμῆς τῶν Μουσικῶν Σχολῶν καὶ Συλλόγων καὶ τὰς αἰτίας τῆς δια- λύσεως αὐτῶν, ἐπιτυχέστερον τὸν σκοπὸν αὐτοῦ θὰ ἐπιδιώξῃ. Σχολαί τε καὶ Σύλλογοι ἤκμασαν ὅτε ζῆλος ἅγιος καὶ αὐταπαρνησίᾳ ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ καλοῦ διέλαμπον ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν πατέρων ἡμῶν· διελύοντο δὲ καὶ ἐναυάγουν ἢ ὅτε ὁ ἐγωϊσμός, ἡ ἀρχολιπαρία καὶ ἡ μικροφιλο- τιμία, τὰ τρομερὰ ταῦτα δηλητήρια, κατήρδευον τὰς καρδίας τῶν συγχροτούντων αὐτὰ ἀτόμων, ἢ ἐλλείπει πόρων ἢ διότι τὸ μέγεθος τοῦ ζητήματος ἦν ἀληθῶς πολλῷ ὑπέρτερον τῆς σχετικῆς ἀτελείας τῶν γνώσεων, ὅσας οἱ ἡμέτεροι μουσικοὶ εἶχον. Ἡ ὑπὸ τοῦ Συλλόγου Ὁρφέως καλλιέργεια τῆς μουσικῆς ἡμῶν εἶναι φαινόμενον λίαν τῇ ἀληθείᾳ παρήγορον διὰ τὸ μέλλον τῆς τανῦν νερωνικῶς σπαρσσομέ- νης θείας τέχνης· οὐδεὶς ἀμφιβάλλει ὅτι εἰς τὴν προκοπὴν παντὸς ἔθνους ἀναγκαισιτάτη εἶναι ἡ μόρφωσις τῆς νεολαίας, τῆς μελλούσης μετ' οὐ πολὺ ἐν' ἀντικαταστάσει τὴν παρερχομένην γενεὰν τῶν πρε- σβυτέρων. Ἡ εὐπαιδευτος λοιπὸν νεολαία τοῦ Φαναρίου ἀναγνωρίζουσα τὴν ἐθνικὴν καὶ θρησκευτικὴν αὐτῆς ἀξίαν, ἀνέλαβε νὰ καλλιεργήσῃ καὶ τὴν ἱερὰν τέχνην, ἣν οἱ πατέρες ἡμῶν ὑπὲρ πάντα ἄλλον λαὸν κατηύ- γασαν διὰ τῶν ἀκτίνων τοῦ φωτοβόλου καὶ θεοῦ αὐτῶν πνεύματος. Ἐπ' ἀνάγκης θεωροῦμεν ὅτι ἀπανταχοῦ ὅπου ὑπάρχουσιν ὁμογενεῖς, ἐκεῖ κατὰ μίμησιν τοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου Ὁρφέως διὰ μουσικῶν σχο- λῶν νὰ καλλιεργῇται ἡ πάτριος μουσικὴ, ἡ καθαγιασθεῖσα ὡς σύμμα- χος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἥς φωστῆρες ὑπέρλαμπροι ὑπῆρξαν οἱ φυλάξαντες πιστῶς τὸν κώδικα ἐκεῖνον, ὃν τὸ θῆμα τῆς Γολγοθᾶ διὰ τοῦ θεοῦ αὐτοῦ αἵματος ἐπεσφράγισεν. Ἐν Ἑλλάδι, ὡς γνωστὸν, με- ταξὺ τοσούτου ἀριθμοῦ θεοτήτων ἐγεννήθη καὶ ἡ Ἑλπίς· αὕτη δὲ καὶ μόνῃ ἀπομένει παρήγορος ἡμῖν, καὶ ἐν ἀπομεμακρυσμένῳ μέλλοντι ἐπιδεικνύει ἡμῖν ἀναθάλλουσαν τὴν ἱερὰν ταύτην τέχνην κατὰ τοὺς πόθους τοῦ ὀρθοφρονούντος καὶ ὅλως ἀφωσιωμένου εἰς τὰ πάτρια ὁμο- γενοῦς δημοσίου.

ΟΙ ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑΣ ΔΕΚΑΕΤΗΡΙΔΑΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΗΣΑΝΤΕΣ ΜΟΥΣΙΚΟΙ ΣΥΛΛΟΓΟΙ

Γνωστὸν ὅτι κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας ἡγέρθη ζωηρὰ ἀμιγ-
λα μεταξύ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ τῇ Δύσει ὁμογενῶν κοινοτήτων
πρὸς σύστασιν συλλόγων καὶ ἀδελφοτήτων, ὑφ' ὧν ἐκαλλιεργήθησαν ἡ
καὶ καλλιεργοῦνται τὰ πατρῷα κειμήλια καὶ ἰδίᾳ ἡ γλῶσσα καὶ ἡ
μουσική. Πρὸς καλλιέργειαν δὲ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς οὐ
μόνον αἱ μουσικαὶ σχολαὶ συνεβάλοντο τὰ μάλιστα, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐκ-
κλησιαστικοὶ μουσικοὶ σύλλογοι, οἵτινες θεωροῦνται οἱ ὀλυμπικοὶ
ἀγῶνες τοῦ ἑλληνικοῦ μουσικοῦ πνεύματος. Ἐν αὐτοῖς συνήρχοντο
μουσικοὶ τε καὶ φιλόμουσοι, ὧν οἱ μὲν ἡγωνίζοντο τὸν ὑπὲρ τῆς μου-
σικῆς ἀγῶνα, οἱ δὲ ἐμόρφουν ἑαυτοὺς μουσικῶς.

Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑκκλησιαστικὸς Μουσικὸς Σύλλογος. Ὁ πρῶτος ἀναφανείς Μουσικὸς Σύλλογος εἶναι ὁ ἐν
Κωνσταντινουπόλει κατ' ἀπρίλιον τοῦ 1863 συγκροτηθεὶς ἐκ μουσικο-
λόγων ὁμογενῶν καὶ ἐκ τῶν πρακτικῶν ἱεροψαλτῶν καὶ τῶν μουσικο-
διδασκάλων, καὶ σκοπὸν ὀρίσας τὴν μελέτην τῶν περὶ τὴν μουσικὴν,
ἱερὰν τε καὶ ἐξωτερικὴν, ἱστορικῶν καὶ θεωρητικῶν ζητημάτων. Τοῦ
Συλλόγου τούτου προέστη καὶ ὁ ἀγακλυτὸς καὶ τῶν πατρῶν ἔνθερ-
μος ζηλωτὴς ἀρχὼν Μέγας Λογοθέτης τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκ-
κλησίας Σταυράκης βέης Ἀριστάρχης, τῇ ἐπαινετῇ τοῦ ὁποῦ μερί-
μνη τρεῖς μουσικοὶ καὶ μέλη τακτικὰ τοῦ Συλλόγου οἱ κύριοι Γεώργιος
Βιολάκης, Ἰωάσαφ Ῥώσος καὶ Παναγιώτης Γ. Κηλτσανίδης ἔψαλλον
ἐν τῷ Συλλόγῳ τὰ ἐκδεδομένα ἀρχαῖα μουσουργήματα τῶν μουσι-
κοδιδασκάλων. Ὁ Σύλλογος οὗτος ἐξετάζων τὰ ἀρχαῖα μαθήματα τὰ
ἐν πρωτοτύπῳ εὗρισκόμενα καὶ σώζοντα τὸ ἀρχαῖον ὅφος καὶ μέλος,
καὶ ἐκ τούτων ὀδηγούμενος, ἀπεπειράθη νὰ ἐκκαθάρῃ τὰ μετὰ ταῦτα
καὶ τὰ ἔτι νεώτερα, καὶ οὕτω νὰ ἀποχωρήσῃ τὰ καθαρῶς ἐκκλησια-
στικὰ τῶν λεγομένων ἐξωτερικῶν. Ὁ πρωτογενὴς οὗτος Σύλλογος ἐξ-
έπνευσε πρὸ τοῦ 1870 ἕνεκα μικροφιλοτιμιῶν, ἐρίδων καὶ διχονοιῶν
τῶν μελῶν αὐτοῦ¹¹⁹⁹.

Ὁ ἐν Ἀθῆναις Ἑκκλ. Μουσικὸς Σύλλογος. Ὁ Β'. κατὰ
χρονολογικὴν σειρὰν Σύλλογος συνέστη ἐν Ἀθῆναις τῷ 1873 ὑπ' ἀνδρῶν

1199) Περὶ τοῦ πρωτογενοῦς Συλλόγου ἀναφέρει καὶ ὁ Μαυρογένης πασῶς ἐν
τῷ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Μουσικὴν Σύλλογον ἐκφωνηθέντι ἐναρκτηρίῳ λόγῳ του τῇ

ζηλωτῶν τῶν πατρίων, οἵτινες ἐπιθυμοῦντες ἐκ τῶν ἐνόντων νὰ θερα-
 πεύσωσι τὴν ἐν τῇ πόλει τῆς Παλλάδος οὐχὶ εὐάρεστον κατὰ-
 στασιν τῆς μουσικῆς, καὶ δημοσίας διαλέξεις συνεκρότησαν, καὶ Κα-
 νονισμὸν συνέταξαν ἐπιτῆδειον¹²⁰⁰, καὶ μουσικὰ μαθήματα καὶ ἐορ-
 τὰς ἐτέλεσαν ἀπὸ κοινοῦ, καὶ πραγματείας ἀνέγνωσαν περὶ διαφόρων
 θεμάτων τῆς μουσικῆς ἐπιστήμης. Ἄλλ' ὁ Σύλλογος οὗτος ὁ σπου-
 δαῖον ἔργον ἀναλαβὼν, καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς μουσικῆς δωρεὰν
 καὶ ἄνευ διδάκτρων ἐξακολουθήσας ἐπὶ τινὰ χρόνον, ἐπειδὴ οὐδεμίαν
 εὔρε τακτικὴν μηνιαίαν βοήθειαν καὶ ἀρωγὴν παρὰ τῶν ἀρμοδίων,
 ὥσπερ ἄλλοι Σύλλογοι, αἱ δὲ ἰδιωτικαὶ προσφοραὶ γενόμεναι δις ἢ τρίς
 ἤρξαντο ἀραιοῦμεναι καὶ ἐπὶ τέλους ἐξέλιπον, ἀφῆθη εἰς τὴν ἀνεπάρ-
 κειαν τῶν ἰδίων ἐκυτοῦ μελῶν. Τὰ τακτικὰ δὲ μέλη τοῦ Συλλόγου,
 οἱ ψάλλται τῶν ἐκκλησιῶν, ἄνθρωποι συνήθως σπουδασταί, μόλις ἀπο-
 ζῶντες ἐκ τοῦ γλίσχρου αὐτῶν μισθοῦ, οὐδὲν γενναῖον καὶ διαρκές
 ἠδυνήθησαν νὰ συνεισφέρωσιν ὅπως συντηρηθῇ σχολὴ ἐπαρκής. Ὅθεν
 ἀπεφάσισεν ὁ Σύλλογος τῷ 1880 νὰ ἀναφερθῇ δι' εἰδικῆς ἐπιτροπῆς
 πρὸς τὴν σεβαστὴν Βουλὴν τῶν Ἑλλήνων δι' ὑπομνήματος καὶ πα-
 ρακαλῆσιν αὐτὴν ὅπως εὐάρεστουμένη ἀναγράψῃ ἐν τῷ προϋπολογι-
 σμῷ τὴν ἀναγκαίαν δαπάνην ἵνα συστηθῇ καὶ συντηρηθῇ ἐν Ἀθήναις
 σχολὴ ἐπιστημονικὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, συμφῶνως πρὸς
 τὸ ἀπὸ 26 ἰανουαρίου 1837 βασιλικὸν Διάταγμα. Τὸ διάβημα ἀπέ-
 τυχε. Τοῦ συλλόγου τούτου πρόεδρος διετέλεσεν ὁ ἐν τοῖς μακαρι-
 στοῖς ἤδη ἀριθμούμενος διάσημος καθηγητῆς τῆς τε ἑλληνικῆς καὶ
 λατινικῆς φιλολογίας καὶ ἐν μουσικολόγοις εὐδόκιμος Παναγιώτης ὁ
 Κουπιτώρης. Ὁ Σύλλογος οὗτος ἐπὶ πολὺ ἀτυχῶς ἀπρακτῆσας, κατὰ
 τὰ τελευταῖα ἔτη ἀνασυνέστη καὶ εἰργάζετο καλῶς ὑπὸ τὴν ἔμφρονα
 προεδρείαν τοῦ ἀπὸ τῆς 20 ἰουλίου ὀδεύοντος ἔτους ἐν τοῖς μακαρι-
 στοῖς ἀριθμουμένου Κωνσταντίνου Σακελλαρίδου, ἐγκρατεστάτου τῆς
 μουσικῆς ἐν τε τῇ θεωρίᾳ καὶ τῇ πράξει. Καὶ ὁ Σύλλογος οὗτος δυσ-
 τυχῶς ἐπιθανάτιος ἤδη διατελεῖ. Εἶθε δὲ νὰ ἀναγεννηθῇ ὡς ὁ μυ-
 θολογούμενος ἐκεῖνος Φοῖνιξ ἐκ τῆς τέφρας αὐτοῦ ἐπωφελέστατα ἄλ-
 λως ὑπὲρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἐργασάμενος, συνολωθῇ δὲ καὶ
 συσσωματωθῇ ἐκ νέου καὶ σταδιοδρομήσῃ ἐμπεδοφρόνως καὶ ἐπὶ βά-
 σεων ἐδραιοτέρων καὶ μακρὰν ἐρίδων καὶ μικροφιλοτιμιῶν. Λέγεται

Τετάρτη τῆς Μεσοπεντηκοστῆς τοῦ 1881. Ὁ λόγος οὗτος ἐδημοσιεύθη εἰς τὸν
 Νεολόγον (ἀριθ. 3639).

1200) Κανονισμὸς τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου.
 Ἀθήνησι 1874. (περιέχει 16 σελίδας).

ὅτι τὸ πάλαι αἱ Μοῦσαι εἶχον συνοδίτας τὰς Χάριτας, ἤδη δὲ δυστυχῶς τὸν ἐγωϊσμόν, τὴν οἷσιν καὶ τὰς μικροφιλοτιμίας. Ἐντεῦθεν καὶ οἱ Μουσικοὶ Σύλλογοι δὲν εἶναι ὅμοιοι τῷ Ἑλικῶνι ἐκεῖνῳ τῷ Παρνασσῷ καὶ τῇ Πιερίᾳ, ἀλλ' ὅμοιοι μελάρῳ Κίρκης καὶ φάρῳ Πρωτέως καὶ παντὶ ἄλλῳ προσφυστέρῳ.

Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Μουσικὸς Σύλλογος¹²⁰¹. Τρίτος Μουσικὸς Σύλλογος ἀριθμεῖται ὁ τῷ 1880 ἱδρυθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τὸ ὄνομα *Ἑλληνικὸς Μουσικὸς Σύλλογος*, εἰς οὗ τὴν παγίωσιν, ὡς κοινῶς ὁμολογεῖται, εἴπερ τις καὶ ἄλλος συνετέλεσεν ὁ ἱστορῶν ταῦτα, καὶ πρὸς πρόοδον αὐτοῦ καὶ ἀκμὴν ἠγωνίσθη μεγάλως κατὰ τὴν τετραετῇ συλλογικὴν δρασίαν¹²⁰². Ἡ ἱδρυσις τοῦ σωματείου τούτου εἶναι ὁ καρπὸς καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν κατὰ τὴν 10 φεβρουαρίου¹²⁰³, καὶ 24 μαρτίου τοῦ

1201) Ἱστοροῦντες τὰ κατὰ τὸν Σύλλογον τοῦτον λυπούμεθα πολὺ διότι ἀναγκαζόμεθα τὸ ἀκριβὲς θηρεύοντες νὰ περιαιτολογῶμεν ἐν τισὶ καὶ αὐτέπαινον νὰ φιλοτεχνῶμεν.

1202) Εἰς τὴν περὶ τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συλλόγου δημοσιευθεῖσαν ἐν τῷ Γραφικῷ Κόσμῳ ("Ἔτος Β', τεύχος ΜΑ', 1881, σ. 1298) μακρὰν ἔχουσιν ἀναγινώσκωμεν τάδε «Παρά πάντων ὁμολογεῖται ὅτι ὁ Σύλλογος οὗτος ὀφείλει τὴν πρόοδον καὶ ἀκμὴν αὐτοῦ εἰς πολλὰ μέλη, ἰδίως δὲ εἰς τὸν ὑπὲρ τοῦ πατρῷου κειμηλίου, τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, εὐγενῆ ζῆλον τοῦ ἐκ τῶν ἱδρυτῶν κ. Γ. Ι. Παπαδόπουλου, οὗτινος ἐκτιμῶν καὶ ὁ Σύλλογος τοὺς κόπους οὓς καταβάλλει ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτοῦ καὶ βουλόμενος παρασχεῖν αὐτῷ ἐλάχιστον τεκμήριον τῆς πρὸς αὐτὸν ἰδιαζούσης εὐγνωμοσύνης καὶ ὑπολήψεως, ἀπένειμε πρὸ μικροῦ τὸν τιμητικὸν τίτλον τοῦ ἐπὶ τῷ ἱδρυτοῦ. Ταῖοι οὗτος δ' εὐγενὴς ζῆλος εἶναι ἀνώτερος παντὸς ἐπαίνου». Ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἀναγινώσκωμεν ("Ἔτος ΚΣΤ', ἀριθ. 2514) «Καθῆκον θεωροῦμεν ν' ἀπονεύωμεν τὸν προσήκοντα ἔπαινον εἰς τὸν Γενικὸν Γραμματέα τοῦ Συλλόγου κ. Παπαδόπουλον, ὅστις διὰ τῆς ἠθικῆς καὶ ὁλικῆς αὐτοῦ συνδρομῆς συνετέλεσεν εἰς τὴν ἱδρυσιν καὶ παγίωσιν τοῦ Συλλόγου». Καὶ ἐν τῷ Νεολόγῳ (ἔτος ΙΕ', ἀριθ. 3729) «Τὸν κ. Γ. Παπαδόπουλον, τὸν πολυειδῶς ὠφελήσαντα τὸν Σύλλογον». Καὶ εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 4118 φύλλον τῆς αὐτῆς ἐφημερίδος εὐρηγται ταῦτα «Περὶ τοῦ Γενικοῦ τοῦ Συλλόγου Γραμματέως κ. Γ. Ι. Παπαδόπουλου, οὗτινος δὲν ἔχει ὁ Σύλλογος ἢ νὰ ἐπαινέσῃ τὸν ἄοκνον ζῆλον, τὴν ἀπαράμιλλον ἀφοσίωσιν καὶ τὴν μετ' εἰλικρινοῦς εὐσυνειδησίας μεθ' ἡμέραν τε καὶ νύκτα ἐκπλήρωσιν τοῦ τόσο ἐργώδους ὅσον καὶ σπουδαίου καὶ χριστιανικοῦ τούτου ἔργου τοῦ συμφώνως πρὸς τὰ ἐπιβαλλόμενα αὐτῷ ὑπὸ τε τοῦ Κανονισμοῦ καὶ τῆς συνειδήσεως αὐτοῦ καθήκοντα κτλ». Καὶ ἄλλαχού ἐν τῇ αὐτῇ ἐφημερίδι (ἀριθ. 2442) «Ὁ κ. Παπαδόπουλος, ὅστις ἀπ' ἀρχῆς τῆς συστάσεως τοῦ σωματείου οὐκ ἐπαύσατο μετὰ παραδειγματικοῦ ζήλου ἐργαζόμενος ὑπὲρ τῆς προόδου αὐτοῦ».

1203) Ἰδε ἐφημερίδος Θράκης ἀριθ. 1788, 1789.

1880¹²⁰⁴ δύο διαλέξεών μου «Περὶ ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς» γενομένων ἐν τῷ καταστήματι τοῦ ἐν Πέραν Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου. Ὁ Σύλλογος συνεκροτήθη ἐκ μουσικολόγων καὶ ἱεροψαλτῶν, 40 ἐν συνόλῳ μελῶν¹²⁰⁵, σκοπὸς δὲ αὐτοῦ ὠρίσθη ἵνα θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς ἀναπτύξῃ καὶ καλλιεργήσῃ τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν μουσικὴν, ἐκκλησιαστικὴν τε καὶ ἐξωτερικὴν, μετὰ προσοχῆς καὶ ἐμβριθείας ἐξακριβώσῃ τὴν ἱστορίαν αὐτῆς ἀπὸ τῶν ἀρχαίων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, καὶ παραλληλίσῃ αὐτὴν πρὸς τὴν μουσικὴν ἄλλων ἐθνῶν. Ἐν γένει τὸ σωματεῖον τοῦτο ἀνέλαβε νὰ ἐκκαθάρῃ τὴν μουσικὴν ἡμῶν, ὥς ποτε ὁ Κοραῆς τὴν νεοελληνικὴν γλῶσσαν ἀπὸ τῶν παρεισφρησάντων ζενισμῶν, καὶ νὰ ἀναβιβάσῃ αὐτὴν εἰς τὸ καλλιτεχνικὸν ὕψος ἐξ οὗ κατέπεσεν. Ὁ Σύλλογος συνησθάνθη τὴν σπουδαιότητα καὶ σοβαρότητα τοῦ ἔργου, οὐπερ ἐπελήφθη, καὶ εὐθαρσῶς ἐχώρει φρονῶν ὅτι καὶ ἐὰν ἐλάχιστον μέρος τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ ἐπραγματουῖτο, τὸ ἀποτέλεσμα θὰ ἐθεωρεῖτο ἐθνικῆς εὐφημίας καὶ εὐγνωμοσύνης ἄξιον. Ἡθέλησεν ἀξιεπαίνως νὰ μιμηθῇ ἐν τῷ μουσικῷ ζητήματι τὸ παρὰδειγμα τοῦ εὐσεβοῦς ἐκείνου Αἰνείου, ὅστις κατὰ τὴν πυρπόλησιν τοῦ Ἰλίου οὐχὶ τὰ πάντα ἀλλὰ μόνον τὸν γηραιὸν Ἀγχισην καὶ τοὺς πατέριους θεοὺς ἠγωνίζετο νὰ σώσῃ. Ὁ Μουσικὸς οὗτος Σύλλογος ἀνέλαμψε πράγματι «ὡς νυμφίος ἐν τῷ μέσῳ τῆς νυκτός» καὶ εὗρεν ἀληθῶς γρηγοροῦντας μακαρίους δούλους καὶ ἔλαιον προσκομίζοντας διὰ τὰς λαμπάδας· παρ' οὐδενὸς ἐζήτει τὸ ἀδύνατον, τὸ οὐκ ἐπ' αὐτῷ, ἀλλὰ τὸ ἐπ' αὐτῷ.

Τὴν ἰδρύσιν τοῦ Συλλόγου εὐφροσύνως ἐχαίρετίσεν ἡ ἐγχώριος

1204) Θράκη ἀριθ. 1081. Βυζαντις 2388. Ἀνατολικὸς Ἀσὴρ 125. Ἀνατολή 2692, 2693.

1205) Τὰ ὀνόματα τῶν ἰδρυτῶν εὑρηνται ἀναγεγραμμένα εἰς τὸ τέλος τοῦ Κανονισμοῦ τοῦ Συλλόγου. Εἰσὶ δὲ ταῦτα: Γ. Ραιδεστηνὸς πρ. Πρωτοφάτης, Χ. Π. Κηλτσανίδης, Γ. Ι. Παπαδόπουλος, Ν. Ἰωαννίδης, Ἀλ. Γεωργιάδης, Νηλεὺς Καμαράδος, Δ. Γ. Κυφιώτης, Θ. Α. Παπαδόπουλος, Ἀλ. Βυζάντιος, Ἰω. Πάγκαλος, Ἀγ. Κυριαζίδης, Ἠλίας ἱεροδιάκονος, Χαρ. Γεωργίου, Γ. Πρωγάκης, Μ. Πογιατζόγλους, Α. Παλαμάρης, Γ. Νομικός, Ἰάκωβος ἱεροδιάκονος, Πολ. Παχειδης, Δημ. Κουκκουζέλης, Ἀλ. Νομισματῆδης, Β. Βελλιάδης, Ἰωάσαφ Ρῶσσοις ἱεροψάλτης, Δ. Πεταλλίδης, Σπ. Γεωργόπουλος, Ἰωάννης ἱεροδιάκονος, Ἰορδάνης Νικολάου, Ἀλ. Καραχιόζης, Δημ. Παπαδόπουλος, Π. Πετρίδης, Κ. Μαυρίδης, Ν. Ἀλφατζῆς, Κ. Χ. Δημητριάδης, Ἰω. Τζιρινίδης, Κωνστ. Φωκαεύς, Χρ. Πασχάλης, Β. Κυφιώτης, Ἰω. Κυφιώτης, Γ. Σαραντακλήσιώτης, Γ. Μακασταρίδης, Ἐμμ. Πίκος, Γ. Τιβέριος, Κ. Παπαδόπουλος, Κ. Ἀνανιάδης.

ἑλληνικὴ δημοσιογραφία¹²⁰⁶. ἀμέσως δὲ ὁ Κανονισμὸς τοῦ σωματείου συνετάχθη ὑπὸ τοῦ ἱστοροῦντος ταῦτα, δαπάναις δὲ τοῦ ἀξιοτίμου ὁμογενοῦς Γεωργίου Νομικοῦ ἐξετυπώθη, τὰ πολυτελῆ καὶ περίχρυσα διπλώματα δαπάναις τοῦ γράφοντος ταῦτα ἐξεδόθησαν καὶ τούτου ἕνεκα διὰ τοῦ τίτλου τοῦ *εὐεργέτου* ἀντετιμήθη¹²⁰⁷, ἡ φάλαγξ τῶν μελῶν ἠδρύνθη καὶ ἐντὸς ἐνιαυσίου χρονικοῦ διαστήματος τριακόσιοι ἐταῖροι ἐπίτιμοί τε καὶ τακτικοὶ ἦσαν ἐγγεγραμμένοι, τακτικῶς κατὰ Κυριακὴν ἡ ὁλομέλεια συνήρχετο, ὅτε καὶ ποικίλα μουσικὰ θέματα συνεζητοῦντο, διάφορα βυζαντινὰ μουσουργήματα ἐψάλλοντο ὑπὸ Γεωργίου τοῦ Ραιδεστηνοῦ ἄλλοτε προτοψάλτου τῆς Μ. Ἐκκλησίας¹²⁰⁸, καὶ ἄλλων, διάφοροι πραγματεῖαι πρωτότυποι ἀνεγινώσκοντο παρὰ διαφόρων μελῶν¹²⁰⁹, ἱκαναὶ δὲ καὶ παρ' ἡμῶν¹²¹⁰, ἐφ' ὧπερ καὶ ὁ τίτλος

1206) Νεολόγος ἀριθ. 3348, Θράκη 1838, Βυζαντις 2406, Ἀνατολικὸς Ἀστὴρ 132.

1207) Ἴδε Βυζαντίδος ἀρ. 2484, καὶ Ἀνατολικοῦ Ἀστέρος ἀρ. 18

1208) Ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Ραιδεστηνοῦ ἐπὶ τοῦ μαυροπίνακος καὶ ἐψάλησαν αἱ Καταβασαίαι τῆς Ὑπαπαντῆς, τοῦ Πάσχα καὶ ἄλλα λαμπρὰ ἐκκλησιαστικὰ μελουργήματα.

1209) Ὁ κ. Γ. Ραιδεστηνὸς ἀνέγνω τὰς ἐξῆς πραγματείας :

Περὶ ποιότητος καὶ ποσότητος τῶν χαρακτήρων τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.

Περὶ φθόγγων.

Περὶ τονιαίων διαστημάτων.

Περὶ συστημάτων τοῦ ὀκταχόρδου καὶ πενταχόρδου.

Περὶ τετραχόρδου ἢ τριφωνίας τῶν τριῶν γενῶν.

Περὶ φθορῶν τῶν τριῶν γενῶν.

Περὶ ἤχων.

Περὶ τῶν μαρτυριῶν τῶν γραφομένων πρὸ τῆς μελωδίας.

Ὁ κ. Παναγιώτης Κηλτζανίδης.

Περὶ τῆς δυνάμεως τῶν ἐν ἐκάστῃ ἡχῇ ὑπαρχόντων μέσων, διφώνων, τριφώνων καὶ τετραφώνων.

Περὶ τῶν μουσικῶν χαρακτήρων.

Ὁ κ. Ἀλέξανδρος Βυζάντιος.

Περὶ χρόνου καὶ χρονικῆς ἀγωγῆς.

1210) Τάδε τὰς ἐπιγραφὰς φέρουσιν κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν αἱ ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως ἄχρι τῆς διαλύσεως τοῦ Συλλόγου φιλοπονηθεῖσαι ὑπὸ τοῦ ἱστοροῦντος ταῦτα πραγματεῖαι, ὧν τινες ἀνεγνώσθησαν ἕνεκα τοῦ σχοινοτενοῦς αὐτῶν εἰς σειρὰν τακτικῶν ἢ ἐκτάκτων συνεδριάσεων :

Περὶ μουσικῆς ὑπὸ φιλοσοφικὴν ἐποψιν.

Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ὡς μουσικοφιλόσοφος ἐξεταζόμενος.

Περὶ τοῦ ὀργανικοῦ συστήματος τῆς φωνῆς καὶ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ φωνητικοῦ ἤχου.

τοῦ ἐπιτίμου ρήτορος τοῦ Συλλόγου ἐξ ἐπιεικειᾶς παμψηφεί ἐδόθη

Γραμματικά καὶ κριτικά περὶ τῶν λέξεων ψάλλω, ψαλμός, ψάλλης.

Περὶ τῆς καταπτώσεως τοῦ σεμνοπρεποῦς μουσικοῦ ὕφους τῆς Μ. Ἐκκλησίας κατὰ τοὺς κάτω χρόνους.

Μελέται ἐπὶ τῶν μουσικῶν χειρογράφων τῆς ἐν Φαναρίῳ ἀγιοταφίτικῆς βιβλιοθήκης.

Βίος καὶ μουσουργήματα Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη.

Ὁ Ἀκάθιστος ὕμνος ὑπὸ ἱστορικὴν καὶ καλολογικὴν ἔποψιν.

Περὶ τῶν χαρακτήρων τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἱστορικῶς.

Περὶ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς μελοποιίας.

Μελέται ἐπὶ τῶν τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς συγγραμμάτων τῶν σοφῶν εὐρωπαίων Κιρχέρου, Μαρτίνη, Βουρνέη, Γερβέρτου, Πρατέρου, Ρανδχαρδιγγέρου, Ἰωάννου Βαπτιστοῦ τοῦ Δόνη, Φραγκίσκου τοῦ Προβέδη, Βιλλωτοῦ καὶ Ἀλουῦσιου Νερίκη.

Περὶ τῆς Μουσικῆς καθ' Ὀμηρον.

Περὶ τῶν ἐπτά ἐλλήνων μουσικογράφων, Ἀριστοζένου, Εὐκλείδου, Νικομάχου τοῦ Γερασηνοῦ, Ἀλυπίου, Γαυδεντίου, Βαρχείου τοῦ Γέροντος καὶ Ἀριστείδου Κυντιλιανοῦ, καὶ μελέται ἐπὶ τῶν περὶ μουσικῆς σωζομένων συγγραμμάτων αὐτῶν.

Περὶ ὕμνογραφίας καὶ τῶν ἀπὸ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ μέχρι τῆς ἀλώσεως ἀχμασάντων ὕμνογράφων.

Ἀνάλυσις τοῦ περὶ Μουσικῆς λόγου τοῦ Πλουτάρχου.

Περὶ τῶν διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν μουσικῶν μελῶν.

Περὶ τῶν ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ᾠσμασι ρυθμῶν καὶ μέτρων.

Περὶ τῶν διαφόρων γραφικῶν τῆς μουσικῆς μεθόδων ἀπὸ τῶν ἀρχαίων ἐλλήνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων.

Περὶ τῶν παρερρησάντων ἐκ τῆ ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἔκτισμων.

Περὶ τῆς μουσικῆς τῶν Ἀραβοπερσῶν καὶ τῶν ἐν Ἀνατολῇ Ἰουδαίων.

Περὶ τῶν κορυφαίων ὕμνογράφων τῶν ἀπὸ τῆς ιδρύσεως τῆς ἐκκλησίας μέχρις Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ ἀχμασάντων.

Περὶ τῶν ἀρχαίων ὕμνων τῶν ἐν ταῖς ἱεραῖς ἀκολουθίαις ἄχρι σήμερον ψαλλομένων.

Περὶ τῆς δημοτικῆς τῶν Βυζαντινῶν μουσικῆς.

Περὶ τῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν πρωτοψαλτῶν τῆς Μ. Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἐκτοτε διαπρεφάντων καὶ διαπρεπόντων ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς μουσικῷ κόσμῳ μουσικοδιδασκάλων.

Περὶ ᾠδῆς καὶ χοροῦ καθ' Ὀμηρον.

Περὶ τῆς μουσικῆς χειρονομίας.

Ἡ ἀρχαία ὕμνολογία κατὰ Ἰουστίνον τὸν φιλόσοφον καὶ μάρτυρα, Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρεᾶ καὶ τὸν καρδιάλιον Pitra.

Ἡ παρὰ τοῖς ἀναχωρηταῖς ἀρχαία ἀπλὴ ὕμνωδία κατὰ Θεοδώρητον, Κασσιανὸν καὶ ἄλλους.

Αἱ κατὰ τῶν ψαλτῶν μομφαὶ τῶν πατέρων τοῦ Δ' αἰῶνος διὰ τὰς ἐν τῇ μουσικῇ τέχνῃ εἰσαχθείσας καταχρήσεις.

ἡμῖν μετ' ἐπισήμου διπλώματος κατὰ Αὐγούστον τοῦ 1881¹²¹¹. Ἐγκαίρως κατηρτίσθη ἡ Ἐκπαιδευτικὴ τοῦ Συλλόγου Ἐπιτροπὴ¹²¹² ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ἱεροψάλτου Ἰωάσαφ Ρώσσου, ἥτις ἤρξατο εἰδικῶς ἐργαζομένη πρὸς ἐξωράσιν τῆς μουσικῆς ἡμῶν ἐπὶ τῇ βάσει κανονισμοῦ καὶ προγράμματος, ὧν ἡ ἐκπόνησις ὀφείλεται τῇ ἐμῇ λιτότητι· ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη εἰργάσθη μετὰ ζήλου, τῇ δὲ 14 δεκεμβρίου τοῦ 1880 ἔτους, συνήλθε, προσκλήσει πατριαρχικῇ, ἐν τοῖς πατριαρχείοις μετὰ τοῦ προεδρείου, προκαθημένου τοῦ παναγιωτάτου Ἰωακείμ Γ' τοῦ ἀπὸ Θεσσαλονίκης, καὶ συμπαρακαθημένων τῶν παρ' ἡμῖν γνωστῶν μουσικολόγων Γερμανοῦ Ἀφθονίδου ἀρχιμανδρίτου, Ξενοφῶν-

Περὶ τῆς σεμνοπρεποῦς ψαλμωδίας.

Διατὶ οὐκ ἐπιτρέπεται ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ ἡ ὀργανικὴ μουσικὴ.

Χρησις δύο εἰδῶν μουσικῶν σημείων κατὰ τοὺς πρώτους τοῦ χριστιανισμοῦ αἰῶνας.

Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς κατὰ Σοῦδαν, Κωνσταντῖνον τὸν Ἀκροπολίτην καὶ Ἰωάννην τὸν Ἱεροσολύμων.

Μελέται ἐπὶ τῆς Ὀκτωήχου τοῦ Δαμασκηνοῦ.

Περὶ τῆς σημασίας τῶν Εἰρμῶν καὶ Τροπαρίων τῆς Ὀκτωήχου κατὰ Ἰωάννην τὸν Ζωναρᾶν.

Ἑρμηνεῖται καὶ διασαφές ἐπὶ τῶν τροπαρίων, ἰδιομέλων καὶ εὐχῶν τῶν εἰς τὸν Δαμασκηνὸν ἀποδιδόμενων.

Περὶ τῶν ὀκτῶ ἤχων καὶ μουσικῶν σημείων τῆς Ὀκτωήχου.

Μελέται ἐπὶ τῶν ᾠσματικῶν κανόνων τοῦ Δαμασκηνοῦ.

Οἱ ἐρμηνεύται τῶν εἰς τὰς Δεσποτικὰς καὶ Θεομητορικὰς ἐορτὰς Κανόνων τοῦ Δαμασκηνοῦ.

Μελέται ἐπὶ τῶν κατὰ τὰς ἐρεύνας τοῦ Μαΐου καὶ Ἀλλατίου Κανόνων τοῦ Δαμασκηνοῦ εἰς μνήμας προφητῶν, ἀποστόλων, ἱεραρχῶν, ὁσίων, μαρτύρων κλπ.

Μελέται ἐπὶ τῶν εἰς τὰς Ὁρας τοῦ Πάσχα Τροπαρίων, τῶν στιχηρῶν τῆς ἰκοιουθίας τοῦ Πάσχα καὶ τῆς ὅλης Διακαινησίμου ἐβδομάδος.

Περὶ τῶν νεκρωσίμων ἀντιφώνων καὶ στιχηρῶν τοῦ Δαμασκηνοῦ.

Κρίσεις ἐπὶ τῆς κατὰ Ἀλλάτιον Παρακλητικῆς τοῦ Δαμασκηνοῦ.

Περὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐπιθεωρηθέντος Ἱεροσολυμιτικοῦ Τυπικοῦ.

Περὶ τῶν ἐν τῇ Ὀκτωήχῳ στιχηρῶν τοῦ Ἀνατολίου.

Περὶ τῶν Ἀποστίχων Παύλου τοῦ Ἀμμορίου.

Περὶ τῶν Τριαδικῶν Κανόνων τοῦ Μητροφάνους.

Περὶ τῶν ἐωθινῶν Τροπαρίων Λέοντος τοῦ Σοφοῦ.

Περὶ τῶν ἐξαποστειλαρίων Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου.

1211) Ἴδε καὶ Νεολόγου ἀριθμ. 729, Βυζαντιδὸς ἀρ. 2545, καὶ Ἀνατολικοῦ Ἀστέρος 48.

1212) Πλὴν τοῦ προέδρου, μέλη τῆς ἐκπαιδευτικῆς ἐπιτροπῆς ἦσαν οἱ κύριοι Γ. Ραιδεσθηνός, Π. Κηλτζανίδης, Ν. Ἰωαννίδης, Ν. Καμαράδος, Α. Κυριαζίδης, Δημ. Κυφιώτης, Π. Γ. Παχείδης, Ἀλ. Γεωργιάδης καὶ ἐγώ.

τος Τριανταφυλλίδου, Δημητρίου Πασπαλλή και Ἀνδρέου Σπαθάρη, ὅτε και πολλαὶ ιδεαὶ ἀντηλλάχθησαν περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐξωραΐσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς. Ἐκ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Συλλόγου, τῇ προσλήψει καὶ ἄλλων μελῶν, κατήρτισεν ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία βραδύτερον τὴν ἐπιτροπὴν τὴν φιλοπόνως ἐργασθεῖσαν καὶ κατασκευάσασαν τὸ μουσικὸν ὄργανον *Ψαλτήριον*, περὶ οὗ ἔφθημεν εἰπόντες. Ἐκτοτε δὲ ἔπαυσεν ἡ ἐπιστημονικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ Συλλόγου ἐργαζομένη ὡς ἀπολέσασα τὰ σπουδαιότερα τῶν μελῶν αὐτῆς.

Γνωστὸν δὲ ὅτι ὡς ἔχουσι τὰ τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἐπειδὴ πᾶς ὁ βουλούμενος, ὁμογενὴς ἢ ἀλλογενὴς καὶ ἀλλοδόξος, ἐκμαθεῖν αὐτὴν καὶ τὸ γραφικὸν αὐτῆς σύστημα, εἶναι ὑπόχρεως νὰ διδαχθῇ πάντα τὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἡμῶν ἐν χρήσει μέλη καὶ τὰ ποικίλα μαθήματα τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν διὰ τὴν ἑλλειψιν βιβλίου εὐμεθόδως συντεταγμένου, ὁ Σύλλογος κατὰ τὴν ΠΝΘ' αὐτοῦ συνεδρίασιν μετὰ μακρὰν συζήτησιν ἀνέλαβε δι' εἰδικῆς ἐπταμελοῦς ἐπιτροπῆς¹²¹³ νὰ παρασκευάσῃ κατὰλληλον βιβλίον ἐξωτερικῶν μελῶν εὐμέθοδον, συντεταγμένον οὕτως ὥστε ὁ μὴ σκοπῶν νὰ χοροστατῇ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καὶ νὰ ἀναδειχθῇ ἐξ ἐπαγγέλματος ἱεροψάλτης, νὰ δύνηται νὰ ἐκμάθῃ τὴν καθ' ἡμᾶς μουσικὴν καὶ τὸ γραφικὸν αὐτῆς σύστημα διὰ μόνων τῶν ἐξωτερικῶν ἐθνικῶν μελῶν, καίτοι ὁ τοιοῦτος θὰ ἦναι οἰκοθεν ἱκανὸς νὰ ψάλλῃ ἔπειτα οἰονδήποτε θέλει ἐκκλησιαστικὸν μέλος.¹²¹⁴ Ἡ αὐτὴ ἐπιτροπὴ ἀνέλαβε νὰ τονίσῃ νέα ἐθνικά

1213) Τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς ταύτης ἦσαν οἱ κύριοι Γ. Παιδεστηνός, Π. Γ. Κηλτζανίδης, Ἀλεξ. Γεωργιάδης, Ἀλεξ. Νομισματίδης, Πολ. Παχειδης, Δ. Γ. Κυριώτης καὶ ὁ γράφων ταῦτα.

1214) Τὴν σύνταξιν παρομοίου ἔργου διὰ διαγωνίσματος ἀνέλαβε τῷ 1875 καὶ ὁ ἐν Ἀθήναις Ἐκκλησιαστικὸς Μουσικὸς Σύλλογος. Ὁ αὐτὸς Σύλλογος τὸν αὐτὸν διαγωνισμὸν ἐκ νέου προεκήρυξε βελτιώσας τοὺς ὅρους αὐτοῦ ἱκανῶς καὶ νέαν παρασχὼν προθεσμίαν.

Ἰδοὺ οἱ ὅροι.

1) Τὸ βιβλίον θέλει περιλαμβάνει πᾶσαν τὴν ἐξωτερικὴν μουσικὴν, τεταγμένην κατὰ τοὺς ὁκτῶ ἤχους καὶ διηρημένην εἰς ὁκτῶ τμήματα.

2) Ἐκαστον τμῆμα ἀρχεῖται ἀπὸ τῆς κλίμακος τοῦ οἰκείου ἤχου καὶ τῆς παραλλαγῆς αὐτοῦ, εἴτα τάσσονται αἱ ἀπλούστεραι φράσεις καὶ περικοπαί, ἄσματα εὐκόλα, καὶ κατὰ μικρὸν προβαίνει εἰς τὰ συνθετώτερα καὶ δυσκολώτερα.

3) Τὴν ὕλην ἐκάστου τμήματος ἀποτελοῦσιν ἐν γένει τὰ ἐξωτερικὰ ἐθνικὰ μέλη, οἷον ἄσματα δημοτικά, ἄσματα χορῶν, ὕμνοι, ἐγκώμια, θρηνοὶ, μυρολόγια, ἄσματα εὐρωπαϊκά, τουρκικὰ καὶ ποικίλα ἐρανίσματα.

Γ. Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ — ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΚΚΛ. ΜΟΥΣΙΚΗΣ.

ἄσματα καὶ ὧδας διὰ τὸν λαὸν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μελῶν τῆς ἐθνικῆς

4) Ἐν οἷς ἤχοις αἱ παραλλαγαὶ ἐλλείπουσιν, ἀνάγκη νὰ συντεθῶσι νῦν τὸ πρῶτον κατὰ τὴν φύσιν καὶ τοὺς κυριεύοντας ἐν ἐκάστῳ ἤχῳ συγγενεῖς φθόγους πρὸς ἀνάδειξιν ὅσον οἶόν τε γνησιωτέραν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἤχου ἐκείνου.

5) Πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἀπαιτουμένων ἐν ἐκάστῳ τμήματι μαθημάτων δύναται καὶ ἐκ δεδημοσιευμένων νὰ ἐρανισθῇ, καὶ τὰ εἰσέτι ἄγραφα, φερόμενα δ' ἐν τῷ στόματι τοῦ ἔθνους ἄσματα, συγγράφας νὰ καταχωρήσῃ καὶ νέα νὰ συνθέσῃ καὶ μελοποιήσῃ.

6) Οἱ παραλλάσσοντες τρόποι ἤχου τινὸς εἴτε κατὰ βάσιν, εἴτε κατὰ σύστημα, εἴτε κατὰ φθορὰν ἐπ' ἄλλης βάσεως, τάσσονται ὡς ἴδια κεφάλαια ἐν τῷ τμήματι τοῦ οἰκείου ἤχου, οἷον ἐν τῷ Δ' ἤχῳ καὶ τὰ ἀπὸ τοῦ Βου ἐν τῷ Βαρεῖ καὶ τὰ ἀπὸ τοῦ Ζω, κτλ.

7) Ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ βιβλίου δύναται νὰ προσθέσῃ καὶ βραχεῖάν τινα εἰσαγωγὴν εἴτε εἰς τὴν φύσιν καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν συλλεγέντων, εἴτε εἰς τὸ εἶδος τῶν συντεθέντων καὶ μελοποιηθέντων ἀφορᾷ αὕτη, εἴτε οἷα δὴποτε ἄλλας ἀναγκαίας πληροφορίας ἐπιπροστίθῃσιν.

8) Τὸ βιβλίον τυπούμενον πρέπει νὰ πληροῖ 16—20 τυπογραφικὰ φύλλα.

9) Πᾶς εἰδήμων τοῦ καθ' ἡμᾶς ἐλληνικοῦ ἢ βυζαντινοῦ συστήματος μουσικὸς εἶναι δεκτὸς ὡς συγγραφεὺς εἰς τὸν διαγωνισμόν.

10) Οἱ διαγωνισθησόμενοι ὀφείλουσι νὰ πέμψωσι πρὸς τὸν Πρόεδρον τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου τὰ χειρόγραφα αὐτῶν μέχρι τῆς 1 Αὐγούστου 1881, καλῶς ἐσφραγισμένα καὶ ἐπὶ συστάσει ἢ ἀποδείξει διὰ τὸ ἀσφαλές. Οὐδεμία δὲ οὐδαμοῦ ὑπογραφή ἢ ἄλλη τις δήλωσις θὰ ὑποδεικνύῃ τίς ἐστὶν ὁ συγγραφεὺς, ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ χειρογράφου ἐν φακέλλῳ, καλῶς ἐσφραγισμένῳ, ἐγκλείει ὁ συγγραφεὺς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἐπιγράφει ἔξωθεν τοῦ φακέλλου ρητόν τι στίχον τινὰ καὶ τὸ αὐτὸ προσγράφει καὶ ἐν τῇ πρώτῃ σελίδι τοῦ χειρογράφου διὰ τὴν ταυτότητα.

11) Τὸ ἄθλον ἔσται χιλιόδραχμον, ἥτοι δραχμαὶ παλαιαὶ 1120.

12) Τὰ χειρόγραφα δὲν ἐπιστρέφονται εἰς τοὺς συγγραφεῖς, ἀλλὰ κατατίθενται εἰς τὸ ἀρχεῖον τοῦ Συλλόγου.

13) Τοῦ βραβευθησομένου συγγράμματος ὁ συγγραφεὺς ὅταν ἐκτυπώσῃ αὐτό, ὀφείλει νὰ προσφέρῃ ἑκατὸν ἀντίτυπα δωρεάν τῷ Συλλόγῳ.

14) Ἡ κρίσις γενήσεται τῇ πρώτῃ Κυριακῇ μετὰ τὴν 4 Δεκεμβρίου 1881, ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ὑπὸ ἀγωνοδίκου ἐπιτροπῆς ἐπὶ τούτῳ ἐκλελεγμένης ὑπὸ τοῦ Συλλόγου.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 16 μαΐου 1880.

Η ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Ὁ Πρόεδρος
Π. ΚΟΥΠΙΤΩΡΗΣ

Τὰ μέλη
ΕΜΜ. ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ
ΑΘ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΑΔΗΣ
ΙΩ. Θ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΑΔΗΣ
ΝΙΚ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ

ἡμῶν μουσικῆς καὶ πρὸς χρῆσιν τῶν ἐν τοῖς σχολείοις παιδῶν. Προσέτι ἐνεκρίθη παμψηφεί ὑπὸ τῆς ὀλομελείας ὅπως ὁ ἱστορῶν ταῦτα μεταβῇ εἰς τὴν παράλιον κώμην τῆς Βιθυνίας, Ρύσιον (Ἀρετσούν), εἰς τὴν νῆσον Πάτμον καὶ εἰς Ἁγίον Ὅρος πρὸς μελέτην τῶν διασῳζομένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν ρηθέντων μερῶν μουσικῶν ἀνεκδότων χειρογράφων καὶ πρὸς κατὰστροφῇ καταλόγου ἀκριβοῦς, τῶν ἐν αὐταῖς ὑπαρχόντων μουσικῶν βιβλίων¹²¹⁵. Ἄλλ' ἡ ἐπελθοῦσα χαλάρωσις ἐν τῷ σωματείῳ ἐματῶσεν ἀτυχῶς τὰς ρηθείσας ἀξιολόγους καὶ ἐθνωφελεῖς ἄλλως ἀποφάσεις.

Ὁ Σύλλογος ἐπιθυμῶν ὅπως διευκολυνθῇ τὸ ἔργον τῆς τότε μελετωμένης πρὸς Ἱδρυσιν Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς αὐτοῦ Σχολῆς ἔγνω κατὰ φεβρουάριον τοῦ 1882 νὰ τᾶξῃ καὶ ἐπόπτην ἐπὶ τῶν ψαλλόντων ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῆς πόλεως ἡμῶν, ὅστις κατ' ἀξίαν νὰ διαρίσῃ τοὺς παρ' ἡμῖν ἱεροψάλτας εἰς τρεῖς τάξεις, ὅπως τινὲς μὲν τῶν ἐκ τῆς πρώτης τάξεως χρησιμεύσωσι, τῇ ἐγκρίσει καὶ ἐπιδοκιμασίᾳ τοῦ Συλλόγου καὶ τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ὡς καθηγῆται τῆς Μ. Σχολῆς, οἱ τῆς τρίτης ὑποχρεωθῶσιν ὑπὸ τῶν πατριαρχείων νὰ φοιτῶσιν εἰς τὴν σχολὴν πρὸς τελειοποίησιν τῶν μουσικῶν αὐτῶν γνώσεων, οἱ δὲ τῆς δευτέρας μετὰ τῶν ἱεροψαλτῶν τῆς πρώτης τάξεως νὰ ψάλλωσι κατὰ χοροστασίας πρὸς σχηματισμὸν τοῦ ὁμοιομόρφου ἐν τῷ ψάλλειν. Τὸ ἐντιμὸν μὲν πλὴν καὶ δυσχερὲς λειτούργημα τοῦ ἐπόπτου ἀνετέθη παμψηφεί εἰς ἡμᾶς.¹²¹⁶ Τὰς παρατηρουμένας δὲ ἐλλείψεις τῶν παρ' ἡμῖν μουσικῶν χορῶν, ἅς ἄλλοτε ὑπέδειξεν ὑπὸ ἄλλην ἔποψιν καὶ ὁ μακαρίτης Ἰωάννης Ραπτάρης ἐν ἰδίῳ συγγράμματι,¹²¹⁷ ἀνεγράψαμεν τότε λεπτομερέστατα ἐν τῇ *Βυζαντίδι*.¹²¹⁸

Τρεῖς μεγαλοπρεπεῖς ἑορταὶ ἐτελέσθησαν ὑπὸ τοῦ Συλλόγου κατὰ τὸ διάστημα τῆς τετραετοῦς λειτουργίας αὐτοῦ. Καὶ ἡ μὲν Α' τῇ 6 μαΐου τοῦ 1881 ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῆς Μεσοπεντηκοστῆς, ὅτε προκαθη-

1215) Πρβλ. Νεολόγου ἀριθ. 3771, Βυζαντίδος 2559, Ἀνατολικοῦ Ἀστέρος 5.

1216) Τὰς λεπτομερείας ὅρα ἐν τῇ Βυζαντίδι (ἔτος ΚΣΤ'. ἀρ. 2593) καὶ τῷ Ἀνατολικῷ Ἀστέρι (ἔτος ΚΑ' ἀριθ. 19).

1217) Πρβλ. Πικρὰ ἡ ἀλήθεια, ἥ ἡ κατ' ἀντίθεσιν τῆς ὁσημέραι ἐν τοῖς ἱεροῖς ναοῖς αὐξανομένης ἐξωτερικῆς πολυτελείας καὶ μεγαλοπρεπείας, ἐλάττωσις τοῦ θεοῦ ἐσωτερικοῦ διακόσμου, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1860 σ. 17—20.

1218) ἔτος ΚΣΤ' ἀριθ. 2593, 2598, 2600, 2602, 2603, 2606, 2607, 2608, 2610, 2613, 2617, 2618, 2626, 2629, 2630, 2631, 2632, 2635, 2636, 2646, 2649, 2650.

μένου τῆς εὐσήμεου τελετῆς τοῦ ἐπισκόπου Μυρέων (εἶτα Χίου, κατόπιν μητροπολίτου Ἰκονίου ἀποθανόντος) Ἀμβροσίου, καὶ ἄσματα διάφορα ἐψάλησαν χορορχοῦντος τοῦ Γ. Ραιδεστηνοῦ, λόγοι δὲ ἐξεφωνήθησαν ὑπὸ τοῦ ἐπιτίμου προέδρου Σπυρίδωνος Μαυρογένους πασᾶ, ὑπ' ἐμοῦ, ὑπὸ τοῦ μουσικολόγου Ἀνδρέου Βάτη, καὶ προσλαλιὰ συγχαρητήριος ὑπὸ τοῦ ἐπιτίμου μέλους ἀρχιεπισκόπου Φιλαδελφείας (τανῦν πατριάρχου Ἀντιοχείας) Γερασίμου¹²¹⁹. Τὴν Β' πανηγυριν ἐτέλεσεν ὁ Σύλλογος τῇ 4 δεκεμβρίου 1881, ἐπὶ τῇ μνήμῃ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, καθ' ἣν, μετὰ τὰ ψαλέντα ἄσματα ὁ ἐπίτιμος πρόεδρος Μαυρογένης πασᾶς ἀπήγγειλε τὸν ἐναρκτήριον¹²²⁰, ὑπ' ἐμοῦ ἐξεφωνήθη ὁ πανηγυρικός τῆς ἡμέρας¹²²¹, ὁ μητροπολίτης Μιτυλήνης ὠμίλησεν ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας¹²²², ἀντιπροσωπευομένης ὑπὸ τριῶν ἱεραρχῶν τοῦ Ἀμασειᾶς Σωφρονίου, τοῦ Μιτυλήνης καὶ τοῦ Χίου Ἀμβροσίου, καὶ ὁ δημοσιογράφος Θωμᾶς Πασχίδης εἶπεν ὀλίγα τινὰ ἐκ μέρους τῶν παρευστώτων. Ἡ Γ' δὲ πανηγυρις ἐγένετο ἐπὶ τῇ ἐγκαινίσει τῆς μουσικῆς σχολῆς τοῦ Συλλόγου, περὶ ἧς ἔφθηνεν εἰπόντες τὰ δέοντα. Ὁ Σύλλογος ἐν τῇ τετραετεί δράσει του ἐθρήνησε τὸν θάνατον δύο ἐπιτίμων μελῶν αὐτοῦ, τοῦ ἐν Ἀθήναις διασήμεου μουσικολόγου Παναγιώτου Κουπιτώρη¹²²³ καὶ τοῦ περιωνύμου γερμανοῦ μουσικοῦ Ριχάρδου Βάγνερ,¹²²⁴ καὶ τοῦ ἐκ τῶν τακτικῶν μελῶν μουσικοδιδά-

1219) Τὰ κατὰ τὴν Α' ἐπέτειον ἑορτὴν ἴδε ἐν ἐκτάσει εἰς τὸν Νεολόγον, (ἔτος ΙΕ' ἀριθ. 3639), ἐνθα εὐρηται καὶ ὁ λόγος τοῦ κ. Μαυρογένους, εἰς τὴν Βυζαντιὰ (ἔτος ΚΣΤ' ἀριθ. 2514) καὶ Ἀνατολικὸν Ἀστέρι, (ἔτος Κ. ἀριθ. 33).

1220) Ὁ λόγος ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Ἀνατολικῷ Ἀστέρι (ἔτος ΚΑ' ἀριθ. 20 σ. 152) καὶ ἐν τῷ Γραφικῷ Κόσμῳ (ἔτος Β', τεύχος ΜΗ' σ. 1510).

1221) Περὶ τοῦ λόγου τούτου εὐφήμεως ἔγραψαν αἱ ἡμεριδὲς Νεολόγος, Βυζαντις, Αὐγή, Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια καὶ Γραφικὸς Κόσμος· ἐκτενῶς δὲ ὁ Ἀνατολικὸς Ἀστήρ, οὕτως ὁ σεβαστὸς διευθυντὴς Β. Δ. Καλλίφρων παρέστη καὶ εἰς τὴν τελετὴν. Ὁ πανηγυρικός λόγος μου ἐδημοσιεύθη εἰς τὸν Γραφικὸν Κόσμον κατὰ Μάρτιον τοῦ 1882, ὅτε διετέλουν ἀρχισυντάκτης τοῦ περιοδικοῦ τούτου συγγράμματος.

1222) Ἡ προσλαλιὰ τοῦ ἐμβριθοῦς ἱεράρχου Μιτυλήνης Κωνσταντίνου ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Ἀνατολικῷ Ἀστέρι (ἔτος ΚΑ'. ἀριθ. 20. σ. 152, 153.)

1223). Ἀνατολικὸς Ἀστήρ, (ἔτος ΚΑ'. ἀριθ. 6.)

1224). Ἐν τῷ τῆς 4ης μαρτίου 1883 φύλλῳ τοῦ Νεολόγου (ἀριθ. 4175) ἐδημοσιεύθη τὸ κατωθὶ σχετικὸν ἀρθρίδιον, ὅπερ αὐτολεξεῖ μεταφερόμεν. «Γνωστὸν ἐκ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἡμεριδῶν ὅτι τῇ 1/13 Φεβρουαρίου ἐξεμέτρησε τὸ ζῆν μόλις ἐβδομηκοντούτης ἐν Βενετίᾳ ὁ γνωστότατος γερμανὸς καλλιτέχνης καὶ διαπρεπέστατος τῆς ἐποχῆς ἡμῶν μουσικὸς Ριχάρδος Βάγνερ. Ἡ κηδεῖα αὐτοῦ

σκάλου Νικολάου Ἰωαννίδου¹²²⁵. Ἐκ καθήκοντος φιλαδελφείας ὁ Σύλλογος ἐτέλεσε καὶ πολιτικὸν τεσσαρακονθήμερον μνημόσυνον ἐπὶ τῷ θανάτῳ καὶ ἐτέρου ἀρχαίου μουσικοδιδασκάλου, τοῦ Στεφάνου Μωϋσιάδου, καὶ περ μὴ ὄντος μέλους τοῦ σωματείου.

Ὅτε τὸ σωματεῖον τοῦτο ἔπαυσε λειτουργοῦν, ἡ χρηματικὴ αὐτοῦ περιουσία εἰς ὑπερεκατοντάδα μετρητῶν ἀνερχομένη καὶ μέχρις ἐσχάτων ὑπὸ τοῦ τότε ταμίου ἀξιοτίμου ὁμογενοῦς Γεωργίου Νομικοῦ εὐλαβῶς φυλαττομένη, παρεδόθη ὑπὸ τοῦ τελευταίου ἀξιολόγου προέδρου Θ. Γεωργιάδου ἱατροῦ, τοῦ ταμίου, καὶ τοῦ ἱστοροῦντος ταῦτα ὡς γενικοῦ γραμματέως εἰς τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον. Ἐκ τοῦ ταμείου τῶν πατριαρχείων τὰ χρήματα ληφθέντα πέρυσιν ὑπὸ τῶν προμνησθέντων τριῶν, παρεδόθησαν, τῇ ἐπινεύσει τοῦ παναγιωτάτου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Διονυσίου τοῦ Ε', τῷ Μουσικῷ Συλλόγῳ Ὁρφεῖ ὅπως χρησιμεύσωσιν αὐτῷ διὰ τὸν ἴδιον σκοπὸν δι' ὃν εἰσεπράχθησαν ἄλλοτε, ἥτοι πρὸς ἀξιοπρεπῆ διατήρησιν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς σχολῆς.

Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Μουσικὸς Σύλλογος «Ὁρφεύς». Τὸ σωματεῖον τοῦτο ἰδρυθὲν κατὰ μάρτιον τοῦ 1886 ἐκαλλιέργησεν ἐπὶ ὅλην τριετίαν μόνον τὴν εὐρωπαϊκὴν μουσικὴν, ὡς καὶ ὁ ἐν Πέραν εὐδοκίμως τανῦν ἐργαζόμενος Ἑλληνικὸς Σύλλογος Ἑρμῆς ὑπὸ τὴν πεπνυμένην προεδρείαν τοῦ δραστηρίου καὶ εὐμαθεστάτου Κωνσταν-

ἐγένετο πρότινων ἡμερῶν ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ Λειψία, δαπάναις τοῦ βασιλέως τῆς Βαυαρίας, ὅστις ἅμα τῇ ἀγγελίᾳ τοῦ θανάτου τοῦ ἐξόχου τούτου μουουργοῦ ἀπέστειλεν ἔκτακτον ἀπεσταλμένον εἰς Βενετίαν ὅπως παραλάβῃ τὸν νεκρὸν αὐτοῦ. Ἐν τῇ μεγαλοπρεπεστάτῃ κηδεΐᾳ τοῦ Βάγνερ παρέστησαν καὶ ἀντιπρόσωποι τῶν διαφόρων Μουσικῶν Συλλόγων τῆς ἐσπερίας. Ἐκ μέρους δὲ τοῦ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πόλει ἐδρεύοντος Ἑλληνικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου, οὗτινος ἐπιτίμον μέλος καὶ ἀντιπρόσωπος ἐν Γερμανίᾳ διετέλει ὁ σοῖδιμος Βάγνερ παρέστησαν κατ' ἐντολὴν οἱ ἐκ τῶν ἐν Γερμανίᾳ ἐπιτίμων μελῶν τοῦ Συλλόγου κκ. Παῦλος Στόππελ καὶ Ριχάρδος Φοίστερος, ἐπιθέντες ἐπὶ τῆς σοροῦ καὶ στέφανον μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς «ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Μουσικὸς Σύλλογος τῷ πολυκλαύστῳ ἐπιτίμῳ μέλει Ριχάρδῳ Βάγνερ». Ὁ Σύλλογος ἐξέφρασε μάλιστα καὶ τηλεγραφικῶς διὰ τοῦ γενικοῦ αὐτοῦ γραμματέως κ. Γ. Ι. Παπαδοπούλου τὰ συλλυπητήρια αὐτοῦ πρὸς τὴν οἰκογένειαν τοῦ θρηνουμένου μεγαλοφθοῦς μουσικοῦ, ὃν θρηνεῖ ἅπας ὁ μουσικὸς κόσμος καὶ ἰδίᾳ ἡ Γερμανία, ἥς τὴν μουσικὴν ἀνύψωσεν εἰς ἄκρον ἄωτον διὰ τῶν ἀμιμήτων μουσουργημάτων, τοῦ Ριέντση καὶ τοῦ Ἀσματοδιδασκάλου, τοῦ Πετῶντος Ὁλλανδοῦ καὶ τοῦ Τριστᾶνος καὶ τῆς Ἰσόλδας, τοῦ δακτυλίου τοῦ Νίβελλου γγ τοῦ Τανχόυζερ, τοῦ Λόεγγριν, καὶ τοῦ Πάρσιφαλ.

1225) Αὐγὴ, ἀριθ. 1433 καὶ Βυζαντίς, περίοδ. Β'. ἀριθ. 125.

τίνου Καλλιιάδου βέη, Μεγάλου Ρήτορος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας. Ἀπὸ ἑνὸς ὅμως ἔτους καλλιεργεῖ καρποφόρως ὁ Ὀρφεὺς καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν μουσικὴν, λαβὼν ὑπὸ μελέτην καὶ τὴν «Περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς» ἀξιόλογον διατριβήν, ἣν ἐπέστειλε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 1888 μουσικολόγος τις εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸν Φιλολογικὸν Σύλλογον¹²²⁶. Τὰ κατὰ τὸν Σύλλογον τοῦτον, οὐτινος ἔχω τὴν τιμὴν νὰ προεδρεύω, εὕρισκει ὁ φιλίστωρ ἀναγνώστης ἐν τῇ λογοδοσίᾳ μου τῇ ἀναγνωσθείσῃ κατὰ τὴν τριετηρίδα αὐτοῦ τῇ 4 ἰουνίου 1889¹²²⁷ καθ' ἣν τὸν πανηγυρικὸν τῆς ἡμέρας ἐξεφώνησεν ὁ ὀνομαστότατος ρήτωρ Κ. Καλλιιάδης βέης, τὰς δὲ εὐχὰς τῆς Μ. Ἐκκλησίας διηρμήνευσε διὰ λόγου ὑψίστης σημασίας ὁ προκαθήμενος τῆς τελετῆς παναγιώτατος ἱεράρχης Θεσσαλονίκης Γρηγόριος Καλλίδης¹²²⁸. Τὴν μακρὰν λογοδοσίαν ἡμῶν δημοσιεύομεν κατωτέρω, διότι λεπτομερῶς ἐν αὐτῇ ἐκτίθενται αἱ πράξεις καὶ ὁ τριετὴς βίος τοῦ Συλλόγου, ἰδίᾳ δὲ διότι ἐκτίθενται τὰ μέσα πρὸς παλινόρθωσιν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν μουσικῆς. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῇ λογοδοσίᾳ περιγράφεται μόνον ὁ τριετὴς συλλογικὸς βίος, σημειούμεθα ἀναφορικῶς πρὸς τὸ διαγενόμενον Δ' ἔτος ὅτι ὁ Ὀρφεὺς, καίπερ ὑπὸ τὸ κράτος καὶ τὸ βάρος διατελέσας ποικίλων ἔξωθεν δοκιμασιῶν, πολλὰ ὅμως διεπράξατο ὑπὲρ τῆς καλλιεργείας τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτοῦ ἐπιτροπῆς, διὰ τῆς εὐδοκιμώτατα, τῇ ἡμετέρᾳ ἀγρύπνῳ ἐποπτείας, λειτουργούσης Μουσικῆς αὐτοῦ Σχολῆς, καὶ διὰ καταλλήλων διαλέξεων γενομένων ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου καὶ τῶν μουσικολογιωτάτων Πέτρου Φιλανθίδου ἀντεπιστέλλοντος μέλους ἐν Πανόρμῳ τῆς Κυζίκου¹²²⁹ καὶ Νικο-

1226) Ἡ διατριβὴ φέρουσα τὴν ὑπογραφὴν Εἰς ὁρθόδοξος ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Νεολόγῳ (ἔτος ΚΒ', ἀριθ. 5595, φύλλ. τῆς 10 Φεβρουαρίου). Προσθετέον δ' ἐνταῦθα ὅτι ὁ ἀξιότιμος καὶ ἐμβριθὴς διατριβογράφος ὀρίζει πρὸς λύσιν διάφορα κεφάλαια καὶ μέρη τοῦ περὶ μουσικῆς ζητήματος, ὧν τινὰ λύνονται ἐν τῇ παρούσῃ λιτῇ βίβλῳ ἡμῶν, ποῦ μὲν διεξοδικώτερον, ποῦ δὲ συνοπτικώτερον.

1227) Τὰ κατὰ τὴν τελετὴν τῆς τριετηρίδος τοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου Ὀρφεὺς ὅρα εἰς τὰς ἐφημερίδας Νεολόγον, Κωνσταντινουπόλιν Ἐπιθεώρησιν, Ἀνατολικὸν Ἀστέρρα, καὶ Ἀνατολήν.

1228) Ὁ ἐπιφανὴς οὗτος ἱεράρχης διαπηδαλιουχεῖ τανῦν εὐδοκιμώτατα τὴν θεόσωστον ἐπαρχίαν Ἰωαννίνων.

1229) Ὁ κ. Π. Φιλανθίδης ἐπίτηδες ἐκ Πανόρμου ἀφίκετο εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀνέγνω ἀπὸ τοῦ βήματος τοῦ Συλλόγου ἐν μέσῳ κόσμου φιλακροάμονος τὴν ἀξιόλογον αὐτοῦ πραγματείαν, ἣν προθύμως ἐδημοσιεύσαμεν καὶ εἰς τὴν Ἐπιθεώρησιν, ἥς συνεργάτης διατελοῦμεν.

λάου Παγανᾶ, ἀντιπροσώπου καὶ ἀντεπιστέλλοντος μέλους ἐν Μιτυλήνῃ¹²³⁰. Ἀριστα ἐλειτούργησεν ἅμα καὶ τὸ τμήμα τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς, ὁ δὲ χορὸς ἐξεγυμνάσθη κάλλιστα ἐπὶ ὀλοκλήρους μῆνας ὅπως ἐκτελέσῃ τό τε δραματικὸν καὶ μουσικὸν μέρος τοῦ ἀμιμήτου μελοδράματος, τῆς *Νόρμας*. Τὰ πάντα ἦσαν ἔτοιμα κατόπιν πανημερίων καὶ παννυχίων κόπων τοῦ Προεδρείου, ἀλλ' ἡ ἐκτέλεσις τοῦ μελοδράματος, εἰς ὃ ἡ συρροὴ τοῦ πλήθους θὰ ἦτο ἀπειράριθμος ἐν τῷ θεάτρῳ τῶν Μνηματακίων τοῦ Πέραν ὡς ἔστιν εἰκάσαι ἐκ τῶν ἀμέσως διετεθέντων εἰσιτηρίων, ἀνεβλήθη δυστυχῶς τῇ τελευταίᾳ ὥρᾳ, κατ' ἀνωτέραν διαταγὴν, ὡς ἀνεβλήθη, κατ' ἀνωτέραν καὶ πάλιν διαταγὴν, τὸ προαγγελθέν δημοτελὲς πολιτικὸν μνημόσυνον εἰς μνήμην τοῦ πολυκλαύστου δημοσιογράφου Εὐαγγελينوῦ Μισαηλίδου, πρώτου ἱδρυτοῦ καὶ ἐπιτίμου μέλους τοῦ Συλλόγου. Ὁ Ὀρφεὺς κατὰ τὸ Δ' ἔτος ἀνέδειξεν ἐπιτιμον πρόεδρον ἀντὶ τοῦ ἐξοχωτάτου ἐν ἱατροῖς Θεοδώρου Γεωργιάδου τὸν Σπυριδῶνα Μαυρογέννην πασᾶν, ἀρχίατρον τῶν ἀνακτόρων καὶ ἰδιαίτερον ἱατρὸν τῆς Α. Α. Μ. τοῦ Σουλτάνου Χαμίτ τοῦ Β', ὅστις καὶ ἀγόρευσιν σοφὴν περὶ τοῦ μυθικοῦ Ὀρφείως ἐποιήσατο ἐν τῷ συλλόγῳ τῇ 17 10εβρίου 1889, δημοσιευθεῖσαν εἰς τὴν ἐφημερίδα *Κωνσταντινούπολιν* καὶ εἰς ἰδιαίτερον φυλλάδιον.

Ἴδου ἡ κατὰ τὴν τριετηρίδα τοῦ Συλλόγου ἀπαγγελθεῖσα ἡμετέρα λογοδοσία, περὶ ἧς ἐφθημεν εἰπόντες ἀνωτέρω :

Παραγιώτατε ἱεράρχα,

Σεβασμιώτατοι μητροπολίται, ἐξοχώτατε ἄρχον Μ. Λογοθέτα τῆς Μ. Ἐκκλησίας, σεβαστὲ ἐπίτιμε πρόεδρε, καὶ ἡ λοιπὴ φιλόμουσος ὁμήγηρις.

Μετὰ τριετὴ εὐάθλον σταδιοδρομίαν, ἰδοὺ τέλος ἀφίκετο, Θεοῦ συναϊρομένου, εἰς σημεῖον ἐπίζηλον καὶ ὀνομαστόν ὃ ἐπ' αἰσίοις ἱδρυθεὶς ἐν τῷ ἱστορικῷ τούτῳ καὶ παλαιδόξῳ προαστείῳ τῆς βασιλευούσης ἡμέτερος Σύλλογος Ὀρφεύς. Ἡμεῖς δὲ ταχθέντες πρόεδροι αὐτοῦ κατὰ τὴν ἄρτι λήξασαν τρίτην συλλογικὴν περίδον, προσερχόμεθα πλήρεις ρώμης καὶ θάρρους, ὅπως συνωδᾷ τῷ ἐκ πατέρων παραδεδομένῳ τύπῳ, δώμεν πανδημῶς λόγον τῶν πεπραγμένων τῷ Συλλόγῳ ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως αὐτοῦ ἄχρι τῆς σήμερον ἡμέρας, ἐν ἣ τοσοῦτοι τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Γένους λόγῳ καὶ φιλογενεῖᾳ καὶ πλούτῳ καὶ ἀξιώμασι προεξάρχοντες, ἐκλήθησαν ὅπως διὰ τῆς παρουσίας αὐτῶν τιμή-

¹²³⁰) Καὶ αἱ ἐπιστημονικαὶ πραγματεῖαι τοῦ κ. Ν. Παγανᾶ ἐδημοσιεύθησαν ἐγκαίρως εἰς τὴν ἡμετέραν Ἐπιθεώρησιν.

σωσι τὸ ἡμέτερον σωματεῖον, ἐφ' ὃ ἔθνος τε καὶ Ἐκκλησία τὰς θυμηρε-
 σέρας τῶν ἐλπίδων ἐπαναπαύουσι. Ναί, πᾶς ὁ μικρὰν ἢ μεγάλην διακο-
 νίαν μετ' ἐλευθέρας ἐνεργείας πεπιστευμένος, καθήκον ἔχει νὰ ὑπέχῃ
 εὐθύνας ὧν τε ἐπεμελήθη, ἔπραξε καὶ διεχειρίσατο· διὸ καὶ ἡ ἀναγνω-
 σθησομένη ἔκθεσις παρὰ τοῦ ἀμέσως καὶ ὑπευθύνως πηδαλιουχεῖν τὸ
 σκάφος τοῦτο τοῦ Συλλόγου λαχόντος, κρίνεται λίαν ἀπαραίτητος.
 Σπεύδομεν δὲ νὰ πράξωμεν τοῦτο, καθόσον καὶ καλῶς οἶδαμεν καὶ
 πεποιθάμεν ὅτι τὰ ἔργα τοῦ φωτὸς ἐργαζόμενα ὑπὸ τῶν υἱῶν τοῦ φω-
 τός, δέον ἵνα τοῖς πᾶσι φανερὰ γένωνται, ἵνα οἱ πάντες πρὸς ταῦτα
 ἀποβλέποντες, τὰ βέλτιστα πωθῶσι καὶ περὶ τούτων ζωηρότερον τὸ
 ἐνδιαφέρον ἐπιδεικνύωνται. Διαβεβαιούμεθα δ' ὑμᾶς, κυρίαι μου καὶ
 κύριοι, ὅτι πόρρω ἰστάμεθα τῆς ἀξιώσεως ὅτι ἐτελέσαμεν θαύματα,
 διότι στερούμεθα καὶ μαγικῆς ράβδου καὶ θαυματουργοῦ δυνάμεως.
 Ἴσως ἐσμέν καθ' ἑαυτοὺς μικροὶ πρὸς ἐκτέλεσιν μεγάλων ἔργων,
 πλὴν ἡ πεῖρα, ὁ μέγιστος οὗτος διδάσκαλος τῆς ἀνθρωπότητος, ἀπέδει-
 ξεν ὅτι οἱ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τὰ μεγάλα διαπραξάμενοι, οὐχὶ τῷ μέ-
 τρῳ τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ πλούτου ἐμετρήθησαν, ἀλλὰ τῷ τῆς θελήσεως
 καὶ ὑπομονῆς καὶ ἐπιμονῆς, τῷ μέτρῳ ἐν γένει τοῦ θάρρους. Πολλὰ
 σωματεῖα ἐκ μικρῶν ἤρξαντο τοῦ ἔργου αὐτῶν καὶ εἰς ἐπίφθονον βαθ-
 μὸν μεγαλείου ἀνῆλθον· ἡ ἱστορία μαρτυρεῖ ὅτι ρῆξον τὸ γενέσθαι τινὰ
 ἐκ μικροῦ μέγαν, ἢ τηρῆσαι τὸν ὄγκον προϋπάρχοντος μεγαλείου. Ὅ,τι
 δὲ μετὰ παρρησίας δυνάμεθα εἰπεῖν καὶ ἀνομολογῆσαι τυγχάνει τὸδε,
 ὅτι, καὶ περ πολλοῖς καὶ ποικίλοις συνεχόμενοι πειρασμοῖς, ἡγωνίσθη-
 μεν ὅμως ἵνα, τό γ' ἐφ' ἡμῖν, καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ Συλλόγου ἐπιτυχῶς
 πραγματώσωμεν, καὶ τὴν ἀσφάλειαν καὶ δόξαν αὐτοῦ κατορθώσωμεν,
 ὥς γε ἡ ἐμὴ λιτότης ἐπίστευε καὶ πιστεύει. Ἠγωνίσθημεν νὰ παρου-
 σιάσωμεν καρποὺς δαφιλεῖς, διότι καλῶν γεωργῶν ἴδιον τυγχάνει νὰ
 φροντίζωσιν ἐκ παντὸς τρόπου ὅπως καὶ διὰ καλλιεργείας ἐπιμελε-
 στέρας καὶ δι' ἀρδείας ἀφθονωτέρας καὶ πάσης ἄλλης φιλοπονίας, εὐ-
 γενεστέρους ἀποδείξωσι τοῦ ἀγροῦ αὐτῶν τοὺς καρπούς. Μετὰ τὰ εἰ-
 σαγωγικῶς εἰρημένα ἡμῖν, εἰς τὴν ἀφήγησιν τοῦ τριετοῦς συλλογικοῦ
 βίου τὸν λόγον θὰ διαντλήσωμεν καὶ δὴ ἐν γλώσσῃ ἀτέχνῳ καὶ οὐχὶ
 εὐλόλῳ καὶ γλαφυρῷ, οἷα ἔσται ἡ μετὰ μικρὸν ἀπὸ τοῦ βήματος
 τούτου ἀκουσθησομένη τοῦ εὐρυμαθοῦς καὶ λιγέως τῆς ἡμέρας ρήτορος
 Κωνσταντίνου τοῦ Καλλιᾶδου.

Τρίτον ἤδη συμπεπλήρωται ἔτος, ἀφ' οὔτου νέοι χρηστοὶ καὶ εὐ-
 παίδευτοὶ τῆς γεραρᾶς ταύτης συνοικίας καὶ τῶν πέριξ συνοικιῶν ἐν-
 πενεύσθησαν ὑπὸ ἰδέας εὐγενοῦς καὶ λαμπρᾶς, φιλοκαλίαν καὶ φιλο-
 μουσίαν μαρτυρούσης, καὶ ὀφειλομένης εἰς γόνον γεραροῦ καὶ τῷ Γένει

σεβαστοῦ ἀνδρός, τοῦ νὰ ιδρύσῃσι δηλονοῦν μουσικὸν σωματεῖον, εἰς ὃ συνερχόμενοι νὰ ἐκμανθάνωσι τὴν φωνητικὴν τετράφωνον μουσικὴν πρὸς κατὰρτισμὸν σὺν τῷ χρόνῳ τελείου μουσικοῦ χοροῦ, ὅστις προθύμως νὰ παρέχῃ τὴν σύμπραξιν αὐτοῦ διὰ πάντα κοινωφελῇ σκοπὸν. Τοιαῦται εὐγενεῖς ὁρμαὶ ἠλέκτρισαν κατὰ καιροὺς διάφορα ἄτομα, ἅτινα πρὸς τὸ κοινὸν καλὸν ἀποβλέποντα, προέβησαν ἐν αὐταπαρνῆσει κατὰ τοὺς κάτω χρόνους εἰς τὴν σύστασιν σωματείων. Μόλις ἠκούσθη ἡ πρωτόβουλος ἰδέα τῆς ιδρύσεως τοιοῦτου σωματείου ἐκ τοῦ στόματος τοῦ ἡδυφώνου καὶ μουσοφιλοῦς νέου κ. Ἀποστόλου Ε. Μισαηλίδου, ἀμέσως ἐγένετο ἀσπαστὴ καὶ ὑπ' ἄλλων οὐκ εὐαρίθμων, ἐξ ὧν μνημονεύομεν τῶν ὀνομάτων τῶν τότε ἐπικροτησάντων τὴν ἰδέαν καὶ μέχρι τῆς σήμερον παραμενόντων ἐν τῷ Συλλόγῳ, ἥτοι τῶν κυρίων Ἡρακλέους Κοσμίδου, Πανανοῦ Πανανίδου, Χρήστου Μισαηλίδου, Θεαγένους Μισαηλίδου, Γεωργίου Μισαηλίδου, Δημοσθένους Θωμαΐδου, Ἡρακλέους Μπίλλια, Ἀνδρέου Χατζοπούλου, Γεωργίου Ψαροπούλου, καὶ Δημητρίου Χατζοπούλου, οἵτινες συσσωματωθέντες μετὰ τοῦ σχόντος τὴν ἀρχέβουλον ἰδέαν περὶ ιδρύσεως μουσικοῦ φυτωρίου ἐγένοντο ἄρωγοὶ αὐτοῦ ἵνα ἡ καλὴ ἰδέα πραγματοποιηθῇ καὶ ἄρξηται ἡ λειτουργία τοῦ σώματος. Οὕτω συνελθόντες ἅπαντες τὸ πρῶτον τῇ 2 μαρτίου 1886 ἐν τῷ ἔναντι τοῦ Ἀγιοταφίτικοῦ Μετοχίου ἀρχαίῳ καταστήματι τῆς *Μικρᾶς Ἀσίας*, ἀπεφάσισαν ὅπως τὸ μουσικὸν τοῦτο σωματεῖον κοσμηθῇ τῷ ὀνόματι τοῦ μεγάλου καὶ περιωνύμου ἐκείνου τῆς Θράκης ἀοιδοῦ, τοῦ Ὁρφῆως. Μετὰ τὸν ἐντελῆ κατὰρτισμὸν τοῦ Συλλόγου, τὸ πρῶτον Προεδρεῖον ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ ρέκτου κ. Χρήστου Μισαηλίδου ταχθέν, μετὰ ζήλου ἐπελάβετο τῶν καθηκόντων αὐτοῦ καὶ πάσαις δυνάμεσιν ἐφιλοτιμήθη πρὸς τὴν ἀνελλιπῆ αὐτῶν ἐκπλήρωσιν, συνήρχετο δὲ τακτικῶς καὶ συνεσκέπτετο περὶ παντός ὅ,τι ἡδύνατο νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν πρόοδον καὶ προαγωγὴν τοῦ σωματείου. Ἐκτοτε ὁ Σύλλογος ἤρξατο ἐργαζόμενος καὶ διαδραμῶν αἰσίως τὸ διαγενόμενον τριετὲς χρονικὸν διάστημα, ἀνέπτυξε κατ' αὐτὸ δυνάμεις σθεναράς καὶ ἔθετο θεμέλια ἀρραγῇ ἐν ταῖς καρδίαις τῶν μελῶν καὶ τῶν λοιπῶν θαυμαστῶν αὐτοῦ, διὰ δὲ τῶν ἐπιζήλων ἔργων αὐτοῦ κατεκτήσατο ἤδη τὰς συμπαθείας τῆς καθ' ἡμᾶς κοινωνίας.

Ὁρεῖμαι δὲ προσθεῖναι ἐν εἰλικρινείᾳ ὅτι ὁ ἀκραϊφνὴς ζήλος, ἡ ἐπαινετὴ προθυμία, ἡ ἄτρυτος φιλοπονία, ἡ φιλοτιμία καὶ ἡ αὐταπάρνησις τῶν μελῶν τοῦ Συλλόγου περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων αὐτῶν, συνετέλεσαν εἰς τὴν πρόοδον καὶ ἀκμὴν τοῦ σωματείου καὶ εἰς τὴν ὑπὸ μουσικὴν ἔποψιν προκοπὴν αὐτοῦ. Τὰ πλεῖστα τῶν τακτικῶν μελῶν τοῦ σωματείου ἡμῶν ἀπὸ τῆς ιδρύσεως αὐτοῦ

ἄχρι τοῦδε μετὰ παραδειγματικῆς προθυμίας τὸν σκοπὸν τοῦ Συλλόγου καλλιεργοῦντα, ἀνεδείχθησαν ἱεροφάνται τῆς θείας καὶ ὥραιας τοῦ λιγυροῦ Ὀρφῆως τέχνης ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν καὶ καθηγεσίαν τοῦ διακεκριμένου μουσικοδιδασκάλου κ. Ραφαὴλ Ρίτση, τοῦ δικαίως πάνυ κλειζομένου ἐπὶ μουσικῇ τέχνῃ καὶ ἐμπειρίᾳ καὶ εὐμεθόδῳ διδασκαλίᾳ. Πεντήκοντα καὶ πλέον ἐκλεκτὰ τεμάχια διαφόρων μελοδραμάτων τῶν ἐξοχωτέρων μουσουργῶν τῆς Δύσεως ἐσπούδασαν οἱ θαλεροὶ τοῦ Ὀρφῆως ἐταῖροι. Ὁ Ὀρφικὸς χορὸς τὰς μουσικὰς αὐτοῦ προόδους ἐπεδείξατο εἰς τὸ δημόσιον τὸ πρῶτον κατὰ τὴν 24 μαρτίου τοῦ 1887, ἥτοι ἕν ἔτος μετὰ τὴν ἰδρυσιν αὐτοῦ, ὅτε εἰς τὸ ἐν Πέραν Νέον Γαλλικὸν Θέατρον ἐδίδετο ἡ πρὸς τιμὴν τοῦ κ. Ρίτση μουσικὴ συναυλία. Αἱ μεγάλαι πρόοδοι τοῦ μουσικοῦ χοροῦ ἀνωμολογήθησαν καὶ κατόπιν, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὴν ὑπὲρ τοῦ Ἑλλην. Φιλολογ. Συλλόγου δοθεῖσαν συναυλίαν, εἰς τὴν ὑπὲρ τῆς Λέσχης *Μνημοσύνης*, εἰς τὴν ὑπὲρ τῆς ἐν Χαλκηδόνι Ἀδελφότητος ὁ *Ζῆλος*, εἰς τὴν ὑπὲρ τῆς ἐν Μακροχωρίῳ Φιλεκαπιδευτικῆς Ἀδελφότητος ὁ *Κοραῆς*, εἰς τὴν ὑπὲρ τῆς ἐν Ὑψωμαθεῖσι Φιλομούσου Ἐταιρίας ὁ *Εὐκλῶν*, εἰς τὴν ὑπὲρ τῆς ἐλληνοκαθολικῆς ἀδελφότητος ἡ *Σύμπνοια*, εἰς τὴν ὑπὲρ τῶν σχολῶν τῶν συνοικιῶν Ἐξ Μαρμάρων καὶ τοῦ Κοντοσκαλίου. Οὐ μόνον δὲ διὰ τῆς μουσικῆς ἀλλὰ καὶ ἄλλως ὁ ἡμέτερος Σύλλογος ἐπήρχετο ἄρωγός εἰς τὰ ἀδελφὰ σωματεῖα, οἷον καὶ διὰ θεατρικῶν παραστάσεων, ἐξ ὧν μνημονεύομεν τὴν ὑπὲρ τῆς Λέσχης *Μνημοσύνης* δοθεῖσαν. Πρὸς πάντα δὲ τὰ προμνημονευθέντα καταστήματα προσήνεγκεν ὁ Σύλλογος τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ ἀνευ τῆς ἐλαχίστης ἀπαιτήσεως. Κατ' εὐκληρίαν αἱ πρόοδοι τοῦ Συλλόγου δεόντως ἐξετιμήθησαν ἐν ταῖς εὐκαιρίαις ταύταις παρὰ τῶν ἐπαϊόντων, καὶ ἐκτήσατο ἐπαινέτας ἐκείνους οἵτινες ἐπὶ τῇ ἰδρύσει τοῦ σωματείου ἐφοβοῦντο μὴ ὁ πρῶτος *Ζῆλος* τῶν μελῶν ἀποσθεσθῇ, μὴ τὸ ἀρτιπαγὲς πλοῖον κατασυντριβῇ ἐπὶ τῶν περικυκλούντων αὐτὸ σκοπέλων, μὴ τὸ νεογνὸν ἀποβῇ θνησιμαῖον, μὴ μαρανθῇ ὡς ἄνθος λιπαρόχρουν καὶ ἡδύσμον μόλις τῶν καλύκων προκῦψαν, μὴ παρέλθῃ ἐν ἀκαρεῖ ὡς κομήτης ἢ ὡς ἀστραπή. Πεποιθάμεν δὲ ὅτι πᾶς ὁμογενὴς σεμνύνεται ἐπὶ τῇ λειτουργίᾳ τοῦ μουσικοῦ τούτου ἐργαστηρίου ὡς ἐπὶ τρανῇ ἀποδείξει ὅτι τὸ αἶσθημα τοῦ καλοῦ εἶναι ἐν τινι βαθμῷ ἀνεπτυγμένον καὶ παρ' ἡμῖν τοῖς νεωτέροις. Οἱ ἄγλαοι καρποὶ τοῦ παγκαλλοῦς τούτου μουσικοῦ φυτωρίου μαρτυροῦνται ἐν σμικρῷ καὶ ἐκ τῶν ἡδυμόλπων καὶ θιξικαρδίων ἁσμάτων, ἅπερ ἐν τῇ εὐσήμεν ταύτῃ ἡμέρᾳ ψάλλονται ὑπὸ τοῦ ἐτέρου ἡμίσεως τοῦ ἡμετέρου Ὀρφικοῦ χοροῦ. Εἰς ταῦτα δὲ προσθετέον ὅτι συχνάκις κατὰ τὴν χειμερινὴν περίοδον οἱ κάτοικοι τοῦ Φαναρίου καὶ

τῶν περίξ συνοικιῶν διήρχοντο ὁλοκλήρους ὥρας διασκεδάζοντες ἀνεξόδως ἐκ τῶν γινομένων ὑπὸ τοῦ Ὀργέως οἰκογενειακῶν ἐσπερίδων, ἐν αἷς οὐ μόνον ἐλατρεύετο ἡ Μελπομένη, ἀλλ' ἔστιν ὅτε καὶ αὐτὴ ἡ Τερψιχόρη. Ἀλλὰ πλὴν τοῦ παρισταμένου ὧδε χοροῦ, ὑπάρχει καὶ ὁ ἀπὸ τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 1887 εὐδοκίμως λειτουργῶν γυναικεῖος μουσικὸς χορὸς, συγκροτούμενος ἐκ πεντεκαίδεκα δεσποινίδων, ἀνηκουσῶν εἰς τὰς μᾶλλον εὐπολήπτους οἰκογενείας τοῦ Φαναρίου. Εἰδικὴ δὲ κοιμητεία, ἀποτελουμένη ἐκ προέδρου, τῆς καλλίστης καὶ λογίας κ. Μαρίας Θ. Γεωργιάδου ἱατροῦ, ἀντιπροέδρου τῆς κ. Ἀσπασίας Λαζαρίδου διευθυντρίας τοῦ Ἀγιοταφίτικου Παρθεναγωγείου, καὶ γραμματέως τῆς εὐπαιδεύτου νηπιαγωγοῦ κ. Καλλιόπης Κλωναριάδου, διευθύνει τὰ τοῦ τμήματος τούτου.

Ὁ ἀναδιδῶν τὸ Μητρώον τοῦ Συλλόγου παρατηρεῖ ὅτι ὁ ὀλικὸς ἀριθμὸς τῶν μελῶν ἀνέρχεται νῦν εἰς 163, ἐξ ὧν 84 ἀνήκουσιν εἰς τὴν τῶν τακτικῶν μελῶν τάξιν, 76 εἰς τὴν τῶν ἐπιτίμων, καὶ 3 εἰς τὴν τῶν ἀντεπιστελλόντων. Ὡστε τοῦ Συλλόγου πρὸς πυραμίδα παρβαλλομένου, τὴν μὲν βάσιν συγκροτεῖ φιλόπονος νεότης, τὴν δὲ κορυφὴν κατέχει ὁ πολὺς θιάσος τῶν ἐπιτίμων μελῶν. Ὁ Σύλλογος ἠτύχησε νὰ κατατάξῃ μεταξὺ τῶν ἐπιτίμων αὐτοῦ ἐταίρων πρόσωπα τὰς πρῶτας τῶν βαθμίδων ἐν τῇ ἡμετέρᾳ κοινωνίᾳ κατέχοντα, περιηγησμένα παντοίᾳ μαθήσει τε καὶ παιδείᾳ καὶ ἐξόχῳ φιλογενείᾳ. Ὠνομάσθησαν ἐπίτιμα μέλη οἱ πλεῖστοι τῶν ἱεραρχῶν τοῦ οἴκουμενικοῦ θρόνου, καὶ οἱ ἐπιφανέστεροι τῶν παρ' ἡμῖν ὁμογενῶν, οἵτινες ἐλπίζομεν ὅτι μεγάλως ὑποστηρίξουσιν τὸν Σύλλογον, τόσῃ μᾶλλον ὅσῃ πάντες μετ' ἀληθοῦς ζήλου καὶ ἐνδιαφέροντος ἀνέλαβον τοῦ ἡμετέρου σωματείου τὴν προστασίαν. Σεμνυνόμεθα ὅτι ἔχομεν ἐπίτιμα μέλη φιλότιμα καὶ ἀγαπῶντα τὸν Σύλλογον, ἅτινα βλέποντα τὴν πρόδον αὐτοῦ, πεποίθαμεν ὅτι μετὰ προθυμίας θὰ καταβάλωσιν ὑπὲρ αὐτοῦ τὸν ἥθικόν ἢ καὶ ὕλικόν ὀβολὸν αὐτῶν, ὅταν προσκληθῶσιν. Naί, δικαιούμεθα νὰ ἐλπίζωμεν, διότι ὁ ἄνθρωπος ἐν γένει εἶναι ἀγαθότης καὶ φιλοτιμία· ἐὰν δὲ αἱ ἀρεταὶ αὗται προσηκόντως κεντῶνται, οὐδὲν νομίζω τῶν ἀνθρωπίνων ἐστὶν ἀκατόρθωτον. Τὸν τίτλον τοῦ ἀνωτάτου προστάτου ἀπένειμεν ὁ Σύλλογος ἐπὶ τῆς ἐμῆς προεδρείας εἰς τοὺς τέσσαρας Πατριάρχας τῆς Ἀνατολῆς, τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην κ. Διονύσιον, τὸν Ἀλεξανδρείας κ. Σωφρόνιον, τὸν Ἀντιοχείας κ. Γεράσιμον καὶ τὸν Ἱεροσολύμων κ. Νικόδημον. Ὁ αὐτὸς τίτλος ἀπενεμήθη εἰς τινας μεγάλους τοῦ ἔθνους εὐεργέτας καὶ εἰς μεγαλοδωρὰς ἀνεξαντλήτους ὁμογενεῖς, οἵτινες εὐελπιστοῦμεν ὅτι κατὰ τὸ ἥδη ἀρχόμενον νέον συλλογικὸν ἔτος φιλοστόργως θὰ περιβάλπωσι

καὶ ἀγρύπνως θὰ περιφρουρῶσι τὸν ἡμέτερον Σύλλογον. Εἴθε ἡ φωνὴ ἡμῶν νὰ μὴ ἀποβῇ « φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ »¹²³¹. Εἴθε οὐκ εἰς μακρὰν νὰ ἐκτείνωσι τὴν εὐεργετικὴν χεῖρα αὐτῶν καὶ ἐπὶ τὸν ἡμέτερον Σύλλογον μετὰ τῆς δεούσης ἐλευθεριότητος, τῆς χαρακτηριζούσης καὶ τιμώσης αὐτούς. Οἱ μεγάτιμοι οὗτοι ὁμογενεῖς ἐχέτωσαν ὑπ' ὄφει τὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. « Ὁ σπείρων φειδομένως, φειδομένως καὶ θερίσει, καὶ ὁ ἐπ' εὐλογίαις σπείρων, ἐπ' εὐλογίαις καὶ θερίσει »¹²³². Ποιούμεθα ἐνταῦθα λόγον περὶ χρημάτων, κυρίαι μου καὶ κύριοι, διότι ταῦτα εἶναι γανον πρὸςπραγματῶσιν τῶν ἰδεῶν καὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ Συλλόγου. Ἄνευ πόρων πᾶν ἔργον ματαιοῦται, ἡ δὲ ἀποτυχία εἶναι διακωμώδησις οἰασομένη ὑψηλῆς ιδέας.

Αἱ γενόμεναι συνεδριάσεις κατὰ τὴν διαρρέυσαν τριετῇ συλλογικὴν περίοδον ἀνέρχονται εἰς 61, ὧν αἱ 53 τακτικαὶ αἱ δὲ 8 ἑκτακτοί. Κατὰ ταύτας συνεζητήθησαν καὶ ἐψηφίσθησαν διάφορα ζητήματα ἀφορῶντα τὸν Σύλλογον, ἅπερ ἅπαντ' ὁ βουλούμενος ἀναγραφόμενα λεπτομερῶς ἐν τοῖς πρακτικοῖς. Καὶ τὸ Προεδρεῖον συνήλθεν εἰς 48 συνεδριάσεις περὶ τὰ ἀνατεθέντα αὐτῷ ἔργα μετὰ προσοχῆς μεριμνήσαν καὶ βουλευσάμενον, καὶ μετὰ ζήλου καὶ προθυμίας ἐνεργήσαν πᾶν ὅτι ἀπηρτεῖτο διὰ τὴν πρόοδον τοῦ Συλλόγου. Πάντες δὲ οἱ φίλτατοι μοι συμπάρεδροι συνάδελφοι φιλοτίμως ἐπροθυμοποιήθησαν οἱ μὲν ἐλευθεριώτερον, οἱ δὲ φειδωλότερον νὰ συνεισφέρωσιν ἕκαστος τὸν προαιρετικὸν ἔργον τῆς συνεργασίας αὐτῶν, ἐν παντὶ καὶ πάντοτε συναντιλαμβανόμενοί μου τῶν κόπων τῆς προεδρείας μετ' ἀνυποκρίτου φιλαδελφίας. Διὸ ἀσμένως δράττομαι τῆς εὐκαιρίας ἵνα ἐκφράσω δημοσίᾳ τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ Συλλόγου πρὸς αὐτούς καὶ ἀποδώσω τὸν προσήκοντα ἔπαινον, διότι « μισθὸς ἀρετῆς ἔπαινος ». Καὶ αὐτοὶ οἱ Ῥωμαῖοι θέλοντες νὰ δείξωσιν ὅτι ἡ τιμὴ, ἡ δόξα, ὁ ἔπαινος εἰς μένην τὴν ἀρετὴν προσήκει, δύο ναοὺς εἶχον ἐν Ῥώμῃ, ὧν ὁ μὲν ἦν ἀφιερωμένος εἰς τὴν Ἀρετὴν, ὁ δὲ εἰς τὴν Τιμὴν· τόσον δὲ τεχνιέντως ἦσαν κατεσκευασμένοι, ὥσθ' ὁ μέλλων εἰσελθεῖν εἰς τὸ τῆς Τιμῆς ἱερὸν ἔδει ἵνα διὰ τῆς θύρας τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀρετῆς διέλθῃ. Ἀξιόους λοιπὸν τιμῆς καὶ ἐπαινῶν θεωρῶ πάντας τοὺς συναδέλφους μου, ἰδίᾳ δὲ τὸν δραστήριον Γενικὸν Γραμματέα κ. Λεωνίδαν Καλαμίδαν, ὅστις μετὰ τῆς διακρινούσης αὐτὸν ἱκανότητος δεξιῶς διηύθυνε τὸ γραφεῖον. Δίκαιος ὀφείλεται ἔπαινος καὶ ὁ Σύλλογος δι' ἐμοῦ ἀπονέμει τὰς εὐχαριστίας αὐτοῦ πρὸς τὸν κ. Χρῆστον Μισσηλίδην, τὸν ἀκούραστον τοῦ-

1231) Λουκ. Κεφ. Γ'. 6.

1232) Πρὸς Κορινθ. Β. Κεφ. Θ'. 6.

τον καὶ ρέκτην ἡμῶν συνάδελφον καὶ θερμότατον τοῦ Συλλόγου ζηλωτήν, τὸν ἐπὶ ὅλην τριετίαν μετ' ἀκαμάτου ζήλου ἐκπληρώσαντα τὰ δυσχερῆ τοῦ ταμείου καθήκοντα, καὶ μετ' ἐπαινετῆς ἀκριθείας ἐφαρμόσαντα τὰς ἀφορώσας τὴν εἰσπραξιν συνδρομῶν διατάξεις τοῦ Κανονισμοῦ. Ὁ θερμὸς οὗτος τοῦ Συλλόγου συνέργατης ἔνεκα τῆς πολλῆς περὶ τὰ πράγματα τοῦ ἡμετέρου σωματείου πείρας αὐτοῦ μοι παρέσχε σπουδαίαν συνδρομὴν πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν δυσχερῶν τοῦ Προέδρου καθηκόντων. Ἀλλὰ μήπως καὶ ὁ τὰ χρέη τοῦ Εἰδικοῦ Γραμματέως ἐκπληρώσας ζηλωτῶς φερέπονος καὶ ἀγαθὸς νέος κ. Γεώργιος Παλαμῆδης δὲν εἶναι ἀξίος δικαίου ἐπαίνου, ἀφοῦ οὐδενὸς τῶν δεόντων ἡμέλησεν, εἰργάζετο δὲ καὶ ἐνήργει ὑπερμέτρως, καὶ ταῦτα πολυάσχολος ὢν; Καθήκον ὡσαύτως δικαιοσύνης ἐκπληρῶν ἀπονέμω δημοσίᾳ ἐν τῇ σημερινῇ δημοτελεῖ πανηγύρει τὴν ζωηρὰν τοῦ Συλλόγου εὐγνωμοσύνην καὶ πρὸς τὸν ἐπίτιμον ἡμῶν Πρόεδρον κ. Θ. Γεωργιάδην ἱατρὸν, ὅστις μετὰ τοῦ χαρακτηρίζοντος αὐτὸν θερμουργοῦ ζήλου, πᾶν τό γ' ἐπ' αὐτῷ, ἔπραξεν ὑπὲρ τοῦ Συλλόγου, μεθ' ἡμῶν πάντοτε ἀνενδότως συνεργαζόμενος.

Προκειμένου περὶ τοῦ Ταμείου ἡμῶν σημειῶ ὅτι ὁ Σύλλογος εἰσέπραξε καὶ ἐξώδευσε κατὰ τὸ διαγενόμενον τριετὲς διάστημα ὑπὲρ τὰς ἐξακοσίας λίρας τουρκίας. Κατὰ μῆνα δὲ δαπανῶνται διὰ μισθοδοσίαν τοῦ μουσικοδιδασκάλου, δι' ἐνοίκιον τοῦ καταστήματος, καὶ ἄλλα ἑξῶδα τοῦ γραφείου δεκαπέντε περίπου λίραι. Ὁ Σύλλογος διατηρεῖ Βιβλιοθήκην, αὕτη δὲ πλουτισθεῖσα διὰ δωρεῶν πολλῶν μελῶν περιλαμβάνει ἐν ὅλῳ περὶ τοὺς διακοσίους τόμους. Τὸ Προεδρεῖον ἐσκέψατο καὶ περὶ τῆς δυνατῆς αὐξήσεως τῶν βιβλίων. Πρώτη δὲ ἐπῆλθεν ἰδέα ἡ τοῦ ἐπικαλέσασθαι τὴν συνδρομὴν τῶν ἀδελφῶν σωματείων, μεθ' ὧν διατελεῖ εἰς σχέσεις, καὶ ἰδίᾳ τὴν συνδρομὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου, ὅστις καὶ σήμερον ἀντιπροσωπεύεται ἐνταῦθα διὰ τοῦ φιλοπονωτάτου Γενικοῦ αὐτοῦ Γραμματέως κ. Εὐσταθίου Ποπέσκου. Καὶ ὄντως τὸ γεραρὸν τοῦτο σωματεῖον ἔπεμψε πρότρίτα εἰς τὸν ἡμέτερον Σύλλογον τὴν σειρὰν τοῦ σπουδαίου περιοδικοῦ αὐτοῦ συγγράμματος καὶ ἄλλα διάφορα βιβλία. Σπουδαίαν δὲ θεωρεῖ ὁ Σύλλογος τὴν δωρεὰν ταύτην, ὡς προερχομένην ἐκ τοῦ ἀνωτάτου παρ' ἡμῖν ἐκπαιδευτικοῦ σωματείου. Ἡ ἐπιστημονικὴ τῆς Βιβλιοθήκης κατὰτάξις ὀφείλεται εἰς τὴν ἰκανότητα τοῦ ἀξίου δικαίων ἐπαίνων βιβλιοφύλακος κ. Γεωργίου Ε. Μισαηλίδου, πρὸς ὃν ὁ Σύλλογος δι' ἐμοῦ ἀπονέμει ἐγκαρδίους εὐχαριστίας. Οὕτω σήμερον ἡ μικρὰ Βιβλιοθήκη ἡμῶν εὐπρόσωπος καὶ χρήσιμος παρίσταται εἰς τὰ μέλη. Ὁ Σύλλογος διατηρεῖ καὶ Ἀναγνωστήριον, ὅπερ δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ὃν προ-

σιτὸν τοῖς μέλεσι καὶ τῷ δημοσίῳ, περιέχει διαφόρους ἐφημερίδας. Καὶ αἱ μὲν ἐφημερίδες *Κωνσταντινούπολις*, *Σερβέτ*, *Ἀνατολικὸς Ἀστὴρ* καὶ *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια*, πέμπονται ὑπὸ τῶν διευθυντῶν αὐτῶν δωρεάν. Ὁ κ. Εὐαγγελινὸς Μισαηλίδης ἀρχισυντάκτης καὶ διεθυντὴς τῆς *Ἀνατολῆς* προσφέρει εἰς τὸ Ἀναγνώστηριον τὰς ἐφημερίδας *Ταρῆα*, *Μουρβέτ*, *Ἀνατολήν*, τὴν *Ἐφημερίδα τοῦ Ἐμπορικοῦ Ἐπιμελητηρίου*, τὴν *Ἀμάλθειαν* καὶ τὴν *Μαρζουμέϊ ἐγκιάρ*. Ὁ ἱατρός κ. Θ. Γεωργιάδης τὸν *Ἀνατολικὸν Μηνύτορα* καὶ ὁ κ. Νικ. Καλτσουνίδης τὸν *Νεολόγον*. Πρὸς τοὺς δωρητὰς τῶν ρηθεισῶν ἐφημερίδων τὴν βαθεῖαν τοῦ Συλλόγου ἐκφράζομεν εὐγνωμοσύνην ἐπὶ τῇ συμπαθείᾳ, ἣν ἐπιδεικνύουσιν ὑπὲρ τῆς προαγωγῆς τοῦ Ἀναγνωστηρίου τοῦ Συλλόγου ἡμῶν, καὶ εὐχόμεθα ὅπως εὐρεθῶσι καὶ ἄλλοι μιμηταὶ ἀντάξιοι αὐτῶν.

Φέρε δὲ εἶπωμεν βραχέα ἅττα καὶ περὶ τῶν δωρεῶν. Εἰς τὸν Σύλλογον ὁ κ. Σταῦρος Κέπετζης ἐδωρήσατο ἐφέτος δέκα λίρας τουρκίας, ὁ δὲ κ. Κωστάκης Μουσουῖρος πασάς, πέντε. Κατὰ τὸν κανονισμόν ἀμφοτέροι ἀνεκηρύχθησαν *Εὐεργεταί*. Ἀνὰ μίαν λίραν προσήνεγκον οἱ κύριοι Θ. Γεωργιάδης ἱατρός, Κ. Δημάδης ἀρχιτέκτων, Ἰωάννης Ζάμπογλους, Δόπερ Μάγερ ἱατρός, Ἡρακλῆς Κοσμίδης, Χρῆστος Μισαηλίδης καὶ Παναγιώτης Βαφειάδης, δύο λίρας προσέφερον ὁ ἐπίτροπος τοῦ Παναγίου Τάφου κ. Νικόδημος Ἀλεξανδρίδης, ὁ ἐπίτροπος τοῦ θεοβαδίστου ὄρους Σινᾶ ἀρχιμανδρίτης κ. Κορνῆλιος Κοσμίδης δέκα μετζήτια, καὶ δύο εἰκοσάφραγκα ὁ ἐπίτροπος τοῦ Ἀγίου Ὁρους κ. Θεοδόσιος Ἰβηρίτης. Οἱ ρηθέντες κύριοι ἀνεκηρύχθησαν δωρηταὶ τοῦ Συλλόγου. Πᾶσι τοῖνυν τούτοις τοῖς φιλογενέσι δωρηταῖς τὴν τοῦ Συλλόγου ὀφειλομένην εὐγνωμοσύνην ἀποδιδόντες καὶ δημοσίᾳ, εὐχόμεθα ἵνα καὶ ἄλλοι ζηλώσαντες τούτων τὴν ἀγαθοεργὸν φιλογένειαν πλουτίσωσι κατὰ μίχρον τὰς τοῦ Συλλόγου προσόδους ὅπως ἔχωσι τὸν ἔπαινον ἀγήρω. Ὁ Σύλλογος τὸν τίτλον τοῦ εὐεργέτου ἀπένειμε πρὸς τοὺς κυρίους Θ. Γεωργιάδην ἱατρόν, Γεώργιον Δ. Νομικὸν καὶ Γεώργιον Ι. Παπαδόπουλον, οἵτινες ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ ταμείου τῶν πατριαρχείων παραλαβόντες κατόπιν αἰτήσεως¹²³³ τὴν ὡς παρακαταθήκην ὑπ' αὐτῶν πρὸ

1233). Ἰδοὺ ἡ πρὸς τὴν Α.Θ.Π. αἴτησις.

Παναγιώτατε Δέσποτα.

Οἱ κάτωθι ὑποφαινόμενοι παραδόντες τὸ παρελθὸν ἔτος διὰ τῆς Μ. Πρωτοσυχελλίας εἰς τὸ ἐθνικὸν ταμεῖον ὡς παρακαταθήκην δι' ἐγγράφου φέροντος ἀριθμὸν μὲν Πρωτοκόλλου 5553 ἡμερομηνίαν δὲ 23 Ἰανουαρίου 1888 Γρόσια δύο χιλιάδας ἑκατὸν τριάκοντα ὀκτώ ἀργυρᾶ, περιουσίαν τοῦ πρὸ πενταετίας παύ-

ικανού χρόνου τεθεῖσαν περιουσίαν τοῦ ἄλλοτε ἐν Γαλατῇ ἐπὶ τετραετίαν λειτουργήσαντος, πρὸ πενταετίας δὲ διαλυθέντος Ἑλληνικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου, οὗτινος ἐχρημάτισαν οἱ τελευταῖοι ἰθύντορες, ἀνερχομένην εἰς 2138 γρόσια ἀργυρᾶ, ἐδωρήσαντο τῷ ἡμετέρῳ Συλλόγῳ Ὁρφεῖ. Καίτοι δὲ τὸ ποσὸν τοῦτο δὲν ἐδόθη ἐκ τοῦ βαλαντίου τῶν ρηθέντων κυρίων, ὁ Σύλλογος ὅμως ἐπιθυμῶν ν' ἀμείψῃ τὴν ἀγαθοβουλίαν καὶ τὴν πρὸς τὸν Σύλλογον μεγάλην στοργὴν αὐτῶν, ἀνεκήρυξεν αὐτοὺς εὐεργέτας. Τοῦ λόγου ὄντος περὶ δωρεῶν, θεωροῦμεν τοιαύτην καὶ οὐχὶ ἀσήμαντον, ὅτι δωρεὰν καταχωρίζουσιν εἰς τὰς στήλας αὐτῶν πᾶσαν εἰδοποίησιν τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου αἱ ἐγχώριοι ἐφημερίδες *Νεολόγος*, *Κωνσταντινουπόλις*, *Ἀνατολικὸς Ἀστὴρ*, *Ἐπιθεώρησις* καὶ *Ἀνατολή*. Πρὸς τοὺς ἀξιολογίμους διευθυντὰς τῶν ρηθεισῶν ἐφημερίδων ἐκφράζομεν τὰ εὐχαριστήρια τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου. Θερμὴν εὐγνωμοσύνην ὀφείλομεν νὰ ἐκδηλώσωμεν καὶ πρὸς τοὺς διέποντας τὰ τοῦ ἀγιοταφικοῦ Παρθεναγωγείου ἐπὶ τῇ εὐμενεῖ φιλοξενίᾳ, ἥς ἐν τῇ αἰθούσῃ αὐτοῦ οὐ μόνον σήμερον τυγχάνει, ἀλλὰ καὶ ἄλλοτε ἔτυχεν ἐπὶ μακρὸν ὁ ἡμέτερος Σύλλογος. Ὁ Ὁρφεὺς ἀφοῦ ἐπὶ μικρὸν διέμεινεν ἐν τῷ καταστήματι τῆς γεννήσεως αὐτοῦ ἦτοι τῆς *Μικρᾶς Ἀσίας*, ἐνφίκασε κατόπιν κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1886 αἰθούσαν ἐν τῷ Ξενοδοχείῳ *Κιλβουρνού*, ὅπου ἔμεινε μέχρι τοῦ ἀπριλίου τοῦ 1887, ὁπότε ἐν τῷ καταστήματι τῆς Λέσχης *Μνημοσύνης* ἐγκατεστάθη κατόπιν αἰτήσεως αὐτοῦ, καὶ ἐκ ταύτης κατόπιν λυπηρῶν ἐπεισοδίων ἀπελθὼν κατὰ μάρτιον τοῦ 1888 εὔρεν φιλοξενίαν ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ τοῦ ἀγιοταφικοῦ Παρθεναγωγείου, φιλοξενηθεὶς ἐπὶ ὀκτάμηνον. Βραδύτερον δὲ ὁ Σύλλογος συσχεψάμενος ὅτι ἔνεκα τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ καὶ τῶν ποικίλων αὐτοῦ ἀναγκῶν παρ-

σαντος λειτουργεῖν Ἑλληνικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου, παρακαλοῦμεν τὴν ὑμ. Θ. Π. ὅπως εὐαρεστούμενη διατάξῃ ἵνα ἐπιστραφῇ εἰς ἡμᾶς τὸ ποσὸν τοῦτο διὰ νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὴν προαγωγὴν τοῦ ἀπὸ τινος λειτουργοῦντος τμήματος τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς τοῦ ἐν Φαναρίῳ Μουσικοῦ Συλλόγου Ὁρφέως.

Ὅριζομεν δὲ ὡς πρόσωπον πρὸς παραλαβὴν τοῦ ποσοῦ τούτου τὸν πρόεδρον τοῦ ρηθέντος συλλόγου Ὁρφέως κ. Γ. Ι. Παπαδόπουλον.

Ἐπὶ τούτοις διατελοῦμεν μετὰ τοῦ ἀνήκοντος σεβασμοῦ.

Ἐν Φαναρίῳ, τῇ 3 Μαΐου 1889.

Τῆς Ὑμετέρας θειοτάτης Παναγιότητος

ταπεινοὶ θεράποντες

Θ. Γεωργιάδης ἱατρός

Γ. Α. Νομικός

Γ. Ι. Παπαδόπουλος.

έστη ἡ ἀνάγκη πρὸς ἐγκατάστασιν ἐν ἰδιαιτέρῳ καὶ καταλλήλῳ καταστήματι, ἐνφώκισε τότε τὸ εὐρύχωρον κατάστημα τῆς *Μικρᾶς Ἀσίας* καὶ ἐγκατεστάθη ὀριστικῶς εἰς αὐτὸ ἀπὸ τῆς 22 νοεμβρίου τοῦ παρελθόντος ἔτους. Ἐκφαντορικώτερον δὲ θέλων νὰ δείξῃ ὁ Σύλλογος τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ πρὸς τὸ ἀγιοταφικὸν Παρθεναγωγεῖον ἀνέλαβε τὴν ὑποχρέωσιν ἐπὶ δύο ἤδη ἔτη κατὰ συνέχειαν νὰ διδάσκη δωρεὰν διὰ τοῦ μουσικοδιδασκάλου αὐτοῦ κ. Ρ. Ρίτση εἰς τὰς μαθητρίδας τὴν φωνητικὴν μουσικὴν.

Ἐπὶ τῆς ἑμῆς λιτῆς προεδρείας ἐγένοντο αἱ ἐκτεθησόμεναι μεταρρυθμίσεις ἐν τῷ Συλλόγῳ, περὶ τῆς σημασίας τῶν ὁποίων κρινάτω τὸ πεπνυμένον δημόσιον. Κατὰ δεκέμβριον τοῦ λήξαντος ἔτους 1888 ἦτοι πρὸ ἐξαμήνου ἐξελέγην μέλος τοῦ εὐγενοῦς τούτου καὶ μουσολόγου θιάσου, καὶ τῇ 5 μαρτίου ἦτοι πρὸ τριμηνίας ἡ ἐμπιστοσύνη τῶν συναδέλφων μου μὲ ἀνεβίβασε παμψηφεί εἰς τὸ τοῦ Προέδρου ἀξίωμα ἀντὶ τοῦ παραιτηθέντος κ. Βασιλείου Πανοικίδου, δικηγόρου. Καὶ τὰ μὲν πρῶτα δισταγμῷ συνεσχέθην, ἀναλογιζόμενος, τοῦτο μὲν, τὸ μέγεθος τῶν καθηκόντων δι' ὧν περιεβλήθην, τοῦτο δέ, συναισθανόμενος τὸ ἀνεπαρκὲς τῶν δυνάμεών μου πρὸς τοιαύτην διακονίαν. Εἶπον δὲ ἀνωτέρω *καθηκόντων* καὶ οὐχὶ *δικαιωμάτων*, διότι ἀσπάζομαι πληρέστατα καὶ ἐπὶ τοὺς διευθύνοντας τὰ σωματεῖα, τὸ φιλελεύθερον ἐκεῖνο λόγιον τὸ περὶ τῶν διοικούντων τὰ ἔθνη ρηθέν, καθ' ὃ «οἱ κυβερνῆται καθήκοντα μόνον ἔχουσιν, οὐχὶ καὶ δικαιώματα». Προσέτι ἐδειλίασα ν' ἀναλάβω τὴν προεδρικὴν ἀρχήν, ἅτε γινώσκων ἐκ τῶν προτέρων τὴν κατὰ τοῦ Συλλόγου ἀντιπολίτευσιν ἐνίων χρηστῶν ἄλλως νέων τοῦ Φαναρίου, οἵτινες ἀποχωρήσαντες ἀτυχῶς ἐκ τοῦ Συλλόγου πρὸ μηνῶν, ψυχρῶς διακείνται πρὸς αὐτόν. Αἱ ἔριδες δὲ καὶ τὸ φιλόπρωτον καθὼ προγονικὴ ἡμῶν κληρονομία καὶ ἰδιάζων χαρακτηριστὴρ τῶν ζωηρῶν λαῶν, ἀναφεῖσαι καὶ ἐν τῷ ἡμετέρῳ σωματεῖῳ, παρήγαγον ἀτυχῶς τὸ προμνησθὲν γεγονός. Ἐκαστον σωματεῖον ἀποτελεῖ δρᾶμα πολὺπλοκον, ἐν ᾧ πλείστα ὑπάρχουσι τὰ δρῶντα πρόσωπα, ποικίλοι οἱ χαρακτῆρες, ἀντίρροποι αἱ ἐνέργειαι. Ἐκαστον τῶν δρῶντων προσώπων ἔχει ἴδιον χαρακτῆρα, ἴδια συμφέροντα, ἴδια πάθη. Τῶν λόγων τούτων σοφὸς διδάσκαλος τῷ λέγοντι γέγονεν οὐ γνῶσις ψιλή, ἡ ἀντιλαμβανομένη ἐπιλίγδην μόνης τῆς ἐπιφανείας τῶν πραγμάτων, ἀλλ' αὐτὴ ἡ πεῖρα· ὥστε οὐχὶ ἀκαίρως καὶ ἀναρμόστως, οὐδ' ἀκαταλλήλως ἡδύνατό τις διὰ τῆς γλώσσης τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου ν' ἀνακράξῃ «Φεῦ τοῦ πάθους· ἀλλήλοις περιπίπτομεν καὶ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλίσκόμεθα»¹²³⁴. Ἀλλὰ, φιλόμουσον ἀκροατήριον,

1234) Migne Τόμ. Α'. Λόγος Β', κεφ. πα.

εἰς οὐδὲν ἰσχυσαν οἱ δισταγμοί μου, διότι ἐπὶ τέλους ἐνδοὺς ταῖς θερμαῖς προτροπαῖς τῶν ἀγαπητῶν μου συναδέλφων, ἀνεδεξάμην ἐν τῇ ἀσθενείᾳ μου τὸ βαρὺ τῆς προεδρείας καθήκον, στηρίξας τὴν πεποιθήσιν μου, ἔνθεν μὲν, ἐπὶ τὴν τ' ἀσθενῇ θεραπεύουσιν καὶ τὰ ἐλλείποντα ἀναπληροῦσαν ὑπερτάτην ἐξ ὕψους ἀντίληψιν, ἔνθεν δέ, εἰς τὴν ἀκραιφνῇ ἀγάπην καὶ ὑπόληψιν τῶν συμπαρέδρων μοι συνεργατῶν.

Ἐπειδὴ δὲ ἔδει ἐκ τῶν ἐνόντων τὰ δυνατὰ ποιῆσαι, πάραυτα πρὸς κρείττονα τακτοποιήσιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ μουσικοῦ τούτου ἐργαστηρίου, ἀνελάβομεν τὴν σύνταξιν νέου Κανονισμοῦ, καθόσον ὁ παλαιὸς ἀπεδείχθη ἐν πολλοῖς ἀτελής, ἐλλειπέστατος καὶ ἀόριστος. Πολλοὺς δὲ ἄλλων σωματείων Κανονισμοὺς μελετήσαντες καὶ οὕτω πληρώσαντες τὰ κενὰ καὶ σαφηνίσαντες τὰ ἀόριστα, συνετάξαμεν νέον Κανονισμόν, ὅστις ἐπιψηφισθεὶς καὶ ἐπικυρωθεὶς ὑπὸ τοῦ Συλλόγου, τύποις ἐξεδόθη καὶ διανεμήθη πρὸ μηνὸς τοῖς μέλεσι. Χάριν συντομίας παρατρέχων ἡσσανος λόγου λεπτομερείας περὶ τοῦ νέου Κανονισμοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὸν πρῶτον, σημειῶ ἀπλῶς τὴν κυριωτέραν καὶ οὐσιωδεστέραν προσθήκην καὶ μεταβολὴν, ἥτις εἶναι ἡ ἐπομένη. Ὁ σκοπὸς τοῦ Συλλόγου τέως περιοριζόμενος εἰς τὴν ἐκμάθῃσιν μόνον καὶ καλλιέργειαν τῆς φωνητικῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς, μετεβλήθη ὡς ἑξῆς: «Κύριος σκοπὸς τοῦ Συλλόγου τυγχάνει ἡ ἐπιστημονικὴ καλλιέργεια παντὸς κλάδου τῆς μουσικῆς». Ὁ ἀναγραφεὶς ἐν τῷ νέῳ Κανονισμῷ μέγας σκοπὸς τοῦ Συλλόγου ὠρίσθη νὰ ἐπιτευχθῇ α) δι' ἰδρύσεως δύο ἰδιαιτέρων τμημάτων πρὸς καλλιέργειαν, ἀνάπτυξιν καὶ διάδοσιν τῆς βυζαντινῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καὶ τῆς τετραφώνου εὐρωπαϊκῆς. β) δι' ἀναγνώσεως πραγματείων περὶ μουσικῆς, γ) δι' ἐκδόσεως σχετικοῦ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ Συλλόγου περιοδικοῦ συγγράμματος, καὶ δ) διὰ παντὸς ἄλλου συντελεστικοῦ μέσου. Αἰτία δὲ τῆς εὐρύνσεως καὶ ἐπεκτάσεως τοῦ σκοποῦ τοῦ Συλλόγου εἶναι αὕτη ἡ ἀνάπτυξις αὐτοῦ, κατιδόντος ἐν ἑαυτῷ τὴν δύναμιν νὰ τελέσῃ ἀγῶνας ἀνδρικωτέρους καὶ θέσῃ πρὸς τοῦτο εὐρυτέρας καὶ στερεωτέρας βάσεις. Μεγάλῃ ἀληθῶς εὐγνωμοσύνῃ, δόξᾳ, τιμῇ καὶ ἔπαινος ὀφείλονται εἰς τοὺς πρωτοβούλους τὸ ἔργον τοῦτο σχεδιάσαντας καὶ εἰς πέρας ἀγαγόντας. Ὁ νέος σκοπὸς τοῦ σωματείου τυγχάνει ἀναμφερίστως θεοφιλὲς καὶ ἅγιος καὶ εὐκλεοῦς προγονικῆς δόξης ἀπόζων, διότι προγονικὴ παρακαταθήκη, ἱερὰ καὶ ἀγλαόμορφος, καλλιεργηθήσεται καὶ ἐνδυθήσεται διὰ τῆς παλαιδοῦς ἡγεμονικῆς καὶ χρυσῆς αὐτῆς ἀλουργίδος. Ὁ σκοπὸς τοῦ Συλλόγου εἶναι ἤδη ὄντως ἐθνοσωτήριος, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἀτυχῶς ἐκ τῶν κόλπων τοῦ ἔθνους ἐξήλθον τινες, οἵτινες ὅ,τι δὲν κατ-

ώρθωσαν αἱ τῶν χρόνων εἰσφοραί, αὐτοὶ προσπαθοῦσι νὰ κατορθώσωσιν ἐξοστρακίζοντες ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ περιβόλου τιμαλφές πατροκληρονόμητον κειμήλιον, τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν μουσικὴν. Οἱ περιφρονοῦντες τὴν ἱερὰν τῶν πατέρων ἡμῶν μουσικὴν εἶναι πάντως οἱ ἐπαυρόμενοι καὶ γαυριῶντες ἐπὶ ἀσεβείᾳ καὶ ἀθείᾳ, οἱ ἀποβαλόντες πᾶν σέβας πρὸς τὴν ἱερὰν καὶ ἀγιωτάτην ἡμῶν θρησκείαν, οἱ ὡς μαιρακιώδεις μύθους τὰ δόγματα καὶ τὰς παραδόσεις τῆς θείας ἡμῶν πίστεως θεωροῦντες. Ἄλλ' ὡς οἱ καλοὶ ἀγωνισταὶ ἀνθίστανται μέχρ' ἐσχάτων εἰς τοὺς ἀγῶνας, οὕτω καὶ ὁ Σύλλογος καὶ ἡμεῖς οἱ ἐλάχιστοι τοῦ λόγου καὶ τῆς γραφίδος καὶ τοῦ καθήκοντος στρατιῶται ὀφείλομεν ὅλαις δυνάμεσι ν' ἀγωνιζώμεθα ὑπὲρ τῆς πατρίου ἱερᾶς μουσικῆς, βέβαιον ὄντες ὅτι διὰ τῆς καλλιιεργείας τῆς μουσικῆς σπονδὴν ἱερὰν σπένδομεν ἐπὶ τοῦ νοεροῦ μαυσωλείου τῶν θειοτάτων ἐκείνων μουσουργῶν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Γένους ἡμῶν, ὅτι θυμίαμα προσφέρομεν ἐπὶ τοῦ νοεροῦ βωμοῦ τοῦ ὑπὲρ τῆς μουσικῆς ἡρώϊσμου αὐτῶν, ὅτι διὰ μυσσινῶν στέφομεν τὸ νοερὸν ἄγαλμα αὐτῶν.

Καὶ δὴ ὁ Ὅρφεὺς ἀποφασίζει νὰ καλλιεργήσῃ πλὴν τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς καὶ τὴν ἐλληνοβυζαντινὴν μουσικὴν, τὴν μουσικὴν τῶν ἐνδόξων ἡμῶν πατέρων, τὴν τοσοῦσον δυστυχῶς παραμεληθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἔθνους καὶ ὑπὸ ξενισμῶν πανταχόθεν πολιορκηθεῖσαν. Ἀλλὰ θαρρῶμεν καὶ μετὰ τοῦ ἱερωτάτου Φωτίου οὐκ ἀκαίρως καὶ ἀπεικίτως ἐπιφωνήσωμεν « Κλάδος εὐθαλὴς καρποὺς ὠραίους ἐνεγκών, περιήρηται, ἀλλ' ἡ ρίζα μένει· οἶσει πάλιν οὐκ ἐλάττονα. Ἀπῆλθεν ἡ καλὴ καὶ θαυμασίᾳ εἰκὼν· ἀλλ' ὁ Γραφεὺς ἔτι τὴν χεῖρα κινεῖ, καὶ γράφει γε πάντως, ἐραστὴς ὢν τοῦ καλοῦ, οὐκέτι τὴν αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ τελειοτέραν ». Ὅ,τι δὲν ἐνήργησαν οἱ πρὸ ἡμῶν, ἡμεῖς ἄς ἐνεργήσωμεν ζηλωτῶς διὰ τοὺς μεθ' ἡμᾶς, οἵτινες, εὐδαιμονέστεροι ἡμῶν ἔσονται· ἄς σπεύσωμεν νὰ καλλιεργήσωμεν, διατηρήσωμεν καὶ περιθάλψωμεν αὐτὴν ὡς ἰσχυρότατον μοχλὸν καὶ ζώπυρον γονιμώτατον τοῦ ἐθνικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ ἡμῶν βίου. Καὶ ἰδοὺ ὁ Σύλλογος καταρτίζει πρὸς τοῦτο σχολὴν, εἰς ἣν καλεῖ οὐ μόνον τὰ μέλη αὐτοῦ ἀλλὰ καὶ πάντα φιλόμουσον καὶ θιασώτην τῆς πατρίου μουσικῆς καὶ πάντα ὑπολειπόμενον κατὰ τὴν τέχνην ἱεροψάλτην, ὅπως ἐκμάθῃ αὐτήν, καὶ οὕτω καταστῇ τὸ τοῦ ἱεροψάλτου ἐπάγγελμα σεμνόν, ἐπίζηλον καὶ περισπούδαστον. Εἰς τὴν καθίδρυσιν τῆς σχολῆς προβάς ὁ Σύλλογος ἐσκέφατο ὡς ὁ φρόνιμος τοῦ Εὐαγγελίου, ὅστις « θέλων πύργον οἰκοδομῆσαι καθίσας ψηφίζει τὴν δαπάνην εἰ ἔχει τὰ πρὸς ἀπαρτισμόν, ἵνα μὴ ποτε θέντος αὐτοῦ θεμέλιον καὶ μὴ ἰσχύσαντος ἐκτελέσαι, πάντες οἱ θεωροῦντες ἀρξῶνται ἐμπαίξειν αὐτῷ λέγοντες,

ὅτι, οὗτος ὁ ἄνθρωπος ἤρξατο οἰκοδομεῖν καὶ οὐκ ἴσχυεν ἐκτελέσαι». ¹²³⁵ Ἀλλ' εὐχόμεθα ὅπως ὁ πρὸς καλλιέργειαν τῆς ἱερᾶς ἡμῶν μουσικῆς ζῆλος τοῦ Συλλόγου μὴ ἀποσβεσθῇ, διότι ἄλλως τὸ ἀρτί-βλαστον τοῦτο φυτὸν τοῦ Ὀρφέως θὰ ἀποξηρανθῇ πρὶν ἢ κατὰσθῇ δένδρον, πρὶν ἢ δώσῃ ἄνθη καὶ καρπούς. Καὶ ὥσπερ τὸ θερμογόνον ρευστὸν τιθέμενον εἰς κίνησιν ἐπιφλέγει ἄσπετον ὕλην καὶ πολλαπλασιάζει ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὴν τελεσματικὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν, καὶ ὥσπερ τὸ ἡλεκτρικὸν καὶ γαλβανικὸν ρευστὸν τιθέμενον εἰς κίνησιν μεταδίδει τὸν ἐξ αὐτοῦ κλονισμόν εἰς ἀλληλουχίαν σωματῶν ἐπὶ ἀπεραντα διαστήματα, οὕτω καὶ ἐκ τῆς σχολῆς ταύτης, εἴθε ὡς ἐκ πολυχεύμονος καὶ πολυχρούνου κρήνης, θὰ ἐκπηγάσωσιν οἱ διαχυεῖς ρύακες τῆς ἀληθοῦς μουσικῆς παιδεύσεως. Ὁ Ὀρφεὺς ἐν ἀρχῇ ὑπὲρ αὐτοῦ ὑπάρξας, νῦν ἀξιοζήλως ἀξιοὶ νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν γενικὴν ὠφέλειαν· ἥδη καθίσταται σωματεῖον βαθμηδὸν ἀνυψούμενον, ὑπερήφανον τὴν ὄψιν καὶ ἐπιζήλον τὰ ἔργα. Φρονοῦμεν δέ, ὦ φιλόμουσον ἀκροατήριον, ὅτι ἡ ὑπὸ ἐλληνικοῦ σωματείου καλλιέργεια τῆς μουσικῆς ἡμῶν μαρτυρεῖ ὅτι οὐδεμία ἀνθρωπίνη δύναμις ἠδυνήθη ἵνα ἀμαυρώσῃ τὰ ἔμφυτα προσόντα τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, ἥτοι τὴν φιλομουσίαν, τὴν φιλοκαλίαν καὶ τὰ ἄλλα, ἅπερ καὶ ἡ ἱστορία ἐπιφωνεῖ ὅτι συντηρούμενα διαδίδονται ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν ἀκήρατα. Naί· οἱ πικτέρες ἡμῶν καὶ κατὰ τοὺς κάτω χρόνους ὑπὸ τὸ ἔνδυμα τοῦ καλογήρου ἐν τοῖς κελλίοις τῶν μονῶν ἀντέγραφον τὰ συγγράμματα τῶν ἡμετέρων προγόνων συντηροῦντες οὕτω τὴν ζῶσαν γλῶσσαν ἡμῶν εἰ καὶ ἡμαυρωμένην καὶ πενητεύουσαν, ὡσαύτως δὲ καὶ τὴν ἱερὰν μουσικὴν καὶ πάντα τὰ πατρῷα ἥθη καὶ ἔθιμα. Φρονοῦμεν ὅτι ὁ Σύλλογος καλλιερῶν τὴν μουσικὴν βεβαιοὶ ἐμπράκτως τὴν εὐγενῆ κατὰγωγὴν τῶν ἀπαρτιζόντων αὐτὸν μελῶν· διότι ἐν τῶν γνωρισμάτων τῶν διακρινόντων τοὺς πάλαι καὶ νῦν ὁμογενεῖς ἡμῶν εἶνε ἡ ἐμμονὴ εἰς τὰ πάτρια. Ἐθνὸς δέ, τοῦ ὁποίου ἡ νεολαία τοσοῦτον λυσιτελεῖ καὶ ἐνδιαφερόντως ἐνασχολεῖται περὶ τὰ πάτρια, δύναται μετ' ἐλπίδος ν' ἀτενίζῃ εἰς τὸ μέλλον. Τὰ ἔθνη τότε μόνον προάγονται καὶ φαίνονται ἀξία τοῦ προορισμοῦ αὐτῶν, ὅταν καλλιερῶσι τὰ ἄνθη τῆς διανοίας, τοὺς προγονικοὺς θησαυρούς. Προσέτι διατρέφομεν τὴν πεποιθήσιν ὅτι εἶναι λίαν εὐεργετικὴ ἡ ρηθείσα τοῦ Συλλόγου ἀπόφασις διὰ τε τὴν κοινωνίαν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, διότι πρὸς παλινόρθωσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς ἔχομεν ἀνάγκην ἐν πρώτοις σχολείων μουσικῶν. Naί, παρ' ἔμοι γε ταπεινῷ κριτῇ, διὰ τῶν τοιούτων σχολῶν εἶναι

δυνατόν ν' ἀνυψωθῇ ἐν πολλοῖς εἰς τὴν προσήκουσαν τὴν ἡ μουσικὴ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν ἀκολουθίας, ἢ τὴν Ἐκκλησίαν, ἀνυψοῦσα καὶ εἰς τὴν θείαν κατάνυξιν τῶν ἐκκλησιαζομένων ὑπὲρ πᾶν ἄλλο συντελοῦσα. Διὰ τῶν τοιούτων σχολῶν οἱ ἱεροὶ ναοὶ ἡμῶν ἀναλήφονται τὴν πάλαι εὐπρέπειαν αὐτῶν καὶ αἱ μεμψιμοιρίαι τῶν ἐκκλησιαζομένων κατὰ τῆς μουσικῆς παύσονται, οἱ δὲ πολέμιοι τῆς μουσικῆς ἡμῶν πεισθήσονται περὶ τῆς σπουδαιότητος καὶ τοῦ κάλλους αὐτῆς. Ἐπειδὴ δὲ ὁ λόγος νῦν περὶ παλινρθώσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἐπιτρεψάτω μοι τὸ πεπνυμένον ἀχροατήριον, ὑπομνησαι παρεκδοτικώτερον μὲν, οὐκ ἀσκόπως δέ, ὅτι ἡ διόρθωσις τῶν κακῶς ἐχόντων ἐν τῇ μουσικῇ ἐπιτευχθήσεται, παρ' ἔμοι γε κριτῇ, ὧδέ πως. Καὶ ὥσπερ ὁ ἱατρός δίδωσιν εἰς τὸν πάσχοντα παραγγελίας καὶ φάρμακα, ἀλλ' ἢ ἀκριβῆς χρήσις τούτων ἐξαρτάται ἐκ τοῦ ἀσθενοῦντος, οὕτω καὶ ἡμεῖς λέγομεν μὲν τὰ δέοντα, ἀλλ' ἢ ἀκριβῆς ἐφαρμογὴ αὐτῶν ἐξαρτάται ἀπὸ τῆς ἀνωτάτης ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν ἀρχῆς.

Α'. Ἐν πρώτοις δέον νὰ καθορισθῶσιν ἐπισήμως παρ' εἰδικῶν ἀνδρῶν, προνοίᾳ ἐκκλησιαστικῇ, τὰ μουσικὰ βιβλία τὰ διὰ τοὺς ἱεροψάλτας κατὰλληλα, ἐξ ὧν νὰ ψάλλωνται τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἡμῶν ᾄσματα.¹²³⁶ Οὕτω τίθεται φραγμὸς εἰς τὰς γινομένας ἐκάστοτε ἀπειροπλη-

1236) Πρόνοιᾳ τις λίαν ἐπαινετὴ περὶ τοῦ θιγομένου ζητήματος καὶ ἄλλων συναφῶν ἐλήφθη τῷ 1880 πατριαρχοῦντος τοῦ φιλομουσικωτάτου Ἰωακείμ τοῦ Γ'. Ἰδοὺ καὶ αἱ σχετικαὶ δύο ἐγκύκλιοι.

Α'.

Τοῖς ἱεροψάλταις τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἱερῶν Ἐκκλησιῶν.

Οἱ ἀπὸ τίνος ἀρξάμενοι, ἐπ' ἐσχάτων δὲ καὶ μετ' ἐπιτάσεώς τινος ἐκδηλούμενοι γογγυσμοὶ καὶ μομφαὶ κατὰ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν Μουσικῆς, τοῦ πολυτίμου καὶ ἀξιοσεβάστου τούτου κειμηλίου τῶν ἀρχαίων ἡμῶν προγόνων, ὡς λίαν ᾔθθεν ὀχληρᾶς καὶ μὴ ικανοῦσης διεγείρει τὸ ὀρησκειτικὸν αἶσθημα καὶ ἐξυψῶσαι τὴν διάνοιαν πρὸς τὸν Θεόν, εὐλόγως μὲν ἀπασχολοῦσι σπουδαίως τὴν μητέρα Ἐκκλησίαν, ἀλλ' ὅμως ἀνάγκη ἵνα καὶ παντὸς χριστιανοῦ τὴν σύντονον προσοχὴν καὶ μέριμναν κινήσωσιν, ἰδίᾳ δὲ μάλιστα ὑμῶν τῶν ἱεροψαλτῶν, τῶν ὁπαδῶν καὶ θιασωτῶν τῆς ἐπιστήμης ταύτης, πρὸς διάσωσιν τῆς κίνδυνον ἀπωλείας διατρεχούσης πατρῴας ταύτης κληρονομίας.

Ὅτι ἡ Ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν Μουσικὴ, ὡς ἀπορρέουσα ἐκ τῆς μουσικῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, καθάπερ τοῦτο ἐκ πολλῶν δείκνυται τεκμηρίων, τῶν μέχρι καὶ νῦν θαυμάζομένων ἐπὶ τῷ δημοσίῳ αὐτῶν πνεύματι, ὅπερ εἰς τὴν αὐτὴν τελειότητα, εἰς ἣν ἠδυνήθη ἀναβιβάσαι τὴν φιλοσοφίαν, τὴν ποίησιν, τὴν ζωγραφικὴν, τὴν γλυπτικὴν, καὶ εἰς ἔτι μείζονα προήγαγε τὴν μουσικὴν ἐπιστήμην, καὶ ὡς ἐγκλείουσα ἐν ἑαυτῇ πολλὰς ἀρετάς, ποικίλιαν οὐ τὴν τυχοῦσαν, ὡς κάλλιστα γινώσκουσιν οἱ περὶ ταύτην ἀσχολούμενοι, οὐκ ἔστι δυνατόν ἵνα αὐτὴ

θεῖς ἐκδόσεις διαφόρων μουσικῶν βιβλίων ποικίλης ἀσχημίας μεστῶν,

καθ' αὐτήν ἢ τοιαύτη, οἷαν οὐκ ὀλίγοι τῶν ἡμετέρων ἐπιπολαίως κρίνοντες, τολμῶσι χαρακτηρίζειν, βαθυτέρα μελέτη καὶ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἡδύνατο καταδειξάι τοῦτο. Ὅτι ὅμως καὶ οἱ γογγυσμοὶ καὶ αἱ μομφαὶ καὶ ἡ ἀπαρέσκεια ἐν γένει πρὸς τὴν Μουσικὴν τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας οὐκ εἰσὶν ὅλως ἀσύστατοι, ἀναμφίλεκτον.

Τὴν ἀξίαν καὶ σπουδαιότητα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν Μουσικῆς, ἀφ' ἐνός, τὰ αἷτια τῆς δικαίας ἐν πολλοῖς κατακραυγῆς κατ' αὐτῆς καὶ ἀπογοητεύσεως, ἀφ' ἑτέρου, καὶ ἐξ ἄλλου τ' ἀπαιτούμενα πρὸς ἄρσιν τῶν τοιούτων μέμφεων καὶ παραπόνων καὶ πρὸς βελτίωσιν καὶ ἀνύψωσιν εἰς τὴν οἰκειάν αὐτῆς ἀξίαν καὶ μεγαλοπρέπειαν, πάντα ταῦτα δύναται τις ἰδεῖν συντόμως ἐκτιθέμενα ἐν τῇ διατριβῇ, ἣν ἐπ' ἐσχάτων ἐδημοσίευσεν διὰ τῶν ἐφημερίδων τῆς Βασιλευούσης ὁ ὁμογενὴς κ. Δ. Πασπαλλῆς, ἀνὴρ εἰδήμων τῆς τε Ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν Μουσικῆς καὶ τῆς τῶν Εὐρωπαίων καὶ τῶν πατέρων ζηλωτῆς.

Ἐκ τῆς μετὰ προσοχῆς καὶ ἐμβριθείας μελέτης τῆς διατριβῆς ταύτης καὶ πᾶς μὲν χριστιανὸς ἐν γένει, ἰδίᾳ ὅμως ὑμεῖς οἱ ἱεροψάλται δύνασθε ἐν εὐσυνειδησίᾳ κατανοῆσαι τὰ αἷτια τῆς ἐκπτώσεως τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς, τὴν σπουδαιότητα τῶν συνεπειῶν, ἃς δύναται ἐπαγαγεῖν ἡ περὶ ταύτης ὀλιγωρία καὶ ἀκηδία, καὶ τὴν μεγάλην εὐθύνην, ἣν ἔχουσιν οἱ ἐξυπηρετοῦντες διὰ τῶν ἰδιοτροπιῶν αὐτῶν τὴν κατάπτωσιν αὐτῆς καὶ κατὰ συνέπειαν ἀποτελεσματικῶς καὶ τελεσφόρως ἐργασθῆναι πρὸς ἐκκάθαρσιν, βελτίωσιν καὶ ἀνύψωσιν εἰς τὴν ἐμπρέπουσαν αὐτῇ θέσιν καὶ λαμπρότητα.

Καίτοι δὲ ἡ Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία καὶ περὶ τοῦ σπουδαίου τούτου ζητήματος σκέπτεται ἐμβριθῶς καὶ ἐν καιρῷ προνοήσει σπουδαιότερον καὶ ἀποτελεσματικώτερον, οὐκ ἄπο σκοποῦ ὅμως ἡγήσατο ἵνα καὶ ἀπὸ τοῦδε δῶ ἡμῖν νύξιν καὶ συνιστώσα τό γε νῦν τὴν μετὰ προσοχῆς μελέτην τῆς εἰρημένης διατριβῆς προτρέψῃται ὑμᾶς καὶ συστήσῃ θερμῶς, ὅπως, παραιτούμενοι παντὸς ξένου καὶ ὀθνείου δυνάμενου διαφθεῖραι καὶ ἀσχημίσαι τὸν ἅγιον καὶ χριστιανικὸν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν Μουσικῆς χαρακτῆρα, φιλοτιμηθῇτε ἐργασθῆναι κοινῇ καὶ ἀποτελεσματικῶς ὑπὲρ τῆς ἐκκαθαρίσεως καὶ ἀναδείξεως τοῦ πολυτίμου τούτου ἐθνικοῦ καὶ ἐκκλησιαστικοῦ ἡμῶν θησαυροῦ, περιαιροῦντες ὅσας κηλίδας ὁ χρόνος, αἱ περιστάσεις καὶ αἱ διαθέσεις ἐπέθηκαν ἐπὶ τοῦ λαμπροῦ τούτου ἀδάμαντος, ἵνα ἀνακτησῇται οὗτος τὴν ἰδίαν αὐτοῦ λαμπρότητα καὶ μεγαλοπρέπειαν.

Τὰς ἀτάκτους βοὰς καὶ τὰς ἐκβεδισμένους κραυγὰς, τὰς ἀναρμόστους στροφὰς καὶ τοὺς ἐκκελυμένους σχηματισμοὺς τῆς φωνῆς ἔκπαλαι ἡ Ἐκκλησία κατέκρινε καὶ ἀπηγόρευσε κατηγορηματικῶς, ὡς ὅλως ἀήδῃ καὶ ἀνάρμοστα εἰς ναὸν Θεοῦ, προεῖλετο δὲ καὶ ἐμβόρῳσε μουσικὴν ἐπιτηδεῖαν πρὸς τὸν σκοπὸν τῶν ἐκκλησιαζομένων, ὅς ἐστιν ἡ ἀνύψωσις τῆς διανοίας ἐκ τῶν γηίνων πρὸς τὰ οὐράνια καὶ ἡ προσευχὴ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, καὶ ἀνάλογον πρὸς τὰ θεῖα αὐτῆς ἄσματα, ἔχουσιν τὸ μεγαλοπρεπὲς ἐν τῇ ἀπλότητι, τὸ τερπνὸν ἐν τῇ εὐρυθμίᾳ καὶ τὸ σεμνὸν ἐν τῇ μετὰ ταπεινότητος, ἡρεμίας καὶ κατανύξεως καθαρόν, εὐκρινεῖ, ἀπερίττω καὶ ἐμμελεῖ ψαλμωδίᾳ.

Ταῦτα καὶ εἴτι ἄλλο καλὸν ἐνυπάρχει ἐν τῇ διατριβῇ, ἕκαστος ὑμῶν ὡς γινώμονα αὐτοῦ προστησάμενος καὶ τῆς τροχιάς ταύτης οὐδόλως παρεκκλίνων,

ἅμα δὲ σχηματίζεται καὶ μία ὁμοιόμορφος ψαλμωδία διὰ πάσας τὰς ἱεράς ἐκκλησίας.

ἐπὶ πᾶσι δὲ ἀείποτε ἐν τῷ νῷ ἔχων τὴν ἀποστολικὴν παραγγελίαν, ὅτι τὰ πάντα ἐν τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ πρέπει γίνεσθαι εὐσχημόνως καὶ ἐν τάξει, «πάντα εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν γενέσθω» (Κορινθ' ΙΔ', 40), ἔστω βέβαιος ὅτι κατὰ πολὺ βελτιωθήσεται ἡ Ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν μουσικὴ καὶ αἱ κατ' αὐτῆς μέμψεις βαθεμδὸν ἐκλείψουσιν.

Οὐκ ἄκαιρον δέ, συνωδᾷ τῇ ἀποστολικῇ ταύτῃ περὶ τῆς ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ ἐμπρεπούσης εὐσχημοσύνης καὶ τάξεως ἐντολῇ, ἐπιστῆσαι τὴν προσοχὴν ὑμῶν καὶ εἰς ἑτέρά τινὰ ἀφορῶντα τὴν εὐπρέπειαν καὶ εὐταξίαν τῆς Ἐκκλησίας, εἰς ἣν ὀλίγη δυστυχῶς καταβάλλεται προσοχὴ καὶ ἐπιμέλεια. Εἰς τὴν τήρησιν τῆς ἀπαιτουμένης ἐν τῷ ναῷ, ὡς οἶκῳ Θεοῦ, εὐσχημοσύνης καὶ τάξεως ἀναμφιβόλως συντελοῦσι μὲν τὸ ἐπ' αὐτοῖς καὶ οἱ ἐκκλησιαζόμενοι διὰ τῆς εὐσχήμου, σεμνῆς, ἀθορύβου καὶ εὐλαβητικῆς αὐτῶν στάσεως καὶ διὰ τῆς ἐν κατανύξει προσευχῆς, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἀναντιρρήτως ὀφείλουσι φυλάττειν ταύτην τὰ ὄργανα εἴτε οἱ ἡγέται, οὕτως εἰπεῖν, τῆς κοινῆς προσευχῆς καὶ λατρείας, οἵτινες διὰ τοῦτο ὀφείλουσι παρέχειν ἑαυτοὺς ὑπόδειγμα ἐν πᾶσι τοῖς ἐκκλησιαζομένοις. Τοιαύτην σπουδαίαν θέσιν κατέχετε ἐν τῷ ναῷ καὶ ὑμεῖς οἱ ἱεροφάται· διὸ ὀφείλετε ἅπαντες ἀνεξαιρέτως μετὰ καὶ τῶν κανοναρχῶν ὑμῶν φέρειν μέλανα ἐπενδύτην ποδήρη, κάλυμμα δὲ τῆς κεφαλῆς ἐπίσης ὁμοιόμορφον καὶ ὁμόχρουν ἐκ μέλανος βελούδου κατεσκευασμένον ἐν σχήματι εὐαρμόστῳ καὶ εὐπρεπεῖ. Ὀφείλετε ἴστασθαι ἐν τοῖς στασιδίοις ὑμῶν μετὰ πάσης σεμνότητος καὶ εὐλαβείας, ψάλλειν ἐν κατανύξει καὶ ἰλαρότητι, ποιεῖν πάσας τὰς κινήσεις τοῦ σώματος εἰς προσευχὴν μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας καὶ σεμνότητος, εἴτε ἐν τοῖς στασιδίοις ὑμῶν ἰστάμενοι εἴτε κατερχόμενοι, ὅταν προσήκη ἀποδιδόναι τῷ προεξάρχοντι τῆς τελετῆς πατριάρχῃ ἢ ἀρχιερεῖ τὸν προσήκοντα σεβασμόν, προσέχειν ταῖς ἐκφωνήσεσι τοῦ ἱεουργοῦντος καὶ ἀντιφωνεῖν ἐναλλὰξ καὶ ἀνελιπῶς τὰ διατεταγμένα καὶ ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, πάντα ποιεῖν ὅσα προσήκει κατὰ τὴν ἐν τῷ Εὐχολογίῳ διάταξιν καὶ κατὰ τὴν ἐν τῇ Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ κρατοῦσαν ἀρχαίαν τάξιν, ἣν ὀφείλετε μαθεῖν καὶ σπουδάσαι παρὰ τῶν εἰδότεων ταύτην, καὶ τοὺς κανονάρχας αὐτὴν διδάξαι, ὥστε ἐν πάσαις ταῖς ἱεραῖς ἐκκλησίαις διαφυλάττεσθαι μὲν τὸ εὐσχημον καὶ εὐτακτον, διατηρεῖσθαι δὲ τὸ ὁμοιόμορφον καὶ ἀπαράλλακτον ἐν πᾶσιν εἰς ἔνδειξιν τῆς ἐνότῃος τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῆς ταυτότητος τῆς πίστεως καὶ τῆς λατρείας.

Ἐὰν οὕτω ποιῆτε, ὥσπερ εἰσηγούμεθα ὑμῖν καὶ ἐντελλόμεθα, πεπεισμέθα ὅτι καὶ τὸ ὁσημέραι ἐκπίπτον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς γόητρον ἀνορκωθήσεται καὶ ἡ παραμεληθεῖσα τάξις καὶ εὐπρέπεια ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ ἀποθατασταθήσεται, οὗ ἡ χάρις καὶ τὸ ἔλεος εἴη μεθ' ὑμῶν.

Ἐν τοῖς πατριαρχείοις, τῇ β' ἰανουαρίου αἰπ'.

† Ο ΜΕΓΑΣ ΠΡΩΤΟΣΥΓΚΕΛΛΟΣ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ.

Β'. Νὰ κατάρτισθῶσιν εὐδόκιμοι χοροί, ὁ δὲ διορισμὸς τῶν ἱεροψαλτῶν νὰ γίνηται οὐχὶ παρὰ τῶν ἐπιτρόπων τῶν ἐνοριακῶν ἐκκλη-

Β'.

Τοῖς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἱεροψάλταις

Συνωδῶ τῇ προεκδοθείσῃ ἐγκυκλίῳ πρὸς τοὺς ἱεροψάλτας τῆς Βασιλευούσης περὶ τῶν καθηκόντων αὐτῶν, τοῦ σεβασμίου τρόπου τοῦ ἵστασθαι ἐν ταῖς ἱεραῖς ἐκκλησίαις καὶ ψάλλειν ἐν φωναῖς αἰσίαις, κατὰ τοὺς συνοδικοὺς κανόνες κτλ. παραγγέλλονται ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὰ ἐφεξῆς ἀπολύτως χρήσιμα, ὡς ἀφορῶντα τὸ ὁμοίωμορον τῆς ἱερᾶς ψαλμωδίας πάντων τῶν ἱεροψαλτῶν, ἐν πάσαις ταῖς ἱεραῖς ἐκκλησίαις.

Α'. Πάντων τῶν τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ δοξαστικῶν, στιχηρῶν, προσομοίων, καθισμάτων, ἀπολυτικίων, εἰρμῶν, κανόνων, καταβασίων, ἀργῶν τε καὶ συντόμων, τῶν ἐμπεριλαμβανομένων ἐν ταῖς ἱεραῖς βίβλοις τῆς Παρακλητικῆς, τοῦ Τριωδίου, τοῦ Πεντηχοσταρίου, καὶ τοῖς δώδεκα Μηναίοις, οἱ χοροστατοῦντες πρέπει νὰ ἐκστηθίζωσι τὰ μέλη καὶ ψάλλωσιν αὐτὰ κατὰ γράμμα, ὡς εὐρηνται τενισμένα ἐν τοῖς μουσικοῖς βιβλίοις, εἰ δυνατόν δέ, νὰ ἐκστηθίζωσι καὶ τὰ κείμενα τῶν δεσποτικῶν καὶ μεγάλων ἑορτῶν, ἵνα μὴ ἀναγκάζωνται κύπτειν ἀτόπως καὶ φυλλομετρεῖν τὰς βίβλους καὶ αἰτιασθαι τοὺς κανονάρχας διὰ τὰς ἐξ ἀμελείας αὐτῶν προκυπτούσας χασμωδίας, τοῖς δὲ πρωτοπείροις ψάλταις παραγγέλλομεν ἐντόνως, ἵνα οὐδέποτε ψάλλωσι τι ἄνευ μουσικῆς βίβλου, ἕως οὗ ἡ πολυχρόνιος ἄσκησις καὶ πεῖρα καταστήσῃ αὐτοὺς τοιούτους, ὥστε νὰ ψάλλωσιν ἀπταιστως καὶ μετὰ θαρρύρους.

Β'. Τὸ μέρος τούτων θέλει διδάσκεσθαι καὶ ψάλλεσθαι εἰς τὸ ἐξῆς ἐκ τῶν καθ' ἑρωθέντων ἔκπαλοι ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας μουσικῶν βιβλίων, ἥτοι τοῦ συντόμου Ἀναστασιματαρίου Πέτρου τοῦ Βυζαντίου, τοῦ συντόμου Δοξασταρίου Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου, τοῦ Εἰρμολογίου Π. τοῦ Βυζαντίου, καὶ τοῦ ἀργοῦ Δοξασταρίου Ἰακώβου πρωτοψάλτου, τὰ ἀμέσως ἐκ τῆς ἀρχαίας γραφῆς ἐξηγηθέντα ὑπὸ τῶν ἀειμνήστων διδασκάλων Γρηγορίου καὶ Χουρμουζίου, καὶ ἐκδοθέντα εἰς τύπον τὸ μὲν Ἀναστασιματᾶριον κατὰ πρῶτον ἐν Βουκουρεστίῳ ὑπὸ Π. τοῦ Ἐφεσίου, καὶ Β' ὑπὸ Χουρμουζίου, τὸ δὲ σύντομον Δοξαστᾶριον κατὰ πρῶτον ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Π. Ἐφεσίου, καὶ Β' ὑπὸ Θ. Φωκαέως, τὸ Εἰρμολόγιον δὲ κατὰ πρῶτον ὑπὸ Χουρμουζίου, καὶ Β' ὑπὸ Ἰωάννου πρωτοψάλτου, τὸ δὲ ἀργὸν Δοξαστᾶριον ἅπαξ ὑπὸ Θ. Φωκαέως τῶν δὲ νεωτέρων μελοποιημάτων, τῶν ἐν διαφόροις ἐκδόσεσι περιφερομένων, ἀπαγορεύεται ἡ χρῆσις ἐν ταῖς ἱεραῖς ἐκκλησίαις, ὡς στερουμένων τῆς ἀπλότητος καὶ τοῦ εὐρύθμου, τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς ἀρχαίας ἱερᾶς ψαλμωδίας, δύνανται δὲ ταῦτα νὰ χρησιμεύωσι πρὸς ἰδιαιτέραν μελέτην ἐκάστου.

Γ'. Ἐκ τοῦ παππαδικοῦ μέλους ψάλλονται χειρουδικὰ μὲν κατὰ πᾶσαν κυριακὴν τὰ τῆς ἐβδομάδος σύντομα, καὶ τὰ τοῦ Πέτρου τοῦ Βυζαντίου, ἐν ἐκτάκτοις δὲ περιστάσεσι, καὶ τὰ τοῦ Γρηγορίου καὶ Κωνσταντίνου τῶν πρωτοψαλτῶν, κοινωνικὰ δὲ τῶν κυριακῶν ψάλλονται τὰ τοῦ Δανιὴλ καὶ τοῦ Πέτρου, κοινωνικὰ δὲ τῶν ἑορτῶν τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ καὶ τῶν ἁγίων ψάλλονται τὰ τοῦ Πέτρου, Δανιὴλ καὶ Γρηγορίου τῶν πρωτοψαλτῶν. Δοξολογίαὶ δὲ μεγάλαὶ ψάλλονται αἱ τοῦ Π. τοῦ Πελοποννησίου, τοῦ Π. Βυζαντίου, Ἰακώβου, ἢ τοῦ Δα-

σιών, οἵτινες συνήθως ἀκατάλληλοι εἶναι περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ κα-
ταλλήλου προσώπου, ἀλλὰ παρὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς. Οὕτως,
ἐλπίζω, θὰ παύσωσιν αἱ κατὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς
μεμφιμοιρίαι τῶν ἡμετέρων καὶ αἱ μομφαὶ τῶν ξένων. 1237

Γ'. Τὰ μελοποιήματα τῶν νεωτέρων μελοποιῶν νὰ ἐκκαθαρθῶσιν
ἐκ τῶν εἰσφρησάντων τυχὸν ποικιλιμάτων καὶ ιδιωτισμῶν τῆς δημώ-
δους ἀσιατικῆς ἐν γένει μουσικῆς, καὶ διορθωθῶσιν ἐντὸς τῶν ὅρων,

νιὴλ καὶ Γρηγορίου, αἱ δὲ σύντομοι δοξολογίαι Μανουὴλ πρωτοψάλτου, ταῦτα
δὲ πάντα ἐκ τῶν δοκίμων ἀρχαίων ἐκδόσεων Χουρμουζίου, Θ. Φωκαέως καὶ τῆς
Πανδέκτης Ἰωάννου πρωτοψάλτου.

Δ'. Ἐν ταῖς πανηγύρεσι τῶν ἱερῶν ἐκκλησιῶν ἀπαγορεύονται ψάλλεσθαι διὰ
λόγους οὓς οἶδεν ἡ Ἐκκλησία τὰ ἀνοιξαντάρια καὶ τὸ ὀκτάηχον Θεοτόκε
παρθένε, ἅτινα μόνον ἐν ταῖς ἀγρυπνίαις χρησιμεύουσι καὶ διὰ τοῦτο ἐτο-
νίσθησαν, ψάλλεται δὲ μόνον τὸ Μακάριος ἀνὴρ τοῦ Μανουὴλ, καὶ ἐν ὠρι-
σμέναις τισὶ περιστάσεσι τὰ κεκραγάρια Ἰακώβου πρωτοψάλτου. Ἐν δὲ τῇ ἱερᾷ
λειτουργίᾳ ἀπαγορεύονται, ἅμα τῇ ἐξόδῳ τῶν Ἀγίων, αἱ μεγάλοι φωναί, καὶ
τὰ κρατήματα, καὶ ἐπιβάλλεται τοῖς ψάλταις ἵνα σιγῶσι, μέχρι τῆς εἰσόδου
τῶν λειτουργῶν εἰς τὸ ἅγιον Βῆμα, ἀπαγορεύονται πρὸς τούτοις καὶ τὰ λε-
γόμενα λειτουργικά, ἀνταποκρίνονται δὲ τῷ ἱερεὶ οἱ χοροὶ ἐν ταῖς ἐκφωνήσεσιν
αὐτοῦ διὰ ταπεινῆς καὶ ἡσύχου μοιφδίας κατὰ τὸ ἔθιμον τῆς Μ. Ἐκκλησίας, τὰ
δὲ τυπικὰ οὐδέποτε πρέπει νὰ ἐγκαταλιμπάνωνται, ἐκτὸς τῶν μεγάλων ἐορτῶν,
ἐν αἷς ψάλλονται τὰ ἀντίφωνα.

Ταῦτα ἐγκριθέντα ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ὑποβάλλονται εἰς ἕκαστον ἱεροψάλ-
την, ἐφίστάται δὲ ἡ προσοχὴ αὐτῶν ἵνα μὴ τις ἐξ ἐγωϊσμοῦ, ἢ αὐταρεσκείας παρ-
εισάγη ἐν ταῖς ἱεραῖς τελεταῖς ἀδόκιμα καὶ ἀνάρμοστα ἰδιαίτερα μέλη, ἐκτὸς
τῶν ἐγκεκριμένων καὶ παραδεδεγμένων ἔκπαλαι παρὰ τῆς Ἐκκλησίας. Οὐδεὶς
δὲ προϊστάμενος ἱερᾶς ἐκκλησίας, ἢ ἔφορος, ἢ πρόκριτος δύναται νὰ καταναγ-
κάσῃ τὸν ἱεροψάλτην ἵνα ψάλλῃ τι ἀπ᾽ ἄδον τῇ παρούσῃ ἐγκυκλίῳ. Ὁ μὴ συμ-
μορφωθὲν πρὸς τὰς ἐκκλησιαστικὰς ταύτας παραγγελίας τιμωρηθήσεται
παραδειγματικῶς.

Ἐν τοῖς πατριαρχείοις, τῇ 8 Ἰανουαρίου αὐπ'.

† Ο ΜΕΓΑΣ ΠΡΩΤΟΣΥΓΚΕΛΛΟΣ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ

1237) Ὁ Χυτραῖος Δαβίδ, ἀνὴρ πολυμαθὴς τ' ἄλλα ἀμαθὴς δὲ εἰς τὴν μου-
σικὴν, παρετήρησεν εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς μουσικὴν φωνῶν ἐκμέλειαν καὶ ἀταξίαν
« εἰς ἣν ἄλλος μὲν φωνάζει ὡς ἀσκαύλης, καὶ ἄλλος ψάλλει τὸ χορευτικὸν dra,
dra, dra, dra, (Dabid Chytraeus, de statu Eccles. Orient. p. 163). Εἰς
τὴν γνώμην αὐτοῦ τὴν ἀντιγραφείσαν τυφλοῖς ὁμμασι καὶ ὑπ' ἄλλων Εὐρω-
παίων, ἀπαντᾷ ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων λέγων ὅτι «ντρά,
ντρά, ποτὲ δὲν ἤκουσα εἰς τὴν ἐκκλησίαν μου· ἀλλὰ τέτλαθι δὴ κραδίη καὶ
ἄλλοτε ποτε κύντερον ἔτλης» (Περὶ προφορᾶς τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης σ. 434.
Τμῆμ. Γ'. κεφ. Α'. Περὶ προσφδίας δοξ. Ἑράσμου. ἐκδ. Πετροπόλεως. 1830).

οὓς ἔθηκαν οἱ πατέρες, καὶ τοῦ λοιποῦ νὰ μὴ εἰσάγωνται ἐν ταῖς ἐκκλησίαις μουσικὰ βιβλία ἄνευ προηγουμένης ἀδείας τῆς Μ. Ἐκκλησίας.

Δ'. Γνωστὸν ὅτι παρ' ἡμῖν ἡ εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ διαδίδεται καταπληκτικῶς ἀπὸ τινος· ἤχοι κλειδοκυμβάλου προσβάλλουσι τὰ ὦτα ἡμῶν διερχομένων τὰς ὁδοὺς τῶν πλείστων συνοικιῶν. Αἱ πλείστα τῶν ἡμετέρων ἐπισήμων τε καὶ μὴ οἰκογενειῶν φιλοδοξοῦσι ν' ἀποκτήσωσι διαφορα μουσικὰ ὄργανα πρὸς καλλιέργειαν τῆς συγχρόνου εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς. Ἐπειδὴ δὲ ἐν ταῖς δημοτικαῖς σχολαῖς ἡμῶν εἰσῆχθησαν μέλη καθαρῶς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς καὶ τὸ οὖς τῶν ἡμετέρων παιδῶν ἀπομανθάνει ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων τὰ ἡμέτερα μέλη, καὶ προσδέχεται μετὰ πόθου τὰ ὀθνεῖα, ἐὰν ἡ ἐθνικὴ ἡμῶν μουσικὴ ἀποτελέσῃ ἀναπόσπαστον μέρος τῆς ἐγκυκλίου ἡμῶν παιδείσεως καὶ εἰσαχθῇ εἰς ἅπαντα τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα, ἀρρένων τε καὶ θηλέων, ὅπως ἐν αὐτῇ ἀσκῆται ἡ νεολαία πρὸς διάπλασιν τοῦ ἥθους, εὐελπίς εἰμι ὅτι ὁ εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς, ὅστις ἀπειλεῖ ἵνα καταβροχθίσῃ καὶ τὸ τιμαλφές τοῦτο κληροδότημα τῶν πατέρων ἡμῶν, θὰ σεβασθῇ τὸ ἄσυλον, καὶ ὁ ἥδη περιεκλείσθῃ αὐτὸ, ἥτοι τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐκ τούτων πάντως σκέψεων ὀρμώμενος ὁ ἀοίδιμος Εὐστάθιος Κλεόβουλος τῷ 1865 ἀναλαβὼν τὴν σχολαρχίαν τῆς Μ. τοῦ Γ. Σχολῆς προέτρεπεν ἐν τῇ Λογοδοσίᾳ τοῦ σχολικοῦ ἐνιαυτοῦ 1864—1865 πρὸς τοὺς ἄλλοις τοὺς φιλοκάλους καὶ εὐμούσους ἐφόρους καὶ τοὺς ἄλλους τῶν κοινῶν ἐπιμελητὰς τὴν ἐν τῇ σχολῇ εἰσαγωγὴν τῆς μουσικῆς « ἵνα τὸν καλὸν κάγαθὸν πολίτην καὶ χριστιανὸν ἐκ παιδῶν παρασκευάζωμεν ἐθνοσωτηρίως καὶ κατὰ τὰ πάτρια ». Δύναται δὲ νὰ καταστῇ ἡ ἑλληνικὴ μουσικὴ παιδεύμα τῆς διανοητικῆς τοῦ ἔθνους ἀναπτύξεως, ἐὰν διαπλασθῇ διὰ τοῦ γραφικοῦ συστήματος τῆς ἡμετέρας μουσικῆς ἐξωτερικῇ μουσικῇ, ἀρμοδίᾳ πρὸς τὰς τέρψεις καὶ εὐθυμίας τοῦ κοσμικοῦ βίου. Οὕτω θὰ ἐκμανθάνῃ ἡ πεπαιδευμένη νεολαία ἄριστα τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν μουσικὴν χωρὶς νὰ διδάσκηται οὐδὲν ἐκκλησιαστικὸν ἔσμα καὶ καλλιεργῇ αὐτὴν ὡς ψυχαγωγικὸν ἐπιτήδευμα κηρύττουσα ἅμα ἀναμφιβόλως τὰς ἀρετὰς καὶ τὰ προτερήματα τῆς καθ' ἡμᾶς μουσικῆς.

Ε'. Ἡ παλινόρθωσις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς ἐπιτευχθήσεται ἅμα κάλλιστα καὶ διὰ τῆς συνεχοῦς εἰς Εὐρώπην ἀποστολῆς λογίων ἱεροψαλτῶν, κατόχων τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς φιλολογίας πρὸς τελείαν καὶ ἀκριβεστάτην ἐκμάθησιν τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς θεωρητικῶς τε καὶ πρακτικῶς, χωρὶς δὲ νὰ λησμονήσωσι ποτε τὸν σκοπὸν, δι' ὃν ἀπεστάλησαν. Ἐπανερχόμενοι δὲ ν' ἀναλαμ-

θάνωσι τὸ ἔργον εὐσυνειδήτου ἐργασίας πρὸς καθαρισμὸν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς καὶ ἐξασφάλισιν ἀπὸ νεωτέρας διαστροφῆς, ἐπὶ τῇ ἀκραδάντῃ βάσει τοῦ ὅφους τῶν ἐκκλησιῶν Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἱεροσολύμων καὶ τῶν εὐαγῶν μονῶν τοῦ Ἀθῶνος, οὕτως ὥστε ν' ἀναφανῇ τὸ γνήσιον καὶ ἀρχικὸν κάλλος, χωρὶς νὰ παρεισφρήσῃ ἐν αὐτῇ οὔτε εὐρωπαϊκός, οὔτε ἀσιατικὸς ξενισμός. Περιττὸν δὲ εἰπεῖν ὅτι οἱ διαρρυθμισταὶ οὗτοι τῆς μουσικῆς δέον νὰ ᾧσι ἀτοχοὶ σὺν τῇ ἡμετέρᾳ καὶ τῇ εὐρωπαϊκῇ, καὶ αὐτῆς τῆς ὀθωμανικῆς. Ἐχομεν δὲ πρὸς τοῦτο συναδουσαν καὶ τὴν σεβαστὴν γνώμην τοῦ ἀοιδίμου Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, προειπόντος ἐν τῷ Δ' τεύχει τῆς περὶ τῶν Ὁ' ἐρμηνευτῶν σοφῆς τετραβίβλου. « Ἀλλὰ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς... φιλοκρινήσουσιν ἄνδρες ὁμογενεῖς, τῆς τε τῶν Εὐρωπαίων καὶ Ἀσιανῶν, καὶ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν καὶ πατροπαράδοτου μουσουργίας ἐγκρατεῖς, κάλλιστον τοῦτο πονήσαντες πόνον »¹²³⁸. Εἰς αὐτοὺς ἀνάγκη ἵν' ἀνατεθῇ ἡ ἔκδοσις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων μουσικῶν συγγραφέων τῶν ὑπὸ Μετῳμίου πρὸ δύο καὶ ἐπέκεινα αἰῶνων ἐκδοθέντων καὶ τῶν μετὰ ταῦτα¹²³⁹ μετὰ σχολίων ἐρ-

1238) Σελὶς 766.

1239) Ἰωάννης ὁ Φράντζις ὑπεσχέθη πρὸ πεντηκονταετίας νὰ ἐκδώσῃ πάντας τοὺς σωζομένους μουσικοὺς συγγραφεῖς μέχρι πεντεκαίδεκα, παραβαλὼν αὐτοὺς πρὸς τὰ ἄριστα τῶν χειρογράφων καὶ τοὺς προεκδεδομένους ἀναθεωρήσας καὶ κατὰ ταύτην σχεδὸν τὴν τάξιν διατάξας αὐτοὺς :

- 1) Ἀριστοξένου στοιχεῖα ἀρμονικῆς σὺν ἀποσπάσματι ρυθμικῶ.
- 2) Εὐκλείδου κατατομὴ κανόνος μετὰ εἰσαγωγῆς ἀρμονικῆς.
- 3) Πλουτάρχου περὶ μουσικῆς διάλογος.
- 4) Ἀριστείδου Κυντιλιανοῦ τὰ σωζόμενα περὶ μουσικῆς.
- 5) Θέωνος Σμυρναίου βιβλίον περὶ μουσικῆς.
- 6) Γαυδεντίου φιλοσόφου μουσικὴ εἰσαγωγή.
- 7) Ἀλυπίου εἰσαγωγή μουσικῆς.
- 8) Κλαυδίου Πτολεμαίου ἀρμονικὴ μετὰ ὑπομνήματος τοῦ Πορφυρίου.
- 9) Νικομάχου τοῦ Γερασμοῦ ἐγχειρίδιον ἀρμονικῆς.
- 10) Βαχχείου τοῦ Γέροντος εἰσαγωγή τέχνης μουσικῆς.
- 11) Μιχαὴλ Ψελλοῦ βιβλίον περὶ μουσικῆς.
- 12) Μανουὴλ Βρυεννίου εἰσαγωγή ἀρμονικῆς.
- 13) Παντοῦτα ἀποσπάσματα περὶ μουσικῆς ἀδέσποτα, τὰ δὲ πλεῖστα καὶ ἀνέκδοτα. Καὶ ὡς ἐν παραρτήματι προστίθενται τούτοις δύο Λατῖνοι μουσικοὶ συγγραφεῖς οἱ ἐξῆς :
- 14) Μαρτιανὸς Καπέλλας καὶ
- 15) Βοήθιος.

Πᾶσι δὲ τούτοις προσῆψε λατινικὴν μετάφρασιν, ἐν ἀρχῇ δ' ἐκάστου τῶν βιβλίων τούτων προέταξε διὰ βραχέων ὅσα περὶ τοῦ βίου ἐκάστου τῶν συγγρα-

μηνευτικῶν καὶ συμπαραβολῆς τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς μουσικῆς πρὸς τὴν καθ' ἡμᾶς ἔν τε τοῖς καθόλου καὶ τοῖς καθέκαστα, νὰ συμπαραβάλωσι δηλονότι τὰ ἀρχαῖα τρία τῆς μουσικῆς γένη πρὸς τὰ παρ' ἡμῖν ἔτι σωζόμενα, τοὺς τόνους καὶ φθόγγους αὐτῆς, τοὺς τρόπους τῶν ἀρχαίων τοὺς ἀντιστοιχοῦντας πρὸς τοὺς καθ' ἡμᾶς ἤχους, τὰς μεταβολὰς αὐτῆς τὰς ἀντιστοιχοῦσας πρὸς τὰς παρ' ἡμῖν φθοράς, τὰς χροάς, τὰ συστήματα, καὶ τὰ λοιπὰ τῆς πάλαι μουσικῆς μέρη πρὸς τὰ ἀντίστοιχα τῆς ἡμετέρας· διότι ἐκ τούτου θέλομεν πορισθῇ τὰς μᾶλλον ἰσχυρὰς καὶ ἀναντιρρήτους ἀποδείξεις τῆς γνησιότητος τῆς περισωθείσης εἰς ἡμᾶς μουσικῆς πρὸς τὴν ἀρχαίαν, καὶ τὰς σπουδαιοτέρας ἐπινοίας καὶ οἰκειτέρας ὁδηγίας πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν βελτίωσιν τῆς καθ' ἡμᾶς μουσικῆς. Οἱ αὐτοὶ ἐπιστήμονες μουσικοὶ δέον νὰ περιβάλωσι τὴν μουσικὴν δι' ἐπιστημονικοῦ τύπου ἀναλόγου ταῖς σημεριναῖς ἐπιστημονικαῖς προόδοις· διότι εἶναι ἀδιαφιλονείκητον ὅτι ἡ μουσικὴ ἡμῶν εἶναι εἰσέτι ἐπιστημονικῶς ἀνεπεξέργαστος, ἅτε τῶν παρ' ἡμῖν ἱεροψαλτῶν εἰς τὸ πρακτικὸν μέρος συνήθως ἐπιδιδόμενων, ὡς στερουμένων τελειότερας μουσικῆς ἐκπαιδεύσεως· ἡ μουσικὴ ἡμῶν ὡς ἔχει σήμερον παρ' ἡμῖν φέρει τεχνικὸν τινα μᾶλλον τύπον καὶ οὐχὶ ἐπιστημονικόν, οὐχὶ ἀνάλογον ταῖς σημεριναῖς προόδοις τῆς ἐπιστήμης, καὶ μὴ ἔχοντα ἀξίαν παρ' ἀνδράσιν ἐν ἐπιστήμῃς διαβιοῦσιν. Ἐὰν δὲ εἴχομεν τὴν μουσικὴν ἡμῶν ἐν ἐπιστημονικῇ μορφῇ διατετυπωμένην καὶ διωργανωμένην ὡς δεῖ, ἀντὶ μορφῶν ἀναμφιβόλως ἠθέλομεν ἐπισύρει τὴν σύντονον προσοχὴν καὶ τὸν εὐφημισμὸν τῶν πεφωτισμένων ἀνδρῶν τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ δυτικοῦ ἡμισφαίριου, διότι ὁ πεπολιτισμένος οὗτος κόσμος λίαν περιέργον ἀπὸ τινος ρίπτει ὄμμα εἰς πᾶν ὅ,τι γίνεται ἢ ἐνεργεῖται παρὰ τῷ ἀνατολικῷ ὀρθοδόξῳ ἐλληνικῷ κόσμῳ ἐπιστημονικόν. Θεωρητικὰ συγγράμματα, οἷα τὰ παρ' ἡμῖν ἐν χρήσει νῦν, δὲν ἀνταποκρίνονται καθ' ὅλοκληρίαν εἰς τοὺς σκοποὺς τῆς ἐπιστήμης, διότι ἤδη χρῆζομεν εὐρυτέρων γνώσεων καὶ λίαν ἐκτενῶν.

ΣΤ'. Ἐπάναγκες νὰ ληφθῇ ἡ προσήκουσα πρόνοια καὶ μέριμνα

φέων τούτων ὁμολογοῦνται, καὶ ἐν τέλει ἐν ὑπομνήματος τάξει προσέθηκε τρία βιβλία, ἐν οἷς ἐξέθηκε σύμπασαν τὴν ἐλληνικὴν μουσικὴν κατὰ τὴν δοξασίαν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων μουσικῶν συγγραφέων. Ταύτης δὲ τῆς ἐκδόσεως χάριν περιῆλθεν ὁ Φράντζιος τὰς βιβλιοθήκας τῆς Ἰταλίας καὶ Γερμανίας, ἀνερευνῶν τὰ χειρόγραφα τῶν μουσικῶν συγγραφέων, ἐν οἷς ἀνεκάλυψε πολλὰ τεμάχια, συνεπλήρωσε πολλὰ χάσματα καὶ διαφόρους ἀνευρε κρείττονας γραφάς. Ἄλλ' ἡ ἐπαγγελθεῖσα αὕτη ἐκδοσις τῶν ἀρχαίων ἐλλήνων μουσικῶν συγγραφέων δὲν ἐφάνη δυστυχῶς.

καὶ περὶ τῆς δημοτικῆς ἡμῶν μουσικῆς, περὶ ἧς μεγάλη ἀμέλεια παρατηρεῖται· οὐδέποτε δυσυχῶς ἐμερίμνησε τὸ ἔθνος περὶ τοῦ μέλους τῶν πολλῶν καὶ παντοίων δημοτικῶν ἡμῶν ᾠμάτων, αἱ δὲ ἡμέτεραι μουσοτραφεῖς δέσποναι καὶ δεσποινίδες αἰσχύνονται ἴσως νὰ ψάλλωσιν ἐν ὁμίλοις καὶ οἰκογενειακαῖς συναναστροφαῖς τὰ ἄλλαχού ὑπὸ φιλομόλπων ἑλληνίδων ᾄδόμενα μετ' ἐθνικῆς ὑπερηφανίας. Πρὸς διάσωσιν τῆς δημώδους μουσικῆς ἐκ τῆς ἐκ Δυσμῶν εἰς τὴν ἡμετέραν Ἀνατολὴν θριαμβευτικῶς εἰσελαυνούσης εὐρωπαϊκῆς μουσῆς, δέον ἵνα ἀποσταλῶσιν εἰς τὰς διαφόρους ἐπαρχίας καὶ οἱ ἐναπολειφθέντες ὀλίγοι τῶν ἐγκρίτων μουσικῶν, οἱ δυνάμενοι νὰ παραδώσωσι τῇ γραφῇ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς τὰ ἀνὰ τὰ στόματα τῶν χωρικῶν κατεχόμενα ἔτι παρὰ τῷ λαῷ ἀρχαῖα δημοτικὰ ἐθνικὰ ᾠσματα, πρὶν ἢ ταῦτα ὑποστῶσιν ἔσθωθεν μὲν φθισικὴν τινὰ καχεξίαν καὶ μαρασμόν, ἔξωθεν δὲ ἐπίρροιάν τινα. Ἐκ τῆς συλλογῆς ταύτης οἱ μεταγενέστεροι ἱκανὴν ὕλην εὐρήσουσιν εἰς μελέτας καὶ εἰκασίας ἐμβριθεστέρας περὶ τοῦ χαρακτηῖρος τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν μουσικῆς καὶ τῶν σχέσεων ταύτης πρὸς τὴν προγονικὴν, καθάπερ διὰ τῆς μελέτης τῆς δημοτικῆς ἡμῶν ποιήσεως καὶ γλώσσης, πάσης ἱστορικῆς μαρτυρίας ἐναργέστερον καταδεικνύεται ἡ ἐθνικὴ γνησιότης ἡμῶν. Ἡ δὲ μουσικὴ ἡμῶν θὰ ἀποκαθιστᾷ τερπνὰς τὰς συναναστροφὰς ἡμῶν, ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν, τοὺς χοροὺς καὶ τὰ συμπόσια, ἐπικροτοῦσα αὐτῇ πρώτη, καὶ κατόπιν τὰ ἰταλικά καὶ γαλλικὰ τεμάχια. Οὕτω καὶ παρὰ τῷ λαῷ κυκλοφορήσουσι τότε μέλη ἡμέτερα πεποικιλμένα διὰ τεχνικωτέρων ποικιλώσεων πρὸς παρακώλυσιν τοῦ χειμάρρου τῶν ξενικῶν, μέλλοντα νὰ ἐγκαινίσωσιν ὑπὸ ἔποψιν μουσικοῦ βίου νέαν ἐποχὴν παρ' ἡμῖν. Τότε θὰ ἀκούσωμεν καὶ αὖθις τὰ παρθένια ἐκεῖνα ᾠσματα, ἅτινα ἔψαλλον αἱ κόραι τῆς Λυδίας, αἱ ἰωνικαὶ ἀηδόνες, καὶ αἰολικὴ μῦσα τῆς Σαπφούς.

Ζ'. Τέλος δὲ ἄλλοι μουσικοὶ νὰ περιέλθωσι τὰς διαφόρους βιβλιοθήκας τῆς Εὐρώπης καὶ τῶν διαφόρων μονῶν πρὸς ἀνέυρεσιν ἀρχαίων μουσικῶν χειρογράφων. Ἡ ἠθικὴ αὕτη τάσις χρήζει καὶ τῆς ὕλικῆς βοηθείας, ἧς ἄνευ οὐδὲν ἐστὶ γενέσθαι τῶν δεόντων. Τὸ δημόσιον ἔχει βεβαίως τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ὑποστηρίξῃ ὕλικῶς τὸν ἔχοντα τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ ἐργάζεσθαι δι' αὐτὸ ἠθικῶς. Οὕτω δὲ ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ διὰ συντόνου ἐνεργείας, διὰ πολυετοῦς ἐργασίας, καὶ ἐπιστημονικῆς καλλιιεργείας πολλῶν σοφῶν μουσικῶν, ἀνυψώθησεται εἰς οἶαν περιωπὴν ἀνυψώθη καὶ ἡ ἀδελφὴ αὐτῆς, ἡ γλῶσσα, ἀποβαλεῖ τοὺς παρεισφρήσαντας ξενισμούς, καὶ ἀποβήσεται καθαρωτέρα ὥς

τοιαύτη ἀποβαίνει ἡ καλλιεργουμένη ἡμετέρα γλῶσσα, τέρπουσα καὶ ἡμᾶς ὥσπερ τὸ πάλαι ἔτερπε τοὺς προγόνους ἡμῶν.

Μετὰ τὴν μακρὰν ταύτην παρέκθασιν ἐπανερχόμεθα εἰς τὰ τῷ Συλλόγῳ πεπραγμένα.

Ἐπειδὴ ἐν τῷ Κανονισμῷ ἐσημειώθη ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ Συλλόγου ἐπιτευχθήσεται καὶ δι' ἀναγνώσεως πραγματειῶν περὶ μουσικῆς, ἀναλαβόντες τὴν ἀρχὴν ἐν τῶν πρωτίστων ἡμῶν μελημάτων ἤτο νὰ γίνωνται καὶ λίαν ἐνδιαφέρουσαι δημόσιαι διαλέξεις περὶ μουσικῆς, ὅπως οὕτω ὁ ἡμέτερος Σύλλογος Ὁρφεὺς ὠφέλιμος τοῖς φιληκούοις ἐταίροις αὐτοῦ ἀποβαίνει καὶ τῷ φιλομούσῳ δημοσίῳ. Καὶ πρῶτον ἡμεῖς, καίπερ πολυάσχολοι, ὑποκλέπτοντες ὅμως ὥρας τινὰς ἐκ τῶν συγγραφικῶν καὶ δημοσιογραφικῶν ἐργασιῶν ἡμῶν παρεσκευάσαμεν οὐχὶ σπουδαῖόν τι, ἀλλ' ἄξιον μὲν καὶ προσήκον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ Συλλόγου διὰ τὸ ἐπωφελές, τέλειον δὲ ὅσον ὁ χρόνος ἐπέτρεπεν ἡμῖν νὰ καταστήσωμεν αὐτό, καὶ οὕτω ἀναβάντες δις ἐπὶ τοῦ βήματος τουτοῦ ὠμιλήσαμεν διὰ μακρῶν «Περὶ τῆς ἱστορικῆς καὶ τεχνικῆς σχέσεως τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς μουσικῆς πρὸς τὴν βυζαντινὴν καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικὴν», ἀποδειξάντες ὅτι τὸ ἡμέτερον ἔθνος, ἐν τῇ μακρᾷ σειρᾷ τῶν αἰώνων ὑπὸ διαφορά ὀνόματα ζῆσαν, διετήρησεν ἄχρι τοῦδε μεταξὺ τῶν ἄλλων στοιχείων τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὴν μουσικὴν αὐτοῦ¹²⁴⁰. Ἐκτὸς ἡμῶν, ἡγόρευσε ἐπιτυχῶς ὁ φερέπονος ἐταῖρος τοῦ Ὁρφέως κ. Γεώργιος Μισσηλίδης ἐξετάσας τὴν ἀρχὴν τῆς μουσικῆς ἐν γένει, καὶ εἶτα ἐπισκοπήσας εἰδικώτερον τὰς προόδους τῆς ἐλληνικῆς μουσικῆς ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἄχρι τῶν καθ' ἡμᾶς. Τῆς λαμπρᾶς ταύτης ὀμιλίας ἀνάλυσιν καλὴ ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν ἐφημερίδα *Κωνσταντινούπολις*. Αὐταὶ αἱ γενόμεναι διαλέξεις, ἐν αἷς παρὴν πάντοτε ἀκροατῶν

1240) Ἡ Α' διάλεξις ἐγένετο τῇ 19 μαρτίου 1889 περὶ τὴν 9 ὥραν μ.μ., ἡ δὲ Β' τῇ 2 ἀπριλίου κατὰ τὴν 10 π.μ. Ἀμφότεραι ἐγένοντο ἐν μέσῳ κόσμου πολυπληθοῦς, ἐν ᾧ διεκρίνοντο οἱ πλεῖστοι τῶν συνοδικῶν ἀρχιερέων, οἱ ἐπιτροποὶ τοῦ Σινᾶ καὶ Ἀγίου Ὁρους, ἐκ τῶν καθηγητῶν τῆς Μ. τοῦ Γ. Σχολῆς, ὁ διευθυντὴς καὶ οἱ καθηγηταὶ τῆς ἱερατικῆς Σχολῆς, τὸ διδάσκον προσωπικὸν τοῦ ἀγιοταρικοῦ Παρθεναγωγείου καὶ οἱ τοῦ Πατριαρχείου μουσικοδιδάσκαλοι. Ἐν τῇ δημοσιογραφίᾳ τὰ ἄριστα ἐγράφησαν περὶ τῶν διαλέξεων τούτων, αἵτινες ἀδύνατον νὰ δημοσιευθῶσιν ἐν τῇ παρουσίᾳ βίβλῳ διὰ λόγους εὐνοήτους. Καὶ περὶ μὲν τῆς Α' διαλέξεως ὅρα Νεολόγον (ἔτος ΚΔ' ἀριθ. 5922 φύλλ. τῆς 24 μαρτίου), Ἐπιθεώρησιν (ἔτος Γ' ἀριθ. 541 φύλλ. τῆς 24 μαρτίου) περὶ δὲ τῆς Β' Ἀνατολικὸν Ἀστέρ (ἔτος ΚΗ' περίοδος β', ἀριθ. 27 φύλλ. τῆς 5 ἀπριλίου) καὶ Κωνσταντινούπολιν (ἔτος ΚΑ', ἀριθ. 76, φύλλ. τῆς 5 ἀπριλίου).

πληθὺς ἀσυνήθους εἰς τὰ παρ' ἡμῖν σωματεῖα· μετὰ χαρᾶς δ' ἐβλέπομεν συνωθουμένους πρὸς ἀκρόασιν τῶν διαλέξεων καὶ ἀνδρας ἐπισήμους καὶ διαπρεπεῖς τὴν σοφίαν, πρὸς οὓς νομίζω καθήκον νὰ ἐκφράσω τὰς εὐχαριστίας τοῦ Συλλόγου.

Κατὰ τὸν νέον Κανονισμόν ὁ σκοπὸς τοῦ Συλλόγου ἐπιτευχθήσεται πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ διὰ τῆς ἐκδόσεως Περιοδικοῦ συγγραμματος, ἐν ᾧ θὰ δημοσιεύωνται πραγματεῖαι περὶ μουσικῆς καὶ διάφορα μουσουργήματα διὰ τῶν χαρακτήρων τῆς τε ἡμετέρας καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς. Προκειμένου δὲ λόγου περὶ τοῦ ἐκδοθησομένου Περιοδικοῦ δὲν δύναμαι νὰ παρέλθω ἐν σιγῇ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἐξοχωτάτου Κωστάκη Μουσούρου πασᾶ, πρώην πρεσβευτοῦ τῆς Τουρκίας ἐν Λονδίῳ καὶ ἐπιτίμου μέλους τοῦ Συλλόγου, ὅστις πρό τινων ἐβδομάδων πληροφορηθεὶς παρὰ τοῦ Προέδρου τὴν περὶ ἐκδόσεως μουσικοῦ Περιοδικοῦ πρόθεσιν τοῦ Συλλόγου ἀνέλαβε, τὸ γ' ἐπ' αὐτῷ, νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην τοῦ Σωματείου ἡμῶν. Ἀπὸ τοῦ ὀκρίβαντος τούτου μεθ' ὑψηλοῦ τοῦ κηρύγματος ἀναφέρω ταῦτα, στοιχῶν τῇ συμβουλῇ τοῦ Ναζωραίου Ἰησοῦ, τοῦ εἰπόντος «Ὁ ἠκούσατε πρὸς τὸ οὗς κηρύξατε ἐπὶ τῶν δωματίων, καὶ ὃ ἐν ταῖς γωνίαις ἐπὶ τῶν πλατειῶν¹²⁴¹». Καίτοι δὲ ἀγνοοῦμεν τὸ μέτρον τῆς ὑποστηρίξεως, οὐχ ἥττον τῇ ἀληθείᾳ οὔτε τὴν ἀγαλλίασιν οὔτε τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ Συλλόγου δυνάμεθα νὰ διερμηνεύσωμεν πρεπόντως πρὸς τὸν ἐξοχὸν καὶ πολυμαθὴ ἄνδρα διότι ὑπὲρ λόγον ταῦτα πάντα διατελοῦσι. Μετὰ συμπαιδείας δὲ καὶ φίλτρου ἀναφέρομεν τὸ τοῦ γεραροῦ καὶ πεπνυμένου πρεσβύτου ὄνομα, ἐπιρραίνοντες αὐτὸ δι' ἀνθέων τιμῆς καὶ σεβασμοῦ καὶ εὐγνωμοσύνης καὶ διὰ τὸν προσημειωθέντα λόγον, ἀλλὰ καὶ διότι λίαν τιμητικῶς ἐδεξιώσατο τὸν πρόεδρον τοῦ Συλλόγου ἐν τῷ ἐν Μ. Ρεύματι μεγάρῳ αὐτοῦ καὶ μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας ἐδέξατο τὰ ἐπίσημα τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ ὡς ἐπιτίμου μέλους ἔγγραφα, ἐδωρήσατο δὲ ἅμα αὐτῷ εἰς ἀνάμνησιν τῆς πρώτης γνωριμίας, ὡς εἶπε, τὸ ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς φωνὴν μεταγλωττισθὲν καὶ μετὰ σημειώσεων σοφῶν πλουτισθὲν ὑπὸ τῆς Α. Ἐξοχότητος τρίτομον σύγγραμμα τοῦ ἀθανάτου τῆς Ἰταλίας ποιητοῦ Δάντου, πολυτελέστατα δεδεμένον.

Ἰδοὺ ἐν κεφαλαίῳ καὶ ἐν ἀπλῇ σκιαγραφίᾳ ὁ τριετὴς βίος τοῦ Συλλόγου καὶ τὰ ἐπὶ τῆς ἐμῆς λιτῆς προεδρείας κυριώτερα ἔργα αὐτοῦ. Ἐκ τῶν ἐκτεθέντων ἐννοεῖ τὸ νοήμον ἀκροατήριον τί ἤδη ἐποίησαμεν. Τὸ ἡμέτερον σωματεῖον ἐν εὐχαριστήσῃ ἐκθέτει τ' ἀνωτέρω, διότι, ὅσον ἔνεστιν αὐτῷ, ἐπετέλεσε τὸ καθήκον αὐτοῦ. Τὸ παρελθόν

τοῦ Συλλόγου παρέχει ἐχέγγυα εἰς τὸ μέλλον διὰ βίον λαμπρότερον καὶ δραστικώτερον, ὃν πάντες ποθοῦμεν καὶ ἐπιδιώκομεν. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὰς ἀρχαιρεσίας διὰ τὸ δ' συλλογικὸν ἔτος ἐκλήθη καὶ αὐθις ἡ ἐμὴ λιτότης εἰς τὸ ὑπατον τῶν τοῦ Συλλόγου λειτουργημάτων, εὐκαιρον ἤδη νομίζω νὰ ἐκφράσω δημοσίᾳ τὰς ἐγκαρδίους μου εὐχαριστίας τῇ ἐριτίμῳ ὀλομελείᾳ τοῦ ἡμετέρου συλλόγου ἐπὶ τῇ τιμῇ, ἣ διὰ τῆς ἐπαικοῦς αὐτῆς ψήφου περιεβάλετό με. Ἡ πεποίθησις ἦν ἔχω ὅτι νέοι ἀξιόλογοι πρὸς καλλιέργειαν τῆς θείας τέχνης τείνοντες πολλὰ κατορθώσουσι σὺν τῷ χρόνῳ, ἡ ἰδέα ὅτι θὰ τυγχάνω πρόεδρος ἐκλεκτοῦ ὁμίλου μὲ ὑπαγορεύει μετ' εὐγνωμοσύνης ν' ἀποβλέψω πρὸς τὴν ψῆφον, δι' ἧς καὶ πάλιν ἐτιμήθην. Καλῶς οἶδα ὅτι τὸ ἔργον ὅπερ ἐνεπιστεύθη μοι ἡ ὀλομέλεια λίαν ἐπίμοχθόν ἐστι καὶ σπουδαῖον, διότι ὁ Σύλλογος ἡμῶν δὲν εἶναι ὡς ἄλλοτε λέμβος ἐν λιμένι πλέουσα, ἥδη πελαγοδρομεῖ καὶ θέλει χεῖρα στιβαρὰν εἰς τὸ πηδάλιον αὐτοῦ, οὐχ ἥττον τὴν ἱερότητα τοῦ καθήκοντος συνειδῶς, ἀνέλαβον τὴν ἐπιβληθεῖσάν μοι ἐντολὴν εἰς οὐδὲν ἕτερον θαρρῶν μετὰ τὴν θεῖαν ἀντίληψιν ἢ εἰς τὴν ὁμόθυμον τῶν ἀγαπητῶν μοι συναδέλφων συνδρομὴν καὶ εἰλικρινῇ συνεργασίαν, ὧν σύνθημα ἔστω ἡ αὐταπάρνησις καὶ γενναιότης. Χαίρω δὲ διότι ἡ ἰδία ψῆφος περιστοιχισέ με διὰ συνεργατῶν ἐγνωσμένης δραστηριότητος καὶ ὑπὸ ἀκραϊφνεστάτου ζήλου ἐμφορουμένων πρὸς τὴν πρόοδον καὶ τὸ καλῶς νοούμενον συμφέρον τοῦ μουσικοῦ τούτου ἐργαστηρίου. Διατρέφω τὴν πεποίθησιν ὅτι οἱ συμπαρέδροί μου συνάδελφοι ἐν ὁμοφροσύνῃ καὶ συμπνοίᾳ θὰ ἐργασθῶσι, διότι τότε μόνον καὶ αὕτῃ ἡ θεία χάρις ἔσται μεθ' ἡμῶν. «Οὐ γὰρ εἰσὶ δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα ἐκεῖ εἰμὶ ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν». 1242 Ἐνθα θάλλει τὸ τῆς ὁμοφροσύνης καὶ ὁμονοίας ὑψίκομον δένδρον, ἐκεῖ ὑπὸ τὴν σκιὰν αὐτοῦ καθορῶμεν τὰ θαυμάσια καὶ λαμπρὰ αὐτῶν ἀποτελέσματα. Ὑμεῖς δὲ, ὦ φίλοι ἐταῖροι τοῦ Ὁρφέως, οἱ φιλοτίμως ἀγωνιζόμενοι τὴν εὐαθλὸν μουσικὴν σταδιοδρομίαν, μὴ ἀποδελιιάσητε καλλιεργοῦντες ἐν χαρᾷ τὴν θεῖαν τοῦ Ὁρφέως τέχνην, ἀλλ' ἐπικαλέσθητε ἄνωθεν τὴν θεῖαν ἀντίληψιν ἐφ' ἡμᾶς ἵνα τὸ ἔργον μας κραταιωθῇ. Καὶ σήμερον ἀπὸ πρωίας ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ τοῦ σιναιτικοῦ μετοχίου πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ὀλομελείας τοῦ Συλλόγου ἀνέπεμψε τῷ Θεῷ δεήσεις καὶ ἐπεκαλέσατο τὰς ζωοπαρόχους καὶ φωτιστικὰς ἀκτῖνας τῆς θείας εὐλογίας ὁ παναγιώτατος ἀρχιεπίσκοπος τῶν Θεσσαλονικέων Ἐκκλησίας Γρηγόριος ὁ Καλλιίδης, ὁ σοφὸς μὲν τὸν λόγον, διαπρεπὴς τὴν εὐσέβειαν, ἀπλοῦς τὸν τρόπον, τὰ ἦθη αἰδέσιμος

καὶ ἱεροπρεπῆς τὸν χαρακτήρα, πρὸς ὃν ἐπὶ τούτῳ ἐκφράζω καὶ δημοσίᾳ διακηρύττω ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου καὶ ἐκ βάθους καρδίας ἀποδίδωμι τὸν φόρον τῆς εὐγνωμοσύνης τοῦ Συλλόγου. Αἱ τῆς μητρὸς ἡμῶν Ἐκκλησίας ζωοπάροχοι καὶ ρωστικαὶ εὐλογίαι αἱ διὰ τοῦ ἁγίου Θεσσαλονίκης προσκομιζόμεναι σήμερον τῇ ὥρᾳ ταύτῃ καὶ διὰ τῆς παρουσίας τῶν ἐπιφανῶν ἱεραρχῶν καὶ ἐγκρίτων συνοδικῶν μελῶν τοῦ Φιλιππουπόλεως Ἰωακείμ Εὐθυβούλου¹²⁴³, τοῦ Εἰσήματος Διονυσίου καὶ τοῦ Σισανίου Ἀθανασίου Μεγακλέους ἐνισχυόμεναι, ἡ ἐκ μέρους τῆς πλειάδος τῶν ἐπιτίμων μελῶν ἐμπύχωσις καὶ ἡ τῆς κοινωνίας ἐνθάρρυνσις, ἡ συνελθοῦσα ἐνταῦθα πολυπληθὴς καὶ ἐκλεκτὴ ὁμήγυρις, ἦν εὐχαριστῶ ἐπὶ τούτῳ ἐξ ὀνόματος τοῦ Συλλόγου, συγχαίρουσα ἡμᾶς διὰ τὰ ἔργα ἡμῶν, πάντα ταῦτα, παρέχουσιν ἡμῖν ἡθικὴν ἐνίσχυσιν πρὸς εὐδόκιμον ἐξακολούθησιν τῆς πορείας τοῦ Συλλόγου. Τὸν ὀργασμὸν δὲ τοῦ Συλλόγου δέον νὰ ριπίζῃ τὸ δημόσιον· καὶ οἱ μὲν μουσικοὶ διὰ τῶν γνώσεων αὐτῶν, οἱ φιλόμουσοι διὰ τοῦ ζήλου αὐτῶν, οἱ δὲ κατέχοντες τὸν μεγάλον πλούτον ὁμογενεῖς διὰ τῶν χρημάτων, μιμούμενοί τὸ ἔνδοξον παράδειγμα τῶν Πτολεμαίων ἐκείνων.¹²⁴⁴ Ὁ Σύλλογος λοιπὸν ἅς διαπορεύηται τὴν ἐντιμὴν πορείαν ἣν ἐχάραξε, διατελὼν πάντοτε ὑπὸ τὴν σωστικὴν αἰγίδα λαοποθέτου καὶ τρισεβάστου μονάρχου, τοῦ Σουλτὰν Ἀβδούλ Χαμίτ Χὰν τοῦ Β'. Ναί, οἱ Σύλλογοι εἶναι οἱ τηλαυγέστατοι φάροι καὶ οἱ μέγιστοι ἀδάμαντες τοῦ αὐτοκρατορικοῦ διαδήματος τοῦ μεγαλεπήβολου καὶ φιλομούσου ἡμῶν Ἀνακτος, — οὗτινος αἱ ὑπὲρ τῆς προόδου καὶ εὐημερίας τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ εὐγενεῖς διαθέσεις, ὡς ψεκᾶδες δρόσου καθ' ἐκάστην πίπτουσιν ἐφ' ἡμᾶς, — τῆς πεφωτισμένης κυβερνήσεως Αὐτοῦ καὶ ἰδίᾳ τοῦ περιουστάτου καὶ εὐρυμαθεστάτου ὑπουργοῦ τῆς παιδείας Μουνιφ πασᾶ, ἐπιτίμου μέλους τοῦ Συλλόγου. Ἄς ἐξακολουθῶμεν λοιπὸν εὐθαρσῶς ἀγωνιζόμενοι τὸν ἀγῶνα τὸν καλόν, καθοδηγούμενοι εἰς τὰ διαβήματα ἡμῶν ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ αἰσθήματος, ὅπερ κατὰ τὴν ἀψευδῆ ἱστορίαν οὐδέποτε ἀπέπτυ ἀπὸ ἑλληνίδων καρδιῶν. Οὕτω πράττοντες θέλομεν ἔχει ὡς ἀμοιβὴν τῶν ἱερῶν ἡμῶν ἀγῶνων τὰς εὐχὰς τῆς μητρὸς ἡμῶν Ἐκκλησίας, τὴν ὑπόληψιν τῆς Σ. Α. Κυβερνήσεως, καὶ τὴν τιμὴν, τὴν ἀγάπην καὶ εὐγνωμοσύνην τοῦ ἔθνους.

1243). Ὁ δημοφιλέστατος οὗτος ἱεράρχης ἀπὸ τοῦ δεκεμβρίου τοῦ 1889 ἐπιλαμπρύνει τὸν ἱστορικὸν καὶ παλαιόδοξον θρόνον τῆς θεοσώστου ἐπαρχίας Χαλκηδόνος.

1244) Θεόκριτος, Ἐγκώμιον εἰς Πτολεμαῖον.

ΟΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΑΞΙΟΙ ΜΝΕΙΑΣ ΜΟΥΣΙΚΟΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ ΜΟΥΣΙΚΟΛΟΓΟΙ ΚΑΙ ΙΕΡΟΥΣΑΛΤΑΙ

Προτιθέμενοι νὰ σκιαγραφήσωμεν τοὺς ἐπιζῶντας μουσικοὺς ἢ περὶ μουσικῆς γράψαντας, θὰ ἱστορήσωμεν τὰ κατ' αὐτοὺς κατὰ τὰς ὑπαγορεύσεις τῆς αὐστηρᾶς δικαιοσύνης, κελευούσης πάντα ἱστορικὸν ἵνα μὴ βαπτίζῃ τὸν κάλαμον αὐτοῦ εἰς τὰ πηλὰ τῆς κολακείας. Τὸ περὶ συγχρόνων γράφειν καὶ ἐργῶδες καὶ δυσχερέστατον κρίνεται. Καὶ περὶ μὲν τῶν ἀρχαιοτέρων μουσικοδιδασκάλων, ὧν ἡ μουσικὴ ἀξία ἀπεδείχθη ἤδη καὶ κηρύττεται, τὰ δέοντα καὶ πρέποντα θὰ σημειώσωμεν, περιζῶντες τῶν σχετικῶς νεωτέρων ὀλιγώτερα θὰ εἰπώμεν, προσέχοντες ἅμα ὅσον ἔνεστιν, ὅπως μὴ τὰ περὶ αὐτῶν μεταποιῶνται εἰς ἐγκώμια ἄκαιρα, καθόσον μάλιστα ἡ ἱστορικὴ ἀξία τῶν νεωτέρων εἶναι θεώρημα χρῆζον μελλούσης ἀποδείξεως. Πιθανὸν ἐκ τοῦ Κεφαλαίου τούτου νὰ παρελείφθησαν καὶ ὀνόματα ἐγκρίτων τινῶν μουσικῶν ἐν γωνίᾳ τινὶ τῆς Θράκης ἢ Μακεδονίας ἢ Ἡπείρου διαβιούντων καὶ ἀγνώστων ἡμῖν· ἐὰν τοιαῦτα ὀνόματα οἱ ἀρμόδιοι γνωρίσωσιν ἡμῖν, τὸν πρέποντα λόγον ποιησόμεθα περὶ αὐτῶν ἐν τῷ προσεχῶς καταρτισθησόμενῳ καὶ κατόπιν ἐκδοθησομένῳ πολυσελίδῳ συγγράμματι ἡμῶν ὑπὸ τὸν τίτλον *Λεξικὸν τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, περιέχον τοὺς βίους τῶν Ἑλλήνων ὑμνωδῶν, ὑμνογράφων, ᾠματογράφων, μουσικῶν καὶ μουσικολόγων, τῶν ἀκμασάντων ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων ἄχρι τῶν καθ' ἡμᾶς.*

Γεώργιος Βιολάκης, ὁ ἄρχων Πρωτοψάλτης τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας· τὴν πάροδον τοῦ βίου αὐτοῦ σχῶν ἐν τῇ εὐάνδρῳ Σίφῳ, διήλθε τὴν παιδικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν κανοναρχῶν ἐν ταῖς κεντρικωτέραις ἱεραῖς ἐκκλησίαις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἴτα κατῆλθεν εἰς Χίον καὶ ἐδιδάχθη ἐν τῇ Νέᾳ Μονῇ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν ὑπὸ τοῦ τότε πρωτοψάλτου τῆς Μονῆς ταύτης Μελετίου μοναχοῦ, παρ' ᾧ καὶ ἐχοροστάτει ἐν πάσαις ταῖς ἱεραῖς ἀκολουθίαις καὶ ἀγρυπνίαις, γυμναζόμενος κατὰ τε τὸ πρακτικὸν μέρος τῆς ψαλμωδίας καὶ τὴν τυπικὴν τῶν ἀκολουθιῶν διάταξιν, τὸ δὲ θεωρητικὸν τῆς μουσικῆς μέρος ὑπὸ τοῦ τότε πρωτοψάλτου τῆς μητροπόλεως Νικολάου Πουλάκη. Μετὰ τετραετὴ ἐν Χίῳ διαμονὴν ἐπανελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν προσελήφθη ὡς Ὁ ψάλτης εἰς τὴν ἐν Γαλατῆ ἐκκλησίαν τῆς Παγαγίας Καφατιανῆς, χοροστατοῦντος ἐν τῷ δεξιῷ χορῷ τοῦ Στεφάνου Μωϋσιάδου τοῦ Βυζαντινοῦ. Μετὰ ἐν ἔτος προσελήφθη Ὁ ψάλ-

της εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τῶν Χίων, ἔνθα ἔφαλλον ἐπὶ ὅλην ἑπταετίαν. Ἀκολούθως διωρίσθη α'. ψάλτης τοῦ χοροῦ τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας, ὃν διηύθυνεν ἀπὸ τοῦ 1854—1875. Ἐν τῷ μεταξὺ διήλθε μετὰ Θεοδώρου τοῦ Φωκαέως ὅλην τὴν σειρὰν τῶν μουσικῶν μαθημάτων, ἐκδεδομένων τε καὶ ἀνεκδότων, μετὰ τῆς θεωρίας. Ἐδιδάχθη ἅμα τὴν ἐξωτερικὴν μουσικὴν, ᾠδικὴν τε καὶ ὀργανικὴν καὶ τὴν ρυθμικὴν αὐτῆς ὑπὸ ἐξωτερικῶν διδασκάλων, προσέτι δὲ καὶ τὴν γραφὴν τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς. Τῷ 1865 προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ τότε Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Σωφρονίου τοῦ Β' ν' ἀναλάβῃ τὴν τῆς πρωτοψάλτειας θέσιν, ἤρνηθη, ἀνέλαβεν ὅμως νὰ διδάξῃ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν ἐν τῇ κατὰ Χάλκην Θεολογικῇ σχολῇ, ἔνθα ἐδίδαξεν ἐπὶ ἑξαετίαν, συνδεθεὶς κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο διὰ στενῆς φιλίας μετὰ τοῦ Μ. Ρήτορος τῆς Μ. Ἐκκλησίας καὶ σοφοῦ καθηγητοῦ τῆς σχολῆς Ἠλία τοῦ Τανταλίδου. Τὴν μουσικὴν ἐδίδαξεν ὁ Βιολάκης εἰς τε τὴν Ε' καὶ Σ' κατὰ τοὺς κάτω χρόνους ἰδρυθείσας μουσικὰς πατριαρχικὰς σχολὰς, ὑπῆρξε δὲ καὶ μέλος τῆς ἐπὶ Ἰωακείμ τοῦ Γ' ἐργασθείσης ἐπιτροπῆς πρὸς κατασκευὴν τοῦ μουσικοῦ ὀργάνου *Ψαλτηρίου*. Τῷ 1875 προσεκληθὲν καὶ αὖθις ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ τοῦ Β', τοῦ μουσικώτατα φύσει τε καὶ τέχνῃ ἔχοντος διαπεπλασμένα τό τε οὖς καὶ τὴν καρδίαν, ἵνα ἀναλάβῃ τὰ καθήκοντα τοῦ Πρωτοψάλτου, ἀλλ' ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἐνέδωκεν ὁ Γεώργιος Βιολάκης, χειροθετηθεὶς τῇ 5 Νοεμβρίου μηνός. Ἐμελοποίησε πολλὰ καὶ διάφορα μαθήματα ἡδυμελῆ, ἐξ ὧν τὰ ἐξωτερικά, κατ' ἐπίμονον αἵτησιν τοῦ ἀειμνήστου Ἰωάννου Ζωγράφου τοῦ ἐκ Κεῖθε τῆς Βιθυνίας, ἐδημοσιεύθησαν τῷ 1872 ἐν τῷ *Μουσικῷ Ἀπανθίσματι* αὐτοῦ¹²⁴⁵, φέροντα τὸ ὄνομα τοῦ πονήσαντος καὶ διακρινόμενα διὰ τὴν πολλὴν αὐτῶν χάριν, τέχνην καὶ ἡδύτητα. Τὰ ὑπὸ τοῦ Βιολάκη ποιηθέντα ἐκκλησιαστικὰ μέλη δὲν ἐδημοσιεύθησαν, διότι ὁ μουσικοδιδάσκαλος οὗτος φρονεῖ ὀρθῶς, ὡς καὶ ἡμεῖς καὶ ἄλλοι¹²⁴⁶, ὅτι πάντα τὰ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἡμῶν ἀρμόζοντα

1245) Τὰ μελουργήματα τοῦ Βιολάκη ὅρα εἰς τὸ Ἀπανθίσμα ἀπὸ τῆς σελίδος 20 καὶ ἐφεξῆς.

1246) Ὁμόφρονες ἔχομεν ἐν τῷ σπουδαίῳ τούτῳ ζητήματι, πλὴν πολλῶν ἄλλων ἐγκρίτων μουσικῶν, τὸν τε πεπνυμένον καὶ μουσοτραφῆ ἱεράρχην Μιτυλήνης Κωνσταντῖνον τὸν Βαλιάδην καὶ τὸν ἐν Μιτυλήνῃ μουσικὸν Νικόλαον Παγανῆν, οἵτινες φρονοῦσι δικαίως ὅτι τὰ μελωδήματα τοῦ τε Πέτρου τοῦ Πελοποννήσιου καὶ Θεοδώρου Φωκαέως εἰσὶν ἱκανὰ καὶ ἀρμόζοντα τῇ θείᾳ λατρείᾳ, τὰ δὲ νεώτερα τὰ κατακλύζοντα ὁλονέν τὸν παρ' ἡμῖν μουσικὸν ὅρι

ἄσματα καὶ μέλη ἐποιήθησαν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων τῆς βυζαντινῆς ἐπο-
χῆς μουσικῶν, ἡμεῖς δὲ ὀφείλομεν νὰ ψάλλωμεν πιστῶς καὶ ἐρρῶθως
ταῦτα, καὶ οὐχὶ νὰ μελοποιῶμεν νέα, τὰ ὅποια μεταπλάττει ἀτέ-
χως ἀδυναμία μουσικὴ διὰ γραμμῶν ἀνειμένων, στερουμένων τῆς
σοβαρότητος καὶ τῆς σεμνότητος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὕφους, ἅπερ
καὶ μόνα ἀπαιτεῖ ἡ ἱερὰ ὕμνολογία. Ὁ μουσικοδιδάσκαλος οὗτος
εἰργάσθη μετὰ ζήλου καὶ εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐκκλησια-
στικὸν Μουσικὸν Σύλλογον τὸν κατὰ τὸ 1863 ἰδρυθέντα, προτροπῇ
δὲ τοῦ σωματείου τούτου ἐμελοποίησε πρὸς μέτρον καὶ ὕμνον τινά,
τύποις Ἀνατολικοῦ Ἀστέρος ἐκδοθέντα¹²⁴⁷. Τὴν μουσικὴν
ἀξίαν τοῦ Βιολάκη μαρτυρεῖ καὶ ὁ διάσημος Γάλλος μουσικολόγος
Bourgault Ducoudray, ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς ἐν Ἀνατολῇ κατὰ τὸ
1875 περιοδείας αὐτοῦ, γράφας τάδε· «Τὴν γνῶσιν τοῦ ἐπισήμου ὀρ-
γάνου τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, τοῦ ταμπουρίου, ὀφείλω εἰς τὸν
κ. Βιολάκην ἀ' ψάλτην τοῦ ἐν Γαλατῆ ναοῦ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου.
Ὁ κ. Βιολάκης διὰ τοῦ διακεκριμένου αὐτοῦ πνεύματος καὶ τῶν
φώτων αὐτοῦ ἀξίζει νὰ κατέχῃ θέσιν μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν τῶν προ-
ωρισμένων νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἀναμόρφωσιν τῆς ἐλληνικῆς ἐκ-
κλησιαστικῆς μουσικῆς». Ὁ φιλόπονος καὶ ἄριστος Πρωτοψάλτης
ἐξεπόνησε καὶ τὸ προπέρυσιν ἐκδοθὲν Τυπικὸν τῆς Μ. Ἐκκλησίας¹²⁴⁸.
Ἔργα τοῦ Βιολάκη ἐν τῷ Τυπικῷ εἶναι ἡ Προθεωρία καὶ ὁ Πίναξ
τοῦ Ἑορτοδρομίου. Καὶ ἡ μὲν εἰσάγει μετ' ἐπιστημονύνης εἰς τὴν
γνῶσιν τῶν λεπτομερειῶν καὶ μερικωτέρων δυσχερειῶν τοῦ Τυπικοῦ
τοὺς ἱερεῖς καὶ ψάλτας καὶ πάντα εὐσεβῆ φιλαναγνώστην ἐφιέμενον
ἵνα κατέχῃ τὴν Τυπικὴν τῶν ἱερῶν Ἀκολουθιῶν ἀκριβείαν, ὁ δὲ Πί-

ζοντα χάριν ματαιοδοξίας καὶ κερδοσκοπίας τῶν ἡμετέρων ἱεροψαλτῶν, συντε-
λοῦσι πρὸς διαφθοράν τῆς ἀρχαιοτρόπου καὶ κατανυκτικῆς ἡμῶν μελωδίας.

(1247) «Ὑμνος παίδων εἰς Χριστὸν ἐκ τῶν Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, ἐπιτη-
θεῖς ὑπὸ Κωνσταντίνου Πρεσβυτέρου καὶ Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων. Μελο-
ποιηθεῖς πρὸς μέτρον ὑπὸ Γεωργίου Βιολάκη, προτροπῇ τοῦ ἐν Κωνσταντινου-
πόλει Μουσικοῦ Συλλόγου, ἐν ἔτει 1864. Ἐν Κωνσταντινουπόλει, Τύποις Ἀνα-
τολικοῦ Ἀστέρος, 1869».

(1248) «Τυπικὸν κατὰ τὴν τάξιν τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, δις
ἐκδοθὲν ὑπὸ Κωνσταντίνου Πρωτοψάλτου, διασκευασθὲν δὲ καὶ πολλαῖς προ-
θήκαις καὶ ἐπιδιορθώσεσι συμπληρωθὲν ὑπὸ τοῦ νῦν Πρωτοψάλτου Γεωργίου
Βιολάκη, ἐργασθέντος μετὰ δύο ἀλλεπαλλήλων ἐπιτροπῶν, ἐπὶ τούτῳ πατριαρ-
χικῇ κελεύσει ὁρισθεῖσῶν, ἐκδίδεται ἀδεία καὶ ἐγκρίσει τῆς Α. Θ. Π. τοῦ οἰ-
κουμενικοῦ Πατριάρχου καὶ τῆς περὶ Αὐτὸν Ἱερᾶς Συνόδου. Ἐν Κωνσταντι-
νουπόλει, 1888».

ναξ ἀποτελεῖ εἶδος κατόπτρου, ἐν ᾧ εἰκονίζονται αἱ κινηταὶ τοῦ Τριωδίου καὶ Πεντηκοσταρίου ἑορταὶ κατὰ πάσας τὰς δυνατὰς αὐτῶν περιπτώσεις, καὶ διευκολύνονται αἱ ἐκ τῆς συναντήσεως αὐτῶν μετὰ τῶν ἀκινήτων τοῦ Μηνολογίου ἑορτῶν προκύπτουσαι δυσχέρειαι ¹²⁴⁹.

Νικόλαος Στογιάννης, πρῶην Λαμπαδάριος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, Βυζάντιος τὴν πατρίδα, γεννηθεὶς ἐν Τεκφοῦρ Σεραῖω κατὰ τὴν πρώτην δεκαετηρίδα τοῦ παρόντος αἵωνος, ἔνθα καὶ τὰ γράμματα ἐξέμαθε, διδάσκοντος τοῦ ἀγιορείτου μοναχοῦ Ἀνθίμου τοῦ ἐκ Θεραπειῶν τοῦ Βασπόρου, παιδεύματος τῆς Ἀθωνιάδος Ἀκαδημίας. Τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν ἐδιδάχθη παρὰ Κωνσταντίνου Πρωτοψάλτου τοῦ Βυζαντίου. Ὑπηρετήσε τὸν πατριαρχικὸν ναὸν ἐπὶ ὅλην πεντηκονταετίαν ὡς ἱεροψάλτης· καταταχθεὶς τὸ πρῶτον ἐν τῷ μουσικῷ χορῷ τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ ὡς δεῦτερος δομέστικος ἐπὶ τῆς πατριαρχείας Κωνσταντίου τοῦ Β', παρέμεινεν ἐν τῇ θέσει ταύτῃ μέχρι τῆς πατριαρχείας Σωφρονίου τοῦ Β', ὅτε προήχθη εἰς πρῶτον δομέστικον· ὡς τοιοῦτος δὲ διετέλεσεν ἐπὶ πενταετίαν ἄχρι τοῦ 1871, ὅτε ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Γ', τὸ δευτερονπατριαρχοῦντος, ἐχειροθετήθη Λαμπαδάριος, καὶ διέπρεψεν ἐν τῇ θέσει ταύτῃ ἄχρι τοῦ Φεβρουαρίου 1888, ὅτε οἰκειοθελῶς παρητήθη. Ὁ Νικόλαος καὶ ὡς διδάσκαλος ὑπηρετήσεν ἐπὶ 38 ἔτη (1833—1871) διευθύνας τὴν δημοτικὴν σχολὴν τοῦ Φαναρίου, τὴν ἰδρυθεῖσαν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ σοφοῦ Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου ¹²⁵⁰. Ὁ μουσικοδιδάσκαλος Νικόλαος εἰς τοὺς καλλιφώνους τῶν μαθητῶν τῆς σχολῆς ἐδίδασκε μετὰ ζήλου καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν μουσικὴν. Ὁ πολυσέβαστος οὗτος μουσικοδιδάσκαλος μόνος νῦν συνενοῖ ἐν ἑαυτῷ τὴν φαναριωτικὴν ἀρχαιότητα διασώζων πάντας τοὺς τύπους αὐτῆς, καὶ ἐν αὐτῇ ἔτι τῇ περιβολῇ.

Νικόλαος Πουλάνης, ἄλλοτε πρωτοψάλτης Χίου, μαθητὴς γενόμενος τῶν τριῶν ἐφευρετῶν τῆς νέας μουσικῆς μεθόδου. Ἐχει ὁ ὑπέργηρος οὗτος μουσικοδιδάσκαλος διάφορα μουσουργήματα ἀνέκδοτα μεγίστης σπουδαιότητος.

Σταμάτιος Ζαρκινός, ἄλλοτε πρωτοψάλτης Σερρών, μαθητὴς δὲ τῶν τριῶν διδασκάλων Χρυσάνθου, Γρηγορίου καὶ Χουρμουζίου. Ὑπέργηρος ὢν ἐξακολουθεῖ μελοποιῶν.

1249) Ἐκθεσις τῆς ἐπιτροπῆς ἐν τῷ Τυπικῷ σελ. δ'.

1250) Εἰς τὸν Νικόλαον καὶ ἡ γνωστὴ παρ' ἡμῶν ἐπὶ φιλογενεῖα καὶ εὐσεβεῖα οἰκογενεῖα Πασπαλλῇ ἐνεπιστεύθη τὰ τέκνα αὐτῆς ὅπως ὑπὸ τὴν ἐνδελεχῆ αὐτοῦ ἐπιτήρησιν καὶ μέριμναν ἐκ παιδευθῶσι κατ' οἶκον.

Ἀντώνιος Σιγάλας, ὁ ἐκ τῆς νήσου Θήρας καταγόμενος καὶ ἐν αὐτῇ ἐγγηράσας μετ' ἀτρύτου φιλοπονίας καὶ ζήλου καλλιεργῶν τὴν ἱερὰν ἐθνικὴν ἡμῶν μουσικὴν, ἣν ἐδιδάχθη τὸ πρῶτον παρὰ τινος Κρητὸς Νικολάου Χανιωτάκη, μαθητοῦ τῆς Ε' πατριαρχικῆς Μουσικῆς Σχολῆς, ἐτελειοποιήθη δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει παρὰ τῷ Χουρμουζίῳ. Ὁ Σιγάλας διὰ τῆς ἐπιμελείας αὐτοῦ ἀνεδείχθη σὺν τῷ χρόνῳ ἐκ τῶν ἀρίστων μουσικῶν καὶ μελοποιῶν τοῦ αἰῶνός μας. Ἐμελοποίησε τὸ πρῶτον τῷ 1827 στιχηρικῶς μὲν τὸ «Μετὰ τὸ τεχθῆναί σε» καὶ τὸ «Ὡς ἄνθρωπος ἐν ποταμῷ», εἰρμολογικῶς δὲ τὰ στιχηρὰ τῶν Αἰωνῶν τῆς Πεντηκοστῆς καὶ τὰ Εὐλογητάρια τοῦ Μ. Σαββάτου ἀρχαῖα κατὰ τὸ πάλαι ἀγιορειτικὸν ὕφος. Τῷ 1830 ἐμελοποίησε τὰ σύντομα Ἀνοιξαντάρια, αἰτήσας τῶν ἐκ τῆς μονῆς Βατοπαίδιου τοῦ ἁγίου Ὁρους Ἀθω Διονυσίου προηγούμενου καὶ Στεφάνου μοναχοῦ τοῦ Ἐφεσίου, ἀφικομένων εἰς Θήραν πρὸς παραλαβὴν τῆς Τιμίας Ζώνης τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ¹²⁵¹. Ἐμελοποίησεν ὁ Σιγάλας πέντε ἐθνικὰς καὶ βασιλικὰς τελετάς, προσέτι δὲ καὶ τετρακόσια ἐθνικὰ ᾄσματα, βραβευθέντα δι' ἀργυροῦ ἀριστείου Α' βαθμοῦ ὑπὸ τῶν Ἑλλανοδικῶν τῆς Γ' Ὀλυμπιακῆς Ἐκθέσεως, καὶ ἐκδοθέντα τῷ 1880 δαπάναις τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως, κατ' ἀπόφασιν τῆς Βουλῆς¹²⁵². Ἐμελοποίησε

1251) Τὰ Ἀνοιξαντάρια ταῦτα ἀπέστειλεν ὁ Σιγάλας τῷ 1833 πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει μουσικοδιδάσκαλον Θεόδωρον Φωκαέα, ὅστις καὶ ἐδημοσίευσεν αὐτὰ τῷ 1847 εἰς τὴν *Μέλισσαν*, λησμονήσας πιθανῶς νὰ προσθήσῃ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ γνησίου ποιητοῦ τῶν Ἀνοιξανταρίων.

1252) Ἐνταῦθα δημοσιεύομεν τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα τῶν Ἑλλανοδικῶν τῆς Γ' Ὀλυμπιάδος περὶ τῶν ἐθνικῶν ᾠμάτων τοῦ Ἀ. Σιγάλα καὶ τὰ σχετικὰ τούτων

Ἀριθ. 286.

Η ΕΠΙ ΤΩΝ ΟΛΥΜΠΙΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΚΑΗΡΟΔΟΤΗΜΑΤΩΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρὸς τὸν κ. Ἀντώνιον Ν. Σιγάλα ἐκθέτην μουσικῶν ἔργων.

Εἰς ἀπάντησιν τῆς ἀπὸ 10 τρ. μ. ἀναφορᾶς σας γνωστοποιούμεν ὑμῖν ὅτι ζητήσαντες κατ' αἴτησιν τῶν Ἑλλανοδικῶν τῆς μουσικῆς, τὴν γνώμην τοῦ ἐνταῦθα Ἐκκλ. Μ. Συλλόγου, ἐλάβομεν τὸ ἀπὸ 22 Ἰανουαρίου ε. ἔ. ἔγγραφον αὐτοῦ, δι' οὗ ἐπροτάθη ἡ βράβευσις ὑμῶν, ἥτις καὶ ἐνεκρίθη, ἀπονεμηθέντος ὑμῖν ἀργυροῦ Νομισματοσήμου, τὸ ὁποῖον μετὰ τοῦ προσήκοντος διπλώματος θέλει προσεχῶς συναποσταλῆ μετὰ τῶν ἀπονεμηθέντων εἰς τοὺς ἄλλους αὐτόθι ἐκθέτας.

Πρὸς πληρεστέραν δὲ εὐχαριστήσιν σας συνάπτομεν ἐνταῦθα ἀντίγραφον τοῦ μνησθέντος ἐγγράφου τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Μ. Συλλόγου, καὶ θεωροῦμεν καλὸν καὶ συμφέρον ὑμῖν νὰ μεταβῆτε, ἂν θέλητε, ἐνταῦθα πρὸς κοινωφελῆ χρησιμοποίησιν τοῦ ἔργου σας, ἥ δὲ Ἐπιτροπὴ εἶναι εὐδιάθετος νὰ συστήσῃ τοῦτο εἰς

καὶ πολυάριθμα ἐκκλησιαστικὰ ἄσματα, μεθ' ὧν συνέμιξε καὶ τινὰ σπου-

τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, ἀποστέλλουσα συγχρόνως ἀντίγραφον τοῦ ἐγγράφου τοῦ Ἐκκλ. Μουσικοῦ Συλλόγου, καὶ τῆς γνωμοδοτήσεως τῶν Ἑλλα-
νοδικῶν.

Ἐπιθυμοῦντες δὲ νὰ γνωρίζωμεν, ἂν προτίθεσθε νὰ ἔλθητε εἰς Ἀθήνας πρὸς τὸν ἀνωτέρω σκοπὸν, ἀναβάλλομεν τὴν ἀποστολὴν τοῦ βιβλίου σας, ἣν θέλομεν ἐνεργῆσαι, ἂν μᾶς πληροφορήσητε περὶ τοῦ ἐναντίου.

Ἐν Ἀθῆναις τῇ 29 Μαΐου 1876.

Ὁ Ἀντιπρόεδρος

Σ. Ε. Γιαννῶπουλος

Ὁ Γραμματεὺς

Ἀναγνωστόπουλος.

Ἀπόσπασμα ἐγγράφου

ΤΟΥ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΜΟΥΣΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

Πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν Ὀλυμπίων καὶ τῶν κληροδοτημάτων ἐπιτροπὴν.

Εὐχαρίστως ἀποδεξάμενοι τὴν ἀπὸ 20 Δεκεμβρίου ἐ. ἔ. ὑπ' ἀριθ. 30 πρόσκλη-
σιν ὑμῶν, ὅπως ἐπὶ τῶν κατὰ τὴν τελευταίαν Ὀλυμπιάδα (1875) ἀποσταλέν-
των καὶ διὰ τοῦ συστήματος τῆς ἡμετέρας ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς γεγραμ-
μένων μουσικῶν ἔργων, ἀποφανθῶμεν περὶ τῆς ἀξίας καὶ χρησιμότητος αὐτῶν,
σπεύδουσαν σήμερον μετ' ἀκριβῆ καὶ ἐκτεταμένην μελέτην, νὰ ὑποβάλωμεν τὸ
ἀποτέλεσμα τῆς κρίσεως ἡμῶν, καὶ ἰδίως τὸ ἐξαχθὲν ἐκ τῆς συλλογῆς τοῦ ἐκ
Θήρας κ. Ἀντωνίου Ν. Σιγάλα.

Καὶ πρῶτον μὲν παρατηροῦμεν καθόλου εἴτε γενικῶς ταῦτα :

Αἱ τοιαῦται συλλογαὶ ἐξωτερικῶν ἁσμάτων ἔθνικῶν, τονισμένων διὰ τῶν χα-
ρακτήρων τῆς ἡμετέρας ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς εἰσὶν ἔργον ἔθνικόν, διότι οὐ
μόνον θέλουσι συντελέσει εἰς τὴν μόρφωσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς ἐκπεσούσης ἐκ
τῆς περιωπῆς αὐτῆς ἔθνικῆς μουσικῆς ἕνεκα τῶν ἱστορικῶν τοῦ ἔθνους περιπε-
τειῶν, ἀλλὰ καὶ θέλουσιν ἐξηγήσει καὶ διευκρινήσει τὸ τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς
ζήτημα, παραλληλιζομένων τῶν διασωθέντων ἐν τοῖς ὅρεσι καὶ τοῖς ὁροπεδίοις
τῆς Ἑλλάδος καθαρῶς ἑλληνικῶν ἁσμάτων, ὡς λ. χ. ἐν Ταυγέτῳ, Παρνασσῷ,
Ὀλύμπῳ, Πίνδῳ, Ἰδῇ καὶ ἐν ὄρειναῖς χώραις καὶ νήσοις ἀποκέντροις καὶ με-
μονωμέναις, ὅπου ἡ ἐλάχιστα ἡ οὐδαμῶς ἐπέδρασεν ὁ ξενισμὸς, οὐδὲ εἰσεχώρη-
σαν ποτὲ ξένα φυλαί. Τοῦτο δ' ἐστὶ παραδεδοσμένον καὶ παρὰ πᾶσιν ὁμολο-
γούμενον· τὸ ζήτημα τοῦτο ὅπερ σήμερον πολλοὺς σπουδαίους ἄνδρας ἐν τῇ
Ἑσπερίᾳ ἀπασχολεῖ, δὲν πρέπει βεβαίως παρ' ἡμῖν νὰ θεωρηθῇ ὡς τι ἐπousiῶ-
δες, διότι ἀληθῶς δὲν πρόκειται περὶ εὐτελοῦς τινος ἀντικειμένου, ἀλλὰ περὶ
στοιχείου τοῦ ἡμετέρου ἔθνους κυριωτάτου, καθότι, ὡς γνωστὸν, δύω εἰσὶ τὰ
κυριώτατα γνωρίσματα παντὸς ἔθνους, ἡ γλῶσσα καὶ ἡ μουσικὴ, ἐφ' οἷς καὶ τὰ
ἔθνη σεμνύνονται. Μὴ νομίσῃ δέ τις, ὅτι ἡ λύσις τοῦ σπουδαίου τούτου τῆς
μουσικῆς ζητήματος θέλει ἐπιτευχθῇ μονομερῶς ἐκ τῆς Εὐρώπης, ἄνευ τῆς
συμπράξεως καὶ ἡμῶν, ἢ χωρὶς πρότερον ἡμεῖς νὰ χορηγήσωμεν αὐτῇ τὴν ἀ-
πολύτως ἀναγκαίουσαν πρὸς τοῦτο ὕλην· ἐπειδὴ δὲ ἡ ὕλη αὕτη δὲν δύναται ἄλ-
λως νὰ συλλεχθῇ καὶ παρασκευασθῇ εἰμὴ διὰ τοιούτων συλλογῶν, καὶ μάλιστα
γεγραμμένων διὰ τοῦ συστήματος τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς,

δαῖτα ἄλλων μουσικοδιδασκάλων μυχθήματα· καὶ οὕτω συνηρμολόγη-

διότι ἡ τῆς Εὐρωπαϊκῆς δὲν ἔχει τὰ ἀπαιτούμενα προσόντα πρὸς ἀκριβῆ παράστασιν τοῦ ποιοῦ καὶ τῶν τριῶν τῆς ἡμετέρας μουσικῆς γενῶν καὶ τῶν πολλῶν αὐτῆς τρόπων καὶ ἤχων, ἐφ' ὧν εἰσὶ μελοποιημένα τὰ ἐθνικὰ ἄσματα· διὰ τοῦτο ἐκ τῶν προτέρων κρίνομεν τὴν ἐν λόγῳ συλλογὴν ὠφελιμωτάτην, ὡς ἐκπληροῦσαν οὕτως ἐθνικὸν σκοπὸν, καὶ δὴ ἓνα τῶν σπουδαιωτάτων καθ' ἡμᾶς.

Τέλος ἡ συλλογὴ αὕτη τῶν ἐξωτερικῶν ἁσμάτων τοῦ κ. Ἀντωνίου Ν. Σιγάλα, εἶναι ἐπιτυχὴς καὶ ἐπωφελεστάτη ὑπὸ τε ἐθνικὴν καὶ μουσικὴν ἔποψιν· Ἐὰν δὲ αὕτη διαιρεθῇ κατὰ ἤχους καὶ τὰ ἄσματα ἐκ τῶν ἀπλουστερῶν εἰς τὰ συνθετώτερα καὶ δυσκολώτερα βαίνοντα διευθετηθῶσι, δύναται νὰ χρησιμεύσῃ καὶ ὡς βιβλίον ἐν τοῖς Μουσικοῖς Σχολείοις διδακτικόν, διότι ἐθνικωτέρων ἁσμάτων κείμενον ἀδύνατον νὰ πορισθῇ ἢ παρ' ἡμῖν νεότης.

Περαίνοντες δὲ προτεινομεν τὴν βράβευσιν αὐτοῦ, εὐχόμενοι ἵνα καὶ ἄλλοι μιμούμενοι τὸ παράδειγμα αὐτοῦ ἐνασχοληθῶσιν εἰς παρομοίας συλλογὰς· ἡ δὲ ἀξιότιμος τῶν Ὀλυμπίων Ἐπιτροπὴ, ἡ τὴν ἀνάπτυξιν καθ' ὅλους τοὺς κλάδους ἐπιδιώκουσα, λαβοῦσα ὑπ' ὅψιν τὰς εὐχὰς ἡμῶν, φρονοῦμεν ὅτι ἤθελε παράσχει μεγάλην ὑπηρεσίαν εἰς τὸ ἔθνος, ἂν εἰς τὸ μέλλον ἤθελε κηρύξει, ὅτι τοὺς τὰς τοιαύτας συλλογὰς πέμψοντας, κατὰ τὰς γεννησόμενας εἰς τὸ ἐξῆς Ὀλυμπιακὰς ἐκθέσεις, θέλει οὐ μόνον δεχθῇ εὐμενῶς, ἀλλὰ καὶ ἐπαξίως ἀνταμείψῃ, ἂν ἤθελον κριθῇ ἄξια βραβεύσεως. Οὕτω δὲ δύνανται νὰ διαφύγῃσι τοῦ πανδαμάτορος χρόνου τὸ παμφάγον στόμα πολλὰ ἔτι καὶ σπουδαῖα ἐθνικὰ κειμήλια, καὶ συλλεγόμενα νὰ περισωθῶσι καὶ χρησιμοποιηθῶσιν εἰς τὴν ἐθνικὴν ἀνάπτυξιν καὶ μόρφωσιν εἰλικρινοῦς καὶ γνήσιου παρ' ἡμῖν χαρακτῆρος.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 22 Ἰανουαρίου 1876.

Ἡ ἐπιτροπὴ

Π. ΚΟΥΠΙΤΩΡΗΣ, Π. ΑΓΑΘΟΚΛΗΣ, ΑΘ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΔΗΣ.

Ὁ εἰσηγητὴς

Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΔΗΣ.

Ἀναφορὰ

ΤΗΣ ΟΛΥΜΠΙΑΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

Πρὸς τὸ ἐπὶ τῶν Ἑκκλησιαστικῶν Ὑπουργείων.

Ὁ ἐκ τῆς ἐπαρχίας Θήρας κ. Α. Ν. Σιγάλας, κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1875 τελεσθεῖσαν Γ' Ὀλυμπιακὴν Ἐκθεσιν, ἐξέθεσε συλλογὴν 400 ἐξωτερικῶν ἁσμάτων τοις ἐκείνων διὰ τῶν χαρακτῆρων τῆς Ἑκκλησιαστικῆς μουσικῆς, τὸ δὲ συνέδριον τῶν Ἑλλανοδικῶν ἀπένειμεν αὐτῷ ἀργυροῦν νομισματοδόσημον Α' τάξεως.

Ὁ δ' ἐνταῦθα Ἑκκλησιαστικὸς Μ. Σύλλογος προσκληθεὶς παρὰ τῆς ἐπιτροπῆς νὰ γνωμοδοτήσῃ ὑπέβαλε τὰς ἐσωκλείστους ἐπὶ ἐπιστροφῇ διευθυνομένας ἀπὸ 22 Ἰανουαρίου 1876 καὶ 27 Ἰουνίου 1878 γνωμοδοτήσεις του, πρὸς δὲ καὶ τὸ Συνέδριον τῶν Ἑλλανοδικῶν (δρα σελ. 68—71 τῶν πρακτικῶν αὐτοῦ) ἐν τῇ βραβεύσει του ἀποφαίνεται μετ' ἐκείνων περὶ τοῦ ἔργου τοῦ κ. Σιγάλα.

Τῶν συστάσεων τούτων συμμεριζόμενοι τοὺς λόγους, λαμβάνομεν τὴν τιμὴν νὰ παρακαλέσωμεν τὸ Σ. Ὑπουργεῖον, νὰ παράσχω· τῷ εἰρημένῳ Σιγάλα τὴν ἀνηκούσαν συνδρομὴν πρὸς δημοσίευσιν τοῦ ἀξιολόγου ἔργου του, συνιστῶν αὐτὸ

σε δεκατέσσαρας τόμους ἐκ τριάκοντα τυπογραφικῶν φύλλων ἕκαστον, ἦτοι, Ἀναστασιματάριον καὶ Εἰρμολόγιον δίτομον, ἀργὸν καὶ σύντομον, Μηνολόγιον τρίτομον περιέχον πάσας τὰς ἀκολουθίας τῶν ἑορτῶν καὶ ἑορταζομένων ἀγίων, παλαιῶν τε καὶ νέων, Τριῳδίου καὶ Πεντηκοστάριον, Ἑορτοδρόμιον, Λειτουργικόν, Ἀπάνθισμα, Καλοφωνικόν, καὶ Χρηστομάθειαν πρὸς διδασκαλίαν περιέχουσας καὶ ἐρμηνείαν τῶν ἀποστολικῶν καὶ τῆς ἐν Λαοδικείᾳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἱερῶν Κανόνων, καὶ ὁδηγίας τινὰς πρὸς τοὺς ἱεροψάλτας. Τὰ τεύχη ταῦτα ἐβραβεύθησαν διὰ χρυσοῦ ἀριστείου ὑπὸ τῆς μουσικῆς ἐπιτροπῆς τῆς Ἐκθέσεως τῆς Δ' Ὀλυμπιακῆς περιόδου. Ὁ Σιγάλας, ὅτε πρὸ τινων ἐτῶν ἀνεφύη τὸ περὶ Μουσικῆς ζήτημα μεταξὺ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἱεροψαλτῶν, τῶν μὲν ὑποστηριζόντων τὴν ἀρχαίαν βυζαντινὴν μουσικὴν, τῶν δὲ τὴν τετράφωνον εὐρωπαϊκὴν, ἐδημοσίευσεν καὶ διαφόρους διατριβὰς διὰ τῆς ἐν Θήρᾳ ἐφημερίδος ἡ Θήρα. Ὑπέβαλε δὲ καὶ ἔκθεσιν εἰς τὸν ἐν Ἀθήναις Ἐκκλησιαστικὸν Μουσικὸν Σύλλογον καὶ τεμάχια μουσικὰ μεμελισμένα εἰς ἀπλὴν γραφὴν καὶ ὕψος, καὶ ἅπαντα τὰ ἐν τῇ θεῇ καὶ ἱερᾷ μυσταγωγίᾳ ψαλλόμενα ᾠσματα ἀπὸ τῶν Τυπικῶν μέχρι τοῦ «Ἐἶδομεν τὸ φῶς». Ὁ περιώνυμος οὗτος μουσικοδιδάσκαλος οὐκ ἐπαύσατο ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας ἄχρι σήμερον, ὅτε διατρέχει τὸ 85 ἔτος τοῦ βίου του, χοροστατῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἄνευ ἀμοιβῆς καὶ διδάσκων τὴν μουσικὴν καθ' ἑκάστην ὥρεαν εἰς τοὺς προσερχομένους φιλομουσοῦς, οἵτινες εὐλογοῦσι τὸ ἀξιομνητὸν ὄνομα αὐτοῦ.

Νεκτᾶριος Βλάχος, ὁ πεφημισμένος ἐπὶ ἐξαίρετῳ ἡδυφωνία μουσικὸς τοῦ Ἀγίου Ὄρους Ἀθῶ. Πρὸ τεσσαρακονταετίας περίπου ἀφίκετο ἐκ Βλαχίας εἰς Ἀγιὸν Ὄρος περὶ τὴν μουσικὴν ὦν ἄριστα συγκεκροτημένος, διετέλεσε δὲ ἕκτοτε πρωτοψάλτης τῆς ρουμανικῆς σκήτης τοῦ Προδρόμου, χοροστατῶν συνάμα προσκαλούμενος καὶ εἰς τὰς παννυχίδας τῶν λοιπῶν εὐαγῶν μονῶν τοῦ Ἀθῶνος¹²⁵³. Ἐχει μαθήματά τινα ὡς «Ἀξίον ἐστίν» καὶ Εἰρμούς, δημοσιευθέντα εἰς τὰ μουσικὰ ἐγκλίπια τῶν νέων ἐκδόσεων. Ὁ Νεκτᾶριος ὑπερογδοκοντούτης ὦν ἐφησυχάζει τανῦν ἐν τῇ σκῇτῃ τοῦ Προδρόμου καὶ ἀπο-

εῖς τε τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς καὶ ἄλλας ἀρμολογίας ἀρχάς, πρὸς δὲ καὶ εἰς τοὺς διαφόρους εἰδικοὺς Συλλόγους πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ του.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 29 Ἰουλίου 1878.

Ὁ Ἀντιπρόεδρος

Σ. Α. ΣΠΗΛΙΩΤΑΚΗΣ.

¹²⁵³) Ἀπὸ τινων ἐτῶν, κατόπιν ἀπαισίου τινὸς κατ' αὐτοῦ τολμήματος, ἐπαυσε μεταβαίνων ὁ πανηγυριστὴς μουσικὸς εἰς τὰς πανηγυριζούσας Μονὰς.

λάυει φήμης πολλῆς, ὡς οἱ συγχρονισάντες αὐτῷ ἄλλ' ἐν τοῖς μακαριστοῖς ἀριθμούμενοι ὀνομαστοὶ ἀγιορεῖται μουσικοὶ τῆς ἱερᾶς μονῆς Βατοπαιδίου, Ματθαῖος¹²⁵⁴, Σπυρίδων¹²⁵⁵, καὶ Θεοτόκης¹²⁵⁶.

Γρηγόριος Κωνσταντᾶς, λόγιος μουσικοδιδάσκαλος ἐν Σάμῳ γεννηθεὶς τῷ 1812, γνώστης τῆς παλαιᾶς καὶ νέας μουσικῆς μεθόδου, μαθητεύσας ἐν Κωνσταντινουπόλει παρὰ Χουρμουζίφ τῷ Χαρτοφύλακι καὶ Θεοδώρῳ τῷ Φωκαεῖ, ἀκροασάμενος δὲ καὶ τοῦ Κωνσταντίνου Πρωτοψάλτου τῆς Μ. Ἐκκλησίας καὶ Πέτρου τοῦ Ἀγιοταφίτου. Διετέλεσε διδάσκαλος τῶν ἐλληνικῶν γραμμμάτων¹²⁵⁷ καὶ τῆς μουσικῆς, ὡς καὶ ψάλτης εἰς Σώκια καὶ εἰς Δωμάτια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, κατόπιν δὲ καὶ ἐν Μιτυληνοῖς τῆς Σάμου. Ὑπηρέτησε τὴν πατρίδα αὐτοῦ οὐ μόνον ὡς διδάσκαλος ἀλλὰ καὶ ὡς ὑπάλληλος εἰς διαφόρους θέσεις καὶ ἀποστολὰς ἐπὶ ὅλην πεντηκονταετίαν¹²⁵⁸. Τῷ

1254) Ὁ κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα γεννηθεὶς Ματθαῖος ἦν Ἐφέσιος τὴν πατρίδα. Φημίζεται οὐχὶ διὰ τὴν φωνὴν αὐτοῦ ἀλλὰ διὰ τὴν περὶ τὸ μελοποιεῖν δεξιότητα καὶ τὰς μουσικὰς του γνώσεις, εἰδήμων ὧν τῆς τε παλαιᾶς καὶ νέας μουσικῆς μεθόδου. Ἐχει ἔντυπα μαθήματα ἐν τῷ Δοξασταρίῳ τῶν ἀποστίχων τοῦ Χουρμουζίου.

1255) Ὁ ἐκ Θεσσαλονίκης καταγόμενος Σπυρίδων Βατοπαιδινὸς ἦν ψάλτης ἐν Βατοπαιδίῳ καὶ σύγχρονος τοῦ Θεοτόκη· ἀπεβίωσεν ἐν προδεδηκυῖα ἡλικίᾳ κατὰ τὰς ἀνάγκας μαθήματα, σωζόμενα ἐν τῇ πλουσίᾳ καὶ λαμπρᾷ βιβλιοθήκῃ τῆς Μονῆς Βατοπαιδίου.

1256) Ὁ λόγιος μουσικὸς Θεοτόκης ἐγεννήθη ἐν Μιτυλήνῃ. Εἰκοσιπενταετὴς μεταβάς εἰς Ἅγιον Ὅρος ἐκάρη μοναχὸς ἐν τῇ μονῇ Κωνσταντινουπόλεως. Ἐκεῖθεν μεταβάς εἰς Κων/πολιν ἐμαθήτευσε παρὰ Χουρμουζίφ τῷ Χαρτοφύλακι. Ἐψάλλεν ἐπὶ τινα ἔτη ἐν Κων/πόλει, κατόπιν ἐν Θεσσαλονικίᾳ ἐπὶ δωδεκαετίαν, ἐν Ἀθῆναις ἐπὶ ὀκταετίαν καὶ μετὰ ταῦτα εἰς Βλαχίαν, ὅπουθεν προσεκληθὴ πρωτοψάλτης τῆς μονῆς τοῦ Βατοπαιδίου, ὅπου καὶ ἀπεβίωσεν τῇ 27 ὀκτωβρίου 1884 ὑπερογδοηκοντούτης, διατηρήσας μέχρι γῆρας τὴν ἡδύτητα τῆς φωνῆς αὐτοῦ. Ὁ Θεοτόκης ἦν ἐγκρατὴς τῆς ρυθμικῆς τῆς τουρδικῆς μουσικῆς, ἀμα² δὲ καὶ τῆς ἀρχαίας μουσικῆς μεθόδου καὶ τοῦ γραφικοῦ συστήματος τοῦ Λεσβίου. Μαθήματα ἔντυπα τοῦ Θεοτόκη ὡς καὶ τοῦ Νεκταρίου Βλάχου εὑρῆνται ἐν τῇ Καλλιχελάδῳ Ἀηδόνι. Ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ὑπάρχουσι τρεῖς ἐν Ἀθῆναις ἱεροψάλται, Γαβριὴλ Κωνσταντινίδης Καλλιπολίτης, Κυριακὸς Ζαχαριάδης Μακεδὼν, καὶ Δημήτριος Παπαδόπουλος Μακεδὼν, φοιτητὴς τῆς θεολογίας καὶ τελειόφοιτος τῆς φιλολογίας τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου.

1257) Τὰ γράμματα ἐδιδάχθη ἐν Σάμῳ καὶ ἐν τῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει σχολῇ τοῦ Γένους.

1258) Ὁ Κωνσταντᾶς ὑπῆρξε πληρεξούσιος καὶ γραμματεὺς εἰς πολλὰς συνελεύσεις, γραμματεὺς τῆς Βουλῆς, βουλευτὴς τῶν Σαμίων, γενικὸς ταμίας, δικαστὴς ἐν τῷ Πρωτοδικεῖῳ καὶ Ἐφετεῖῳ, πρόεδρος τῶν Ἐφετῶν, μέλος πολλῶν καὶ διαφόρων ἐπιτροπῶν, ἐπόπτης τῶν σχολείων, διευθυντὴς καὶ ἐπόπτης

1875 ἐν τῇ τότε συστηθείσῃ Ἱερατικῇ σχολῇ ἐν Μαλαγαρίῳ, διωρίσθη ὁ Κωνσταντᾶς ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος Κωνσταντίνου Φωτιάδου βέη διδάσκαλος τῆς Μουσικῆς καὶ ἄλλων μαθημάτων, τῷ δὲ 1884 ἡγεμονεύοντος τοῦ Κωνσταντίνου Ἀδουσίδου πασᾶ ἐν τῇ ἰδρυθείσῃ τότε τῷ πρῶτον Ἐκκλησ. Μουσικῇ Σχολῇ ἐν λιμένι Βαθῆος διωρίσθη δι' Ἠγεμονικοῦ Διατάγματος¹²⁵⁹ διευθυντὴς καὶ μουσικοδιδάσκαλος αὐτῆς. Τῷ 1888 ψηφίσματι τῆς συνελεύσεως ἀντι μίᾳς ἕως τότε καθιερώθησαν τέσσαρες μουσικαὶ σχολαί, ἀνὰ μία εἰς ἕκαστον τῶν τεσσάρων τμημάτων τῆς ἡγεμονείας, καὶ ἕκτοτε διατελεῖ διδάσκων τὴν μουσικὴν εἰς τὴν εἰς Μιτυληνοὺς ὑπάρχουσαν Μουσικὴν Σχολήν. Ὁ Κωνσταντᾶς ἐμελοποίησε πολλὰ καὶ διάφορα μουσουργήματα, οἷον πολυχρονισμοὺς βασιλέων καὶ πατριαρχῶν καὶ φήμας ἡγεμόνων, ὕμνους εἰς τὸν Σουλτάνον ἐπὶ τουρκικοῦ κειμένου εἰς διαφόρους ἤχους, πολυχρονισμοὺς κατὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν μουσικὴν, ὧν τινα ἐξετυπώθησαν ἰδιαιτέρως ἕκαστον ἐν τῷ ἐν Σάμφ ἡγεμονικῷ τυπογραφείῳ. Ἐτόνισε καὶ τρεῖς δοξολογίας διὰ τελετᾶς, ὧν ἡ μὲν ἐξετυπώθη, αἱ δὲ λοιπαὶ δύο εἰς ἡμίαργον χρόνον μένουσιν ἀνέκδοτοι· ὡσαύτως καὶ ᾄσματα τινα κατάλληλα ἐν τῇ τραπέζῃ μετὰ τὴν ἐπιτέλεισιν τῶν μυστηρίων τοῦ Γάμου καὶ τῆς Βαπτίσεως, τέρψεως χάριν. Ἐπίσης ἐτόνισε καὶ τὴν ἱερὰν ἀκολουθίαν ἀμφοτέρων τῶν Μυστηρίων ὡς καὶ τὴν νεκρώσιμον Ἀκολουθίαν. Ἐτι δὲ καὶ χερουβικά εἰς τοὺς ὀκτῶ ἤχους, καὶ κοινωνικά καὶ «Ἀξιὸν ἐστιν», πολλὰ ἰδιόμελα δοξαστικά καὶ προσόμοια τοῦ ἐνιαυτοῦ, τοῦ Τριωδίου καὶ Πεντηκοσταρίου καὶ ἕτερα ἄλλα, σωζόμενα χειρόγραφα. Ἐκ τῆς παλαιᾶς μουσικῆς ὁ φιλόπonos μουσικοδιδάσκαλος μετῆνεγκεν εἰς τὴν νέαν γραφικὴν μέθοδον καλοφωνικοὺς τινὰς Εἰρμούς, μίαν δοξολογίαν, Χερουβικά τῶν ὀκτῶ ἤχων καὶ τὸ κρᾶττημα τοῦ «Καὶ νῦν» τοῦ Πολυελέου Πέτρου τοῦ Λαμπαδαρίου εἰς ἤχον Πλ. Α'. καὶ εἰς χρόνον ἡμίαργον. Ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἔτους 1889 ἤρξατο ἐκδίδων εἰς τεύχη περιοδικῶς ὁ διακεκριμένος οὗτος τῆς ἐποχῆς ἡμῶν μελοποιὸς ἐν Σάμφ διάφορα μουσικὰ ἔργα του διασκεδαστικά, ἠθικὰ καὶ ἐρωτικά, ὡς ἐκ τῆς ὕλης τοῦ κειμένου· ὁ ἀριθμὸς τῶν ᾠσμάτων τούτων θὰ ᾖναι μέγας, ἐν οἷς καὶ πολλὰ ἑτερόγλωσσα.

τοῦ Γυμνασίου καὶ ταμίας τῶν μονῶν· δις ἀπεστάλη εἰς Ἀθήνας πρὸς ἀνέυρεσιν γυμνασιάρχου, καθηγητῶν καὶ διδασκάλων, ἀπαξ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅτε ἔσχε τὴν τιμὴν νὰ παρουσιασθῇ καὶ εἰς τὸν Σουλτάνον καὶ βασιλικῷ παρασήμερ νὰ τιμηθῇ κτλ. κτλ.

1259) Ἴδε τὸ Διάταγμα ἐν σελίσιν 385 καὶ 386.

Παναγιώτης Κηλτζανίδης, μουσικοδιδάσκαλος, διατρίβων ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐγεννήθη ἐν Προύσῃ κατὰ τὴν δευτέραν δεκαετηρίδα τοῦ παρόντος αἰῶνος, ἔνθα καὶ τὸ τοῦ ιεροψάλτου ἐπάγγελμα μετέβηκε τὸ πρῶτον. Ἀπὸ δὲ τοῦ 1848—1882 ἐχρημάτισεν ιεροψάλτης εἰς διαφόρους ἐκκλησίας τῆς Κων/πόλεως· ἔκτοτε ἐφησυχάζει παρὰ τοῖς ἀξιολόγοις αὐτοῦ υἱοῖς, τοῖς κατέχουσι σημαίνουσιν θέσιν ἐν τοῖς ἐμπόροις Κωνσταντινουπόλεως. Ἐξέδωκεν ὁ Κηλτζανίδης διάφορα μουσικὰ βιβλία, οἷον, τὴν *Kallίφωνον Σειρήνα*, περιέχουσαν τουρκικὰ καὶ ἑλληνικὰ ᾄσματα, τὸ *Ἐκκλησιαστικὸν Ἀπάνθισμα*, τὸ *Ἀναστασιματάριον* Ἀντωνίου Λαμπαδαρίου τῆς Μ. Ἐκκλησίας μετενεχθὲν ἐκ τῆς ἀρχαίας στενογραφίας εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς ἐν χρήσει μέθοδον, τὸ *Ἱερυτικὸν Μουσικὸν Ἐγκόλπιον*, προσέτι δὲ καὶ τὰ Χερουβικὰ Δα-νιὴλ τοῦ Πρωτοψάλτου καὶ τὸ *Ἀναστασιματάριον* Κωνσταντίνου τοῦ Πρωτοψάλτου ἐκ τῆς ἀρχαίας γραφῆς ἐρμηνευθὲν εἰς τὸ ἀναλυτικὸν σύστημα (ἀπὸ τοῦ βαρέως ἤχου ἄχρι τέλους). Ἔχει προσέτι καὶ τὸ Σύντομον Δοξαστάριον, εἰς ὃ ὑπάρχουσι καὶ ἀνέκδοτα μαθήματα Μανουὴλ τοῦ Χρυσάφου. Ἐπεστάτησεν εἰς τὴν ἔκδοσιν διαφόρων μουσικῶν βιβλίων Στεφάνου τοῦ Λαμπαδαρίου καὶ Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου, ἐκδοθέντων ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἰωάννου, Δημητρίου Πρωτοψαλτίδου. Εἰργάσθη εὐδοκίμως ἐν τε τῷ κατὰ τὸ 1863 ἰδρυθέντι ἐν Κων/πόλει Ἐκκλησιαστικῷ Μουσικῷ Συλλόγῳ, καὶ μεθ' ἡμῶν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Μουσικῷ Συλλόγῳ ἐπὶ ὅλην τετραετίαν, ἀναγνούς εἰς ἀμφοτέρα τὰ σωματεῖα καὶ καλὰς πραγματείας περὶ τῆς θεωρίας τῆς μουσικῆς. Τῷ 1876 ἐδημοσίευσεν διατριβὰς περὶ μουσικῆς ἐν ἰδιαιτέρῳ φυλλαδίῳ¹²⁶⁰, καὶ ἐτέραν διατριβὴν περὶ μουσικῆς ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 3162 φύλλῳ τοῦ *Νεολόγου*, εἰς ἣν ἀπῆντησαν ἐν τῇ αὐτῇ ἐφημερίδι οἱ μουσικοδιδάσκαλοι Εὐστράτιος Παπαδόπουλος¹²⁶¹ καὶ Μισαήλ Μισαηλίδης¹²⁶², καὶ πρὸς οὓς ἀνταπῆντησεν ὁ Κηλτζανίδης¹²⁶³. Ὁ φιλοπονώτατος μουσικοδιδάσκαλος ἐδίδαξεν εἰς τὴν κατὰ τὸ 1868 ἰδρυθεῖσαν Ἐ' Πατριαρχικὴν Μουσικὴν Σχολήν, ὑπῆρξε μέλος τῆς ἐπιτροπῆς τῆς κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἀναλαβούσης τὴν ἔκδοσιν τοῦ περιο-

1260) Διατριβαὶ περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς ὑπὸ Π. Γ. Κηλτζανίδου, Προυσαέως, εἰς ἀπάντησιν τῶν ἐπισυνημμένων διατριβῶν τῶν κυρίων Εὐστρατίου Παπαδοπούλου, Μισαήλ Μισαηλίδου καὶ Δημητρίου Πασπαλλῆ. Προστίθενται δ' ἐν τέλει καὶ αἱ τῆς Μ. Πρωτοσυγκελλίας πρὸς τοὺς ιεροψάλτας ἐγκύκλιοι, ἐν Κωνσταντινουπόλει. Τύποις Ἀνατολικοῦ Ἀστέρος 1879.

1261) Ἀριθ. Νεολόγου 3190, 3196, 3197.

1262) Ἀριθ. Νεολόγου 3191.

1263) Ἴδε «Διατριβαὶ περὶ τῆς Ἑλλ. Ἐκκλ. Μουσικῆς», σ. 8—12.

δικού συγγράμματος τοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον *Μουσικὴ Βιβλιοθήκη*, καὶ μέλος τῆς γνωστῆς μουσικῆς ἐπιτροπῆς τῆς κατὰ τὸ 1881 συστάσεως, προνοία τοῦ παναγιωτάτου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ τοῦ Γ' καὶ κατασκευασάσης τὸ γνωστὸν *Ψαλτήριον*. Ὁ Κηλτζανίδης συνύψανε σπουδαίαν καὶ πολυσέλιδον συγγραφὴν, δι' ἧς ἐρμηνεύονται μεθοδικώτατα τὰ διὰ τῆς ἀρχαίας μουσικῆς σημειογραφίας γεγραμμένα μελουργήματα. Τὸ εἰσέτι ἀνέκδοτον τοῦτο ἔργον τοῦ ἀκαταπονήτου μουσικοδιδασκάλου ἐβραβεύθη διὰ τοῦ χρυσοῦ ἀριστείου ὑπὸ τῆς μουσικῆς ἐπιτροπῆς τῆς κρινάσης τὰ ἔργα τὰ ὑποβληθέντα εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις Δ' Ὀλυμπιακὴν Ἐκθεσιν. Διατρέφοντες δὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι τὸ φιλοπόνημα τοῦτο χρησιμεύσει ὡς πολύτιμος συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς πατρίου μουσικῆς, ἃς ἐλπίζωμεν ὅτι οὐκ εἰς μακρὰν εὐρεθήσεται ἡ ζάπλουτος χεὶρ, ἥτις θὰ ἀναλάβῃ τὴν ἔκδοσιν αὐτοῦ.

Μισαὴλ Μισαηλίδης, Πρωτοψάλτης Σμύρνης, ἐνασχολούμενος εὐδοκίμωτατα περὶ τὴν θεωρίαν τῆς Μουσικῆς. Ἐγεννήθη εἰς Κοῦλα τῆς ἐπαρχίας Φιλαδελφείας, ἔνθα καὶ τὰς προκαταρκτικὰς γραμματικὰς καὶ μουσικὰς γνώσεις ἐδιδάχθη. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐτελειοποιήθη περὶ τὴν μουσικὴν παρὰ Θεοδώρῳ τῷ Φωκαεῖ καὶ Ἰωάννῃ τῷ Πρωτοψάλτῃ. Εἰς μελέτην προστησάμενος τὴν περὶ μουσικῆς θεωρίαν τῶν ἀρχαίων ἑλλήνων καὶ τὰ θεωρητικὰ τοῦ Χρυσάνθου, Φωκαέως καὶ Ἀγαθοκλέους¹²⁶⁴, ἀνεῦρε πολλὰ τὰ ἐσφαλμένα εἰς τὰς θεωρίας τῶν νεωτέρων, τοῦθ' ὅπερ κατέδειξεν ἐν ἀγορεύεσι καταλλήλοισι ἐνώπιον πολλῶν ἐπιστημόνων κατὰ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1879 διατριβὴν αὐτοῦ εἰς τὴν ἐν Φαναρίῳ Λέσχῃ *Μνημοσύνη*¹²⁶⁵,

1264) Τὸ Θεωρητικὸν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς τοῦ μακαρίτου Παναγιώτου Ἀγαθοκλέους ἐξεδόθη ἐν Ἀθήναις τῷ 1855 (τύποις Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφείας). Ὁ ἐξ Αἰνίου ὁρμώμενος Ἀγαθοκλῆς καὶ ἐν Κίῳ ἀνατραφεὶς ἐξέδωκε τὸ Θεωρητικὸν ὡν διδάσκαλος ἐν τῇ ἑλληνικῇ σχολῇ τοῦ Ἀργεῖος καὶ ἱεροψάλτης τῆς ἐκεῖ κεντρικῆς ἐκκλησίας, ἐπιχειρήσας δι' αὐτοῦ νὰ σαφηνίσῃ τὰ ἀσαφῆ καὶ νὰ ἀναπληρώσῃ τὰ ἐλλείποντα τὰ ἀπαντῶντα ἐν τῷ Θεωρητικῷ τοῦ Χρυσάνθου, ἐξ οὗ τὰ πλεῖστα μετέγραψε κατὰ τὴν μέθοδον τοῦ Φωκαέως καὶ Κυριακοῦ τοῦ Φιλοζένου, τῶν ἐκδόντων Θεωρητικά. Σημειωτέον ὅτι ὁ μουσικοδιδάσκαλος οὗτος ἐδίδαξεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη εἰς πολλοὺς φιλομούσους τὴν τε πρᾶξιν καὶ θεωρίαν τῆς μουσικῆς ἡμῶν.

1265) Περὶ τῆς ἐν τῇ Λέσχῃ *Μνημοσύνης* γενομένης διαλέξεως Εἰς τῶν παρευρεθέντων ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ Θράκῃ Κωνστ/πόλεως τὰς ἐντυπώσεις αὐτοῦ. Ἐκ τῆς διατριβῆς ταύτης ἀποσπῶμεν τὰ ἐξῆς χωρία κατ' ἐκλογὴν: «Ὁ κ. Μισαὴλ Μισαηλίδης, ἐκ νεαρᾶς αὐτοῦ ἡλικίας περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν ἀσχολούμενος, ἐφάνη ἡμῖν ὡς ἐκ τοῦ ἀναγνώσματος τῷ ὄντι κάτοχος σπανίων μουσικῶν γνώσεων· ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐπισταμένως μελετῶν καὶ ἐρευνῶν τὰ

καὶ ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς Μεγάλῃς τοῦ Γ. Σχολῆς, κατόπιν δὲ καὶ ἐν τῷ 'Α-

κατὰ τὴν ἡμετέραν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν μετ' ἀφωσώσεως πρὸς τὴν ἐπιστήμην ταύτην, δικαίως, ὡς φρονούμεν κατατίθῃσι πρῶτην ἤδη φορὰν τὸν θεμέλιον λίθον τῆς ἀναμορφώσεως καὶ διορθώσεως τῆς καθ' ἡμᾶς μουσικῆς. Μελετήσας μετ' ἐπιστάσις τὰ περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς Μουσικῆς πραγματευόμενα πρυγράμματα, καὶ ὅσα ἀναφέρουσιν οἱ ἀρχαῖοι περὶ μουσικῆς ἐν γένει, προσέτι δὲ ἐξακριβώσας μαθηματικῶς τὰς ἀπορίας τῶν καθ' ἡμᾶς διδασκάλων τῆς μουσικῆς, ἐξήγαγεν ἐντεῦθεν πορίσματα ὧν τὴν ὀρθότητα οὐδεὶς, ὡς νομίζομεν, δύναται νὰ διαμφισβητήσῃ.

»Πρῶτον μὲν πραγματευθεὶς περὶ τῆς καταγωγῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς ἀπέδειξεν ὅτι αὕτη δὲν εἶναι ἐβραϊκῆς ἀλλ' ἐλληνικῆς καταγωγῆς· διότι τὸ μόνον περὶ ἐβραϊκῆς μουσικῆς βιβλίον, ὅπερ ὑπῆρχεν ἐν τῇ 'Αλεξανδρινῇ βιβλιοθήκῃ πυρποληθὲν κατὰ τὴν γνωστὴν ἐποχὴν, ἀδύνατον ἦν, καθὼς ἀπολεσθέν, νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τοὺς πρῶτους θεμελιωτὰς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, οἵτινες ἤμασαν εἰς ἐποχὴν πολὺ μεταγενεστέραν τῆς ἐποχῆς τῆς ἀπωλείας τοῦ βιβλίου. Προσέθηκε δὲ ὅτι οἱ πρῶτοι θεμελιωταὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ποιήσαντες χρῆσιν ὅρων μουσικῶν ἐλληνικῶν καὶ ὁρμηθέντες ἐκ βάσεων μουσικῶν τοιούτων, οἷας ἔθῃκαν οἱ Πυθαγόρας, Κυντιλιανός, Εὐκλείδης καὶ λοιποὶ καὶ εἰς οὐδεμίαν ἐπικοινωνίαν ἐλθόντες μετὰ μουσικῶν Ἑβραίων, ἀδύνατον ἦν νὰ προβῶσιν εἰς σύστημα ἄλλης μουσικῆς, ἢ τὸ τῆς ἐλληνικῆς, τὴν δὲ γνώμην του ταύτην ἐστήριξεν ἐπὶ ὀρθοτάτου συλλογισμοῦ, διαλαβὼν, ὅτι οὐδὲν μέλος ἐβραϊκὸν παρίσταται ἐφαρμοσθὲν ἐπὶ τινος ἐκκλησιαστικοῦ ᾠσματος, καὶ ὅτι, εἴπερ οἱ Ἑβραῖοι εἶχον μουσικὴν γραπτὴν, καθ' ὃ γνωστοὶ ὡς λίαν ἀφωσιωμένοι εἰς τὰ τῆς θρησκείας τῶν, ἀναμφηρίστως θὰ διέσωζον καὶ ταύτην, ὡς τὴν Π. Διαθήκην διέσωσαν.

»Δεύτερον, περὶ τῆς μουσικῆς κλίμακος τὸν λόγον ποιούμενος, ὅπεδείξε θεωρητικῶς καὶ μαθηματικῶς ὅτι ἡ εἰς 68 τμήματα διαιρέσις αὐτῆς ὑπὸ τῶν μουσικοδιδασκάλων ἐστὶν ἐσφαλμένη, ὀρθὴ δὲ ἡ κατὰ τοὺς ἀρχαίους διαιρέσεις αὐτῆς εἰς 72 τμήματα, ἧς τὴν ὀρθότητα ἀπέδειξε πρὸς τοὺς ἄλλοις καὶ ψηλαφητῶς, δι' ἐγγόρδου μουσικοῦ ὀργάνου.

»Τρίτον, περὶ τοῦ θεμελιώδους τόνου τοῦ κατὰ Πυθαγόραν ὑπάτης βαρεΐας καλουμένου πραγματευθεὶς, ἀνέφερε τὴν ἐκ τοῦ τόνου τούτου ἐπικρατήσαν ἐν τῇ μουσικῇ σύγχυσιν, ὡς ἐκ τῆς παρεξηγήσεως τῶν τριῶν διδασκάλων, καὶ τὰς ἐντεῦθεν προκυψάσας ἀνωμαλίας. Τοῦτο δέ, διότι, καίτοι ἡ ἐπινομία τοῦ τόνου σύνθετος τυγχάνει ἐκ δύο ἀντιθέτων ὁρων, οὐχ ἡττόν ἐστιν ὀρθὴ καθ' ὅλην τὴν τάξιν τὴν διέπουσαν τὸ ἡμέτερον μουσικὸν σύστημα, ὑπέδειξε δὲ ἀρκούντως τὰ λάθη, εἰς ἃ ὑπέπεσε μέχρι σήμερον ἡ καθ' ἡμᾶς μουσικὴ ἐκ τῆς ἐσφαλμένης ἐρμηνείας τοῦ θεμελιώδους τούτου μουσικοῦ ὅρου.

»Τέταρτον, διαλαβὼν πλεῖστα ὅσα περὶ ἀνωμαλιῶν τινων ἐπιπολαζουσῶν ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς μουσικῇ, καὶ ταύτας ψηλαφητῶς καταστήσας, ὑπέδειξε τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπανορθώσεως αὐτῶν διὰ Μουσικοῦ Συλλόγου, ὡς ἐσφαλμένως ἐρμηνευθεισῶν καὶ οὐχὶ καλῶς κειμένων, προσθεὶς δὲ καὶ τινα ἐν συγκρίσει τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς πρὸς τὴν εὐρωπαϊκὴν καὶ προσδιορίσας τὸ εἶδος ἐκατέρας μὲ ἀποδείξεις, παρέστησεν ὅτι καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν

θήνησι Συλλόγῳ *Παρασσω*¹²⁶⁶. Αἱ ἐφημερίδες λίαν εὐστόχως ἀνέλυσαν τὰς θεωρίας τοῦ ἐγκρίτου μουσικοῦ καὶ ἰδίᾳ ἡ ἐν Ἀθήναις *Θεσσαλία*, ἡ ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου μουσικολόγου Κωνσταντίνου Σακελλαρίδου τότε γραφομένη καὶ διευθυνομένη¹²⁶⁷. Τὰς μουσικὰς γνώσεις τοῦ Μισαη-

μουσικῇ δὲν στερεῖται ἐναρμονίων χαρίτων, ἀρκεῖ μόνον νὰ μὴ διεξάγῃται ὑφ' ἐνὸς μόνου ψάλτου, καὶ τούτου τοῦ τεχόντος ἢ κακοφώνου ἢ παραφώνου». (Θράκη, ἀριθ. 1620).

Σημειωτέον ὅτι ὁ Π. Γ. Κηλτζανίδης ἀπεπειράθη διὰ τοῦ Νεολόγου ν' ἀπαντήσῃ εἰς τὸν ἀνωτέρω διατριβογράφον, ἀντιτάξας ἰδίᾳ εἰς τὴν περὶ διατρίψεων τῆς κλίμακος εἰς 72 τμήματα γνώμην τοῦ Μισαηλίδου. Ἴδε καί, Διατρίβας περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ὑπὸ Π. Γ. Κηλτζανίδου Προυσαέως εἰς ἀπάντησιν τῶν ἐπισυνημμένων διατριβῶν τῶν κυρίων Εὐστρατίου Παπαδοπούλου, Μ. Μισαηλίδου καὶ Δ. Πασπαλλῆ· ἐν Κωνσταντινουπόλει 1879 σελ. 15—17.

1266) Ὅτε μετέβη ὁ Μισαὴλ Μισαηλίδης εἰς Ἀθήνας ἐδόθη αὐτῷ τὸ ἐξῆς συστατικὸν γράμμα παρ' Ἰωακείμ τοῦ Γ' πρὸς τὸν Ἀθηνῶν Προκόπιον.

Ἀριθ. πρωτ. 2110 τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἑλλάδος.

Ἀριθ. πρωτ. 3739 τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

† Πανιερώτατε καὶ θεοπρόβλητε μητροπολίτα Ἀθηνῶν καὶ Πρόεδρε τῆς ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ, λίαν ἀγαπητὲ καὶ περιπόθητε ἀδελφε καὶ συλλειτουργε τῆς ἡμῶν μετριότητος κύριε Προκόπιε. Τὴν φίλην ἡμῖν αὐτῆς πανιερότητα ἀδελφικῶς ἐν Κυρίῳ κατασπαζόμεθα. Ὁ ἐπιδιδούς τὴν παροῦσαν ἡμετέραν ἀδελφικὴν ἐκ Σμύρνης κύρ Μισαὴλ Μισαηλίδης, ἀσχοληθεὶς ἐν τῇ μελέτῃ τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καὶ ἱκανὰς περὶ αὐτῆς ἀποκτήσας γνώσεις καὶ πολλὰς λύσας ἀπορίας, μετέβη ἐσχάτως ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πόλει, ἔνθα ἐπανελημμένως ὠμίλησε δημοσίᾳ, ἐπιστημονικῶς ἀναπτύξας τὰς ἐπὶ τῆς ὡραίας πατροπαραδότου ἡμῶν ταύτης τέχνης σπουδαίας γνώσεις αὐτοῦ. Ἐρχόμενον δὲ ἤδη καὶ αὐτόσε ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ συνιστῶμεν αὐτὸν τῇ ἡμετέρᾳ περισπουδαστῇ ἡμῖν Πανιερότητι, ὡς ἓνα τῶν δοκιμωτέρων καὶ πολυμαθεστέρων τῆς ἐποχῆς μουσικοδιδασκάλων καὶ μᾶλλον φλεγόμενον ὑπὲρ τοῦ θερμοῦ πόθου τῆς διασώσεως τοῦ ἱεροῦ τούτου κειμηλίου ἀπὸ τῆς τελείας αὐτοῦ καταστροφῆς, ἀξιοῦντες αὐτὴν φιλαδέλφως ἵνα παράσχῃ αὐτῷ τὴν προστασίαν αὐτῆς χάριν τοῦ εὐσεβοῦς καὶ φιλομούσου αὐτοῦ τούτου σκοποῦ, ἐπὶ δὲ τούτοις διαβεβαίουντες αὐτῇ περὶ τῶν φιλαδέλφων ἡμῶν ρισθημάτων, ἐξαιτούμεθα ἄνωθεν ὑπὲρ αὐτῆς ἔτη πλεῖστα, ὕγεινά καὶ σωτήρια.

αωοθ' Ἰουνίου x.

Τῆς ὑμετέρας λίαν ἡμῖν περισπουδαστοῦ Πανιερότητος ἀγαπητὸς ἐν Χριστῷ ἀδελφὸς καὶ ὅλος πρόθυμος

† Ὁ Κωνσταντινουπόλεως ΙΩΑΚΕΙΜ

1267) Ἴδου πῶς ἀναλύει ἡ *Θεσσαλία* τὰς ἐν Ἀθήναις γενομένας διλήξεις τοῦ Μ. Μισαηλίδου ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 236 φύλλῳ τῆς 7 ἰουλίου 1881:

«Ὁ x. Μισαὴλ Μισαηλίδης ἀνέπτυξε τὴν γνώμην του περὶ τῆς Διαπασῶν,

σικός Ducoudray. Ἐφιλοπόνησε *Δοκίμιον Μουσικῆς θεωρίας*, ἀνέκδοτον τυγχάνον ἄχρι τοῦδε. Ἐδημοσίευσεν εἰς τὸ ἐν Σμύρνῃ περιοδικὸν σύγγραμμα ὁ *Μέντωρ*¹²⁶⁸ ἀξιόλογον πραγματεῖαν περὶ μουσικῆς, ὡσαύτως καὶ εἰς τὸ ἐν Σμύρνῃ περιοδικὸν σύγγραμμα ὁ *Ὁμηρος*¹²⁶⁹, καὶ ἑτέραν «Περὶ διαστημάτων» ἐν τῇ ἡφμερίδι *Ἐποχῇ*¹²⁷⁰, εἰς ἣν ἀπήντησε κατὰ Αὐγούστον τοῦ 1876 διὰ τοῦ *Νεολόγου*¹²⁷¹ ὁ μουσικοδιδάσκαλος Στέφανος Μωυσιάδης ὁ Βυζάντιος. Εὐστόχως ἀνεσκεύασεν ὁ Μισαηλίδης καὶ τὰς παραδοξολόγους περὶ μουσικῆς θεωρίας δοξασίας τοῦ ἐν Ἀθήναις μουσικολόγου Ἰωάννου Τζέτζη διὰ

ρέθη καὶ εἶναι αὐτὴ ἡ κλίμαξ τοῦ Πλ. Β' ἢ τοῦ νεννανώ με ὕφεισιν τοῦ Βου καὶ διέσιν τοῦ Γα.

»Ὅτι δὲ ἐτίθετο τὸ δίτονον καὶ μεταξύ τῶν τεταρτημορίων διέσεων τοῦ ἑναρμονίου γένους ρητῶς λέγει ὁ Ἀνώνυμος οὕτω: «δεύτερον δέ, οὐ αἱ διέσεις ἐφ' ἐκάτερα διτόνου ἀπὸ παρυπάτης μέσων ἐπὶ τρίτων συνημένων». Ἐπίσης καὶ ὁ Ἀριστόξενος τὴν αὐτὴν δίδει θέσιν λέγων «δεύτερον δὲ οὐ διέσεις ἐφ' ἐκάτερα τοῦ διτόνου κεῖται» τὸ δίτονον ἀναφέρων αὐτὸ ὡς κείμενον ἐν τῇ θέσῃ τοῦ λιχανοῦ, ἥτοι ἐν τῇ δευτέρᾳ θέσει τῆς κλίμακος ἐπὶ τὸ ὀξύ· λέγει δ' ἐπίσης «ὅτι δ' ἔστι τις μελοποιία διτόνου λιχανοῦ δεομένη καὶ οὐχὶ φαυλοτάτη δέ, ἀλλὰ σχεδὸν ἡ καλλίστη, τοῖς μὲν πολλοῖς τῶν νῦν ἀποτομένων μουσικῆς οὐ πάνυ εὐδηλὸν ἔστι, καλεῖσθαι δέ φησιν Ἀριστόξενος, κατὰ τὸν Θέωνα, τοῦτο τὸ προειρημένον γένος ἁρμονίαν, διὰ τὸ εἶναι ἄριστον, ἐπενεγχόμενον τοῦ παντὸς ἡρμωσμένον τὴν προσηγορίαν». Τὸ δὲ ἑναρμόνιον γένος τὸ ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικῶς μουσικοῖς θεωρητικοῖς ἀναφερόμενον ὡς τοιοῦτον εἶναι μικτόν, διότι ἐν αὐτῷ μόνον ἡ διέσις ἥτοι τὸ τεταρτημόριον (3) εὗρηται, τὸ δὲ δίτονον (24) ἐλλείπει, ὥστε ἀφοῦ ἐλλείπουσιν οἱ τόνοι τοῦ ἑναρμονίου γένους, ἥτοι οἱ ἀπαραίτητοι ὅροι, δὲν δύναται νὰ ἦναι καὶ λέγεται ἑναρμόνιον γένος. Ἄρα τὸ μέχρι τοῦδε μέλος τοῦ Πλ. Β' ἀναγόμενον εἰς τὸ χρωματικὸν γένος προφερόμενον καλῶς, ὡς εἵπομεν ὁ Βου με ὕφεισιν καὶ ὁ Γα με διέσιν ἀντικαθίστησιν ἀκριβῶς τὸ ἑναρμόνιον γένος τῶν ἀρχαίων ἀκέραιον. Δικαίως δὲ καὶ οἱ Βυζαντινοὶ μουσικοδιδάσκαλοι ἠπόρουν καὶ ὠνόμαζον τὸν Πλ. Β' ἔχον κατὰ νεννανώ ὡς ἑνατόν τινα ἔχον.

» Εἰς τὸν κύριον Μισαήλ Μισαηλίδην λοιπὸν ὀφείλομεν τὴν πρώτην ἀνακάλυψιν τοῦ ὡς ἀπολεσθέντος θεωρουμένου τούτου γένους, διὸ καὶ ἐπαινοῦμεν καὶ συγχαίρομεν αὐτῷ, ἡμεῖς δὲ προσθέντες τὴν συμπλήρωσιν διὰ τῆς ἐν τῷ μέσῳ τῶν διέσεων ἀνευρέσεως τοῦ διτόνου, χαίρομεν ὅτι ἐδόθη ἀφορμὴ νὰ συντελέσωμεν κατὰ τι εἰς τὴν ἀνακάλυψιν ταύτην, ἥτις τοσοῦτον τιμᾷ τὴν τε ὁρθόδοξον ἐκκλησίαν καὶ τὴν ἐλληνικὴν μουσικὴν».

1268) Σύγκρισις τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς πρὸς τὴν ἡμετέραν ἐκκλησιαστικὴν, (Μέντωρ, σύγγραμμα περιοδικὸν ἐν Σμύρνῃ, 1874, τόμ. Ε', τεῦχος ΝΗ').

1269) Τόμ. Α' σ. 578, καὶ τόμ. Β'. σ. 214.

1270) Ἔτος Α', 28 Ἰουλίου τοῦ 1875 καὶ 9 Αὐγούστου, ἀριθ. 92.

1271) Ἀριθ. 2277.

τῆς *Ἀμαλθείας* Σμύρνης¹²⁷². Ὁ Μισσηλίδης ἔγραψε καὶ περὶ τῶν μουσικῶν θεωριῶν τοῦ μουσικοδιδασκάλου Π. Γ. Κηλτζανίδου¹²⁷³.

Γερμανὸς Ἀφθονίδης, ἀρχιμανδρίτης Σιναίτης ἐν Κωνσταντινουπόλει διατρίβων, ἐγκρατέστατος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς, δεξιῶς χειριζόμενος καὶ διάφορα μουσικὰ ὄργανα. Εἰς αὐτὸν ἐξόχως ὀφείλεται τὸ μουσικὸν ὄργανον *Ψαλτήριον*, τὸ κατασκευασθὲν πατριαρχοῦντος τοῦ παναγιωτάτου Ἰωακείμ τοῦ Γ', τῇ πολυτίμῳ συνεργασίᾳ τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ τῶν φυσικομαθηματικῶν ἐν τῇ Μ. τοῦ Γ. Σχολῇ Ἀνδρέου Σπαθάρη. Ὁ διαπρεπέστατος οὗτος μουσικός, μόλις ἐξηκοντούτης, μεγάλας καὶ πολυτίμους ὑπηρεσίας θὰ παρεῖχε τῇ μουσικῇ τέχνῃ ἂν μὴ ἐστερεῖτο πρὸ ἐτῶν τῆς ὁράσεως. Διακρίνεται καὶ ἐπὶ παιδείᾳ καὶ συγγραφικῇ ικανότητι, συγγράψας τὴν ἱστορίαν τοῦ Σινᾶ καὶ ἐκδοὺς *Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν* τοῦ Ὑψηλάντου. Ἐδημοσίευσε δὲ καὶ τὴν ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ ὁ Χρόνος Κωνσταντινουπόλεως τῷ 1872 περὶ μουσικῆς ἀξιοσπουδάστον πραγματείαν ὑπὸ τὸν τίτλον «Δοκίμιον περὶ τῆς ἐλληνικῆς ἱερᾶς μουσικῆς κατ' ἀντιπαράθεσιν πρὸς τὴν εὐρωπαϊκὴν ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς τέχνης».

Παναγιώτης Παπαδάκης, ἐκ Σύρου διαπρεπὴς μουσικοδιδασκαλός, ἐπὶ πεντηκονταετίαν ἐξασκήσας τὸ τοῦ ἱεροψάλτου ἐπάγγελμα εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος. Ἐμελοποίησεν *Ἀρθολογίαν*, ἥδη ἐκδοθησομένην καὶ περιέχουσαν ἅπασαν τὴν ἐνιαύσιον ἀκολουθίαν μετὰ τοῦ Τριψιδίου καὶ Πεντηκοσταρίου, ἐγκριθεῖσαν δὲ ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἑλλάδος. Ὁ ὑπέργηρος οὗτος μουσικοδιδασκαλὸς μαθητὴς ἐγένετο τῶν τριῶν διδασκάλων τῆς νέας μεθόδου.

Φωκίων Βάμβας, μουσικός, λογιώτατος, γλωσσομαθής, εἰδήμων τῆς ἡμετέρας καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς, καὶ μετ' ἀσυνήθους εὐχερείας μελοποιῶν. Ὁ γηραιὸς οὗτος ἀνὴρ διατρίβει ἐν Πειραιεὶ ὁμόσκηνον καὶ συμπράδμονα ἔχων τὸν λόγιον γυναικάδελφον αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν κρατίστων ἱεροψαλτῶν τοῦ Πειραιῶς Νικόλαον Παπαϊωάννου, ἀκουστὴν γενόμενον τῶν ἐπιζώντων μουσικῶν τῆς Κωνστ/πόλεως καὶ μαθητὴν τοῦ Ἀναστασίου Ταπεινοῦ, πρωτοψάλτου Ὑδρας.

Στέφανος Σεργίου, πρωτοψάλτης τῆς Εὐαγγελιστρίας Τήνου. Ἐμαθήτευσεν ὁ λόγιος οὗτος μουσικός εἰς τὴν Γ' Πατριαρχικὴν Μουσικὴν Σχολήν, ψάλας ἔν τε Κωνσταντινουπόλει καὶ Σύρῳ.

1272) Ἔτος ΜΖ', 1883, ἀριθ. 3164, 3173, 3175.

1273) Περί ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἀνταπάντησις τοῦ ἐν Σμύρνῃ κ. Μ. Μισσηλίδου πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει κ. Χ.Π.Γ. Κηλτζανίδην. Ἀ μ ἄ λ θ ε ι α, ἐν Σμύρνῃ, ἔτος ΜΖ', 1880, ἀριθ. 2670, 2671, 2672).

Ἰωάννα Ρώσος, ἱερεὺς μουσικώτατος, εἰδήμων τῆς ἡμετέρας μουσικῆς καὶ τῆς τῶν Εὐρωπαίων. Ἐγεννήθη εἰς Ἀνδρονίκιον τῆς Καισαρείας Καππαδοκίας, ἐξεπαιδεύθη δὲ ἐν τῇ Εὐαγγελικῇ Σχολῇ τῆς Σμύρνης, ἔνθα ἐδιδάχθη τὰ ἐγκύκλια μαθήματα, συνάμα δὲ καὶ τὴν ἐκκλησ. μουσικὴν παρὰ τοῦ πρωτοψάλτου Σμύρνης Νικολάου. Ἀκολουθῶς περιβληθεὶς τὸ μοναχικὸν τριβῶνιον διεβίωσεν εἰς τὴν ἐν Ἀγίῳ Ὁρει ἱερὰν ρωσικὴν μογὴν τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος, χρησιμεύων συνάμα ὡς ἱεροψάλτης καὶ γραμματεὺς τῆς μονῆς, εἶτα δὲ καὶ τῆς τῶν Ἰβήρων, ἐκγυμναζόμενος ἐν τῷ μεταξὺ καὶ καλλιιεργῶν τὰς μουσικὰς αὐτοῦ γνώσεις μετὰ τῶν ἁγιορειτῶν ὀνομαστῶν μουσικοδιδασκάλων. Κατόπιν μετέβη εἰς Ἀθήνας, ἐκεῖθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν μετερχόμενος τὸ τοῦ ἱεροψάλτου ἐπάγγελμα εἰς τὴν ἐν Τσιβαλίῳ ἱερὰν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Νικολάου, εἰς τὴν ἐν Διπλοκιονίῳ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, εἰς τὴν ἐν Γαλατᾶ τοῦ ἁγίου Νικολάου καὶ εἰς τὴν ἐν Πέραν τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου. Ἐσχάτως μεταβὰς εἰς Καισάρειαν ἐδίδαξε τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν εἰς τὴν Ροδοκανάκειον Ἱερaticὴν σχολήν. Ἦδη δὲ τὰς διατριβὰς ποιεῖται ἐν Γαλαζίῳ τῆς Ρουμανίας. Ὁ Ἰωάννα ἐξέδωκε μετὰ Σταυράκη τοῦ Πρωτοψάλτου τῆς Μ. Ἐκκλησίας καὶ μετὰ Δημητρίου τοῦ Βυζαντίου μέρος τοῦ ἀργοῦ Ἀναστασιματαρίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ τὸ σύντομον Πέτρου Λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου, συνέγραψε καὶ «Ὁδηγὸν τῆς Εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς», ἐμουσούργησε δὲ καὶ διάφορα μαθήματα. Ὑπῆρξε καθηγητὴς τῆς Εὐ. πατριαρχικῆς μουσικῆς σχολῆς καὶ τοῦ μουσικοῦ Κυριακοῦ σχολείου τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου, ποιησάμενος καὶ δημοσίας διαλέξεις ἐν τῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ «Περὶ Προσφθίας» (δὶς), «Περὶ βυζαντινῆς μελοποιίας» (δὶς), «Περὶ τῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἑλληνικῆς μουσικῆς καὶ τῶν ἀρχαίων ἑλλήνων μουσικῶν» καὶ «Περὶ τῆς ἑβραϊκῆς μουσικῆς καὶ τῶν ἑβραίων μουσικῶν». Ἐδημοσίευσεν τῷ 1874 διατριβὴν περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς¹²⁷⁴, συνειργάσθη δὲ μεθ' ἡμῶν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Μουσικῷ Συλλόγῳ διατελέσας καὶ πρόεδρος τῆς ἐπιστημονικῆς ἐπιτροπῆς καὶ μέλος τῆς ἐπὶ τοῦ παναγιωτάτου Ἰωακείμ τοῦ Γ' συστάσης μουσικῆς ἐπιτροπῆς, τῆς κατασκευασάσης τὸ γνωστὸν *Ψαλτήριον*. Ὁ Ἰωάννα ἀνέδειξε πολλοὺς μαθητάς, εἰς οὓς ἐδίδαξε τὴν τε πρᾶξιν καὶ θεωρίαν εὐδοκιμώτατα.

Εὐμανουὴλ Ἰωαννίδης. Ἀμυργίνος· ὁ ἐπιφανὴς οὗτος λό-

1274) Πρὸλ. Θράκης ἀριθ. 138, φύλλον τῆς 14/26 Μαρτίου.

γιος μουσικός ἐβδομηκοντούτης περίπου τὴν ἡλικίαν εἰργάσθη εὐδοκίμως εἰς τε τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1863 ἰδρυθέντα Ἐκκλησιαστικὸν Μουσικὸν Σύλλογον καὶ τὸν ἐν Ἀθήναις. Θερμώτατος δὲ τυγχάνει θιασώτης καὶ ἐραστῆς τῆς πατρίου μουσικῆς, ὁμοζήλους σχὼν πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τοὺς μακαρίτας Ἀδαμάντιον Ἰωαννίδην¹²⁷⁵, Σ. Σ. Κλήμεντα¹²⁷⁶, Ζαχαρίαν Καραλλῆν¹²⁷⁷, Μηνᾶν Δομένικον¹²⁷⁸, Κωνσταντῖνον Κηρύκου¹²⁷⁹, Χαραλάμπην Φλωρόπουλον¹²⁸⁰ καὶ Γεώργιον Φωτιάδην¹²⁸¹.

1275) Ὁ Ἀδαμάντιος Ἰωαννίδης ἀπεβίωσε πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐν Ἀθήναις. Μαθητὴς ἐγένετο Ζαφειρίου τοῦ Ζαφειροπούλου, συντάξας δὲ ἐξέδωκεν ἐν σμικρῷ φυλλαδίῳ καὶ μελέτην περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς. Ἐδίδαξε τὴν μουσικὴν ἐν τῷ Διδασκαλείῳ Ἀθηνῶν, εἰργάσθη δὲ καὶ ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις Ἐκκλησιαστικῷ Μουσικῷ Συλλόγῳ.

1276) Ὁ ἐκ Καλύμνου οὗτος μουσικός ἀπεβίωσεν ἐν Ἀθήναις πρὸ τινων ἐτῶν. Μετὰ ζήλου εἰργάσθη κατὰ τῶν νεωτεριστῶν τῆς μουσικῆς, καὶ πραγματείας καλὰς ἐν διαφόροις ἐφημερίσιν ἐπὶ τούτῳ δημοσιεύσας, ἐν αἷς διακρίνεται ἡ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ ἑλληνικὴ μουσικὴ καὶ ἡ μελετωμένη ἐν Κωνσταντινουπόλει μεταρρυθμίσις αὐτῆς», δημοσιευθεῖσα τῷ 1881 εἰς τὴν Σ τ ο ἶ ν (ἔτος Η΄. ἀριθ. 327).

1277) Ὁ πρωτοψάλτης οὗτος τῆς Τήνου διεκρίθη ὡς μελοποιός, τὰ δὲ μουσουργήματα αὐτοῦ ἐβραβεύθησαν εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις Γ΄ Ὀλυμπιακὴν ἔκθεσιν.

1278) Ὁ Μηνᾶς Δομένικος ἦν γαμβρὸς τοῦ ὀνομαστοῦ μουσικοδιδασκάλου Θεοδώρου τοῦ Φωκαεῶς. Τῷ 1872 ἐξητήσατο τὴν ἄδειαν παρὰ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἑλλάδος ὅπως μετατυπώσῃ ὑπὸ τὸν τίτλον Ν ἑ ἄ Μ ο υ σ ι κ ῆ Κ υ ψ ἑ λ η, μουσικὸν βιβλίον περιέχον τὸ ὑπὸ τοῦ Φωκαεῶς ἐκδοθὲν Δοξαστᾶριον τοῦ τε Τριφιδίου καὶ Πεντηκοσταρίου καὶ ἀπάντων τῶν Δεσποτικῶν καὶ Θεομητορικῶν ἑορτῶν Πέτρου τοῦ Λαμπαδαρίου.

1279) Κωνσταντῖνος Κηρύκου, μαθητὴς τῶν τριῶν διδασκάλων τῆς νέας μεθόδου. Ἐπὶ τεσσαρακονταετίαν ἔψαλεν εἰς διάφορα μέρη, ἐπὶ τοῦ Καποδιστρίου ἐδίδαξε τὴν μουσικὴν εἰς Ναύπλιον, εἶτα εἰς Σύρον καὶ ἀκολούθως εἰς Ἀθήνας. Ὑπῆρξε καθηγητὴς τῆς μουσικῆς ἐν τε τῷ Διδασκαλείῳ Ἀθηνῶν μετὰ τοῦ Ζαφειρίου Ζαφειροπούλου καὶ ἐν τῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ. Τὸν Κ. Κηρύκου διεξέτατο εἰς τὴν Ριζαρείον σχολὴν ὁ Ἀνθίμος Νικολαΐδης.

1280) Χαραλάμπης Φλωρόπουλος, μουσικοδιδάσκαλος καὶ ἄλλοτε χρηματίας πρωτοψάλτης τῆς μητροπόλεως Ἀθηνῶν. Ἐγεννήθη ἐν Σμύρνῃ, ἐνθα καὶ τὴν μουσικὴν ἐδιδάχθη παρὰ Νικολάου Γεωργίου τοῦ πρωτοψάλτου. Ὁ πρὸ ἑπταετίας ἀποβιώσας οὗτος μουσικός διεκρίνετο ἐπὶ ἡδυφωνίᾳ, ἐμελοποίησε δὲ καὶ ᾄσματα τινα, ἐν οἷς καὶ πολυχρονισμὸν ψαλλόμενον εἰς τὰς πλείστας τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ἑλλάδος.

1281) Φωτιάδης ὁ Λαρισαῖος ὑπῆρξε ψάλτης τοῦ ἐν Ἀθήναις ναοῦ τοῦ Ὁρφανοτροφείου τῶν κορασιῶν καὶ ἰδιωτικὸς διδάσκαλος. Ἦν ἐγκρατὴς τῆς ἡμετέρας μουσικῆς καὶ τῆς τῶν Εὐρωπαίων, ἣν ἐδιδάχθη τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς Ἀντιβασιλείας (Νόμος περὶ Δημοτικῶν σχολείων, ἄρθρον 8 § 13) ὑπὸ τοῦ Ἀ-

Γεώργιος Κυριακίδης¹²⁸², ἐγκρατέστατος τῆς ἡμετέρας μουσικῆς καὶ περὶ τὸ μελοποιεῖν οὐκ ἀδόκιμος, ἄλλοτε πρωτοψάλτης τῆς μητροπόλεως Ἀθηνῶν καὶ κατόπιν τῆς Σύρου· ὁ λόγιος οὗτος μουσικοδιδάσκαλος, ὅστις ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐδίδαξε καὶ ἔψαλε καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀνέδειξεν ἰδίᾳ ἱκανοὺς μαθητὰς ἐν τῇ ἱερατικῇ σχολῇ τῆς Σύρου¹²⁸³.

Δημήτριος Βερναρδάκης, ὁ ἐν Μιτυλήνῃ τανῦν διατρίβων καὶ ἄλλοτε ἐπιφανὴς καθηγητὴς τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου, κράτιστος μουσικολόγος καὶ ἰσοστάσιος τοῖς ἀειμνήστοις ἐκείνοις Εὐγενίῳ τῷ Βουλγαρεῖ¹²⁸⁴, Ἡλίᾳ Τανταλιδῇ¹²⁸⁵, Εὐσταθίῳ Θερεϊανῷ ἀρχιμανδρίτῃ¹²⁸⁶ καὶ ἄλλοις, ὁμόζηλος δὲ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ραγκαβῇ¹²⁸⁷

δραμιάδου, περὶ οὗ ἀνεφέραμεν ἐν τῇ 384 σελίδι τοῦ παρόντος συγγράμματος, εἰς τὸ ἐν Ναυπλίῳ Διδασκαλεῖον διὰ τοῦ τετραχόρδου (violon, κοινῶς βιολίου), οὐδέποτε δὲ διὰ φωνῆς, ἅτε καχοφώνου ὄντος τοῦ μουσικοδιδασκάλου Ἀδραμιάδου, εἶτα δὲ καὶ παρ' ἄλλοις εὐρωπαίοις μουσικοῖς καὶ ἐν τῷ Ἀθῆνῃσιν Ὡδεῖφ. Ἐδημοσίευσε τῷ 1878 καὶ Ἀγγελίαν, δι' ἧς ἀνήγγειλεν εἰς τὴν δημόσιον τὴν ἔκδοσιν συγγραφῆς του, περιεχοῦσης τὴν ὅλην λειτουργίαν τοῦ Χρυσοστόμου διὰ τῆς τετραφώνου εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικὴν διὰ τῶν ἡμετέρων χαρακτήρων καὶ κανόνων. Ἡ Ἱερὰ τῆς Ἑλλάδος Σύνοδος, ἀξιεπαίνως προνοοῦσα περὶ τῆς πατρίου μουσικῆς, δὲν ἐπέτρεψε τὴν ἔκδοσιν τῆς μνησθείσης συγγραφῆς. Ὑπὸ τοῦ Φωτιάδου γνωρίζομεν δεδημοσιευμένας καὶ δύο πραγματείας ὑπὸ τὸν τίτλον «Περὶ ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καὶ τῆς τετραφώνου αὐτῆς», ὧν ἡ μὲν ἐν τῷ Τη) ε γ ρ ᾱ φ ῶ Ἀθηνῶν (ἔτος Δ', ἀριθ. 1318, φύλλον τῆς 7 ἀπριλίου 1880), ἡ δὲ ἐν τῷ Α α ῶ (ἔτος Ζ' ἀριθ. 1928 καὶ 1929, φύλλω τῆς 7 καὶ 8 ἀπριλίου 1883). Ἀπεβίωσε πρὸ διετίας ὑπερεβδόμη-κοντούτης.

1282) Πατὴρ τυγχάνει τοῦ ἐκ τῶν διαπρεπῶν ἐπὶ παιδείᾳ κληρικῶν τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου μητροπολίτου Ἀγχιάλου Βασιλείου Γεωργιάδου

1283) Ἐν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἀριθμεῖται καὶ ὁ ἐν Ἀθήναις τανῦν τὸν ἱεροψάλτην ἐπαγγελλόμενος Ἰωάννης Μαρκουῖζος, διδάκτωρ τῆς ἱατρικῆς.

1284) Πραγματεία περὶ Μουσικῆς, γραφεῖσα κατ' αἰτησίν τινος ἵνα προταχθῇ βιβλίου μουσικοῦ, ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐκ χειρογράφου τῆς ἐν Κιέβῳ βιβλιοθήκης ὑπὸ τοῦ ἀρχιμανδρίτου Ἀνδρονίκου Δημητρακοπούλου καὶ κατεχωρίσθη ἐν ἐπιφυλλίδι εἰς σειρὰν φύλλων τῆς ἐν Τεργέστη ἐφημερίδος Ἡ μέ ρ α ς καὶ ἐν τῷ Ε ὕ α γ γ ε λ ι κ ῶ Κ ή ρ υ κ ι .

1285) Περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἑλληνικῆς μουσικῆς, ἐκκλησιαστικῆς τε καὶ κοσμικῆς (Εὐαγγελικὸς Κήρυξ, ἐν Ἀθήναις, 1870, περίοδος Β', ἔτ. 6' ἀριθ. 1.)

1286) Περὶ τῆς μουσικῆς τῶν Ἑλλήνων καὶ ἰδίᾳ τῆς ἐκκλησιαστικῆς, ἐν Τεργέστη 1875.

1287) Ὁ σεβαστὸς καὶ διοικητικὸς οὗτος λόγιος, ὁ τιμήσας καὶ τιμῶν τὴν ἑλληνικὴν εὐφυΐαν καὶ ἐπιστήμην καθόλου ἐν Εὐρώπῃ, τυγχάνει ἔμπειρος καὶ δεξιὸς πολιτικὸς ἀνὴρ, πολὺγλωσσος καὶ ποιητὴς θαυμάσιος. Ὡς ἐγκυκλοποι-

καὶ ἄλλων¹²⁸⁸. Ἐγραψε λόγον περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς μου-

δικώτατος δὲ ἐνησχολήθη καὶ περὶ τὴν πάτριον μουσικὴν, σοφὰς περὶ αὐτῆς πραγματείας ἀνυγνούς ἀπὸ τοῦ βήματος διαφόρων συλλόγων καὶ δημοσιεύσας τοιαύτας ἐν διαφόροις ἡμερίσιν. Ὁ σεβάσμιος καὶ ἀειθαλὴς πρεσβύτες Α. Ρ. Ραγκαβῆς ἀνῆψε τὴν ἐν ἑαυτῷ δᾶδα τοῦ ἱεροῦ πυρὸς ἀπὸ τῆς οἰκογενειακῆς ἐστίας, ἄτε υἱὸς ὢν πατρὸς εὐδοκίμως θεραπεύσαντος τὰς Μούσας, τοῦ Ἰακώβου Ρίζου, καὶ μικρανειδὸς ἄλλου Ρίζου, τοῦ περιωνύμου Νερουλοῦ.

1288) Κωνσταντῖνος Ν. Σάθας. Ὁ ἄριστος οὗτος βυζαντινολόγος ἔγραψε περὶ μουσικῆς ἀξιοσπούδαστα ἐν τῷ Ἱστορικῷ Δοκιμίῳ περὶ τοῦ θεάτρου καὶ τῆς μουσικῆς τῶν Βυζαντινῶν, ἥτοι ἐν τῇ εἰσαγωγῇ εἰς τὸ Κρητικὸν θέατρον, (ἐν Βενετίᾳ 1879)

Α. Ν. Βερναρδάκης. Ὁ διαπρεπὴς οὗτος λόγιος, καίπερ μὴ ὢν μουσικὸς, ἔγραψε περὶ μουσικῆς διατριβὴν δημοσιευθεῖσαν τῷ 1874 ἐν τῇ ἡμερίδι οἱ Καιροὶ (ἔτος Β'. ἀριθ. 195), δι' ἧς καθιστᾷ γνωστὸν εἰς τοὺς περὶ τὴν μουσικὴν ἀσχολουμένους τὸ σοφὸν περὶ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μουσικῆς σύγγραμμα τοῦ γάλλου ἀκαδημαϊκοῦ Vincent, οὗ καὶ καλὴν ἀνάλυσιν τοῦ περιεχομένου ποιεῖται. Προσέτι ἐπεριδόμενος εἰς τὴν ἀξιόλογον ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας τοῦ κ. Ε. Burnouf, γράφει περὶ μουσικῆς τινα ἀναγόμενα εἰς τὴν θεωρίαν αὐτῆς. Ὁ Βερναρδάκης ἐν ἐπιλόγῳ γράφει τὰ ἐξῆς «Ἡ ἑλληνικὴ κυβερνῶσα ἀνάγκη νὰ συστήσῃ ἐπιτροπὴν τινα ἐκ καταλλήλων προσώπων διὰ τὸ ζήτημα τοῦτο, ἥτις ἀφοῦ ἐμβριθῶς μελετήσῃ τὸ ζήτημα νὰ ὑποβάλλῃ τὴν πορείαν, ἣν ἡ κυβερνήσις πρέπει νὰ ἀκολουθήσῃ. Νομίζομεν δὲ ὅτι τὸ καλλίτερον μέσον εἶναι, ἐν πρώτοις, νὰ μεταφρασθῇ τὸ σύγγραμμα τοῦ Vincent, ἢ μᾶλλον ἐπὶ τῇ βάσει αὐτοῦ νὰ γείνῃ ἀνάλογόν τι σύγγραμμα, νὰ ἰδρυθῇ ἔδρα τις τῆς μουσικῆς καὶ τῆς ἱστορίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, νὰ διδάσκηται ὑπὸ τὰς ἐπὶ τῆς ταύτας καὶ εἰς τὸ Πολυτεχνεῖον καὶ εἰς τὸ Ὑδρεῖον καὶ ἐνθάδε. Ἡ κυβερνήσις νὰ ἐπιφορτίσῃ τὸ κατάλληλον πρόσωπον ἢ ἐπιτροπὴν τινα, ἵνα γραφῇ ἱστορία (ἥτις ἐν οὐδεμιᾷ γλώσσῃ ὑπάρχει) καὶ ἐγχειρίδιον τῆς μουσικῆς, νὰ σταλῶσιν ὑπότροφοὶ τινες εἰς τὴν Εὐρώπην ἵνα σπουδάσωσιν ἀποκλειστικῶς τὴν μουσικὴν θεωρητικῶς τε καὶ πρακτικῶς, καὶ τέλος νὰ προκληθῇ ἀγὼν τις μουσικός, καὶ ἀφοῦ σαφῶς ἐννοήσωμεν τὸ ζήτημα τοῦτο ἱστορικῶς τε καὶ ὑπὸ σημερινὴν ἔποψιν, τότε μόνον πρέπει νὰ ὁμιλῶμεν περὶ μεταρρυθμίσεων».

Ἰσιδωρος Ἰσιδωρίδης Σκυλίτσης, διαπρεπὴς λόγιος ἐν Ἀθήναις καὶ ἀρχαῖος δημοσιογράφος. Γράφει ἔστιν ὅτε καὶ δημοσιεύει, ἄλλοτε δὲ ἀπαγγέλλει ἀπὸ τοῦ βήματος διαφόρων συλλόγων πραγματείας περὶ τῆς ἡμετέρας μουσικῆς, ἣν χαρακτηρίζει ὡς ἰουδαϊκὴν παραφθαρεῖσαν ἔτι μᾶλλον δι' ἀναμιξέως μετὰ τῆς Ἀσιατικῆς, καὶ ἀν' ἧς συνιστᾷ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς τετραφώνου, καὶ δὴ τῆς ἰταλικῆς, ἥτις, κατ' αὐτόν, εἶναι ἡ ἀληθὴς καὶ μόνη θυγάτηρ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς. Ὁ Σκυλίτσης φρονεῖ ὅτι ὁ χριστιανισμὸς εἶναι θρησκεία ἐχθρὰ καὶ ἀντίθετος πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν, καὶ ἐπομένως οὐδὲν ἐκείνης παρεδέχθη, ἔρα οὔτε τὴν μουσικὴν καὶ ὅμως γινώσκομεν ἐξ ἀντιθέτου ὅτι ὁ χριστιανισμὸς πλεῖστα ἐδέξατο ἐκ τῆς ἀρχαίας θρησκείας, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἀπεδείξαμεν, σύμμαχον σχόντες τὸν μουσικολόγον Κουπιτώρην καὶ ἄλλους, ἄρα βε-

σικῆς, ὃν ἀπήγγειλεν ἐν τῷ Βαρθακείῳ κατ' ἐντολὴν τοῦ ἐν Ἀθήναις ἐκκλησιαστικοῦ μουσικοῦ Συλλόγου τῇ 4 Σεπτεμβρίου τοῦ 1875, ἡμέραν ἐπέτειον τῆς συστάσεως τοῦ σωματείου. Ὁ λόγος δημοσιευθεὶς ἐν τῇ *Νεῇ Ἡμέρᾳ* τῆς Τεργέστης, μετετυπώθη καὶ εἰς ἰδιαιτέρον φυλλάδιον, ἀναγινώσκεται δὲ ἀπλῆστως ὑπὸ τῶν φίλων καὶ ἐραστῶν τῆς πατρίου μουσικῆς.

Κωνσταντῖνος Βαλεάδης μητροπολίτης Μιτυλήνης¹²⁸⁹, εἰς τῶν κατὰ Πλάτωνα μουσικωτάτων ἀνδρῶν. Ὁ ἐκ Χίου καταγόμενος οὗτος ἱεράρχης, πρὸ εἰκοσαετίας, ὅτε τὰς θεολογικὰς καὶ νομικὰς σπουδὰς αὐτοῦ ἐποιεῖτο ἐν Γερμανίᾳ, ἐδημοσίευσεν ἐν δυσὶ φύλλοις τοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως *Νεολόγου*¹²⁹⁰, διατριβὴν σπουδαίαν ἐπιγραφομένην «Παρατηρήσεις τινὲς ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς κατ' ἀντιπαράθεσιν πρὸς τὴν τετράφωνον», ἣν ἡ σύνταξις τῆς ἐφημερίδος προλογιζομένη *ἀξιαγάγνωστοι* δικαίως ἀποκαλεῖ, καὶ δι' ἧς ἀνασκευάζει δεξιῶς τὰ ἐπιχειρήματα τῶν τὴν ἀντικα-

θαίως ὑπὲρ πᾶν ἄλλο τὴν μουσικὴν. Καὶ ἀληθὲς μὲν ὅτι τινὲς τῶν βυζαντινῶν μνεῖαν ποιοῦνται περὶ δαδτικῆς μελωδίας, ἀλλ' ὁ Δαβὶδ εἶναι ὅτι καὶ ὁ Τέρπανδρος καὶ ὁ Ὀρφεύς, καὶ διὰ τῆς ἐκφράσεως ἐκείνης ἐννοοῦσι βεβαίως οὐχὶ τὴν ἰουδαϊκὴν μουσικὴν ἀλλὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν. Ὡς πρὸς δὲ τὴν εὐρωπαϊκὴν καὶ ἰταλικὴν μουσικὴν, ἡ μὲν ἐκκλησιαστικὴ (ἡ ἀρχαία *plein-chant*), ἀναντιρρήτως τυγχάνει θυγάτηρ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησιαστικῆς, ὡς ἐν Ῥώμῃ διεμορφώθη ἐπὶ τῶν αὐτῶν βάσεων βαίνουσα· ἡ δὲ τῶν μουσικῶν Ροσαίνῃ καὶ ἄλλων δὲν εἶναι ἐκείνης συνέχεια, ἀλλ' αὐτῆς ἀτομικὴ ἔμπνευσις καὶ ἐπίνοια, οὐδὲ δύναται νὰ θεωρηθῇ συνέχεια μετὰ τὴν ταύτην καὶ τῆς ἡμετέρας, διότι αὕτη δὲν προέκυψεν ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς· τὰ δὲ δημοτικὰ ἄσματα τὰ ψαλλόμενα εἰς τὰ ὄρη τῆς Καλαβρίας ἔχουσιν ἀναμφιβόλως τὸν τόνον τῶν ἡμετέρων δημοτικῶν ἁσμάτων. Τὰ ἥκιστα πειστικὰ συμπεράσματα τοῦ Σκυλίτση ὡς ἐξ ἐπαγωγῆς μᾶλλον ἢ ὡς στηριζόμενα εἰς ἀποδείξεις, τῷ 1874 ἐπεχείρησεν εἶς τῶν ἀκροατῶν του ν' ἀναίρεσῃ διὰ τῆς *Ἐφημερίδος*, (ἔτος Α', ἀριθ. 255, φύλλ. τῆς 12 ἰουνίου).

1289) Σημειωτέον ὅτι πλὴν τοῦ μητροπολίτου Μιτυλήνης οἱ πλεῖστοι τῶν ἱεραρχῶν τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου εἰσὶ ἀάτοχοι μουσικῶν γνώσεων, ὡς οἱ μητροπολίται Ἰωαννίνων Γρηγόριος Καλλίδης, Σισανίου Ἀθανάσιος Μεγαλῆς, Λήμνου Ἀθανάσιος Καποράλης, Δρυϊνουπόλεως Κοσμάς Εὐμορφόπουλος, Ἱερισσοῦ καὶ Ἀγίου Ὁρους Ἰλαρίων Μακαρόνης καὶ ὁ πρῶν Κίτρος Ἰωαννίκιος. Τῶν ρηθέντων ὑπερέχει ὁ μουσικώτατος φύσει τε καὶ τέχνῃ ἔχων διαπεπλασμένα τὰ τεοῦς καὶ τὴν καρδίαν, σεβασμιώτατος μητροπολίτης Κυζίκου Νικόδημος, διαπρεπέστατος καὶ οὐδενὸς δεύτερος τῶν ἱεραρχῶν τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου, περιηγησμένος πολυμαθεῖα, ἐξόχῳ νοημοσύνῃ, ἐξειδικασμένη πείρα καὶ ἐκτάκτῳ διοικητικῇ ἱκανότητι.

1290) Ἔτος Α', ἀριθμ. 648 καὶ 649, φύλλα τῆς 9 καὶ 11 Ἰουλίου 1870.

τάσταςιν τῆς μουσικῆς ἡμῶν ἐπιδιωκόντων. Ἀφορμὴν ἔσχεν ἵνα γράψῃ τὴν διατριβὴν ἐκ τῆς παρατηρουμένης καὶ τότε τάσεως πρὸς ἀντικατάστασιν τῆς πατροπαραδότου ἡμῶν μουσικῆς διὰ τῆς λεγομένης νέας ἁρμονικῆς τετραγώνου, ὅτε μάλιστα τὸ ζήτημα τοῦτο ἦν ἀντικείμενον τῆς ἡμέρας σπουδαῖον παρὰ τῇ ἱερᾷ Συνόδῳ τῆς Ἑλλάδος¹²⁹¹, καθὰ ἔγραφε τότε καὶ ὁ Παναγ. Ἀγαθοκλῆς εἰς τὸ ὑπ'

1291) Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν καὶ Ἡλείας Κύριλλος τῷ 1870 δι' ἀναφορῶν αὐτοῦ ἀπὸ 5 καὶ 25 Φεβρουαρίου ἔγραψεν εἰς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον τῆς Ἑλλάδος ὅτι ἐν τῷ ἐν Πάτριας ἐνοριακῷ ναῷ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ εἰσῆχθη ἡ τετράφωνος εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ, κατ' ἀπόφασιν τοῦ ἐκκλησιαστ. συμβουλίου τοῦ μνησθέντος ναοῦ πρὶν ἢ τὸ Ὑπουργεῖον καὶ ἡ Σύνοδος ἀπυφανθῇ ὀριστικῶς περὶ τῆς προκειμένης ὑποθέσεως. Ἐπειδὴ δὲ ἦν ἐνδεχόμενον καὶ ἕτερα συμβούλια ἄλλων ἐκκλησιῶν νὰ μιμηθῶσι τὸ παράδειγμα αὐτοῦ, ἔσπευσεν ἡ Σύνοδος δι' ἐγκυκλίου αὐτῆς, ἐκτυπωθείσης ἐν τῷ Βασιλικῷ Τυπογραφείῳ, κοινοποιῆσαι εἰς ἅπαντας τοὺς ἱεράρχας τοῦ Κράτους τὸ ἀπαράδεκτον τῆς εἰσαγωγῆς αὐτῆς διὰ λόγους ἰσχυροῦς.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἀριθ. πρωτ. 1628.

Ἡ ἱερὰ Σύνοδος τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

*Πρὸς ἅπαντας τοὺς κατὰ τὴν ἐπικράτειαν
σεβ. ἱεράρχας.*

Λαβοῦσα ἡ Σύνοδος τὸ ἐνδόξιμον ἐξ ἀναφορᾶς πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον, καὶ πρὸς αὐτὴν ἐπισημειωτικῶς διευθυνθείσης μουσικοδιδασκάλου τινὸς Π. Ἀγαθοκλέους, κοινοποιεῖ ὑμῖν παρὰ πόδας τὸ πρὸς αὐτὸ ἀπὸ 13 τοῦ φθίνοντος καὶ ὑπ' ἀριθ. 1628 Συνοδικὸν περὶ ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἔγγραφον, καὶ συνάμα παρκαλεῖ ὑμᾶς ἵνα συμμορφωθῆτε ἀκριβῶς πρὸς τὰ ἐν αὐτῷ διαλαμβανόμενα.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 27 Ἰουλίου 1870.

† Ὁ Ἀθηνῶν ΘΕΟΦΙΛΟΣ, Πρόεδρος

† Ὁ Σύρου καὶ Τήνου ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

† Ὁ Ἀργολίδος ΔΑΝΙΗΛ

† Ὁ Τριφυλίας καὶ Ὀλυμπίας ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΣ

† Ὁ Καλαβρύτων καὶ Αἰγιαλείας ΕΥΘΥΜΙΟΣ

Ὁ Β. Γραμματεὺς

Ἰγνάτιος Β. Ἡπειρώτης

Πρωτ. 1628
Ἀριθ. 579

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἡ ἱερὰ Σύνοδος τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

Πρὸς τὸ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτλ. Ὑπουργεῖον

Περὶ ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.

Ἐπιστρέφουσα ἡ Σύνοδος εἰς τὸ Ὑπουργεῖον ὥδε ἐγκλείστως τὴν ἀπὸ 22

ἀριθμὸν 628 φύλλον τοῦ *Νεολόγου*. Ὑπῆρξε μέλος ἐπίτιμον καὶ ἐπί-

Μαΐου ε. ε. ἀναφορὰν ἐπισημειωματικῶς πρὸς αὐτὴν διευθυνθεῖσαν, τοῦ μουσικοδιδασκάλου Π. Ἀγαθοκλέους, δι' ἧς οὗτος ἀποχρώντως παριστᾷ τὰ πλεονεκτήματα τῆς ἡμετέρας ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἐπομένως δὲ καὶ τὴν ἄφροκτον ἀνάγκην τῆς βελτιώσεως αὐτῆς, πληροφορεῖ αὐτὸ εἰς ἀπάντησιν, ὅτι αὕτη δὲν δύναται νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς ἱεροὺς ναοὺς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς τετραφώνου εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς καθότι, τούτου γενομένου, ἔκτος τοῦ ὅτι εἰσάγεται ἔκφυλόν τι, ἀλλότριον καὶ ὄζον Δυτικισμοῦ, ἢ περὶ ἧς ὁ λόγος τετράφωνος μουσικῆ συνεπάγεται καὶ τὴν καταστροφὴν μιᾶς ὁλοκλήρου φιλολογίας τῆς τῶν ἱερῶν ᾠσμάτων, ἅτινα δὲν δύναται νὰ ψάλλωνται διὰ τῆς τετραφώνου μουσικῆς.

Ἐπειδὴ δὲ ἤδη ἐπικεῖται ἀνάγκη περὶ βελτιώσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἥτις παρ' ἡμῖν δυστυχῶς ἡμέληται, παρακαλεῖται τὸ Ὑπουργεῖον, ἵνα λάβῃ σύντονον πρόνοιαν καὶ ἐξεύρῃ τὰ κατάλληλα μέσα πρὸς καλλιέργειαν αὐτῆς ἐπὶ τὰ κρεῖττω. Ἐν δὲ τούτων θεωρεῖ τὴν σύστασιν εἰδικῆς ἑδρας ἐν Ἀθῆναις πρὸς διδασκαλίαν τῆς μουσικῆς ὑπὸ δύο ἢ τριῶν ἀποδεδειγμένων ἐπιστημόνων μουσικοδιδασκάλων οὓς δύναται ἐξευρεῖν καὶ προσκαλέσαι ἐξ ἄλλων ἔκτος τοῦ Κράτους μερῶν.

Ἐν τούτοις δὲ δὲν κρίνει ἄπο σκοποῦ ἡ Σύνοδος, ἵνα παρακαλέσῃ τὸ Ὑπουργεῖον ὅπως διορίσῃ ἐν ταῖς ὑφισταμέναις ἱερατικαῖς σχολαῖς, καθὼς καὶ ἐν τῇ Ῥιζαρείῳ σχολῇ ἱκανοὺς διδασκάλους τῆς μουσικῆς, ἔχοντας ὕψος τῆς ἐκκλησίας Κων/πόλεως, καὶ δυναμένους διδάσκειν καὶ τὸ θεωρητικὸν αὐτῆς· καὶ τούτου πραγματοποιουμένου εἶναι αὕτη βεβαία ὅτι κατ' ἔτος θέλουσιν ἐξέρχεσθαι ἐκ τῶν σχολῶν αὐτῶν μουσικοὶ ἱκανῶς κατηρτισμένοι κατὰ τε τὴν πρᾶξιν καὶ θεωρίαν, δυνάμενοι καὶ ἄλλους διδάξαι.

Ἐν Ἀθῆναις, τῇ 31 Ἰουλίου 1870.

† Ὁ Ἀθηνῶν ΘΕΟΦΙΛΟΣ, Πρόεδρος

† Ὁ Σύρου καὶ Τήνου ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

† Ὁ Ἀργολίδος ΔΑΝΙΗΛ

† Ὁ Τριφυλίας καὶ Ὀλυμπίας ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΣ

† Ὁ Καλαβρύτων καὶ Αἰγιαλείας ΕΥΘΥΜΙΟΣ

Ὁ Β. Γραμματεὺς

Ἰγνάτιος Β. Ἠπειρώτης.

Ἡ ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἑλλάδος ἔγραψε καὶ ὑπ' ἀριθ. πρωτ. 313, διεκπ. 1406 τῇ 13 ἰουνίου 1874 πρὸς τὸ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ὑπουργεῖον σοβαρὲν Ὑπόμνημα περὶ Μουσικῆς, ἐν ἐπιλόγῃ προσθεῖσα τὰ ἀξιοσημείωτα ταῦτα :

«Ἡ ἐπιχειρήσις πρὸς μεταρρύθμισιν τῆς μουσικῆς ἔσται κατ' ἀνάγκην πλημμελὴς καὶ ἐπιβλαβής, ἢ δὲ ὁλοσχερὴς αὐτῆς ἀπόρριψις ἀσύνετος. Ἀνάγκη λοιπὸν τὸν πάτριον τοῦτον θησαυρὸν, τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν μουσικὴν, νὰ τηρῶμεν, ὅση ἡμῖν δύναμις, ἀσφαλῶς, καὶ μετ' ἐπιστήμης νὰ χωρῶμεν εἰς τελειοτέραν, εἰς ἑλληνοπρεπεστέραν αὐτῆς μόρφωσιν, ἐὰν θέλωμεν νὰ βαίνωμεν ἐπὶ τὰ πρόσω, οὐχὶ παιδαριωδῶς νεωτερίζοντες, ἀλλ' ἐπιστημονικῶς καὶ λελογισμένως ἐπὶ τῶν ἀρχαίων ἐπιστημονικῶν βάσεων ἐποικοδομοῦντες· διότι οὕτω θέλομεν κατορθῶσαι νὰ παριστάμεθα ἐνώπιον τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, ὡς ἔθνος, ὅπερ εὐμοιρεῖ ἐπιστημῶν, εἰς ἃς ἐνετύπωσε τὴν τοῦ ἰδίου χαρακτῆρος

τιμος ἀντιπρόεδρος τοῦ κατὰ τὸ 1880 ἱδρυθέντος ἐν Γαλατῇ καὶ ἐπὶ τετραετίαν λειτουργήσαντος Ἑλληνικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου, ἐν δὲ τῇ ἐπετείῳ πανηγύρει αὐτοῦ, τῇ 4 δεκεμβρίου 1881 ἐκ μέρους τῆς Μ. Ἐκκλησίας παραστὰς λαμπρὸν ἀπήγγειλε λογῦδριον¹²⁹². Ὁ αὐτὸς καθηγήσατο μεθ' ἱεροπρεπειᾶς καὶ τὴν μουσικὴν σχολὴν τοῦ Συλλόγου, εὐγλώττως ἀγορεύσας καὶ ἐν τῇ περιστάσει ἐκείνῃ ἐξ ὑπογυίου. Διατελεῖ ἐπίτιμον μέλος καὶ τοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου Ὁρφέως, ὃν καὶ ὕλκιwς μετὰ ζήλου ὑποστηρίζει. Ὁ μητροπολίτης Μιτυλήνης διετέλεσε πρόεδρος τῆς ἐν τοῖς πατριαρχείοις πρὸ τριετίας συστάσης μουσικῆς ἐπιτροπῆς, ἥς τὰς ἐργασίας ἐν ἐτέρῳ Κεφαλαίῳ ἀνεφέραμεν. Ὡς πρόεδρος δὲ τῆς πατριαρχικῆς ἐκπαιδευτικῆς ἐπιτροπῆς ἐνεργήσας τὴν σύνταξιν Προγράμματος τετραετοῦς ὁμοιομόρφου διδασκαλίας διὰ τὰ δημοτικὰ σχολεῖα¹²⁹³ ὥρισεν ὅπως οἱ μαθηταὶ ἐν τῷ μαθήματι τῆς ᾠδικῆς ἐκγυμνάζωνται ἅμα καὶ εἰς ἐκκλησιαστικὰ ᾄσματα¹²⁹⁴.

Διονύσιος Λάτας. Ἀρχιεπίσκοπος Ζακύνθου¹²⁹⁵, ἱεράρχης ἐκ

σφραγίδα, καὶ καλῶν τεχνῶν, ἐν αἷς διακρίνεται ὁ τύπος ὁ ἐθνικός. Εἶναι δὲ γνωστὸν παντὶ τῷ εὐ φρονούντι, ὅτι τοῦτο καὶ μόνον καὶ οὐδὲν ἕτερον θέλει καθεδραιώσει τὴν διανοητικὴν ἡμῶν ὑπεροχὴν μεταξὺ πάντων τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ναὶ μὲν τὸ ἔργον εἶναι ὁμολογουμένως δυσχερές, ἀλλ' ἀναντίρρητον ὡσαύτως ὅτι οὐχὶ τὰ ράδια, ἀλλὰ τὰ δυσχερῆ ἐκλήθησαν νὰ ὑπερπηθῶσι τὰ ἔθνη, ἅτινα αἰσθάνονται ἐν αὐτοῖς καὶ στοιχεῖα ζωῆς καὶ πυρῆνα ἀκμῆς».

1292) Ἰδε Ἀνατολικὸν Ἀστέρα (ἔτος ΚΑ', περίοδος Β' 1882 ἀριθ. 20) καὶ Γραφικὸν Κόσμον (ἔτος Β', τεύχος ΜΗ, 1882).

1293) Πρόγραμμα τετραετοῦς ὁμοιομόρφου διδασκαλίας διὰ τὰ δημοτικὰ σχολεῖα, συνταχθὲν ὑπὸ εἰδικῆς ἐπιτροπῆς ἐκλεγείσης ἐν συνελεύσει καθηγητῶν καὶ διδασκάλων μετὰ τῆς πατριαρχικῆς Κεντρικῆς ἐκπαιδευτικῆς ἐπιτροπῆς, ἐγκριθὲν ὑπὸ τῆς αὐτῆς συνελεύσεως καὶ ἐπικυρωθὲν ὑπὸ τῆς Α. Θ. Π. τοῦ οὐκουμενικοῦ πατριάρχου. Ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ τυπογραφείου 1887. σελ. 8, 9, 11, 13, 16, 19

1294) Λίαν σοφὸν τυγχάνει τὸ μέτρον τοῦτο, διότι ἡ τῆς μουσικῆς ἐπὶ τὰς ἀγνὰς καὶ τρυφεράς ψυχὰς ἐπιρροή εἶναι μεγίστη· ὁ σκοπὸς τῶν σχολείων εἶναι ἡ ἀρμονικὴ ἀνάπτυξις καὶ ἐκπαίδευσις ὅλων τῶν διαθέσεων καὶ δεξιοτήτων τῶν νέων. Ὅταν δὲ ἡ μουσικὴ ἐνόνηται μετὰ τοῦ λόγου καὶ συμπεριλαμβάνῃ τὰς θρησκευτικὰς ἀληθείας ἐντὸς τῆς μελωδικῆς αὐτῆς ἀρμονίας, οὐδὲν ἕτερον τότε ὑπάρχει ἐφ' ἀπάσης τῆς γῆς, ὅπερ τοσοῦτον νὰ εἰσδῇ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς καρδίας καὶ ν' ἀγιάζῃ τὸν ἀγῶνα τοῦ ἀνθρώπου διὰ τινος τοσοῦτον ὑψηλῆς ἱεουργίας· ἐκ τῆς εἰς τὰ σχολεῖα εἰσαγωγῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς δυνάμεθα νὰ προσδοκῶμεν ἱκανὴν ἀνάπτυξιν καὶ βελτίωσιν τοῦ ἡθικοῦ ἀνθρώπου καὶ αὐτῆς τῆς ἱερᾶς τέχνης.

1295) Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἔχει καὶ τινες ἄλλους μουσικοὺς ἱεράρχας, ἐν οἷς τοιοῦτος τυγχάνει, πλην τοῦ σεβαστοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν Γερμα-

τῶν ἐπιφανεστέρων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, διακρινόμενος ἐπὶ παιδείᾳ, συγγραφικῇ ικανότητι καὶ μουσικαῖς γνώσεσιν. Γνώστης τυγχάνει τῆς ἡμετέρας μουσικῆς, χρηματίσας ἄλλοτε ἐπὶ τριετίαν καὶ δεξιὸς ψάλτης ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις ναῷ τῆς ἁγίας Εἰρήνης¹²⁹⁶, ὑπερ- κάλλως δὲ ψάλλει καὶ τὴν ἐν Ἑπτανήσῳ ἐν χρήσει ἁρμονικὴν¹²⁹⁷, ἧς τὸ θεωρητικὸν μέρος εἶναι κατὰ τι ἐλλιπές¹²⁹⁸. Ἐγραψε πολλάκις περὶ μουσικῆς ἐν τῇ ἐν Ἀθήναις θρησκευτικῇ ἐφημερίδι *Σιών*, ἣν αὐτὸς ἐξ- ἔδιδεν, αἰείποτε συνηγορήσας ὑπὲρ τῆς ιδέας ὅτι χάριν τῶν ὁμογε- νῶν τῶν ὁπαδῶν τῆς τετραφώνου μουσικῆς δεόν νὰ ὑπάρχῃ ἐν χρήσει ἡ ἁρμονία ἐν τισὶ ναοῖς¹²⁹⁹, ὅπως καὶ τούτους κερδήσωμεν, κατὰ τὸ τοῦ Παύλου «Τοῖς πᾶσι γέγονα τὰ πάντα ἵνα πάντως τινὰς σώσω»¹³⁰⁰. Τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦ ἄλλως ἐπιφανοῦς τούτου φίλου ἱεράρχου θεωροῦ- μεν ἀνίσχυρον, διότι, καθ' ἡμᾶς «ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πάντα πρὸς οἰκοδο- μὴν γενέσθω»¹³⁰¹ καὶ οὐχὶ ὡς θέλουσιν οἱ ὁπαδοὶ τῆς τετραφώνου μουσικῆς, ὧν αἱ ἐλπίδες «ἐρηγορότων εἰσὶν ἐνύπνια», ὡς διαπρυσίως διακηρύττει καὶ ἡ κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1848 ἐκδοθεῖσα συνοδικὴ ἐγκύ- κλιος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας.

νοῦ, ὁ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Ἐκκλησίας Κων/πόλεως ἐγγηράσας, ἥδη δὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος ἀνήκων διαπρεπῆς μητροπολίτης Ἀρτης Σεραφεῖμ, ἱεράρχης μουσικώτατος, γνώστης ἀπαράμιλλος τῆς ἐκκλησιαστικῆς τυπικῆς τάξεως καὶ ὑμνογράφος τοῦ αἰῶνός μας εἴπερ τις καὶ ἄλλος εὐδόκιμος.

1296) *Σιών* θρησκευτικὴ ἐφημ. ἐν Ἀθήναις 1882, ἔτος Β' ἀριθ. 94, σ 4

1297) Περὶ τῆς διοικήσεως τῆς ἐν Ζαχύνθῳ Ἐκκλησίας ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπι- σκόπου Διονυσίου Λάτα (*Σιών*, ἑκτακτον παράρτημα τοῦ ἀριθ. 274).

1298) Σύμφωναν τῇ ἡμετέρᾳ γνώμῃ ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς θεωρίας τῆς ἐν Ἑπτανήσῳ μουσικῆς ἔχομεν καὶ τὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ διαπρεπῆ μουσικόν, γρά- φαντα ἄλλοτε περὶ τοῦ θέματος τούτου (*Εὐαγγελικὸς Κήρυξις* ἐν Ἀθήναις, ἔτος ΙΑ'. 1867 ἀριθ. 11, σελ. 506, 507). Ἡ ἐν Ἑπτανήσῳ μουσικὴ ἔχουσα τὰ αὐτὰ γραμματικὰ στοιχεῖα τῆς τέχνης μετὰ τῆς ἡμετέρας, ἥτοι τὴν αὐτὴν γραμματικὴν, τὴν αὐτὴν σημειογραφίαν, τοὺς αὐτοὺς κανόνες, τὴν αὐτὴν τέ- λος θεωρίαν, ἀποβαίνει ἀδύνατον ἕνεκα τοῦ ἀκαταλλήλου τῶν ρηθέντων συστα- τικῶν, νὰ κανονισθῇ συστηματικῶς, γραφομένη καὶ κατὰ τὰ τέσσαρα αὐτῆς μέρη. Γράφεται δηλ. τὸ πρῶτον μέρος αὐτῆς, ἡ μελωδία, ἣτις εἶναι τὸ κύριον συστατικὸν τῆς μουσικῆς, ὡς ἡ ἱχνογραφία ἐν τῇ ζωγραφικῇ. Ἐνῷ λοιπὸν γρά- ρεται τὸ οὐτωδέστερον αὐτῆς μέρος, ἀναντιρρήτως δὲν δυνάμεθα νὰ ὑπολά- βωμεν αὐτὴν ὡς καθόλου ἀκανόνιστον, ἐπειδὴ τὰ μὴ γραπτὰ αὐτῆς μέρη δὲν ἔχουσι τὴν σημαντικότητα, ὅποιαν τὸ γραφόμενον· διότι ἐκεῖνα μὲν δύνανται νὰ παραλειφθῶσιν, ὅντα ἀπλῶς ὠραῖοιμοι τῆς μουσικῆς· ἡ μελωδία δὲν δύναται νὰ παραλειφθῇ, καθὼς οὐσα ἡ μουσικὴ ἔκφρασις.

1299) *Σιών*, ἔτος Β'. ἀριθ. 87 καὶ 94· ἔτος Γ'. ἀριθ. 112 καὶ 130.

1300) Α' Κορινθίους, κεφ. Θ'. 22.

1301) ἐνθ. ἀνωτ. κεφ. ΙΔ', 26.

Δημήτριος Πασπαλλῆς, τραπεζίτης ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἰδήμων τῆς τε ἐκκλησιαστικῆς καὶ εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς καὶ τῶν πατρῶων ἀπαράμιλλος ζηλωτῆς, μετὰ σπανίου ζήλου ἐργασθεὶς ἐν τῷ κατὰ τὸ 1863 ἰδρυθέντι Ἐκκλησιαστικῷ Μουσικῷ Συλλόγῳ Κωνσταντινουπόλεως, ὅτε καὶ ἀγῶνα μουσικῶν συγγραφῶν προέθετο. Πρὸ δεκαετίας ἐδημοσίευσεν πραγματείας περὶ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν μουσικῆς, ὣν τὴν ἀνάγνωσιν ἡ Μ. Πρωτοσυγκελλία συνέστησε δι' ἐγκυκλίων τοῖς παρ' ἡμῖν ἱεροψάλταις¹³⁰². Πρὸς ἀπαρτισμὸν τοιούτων πραγματειῶν ἔλαβε τὸ ἐνδόσιμον ἐκ τῆς συγκαταριθμήσεως αὐτοῦ τῷ 1878 ἐν τοῖς μέλεσι τῆς μουσικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου. Ἐδημοσίευσεν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος διατριβὴν ἐν τοῖς ὑπ' ἀριθ. 3209 καὶ 3214 φύλλοις τοῦ *Νεολόγου*¹³⁰³ καὶ ἑτέραν τῷ 1880 ἐν ἰδιατέρῳ φυλλαδίῳ, τύποις *Ἀνατολικῷ Ἀστέρῳ*¹³⁰⁴. Πραγματεῖαν περὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς ἐδημοσίευσεν καὶ ἐν τῇ *Ἐκκλησιαστικῇ Ἀλήθειᾳ*¹³⁰⁵, ἐν ἣ πρὸς τοῖς ἄλλοις προτείνει τὴν τροποποίησιν καὶ τὴν ἀντικατάστασιν τῆς βυζαντινῆς σημειογραφίας διὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς γραφῆς, ὡς ἐντελεστέρας δῆθεν καὶ μεθοδικωτέρας πασῶν, ἅτε κατὰ τὰς ὁδηγίας αὐτῆς τῆς φύσεως ἐκπληρούσης ἀνεξαιρέτως ἀπάσας τὰς ἀπαιτήσεις οἰασδήποτε κανονικῆς μουσικῆς¹³⁰⁶. Ὁ φιλομουσικώτατος οὗτος ἀνὴρ ἐσχάτως ἐπιστείλας πρὸς δημοσίευσιν εἰς τὴν *Ἐκκλησιαστικὴν Ἀλήθειαν* τὰ ἐν τῇ *Ἑστίᾳ* Ἀθηνῶν γραφέντα περὶ Μουσικῆς ὑπὸ τοῦ σοφοῦ Ἀλεξάνδρου Ραγκαβῆ, προέταξε αὐτῶν ὥραϊον προοίμιον¹³⁰⁷.

1302) Ἴδε τὴν ἐγκύκλιον δημοσιευθεῖσαν ἐν σελ. 420, 421 καὶ 422.

1303) Κατὰ τῆς διατριβῆς τοῦ Πασπαλλῆ ἔγραψεν ὁ γηραιὸς Κηλτζανίδης. Πρὸβλ. Διατριβὴ περὶ τῆς ἑλλ. ἐκκλ. μουσικῆς ὑπὸ Π. Γ. Κηλτζανίδου εἰς ἀπάντησιν τῶν ἐπισυνημμένων διατριβῶν τῶν κυρίων Εὐστρατίου Παπαδοπούλου, Μ. Μισαηλίδου καὶ Δημ. Πασπαλλῆ. Ἐν Κ[ι]πόλει, 1879.

1304) Σελ. 1—12.

1305) Ἔτος Η' ἀριθ. 22, σελ. 174—178.

1306) Ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἐποίησατο μακρὰν ἔχθεσιν ἡ τοῦ Φιλ. Συλλόγου Μουσικῆ ἐπιτροπῇ (Περιοδικὸν 1876—1877, σελ. 172—175) ἀποτελουμένη ἐκ τοῦ ἐπισκόπου Ἀμφιπύλεως (νῦν Μοσχονησίων) Ἰακώβου, προέδρου, Δ. Πασπαλλῆ, Α. Σπαθάρη, Ἰωάσαφ ἱεροψάλτου, Εὐστρατίου Παπαδοπούλου, Ματθ. Παρανίκα, Γερμανοῦ Ἀφρονίδου καὶ Δανιὴλ ἱεροδιακόνου, γραμματέως, καὶ ἀναλαβοῦσα τὸ διακοπὴν ἔργον τοῦ ἄλλοτε συστάντος καὶ εἴτα διαλυθέντος Μουσικοῦ Συλλόγου, τῇ προτάσει τοῦ Προεδρείου κατὰ τὴν ΓΠ' τακτικὴν συνεδρίασιν, γενομένην τῇ 13 δεκεμβρίου 1876, προεδρεύοντος τοῦ κ. Ι. Δ. Ἀριστοκλέους.

1307) Ἔτος Θ', ἀριθμ. 7, φύλλ. τῆς 14 δεκεμβρίου 1888, σελ. 51—52.

Κωνσταντῖνος Φωκαεύς, υἱὸς καὶ μαθητὴς ἐν τῇ μουσικῇ τοῦ μουσικοδιδασκάλου Θεοδώρου τοῦ Φωκαέως. Κάτοχος τυγχάνει τῆς ἡμετέρας καὶ τῆς τῶν Εὐρωπαϊῶν μουσικῆς. Καὶ τὴν μὲν εὐρωπαϊκὴν ἐδίδαξε καὶ διδάσκει εἰς διάφορα παρθεναγωγεῖα ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὴν δὲ ἐκκλησιαστικὴν ἄλλοτε εἰς τὴν ἐν Χάλκῃ Θεολογικὴν σχολὴν καὶ πέρυσιν εἰς τὴν μουσικὴν σχολὴν τοῦ ἡμετέρου Μουσικοῦ Συλλόγου Ὁρφέως. Ὁ μουσικοδιδασκαλὸς οὗτος διδάσκει λίαν εὐμεθόδως τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν, διὸ καὶ κατάρθωσεν ἐν μῆπῳ συμπληρωθέντι ἐνιαυτῷ νὰ μορφώσῃ μουσικῶς ἐν τῇ Σχολῇ τοῦ Ὁρφέως μαθητὰς δυναμένους ἀπταιστως νὰ ψάλλωσι κατὰ τοὺς ὁκτῶ ἤχους. Ὁμολογοῦμεν ὅτι καὶ ἡμεῖς πολλὰς ὠφελείας ἐκαρπώθημεν ἐκ τῶν γνώσεων τοῦ λογίου τούτου μουσικοῦ, ἅτε ὡς πρόεδρος τοῦ Συλλόγου καθήκοντα ἐποπτείας ἐπιτελοῦντες ἐν ταῖς παραδόσεσι, πιστότατα παρηκολουθήσαμεν τὸ σύστημα καὶ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ. Ὁ καλλίφωνος Φωκαεύς διετέλεσεν ἱεροψάλτης εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ Φωκαίαν καὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ἀριστείδης Νικολαΐδης, Λαμπαδάριος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, μαθητὴς Ἰωάννου τοῦ Πρωτοψάλτου, παρ' ᾧ ἐχρημάτισε καὶ Κανονάρχης ἐν τῷ πατριαρχικῷ ναῷ. Ἐψάλεν εἰς διαφόρους ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οἷον, εἰς τὴν ἐν Πριγκήπῳ τῆς Παναγίας, εἰς τὴν ἐν Γαλατῇ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου (δῖς), εἰς τὴν ἐν Διπλοκιονίῳ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (δῖς), καὶ εἰς τὴν ἐν Ταταούλοις τοῦ ἁγίου Δημητρίου. Τῷ 1882 κατὰ μῆνα Ἰούλιον, συνοδικῇ ἀποφάσει, προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ παναγιωτάτου Ἰωακείμ τοῦ Γ' ὡς Α'. Δομέστικος τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ, ἀντὶ τοῦ ἀπολυθέντος ἔνεκα γήρως Κωνσταντίνου Σαββοπούλου, καὶ κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1888 μετὰ τὴν οἰκειοθελὴ παραίτησιν τοῦ Λαμπαδαρίου Νικολάου Στογιάννου διωρίσθη ἐπαξίως Λαμπαδάριος. Ὁ Α. Νικολαΐδης ἐγεννήθη ἐν Κων/πόλει κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς τετάρτης δεκαετηρίδος τοῦ παρόντος αἰῶνος, τυγχάνει δὲ εἰς τῶν δεξιωτάτων ἐκτελεστῶν τῆς ἁσματικῆς τέχνης.

Ἀλέξανδρος Βυζάντιος, λόγιος μουσικός ἐν Κωνσταντινουπόλει, διδάσκων καρποφόρως τὴν μουσικὴν ἡμῶν ἐν τῇ κατὰ Χάλκην Θεολογικῇ Σχολῇ. Ὑπῆρξε μαθητὴς ἐν τῇ μουσικῇ Πέτρου τοῦ Ἁγιοταφίτου, κέκτηται δὲ ἱκανὰς γνώσεις περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς μουσικῆς, ἃς μετέδωκεν εὐμεθόδως τῷ 1882 καὶ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν σχολὴν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου. Ὁ μουσικός οὗτος εἰδικὰς μελέτας ἐποιήσατο ἐπὶ τοῦ ἐν τῇ μουσικῇ χρόνου καὶ τῆς χρονικῆς ἀγωγῆς, ἀναγνούς ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου

καὶ ἀνάγνωσμα λαμπρὸν τῷ 1881 ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Μουσικῷ Συλλόγῳ, μὴπω δημοσιευθέν. Ὁ Βυζάντιος ὑπὸ τὸν τίτλον *Μουσικὸν Δωδεκαήμερον* ἐξέδωκε βιβλὸν περιέχουσαν τὴν ἀκολουθίαν τοῦ Δωδεκαημέρου, ἐν ᾧ ὑπάρχουσι γραμμαὶ ἐκκλησιαστικαὶ καὶ μέλος σύμφωνον τοῖς τόνοις καὶ τῷ νοήματι τοῦ κειμένου, καὶ ρυθμὸς τακτικῶτατος. Καλὴν βιβλιογραφίαν τῆς μουσικῆς ταύτης βιβλίου ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ ἐφημερίδι *Κωνσταντινουπόλει*¹³⁰⁸ ὁ ἐν Γαλατᾷ εὐπαιδευτος ἱεροψάλτης Πολυχρόνιος Παχειδης, ὁ καὶ ὕλικῳ ὑποστηρίξας τὸν συγγραφέα, ἡμῶν παρασχόντων τῷ Βυζαντίῳ τὴν δυνατὴν ἠθικὴν ὑποστήριξιν, ὡς τοῦτο εὐγνωμόνως ἀναφέρεται ἐν τοῖς Προλεγομένοις τοῦ *Δωδεκαημέρου* ὑπὸ τοῦ φιλοπόνου μουσικοδιδασκάλου¹³⁰⁹.

Εὐστράτιος Παπαδόπουλος, Βυζάντιος, Πρωτοψάλτης τῆς ἐν Πέραν Κων/πόλεως ἐκκλησίας τῶν Εἰσοδιῶν, μουσικοδιδασκαλὸς φιλοπονώτατος καὶ ἐγκρατὴς πρὸς τῇ ἐκκλησιαστικῇ καὶ εὐρωπαϊκῇ μουσικῇ καὶ τῆς ὁθωμανικῆς ρυθμικῆς, δεξιῶς χειριζόμενος ἅμα καὶ τὸ κλειδοκύμβαλον καὶ βιολίον. Ἐδημοσίευσεν πρὸ ἐτῶν διατριβὴν ἐν τῷ *Νεολόγῳ* «Περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς», ἧς σημειῖά τινα ἀνεσκεύασε διὰ διατριβῆς του ὁ μουσικοδιδάσκαλος Π. Γ. Κηλτζανίδης¹³¹⁰.

Βασίλειος Φωτιάδης, ἔγκριτος μουσικοδιδάσκαλος ἐν Κωνσταντινουπόλει, γεννηθεὶς ἐν Ὑψωμαθείσις τῷ 1825, σπουδάσας δὲ τὴν μουσικὴν παρ' Ὀνουρρίῳ τῷ Βυζαντίῳ καὶ Στεφάνῳ τῷ Λαμπαδαρίῳ. Ἐχρημάτισεν ἱεροψάλτης εἰς διαφόρους ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ μουσικοδιδάσκαλος τῆς κατὰ Βαλατᾶν Κεντρικῆς Ἱερατικῆς Σχολῆς ἐπὶ τῆς διευθύνσεως Βασιλείου Γεωργιάδου (ταυτὴν μητροπολίτου Ἀγγιᾶλου), διδάσκων τὴν μουσικὴν εὐδοκίμως καὶ συμφάλλων μετὰ τῶν μαθητῶν τῆς σχολῆς ἐν τῇ ἐν Ξυλοπόρτῃ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Δημητρίου. Ἐν τῇ σχολῇ ταύτῃ ἐπὶ διε-

1308) Ἔτος Δ', ἀριθμ. 1358.

1309) Ἰδοὺ τὸ σχετικὸν χωρίον. «Τῷ τῆς εὐγνωμοσύνης ἐπίσης καθήκοντι ὑπέικων δὲν δύναμαι νὰ μὴ ἐκφράσω δημοσίως τὰς εὐχαριστήσεις μου πρὸς τὸν ἀξιότιμον κ. Πολυχρόνιον Παχειδην, δεξιὸν ψάλτην τῆς ἐν Γαλατᾷ ἱερᾷ ἐκκλησίας τῆς Παναγίας Καφατιανῆς, τὸν καταβαλόντα ἅπαν τὸ πρὸς ἐκτύπωσιν τοῦ πονήματος τούτου ὕλικόν ποσόν, καθὼς καὶ εἰς τὸν παρ' ἡμῖν λόγιον μουσικολόγον κ. Γεώργιον Ι. Παπαδόπουλον, τὸν οὐκ ὀλίγον ὑπὲρ τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ ὑποστηρίξεως συντελέσαντα» (σελ. κη').

1310) Διατριβαὶ περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ὑπὸ Π. Γ. Κηλτζανίδου Προυσαέως εἰς ἀπάντησιν τῶν ἐπισυνημμένων διατριβῶν τῶν κυρίων Εὐστρ. Παπαδοπούλου, Μ. Μισσηλίδου καὶ Δ. Πασπαλλῆ. Ἐν Κ]πόλει 1879.

τίαν, ἐν δὲ τῷ Ἀγιοταφικῷ παρθεναγωγείῳ ἐπὶ εἰκοσαετίαν περίπου καὶ ἐν διαφόροις ἄλλαις σχολαῖς ἐδίδαξεν ὁ Φωτιάδης καὶ τὰ ἐλληνικὰ γράμματα σπουδάζας τὴν ἐλληνικὴν φιλολογίαν παρὰ Νικολάφ τῷ Λογάδῃ. Ὁ σεβαστὸς οὗτος μουσικοδιδάσκαλος, ὅστις τυγχάνει καὶ πενθερὸς τοῦ ἱστοροῦντος ταῦτα, πρὸ ἐνὸς ἔτους παθὼν ὑπὸ νευροπαθείας ἀπέσχεν ἔκτοτε, συμβουλῇ ἱατρικῇ, πάσης ἐργασίας.

Νικόλαος Παγανᾶς, μουσικὸς ἐν Μιτυλήνῃ, ἐντρίβης περὶ τὴν θεωρίαν τῆς μουσικῆς, δεξιῶς μεταχειριζόμενος συνάμικα καὶ διάφορα ὄργανα, ὡς τὴν πανδουρίδα, πλαγιάυλον, κλειδοκύμβαλον, λύραν καὶ ἄλλα. Ἐγεννήθη ἐν Πλωμαρίῳ τῆς Λέσβου τῷ 1845, τὰς πρώτας δὲ μουσικὰς γνώσεις ἐδιδάχθη παρὰ τοῦ Λεσβίου ἱερομονάχου Ἰγνατίου Καλαθέλλη, ὃς εἶτα ἀνέπτυξε καὶ ἐκαλλιέργησε μετ' ἐπιμελείας. Ἐδημοσίευσεν διὰ τῶν ἐφημερίδων τὰς ἐξῆς διατριβάς του· α') Περί τῆς παρ' αὐτοῦ ἐφευρέσεως νέου μουσικοῦ ἐγχόρδου ὄργανου, τοῦ ἔχοντος μὲν τὴν διαίρεσιν τῶν τονιαίων διαστημάτων ὅλως ἀσύμφωνον τῶν διατάξεων τῶν ἡμετέρων θεωρητικῶν, ἐκτελοῦντος ὅμως ἀκριβῶς καὶ ἀπαλλάκτως ἅπαντα τὰ τε ἐκκλησιαστικὰ καὶ ἐξωτερικὰ ἄσματα¹³¹¹. β') Ἀνασκευὴν τῆς τε στοιχειώδους μουσικῆς διδασκαλίας τῆς παρὰ τοῦ πατριαρχικοῦ τυπογραφείου ἐκτυπωθείσης, καὶ τοῦ *Ψαλτηρίου*, μουσικοῦ ὄργανου κατασκευασθέντος τῷ 1881 παρὰ τῆς τότε μουσικῆς ἐπιτροπῆς τῆς ἐπὶ Ἰωακείμ τοῦ Γ' διορισθείσης¹³¹². γ') Διατριβὴν κατὰ τοῦ ἐκ Σμύρνης κ. Α. Δ. Χ., γράψαντος ὑπὲρ τῆς εὐρωπαϊκῆς καὶ κατὰ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν μελωδίας καὶ ἀπαιτοῦντος τὴν ἐξόντωσιν αὐτῆς ἐκ τῆς ἐκκλησίας¹³¹³. δ') Πραγματείαν περὶ μουσικῆς ἐν γένει ἀποδεικνύουσαν τὰ ἐλαττώματα τῆς καθ' ἡμᾶς μουσικῆς θεωρίας καὶ τῆς ἱερᾶς μελωδίας¹³¹⁴. ε') Διατριβὴν περὶ ἐναρμονίου γένους¹³¹⁵. ς') Διατριβὴν κατὰ τῶν περὶ Μουσικῆς γραφομένων τοῦ

1311) Ἰδε Νεολόγον Κωνσταντινουπόλεως τῇ 18 Φεβρουαρίου 1889 καὶ 5 ἀπριλίου.

1312) Ἡ πραγματεία αὕτη ἀνεγνώσθη κατ' ἀρχὰς ἐν τῷ ἡμετέρῳ Συλλόγῳ Ὁρφεῖ, ἐδημοσιεύθη δὲ κατόπιν εἰς τὸ ὑπὸ ἡμερ. 18 αὐγούστου 1889 φύλλον τοῦ Νεολόγου.

1313) Νεολόγος τῆς 12 ὁκτωβρίου 1889.

1314) Ἀνεγνώσθη τὸ πρῶτον ἐν τῷ Μουσικῷ Συλλόγῳ Ὁρφεῖ, κατόπιν δὲ ἐδημοσιεύθη εἰς τὰ ὑπὸ ἡμερ. 8, 9, 10 καὶ 13 φεβρουαρίου 1890 φύλλα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐπιθεωρήσεως.

1315) Καὶ ἡ διατριβὴ αὕτη ἀναγνωσθεῖσα ἐν τῷ Συλλόγῳ Ὁρφεῖ ἐδημοσιεύθη κατόπιν εἰς τὸ ὑπὸ ἡμερ. 10 ἀπριλίου 1890 φύλλον τῆς Ἐπιθεωρήσεως.

Πρωτοψάλτου Σμύρνης Μισαήλ Μισαηλίδου¹³¹⁶. καὶ ζ') Ἀνταπάν-
τησιν πρὸς τὸν Π. Γ. Κηλτζανίδην¹³¹⁷. Ὁ Νικόλαος Παγανᾶς μετὰ
σπανίου ζήλου ἐργαζόμενος εὐδοκίμως ὑπὲρ τῆς ἱερᾶς τέχνης συνέταξε
Θεωρητικὸν τῆς Μουσικῆς, ὅπερ οὐκ εἰς μακρὰν εἰς φῶς ἀχθήσεται.

Μιχαήλ Παυλίδης, μουσικὸς ἐκ Χίου, μαθητὴς γενόμενος Σω-
τηρίου τοῦ Βλαχοπούλου. Ὑπῆρξεν ἐπὶ δεκαετίαν (1872—1881) 6'.
Δομέστικος τῆς Μ. Ἐκκλησίας, διατελεῖ δὲ μετερχόμενος τὸ τοῦ ἱερο-
ψάλτου ἐπάγγελμα ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πόλει ἀπὸ τοῦ 1859· ἐδίδαξε τῷ
1882 τὴν θεωρίαν τῆς μουσικῆς, ἥς ἐντρίβῃς τυγχάνει, εἰς τὴν μουσι-
κὴν σχολὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου, μέλος δὲ διετέλεσε
καὶ τῆς ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ μητροπολίτου Μιτυλήνης Κωνσταν-
τίνου πρὸ τριετίας ἐργασθείσης ἐν τοῖς πατριαρχείοις μουσικῆς ἐπι-
τροπῆς. Τυγχάνει εἰς τῶν ἀρίστων ἐκτελεστῶν τῆς ψαλμωδίας.

Γεώργιος Σαραντεκκλησιώτης, ἱεροψάλτης ἡδυφωνότατος,
μελοποιὸς εὐδόκιμος, καὶ τῆς ὀθωμανικῆς ρυθμικῆς ἐγκρατῆς. Ἐγεν-
νήθη τῷ 1843 ἐν 40 Ἐκκλησιαστῆς Θράκης, ἐμαθῆτευσεν δὲ παρὰ τῷ
πρωτοψάλτῃ τῆς μονῆς Ἰδίων Ζωσιμᾷ τῷ μοναχῷ καὶ ἄλλοις περιω-
νύμοις μουσικοδιδασκάλοις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀπὸ τοῦ 1864
μέχρι τῆς σήμερον χοροστατεῖ ψάλλον κατανυκτικῶτατα εἰς διαφύ-
ρους ἐκκλησίας τῆς βασιλευούσης, διακρινόμενος μεταξὺ τῶν κρατίστων
ἐκτελεστῶν τῆς ἱερᾶς ψαλμωδίας. Ἐκ τῶν πολλῶν μελοποιημάτων
τοῦ Σαραντεκκλησιώτου τινὰ ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῷ *Δωδεκαμῆρῳ*
τοῦ Ἀλ. Βυζαντίου καὶ ἐν τῇ *Καλλιφῶνι Σειρήνι*.

Ἰωάννης Καδάδας, πρωτοψάλτης Χίου, εἰς τῶν διαπρεπῶν
μουσικοδιδασκάλων τῆς ἐποχῆς μας, πολλοὺς ἀναδείξας μαθητὰς
ἐν τε Κωνσταντινουπόλει, ἐνθα ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐχοροστατεῖ ὡς πρω-
τοψάλτης ἐν τῷ ἐν Γαλατᾷ ναῷ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, τῶν Χίων, ὡς
καὶ ἐν Χίῳ, διδάσκων εὐδοκίμως τὴν μουσικὴν καὶ εἰς καλλιφῶνους
μοναχάς.

Νηλεὺς Καμαράδος, μουσικὸς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκ τῶν
φιλοπονῶτατα ἀσχολουμένων περὶ τὴν θεωρίαν τῆς ἱερᾶς μουσικῆς
καὶ διακρινόμενος ἐν τοῖς καλλίστοις ἱεροψάλταις. Ἐσπούδασεν τὸ μὲν
πρακτικὸν τῆς ψαλμωδίας παρὰ Γερασίμῳ τῷ Κανελλίδῃ, τὴν θεω-
ρίαν παρὰ Παναγιώτῃ τῷ Κηλτζανίδῃ, τὴν δὲ γραφὴν τῆς εὐρωπαϊ-
κῆς μουσικῆς μετὰ τοῦ θεωρητικοῦ τῆς ἡμετέρας παρὰ Ἰωάσαφ τῷ
Ρώσῳ. Ὁ γράφων ταῦτα ἔχει λόγους νὰ πιστεῦῃ ὅτι αἱ μετ' ἄτρυ-

1316) Ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ ὑπὸ ἡμερ. 13 ἀπριλίου φύλλον τοῦ Νεολόγου.

1317) Νεολόγος τῆς 6 καὶ 7 ἰουνίου 1890.

τοπονίας ἐνασκούμεναι μελέται ἐπὶ τῆς θεωρίας τῆς μουσικῆς ὑπὸ τοῦ ἀξιολόγου τούτου μουσικοῦ δημοσιεύμεναι ποτε, οὐκ ἀσήμενον συμβολὴν θὰ παράσχωσιν εἰς τὸ μουσικὸν ζήτημα.

Ἰωάννης Τζέτζης. ὁ ἐξ Ἑπείρου καταγόμενος καὶ ἐν Ἀθήναις διατρίβων μουσικολόγος, φιλοπόνως ἀσχολούμενος περὶ τὴν ἡμετέραν μουσικὴν, γράψας δὲ καὶ ἐκδοὺς γερμανιστὶ ἐν Μονάχῳ τῷ 1874 καλλὴν πραγματείαν ὑπὸ τὸν τίτλον «Περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Μουσικῆς ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἐκκλησίᾳ», πρὸς ἣν ἀντιφάσκει τό τε δεύτερον ἡμῖς νεωτέρας τοῦ αὐτοῦ μελέτης, ἐκδοθείσης ἐν Ἀθήναις τῷ 1882 ὑπὸ τὸν τίτλον «Περὶ τῆς κατὰ τὸν μεσαῖωνα μουσικῆς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας» ὡς καὶ τινες ἄλλαι πραγματεῖαι, περὶ ὧν ἐγράψαμεν ἐν ἐτέρῳ κεφαλαίῳ ἀναλυτικώτατα καὶ κατὰ πλάτος τὰ δέοντα.

Πέτρος Φιλανθίδης, λόγιος μουσικὸς ψάλλον ἐν Πανόρμῳ τῆς ἐπαρχίας Κυζίκου καὶ εἰδήμων τυγχάνων τῆς ὀθωμανικῆς ρυθμικῆς. Διακρίνεται ὡς μελοποιὸς, ἐντέχνως μελοποιῶν καὶ δεξιῶς ἄμα στιχουργῶν. Ἔχει συλλογὴν ᾠμάτων ἀνεκδότων καὶ μελέτας περὶ τῆς παρ' ἡμῖν μουσικῆς, ὧν μία ἀνεγνώσθη ἐν μέσῳ πολυαριθμοῦ ἀχροατηρίου πέρυσιν ἐν τῷ ἡμετέρῳ Μουσικῷ Συλλόγῳ Ὁρφεὶ καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Ἐπιθεωρήσει Κωνστ/πόλεως κατὰ Ἰούνιον ἐ. ἔ.

Ἀθανάσιος Πετρίδης, ἐλληνοδιδάσκαλος ἐν Ἑλλάδι, ἐξ Ἑπείρου καταγόμενος, θερμὸς ἐραστὴς καὶ ἐγκρατὴς τῆς πατρῴου μουσικῆς, μετὰ δυνάμειος καλᾶμου γράψας καὶ δημοσιεύσας διατριβὰς περὶ τῆς ἱερᾶς τέχνης, ἐξ ὧν ἀναφέρομεν τὰς ἐν τῷ *Εὐαγγελικῷ Κήρυκι*¹³¹⁸, καὶ τῇ ἐν Ἀθήναις ἐκδιδυμένη δημοφιλεῖ ἐφημερίδι, οἱ *Καιροί*¹³¹⁹, ὧν ἡ τελευταία ἀπάντησις εἶναι εἰς τὴν ἐν τῇ *Παλιγγενεσίᾳ*¹³²⁰ καταχωρηθεῖσαν διατριβὴν περὶ τῆς παρ' ἡμῖν εἰσαγωγῆς τοῦ τετραφώνου συστήματος ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τῆς θεολογίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν Ἀναστασίου Διομήδους Κυριακοῦ.

Θεοχάρης Γερογιάννης. Μακεδὼν, ἀπόφοιτος τῆς ἱατρικῆς σχολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου καὶ τὸν ἱατρὸν ἐπαγγελλόμενος ἐν Ἀθήναις. Διαπρέπει ὡς μουσικός, ζῆλον ὑπερβάλλοντα αἰσθανόμενος περὶ τὴν ἡμετέραν μουσικὴν, ὑπὲρ ἧς καὶ διατριβὰς τινὰς ἐδημοσίευσεν ἀνασκευάζων ξηνοτρόπους δοξασίας τινῶν, ἐξ ὧν μνημονεύομεν τῆς κατὰ τοῦ Ἰσιδώρου Ἰσιδωρίδου Σκυλίτση¹³²¹. Ἐμαθῆτευσεν παρὰ

1318) Ἔτος Β' ἀριθ. 165 καὶ 166, φύλλ. τῆς 19 καὶ 24 Ἰανουαρίου 1874.

1319) Ἀριθ. 2845, φύλλ. τῆς 31 Δεκεμβρίου 1873.

1320) Περίοδος Β'. ἀριθ. 3 ἐν Ἀθήναις 1870.

1321) Νέα ἐφημερίς ἔτος Η' ἀριθ. 222, φύλλ. τῆς 10 αὐγούστου 1889

Δημητρίῳ τῷ Βουλγαράκῃ πρωτοφάτῃ Θεσσαλονίκης, ἀκουστῆς γινόμενος καὶ Σταματίου τοῦ Ζαρκινοῦ, ὅτε ἔψαλλεν ἐν Σέρραις, τὴν δ' Εὐρωπαϊκὴν μουσικὴν ἐδιδάχθη ἐν τῇ Ἀθήνῃσι Φιλαρμονικῇ Ἑταιρίᾳ. Ἄλλοτε ἐπὶ δεκαπενταετίαν περίπου ἔψαλλεν ἐν Ἀθήναις, ἐκτιμώμενος ὡς καλλίφωνος καὶ δόκιμος τῆς ἁσματικῆς τέχνης ἐκτελεστῆς, διατελέσας καὶ ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς τῶν Ἑλλανοδικῶν τῆς Δ' Ὀλυμπιακῆς Ἐκθέσεως.

Ἀθανάσιος Σακελλαριάδης, ἐκ τῶν ἐν Ἀθήναις εὐπαιδύτων μουσικοδιδασκάλων· παιδιόθεν ταῖς μούσαις προσομιλῶν καὶ ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἱερέως ὄντος, προτρεπόμενος ἐσπούδασε πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐγκυκλίοις μαθήμασι καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν μουσικὴν μετὰ τῆς ἐξωτερικῆς, θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς, μαθητῆς γινόμενος τοῦ Δημητρίου Σεираδοπούλου, ἐγκρατοῦς τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ τῆς ἱερᾶς τέχνης. Ὁ Σακελλαριάδης ἐκ τῶν κρατίστων τροφίμων τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου γινόμενος, διετέλεσε, τῷ 1885 βουλευτῆς τῆς πατρίδος αὐτοῦ Θεσσαλίας, ἥδη δὲ διαπρέπει ὡς καθηγητῆς τῆς ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς φιλολογίας ἐν διαφόροις ἐκπαιδευτηρίοις τῆς ἑλληνικῆς πρωτεύουσας, καὶ ὡς μουσικοδιδάσκαλος ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ, χρώμενος ὡς πρὸς τὴν ἑρμηνείαν τῶν τετραχόρδων τῶν τριῶν γενῶν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἑρμηνείαν τοῦ πρακτικοῦ μέρους τοῖς ὅροις καὶ κανόσι τῶν ἀρχαίων ἀρμονικῶν συγγραφέων, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων καὶ ἰδίαν μουσικὴν θεωρίαν παρεσκεύασε, μετὰ μικρὸν ἐκδοθησομένην. Ἐχρημάτισεν ὡς πρωτοφάτης ἐν πολλοῖς κεντρικοῖς ναοῖς τῆς πόλεως Ἀθηνῶν καὶ ἐπὶ μακρὸν ἐν τῷ καθεδρικῷ ναῷ τῆς μητροπόλεως, ἔνθα πολυμελεῖσι χοροῖς τὸν Ὑψιστον ἑδοξολόγει. Ὅτε δὲ τινες κενόσπουδοι νεωτερισταὶ κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσαετίαν ἤρξαντο ἀποφαινόμενοι κατὰ τῆς πατρὸς ἡμῶν μουσικῆς, ἥκιστα ἐπιτυχῶς τὰ ἐπιχειρήματα αὐτῶν προσάγοντες, ὁ Σακελλαριάδης κατιδὼν τὸ ἀνίσχυρον τῶν ἐπιχειρημάτων τῶν κατηγόρων τῆς μουσικῆς ἡμῶν, ἐδημοσίευσεν κατ' αὐτῶν τότε ἀνωνύμως μὲν ἐν διαφόροις ἡφημερίσι διατριβάς, διὰ τῆς ὑπογραφῆς δὲ αὐτοῦ τῷ 1874 ἐν ταῖς τότε ἐκδιδομέναις ἡφημερίσι οἱ *Καιροί*¹³²², καὶ ἡ *Πολιτεία*¹³²³, δι' ὧν ἐπιστημονικῶς ἀνεσκεύασε τὰς γνώμας τῶν ἀντιφρονούντων, ἐπαρκῶς ὑπεραμυνόμενος τῆς μουσικῆς, ὑπὲρ ἧς καὶ μετὰ ταῦτα οὐκ ἐπαύσατο ἐργαζόμενος. Εἰργάσθη ζηλωτῶς ἐν τῷ Ἀθήνῃσιν Ἐκκλησιαστικῷ

1322) Ἔτος Β'. ἀριθ. 2 φύλλ. τῆς 20 ἀπριλίου 1874.

1323) Ἔτος Α'. ἀριθ. 49 φύλλ. τῆς 23 ἀπριλίου 1874.

Μουσικῷ Συλλόγῳ, οὐ διετέλεσε καὶ πρόεδρος, τιμήσας τὴν προεδρείαν αὐτοῦ διὰ τῆς ὑπὸ ἡμερ. 23 Φεβρουαρίου 1887 αἰτήσεως μεθ' Ὑπομνήματος ἀπὸ 3 μαρτίου χρονολογουμένου τοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου, ἐκζητήσαντος τὴν ἐνέργειαν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἑλλάδος παρὰ τῇ ἐλληνικῇ Κυβερνήσει ὅπως ἰδρυθῇ ἐκκλησιαστικὴ Μουσικὴ Σχολὴ καὶ χορηγηθῶσι τὰ ὑλικά μέσα πρὸς συντήρησιν αὐτῆς. Ἡ αἵτησις ἀναγνωσθεῖσα ἐν τῇ συνοδικῇ συνεδριάσει τῆς 6 μαρτίου 1887 διεβιβάσθη μετὰ τοῦ Ὑπομνήματος τῇ 11 μαρτίου εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν ὅπως λάβῃ τὴν δέουσαν περὶ τούτου πρόνοιαν, ἀλλ' οὐδὲν δυστυχῶς ἐγένετο¹³²⁴. Ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Σακελλαριάδου τῷ 1881 μουσικὸν πόνημα ὑπὸ τὸν τίτλον *ὁ Τέρπανδρος*, οὗ ὁ Πρόλογος καὶ ἡ Εἰσαγωγὴ συνυφανθέντα ἐν γλώσσῃ ἀρχαϊκωτέρᾳ, ἢ καλῶς οἶδε χρῆσθαι, πολὺν τὸν ἔπαινον τῷ συγγραφεὶ προσεπορίσαντο ὥς καὶ ἐκ τῶν ἐν διαφόροις ἐφημερίσιν, ἰδίᾳ δὲ ἐν τῇ *Στοᾷ*¹³²⁵ καταχωρηθεισῶν βιβλιοκρισιῶν κρίνεται.

Δημήτριος Παπαρίζος, Θεσσαλομάχνης, δικηγόρος καὶ ἐκ τῶν ἀρίστων ἱεροψαλτῶν τῆς πόλεως Ἀθηνῶν, διακρινόμενος ἐπὶ ἡδυνῶν καὶ λίαν ἐπιτυχεὶ ἐκτελέσει τῶν ψαλμωδουμένων. Ὁ ἐν λόγῳ μουσικὸς ἀριστα συνεκροτήθη παρὰ τῷ μουσικοδιδασκάλῳ αὐτοῦ Κωνσταντίνῳ Σακελλαρίδῃ, διετέλεσε δὲ καὶ μέλος τῆς μουσικῆς ἐπιτροπῆς τῶν Ἑλλανοδικῶν τῆς Δ' Ὀλυμπιακῆς Ἐκθέσεως.

Κύστράτιος Βαφειάδης, ἱατρός, Μιτυληναῖος τὴν πατρίδα, ἐκ τῶν ἐν Ἀθήναις σημαινόντων μουσικῶν, διατελέσας καὶ μέλος τῆς ἐπιτροπῆς τῆς κρίσεως τὰ μουσικὰ ἔργα τὰ ὑποβληθέντα εἰς τὴν Δ' Ὀλυμπιακὴν Ἐκθεσιν. Ἐμαθῆτευσε παρὰ Νικολᾶ τῷ πρωτοψάλτῃ Σμύρνης.

Κλεομένης Ἀθῆνης, Μεσολογγιεὺς, πρωτοψάλτης Πατρῶν, μαθητῆς δὲ Ἀνθίμου Πρωτοψάλτου Μεσολογγίου. Τὴν συλλογὴν τῶν μαθημάτων τοῦ μουσικοῦ Ἀνθίμου ἐνέκρινε πρὸς ἔκδοσιν πρὸ ἐτῶν ἢ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἑλλάδος, τῇ αἰτήσει τοῦ εὐγνώμονος μαθητοῦ αὐτοῦ Κλεομένου. Ἡ συλλογὴ διαιρεῖται εἰς τέσσαρας τόμους,

1324) Δυπηρὸν τῇ ἀληθείᾳ τὸ ἀναγράφειν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ὅτι οἱ ἐν Ἑλλάδι ἀντιπρόσωποι τοῦ ὀρθοδόξου ἡμῶν γένους ἐλαττούμενοι τῶν τοῦ 1837 ἔτους ὑπουργῶν, ἐν οἷς ὑπῆρχον καὶ δύο ἀλλόθρησκοι ὁ κόμης Ἀρμασπεργ καὶ ὁ Σμάλτς, κατὰ τὸν θρησκευτικὸν ζήλον καὶ τὸ ἐθνικὸν ἐνδιαφέρον, δὲν εἰσήκουσαν τῆς αἰτήσεως τοῦ Συλλόγου πρὸς διάσωσιν ἀπὸ τῆς καθημερινῆς διαφθορᾶς καὶ τοῦ κινδύνου τῆς παντελοῦς ἐκλείψεως τοῦ τιμαλφεστάτου τούτου κειμηλίου τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας, τῆς ἐκκλησιαστικῆς δηλοῦν μουσικῆς.

1325) Ἔτος Θ'. ἀριθ. 2925 φύλλ. τῆς 6 φεβρουαρίου 1882.

ὧν οἱ δύο περιέχουσι τὰς ἀκολουθίας τῶν δώδεκα μηνῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ, ὁ Γ' τὸ Τριῶδιον καὶ ὁ Δ' τὸ Πεντηκοστάριον.

Νικόλαος Ἀναστασίου, καθηγητὴς τῶν ἐμπορικῶν ἐν Ἀθήναις καὶ διευθυντὴς τοῦ γραφείου τοῦ ἐθνικοῦ στόλου, τῆς δὲ μουσικῆς ἡμῶν ἐνθερμότατος ζηλωτής. Ἐγένετο ἐκ τῶν μαθητῶν Γεωργίου τοῦ Λεσβίου, ἀπριζ ἀντεχόμενος καὶ τοῦ μουσικοῦ γραφικοῦ συστήματος τοῦ μουσικοδιδασκάλου αὐτοῦ. Ἐδημοσίευσεν τῷ 1881 ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει ἀξιοσπουδάστους περὶ μουσικῆς μελέτας ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον καὶ ἡ ἐλληνικὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ»¹³²⁶, ἃς ἀφιερῷ «τῇ ἱερᾷ σχιᾷ τοῦ ἀνιδίμου ναυάρχου Κωνσταντίνου Νικοδήμου ἀγωνοθέτου Μουσικῆς Ἀνθολογίας»¹³²⁷. Ὁ Ν. Ἀναστασίου, ὅστις τυγχάνει συνεργάτης πολῦτιμος πάντων σχεδὸν τῶν ἐν τῇ ἐλληνικῇ πρωτευούσῃ δρώντων σωματείων, εἰργάσθη ἐξαιρέτως εἰς τὸν ἀπὸ τοῦ 1873—1889 ἐπωφελέστατον ἐργασθέντα Ἐκκλησιαστικὸν Μουσικὸν Σύλλογον¹³²⁸,—περὶ οὗ διὰ μακρῶν διελα-

1326) Τοῦ φυλλαδίου τούτου ἐξαντληθέντος, ἐγένετο ἀνατύπωσις τῷ 1884.

1327) Ἡ σχετικὴ πρὸς τὸν Σύλλογον ὑπὸ ἡμερ. 1 αὐγούστου 1874 ἐπιστολὴ τοῦ Κ. Νικοδήμου ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν Περὶ στεράν, ἐφημερίδα ἐν Ἀθήναις. (Ἔτος Δ'. ἀριθ. 170).

1328) Τῷ 1875 ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἑλλάδος πολυειδῶς ἴσως πιεσθεῖσα, ἡναγκάσθη παλινωδοῦσα πρὸς τὰς προτέρας αὐτῆς ἀποφάσεις, ἃ ἐπιτρέψῃ ὅπως διὰ τῆς τετραφώνου μουσικῆς ψάλλωνται ἐν τῷ μητροπολιτικῷ ναῷ τῆς πρωτευούσης αἱ ἐθνικαὶ καὶ βασιλικαὶ ἑορταί, μέχρις οὗ εἰς τὴν ἡμετέραν μουσικὴν ἐπέλθῃ ἡ ἀναγκαία βελτίωσις. Κατὰ τῆς καινοτομίας ταύτης διημαρτυρήθη ἐντόνως ὁ ἐν Ἀθήναις Ἐκκλησιαστικὸς Μουσικὸς Σύλλογος πρὸς τὴν Σύνοδον διὰ τοῦ ὑπὸ ἡμερ. 5 ἰανουαρίου 1875 ἐγγράφου αὐτοῦ προεδρεύοντος τοῦ Συλλόγου τοῦ Σπυρίδωνος Κροκιδᾶ, ὡς καὶ διὰ τοῦ ἐξῆς ὑπὸ ἡμερ. 24 μαρτίου 1875 Ψηφίσματος.

ΨΗΦΙΣΜΑ

Τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου.

Ἐν Ἀθήναις σήμερον τῇ 24 μαρτίου 1875 ὁ Ἐκκλησιαστικὸς Μουσικὸς Σύλλογος συνελθὼν ἐν τῷ αὐτοῦ καταστήματι ἐν ἐκτάκτῳ συνεδριάσει περὶ ὧραν 3 μ. μ. προεδρεύοντος τοῦ προέδρου κ. Σ. Δ. Κροκιδᾶ καὶ τῶν γενικοῦ καὶ εἰδικοῦ γραμματέων κ. Ἀ. Χ. Παππαδήμου καὶ Γ. Οἰκονομοπούλου, ἵνα ἀκούσῃ τὴν γνώμην τοῦ προέδρου τῆς Ἱερᾶς Συνόδου παρὰ τοῦ Προεδρείου του, εἰς ὃ ῥθες ἐν τακτικῇ συνεδριάσει ἀνέθετο τὴν ἐντολήν, ἵνα μεταβάν αὐτοπροσώπως ποιήσῃ τὰς δεούσας παραστάσεις, περὶ τῆς δοθείσης ἀδείας τοῦ νὰ ψαλῇ ἐν τῷ ναῷ τῆς Μητροπόλεως ἡ τετράφωνος μουσικὴ ἀντὶ τῆς πατρῴας ἐκκλησιαστικῆς, καὶ μαθὼν παρ' αὐτοῦ ὅτι πράγματι ἐδόθη ἡ τοιαύτη ἀδεια παρὰ τῆς Συνόδου ἐναντίον μάλιστα ῥητῶν διατάξεων τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας καὶ ἐναντίον ἀποφάσεων ἄλλων προγενεστέρων αὐτῆς συνόδων καὶ αὐτῆς ἡδὲ τῆς ἰδίας,

βομεν ἐν προγενεστέρῳ Κεφαλαίῳ τῆς παρούσης συγγραφῆς—οὐπερ

ἥτις κατὰ τὴν 1ην ἰανουαρίου ἐνεστῶτος ἔτους εἶχεν ἐκδώσει ἐγκύκλιον, δι' ἧς ῥητῶς ἀπεφαίνετο ὅτι οὐδαμοῦ καὶ οὐδέποτε καὶ ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπιτρέπεται νὰ ψαλῇ ἐν τοῖς ἱεραῖς ναοῖς τοῦ Ὑψίστου ἡ τετράφωνος μουσική, ἀποφαίνεται·

α'.) Ἐκφράζει τὴν λύπην αὐτοῦ ὅτι ἡ Ἱερὰ Σύνοδος ἔλαβεν ἀπόφασιν θεμελιωδῶς ἀντιδαινούσαν εἰς τὰς ἐθνικὰς καὶ ἐκκλησιαστικὰς παραδόσεις καὶ τῆς ἐκκλησ. Μουσικῆς, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν πανήγυριν τῆς 25 Μαρτίου, τὴν καθιερωθεῖσαν ὅπως ἀναμιμνήσκονται εἰς τὸ ἔθνος τὰ ἔργα τῶν πατέρων αὐτοῦ

β'.) Ἐπιφυλάσσεται, ἐάν πραγματοποιηθῇ αὖριον ἡ ἀπόφασις αὕτη τῆς Συνόδου, νὰ συνέλθῃ εἰς ἄλλην συνεδρίασιν ν' ἀποδοκιμάσῃ τὴν τοιαύτην πρᾶξιν τῆς Συνόδου, καὶ νὰ προβῇ εἰς δικαιότερα καὶ διὰ τοῦτο αὐστηρότερα μέτρα.

γ'.) Ἀντίγραφον τοῦ παρόντος αὐθωρεῖ νὰ κοινοποιηθῇ πρὸς τὸν Μητροπολίτην καὶ τὴν Ἱερὰν Σύνοδον, καὶ νὰ δημοσιευθῇ διὰ τοῦ τύπου καὶ ἐν παραρτήμασιν.

Ὁ πρόεδρος

(Τ. Σ.)

Σ. Δ. ΚΡΟΚΙΔΑΣ

Οἱ γραμματεῖς

Α. Χ. ΠΑΠΠΑΔΗΜΟΣ

Γ. Α. ΟΙΚΟΝΟΜΟΠΟΥΛΟΣ

Ὁ Μουσικὸς Σύλλογος ἔπεμψε πρὸς τὴν Ἱ. Σύνοδον ἔγγραφον ταύτῳσημον πρὸς τὸ ἀνωτέρω ὑπὸ ἡμερ. 3 μαρτίου 1888 καὶ Ὑπόμνημα ὑπὸ ἡμερ. 20. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα ὑπὸ σπουδαίαν ἔποψιν λαβοῦσα ἡ Σύνοδος ἀπέλυσε τὰ ἐξῆς γράμματα.

Πρωτ. 2242

Ἀριθ. Διεκπ. 286.

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

Πρὸς τὸν Σεβ. Μητροπολίτην Ἀθηνῶν

Διαβιβάζουσα ἡ Σύνοδος ἐγκλείστως ὧδε ἀντίγραφα τῶν ἐξῆς ἐγγράφων, ἥτοι πρῶτον τοῦ ἀπὸ 3 τοῦ λήγοντος μηνὸς καὶ ὑπ' ἀριθ. 20 Ὑπομνήματος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐκκλ. Μουσικοῦ Συλλόγου, καὶ δεύτερον τοῦ πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Συνοδικοῦ ἐγγράφου, ταύτοχρόνου καὶ ταύταριθμου τῷ παρόντι, περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἐντέλλεται ὑμῖν ἵνα λαβόντες ὑπ' ὄψει τὴν σπουδαίότητα τοῦ προκειμένου ζητήματος. ἐνεργήσητε ὅ,τι ἐκ τῶν καθηκόντων ὑμῶν πρὸς κατάπαυσιν τοῦ ἐγεργέντος, ὡς μὴ ὠφελε, ἐκκλησιαστικοῦ σκανδάλου, εἰδοποιούντες ἐν καιρῷ περὶ τοῦ ἀποτελέσματος τῶν ἐνεργειῶν ὑμῶν καὶ τὴν Σύνοδον.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 29 μαρτίου 1888.

† Ὁ Ἀθηνῶν Προκοπίος, πρόεδρος

† Ὁ Χαλκίδος Χριστοφόρος

† Ὁ Θήρας Νικόλημος

† Ὁ Ὑδρας καὶ Σπετσῶν Ἀρσένιος

Ὁ παρὰ τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ Β. Ἐπίτροπος

ΠΕΤΡ. ΑΔ. ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗΣ

ψηφισθείς ἐπαξίως καὶ πρόεδρος¹³²⁹ διὰ μεγάλης πλειοψηφίας ἐν τακτικῇ γενικῇ συνεδριάσει ἀπάντων τῶν μελῶν, παρητήσατο ἀμέσως τὴν ἀρχὴν δι' ἐγγράφου σοβαροῦ δημοσιευθέντος ἐν τῇ *Νεῇ Ἐφημερίδι*¹³³⁰, ἐνθα ὡς ἐν κατόπτρῳ εἰκονίζεται τὸ μετρίοφρον τοῦ ἀνδρός, ἡ συναίσθησις τῆς μεγάλης εὐθύνης ἣν ὑπέχει ὁ ἀναλαμβάνων νὰ διευθύνῃ τοιοῦτον σωματεῖον καὶ αἱ πρὸς τοῦτο ἀπαιτούμεναι γνώσεις. Τῇ 16 Σεπτεμβρίου 1889, τῇ προσκλήσει τοῦ νῦν εὐκλεῶς τὰ πῆς ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος διτθύνοντος μητροπολίτου Ἀθηνῶν Γερμανοῦ, συνήλθον οἱ ἐν Ἀθήναις ἔγκριτοι μουσικοὶ καὶ μουσικολό-

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

ΠΡΟΣ ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΤΛ.

Περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς

Λαβοῦσα ἡ Σύνοδος ἀφορμὴν ἐκ τοῦ πρὸς αὐτὴν ἐγγράφου τοῦ σεβασμιωτάτου μητροπολίτου Ἀθηνῶν ἀπὸ 1 Φεβρουαρίου 1886 καὶ ὑπ' ἀριθ. 2009, παρεκάλεσε τότε τὸ ὑπουργεῖον διὰ τοῦ ἀπὸ 10 Μαρτίου καὶ ὑπ' ἀριθ. 2687 ἐγγράφου αὐτῆς, ἵνα διατάξῃ τὰς διοικητικὰς καὶ δημοτικὰς τοῦ Κράτους ἀρχὰς ὅπως συμμορφωθῶσι πρὸς τὰ συνοδικῶς ἀποφασισθέντα διὰ τῆς ταύτοχρόνου καὶ ταύταριθμου τῷ μνημονευθέντι ἐγγράφῳ ἐγκυκλίου αὐτῆς ἐπιστολῆς.

Νῦν δὲ λαβοῦσα καὶ τὸ ἐγκλείστως ὧδε διαβιβαζόμενον ὑπόμνημα τοῦ ἐνταῦθα Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου, ἀπὸ 3 τοῦ λήγοντος μηνὸς καὶ ὑπ' ἀριθ. 20, παρακαλεῖ καὶ αὖθις τὸ ὑπουργεῖον ὅπως εὐαρεστούμενον ἐνεργήσῃ τὰ προσήκοντα, διότι ἡ Σύνοδος δὲν δύναται νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν εἰσαγωγὴν ἐν τοῖς ἱεροῖς ναοῖς συστήματος μουσικῆς, μὴ ἀναγνωριζομένης ὑπὸ τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, μεθ' ἧς ἀναποσπástως διατελεῖ ἡνωμένη ἡ Ἐκκλησία τοῦ θεοσώστου καὶ θεοστηρίκτου ἔθνους τῆς Ἑλλάδος· καί, διότι τοιαύτη μεταβολὴ ἐνδεχόμενον νὰ χαλαρώσῃ τὴν μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν ὑφισταμένην ἀρμονίαν καὶ πνευματικὴν ἐνότητα.

Καὶ ταῦτα σχετικῶς πρὸς τὸ ἀπὸ 11 μαρτίου π. ἔ. καὶ ὑπ' ἀριθ. 315 Συνοδικὸν ἐγγραφοῦν.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 23 μαρτίου 1888.

† Ὁ Ἀθηνῶν ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ, πρόεδρος

† Ὁ Χαλκίδος ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ

† Ὁ Θήρας ΝΙΚΟΛΗΜΟΣ

† Ὁ Ὑδρας καὶ Σπετσῶν ΑΡΣΕΝΙΟΣ

Ὁ παρὰ τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ Βασιλικὸς ἐπίτροπος

ΠΕΤΡ. ΑΔ. ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗΣ

1329) Οἱ κατὰ καιροὺς προεδρεύσαντες τοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου εἰσὶν ὁ διχηγὸρος Σπυρίδων Κροκιδᾶς, Παναγιώτης Κουπιτώρης, Ἀθανάσιος Σακελλαρίδης καὶ Κωνσταντῖνος Σακελλαρίδης.

1330) *Ετος Η', ἀριθ. 155. φύλλ. τῆς 4 ἰουνίου 1889.

γοι, ἐν οἷς καὶ ὁ Ν. Ἀναστασίου, ὅπως γένηται σχέσις περὶ τοῦ μουσικοῦ ζητήματος, ὅτε καὶ ὠρίσθη ἐπιτροπὴ ἐκ τῶν κυρίων Α. Ρ. Ραγκαβῆ, Κ. Σακελλαρίδου, Θ. Γερογιάννη, Ἀθ. Σακελλαριάδου, Ν. Αναστασίου, Ε. Βαφειάδου, Α. Τσικνοπούλου καὶ Ν. Παππαϊωάννου, ἥτις συσκεφθεῖσα περὶ τῆς βελτιώσεως τῆς καταστάσεως τῆς μουσικῆς ἐν Ἑλλάδι ἀπεφάνητο πρὸς τοῦτο καὶ ἀνέθετο τῷ μητροπολίτῃ τὰ ἑξῆς, μὴπω εἰσέτι ἐνεργηθέντα. α) Ν' ἀποβληθῇ ἐκ τῆς μητροπόλεως, καὶ ἐκ τῶν ναῶν τῆς ἁγίας Εἰρήνης, τῆς Χρυσοσπηλαιωτίσεως καὶ τοῦ ἁγίου Γεωργίου τὸ ἐν χρήσει τετράφωνον σύστημα· β) νὰ ἐξακολουθήσῃ ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ μητροπολίτου τὰς διακοπείσας ἀπὸ διετίας περίπου ἐργασίας αὐτοῦ ὁ Μουσικὸς Σύλλογος καὶ γ) νὰ ἰδρυθῇ Μουσικὴ Σχολή.

Παπαθεόδωρος Μαντζουρανῆς ἱερεὺς καὶ ἱεροψάλτης, ἐν Θεσσαλονικῇ ἐκ τῶν καλλιφώνων καὶ φιλοπόνων, διδάξας ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ παναγιωτάτου Ἰωακείμ τοῦ Γ' τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν εὐδοκιμώτατα καὶ μετὰ ζήλου εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει Κεντρικὴν Ἱερατικὴν Σχολήν, συμπάλας ἅμα μετὰ τῶν μαθητῶν καὶ ἐν τῷ ἐν Εὐλοπόρτῃ ναῷ τοῦ ἁγίου Δημητρίου.

Παναγιώτης Γριτσάνης¹³³¹, μουσικοδιδάσκαλος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐγεννήθη ἐν Ζακύνθῳ τῷ 1835, ἐξεπαιδεύθη ἐγκυκλοπαιδικῶς ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, ἅμα δὲ ἐπέδόθη εἰς τὴν σπουδὴν τῆς τε καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς, χρηματίσας καὶ ἱεροψάλτης ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Διονυσίου ἐπὶ δεκαετίαν (1855—1865). Τῷ 1863 συστάντος ἐν Κωνσταντινουπόλει τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου, ἐπὶ τοῦ τότε Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου (νῦν δὲ Ἀλεξανδρείας) Σωφρονίου, εἰς τὸν Γριτσάνην ἀνετέθη τὸ ἐκθεῖναι περὶ τῆς ἐν τοῖς Ἰονίοις νήσοις ψαλλομένης Κρητικῆς ἢ Ἐπτανησιακῆς Μουσικῆς, ἥτις ἦτο ἐν τῶν ὑπὸ τοῦ Συλλόγου ἐξεταστέων ζητημάτων κατὰ τὸν Κανονισμόν αὐτοῦ. Ἀναλαβὼν ὁ Γριτσάνης τὴν σύνταξιν τῆς τοιαύτης μουσικῆς πραγματείας, ἐκδοὺς δὲ μάλιστα καὶ Ἀγγελίαν πρὸς ἑκδόσιν αὐτῆς (τῷ 1864), ἀνέβαλε τὴν ἐκτύπωσιν αὐτῆς ἄτε προσκληθεὶς τῷ 1865 ὑπὸ τῆς ἐν Νεαπόλει ἑλληνικῆς Κοινότητος ὡς μουσικὸς τῆς αὐτόθι ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. Ἐν Νεαπόλει ὁ Γριτσάνης ἀνέπτυξε τὰς μουσικὰς του γνώσεις σπουδάζας τακτικῶς ἐπὶ ὀκταετίαν θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς τὴν εὐρωπαϊκὴν μουσικὴν (1865—1873), εἰς ἣν ἔδωκεν ἐξετάσεις τυχόν καὶ

1331) Περὶ τοῦ Π. Γριτσάνη βλέπε καὶ τὸν ἕκτον Τόμον τῶν Ἱστορικῶν Ἀπομνημονευμάτων τῆς Ἐπτανήσου ὑπὸ Π. Χιώτου 1888, σελ. 377, 378.

διπλώματος μετὰ τοῦ βαθμοῦ ἄριστα¹³³². Ἐν τῷ ὀκταετεί διαστήματι τῆς ἐν Νεαπόλει διατριβῆς αὐτοῦ ἐδημοσίευσεν πραγματείαν περὶ τῆς ἐν Ἑπτανήσῳ καὶ ἰδίᾳ ἐν Ζακύνθῳ ψαλλομένης Κρητικῆς μουσικῆς ἐν τῷ ἐν Παρίσις ὑπὸ τοῦ Μαρίνου Βρετοῦ ἐκδιδομένῳ *Ἑθνικῷ Ἡμερολογίῳ* (1868) ὡς καὶ διατριβὴν περὶ τοῦ ζητήματος τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς¹³³³, ἐν τῇ τότε ἐκδιδομένῃ ἐν Νεαπόλει ὑπὸ τοῦ πρυτάνεως τῶν παρ' ἡμῖν δημοσιογράφων Ὀδυσσεὺς Ἰαλέμου ἐλληνικῇ ἐφημερίδι οἱ *Λαοί*. Τῷ 1873 προσεκλήθη ὁ Γριτσάνης ὑπὸ τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐλληνικῆς κοινότητος ὅπως γείνη ἰδρυτὴς τοῦ τετραφώνου μουσικοῦ συστήματος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ὅτε καὶ πολλαὶ διατριβαὶ ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τῶν διαφωνουσῶν ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ μερίδων. Ἐπὶ ἐξαετίαν διετηρήθη ἡ τετραφώνος μουσικὴ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τῷ δὲ 1879 ἔπαυσε τὸ σύστημα τοῦτο, ἔνεκα οἰκονομικῶν λόγων. Τὸ ὑπὸ τοῦ Γριτσάνη ἐφαρμοζόμενον μουσικὸν τῆς τετραφωνίας σύστημα εἶναι τι μικτόν, διότι παραδέχεται μετ' ἀκριβείας ἐκ τοῦ συστήματος τοῦ Χαβιαρᾶ ὅσα θεωρεῖ ἀρμόδια, ἀποβάλλει δὲ ὅσα φαίνονται αὐτῷ ἑλλιπῆ κατὰ τι, συμπληρῶν αὐτὰ δι' ἰδίῳν διορθώσεων καὶ συνθέσεων. Ἐν ταῖς συνθέσεσι τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων προσπαθεῖ ὅσον τὸ δυνατόν νὰ τηρῇ τοὺς ὀκτῶ ἤχους τῆς Ἐκκλησίας. Ἐγράψε διαφόρους ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς διατριβάς, δημοσιευθεῖσας εἰς διάφορα ἐλληνικὰ φύλλα. Πέρυσιν ἐξέδωκεν ἐν Ἀθήναις μουσικὸν τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς θεωρητικὸν ὑπὸ τὸν τίτλον «Στοιχεῖα τῆς φωνητικῆς μουσικῆς πρὸς χρῆσιν τῆς ἐν τοῖς σχολείοις σπουδαζούσης νεολαίας»¹³³⁴. Ὁ Γριτσάνης διατελεῖ νῦν διδάσκαλος τῆς μουσικῆς εἰς τὰ σχολεῖα τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐλληνικῆς κοινότητος. Ἐὰν κρίνωμεν τὰ πρόσωπα ἀναλόγως τῆς συμβολῆς ἣν παρέσχον ὑπὲρ τῆς μουσικῆς ἡμῶν, ἀναμφίβολον ὅτι ὁ βιογραφούμενος ἐπιφανὴς ἄλλως μουσικὸς δαφιλέστερον εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς τετραφώνου μουσικῆς ἢ ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας.

1332) Τὸ γεγονός ταῦτο εὐφήμως ἐδημοσίευσαν κατὰ ἰανουάριον τοῦ 1873 αἱ ἐλληνικαὶ ἐφημερίδες *Κλειώ*, *Νεολόγος* καὶ ἄλλαι.

1333) Τὴν διατριβὴν περὶ Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς ἐπιθεωρήσας καὶ πλουτίσας ὁ Γριτσάνης ἐξέδοτο κατόπιν καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει ἀφιερῶσας αὐτὴν εἰς τὴν ἱερὰν Σύνοδον τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας προεδρευομένην ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν Θεοφίλου.

1334) Ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ τοῦ πονήματος τούτου ἐπαγγέλλεται τὴν ἔκδοσιν παραθετικῆς μεθόδου τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς μετὰ μελικῶν παραδειγμάτων γεγραμμένων δι' ἀμφοτέρων τῶν σημειογραφιῶν, ἐκκλησιαστικῆς τε καὶ εὐρωπαϊκῆς.

Ἰωάννης Σακελλαρίδης, ἐξ Ὀλύμπου, Πρωτοψάλτης τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως Ἀθηνῶν καὶ μουσικοδιδάσκαλος ἐν τε τῷ Διδασκαλείῳ τῆς πόλεως καὶ τοῖς ἀνωτέροις παρθεναγωγείοις Ἀρσαλείῳ. Ἀμαλιεῖῳ καὶ Χίλλ. Διδασκάλους ἔσχεν ἐν μὲν τῇ ἡμετέρᾳ μουσικῇ τὸν Παπαθεόδωρον Μαντζουραντῆν, ἐν δὲ τῇ τετραφώνῳ τὸν διαπρεπέστατον μουσικοδιδάσκαλον Ἰούλιον Ἑννιγγ¹³³⁵. Θεωρεῖται διδάσκαλος τῆς ἡμετέρας μουσικῆς καὶ εἰδους τινὸς τετραφώνου ἁρμονικῆς μουσικῆς, πρὸς τῇ ὁποίᾳ ἐν τῇ μητροπόλει ψάλλει ὁ πολυμελής μουσικὸς αὐτοῦ χορὸς. Κατὰ τοῦ ἀρτιφανοῦς ἐν Ἑλλάδι ἰδιορρύθμου τούτου συστήματος οὐκ εὐάριθμοι σοβαροὶ ἄνδρες ἔγραψαν, ἐν οἷς ὁ θερμὸς ζηλωτὴς τῶν πατρῶν ἀείμνηστος μητροπολίτης Ἀθηνῶν καὶ πρόεδρος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἑλλάδος Προκόπιος¹³³⁶, καὶ ὁ πρὸ

1335) Ὁ μουσικοδιδάσκαλος οὗτος διατρίβει ἐν Ἀθήναις καὶ ἐγκρατέστατος τυγχάνει τῆς Εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς· ἐγεννήθη τῷ 1810 ἐν Bahn τῆς Πομερανίας τῆς Πρωσσίας, ἐξεπαιδεύθη ἐν Βερολίνῳ, ἐν Ἑλλάδι δὲ ἀφικόμενος ὑπηρετήσεν ἐν τῷ πυροβολικῷ τοῦ στρατοῦ (1833—1838), εἰτα ὑπῆρξε παιδαγωγὸς (1843—1855) καὶ ὑπάλληλος τοῦ αὐλαρχείου (1855—1867), Κατόπιν ἐπὶ 16 ἔτη ἐδίδαξε τὴν ψῳδικὴν καὶ γυμναστικὴν παραδίδων ἐν τοῖς ἐν Ἀθήναις σχολείοις καὶ παρθεναγωγείοις. Ἀνεκηρύχθη τακτικὸν μέλος τοῦ ἐν Ἀθήναις μουσικοῦ καὶ δραματικοῦ Συλλόγου, ἐπίτιμον δὲ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸ 1880 ἰδρυθέντος Ἑλληνικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου καὶ τοῦ ἤδη λειτουργούντος Μουσικοῦ Συλλόγου Ὁ ρ φ έ ς. Ἐδημοσίευσε πραγματείας περὶ μουσικῆς, ἐξέδωκε δὲ καὶ διάφορα ἁματαολόγια καὶ μουσικὰ ἐγχειρίδια, ἐν οἷς διακρίνεται βιβλίον ἐπιγραφόμενον «Ἐγχειρίδιον Φωνητικῆς Μουσικῆς» ἥτοι Διδασκαλία ψῳδικῆς κατὰ τὴν μέθοδον τοῦ γερμανοῦ διδασκάλου Γ. Κυμπλέρου ὑπὸ Ἰουλίου Ἑννιγγ, διδασκάλου τῆς ψῳδικῆς καὶ ἐπιμελητοῦ τοῦ Ὠδείου».

1336) Ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν Προκόπιος τῇ 1 φεβρουαρίου 1886 ἔγραψε καὶ ὑπέβαλεν εἰς τὴν ἱερὰν Σύνοδον τὴν ἐξῆς σοβαρὰν διαμαρτύρησιν, ἐξόχως τιμῶσαν τὸν ἀείμνηστον ἱεράρχην, ἀναγνωσθεῖσαν δὲ τῇ 5 μαρτίου ἐν συνοδικῇ συνεδριάσει καὶ τὸ πρῶτον νῦν δημοσιευομένην.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Πρὸς τὴν Ἱ. Σύνοδον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Πρᾶξις ἀντικανονικὴ καὶ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν τάξιν καὶ παράδοσιν ἀπάδουσα ἐγένετο κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐν τῷ ἐνταῦθα ἐνοριακῷ ἱερῷ ναῷ τῆς ἁγίας Εἰρήνης ὑπὸ τινος ψάλτου Ἰωάννου Σακελλαρίδου καλουμένου, εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν, ἀντὶ τῆς ὁμοφωνίας τετραφωνίαν εἰσαγαγόντος καὶ συναινέσαντος νὰ μετάρχωσιν αὐτῆς κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν χοράσια μικρά, ὅπισθεν τοῦ δεξιοῦ χοροῦ ἱστάμενα.

Ταῦτα δὲ μαθὼν, ἐπανειλημμένως τοὺς ἁρμοδίους ἐπιτρόπους παρήνεσα ὅπως διατάξωσι τὸν ψάλτην ἢ νὰ ἀπόσχη τῆς καινοτομίας ἢ νὰ παύσωσιν αὐτὸν ἀπει-

μηνῶν ἀποβιώσας δημοσιογράφος καὶ μουσικολόγος Κωνσταντῖνος

θήσαντα. Καὶ ἔπαυσαν μὲν αὐτόν· ἀλλὰ τὸ κακὸν δὲν κατεστάλη, διότι ὁ διάδοχος αὐτοῦ Νικόλαος Ἐμμανουὴλ Κανακάκης οὐ μόνον τὸ παράδειγμα τοῦ προκατόχου ἐμιμήθη, ἐξαιρουμένης τῆς εἰς τὰ ἐκκλησιαστικά ἄσματα μετοχῆς κορασιῶν, ἀλλὰ καὶ τοὺς δύο τῶν ψαλτῶν χορούς εἰς ἓν συνάψας ἀνήγαγεν εἰς τὴν γυναικωνίτην, ἔνθα ψάλλει μετ' αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἐν αὐτῷ γυναικῶν περιστοιχοῦμενος· ὁ δὲ Ἰωάννης Σακελλαρίδης, ψάλτης ἀρτίως ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Γεωργίου προσληφθεὶς, ἐξακολουθεῖ ψάλλων τὴν ἰδιόρρυθμον αὐτοῦ μουσικὴν, καὶ τοῦτο πράττει, ὡς ἔμαθον, καὶ ἐν τῷ Ἀρσακείῳ Παρθεναγωγείῳ καὶ ἐν τῇ Ῥιζαρείῳ Ἐκκλησιαστικῇ Σχολῇ καὶ ἐν τῷ Διδασκαλείῳ, ἐνῷ εἶναι μουσικοδιδάσκαλος διωρισμένος. Ἐπὶ τούτοις δὲ προσετέθη καὶ ἕτερος νεωτερισμός, καθ' ὃν περικόπτονται μὲν ἄσματα τινὰ τῆς Ἐκκλησίας, ὕψιχόυσι δὲ ἐν τῷ τέλει ἐκάστης περιόδου τοῦ ἐπ' Ἐκκλησίας ἀναγινωσκομένου Ἀποστόλου οἱ τῶν μουσικῶν χορῶν παῖδες· οἱ δὲ καινοτομοῦντες ψάλλαι ἐπιλανθάνονται τῆς ρήσεως τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἐντελλομένου «Πάντα δὲ εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν γενέσθω», (Κορινθ. Α'. 14, 40), τοῦ 75 κανόνος τῆς ΣΤ' οἰκουμένης Συνόδου καὶ τοῦ ΙΕ' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ. «Τοὺς ἐπὶ τῷ ψάλλειν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις παραγινόμενους βουλόμεθα μῆτε βοαῖς ἀτάκτοις κεχρησθαι καὶ τὴν φύσιν πρὸς κραυγὴν ἐκδιάζεσθαι, μῆτε τι ἐπιλέγειν τῶν μὴ τῇ ἐκκλησίᾳ ἀρμοδιῶν τε καὶ οἰκείων, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς προσοχῆς καὶ κατανύξεως τὰς τοιαύτας ψαλμωδίας προσάγειν τῷ τῶν κρυπτῶν ἐφόρῳ Θεῷ· εὐλαβεῖς γάρ ἔσεσθαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, τὸν ἱερὸν ἐδίδασκε λόγον», «Περὶ τοῦ μὴ δεῖν πλέον τῶν κανονικῶν ψαλτῶν τῶν ἐπὶ τὸν ἁμβωνα ἀναβαίνοντων καὶ ἀπὸ διφθέρας ψαλλόντων ἑτέρους τινὰς ψάλλειν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ», καὶ ἀθετοῦσι τὴν ἀπὸ 27 ἰουλίου 1870 ἐγκύκλιον τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἀπαγορευούσης τὴν εἰς τοὺς ἡμετέρους ἱεροὺς ναοὺς τῆς τετραφώνου μουσικῆς εἰσαγωγὴν καὶ ἐπιεικῶς ἐπιτρεπούσης διὰ τοῦ πρὸς με ἀπὸ 24 μαρτίου 1875 ἐγγράφου τὴν χρῆσιν αὐτῆς μόνον ἐν ταῖς ἱεραῖς τελεταῖς τῶν βασιλικῶν εορτῶν καὶ τῆς ἐθνικῆς.

Ἡ δὲ εἰσαγωγὴ τῆς ἐκφύλου καὶ ὀθνεῖας τετραφωνίας εἰς τὴν ἡμετέραν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν τῇ συναινέσει ἐγένετο τῶν ἐπιτρόπων τῶν δύο εἰρημέων ναῶν ὅπως διὰ τῆς καινοτομίας αὐξάνηται τῶν ἐκκλησιαζομένων ὁ ἀριθμὸς καὶ ἡ τῶν χρηματικῶν εἰσφορῶν εἰσπραξίς πρὸς εὐχερεστέραν συντήρησιν καὶ διακόσμησιν αὐτῶν. Ἀγαθὸς μὲν ὁ σκοπός, ἀλλὰ τὸ μέσον ἄθεσμον. Ταῦτα δὲ κατὰ καθῆκον τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ ἀνακοινῶν, καὶ ὑποβάλλων αὐτῇ περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ἀναφορὰν τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ Πειραιεῖ ψαλτῶν, παρακαλῶ θερμῶς νὰ μεριμνήσῃ συντόμως, ὅπως τὸ κακὸν ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτοῦ κατασταλῇ καὶ προληφθῇ ἡ διάδοσις αὐτοῦ, διότι τῶν δύο ἐκκλησιῶν τὸ παράδειγμα ἐπ' ἐσχάτων ἐζήλωσεν ἡ τῆς Χρυσοσπηλαιωτίσεως καὶ ἄλλαι ζηλώσουσιν.

εὐπειθέστατος

+ Ὁ Ἀθηνῶν Προκοπίος

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος ἐκ τοῦ ἀνωτέρω δημοσιευθέντος ἐγγράφου τὸ ἐνδόξιμον λαβοῦσα τὴν κάτωθι ἐγκύκλιον ἀπέλυσε πρὸς τοὺς ἀνὰ τὸ Κράτος σεβασμιωτάτους ἱεράρχας, πρὸς δὲ τὸ Ὑπουργεῖον διεβίβασε τὰ ἐξῆς δύο σπουδαῖα ἐγγράφα :

Σακελλαρίδης ὁ Θετταλομάγνης διὰ διατριβῶν δύο δημοσιευθεῖσων ἐν

Ἀριθ. Πρωτ. 2687
Διεκπ. 1610

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

Πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κτλ.

Λαβοῦσα ἡ Σύνοδος τὸ ἐνδόσιμον ἐξ ἐγγράφου τοῦ σεβασμιωτάτου μητροπολίτου Ἀθηνῶν ἀπὸ α' τοῦ λήξαντος μηνὸς καὶ ὑπ' ἀριθ. 2009 ἐξέδοτο ἐγκύκλιον αὐτῆς ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς κατὰ τὸ Κράτος σεβασμιωτάτους ἱεράρχας, ταυτόχρονον καὶ ταυτόριθμον τῷ παρόντι, περὶ τοῦ ὅτι καὶ οἱ ψάλται εἰσὶν κληρικοί, κατὰ τοὺς ἱεροὺς Κανόνας, καὶ ὅτι ὑπάρχοντα εἰς τὴν πνευματικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ οἰκείου Ἐπισκόπου.

Διαβιβάζουσα δ' ἐγκλειστως ὧδε τὸ μνημονευθὲν ἐγγράφον μετὰ τοῦ συνημμένου αὐτῷ ὑπομνήματος ἀπάντων τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Πειραιεὶ ψαλτῶν, ὡς καὶ δέκα ἔκτυπα τῆς ἐκδοθείσης ἐγκυκλίου, παρακαλεῖ τὸ Ὑπουργεῖον ὅπως εὐαρεστούμενον ἐκδώσῃ τὰς ἀνηκούσας διαταγὰς πρὸς ἀπάσας τὰς διοικητικὰς καὶ δημοτικὰς ἀρχάς, καὶ δι' αὐτῶν πρὸς ἅπαντα τὰ συμβούλια τῶν ἐγοριακῶν ναῶν.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 10 μαρτίου 1886.

† Ὁ Ἀθηνῶν ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ, πρόεδρος

† Ὁ Μαρτινέας ΘΕΟΚΛΗΤΟΣ

† Ὁ Τρίκκης ΜΕΛΕΤΙΟΣ

† Ὁ Θανμακοῦ ΜΙΣΑΝΑ

Ἀριθ. Πρωτ. 3052
Διεκπ. 1757

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

Πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κτλ.

ὑπομνησκουσα ἡ Σύνοδος τῷ Ὑπουργεῖῳ τὸ ἀπὸ 10 μαρτίου ἐ. ἔ. καὶ ὑπ' ἀριθ. 2687 ἐγγράφον αὐτῆς, δι' οὗ διεδίδασκε πρὸς αὐτὸ καὶ δέκα ἔκτυπα τῆς ἐγκυκλίου αὐτῆς, περὶ τοῦ ὅτι καὶ οἱ ψάλται εἰσὶ κληρικοί κατὰ τοὺς ἱεροὺς Κανόνας ὑπαγόμενοι ὑπὸ τὴν πνευματικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ οἰκείου ἐπισκόπου παρακαλεῖ αὐτὸ καὶ αὐθις ὅπως εὐαρεστούμενον δηλώσῃ αὐτῇ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἑαυτοῦ ἐνεργείας, δηλαδή, ἂν ἐξέδοτο τὰς ἀνηκούσας διαταγὰς πρὸς τὰς διοικητικὰς καὶ δημοτικὰς τοῦ Κράτους ἀρχάς, καὶ δι' αὐτῶν πρὸς τὰ συμβούλια ἀπάντων τῶν ἐνοριακῶν ναῶν.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 25 ἀπριλίου 1886.

† Ὁ Ἀθηνῶν ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ, πρόεδρος

† Ὁ Μαρτινέας ΘΕΟΚΛΗΤΟΣ

† Ὁ Τρίκκης ΜΕΛΕΤΙΟΣ

† Ὁ Θανμακοῦ ΜΙΣΑΝΑ

τῇ ἐφημερίδι ὁ *Αἰών*, ἐν αἷς ἀνασκευάζονται καὶ αἱ περὶ εἰσαγωγ-

Ἀριθ. Πρωτ. 2687.
Διεκ. 1609.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

Πρὸς τοὺς ἀπὸ τὸ Κράτος Σεβασμιωτάτους Ἱερόρχας

Πληροφορηθεῖσα ἡ Σύνοδος, ὅτι ἔνιοι τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ ἀλλαχοῦ ἱεροψαλ-
τῶν εἰσῆγον μικρὸν κατὰ μικρὸν ἐν τῷ ψάλλειν καινοτομίας τινάς, δι' ὧν τὸ
ὕψος καὶ τὸ κάλλος τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἀλλοιοῦται, ἀπη-
γόρευσε κατὰ καθήκον τὴν εἰσαγωγὴν αὐτῶν διὰ τε τῆς ἀπὸ 16 φεβρουαρίου
1839 καὶ ὑπ' ἀριθ. 7601 καὶ τῆς ἀπὸ 14 δεκεμβρίου 1884 καὶ ὑπ' ἀριθ. 444
αὐτῆς ἐγκυκλίων, ὡς ἀπηγόρευσε καὶ δι' ὁμοίας προγενεστεράς, ἀπὸ 27 Ἰουλίου
1870 καὶ ὑπ' ἀριθ. 1628, τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τοὺς ἱεροὺς ναοὺς τῆς τετραφώνου
Εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς. Ἀλλὰ καὶ περ τῆς Συνόδου ρητῶς καὶ ἐπανειλημμένως
ἐπὶ τοῦ σπουδαίου τούτου ἀντικειμένου ἀποφνηναμένης, οἱ τῶν καινοτομιῶν εἰ-
σηγηταὶ τολμηρότεροι, ὡς μὴ ὤφειλεν, ἐγένοντο· διότι, ὡς θετικῶς μανθάνει
ἡ Σύνοδος, οὗτοι τανῦν καὶ μέρη τινὰ τῶν ἀνέκαθεν ἐν τῇ ἀγίᾳ ἡμῶν Ἐκκλη-
σίᾳ παραδεδεγμένων ἱερῶν ἁσμάτων αὐτοβούλως ἀποκόπτουσι καὶ ἐν τῷ τέλει
ἐκάστης περιόδου τοῦ ἐπ' Ἐκκλησίας ἀναγινωσκομένου Ἀποστόλου ἐν χορῷ
μετὰ βοῆς ὑπηχοῦσι, σύγχυσιν οὕτω καὶ χασμφοδίαν προκαλοῦντες, καὶ τοὺς
ἀρχῆθεν ἐν τοῖς ἱεροῖς ναοῖς ὑφισταμένους δύο χοροὺς ἐνὶ συμπτύξαντες εἰς φω-
νὰς ἐκμελεῖς καὶ ἐν πολλοῖς ἀσυμμέτρους ἐκτρέπονται, τὸ ἀρχαιότατον τῆς ἐκ-
κλησιαστικῆς μουσικῆς καὶ σεμνότατον ὕψος παραμορφοῦντες καὶ φθείροντες.
Τὸ δὲ παράτολμον τοῦτο μουσικὸν σύστημα, τὸ ὑπ' αὐτῶν ἰδιορρυθμῶς μορφω-
θὲν ἐκ τῶν τοιούτων προσθηκῶν καὶ ἀφαιρέσεων, ὡς ἀνάπτειν ὑπολαμβάνου-
σιν οἱ τούτῳ χρώμενοι τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Καὶ ἀληθὲς
μέν, ὅτι τὴν κανονικὴν ἀνάπτειν καὶ ἀναγκαίαν καλλιέργειαν τῆς ἐν μὲν τῇ
θεωρίᾳ πλουσίας, ἐν δὲ τῇ πράξει ἡμελημένης Ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, δι' ἧς
τὸ χριστιανικὸν αἶσθημα θερμαίνεται καὶ τὸ εὐσεβὲς τῶν πιστῶν φρόνημα ἐπιρ-
ρύννεται καὶ μορφοῦται, οὐδεὶς ποτε ἐποσειῶδες πρᾶγμα ἐνόμισε, καὶ οὐδεὶς
ὑπάρχει ὃ μὴ ἐπαινῶν τὴν μετὰ θρησκευτικοῦ ζήλου ἐπιδιωκομένην ἀνάπτειν
τῶν εὐγενῶν αὐτῆς καὶ ποικίλων στοιχείων. Ἀλλ' ἡ ἐπιζητούμενη αὕτη βελ-
τίωσις τῆς ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ ῥωματικῆς μουσικῆς τότε μόνον σκόπιμος
καθίσταται, ὅταν αὕτη δι' ἑαυτῆς ἀναπτυσσομένη βαθμίδῃν προάγῃται, ὅταν δη-
λονότι διὰ τῆς εἰδικῆς διδασκαλίας οἱ ρυθμικοὶ αὐτῆς κανόνες ἐν τῷ ψάλλειν
ἀκριβῶς ἐφαρμύζωνται, ὅπερ κατ' ἀνάγκην ἀπαιτεῖ τὴν Ἱδρυσιν Σχολῆς Μουσι-
κῆς πρὸς ἐκπαίδευσιν ἱεροψαλτῶν, ὡς ἤδη ὑπέδειξε ἡ Σύνοδος διὰ τοῦ πρὸς
τὸ Ἰπουργεῖον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν ἐγγράφου αὐτῆς, ἀπὸ 13 Ἰουλίου 1870
καὶ ὑπ' ἀριθ. 1628. Ἡ δὲ σπουδὴ πρὸς τὴν πρόδον αὐτῆς διὰ τῆς ἀναμίξεως
αὐτῇ ἑτερογενῶν καὶ ἀναρμόστων στοιχείων, τὸ μὲν ἀπειρίαν πολλὴν ἐλέγ-
χει περὶ τὴν ἀποχρῶσαν ἐκτίμησιν τοῦ πλοῦτου αὐτῆς, τὸ δὲ ἄγνοιαν ὡς
πρὸς τὴν προσήκουσαν ἐφαρμογὴν τῶν θεωρητικῶν αὐτῆς κανόνων, καὶ ἐντεῦθεν
παρὰ νόησιν τῆς ὠμολογουμένης αὐτῆς ἀξίας καὶ τοῦ ὕψους σκοποῦ, ὃν αὕτη
ἐπιδιώκει. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ παρὰ τινων ἐνεργουμένη εἰσαγωγὴ καὶ χρῆσις τῶν
εἰρημένων καὶ ἄλλων καινοτομιῶν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησιαστικῇ ὁμωφδίᾳ αὐ-

γῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς τετραφώνου εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς διατρίβαι

στηρῶς ἀπαγορεύεται ὑπὸ τε τῶν θείων Κανόνων καὶ τῆς ἱερᾶς παραδόσεως τῆς ἁγίας ἡμῶν Ἐκκλησίας, ἐν ἣ, τελουμένων τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν καὶ μάλιστα τῆς θείας μυσταγωγίας, «πάντα κατὰ τάξιν καὶ εὐσχημόνως προσήκει γίγνεσθαι», ὡς ὁ Ἀπόστολος Παῦλος παραγγέλλει, ἡ δὲ τήρησις τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀπαιτουμένης εὐκοσμίας ὑμῖν ἀνετέθη, ὡς δηλοῦται ἐκ τοῦ ἡ. ἄρθρου τοῦ Σ' Νόμου, καὶ ἐπειδὴ, κατὰ τοὺς ἱεροὺς τῆς Ἐκκλησίας Κανόνας, ἦτοι τοῦ ΚΣ'. τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, τοῦ ΚΔ' τῆς ἐν Λαοδικείᾳ Συνόδου, τοῦ Σ'. τῆς Δ'. Οἰκουμενικῆς Συνόδου, τῆς ρχγ' Νεαρᾶς τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τοῦ ΙΓ'. ἄρθρου τοῦ αὐτοῦ Σ'. Νόμου, οὐ μόνον οἱ πρεσβύτεροι, διάκονοι κλπ. ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ ἱεροφάλται, μετὰ χειροθεσίαν, κατὰ τὸν λγ'. Κανόνα τῆς Σ'. Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὑπὸ τὴν ἄμεσον ὑμῶν ὑπάγονται ἐποπτείαν, διότι καὶ οὗτοι ἐκ τῶν τοῦ κλήρου θεωροῦνται, εἰ καὶ μόνον ὑπηρετικὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ κατέχουσι θέσιν, διὰ τοῦτο ἡ Σύνοδος πρὸς ἐπαγωγὴν τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ χαλαρωθείσης τάξεως δίδωσιν ὑμῖν τὰς ἐπομένους ὁδηγίας, ὧν τὴν ἐφαρμογὴν ὑμῖν ἐντέλλεται.

Α') Ἱεροφάλται διορίζονται εἰς πλήρωσιν κενῆς θέσεως ἐν τινὶ ἱερῷ ναῷ μετὰ προηγουμένην σύστασιν τοῦ ἀρμοδίου ἐκκλησιαστικοῦ συμβουλίου καὶ ἔγκρισιν τοῦ οἰκείου Ἐπισκόπου.

Β') Μουσικοδιδάσκαλοι ἐκκλησιαστικοὶ ἐν ἐκπαιδευτηρίοις διορίζονται ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν γνωμοδοτήσῃ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου κατὰ τὸ ΙΑ'. ἄρθρον τοῦ ΣΑ'. Νόμου.

Γ') Οἱ ἐν τοῖς ἱεροῖς ναοῖς οὕτω διοριζόμενοι ἱεροφάλται ὑποχρεοῦνται α) νὰ τηρῶσιν ἀμφοτέρους τοὺς χορούς, β) νὰ ἀντιφάλλωσιν ἀλλήλοις «μετὰ πολλῆς προσοχῆς καὶ κατανύξεως», ὡς διακελεύεται ὁ ΟΕ'. κανὼν τῆς Σ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, καὶ γ) «ἀπὸ διφθέρας», κατὰ τὸν ΙΒ'. κανόνα τῆς ἐν Λαοδικείᾳ Συνόδου, ἦτοι ἀπὸ μόνων τῶν ὑπὸ τε τῆς Μ. Ἐκκλησίας καὶ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐγκεκριμένων μουσικῶν βιβλίων.

Δ') Οἱ μὴ συμμορφούμενοι τῶν Ἱεροφαιτῶν πρὸς τε τοὺς ἱεροὺς Κανόνας καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν, εἰσάγοντές τι κατὰ γνώμην ἰδίαν εἰς τὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἁσματικὴν μουσικὴν, ἢ παραλείποντές τι τῶν ἐν τῷ Τυπικῷ τῆς Μ. Ἐκκλησίας διατασσομένων παύονται ὑπὸ τοῦ οἰκείου Ἐπισκόπου καὶ ἀντικαθίστανται δι' ἄλλων.

Κατὰ ταῦτα ἔχοντες νῦν τὰς Συνοδικὰς ταύτας ὁδηγίας ὀφείλετε νὰ καταβάλητε τὴν δέουσαν μέριμναν ὑπὲρ τῆς ἀκριβοῦς ἐν τῷ ψάλλειν ὁμοιομόρφου τάξεως, περιστέλλοντες ἐγκαίρως πᾶσαν παρεκτροπὴν διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἀνωτέρω διταχθέντων.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 10 Μαρτίου 1886.

† Ὁ Ἀθηνῶν ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ, Πρόεδρος

† Ὁ Μαρτυρίας καὶ Κυρουρίας, ΘΕΟΚΑΝΤΟΣ

† Ὁ Τρίκκης ΜΕΛΕΤΙΟΣ

† Ὁ Οἰτύλου ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ

† Ὁ Θανμακοῦ ΜΙΣΑΗΛ

Ὁ Γραμματεὺς

(Τ. Σ.) Ἀρχιμανδρίτης ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

τοῦ καθηγητοῦ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ Ἀναστασίου Διομήδους Κυριακοῦ¹³³⁷, αἱ μετ' ἀμυθῆτου ψυχι-

1337) Ἰδοὺ αἱ κατὰ τοῦ Α. Δ. Κυριακοῦ καὶ Ι. Σακελλαρίδου διατριβαὶ τοῦ Κωνσταντίνου Σακελλαρίδου.

Α'.

«Εἶναι ἱστορικῶς ἀποδεδειγμένον ὅτι τὸ Ἔθνος ἡμῶν ὑπῆρξε τὸ κατ' ἐξοχὴν ἔθνος, ὅπερ ἐλάτρευσε τὰς Μούσας καὶ ἐκαλλιέργησε μετ' ἀπαραιμίλου καλαισθησίας τὰς καλὰς τέχνας, ἐφ' ᾧ ἐπέσυρε καὶ τὸν θαυμασμὸν ὅλοκληρου τοῦ κόσμου. Τὴν πρώτην δὲ βαθμίδα ἐξ αὐτῶν τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ αὐτοῦ βίου κατεῖχεν ἡ ποίησις καὶ ἡ μουσικὴ· ἀλλ' ἀμφότεραι αὗται αἱ ἀδελφαὶ ἀείποτε παρεστάθησαν ὑπὸ δύο διακεκριμένας μορφάς, ἥτοι ὑπὸ μορφήν κοινωνικὴν καὶ ὑπὸ μορφήν θρησκευτικὴν. Τοιοῦτοτρόπως καὶ ἡ ποίησις καὶ ἡ μουσικὴ, αἱ προωρισμέναι εἰς τὴν λατρείαν τοῦ ὑπερτάτου ὄντος ἐν τοῖς ναοῖς, ὑπῆρξεν ἑκατέρα διάφορος καὶ διακεκριμένη τῆς ἐτέρας, ἥτις προώριστα εἰς τὰς κοινωνικὰς καὶ τὰς ἄλλας τοῦ βίου ἀνάγκας. Καὶ οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα εἶδη διηρέθη ἡ ποίησις καὶ ἡ μουσικὴ, τηρήσασαι καὶ λέξιν καὶ μέτρον καὶ ρυθμὸν καὶ ἦθος διάφορον δι' ἕκαστον εἶδος καὶ διὰ πᾶσαν θρησκευτικὴν ἢ κοινωνικὴν ἀνάγκην. Οὕτω δὲ ἡχός τις ἐθεωρεῖτο αὐτὸς μόνον ἁρμόδιος διὰ τὴν μελοποιήσιν τῶν παιάνων, ἄλλος διὰ τὴν τῶν θρῆνων ἢ τῶν ὕμνων ἢ τῶν πρὸς τοὺς θεοὺς ὕμνων κλπ. καὶ οὐ μόνον, προκειμένου περὶ τῆς ἱερᾶς μουσικῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν λατρείαν ἑκάστου θεοῦ καὶ ἑκάστης ἐορτῆς ὑπῆρχεν ὡρισμένος ὁ κατάλληλος ἦχος πρὸς παράστασιν τῶν αἰσθημάτων τῶν ἐορταστικῶν. Οὕτω λ. χ. ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ σοφὸς Μύλλερους, ἡ Φρυγιστὶ ἁρμονία ἦν ὁροβώδης καὶ ἐμέλπετο εἰς τὴν ἐορτὴν τοῦ Διονύσου· ἡ Λυδιστὶ δὲ ἁρμονία ἦν κατάλληλος κατὰ Ἀριστοτέλην καὶ ἁρμονία διὰ τὴν ἀνατροφήν κατὰ τὴν πρώτην ἡλικίαν τῶν νέων καὶ τόσα ἄλλα, ἅτινα ἀναγινώσκομεν εἰς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς περὶ τῆς ταξινομήσεως, οὕτως εἰπεῖν, τῆς μουσικῆς, ἀλλ' ὅπερ παραλείπομεν ἐνταῦθα, μὴ προτιθέμενοι νὰ πραγματευθῶμεν εἰδικῶς περὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Ἐν τούτοις γίνεται φανερόν ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων, ὅτι ἡ μουσικὴ εἶχεν ἰδιαίτερον τύπον καὶ ὕψος διὰ τὴν θρησκευτικὴν ὕμνον λογιάν καὶ ἰδιαίτερον διὰ τὴν ἐκτὸς τῶν ναῶν ἀσκουμένην μουσικὴν. Οὐδέποτε δὲ συνεχέοντο τὰ δύο ταῦτα εἶδη, πρὸ πάντων παρ' ἀρχαίοις, ἕκαστον τηροῦμενον εὐλαβῶς καὶ ἔχον ἰδίους νόμους καὶ ἰδίους κανόνας οὕτως ὥστε ἡ θρησκευτικὴ μουσικὴ δὲν ἐπατρέπετο νὰ ἐφαρμύζεται εἰς τὰς ποιήσεις τῶν θεάτρων, ἢ ἡ μουσικὴ τῶν θεάτρων καὶ τῶν κώμων εἰς τοὺς ὕμνους τῶν θεῶν. Γνωστὸν, ὅτι ἐκ τῆς γοργότητος τῶν μέτρων, τῶν ἐχόντων πολλοὺς βραχεῖς χρόνους, τὰ ἄσματα καθίσταντο ἐκλυτα, γοργὰ καὶ ἐπιτήδεια εἰς παράστασιν θυμेलικοῦ ἤθους ἥτοι θεατρικοῦ· ὅθεν οἱ πρὸς τοὺς θεοὺς ὕμνοι ἐποιοῦντο ἔχοντες ἀραιούς τοὺς βραχεῖς χρόνους, μάλιστα δὲ ὡς παρατηροῦμεν εἰς διασωθὲν δίστιχον τοῦ Τερπάνδρου ἐν ὕμνῳ πρὸς τὸν θεὸν οὐδεὶς ὑπάρχει βραχὺς χρόνος, ἔχον οὕτω :

«Ζεῦ, πάντων ἀρχά, πάντων ἀγῆτωρ,

Ζεῦ, σοὶ πέμπω ταύταν ὕμνων ἀρχάν».

Τὸ τοιοῦτον δὲ ἦθος παρέλαβε καὶ ἐτήρησεν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ χριστιανι-

κοῦ ἀλλοιῶν ἀναγνωσθεῖσαι, ὡς ἡμεῖς κάλλιστα γινώσκουμεν, ὑπὸ τῆς

σμοῦ καὶ ἡ ἐλληνικὴ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία, ἐφαρμόσασα τὴν μουσικὴν τῶν πρὸς τοὺς θεοὺς ὕμνων εἰς τὰ ἄσματα τῶν μουσουργῶν τῆς Ἐκκλησίας, διότι ἡ μουσικὴ τότε καθ' ἅπαντα τὸν πεπολιτισμένον κόσμον καὶ ἰδίως κατὰ τὴν Ἀνατολὴν μέχρι τῶν Περσῶν, τῶν Συρίων, τῶν Αἰγυπτίων καὶ πασῶν τῶν ἐν Μικρασίᾳ φυλῶν ἦτο μουσικὴ τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, ἡ πρὸ πάντων διὰ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου διαδοθεῖσα, ἀφοῦ κατὰ Πλούταρχον ὁ μὲν «Ἀρτουάσδης ὁ Ἀρμενίων βασιλεὺς ἐποίησε τραγωδίας ἐλληνικάς οἱ δὲ Περσῶν καὶ Γεδρωσίων παῖδες τὰς Εὐριπίδου καὶ Σοφοκλέους τραγωδίας ἤδον.» Ἡ ἐλληνικὴ μουσικὴ λοιπὸν ἐγένετο κτῆμα ὅλων τῶν φυλῶν τῆς δυτικῆς Ἀσίας, διότι συνῆδε καὶ πρὸς τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν ἰδιοσυστασίαν τῶν λαῶν τῆς Ἀσίας, καθόσον ἡ ἐλληνικὴ ἔχει ρίζαν αὐτὴν τὴν Ἀσίαν, διαμορφωθείσα ἐκ τῆς Λυδίας καὶ τῆς Φρυγίας, ὡς μαρτυροῦσιν αὐτοὶ οἱ ὅροι τῶν ἡχῶν αὐτῆς καλούμενοι Λύδιοι, φρύγιοι, Μιζολύδιοι κτλ. Καὶ οὐ μόνον ἐγένετο κτῆμα τῶν λαῶν τῆς Ἀσίας ἐπὶ ὀλίγον χρόνον, ἀλλὰ καὶ μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἱ ὀθωμανοὶ εἶχον αὐτὴν ἐν μεγάλῃ ἀναπτύξει. Εἶχε δὲ μάλιστα λάβει μεγάλην ἀνάπτυξιν καὶ ἡ ἐλληνικὴ φιλοσοφία παρ' αὐτοῖς, ὁ δὲ Μιχαὴλ Ψελλός, κατὰ τὸ ΙΑ' αἰῶνα μ. Χ. ἀκμάσας, παραπονεῖται, ὅτι οἱ Πέρσαι, οἱ Ἀραβες, οἱ Αἰγύπτιοι καὶ λοιποὶ εἶχον ἐντελέστερον ἢ ἡμεῖς πᾶν ἐλληνικὸν εἰσηγμένον παρ' ἑαυτοῖς. Ἐκ τούτων λοιπὸν δηλον, πόσον ἡμεῖς ἔχομεν δίκαιον, ὅταν μεμψώμεθα τὴν μουσικὴν τῆς Ἐκκλησίας, ἀναφέροντες συχνὰ πυκνὰ ὅτι ψάλλεται «ἐρρίως καὶ κατὰ ὕψος ἀσιατικὸν» δεικνύοντες παχυλωτάτην ἄγνοιαν τῶν σχέσεων καὶ τῆς καταγωγῆς τῆς ἐλληνικῆς μουσικῆς· ταῦτα δὲ νὰ ἐπαναλαμβάνωσιν οὐχὶ κοινοὶ ἄνδρες ἀλλ' ἀξιότιμοι καθηγηταὶ τῆς θεολογίας, οἷος ὁ κ. Α. Διομήδης Κυριακός, ὅστις ὤφειλε παρὰ πάντα ἄλλον, ὡς καθηγητῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, νὰ γινώσκῃ καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καὶ τῆς ἐθνικῆς μουσικῆς ἐν γένει· τοῦτο εἶναι ἀσύγγνωστον. Ἐτηρήθη λοιπὸν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡ σοβαρὰ καὶ κατασκευαστικὴ μουσικὴ, ἀπαρallάκτως ὡς ἦν καὶ παρ' ἀρχαίοις, διότι ἡ ἐκκλησιαστικὴ ὕμνολογία δὲν ἔχει σκοπὸν τὴν τέρψιν, ἀλλ' ἐπιδιώκει τὴν κατάνυξιν καὶ τὴν συντριβὴν τῆς καρδίας, συμφῶνως πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὸ γράμμα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως, αὐτὸ τοῦτο ὅπερ ἐπεδίωκε καὶ τῶν προγόνων ἡμῶν ἡ ἀρχαία ὕμνολογία. Δέον ἄρα ἡ μουσικὴ τῆς Ἐκκλησίας νὰ ᾖ ἀνάλογος πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποίησιν καὶ διάφορος τῆς ἔξω μουσικῆς, ἥτις τίθεται ὑπὸ λέξιν ἁσμάτων ἐρωτύλων ἢ καὶ ἄλλων εὐθύμων καὶ ἐρωτοτρόπων στροφῶν. Ὁρθῶς παρατηρεῖ ὁ κ. Α. Δ. Κυριακός, «ὅτι σήμερον δὲν πρέπει νὰ καταργηθῇ ἡ ἡ παλαιὰ μουσικὴ, εἰσαγομένης ξένης, διότι . . . διὰ τούτων ἐξεγείρονται ἐν ἡμῖν τὰ θρησκευτικὰ συναισθήματα» ἀλλ' ἐνῶ ταῦτα φρονεῖ, ὑποπίπτει εἰς φοβεράν ἀντίφασιν ὑποστηρίζων ὅπως τ' ἀντίθετα, ἥτοι τὴν εἰσαγωγὴν ξένης μουσικῆς, συνηγορῶν ὑπὲρ συστήματος, ὅπερ οὐ μόνον ξένον πρὸς τὴν ἐλληνικὴν μουσικὴν καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὕμνολογίαν ἐστίν, ἀλλὰ καὶ πάντῃ ἀκατάλληλον διὰ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἀναρμοστότατον ὅπως τεθῇ ὑπὸ τὰς γραμμάς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως. Λησμονεῖ φαίνεται ὁ ἀξιότιμος καθηγητῆς τῆς Θεολογίας, ἐὰν δὲν ἄγνοῃ, ὅτι τὰ τροπάρια τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὕμνολογίας ἀπὸ

άνωτέρας ιεραρχίας τοῦ ἁγιωτάτου, ἀποστολικοῦ οἰκουμενικοῦ θρό-

τοῦ Ἐσπερινοῦ μέχρι τέλους τοῦ Ὁρθρου ἢ τῆς δοξολογίας εἶναι μεμελοποιημένα κατὰ ρυθμὸν καὶ πρόλογον καὶ ὅτι ἔνεκα τούτου οὔτε ὑπέστησαν, οὔτε δύνανται νὰ ὑποστῶσιν ἀλλοίωσιν ἢ μεταβολὴν εἰς τὸ ἀρχῆθεν δοθέν αὐτοῖς μέλος, διότι ὅπου ὑπάρχει «πρόλογος», τιθέμενός ὡς ὁδηγός καὶ τύπος τοῦ ρυθμοῦ καὶ τοῦ μέλους, τούτέστιν ὡς εἰς στίχους τινάς ἂν τεθῇ ὡς πρόλογος, ὅτι δέον νὰ ψαλῶσι κατὰ τὸ «εἰς τὸ ρεῦμα τῆς ζωῆς μου» ἢ κατὰ τὸ «ὦ λυγερὸν καὶ κοπτερὸν κτλ.» τίθεται τοιοῦτος τις πρόλογος καὶ εἰς τὰ τροπάρια, ταῦτα καθίστανται «προσόμοια» καὶ οὐδεὶς δύναται νὰ ψάλλῃ αὐτὰ ἄλλως ἢ ὡς ἀπαιτεῖ ὁ πρόλογος, οὔτε ποτὲ δύνανται νὰ παραλλαχθῶσι. Ποῖα δευτέρα ἢ τρίτη φωνὴ δύναται νὰ τεθῇ ὑπὸ τὴν γραμμὴν τῶν προσομοίων τῶν Κανόνων τῶν Καταβασίων, τῶν Καθισμάτων, τῶν Κεκραγαρίων, τῶν Αἰνων, τούτέστιν εἰς τὸν πρόλογον «ὦ τοῦ παραδόξου θαύματος» εἰς τὸν κανόνα τοῦ Μεγάλου Σαββάτου «Κύματι θαλάσσης» εἰς τὰ καθίσματα «τὸν τάφον σου Σωτήρ» εἰς τὸ «ἰδοὺ ὁ νυμφίος» εἰς τὸ «τάς ἐσπερινὰς ἡμῶν εὐχάς» καὶ νὰ μὴ καεαστρέψῃ τὸν ρυθμὸν καὶ τὸ μέλος των; Εἶναι λυπηρὸν ἀληθῶς νὰ παρουσιάζωνται συμπτώματα τοιαύτης ἐλαφρῆς κρίσεως περὶ ζητημάτων ἀπαιτούντων βαθεῖαν μελέτην καὶ σοβαρὰν καὶ ἐμβριθῆ σκέψιν καὶ δὴ παρ' ἀνδρῶν, ὧν ὁ λόγος ὡς ἐκ τῆς θέσεώς των δύναται νὰ ἔχῃ βαρὺ τὸ κύρος. Ὁμιλεῖ ὁ κ. Α. Διομήδης Κυριακὸς περὶ εἰσαγωγῆς τετραφώνου μουσικῆς ὡς εἰσαχθείσης ἐν τισιν ὀρθοδόξοις ἐλληνικοῖς ναοῖς ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἰδίως ἐν Βιέννῃ καὶ ἀναφέρει, ὅτι ἡ μουσικὴ ἥτις εἰσῆχθη ἐκεῖ, εἶναι μουσικὴ, εἰς ἣν συνειργάσθησαν μεγάλοι εὐρωπαῖοι μουσικοὶ καὶ τοῦτο καὶ μόνον δίδει αὐτῷ τὸ ἐνδόσιμον νὰ ἐξάρῃ τὸ σύστημα ἐκεῖνο ἀποδλέπων μόνον εἰς τὸν ὄγκον τῶν ὀνομάτων οὐχὶ δὲ εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ πράγματος. Ὁ κ. Διομήδης ζητεῖ, ἵνα ἡ μουσικὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἂν καὶ θέλῃ τὴν διατήρησιν τῆς παλαιᾶς μουσικῆς, ἀκολουθήσῃ τὴν πρὸδον τοῦ πολιτισμοῦ, διότι κατὰ τὴν γνώμην του, δὲν πρέπει νὰ βλέπωσιν ἡμᾶς οἱ πρέσβεις καὶ οἱ λοιποὶ ξένοι ἐν τῇ στασιμότητι, ἀποκαλεῖ δὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὁμολογίαν «βάρβαρον», διότι ἐν αὐτῇ εἰσέφρησαν (εἰς τίνα ὅμως τροπάρια δὲν λέγει), κακόζηλα ἀνατολικά καὶ ἀπαιτεῖ νὰ ἀπορρίψωμεν αὐτὴν καὶ εἰσαγάγωμεν τὴν ἀρμονικὴν πολυφωνίαν, τὸ ξένον δηλ. ἰδίωμα, ἀδιαφορῶν, ἂν διὰ τοῦ τοιούτου μέτρου ἢ ἐθνικῆ παρακαταθήκῃ, παραδόσεις καὶ ἀναμνήσεις ἱεραὶ τίθενται ἐκποδῶν, οὐχὶ ὅπως βελτιώσωμεν τὸ σύστημα τῆς μουσικῆς, ἀλλ' ἀπλῶς ὅπως καινοτομήσωμεν καὶ ἀκολουθήσωμεν τὸν συρμόν, ἐξ οὗ καὶ πελατεῖαν θὰ ἀποκτήσωσιν πρὸς τοὺς ἄλλους οἱ ἱεροὶ ἡμῶν ναοί! Ταῦτα ζητοῦνται καὶ μάλιστα νὰ εἰσαχθῶσιν ἐν τῷ τῆς Μητροπόλεως ναῷ τοῦ ἐλληνικοῦ Κράτους! Ἀλλ' ἐὰν διὰ τούτων ἡ ἱερὰ ὁμολογία, ἥτις ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων μέχρις ἐσχάτων ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν διετηρήσῃ διάφορος τῆς ἐκτὸς τῶν ναῶν, ὡς κατεδείξαμεν ἐν ἀρχῇ, ἀποβάλλεται, ἀντικαθισταμένη διὰ τῆς θεατρικῆς μουσικῆς, ἐὰν ἡ ἐθνικὴ παρακαταθήκῃ προπηλακίζεται, ἐὰν αἱ ἱεραὶ διατάξεις παραβιάζωνται, αἱ προτάττουσαι τοὺς ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις ψάλλοντας ἀπὸ διφθέραις ψάλλειν ὡς τεθέσπισται καὶ παρεδόθη ἡμῖν ἡ ἱερὰ ἀκολουθία, ἐὰν αἱ παραδόσεις ἐξουθενῶνται, ἐὰν αἱ τῶν ἐλλήνων αὐτοκρατόρων μελοποιαῖαι καὶ αἱ τῶν αἰοιδίμων μουσουργῶν τῆς Ἐκκλησίας ᾠδαὶ νοθεύωνται οὐ φροντίς Ἰπποκλείδει, ἀρ-

νου τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ παντὸς τοῦ λογίου καὶ μουσικοῦ

κεῖ μόνον ὅτι θὰ ἔχωμεν πελατεῖαν ἐν τοῖς ναοῖς, ἀρκεῖ ὅτι θὰ παρασταθῶμεν ἀπέναντι τῶν ξένων ὡς μὴ στάσιμοι. Καὶ βεβαίως εἰσὶ στάσιμοι οἱ Ἕλληες φάλλοντες μονοτόνως ἐν τοῖς ναοῖς αὐτῶν καὶ οἱ διατηροῦντες ἐν τῇ στρατιωτικῇ μουσικῇ εἰς τὰ σκωτικά τάγματα τὰς γκαΐδας. Ἄλλως δὲ εἶναι ἀνάγκη ἡμεῖς, ἀφοῦ ἡρξάμεθα τόσων ἄλλων καινοτομιῶν εἰς τὸ ἔνδυμα, νὰ λησμονήσωμεν τὴν φουστανέλλαν πλέον, νὰ ἀφήσωμεν τοὺς συνδέοντας ἡμᾶς δεσμοὺς πρὸς τὸ ὅλον ἔθνος καὶ πρὸς τὸ παρελθόν καὶ νὰ ὑψώσωμεν ἐν αὐτῇ τῇ ἑλληνικῇ πρωτευσούσῃ, ἐν αὐτῇ τῇ Πατριαρχείῳ τοῦ ἑλληνικοῦ Κράτους τὴν σημαίαν τῆς ἀνταρσίας κατὰ τῆς Μ. Ἐκκλησίας, μεθ' ἧς συνδέονται αἱ ἱερώτεραι καὶ εὐγενέστεραι ἀναμνησεις· καὶ τί νὰ πράξωμεν; νὰ ὑποκαταστήσωμεν τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν ἱερὰν μουσικὴν διὰ συστήματος ξενότροπου, ἀγράφου, ἀνυπάρχτου, ἀσυστηματοποιήτου, διότι εἶναι ψευδὲς καὶ ἀνυπαρχτον τὸ λεχθὲν ὑπὸ τοῦ ἀξιοτίμου καθηγητοῦ τῆς θεολογίας κ. Α. Διομήδους Κυριακοῦ ὅτι τὸ ψαλλόμενον μετὰ πολλῶν φωνῶν σύστημα (ἢ τὸ εἰπωμεν σύστημα) ὑπὸ τοῦ κ. Ι. Σακελλαρίδου εἶναι γεγραμμένον καὶ μάλιστα ἐν βιβλίῳ διὰ μουσικῶν σημείων τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καὶ ἐγκεκριμένῳ ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου· ναί, εἶναι ψεῦδος ἄντικρυς τὸ λεχθὲν τοῦτο καὶ δὲν ὤφειλε ἀνὴρ, κατέχων ὑψηλὴν θέσιν ἐν τῇ λογίῳ κόσμῳ καὶ δὴ ὡς καθηγητῆς τῆς θεολογίας, εἰς τοιοῦτον νὰ καταφύγῃ μέσον πρὸς ἀποπλάνησιν τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας, ἥτις πιθανὸν δὲν ἐδίστασε καὶ νὰ τὸν πιστεύσῃ. Βιβλίον ἀρμονικὸν ὡς ψάλλει ὁ κ. Ι. Σακελλαρίδης δὲν ὑπάρχει γεγραμμένον καὶ ἐγκεκριμένον ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἡ δὲ ψαλλομένη Ζακυνθινὴ καντάδα εἶναι κατὰ τὸ σύστημα τῶν τσαγκάριδων κατηγορησμένη ἐμπειρικῶς καὶ ἀνευ κανόνων, οὓς ἀπαιτεῖ ἡ εὐρωπαϊκὴ ἀρμονία. Ἄλλως δὲ ὀφείλει νὰ γινώσκῃ πᾶς τις ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ ὕμνολογία, ἥτις εἶναι μελοποιημένη κατὰ τὰ τρία τῆς Ἑλληνικῆς μουσικῆς γένῃ καὶ εἰς ποικίλας κλίμακας, εἰς ἐν καὶ τὸ αὐτὸ τροπᾶριον πολλάκις, εἶναι ἀνεπίδεκτος ἀρμονίας καὶ μάλιστα δι' εὐρωπαϊκῆς κλίμακος, διότι ἡ μία καὶ μόνη εὐρωπαϊκὴ διατονικὴ κλίμαξ διαφέρει τῆς ἑλληνικῆς διατονικῆς κλίμακος, οὗσης διηρημένης εἰς τόνους μεῖζονας, ἐλάσσονας καὶ ἐλαχίστους, ἐνῶ ἡ εὐρωπαϊκὴ εἶναι διηρημένη εἰς μόνον τόνους καὶ ἡμιτόνια, ὥστε οἱ ἑλληνικοὶ τόνοι δὲν εὐρίσκονται μετὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν τόνων εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν ἐν τῇ κλίμακι. Πρὸς τοῦτοις οὐδέποτε ἐν τῇ ἑλληνικῇ Ἐκκλησίᾳ ὑπῆρξε τοιοῦτον σύστημα ἀρμονικῆς πολυφωνίας, ἔψαλλε δέ, καὶ πολλῶν ὄντων ψαλτῶν, πάντοτε εἰς, τῶν λοιπῶν ὑπηχοῦντων (ἰσοκρατούντων ἐλαφρῶς) ὡς ρητῶς γράφει ὁ Μέγας Βασίλειος ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τὸν κλῆρον τῆς Νεοκαισαρείας, λέγων «τελευταῖον ἀναστάντες πρὸς προσευχὴν εἰς τὴν ψαλμῳδίαν καθίστανται, νῦν μὲν διχῇ διανεμηθέντες ὀντιψάλλουσιν ἀλλήλοις . . . καὶ ἐπιτρέψαντες ἑνὶ κατάρχειν τοῦ μέλους, οἱ λοιποὶ ὑπηχοῦσιν». «Θεὸν οἱ νεωτερισταί, οἱ ὑποστηρίζοντες, ὅτι διὰ τῆς ἀρμονικῆς πολυφωνίας ψάλλουσιν αὐτὴν τὴν ἑλληνικὴν βυζαντινὴν μουσικὴν ἢ ἀγνοοῦσι τὴν μουσικὴν ταύτην καὶ τὴν ἱστορίαν αὐτῆς ἢ προσποιοῦνται, ὅπως ἀποπλανήσωσι τὴν ἀνωτέραν τάξιν, ἣν φέρουσιν εἰς τὸ στόμα, ὡς μὴ στέργουσαν δῆθεν τὸ καθεστῶς τῆς Ἐκκλησίας, τοῦθ' ὅπερ οὐδέποτε αἱ καλαὶ οἰκογένειαι θὰ ἐδέχοντο, ἐὰν δὲν ἀπεπλανῶντο

κόσμου τῆς βασιλευούσης, ἅτε δὴ προσερχόμεναι ἐκ καλάμου ἄνδρός,

ὅτι προσκαλοῦνται (διὰ τῶν ἀποσταλέντων αὐταῖς προσκλητηρίων) νὰ ὑποστηρίξωσι δῆθεν τὴν ἐλληνικὴν μουσικὴν καὶ ἀποβάλωσι τὴν καθεστηκυῖαν μουσικὴν ἐν τῇ Ἑκκλησίᾳ, ἣν προσονομάζουσι ἀσιατικὴν καὶ ὅτα ἄλλα ἐπισωρεύουσιν οἱ νεωτερισταὶ καὶ οἱ ὁπαδοὶ τοῦ συρμοῦ. Δὲν ὤφειλε δὲ προσέτι ὡς ἐκ τῆς θέσεώς του, ὡς καθηγητῆς τῆς θεολογίας, ὁ κ. Α. Διομήδης Κυριακὸς νὰ γνωματεύῃ, ὅτι οὐδεὶς κανὼν ἐμποδίζει τὴν καινοτομίαν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ μουσικῇ, ἀφοῦ δὲν πιστεύομεν νὰ ἀγνοῇ, ὡς καθηγητῆς τῆς θεολογίας, τὴν ΟΕ' κανόνα τῆς ΣΤ' Οἰκουμένης. Συνόδου ὡς καὶ τὸν ΙΕ' κανόνα τῆς ἐν Λαοδικείᾳ Συνόδου καὶ δὴ καὶ τὸ τεθεσπισμένον ἀπὸ «διφθέρας ψάλλειν». Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνο, ὅπερ γράφει ὅτι «ἡ μουσικὴ μεταβάλλεται κατὰ τὰς περιστάσεις» καὶ ὅτι «διὰ φοροὶ λαοὶ ὀρθόδοξοι ψάλλουσι διαφοροτρόπως «κατὰ διαφορὸν ἐποχάς» οὐδὲν ἔχεται ἀληθείας· διότι οὐδεμία τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ὑπὸ τὰ τέσσαρα ἐλληνικὰ Πατριαρχεῖα ψάλλει ἄλλως ἢ ὡς ψάλλεται ἡ ἀκολουθία ἐν τῇ Μεγάλῃ τοῦ Χριστοῦ Ἑκκλησίᾳ. Περιττὸν νομίζομεν νὰ ἐνδιατρίψωμεν ἐπὶ πλέον, ὅπως καταδείξωμεν εἰς τοὺς ὑποστηρίζοντας τὰς καινοτομίας ἐν τῇ Ἑκκλησίᾳ ὅτι δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ μεταβληθῇ καθεστὼς, κρατῆσαν ἐπὶ δεκαεννέα αἰῶνας διαρκῶς ἐν τῇ ἐθνικῇ κιβωτῇ καὶ δι' οὗ ἐτηρήθη ἡ ἐθνικὴ ἐνότης καὶ διετράφη ἡ ἰδέα, ὅτι οἱ ὀρθόδοξοι λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς εἰσὶν ἀδελφοὶ καὶ ὁμόφυλοι, ἔχοντες κοινὰ τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς παραδόσεις. . . . Φοβερὸν δὲ θὰ ἦτο ἂν Ἕλληνας ὑπουργός, . . . ἄστοργος δεικνύμενος πρὸς τὰ ἐθνικὰ κειμήλια, συνετέλει νὰ γελωτοποιηθῇ δι' ἐμπειρικῶν κανταδόρων ἡ θαυματοζομένη ὑπὸ διασῆμων λογίων εὐρωπαίων ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ διὰ τὸν πλοῦτον τῶν κλιμάκων τῆς καὶ τῶν τριῶν αὐτῆς γενῶν καὶ περὶ τῆς ὁποίας ὁ ὑπὸ τῆς γαλλικῆς Κυβερνήσεως ἀποσταλεὶς τῷ 1874 κ. Δεγκουδράυ καὶ περιηγηθεὶς τὴν Ἀνατολὴν πρὸς μελέτην τῆς ἀνατολικῆς μουσικῆς μετὰ θαυμασμοῦ γράφει, ἐξαίρων τὸ κάλλος καὶ τὸν πλοῦτον αὐτῆς, δημοσιεύων καὶ πολλὰ ἐκκλησιαστικά ἄσματα. Παραλείποντες δὲ ἄλλους διασῆμους γερμανούς, ὡς τὸν Λοβέκιον, ἐξαίροντα τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν μουσικὴν καὶ οἰκτείροντα τὴν εὐρωπαϊκὴν διὰ τὴν πενιχρότητά της καὶ περὶ τῆς ὁποίας λέγει ὅτι ἡ πτωχεία της ἐπέβαλε τὴν περιβολὴν αὐτῆς διὰ τῆς πολυφωνίας, ἐνῶ, λέγει, ἡ ἐλληνικὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ δὲν ἔχει ἀνάγκην τοιαύτης, ἔχουσα πλοῦτον καὶ δυναμένη νὰ ᾄδῃ ἐαυτῆς τερπνὴ καὶ ποικιλωτάτη, παραλείποντες, λέγομεν, ἄλλων διασῆμων εὐρωπαίων τὰς κρίσεις, φρονοῦμεν ὅτι ἡ ἐθνικὴ συνειδησις εἶναι ἀρκούντως ἐδραιωμένη ὥστε νὰ μὴ ἐπηρασθῇ ἐκ τῆς στηθείσης σαγήνης ἐνίων ὁπαδῶν τοῦ συρμοῦ καὶ μῆτε εἰς ὑπουργούς ἢ καὶ εἰς αὐτὸν ἔτι τὸν Σ. Μητροπολίτην, ἐὰν δὲν ᾔθελε συμμορφωθῇ πρὸς τὰ ἐπιβαλλόμενα αὐτῷ καθήκοντα ὡς θεματοφύλακι τῆς ἐθνικῆς ἱερᾶς παρακαταθήκης, νὰ ἐπιτρέψῃ νὰ παραδώσῃσι τὰ ἱερὰ τοῖς κυσὶν.

Ἀθῆναι, τῇ 24 φεβρουαρίου 1888.

(Αἰ ὦ ν, ἔτος ΜΘ'. ἀριθ. 5,204 φύλλ. τῆς 24 φεβρουαρίου 1888).

Β'.

«Ἴσως δὲν ἦτο ἀνάγκη μεθ' ὅσα ἐγράψαμεν ἐν τῷ «Αἰῶνι» ἐν τῷ φύλλῳ τῆς παρελθούσης Πέμπτης περὶ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν μουσικῆς, ἣν ἡ Ἑκκλησία

ἐφ' ὃν ἔθνος τε καὶ ἐκκλησία τὰς χρηστοτέρας καὶ θυμηρεστέρας τῶν

διετήρησε μέχρις ἡμῶν ὁμοιόμορφον πάντοτε, νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο, ἀφοῦ, ὡς κατεδείξαμεν δι' ἐπισημοτάτων μαρτυριῶν, ἡ ἐλληνικὴ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἐπὶ δεκαεννέα αἰῶνας, ἐτήρησε καὶ τηρεῖ τὸν αὐτὸν τρόπον τοῦ ψάλλειν, ὡς ἀριδῆλως καταδείκνυται ἐκ τῶν λόγων τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, ρητῶς λέγοντος, ὅτι κατὰ τὴν ψαλμοδίαν ἔψαλλε μόνον ΕΙΣ, τῶν λοιπῶν ὑπηχοῦντων. Λέγομεν δὲ δὲν ἦτο ἀνάγκη, διότι, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς πρὸς ἡμᾶς ἀπαντήσεως τοῦ κ. Διομήδους Κυριακοῦ, ὁ ἀξιώτιμος καθηγητὴς τῆς θεολογίας ἀνεγνώρισε καὶ ἐπεδοκίμασε τὰ ὑφ' ἡμῶν δύο κεφαλαιώδη ὑποστηριχθέντα, γράφων α') ὅτι δὲν πρέπει νὰ εἰσαχθῇ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἡμῶν ξένη θεατρικὴ μουσικὴ. β') ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται ἡ καινοτομία ἐν αὐτῇ, καὶ ὅτι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ οἱ ψάλται πρέπει νὰ ψάλλωσιν ἐκ βιβλίων ἐγκεκριμένων ὑπὸ τῶν ἀρμοδίων ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν, ὑποστηρίζων ὅτι ὑπάρχει βιβλίον τοῦ κ. Ἱ. Σακελλαρίδου ἐγκεκριμένον ὑπὸ τῆς Ἱ. Συνόδου, ἐκ τοῦ ὁποίου ψάλλει οὗτος μετὰ τοῦ χοροῦ του, τοῦθ' ὅπερ εἰς τὸ πρῶτόν του ἄρθρον ἐν τῷ «Αἰῶνι» δὲν ἀνεγνώριζε, γράφων ὅτι «οἱ κανόνες οὐδὲν λέγουσι, περὶ τῆς παρούσης μουσικῆς» τοῦτο εἶναι εὐχάριστον. Ἐν τούτοις, ἐπειδὴ παραδέχεται μὲν τοὺς τύπους, φαίνεται ὅμως παρορῶν τὴν οὐσίαν, καὶ δὲν ἀμφιβάλλομεν ἐκ καλῆς πίστεως, ὀφείλομεν νὰ πραγματευθῶμεν καὶ πάλιν τὸ ζήτημα τοῦτο ὅπερ δὲν εἶναι βεβαίως τόσῳ ἀπλοῦν καὶ κοινόν, ὅσῳ νομίζουσιν εἶναι, καθ' ὃ συνδεόμενον μετὰ τῶν ἐθνικῶν ἡμῶν παραδόσεων, τῆς γλώσσης καὶ τῆς θρησκείας ἡμῶν καὶ περὶ τοῦ ὁποίου δὲν ὀφείλομεν νὰ ἀποφασίζωμεν μετὰ τόσῳ ἐλαφρᾶς εὐκολίας. Καὶ ἐν πρώτοις θὰ ἐξετάσωμεν: εἶναι ἡ μουσικὴ ὑπὲρ τῆς ὁποίας συνηγορεῖ ὁ κ. Α. Διομήδης Κυριακός, θυμελικὸς ἤθος, τουτέστι θεατρικόν; τὸ ὁποῖον ἤθος πάντοτε ἀπέκρουσεν ἡ Ἐκκλησία καὶ κατὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ ὁποίου ὁ Χρυσόστομος ὁμιλεῖ σφοδρότατα ἐν τῇ ὁμιλίᾳ του «εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου» ὁ δὲ κ. Α. Διομήδης Κυριακός ἀποκρούει ὡσαύτως; Ἐπειτα καὶ τί εἶναι θυμελικὸν ἤθος ἢ καὶ ποῖον τράπον τῆς μουσικῆς καλοῦσιν οἱ μουσικοὶ ἤθος θυμελικόν; Χωρὶς νὰ μακρηγορήσωμεν, θυμελικὸν ἤθος ἦν τὸ σύστημα τῆς πολυφωνίας, τὸ ὁποῖον μετεχειρίζοντο τότε ἐν τοῖς θεάτροις καὶ καθ' ὃ, ἄνδρες, γυναῖκες, ὅλοι ὁμοῦ συνέψαλλον, οὐχὶ μὲν κατὰ τὸν τρόπον τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀρμονίας ἐκ διαφόρων τόνων τῆς κλίμακος ψάλλον ἕκαστος, ἀλλ' ἐπὶ μιᾷ καὶ τῆς αὐτῆς βάσεως, ἀλλ' ὅμως, καίτοι οὕτω ἔψαλλον, παρήγετο εἶδος ἀρμονίας ἐκ τῆς ποικιλίας τῶν φωνῶν καὶ τοιουτοτρόπως ἐκ τοῦ εἶδους τούτου τοῦ ψάλλειν καὶ τῶν κινήσεων καὶ τῆς ἐρωτοτρόπου ἀπαγγελίας τοῦ τοιούτου χοροῦ τὸ κοινὸν ἐτέρπετο καὶ ἐνεθουσία, καὶ οὐχὶ ἀπαῖ καὶ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἐγενήθη τὸ ζήτημα, ὅπερ ἔχομεν καὶ ἡμεῖς σήμερον, ἀπαιτούντων καὶ τότε τῶν θαμῶνων τοῦ θεάτρου νὰ εἰσαχθῇ ἡ θυμέλη, ἣτοι ὁ χορὸς τοῦ θεάτρου, ἐν τοῖς ναοῖς καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, καθ' ὧν ἀντετάχθη ἡ Ἐκκλησία διὰ τοῦ Χρυσοστόμου, τοῦ Κλήμεντος καὶ λοιπῶν ἁγίων πατέρων. Αἱ αὐταὶ δὲ αἰτιάσεις καὶ τὰ αὐτὰ περίπου ἐπιχειρήματα καὶ ἰδίως τὸ περὶ ρινοφωνίας τετριμμένον ἐπιχείρημα ἀντετάσσοντο καὶ τότε ὑπὸ τῶν καινοτόμων, ἀλλ' ὁ σῶφρων κόσμος, ὁ γινώσκων νὰ διακρίνῃ τοὺς δύο τόπους, τὸν ναὸν καὶ τὸ θέατρον, οὐδὲ κατὰ κεραίαν ὑπε-

ἐλπίδων ἐπαναπαύουσι, καὶ παρ' οὗ προσδοκῶσι νὰ διδάσκη πα-

χώρησε, καὶ ἂν ποτε ἡ Ἐκκλησία ἐδέχθη εἰσαγωγὴν νέου εἵδους, ἐδέχθη αὐτὸ μετὰ πολλῆς αὐστηρότητος συνεσκευασμένον, ὅπερ ὤφειλε νὰ ἦνε σοβαρὸν καὶ κατανυκτικὸν καὶ παράλληλον ταῖς καθεστηκυαῖς ἐκκλησιαστικαῖς μελωδίαῖς. Τοιούτου λοιπὸν ὄντος τοῦ θυμελικοῦ ἤθους, ἥτοι τοῦ θεατρικοῦ, ἐρωτῶμεν ἤδη, τὸ σύστημα τῆς πολυφωνίας «τοῦ ὑψιφώνου, τοῦ ἀνθυψιφώνου τοῦ μεσοφώνου καὶ βαθυφώνου», ὅπερ μεταχειρίζεται ὁ κ. Ἰωάννης Σακελλαρίδης, δὲν εἶναι ἐκ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ θεάτρου εἰλημμένον; δὲν εἶναι αὐτὸ τοῦτο αὐτόχρομα τὸ θυμελικὸν ἦθος, τὸ ὁποῖον ὁ Χρυσόστομος ἐλέγχει, λέγων: «σὺ τὰ μίμῃαν καὶ ὀρχηστῶν ἐνταῦθα παρῑσάγεις ὑπὲρ τῶν ἐν τοῖς θεάτροις ἀκουσμάτων τε καὶ θαμάτων τὸν νοῦν ἐσκοτίσθης καὶ διὰ τοῦτο τὰ ἐκεῖσε πραττόμενα τοῖς τῆς Ἐκκλησίας ἀναφύρεις τόποις»; ἡ δὲν εἶναι ὅμοια ἐκείνοις, ἅτινα ἀναγράφει ὁ θεὸς Βαλσαμῶν ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ ΟΕ' κανόνος, λέγων: «ἀφορισμῷ καθυποβάλλουσι τὰ σημειώματα διαφόρων Πατριαρχῶν, τοὺς μὴ διὰ ψαλμωδημάτων καὶ ἀλληλουαρίων λιτῶν ψαλλομένων, κατὰ τὸ Θεμέλιον τῆς Ἐκκλησίας, ἐκπληροῦντας τὴν «παννύχιον ψαλμωδίαν, μηδὲ γίνεσθαι . . . μῆτε μὴν διὰ καλλοφωνιῶν ἀνοικεῖων τῇ ἐκκλησιαστικῇ καταστάσει καὶ ἀκολουθίᾳ, οἷά εἰσι τὰ θυμελικά μέλη καὶ αἱ περιτταὶ ποικιλίαι τῶν φωνῶν»; Δὲν εἶναι, λέγομεν, ἐκ τῶν εὐρωπαϊκῶν θεάτρων κατεσκευασμένα τὰ μέλη καὶ ὁ τρόπος, ὃν μεταχειρίζεται ὁ κ. Ι. Σακελλαρίδης καὶ ὅπως ξένα πρὸς τὸ ἐλληνικὸν ἦθος καὶ τὴν κρατήσανσαν τάξιν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ; Ἀληθῶς κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἐδέχθη μὲν προσθήκην μελῶν ἐκ τῆς ἔξω μουσικῆς ἡ Ἐκκλησία, διότι μετὰ τὸν ε'. αἰῶνα εἰσήχθησαν τὰ κρατήματα καὶ ἡ χειρονομία ἐκ τοῦ ἁσματικοῦ ἤθους τῆς μουσικῆς, ἀλλ' ὅμως πάντοτε τὰ εἰσαχθέντα ἦσαν οὐχὶ ξενότροπα καὶ ἄθνεῖα, ἀλλ' ἐθνικὰ μέλη καὶ ἐκ τῶν συναδόντων εἰς τὸ γράμμα καὶ πνεῦμα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως. Εἶναι ἄρα θεατρικὰ καὶ ἀσυμβίβαστα πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ψῆδὴν καὶ ὅπως ἀντικείμενα εἰς τὴν ἐθνικὴν μουσικὴν τὰ ὑποστηριζόμενα ὅπως εἰσαχθῶσιν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀποπειράματα τοῦ κ. Σακελλαρίδου καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἀπορριπτέα. Ἀλλὰ πλὴν τούτων θὰ ἀποδείξωμεν ὅτι εἶναι καὶ κακότεχνα καὶ ἁμαίρα πάσης τέχνης καὶ ἔνεκα τούτου οὐ μόνον δὲν βελτιοῦσι καὶ δὲν καθαρίζουσι τὸ παράπαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν, ἀλλὰ καταστρέφουσι τὸ μέρος αὐτῆς, καὶ τὸ ἐλληνικὸν ὕφος καὶ παραμορφοῦσι τὸ ἦθος αὐτῆς, καθότι πλὴν ἄλλων ἀπόλλυται καὶ ἡ προφορὰ τῶν φθόγγων, διότι ὅπως ἐπιτευχθῇ ἁρμονία, φθεῖρεται ἡ ἰδιάζουσα ἐκάστου φθόγγου προφορά, ἥτοι ἡ λεγομένη ἐξαγγελία τῆς φωνῆς τῶν φθόγγων, μάλιστα δὲ εἰς τὰ χρωματικὰ μέλη, ὡς εἰς τὸ «ἅγιος ὁ θεός», «ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου» καὶ λοιπά, ὑπὲρ τὰ ὁποῖα ἀμυστότατα καὶ ἀτεχνότατα τίθησι τὰς τρεῖς ἐτέρας φωνὰς διὰ διατονικῆς χλίμακος! ὅτε προκύπτει ἀληθὴς τραγέλαφος ἡ ἁρμονία. Ἀλλὰ περὶ τῶν οὐσιωδεστάτων τούτων πλημμελειῶν προκειμένου, ἵνα μὴ φανῇ εἰς τινὰς ἀγνοοῦντας τοὺς κανόνας τῆς ἁρμονίας, ὅτι ἡμεῖς ἐκ συστηματικῆς ἀντιδράσεως γράφομεν ταῦτα, ὅτι δηλαδὴ διὰ τῆς ἁρμονικῆς πολυφωνίας οὐ μόνον δὲν ψάλλεται κεκαθαρμένον τὸ μέρος καὶ δὲν διατηρεῖται ἀβλαβὴς ἡ δεδομένη εἰς ἕκαστον ἐκκλησιαστικὸν ἅσμα μελωδία, ἀλλὰ καὶ ὅτι καταστρέφεται καὶ ἀπόλλυται τέλεον τὸ ἐλληνικόν

σαν ὑψηλὴν ἰδέαν, τείνουσαν πρὸς σεβασμὸν τῶν τύπων, τῶν παρὰ

ἐκκλησιαστικὸν μέλος, . . . ἀντὶ ἄλλων ἡμετέρων κρίσεων κρίνομεν εὐκαιρὸν νὰ παραθέσωμεν γνώμην εὐρωπαϊοῦ μουσικοδιδασκάλου, ἀλλίστα εἰδότος καὶ τὴν ἡμετέραν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν, τοῦ γνωστοῦ παρ' ἡμῖν κ. Ἑνιγγ, δόντος εἰς τὴν δημοσιότητα κατὰ τὸ 1884 τάδε · «Ἡ εἰσαγωγή τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς εἰς τὴν ἑλληνικὴν Ἑκκλησίαν καὶ συνάμα ἡ ἐν αὐτῇ διατήρησις τῶν ἀρχαίων μουσικῶν μελῶν αὐτῆς εἶναι ἀδύνατος, ὡς ἐκ τῶν ἀκολουθῶν τριῶν λόγων ἀποδεικνύεται.»

α' «Ὅτι ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς λεγομένης μουσικῆς ἀπλῶς εἰς τοῦτο συνίσταται, ὅτι ἐκείνη μὲν ἐν ταῖς «ἐπτά ἰσχυαῖς ἀρμονίαις: δωριστί, ὑποδωριστί, φρυγιστί, ὑποφρυγιστί, μιζολυδιστί, ὑπολυδιστί, λυδιστί, καὶ ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρωματικοῖς καὶ ἑναρμονίοις γένετι μετὰ ρυθμικῆς ἐλευθερίας μονοφῶνως, αὕτη δὲ εἰς τὸ λύδιον καὶ «τὸ κατὰ τὸ δεύτερον τετράχρδον τῆς κλίμακος μεταβεβλημένον ὑποδώριον «διάτονον γένος περιωρισμένη ἐν αὐστη:ᾶ ρυθμικῇ τάξει πολυφῶνως ἐκτελεῖται.

β. «Ὅτι ἡ πολυφωνία τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς, τουτέστιν ἡ ἐκ τῆς καινῶνικῆς ἀκολουθίας συμφωνιῶν μορφωμένη ἀρμονία, μόνον εἰς τὰ δύο διάτονα «γένη τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς, ὅχι δὲ εἰς τὰ λοιπὰ ἀρχαῖα γένη τὰ ἐντὸς «τῆς ἑλληνικῆς Ἑκκλησίας ἐφαρμόζεται, ὥστε εἰσαγωγή ἐκείνης εἰς ταύτην θὰ «ἐσήμεινε προφανῇ ἀντικατάστασιν τῶν πρὸ δεκαοκτῶ αἰώνων ἐν χρήσει ὑπάρχόντων μελῶν διὰ νέων ὅλως ξένων σκοπῶν.»

καὶ γ' «Ὅτι ἡ ἐν τοῖς ἀρχαίοις δράμασι καὶ τῇ ἑλληνικῇ Ἑκκλησίᾳ διατηρουμένη μονόφωνος ἀπαγγελία καὶ ᾧδῇ ἀνυφοῖ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἱεροῦ λόγου «καὶ καθιστᾷ αὐτὸν σοβαρώτερον, μεγαλοπρεπέστερον, συγκινητικώτερον καὶ «πειστικώτερον, ἐνῷ τούναντίον ἡ πολύφωνος ᾧδῇ διὰ τῆς μουσικῆς παιδείας «τὸν ἀκροατὴν ἄλλως πως τέρπει καὶ διασκεδάζει, ὥστε προφανῶς ἐκείνη μὲν «εἶναι προσφορωτέρα καὶ καταλληλοτέρα διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν, αὕτη δὲ διὰ «τὴν κοσμικὴν χρῆσιν. Δύναται ὅμως καὶ αὕτη πρὸς ἀνακούφισιν καὶ ἄνευ «ζημίας διὰ τὴν ψυχικὴν οἰκοδομὴν τῶν χρωμένων νὰ ἐφαρμόζεται καὶ ἐν τῇ «ἐκκλησίᾳ ἐπὶ τῶν ἐπανειλημμένων λέξεων καὶ φράσεων τῆς λειτουργίας. «Ἀμήν, Ὁσαννά, Ἀλληλουῖα, Σὺ Κύριε, Κύριε ἐλέησον.»

«Ἡ καταφορὰ κατὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἐλ μέρους ἀδαῶν μουσικῶν καὶ ἐν τῇ ἁλλοδαπῇ ἀνατεθραμμένων Ἑλλήνων, ὡς φυσικὸν «ἀποτέλεσμα ἀμαθείας καὶ προλήψεως, δὲν πρέπει νὰ ταράττῃ τὸν γνήσιον Ἑλληνα, τὸν αἰσθανόμενον, ὅτι διατηρεῖ ἀνέπαφον ἐν τῇ μουσικῇ του, πιθανὸν πρὸς «ὄφελος ἀπάσης τῆς ἀνθρωπότητος, τὴν πολύτιμον κληρονομίαν τῶν σοφῶν προγόνων αὐτοῦ.»

Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν λοιπὸν τούτων, τί λέγουσι τώρα οἱ φρονούντες καὶ ὑποστηρίζοντες τὸν κ. Σακελλαρίδην; Ἄρα γε ἐπιμένουσι νὰ φρονῶσιν, ὅτι «τὸ μέλος εἶναι τὸ αὐτὸ» καὶ νὰ ἐρωτῶσι: «ποῦ ἡ μεταβολὴ τῆς μουσικῆς»; καὶ νὰ λέγωσιν, ὅτι «ὁ κ. Σακελλαρίδης δὲν ἔπλασε νέαν μουσικὴν, δὲν μετεκίνησε τὰ μουσικὰ καθεστῶτα οὐδὲ κατὰ ἴωτα ἐν,» καὶ ὅτι τὸ συντελεσθὲν ὑπὸ τοῦ κ. Ι. Σακελλαρίδου εἶναι «κατόρθωμα; Ὡς βλέπει ἕκαστος, καὶ πείθεται νομίζομεν, ἐξάγεται ἐντεῦθεν α'.) ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ κ. Ι. Σακελλαρίδου καταρτισθεῖσα πολυφω-

δόσεων καὶ αὐτῶν τῶν συνηθειῶν τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν. Ὑπὸ τοῦ

νικῇ μουσικῇ, ἔχουσα ὑψίφωνον, ἀνθυψίφωνον, μεσόφωνον καὶ βαθύφωνον, εἶναι κατὰ μίμησιν τῶν ξένων θεατρικῶν ἰδιωμάτων κατασκευάσμα, β'.) ὅτι ὡς κατεδείχθη, μάλιστα δὲ ἐκ τῶν τοῦ κ. "Ενιγγ, εὐρωπαϊοῦ μουσικοδιδασκάλου, ἐκ τῆς περὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ μέλη ἐφαρμοσθείσης ἀρμονικῆς πολυφωνίας «ἡ διατήρησις εἰς αὐτὰ τῶν ἀρχαίων μουσικῶν μελῶν εἶναι ἀδύνατος» καὶ ὅτι, κατ' αὐτὸν τὸν κ. "Ενιγγ, ἡ εἰς τὰ ἀρχαῖα γένη τὰ ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας τῆς ἑλληνικῆς εἰσαγωγή εὐρωπαϊκῆς πολυφωνίας, θὰ ἐσήμαινε προφανῇ ἀντικατάστασιν τῶν πρὸ δεκαοκτῶ αἰώνων ἐν χρήσει ὑπαρχόντων μελῶν διὰ νέων ὁλως ξένων σκοπῶν. Ἰδοὺ λοιπὸν τὰ δύο κεφαλαιώδη στοιχεῖα ἕνεκα τῶν ὁποίων ἡ ὑπὸ τοῦ κ. Ι. Σακελλαρίδου κατασκευασθεῖσα πολυφωνικὴ μουσικὴ δὲν δύναται νὰ εἰσαχθῇ ἐν τοῖς ὀρθοδόξοις ἑλληνικοῖς ναοῖς, οὐσα ἂν' ἐνὸς ἀτεχνος, θεατρικῆ καὶ ἂν' ἐτέρου καταστρέφουσα τὸ ἑλληνικὸν ἦθος καὶ μέλος· ἀλλ' οὔτε καὶ ἐν τῇ Ριζαίῳ σχολῇ πρέπει νὰ διδάσκηται, ἐκεῖ ἔνθα πρόκειται νὰ μορφωθῇ ὁ σπουδαστὴς καὶ παρασκευασθῇ διὰ τὸ ἱερατικὸν σχῆμα, ὡς ξενότροπος καὶ ἀπάδουσα πρὸς τὰ θεμελιώδη στοιχεῖα τῆς καθεστηκυίας πατροφῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς· ἀλλ' οὔτε δὲ καὶ εἰς τὰ ἑλληνικὰ παρθεναγωγεῖα ἀρμόζει νὰ διδάσκηται τοιοῦτον ξενότροπον καὶ διεσθαρμένον ἦθος, καθ' ὃ αἱ μέλλουσαι μητέρες τῶν ἑλλήνων παιδῶν δέον νὰ μεταδώσωσιν εἰς τὰ τέκνα των γνησίαν τὴν μουσικὴν τῶν πατέρων ἡμῶν καὶ ἀμιγῆς τὸ ἑλληνικὸν ἦθος ξενισμῶν καὶ ἀναρμόστων τῇ ἡμετέρᾳ φύσει καὶ ἔξει μελῶν. Μένει δὲ προσέτι γὰρ ἐξετάσωμεν τώρα, ἂν εὐρηται καὶ ἐντὸς τῆς ἀκριβείας ὁ κ. Α. Διομήδης Κυριακὸς καὶ ἐν τῷ ἐπιχειρήματι, ὅτι ὁ κ. Ι. Σακελλαρίδης ἔχει βιβλίον, Χρηστομάθειαν, ἐγκεκριμένον ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ὡς ἐπιμένει διατεινόμενος καὶ ἀπὸ τοῦ ὁποίου ψάλλει ὁ χορὸς αὐτοῦ. Ἀληθὺς ὁ κ. Ι. Σακελλαρίδης, ἱεροψάλτης, καὶ οὐχὶ καθηγητὴς ὡς αὐτοτιτλοφορεῖται, ὑπέβαλεν εἰς τὴν Ἱεράν Σύνοδον τοιοῦτου ὀνόματος βιβλίον κατὰ τὸ 1880 καὶ τὸ ὅποιον συνέστησεν ἡ Ἱερά Σύνοδος εἰς τοὺς ἀρχιεπισκόπους καὶ ἐπισκόπους τοῦ Κράτους, ἵνα οὗτοι συνδράμωσι τὴν ἐκδοσιν τοῦ βιβλίου, ἐγγράφοντες συνδρομητάς, ἀλλὰ τὸ βιβλίον ἐκεῖνο, ἡ Χρηστομάθεια, δὲν εἶναι κατὰ τὸ τετράφωνον σύστημα γεγραμμένον, οὔτε ἔχει δευτέραν, τρίτην, καὶ τετάρτην γραμμὴν, ὃν καθὼς ὅλα τὰ ἄλλα βιβλία τῶν ἱεροψαλτῶν ἐκδομένον καὶ ἐπομένως ἄσχετον πρὸς τὸ φαλλόμενον σύστημα νῦν ὑπ' αὐτοῦ, διότι καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι αὐτὸς οὗτος ψάλλει ἐκ τοῦ βιβλίου τούτου ὡς ὑψίφωνος, πῶθεν τότε ψάλλει ὁ ἀνθυψίφωνος, ὁ μεσόφωνος καὶ ὁ βαθύφωνος; Οὐχὶ κατὰ τὸ δοκοῦν καὶ ὡς ἕκαστος πείρας καὶ ἔξω ἔχει; Τὸ βιβλίον ἐκεῖνο ἐκ τοῦ Ἀναστασιματαρίου τοῦ μακαρίτου Ζαφειρίου καὶ ἐκ πολλῶν ἄλλων προεκδομένων ἐκκλησιαστικῶν μουσικῶν βιβλίων συναρμολογηθὲν, ἐκτὸς τῶν ἱτέχνων γυμνασμάτων τοῦ ἰδίου, φέρει καὶ πρόλογον καὶ θεωρητικὴν ἐρμηνείαν ἀντιγραφείσαν ἐκ τοῦ Μεγάλου Θεωρητικοῦ τοῦ ἀοιδίμου Χρυσάνθου, καθ' ἣν ἀποκρούεται ἡ ἀρμονικὴ πολυφωνία αὐτὸς οὗτος δὲ ὁ κ. Ι. Σακελλαρίδης ἐν τῷ πρόλογῳ του οἰκτερεῖ, ὡς γράφει, τοὺς πιθηκίζοντας ἡμιμαθεῖς ὑπὸ τὸ σατανικὸν μειδίωμα τοῦ πιθηκισμοῦ τῆς Δύσεως, γράφων: «ἡ μουσικὴ ἐκεῖνη, δι' ἣς τὸ ἔθνος ἐν τῇ δυσπραγίᾳ του ἐτόνιζε τὸ μελαγχολικὸν αὐτοῦ μέλος, ὡς οὐχ ἦτον ἐν τῇ εὐπραγίᾳ του διέχυνε τὰς θυμῆρες αὐτοῦ μελωδίας . . . παραμε-

Σακελλαρίδου διετυπώθησαν πέρυσι διὰ τῆς δημοσιογραφίας δοξα-
σῆσαι τινὲς αὐτοῦ περὶ τοῦ ἐν ἀγίοις Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, κατό-
πιν ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἀναιρεθεῖσαι, καὶ καθ' ὧν ἀντεπεξῆλθεν ὁ ἐν Πειραιεὶ

ληθεῖσα ὑπὸ τῶν πιθηκίζόντων ἡμιμαθῶν, κεῖται πῶμα φθίνον καὶ ἴσως ἐκ-
λείπον μετὰ καιρὸν ὑπὸ τὸ σατανικὸν μείδιμα τοῦ πιθηκισμοῦ τῆς Δύσεως». Τί λέγει ὁ κ. Α. Διομήδης εἰς ταῦτα, ἅτινα γράφει αὐτὸς οὕτως ὁ κ. Ἰωάννης Σακελλαρίδης ἐναντίον τῶν ἰδεῶν του, ὑβρίζων τόσον ἀπηνῶς τοὺς σήμερον ὑποστηρικτάς του; ἐγράψαμεν ἢ ὄχι ἡμεῖς τὴν ἀλήθειαν εἰπόντες, ὅτι δὲν ὑπάρχει βιβλίον, καθ' ὃν τρόπον ψάλλει ὁ κ. Ἰωάννης Σακελλαρίδης «τετραφῶνως», ἐγκεκρμένον ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου; ἀλλὰ τέλος πάντων ἐπέι-
σθησαν οἱ ὑποστηρίζοντες, καλῇ βεβαίως τῇ πίστει, τὸν κ. Ἰωάννην Σακελλα-
ρίδην ὅτι οὔτε βιβλίον ἔχει ἐκ τοῦ ὁποίου ψάλλει τὴν καντάδα του, προσέτι ὅτι δὲν ψάλλει τὴν ἐλληνικὴν βυζαντινὴν μουσικὴν καὶ ὅτι τὸ λεγόμενον σύστημα του εἶναι ἀνυπαρκτον, ἀσυστηματοποίητον, ἄγραφον καὶ ὅτι οὐδὲν περιέχει στοι-
χεῖον τέχνης ἀρμονικῆς, ὡς τοῖς καταδεικνύει εὐρωπαϊὸς μουσικοδιδάσκαλος, ὁ κ. Ἐνιγγ, ἀποφαινόμενος μετὰ ἀξιεπαίνου εἰλικρινείας καὶ ἀμεροληψίας, ὅτι ἡ ἐλληνικὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ εἶναι ἀνεπίδεκτος πολυφωνίας καὶ ὅτι δι' αὐ-
τῆς καταστρέφεται τὸ μέλος, ἀντικαθιστάμενον «διὰ νέων ὅλων ξένων σκοπῶν», ὀνομάζων δὲ καὶ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς πολυφωνίας εἰς τὰ ἐκκλησιαστικά μέλη «μουσικὴν παιδιάν»; Ὡς γίνεται λοιπὸν δῆλον ἐκ τούτων, ἐπιβάλλεται τὸ κα-
θῆκον εἰς πάντα ὀρθόδοξον Ἑλληνα τιμῶντα τὴν θρησκείαν αὐτοῦ καὶ ἀγαπῶντα καὶ σεβόμενον τὰ πάτρια καὶ τὴν προγονικὴν κληρονομίαν, πρὶ πάντων δὲ εἰς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον καὶ τὸν Σ. Μητροπολίτην νὰ ἀποδοκιμάσῃ καὶ ἀπεβάλω-
σιν ἀπὸ τῶν ἱερῶν ναῶν καὶ τῶν ἐλληνικῶν σχολῶν τὴν τοιαύτην μουσικὴν, τη-
ροῦντες πιστῶς καὶ εὐλαδῶς τὰς διατάξεις καὶ τοὺς κανόνας τῆς μητρὸς Μεγά-
λης Ἐκκλησίας, ἥτις ἄγρυπνος φρουρὸς καὶ πιστὴ θεματοφύλαξ τῶν ἐκκλησια-
στικῶν καθεστώτων οὐδέποτε ἐπέτρεψεν οὐχὶ μεταβολὴν συστήματος, ἀλλὰ καὶ γραμμὰς μόνον νὰ παραδεχθῇ μουσικὰς, αἵτινες ἐφάνησαν αὐτῇ, ὅτι ἐξέκλι-
ναν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὕψους ἐν βιβλίοις μουσικοῖς, σπεύσασα, ὡς ἔλαβε γνῶ-
σιν, νὰ ἀποκηρύξῃ καὶ ἀπαγορεύσῃ ἐγκρίτου μουσικοῦ βιβλίου ἐκδοθὲν ἐν Θεσ-
σαλονίκῃ, τοῦ πέρυσιν ἀποβιώσαντος μακαρίτου Δ. Βουλγαράκη, μόνον διότι παρενείρεν ὁ μακαρίτης γραμμὰς τινὰς ἐλευθερίου ὕψους, διατάξασα τὸν Μητρο-
πολίτην Θεσσαλονίκης εἶνα ἐνεργήσῃ τὰ δέοντα ἐπιτοπίως πρὸς ἀποκήρυξιν τοῦ ἐν λόγῳ βιβλίου καὶ ἀπαγόρευσιν τῆς χρήσεως αὐτοῦ ἐν ταῖς αὐτοῦ ἐκκλη-
σίαις ἢ σχολαίσις. Οὕτω δὲν πιστεύομεν νὰ ἀντιτάξῃ ἐπὶ πλέον ἀδιαφορίαν καὶ ἀνοχὴν ἢ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος, ἐπιτρέπουσα εἰς ἐπιτρόπους ναῶν ἢ καὶ εἰς ἄλλους οἰουσδήποτε νὰ καταστήσῃ τοὺς οἴκους τοῦ Θεοῦ οἴκους ἐμπορίου καὶ τόπους τέρψεων καὶ διασκεδάσεων, διότι ἀληθῶς ἡ τοιαύτη ἀνοχὴ ἤθελεν εἶναι ἀσύγγνωστος. Ἐπὶ τέλει προκειμένου περὶ βελτιώσεως τῆς ἐκκλησιαστι-
κῆς μουσικῆς φρονοῦμεν, ὅτι ὀφείλομεν νὰ μὴ παρίδωμεν τὸ τοῦ Πλάτωνος, καθ' ὃ «εἶδος καινὸν μουσικῆς μεταβάλλειν εὐλαθετέον, ὡς ἐν ὅλῳ κινδυνεύοντα, οὐδαμοῦ γὰρ κινεῖνται μουσικῆς τρόποι ἄνευ πολιτικῶν νόμων τῶν μεγίστων».

Ἀθήνησι α' Μαρτίου 1888.

(Αἰὼν, ἔτος ΜΘ'. ἀριθ. 5,210 φύλλ. τῆς 8 μαρτίου 1888).

λόγιος ιεροψάλτης Νικόλαος Παπαϊωάννου¹³³⁸. Ὁ λόγιος μουσικός Σακελλαρίδης διακρινόμενος ἐπὶ ἡδυφωνίᾳ καὶ φιλοπονίᾳ κοσμεῖται ἅμα καὶ διὰ μουσικῆς ἰδιοφυίας, ἣν ἂν χρησιμοποίησιν ὑπὲρ τῆς πατροκληρονομήτου ἱερᾶς ἐθνικῆς ἡμῶν μουσικῆς ἀποδόσεται πάντως σὺν τῷ χρόνῳ μουσικὸς ἐπιφανέστατος καὶ ἀξίος ἐθνικῆς εὐγνωμοσύνης. Ὁ Σακελλαρίδης ὑπῆρξεν ἐνεργὸν μέλος ἐν τῷ Ἀθῆνῃσιν Ἑκκλησιαστικῷ Μουσικῷ Συλλόγῳ, καὶ δὴ ἐπὶ τῆς προεδρείας τοῦ μουσικολόγου Παναγιώτου Κουπιτώρη, ἐξέδωκε δὲ κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν τὰ ἐξῆς ἔργα : Α') Τῷ 1880 *Χρηστομάθειαι Ἑκκλησιαστικῆς Μουσικῆς*, περιέχουσιν τὴν τε θεωρητικὴν καὶ πρακτικὴν διδασκαλίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς μετὰ Προλεγομένων¹³³⁹. Β') Τῷ 1882 βιβλίον μουσικὸν παιδαγωγικόν, ὑπὸ τὸν τίτλον *Μοῦσα*, προωρισμένον διὰ τὰ διδασκαλεῖα καὶ περιέχον πρὸς ταῖς ἄλλαις μελωδίαις καὶ δημῳδῇ τινὰ ἄσματα εἰς τε τὴν εὐρωπαϊκὴν καὶ τὴν ἡμετέραν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν, τῇ εὐγενεῖ συμπράξει τοῦ Ἰουλίου Ἑννιγγ¹³⁴⁰. Γ') *Ἄσματα Ἑκκλησιαστικά* εἰς εὐρωπαϊκὴν παραση-

1338) Ὁ Νικόλαος Παπαϊωάννου, ἀφορμὴν λαβὼν ἐκ τῶν ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῇ 4 δεκεμβρίου 1889 δημοσιευθέντων ὑπὸ τοῦ κ. Ἰωάννου Σακελλαρίδου περὶ τῆς ἐξοχωτάτης ἱερᾶς Μούσης τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἑκκλησίας τοῦ ἐν ἁγίοις θεοῦ πατρὸς Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ὅτι δηλ. «Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς δὲν ἦτο μουσουργός, ἐκαλεῖτο δὲ προδότης καὶ ἀρνησίπατρις ὡς χρηματίσας πρωθυπουργός τοῦ Καλίου τῶν Ἀράβων, καὶ ὅτι ἡ ὀκτώηχος ἐσφαλμένως ἀποδίδεται τῷ Δαμασκηνῷ κτλ. κτλ.» ἐδημοσίευσεν διὰ τῆς Ἐφημερίδος τῇ 15 δεκεμβρίου ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ ἀσεβὴς Γραικύλος Ἰωάννης ὁ Σακελλαρίδης» μακρὰν διατριβὴν, γεγραμμένην ἐν γλώσσῃ πικρᾷ, μαρτυροῦσιν τὴν ἄκραν ἀγανάκτησιν τοῦ εὐσεβοῦς διατριβογράφου. Ὅτε δὲ διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 345 φύλλου τῆς Ἐφημερίδος, ἀνῆρσεν ὁ Ἰωάννης Σακελλαρίδης τὰ κατὰ τοῦ ἱερωτάτου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ γραφέντα, καὶ αὖθις ὁ Ν. Παπαϊωάννου διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 351 καὶ ἡμέρ 17 δεκεμβρίου τῆς αὐτῆς ἐφημερίδος ὑπὸ τὸν τίτλον «Καὶ πάλιν ὁ Γραικύλος Ἰω. ὁ Σακελλαρίδης» ἀντεπεξῆλθεν, ἐμβάψας τὸν δόκιμον κάλαμον αὐτοῦ εἰς φάρυγγα ὄφως.

1339) Τῆς Χρηστομαθείας ἐγένετο καὶ δευτέρα ἐκδοσις τῷ 1885 ἐξ ἧς ἀφῆρθησαν τὰ ἀξιόλογα Προλεγόμενα τῆς πρώτης ἐκδόσεως, ἅπερ διακρίνουσι οὐσιωδῶς τὸν συγγραφέα αὐτῶν ἀπὸ τοῦ συγγραφέως τῶν Προλεγομένων καὶ ἐπιλεγομένων τῆς Ὁκτωήχου τοῦ Σακελλαρίδου. Ἡμετ' ἐπιστάσις μελέτη αὐτῶν δικαιοῖ πάντως τὴν ταπεινὴν κρίσιν τοῦ ιστοροῦντος ταῦτα.

1340) Περιττὸν δὲ ἐνταῦθα προσθεῖναι, ὅτι τὰ διὰ τῆς ἀρμονίας περιβαλλόμενα ἄσματα δὲν τηροῦσι τὰ ἀρχαῖα μέλη ὡς ὅ' ἀποδείξωμεν παρακατιόντες διὰ μακρῶν ἐν ἐτέρῳ Κεφαλαίῳ. Τοῦτο ἄλλως ὁμολογεῖ καὶ ὁ πολὺς μουσικοδιδάσκαλος Ἰούλιος Ἑννιγγ. Πρὸς τὴν πρὸς τὸν μουσικολόγον Νικόλαον Ἀναστασίου ἐπιστολὴν τοῦ εὐρωπαίου μουσικοῦ, τὴν δημοσιευθεῖσαν ἐν τῷ τέλει τῆς Β' ἐκδόσεως τοῦ ὑπὸ

μαντικήν, τῇ ἐπιμελείᾳ Ἰουλίου Ἐννιγγ εἰς πέντε φυλλάδια, ὧν τὰ δύο ἐκδοθέντα τῷ 1884¹³⁴¹, τὸ γ' τῷ 1886, καὶ τὰ δύο τελευταῖα τῷ 1887. Δ') *Συρτόν*, μελωδίαν δημώδη, εἰς εὐρωπαϊκὴν παρασημαντικήν, τῇ συμπράξει τοῦ Ἀλ. Κατακουζηνοῦ, τῷ 1887. Ε') Τῷ 1888 καὶ 1889 εἰς φυλλάδια πεντεκαίδεκα τὴν *Οκτώηχον*, ἥτοι βιβλίον μουσικὸν περιέχον πᾶν ὅ,τι ψάλλεται ἐν τῷ ἑσπερινῷ τοῦ Σαββάτου καὶ τῷ ὄρθρῳ τῆς Κυριακῆς, μετὰ προλεγομένων καὶ ἐπιλεγομένων, ἐκδιδόντος Σπυρίδωνος Κουσουλίνου¹³⁴². Ϛ') Τῷ 1889 *Ἀκολουθίαν τῆς Μεγάλης Πέμπτης* εἰς παρασημαντικὴν ἡμετέραν. Ὑπὸ τὰ πιεστήρια εὑρεται τοῦ αὐτοῦ εἰς παρασημαντικὴν εὐρωπαϊκὴν ἡ *Ἀκολουθία τῆς Ἑβδομάδος τῶν Παθῶν*.

Ἀνδρέας Τσικνόπουλος, ἐκ Μεσολογγίου, ἀπόφοιτος τῆς Νομικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἐν τῇ μουσικῇ μαθητῆς Ἀνθίμου τοῦ ὀνομαστοῦ Πρωτοψάλτου Μεσολογγίου, μεθ' οὗ καὶ συνέψαλλε τὸ πρῶτον ὡς δομέστικος καὶ εἶτα ὡς ἀριστερὸς ψάλτης. Ὁ ἐν Ἀθήναις διατρίβων οὗτος μουσικοδιδάσκαλος εἰργάσθη ζηλωτῶς ἐν τῷ Ἐκκλησιαστικῷ Μουσικῷ Συλλόγῳ, ἔνθα καὶ καλὰς διαλέξεις ἐποίησατο, πάντοτε δὲ προτείνων καὶ ὑποστηρίζων τὴν ιδέαν περὶ ἰδρύσεως Μουσικῆς Σχολῆς καὶ καλλιιεργείας τῆς πατρίου μουσικῆς. Τέλος, αὐτὸς μόνος ἵδρυσε πρὸ διετίας καὶ διευθύνει ἀξίεπαίνως ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν σχολὴν ἐν Ἀθήναις, εἰς ἣν διδάσκει τὴν ἱερὰν τέχνην εἰς ὑπερτεσσαράκοντα φιλομούσους ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀπολαυτῆς καὶ ὑποστηρίξεως, ἔχων ἀπλῶς ἐν τῷ Λυκείῳ Βαρβακείῳ αἰθουσάν καταλληλὴν πρὸς διδασκαλίαν, παραχωρηθεῖσαν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου τῆς παιδείας. Ὁ χορὸς τῶν μαθητῶν τῆς σχολῆς ψάλλει μετὰ τοῦ μουσικοδιδασκάλου Ἀνδρέου Τσικνοπούλου τὰς κυρια-

τὸν τίτλον «Τὸ οἰκουμένικόν πατριαρχεῖον καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ» φυλλαδίου, τῷ 1884. Ἴδε αὐτὴν καὶ ἐν σελίδι 484 τοῦ παρόντος βιβλίου.

1341) Ἀνατύπωσις τοῦ Α' τεύχους, ἐξαντληθέντος, ἐγένετο τῷ 1889.

1342) Ὁ διεθυντὴς τοῦ μουσικοῦ χοροῦ τῆς ἁγίας Εἰρήνης Νικόλαος Κανακάκης ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ Ν ε ἰ α Ἑ φ η μ ε ρ ῖ δι (φύλλον τῆς 14 ὁκτωβρίου 1888) σπουδαίαν ἐπίκρισιν κατὰ τῶν μουσικῶν ἔργων τοῦ Σακελλαρίδου καὶ ἰδίᾳ κατὰ τῆς Ὀκτωήχου, ἀποδεικνύων καὶ αὐτὸς ὅτι «δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ περιβληθῇ τελείως ἁρμονία ἡ Βυζαντινὴ Μουσικὴ χωρὶς νὰ μεταβληθῇ τὸ ἀκουσμα τῶν ἤχων αὐτῆς, καὶ ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐκφρασθῶσιν ἐκκλησιαστικὰ ἄσματα ταῦτα διὰ μόνων τῶν δύο ἤχων τῆς εὐρωπαϊκῆς, ἥτοι ἐπακριβέστερον, ἡ εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ μεταχειριζομένη δύο μόνων ἤχους, τὸν μείζονα καὶ ἐλάσσονα, τοὺς ὁποίους μεταθέτει πολλάκις ὁμοιομόρφως, ἀδυνατεῖ νὰ ἐκφράσῃ τὰ ποικίλα συστήματα, γένη, τρόπους καὶ μεταβολὰς τῆς ἐκκλησιαστικῆς». Εἰς ἀπόδειξιν τῶν ἀνωτέρω συναρῶν ἔσχεν ὁ Κανακάκης τὸν διάσημον γάλλον μουσικὸν Ducoudray.

κὰς καὶ ἐορτὰς τακτικῶς μὲν ἐν τῷ ναῷ τῆς Παναγίας Βλασσα-
ροῦς¹³⁴³, ἐκτάκτως δὲ ἐν ἄλλαις πανηγυρίζουσαι ἐκκλησίαις προσκα-
λούμενος¹³⁴⁴. προσέτι δὲ συγκροτεῖ ὁ χορὸς καὶ συναυλίας, ἐξ ὧν ἀνα-
φέρομεν τὴν ἐπὶ τοῖς γάμοις τοῦ Διαδόχου Κωνσταντίνου¹³⁴⁵. Τὴν σχο-
λὴν τοῦ Τσικνοπούλου πρὸς ὑποστήριξιν συνιστᾷ δι' ἐγκυκλίου καὶ ἡ
Σύνδοδος τῆς Ἑλλάδος¹²⁴⁶, τιμᾷ δὲ αὐτὴν δι' ἐπισκέψεων αὐτοπροσώ-

1343) Ἰδε καὶ Σύλλογον, ἐφημερίδα Ἀθῆναις, ἔτος Β' ἀριθ. 438.

1344) Ἡ Χώρα, ἐφημερίς ἐν Ἀθῆναις, ἔτος Γ'. ἀριθ. 724.

1345) Ἰδοὺ τί ἀναγιγνώσκουμεν περὶ τῆς μνησθείσης συναυλίας εἰς τὴν ἀξιό-
λογον Ἐφημερίδα Ἀθηνῶν (ἔτος ΙΓ' ἀριθ. 296, φύλλ. τῆς 23 ὁκτωβρίου
1889): «..... Ἀπονέμεμεν τὰ συγχαρητήριά μας εἰς τὸν κάλλιστον ἐκκλη-
σιαστικὸν μουσικοδιδάσκαλον κ. Ἀνδρ. Τσικνόπουλον διὰ τὰ γνήσια ἑλληνικῆς
μουσικῆς ὥραϊα ἡρωϊκὰ καὶ διάφορα ἄλλα ἄσματα, ἅπερ χορὸς ὑπ' αὐτοῦ τελείως
καταρτισθεὶς ἔμελψεν ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Βαρβακείου Λυκείου τὴν ἐσπέραν τῆς
παρελθούσης Παρασκευῆς. Τὸ ἐκλεκτὸν καὶ πυκνὸν ἀκροατήριον ἐνθουσιασθὲν
ἐκ τῶν ἁσμάτων τούτων, τὰ ὅποια εἶχε τονίσει ὁ ἴδιος, ἐν οἷς καὶ ἄσμα πρὸς
τὴν Α. Γ. τὴν πριγκίπισσαν Σοφίαν, ἐξεργάγη ἐπανειλημμένως εἰς ραγδαία χει-
ροκροτήματα. Ὁ αὐτὸς χορὸς κατὰ τὴν λαμπαδηφορίαν τοῦ Σαββάτου ἔφαλε
πρὸ τῶν Ἀνακτόρων καὶ εἰς τὰς κεντρικωτέρας ὁδοὺς τὰ αὐτὰ ἄσματα. Τοιοῦ-
τος μουσικοδιδάσκαλος εἶναι ἄξιος θερμῆς ὑποστηρίξεως».

1346) Ἰδοὺ ἡ ἐγκύκλιος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου :

Πρωτ. 2251

Ἀριθ.

Διεπ. 217

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

Πρὸς τοὺς ἀνὰ τὸ κράτος Σ. ἱεράρχας καὶ τὰς ἐπισκοπικὰς ἐπιτροπὰς.

Ὁ φιλόπονος μουσικοδιδάσκαλος κ. Ἀνδρέας Β. Τσικνόπουλος αἰετοῦ θεοῦ
ζήλου ἐμπορούμενος ὑπὲρ τῆς διαδόσεως καὶ ἐπικρατήσεως τῆς τῶν προγόνων
ἡμῶν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἥτις μόνῃ ὡς ἀληθῶς προώριται εἰς δοξολο-
γίαν τοῦ ἁγίου Θεοῦ ἡμῶν καὶ κατάνυξιν πάσης ἀνθρωπίνης καρδίας ἐπιστη-
μονικῶς διδασκομένη, συνέστησεν ἐνταῦθα πρὸ ἐνὸς ἔτους ἑλληνικὴν Μουσικὴν
σχολήν, λειτουργοῦσαν πληρέστατα, ἀριθμοῦσαν ὑπὲρ τοὺς 40 μαθητάς, καὶ
κύριον σκοπὸν ἔχουσαν τὴν ὅσον ἔνεστι εὐρυτέραν διάδοσιν τῆς γνησίας βυζαν-
τινῆς μουσικῆς.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ σχολὴ αὕτη ἔχει ἀνάγκην καὶ τῶν καταλλήλων πρὸς διδασκα-
λίαν βιβλίων, ὧν ἄνευ ὁ ἱερὸς σκοπὸς αὐτῆς ματαιοῦται, ἡ Σύνοδος ἐγκλείουσα
ὧδε ἀγγελίαν αὐτοῦ συνίστησι πᾶσιν ὑμῖν θερμῶς ταύτην καὶ παραγγέλλει,
ὅπως ἐνεργήσητε τὸ ἐφ' ὑμῖν, ἵνα τύχη τὸ θεάρεστον τοῦτο ἔργον τῆς προση-
κούσης ὑποδοχῆς καὶ ὑποστηρίξεως καὶ ἐγγραφῶσι συνδρομηταὶ ἐν αὐτῇ διὰ
τῆς συμβολῆς τῶν ὁποίων θὰ δυνηθῇ νὰ προβῇ ὁ κ. Τσικνόπουλος εἰς τὴν ἀνα-
τύπωσιν διαφόρων ἀρχαίων μελωδιῶν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ νέων τοιούτων ὑπ' αὐτοῦ

πως ὁ φιλόμουσος μητροπολίτης Ἀθηνῶν Γερμανός¹³⁴⁷· καὶ ἡμεῖς ἐπισκεφθέντες κατὰ τὴν ἐν Ἀθήναις τελευταίαν τετράμηνον διαμονὴν ἡμῶν μετ' ἄλλων ἐγκρίτων λογίων καὶ μουσικολόγων τῇ 14 Σεπτεμβρίου τὴν σχολὴν ἐξετιμῆσαμεν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰς προόδους αὐτῆς, ἥτις οἶονεὶ διαμαρτυρίαν ἀποτελεῖ κατὰ τῆς βασιλευούσης ἐν Ἀθήναις τάσεως πρὸς ἐξοστράκισιν ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς πατρὸς μουσικῆς καὶ ἐγκαθίδρυσιν ἄλλης τινὸς ξενοτρόπου καὶ ξενόφωνου, διὸ καὶ κρίνομεν τὸ ἴδρυμα τοῦτο ἄξιον θερμοτάτης ὑποστηρίξεως¹³⁴⁸. Ὁ φιλόπονος μουσικὸς Τσι-

καὶ ἄλλων ἐπιφανῶν μελοποιῶν συντεθεισῶν· οὕτω δὲ θέλει κρατυνθῇ καὶ εὐδοθῇ ὁ ἀξιόλογος σκοπὸς τῆς εἰρημένης σχολῆς.

Ἐν Ἀθηναῖς, τῇ 26 Φεβρουαρίου 1890.

† Ὁ Ἀθηνῶν ΓΕΡΜΑΝΟΣ, πρόεδρος
 † Ὁ Μεσσηνίας ΠΑΝΑΡΕΤΟΣ,
 † Ὁ Ζακύνθου ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ,
 † Ὁ Νάξου ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ,
 † Ὁ Ναυπακτίας καὶ Εὐρυτανίας ΔΑΒΙΑ.

Ὁ Γραμματεὺς

Ἀρχιμ. Γ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ.

1347) Κατὰ τὴν πρώτην ἐπίσκεψιν γενομένην ἀρχομένου τοῦ ὁκτωβρίου π. ἔ. ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἐψάλη πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἐγκώμιον εἰς τὴν Α. Σεβασμιότητα, ποιηθὲν καὶ τονισθὲν ὑπὸ τοῦ διευθύνοντος τὴν Σχολὴν (Ἀκρόπολις, ἔτος Θ'. ἀριθ. 2658).

1348) Τὰ κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν ἡμῶν ταύτην ἰδοὺ πῶς ἀνέγραψαν δύο τῶν ἐγκρίτων ἐφημερίδων τῆς ἐλληνικῆς πρωτευούσης.

«Χθὲς ἐπεσκέφθη τὴν ἐνταῦθα λειτουργοῦσαν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν σχολὴν, τὴν διευθυνομένην ὑπὸ τοῦ κ. Ἀνδρ. Τσικνοπούλου, ὁ ἐνταῦθα διατρίδων δημοσιογράφος καὶ πρόεδρος τοῦ ἐν Κ/πόλει μουσικοῦ Συλλόγου «Ὀρφῆως» κ. Γεώργιος Παπαδόπουλος καὶ ἐξέφρασε τὰ θερμὰ συγχαρητήριά του εἰς τὸν κ. Τσικνόπουλον διὰ τὴν πρόδον τῆς σχολῆς» (Νέα Ἐφημερίς ἔτος Θ'. ἀριθ. 258. φύλλον τῆς 15 Σεπτεμβρίου 1890).

«Χθὲς ὁ ἐνταῦθα διατρίδων πρόεδρος τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Μουσικοῦ Συλλόγου «Ὀρφῆως» καὶ δημοσιογράφος κ. Γεώργιος Παπαδόπουλος, συνοδευόμενος καὶ ὑπ' ἄλλων ἐπιστημόνων τῆς ἡμετέρας πόλεως, ἐπεσκέψατο τὴν ἐνταῦθα ἄριστα λειτουργοῦσαν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν σχολὴν, τὴν ὑπὸ τοῦ φιλοπρωτάτου μουσικοδιδασκάλου κ. Ἀνδρ. Τσικνοπούλου διευθυνομένην. Ὁ κ. Παπαδόπουλος ἐπιθυμῶν νὰ βεβαιωθῇ περὶ τῶν προόδων τῆς σχολῆς ταύτης ἀπηύθυνε πρὸς τοὺς μαθητὰς διαφόρους ἐρωτήσεις ἀναγομένας εἰς τε τὴν θεωρίαν καὶ πρᾶξιν τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς, ἐν τέλει δὲ διὰ προσφωνήσεως σπουδαίας συνεχάρη θερμῶς τῷ διευθύνοντι τὴν σχολὴν κ. Τσικνοπούλῳ διὰ τὰς προόδους αὐτῆς, πολλὰ καὶ ἀξιοσπούδαστα προσθέσας περὶ τῆς ἱστορικῆς ἀξίας τῆς πατρὸς ἐθνικῆς ἡμῶν μουσικῆς, δι' ἧς ὁ ὁρθόδοξος ἐλληνισμὸς ἐπὶ ἰοῦ αἰῶνα δοξολογεῖ τὸν ὕψιστον ἐν τοῖς ναοῖς. Ὁ κ. Παπαδόπουλος ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς σχολῆς προπεμφθεὶς τιμητικῶς.» (Ἐπιθεώρησις. ἔτος ΣΤ'. ἀριθ. 251).

κνόπουλος μετ' ἐνθέρμου ζήλου ὑπὲρ τῆς ἐπικρατίσεως, διαδόσεως καὶ καλλιιεργείας τῆς καθ' ἡμᾶς μουσικῆς ἀγωνιζόμενος, ἐνασχολεῖται φιλοτίμως τονίζων καὶ πλεῖστα δημοτικὰ ἄσματα μετὰ αἰσθημάτων, φαντασίας καὶ ποιήσεως τῶν παλαιτάτων χρόνων, οἷον ἥρωικά, κλέφτικα, ἐρωτικά, τοῦ γάμου, τῆς τραπέζης, τῶν χορῶν, μυρολόγια καὶ ἄλλα, διασωζόμενα ἀπὸ στόματος εἰς στόμα παρὰ τῷ λαῷ, καὶ μὴ ὄντα τέως περιβεβλημένα διὰ παρασημαντικῆς. Πρὸς μεῖζονα διαδουσιν τῶν ἁσμάτων τούτων ἐδόθησαν ταῦτα εἰς μετάφρασιν διὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς παρασημαντικῆς τῷ ἀρίστῳ γνώστῃ τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς καὶ διευθυντῇ τοῦ μουσικοῦ χοροῦ τῶν ἀνακτόρων Ἀλεξάνδρῳ Κατακουζηνῷ, τῷ Δημητρίῳ Παπαδοπούλῳ¹³⁴⁹ καὶ ἄλλοις, πλὴν καίτοι ἡ μετάφρασις ἐγένετο μετὰ ζήλου καὶ προσοχῆς, δὲν θεωρεῖται ὅμως ἐπιτυχῆς, διότι, ὡς γνωστόν, αἱ κλίμακες τῆς ἡμετέρας μουσικῆς δὲν συμφωνοῦσι πρὸς τὰς τῆς εὐρωπαϊκῆς. Ὑπὸ τοῦ Τσικνοπούλου τονισθεῖσα ἐξεδόθη πρὸ μικροῦ ἐν ἰδιαιτέρῳ φυλλαδίῳ ἡ Νεκρώσιμος Ἀκολουθία. Προσεχῶς ἐκδοθήσονται Λειτουργικὰ καὶ ἄλλα ἱερὰ μαθήματα, ἐν οἷς καὶ τινὰ κατ' ἀπαγγελίαν ἡμετέραν τονισθέντα δεξιῶς παρὰ τοῦ μουσικοῦ τούτου.

Θεοφάνης Παπαϊωάννου, μοναχὸς τὸ σχῆμα, πρωτοψάλτης τοῦ ἐν Σύρῳ ναοῦ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, διακρινόμενος ἐπὶ ἡδυφωνίᾳ καὶ ὡς ἀριστος ἐκτελεστῆς τῆς ψαλμωδίας. Μαθητὴς ἐγένετο τοῦ ἐξ Ὑδρας μουσικοδιδασκάλου Ἀναστασίου Ταπεινοῦ, ὡς καὶ ὁ ἐν Πειραιεὶ κάλλιστα ψάλλων ἀδελφὸς αὐτοῦ Νικόλ. Παπαϊωάννου.

Συνέσιος Δοχειαρίτης, ὁ ἐν Ἀγίῳ Ὁρει λιγυρόφωνος ἱεροψάλτης καὶ ἀριστος ἐκτελεστῆς τῆς ψαλμωδίας καὶ ἰδίᾳ τῶν παπαδικῶν μελῶν, μαθητεύσας ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἔνθα διετελέσεν ἐν διαφόροις ναοῖς ἐπὶ πολλὰ ἔτη διάκονος, παρὰ Στεφάνῳ τῷ Λαμπδαρίῳ καὶ Ἰωάννῃ τῷ Κεῖβελῃ. Κατάγεται ἐκ Γανοχώρων.

Ἰωάννης Πρώτος, Μακεδὼν, γνώστης τῆς ἡμετέρας καὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς. Ἀπέστειλεν εἰς τὴν Δ' Ὀλυμπιακὴν Ἐκθεσιν δημῳδεῖς μελωδίας, τιμηθεὶς παρὰ τῶν ἑλλανοδικῶν διὰ τοῦ Χρυσοῦ βραβείου.

Γεώργιος Σολομός, ἐκ Κεφαλληνίας, γνώστης τῆς τε ἐκκλησιαστικῆς καὶ εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς.

Φ. Ξανθίδης, ἐν Σμύρνῃ διατρίβων μουσικοδιδάσκαλος συνεργασθεὶς μετὰ τοῦ Νικολάου Γεωργίου πρωτοψάλτου Σμύρνης εἰς τὸ Δοξαξαστάριον αὐτοῦ. Ἀπέστειλεν εἰς τὴν μουσικὴν ἐπιτροπὴν τῶν Ἑλλα-

1349) Νέα Ἐφημερίς Ἔτος Η'. ἀριθ. 119, φύλλ. τῆς 29 ἀπριλίου 1889.

νοδικῶν τῆς Δ' Ὀλυμπιακῆς ἐκθέσεως σχέδια περὶ νέου συστήματος μουσικῆς γραφῆς καὶ διαιρέσεως τῶν μουσικῶν τόνων. Ὁρμᾶται ἐκ Μιτυλήνης.

Ἰωάννης Μαρτῖνος, ἐκ Πελοποννήσου ὁρμώμενος, ἀρχιμανδρίτης ἐν Ἀθήναις διακρινόμενος ἐπὶ παιδείᾳ καὶ ἀρετῇ, καὶ μουσικαῖς γνώσεσι κομῶν οὐκ ἀδοκίμοις, γράψας δὲ καὶ καλὴν μελέτην περὶ τῆς παρ' ἡμῖν μουσικῆς, δημοσιευθεῖσαν εἰς τὴν ἔγκριτον ἀθηναϊκὴν ἐφημερίδα *Ἀκρόπολις* κατὰ δεκέμβριον τοῦ 1889 καὶ ἰανουάριον ὁδεύοντος ἔτους, ὑπ' ἀριθμ. 2743, 2744, 2746, 2747, 2748.

Α. Χ. Παππαδόημος, λόγιος μουσικὸς ἐν Ἑλλάδι, γενικὸς γραμματεὺς διατελέσας φιλοπονώτατος τοῦ Ἀθήνησι Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου.

Δημήτριος Παπαδόπουλος, Μακεδὼν, σπουδάζας τὴν φιλολογίαν ἐν τῷ Ἀθήνησιν Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ καὶ ἤδη διακούων μαθήματα θεολογίας. Νέος φιλόπonos, γνώστης τῆς ἡμετέρας μουσικῆς, ἣν ἐδιδάχθη παρὰ Δημητρίῳ τῷ Βουλγαράκῃ καὶ Θεοτόκῃ τῷ Βατοπαιδινῷ, ἐντρίβης δὲ καὶ τῆς τῶν Εὐρωπαϊῶν φωνητικῆς ὡς καὶ τῆς ὀργανικῆς μουσικῆς. Συνειργάσθη μετὰ τοῦ διευθύνοντος τὸ Ῥ. δεῖον καὶ ὡς μουσικοῦ κρατίστης ἀπολαύοντος φήμης Λαμπελέτ, ὅπως περιβάλλῃ δι' ἀρμονίας τὴν καθ' ἡμᾶς λειτουργίαν· τὸ ἔργον τοῦτο ἀπερρίφθη ὑπὸ τῆς μουσικῆς ἐπιτροπῆς τῆς Δ' Ὀλυμπιακῆς Ἐκθέσεως¹³⁵⁰. Ὡσαύτως συνειργάσθη μετὰ τοῦ Ἀνδρέου Τσικνοπούλου, γράψας διὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς παρασημαντικῆς 60 δημοτικὰ ἄσματα. Ὁ

1350) Ἡ δημοφιλεστάτη ἐν Ἀθήναις ἐφημερίς *Ἀκρόπολις* (ἔτος Α' ἀρ. 28, φύλλ. τῆς 24 νοεμβρίου 1888) ἰδοῦ πόσον εὐστόχως κρίνει περὶ τοῦ εἰς τὴν Ἐκθῆσιν ὑποβληθέντος ἔργου τοῦ Δ. Παπαδοπούλου καὶ τοῦ εὐρωπαϊοῦ μουσικοδιδασκάλου Λαμπελέτ.

«... Τὸ ὑποβληθὲν εἰς τὴν Ἐκθῆσιν ἔργον, ὅπερ, καθ' ἡμᾶς, δὲν ἀνακινεῖται τίποτε νέον ζήτημα, ἀλλὰ τὸ αἰώνιον περὶ ἀρμονίας ἐπαναφέρει, ὅπερ, ὅσα καὶ ἂν εἴπωσι, δὲν δύνανται νὰ τὸ ἀποδείξωσιν, ὡς δὲν δύνανται νὰ μεταγράψωσιν εἰς εὐρωπαϊκὴν παρασημαντικὴν τὰ μαθήματα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, ὅσον καὶ ἂν τοῖς φαίνεται ὅτι τὸ κατορθόνουσιν. Ἀξίεπαινος ἐν τούτοις ἡ ἐπιμονὴ τῶν μουσικοφίλων κ. κ. Λαμπελέτ καὶ Παπαδοπούλου, οἵτινες μοχθοῦντες οὕτω θὰ κατήρτισαν ἴσως ἔργον τὸ ὅποτον δύναται εὐαρέστως ν' ἀκουσθῇ. Διότι μέσα εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν ἀρμονίαν τῶν—τοιαύτη βεβαιότατα θὰ ᾔηται ἡ ἀρμονία μὲ τὴν ὁποίαν ὁ κ. Λαμπελέτ μᾶς λέγει ὅτι περιέβαλε τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἄσματα,—πολλὴν χαρὰν θὰ προξενῇ παρεισχωροῦν τὸ ἐκκλησιαστικὸν μέλος, οἷαν αἰσθάνεται ἕνας ὀρφανὸς καὶ ἐγκαταλελειμμένος Ἕλληνα, ὅταν ἔξαφνα ἐν μέσῳ ἀγνώστων προσώπων καὶ ἐνδυμασιῶν καὶ γλωσσῶν ἀναγνωρίσῃ ἐν τῇ ξένῃ κανένα συμπατριώτην τοῦ ὑπὸ τὸ ἄνοστον ἐκεῖνο ζῦρισμα τοῦ μύστακος ἢ τοῦ πώγωνος».

Δ. Παπαδόπουλος ἀνήκων εἰς τὴν σχολὴν τῶν νεωτεριστῶν φρονεῖ ὅτι ἡ μουσικὴ ἡμῶν ὅπως ἀναπτυχθῇ δεῖν νὰ περιβληθῇ δι' ἀρμονίας¹³⁵¹.

Γεώργιος Πασχαλίδης, ὁ καὶ Ἀλτηπαρμάκης ἐπωνυμούμενος ὡς ἔχων ἀνὰ ἑξ δακτύλους εἰς τὰς χεῖρας. Βυζάντιος τὴν πατρίδα, μαθητὴς δὲ ἐν τῇ μουσικῇ Θεοδώρου Συμεῶν τοῦ Κοντοῦ καὶ Ἀποστόλου τοῦ Κρουστάλα. Διακρίνεται ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν τοῖς κρατίστοις ἐκτελεσταῖς τῆς ἀσματικῆς τέχνης, ψάλλον κατανοκτικώτατα.

Γρηγόριος Πασχαλίδης, ἀδελφὸς τοῦ προειρημένου Γεωργίου¹³⁵², παρ' ᾧ τὸ πρῶτον ἐδιδάχθη τὴν μουσικὴν, εἴτα παρὰ τῷ Ἰωάννῃ Καβάδα καὶ Σωτηρίῳ τῷ Βλαχοπούλῳ. Ὁ λιγυρόφωνος καὶ δόκιμος οὗτος ἱεροψάλτης διευθύνει ἀπὸ εἰκοσιπενταετίας εὐδοκίμως τὸν ἅ' χορὸν τῆς ἐν Πέραν Κ/πόλεως ἐκκλησίας τῶν Εἰσοδίων.

Γεννάδιος Θέμελις, ἱεροδιάκονος ἐν τῇ ἐν Πέραν Κωνσταντινουπόλεως ἐκκλησίᾳ τῶν Εἰσοδίων, καλὸς καὶ ἡδύφωνος μουσικὸς διακούς τὴν μουσικὴν ἐν τῇ πατρίδι του Καλύμνῳ παρὰ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ, μαθηταῖς γενομένοις Νικολάου Γεωργίου Πρωτοψάλτου Σμύρνης, τὴν δὲ θεωρίαν τῆς ἱερᾶς τέχνης παρὰ Ἰωάσαφ τῷ Ρώσσῳ. Ἐτόνισε καὶ ἐξέδωκε τῷ 1883 τὰ ἑλληνικὰ εὐαγγέλια τοῦ ἑσπερινοῦ τῆς Ἀναστάσεως. Ἔχει ἔτοιμον πρὸς ἑκδοσιν *Βιβλίον Μεθοδικὸν πρὸς διδασκαλίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς*, ὡς καὶ διάφορα δημοτικὰ ᾄσματα, μέλη παπαδικὰ καὶ ἐξωτερικά. Ὑπὸ τοῦ Γενναδίου καὶ Ἰωάσαφ τοῦ Ρώσσου ἀνηγγέλθη εἰς τὸ δημόσιον ἡ ἑκδοσις περιοδικοῦ συγγράμματος ὑπὸ τὸν τίτλον *Αἱ Μοῦσαι*.¹³⁵³

1351) Ἐβδομάς, ἐν Ἀθήναις, ἔτος Ε', ἀριθ. 3. φύλλ. τῆς 16 ἰανουαρίου 1888, καὶ Αἰών, ἔτος ΜΘ. ἀριθ. 5213, φύλλ. 15 μαρτίου 1888.

1352) Σημειωτέον ὅτι καὶ ἕτερον ἀδελφὸν ἱεροψάλτην, τὸν Βασίλειον Πασχαλίδην, ἔχουσιν οἱ ρηθέντες δύο ἀδελφοὶ μουσικοί, παρ' ᾧ καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ ἐν Ὑψωμαθείαις ναῷ τοῦ ἁγίου Μηνᾶ πρὸ δεκαοκταετίας τὰ τῆς Κανοναρχίας ἐτελέσαμεν.

1353) Ἰδοὺ καὶ ἡ Ἀγγελία, ἐξ ἧς γνωρίζεται ὁ σκοπὸς καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ ἀγγελλομένου περιοδικοῦ συγγράμματος.

«Ἐπιθυμοῦντες νὰ συντελέσωμεν τὸ ἐφ' ἡμῖν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς πατρῴας ἡμῶν μουσικῆς καὶ νὰ παράσχωμεν τοῖς φίλοις αὐτῆς ἀσχολίαν οὐκ ἀτερπῆ, ἐπιχειροῦμεν τὴν ἑκδοσιν Περιοδικοῦ αἱ «Μοῦσαι», ὅπερ ἅπαξ τοῦ μηνὸς ἐκδιδόμενον θὰ περιέχῃ ποικίλην ὕλην, οἷον, ὕμνους Ἐκκλησιαστικούς, ᾄσματα δημοτικά, Ἑλληνικά καὶ Ὀθωμανικά καὶ Εὐρωπαϊκά, Ῥαψωδίας τοῦ Ὁμήρου καὶ ὠδὰς τοῦ Πινδάρου, καὶ μουσικὴν κλειδοκυμβάλου. Πρὸς πλείονα δὲ διέγερσιν τῆς προσοχῆς τῶν Εὐρωπαίων καὶ βαθυτέραν αὐτῆς μελέτην ὑπὸ τούτων, ἔτι δὲ πρὸς ραδίαν κατανόησιν τῆς Εὐρωπαϊκῆς καὶ τῆς ἡμετέρας μουσικῆς

Ἐν τοῖς ἀξίοις μνείας ἱεροψάλταις τῆς ἐποχῆς μας, τοῖς εὐδοκίμως ἐκτελοῦσι τὰ τῆς ψαλμωδίας καὶ ἀκουσταῖς ἢ μαθηταῖς γενομένοις τῶν παρ' ἡμῖν διαπρεπεστέρων μουσικῶν ἀριθμοῦνται οἱ ἑξῆς:

Σίμος Ἀδαγιανοῦ, πρωτοψάλτης ἐν Μιτυλήνῃ, χρηματίσας τοιοῦτος καὶ ἐν τῷ Ἀθῆναισι καθεδρικῷ ναῷ τῆς μητροπόλεως.

Δημήτριος Μακαρώνης, πρωτοψάλτης ἐν Κυδωνίαις, καὶ πατὴρ τοῦ ἱεράρχου Ἱερισσοῦ καὶ Ἀγίου Ὁρους Ἰλαρίωνος Μακαρώνη.

Γεώργιος Βόλτος, πρωτοψάλτης ἐν Βώλῳ, ἄλλοτε χρηματίσας ἱεροψάλτης ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ἀγαθάγγελος Κυριακίδης, πρωτοψάλτης ἐν Βραίλᾳ, ἄλλοτε τοιοῦτος διατελέσας καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις. Ἐφαλλεν ἐν τε Κωνσταντινουπόλει καὶ Ἀθῆναις.

Νικόλαος Γούτας, πρωτοψάλτης Τραπεζοῦντος.

Δανιὴλ Ἱεροδιάκονος ἐν Βραίλᾳ, μαθητεύσας παρὰ Ἰωάσαφ τῷ Ρώσσῳ καὶ μετ' ἐπιμελείας ἐνασχολούμενος εἰς τὴν μελοποιίαν.

Νικόλαος Παπαϊωάνναν, ἱεροψάλτης ὀνομαστός ἐν Πειραιεῖ, οὗ ἐμνημονεύσαμεν εὐφώνως ἐν σελίσιν 449, 487, 491.

Χριστόφορος Νικολάου, ἐν Σύρῳ ἱεροψάλτης, υἱὸς τοῦ μακαρίτου πρωτοψάλτου Σμύρνης Νικολάου Γεωργίου.

Γεώργιος Χαλιορῆς, ἐν Ὑδρᾷ μουσικός.

Χαράλαμπος Μοσχόπουλος, ἐν Ἀργυστολίῳ Κεφαλληνίας.

Κωνσταντῖνος Σεργιάδης, ἐν Ἀθῆναις, μαθητῆς τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει διαπρεπεστέρων ἱεροψαλτῶν, ἄλλοτε χρηματίσας πρωτοψάλτης ἐν Βραίλᾳ.

Ἠλίας Γεωργιάδης, ἐκ τῶν εὐδοκίμων μαθητῶν Κωνσταντίνου τοῦ Σαββοπούλου, ψάλλον ἐν Ἀθῆναις.

Δημήτριος Παπαγεωργίου, ἱεροψάλτης ἐν Ἀθῆναις, Ἀδριανου-

ὑπὸ τῶν ὁμογενῶν ἐκείνων, οἵτινες μόνον τὴν ἐτέραν αὐτῶν γνωρίζουσιν, ἢ ὅλη ἐκάστου φυλλαδίου, γραφομένη ἐν τῇ οἰκείᾳ μὲν γλώσσῃ διὰ στοιχείων δὲ Ἑλληνικῶν καὶ Εὐρωπαϊκῶν, θὰ μεταφράζηται κατ' ἀντιπαράθεσιν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν μουσικὴν καὶ τ' ἀνάπαλιν.

Νομίζοντες δ' ὅτι οὕτω καθιστῶμεν τὸ περιοδικὸν ἡμῶν ὠφέλιμον καὶ καταληπτὸν τοῖς τε ὁμογενέσι καὶ τοῖς ἄλλογενέσιν, ἐπικαλούμεθα τὴν συνδρομὴν τῶν φίλων τῆς μουσικῆς: τὴν δὲ τιμὴν ἐκάστου φυλλαδίου, συγκειμένου ἐκ δύο φύλλων τυπογραφικῶν εἰς μέγα εὐρωπαϊκὸν τέταρτον καὶ ἐπὶ χάρτου ἀρίστου. ὀρίζομεν εἰς φράγκα 2, πληρωτέα ἅμα τῇ παραλαβῇ τοῦ φυλλαδίου.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει, τῇ 5 Νοεμβρίῳ 1882.

Οἱ Συντάκται καὶ Ἐκδόται

ΙΩΑΣΑΦ ΙΕΡΟΨΑΛΤΗΣ

ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ ΙΕΡΟΔΙΑΚΟΝΟΣ

πολίτης, τρόφιμος τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς σχολῆς, σπουδάσας καὶ τὰς φυσικομαθηματικὰς ἐπιστήμας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ.

Νικόλαος Κανακάκης, ἐν Ἀθήναις, ἔχων γνώσεις τῆς ἡμετέρας μουσικῆς ἅμα δὲ καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς, ἣν ἐδιδάχθη ἐν τῷ Ὁδεῖῳ.

Συμεὼν Μανασσείδης, ἐξ Αἰνῶ μουσικολόγος.

Θεόδωρος Παπαδόπουλος (Καμπάνης), μεγάλῳφωνός καὶ καλλίφωνος ἱεροψάλτης ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Νικομηδείας.

Ὁ Σεβαστείας Κύριλλος, καὶ Πτολεμαῖδος Πατρίκιος, ἱεράρχαι τοῦ ἱεροσολυμιτικοῦ θρόνου¹³⁵⁴.

Εὐγένιος, Πολύκαρπος, καὶ Νικόδημος, ἀρχιμανδρίται τοῦ ἱεροσολυμιτικοῦ θρόνου, ὧν οἱ δύο τελευταῖοι κατὰγονται ἐκ Κρήνης.

Ἐκ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει καλῶν ἱεροψαλτῶν πλὴν τῶν ἀλλαχοῦ εὐφῆμως μνημονευθέντων Ἀλεξάνδρου Γεωργιάδου, Τιμολέοντος Ὀνουφριάδου, Βασιλείου Ὀνουφριάδου, Κυριακοῦ Ἰωάννου, Δημητρίου Μπαλαμπάνη, Νικολάου Γ. Ραιδεστηνοῦ, ἀριθμοῦνται καὶ οἱ ἑξῆς·

Ἰάκωβος Ναυπλιώτης, ὁ πολλὰ ὑπισχνούμενος τῇ μουσικῇ τέχνῃ ἡδύφωνος Α΄. Δομέστικος τῆς Μ. Ἐκκλησίας, μαθητῆς Γ. Βιολάκη.

Κωνσταντῖνος Κυριακοῦ, Β΄. Δομέστικος τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ἄλλοτε δὲ Πρωτοψάλτης τῆς μητροπόλεως Ἀδριανουπόλεως.

Πολυχρόνιος Παχείδης, λόγιος ἱεροψάλτης μεθ' ὑπερμέτρου ζήλου συνεργασθεὶς μεθ' ἡμῶν ἐν τῷ ἄλλοτε λειτουργήσαντι Ἑλληνικῷ Μουσικῷ Συλλόγῳ.

Δημήτριος Κυψιώτης, βιβλιοφύλαξ καὶ ὀργανοφύλαξ διατελέσας τοῦ Ἑλληνικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου καὶ ἐκ τῶν εὐδοκίμων ἐκτελεστῶν τῆς ἁσματικῆς τέχνης.

Μιχαὴλ Μουρκίδης, ἐκ τῶν μαθητῶν Γεωργίου τοῦ Ραιδεστηνοῦ ἀπὸ πολλῶν δὲ ἐτῶν ψάλλον εὐδοκίμως ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Γεώργιος Πρωγάκης, εὐπαίδευτος ἱεροψάλτης.

Χρῆστος Πασχάλης συνέψαλλεν ὡς ἀριστερὸς ἱεροψάλτης μετὰ τῶν ἐγκριτωτέρων μουσικοδιδασκάλων τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Σπυρίδων Θεοδωρίδης, μαθητῆς ἐπάξιος Θεοδώρου τοῦ Κοντοῦ.

Θεολόγος Λογαρίδης ὁ καλλίφωνος πρωτοψάλτης τῆς μητροπόλεως Χαλκηδόνος.

Ἰάκωβος Μυρωνίδης, ἐκ τῶν καλῶν ψαλτῶν τῆς βασιλεοῦσης, ὡς καὶ οἱ ἑξῆς· Ἀλέξανδρος Νομισματίδης, Ἀλέξανδρος Ξενίδης, Ἰωάννης Ξανθόπουλος, Μάρκος Μαυρομαύτης, Ἰωάν-

¹³⁵⁴) Σημειωτέον ὅτι ἐν Ἱεροσολύμοις διέπρεψεν ὡς μουσικὸς ὁ πρό τινων ἐτῶν ἀποβιώσας Παΐσιος ἱεροδιάκονος ὁ Σερραῖος, οὗτινος μαθητῆς τυγχάνει καὶ ὁ ἐν Πειραιεὶ ἱεροψάλτης Ἰουβινάλιος.

νης Μαστοράκης, Μάρκος Πογιατζόγλους, Ἰωάννης Λαμπαδαρίδης, Κυριακὸς Μαυρίδης, Στέφανος Ἀναστασιάδης, Ἀνδρέας Καμίλης, Σταῦρος Ζεμπουλίδης, Νικόλαος Παπαδόπουλος, Ἀναστάσιος Συμεωνίδης, καὶ ἄλλοι.

Ῥστεροῦγραφον. Εἶχομεν γράψει τὰ περὶ τοῦ *Νικολάου Πουλάκη*, ἄλλοτε πρωτοψάλτου Χίου, ἐν σελίδι 436 συναριθμήσαντες αὐτὸν ἐν τοῖς ἐπιζῶσι μουσικοδιδασκάλοις, ὅτε κατόπιν, ἐξ ἐπιστολῆς χρονολογουμένης ἀπὸ 24 Σεπτεμβρίου τοῦ σεβαστοῦ φίλου μητροπολίτου Χίου Κωνσταντίνου Δηλιγιάννη, ἐνὸς τῶν λογιωτέρων καὶ ἐναρετωτέρων ἱεραρχῶν τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου, ἐπληροφορήθημεν ὅτι ὁ Πουλάκης ἀπεβίωσεν. Ὁ ὀνομαστὸς οὗτος μουσικὸς ἐγεννήθη ἐν Λατομίῳ, προαστείῳ τῆς πόλεως Χίου, μαθητεύσας παρὰ τοῖς τρισὶ διδασκάλοις Γρηγορίῳ, Χουρμουζίῳ καὶ Χρυσάνθῳ, καὶ παρὰ τῷ Ὑδραίῳ μουσικοδιδασκάλῳ Ἀναστασίῳ τῷ Ταπεινῷ. Ἐγένετο πρωτοψάλτης ἐν τῷ ἐν Σύρῳ μητροπολιτικῷ ναῷ τῆς Μεταμορφώσεως, τῷ δὲ 1835 ἐν τῷ ἐν Χίῳ μητροπολιτικῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Γεωργίου, καὶ κατόπιν μετατεθείσης τῆς μητροπόλεως ἐπὶ τοῦ νῦν πατριάρχου Ἀλεξανδρείας (μητροπολίτου Χίου χρηματίσαντος) κατὰ τὸ 1840 εἰς τὸν ναὸν τῶν ἁγίων Βικτόρων καὶ ἐν αὐτῷ πρωτοψάλτης ἐπὶ 16 ἔτη. Ἐδίδαξε πολλοὺς τὴν μουσικὴν ἰδιαιτέρως καὶ ἐν τῇ σχολῇ τῆς Χίου, μισθοδοτούμενος ὑπὸ τῆς Κοινότητος. Ἦν λίαν ἐγκρατὴς τῆς μουσικῆς, εἰς ἣν φιλοπόνως ἡσχυλεῖτο, καίτοι εἶχε καὶ τὸ ἔργον τοῦ βιβλιοπώλου καὶ βιβλιοδέτου. Ἐκ τῶν σεισμῶν τῆς Χίου δυστυχῆσας διέμενε κατόπιν εἰς τὸ νοσοκομεῖον τῆς πόλεως, ὅπου καὶ ἀπεβίωσεν, ὁγδοηκοντούτης περίπου γεγονώς, δημσίᾳ δαπάνῃ ταφεὶς εἰς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης, οἷαν πᾶσα χώρα ὀφείλει νὰ αἰσθάνηται καὶ ἐμπράκτως δεικνύῃ πρὸς τοὺς κοινούς λειτουργοὺς καὶ εὐεργέτας.

Τὴν ἐν τῇ μητροπόλει Χίου θέσιν τῆς πρωτοψαλτείας κατέχει τανῦν ἐπαξίως, ὡς καὶ ἐν σελίδι 463 ἐγράψαμεν, ὁ ἐκ Χίου ὁρμώμενος *Ἰωάννης Καβάδας*, γεννηθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀνατραφεὶς δὲ ἐν τῷ κατὰ Φανάριον ἁγιοταφικῷ μετοχίῳ, ὅπου καὶ ἐσπούδασε τὴν ἱερὰν τέχνην παρὰ Πέτρῳ Συμεὼν τῷ Ἀγιοταφίτῃ καὶ Χουρμουζίῳ Χαρτοφύλακι τῆς Μ. Ἐκκλησίας. Ἐπαγγέλλεται τὸν ἱεροψάλτην ἀπὸ τοῦ 1844, διακρινόμενος διὰ τὴν ἡδυφωνίαν καὶ τὴν περὶ τὴν ἱερὰν μουσικὴν ἐμπειρίαν αὐτοῦ.

ΤΟ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

ΑΔΥΝΑΤΟΣ Η ΑΝΤΙΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΗΜΩΝ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΔΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΤΕΤΡΑΦΩΝΙΑΣ

(Ἀγόρευσις γενομένη ὑφ' ἡμῶν ἐν τῇ ἐν Φαναρίῳ Λέσχῃ Μνημοσύνῃ
τῇ 15 Ἰανουαρίου 1899) 1355.

Κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα ἀνεκινήθη παρ' ἡμῖν ζήτημα ζωτικώ-
τατον καὶ σπουδαιότατον, ἐθνικὸν ἅμα καὶ ἐκκλησιαστικόν, ὅπερ οὐ-
σιωδῶς ἐπάσχολει Ἑκκλησίαν τε καὶ Γένος, ἀφορᾷ δὲ εἰς τὸ τιμαλφές
τῶν πατέρων ἡμῶν κειμήλιον, τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν μουσικὴν.
Ὑπῆρξαν καὶ ὑπάρχουσιν ἔνιοι τῶν ἡμετέρων ὁμογενῶν, ἐξ ὧν ἄλλοι
μὲν εἰς τὴν Ἑσπερίαν παροικήσαντες καὶ ἐν πολλοῖς μετ' ἄλλοι ἐθνῶν ἀφο-
μοιωθέντες καὶ ἀπολέσαντες τὴν μνήμην τῆς προγονικῆς αὐτῶν εὐγε-
νείας, ἄλλοι δέ, ἐκ τῆς γενετείρας ἡ ἐστίας αὐτῶν μὴ ἀπομακρυνθέντες,
ἀκολουθοῦντες ὅμως τὰς ιδέας τοῦ ψευδοπολιτισμοῦ, τὴν δὲ καρδίαν
καὶ τὸν νοῦν αὐτῶν ἀφέντες ἔρμαιον εἰς τὴν ἐπίρροιαν τῶν πλημму-
ρησάντων ξένων μουσικῶν στοιχείων, προτιμῶσι τὰ ἀλλότρια καὶ
ὀθνεῖα τῶν οἰκείων καὶ ἰδίων, καὶ διακηρύττουσιν ὅτι ἡ ἐκκλησια-
στικὴ ἡμῶν μουσικὴ δεῖται ριζικῆς μεταρρυθμίσεως, καταχλευάζουσι
δὲ συνάμα ἐξ ἀμαθείας τὴν τιμαλφὴ ταύτην τοῦ ἔθνους ἡμῶν κληρο-
νομίαν, ἀποκαλοῦντες αὐτὴν *ὀθνεῖα, γέννημα βαρβάρων χρόνων* 1356

1355) Περί τοῦ Α'. μέρους τῆς μελέτης μου ταύτης ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει
δημοσιογραφία ἔγραψε τὰ δέοντα, μακρότερον δὲ ἡ ἐφημερίς Κωνσταντι-
νουπόλεως ("Ἔτος ΚΑ", ἀριθ. 13, φύλλον τῆς 17 Ἰανουαρίου 1889). Τὸ πλη-
θος τὸ συρρεῦσαν ἐν τῇ εὐρυτάτῃ αἰθούσῃ τῆς Λέσχης Μνημοσύνης
κατὰ τὴν διάλεξιν ταύτην ἦν ἀπειράριθμον καὶ ἐκλεκτότατον, συγκείμενον ἐξ
ἱεραρχῶν καὶ ἄλλων εὐπαιδευτῶν κληρικῶν, ἐκ σύμπαντος σχεδὸν τοῦ μου-
σικοῦ ὁμίλου τῆς βασιλευούσης, ἐκ λογίων, καθηγητῶν καὶ ἄλλων φιλομούσων
ἐξ ἀμφοτέρων τῶν φύλων.

1356) Πρὸς. Περί τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Ἄρθρον κατα-
χωρισθὲν ἐν τῷ Ἑθνικῷ Ἡμερολόγιῳ, ἐκδοθέντι ὑπὸ Μ. Βρετοῦ, 1863.

καὶ μουσικὴ *μιγαρέδων*¹³⁵⁷, καὶ ἐν κεφαλαίῳ, χαρακτηρίζουσιν αὐτὴν ὡς ῥαχὸς πενιχρόν, ξένον καὶ παρείσακτον. Οἱ τοιοῦτοι ἐπιζητοῦσι μουσικὴν θελκτικωτέραν, τρυφερωτέραν καὶ θωπεύουσιν διὰ τῆς ἀκοῆς τὰ ἑαυτῶν ὕλικά πάθη, τὴν *τετράφωνον ἁρμονικὴν μουσικὴν*¹³⁵⁸. Θέλοντες δὲ νὰ δικαιολογήσωσι τὴν ἔφεσιν τῶν ταύτην, ὡς ἀπὸ τρίποδος δογματίζουσιν ὅτι, ὡς εὐρωπαϊστὶ διατιμώμεθα, ἐνδεδυμέθα καὶ χορεύομεν, οὕτω καὶ εὐρωπαϊστὶ δεόν νὰ ἄδωμεν οὐ μόνον εἰς τὰς ἐσπερίδας καὶ τὰς ἑορταστικὰς διασκεδάσεις ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἐκκλητίας.

Εὐγενοφρόνως προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ ἐριτίμου Προεδρείου τῆς Λέσχης ταύτης *Μνημοσύνης* ὅπως καὶ γὰρ παραθέσω εἰς τὴν κοινὴν ταύτην πανδαισίαν ἐκ τῶν ψυχίων τῆς πενιχρᾶς μου τραπέζης, ἐνέδωκα μετὰ τινα δισταγμὸν προσερχόμενον ἐκ συναισθήσεως τῆς ἐμῆς ἀδυναμίας, εἰς τὴν εὐγενῇ πρότασιν καὶ ἀπεφάσισα νὰ μὴ φανῶ ἀσυντελής εἰς τὸν λεσχηνίτην τοῦτον ἀγῶνα. Ἐπὶ πολὺ ἐσκεπτόμην περὶ τίνος ἀντικειμένου νὰ πραγματευθῶ· διότι ὅστις προτίθεται νὰ ὁμιλήσῃ ἐνώπιον τοιοῦτου ἐκλεκτοῦ, φιλοακροάμονος καὶ φιλομούσου ἀκροατηρίου, ὅποιον εἶναι τὸ ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ἔχω τὴν ὑψηλὴν τιμὴν νὰ παρίσταμαι, ὀφείλει νὰ ἐκλέξῃ ἀντικείμενον τερπνὸν ἅμα καὶ ὠφέλιμον· καὶ ἂν τὸ τερπνὸν δὲν ὑπάρχῃ εἰς τὴν φύσιν τοῦ πράγματος, ὁ ἀγορητὴς ὀφείλει νὰ περιβάλῃ αὐτὸ διὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐκείνου στολισμοῦ, τῆς καλλιπεείας, δι' ἧς καθίσταται καὶ ἐπαγωγότερον καὶ ἀξιακουστότερον. Ἄλλ' ἐγὼ ἄμοιρος ὢν τῆς περὶ τοὺς λόγους τέχνης, προέκρινα ὡς ἀντικείμενον τοῦ σημερινοῦ λόγου τὸ «Περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς» προσφιλές μοι θέμα, ἔστω καὶ γυμνὸν παντὸς ρητορικοῦ κάλλους. Ἐχων δὲ πεποιθήσιν ὅτι ἐν πάσῃ περιπτώσει θέλετε δικάσει ἐπιεικῶς τὸν ἀσθενῆ μου λόγον, προβαίνω θαρραλέως εἰς ἀνάπτυξιν αὐτοῦ. Τοῦ σπουδαίου ζητήματος τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἐπιλαμβανόμενοι, φρονοῦμεν ὅτι θέλομεν ἐμπέσει εἰς ἀδιέξοδον λαβύρινθον, ἐὰν δὲν ἐμπερικλεισθῶμεν ἐντὸς ὁρίων, ἐὰν δὲν διαγράψωμεν προηγουμένως τὴν περιφέρειαν ἐντὸς τῆς ὁποίας μέλλομεν νὰ περιστραφῶμεν· διὸ καὶ ὀρίζομεν τὰ σημεῖα, ὧν τὴν ἀναδίφησιν θὰ

σελ. 70 ποίημα μὲν ἀδέσποτον, ἀλλ' ὡς εἰκάζω, τοῦ μουσουργοῦ τῆς νεωτέρας τετραφωνίας Ἰωάννου Χαθιαρᾶ τοῦ ἐκ Χίου.

1357) Πρβλ. Βρεττανικὸν Ἀστέρων, ἐφημ. Λονδίνου, 17 ὁκτωβρίου 1861 ἀριθ. 68.

1358) Ἡ Μουσικὴ ἐν γένει διαιρεῖται εἰς τὴν μονότονον καὶ τὴν ἁρμονικὴν· βάσις δὲ τῆς καθόλου μουσικῆς εἶναι ἡ μονότονος ἢ καὶ συγκριτικὸς πλουσιωτέρα, ἐξ ἧς ἐκπηγάξει ἡ ἁρμονική.

ἐπιχειρήσωμεν, προαγγέλλοντες ὅτι θέλομεν ἐξετάσει, *Ἄν ᾖται δυνατὴ ἡ ἀντικατάστασις τῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐθνικῆς ἡμῶν ἱερᾶς μουσικῆς διὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς τετραγώνου.*

Ἐρχόμεθα δὲ νὰ δεῖξωμεν ὅτι ἡ τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς προσρμογὴ εἰς τὴν ἡμετέραν ἐκκλησιαστικὴν ἀποβαίνει ἀδύνατος, α') διὰ λόγους τεχνικοὺς ἢ ἐπιστημονικοὺς· β') ὅτι πλὴν τῶν τεχνικῶν κωλυμάτων καὶ λόγοι ἐθνικοὶ μᾶς ὑπαγορεύουσι νὰ μὴ ἀντικαταστήσωμεν διὰ ξένης τὴν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἡμῶν σωζομένην πατριὸν μουσικὴν· γ') ὅτι ἡ περὶ ἀντικαταστάσεως τῆς ἡμετέρας μουσικῆς ἰδέα διὰ λόγους θρησκευτικοὺς εἶναι ἀσεβής, καὶ δ') ὅτι δὲν εἶναι δυνατὴ καὶ εὐκόλος ἡ ἀντικατάστασις τῆς ἱερᾶς ἡμῶν μουσικῆς διὰ λόγους οἰκονομικοὺς.

Α'. Ἐπὶ τῇ τεχνικῇ ἢ ἐπιστημονικῇ ἔποψιν.

Καὶ πρῶτον ἐξετάσωμεν ἐν τεχνικῇ ἀντιπαράβολῃ ἂν ᾖται καθόλου δυνατὸν νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐπὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν μουσικὴν ἡ εὐρωπαϊκὴ σημειογραφία καὶ ἁρμονία. Ποιούμεθα δὲ τὴν ἀντιπαράθεσιν τῶν δύο μουσικῶν, εἰς μελέτην προστησάμενοι διαφόρους πρὸς τοῦτο ὁδηγούς, ξένους τε καὶ ἡμετέρους, ἐν οἷς καὶ τὸ περὶ μουσικῆς πόνημα τοῦ κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1881 ἀποβιώσαντος μουσικωτάτου ἀρχιμανδρίτου Εὐσταθίου Θερεϊανοῦ τοῦ Ζακυνθίου¹³⁵⁹, τὸ εὐφώνως μνημονευθὲν ὑπὸ τοῦ γαλλικοῦ καὶ γερμανικοῦ τύπου, καὶ δημοσιευθὲν ὁλόκληρον ἐν τῇ Revue Musicale τῶν Παρισίων, τῷ 1876, ἐκ μεταφράσεως τοῦ ἐλλήνιστοῦ Ruelle.

Ἡ εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν προσρμογὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καθίσταται ὅλως ἀδύνατος διὰ τοὺς ἐξῆς ἐν κεφαλαίῳ τεχνικοὺς ἢ ἐπιστημονικοὺς λόγους :

α) Πρώτην δυσκολίαν εἰς τὴν ταυτότητα τῶν τόνων ἢ διαστημάτων παρεμβάλλει ἡ περὶ τοὺς πλείστους τόνους τῆς κλίμακος διαφορὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς· ἄλλοις λόγοις, ἡ ὀκτάχορδος κλίμαξ τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς εἶναι κατὰ τὰς διαστάσεις τῶν τόνων ἀνόμοιος πρὸς τὴν κλίμακα τῆς ἐκκλησιαστικῆς, ὅπερ προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι, κατὰ τὴν ἡμετέραν μουσικὴν οἱ ἑπτὰ τόνοι διαιροῦνται εἰς τρεῖς μείζονας, δύο ἐλάσσονας καὶ δύο ἐλαχίστους,

1359) Περί τῆς Μουσικῆς τῶν ἐλλήνων καὶ ἰδίως τῆς ἐκκλησιαστικῆς. Ἐν Τεργέστῃ, 1876.

ἐνῷ κατὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν διαίρουνται εἰς πέντε ἀκεραίους καὶ δύο ἡμιτόνια¹³⁶⁰.

β) Τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς οἱ ἤχοι εἶναι ὀκτώ, τῆς δὲ εὐρωπαϊκῆς μόνον δύο, ὁ Maggiore καὶ ὁ Minore.

γ) Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ ἔχει τρία συστήματα, τὸ ὀκτάχορδον, τὸν τροχὸν καὶ τὸ τετράχορδον, δι' ὧν παριστάνει τοὺς ὀκτὼ ἤχους· ἡ δὲ εὐρωπαϊκὴ ἔχει μόνον τὸ ὀκτάχορδον, δι' οὗ παριστάνει τοὺς δύο ἤχους αὐτῆς.

δ) Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἔχει τρία γένη, τὸ διατονικόν, χρωματικόν καὶ ἐναρμόνιον, δι' ὧν ἐκφράζει τὰ διάφορα εἶδη τῆς μελωδίας· ἡ δὲ εὐρωπαϊκὴ ἔχει μόνον τὸ διατονικόν, ἀμοιρεῖ ἀπολύτως τοῦ ἐναρμόνιου, δὲν ἀμοιρεῖ δὲ παντάπασιν τοῦ χρωματικοῦ, διότι σχηματίζει τοῦτο ἀναβιβαζομένης καὶ καταβιβαζομένης τῆς διατονικῆς κλίμακος ἡμιτονιαίως, ἀλλὰ καὶ τοῦτο γίνεται ἀκαριαίως πῶς ἐντός τινων ἁσμάτων διατονικῶν. Ἡ εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ ἀδυνατεῖ νὰ σχηματίσῃ τὰ ἡμιτόνια, τὰ τριτημόρια καὶ τὰ τεταρτημόρια τῆς ἐλληνικῆς, διότι ἔχουσα τοὺς τόνους δεδεμένους εἰς τὰ μουσικὰ ὄργανα, δὲν δύναται νὰ μεταβάλῃ εἰς μικροτέρους βαθμούς, εἰμὴ μόνον τοὺς πέντε ἀκεραίους αὐτῆς τόνους εἰς ἡμιτόνια, διατηρεῖ δὲ τὰ δύο ἡμιτόνια ἀνέπαφα καὶ ἀδιαίρετα.

ε) Οἱ ὀκτὼ τονικοὶ χαρακτῆρες τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς, ἔχουσι μόνον διάρκειαν χρονικὴν καὶ ἀπαγγέλλονται ξηρῶς καὶ σταθερῶς, οἱ δὲ τῆς ἐκκλησιαστικῆς δεικνύουσιν ἕκαστος ἓνα χρόνον καὶ διάφορον ποιότητα τῆς μελωδίας, ἄλλοις λόγοις, οἱ τονικοὶ χαρακτῆρες τῶν Εὐρωπαϊκῶν δὲν δύναται νὰ χαρακτηρίσωσι τοὺς σχηματισμοὺς τῶν ἡμετέρων τονικῶν χαρακτήρων καὶ τῶν ἀχρόνων ὑποστάσεων τὴν ἐνέργειαν.

ς) Ἡ ἔκτασις τῆς φωνητικῆς μουσικῆς κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν περιορίζεται ἐν τρισὶν ἑπταφωνίαις, καλουμέναις τρεῖς διαπασῶν· ἡ βαρυτέρα διαπασῶν ὀνομάζεται ὑπατοειδής, ἡ μέση μεσοειδής, ἡ ὀξύτερά *νητοειδής*· οἱ δὲ ἐν ταύταις ἐμπεριεχόμενοι φθόγγοι ἔχουσιν ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ μαρτυρίαν, ἥτις δεικνύει τό τε ποσὸν καὶ ποιόν. Ἡ εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ τοὐναντίον κατὰλληλος οὖσα εἰς τὰ ὄργανα, ἐκτείνεται ἐπὶ τοῦ κλειδοκυμβάλου εἰς ὀκτὼ ἑπταφωνίας, οἱ δὲ τόνοι τῆς κλίμακος αὐτῆς οὐδεμίαν οὐδαμῶς ποιότητα δεικνύουσι.

ζ) Ὁ χρόνος τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἥτοι ἡ χρονικὴ ρυθμι-

1360) Ὅποταν ὁ τόνος χωρισθῇ εἰς δύο μέρη, ἀλλ' οὐχὶ ἀκριβῶς κατὰ μέσον, τὸ ἐν αὐτοῦ μέρος καλεῖται ἡμιτόνιον.

κὴ διάταξις τῆς μελωδίας, καταμετρεῖται διὰ τῆς κρούσεως τῆς χειρός· ἄλλοις λόγοις, ἢ καθ' ἡμᾶς μουσικὴ δὲν ἔχει ἐν τοῖς ᾄσμασιν ἠκριβωμένον ρυθμόν, ἀναπληροῦ ὅμως τὴν φαινομένην ἀλλ' οὐχὶ καὶ πραγματικὴν ἔλλειψιν τοῦ ρυθμοῦ διὰ τοῦ μακροῦ καὶ τοῦ βραχείου χρόνου, τοῦ δηλουμένου ἢ ὑπονοουμένου ἐν ἀρχῇ ἐκάστου ᾄσματος. Ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ ὅμως μουσικῇ περιγράφεται ὁ χρόνος μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας, διότι ἐν αὐτῇ τὸ ᾄσμα διαιρεῖται εἰς πόδας, ἐξ ὧν οἱ μὲν εἶναι ἄρτιοι, οἱ δὲ περιττοί. Ἀλλ' ὁ χρόνος φυσικῶς ἐμπεριέχεται ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικαῖς ᾄσμασι, διό καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ οὐ μόνον δύναται αὐτὴ ἀφ' ἑαυτῆς νὰ κανονίσῃ τὸν χρόνον καὶ τὸν ρυθμόν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐκφράσῃ ἀμφοτέρους μετ' ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας, ἀνευ τῆς ἐλαχίστης τοῦ μέλους ἀλλοιώσεως.

η) Δίεσις καὶ Ὑφesis¹³⁶¹ τίθενται ἐφ' ἅπαντας τοὺς τόνους τῆς κλίμακος, ἐνεργοῦσι δὲ μόνον ἐπὶ τοῦ τόνου, ἐφ' οὗ ἐτέθησαν καὶ οὐχὶ ἐφ' ἐτέρου· ὁπότεν δεῖσῃ νὰ ἐνεργῶσι κατὰ σειρὰν καὶ ἐπὶ τῶν ἐπομένων τόνων, τῶν τὸν αὐτὸν φθόγγον ἐχόντων, γίνεται χρῆσις ἄλλων σημείων, τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν ἐχόντων, ἐπὶ τοσοῦτον δὲ διαρκούντων ἄχρις οὗ εὐρεθῇ ἕτερόν τι σημεῖον ἵνα λύσῃ τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν. Ἡ Δίεσις λοιπὸν καὶ ἡ Ὑφesis τῆς ἡμετέρας μουσικῆς διαιρεῖ τοὺς μείζονας, τοὺς ἐλάσσονας καὶ τοὺς ἐλαχίστους τόνους εἰς ἡμιτόνια, τριτημόρια, τεταρτημόρια κτλ. Ἡ Εὐρωπαϊκὴ διαιρεῖ μόνον τοὺς πέντε ἀκεραίους τόνους εἰς ἡμιτόνια καὶ οὐδὲν πλέον. Ἐπομένως δὲν φαίνεται Δίεσις καὶ Ὑφesis, ἀλλὰ μόνον ἀλλαγὴ τόνων, ἐνῶ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἡ Δίεσις καὶ Ὑφesis καὶ αἱ ἄλλαι ὑποδιαίρέσεις τῶν τόνων εἶναι πραγματικά. Ἐὰν λοιπὸν θελήσωμεν νὰ ἐφαρμόσωμεν ἐπὶ τὴν ἡμετέραν μουσικὴν τοὺς κανόνας τῆς ἀρμονίας, τοὺς ἀκριβῶς ἐστηριγμένους ἐπὶ τῶν διαστημάτων τῆς εὐρωπαϊκῆς κλίμακος, ἀνάγκη νὰ μεταβάλωμεν αὐτὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διατονικῆς κλίμακος τὰ διαστήματα, ἄλλως, ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῆς καθίσταται ἀδύνατος.

θ) Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ ἔχει δεκαεξὶ φθοράς, ὅκτω διατονικάς, πέντε χρωματικάς καὶ τρεῖς ἐναρμονίους, ὑποδηλούσας τίνι τρόπῳ δεόν νὰ μεταβάλληται τὸ ᾄσμα ἀπὸ τόνου εἰς τόνον, ἀπὸ γένους εἰς γένος, καὶ ἀπὸ ἥχου εἰς ἥχον. Ἡ εὐρωπαϊκὴ στερεῖται φθορῶν, διότι οὔτε συστήματα, οὔτε γένη, οὔτε ἥχους ἔχει πολλούς, οὔτε τόνους νὰ μεταβάλλῃ ἐν τοῖς ᾄσμασιν αὐτῆς.

1361) Ὅποτεν ὁ τόνος μέλλῃ νὰ αὐξηθῇ κατὰ ἐν ἡμιτόνιον τίθεται ἡ Δίεσις, ἥτοι πλεονεξία τόνου, ὁπότεν τούναντίον μέλλῃ νὰ ἐλαττωθῇ, τίθεται ἡ Ὑφesis ἥτοι μειονεξία τόνου.

Ἐκ τῶν ἐκτεθέντων ἐπιστημονικῶν λόγων κατὰδὴλον γίγνεται ὅτι ἀνέφικτος ἀποδοίνει ἢ εἰς ἁρμονίαν μεταποίησις τῆς ἡμετέρας μελωδίας, διότι ἄλλως καταστρέφεται τὸ μέλος καὶ ὕφος αὐτῆς. Συμπεραίνομεν δὲ συνάμα ὅτι ἡ εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ ἴσως ἐξ ἀνάγκης προσέφυγεν εἰς τὴν ἁρμονίαν, καθόσον ἄνευ τῆς ἁρμονίας οὐδεμίαν παρέχει τέρψιν μονοφώνως ἀδομένη, ἅτε στερουμένη τοῦ πλούτου καὶ τῆς ποικιλίας τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς.

Διὰ τὴν πεισθῶσιν δὲ οἱ τὰ μάλιστα ἐπιποθοῦντες τὴν ἐφαρμογὴν τῆς εὐρωπαϊκῆς ἁρμονίας εἰς τὰ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας ἄσματα ὅτι ἐπιδιώκουσι τι φυσικῶς καὶ λογικῶς ἀδύνατον, σύμμαχον λαμβάνομεν τὸν μακαρίτην ἀρχιμανδρίτην Εὐστάθιον Θερεσιανόν, γράψαντα ἐπὶ λέξει τὰ ἐξῆς : « Ἡμεῖς αὐτοὶ πρό τινων ἐτῶν παρεκλήθημεν ὑπὸ τοῦ ἀξιόσεβάστου καθηγητοῦ ἐν Μονάχῳ κ. Χριστοῦ ὅπως προσαρμόσωμεν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν μουσικὴν τὸν Κανόνα τοῦ Μ. Σαββάτου καὶ τῆς Ἀναστάσεως, τὰ Προσόμοια τῶν ὁκτῶ ἡχῶν καὶ διάφορα Ἰδιόμελα καὶ πραγματικῶς ἐφιλοτιμήθημεν ἵνα μετὰ τῆς δεούσης προσοχῆς τὰ προσαρμόσωμεν ἀπαράλλακτα, ὥς ὑπάρχουσι τετονισμένα ἐν τῇ τῆς ἐκκλησίας Εἰρμολογίῳ καὶ Δοξασταρίῳ· πρὸς δὲ τούτοις καὶ τὸ « Ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ » τῆς Μουσικῆς Βιβλιοθήκης. Προσθήκην ἡ ἀφαίρεσιν οὐδεμίαν ἄλλην ἐποίησαμεν ἢ ἔν τινι μόνῳ χρόνῳ, ἀναγκασίᾳ εἰς τὴν ρυθμοποιεῖν. Μεθ' ὅλην ὅμως τὴν πιστὴν, ἀκριβῆ καὶ ἀνελλιπῆ ἡμῶν ἐκφρασιν, μεθ' ὅλας τὰς ἐρμηνευτικὰς παρατηρήσεις, ἃς ἐδέησε νὰ ἐπισυνάψωμεν, εἶναι σφόδρα ἀμφίβολον ἂν ἡ ἐπιθυμία τοῦ καθηγητοῦ Χριστοῦ ἀπέβῃ κατ' εὐχὴν, ἀφοῦ μάλιστα ἡ μὲν ἡμετέρα ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ διδάσκεται ἄνευ ὀργάνου, ἕκαστος δὲ ἔθνος ἔχει ἰδίον ὕφος καὶ ἰδιορρυθμούς ἰδιότητος ἐν τῇ ψαλμωδίᾳ. Ἐὰν ψάλλῃ τὰ ἄσματα ἐκεῖνα Ἕλλην ἡσυχημένος εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν βεβαίως θὰ τὰ ὑπολάβῃ ἄρτια καὶ ἀνελλιπῆ, ἐὰν τούναντίον τὰ ψάλλῃ εὐρωπαῖος ἀνεπιστήμων τῆς καθ' ἡμᾶς μουσικῆς, μάλιστα δὲ μετὰ τοῦ ὀργάνου, θὰ τὰ ψάλλῃ ἅπαντα εἰς ὕφος εὐρωπαϊκόν, ἄνευ πάθους, ἄνευ ζωῆς, ἄνευ χαρακτῆρος ἐκκλησιαστικοῦ. Μετὰ πολλοὺς λοιπὸν κόπους καὶ ἐπανειλημμένας ἀποπείρας πεισθεὶς ὁ ἐν Μονάχῳ καθηγητὴς ὅτι ἦτο ἀδύνατος ἢ εἰς ταῦτα ἐφαρμογὴ τῆς ἁρμονίας, τὰ ἐξετύπωσεν ὥσπερ εἴχομεν ἐπιστεῖλῃ αὐτῷ μονόφωνα ἐν τῷ ἐν Λειψίᾳ τῷ 1871 ἐκδοθέντι σοφῷ αὐτοῦ πονήματι « Anthologia graeca Carmina Christianorum ».

Πλὴν τοῦ ἡμετέρου ἀρχιμανδρίτου καὶ ὁ ἄλλοτε μαθητὴς τῆς ἐν Ρώμῃ σχολῆς ἔγκριτος φιλέλλην γάλλος μουσικὸς L. A. Bourgault Ducoudray ἀπέτυχεν εἰς τὴν δι' εὐρωπαϊκῆς σημειογραφίας ἐκτέλε-

σιν διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν ᾠσμάτων. Ὁ ρηθεὶς μουσικὸς ἐπέμφθη ὑπὸ τοῦ γαλλικοῦ ὑπουργείου τῆς παιδείας εἰς τὴν Ἀνατολὴν πρὸς σπουδὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, ἐκδούς τὸ πολλαχῶς ἐπαινεθὲν ἔργον *Méodies populaires de Grèce*, καὶ σοφὴν τινα πραγματείαν ἐπιγραφομένην *Mondalité dans la musique Grecque*. Ἐπανακάμψας δὲ εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, κατὰ τὴν ἐν Παρισίοις Παγχόσμιον Ἐκθεσιν τοῦ 1878 ἐν τῷ μεγάλῳ Trocadero ἔψαλλεν ἐν μεγάλῃ συνελεύσει προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ διασήμεου μουσουργοῦ κ. Gounod, παρεδρευόντων ἐπισήμων μελῶν, οἱοὶ ὁ σοφὸς κ. K. Burnouf, πρῶν διευθυντῆς τῆς ἐν Ἀθήναις γαλλικῆς σχολῆς καὶ ὁ φιλέλλην μαρκήσιος Saint—Hilaire, τὰς διαφόρους κλίμακας τῶν ἀρχαίων ἐλλήνων, ὁμολογῶν ἐκάστοτε κατὰ τὴν ὁμιλίαν του τὸ ἀτελὲς τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς. Ἐπιχειρήσας μάλιστα διὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς σημειογραφίας νὰ ἐκτελέσῃ διάφορα ἐκκλησιαστικὰ ᾠσμάτια, ἀπέτυχεν.

Ἴδου καὶ παράδειγμα.

Ὁ εἰρμός «Οὐκ ἐλάτρευσαν» ἐμελοποιήθη εἰς ἦχον Δ' κατὰ τὴν διατονικὴν κλίμακα τοῦ διαπασῶν, τὸ δὲ ἀπήχημα αὐτοῦ εἶναι Λέγετος. Ἐχει βάσιν τὸν Βον, ὅστις εἶναι καὶ ὁ δεσπόζων φθόγγος, περιέχει ἀτελεῖς καταλήξεις εἰς τὸν Πα, ἐντελεῖς εἰς τὸν Λι, καὶ τελικὰς εἰς τὸν Βον. Τὸ ἦθος τοῦ ἀπ' ἀρχῆς τοῦ Εἰρμοῦ ἕως τοῦ «παρὰ τὸν κτίσαντα» εἶναι πανηγυρικόν· κατὰ τὴν περίοδον «ἀλλὰ πυρὸς ἀπειλὴν» εἶναι παθητικόν, διὰ τοῦτο καὶ ἐτέθη ἡ χρωματικὴ φθορὰ ἐπὶ τοῦ Λι ἵνα μεταβάλλῃ τὸ διατονικὸν γένος εἰς χρωματικόν καὶ ἐκφράσῃ τὸ πάθος μετὰ φόβου· βραδύτερον δὲ ἡ φθορὰ αὕτη ζητεῖ νὰ καταβῇ ὁ φθόγγος Γα $\frac{1}{4}$ ἐκ τοῦ Λι καὶ ἀπὸ τὸν Γα εἰς τὸν φυσικὸν Βον· ἔπειτα καταβαίνει ἐκ τοῦ Βον εἰς τὸν διεσμένον Πα καὶ πάλιν ἀναβαίνει εἰς τὸν Βον, ὅπου λήγει τὸ παθητικὸν ἦθος καὶ ἐπανερχεται ἐκ τοῦ ἐτέρου Βον, ἔχοντος τὴν διατονικὴν φθορὰν εἰς τὸ πανηγυρικὸν ἦθος καὶ λήγει εἰς τὸν φθόγγον ἐξ οὗ ἤρχισεν.— Ἀς ἴδωμεν δὲ τί ἔπραξεν ὁ Ducoudray ἐπὶ τοῦ Εἰρμοῦ τούτου. Πρῶτον ἐξήγησε τὸν Εἰρμόν εἰς ἦχον τοῦ Do, ἄνευ καταλήξεων καὶ ρυθμοῦ, ἔθεσε βάσιν τὸν Sol φθόγγον, καὶ Mi κατάληξιν, δωδεκάκις δ' ἔγραψε τὸ παρ' εὐρωπαϊαῖς λεγόμενον mordente καὶ οὐδὲν πλέον. Ἄν δὲ τὸν Εἰρμόν τοῦτον παίξωσιν ἐπὶ τοῦ κλειδοκυμβάλου Εὐρωπαῖοι, δύνανται νὰ προκύψωσι τόσα ἀκούσματα ὅσοι εἶναι καὶ οἱ παίζοντες αὐτόν, διότι καὶ χρόνος ὠρισμένος καὶ αἱ προσήκουσαι καταλήξεις ἐλλείπουσιν· ὥστε καὶ ὁ διάσημος οὗτος μουσικὸς ἐπείσθη ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐνδυθῇ ἡ ἡμετέρα μουσικὴ διὰ τοῦ μανδύου τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀρ-

μονίας¹³⁶². Ματαιόσχολις λοιπὸν καὶ ἡ ἰδέα τινῶν νεωτεριστῶν προτεινόντων τὴν ἀντικατάστασιν τῆς καθ' ἡμᾶς σημειογραφίας διὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς, ἀφοῦ οἱ χαρακτῆρες τῆς μουσικῆς ἡμῶν ἀπαγγέλλουσιν ἐξηκριβωμένως πᾶν μέλος ἐκκλησιαστικόν τε καὶ πολιτικόν, μάλιστα δὲ καὶ ξένον· προσέτι δὲ ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς τὴν δύναμιν εἰς τὸ ἀπαγγέλλειν μεθ' ὅλης τῆς ἀπαιτουμένης ποιότητος καὶ προφορᾶς τὰ μακρὰ καὶ βραχέα τῶν φθόγγων.

Περὶ τῆς ὑπεροχῆς δὲ τῆς ἡμετέρας μουσικῆς ὡς πρὸς τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ποικιλίαν ἐν ἀντιπαράβολῃ πρὸς τὴν εὐρωπαϊκὴν, ἐκ τῶν ὁμογενῶν μουσικολόγων ἔγραψεν ὁ πολὺς καθηγητὴς Δημήτριος Βερναρδάκης, καταδειξάς ὅτι χάσμα μέγα καὶ ἀνυπέρβλητον διαχωρίζει τὰς δύο μουσικάς, ὧν ἡ μὲν ἐκκλησιαστικὴ τυγχάνει εἰς ἄκρον πλουσίαν καὶ ποικίλην, ἡ δὲ εὐρωπαϊκὴ πενιχρὰ καὶ μονοειδής· ἐκ δὲ τῶν ἑτεροεθνῶν καὶ ἑτεροδόξων ἔγραψαν διάφοροι σοφοί, ὧν ὁ φθόγγος ἐνώπιον τοῦ πεφωτισμένου ἐπιστημονικοῦ κόσμου αἰετοτε μετὰ κύρους περιθωμβεῖται. Φραγκίσκος ὁ Προβεδης, ὅστις καλῶς τὴν μουσικὴν ἡμῶν ἐξεμελέτησεν, οὐ σμικροὺς ὑποστησάμενος πόνους πρὸς ἐκμάθησιν αὐτῆς καὶ διάδοσιν ἐν τῇ σοφῇ Εὐρώπῃ, λέγει. «Ἡ Ἀμβροσιανὴ ψαλμωδία βάσιν ἔχει τοὺς τέσσαρας ἤχους, τὸν Δώριον, Φρύγιον, Λύδιον καὶ Μιξολυδίον, οἵτινες ἦσαν ἡ βάσις τῆς ἐλληνικῆς μουσικῆς, καὶ καλοῦνται κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν τάξιν *Πρῶτος, Δεύτερος, Τρίτος, Τέταρτος*, τὸ δὲ παρὰ Λατίνοις λεγόμενον *canto fermo* ἐσημειοῦτο δι' ἐλληνικῶν χαρακτῆρων ἄχρι Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου, ὅστις ἀφελὼν τὰ ἐλληνικὰ γράμματα, ἀνεπλήρωσεν αὐτὰ διὰ Λατινικῶν. Μετεχειρίζετο δὲ ὁ ἱερὸς Ἀμβρόσιος τεχνικοὺς ἐλληνικοὺς ὅρους ὅπως ἀποδείξῃ ὅτι ἡ ψαλμωδία αὐτοῦ ἦν κατὰ τὴν γνησίαν ἐλληνικὴν μουσικὴν, οὕσαν κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ἐν χρήσει πανταχοῦ. Ἔστι δὲ αὕτη ἕνεκα τῆς ἀφελοῦς, ἀλλὰ θαυμασίας αὐτῆς ἐκφράσεως, ἀπείρως ὠραιότερα καὶ ἐντελεστέρα τῆς νέας»¹³⁶³. Ὁ πολυμαθὴς Γερβέρτος εἰς τὸ περὶ Μουσικῆς ἀξιόλογον αὐτοῦ σύγγραμμα ἀναφέρει περικοπὴν τινὰ ἐκ τοῦ πρὸς τὸν καρδινάλιον Βαρβερίνον λόγου Ἰωάννου Βαπτιστοῦ τοῦ Δόνη, τοῦ ἐκ Φλωρεντίας διασήμου μουσικοῦ († 1634), ἐνθα προτρέπει αὐτὸν ἵνα διατηρήσῃ τὴν ὑψη-

1362) Πρβλ. καὶ τὴν ὑπὸ ἡμερ. 14 ὁκτωβρίου 1888 διατριβὴν περὶ ἐλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ὑπὸ Νικολάου Κανακάκη, τὴν δημοσιευθεῖσαν ἐν παραρτήματι τῆς ἐν Ἀθήναις Νέας Ἐφημερίδος.

1363) Ἴδε *Paragone della Musica antica e della moderna. Ragionamenti di Francesco Provedi*, pag. 372 e 435. 50 della *Raccolta di opuscoli del P. Calogera*.

λὴν τῶν ἐλλήνων ψαλμωδίας, ὡς ἔχουσιν χάριτας παρὰ τοῖς Εὐρωπαϊοῖς ἀσυνήθεις¹³⁶⁴. Ἀξίας συστάσεων κρίνομεν καὶ τὰς περὶ μουσικῆς συγγραφὰς τοῦ πολυμαθοῦς γάλλου μουσικοῖστοριοδίδου Βιλλωτοῦ¹³⁶⁵, τὸ περὶ Ἑλληνικῆς Μουσικῆς σύγγραμμα τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Vincent¹³⁶⁶, τὰς περὶ μουσικῆς τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων μελέτας τοῦ διασημοῦ ἐν Γερμανίᾳ καθηγητοῦ τῆς ρυθμικῆς καὶ τῆς μουσικῆς φιλέλληνος Westphal¹³⁶⁷, καὶ τὰς πραγματείας τοῦ γάλλου ἀκαδημαϊκοῦ Lèveque, ὡς πραγματευομένης ἐμβριθῶς περὶ τῆς μεγάλης ἀξίας καὶ ὑπεροχῆς, περὶ τοῦ πλούτου καὶ τῆς ποικιλίας καὶ τοῦ ὕψους τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν Εὐρωπαϊκὴν.

Ἀναμφιβόλως ἡ εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ εἶναι ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς μακρὰν καθόσον ἀπέχουσιν ἀνατολαὶ ἀπὸ δυσμῶν τῆς πολυποικίλου καὶ καλῆς ἡμῶν μουσικῆς. Ἀναμφιβόλως ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν

1364) Gervertus de Musica sacra. Τομ. Β', σελ. 250.

1365) Ἀκριβῆ μετάφρασιν τῆς μελέτης ταύτης τῆς ἐπιγραφομένης «Πραγματεία περὶ τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς μουσικῆς ἐφιλοπόνησε καὶ ἐξέδοτο ἐν Βενετίᾳ τῷ 1874 ὁ ἐλλόγιμος ἐν ἱερεῦσι καὶ ἀρχιμανδρίτης Εὐγένιος Περδικάρης ὁ ἐκ Λευκάδος, ἐφημέριος ἐν τῷ ναφὶ τοῦ ἐν Βενετίᾳ μεγαλομάρτυρος Γεωργίου. Ταύτη καὶ ὑποσημειώσ. προσέθετο. Ὁ δὲ Ἰωάννης Βελούδης, ἔφορος τῆς τοῦ ἁγίου Μάρκου Βιβλιοθήκης, προέταξε καὶ Προλεγόμενα εἰς τὴν μετάφρασιν. Τὸ πρωτότυπον τῆς πραγματείας τοῦ Βιλλωτοῦ ὁ βουλούμενος εὐρίσκει ἐν τῇ Description de l'Egypte, τόμ. ΙΔ', Paris, par Panckouche, 1826, εἰς 8ον.

1366) A. J. H. Vincent. Notice sur divers manuscrits grecs, relatifs à la musique, comprenant une traduction française et des commentaires. Paris, 1847. imprimerie royale, 1, vol. in 4. pag. 600.

Ὁ τόμος οὗτος, ἐκτὸς τοῦ προλόγου, ἐμπεριέχει τὴν μετάφρασιν ἀνωνύμου τινὸς συγγράμματος περὶ μουσικῆς, τὴν μετάφρασιν ἐγχειριδίου τῆς πρακτικῆς καὶ θεωρητικῆς μουσικῆς ἐτέρου ἀνωνύμου, ὧν τὰ κείμενα ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ Bellermann καὶ τὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν μουσικὴν τέχνην Βαχχείου τοῦ Γέροντος. Τὸ β' μέρος ἐμπεριέχει σχόλια καὶ σημειώσεις ἐξ 160 σελ. περίπου, καὶ τὸ γ' τεμάχια διαφόρων χειρογράφων περὶ μουσικῆς ὡς δικαιολογητικὰ ἐπιχειρήματα εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἀποκατάρτισιν τῆς ἀρχαίας μουσικῆς, μεθ' ὧν ὑπῆρχον καὶ παράδοξα ἄλλα τεμάχια ἅτινα μετέφρασεν ἐπίσης πρὸς ἀποφυγὴν πάσης συγχύσεως τῶν μελλόντων ἀναγνωστῶν τῶν χειρογράφων. Ὁ Vincent εἶναι ὁ πρῶτος δημοσιεύσας τὴν περὶ μουσικῆς πραγματείαν τοῦ Γεωργίου Παχυμέρη, τοῦ ἀκμάσαντος κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα, ἣν ἐν πολλοῖς ἐμιμήθη καὶ Μανουὴλ ὁ Βρυέννιος.

1367) Μετάφρασιν χωρίων τινῶν τῆς μελέτης ταύτης εὐρίσκει ὁ περίεργος φιλίστωρ καὶ εἰς τὴν «Περὶ τῆς παρ' ἡμῖν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς» ἀξιόλογον διατριβὴν τοῦ καθηγητοῦ Π. Καπλανίδου, δημοσιευθεῖσαν εἰς τὴν Ἀνάπλᾳσιν (Ἔτος Δ' ἀριθ. 59, σελ. 740).

μουσική ὑπερέχει τῆς τετραφώνου, ὡς ἔχουσα πηγὰς πρὸς μέλη ἀσυγκρίτως περισσοτέρας καὶ ἐξόχους, χρυσὸς ὅμως θεωρεῖται ἀκατέργαστος, ἡ δὲ τετράφωνος ὑπερέχει τῆς ἡμετέρας μηχανικῶς, ἥτοι διὰ τὸν πολὺν ρυθμὸν τῶν ψαλλόντων καὶ ἰδίᾳ διὰ τὸ ὄρχηστικὸν μέρος, οὐτινος ἀμέτοχος τυγχάνει ἡ ἐκκλησιαστική. Ἐξηγοῦμαι σαφέστερον. Κατὰ τὸ σύστημα τῆς τετραφώνου μουσικῆς τὸ μέρος εἶναι τετραπλοῦν, ἥτοι συνίσταται ἐκ τεσσάρων διαφόρων μελῶν, τοῦ *soprano* ἢ *primo*, *secondo* ἢ *contralto*, *sottuna* ἢ *tenore*, καὶ *basso*. Τὸ πρῶτον μέρος, ὅπερ καὶ ἀρχικὸν μέρος ὀνομάζεται εἶναι ἡ βᾶσις τῆς μουσικῆς, τὰ δὲ λοιπὰ τρία μέρη εἶναι τὰ τῆς ἁρμονίας, ἅτινα συμπαλλόμενα ἀποτελοῦσι τὴν μουσικὴν τετράφωνον· λειπομένων δὲ τούτων, καὶ ψαλλομένου μόνου τοῦ πρώτου μέρους, καθίσταται ἡ μουσικὴ μελωδική. Τὸ τετραπλοῦν τοῦτο μέρος συμπάλλεται καὶ συνεχφωνεῖται ὑπὸ τεσσάρων ψαλτῶν, ὧν ἕκαστος ἔχει ἰδίαν θέσιν καὶ μέρος διάφορον καὶ ἀσύμφωνον πρὸς τὰ τῶν ἄλλων, ὅπερ εἰ καὶ τοιοῦτον, ἐφ' ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ρυθμοῦ στηρίζεται, καὶ οὕτως ἀποτελεῖται πλήρης καὶ ἐντελὴς ἁρμονία. Ὁ πρῶτος εἶναι ὁ διευθύνων τὴν ψαλμωδίαν, ὑπόχρεως ἐπισταμένως νὰ ἄρξηται τοῦ ᾄσματος κατὰ τὰ ἀπαιτούμενα ἐν τῇ μουσικῇ, δηλ. ἤχον, μέρος, χρόνον καὶ τονισμόν (*intonazione*), ἵνα ἐκφραζομένης καλῶς τῆς μελωδίας, τῆς ἀγγελούσης τὴν μουσικὴν ιδέαν, καλῶς ἐπιτεθῶσιν ἐπ' αὐτὴν καὶ τὰ λοιπὰ τρία μέρη τῆς ἁρμονίας, ἅτινα περιάπτουσιν εἰς τὴν μουσικὴν μεγίστην εὐπρέπειαν καὶ λαμπρότητα. Ἐν ταῖς ἐκκλησίαις λοιπὸν οἱ Εὐρωπαῖοι ψάλλται ἀναλαμβάνουσιν ἕκαστος τὸ κατάλληλον μέρος, ὅπερ ἡ ἱκανότης καὶ τὸ ὄργανον τῆς φωνῆς ἐπιτρέπουσιν αὐτῷ. Αἱ δὲ θέσεις τῶν τεσσάρων ψαλτῶν διαφέρουσιν, ὡς εἵπομεν, ἀπ' ἀλλήλων, διότι ἡ μὲν ἐξ αὐτῶν στηρίζεται εἰς τὸ τῆς ὑπερβολαίων ἢ ὑψίφωνον τετράχορδον, ἡ δὲ εἰς τὸ τῆς νήτης ἢ ὀξύφωνον, ἡ ἐτέρα εἰς τὸ τῆς μέσης ἢ μεσόφωνον, καὶ ἡ ἄλλη εἰς τὸ τῆς ὑπάτης ἢ βαρύφωνον. Ἐν δὲ τῇ συμφωνίᾳ ταύτῃ τῆς μουσικῆς πολλάκις χαρακτηρίζεται τὸ διαπασῶν ἁρμονικῶς, διότι εἰς ἐκάστην βᾶσιν, οἱ μὲν ἐκφωνοῦσιν ἐπὶ τὸ ὀξύ τοῦ διαπασῶν, οἱ δὲ ἐπὶ τὸ βαρύ· πρὸς δὲ τούτοις ἕκαστος τῶν τεσσάρων ψαλτῶν δύναται νὰ ἔχη τρεῖς καὶ τέσσαρας καὶ πέντε βοηθοὺς, ὡς καὶ διάφορα πολυειδῆ ὄργανα, διὰ τῶν ὁποίων χαρακτηρίζουσι τὸ δυνατόν τῆς φωνῆς, τὸ μεσαῖον καὶ τὸ ἀδύνατον. Οὕτω δὲ συντασσομένου τοῦ μέλους τετραπλῶς καὶ συμπαλλομένου ὑπὸ τοσούτων ψαλτῶν ἢ καὶ ὀργάνων, ὁ τοσοῦτος κρότος ἐκτυπούμενος ἀθρόος εἰς τὰς ἀκοὰς δὲν δύναται νὰ παραστήσῃ καὶ νὰ χαρακτηρίσῃ εἰς τὴν ἀκοὴν κεκαλονισμένον μέρος ἰδιαιτέρου ἤχου, οὐδὲ

πάντων τῶν χρωμάτων τὴν ἐνέργειαν καὶ τὴν χρῆσιν, τὴν γινομένην εἰς ἕκαστον ἦχον τῆς ἡμετέρας ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, διότι, ὡς προερέθη, οἱ Εὐρωπαῖοι ἔχουσιν ἀκανονιστοὺς τὰς παρ' ἡμῖν διαφόρους κεκανονισμένας διαστηματικὰς θέσεις τῶν τόνων πάντων τῶν ἡχῶν καὶ πάντων τῶν χρωμάτων τῆς μουσικῆς ἐπιστήμης. Καὶ καθάπερ αἱ νεώτεραι εὐρωπαϊκαὶ γλῶσσαι ὑπολείπονται τῆς ἐλληνικῆς κατὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ποικιλίαν τῆς συντάξεως καὶ τῶν γραμματικῶν τύπων, οὕτω καὶ ἡ εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ ὑπολείπεται τῆς ἐλληνικῆς κατὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν μελῶν.

Β'. Ἐπὶ ἐθνικὴν ἔποψιν.

Ἐρχόμεθα ἤδη νὰ δεῖξωμεν ὅτι ἡ ἀντικατάστασις τῆς μουσικῆς ἡμῶν διὰ τῆς τετραφώνου εἶναι ἀδικος καὶ ἄλογος διὰ λόγους ἐθνικοὺς.

Ἐκαστον ἔθνος ὁπωσοῦν προηγμένον εἰς τὸν πολιτισμόν, ὡς ἔχει ἰδίαν γλῶσσαν, ἤθη καὶ ἔθιμα, παραδόσεις, ἴδιον προορισμόν, ἱστορίαν, ἴδιον τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι καὶ τοῦ ἐνεργεῖν, καὶ ἴδιον διακριτικὸν χαρακτῆρα, οὕτως ἔχει καὶ ἰδιάζουσαν καλλιτεχνικὴν αἴσθησιν καὶ κλίσιν καὶ ἐμπειρίαν περὶ τε τὰς ἄλλας τῶν ὥραιων λεγομένων τεχνῶν, καὶ δὴ καὶ περὶ τὴν Μουσικὴν. Τὸ ἡμέτερον ἔθνος ἐχαρακτηρίσθη καὶ διεκρίθη ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν μουσικώτατον τῶν ἐθνῶν, ἀνέκαθεν προσκείμενον εἰς τὴν σπουδὴν καὶ καλλιέργειαν τῆς ὥραιας τέχνης, τῆς μουσικῆς, ἥτις εἶναι ἡ εἰκὼν τῆς αἰσθητικότητος τῶν λαῶν, καὶ ἥτις εὐρίσκεται στενωδῶς συνδεδεμένη μετὰ τοῦ ἔθνους, οὕτινος τὰ αἰσθηματὰ διερμηνεύει. Πλέον δὲ ἡ βέβαιον εἶναι ὅτι καὶ ἡ μουσικὴ ὡς ἡ γλῶσσα, τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα, εἶναι ἐν τῶν διακρινόντων τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ τοὺς τῆς Δύσεως. «Τίς γὰρ ἀγνοεῖ, ὡς λέγει Γρηγόριος ὁ Μαρτίνος, ἔμφυτον εἶναι ἐκάστῳ ἔθνει ἰδιαιτέραν τινὰ προφοράν, μὴδὲ τῷ αὐτῷ τρόπῳ διατίθεσθαι τὰ πάντων τῶν ἐθνῶν ὄργανα πρὸς τὴν τῆς φωνῆς μόρφωσιν»¹³⁶⁸. Ἡ διαφορὰ καταφαίνεται ἂν ἀκούσωμεν ὁμογενεῖς ψάλλοντας ἡρωϊκὰ ἢ κλέφτικα ᾄσματα, καὶ κατὰ παραβολὴν Εὐρωπαίους. Τούτου ἕνεκα, ὅ,τι θεωρεῖται κατάλληλον διὰ τοὺς λαοὺς τῆς Δύσεως, ἀπαρέσκει εἰς ἡμᾶς. Ἀρέσκεται δ' ἕκαστος εἰς τὴν ἐν ἧ ἐγγενήθῃ καὶ ἀντεράφῃ μουσικῇ. Πᾶς δὲ ὁ ἐπιχειρῶν ὀρίσαι ποῖον ἐξ ἐκατέρων τῶν εἰδῶν τῆς μουσικῆς τὸ σπουδαιότερον, δέον νὰ γινώσκῃ πιστῶς τὴν ἰδιοσυγγρασίαν τῶν λαῶν, ὧν

1368) Ἰώσηφ. Ἀρχαιολ. Ἰουδ. Β, κ'.

τὴν μουσικὴν πρόκειται νὰ κρίνῃ, μὴ καταδικάζων τὴν μὲν καὶ ἀποδεχόμενος τὴν ἑτέραν ἐξ ἀπλῆς ἐντυπώσεως, ἣν παράγει ἡ μία τούτων. Αἱ ἐντυπώσεις ἐν τῇ ἐξετάσει τοῦ ποιοῦ τῆς μουσικῆς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῶσιν ὡς γνώμη, καθὰ φρονεῖ ὀρθῶς καὶ ὁ ἐν Σμύρνῃ διαπρεπὴς μουσικὸς Μισαήλ Μισαηλίδης¹³⁶⁹, καθότι τὸ ἄριστον ἀσιατικὸν ἄσμα, ὅπερ δονεῖ τὰς χορδὰς τῆς καρδίας τοῦ ἀσιάτου, ὑπὸ τοῦ Εὐρωπαϊοῦ θεωρεῖται ναρκωτικὸν μυρολόγιον· καὶ τὸ κάλλιστον εὐρωπαϊκὸν ἄσμα, ὑπὸ τοῦ ἀσιάτου θεωρεῖται ξηρὸν καὶ ἀνούσιον, ὁ δὲ λόγος προφανής. Ἡ εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ ὁμιλεῖ γλῶσσαν καταληπτὴν εἰς τὴν τοῦ Εὐρωπαϊοῦ καρδίαν, ἡ δὲ ἀσιατικὴ δονεῖ τὰς ἴνας τῆς καρδίας τοῦ ἀσιάτου· ἐκατέρου δὲ τὸ οὖς ἐνηδύνεται ἵνα ἀκροᾶται τῆς μουσικῆς ἐκείνης, ἥτις παιδιόθεν τὴν καρδίαν αὐτοῦ ἔτερπε διὰ τῶν ἤχων αὐτῆς.

Ὅτι δὲ τὸ ἔθνος ἐξασκεῖ ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς μουσικῆς αὐτοῦ, ἐπικυροῦσι τὰ ἐξῆς ἀληθῆ συμβάντα. Ὁ Bodenstandt π. χ. λόγον ποιούμενος περὶ τῆς τὰ τε ὦτα καὶ τὴν καρδίαν διαρρηγνύσης περσικῆς μουσικῆς, διηγεῖται ὅτι νεανίαι Πέρσαι ἀπερχόμενοι τῆς πατρίδος τῶν εἰς Πετροῦπολιν, καὶ ἐκεῖ ἐκπαιδευόμενοι, μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὴν πατρίδα αὐτῶν, ἀκούουσι μετὰ μείζονος τέρψεως τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν μουσικὴν, περὶ πολλοῦ ποιούμενοι αὐτὴν ἀπὸ παντὸς εἶδους μουσικῆς καὶ τέρψεως τῶν θεάτρων καὶ ὤδειων τῆς Πετροπόλεως. Ὡσαύτως ὁ Amiot διηγεῖται περὶ τῶν Σινῶν, ὅτι ἐκτελέσας πρὸ αὐτῶν *les plus belles sonnettes, les aires de flûte les plus mélodieux et les plus brillants*, οὐ μόνον δὲν ἔτερπεν οὐδ' ἐκίλει αὐτούς, ἀλλὰ καὶ ἠνώχλει καὶ κατεβασάνιζεν, ὥστε ἐπὶ τέλους εἶπον αὐτῷ «τοιαῦτα μέλη καὶ μελωδία· δὲν εἶναι διὰ τὰ ὦτα ἡμῶν, οὐδὲ τὰ ὦτα ἡμῶν διὰ τοιαύτας μελωδίας», εἰ καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ ὠτός, ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ, πάντων τῶν ἀνθρώπων οὐδόλως διαφέρει¹³⁷⁰. Ἐν γένει δὲ πάντα τὰ ἔθνη τῆς ὑψηλοῦ αἰσθάνονται στοργὴν καὶ κλίσιν πρὸς τὴν πάτριον αὐτῶν μουσικὴν καὶ ὑπ' αὐτῆς ἠλεκτρίζονται.

Πανθομολογούμενον τυγχάνει ὅτι Θεάτρον, Μουσικὴ καὶ Ποίησις συμβάλλονται τὰ μάλιστα εἰς τὴν μόρφωσιν ἐθνικοῦ χαρακτῆρος καὶ

1369) Σύγκρισις τῆς Εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς πρὸς τὴν ἡμετέραν ἐκκλησιαστικὴν. (Μέντωρ, σύγγραμμα περιοδικὸν ἐν Σμύρνῃ. 1874. Τομ. Ε' Τεῦχ. ΝΗ'. σ. 300).

1370) Περὶ τῆς κατὰ τὸν μεσαῖωνα μουσικῆς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ Ι. Δ. Τζέτζη. Ἐν Ἀθήναις. 1882, σελ. 11.

ἤθους. Ἀδυνατοῦμεν δὲ νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἡ ξενόφυλος εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ δύναται νὰ μορφώσῃ παρ' ἡμῖν χαρακτῆρα καὶ ἤθη. Καὶ ὅμως, ὑπάρχουσιν ὁμογενεῖς, οἵτινες τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν μουσικὴν, ἀποπειρῶνται νὰ ἐξοστρακίσωσιν ἐκ τοῦ καθ' ἡμᾶς ὀρίζοντος. Τοῦτο ὁμολογουμένως ἀντίκειται εἰς τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, διότι τὸ κυριεῦον ἠθικὸν πάθος τὸν πάλαι καὶ νῦν Ἕλληνα τὸν μὴ συμμιγέντα μετ' ἄλλογενῶν, εἶναι τὸ ἐμμένειν ἀμετατρέπτως τοῖς πατρίοις ἔθεσι, τοῖς διακρίνουσι μάλιστα τῶν ἄλλων ἐθνῶν τὸ ἡμέτερον. Οὕτω βλέπομεν τοὺς Ἀττικοὺς τραγικοὺς χρωμένους τῇ Δωρικῇ ὡς δυναμένη νὰ τηρήσῃ ἀλώβητον τὸ ἀρχαῖον δῶριον μέρος, τὸ διακρινόμενον διὰ τὴν σεμνότητα καὶ σοβαρότητα αὐτοῦ, οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι οὐδ' ἠνείχοντο ν' ἀκούσωσι προσθήκας ἢ καινοτομίας ἐν τῇ πατροπαραδότῳ ἐθνικῇ μουσικῇ. Ὡς ἔθνος τεκμηριοῦντες τὸν χαρακτῆρα ἡμῶν, καθῆκον ἔχομεν ἵνα μὴ νεωτερίζωμεν παρὰ τοὺς μουσικοὺς νόμους, πρεσβεύοντες μετὰ τοῦ θεοῦ Πλάτωνος ὅτι «Εἶδος καὶνὸν μουσικῆς μεταβάλλειν εὐλαβητέον, ὡς ἐν ὄλῳ κινδυνεύοντα, οὐδ' αὖ γὰρ κινεῖνται μουσικῆς τρόποι ἄνευ πολιτικῶν νόμων τῶν μεγίστων»¹³⁷¹.

Τὸ καθ' ἡμᾶς, οἱ ἀρνούμενοι τὴν πατριὸν μουσικὴν, τὸ τιμαλφές τοῦτο ἐθνόσημον, καταπατοῦσι λεληθότως τὸν ἐθνισμὸν αὐτῶν, διότι αὐτὸς δὲν συνίσταται εἰς μόνην τὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μουσικὴν, τὰ ἤθη, τὰς παραδόσεις καὶ ἄλλα. Τί τὸ ὄφελος ἂν ἀπειροκάλως ἐναβρυνώμεθα ὅτι παῖδες ἐσμὲν σεπτῶν προγόνων, ἐνῶ οὐδὲ τὴν γλῶσσαν αὐτῶν θέλομεν νὰ ὁμιλῶμεν, οὐδὲ τὴν μουσικὴν αὐτῶν νὰ καλλιεργῶμεν; «Εἴ τις μὴ μετὰ τῆς εὐσεβείας καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος καὶ φρονήματος,—λέγει ὁ πολὺκλαυστος ἐκεῖνος τῆς Καίσαρείας Καππαδοκίας ἱεράρχης Εὐστάθιος ὁ Κλεόβουλος—οὗτός ἐστι κατὰ τῶν ἐλλήνων». Ἄς παραδειγματισθῶμεν παρὰ τῶν Ἀγγλῶν, οἵτινες φοβούμενοι μὴ ἐξασθενήσῃ ὁ χαρακτῆρ αὐτῶν, φροντίζουσιν, οὐ γὰρ εἰσὶν, ἵνα δαιτυνῶνται καὶ αὐτοὶ καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν καὶ τὰ τέκνα ἀπαραλλάκτως ὡς ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι· διὸ καὶ βλέπομεν αὐτοὺς οὐ μόνον ὁμιλοῦντας καὶ συμπεριφερομένους, ἀλλὰ καὶ τρώγοντας καὶ πίνοντας καὶ ἐνδυομένους εἰς τὰ θερμὰ κλίματα, ὥσει ἔτρωγον ἢ ἔπινον ἢ ἐνεδύοντο εἰς τὴν κατεψυγμένην αὐτῶν χώραν. Ὁ προτιμῶν τὰ ξένα τῶν ἰδίων, ὡς ἔλεγεν ὀρθότατα καὶ ὁ Chateaubriand «est presque toujours, un homme sans respect pour la mémoire de ses pères; les tombeaux sont sans intérêt

pour lui; les institutions de ses aïeux ne lui semblent que des coutumes barbares; il n'a aucun plaisir à se rappeler les sentences, la sagesse et les goûts de sa mère». Οἱ ἐγκυχόμενοι ὡς ἀπόγονοι τοῦ Ὀρφῆως, τοῦ Ἀλκαίου, τοῦ Τερπάνδρου καὶ τῆς ἄλλης ἐνδόξου μουσικῆς χορείας, μαθέτωσαν ὅτι οἱ ρηθέντες μουσικοὶ τῆς ἀρχαιότητος ἔψαλλον μονοφῶνως καὶ ὁμοτόνως, καὶ οὐχὶ ὡς οἱ Εὐρωπαῖοι τετραφῶνως καὶ τετρατόνως¹³⁷², διότι τὴν πολυχόρδον καὶ πολυτόνον μουσικὴν (τὴν ἐκ τῆς κανονικῆς ἀκολουθίας συμφωνιῶν μεμορφωμένην ἁρμονίαν), καὶ αὐτοὶ οἱ προπάτορες ἡμῶν ἀπεστρέφοντο, κατὰ τὸν Γερασηνὸν Νικόμαχον, λέγοντα «Δὲ τὸ μὴ ἐπιδέχεσθαι τὴν τῶν ἀνθρώπων φωνήν, μήτε ἐπὶ τὸ βαρὺ, τοὺς λεγομένους παρ' αὐτῶν βαυκανισμοὺς καὶ βηχίας, φθέγματα ἄσημα καὶ ἀναρθρα καὶ ἐκμελῆ, ἐπὶ δὲ τὸ ὄξυ τοὺς κοκκυσμοὺς καὶ τοῖς τῶν λύκων ὠρυγμοῖς παραπλησίους, ἄξυνέτους τε καὶ ἀναρμόστους».

Πρὸς τί δὲ ὁ τοσοῦτος πάταγος κατὰ τοῦ Φαλμεράγερ, τοῦ ἰσχυρισθέντος ὅτι ἐξέλιπεν ὅλως ἡ ἡμετέρα φυλή, καὶ ὅτι οἱ νῦν καί τοιοκοι τῆς Ἑλλάδος οὐκ εἰσιν οἱ ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἀλλὰ πανσπερμία διαφόρων σλαυικῶν καὶ ἄλβανικῶν φύλων¹³⁷³, ἀφοῦ τὰ μέσα δι' ὧν δυνάμεθα εὐγλώττως ν' ἀνασχευάσωμεν τὰ σοφί-

1372) Ὁ ἐν Ἀθήναις ἔγκριτος μουσικὸς Ἰούλιος Ἐννιγγ ἔγραψε περὶ τῆς μονοφώνου καὶ πολυφώνου ἀπαγγελίας ἐν τῇ ἀθηναϊκῇ Ἐπιθεωρήσει τὰ ἐξῆς «Ἡ ἐν τοῖς ἀρχαίοις δράμασι καὶ τῇ ἑλληνικῇ ἐκκλησίᾳ διατηρουμένη μονόφωνος ἀπαγγελία καὶ ᾠδὴ, ἀνυψοῖ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἱεροῦ λόγου καὶ καθιστᾷ αὐτὸν σοβαρώτερον, μεγαλοπρεπέστερον καὶ πειστικώτερον, ἐνῶ τούναντίον ἡ πολυφώνος ᾠδὴ διὰ τῆς μουσικῆς παιδιᾶς ἄλλως πως τέρπει καὶ δισσχεδάζει, ὥστε προφανῶς ἐκείνη μὲν εἶναι προσφορωτέρα καὶ καταλληλοτέρα διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν, αὕτη δὲ διὰ τὴν κοσμικὴν χρῆσιν».

1373) Ὁ μακαρίτης Γ. Σερούϊος ἀνασχευάζων τὸν δι᾽ ἰσχυρισμὸν τοῦ Φαλμεράγερ καὶ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ λέγει «Ἡμεῖς τοὺς ἀποκρινόμεθα μὲ τὴν αἰωλοδωρικὴν μας γλῶσσαν, αὐτὴν ἐκείνην οὖσαν κατὰ τε τὸν σχηματισμὸν καὶ τὴν σημασίαν τῶν πρωτοτύπων λέξεων καὶ τὸν τονικὸν ρυθμὸν, ὅποιαν αὐτὴν ἐφθέγγετο ἐκεῖνος ὁ Γενάρης λαός, εἴτε Γραῖοι, εἴτε Γραικοί, εἴτε κατὰ τινας Πελαγοί, ὑπὸ τὸν Ἰαπετόν, Προμηθεά, Δευκαλίωνα, Ἑλληνα, Αἰόλον, Δῶρον, Ἴωνα, Ἀχαιοὺς. Τοὺς ἀποκρινόμεθα μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μας μουσικὴν, αὐτὴν ἐκείνην οὖσαν κατὰ τὰς συμφωνίας καὶ ἁρμονίας, ὅποιαν αὐτὴν ἐκάνονσαν καὶ ἐμὸλπαζον οἱ περὶ τὸν Ὀρφέα, Μουσαῖον, Αἴνον καὶ Ἀλκμάναν» (Σκαλαθύρματα Φιλολογικά, σελ. 160—161).

Αἱ περὶ ἐκσλαύσεως τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἐωλοκρασίαι τοῦ Falmerayer ἀνεσχευάσθησαν εὐστόχως διὰ σπουδαίας μελέτης, δημοσιευθείσης ἐν τῷ Νεολόγῳ (Ἔτος ΚΒ', ἀριθ. 5486) ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ ἐκ τῶν ἀρχαίων καταγωγὴ τῶν νωτέρων Ἑλλήνων».

σματα τοῦ εὐρωπαϊοῦ μισέλληνος, ἤτοι τὴν γλῶσσαν, τὴν μουσικὴν, τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα, ἡμεῖς αὐτοὶ λακπατοῦμεν αὐτὰ καὶ περιφρονοῦμεν; Ἐχοντες ἀρίστην πάτριον μουσικὴν, ξένης ἀνάγκης δὲν ἔχομεν. Δὲν εἶναι κομπορρημοσύνη καὶ κενεαυχῆς περιαιτολογία, δὲν εἶναι μεγαλαυχία καὶ μάταιος κόμπος ἀλλ' ἀλήθεια ἱστορικὴ, ἐὰν εἴπωμεν ὅτι τὸ ἡμέτερον ἔθνος δὲν ἔχει ἀνάγκην ἀλλοτριῶν παραδειγμάτων καὶ ξένων μιμήσεων, ἐὰν δεόντως καὶ προσηκόντως χρῆται τοῖς ἰδίους θησαυροῖς. Οἱ ἀμίμητοι τοῦ κόσμου τούτου τύποι καὶ υπογραμμοί, οὓς καὶ αὐτοὶ οἱ σοφοὶ Εὐρωπαῖοι θαυμάζουσιν, ἐξ ἡμῶν ἐξήλθον. Καὶ ὁ λόγος οὗτος μὴ ἐκληφθῆτω ὡς ρῆμα κενὸν καὶ ἔωλον ἢ ὡς ρητορικὴ τις ὑπερβολή. Εἶναι μαθηματικὴ καὶ ἀναντίρρητος ἀλήθεια. Ὁ Ὅμηρος ἐποίησε μεγαλουργότερον καὶ ὑψηλότερον πάντων τῶν ποιητῶν τοῦ κόσμου, ἤτοι τοῦ ρωμαίου Βιργιλίου, τοῦ ἀγγλοῦ Σαίξπηρου, τοῦ γάλλου Κορνηλίου καὶ τοῦ ἰταλοῦ Δάντου. Ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐφιλοσόφησαν βαθύτερον πάντων τῶν φιλοσόφων τῆς γῆς· ὁ Φειδίας ἐκαλλιτέχνησε καλλιτεχνικώτερον πάντων τῶν καλλιτεχνῶν τῆς ὑψηλίου. «Ἐχοντες δὲ προγονικοὺς κανόνας μεμορφωμένους ὑπὸ τὴν ὑφίστην καλαισθησίαν τῆς φυλῆς ἡμῶν, ἐπὶ τοσούτον ἀδέelteroi ἐσόμεθα, ὥστε μὴδὲν βλέμμα θέλομεν ρίψει πρὸς αὐτούς, ἀλλ' ἀμέσως θέλομεν δεχθῆ ὡς ἔθνος ἀμοῖρον τοιούτων τὰ ἔτοιμα τῶν ἄλλων, ὡς τὸ τετράφωνον τῆς ἰταλικῆς μουσουργίας, λείψανον βενετικῶν χρόνων ἐν Ἑπτανήσῳ; Ποῖον εὐρωπαϊκὸν ἢ ἀμερικανικὸν ἔθνος καυχώμενον ἐπὶ πατρογονικῇ ἐπιστημονικῇ εὐκλείᾳ, ὅσον ἡμεῖς, ἤθελε καταφρονήσει τὰ πάτρια αὐτοῦ; Καὶ σήμερον ἔτι αὐτὰ τὰ σοφὰ ἔθνη τῆς Εὐρώπης δὲν ἀναμιμνήσκονται τῶν ἀρχαίων ἀσμάτων τῶν Βάρδων αὐτῶν; Δὲν ψάλλονται οἱ ἀρχαῖοι ἐθνικοὶ ὕμνοι αὐτῶν; Ἡμεῖς δὲ θέλομεν πετάξει τὰ ἡμέτερα, κατὰ τὴν κοινὴν ἔκφρασιν, πέραν, ἀσυνέτως καὶ ἀνεπιστημόνως;»¹³⁷⁴.

Ἀλλὰ τὸ ἡμέτερον ἔθνος κατὰ τὴν μακρὰν σειρὰν τῶν αἰώνων οὐδέποτε ἀπηνήθη τὴν ἐθνικὴν αὐτοῦ ἀτομικότητα· ἂν δὲ ἐν τῇ ἀπαρνήσει τῶν πατρῶν κειμηλίων καὶ παντὸς θεομοῦ ἀναφερομένου εἰς τὰ πνευματικώτερα γνωρίσματα καὶ συμφέροντα τοῦ ἔθνους, ἀπαρνήται αὐτήν, τοῦτο προέρχεται ἐξ ἐσφαλμένης τοῦ ἔθνους κρίσεως κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα. Μεθ' ὑψηλοῦ τοῦ κηρύγματος κηρύττω τὴν πικρὰν ἀλήθειαν, ὅτι, ἂν πάντες εἴχομεν ἐν ἑαυτοῖς ζωηρότερον ἀνεπτυγμέ-

1374) Περὶ ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ὑπὸ Ἀθ. Πετρίδου τοῦ ἐκ Δοδριανῆς τῆς Ἠπείρου. (Εὐαγγελικὸς Κήρυξ, ἐν Ἀθήναις, 1870. Περίοδος Β', ἔτος β', ἀριθ. 4, σελ. 306.)

νον τῆς ἀτομικῆς ἡμῶν καὶ ἐθνικῆς ἀξιοπρεπειᾶς τὸ αἶσθημα, βεβαίως δὲν θὰ ὑπῆρχον καὶ οἱ ξενομανοῦντες ἡμῶν ὁμογενεῖς οἱ τὰ ξένα τῶν οἰκείων προτιμῶντες. Ἐς κόρακας τὸ νεωτεριστικὸν πνεῦμα καὶ ἡ φραγκομανία ἀφ' ἡμῶν. Οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι οὐδὲν τιμαλφέςτερον, οὐδὲν φίλτατον τῶν οἰκείων καὶ ἰδίων ἐνόμιζον· ἀπόδειξιν τούτου τρανὴν ἔχομεν τὸν Ὀδυσσεᾶ τοῦ Ὀμήρου, ὃν ἡ θεὰ δὲν ἡδυνήθη νὰ πείσῃ νὰ κατοικήσῃ εἰς τὴν νῆσον αὐτῆς καὶ νὰ διανεμηθῇ μετ' αὐτῆς τὴν ἀθανασίαν, προϋτίμησεν ὁ πολύμητις ἀνὴρ ἔν' ἀποθάνῃ καὶ μόνον καπνὸν ἂν ἔβλεπε τῆς φίλης Ἰθάκῃς.

« Αὐτὰρ Ὀδυσσεὺς.

Ἰέμενος ὡς καπνὸν ἀποθρόσκοντα νοῆσαι

ῆς γαίης, θανέειν ἱμείρεται.¹³⁷⁵

Τοιαῦτα εὐγενῆ αἰσθήματα πρέπει νὰ κατέχωσι τὰς καρδίας καὶ ἡμῶν τῶν νεωτέρων. Διατρέφω ὅμως τὴν ἐλπίδα ὅτι τὸ ἔθνος ἡμῶν δὲν θὰ ἀνεχθῇ νὰ ἴδῃ τὴν εὐρωπαϊκὴν μουσικὴν καταλαμβάνουσαν τὴν τῆς ἡμετέρας θέσιν, καὶ ὅτι ὡς διέσωσε τὴν γλῶσσαν τοῦ Πλάτωνος καὶ Δημοσθένους ἐκ τοῦ ναυαγίου, οὕτω κατορθώσει καὶ τὴν διάσωσιν τῆς γεραρᾶς πατρίου μουσικῆς¹³⁷⁶, ἅτε θεωρουμένης ταύτης τρανῆς μαρτυρίας τῆς εὐγενείας ὁλοκλήρου τοῦ ἔθνους, ἐὰν μάλιστα θέλωμεν νὰ διακρινώμεθα καὶ ἐν τῇ μουσικῇ, καθάπερ καὶ ἐν τῇ γλώσσῃ, ὡς ἰδιον ἔθνος. Ἡ φιλοτιμία καὶ ἡ εὐγενὴς καταγωγὴ ἐπιβάλλει ἡμῖν ὡς ὑποχρέωσιν καὶ καθήκον ἵνα τηρήσωμεν τὴν πάτριον μουσικὴν εἰς τὴν ἀνατροφὴν ἡμῶν, ἀφοῦ τυγχάνει πλουσιωτάτῃ ὡς ἐκ τοῦ συστήματος τῶν διαφόρων αὐτῆς γενῶν καὶ τρόπων, κλιμάκων καὶ φθόγγων, μεταβολῶν καὶ χροῶν. Καὶ συνελόντι εἰπεῖν, καθήκον ἔχομεν ἵνα ἐνδε-

1375). Ὀμ. Ὀδυσ. Α' 57—59.

1376) Ὀν λόγον ἔχει ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ γλῶσσα πρὸς τὴν νῦν παρ' ἡμῶν γραφομένην, τὸν αὐτὸν λόγον ἔχει καὶ ἡ καθ' ἡμᾶς μουσικὴ πρὸς τὴν ἀρχαίαν τῶν ἡμετέρων προγόνων. Καὶ ὁ ἀείμνηστος Κοραῆς παρόμοια σχεδὸν ἔγραψεν ἐν τῇ ΕΖ' ἐπιστολῇ αὐτοῦ περὶ τῆς γνώμης ταύτης « Ἀς ἔλωμεν τώρα εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν, ἥτις (μὴν ἀμφιβάλλῃς) ἔχει τὸν αὐτὸν λόγον μὲ τὴν παλαιάν, τὸν ὁποῖον καὶ ἡ σημερινὴ ἡμῶν γλῶσσα πρὸς τὴν γλῶσσαν τοῦ Πλάτωνος καὶ Δημοσθένους. . . . Τοῦτο δὲ λέγω, φίλε, διὰ νὰ καταλάβῃς, καὶ ἄλλους νὰ διδάξῃς καὶ ὅτι ἡ περὶ τῆς σημερινῆς μουσικῆς ἡμῶν ἔρευνα εἶναι πρᾶγμα ἀξιόλογον, καὶ δὲν ἀμφιβάλλω ποσῶς ὅτι, καθὼς ἡ ἔρευνα τῆς σημερινῆς γλώσσης συμβάλλει πολὺ εἰς τὴν κατανόησιν τῆς ἀρχαίας, οὕτω καὶ ἐκ τῆς ἐρέυνης τῆς μουσικῆς θέλουν ὅπως δῆποτε σαφηνισθῇ πολλὰ μέρη τῶν σωζομένων παλαιῶν μουσικῶν, τὰ ὅποια εἶναι ἀκόμη αἰνίγματα » (Ἀπάνθισμα ἐπιστολῶν, σελ. 167—170. Ἴδε καὶ Ἀνατολὶκὸν Ἀστέρα, Περιοδ. Β', ἔτος ΙΘ', ἀριθ. 127, σελ. 347).

λεχῶς καλλιεργῶμεν τὴν παρ' ἡμῖν μουσικὴν, ὡς πατροκληρονόμητον κειμήλιον, μετὰ τοσούτου ζήλου μεθ' ὅσου μελετῶμεν καὶ σπουδάζομεν καὶ τὴν γλῶσσαν, μὴ λησμονοῦντες ὅτι διὰ τῆς μουσικῆς ταύτης οἱ πατέρες ἡμῶν ὕμνουσαν καὶ ἐδοξολογοῦσαν τὸν Θεὸν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἐπὶ ἸΘ' αἰῶνα, διὰ ταύτης ἐβαυκαλίζον τὰ βρέφη αὐτῶν, διὰ ταύτης ἐκαλλάνδιζον τὰς ἑορτὰς καὶ τὰς ἀρχιετηρίδας αὐτῶν, διὰ ταύτης ἐχόρευον καὶ ἐκώμαζον ἐν εὐθυμίαις, διὰ ταύτης ὑπεγλύκαινον τὴν πικρίαν χαλεπῶν ἡμερῶν. Διὰ τοὺς λόγους τούτους, καὶ διότι ἀνοίκειος εἶναι ἡ εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ πρὸς τὴν ἰθαγενῆ ἀπαγγελίαν καὶ τοὺς ἐθνικοὺς τόνους, ἄδικον καὶ ἄλογον θεωρῶ τὴν εἰσαγωγὴν ταύτης ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ψαλμωδίᾳ.

(Ἀγόρευσις γενομένη ἐν τῇ ἐν Φαναρίῳ Λέσχῃ Μνημοσύνης
τῇ 5 Φεβρουαρίου 1889, 1377.)

Προσερχόμενος καὶ πάλιν νὰ ὁμιλήσω ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου, τὸ ὅποσον τόσα ἐξόχως πεπαιδευμένα πρόσωπα τῆς κοινωνίας ἡμῶν ἐπαξίως τιμῶσι, προτίθεμαι νὰ ἀπασχολήσω τὸ φιλήκοόν σας οὕς εἰς τὴν ἀκρόασιν τῆς συνεχείας τῆς περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς μελέτης μου. Καὶ ὅσοι μὲν παρῆσαν εἰς τὴν πρώτην ὁμιλίαν, γινώσκουσιν ὅποσον θέμα ὤρισαν νὰ ἀναπτύξω, χάριν δὲ τῶν μὴ παραστάντων εἰς τὴν ὁμιλίαν ἐκείνην ἀνακεφαλαίῳ διὰ βραχέων καὶ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ λόγου μου καὶ τὰ ἀποδειχθέντα, ὅπως οὕτως οἱ πάντες μὲ παρακολουθήσετε, καὶ ὅπως ἡ ἐντεῦθεν ὠφέλεια ἀποβῇ ὅσον ἔνεστι μείζων.

Ἀπὸ τινῶν δεκαετηρίδων ἤρξατο, σεβασμιώτατοι ἱεράρχαι, κύριαι καὶ κύριοι, ὑπόκωφός τις ἀποδοκιμασία ἐκ μέρους μερίδος τινὸς ἀνεπτυγμένης τῆς καθ' ἡμᾶς κοινωνίας κατὰ τῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἡμῶν ἐν χρήσει ἐθνικῆς μουσικῆς. Ἐφάνησαν δὲ καὶ σημεῖα κινήσεως καὶ τάσεως πρὸς μεταρρύθμισιν καὶ μεταβολὴν τῆς μουσικῆς ταύτης ἐπὶ τὸ ἀρμονικώτερον. Δὲν ὑπάρχει δὲ ἀμφιβολία ὅτι ἡ διάθεσις πρὸς εἰσαγωγὴν τῆς ἀρμονίας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἀνατρέφονται ἐν τῇ ἀρμονίᾳ ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας. Ἡ

1377) Καὶ τὸ Β' μέρος τῆς παρουσίας πραγματείας ἀνεγνώσθη ἐνώπιον ἰκανοῦ ἀκροατηρίου ἐκ κληρικῶν καὶ λαϊκῶν. Τὰ καθεκτά ὅρα εἰς Κωνσταντινουπόλιν (ἔτος ΚΑ', ἀριθ. 28, 6 φεβρουαρίου 1889) Ἀνατολικὸν Ἀστέρια (ἔτος ΚΗ', ἀριθ. 19, φύλλ. 8 φεβρ.) καὶ Ἀνατολὴν (ΔΘ' ἔτος).

δημοσίευσιν δὲ τῆς ἰδέας πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ μουσικοῦ καθεστῶτος, καὶ αἱ προσπάθειαι πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς τάσεως ταύτης χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ 1870, ὅτε ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ Ματζαβίνου, διδάσκοντος τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν ἐν τῇ Ἀθήνῃσι Ῥιζαρείῳ σχολῇ, διατρίβαι ἀνώνυμοι εἰς τὸν *Aiōna* Ἀθηνῶν, εἰς ἃς ἀπήντησαν ἄλλοι. Ἐκτοτε ἐξακολουθεῖ ἡ συζήτησις. Καὶ ὅσῳ ἐπιτείνεται ἡ καθ' Ἡσί-οδον ἀγάθῃ ἔρις, τοσοῦτ' μᾶλλον ἐλπίς ὑπάρχει ὅτι ἐπὶ τέλους θ' ἀναλάμψῃ ἡ τοὺς πεπλανημένους εἰς τὴν εὐθείαν ὁδὸν ἐπανάγουσα ἀλήθεια. Βλέπων δὲ ὅτι ἀπὸ τινος ἡ τάσις πρὸς ἀποβολὴν ἐκ τῶν σκη-νωμάτων τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ, τῶν ἡμετέρων ἐκκλησιῶν, τῆς πατρίου μου-σικῆς καὶ ἐνθρόνισιν ἀντ' αὐτῆς τῆς θυμελικῆς μουσικῆς μείζονας δια-στάσεις λαμβάνει, μετὰ προσοχῆς ἱκανῆς καὶ ἐπιμελείας εἰς μελέτην προεστησάμην τὸ ἐξῆς θέμα. «*Ἄρ* δηλ. εἶναι δυνατὸν γ' ἀντικατα-σταθῇ ἡ ἡμετέρα μουσικὴ διὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς». Τὸ προὔν δὲ τῶν μελετῶν μου εἶναι ὅτι ἡ ἀντικατάστασις τῆς μουσικῆς ἡμῶν διὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς εἶναι ἀδύνατος διὰ λόγους τεχνικούς, ἀνοίκειος διὰ λό-γους ἐθνικούς, ἀσεβῆς διὰ λόγους θρησκευτικούς, καὶ οὐχὶ εὐκολος καὶ δυνατὴ διὰ λόγους οἰκονομικούς. Ἐξετάσας δὲ τὸ ζήτημα ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου ἐν τῇ Α' διαλέξει ὑπὸ τεχνικὴν καὶ ἐθνολογικὴν ἔποψιν, θὰ ἐξετάσω ἤδη αὐτὸ καὶ ὑπὸ ἔποψιν θρησκευτικὴν καὶ οἰκο-νομικὴν.

Γ'. Ὑπὸ θρησκευτικὴν ἔποψιν.

Ἡ μουσικὴ, ἐκ τοῦ ΟΕ' κανόνος τῆς Σ' οἰκουμένης Συνόδου καὶ ἐκ πολλῶν ἄλλων πατερικῶν χωρίων καταφαίνεται ὅτι τυγχάνει πα-ράδοσις τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ὡς τοιαύτη δέον πιστῶς νὰ τηρῇται ὑφ' ἡμῶν. Ὁ τῶν ἐθνῶν Ἀπόστολος Παῦλος ἔγραψε πρὸς τοὺς Θεσσαλο-νικεῖς. «*Στήκετε καὶ κρατεῖτε τὰς παραδόσεις, ἃς ἐδιδάχθητε, εἴτε διὰ λόγου, εἴτε δι' ἐπιστολῆς ἡμῶν*»¹³⁷⁸. Ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος γράφει πρὸς τοὺς Γαλάτας «*Εἴ τις ὑμῖν εὐαγγελίζεται, παρ' ὃ παρελάβετε, καὶ ἄν ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ ᾗ, ἀνάθεμα ᾗ*»¹³⁷⁹. Καὶ ὁ σοφὸς Σολομὼν παραγγέλλει «*Υἱὲ φύλασσε νόμους πατρός σου καὶ μὴ ἀπώσῃ θε-σμούς μητρός σου· ἄφασαι δὲ αὐτοὺς ἐν σῇ ψυχῇ διαπαντός, καὶ ἐγκλείωσεν περὶ σῶ τραχήλῳ*»¹³⁸⁰. Καὶ ἡ Ζ' Σύνοδος οὕτως δογματίζει

1378) Παῦλου, πρὸς Θεσσαλ. Β'. Κεφ. 6, 15.

1379) Πρὸς Γαλάτας ἐπιστ. Κεφ. Α'. 8, 9.

1380) Παροιμ. ΙΣΤ'. 20.

«Εἴ τις παράδοσιν ἐκκλησιαστικὴν, ἔγγραφον ἢ ἄγραφον, ἀθετεῖ, ἀνάθεμα». Ὁ δὲ χρυσοῦς τὴν γλῶτταν Ἰωάννης ἐρμηνεύων τὴν πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς τοῦ Παύλου ἐπιστολὴν, λέγει «Ἐνταῦθα δῆλον ὅτι οὐ πάντα δι' ἐπιστολῆς παρεδίδουσιν οἱ Ἀπόστολοι, ἀλλὰ πολλὰ καὶ ἀγράφως· ὁμοίως κἀκεῖνα, καὶ ταῦτά ἐστιν ἀξιόπιστα· ὥστε καὶ τὴν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας ἀξιόπιστον ἡγούμεθα· παράδυσίς ἐστι, μηδὲν πλέον ζῆτει». Καὶ ὁ Θεοφύλακτος ἐρμηνεύων τὴν πρὸς Γαλάτας ἐπιστολὴν λέγει «Δὲν εἶπεν, ἐὰν τὰ ἐναντία καταγγέλλωσιν, ἀλλὰ καὶ μικρόν τι εὐαγγελίζονται, παρ' ὃ εὐηγγελισάμεθα».

Ἡ μουσικὴ καὶ συνήθεια τῆς Ἐκκλησίας ἂν θεωρηθῇ, οὐχὶ δυνατὴ τυγχάνει ἢ ἀντικατάστασις ἢ μεταβολὴ αὐτῆς, διότι κατὰ τὸν οὐρανοφάντορα Βασίλειον «Ἡ ἐκκλησιαστικὴ συνήθεια ὡς ἄγραφος νόμος ἰσχύει». Καὶ συνελόντι εἰπεῖν, ἀπαράδεκτός ἐστιν ἡ μεταρρυθμίσις εἰς τὰ τῆς Ἐκκλησίας. «Μὴ μέταίρει ὅρια αἰῶνια, ἀ οἱ πατέρες σου ἔθεντο»¹³⁸¹. Ἡ καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησία ἐστὶν ἐξόχως συντηρητικὴ, τὰ πατροπαράδοτα μετὰ βαθείας εὐλαθείας ἀσπαζομένη καὶ εἰς αὐτὰ ἐμμένουσα. Ἡμεῖς δὲ ἀποστροφὴν δεόν νὰ αἰσθανώμεθα πρὸς τοὺς νεωτερισμοὺς καὶ τὰς καινοτομίας, κατὰ τὸ ἀρχαῖον τῆς Ἐκκλησίας λόγιον «Παυσάσθω ἡ καινοτομία μαιίνειν τὴν ἀρχαιότητα». Πᾶσα μετακίνησις ἔχει λυπηρὰς τὰς συνεπείας, διότι καὶ εἰς λίθος, καὶ ὁ ἐλάχιστος ἀφαιρούμενος, προπαρασκευάζει καὶ τῶν λοιπῶν τὴν κατὰπτωσιν. Ἡ αὐστηρότης δὲ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡμῶν ἀναπόφευκτός ἐστι βεβαίως διὰ τε τὰ δόγματα, καὶ διὰ τὰ δευτερεύοντα ἄλλα τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας· διότι ἐὰν παραδεχθῶμεν τὸ ἐναντίον, λογικῶς ἔπεται ὅτι δυνάμεθα κατ' ὀλίγον καὶ ἀναλόγως τῶν σημερινῶν ἰδεῶν καὶ τρόπων τοῦ κατ' εὐφημισμὸν πολιτισμοῦ, πάντα τ' ἀνέκαθεν παραδεδεγμένα ἔθιμα νὰ μεταβάλλωμεν καὶ μετακινήσωμεν ἐπὶ τὸ εὐρωπαϊκώτερον. Καὶ ὅμως, οὐδ' ἡ ἐλάχιστη ἀλλοίωσις, λόγῳ βελτιώσεως, ἐπιτρέπεται εἰς τὰ τῆς Ἐκκλησίας, διότι ἄλλως ἂν ἐκάστω ἐπετρέπετο νὰ μεταβάλλῃ καὶ διορθοῖ ὅ,τι καὶ ὡς αὐτῷ δοκεῖ, ἡ θρησκεία θὰ φαίνεται ἐκτισμένη ἐπὶ ἄμμου καὶ οὐχὶ ἐπὶ πέτρας, καὶ ἡ Ἐκκλησία θὰ κινδυνεύσῃ νὰ διασπασθῇ μυριαχῶς εἰς αἱρέσεις χαρρακτηριζομένας ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν μᾶλλον ἐκδηλώσεων τῆς λατρείας. Καὶ ἡ μουσικὴ δὲ τῆς Ἐκκλησίας, ἀπόρροια οὖσα τῆς τῶν ἀρχαίων ἡμῶν προγόνων, καθιερωθεῖσα δὲ ἀνέκαθεν ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν Συνόδων θεσπισθεῖσα ὡς ἀδιάσπαστον μέρος τῆς κοινῆς ἡμῶν λατρείας, καὶ τὸ κύρος ἸΘ' αἰῶνων φέρουσα,

δὲν εἶναι εὐκολον καὶ εὐσεβὲς νὰ μεταβληθῇ καὶ μεταρρυθμισθῇ, ἀλλὰ δέον ἵνα τηρηθῇ ὡς καὶ αἱ λοιπαὶ παραδόσεις καὶ τὰ ἔθιμα τῆς ἀγιοτάτης ἡμῶν θρησκείας, καθόσον μάλιστα ἡ ἱερὰ ἡμῶν μουσική, διηνεκὴς ἐστὶ διδασκαλία τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν, διδάσκουσα καὶ ποδηγετοῦσα ἡμᾶς τε καὶ τὰ τέκνα ἡμῶν διὰ τῶν ὕμνων, τῶν συνδεομένων μετὰ τῆς ἱστορίας τῶν εὐτυχιῶν καὶ δυστυχιῶν τοῦ ἔθνους ἡμῶν, καὶ μετὰ τῶν ἐνδόξων καὶ θεοπνεύστων ἐκείνων ἀνδρῶν, τῶν τιμησάντων τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ Γένος ἡμῶν. Οὐδεμία ἄλλη Ἐκκλησία ἐμερίμνησε περὶ τούτου ὡς ἡ ἡμετέρα.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, δὲν εἶναι ἄρα γε ἀσέβεια νὰ βλέπωμεν ἐσηγμένην τὴν τετράφωνον μουσικὴν ἐν τοῖς ὀρθοδόξοις ναοῖς τῶν ἐλληνικῶν τῆς Εὐρώπης ἀποικιῶν, ψαλλομένην δὲ εἰς ἐπίμετρον παρὰ ψαλτῶν ξενοφώνων καὶ ἑτεροθρήσκων (Ἑβραίων, Δουτικῶν ἢ Διαμαρτυρομένων); «Ὅποια τῶν Κανόνων τῆς Ἐκκλησίας παράβασις, ἀναφωνεῖ ὁ ἐνθερμότατος τῶν πατρῶων ζηλωτὴς μητροπολίτης Μιτυλήνης Κωνσταντῖνος Βαλιάδης, καὶ ὅποια παραγνώρισις τοῦ ἀξιώματος τῶν ἱεροψαλτῶν! Καθολικοὶ ἢ προτεστάνται ἢ καὶ Ἰουδαῖοι οἱ ἀποτελοῦντες τὸν χορὸν ἐν τοῖς ναοῖς τούτοις, ὡς ἐμάθομεν, οἵτινες ἀντιπροσωπεύουσι τοὺς παρισταμένους Ὀρθοδόξους, νῦν μὲν τὴν πίστιν αὐτῶν καὶ τὸ αἶσθημα προσφέροντες τῷ Θεῷ, νῦν δὲ εἰς εὐλάβειαν καὶ κατάνυξιν προκαλοῦντες αὐτούς, καθ' ἣν ὥραν μάλιστα ὁ ἱερεὺς ἢ ὁ διάκονος κραυγάζει μεγαλοφώνως «Ὅσοι κατηχούμενοι προέλθετε . . . μῆτις τῶν κατηχομένων, ὅσοι πιστοὶ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν»¹³⁸². Ὁ αὐτὸς ἱεράρχης γράφει τὰ ἐξῆς ἄξια προσοχῆς «Συνέπεσε νὰ ἀκούσωμεν ὀκτάκις μέχρι τοῦδε τὴν ἱερὰν λειτουργίαν διὰ τῆς μουσικῆς ταύτης ἐν Πέστη, ἐν Βιέννῃ καὶ ἐν Βαδεν· ἐν τῇ τελευταίᾳ μάλιστα πόλει ἠκούσαμεν καὶ τὰς ἀκολουθίας τῆς Μ. Ἑβδομάδος, ἀλλ' ὅμως μεθ' ὅλην τὴν καλὴν ιδέαν τὴν ὁποίαν εἶχομεν προσεχηματισμένην περὶ τῆς μουσικῆς ταύτης κατὰ παραστάσεις ἐτέρων, καὶ μεθ' ὅλην τὴν προσπάθειαν τὴν ὁποίαν κατεβάλομεν ἐκάστοτε ὅπως ἠλεκτρισθῶμεν ὑπ' αὐτῆς, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξασκήσῃ ἐφ' ἡμᾶς ὁποίαν ἠλπίζομεν ἐπιρροήν. Naί· εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ χορὸς τῆς μουσικῆς ταύτης ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῶν μνησθεισῶν πόλεων σύγκειται ἐξ ἀνδρῶν καὶ παιδῶν, οἵτινες ὄντες ὑποκριταὶ τῶν ἐπιτοπίων θεάτρων, ἀλλόγλωσσοι καὶ ἑτερόδοξοι, οὔτε τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν γινώσκουσιν, οὔτε τὴν σημασίαν τῶν τελετῶν συναισθάνονται, ὥστε οὕτω νὰ δύνανται, ἐμπνεόμενοι πρῶτοι αὐτοί, νὰ ἐμπνεύσωσι καὶ εἰς τὸ παρι-

1382) Νεολόγος ἔτος Δ'. φύλλ. τῆς 11|23 ἰουλίου 1870, ἀριθ. 649.

στάμενον ὀρθόδοξον ἀκροατήριον τὸ ἀπαιτούμενον αἶσθημα, ἀλλ' ἡμεῖς κατὰ μέρος τιθέντες τὰς ἐκ τοῦ ἀλλογλώσσου καὶ ἑτεροδόξου προκυπούσας ἐλλείψεις, δὲν ἡδυνήθημεν οὐδὲ οὕτω νὰ ἀνεύρωμεν τὸ ἐν αὐτῇ καλόν. Τὸ καθ' ἡμᾶς, ἡ μουσικὴ αὕτη ἅμα μὲν διὰ τὸ πολυφθογγον καὶ ποικιλόφωνον, ἅμα δὲ διὰ τὴν περὶ τὸν ρυθμὸν καὶ τὴν ἁρμονίαν ἐξεζητημένην ἐπιτήδευσιν, παράγει βομβῶδη καὶ παιγνιώδη τινὰ μελωδίαν, ἀλλοτρίαν τοῦ πνεύματος τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, καὶ κατακπνίγουσαν τὰ λόγια τῆς πίστεως, τὴν βάσιν καὶ τὴν οὐσίαν τῆς ψαλμωδίας. Ὡς τοιαύτη δὲ ἀποροῦμεν πῶς δύναται νὰ θεωρηθῇ προτιμότερα τῆς ἀρχαίας ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καὶ καταλληλότερα εἰς τὸν σκοπὸν τῆς δημοσίας προσευχῆς καὶ λατρείας, ἀφοῦ προσευχή ἐστὶν ἡ διὰ τῶν λογίων τῆς πίστεως ἀνύψωσις τοῦ πνεύματος εἰς Θεὸν καὶ κατάνυξις τῆς καρδίας, καὶ ἀφοῦ τὸ τοῦ Παύλου λόγιον *ψαλῶ τῷ πνεύματι*, *ψαλῶ δὲ καὶ τῷ νοῷ* θεωρεῖται θέσπισμα ἱερόν, ἡ δὲ μουσικὴ αὕτη ἐξ ἐναντίας διὰ τὸ ποικιλόφωνον καὶ πολύθρουν αὐτῆς προσκρούει εἰς ἀμφοτέρα. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου ἀναγκαζομένη χάρις τῶν νόμων καὶ πλοκῶν τῆς ἁρμονίας νὰ ἐκτείνῃ τὸ μέλος ἐν οὐδέοντι, καθιστᾷ τὴν λειτουργίαν μᾶλλον ἐκτεταμένην ἢ ὅτι πραγματικὴ ἐστὶν, ἐνῶ ἐπὶ τούτῳ μάλιστα συνετμήθησαν ὑπὸ Βασιλείου τοῦ Μεγάλου καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου αἱ ἀρχαῖαι λειτουργίαι, *ἵνα μὴ οἱ ἄνθρωποι διὰ τὸ ράθυμον καὶ κατωφερὲς ὀκνῶσι τὸ τῆς λειτουργίας μῆκος*, ὡς λέγει ὁ τοῦ Χρυσοστόμου μαθητὴς Πρόκλος. Καὶ ὅμως παραλειπομένων ὅλων τούτων καὶ τοσοῦτων ἄλλων καθ' ἃ μειονεκτεῖ καὶ ἀπολείπεται τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, καθὼς ἡμεῖς τοῦλάχιστον νομίζομεν, ἡ μουσικὴ αὕτη ἄλλης φύσεως οὕσα καὶ ἄλλην πορείαν ἔχουσα δὲν δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ διόλου πρὸς τὴν καθιερωμένην ἁσματογραφίαν τῆς ὅλης ἡμῶν ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας, καθ' ὅσον αὕτη συνετάχθη ὑπὸ ὑμνωδῶν ἐπὶ τῇ βάσει μέλους καὶ ρυθμοῦ ὠρισμένου καὶ ἐπὶ τῇ βάσει ἤχου τοῦ μᾶλλον ἁρμόζοντος εἰς ἔκφρασιν τῶν ἐννοιῶν καὶ εἰς τὸ ἐπίσημον τῆς ἡμέρας· διὸ καὶ ἀσθετος κατέλαβε γέλως (ἐπιτραπήτω ἡμῖν ἡ τοιαύτη ἐξομολόγησις) ἡμᾶς τε καὶ πολλοὺς τῶν παρευρεθέντων, ὑποχωρήσας, ὡς εἰκός, μετ' οὐ πολὺ εἰς αἶσθημα βεβαίας θλίψεως, ὅτε ἠκούσαμεν Τροπάρια τινὰ καὶ Καθίσματα τῆς Μ. Ἑβδομάδος καὶ τινὰς ἐπιταφίους ὕμνους τοῦ Μ. Σαββάτου ὑποβαλλομένους ὑπὸ τὸ ἀσύννηθες καὶ καινότροπον μέλος τοιαύτης μουσικῆς συνωδίας, καὶ ὅτε εἶδομεν ὅτι διὰ τὴν ἐξ αὐτῆς ἀργοπορίαν ἀπηττεῖτο καὶ ἑτέρα μείζων θυσία, ἡγουν ὅπως ἄλλο μὲν μέρος τῶν ὕμνων ἀναγνώσθη χῦμα, ἄλλο δὲ καὶ παραλειφθῇ ὅλως διόλου, μ' ὅλην τὴν περὶ τὰς τυπικὰς διατάξεις

ἀκρίβειαν τοῦ ἀξιολογήσαντος προσεστώτος. Τοιαῦται συνέπειαι εἰσιν ἀναπόφευκτοι, ὅταν ἀπαξ ἡ καινοσπουδία καὶ ἀπειροκαλία ἰσχύσῃ νὰ διασφαλίσῃ σύστημα πρὸ αἰώνων καθιερωθὲν καὶ στενώτατα συνδεόμενον πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας καὶ πρὸς τὰς νενυμισμένους ἱεραῖς αὐτῆς ἀκολουθίας. Ἄλλ' αἱ συνέπειαι αὗται ἐκλείπουσιν, ἕως εἴποι τις. Ἄρα ἡ ἀρμονικὴ μουσικὴ ἢ συντηρηθῇ ὀλίγον ἢ εἰσαχθῇ μόνον διὰ τὴν λειτουργίαν, ἀφιεμένου καὶ πάλιν τοῦ λοιποῦ μέρους τῆς ἀκολουθίας διὰ τὴν ἀρχαίαν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν. Naί, δὲν ἀρνούμεθα ὅτι οὕτως ἢ ἄλλως ἐκλείπει πραγματικῶς μέρος τι τῶν συνεπειῶν τὰς ὁποίας προϋπεδείξαμεν, ἀλλὰ προκύπτουσι νέαι ἄλλαι οὐχ ἥττον καθ' ἡμᾶς σπουδαῖαι. Τούτων πρώτη καὶ μεγίστη ἐστὶ, ὅτι ἡ διάκρισις αὕτη ἐμπνέει ἀνεπαισθήτως εἰς τὸν λαὸν τὴν ἰδέαν ὅτι τὸ μόνον οὐσιῶδες μέρος τῆς δημοσίας ἡμῶν προσευχῆς ἐστὶν ἡ λειτουργία, καθὼς συνέβη κατὰ δυστυχίαν ἐν πᾶσι τοῖς ναοῖς ὅπου καθιερώθη ἡ διάκρισις αὕτη, καὶ ὅτι τὸ πλεῖστον μέρος τῆς ἱεραῖς ἀκολουθίας ἐστὶν ἐπουσιῶδές τι καὶ ὅλως ἀσήμαντον προανάκρουσμα· καὶ ὁμως οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῇ ὅτι τὸ διδακτικώτερον μέρος τῆς κατὰ τὴν ἡμετέραν ἐκκλησίαν δημοσίου προσευχῆς ἐστὶν ὁ Ὁρθρος αὐτός καὶ ὁ Ἑσπερινός, διότι ἐν αὐτοῖς ἐναποταμίευσαν οἱ ἱεροὶ ἁσματογράφοι τὰ κάλλη τοῦ πνεύματος καὶ τὰ κάλλη τοῦ φθέγματος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν φιλολογίας καὶ ποιήσεως, ἐν αὐτοῖς ἐξύμνησαν ἱεροπρεπῶς τὴν ὑπόθεσιν ἐκάστης ἑορτῆς, καὶ ἀνέπτυξαν ἐνθέως χάριν τοῦ ὀρθοδόξου λαοῦ τὰ κυριώτερα ἄρθρα τῆς ἀγίας ἡμῶν πίστεως, ἀντικαταστήσαντες οὕτω τὸν ἔνεκα πλείστων ὄσων καιρικῶν περιπετειῶν σιγήσαντα ἄμβωνα· ὅτι δὲ παρὰ πάσας τὰς αὐστηράς καὶ ἐν μέρει ἀδίκους ἐπικρίσεις τοῦ ἄλλως σοφοῦ καὶ κριτικωτάτου Κοραῆ, αἱ ἀκολουθίαι αὗται τοῦ Ἑσπερινοῦ καὶ τοῦ Ὁρθρου ὑπῆρξαν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀμαθείας ὁ ἐπιούσιος ἄρτος τοῦ ὀρθοδόξου πληρώματος, καὶ ἐστήριζαν οὐ μόνον εἰς τὴν πίστιν ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἐλληνισμόν πολλὰ κλονούμενα πνεύματα, μαρτυρεῖ τοῦτο τρανῶς ἡ ἱστορία· ἂν δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀμαθείας συνετέλεσαν τοσούτῳ, οὐδεὶς ἤθελεν ἀρνηθῇ ὅτι ἡ ἐξ αὐτῶν ὠφέλεια καὶ καρποφορία ἔσται πολυπλάσια, ὅταν ποτὲ ἡ παιδεία διαδοθῇ εἰς ἀπάσας τὰς τάξεις τοῦ λαοῦ καὶ ἐνισχυθῇ τὸ πνεῦμα εἰς εὐχερεστέραν ἀντίληψιν τῶν ἀληθειῶν τῆς πίστεως· ὥστε ὁ προσδιορισμὸς χοροῦ ἰδιαιτέρου διὰ τὴν λειτουργίαν ἤθελε χρησιμεύσει πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ ὡς ἀφετηρία τις πρὸς περιφρόνησιν τῶν λοιπῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν, ὡς δῆθεν διὰ μόνους τοὺς κληρικοὺς ὠρισμένων, καὶ ἤθελε προσκρούσει κατὰ τὸ μέλλον ἢ ἥττον εἰς τὸ πνεῦμα τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας,

ἥτις οὔτε τὸν κλῆρον ἀπὸ τοῦ λαοῦ, οὔτε τὸν Ὀρθρον ἀπὸ τῆς λειτουργίας ἐχώρισεν, ὅπως ἡ λατινική, ἡ καὶ παρεκτραπεῖσα διὰ τοῦτο εἰς τρομερὰν περὶ τὴν λειτουργίαν κατάχρησιν . . . Ἀνακεφαλαιοῦντες ἤδη τὰ προειρημένα λέγομεν ὅτι ἡ τετράφωνος ἁρμονικὴ μουσικὴ, οἰακδῆποτε καὶ ἂν ἡ ἀξίας ὑπὸ ἔποψιν ἐπιστημονικὴν δὲν δύναται νὰ ὑπηρετήσῃ ἐπιτυχῶς εἰς τὸν σκοπὸν τῆς δημοσίου λατρείας, ἐν μὲν διότι ὑπὸ τὸν ἦχον τῆς πολυφώνου καὶ ποικιλοτόνου ἁρμονίας τῆς πνίγει τὸν λόγον, ὅστις ἐστὶν ἡ ψυχὴ καὶ ἡ οὐσία, τὸ ζώπυρον τῆς λογικῆς λατρείας, ἐν δὲ διότι δὲν προσαρμόζεται εἰς τὴν ἀπὸ πολλῶν αἰώνων καθιερωμένην ἄσματολογίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν ἀκολουθίας, ἀπ' ἐναντίας ἡ μέχρι τοῦδε ἐν χρήσει ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ, σεμνὴ καθ' ἑαυτὴν καὶ ἀρχαιοπρεπὴς, πλουσία κατ' οὐσίαν καὶ πλήρης χαρίτων ἐν πάσαις αὐτῆς ταῖς ποικίλαις στροφαῖς, οὔτε τὴν ἀκοὴν καταθορυβεῖ, οὔτε τὴν προσοχὴν ἀποσπᾷ, οὔτε τὸν λόγον καταπνίγει χάριν ἰδίας ἐπιδείξεως, ἀλλὰ τούναντίον θαυμασίως συμπεριπλεκομένη αὐτῇ ὥς τι ἱεροπρεπές, εὐἄρμοστον καὶ σύμμετρον περίβλημα; καθιστᾷ αὐτὸν περικαλλέστερον καὶ ἐναργέστερον. Τοιαύτῃ δὲ πατροπαράδοτος κληρονομία, τοσοῦτ' πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας καὶ πρὸς τὴν φύσιν ἔτι τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν μουσικῆς σύμφωνος, δὲν δύναται, νομίζομεν, οὔτε εὐκόλως νὰ περιφρονηθῇ, οὔτε ἐπιτυχῶς ν' ἀντικατασταθῇ». Καὶ ταῦτα λέγει ὁ κλεινὸς μητροπολίτης Μιτυλήνης.

Ἀλλὰ μήπως καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πρωτεύουσῃ τῆς Ἑλλάδος δὲν ἐγένοντο ἀπόπειραι εἰσαγωγῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα τοῦ 1836, παρόντος τοῦ βασιλέως Ὁθωνος; Ἀλλ' ὁ γογγυσμὸς καὶ ὁ θόρυβος τῶν ἐκκλησιαζομένων τότε ἔπεισαν τὸν βασιλέα ἐκ τῶν πραγμάτων περὶ τοῦ ἀδυνάτου τῆς εἰσαγωγῆς τῆς τετράφωνου μουσικῆς. Καὶ πρὸ δύο δεκαετηρίδων ἐγένετο ἐνέργεια ἵν' ἀποβληθῇ ἡ μουσικὴ ἡμῶν ἐκ τῆς μητροπόλεως Ἀθηνῶν· μόλις δ' ἀπεσοδῆθη ὁ κίνδυνος διὰ τῶν ἐντόνων παραστάσεων τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ Δημητρίου Βερναρδάκη¹³⁸³, ἔτι δὲ μᾶλλον διὰ τῆς ἐγκαίρου καὶ θερμῆς ἀντιδράσεως καὶ ἐνεργείας τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀνδρός, τοῦ μουσικωτάτου Ἀλεξάνδρου Λυκούργου. Ὅ,τι δὲ δὲν κατωρθώθη τότε, γίνεται δυστυχῶς σήμερον, διότι ἡ τετράφωνος μουσικὴ μεθ' ὅλας τὰς ἐντόνους ἀντιδράσεις τῆς ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τὰς σοβαρὰς διαμαρτυρίας

¹³⁸³) Λόγος αὐτοσχέδιος περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ὑπὸ Δ. Βερναρδάκη. Ἐν Τεργέστῃ 1876, σελ. 10.

ἐπιφανῶν ἀνδρῶν¹³⁸⁴ εἰσήχθη ἤδη, ὡς μανθάνομεν, εἰς τὴν τῆς Ἑλ-

1384) Εἰς τοὺς ἐπιφανεῖς τούτους ἀνδρας τὰς ἄραντας φωνὴν δικαίας ἀγακτῆσεως διὰ τὴν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καινοτομίαν, ὀρίθμοῦμεν, πλὴν πολλῶν ἄλλων ἀλλαχοῦ μνημονευθέντων, καὶ τὸν σοφὸν καθηγητὴν τῆς θεολογίας ἐν τῷ Ἑθνικῷ Πανεπιστημίῳ Νικόλαον Δαμαλᾶν, οὗ δημοσιεύομεν καὶ μίαν διατριβὴν καταχωρισθεῖσαν ἐν τῇ Παλιγγενεσίᾳ, μιᾷ τῶν σοβαρωτέρων Ἀθηναϊκῶν ἐφημερίδων

Ἰδοὺ ἡ διατριβή :

« Τὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ζήτημα καὶ ἄλλοτε διὰ βραχέων ἐπραγματεύθη ἐν ταῖς στήλαις τῆς ὑμετέρας ἀξιολόγου ἐφημερίδος, καταδείξας τὸν ἀναντιρρήτως ἐθνικὸν χαρακτῆρα τῆς ὑμετέρας ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καὶ τὴν μεγίστην αὐτῆς ἐν τῇ μελλοῦσῃ κανονικῇ τοῦ ἔθνους ἀναπτύξει σπουδαίοντα καὶ σημασίαν, ἣν καὶ διάσημοι Εὐρωπαῖοι μουσικοὶ ὡς ὁ Γάλλος Bourgault-Ducoudray ἀνεγνώρισαν, ὡς διασωσάσης ἐν ταῖς μελωδίαις αὐτῆς πολλοὺς διατονικοὺς τρόπους τῶν ἀρχαίων. Ὁ ἐγκριτος οὗτος μουσικὸς ἔψαλλεν ἐν Παρίσις κατὰ τὴν παγκόσμιον ἔκθεσιν τοῦ 1878 ἐν μεγάλῃ συναθροίσει προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ διασήμου Gaunod τὸ «Οὐκ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει οἱ θεόφρονες» ὡς δωρίου τρόπου ὑπόδειγμα χειροκροτηθὲν ὑπὸ τῶν παρισταμένων. Δυστυχῶς δὲν δύναμαι νὰ δημοσιεύσω περικοπὴν βλόκληρον τῆς ὁμιλίας αὐτοῦ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, ἀλλ' ὁ πρόλογος ἐπαρκῶς δεικνύει τὸ θέμα ταύτης «je vais essayer, λέγει, de montrer qu'il existe dans les modes nombreux de la musique grecque une saveur et un accent particulier que les deux modes uniques de la musique européenne ne peuvent rendre etc, (Τουτέστι πειράσσομαι καταδείξαι, ὅτι ἐν τοῖς παλαιότοις τρόποις τῆς ἐλληνικῆς μουσικῆς ὑπάρχει χάρις καὶ τόνος ἰδιάζων, ὃν οἱ δύο μοναδικοὶ τρόποι τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς ἀδυνατοῦσι νὰ ἀποδιδόναι)· καὶ ἐν ἐπιλόγῃ προτρέπει τοὺς εὐρωπαίους μουσικοὺς διὰ τῶν λέξεων τοῦ Ρώσσου μουσικοῦ Kui, ἵνα καλλιεργήσωσι cette mine féconde τὴν πλουσίαν ταύτην πηγὴν μελωδιῶν προωρισμένων, ἵνα ποικίλλωσι τὸ μονότονον τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς. Οὐδεὶς δὲ τῶν εἰδημόνων Εὐρωπαίων ἀρνεῖται, ὅτι ἐν αὐτῇ διεσώθησαν οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν τρόπων, ἀφοῦ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ συγγενεῖ ταύτης γρηγοριανῇ μουσικῇ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας εἰσῆχθησαν μελωδίαι ἐκ τῶν ἐλληνικῶν ᾠμάτων τῶν ἀδομένων ἐν τοῖς ἑλευσινίοις μυστηρίοις (οὕτως ὁ Ἀββᾶς Bergier ἐν τῷ λεξικῷ τῆς Θεολογίας μαρτυρεῖ ρητῶς, ὅτι ὁ Πάπας Γρηγόριος ὁ Διάλογος «n'eut aucun scrupule d'introduire dans le chant ecclésiastique des airs dont plusieurs étaient tirés des chants usités chez les Grecs aux mystères d'Eleusis»). Ταύτην δὲ τὴν γρηγοριανὴν μουσικὴν ἔχει ἔτι ἡ δυτικὴ ἐκκλησία ἐν πάσαις ταῖς ἄλλαις ἀκολουθίαις πλὴν τῆς λειτουργίας, ἥτις μόνῃ ἐπιδέχεται τὴν νεωτέραν ἐναρμόνιον εὐρωπαϊκὴν μουσικὴν.

Τοῦτο δὲ πρέπει νὰ χρησιμεύσῃ καὶ ἡμῖν ὡς μάθημα ἵνα κατανοήσωμεν, ὅτι καὶ ἂν ποτε διὰ μουσικῆς σχολῆς κατορθώσωμεν τὴν ἐν τῇ λειτουργίᾳ εἰσαγωγὴν μιᾶς ἀληθοῦς καὶ ὁμοειδοῦς ἐναρμονίου μουσικῆς, ἡ κοινὴ ὁμολογία καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ ἔσται ἡ βυζαντινὴ ἀνακτώσα διὰ τῆς ἐν

προστατεύεται μὲν ὑπὸ ὀρθοδόξου πολιτείας, περιφρουρεῖται δὲ ὑπὸ ἱερᾶς Συνόδου, ὅπου τὸ πατριωτικὸν αἶσθημά ἐστιν, ὡς εἰκός, γνησιώτερον, θερμότερον καὶ δραστηριώτερον, ὅπου τοσοῦτοι καὶ τηλικούτοι ὑπάρχουσι λόγιοι καὶ πεφωτισμένοι ὁμογενεῖς, ἔσον ἔχοντες τὸν ζῆλον καὶ τὴν ἱκανότητα πρὸς τὸ διενεργεῖν τὰ χρήσιμα τῇ πατρίδι καὶ τῇ ἐπιστῇ... ὅπου ἀνώρθωται θρόνος βασιλικὸς κοσμούμενος ὑπὸ βασιλέως φιλοτίμως ἔχοντος περὶ τὰ καλὰ, καὶ σεβομένου εἰλικρινῶς τὰ πάτρια τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ ὑπὸ βασιλίσσης ὀρθοδόξου, ἀξιομιμῆτως εὐλαβοῦς περὶ τὰ θεῖα καὶ πεφωτισμένης προστατιδος τῶν ἑλληνικῶν ἡθῶν, αἰσθημάτων καὶ παραδόσεων»¹³⁸⁵. Καὶ ὅμως οἱ τοιοῦτοι ὁμογενεῖς κορπαζοῦσιν ὅτι ὀρθοδοξοῦσιν, ὡς ὁμολογοῦντες τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως, καίτοι καταργοῦσι τὴν ψαλμωδίαν τῶν ἐπισημοτέρων τῆς Ἐκκλησίας Ἀκολουθιῶν¹³⁸⁶, ἃς ἐμόλπασαν οἱ θεηγόροι καὶ θεόσοφοι τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀριστοτέχναι, ὕμνογράφοι τε καὶ μελωδοί, καὶ ἐν οἷς καταλέγονται καὶ θεόστοπτοι βασιλεῖς, καὶ πατριάρχαι καὶ πλῆθος ἐνδόξων καὶ ἱστορικῶν ὀνομάτων, ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν¹³⁸⁷. Φρονοῦσι τινὲς ὅτι ἡ ὁμόδοξος Ῥωσσία, καινοτομοῦσα περὶ τὰς ἐκκλησιαστικὰς παραδόσεις εἰσῆγαγεν ἐν τῇ Ῥωσικῇ Ἐκκλησίᾳ τὴν Δυτικὴν μουσικὴν, καὶ ὅτι ὀφείλομεν καὶ ἡμεῖς νὰ πράξωμεν τὸ αὐτό. Ἀλλ' ἡ Ῥωσσία δὲν ἐκαινοτόμησεν· αὕτη πρὸ τῆς παραδοχῆς τοῦ χριστιανισμοῦ ἱερὰν μουσικὴν δὲν εἶχε· λαβοῦσα δὲ τὴν ἡμετέραν μουσικὴν, ὡς ἀλλαχοῦ διὰ μακρῶν εἴρηται, δὲν ἠδύνατο νὰ τὴν τηρήσῃ ἄνευ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, διὰ λόγους ἐθνολογικοῦς, ὡς ἐν τῇ Α' διαλέξει ἀπεδείξαμεν, διὸ καὶ ἤρξατο ἰδίαν πλάττουσα

νίας μουσικῆς ἐστὶν ἀναιρούσης τὴν ἀπαραίτητον ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἐνότητα καὶ τὸ ὁμορίομορον, ὅπερ ἔν τε τοῖς δόγμασι καὶ τῇ λειτουργίᾳ καὶ ταῖς ἀκολουθίαις καὶ ἐν πονηροτάταις ἡμέραις ἀλώθητον ἐτήρησεν ἡ ἁγία Μήτηρ ἡμῶν ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία. Ταῦτα δὲ γράφω διὰ τοὺς σῶζοντας σπινθῆρα ὀρθοδόξου ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ καὶ οὐχὶ διὰ τοὺς ὑπὸ τοῦ ὕλισμοῦ καὶ πηθισμοῦ διεστραμμένους, περὶ ὧν ἀληθεύει τὸ «χαλεπὸν λέγειν πρὸς κοιλίαν ὧ τὰ μὴ ἔχουσιν».

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 22 Φεβρουαρίου 1888.

(Παλιγγενεσία. Ἐν Ἀθήναις. Ἔτος ΚΓ'. ἀριθ. 7166, φυλλ. τῆς 25 φεβρ.)

1385) Περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἑλληνικῆς μουσικῆς, ἐκκλησιαστικῆς τε καὶ κοσμικῆς, ὑπὸ Ἠλία Τανταλίδου. (Εὐαγγελικὸς Κήρυξ, ἐν Ἀθήναις, 1870. Περίοδος Β', Ἔτος β'. ἀριθ. 1, σ. 36).

1386) Πρβλ. Κλειοῦς, ἀριθ. 444 μηνὸς ἰανουαρίου 1870.

1387) Περὶ τούτων μέτιθι τὴν Ἀλλατίου Διάλεξ. Α'. σ. 81, καὶ τὴν Καδέου Διάλεξιν Β'. περὶ τῶν βιβλίων καὶ τῶν ἱερῶν Ἀκολουθιῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.

ἐθνικὴν μουσικὴν, χωρὶς νὰ ἀποριφθῇ ἡ ἡμετέρα,¹³⁸⁸ κυριανομένην μὲν τὸ πρῶτον, κανονισθεῖσαν δὲ τέλος ὑπὸ Χερουβίνη. Ἄλλ' οὕτως ἢ ἄλλως, ἡμεῖς οἱ πρωτόκλητοι χριστιανοί, οἱ πρῶτοι τῶν ὀρθοδόξων, ἡδεῖαν καὶ μεγάλην χαρὰν ὀφείλομεν νὰ αἰσθανώμεθα μετὰ τινος ἐνδομύχου καὶ δικαίας οἰήσεως, ὅτι μόνοι μεταξὺ πάντων τῶν ἐν Χριστῷ ἀδελφῶν ἡμῶν λαῶν ἀπαράλλακτον τηροῦμεν τὸν τύπον τῆς ἀποστολικῆς καὶ καθολικῆς ἀρχαιότητος, καὶ αὐτὴν ἔτι τὴν πρώτην

1388) Περὶ τῆς Ρωσσικῆς Μουσικῆς καὶ ἰδίως τῆς ἐν Κιέβῳ ἰδοῦ τί ἔγραφεν ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 68 τῆς 8 μαρτίου 1884 φύλλῳ τῆς ἐν Ἀθήναις ἀξιολόγου Νέας Ἐφημερίδος ὁ λόγιος μουσικολόγος Νικόλαος Ἀναστασίου :

« Ἐπειδὴ ἐσχάτως ὁ ἡμέτερος ἐν Βερολίνῳ πρεσβευτής, ὁ πολὺς κ. Ραγκάβης, ἐπέστησε τὴν προσοχὴν τῶν ἀρμοδίων ἐπὶ τῆς ἐν Κιέβῳ τῆς Ρωσσίας σωζομένης ἀρχαίας ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ἣν ἀπὸ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ χριστιανισμοῦ διακρατοῦσιν οἱ Ρῶσσοι μοναχοί, ἐκρίναμεν καλὸν εἶνα δημοσιεύσωμεν τὰς κατωτέρω σχετικὰς πληροφορίας, ἃς ὁ ἐν Θήρᾳ ἔγκριτος περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν ἀνὴρ κ. Ἄντ. Σιγάλας εὐηρεστήθη ν' ἀποστείλῃ ἡμῖν, λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ τοῦ ὑφ' ἡμῶν τῷ 1881 ἐκδοθέντος ὑπὸ τὸν τίτλον Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριάρχεϊον καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ φυλλαδίου, ἐν ᾧ ὑποδεικνύομεν σὺν τοῖς ἄλλοις ὅτι ἔδει νὰ γείνη ἔρευνα καὶ τῆς ρωσσικῆς μουσικῆς.

« Ὅτε κατὰ τὸ 1850 διέμενον εἰς Ταγανρόκ τῆς Ρωσσίας, εἶχεν ἐκδοθῇ καὶ δημοσιευθῇ αὐτοκρατορικὸν οὐκάζιον (θέσιπισμα), ἀπαγορευθὼν πάντα νεωτερισμὸν εἰς τὰς Ἐκκλησίας καὶ ὑποχρεοῦν συνάμα τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς νὰ εἰσάξωσιν ἐν αὐταῖς τὴν ἀρχαίαν τῆς Κιέβου ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν, οὔτινες τῷ ὄντι ἐφρόντισαν νὰ προμηθευθῶσι τὰ ἀναγκαῖα μουσικὰ βιβλία. Ἡ μουσικὴ αὕτη δὲν εἶναι ρωσσικὴ, ἀλλὰ Σλαυικὴ ἐν τοῖς βιβλίοις τούτοις ἀπὸ τῆς ἰσχυρᾶς ἀποδείξεως ὅτι τὰς εὐρωπαϊκὰς τονισμένας εἰς ἀπλουστάτην γραμμὴν, ὅμοια καὶ ἀπαράλλακτα πρὸς τὰ ἡμέτερα λ. χ. Τὸν νυμφῶνά σου βλέπω Σὲ τὸν ἀναβαλλόμενον τὸ φῶς, Χριστὸς ἀνέστη καὶ ἄλλα τοιαῦτα, διαφέροντα μόνον τῶν ἡμετέρων κατὰ τὸ ὕψος καὶ τὸν ρυθμὸν. Ἐν δὲ τῇ Λαύρᾳ τοῦ Κιέβου ἐπικρατεῖ συνήθεια ἀπὸ τοῦ ἔτους 800, καθ' ὃ εἰσῆχθη ἐκεῖ ὁ Χριστιανισμὸς νὰ ψάλλωσιν ἐλληνιστὶ τὴν ἱερὰν λειτουργίαν καὶ τὸ δοξασικὸν τῶν Αἰνῶν τὴν ἡμέραν τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως ὥστε πιθανὸν νὰ εὐρίσκωνται ἐκεῖ σημεῖα τῆς Βυζαντιακῆς μουσικῆς ὅπου τ' ἀρχαῖα διασῶζονται ἀλώβητα». Καὶ ταῦτα ἔγραφεν ὁ ἀξιότιμος ἡμῶν φίλος.

Ἰδοῦ δὲ τί αὐτολεξεῖ ἀπαντῶμεν καὶ ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Ῥωσσικῆς Ἐκκλησίας (σελ. 21, Μετάφρ. ὑπὸ Θεοδώρου Βαλλιάνου). «Ἐν ἔτει 1051, τοῦ μητροπολίτου Ἰλαρίωνος κατέχοντος τὸν ἱεραρχικὸν θρόνον, ἦλθον τρεῖς ψάλται Ἑλληνες ἐκ τῆς βασιλευούσης καὶ εἰσῆγαγον τὴν δίχορον εἰς ὃ κατ' ἡχοὺς ἐκκλησιαστικὴν ψαλμωδίαν, ἣτις ἐν μέρει φυλάττεται καὶ μέχρι τοῦδε ἐν τῇ ἀρχαίᾳ αὐτῆς ἀπλότητι».

τῶν χριστιανικῶν μελωδιῶν μολπάζοντες, ἦν οἱ ἀπ' ἀρχῆς πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἐμόλπαζον.

Εἰσερχόμενοι δὲ εἰς τὴν ἐκκλησίαν πρὸς προσευχὴν καὶ κατάνυξιν οὐχὶ ὡς εἰς θέατρον ἢ ὠδεῖον πρὸς τέρψιν τῶν αἰσθήσεων διὰ τῶν μελωδιῶν τοῦ Παλεστρίνας¹³⁸⁹, τοῦ Cimarosa¹³⁹⁰, τοῦ Χάυδν¹³⁹¹,

1389) Ὁ Παλεστρίνας, ἐγεννήθη ἐν Πρενέστη τῆς Ἰταλίας τῷ 1524. Μεταξὺ τῶν πρώτων συνθέσεων αὐτοῦ ἀριθμοῦνται τὰ Improperia, περιλαμβάνοντα μόνον μελωδίαν ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς. Ἐγένετο ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ μουσουργοῦ τούτου διαγωνισμὸς διὰ τὴν σύνθεσιν λειτουργίας, ἀρμολογίας τῇ θεῇ ἱεροτελεστείᾳ ἢ τοῦ Παλεστρίνα ὑπερίσχυσε τῶν ἀντιπάλων ἔργων, καὶ ἡ λειτουργία του ἐξετελέσθη τὸ πρῶτον ἐν Ρώμῃ, τῇ 21 ἀπριλίου 1565. Τῷ μουσικῷ τούτῳ, ἀποθανόντι τῷ 1594, ἀπεδόθη ἡ περιφανὴς τιμὴ νὰ ἐνταφιασθῇ ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Πέτρου τῆς Ρώμης. Ὁ Παλεστρίνας ἔσχε πολλοὺς μιμητάς, οἵτινες ὑπῆρξαν ἐν Ρώμῃ οἱ δημιουργοὶ τῆς τέχνης τοῦ ἄσματος κατὰ τὸν 12' αἰῶνα.

1390) Ἐκ τῶν μεγάλων μουσικῶν τῆς Ἰταλίας, ἐγεννήθη ἐν Ἀβέρση τῇ 17 δεκεμβρίου 1749, ἀπεβίωσε δέ, ὡς ὑποτίθεται, δολοφονηθεὶς ἐν Νεαπόλει κατὰ τὸ 1801. Ἐν ἔτος μετὰ τὴν ἐξοδὸν του, κατὰ τὸ 1773, ἀπὸ τοῦ ὠδείου τῆς Νεαπόλεως ἔδρεψε τὰς πρώτας δάφνας ἐν τῷ Νεῷ Θεάτρῳ τῆς πόλεως. Εἰς τὸ κοινὸν παρέδωκε πολλὰ ἀριστουργήματα αὐτοῦ, ἀπαράμιλλα διὰ τὴν γνησίαν καὶ ἀπείριτον εὐθυμίαν, τὴν τρυφεράν ἔκφρασιν καὶ τὸ βαθύ σκηνικὸν αἶσθημα αὐτοῦ. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ μεγαλοφυοῦς τούτου μουσικοῦ ἡ Ἰταλικὴ σχολὴ ἔλαβε νέαν πορείαν. Γενικῶς πιστεύεται ὅτι ἄνευ τοῦ Cimarosa ἡ εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ δὲν θὰ ἦτο οἷα σήμερον εἶναι.

1391) Φραγκίσκος-Γεωρῆ-Χάυδν, ὁ καλούμενος πατὴρ τῆς συμφωνίας, καίτοι καὶ ἕτεροι πρὸ αὐτοῦ ἤψαντο ἀκροθιγῶς τοῦ εἶδους τούτου. Ἦν αὐτοδιδάκτος, ὡς ὁ Μπάχ. Ὡς μουσικὸς ἦν τοσοῦτον μεγαλοφυής, ὥστε καθίστα μέγα πᾶν ὅ,τι κατεδέχετο νὰ ἐγγίῃ. Ἐν τῷ μουσικῷ βίῳ τοῦ ἀνδρὸς τούτου ἀποδίδουσιν ἅπειρα ἀνέκδοτα καὶ μύθους. Ἐγεννήθη τῇ 31 μαρτίου 1732 ἐν Ροράου, παρὰ τὴν Βιέννην. Εἶχε πατέρα ἀμαζοπηγόν, ὅστις διεκρίνετο καὶ ὡς μουσικός. Ἐπέδειξεν ὁ Χάυδν μουσικὰς διαθέσεις ἀπὸ τοῦ πέμπτου ἤδη ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτοῦ· ἀνεδείχθη δὲ ἑξοχος μουσικὸς ὑπὸ τὴν προστασίαν ἐνὸς μουσικοῦ συγγενοῦς αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀρχιμουσικοῦ τῆς μητροπόλεως Βιέννης. Ἀπὸ τοῦ 1760—1785 ὑπῆρξεν ἀρχιμουσικὸς τοῦ πρίγκηπος Ἀντωνίου Ἐξερχάξεν. Ἡ φήμη του ἦτο διαδεδομένη καθ' ἅπασαν τὴν Εὐρώπην, καὶ πανταχοῦ ἔθεωρεῖτο ὡς ὁ πρῶτος μουσικοδιδάσκαλος. Καὶ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ προσελήθη ἀντὶ λαμπρᾶς ἀμοιβῆς, ἀλλ' οὐδέποτε ἠθέλησε νὰ ἀπομακρυνθῇ ὀριστικῶς τῆς πατρίδος του. Ἀγων τὸ 62 ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἀπεσύρθη εἰς μικράν τινα ἰδιόκτητον οἰκίαν ἐν τινι προαστείῳ τῆς Βιέννης, ἔνθα ἀπὸ τοῦ 1794—1809 διήλθε τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ γήρατός του. Ἀπέθανε τῷ 1809 ἐν ἡλικίᾳ 77 ἐτῶν. Οὐδεὶς μουσικὸς ἔγραψεν ὅσα ὁ Χάυδν. Τὰ ἔργα αὐτοῦ ἀνέρχονται εἰς ὑπεροκτακοσίας συνθέσεις, μεγάλας τε καὶ μικράς, ἐξ ὧν 120 συμφωνίαι—19 λειτουργίαι, 83 τετραῳδαί, 8 γερμανικὰ μελοδράματα, 14 ἰταλικά, 44 σο,

τοῦ Χένδελ¹³⁹², τοῦ Μπάχ¹³⁹³, τοῦ Μότσαρ¹³⁹⁴, τοῦ Βετχόβεν¹³⁹⁵,

νέτα διὰ κλειδοκύμβαλον καὶ 4 ἐκκλησιαστικά μελοδράματα. Αἱ συμφωνίαι καὶ τὰ δύο αὐτοῦ ἐκκλησιαστικά μελοδράματα αἱ ἐποχαι καὶ ἡ Πλάσις ἀκούσιν ἵνα καταστήσωσιν ἀθάνατον τὸν ἐκ Βιέννης διδάσκαλον.

1392) Ὁ Γεώργιος-Φραγκίσκος-Χένδελ εἶναι ἐκ τῶν ἐξοχωτάτων μουσικῶν τῆς Γερμανίας· ἐσπούδασεν ἐκ τοῦ σόνεγγς τοὺς Ἰταλοὺς, διὸ καὶ ἐμετρίασε τὴν τραχύτητα τοῦ γερμανίζοντος ὕφους του, καὶ κατέστησεν αὐτὸ ζωρότερον καὶ εὐκολώτερον. Ἐγεννήθη ἐν Χάλλῃ κατὰ φεβρουάριον τοῦ 1685. Τῷ 1710 διωρίσθη ἀρχιμουσικὸς τοῦ Ἐκλεκτορος, τῷ δὲ 1712 ἐγκατεστάθη ὀριστικῶς ἐν Λονδίνῳ. Ὁ βίος του ἦτο πολυτάραχος, διότι ἡγωνίζετο πρὸς πολλοὺς μουσικοὺς ἀνταγωνιστάς. Ἀπηυδηκῶς ἐκ τῶν ἀγώνων τούτων ἱδρυσε θέατρον, ἀλλ' ἀπολέσας τὴν περιουσίαν του καὶ ριψοκινδυνεύσας τὴν ὑγίαν αὐτοῦ, ἀφιερῶθη καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὰ ἐκκλησιαστικά μελοδράματα, τὰ ἀθανατίσαντα αὐτόν. Ὁ Χένδελ ἀπεβίωσε τῷ 1759 ἐξ ἀποπληξίας, ἐνεταφιάσθη δὲ παρὰ τοῖς ἐνδοξότεροις ἀνδράσι τῆς Ἀγγλίας. Μαθητὴς τοῦ Χένδελ εἶναι καὶ ὁ μελίσρυντος μουσικὸς Γκλύκ, ὁ γεννηθεὶς τῷ 1714 ἐν Βοεμίᾳ, καὶ ἀποβιώσας τῷ 1787 ἐν Βιέννῃ, ἀπὸ προηγουμένως διέχυσεν ἐν Παρισίοις μέγα μέρος τοῦ μουσικοῦ τούτου πνεύματος. Ἀντίπαλος τοῦ Γκλύκ ἦτο ὁ Πισσίνης (1384—1800).

1393) Ἰωάννης-Σεβαστιανός-Μπάχ, γερμανὸς, γεννηθεὶς τῷ 1685, καὶ ἐξ οἰκογενείας μουσικῶν διασήμεων καταγόμενος. Διήρχετο τὰς ἡμέρας αὐτοῦ μεταξὺ τοῦ σπουδαστηρίου καὶ τῆς ἐκκλησίας, συνθέτων, ὀργανίζων, διδάσκων. Ἐγκατεστάθη ἐν Λειψίᾳ, ἔνθα συγχρόνως ὑπῆρξε διευθυντὴς τοῦ χοροῦ καὶ ὀργανιστὴς τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς σχολῆς τοῦ ἀγίου Θωμᾶ. Ἐκεῖ ἐποίησε καὶ τὰ ἀριστουργήματα αὐτοῦ, τὰ ὅποια εἶναι ἄπειρα. Ἀπέθανε τῇ 28 ἰουλίου 1750, ἐν ἡλικίᾳ 65 ἐτῶν. Περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου αὐτοῦ, ὡς καὶ ὁ Χένδελ, ἀπώλεσε τὴν ὄρασιν. Ἐν Γερμανίᾳ συνέστη ἑταιρία, ἥτις ἀπὸ τοῦ 1851 ἀνέλαβε τὴν δημοσίευσιν πάντων τῶν ἔργων τοῦ Μπάχ, ἅπερ δηλοῦσιν ὅτι ὁ πλοῦτος τῆς φαντασίας αὐτοῦ συνεδυάζετο μετὰ τῆς ἀλανθάστου τέχνης.

1394) Ὁ Βόλφ Γάνκ Ἀμεδεῖος Μότσαρ, μέγας γερμανὸς καλλιτέχνης, ἐγεννήθη τῷ 1756 ἐν Σαλτσβούργῳ. Πενταέτης μόνον συνέθετε μενουέτα, ἅπερ καθ' ὑπαγόρευσιν ἔγραφεν ὁ πατήρ αὐτοῦ καὶ ἔκρουε διὰ τοῦ τετραχόρδου. Ἐξαέτης ἔγραφε τὰ πρῶτα αὐτοῦ ἔργα, ἐπταέτης δὲ συνώδευε τὸν πατέρα καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ, ἵνα δώσῃ ἀνά τὴν Εὐρώπην συναυλίας. Πανταχοῦ ἐξέπληττε καὶ ἐγοήτευσεν. Ἐν ἡλικίᾳ 14 ἐτῶν ἔδιδεν ἐν Μεδιολάνοις τὸ πρῶτον μελόδραμά του. Βραδύτερον παρήγαγεν ἔργα μαρτυροῦντα μεγάλην μεγαλοφυίαν. Ἀλλ' ὁ θάνατος λίαν προώρως τὸν ἐθέρισεν, ἐν ἡλικίᾳ 36 ἐτῶν.

1495) Ἐκ τῶν μεγίστων μουσικῶν τῆς Εὐρώπης, ἐγεννήθη τῷ 1770 ἐν Βόννῃ ἀπεβίωσε δ' ἐν Βιέννῃ τῇ 26 μαρτίου 1827· ὅλον αὐτοῦ ἀφιέρωσε τὸν βίον εἰς τὴν μουσικὴν. Ἐποίησε ἀπειράριθμα ἔργα γνωστότατα ἐν Εὐρώπῃ. Ἡ μουσικὴ αὐτοῦ φαίνεται τείνουσα πρὸς ἓνα καὶ μόνον σκοπόν, τὴν συμφωνίαν. Ἐκ πάντων τῶν ἀριστοτεχνημάτων αὐτοῦ αἱ ἑννέα συμφωνίαι εἶναι πράγματι τὰ μᾶλλον ὑπέροχα τῶν ἔργων αὐτοῦ. Ἐν ταύταις ἐκφράζονται μετὰ θαυμαστοῦ ὕφους τὰ ποιητικώτερα αἰσθήματα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Οὐδέποτε ἀνθρώπι-

τοῦ Ραμώ¹³⁹⁶, τοῦ Méhul¹³⁹⁷, τοῦ Βέμπερ¹³⁹⁸, τοῦ Ροσσίνι¹³⁹⁹, τοῦ Βέρδη¹⁴⁰⁰ καὶ τοῦ Βάγνερ¹⁴⁰¹, δυνάμεθα νὰ εὐρωμεν πολὺ τὸ ὕψος καὶ τὸ κάλλος ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ μελωδίᾳ, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς λαμ-
προτέρας εὐρωπαϊκὰς συνθέσεις, ἂν καλῶς ἐκτελῇται. Εἰς ἐπίμετρον
δὲ προστιθέμεθα ὅτι ἀνέκαθεν οἱ ἱεροὶ κανόνες ἀπηγόρευσαν ἐν τῇ
ψαλμωδίᾳ ἥθος θρασὺ καὶ ἀνευλαβές, οἷον τὸ ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ μου-
σικῇ, συνέστησαν δὲ ἥθος εὐλαβές καὶ κατανευυμένον, οἷον εὐρηται
ἐν τῇ ἐθνικῇ ψαλμωδίᾳ. Ἀλλὰ μήπως πρόκειται νὰ εὐχαριστήσωμεν
τὴν ἀκοὴν ἡμῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ; Ἐὰν πρόκειται περὶ τούτου, ἐπά-
ναγκες τότε νὰ εἰσαχθῇ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἡ ὀργανικὴ μουσικὴ, διότι
καὶ αὕτη ἡ φωνητικὴ τετράφωνος εἶναι ἀνεπαρκὴς πρὸς τελείαν εὐ-
χαρίστησιν τῆς ἀκοῆς. Ὁρθῶς παρατηρεῖ καὶ ὁ ἐν Ἀθήναις διατρί-
βων μουσικολόγος Νικόλαος Ἀναστασίου ὅτι ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ἐκκλη-
σίᾳ δὲν προσευχόμεθα διὰ τοῦ ὠτός, ἀλλὰ διὰ τῆς καρδίας καὶ τοῦ

νοῦς ἀπέδωκε τῇ μουσικῇ ἐξοχωτέραν γλῶσσαν πρὸς ἔκφρασιν τῆς ἐπωδύ-
νου πάλης τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τῆς ἀπογοητεύσεως καὶ τῆς ἀπελπισίας.

1396) Ἰωάννης-Φίλιππος-Ραμώ, γεννηθεὶς τῷ 1683, ἐκ τῶν μεγίστων καὶ
ἐξοχωτέρων γάλλων μουσικῶν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Ὁ Ραμώ πρὶν ἢ ἐπιχειρήσῃ νὰ γρά-
ψῃ διὰ τὸ θέατρον, ἦν συνθέτης ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, ὀργανιστῆς καὶ γλωσσι-
δοκυμβαλιστής. Οὗτος ἀπέδωκεν ἐν τῷ μελοδράματι ἰσχυροτέραν τὴν ἁρμονίαν
καὶ βαθυτέραν τὴν μελωδίαν.

1397) Méhul ἐν τῶν μεγαλειτέρων μουσικῶν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος καὶ ὁ ἐπι-
φανέστερος τῆς γαλλικῆς σχολῆς. Νεώτατος μετέβη εἰς Παρισίους. Ἐποίησε
διάφορα μουσικὰ μελοδράματα, ἅπερ θεωροῦνται ἀληθῆ ἀριστουργήματα.

1398) Ὁ Κάρολος Βέμπερ ἐγεννήθη ἐν Eutin τῷ 1786, ἀπέθανε δὲ ἐν Λον-
δίνῳ τῷ 1826. Διεκρίθη ὡς δημῳδὸς μουσικός, ὡς ἀρχηγὸς ὀρχήστρας, καὶ ὡς
συνθέτης κωμικομελοδραματίων. Τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐγένετο περιλάλητον ἐν Γερ-
μανίᾳ. Ἐποίησε τέσσαρα ἐξαίρετα μελοδράματα, ἔγραψε πλεῖστα διὰ φωνητι-
κὴν καὶ ὀργανικὴν μουσικὴν, ἀλλ' ὑπὲρ πᾶν ἄλλο αἱ εἰσαγωγικαὶ συμφωνίαι
εἰσὶν αἱ κατατάξασαι αὐτὸν εἰς τὴν πρώτην τάξιν τῶν συνθετῶν τῆς ὀργανικῆς
μουσικῆς.

1399) Ὁ Ἰάκινθος Ροσσίνι (1792—1868), ἐκ τῶν μεγαλειτέρων μουσικῶν
τῶν πρώτων ἐτῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος. Προσεκλήθη ὡς διδάσκαλος εἰς Παρι-
σίους· ἐποίησε διάφορα ἔξοχα ἔργα.

1400) Ὁ Ἰωσήφ Βέρδης (+ 1813) ὁ ἐνδόξως ἀντιπροσωπεύων τὴν Ἰταλι-
κὴν σχολὴν. Εἶναι κάτοχος μεγίστης ποιικιλίας ἰδεῶν καὶ βαθέως δραματικοῦ
αἰσθήματος. Ἐποίησε διάφορα ἀξιόλογα μελοδράματα.

1401) Ὁ Ριχάρδος Βάγνερ ἦτο ὁ διασημότερος τῆς Γερμανίας μουσουργὸς
(1819—1883), συνεχίσας τὸ ἔργον τοῦ Γκλύκ, τοῦ Βετχόβεν καὶ τῶν λοιπῶν. Ὁ
Βάγνερ εὗρε πηγὴν ἀκένωτον μουσικῶν ἐμπνεύσεων ἐν ταῖς παλαιαῖς γαλλικαῖς
καὶ γερμανικαῖς τοῦ μεσαίωνος παραδόσεσι. Περὶ τῶν ἔργων τοῦ Βάγνερ ἐγρά-
ψαμεν ἐν σελ. 404 καὶ 405.

λόγου· ὥστε ἡ ἀναπεμπομένη τῷ Δημιουργῷ προσευχὴ πρέπει νὰ ᾔηται τοιαύτη, ὥστε καὶ τὸ στόμα νὰ κινή εἰς λατρείαν λογικὴν καὶ τὸ σῶμα νὰ καταρτίζῃ ἱεροπρεπῶς καὶ τὴν φωνὴν τέλος νὰ ρυθμίζῃ ἐμμελῶς.¹⁴⁰² Παρόμοια σχεδὸν γράφει καὶ ὁ σοφὸς Ἀλέξανδρος Ρ. Ραγκαβῆς· «Εἰς τὴν ἐκκλησίαν μεταβαίνομεν οὐχὶ ἵνα τερπόμεθα ὑπὸ τῆς μουσικῆς, ἀλλως, εἰς τὰς ἱεροτελεστίας ἡμῶν οἱ μὲν θ' ἀπῆτουν τὴν εἰσαγωγὴν τῶν συνθέσεων τοῦ Βάγνερ, ἄλλοι τῶν τοῦ Ροσσίνι καὶ ἄλλοι τῶν τῆς Μαδάμ Ἀγγώ· οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ψαλμοὶ εἰσὶ πτερὰ τῆς σεμνῆς ἀνατάσεως τῶν προσευχῶν καὶ τῶν καρδιῶν πρὸς τὸν Πλάστην».¹⁴⁰³

Λοιπὸν, τὴν βασιλεύουσαν ἰδέαν ὅτι ἡ νέα μουσικὴ θὰ ἐλκύη πλείονας εἰς τοὺς ναοὺς, ἀποκρούομεν ἄντικρυς. Ἀληθῶς, ὥραία συναυλία ἐντὸς μουσείου εἰκόνων τοῦ Ραφαήλ καὶ ἀγαλμάτων τοῦ Κανόβα ὑπὸ πολλῶν θὰ ἐφοιτᾷτο, οὕς ὅμως θὰ εἴλκυον τὰ αἰσθητήρια καὶ οὐχὶ ἡ καρδιά. Οἱ τοιοῦτοι ἄς προτιμῶσι μᾶλλον τὸ θέατρον. «Καὶ ἀγνοοῦσιν ἄρα οἱ φιλοπρόδοι, λέγει ὁ ἐν Ἀθήναις εὐδόκιμος ἱεροκῆρυξ καὶ τῶν πατρῶων παραδόσεων ἀπαράμιλλος ζηλωτὴς Γεώργιος Λαγανόπουλος¹⁴⁰⁴, ὅτι θέατρον καὶ ἐκκλησία ἐκ διαμέτρου εἰσὶν ἀντίθετα; Δὲν ἐπίστανται ἄρα ὅτι ἄλλο τὸ ὕψος τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καὶ ἄλλο τὸ τῆς θεατρικῆς; πότε ἡμεῖς ἀπεπειράθημεν νὰ ταράξωμεν τοὺς θεατρικοὺς αὐτῶν κύκλους; πότε! ἂν καὶ τοῦτο ᾔην παράλειψις χριστιανικοῦ καθήκοντος. Καὶ ὅμως αὐτοὶ ἀπετόλμησαν νὰ ζητήσωσιν, ὅπως ἀφομοιωθῇ ἡ μουσικὴ τῆς ἐκκλησίας μας πρὸς τὴν μουσικὴν τῶν θεάτρων τῶν. Μωροὶ καὶ δειλαιοὶ! καὶ δὲν σκέπτεσθε ὅτι τὸ τοιοῦτόν σας τόλμημα θὰ ἔχῃ ὡς συνέπειαν τὴν ἐξέγερσιν τῆς ὑγαινουσύνης καὶ ἀθλητηριάστου ὀρθοδόξου καθολικότητος, ὅπως προασπίσῃται αὕτη τὰ πάτρια ἐκεῖνα, ἅτινα σεῖς οἱ κίβδηλοι ἐπιβουλεύεσθε μετὰ πείσματος σατανικοῦ; Τί ἄλλο ἐστὶν ἢ ἐν τοῖς ναοῖς συνάθροισις τῶν πιστῶν ἢ ἀπεικόνισμα τῆς οὐρανοῦ ἀγγελικῆς ἐκκλησίας, καὶ ὅμως τὴν τοιαύτην αὐτῆς τῆς ἐκκλησίας εὐκοσμίαν

1402) Τὸ οἰκουμένικον πατριαρχεῖον καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησιαστικὴ Μουσική. Ἐν Ἀθήναις. 1881 σελ. 14.

1403) Ἐστία, Ἐν Ἀθήναις, ἔτος ΙΓ'. ἀριθμ. 642, τόμ. ΚΕ', 17 ἀπριλίου 1888, σελ. 242.

1404) Λόγος πανηγυρικὸς ἐκφωνηθεὶς ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ τῆς Χρυσοσπηλαιωτίσεως τῇ 4 Δεκεμβρίου 1886 ἐπὶ τῇ μνήμῃ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, μεγαλοπρεπῶς πανηγυρίζοντος αὐτὴν τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Μουσικοῦ Συλλόγου. Ἐν Ἀθήναις. Ἐκ τοῦ τυπογραφείου Χ. Ν. Φιλαδελφείως 1887 σελ. 10—12.

καὶ τάξιν θέλουσιν οἱ πεπολιτισμένοι νὰ μεταβάλωσιν εἰς ὀργίαν καὶ ἀκοσμίαν θεατρικὴν, εἰς ἀπεικόνισμα τοῦ χάους τῆς ἀβύσσου. Πρὸς τί, ἀγαπητοί, συνερχόμεθα ἐν τοῖς ἱεροῖς ναοῖς; οὐχὶ διὰ νὰ λατρεύσωμεν τὸν Κύριον καὶ Σωτῆρά μας; οὐχὶ ἵνα προσφέρωμεν διὰ τοῦ θείου λειτουργοῦ τὴν ἀναίμακτον θυσίαν πρὸς ἐξίλασμον καὶ ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν μας; οὐχὶ ἵνα δεηθῶμεν τοῦ Παντεπόπτου ὅπως δώσῃ ἡμῖν τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς καὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν; ἐὰν λοιπὸν ὄντως πρὸς αὐτὸν τὸν σκοπὸν συνερχώμεθα, ὀφείλομεν καὶ νὰ ἐκπληρῶμεν τὰ λατρευτικὰ μας πρὸς τὸν Θεὸν καθήκοντα μετὰ φόβου καὶ κατανύξεως καὶ συντριβῆς καρδίας. Ὅφειλομεν νὰ ψάλλωμεν σεμνῶς καὶ εὐπρεπῶς, ὡς οἱ οὐράνιοι ἄγγελοι· ὀφείλομεν νὰ ἐντυφῶμεν ἐν ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς πληρούμενοι χάριτος καὶ ἄδοντες τῷ Κυρίῳ κατὰ τὸν τύπον τῶν οὐρανίων ἀγγέλων· ὀφείλομεν νὰ ψάλλωμεν συνετῶς καθὼς καὶ ὁ ἠθικὸς ἡμῶν προστάτης Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ὅστις μελοποιῶν καὶ ἄδων δὲν εἶχεν ὡς σκοπὸν οὔτε τὴν τέρψιν τῆς ἀκοῆς οὔτε τὸ πῶς ν' ἀρέσῃ τούτῳ ἢ ἐκείνῳ, ἀλλ' ἀπέβλεπεν εἰς τὴν διέγερσιν τῆς ὑπνωτούσης ψυχῆς πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ ἐν μέσαις νύκταις καὶ ἐν ἀγνώστῳ ἡμῖν ὧρᾳ ἐρχομένου Νυμφίου· ὅσοι δὲ προσερχόμεθα εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἵνα τέρψωμεν μόνον τὴν ἀκοήν, εἶνε πολὺ προτιμότερον νὰ μένωμεν ἐν τοῖς οἴκοις μας ἢ νὰ ἐρχώμεθα καὶ ν' ἀπερχώμεθα ἐντεῦθεν ἄνευ τινὸς πνευματικῆς ὠφελείας· διὰ τοὺς τοιούτους ἰδοὺ τὰ θέατρα, κακεῖ πορευέσθωσαν. Οἱ ἀληθεῖς χριστιανοὶ ὀρθρίζουσι καὶ νήφοντες πορεύονται εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ ἵνα τραπῶσι πνευματικῶς ἐκ τῶν θείων μυστηρίων καὶ τῶν ἱερῶν μελωδημάτων· οἱ δὲ ἄνθρωποι τοῦ κόσμου, τῶν παθῶν καὶ τῶν σαρκικῶν διαχύσεων πρὸς ἐσπέραν πορεύονται εἰς τὰ θέατρα, βεβαρημένην ἔχοντες τὴν γαστέρα καὶ οἶονεῖ ἐν ἠθικῷ ταραγμῷ διατελοῦντες, ἐκεῖ δὲ μέχρι βαθείας νυκτὸς καὶ πρωίας ἔτι μένουσι παννύχιοι πρὸς μόνην τὴν τέρψιν τῆς σαρκὸς περισπώμενοι· ἐκεῖ μεθύουσιν ἐκ τῶν ἐπιδῶν τῶν ἀσέμων καὶ θεατρικῶν ἁσμάτων καὶ βυθίζονται εἰς τὸν λήθαργον καὶ τὴν ραθυμίαν τῆς πλάνης. Τὴν τοιαύτην δὲ ἠθικὴν κραταιάλην καὶ παραλυσίαν ἐπεθύμησαν οἱ ἄφρονες νὰ ὑπείσῃ καὶ εἰς τοὺς ἱεροὺς ναοὺς, ὅπως συνέχαιαν ἐν αὐτοῖς εὐρίσκωσι τῆς νυκτερινῆς ἐκτελειμένης εὐθυμίας των»¹⁴⁰⁵. Καὶ κατωτέρω ὁ αὐτός λόγιος προστίθῃσι τάδε· «Ὁ Θεὸς ὁ καλῶν ἡμᾶς ἐν τοῖς ἱεροῖς ναοῖς οὐ παρατίθῃσιν ἡμῖν τράπεζαν πλήρη ἐδεσμάτων ἵνα τὸ σῶμα ἐν αὐτοῖς ἐντυφῇ, ἀλλὰ τράπεζαν μυστικὴν καὶ πνευμα-

τικήν, ἐν ἣ παρατίθησι βρωσιν μὲν τὸ ἄχραντον σῶμα τοῦ ἀκάκου Ἀμνοῦ, πόσιν δὲ τὸ πανακμήρατον καὶ ζωήρρυτον αἷμα Αὐτοῦ· ἐπομένως τοιαύτης οὕσης τῆς εὐωχίας δέον καὶ ἡ ἁσματικὴ μελωδία νὰ ᾖ ἀνάλογος πρὸς αὐτήν· ἀνάγκη ἵνα οἱ ψάλλοντες ψάλῳσιν ὥδᾳς πνευματικᾶς καὶ οὐχὶ νὰ παρωδῶσιν ἐκβεβασκευμένα ληρήματα, ἐμπαθῇ καὶ σαρκομανίας ἀνάπλεα· δέον οἱ ψάλλοντες νὰ τηρῶσι τὸ ὕψος τῆς κατανύξεως, ὅπερ ἡ πνευματοκίνητος γλῶσσα τοῦ Δαμασκηνοῦ διετύπωσε· διότι ἐν τῇ ταπεινώσει τὸ ὕψος εὐρηται, ἐν δὲ τῇ σεμνότητι ἡ μεγαλοπρέπεια καὶ ἐν τῇ κατανύξει ἡ μεταρσίωσις».

Καὶ ἀληθὲς ὅτι ὁ λαός, ὁ ἀφωσιωμένος εἰς τὴν θρησκείαν αὐτοῦ, πιστῶς τηρεῖ ὡς ἱερὸν θεσμὸν τὴν πάτριον μουσικήν, τὸ αὐτὸ ὅμως δὲν πράττει μερίς τις τῆς καθ' ἡμᾶς κοινωνίας, ἐξ ἧς τὰ κληρονομήματα ἡμῶν ἀπεξεδέχοντο πᾶσαν περιθαλψιν καὶ κηδεμονίαν· ἡ μερίς αὕτη τοῦ ἔθνους ἡμῶν, ἀνατραφεῖσα, ὡς ἔφθημεν εἰπόντες, ἐν τῇ ἀρμονίᾳ ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας, δυσκασχετεῖ ν' ἀκούῃ τὴν ἡμετέραν μουσικήν, οὐδεμίαν ἐρίστησι προσοχὴν εἰς τὸ οὐσιῶδες τοῦτο στοιχεῖον τῆς ἐθνικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἡμῶν ζωῆς, καὶ ἐν γένει διακηρύττει ὅτι δὲν προσέρχεται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἕνεκα αὐτῆς τῆς μουσικῆς. Ἡ μερίς αὕτη ἀλήθειαν θὰ ἔλεγεν, ἂν ὁμολόγει εἰλικρινῶς ὅτι δὲν προσέρχεται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, διότι πράγματι διάκειται ψυχρῶς πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ ἀδιαφόρως πρὸς τὰ τῆς ἐκκλησίας. Τὸ ἔθνος πολλὰ πάσχει παρ' ἡμῶν αὐτῶν τῶν ἐπιπολαίων καὶ οὐχὶ ἀριστοβούλων, τῶν εἰς οὐδὲν μέγα καὶ ὑψηλὸν θελόντων νὰ ἐπιδοθῶμεν, ἀλλὰ προτιμώντων τὰ ἔτοιμα καὶ ξένα πρὸς ἀποφυγὴν ἀγώνων καὶ δαπάνης. Ἡ εἰσαγωγή τῆς ἀρμονίας εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς ναοὺς, ἴσως θὰ μεταβάλλῃ κατ' ἀρχὰς τὴν ὄψιν τῶν ναῶν κατὰ τὸ πλῆθος, ἀλλὰ αὐτὸ θὰ κινήται ἀπλῶς ὑπὸ περιεργείας, καὶ ἀφοῦ ἐπέλθῃ ὁ κόρος, τὸ ἐκκλησιαζόμενον πλήρωμα ἔσται καὶ πάλιν τὸ ἴδιον, ἦτοι αἱ γυναῖκες καὶ ὁ ὄχλος· διότι δυστυχῶς ὁσημέραι τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα μαραινεταί, σβέννυται καὶ ἐκλείπει παρὰ τοῖς ἀνεπτυγμένοις. Ὡστε ἂν ἦτο δυνατόν νὰ ἐγερωθῶσιν ἐκ τῶν τάφων οἱ προαπελθόντες ἐν Κυρίῳ πατέρες ἡμῶν, οἱ διελθόντες διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος δοκιμασίας ἵνα κληροδοτήσωσιν ἡμῖν ἀλώθητον τὸν θεῖον τῆς ἀμωμότητος ἡμῶν θρησκείας μαργαρίτην, καὶ παραστῶσι μάρτυρες σιγηλοὶ τῆς ἀσεβείας καὶ τῆς πρὸς τὰ θεῖα ψυχρότητος ἡμῶν, ἥθελον ἀποστρέφει μετὰ λύπης βαθείας ἀφ' ἡμῶν τὸ πρόσωπον αὐτῶν, βλέποντες ἐκλείπουσαν τὴν οὐρανοδώρητον ἐκείνην ζέσιν. Αὐτὰ τὰ πράγματα ἐπιβεβαιοῦσι τοὺς λόγους, καὶ αἱ ὑποθέσεις ὑποχωροῦσιν ἐνώπιον τῶν πασιφανῶν ἀποδείξεων.

Ἐπειδὴ δὲ οὔτε εὐσεβές, οὔτε δίκαιον καὶ πρέπον, οὔτε θρησκευτικῶς ὀρθόν, οὔτε τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν φιλοτιμίας ἄξιον εἶναι νὰ παρίδωμεν τὴν ἱερὰν ἡμῶν μουσικὴν, κατὰ καθήκον, ὡς ὀρθόδοξοι χριστιανοί, ὀφείλομεν νὰ τηρῶμεν εὐλαβῶς ὡς ἱερὸν θεσμὸν ταύτην, δωροπορηθεῖσαν ἡμῖν παρὰ τῶν καλλινίκων τῆς ὀρθοδοξίας μαρτύρων, οἵτινες διὰ τοῦ ἱεροῦ αὐτῶν αἵματος ἐπορφύρωσαν τὸν ἄρραφον χιτῶνα τῆς ἐνδόξου τοῦ Εὐαγγελίου ἡρωίδος, οἵτινες ἀπέθανον μετὰ τῆς ἐνδομύχου εὐχαριστήσεως, ἣν αἰσθάνεται πατὴρ ὀψίπλουτος καὶ φιλόπονος καταλείπων υἱοὺς καὶ κληρονόμους ἀξίους, οἵτινες ἀπῆλθον ἐκ τῶν τῇδε μετὰ τῆς τερψινόου οἰήσεως ὅτι ἡμεῖς θέλομεν ἀναφανῆ ἀντάξιοι αὐτῶν διὰ τοῦ μεγαλόφρονος ἐγώϊσμοῦ τῆς διαδοχικότητος. Λοιπὺν, ἡ ἀκάθεκτος τάσις τῆς νεολαίας ἡμῶν πρὸς ἀποβολὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς οὐ μόνον ἐκ τῶν τοῦ κοσμικοῦ βίου τέρψεων ἀλλὰ καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι αὐτόχρημα ἀσεβείας, τοῦτο μέν, διότι ἀπάδει ἡ πράξις αὕτη εἰς αὐτὸν τὸν ἱερὸν σκοπὸν, δι' ὃν ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία εἰσῆγαγεν εἰς τὴν λατρείαν τὴν μουσικὴν, τοῦτο δέ, διότι ἡ εἰσαγωγὴ τῆς ξενοφώνου καὶ ξενοφυοῦς μουσικῆς ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ θ' ἀνατρέψῃ, ἀφ' ἑνὸς μὲν, τὰς ἀπ' αἰῶνος παραδοθείσας ἡμῖν παρὰ τῶν τῆς Ἐκκλησίας πατέρων ἱερὰς ἀκολουθίας, ἐν αἷς ἀνετράφημεν καὶ πρὸς ἃς ἐξωκοιῶθη τὸ ἐκχριστιανισθὲν ἡμέτερον ἔθνος, ἀφ' ἑτέρου δέ, θὰ μεταρρυθμίσῃ αὐτὰς ἐπὶ τὸ εὐρωπαϊκώτερον κατὰ τοὺς Δυτικούς ἢ Διαμαρτυρομένους.

Δ'. Ὑπὸ οἰκονομικὴν ἔποψιν.

Γνωστὸν τυγχάνει ἱστορικῶς ὅτι κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ὅτε οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἡμῶν πόροι ἦσαν δαψιλεῖς, οὐκ εὐάριθμοι καλλίφωνοι καὶ πεπαιδευμένοι μουσικοὶ ἀπετέλουν τοὺς δύο τῆς Ἐκκλησίας χοροὺς. Ἡ ἱστορία διηγεῖται καὶ οὐδεὶς ἀρνεῖται ὅτι ἐπὶ Ἡρακλείου ἦσαν 25 ψάλται ἐν τῇ Μ. Ἐκκλησίᾳ, 160 ἀναγνώσται καὶ 70 ὑποδιάκονοι. Ἐκ τούτων δ' ἀπάντων ἀπετελοῦντο χοροὶ καὶ ἐκ διαδοχῆς ἔψαλλον ὁμοφώνως καὶ ὁμοτόνως. Τῶν χορῶν δὲ ἡγοῦντο οἱ Δομέστικοι ἢ Πρωτοψάλται, οἵτινες καὶ διὰ χειρονομίας ὠδήγουν¹⁴⁰⁶. Κατὰ τοὺς κάτω χρόνους ἐστείρευσαν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἡμῶν πόροι, συνεπῶς δὲ καὶ εἰς τοὺς ναοὺς ἡμῶν δὲν ἠδυνάμεθα πλέον νὰ διατη-

1406) Πρωτοψάλτης ἐπὶ Κουροπαλάτου μόνον ὁ τοῦ Αὐτοκράτορος ἐλέγετο, οἱ δὲ λοιποὶ Δομέστικοι, Ἀρχωδοί, ἔτι δὲ καὶ Πριμικήριοι.

ρήσωμεν αξιοπρεπῶς δύο μουσικούς χορούς ἐκ δοκίμων κατὰ τε τὴν τέχνην καὶ φωνὴν ἱεροψάλτων συγκροτούμενους, ἀλλὰ μόνον δύο ἱεροψάλτας, ὧν ἡ μισθοδοτήσις ἦν καὶ ἔστι πενιχρά. Ἐὰν λοιπὸν δύο κανονικούς ἱεροψάλτας δὲν δυνάμεθα νὰ διατηρήσωμεν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς ναοῖς, πῶς οἱ εὐρωπαϊζόντες ἡμῶν ὁμογενεῖς ζητοῦσι τὴν τετράφωνον μουσικὴν, ἥτις πρὸς ἐκτέλεσιν ἀπαιτεῖ 8—12 μουσικούς ; « Ἡ εἰσαγωγή τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς ἀπαιτεῖ πολλὰ καὶ μεγάλα, ἐνῷ ἡμεῖς καὶ τῶν ἐλαχίστων στερούμεθα· ἀπαιτεῖ ὑπέρογκαν χρηματικὰ ποσά, ἐνῷ ἡμεῖς οὐδ' ἓνα ψάλτην τῆς ἀνθρωπειᾶς νὰ διατηρήσωμεν δυνάμεθα »¹⁴⁰⁷.

Ὁ ἐν Σμύρνῃ ἔγκριτος μουσικοδιδάσκαλος Μισαήλ Μισαηλίδης τὴν ταπεινῶσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς ἐξαρτῶν πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἐκ τῆς πενιχρᾶς τῶν ψάλτων μισθοδοτήσεως γράφει τὰ ἐξῆς ἀξιανάγνωστα. « Ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς οἱ τὰ πρῶτα ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ πολιτείᾳ φέροντες μὴδ' αὐτῶν τῶν αὐτοκρατόρων ἐξαιρουμένων, κατεγίνοντο περὶ τὴν μουσικὴν, σήμερον δὲ αὐτοχρῶς ἡ περὶ αὐτὴν ἐνασχόλησις θεωρεῖται ὡς βάναισος ἐργασία, καὶ διὰ τὴν μεγάλην περιφρόνησιν τοῦ ἐπαγγέλματος ψάλλει ὁ τυχών. Ἄλλοτε πολλαὶ δεκάδες δοκίμων ἀνδρῶν συνεκρότουσαν τὸν δεξιὸν καὶ ἀριστερὸν χορὸν, νῦν δὲ τὴν θέσιν τῶν πάλαι δεκάδων εἰς μόνος ψάλτης, καὶ ἄχρι σήμερον κατ' ὄνομα μόνον σώζονται δεξιὸς καὶ ἀριστερὸς χορὸς, ἀλλ' οὐχὶ πράγματι, καὶ πᾶσαν τὴν ἐν τῇ μουσικῇ πρέπουσαν καὶ ἀπαιτούμενην ἁρμονίαν περιμένουσιν οἱ ἀκροαταὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ μεμονωμένου ψάλτου, ὅστις, ἀναδεχόμενος ὅλον τὸν ἀγῶνα καὶ τὸν μόχθον τῶν ἄλλοτε δεκάδων ψάλτων, ἐπιμοχθεῖ ἐπὶ δύο ἢ τρεῖς καὶ τέσσαρας κατὰ συνέχειαν πολλὰκις ὥρας, διὸ καὶ ἐνίοι αὐτῶν καταντῶσι φθισικοί. Τοιοῦτος λοιπὸν ἐκ τοῦ ἀγῶνος κεκμηκὼς καὶ κατὰ μόνος ψάλτης ποίαν ἁρμονίαν ἢ τέρψιν δύναται νὰ παράσχη; ἔστω καὶ τὸ ὠραιότερον κλειδοκύμβαλον¹⁴⁰⁸, ὅταν ἀφαιρεθῶσιν ἀπ'

1407) Νεολόγος Κωνσταντινουπόλεως, ἔτος ΙΖ', 13 ἀπριλίου 1883, ἀριθ. 4208.

1408) Οὐκ ἄπο σκοποῦ κρίνομεν νὰ παραθέσωμεν ἡμεῖς ὀλίγα ἐνταῦθα περὶ τοῦ κλειδοκυμβάλου, ὅπερ εἶναι ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ὄργανον τοῦ συρμοῦ καὶ τῆς μιμητικῆς λεγομένης ἀνατροφῆς. Τὸ ὄργανον τοῦτο ἐναλλάξ ἀπὸ κλειδοχόρδου κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα, ἀπὸ παρθενίου κατὰ τὸν ΙΓ' ἐτελειοποιήθη κατὰ τὸν ΙΖ', καὶ ΙΗ' καὶ ἀποκατέστη γλωσσιδοκύμβαλον, οὗτινος αἱ χορδαὶ ἐκρούοντο διὰ πλῆκτρον. Ἀλλὰ περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἐπενοήθη ἡ πλήξις τῶν χορδῶν τοῦ γλωσσιδοκυμβάλου διὰ σφυρῶν ἐν Φλωρεντίᾳ ὑπὸ τινος Δημητρίου

αὐτοῦ τὰ βοηθητικὰ μέσα καὶ παίζειται μονοτόνως, δι' ἐνὸς μόνου δακτύλου, ποίαν ἁρμονίαν ἢ τέρψιν δύναται νὰ παράσχη; Ἡ πενιχρὰ τῶν ψαλτῶν μισθοδότησις καὶ ἡ πρὸς γλίσχρον οἰκονομίαν ἐνὸς μόνου ψάλτου διατήρησις, ἐταπείνωσε τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν μουσικὴν, καὶ τὴν κατέστησε δύσηχον. Γνώτωσαν οἱ κατηγοροῦντες τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν μουσικὴν ὅτι δὲν πταίει ἡ μουσική, ἀλλ' ἡμεῖς, ἡμεῖς αὐτοί· διότι δὲν τὴν ἐκτιμῶμεν, οὔτε τὴν καλλιεργοῦμεν, καὶ οὔτε μεταχειριζόμεθα πρὸς αὐτὴν τοῦλάχιστον καλοὺς καὶ ἀξίους μουσικοὺς προσθέτοντες δύο ἢ τέσσαρας καλλιφώνους βοηθοὺς πρὸς πλειοτέραν ἁρμονίαν καὶ ζωνηρότητα, ἀλλὰ τοῦ-

Χριστοφάλη, κατ' ἄλλους δὲ τῷ 1717 ὑπὸ τοῦ βοσμοῦ Scroeter, καὶ κατ' ἄλλους ὑπὸ τινος ἄγγλου μοναχοῦ Padre Wood καλουμένου. Ἡ ἐπινόησις αὕτη ἐγένετο ἀφορμὴ νὰ κατασκευασθῶσι τὰ πρῶτα κλειδοκύμβαλα. Ἀλλ' ἡ τελειοποίησις τοῦ κλειδοκυμβάλου ὀφείλεται τῷ Ἑρράρδω καὶ τῷ Σεβαστιανῷ, οἵτινες ἐφεύρον νέον μηχανισμόν διδόντα εἰς τὴν σφύραν πλείονα ἐλαστικότητα, ἐλευθερίαν καὶ στερεότητα. Ἐκτοτε νέαι ἐπινόησεις ἐτελειοποιοῦν καθ' ἑκάστην τὸ κλειδοκύμβαλον. Τὴν μουσικὴν τοῦ ὄργάνου τούτου ἀνήγαγεν εἰς ὕψος ἀνέφικτον ὁ Βετχόδεν (1770—1827) διὰ πέντε διαπασῶν μεταδούς εἰς αὐτὸ τὴν δύναμιν τῆς συμφωνικῆς μουσικῆς. Ἐκτὸς τούτου μεγάλως εἰς ἀνάπτυξιν τῆς τέχνης τοῦ κλειδοκυμβάλου συνετέλεσεν ὁ Βέμπερ (1786—1826), ὁ Μόσελες (1794—1870), Σοπέν, Ἐνσελτ, Τάλβεργ, καὶ Λιτζτ (γεννηθεὶς τῷ 1811) καὶ ὁ Ἀντώνιος Ρουβινστάιν (γεννηθεὶς τῷ 1811). Τὸ ὄργανον τοῦτο ὑπεδέξατο ἐνθουσιωδῶς ὁ Εὐρωπαϊκὸς κόσμος, ἥδη δὲ ἐπικρατεῖ καὶ παρ' ἡμῶν παντὸς ἄλλου ὄργάνου, ἀνευ βαθυτέρας ἐρεύνης ἢν κατὰ τὸ κλίμα καὶ τὰ ἔθνη εἶναι κατὰλληλον. Ἰδοὺ τίνα σχετικὰ περὶ τοῦ μουσικοῦ τούτου ὄργάνου ἀναγινώσκωμεν ἐν τῷ Φοίβῳ (ἐπιμηνίῳ συγγραφῇ ὑπὸ Ι. Π. Πύρρα, ἐν Ἀθήναις, Ἔτος Η', ἀριθ. 8, σ. 116—117) «Εἰς τὰ θερμὰ κλίματα καὶ εἰς τὸ τῆς Ἑλλάδος οἱ τοῦ κλειδοκυμβάλου ἦχοι κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος εἰσὶ τραγεῖς, καὶ οὐ τερπνοὶ προσηκόντως· εἶναι ὄργανον δυσχερῶς μανθανόμενον, δύσχρηστον, ἀπαιτοῦν μέγαν χώρον, ἀκίνητον καὶ τυραννικόν, διότι δὲν παρακολουθεῖ τὸν μουσικόν· ἀλλ' οὗτος ὑποχρεοῦται ἀναπορεύτως νὰ μεταβαίνειν ὅπου τοῦτο κεῖται, νὰ κἄθηται ἐνώπιόν του, ἔχων τὰ νῶτα πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ τὸ πρόσωπον πρὸς τοῦτο, καὶ οὐδὲν ἄλλο νὰ βλέπῃ παρὰ τὸ ὄργανον τοῦτο. Ἀλλαχοῦ ἐκτὸς τῆς θέσεως τοῦ κλειδοκυμβάλου ὁ μουσικὸς ἔχει ἄχρηστον τὴν μουσικὴν του. Αἱ δὲ μεγάλαι δαπάναι πρὸς ἀγορὰν τοῦ ὄργάνου τούτου καὶ αἱ πρὸς διδασκαλίαν ἀτελεύτητοι δαπάναι, διότι δυσχερὲς ἡ μάθησις αὐτοῦ, ἀποβαίνουσιν ἐπὶ τέλους μάταιαι, διότι ἡ νεᾶνις ἅμα γεῖνῃ μήτηρ, καὶ ὁ νέος πατήρ, τὸ μουσικόν τοῦτο ὄργανον καθίσταται πλέον δύσκολον». Τὰ ἐν τῷ Φοίβῳ σημειούμενα καὶ ἡμεῖς ἐπιδοκιμάζομεν, καθόσον μάλιστα φρονοῦμεν ὅτι ἡ μουσική ὡς ὠραία τέχνη δὲν πρέπει ἀπλῶς νὰ συντελῇ πρὸς θελκτικὴν διασκέδασιν, ἀλλὰ νὰ θεωρῇται καὶ ὡς μέσον μορφώσεως τοῦ πνεύματος καὶ τῆς καρδίας.

ναντίον διὰ γλίσχρον οἰκονομίαν ἢ μᾶλλον κακὴν φειδωλίαν ἔχουμεν καὶ ἀνεχόμεθα ἀνικάνόν τινα ἢ κακόφωνον ἢ ἄδαῃ τῆς μουσικῆς παρὰ φωνον ψάλτην»¹⁴⁰⁹.

Πάντες δὲ γνωρίζομεν ὅτι εἰς τὰς ἐν Εὐρώπῃ ἐλληνικὰς κοινότητας, ὅπου εἰσῆλθῃ ἡ τετράφωνος μουσικὴ ὑπάρχουσι πόροι, δι' ὧν διατηρεῖται ἀξιοπρεπῶς μουσικὸς χορὸς, ψάλλων κατὰ τὰς ἐορτὰς καὶ τὰς λοιπὰς δεσποτικὰς καὶ θεομητορικὰς ἐορτάς. Ἀναμφίβολον δὲ ὅτι οὐδεὶς τῶν ψαλτῶν τῆς τετραφώνου μουσικῆς θὰ ᾄδει εἰς θέσιν νὰ διακονήσῃ τῷ ἱερεὶ κατὰ τὰς λοιπὰς ἡμέρας ἐν ταῖς ἱεραῖς τελεταῖς ἐὰν εἰσαχθῇ ἡ ξένη μουσικὴ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἡμῶν, διότι ἕκαστος τῶν εὐρωπαϊῶν μουσικῶν ἐπίσταται μόνον τὸ ἑαυτοῦ μέρος, οὐχὶ δὲ τὴν ἁρμονίαν ἅπασαν. Τὸ θέμα δὲ γυμνούμενον τῆς ἁρμονίας καθίσταται αὐτόχρημα μέλος ἀνούσιον καὶ ἀηδές. Δυστὴν λοιπὸν θάτερον: ἡ πρέπει ὁ μουσικὸς νὰ γνωρίζῃ οὐ μόνον τὸ ἑαυτοῦ μέρος, ἀλλ' ἅπασαν τὴν ἁρμονίαν, ἡ πρέπει νὰ ἔχωμεν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἡμῶν δύο εἶδη μουσικῆς, τὴν εὐρωπαϊκὴν, διὰ τὰς ἐορτασίμους ἡμέρας, καὶ τὴν ἐλληνικὴν διὰ τὰς μὴ ἐορτασίμους· ἀλλὰ τὸ πρῶτον δυσχερές, τὸ δὲ δεύτερον ἄτοπον καὶ μὴ πρὸς τοὺς πόρους τῶν καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιῶν ἀνταποκρινόμενον· ὥστε συμπεραίνομεν ὅτι καὶ διὰ λόγους οἰκονομικοὺς δὲν εἶναι δυνατὴ καὶ εὐκολος ἡ ἀντικατάστασις τῆς μουσικῆς ἡμῶν διὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς.

Καίτοι δὲ φρονοῦμεν ὅτι εἶναι δυσχερὲς ἡ ἀντικατάστασις τῆς ἡμετέρας μουσικῆς διὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς, οὐχ ἥττον δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ἡ ἱερὰ ἡμῶν μουσικὴ ἐκ πολυτελεστάτης κατέστη πενιχρά, ἕνεκα τῶν τοῦ ἔθνους περιστάσεων, ἕνεκα ἡμῶν αὐτῶν, οἵτινες ἐνῷ τὴν ξένην εὐρωπαϊκὴν μουσικὴν μετὰ τσαύτης προθυμίας καὶ ἀφειδίας καὶ ἀκροώμεθα καὶ διδασκόμεθα, περὶ τὴν ἐθνικὴν μουσικὴν ὀλιγῶρως ἔχομεν καὶ ὅλως αὐτὴν περιφρονοῦμεν, οὐδεμιᾶς ἀξιοῦντες αὐτὴν ἐπιμελείας καὶ προστασίας· ἕνεκα, τέλος, τῶν ἐλλείψεων τινῶν ἱεροψαλτῶν τῶν καθ' ἡμᾶς ἀγίων τοῦ Θεοῦ ἐκκλησιῶν, ἀνθρώπων ἰδιωτῶν τὰ πολλά, σπανίως μὲν καλῶν ἐκτελεστῶν τῆς τεχνικῆς παραδόσεως, ἥκιστα δὲ ἁρμοδιῶν πρὸς ἐπιστημονικὴν θεωρίαν δι' ἔνδειαν εὐρυτέρας γνώσεως καὶ ἐμπειρίας. Ἴσως πρέπει νὰ ρίψωμεν πέπλον ἐπὶ τῶν ἐλλείψεων τῶν ἱεροψαλτῶν ἡμῶν, ὡς ἄλλοι υἱοὶ τοῦ Νῶε ἐπὶ τῆς γυνότητος τοῦ πατρὸς αὐτῶν, ἀλλ' ἀδυνατοῦμεν νὰ σιγήσωμεν χάριν

1409) Μέντωρ σύγγραμμα περιοδικόν, ἐν Σμύρνῃ. Τόμ. Ε'. Τεῦχος ΝΗ'. σ. 303—304.

αὐτῆς τῆς ἀληθείας, ἔστω καὶ ἂν ᾖναι πικρά¹⁴¹⁰. Ἡ σχολαστικὴ ἀπολογία περὶ τῆς νῦν καταστάσεως τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν μουσικῆς δὲν εἶναι ἀξιόπαινος. Ἡ Ἐκκλησία καὶ τὸ Γένος ἔχουσι τὴν ἀξίωσιν νὰ βλέπωσι τελείους μουσικούς, ἀλλ' ἄς φροντίσωσι νὰ καταρτίσωσι πρὸς τοῦτο καὶ μουσικὰς σχολὰς διότι οἱ ψάλλοντες δὲν εἶναι μύκητες ἐκ τῆς γῆς ἀναφυόμενοι. Ἀνάγκη ἐπέστη, ὡς περὶ πάντα σχεδὸν τὰ λοιπὰ εἶδη τῆς κοινωνικῆς παιδείας ἀξιοπαινῶς λαμβάνομεν τὴν δέουσαν πρόνοιαν, οὕτω νὰ προνοήσωμεν καὶ περὶ τῆς μουσικῆς διασώζοντες αὐτὴν ἀπὸ περαιτέρω διαφθορᾶς καὶ καταπτώσεως. Ἀνάγκη νὰ καλλιεργήσωμεν καὶ ἀναπτύξωμεν αὐτήν, ἀφοῦ μεθ' ὅλας τὰς παρατηρουμένας ἐλλείψεις, ὑπερβάλλει τὴν δυτικὴν κατὰ τὴν ἐντέλειαν τοῦ σημειογραφικοῦ αὐτῆς συστήματος καὶ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ποιικιλίαν τῆς μελωδίας. Τοῦτο εἶναι ἀπαραίτητον, καὶ μάλιστα ἤδη ὅτε αἱ τέχναι καὶ αἱ ἐπιστῆμαι προάγονται, τὸ δὲ ἡμέτερον ἔθνος προχωροῦν ἐπὶ τὰ κρείττω σπουδάζει παλινδρομεῖσαι εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ δόξαν· κατὰ τοιαύτην, λέγω, κατὰλληλον ἐποχὴν, δεόν νὰ ληφθῇ πρόνοια καὶ περὶ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν μουσικῆς, ἄλλως, κινδυνεύει ἡ μουσικὴ ἡμῶν, ἐκκλησιαστικὴ τε καὶ δημοτικὴ, ἵνα κατὰ μικρὸν ἐξίτηλος γένηται τῷ χρόνῳ, ἐπὶ ζημίᾳ τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης καὶ τῆς φιλολογίας αὐτῆς, καὶ ἐπὶ δικαίᾳ μομφῇ, ἐνοχῇ καὶ ἀρᾷ τῆς καθ' ἡμᾶς γενεᾶς, ἥτις εἰς ἀλάνθαστον τεκμήριον στηλογραφηθήσεται ὡς τὸ ὄνομα τῶν Πεισιστρατιδῶν.

Συγκριθῆτω ἡ πρὸ ἡμῶν αἰῶνος κατάστασις τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης πρὸς τὴν νῦν, ἡ δὲ διαφορὰ εἶναι πασιδῆλος· καὶ ἂν ἐξ ἀναλογίας ἐν διαστήματι ὀλίγων δεκαετηρίδων τοσαύτη πρόοδος ἐπεγένετο εἰς τὴν γλῶσσαν, πῶς δὲν ἔχομεν λόγον νὰ ἐλπίζωμεν ὅτι οὕτω προνοοῦντες καὶ περὶ τῆς πατρίου μουσικῆς, μετὰ τινα ἔτη θὰ δυνηθῶμεν νὰ καταρτίσωμεν μουσικούς βελτίους καὶ δοκιμωτέρους τῶν σήμερον ὑπαρχόντων; Ἄς μεταχειρισθῶμεν καὶ ὑπὲρ τῆς μουσικῆς τὰ σωστικά ἐκεῖνα μέσα ἅπερ ἐκρίθησαν κατὰλληλα διὰ τὴν καλλιέργειαν τῆς γλώσσης. Οἱ ἀναλαβόντες τὸ περὶ τῆς γλώσσης ἔργον εὗρον πολλὰς δυσκολίας καὶ ἀπογοητεύσεις. Ἐν πρώτοις ἐζήτησαν νὰ μεταφωτεύσωσιν ἐν τῷ λαῷ τὴν ἀρχαίαν ἐλλη-

1410) Περὶ τῶν ἐλλείψεων τῶν παρ' ἡμῖν ἱεροψαλτῶν ἐπραγματεύθη ἐπιτυχῶς ἐν ἰδιαιτέρᾳ ἀξιαναγνώστῳ διατριβῇ δημοσιευθεῖσῃ πρὸ πενταετίας ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ (Περίοδος Β', ἔτος Α', τευχ. ΚΑ' καὶ ΚΒ', σελ. 485—493 καὶ 433—442) ὁ εὐρυμαθὴς Βασίλειος Γεωργιάδης, (τανῦν μητροπολίτης Ἀγχιάλου) ὑπὸ τὸν τίτλον «Σκέψεις περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς».

νικήν· ἀλλ' ἀκριβεστέρα ἐξέτασις τοῦ ἐγχειρήματος, ἔπεισε τοὺς καλλιεργητάς ὅτι δὲν ἠδύνατο ἡ πρωτόγονος γλῶσσα νὰ παραγάγῃ καρπὸν ἐπαρκοῦντα διὰ τὰς ἀνάγκας ὅλου τοῦ Γένους· ἀναλαβόντες λοιπὸν τὴν τεραστίαν ἐκκάθαρσιν τῶν ἐκ παντοειδῶν ὀθνείων θάμνων περικυκλουμένου τότε δένδρου, ἀπέτεμον τὰ παράφυτα ἐπιστημονικῶς, ἠρδεύοντο δὲ ἀδιαλείπτως ἐκ τῆς ἀφθόνου πηγῆς τῆς ἀρχαίας γλώσσης, καὶ οὕτω κατῴρθωσαν ἵνα ἀναβλαστήσῃ βλαστὺς ἐθνικοῦ δένδρου, ὅστις ὁσημέραι ἐπὶ τὰ πρόσω χωρῶν ἀποβήσεται σὺν τῷ χρόνῳ ἀμφιλαρῆς καὶ ἐφαμίλλος τοῦ ἀρχαίου. Καὶ διὰ τὴν μουσικὴν ἡμῶν, ἣτις ἐν τῇ παρόδῳ τῶν αἰώνων ἀπέβαλε τὰ κάλλη αὐτῆς, πράξωμεν τὸ αὐτὸ ὅπως ἀναβλαστήσῃ τὸ εὐθαλές καὶ ὁσμὴν ἀποπνέον οὐράνιον ἐθνικὸν μουσικὸν φυτὸν, ἀντὶ νὰ ζητῶμεν νὰ μεταφυτεύσωμεν εἰς τὴν φαιδρὰν ἡμῶν φύσιν φυτὸν προωρισμένον μόνον διὰ τὴν ἀτμόσφαιραν τοῦ παγεροῦ βορρᾶ. Ἄν δὲν δυνάμεθα νὰ προσπορίσωμεν ἑαυτοῖς τὴν χρυσοῦφαντον τῶν προπατόρων ἡμῶν στολήν, εἶναι ἄρα πρέπον νὰ μὴ καλύψωμεν τὴν ἡμετέραν γύμνωσιν ἱματίῳ πενιχροτέρῳ μὲν, ἐπίσης ὅμως ἐξ ἐθνικοῦ ἐρίου ἐπεξεργασμένῳ καὶ τὴν αὐτὴν χρεῖαν ἀναπληροῦντι;

« Ἄν μὴ ἐγκαίρως ληφθῇ σύντονος πρόνοια περὶ τῆς ἐθνικῆς μουσικῆς, οὐκ εἰς μακρὰν θέλομεν περιέλθει εἰς τὴν ἀπευκταίαν ἀνάγκην νὰ παραδεχθῶμεν εἰς τὴν θεῖαν ἡμῶν λατρείαν ξένον ἰδίωμα μέλους, ὡς ἐὰν πρῶτον ἦδη ἐξερχόμενοι ἐξ ἡμιαγρίας καταστάσεως συνιστῶμεν ἔθνος· ὡς ἐὰν ἀρτίως κατηχηθέντες εἰς τὸν χριστιανισμόν συνιστῶμεν ἤδη πρῶτον Ἐκκλησίαν, ὀφείλουσαν παραδεχθῆναι τὸν τύπον καὶ τὸν διάκοσμον ἐτέρου ἔθνους κατηχητοῦ· ὡς ἐὰν μὴ εἴχομεν ἐθνικὴν καὶ πατροπαράδοτον συστηματικῶς ὀργανισμένην καὶ τῇ λατρείᾳ καὶ τῷ ᾄδει καὶ τῇ γλώσσῃ καὶ τῷ μετρικῷ συστήματι τῆς ὕμνογραφίας ἡμῶν προσφυᾶ καὶ κατάλληλον μελοποιεῖαν θέλομεν περιέλθει, λέγομεν, εἰς τὴν ἀπευκταίαν ἀνάγκην νὰ καταδικάσωμεν εἰς ἀχρησίαν, ἀργίαν καὶ λήθην ὀλόκληρον σύστημα ἱερᾶς μελωδίας καθαρῶς Ἑλληνικόν, διῆκον μέχρις ἡμῶν ἀπὸ τῆς μᾶλλον σεβαστῆς χριστιανικῆς ἀρχαιότητος, καὶ νὰ τολμήσωμεν ξενήκουστόν τινα ἐκκλησιαστικὴν καινοτομίαν ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς πρωτοτύπῳ ἀνατολικῷ χριστιανισμῷ, εἴπως δυνηθῶμεν καὶ οὕτω νὰ ἐλκυσώμεν εἰς ἀκρόασιν τῆς δημοσίας προσευχῆς ἐξευρωπαϊσμένας χριστιανικὰς ἀκοάς· ἀλλ' ἡ κατάργησις τῆς ἰθαγενοῦς ταύτης τέχνης, μήπω τυχούσης τῆς δυνατῆς ἀναπτύξεως, θέλει καταδικάσει εἰς λήθην καὶ ἀγνωσίαν καὶ πάντα τὰ περὶ τῆς μουσικῆς ταύτης πολλὰ ἢ ὀλίγα γεγραμμένα καὶ σωζόμενα τεχνολογήματα, ἐν οἷς ὑπάρχουσι τοσοῦτοι τεχνικοὶ

ὄροι, ἀναφαίρετος περιουσία τοῦ ἑλληνικοῦ Λεξικοῦ, ὦν τὴν σημασίαν μετὰ πόνου, ἀλλὰ καὶ μάτην θέλει ἀναζητεῖ ὁ μεταγενέστερος φιλόλογος»¹⁴¹¹. Καὶ ταῦτα ἔψαλλεν ἡ ὡς ἀηδὸνος αὐδὴ λιγυρὰ καὶ ἡδυμελὶφθογγος φωνὴ τοῦ μεμουσωμένου καὶ πολυμαθοῦς διδασκάλου τοῦ Γένους μακαρίτου Ἡλία τοῦ Τανταλίδου. Ναί, εἶναι ἄδικον ἡμεῖς νὰ ἐγκαταλείπωμεν ἄνευ ἱατρικῆς περιθάλψεως καὶ προνοίας εἰς ἄσπλαγχνον θάνατον τὴν πάσχουσαν μουσικὴν ἡμῶν, τὴν μουσικὴν ἐκείνην, ἥτις καὶ ἐν εὐτυχίαις καὶ ἐν δυσπραγίαις παρέστη σύντροφος τῷ ἡμετέρῳ Γένει, τὴν μουσικὴν ἐκείνην, ἥτις ἐχορήγει θάρρος ἐν ἡμέραις χαλεπαῖς εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν. «Μὴ δῶς ἐτέρῳ τὴν δόξαν σου καὶ τὰ συμφέροντά σου ἔθνει ἄλλοτρίῳ»¹⁴¹². Εἶναι ἄδικον νὰ παρορῶμεν θνήσκουσας καὶ ἀπολλυμένην τὴν πάτριον μουσικὴν, ἐπὶ τοῦ τάφου δὲ ταύτης νὰ τολμῶμεν νὰ στήσωμεν τὴν νυμφικὴν παστᾶδα ἐκτετηλυμένης ξενοφουῦς Μούσης. Τὸ ἔργον τοῦτο ἔσται χλευασμὸς διὰ τὸ ἔθνος, αἶσχος εἰς τοὺς ἐργάτας τοιοῦτου ἀντεθνικοῦ ἔργου, καὶ ἄρὰ εἰς τὴν μνήμην αὐτῶν παρὰ τῶν μεθεπομένων γενεῶν.

Καιρὸς λοιπόν, ἔθνος τε καὶ Ἑκκλησία, νὰ παύσωμεν ὥσει ὑπὸ μανδραγόραν τὸν Ἐπιμενείδιον ὕπνον τῆς ἀφιλομουσίας καθεύδοντες· καιρὸς, ὡς θιασῶται καὶ τῆς πατρίου μούσης ὑπέρμαχοι νὰ προβῶμεν θαρραλέοι, εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς μουσικῆς ἀγῶνα· βεβαίως καὶ λίθοι προσκόμματος καὶ πέτραι σκανδάλου δὲν θὰ λείψωσι παρεμβολόμενα εἰς τὴν σταδιοδρομίαν ἡμῶν, ἀλλὰ θαρρῶμεν, μὴ μικροψυχῶμεν, διότι καὶ οἱ λίθοι μετακινουῦνται, τῇ θεῇ συναντιλήψει, καὶ αἱ πέτραι ἐκποδῶν γίνονται. Οὕτῳ πράττοντες τὸν ἐκ τῆς Δύσεως λάβρως ἐπερχόμενον πειρατὴν θὰ καταποντίσωμεν, ὡς ἐκ θαύματος δὲ θὰ εὐρεθῇ καὶ διὰ τὴν μουσικὴν ὁ δελφὶν ἐκεῖνος ὅστις ἐξάγων αὐτὴν ὡς ἄλλοτε τὸν μουσόληπτον Ἀρίωνα ἐκ τοῦ κινδύνου τῆς ἀπωλείας νὰ ἐπαναγάγῃ καὶ πάλιν εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ ἀπολλύντος αὐτὴν Περιάνδρου τοῦ ἡμετέρου ἔθνους. Ναί, ἀδελφοί, ἐὰν οὕτως ἐνεργήσωμεν θέλομεν δεῖξει καὶ εἰς τὰ λοιπὰ πεφωτισμένα ἔθνη, τίνος ἐκκλησίας ἐσμὲν γένεθλα, ποίου ἔθνους πολῖται, ποίων προγόνων ἀπόγονοι.

1411) Περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς ἑλληνικῆς μουσικῆς, ἐκκλησιαστικῆς τε καὶ κοσμητικῆς ὑπὸ Ἡλία Τανταλίδου. Ἐὐ α γ γ ε λ ι κ ὸ ς Κ ἡ ρ υ ξ, ἐν Ἀθήναις, 1870. Περίοδος Β', β', ἀριθ. 1, σ. 30—31.

1412) Βαρούχ, Δ'. 3.

ΠΙΝΑΞ ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟΣ

ΤΩΝ ΕΝ Τῇ ΠΑΡΟΥΣῃ ΒΙΒΛῳ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΤΕΧΝΙΚΩΝ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΛΕΞΕΩΝ

Α

- *Αανες, μουσικὸς φθόγγος, 179.
 *Αβαγιανὸς Σίμος, 494.
 *Αβάροι, 149.
 *Αββαχοὺμ, ὁ προφήτης, 54, 188, 207, 238.
 *Αβδίου, ὁ προφήτης, 238.
 *Αβδούλ Μελίχ Α', καλὶφης τῶν 'Α-
 ράβων, 157.
 *Αβέρκιος, ὁ ἅγιος, 215.
 *Αβέρσα τῆς Ἰταλίας, 526.
 *Αβραμιάδης, 384, 452.
 *Αβυδος, ἡ πόλις, 252.
 *Αγαθάγγελος, ὁ ἅγιος 296. — *Ὁ ἀπὸ
 Χαλκηδόνος, οἰκουμενικὸς πατριάρχης
 346, 363. — *Ὁ μητροπολίτης 'Εφέσου,
 268, 363, 386.
 *Αγάθη, μήτηρ 'Ιωσήφ ὕμνογράφου,
 244. — *Ἡ μάρτυς, 152, 239.
 *Αγαθή, 97.
 *Αγαθοκλῆς Παναγιώτης, 439, 444,
 455, 456.
 *Αγαθονίκη, ἡ μάρτυς, 254.
 *Αγαθόνικος, ὁ μάρτυς, 241.
 *Αγαλλιανὸς Θεόδωρος, 277, 278. —
 Μανουήλ, 10, 220, 265.
 *Αγαμέμνων, βασιλεὺς τῶν Μυκη-
 νῶν, 15.
 *Αγάπη, ἡ μάρτυς 296.
 *Αγάπιος, ὁ μοναχός, 140, 205, 218,
 264, 269, 295. — *Ὁ ἱερομόναχος, ἐκ
 Μεσολογγίου, 307.
 *Αγγαῖος, ὁ προφήτης, 238.
 *Αγγλία, 9, 526, 527.
 *Αγνηορεία, γενεὰ μουσικῶν, 27.
 *Αγῆνωρ, μουσικὸς ἐκ Μιτυλήνης, 27.
 Ἀγια, μουσικὸς φθόγγος, 178, 333.
 *Ἅγιοι Πάντες, 223, 271, 273.
 *Ἅγιον Ὄρος *Ἄθως, κα, κβ, κγ, κθ,
 100, 121, 156, 165, 177, 220, 234,
 260, 262, 263, 264, 268, 272, 276,
 278, 295, 301, 302, 303, 307, 309,
 310, 311, 312, 313, 316, 326, 348,
 365, 403, 426, 429, 440, 441.
 *Ἀγιοπαυλῆτης Γεώργιος, κγ'. — Γρη
 γόριος, 297.
 *Ἀγιοπολίτης, 61, 165.
 *Ἀγιορείτης Συνέσιος, 276.
 *Ἀγιοσφοῦται ψάλλται, 103.
 *Ἀγιοταρίτης, Δωρόθεος, 347. — Πέ-
 τρος Συμεών, 317, 339, 341, 349, 357,
 358, 363, 441, 460, 496.
 *Ἀγιοταριτικόν, μετόχιον ἐν Φανα-
 ρίῳ, κ', 363, 381, 496. — Παρθεναγω-
 γεῖον, 415, 416, 429, 462.
 *Ἀγχιάλος, ἡ πόλις, 231, 300.
 *Ἀγχίσης, πατὴρ τοῦ Αἰνείου, 397.
 *Ἀδελφοποιήσεις, ἐφημερίς ἐν 'Αργο-
 στολίῳ, 281.
 *Ἀδοσίδης Κωστάκης (πασᾶς), 90,
 385, 386, 442.
 *Ἀδριανὸς, ὁ μάρτυς, 244.
 *Ἀδριανούπολις, ἡ πόλις, 301, 304,
 375, 495.
 *Ἄδων, γάλλος ἀρχιεπίσκοπος, 244.
 *Ἀζαρίας, ὁ ἐν τῇ καμίνῳ, 54, 139.
 *Ἀθανασιάδης Εὐάγγελος, 366, 369.
 *Ἀθανάσιος, ὁ Μέγας, 73, 75, 91, 96,
 98, 111, 112, 115, 116, 124, 125,
 129, 143, 151, 239, 270, 299, 402. —
 *Ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως
 220, 270, 291. — *Ὁ Πατελλάριος, 304
 — Θετταλὸς μοναχός, 304. — *Ὁ ἐκ Ρα-
 ζεστοῦ, 297. — *Ὁ Τορνόβου ἀρχιεπίσκο-
 πος 301. — *Ὁ Ἱεροσολύμων πατριάρχης
 331, 347. — *Ὁ Σμύρνης μητροπολίτη
 314. — *Ὁ Σελευκίας ἐπίσκοπος, 317,
 338, 361. — Μέγας Πρωτοσύγκελλος,
 422, 424.
 *Ἀθηνᾶ, ἐφημερίς, 2.
 *Ἀθῆναι ις', κδ, κε, κς', κζ, λβ. 31,

33, 84, 87, 95, 116, 127, 129, 166, 171, 216, 250, 260, 281, 287, 304, 344, 348, 354, 355, 364, 362, 366, 367, 369, 383, 384, 391, 395, 404, 438, 441, 442, 444, 446, 448, 450, 451, 452, 453, 456, 458, 464, 467, 472, 473, 474, 475, 488, 490, 492, 494, 495, 505, 512, 521, 523, 528, 529.

Ἀθῆναιον, περιοδικὸν ἐν Ἀθήναις, 135

Ἀθῆναιος, ὁ Δειπνοσοφιστής, 2, 4, 8, 10, 15, 26, 31, 69, 144.

Ἀθηναῖος Ἐφραίμ, 326.

Ἀθῆναις (ἐν) ἡ ἔκδοσις, ιζ, ιη, 2, 5, 10, 37, 39, 46, 54, 57, 58, 61, 84, 86, 124, 133, 141, 145, 155, 157, 163, 181, 182, 185, 186, 199, 218, 219, 234, 235, 243, 244, 280, 281, 282, 284, 288, 292, 297, 298, 299, 307, 341, 344, 359, 375, 383, 385, 402, 438, 439, 440, 444, 452, 455, 456, 458, 464, 466, 467, 469, 471, 474, 489, 490, 493, 510, 513, 524, 525, 529, 534, 538.

Ἀθῆνης Κλεομένης, 466.

Ἀθῆνῃσι, ιζ, κζ, 34, 39, 140, 244, 246, 247, 267, 299, 366, 395, 452, 465, 481, 486, 487, 492, 494, 516.

Ἀθηνογένης ὁ ἱερομάρτυς, 80, 89, 296.

Ἀθωνίας Ἀκαδημία, 296, 307, 308, 326, 350, 436.

Αἶας ὁ βασιλεὺς, 194.

Αἶας Μαστιγοφόρος τοῦ Σοφοκλέους, 187, 188, 189, 191, 194.

Αἶγινα, ἡ νῆσος, 343, 383.

Αἶγισθος, 15.

Αἰγυπτιομονοφυσῖται ἢ Κόπται, 134.

Αἶγυπτος, 29, 31, 33, 34, 73, 87, 96, 98, 132, 226, 345.

Αἰκατερίνα ἡ μεγαλομάρτυς, 239, 277, 297.

Αἰλιανός, ἱστορικὸς, 9, 10, 11, 12, 156, 169.

Αἰμάν, μουσικὸς Ἑβραῖος, 65.

Αἰμώνιος ὁ Μοναχὸς 71.

Αἰνείας, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀγχίσου, 195, 397.

Αἶνος, πόλις τῆς Θράκης, 350, 375, 444, 495.

Αἰόλιος τρόπος ἢ ἥχος, ἢ αἰολιστὶ ἁρμονία, 25, 26.

Αἰολος, υἱὸς τοῦ Ἑλλήνος, 512.

Αἰσχύλος, 4, 19, 186, 187.

Αἰτωλὸς Ἱερὸθεός, 297.

Αἰών, ἡμέρη ἐν Ἀθήναις, 282, 475, 481, 482, 486, 493, 516.

Ἀκάθιστος ὕμνος διατὶ ὠνομάσθη, 149.

Ἀκάκιος, ὁ μάρτυς. 239. -- Ὁ πατριάρχης, 121, 122.

Ἀκεψιμαῖς ὁ μάρτυς, 244.

Ἀκινάτης Ὁωμᾶς, 66.

Ἀκινδυνος ὁ μάρτυς, 239.

Ἀκρίτας, 242.

Ἀκροπολίτης Κωνσταντῖνος, 155, 156, 196, 205, 400.

Ἀκρόπολις, ἡμέρη ἐν Ἀθήναις, 490, 492.

Ἀκροστιχία, 94, 95

Ἀκροστιχίς, 199, 204, 205.

Ἀκροτελεύτια, 57, 73, 94, 96, 115.

Ἀκροτελευτῶ τί λέγεται, 98.

Ἄλδος Μανούχκιος ὁ πρεσβύτερος 294.

Ἀλεξάνδρεια τῆς Αἰγύπτου ις', 29, 33, 40, 87, 88, 91, 99, 111, 115, 116, 124, 125, 129, 130, 281, 300, 478, 470, 471, 482. -- Βιβλιοθήκη, 169.

Ἀλεξανδρίτης Νικόδημος, 89, 90, 414.

Ἀλέξανδρος, ὁ Μέγας, 17, 29, 33, 34, 168, 280, 478. -- Ὁ ἄγιος, 327.

— Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σύρου καὶ Τήνου 455, 456, 521.

Ἀλεξιάδης Πέτρος, ιε.

Ἀλέξιος, ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ, 293.

— Ὁ Κομνηνός, 213, 260, 262.

Ἀλήθεια, ἡμέρη, 2.

Ἀλιάττης Μπούννης Γρηγόριος, 292, 370.

Ἀλκαῖος, ὁ ἐκ Μιτυλήνης ποιητής, 7, 512.

Ἀλκιβιάδης, στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων, 17.

Ἀλκμάν, ποιητής, 97, 164, 512.

Ἀλκμήνη, μήτηρ τοῦ Ἡρακλέους 37.

Ἀλλάτιος Λέων, ιδ, 123, 138, 142, 147, 149, 151, 159, 160, 200, 220, 240, 247, 249, 253, 256, 257, 259, 260, 261, 267, 271, 273, 277, 292, 312, 400, 524.

Ἄλλον ἀνάδασμα, μουσικὸν σημεῖον 225.

Ἀλμυριώτης Λέων, ιθ'.

Ἀλντιτζής Ἀναστάσιος, 376, 377.

Ἀλύπιος Ἀλέξανδρος, 27, 29, 399, 426. -- Κιωνίτης ὁ θαυματουργός, 294.

Ἀλφάττης Νικόλαος, 397.

Ἀμάθεια, ἡμέρη ἐν Σμύρνῃ, 281, 414, 449.

Ἀμαλία, βασίλισσα τῆς Ἑλλάδος 348.

- 'Αμαλίσειον Παρθεναγωγεῖον, 472.
 'Αμβροσιανὴ ψαλμωδία, 506.
 'Αμβροσιανὸς ὕμνος, 170.
 'Αμβρόσιος, ὁ Μεδιολάνων, 47, 77, 81, 91, 116, 118, 131, 132, 133, 143, 163, 170, 331, 506. — 'Ο ἐπίσκοπος Μυρέων (ἐῖτα Χίου καὶ κατὰ πιν 'Ικονίου), 404.
 'Αμπελοκηπιώτης 'Αλύπιος, 10'.
 'Αμστελοδάμω (ἐν) ἐξεδόθη, 15', 2, 29, 30.
 'Αμυνεία, γενεὰ μουσικῶν, 27.
 'Αμφιλόχιος ὁ 'Ικονίου, 83, 123, 130, 198, 239.
 'Αμφίων, μουσικός, 12, 337.
 'Αμωρίω (ἐν) ἀθλήσαντες μάρτυρες, 152.
 'Αμῶς ὁ προφήτης, 66, 144.
 'Αναβαθμοὶ ποῖοι λέγονται, 201, 236.
 'Αναγνώστου Σταυράκης, 342.
 'Αναγνωστόπουλος, 438.
 'Ανακρέων, λυρικός ποιητής, 17.
 'Ανάληψις τοῦ Σωτῆρος, 71, 192, 212, 214, 233, 245, 249, 253.
 'Ανανιάδης Κωνσταντῖνος, 397.
 'Ανανίας, ἐκ τῶν ἐν τῇ χαμίνῳ τριῶν παίδων, 139. — 'Ο ἀπόστολος, 213. — 'Ο Κυζίκου μητροπολίτης, 312.
 'Ανάπαυμα, μουσικὸν σημεῖον, 226.
 'Ανάπαυμα σήμερον, μουσικὸν σημεῖον, 226.
 'Ανάπλασις, περιοδικὸν ἐν 'Αθήναις, 507.
 'Αναστασία Φαρμακολύτρια, 152.
 'Αναστασιάδης Στέφανος, 496.
 'Αναστάσιμα τροπάρια ποῖα λέγονται, 200.
 'Αναστάσιος ὁ πρεσβύτερος, 103. — 'Ο αὐτοκράτωρ, 120, 140.
 'Αναστασίου Νικόλαος, 402, 467, 470, 487, 525, 528.
 'Αναστασιούπολις ἡ ἐν Γαλατίᾳ, 152.
 'Ανατολή, ἐφημερίς ἐν Κωνσταντινουπόλει, 90, 363, 370, 390, 397, 406, 414, 415, 515.
 'Ανατολικά ἢ 'Ανατολιακά στιχηρά, 138, 199, 241.
 'Ανατολικὸς 'Αστὴρ, ἐφημερίς ἐν Κωνσταντινουπόλει, 36, 79, 90, 175, 198, 199, 203, 206, 250, 269, 363, 364, 370, 376, 377, 381, 390, 392, 397, 398, 400, 403, 404, 406, 414, 415, 429, 435, 443, 457, 459, 514, 515.
 'Ανατολικὸς Μηνύτωρ, ἐφημερίς ἐν Κωνσταντινουπόλει, 414.
 'Ανατόλιος, ὁ Στουδίτης, 138, 199, 240, 254, 258, 400. — 'Ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, 83, 88, 138, 139, 150, 198, 199. — 'Ο Θεσσαλονίκης ἐπίσκοπος, 253, 254.
 'Ανδρέας, ὁ Ἀπόστολος, 147, 151, 213, 254, 293. — 'Ο ὅσιος, ὁ διὰ Χριστὸν σαλός, 296. — 'Ο Ἐρημίτης, 297. — 'Ο Πυρρός, 83, 139, 150. — 'Ο Κρήτης ὁ καὶ 'Ιεροσολυμίτης, 100, 123, 147, 148, 150, 157, 165, 180, 185, 190, 193, 194, 222.
 'Ανδρονίκιον τῆς Καισαρείας, 450.
 'Ανδρόνικος ὁ πρεσβύτερος, υἱὸς Κωνσταντίνου τοῦ Δούκα, 261, 273, 275, 277.
 'Ανδρος, ἡ νῆσος, 171.
 'Ανέανες, μουσικὸς φθόγγος, 179.
 'Ανέστης Χανεντές, 345.
 'Ανθιμος, ὁ πρεσβύτερος, 138, 198. — 'Ο αἰρετικὸς, 179. — 'Ο ἱερομάρτυς καὶ ἐπίσκοπος Νικομηδείας, 244, 296. — 'Ο 'Ιεροσολύμων, 291, 310. — 'Ο Οὐγγροβλαχίας, 290. — 'Ο Μιτυλήνης μητροπολίτης, 302. — 'Ο Δομέστικος, 10'. — 'Ο ΣΤ, οἰκουμενικὸς πατριάρχης, 343, 358, 359, 380. — 'Ο μητροπολίτης Ἐφέσου, 344. — 'Ο ἀγιορείτης μοναχὸς, 436.
 'Ανίκητος, ὁ μάρτυς, 213.
 'Αννα, ἡ μήτηρ Σαμουὴλ, 54. — 'Η θεομήτωρ, 244. — 'Αννης ἀγίας σύλληψις, 148, 293.
 'Αννανες, μουσικὸς φθόγγος, 178, 333.
 'Αντιγόνου νῆσος ἐν τῇ Προποντίδι, 335, 364.
 'Αντιχένωμα, μουσικὸν σημεῖον 226.
 'Αντικενωκύλισμα, μουσικὸν σημεῖον, 173, 226.
 'Αντικούντισμα, μουσικὸν σημεῖον, 226.
 'Αντιόχεια τῆς Συρίας, 33, 48, 57, 60, 82, 85, 94, 95, 115, 120, 132, 133, 184, 142, 224, 233, 266.
 'Αντίοχος, ὁ ἐπιφανής, 33, 41.
 * 'Αντιόπη μήτηρ τοῦ Ἀμφίωνος, 12.
 'Αντισσα, πόλις τῆς Λέσβου, 7.
 'Αντίφωνα, 94, 95, 113. — 'Αντιφωνάριον, 'Αμβροσίου Μεδιολάνων, 132. — Γρηγορίου Διαλόγου, 77, 144, 172.
 'Αντίφωνος ψαλμωδία, 85, 93, 96.
 'Αντιφαλλόμενος τρόπος τοῦ ἁδεν ποῖος λέγεται, 93.

- 'Αντωνιάδης Δημήτριος, 356, 378, 379, 450.
 'Αντώνιος ὁ Μέγας 152, 239, 254.
 —'Ο νέος, 297. —'Ο Μέγας Οἰκονόμος τῆς Μ. 'Εκκλησίας, 293 —'Ο Μέγας Ρήτωρ τῆς Μ. 'Εκκλησίας, 294. —'Ο Λαμπαδάριος τῆς Μ. 'Εκκλησίας, 317, 338, 341, 443.
 'Ανυσία, ἡ μάρτυς, 239.
 'Απαμεία, πόλις τῆς Γαλατίας, 135.
 'Απόδομα, μουσικὸν σημεῖον, 173.
 'Απολλινάριος, ὁ πρεσβύτερος ὁ καὶ Γραμματικὸς, 114, 260. —'Ο νεώτερος, 114, 129, 149.
 'Απολλιναρισταί, 114.
 'Απολλόδωρος, ὁ Ἀλεξανδρινὸς χρονγράφος, 164.
 'Απόλλων, ὁ θεὸς, 5, 8, 12, 16, 17, 18, 31, 57, 164.
 'Απολλώνιος ὁ Ρώδιος, 18.
 'Απολυτίκια Τροπάρια ποῖα λέγονται, 76.
 'Απόστιχα ποῖα λέγονται, 199.
 'Αποστολῆται ψάλλται, 103.
 'Αποστροφος, μουσικὸν σημεῖον, 169.
 'Απορροή, μουσικὸν σημεῖον, 226.
 'Απυκνοὶ φθόγγοι, 22.
 'Αραβία, 29, 88, 96, 237, 308, 321.
 'Αραβοπερσικὴ μουσικὴ, 306, 314.
 'Αργόν, μουσικὸν σημεῖον 226.
 'Αργοναυται, 12, 16.
 'Αργος, ἡ πόλις, 11, 444.
 'Αργυστόλιον τῆς Κεφαλληνίας, 281, 494.
 'Αργουσύνθετον, μουσικὸν σημεῖον, 173, 226.
 'Αργυρόπουλος, Γερμανὸς μοναχὸς κ'. —Θεόδωρος, ιδ'. —Θεοφύλακτος Δομέστικος, ιδ'.
 'Αρέθας, ὁ μάρτυς 239, 254.
 'Αρειανοί, 77, 82, 110, 112, 113, 114, 125, 129, 134, 290.
 'Αρειος, ὁ αἰρετικὸς, 82, 103, 112, 130, 260, 290.
 'Αρης, ὁ θεὸς τοῦ πολέμου, 18, 23.
 'Αριθμοί, βιβλίον τῆς Π.Δ. 65.
 'Αριστάρχης Σταυράκης, Μ. Λογοθέτης τῆς Μ. 'Εκκλησίας, 378, 394, 407.
 'Αριστηνὸς, 104.
 'Αριστοκλῆς Θεόδωρος, ιζ', 323, 332, 334, 335, 336, 379. —'Ιωάννης, 459.
 'Αριστοζένειος, γενεὰ μουσικῶν, 27, 29, 30.
 'Αριστόζενος, μουσικὸς, 24, 25, 27, 28, 29, 46, 63, 164, 279, 399, 426, 448.
 'Αριστοτέλης, φιλόσοφος 3, 10, 14, 17, 25, 26, 28, 38, 46, 50, 156, 477, 513, 523.
 'Αριστοφάνης, κωμικὸς ποιητής, 7, 19, 181, 182, 186, 187.
 'Αρίων, ὁ Μηθυμναῖος, 9, 12, 337, 538.
 'Αρκαδία, 10.
 'Αρχάδιος, ὁ γραμματικὸς, 204.
 'Αρχλας, 159, 160, 211, 212.
 'Αρλέσιος, ιδ', 200, 261.
 'Αρμανσπερ, ὁ κόμης 385, 466.
 'Αρμενία, 33.
 'Αρμενικὴ μουσικὴ, 319,
 'Αρμονία, ἐν τῇ ἀρχαίᾳ μουσικῇ, 21, 62, 63. —'Εν τῇ εὐρωπαϊκῇ μουσικῇ, 62, 63, 64. — Χρόα, 24.
 'Αρμόνιος ἢ Ἀμμώνιος ὁ Γνωστικὸς, 116, 117.
 'Αρνόβιος, 55, 66, 81.
 'Αρνόλδος Γεώργιος, 35, 36, 227.
 'Αροάνιος, ποταμὸς τῆς Ἀρκαδίας, 10.
 'Αρσάκειον Παρθεναγωγεῖον, 472, 473.
 'Αρσακίδαι, 34.
 'Αρσένιος, ὁ μοναχὸς, 83, 150, 254.
 —'Ο ἐπίσκοπος Ὑδρας καὶ Σπετσῶν 468, 469.
 'Αρτα, ἡ πόλις, 326.
 'Αρτεμεις, ἡ θεὰ, 18.
 'Αρτέμων, ὁ μάρτυς, 213.
 'Αρτινὸς Χριστοφόρος, 326
 'Αρτουάσδης, ὁ Ἀρμενίων βασιλεὺς, 478.
 'Αρχίλοχος, ποιητής, 20, 98, 279.
 'Αρχιστρατεία, γενεὰ μουσικῶν, 27.
 'Αρχυδοὶ ποῖοι ἐκαλοῦντο, 532.
 'Ασάφ, μουσικὸς ἐβραῖος, 65.
 'Ασελλα, 132.
 'Ασία, 16, 34, 85, 280, 478.
 'Ασσάν Νικόλαος ὁ Κύπριος, κ'.
 'Ασσεμάνης, ιδ', 126.
 'Αστραχάνιον, ἡ πόλις, 308.
 'Ασώπιος Κ. 307.
 'Ασώτου Κυριακή, 194, 237.
 'Ατρείδης, 15, 193.
 'Αττικὸς, ἐπίσκοπος Κ/πόλεως, 55,
 Αὐγερινὸς Ἀνδρέας, κς',
 Αὐγῆ, ἐφημερίς ἐν Κ/πόλει, 282, 347, 363, 387, 390, 392, 404, 405.
 Αὐγουστίνος, ὁ τῆς Ἰππῶνος ἱεράρχης, 58, 69, 73, 76, 77, 81, 83, 103, 109, 110, 116, 118, 125, 131, 133, 141, 170.
 Αὐγουστος, αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων, 29, 40.
 Αὐλός, ἐμπνευστὸν ὄργανον, 17.
 Αὐζέντιος, ὁ μάρτυς, 239, 252, 254.
 —'Ο ἀββὰς τῆς Βιθυνίας, 118, 139.
 Αὐρηλία, 145.

Αὐρηλιανός, αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων, 221. — Μοναχὸς δυτικὸς, 174.

Αὐτόλυκος, 8.

Αὐτόνομος, ὁ ἅγιος, 150.

Ἀφθονίδης Γερμανός, ἀρχιμανδρίτης Σιναιΐτης, ιζ', 167, 292, 313, 315, 319,

373, 376, 380, 381, 400, 449, 459.

Ἀφρική, 89, 109.

Ἀφροδίτη, ἡ θεὰ τοῦ Ὀλύμπου, 18, 23.

Ἀχαιός, ὁ υἱὸς τοῦ Αἰόλου 512.

Ἀχιλλεύς, ὁ ὁμηρικὸς ἥρωας, 18, 194.

B

Βαβύλας, ὁ ἅγιος, 57, 150, 239.

Βαβυλών, ἡ πόλις, 65, 201, 371.

Βάγνερ Ριχάρδος, 404, 405, 528, 529.

Βάδεν, ἡ πόλις, 518.

Βαΐων ἐορτή, 71, 192, 212, 241, 250.

Βακχεῖος ὁ Γέρων, 29, 170, 399, 426, 507.

Βάκχος, ὁ μάρτυς, 239.

Βάκυα, μουσικὸς φθόγγος τῶν Ἀράβων, 179.

Βάκων, φιλόσοφος ἄγγλος, 83.

Βαλάσιος ἱερεὺς, 158, 219, 220, 257, 301, 302, 303, 304, 306.

Βαλατάς, συνοικία ἐν Κ/πόλει, 340, 358, 374.

Βασιάδης Κωνσταντῖνος, μητροπολίτης Μιτυλήνης, 41, 43, 80, 286, 284, 382, 387, 390, 391, 404, 431, 457, 457, 463, 518, 521.

Βαλλερμίνος, 70

Βαλλιάνος Θεόδωρος, 525.

Βαλσαμῶν Θεόδωρος, 59, 73, 83, 104, 266.

Βάμβας Φωκίων, 449.

Βάπτισις τοῦ Σωτῆρος, 71, 233, 340.

Βαρβίκειον, Λύκειον ἐν Ἀθήναις, 454, 488, 489

Βαρβάρα, ἡ μεγαλομάρτυς, 152, 215, 240, 254.

Βαρβερίνος, καρδινάλιος, 506.

Βάρβιτος, ἐγγχορδον ὄργανον, 17, 67.

Βαρδεσάνος ἡ Βαδησάνος, 116, 117.

Βάρδας, ἀδελφὸς τῆς βασιλείσσης Θεοδώρας, 243.

Βαρεῖα, μουσικὸν σημεῖον, 226.

Βαρθολομαῖος, ὁ ἀπόστολος, 238. — Ὁ μοναχός, 258, 259. — Ὁ Δομέστικος τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὁρει Λαύρας, 302. — Ὁ ἐπίσκοπος Τριφυλίας καὶ Ὀλυμπίας, 455, 456.

Βαρλαάμ, ὁ αἰρετικὸς, 270. — Ὁ ἱερομόναχος, 155, 223, 250.

Βάρνα, ἡ πόλις, 318.

Βαρνάβας, ὁ ἀπόστολος 152, 238, 326. — Ὁ ὄσιος ἐξ Ἀθηνῶν, 308.

Βαρούχ, ὁ προφήτης, 538.

Βάρταλης Λέων, 273.

Βαρύαυλος, ἐμπνευστικὸν ὄργανον, 17.

Βαρύπυκνοι φθόγγοι 22.

Βαρύς, ἡχος 164, 194, 197, 198. — Μουσικὸν σημεῖον, 226. — Τετράφωνος, μουσικὸν σημεῖον, 226.

Βαρύφωνοι 65.

Βασῆς Πέτρος, κδ'.

Βασιλεία (ἐν) ἡ ἐκδοσις, 30, 133.

Βασιλείος, ὁ μέγας, 46, 53, 57, 58, 73, 77, 80, 81, 82, 88, 89, 91, 92, 93, 94, 96, 111, 126, 127, 128, 129, 133, 134, 151, 203, 213, 354, 257, 267, 298, 480, 482, 517, 519. — Ὁ πατὴρ τοῦ Μ. Βασιλείου, 127. — Ὁ μάρτυς 239. — Ὁ Μακεδών, 83, 243, 244, 250.

Βάτανα, πόλις τῆς Συρίας, 30.

Βάτης Ἀνδρέας, 404.

Βατικανὸν τῆς Ῥώμης 248.

Βατοπαιδινός, Δαμασκηνός κ'. — Δαμιανός, 310, 311. — Διονύσιος προηγούμενος, 437. — Θεοτόκης, 441, 492. — Ἰάκωβος Δημόπουλος κβ'. — Ματθαῖος, κ'. — Ἐτερος Ματθαῖος, 441. — Νίκανδρος προηγούμενος, κγ', 178, 307. — Σπυρίδων, 441.

Βατοπαίδιου μονὴ ἐν Ἀγίῳ Ὁρει, 178, 267, 308, 310, 437, 441.

Βαυαρία, 405.

Βαφειάδης, Εὐστράτιος, 368, 466, 470. — Παναγιώτης, 414.

Βαφείδης Φιλάρετος, μητροπολίτης Καστορίας, ις' 110, 145, 167.

Βεγλερῆς Γεώργιος, κζ.

Βελημᾶς Γεώργιος, 297.

Βελλαρᾶς Νικόλαος, 326.

Βελλιάδης Βέλλιος, 397.

Βελοῦδης Ἰωάννης, 145, 160, 300, 310, 507.

Βέμπερ Κάρολος, 528, 534.

Βενέδικτος, ὁ μάρτυς, 239. — 'Ο ΙΔ' πάπας, 69. — 'Ο ἡγούμενος, 234, 256. Βενετία τῆς Ἰταλίας, 300, 404, 405, 507. — Βενετία (ἐν) ἡ ἐκδοσίς, ιστ'. ιζ'. 28, 61, 104, 145, 160, 161, 165, 179, 202, 203, 204, 205, 209, 212, 214, 233, 234, 245, 250, 252, 254, 293, 296, 297, 309, 325, 326, 371, 453, 507.

Βέρδης Ἰωσήφ, 528.

Βερναρδάκης Δημήτριος, 43, 64, 452, 506, 521. — Ν. Α. 453.

Βερολίον, 283, 472, 525.

Βετχόβεν, μουσικός, 527, 528. 534.

Βηθλεέμ, 75, 132, 218.

Βηρυττός τῆς Συρίας, 140.

Βησσαρίων, ὁ ὁσιος, 297. — 'Ο ἀρχιεπίσκοπος Λαρίσσης, 299. — 'Ο μητροπολίτης Δυρραχίου, 334.

Βιβλιοθήκη, ἐν Λέσβῳ 45. — 'Εν Μόσχᾳ, 141. — 'Εν Πάτρῳ, 141, 171. — 'Εν Φαναρίῳ Κ]πόλεως τοῦ ἁγιοταφίτικοῦ μετοχίου, 220, 221, 325, 331.

Βιέννη, 101, 230, 351, 354, 375, 388, 479, 518, 526. — Βιέννη (ἐν) ἡ ἐκδοσίς, 353, 354.

Βιθυνία, 74, 139, 242.

Βίκτωρ, ὁ μάρτυς, 152.

Βιλλεμαίνος ὁ γάλλος, ιδ', 124.

Βιλλωτός, ὁ γάλλος, 399, 507.

Βιολάχης Γεώργιος, ιη', 167, 366, 378, 380, 381, 394, 433, 434, 435, 495.

Βιργίλιος, ὁ ποιητής, 513.

Βιταλιανός, ὁ πάπας, 70.

Βιτρούβιος, 69.

Βλάχα, συνοικία τῆς Κων]πόλεως, 349, 358.

Βλαδίμηρος, ὁ μέγας, 227.

Βλάσιος, ὁ ιερομάρτυς, 292.

Βλασόπουλος Στυλιανός, 298.

Βλάσταρις Ματθαῖος, 109.

Βλαστός Μελέτιος, ιερομόναχος, ιη'.

Βλαχέρναι, 149.

Βλαχία, 308, 309, 316, 328, 342, 358, 360, 441.

Βλαχόπουλος Σωτήριος, 350, 351, 379, 463, 493.

Βλάχος Νεκτάριος, 440, 441.

Βλεμνίδης Νικηφόρος, 83, 269.

Βογιατσης Ἰερώνυμος, ιη', 140, 204.

Βοεβόδας Σούτζος Νικολάου Ἀλέξανδρος, 328.

Βοεμία, 527.

Βοέτιος, 170.

Βοήθιος, 426.

Βόλτος Γεώργιος, 394.

Βόννη, ἡ πόλις, 527.

Βόσσιος, 37.

Βουκολιασμοί, μέλη διὰ τοὺς βόσκοντες, 18.

Βουκουρέστιον τῆς Βλαχίας, 295, 305, 316, 327, 328, 329, 342, 375, 423.

Βουλγαράκης Δημήτριος, 359, 465, 486, 492.

Βούλγαρης, Κ. κζ'.

Βουλγαρία, 68.

Βούλγαρης Εὐγένιος, 2, 113, 137, 181, 199, 283, 291, 296, 306, 307, 308, 326, 452.

Βουλλιάλδος, 2.

Βουρνές, 399,

Βουτυρᾶς Ι. Σ. ιζ', 135.

Βουχηρᾶς Ἰσιδωρος, 270.

Βραίλα τῆς Ρουμανίας, 494,

Βράιλας Πέτρος, ιζ', 3, 66.

Βρετὸς Παπαδόπουλος Α. ιζ'. — II. Μαρῖνος, 354, 471, 499.

Βρετανικός Ἀστήρ, ἐφημερίς ἐν Λονδίῳ, 500.

Βροκίνης Σ. Α., 308.

Βρυένιος Ἰωσήφ, 212. — Μανουὴλ ιε', ιστ', 2, 45, 166, 167, 275, 371, 426, 507. — Φιλόθεος, μητροπολίτης Νικομηδείας, 79, 386.

Βυζάντιον, 1, 224, 255, 257, 260, 262, 284, 287, 322.

Βυζάντιος Ἀλέξανδρος, 391, 392, 397, 398, 460, 461, 463. — Ἰωάννης Πρωτοφάλης τῆς Μ. Ἐκκλησίας, 346, 348, 349, 362, 364, 365, 375, 423, 424, 443, 444, 460. — Κωνσταντῖνος Πρωτοφάλης τῆς Μ. Ἐκκλησίας ιη', 140, 176, 203, 204, 220, 317, 335, 336, 337, 338, 341, 346, 356, 364, 365, 423, 435, 436, 441, 443. — Μανουὴλ Πρωτοφάλης τῆς Μ. Ἐκκλησίας, 265, 317, 318, 327, 331, 332, 336, 338, 339, 341, 349, 424. — Ὁνούφριος, 354, 360, 361. — Πέτρος Γεωργίου, 341, 342. — Στέφανος, 158.

Βυζαντίς, ἐφημερίς ἐν Κ]πέλει, 78, 90, 363, 369, 387, 389, 390, 392, 396, 397, 398, 400, 403, 404, 405.

Βύζας, 150.

Βυθόν, μουσικὸν σημεῖον, 226.

Βῶλος τῆς Θεσσαλίας, 366, 494.

Γ

Γαβαλλᾶς Φίλιππος, κ'.
 Γαβριήλ, ὁ Ἀρχάγγελος, 245, 255. —
 Ὁ φιλόσοφος, 255. — Ὁ μητροπολίτης
 Φιλαδελφείας, 291. — Ὁ ἱερομόναχος,
 ἰθ'. — Ὁ ἐπίσκοπος Ἱερισσοῦ κ'.
 Γαβριηλόπουλος Νικόλαος, 296.
 Γαζής Ἀνθίμος, ιη', 306. — Μα-
 νουήλ, ἰθ'.
 Γαϊετάνας, 71.
 Γάιος, πρεσβύτερος Ρώμης, 82, 88.
 Γαλάζιον Ρουμανίας, 450.
 Γαλάνης Ἑμμ., 5.
 Γαληνός, 8, 355.
 Γαλάτας (πρὸς) ἐπιστολὴ Ἀπ. Παύ-
 λου, 516, 517.
 Γαλατῆς ἐν Κωνιόλει, 307, 331,
 340, 341, 346, 349, 350, 358, 360,
 362, 363, 364, 366, 377, 389, 390,
 391, 415, 433, 450, 460, 461, 463.
 Γαλατία Καππαδοκίας, 259.
 Γαλλία, 68, 69, 86, 131, 135, 145,
 283, 388, 526.
 Γαμηλιών, 300.
 Γάνδη (ἐν) ἡ ἔκδοσις 2.
 Γανόχωρα, 491.
 Γαριζίν, τὸ ὄρος, 41.
 Γαυδέντιος, ὁ μουσικός, 21, 30, 399,
 426.
 Γεδεών Μανουήλ, 122, 206, 264,
 266, 310, 364, 372.
 Γεδρωσιῶν παῖδες, 33, 478.
 Γέλα τῆς Σικελίας, 29.
 Γενέσιον τῆς Θεοτόκου, 148, 151,
 212, 240, 245, 253, 254.
 Γένεσις, βιβλίον τῆς Π. Δ. 65.
 Γένη ἐν τῇ μουσικῇ, 20, 162.
 Γεννάδης Νικόλαος, 90.
 Γεννάδιος ὁ μοναχός, 347.
 Γέννησις τοῦ Ἰησοῦ, 71, 94, 151.
 Γερακάκης Π. ιζ', 2.
 Γέρασα τῆς Ἀραβίας, 29.
 Γερασινός Νικόμαχος, 399, 512.
 Γεράσιμος, ὁ ὅσιος, 149. — Ὁ ἐκ
 Κεφαλληνίας, 296, 297. — Ὁ πατρι-
 ἀρχης Ἀλεξανδρείας, 302. — Ὁ μη-
 τροπολίτης Ἀδριανουπόλεως, 344. —
 Ψάλτης ἐπὶ τῆς ἀλώσεως, 370. — Ὁ
 ἱερομόναχος, κγ'. — Ὁ ἀπὸ Φιλαδελ-
 φείας Σχυθοπόλεως καὶ νῦν πατρι-
 ἀρχης Ἀντιοχείας, κ, λα', 389, 404,
 411. — Ὁ μητροπολίτης Ἀγκύρας, 364.
 Γερβέρτος Φρ. Αὐγ. ιδ', 2, 45, 257,
 264, 274, 276, 399, 506.

Γερμανία, 42, 78, 145, 297, 405,
 427, 454, 507, 527, 528.
 Γερμανός, ὁ ὁμολογητής, πατριάρχης
 Κωνιόλεως, 83, 119, 150, 151, 239,
 269. — Ὁ παλαιῶν Πατρῶν, 158, 220,
 298, 302, 303, 330, 331. — Ὁ Ε'.
 πατριάρχης Κωνιόλεως, 363. — Ὁ
 Καλλιγᾶς, μητροπολίτης Ἀθηνῶν, κδ',
 κατ', 457, 469, 490.
 Γερογιάννης Θεοχάρης, 366, 368,
 464, 470.
 Γεωργιάδης, Ἀλέξανδρος, 365,
 397, 400, 401, 495. — Ἀναστάσιος Φι-
 λιππουπολίτης, ιστ', 28. — Βασίλειος
 ὁ μητροπολίτης Ἀγχιάλου, 101, 160,
 452, 461, 536. — Ἠλίας, 361, 494.
 — Θεόδωρος, ἱατρός, 390, 392, 405,
 407, 413, 414, 415.
 Γεωργιάδου Μαρία, 411.
 Γεώργιος ὁ μεγαλομάρτυς, 223, 233,
 239, 241, 254, 260, 273. — Συρα-
 κουσῶν ἐπίσκοπος, ὁ Σικελιώτης, ἡ Σι-
 κελός, 147, 150, 242. — Ὁ πατὴρ Ἀν-
 δρέου τοῦ Κρήτης, 147. — Ὁ Πισίδης,
 118, 149, 150, 152. — Ὁ Νικομηδεί-
 ας, 150, 247. — Ἀμάστριδος ἐπίσκο-
 πος, 83, 157, 246. — Ὁ ἐπίσκοπος Μι-
 τυλήνης, 246. — Ὁ Δομέστικος, υἱὸς
 Παναρέτου Πατζάδα, 257, 265. — Ψάλ-
 τῆς ἐπὶ τῆς ἀλώσεως, 370. — Πρωτο-
 ψάλτης ὁ ἐκ Ραιδεστοῦ, 219. — Πρω-
 τοψάλτης Αἰνίου, 350. — Πρωτοψάλτης
 Φιλιππουπόλεως, 328, 349. — Ὁ ἱε-
 ρεύς, πατὴρ Γρηγορίου τοῦ Δευίτου,
 329.
 Γεωργίου Νικόλαος, 356, 450, 451,
 466, 491, 493, 494. — Χαλαμπης,
 397.
 Γεωργόπουλος Σπυρίδων, 397.
 Γιαννόπουλος Ε. Σ. 438.
 Γιάραταις Ἰωσήφ, πατριάρχης Καρ-
 λοβίτσας, 351.
 Γιλτίτζ, σουλτανικὰ ἀνάκτορα, 389.
 Γιωθάσκος Βλάχος, 270.
 Γκλύκ, μουσικὸς εὐρωπαῖος, 527,
 528.
 Γλαύκων, 14.
 Γλυκᾶς Νικηφόρος, μητροπολίτης
 Μηθύμνης, 335.
 Γλυκερία, ἡ ἁγία, 149.
 Γλυκὺς Ἰωάννης, 158, 220, 242,
 250, 255, 258, 274, 319, 331.
 Γοάρ, ιδ', 202.

Γοβδελαῖς Πέρσης, ὁ πολυάθλος, 294.
Γολινδόουχη, ἡ μάρτυς, 273.
Γοργόν, μουσικὸν σημεῖον, 169, 226.
Γοργοσύνητον, μουσικὸν σημεῖον, 173.

Γόρδιος, ὁ μάρτυς, 239.
Γορθμικόν, μουσικὸν σημεῖον, 169.
Γορθμός, μουσικὸν σημεῖον, 226.
Γουϊάνη, ἡ πόλις, 9.
Γουρίας, ὁ μάρτυς, 239.
Γούτας Μανουήλ, κ'. — Νικόλαος, 494.

Γραφικὸς Κόσμος, περιοδικὸν ἐν Κ] πόλει, 389, 396, 404, 457.

Γρηγορᾶς, Γερμανὸς ἀρχιμανδρίτης, 300. — Μητροφάνης, 295. — Νικηφόρος, 268, 269, 270, 271.

Γρηγορία, μήτηρ Ἀνδρέου τοῦ Κρήτης, 147.

Γρηγοριάδης Σταυράκης, 350, 364, 379, 450.

Γρηγόριος Ναζιανζηνὸς ὁ καὶ Θεολόγος, ιγ', ιζ', 52, 68, 76, 84, 91, 95, 109, 114, 120, 122, 126, 127, 128, 129, 130, 133, 146, 198, 207, 208,

209, 232, 233, 235, 239, 254, 416. — Ὁ Νύσσης ἐπίσκοπος, 50, 52, 67, 88, 127, 128, 213. — Ὁ Ναζιανζοῦ ἐπίσκοπος, 129. — Ὁ Νεοκαισαρείας ἐπίσκοπος ὁ θαυματουργός, 82, 88, 92, 239. — Ὁ ἐπίσκοπος τῆς Μεγάλης Ἀρμενίας, 253. — Ὁ Διάλογος, πάπας Ρώμης, 77, 142, 143, 144, 145, 146, 163, 172, 506, 522. — Ὁ Δυρραχίου ἱεράρχης, 297. — Ὁ Βιζύης μητροπολίτης, 348. — Ὁ Δομέστικος τῆς ἐν Ἀγίῳ ὄρει μονῆς τῆς Λαύρας, 264, 266. — Ὁ Χίος, ἱεροδιάκονος, 328, 329, 345, 375. — Ὁ Ε', πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, 315, 316. — Ὁ ζ', πατριάρχης Κ/πόλεως, 358, 363, 364, 376, 377, 438. — Ὁ Χίου μητροπολίτης, ιζ', 123, 376, 377, 379. — Ὁ ἐπίσκοπος Νάξου, κς', 490.

Γριτσάνης Παναγιώτης, 281, 470, 471.

Γρόνθισμα, μουσικὸν σημεῖον, 226.

Γροτταφερράτας μονή, 242, 258.

Γῶγος Γρηγόριος, ἀρχιμανδρίτης, 336.

Δαβίδ, ὁ Προφητάναξ, 8, 41, 43, 46, 49, 50, 54, 55, 65, 72, 73, 75, 79, 81, 95, 105, 110, 114, 116, 201, 216, 233, 271, 454. — Ὁ μοναχός, κ'. — Ὁ ἐπίσκοπος Ναυπακτίας καὶ Εὐρυτανίας, κς', 490.

Δακιανὸς Δημήτριος ὁ Δομέστικος, 308.

Δαλματία, 132.

Δαμαλᾶς Νικόλαος 522.

Δαμασκηνός, ὁ Στουδίτης μοναχός, 156. — Ὁ ἐπίσκοπος, ὁ τῶν Ποικίλων συγγραφεύς, 156. — Ὁ Ροδίνης ἐπίσκοπος, 156.

Δαμασκός τῆς Συρίας, λβ', 146, 147, 153, 156, 157, 159, 197, 201, 202.

Δαμιανός ὁ Ἀνάργυρος καὶ μάρτυς, 139, 151, 213, 244. — Ὁ ἱερομόναχος, κδ'. — Ὁ ἀγιοταμίτης ἀρχιμανδρίτης ὁ ἐκ Σάμου, κ'.

Δάμων, ὁ διδάσκαλος τῆς μουσικῆς, 20.

Δαμωνεία, γενεὰ μουσικῶν, 27.

Δανιήλ, ὁ προφήτης, 152, 238, 254, 293. — Βιβλίον τῆς Π. Δ. 54. — Ὁ Πρωτοφάτης τῆς Μ. Ἐκκλησίας, 158, 220, 303, 313, 314, 315, 318, 331, 348, 373, 423, 424, 443. — Ὁ ἱερο-

διάκονος, 459, 494. — Ὁ ἐπίσκοπος Ἀργολίδος, 455, 456.

Δάντης, ὁ ποιητής, 430, 513.

Δαπόντες Καισάριος, 301, 305, 307, 308, 309, 325.

Δαράκης Βικτωρ, ὁ καὶ Κλαπατσάρᾶς, 296.

Δαρμός, μουσικὸν σημεῖον, 226.

Δαρτά, μουσικὸν σημεῖον, 226.

Δεγκουδράϋ, ὁ γάλλος μουσικός, 481.

Δεκάδουος Ἰουστίνος, 150, 293, 294.

Δεκαπολίτης Γρηγόριος, 239.

Δεκιγάλλας Ἰωσήφ, ιζ', 254, 375.

Δέκιος, αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων, 55, 87, 88.

Δευτερονόμιον, βιβλίον τῆς Π. Δ. 54, 96.

Δεύτερος ἤχος, 164, 167, 189, 197, 506.

Δηλιγιάννης Κωνσταντῖνος, μητροπολίτης Χίου, 496.

Δῆλος, ἡ νῆσος, 18.

Δημάδης Κ. 414.

Δημητρα, ἡ θεὰ, 18, 20.

Δημητρακόπουλος Ἀνδρόνικος, ἀρχιμανδρίτης, ιζ', 2, 243, 260, 261, 265, 266, 269, 270, 271, 272, 273, 274,

277, 292, 295, 298, 299, 300, 301, 304, 305, 306, 207, 308, 452.

Δημητριάδης Χ. Κωνσταντῖνος, 397.

Δημήτριος, ὁ μεγαλομάρτυς, 147, 237, 238, 239, 254, 260, 271, 296. — 'Ο ἐκ Χίου, 1η'. — 'Ο νεομάρτυς ὁ ἐκ Χίου, 295. — Πρωτοπαπᾶς τῆς Μ' Ἐκκλησίας, 350, 362, 364.

Δημητσάνα, ἡ πόλις, 209.

Δημόδοκος, ὁ αἰδός, 4, 18.

Δημοσθένης, ὁ ρήτωρ, 514.

Διαζευκτικὸς τόνος, 23.

Διακεκλασμένη μουσική, 104.

Διαπασῶν ἡ ὀκτάχορδον σύστημα, 21, 64, 166.

Διὰ πέντε σύστημα, 21, 64.

Διασταλτικὸν ἦθος τῆς μελοποιίας, 27.

Διαστήματα μουσικά, 20, 21.

Διὰ τεσσάρων σύστημα, 21, 64.

Διατονικὸν γένος ἡ Διάτονον, 24, 91, 162, 163.

Διάτονον, σύντονον, 24. — Μαλακόν, 24. — Διάστημα, 21.

Διὰ τριῶν τί λέγεται ἐν τῇ μουσικῇ, 63.

Διάφωνα διαστήματα, 21.

Διάψαλμα, μουσικὸν σημεῖον τῆς ἐβραϊκῆς μουσικῆς, 37.

Διγενῆς, μουσικός, 384.

Διγχορδον, μουσικὸν σημεῖον, 169.

Δίδυμος, συγγραφεὺς τοῦ Α', μ.χ. αἰῶνος, 29. — 'Ο 'Αλεξάνδρεϋς, 83, 88, 130.

Διεζευγμένα τετράχορδα, 23.

Δίεσις τί λέγεται, 21, 503.

Διθύραμβοι ὕμνοι, 18.

Δικαίαρχος ὁ Μεσσήνιος, 29.

Διδώωρος ὁ Ἀντισχεύς, 83, 95, 132.

Διοκλητιανός, αὐτοκράτωρ τῆς Ρώμης, 55, 89, 123.

Διονύσια, ἡ ἑορτή, 44.

Διονύσιος, ὁ Ἀλικαρνασσεύς, 4, 289. — 'Ο περιηγητής, 209. — 'Ο μουσικός, 31. — 'Ο Ἀρεοπαγίτης, 57, 75, 81, 83, 239. — 'Ο Ἀλεξανδρείας ἱεράρχης, 89. — 'Ο ἀρχιεπίσκοπος Αἰγίνης, 297. — 'Ο μητροπολίτης Ἡρακλείας 1θ'. — 'Ο Οὐγροβλαχίας μητροπολίτης, 328. — 'Ο Νικαίας μητροπολίτης, 386. — 'Ο Μη-

θύμνης μητροπολίτης, 297. — 'Ο Ε', ὁ ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως, Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, κα', κη', κθ', λ', 381, 405, 411. — 'Ο μητροπολίτης Ξάνθης, 89, 432. — 'Ο μητροπολίτης πρῶην Ἀμίδης, 90.

Διονυσίου μονὴ ἐν Ἀγίῳ Ὄρει, 156, 165, 214.

Διόνυσος, ὁ θεός, 18, 41, 477.

Διοξεῖα ἐν τῇ μουσικῇ τί λέγεται, 21, 64.

Διπλῆ, μουσικὸν σημεῖον, 225.

Διπλοκιδνιον ἐν τῷ Βοσπόρῳ, 340, 360, 364, 450, 460.

Διπλοπέλαστον, μουσικὸν σημεῖον, 226.

Δίς διαπασῶν σύστημα ποῖον λέγεται, 23.

Δοβριανὴ τῆς Ἡπείρου, 282, 464, 513.

Δοβριανίτης Μαργαρίτης, 166.

Δόγαι τῆς ἐνετικῆς δημοκρατίας, 487.

Δογματικά τροπάρια ποῖα λέγονται, 200.

Δομένικος Μηνᾶς, 451.

Δομέστικος τίς ὠνομάζετο, 155, 532.

Δομέτιος, ὁ ἅγιος, 239. — 'Ο ἱερεύς, 364.

Δομνίνα ἡ παρθένος, 97.

Δονατισταί, αἰρετικοί, 109, 110.

Δονάτος, ἐπίσκοπος, 109.

Δόννης Ἰωάννης Βαπτιστής, 399, 506.

Δοξολογία μικρά, 82.

Δόπερ Μάγερ, 414.

Δοσίθεος Ἱεροσολύμων, 1στ', 236, 274, 277, 294, 292, 295, 300, 303, 304, 310.

Δουκάγιος, 1δ', 155.

Δούκας, ὁ χρονογράφος, 148.

Δουσικου μονὴ ἐν Ἀγράφοις, 297.

Δοχειαρίτης Συνέσιος, 491.

Δράβος, ὁ ποταμός, 125.

Δυρράχιον τῆς Ἰλλυρίας, 262, 334, 335.

Δωδώνη, 295.

Δωμάτια τὰ ἐν τῇ Μ. Ἀσίᾳ, 441.

Δωρικὴ μουσική, 19.

Δωριος τρόπος ἡ δωριον μέλος ἡ δωριστὶ ἀρμονία, 22, 25, 26, 91, 132, 164, 167, 168, 265, 506.

Δῶρος, ἀρχηγέτης τῶν Δωριέων, 512.

Ε

'Εβδομάς, περιοδικὸν ἐν Ἀθῆναις, 493.

'Εβραϊκὴ μουσική, 36, 37, 39, 40, 450.

'Εγκαινία ναοῦ Ἀναστάσεως, (τροπάρια), 151, 213.

'Εγρή—καποῦ, συνοικία ἐν Κ]πόλει, 322, 323.

- 'Εδερνεκαποῦ, συνοικία ἐν Κ|πόλει, 363.
- 'Εδεσσα τῆς Συρίας, 103, 116, 118, 126, 140.
- 'Εξεκίας, ὁ προφήτης, 54.
- 'Εθνική, ἐφημερίς ἐν Ἀθήναις, 369.
- Εἰκόνος ἀχειροποιήτου τοῦ Σωτῆρος μνήμη, 151.
- Εἰρηναῖος, ὁ θεσπέσιος, 83, 85, 86, 87, 88.
- Εἰρηνάρχης, ὁ ὁμολογητής, 239.
- Εἰρήνη, ἡ αὐτοκράτειρα, 214, 223.
- Εἰρμολόγιον, τί λέγεται, 203. — Καλοφωνικὸν τί λέγεται, 203.
- Εἰρμός τί λέγεται, 202, 203, 204.
- Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, 150, 203, 245, 247, 253, 257, 260, 273.
- Εἰσοδικὸς ὕμνος, 79.
- 'Εκάβη, Εὐριπίδου, 187, 191.
- 'Εκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, ἐφημερίς ἐν Κ|πόλει, 78, 101, 122, 160, 206, 228, 230, 282, 302, 315, 363, 364, 365, 370, 372, 381, 382, 404, 414, 459, 536.
- 'Εκκλησιαστικὸς μουσικὸς Σύλλογος ὁ ἐν Ἀθήναις, 39, 362, 368, 394, 395, 401, 402, 437, 438, 439, 440, 451, 454, 465, 466, 467, 468, 469, 487, 488, 492, 529. — 'Ο ἐν Κων|πόλει, 358, 394, 435, 443, 454, 457, 459, 470.
- 'Εκστρεπτόν, μουσικὸν σημεῖον, 173.
- 'Εκτωρ, ὁ υἱὸς τοῦ Πριάμου, 38, 195.
- 'Ελαιῶν ὅρος, 91.
- 'Ελαφρόν, μουσικὸν σημεῖον, 169.
- 'Ελένη, ἡ γυνὴ τοῦ Μενελαοῦ, 18, 188, 194. — Ἡ μήτηρ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, 152, 242, 277. — Ἡ μήτηρ Γρηγορίου Πρωτοφάλτου τοῦ Δευτέρου, 329.
- 'Ελενούπολις τῆς Βιθυνίας, 135.
- 'Ελευθέριος ὁ ἱερομάρτυς, 295, 296. — 'Ο ἱερεὺς, κδ.
- 'Ελικῶν, τὸ ὄρος, 4, 396. — Ἡ ἐν Ὑψωμαθείοις ἐταιρία, 410.
- 'Ελινος, ᾠδή, 19.
- 'Ελισσαίη, ὁ προφήτης, 313.
- 'Ελλάδιος Ἀλέξανδρος, ιδ', 305.
- 'Ελλην, ὁ ἀρχηγέτης τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, 512.
- 'Ελληνικὸς Μουσικὸς Σύλλογος, ὁ ἐν Κων|πόλει, 358, 362, 365, 382, 383, 386, 387, 388, 389, 390, 394, 396, 405, 445, 443, 450, 460, 461, 463, 472, 495.
- 'Ελληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος, ὁ ἐν Κ|πόλει, ιη', κα', 46, 53, 80, 97, 136, 142, 147, 172, 178, 181, 248, 276, 297, 301, 302, 304, 314, 388, 397, 406, 410, 413, 450, 459.
- 'Ελπίς, ἡ μάρτυς, 296.
- 'Εμμέλεια, μήτηρ τοῦ Μ. Βασιλείου, 127.
- 'Εμπορικὴ σχολὴ ἐν τῇ νήσῳ Χάλκῃ, κα', 332.
- 'Εναρμόνιον γένος, 24, 91, 162, 163.
- 'Εναρξίς, μουσικὸν σημεῖον, 173.
- 'Ενδεκάχορδον σύστημα, 23.
- 'Ενετίησι, ιστ', 269, 297, 309, 325, 327.
- 'Ενιγγ' Ἰούλιος, 472, 484, 485, 486, 487, 488, 512.
- 'Εννίκιος, εὐρωπαῖος γράφας περὶ μουσικῆς, 37.
- 'Ενσελτ, εὐρωπαῖος μουσικός, 534.
- 'Εξαποστειλάρια, 200.
- 'Εξαρξίς, μουσικὸν σημεῖον, 226.
- 'Εξερχάζεν Ἀντώνιος, εὐρωπαῖος μουσικός, 526.
- 'Εξ Μάρμαρα, συνοικία ἐν Κ|πόλει, 363, 410.
- 'Εξοδος, βιβλίον τῆς Π. Δ., 54, 65.
- 'Εξω θεματισμός, μουσικὸν σημεῖον, 173.
- 'Επαμεινώνδας, στρατηγὸς τῶν Θηβαίων, 7.
- 'Επέγεσμα, μουσικὸν σημεῖον, 173, 226.
- 'Επιβάται, ἡ κωμόπολις τῆς Θράκης, 347.
- 'Επιγονεΐα, γενεὰ μουσικῶν, 27.
- 'Επιθεώρησις, ἐφημερίς ἐν Ἀθήναις, 490, 512. — Ἐφημερίς ἐν Κων|πόλει, 90, 370, 406, 407, 415, 429, 462, 464.
- 'Επιλήνια μέλη, 18.
- 'Επιλύχνιος ὕμνος, 80, 81, 147.
- 'Επιμύλια μέλη, 18.
- 'Επινίκιος ὕμνος, 77.
- 'Επιφάνιος ὁ Κύπρου, 83, 88, 89, 97, 114, 116, 124, 125, 198, 213.
- 'Εποχή, ἐφημερίς, 448.
- 'Επτάνησος, 458, 470, 471, 513.
- 'Επτάχορδον σύστημα, 23.
- 'Ερασμος, 30, 37, 133, 171, 283, 424.
- 'Ερεσθὸς τῆς Δέσβου, 7.
- 'Ερετικὰ μέλη, 18.
- 'Εριγένης ὁ Σχῳτος, 174.
- 'Εριννῦς, 12.
- 'Ερμῆς, ὁ θεὸς τοῦ Ὀλύμπου, 16,

18, 23. — 'Ελληνικὸς Σύλλογος ἐν Κ] πόλει, 405.

'Ερμιπεία, γενεὰ μουσικῶν, 27.

'Ερμουπόλει (ἐν) ἡ ἔκδοσις, ιζ', 354.

'Ερράρδος, μουσικὸς εὐρωπαῖος, 534.

'Ερρίκος Στέφανος, 8.

'Εσπερινὸς ὕμνος, 76.

'Εσπερος, περιοδικὸν ἐν Λειψία, 36.

'Εστία, περιοδικὸν ἐν Ἀθήναις, 62, 192, 459, 529.

"Εσω θεματισμός, μουσικὸν σημεῖον, 173.

"Ετερον, μουσικὸν σημεῖον, 226.

Εὐα, ἡ πρωτόπλαστος, 211.

Εὐαγγελικὴ σχολή ἐν Σμύρνη, 450.

Εὐαγγελικὸς Κήρυξ, περιοδικὸν ἐν

Ἀθήναις, 2, 37, 93, 98, 124, 129,

133, 155, 157, 181, 199, 231, 282,

383, 452, 458, 464, 513, 524, 538.

Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου, 71, 151,

152, 192, 212, 214, 223, 233, 238,

247, 254, 273, 306, 330.

Εὐάγριος, ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικός,

135, 136, 137, 142.

Εὐβουλος, ὁ Πατάρων ἐπίσκοπος, 96.

Εὐγενία, ἡ μάρτυς, 239.

Εὐγένιος, ὁ ἀπὸ Ἰκονίου Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, 336. — Ὁ ἀρχιμανδρίτης, 495.

Εὐδοξία, ἡ βασιλίς, 113, 134.

Εὐελπίδης Δωρόθεος, 307.

Εὐθυδούλης Ἰωακείμ, μητροπολίτης, 432. — Κωνσταντῖνος, 306

Εὐθύμιος, ὁ Μέγας, 151, 152, 213.

— Ὁ ἀναχωρητής, 221, 239. — Ὁ ἐπίσκοπος Καλαβρύτων καὶ Αἰγιαλείας,

455, 456.

Εὐκλείδης, ὁ μαθηματικὸς, 20, 21,

24, 28, 29, 162, 275, 399, 426, 445.

Εὐλαμπία, ἡ μάρτυς, 215, 339.

Εὐλάμπιος, ὁ μάρτυς, 215, 239.

Εὐμολπος, ὁ μουσικὸς, 12.

Εὐμορφόπουλος Κοσμάς, μητροπολίτης Δρυϊνουπόλεως, 454.

Εὐνόμιος, ὁ ἀρειανίζων, ιγ', 103.

Εὐόδιος, ὁ ἐκ Ταγάστης, 98.

Εὐριδίκη, ἡ σύζυγος τοῦ Ὁρφέως, 12.

Εὐριπίδης, ὁ ποιητής, 19, 33, 130,

181, 186, 187, 478.

Εὐρυσθένης, πρῶτος βασιλεὺς τῆς

Σπάρτης, 136.

Εὐρώπη, ιε', 145, 226, 248, 259,

283, 296, 305, 316, 354, 438, 452,

433, 506, 513, 518, 526, 535.

Εὐσέβιος, ὁ Παμφίλου, ιστ', 43, 44,

50, 54, 72, 73, 83, 85, 86, 87, 88,

89, 96, 115, 124, 201.

Εὐστάθιος, ὁ μεγαλομάρτυς, 139,

151, 244. — Ὁ Θεσσαλονίκης ἀρχιεπίσκοπος, 4, 16, 83, 159, 161, 209,

211, 214, 265.

Εὐστράτιος, ὁ μάρτυς, 213, 252.

Εὐτυχής, ὁ αἰρετικὸς, 119.

Εὐτυχianoί, οἱ αἰρετικοί, 119.

Εὐτύχιος, ἱεράρχης, 239.

Εὐφημία ἡ μεγαλομάρτυς, 213, 315.

'Εφεισιμάγνης Ἀνθίμος, 347, 348,

466, 488.

'Εφείσιος Πέτρος, 317, 327, 328,

329, 341, 349, 375, 423. — Χατζῆ

Παλῆς, 360

'Εφείσιος (πρὸς) ἐπιστ. Ἀπ. Παύλου, 53, 74, 85.

'Εφείσιος τῆς Μ. Ἀσίας, 33, 137,

267, 270, 316.

'Εφημέρις, ἡ ἐν Ἀθήναις ἐφημέρις,

286, 369, 454, 487, 489. — Τῶν Φιλομαθῶν, 63, 362.

'Εφημέρις ἐμπορικῷ ἐπιμελητηρίου,

ἐφημέρις ἐν Κ] πόλει, 414.

'Εφραίμ ὁ Σύρος 57, 91, 116, 117,

126, 170, 239, 249, 254, 258. — Ὁ

Καρίας, 150, 244.

'Εφραίμιος, 136.

'Εωθινὰ, ἡ εὐαγγελικὰ στιχηρά, 200.

'Εωθινὴ δοξολογία, 75.

'Εωθινὸς ὕμνος. 54, 75.

Z

Ζαβίρας, 294, 298, 304, 307, 326.

Ζαγορά τῆς Ἠλείου, 909.

Ζακύνθιος Θεόφιλος, 295.

Ζάκυνθος, ἡ νῆσος, 54, 58, 74, 81, 360, 458, 470, 471.

Ζαμπέλιος Σπυρίδων, ιζ', 61, 184,

186, 243, 301.

Ζάμπογλους Ἰωάννης, 414.

Ζαρκινὸς Σταμάτιος, 436, 465.

Ζαφειρόπουλος Ζαφείριος, 317, 341,

344, 345, 375, 383, 451, 485.

Ζαχαριάδης Κυριακὸς, 441.

Ζαχαρίας, ὁ προφήτης, 54, 215,

238, 241, 254. — Ὁ πρωτοψάλτης τῆς

μητροπόλεως Κυζίκου, 312.—'Ο μητροπολίτης Βάρνης, 348.—'Ο Χανεντές 314, 315, 332, 340, 349.
 Ζεμπουλίδης Σταῦρος, 496.
 Ζερτζούλας Νικόλαος, 296.
 Ζεύς, ὁ ὕπατος τῶν θεῶν, 5, 12, 26, 41, 46, 193, 477.
 Ζήλος, ἀδελφότης ἐν Χαλκηδόνι, 410.
 Ζηνοβία, ἡ μάρτυς, 215.
 Ζηνόβιος, ὁ μάρτυς, 215.—'Ο ἱερομόναχος, 349.

Ζίχνα τῆς Δράμας, 296.
 Ζοιρινκάβιος, 133.
 Ζυγομαλᾶς Θεοδόσιος, 298.
 Ζωγράφος Ἰωάννης ὁ ἐκ Κεῖβε, 167.
 Ζωναρᾶς Ἰωάννης, 59, 66, 83, 103, 104, 108, 121, 123, 199, 202, 213, 233, 237, 251, 253, 257, 260, 400.
 Ζωοδόχου Πηγῆς ἀκολουθία, 171, 272.—Ναὸς ἐν Βαλουκλῆ, 271, 327, 358, 364.
 Ζωσιμᾶς μοναχός, 463.

ΗΗ

'Ηλίας Κρήτης ὁ καὶ Ἐκδικος, 83, 235.—'Ο Σύγκελλος, 205.—'Ο ἱεροδιάκονος, 397.
 'Ηλιού, ὁ προφήτης, 151, 152, 213, 255.
 'Ημέρα, ἐφημερίς ἐν Τεργέστη, 2, 452, 454.
 'Ημιολία χροά, 24.
 'Ημιτόνιον διάστημα, 21.
 'Ημίφθορον, μουσικὸν σημεῖον, 173.
 'Ημίφωνον, μουσικὸν σημεῖον, 173.
 'Ηπειρος, 61, 307, 464.
 'Ηπειρώτης Β. Ἰγνάτιος, 455, 456.
 'Ηράκλεια τῆς Θράκης, 159, 261, 272, 360.
 'Ηρακλείδης ὁ Ποντικός, 24, 26.
 'Ηράκλειον Κρήτης, 295.

'Ηράκλειος αὐτοκράτωρ, 148, 149, 150, 152, 179, 532.
 'Ηρακλῆς, ὁ υἱὸς τοῦ Διὸς, 12, 98.
 'Ηρατοκλεία, γενεὰ μουσικῶν, 27.
 'Ηριννα, ἡ Λεσβία, 7.
 'Ηρόδοτος, ὁ ἱστορικός, 12.
 'Ηρωδιανὸς ὁ Ἀλεξανδρεὺς, 204.
 'Ηρων ὁ φιλόσοφος, 69, 111.
 'Ησαΐας, ὁ προφήτης, 26, 54, 77, 125, 135, 197, 208, 212, 238, 313.
 'ΗΣίοδος, ὁ ποιητής, 38, 516.
 'ΗΣυχαστικὸν ἦθος ἐν τῇ μελοποιίᾳ, 27.
 'ΗΣύχιος, 63, 145.
 'Ηττων τόνος παρ' Ἀριστοξένῳ, 63.
 'Ηχάδην, μουσικὸν σημεῖον, 226.
 'Ηχων (περὶ), 2, 35, 163.

Θ

Θαλασσινὸς Θεόδωρος, κ'.
 Θάλεια, 97.—'Ο ὕμνος, 111, 112.
 Θαλίδης Κωνσταντῖνος, 348.
 Θάλλουσα, 97.
 Θάμυρις, ὁ αἰδὼς, 5, 12, 25.
 Θαυμαστὸν ὄρος ἐν Ἀντιοχείᾳ, 142.
 Θέκλα, ἡ πρωτομάρτυς, 97, 213, 241, 253.
 Θέμα ἀπλοῦν, μουσικὸν σημεῖον, 173, 226.
 Θεματισμός, μουσικὸν σημεῖον, 225.
 Θέμελις Γεννάδιος, 493, 494.
 Θεμιστοκλῆς, ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων, 7.
 Θέμις, ἐφημερίς ἐν Ἀργοστολίῳ, 281.
 Θεογνίς, ὁ ποιητής, 2, 5.
 Θεοδόσιος ὁ Μικρὸς, αὐτοκράτωρ, 82, 122, 137, 138.—'Ο Μέγας, 59, 112.

—'Ο Ἀλεξανδρεὺς 204.—'Ο Κοινοβιάρχης, 213.—'Ο Σαρακουσῶν ἐπίσκοπος, 249.

Θεόδουλος, ὁ πρεσβύτερος τῆς Κοίλης Συρίας, 200.—'Ο μοναχός 200.—'Ο Θηκαρᾶς, 276.

Θεοδώρα, ἡ ὁσία, 246.—'Η βασίλισσα, 242, 243, 251.

Θεοδώρητος ὁ ἐπίσκοπος Κύρου, 44, 49, 53, 57, 70, 82, 83, 85, 92, 94, 95, 96, 98, 107, 114, 115, 117, 118, 120, 125, 126, 130, 137, 141, 399.

Θεοδωρίδης Σπυρίδων, 495.

Θεοδώριχος, 145.

Θεόδωρος, ὁ ὁσιος, 246.—'Ο Στρατηλάτης, 239, 249, 259.—'Ο Στουδίτης, 150, 157, 199, 201, 222, 234, 235, 236, 237, 239, 240, 247, 248,

249, 253. — 'Ο Γραπτός ὁ καὶ ὁμολογητής, 237, 238. — 'Ο ἐπίσκοπος Μοφουεστίας ἐν Κιλικίᾳ, 132. — 'Ο 'Αναγνώστης, 138. — 'Ο μητροπολίτης 'Ηρακλείας, 122. — 'Ο πατριάρχης 'Ιεροσολύμων, 147. — 'Ο αὐτοκράτωρ τῆς Ρωσσίας, 301.

Θεόκλητος, ἐπίσκοπος Καντινείας καὶ Κυνουρίας, 474, 476.

Θεόκριτος, βουκολικὸς ποιητής, 18, 97, 432.

Θεοκτίστη, μήτηρ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου 235.

Θεόκτιστος Στουδίτης, 221, 239, 247. — 'Ο μοναχὸς, 267, 276.

Θεόκλητος, μητροπολίτης Φιλαδελφείας, 276.

Θεολογικὴ σχολὴ ἐν Χάλκῃ, ιε', κα, 342, 434, 460, 495.

Θεοπάτρα, 97.

Θεοστήρικτος, ὁ μοναχὸς, 246.

Θεοτόκης Νικηφόρος, 234, 291, 308.

Θεοτοχία τροπάρια ποῖα λέγονται, 200.

Θεοφανείων ἑορτὴ, 91, 123, 139, 147, 161, 190, 209, 210, 212, 214, 232, 233, 240, 243, 245, 254.

Θεοφάνης, ὁ Γραπτός ὁ καὶ 'Ομολογητής, 103, 118, 119, 122, 138, 150, 155, 157, 159, 206, 212, 237, 238, 239, 240, 245, 253, 296, 326.

Θεοφίλα, 97.

Θεόφιλος, ὁ μάρτυς, 148. — 'Ο εἰκονομάχος αὐτοκράτωρ, 83, 136, 156, 225, 227, 244, 242, 251, 252, 253. — 'Ο 'Αντικλήνωρ, 103. — 'Ο μητροπολίτης 'Αθηνῶν, 455, 456, 474.

Θεόφραστος, φιλόσοφος, 6, 8, 23. Θεοφύλακτος, ὁ χρονογράφος, 53. 107, 239, 517. — 'Ο πατριάρχης Κ] πόλεως, 103.

Θεοχαρίδης 'Αβραάμ, 349.

Θεραπεῖα τοῦ Βοσπόρου, 436.

Θερεϊανὸς Εὐστάθιος, 62, 64, 72, 75, 290, 351, 360, 452, 501, 504.

Θὲς καὶ ἀπόθεες, μουσικὸν σημεῖον, 173, 225.

Θεσπρωτὸς 'Ιωσήφ, 350.

Θεσσαλία, ἡ χώρα, 359, 465. —

'Εφημερίς ἐν 'Αθήναις, 446, 447. —

'Εφημερίς ἐν Βώλῃ, 281, 366, 369.

Θεσσαλονικεῖς (πρὸς) ἐπιστολαὶ 'Απ.

Παύλου, 15, 516, 517.

Θεσσαλονίκη, ἡ πόλις, 147, 237, 238, 254, 256, 266, 272, 295, 359, 441, 465, 470, 486.

Θέων Σμυρναῖος, ὁ μαθηματικὸς, 2, 30, 426, 448.

Θεωνᾶ ἐκκλησία ἐν 'Αλεξανδρείᾳ, 114.

Θῆβαι, ἡ πόλις, 11, 42.

Θήρα, ἡ νῆσος, 437, 439, 525 — 'Η ἐν Θήρᾳ ἐφημερίς, 440.

Θράκη, ἡ χώρα, 12, 84, 159, 361.

— 'Η ἐν Κ]πόλει ἐφημερίς, 396, 397, 398, 444, 450.

Θρεττεναλό, μουσικὴ λέξις, 98.

Θρησκευτικὴ Φωνή, ἐφημερίς ἐν 'Αθῆναις, 86, 135, 136.

Θυμελικὴ μουσικὴ, 103.

Θύρσος, ὁ μάρτυς, 239.

Θωμαΐδης Δημοσθένης, 409.

Θωμᾶς ὁ ἀπόστολος, 238, 254. — 'Ο ἐκ Ραιδεστοῦ, ἱερεὺς, ιθ'.

I

'Ιακώβ, υἱὸς τοῦ 'Ισαάκ, 233, 516.

'Ιακωβῖται, 85, 134.

'Ιάκωβος, ὁ 'Αδελφόθεος, 57, 77, 81, 82, 100, 143, 239. — 'Επιστολὴ αὐτοῦ ι', 74. — 'Ο 'Αλφαῖος, 238. —

'Ο 'Εδέσσης, 235. — 'Ο ὁμολογητής, 147, 246, 295. — 'Ο ἐπίσκοπος Σίδης, κδ'.

— 'Ο ἐπίσκοπος ἐν Μεσοποταμίᾳ, 116.

— 'Ο Πατριάρχης, 296. — 'Ο Πρωτο-

ψάλτης τῆς Μ. 'Εκκλησίας, ιε', 158,

175, 219, 315, 316, 317, 324, 327,

329, 330, 331, 332, 336, 350, 355,

360, 373, 379, 423, 424. — 'Ο ἐπί-

σκοπος 'Αμφιπόλεως, 459. — 'Ο ἱεροδιάκονος, 397.

'Ιάλεμος 'Οδυσσεύς, 471.

'Ιανουάριος, ὁ ἅγιος, 297.

'Ιαπετός, εἰς τῶν Τιτάνων, 512.

'Ιάσιον τῆς Βλαχίας, 274, 296, 305,

309, 325, 327, 329, 345, 375.

'Ιαστί ἡ ἰάστιος ἁρμονία, 25, 26.

'Ιδρηίτης 'Αθανάσιος, 296. — Δαμασκηνός, κδ'.

— Θεοδόσιος, 90, 414. —

Κοσμάς, 306. — Μελέτιος, πρωτεπιστάτης, κς'. — 'Ονούφριος, 313.

Ἰδῆρων μονὴ ἐν Ἀγίῳ Ὁρει, 306, 450, 463.

Ἰγνάτιος, θεοφόρος, 44, 52, 57, 84, 85, 94, 95, 143, 148, 239, 241, 254. — Ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, 148, 243, 246, 248. — Ὁ μητροπολίτης Μηθύμνης, 297.

Ἰδῆ, τὸ ὄρος, 438.

Ἰδιθούν, μουσικὸς ἐβραῖος, 65.

Ἰδιόμελα ποῖα λέγονται, 198.

Ἰέραξ, ὁ Αἰγύπτιος, 89, 114.

Ἰερεμίας, ὁ προφήτης, 96, 263. —

Ὁ Β' ὁ Τρανός, πατριάρχης Κ[α]π[α]δόκειας, 291, 300. — Ὁ Κρής, 297. — Ὁ Χαλκηδόνας μητροπολίτης, 293, 301.

Ἰερόθεος, ὁ Ἀθηνῶν ἐπίσκοπος, 83, 84, 239, 296. — Ὁ ιεροδιάκονος Οὐγγροβλαχίας, 296. — Ὁ μητροπολίτης Χαλκηδόνας, 344. — Ὁ μητροπολίτης Νεοκαισαρείας, 390. — Ὁ Α', πατριάρχης Ἱεροσολύμων, κθ'.

Ἱεροσλάβος ὁ Α', υἱὸς Βλαδιμήρου, 227, 228.

Ἱεροσόλυμα, 41, 42, 52, 81, 125, 132, 133, 134, 146, 158, 201, 215, 220, 221, 240, 326, 494. — Ἱεροσολύμοις (ἐν) ἡ ἔκδοσις, ις', ιζ', 146, 155, 347, 363, 495.

Ἱερώνυμος, ὁ μακάριος, 50, 52, 78, 83, 85, 87, 88, 107, 126, 130, 132, 133. — Ὁ Νικοπόλεως μητροπολίτης, (ὡν Νικαίας), 89.

Ἱησοῦ τοῦ Ναυῆ, βιβλίον τῆς Π. Δ 65, 95.

Ἱθάκη, ἡ νῆσος, 514.

Ἱκάσιον μοναστήριον, 251.

Ἰκόνιον τῆς Μ. Ἀσίας, 221.

Ἰλάριος, ὁ Πικτιῶνων ἢ Ποατείρων ἐπίσκοπος, 83, 125.

Ἰλρίων, ὁ δοῖος, 239, 254. — Μητροπολίτης ἐν Ρωσσίᾳ, 525.

Ἰλιάς τοῦ Ὀμήρου, 2, 4, 5, 12, 16, 18, 37, 38, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 266.

Ἰλιον, ἡ πόλις, 397.

Ἰμαῖα μέλη, 18.

Ἰμνιοστρόφος ὠδή, 19.

Ἰνδία, ἡ χώρα, 33, 87.

Ἰνδίκτου ἑορτή, 139, 151.

Ἰόλαος, 98.

Ἰουβάλ, μουσικὸς ἐβραῖος, 65, 72.

Ἰουβινάλιος, ιεροφάτης, 495.

Ἰουδαία, ἡ χώρα, 41.

Ἰούδας, ὁ ἀπόστολος, 238.

Ἰουλιανός, ὁ παραβάτης, 55, 57, 69, 97, 127, 149. — Ὁ μάρτυς, 213.

Ἰουλίττη, ἡ μάρτυς, ιη', 151, 241

Ἰουλοι, ὕμνοι, 18.

Ἰουλος, ὠδή, 19.

Ἰουστίνη, ἡ αὐτοκράτειρα, 131.

Ἰουστινιανός, ὁ αὐτοκράτωρ, 57, 59, 61, 71, 72, 81, 110, 119, 221. — Ὁ πατριάρχης, 150.

Ἰουστίνος, ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς, 66, 81, 85, 86, 96, 399. — Ὁ πρεσβύτερος, 119.

Ἰππεῖς τοῦ Ἀριστοφάνους, 195.

Ἰπποκλείδης, 479.

Ἰπποκράτης, ὁ ἱατρός, 355, 523.

Ἰππόλυτος, ὁ Ρώμης, 52, 87, 95, 213.

Ἰππών, ἡ πόλις, 133.

Ἰσαάκ, ὁ μέγας, 116.

Ἰσιδώρειο ὕμνοι, 270.

Ἰσιδωρος ὁ Πηλουσιώτης, 50, 83, 107, 108, 136, 137.

Ἰσμαϊλάνης Χανεντές, ὁ Ντεντές, 330, 340, 350.

Ἰσμηνίας, πλούσιος Θηβαῖος, 7.

Ἰσοκράτης ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ, 56, 60.

Ἰσον, μουσικὸν σημεῖον, 169, 225.

Ἰσπανία, ἡ χώρα, 261.

Ἰστιάτος ὁ Κολοφώνιος, 23.

Ἰταλία, ἡ χώρα, 9, 87, 98, 152, 153, 242, 292, 294, 305, 306, 427, 526.

Ἰωακείμ, ὁ θεοπάτωρ, 244. — Ὁ Βιζύης ἀρχιεπίσκοπος, 306. — Ὁ μητροπολίτης Κυζίκου, 344. — Ὁ Β', ὁ ἀπὸ Κυζίκου, Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, 346, 434. — Ὁ Γ', ὁ ἀπὸ Θεσσαλονίκης, Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, 228, 380, 381, 388, 390, 400, 420, 434, 444, 446, 449, 450, 460, 462, 470.

Ἰωάννης Πρόδρομος, ὁ καὶ Βαπτιστής, 152, 238, 245, 259, 270, 273. — Ὁ εὐαγγελιστής, 74, 81, 96, 98, 100, 130, 139, 151, 152, 213, 216, 223, 245, 260, 273. — Ὁ Χρυσόστομος, 47, 51, 55, 56, 58, 59, 60, 67, 68, 73, 75, 76, 77, 78, 81, 84, 85, 92, 96, 100, 104, 107, 108, 112, 113, 114, 120, 121, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 151, 213, 224, 232, 239, 241, 247, 254, 290, 482, 483, 517, 519. — Ὁ Φιλόπονος, φιλόσοφος, 161. — Ὁ Νηστευτής, πατριάρχης Κ[α]π[α]δόκειας, 151. — Ὁ Δαμασκηνός, ιβ', ιζ', ιη', 33, 35, 122, 123, 128, 130, 142, 150, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 165,

166, 167, 168, 170, 171, 172, 173, 177, 178, 180, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 201, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 225, 227, 230, 231, 232, 235, 240, 255, 259, 265, 266, 272, 274, 277, 312, 315, 319, 330, 331, 391, 398, 399, 400, 402, 404, 450, 486, 487, 529, 530, 531. — 'Ο πατριάρχης 'Ιεροσολύμων, ὁ σύγχρονος τοῦ Δαμασκηνοῦ, 158. — 'Ο πατριάρχης 'Ιεροσολύμων, ὁ βιογράφος τοῦ Δαμασκηνοῦ, 97, 155, 156, 158, 159, 215, 232, 400. — 'Ο Μοναχός, 400. — 'Ο 'Ελεήμων, 254. — 'Ο 'Ερημίτης, 297. — 'Ο τῆς Κλίμακος, 246, 248, 292. — Δαμασκηνός ὁ Μεσσοῦ, 156. — 'Ο Μαυρόπουλος ὁ καὶ Εὐχαΐτων, 83, 150, 259. — Σχολαστικός, ὁ πατριάρχης 'Αντιοχείας, 120. — Βατάτζης, ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου, 267, 269. — 'Ο ἐξ 'Ιωαννίνων νεομάρτυς, 291. — 'Ο πρωτοψάλτης Ραιδεστοῦ, 16. — 'Ο ἱερεύς,

ὁ πατὴρ τοῦ Φ. Λιμπρίτου, 355. — 'Ο ἱεροδιάκονος, 397.

'Ιωαννίδης 'Αδαμάντιος, 451. — 'Εμμανουήλ, 402, 450. — Νικόλαος, 362, 380, 397, 400, 405.

'Ιωαννίκιος, ἐπίσκοπος Κίτρους, 389, 454.

'Ιωάννινα τῆς 'Ηπείρου, 305, 326, 356.

'Ιωάννου τοῦ Θεολόγου μονὴ ἐν Πάτμῳ, 141.

'Ιωάννου Κυριακός, 365, 495.

'Ιωβ, ὁ δίκαιος, 95, 198, 213, 259, 261. — 'Ο Μόσχας μητροπολίτης, 301.

'Ιωήλ, ὁ προφήτης, 238.

'Ιων, ὁ ἀρχηγός τῶν 'Ιώνων, 512.

'Ιωνᾶς, ὁ προφήτης, 54, 184, 187.

'Ιώνιος τρόπος ἢ ἥχος, 25, 168.

'Ιώσηπος, ἱστορικός, 26, 44.

'Ιωσήφ, ὁ μνήστωρ, 233. — 'Ο ἐνταφιάσας τὸν Κύριον, 119. — 'Ο ὕμνογράφος, 150, 157, 166, 236, 244, 245, 246, 259. — 'Ο Θεσσαλονίκης, 83, 157, 234, 235, 236, 237. — 'Ο ἱερομόναχος, ὁ Κρής, 360. — 'Ο μητροπολίτης 'Ερσεχίου, 344.

Κ

Καβάδας 'Ιωάννης, 463, 493, 496.
Καβάλλα τῆς Μακεδονίας, 356.
Καβάσιλας Νικηφόρος, 83, 271.
Καβέος, 18. — 149, 161.
Καθίσματα, τροπάρια, 93, 198, 205.
— Ψαλτηρίου, 73.
Καθ' ὑπακοὴν τρόπος τοῦ ᾄδειν, 93, 96.

Καινὴ Διαθήκη, 44, 51, 52, 94, 131, 145, 148, 203.

Καίρης Θεόφιλος, 171.

Καιροί, ἐφημερίς ἐν 'Αθήναις, 453, 464, 465.

Καισάρεια Καππαδοκίας, 92, 126, 127, 129, 257, 327, 350, 450. — Παλαιστίνης, 88, 124, 129, 304, 537, 363.

Καισαρική βιβλιοθήκη Αὐστρίας, 171.

Καισάριος, ἀδελφὸς Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, 84, 122, 309. — 'Ο ἡγούμενος τοῦ ἐν Φαναρίῳ ἀγιοταφικοῦ μετοχίου, 357, 363.

Καλαβρία τῆς 'Ιταλίας, 157, 256, 454.

Καλίβρυτα, ἡ πόλις, 306.

Καλαγάννης Γρηγόριος, 354, 375.

Καλαμίδας Λεωνίδας, 412.

Καλδίνος, 71.

Καλίφαι, 34.

Καλλιᾶδης Κωνσταντῖνος, 405, 406, 408.

Καλλιβούλης Δ. 356.

Καλλιγᾶς Π. κς'.

Καλλιγούλας, αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων, 40.

Καλλίδης Γρηγόριος, μητροπολίτης, 406, 431, 432, 454.

Καλλικρατίας Θεοδωρος, κ'.

Καλλίνικος Β', πατριάρχης Κ]πόλεως, 303. — 'Ο ἀπὸ Νικαίας, πατριάρχης Κων]πόλεως, 325. — 'Ο 'Ηρακλείας, ιη'.

Καλλιόπη, ἡ Μούσα, 12, 31.

Κάλλιστος Ξανθόπουλος, 271. — 'Ο ἐκ Νικαίας ἱερομόναχος, ιη'. — 'Ιωάννης ὁ Μαγίστωρ, κ'.

- Καλλίφρων Βασίλειος, ιζ', 337, 364, 375, 376, 380, 404.
 Καλογερᾶς Νικηφόρος, ιη', 129.
 Καλοποθάκης Μ., 2.
 Καλτσουνίδης Νικόλαος, 414.
 Κάλυμνος, ἡ νῆσος, 451, 493.
 Κάλχας, ὁ μάντις, 285.
 Καμαράδος Νηλεὺς, 397, 400, 463.
 Καμριώτης Ματθαῖος, 298.
 Καμενιάτης Ἰωάννης, 83, 225, 256.
 Καμίλης Ἀνδρέας, 496.
 Κανακάκης Ἐμμ. Νικόλαος, 473, 488, 495.
 Κανελίδης Γεράσιμος, 359, 360, 463.
 Κανόβας, ἀγαματοποιός, 529.
 Κανόνες ἁσματικοὶ ποιοὶ ὀνομάζονται, 199.
 Κανόνιον τοῦ Δαμασκηνοῦ, 165.
 Καντακουζηνός, 270, 271, 272.
 Καλλιέργης Καλλιόπιοι ὁ Κρής, 294.
 Καντεμίρης Δημήτριος, 166, 308.
 Κανών, τὸ ὄργανον, 29, 30. — Μικρὸς παρακλητικός, 247.
 Καπέλλας Μαρτιανός, 426.
 Καπλανίδης Π. 507.
 Καποδίστριας Ἰωάννης, 171, 343, 383, 451.
 Καποράλης Ἀθανάσιος, μητροπολίτης Λήμνου, 454.
 Καπαδοκία τῆς Μ. Ἀσίας, 89, 99, 100, 128, 130, 220.
 Καραθεοδωρῆς, 308.
 Καρακίδης Ἀλέξανδρος, 397.
 Καραλλῆς Ζαχαρίας, 451.
 Καρολίδης Παῦλος, ιζ', 26.
 Κάρολος ὁ Μέγας, 145, 174, 201.
 Κάρπος, ὁ ἅγιος, 239.
 Καρυαί, ἐν Ἀγίῳ Ὄρει, κγ'.
 Καρύκης Θεοφάνης, πατριάρχης Κ[] πόλεως, 220, 301.
 Καρχηδών, 109.
 Κασσία ἡ καὶ Κασσιανὴ καὶ Ἰκασία ἡ μοναχὴ, 150, 157, 251, 252.
 Κασσιανός, 399.
 Κάσσιον ὄρος, 256.
 Καστορία τῆς Μακεδονίας, ις', 342.
 Καταβάσαι τί λέγονται, 203.
 Κατάβασμα Ἄλλον, σημεῖον μουσικόν, 225.
 Κατακουζηνός Ἀλέξανδρος, 488, 491.
 Κατασκευητὸς Νικόλαος, ιη'.
 Κausοκαλυβίτης Νεόφυτος, 291, 300, 307, 326, 332.
 Κεδρηνός, χρονογράφος, 82, 103, 119, 122, 155, 157, 213, 225, 232, 238, 241.
 Κεῖθελος Ζωγράφου Ἰωάννης, 356, 378, 434, 491.
 Κεκοχάρια Δαμασκηνοῦ, 219.
 Κένροψ, 39.
 Κέλσος, 72, 73.
 Κένταυρος, 124.
 Κέντημα, μουσικὸν σημεῖον, 169.
 Κεντήματα, μουσικὸν σημεῖον, 169.
 Κεντρικὴ Ἱερατικὴ σχολὴ ἐν Βαλατζ, 461, 470.
 Κέπετζης Σταῦρος, 414.
 Κεραμεὺς Θεοφάνης, 83, 261 — Π. Ἀθανάσιος, ιη', 45, 178, 276, 298, 301, 302, 303, 314.
 Κέρβερος, 12.
 Κέρκυρα, ἡ νῆσος, 296, 306, 307. — Κερκύρα (ἐν) ἡ ἔκδοσις, 308.
 * Κερνίκη, 306.
 Κεραλληνία, ἡ νῆσος, 280, 281, 306, 325, 491. — Κεραλληνία, (ἐν) ἡ ἔκδοσις, 296.
 Κηλεζανίδης Παναγιώτης, ὁ Προυσαεὺς, ιε', 347, 358, 379, 380, 392, 394, 397, 398, 400, 401, 443, 444, 446, 449, 459, 461, 463.
 Κηρύκος, ὁ μάρτυς, ιη', 151, 241, 254. — Κωνσταντῖνος, 141.
 Κίεβον, 2, 127, 228, 230, 295, 335, 452, 525.
 Κιθάρα, ἔγχορδον μουσικὸν ὄργανον, 16, 17, 67, 68, 72, 105.
 Κικέρων, ὁ ρωμαῖος ρήτωρ, 58, 366.
 Κιλικία, 158.
 Κινύρα, μουσικὸν ὄργανον, 65.
 Κίος τῆς Βιθυνίας, 444.
 Κίρκη, ἡ μάγισσα, 396.
 Κίρχερος, ὁ Ἰησοῦίτης, ιδ', 9, 31, 126, 399.
 Κλάβας Θεόδωρος, κ'.
 Κλαδῆς Ἰωάννης, 166, 219, 220, 242, 265, 274, 275, 331.
 Κλάρκιος, 171.
 Κλάσμα, μουσικὸν σημεῖον, 226.
 Κλαύδιος, αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων, 40.
 Κλέαρχος, ὁ περιπατητικός, 10.
 Κλεινίας, ὁ Πυθαγορικός, 10.
 Κλείτωρ, ποταμὸς τῆς Ἀρχαδίας, 10.
 Κλειώ, ἐφημερίς ἐν Τεργέστη, 471, 524.
 Κλεόβουλος Εὐστάθιος, 378, 425, 511.
 Κλεόπας Διονύσιος, ιζ', 26, 310.
 Κληδόνιος, 114.

Κλήμης, Τίτος Φλάβιος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, 39, 41, 44, 46, 74, 77, 82, 87, 91, 93, 108, 110, 116, 239, 297, 399, 435, 482. — Ὁ Ρωμαῖος, 239, 254. — Ὁ Στουδίτης, 236, 248. — Ὁ ἱερεὺς, 264. — Ὁ Ἀδριανουπόλεως μητροπολίτης, 296. — Ὁ Ἀγχύρας μητροπολίτης, 296 — Σ. Σ. 281, 451. — Κλόβις, 145.

Κλυταίμνηστρα, γυνὴ τοῦ Ἀγαμέμνονος, 15.

Κλωναριάδου Καλλιόπη, 411.

Κοίμησις τῆς Θεοτόκου, 52, 84, 151, 152, 191, 206, 212, 214, 233, 241, 245, 247, 254, 260, 268, 271, 277, 293, 330, 338, 349.

Κολασσαεῖς (πρὸς) ἐπιστ. Ἀπ. Παύλου, 53, 55, 120.

Κολαρισμός, μουσικὸν σημεῖον, 226

Κολχίς, 12.

Κολωνία, (ἐν) ἡ ἔκδοσις, ιδ'.

Κόμανα τῆς Μ. Ἀσίας, 134.

Κομνηνός, Μανουήλ, 266. — Νικόλαος, 260.

Κοντακάριον, 142.

Κοντάκια, 140, 141, 142, 198, 202, 205.

Κοντογόννης Κωνσταντῖνος, ιζ', ιη', 36, 86, 90, 98, 124, 127.

Κοντοσκάλιον, συνοικία ἐν Κων]πόλει, 319, 327, 410.

Κοντοπετρῆς Γεώργιος, 265, 266.

Κοντὸς Θεόδωρος ὁ Συμεών, 339, 340, 346, 360, 493, 495.

Κόππιος Β., 5.

Κόπται, 224.

Κοραῖς, Ἀδαμάντιος, ιε', 514, 520. — Ἀδελφότης ἐν Μακροχωρίῳ, 410.

Κορέσιος Γεώργιος, 291, 294.

Κορινθίους (πρὸς) ἐπιστ. Ἀπ. Παύλου, 43, 52, 53, 56, 71, 299, 454.

Κορνήλιος, ὁ γάλλος ποιητής, 513.

— Ὁ μοναχός, ιδ'.

Κορυδαλεὺς Θεόδωρος, 304.

Κορώνη τῆς Πελοποννήσου, 266.

Κορώνης Ἀγάθων, 220, 226. — Μα-νουήλ, 220, 267. — Ξένος, 219, 220, 264, 265, 266, 267.

Κορμαῖς, ὁ Ἀνάργυρος, 139, 154, 213, 244, 254. — Ξένος ὁ καὶ Ἰκέτης καὶ Ἀσούχριστος, 83, 152, 153, 157, 331. — Ὁ Μελωδὸς ὁ καὶ Μαῖουμζ

ἐπίσκοπος, 60, 126, 129, 150, 152, 157, 188, 189, 191, 192, 194, 205, 206, 220, 231, 232, 233, 234, 235, 252, 253, 265, 276, 312.

Κοσμίδης Ἡρακλῆς, 409, 414. — Κορνήλιος, ἐπίτροπος τοῦ Σινᾶ, 414.

Κόσμος, περιοδικὸν ἐν Κ/πόλει, 79.

Κουκκουζέλης, Δημήτριος ἱεροφάντης, 397. — Ἰωάννης ὁ Μαγίστωρ, ιβ', 158, 166, 175, 218, 219, 220, 226, 242, 258, 261, 262, 263, 264, 266, 274, 331, 399. — Ἰωάσαφ, 212.

Κούλα τῆς Μ. Ἀσίας, 444.

Κούμας, 307.

Κουμαριωτίσσης Παναγίας ναός, ἐν Νεοχωρίῳ 362, 363.

Κουντουριώτης Ἀνδρέας, κς'.

Κουπιτόρης Παναγιώτης ιζ', 37, 39, 62, 63, 163, 182, 186, 361, 395, 402, 404, 439, 453, 469, 487.

Κουρπαλάτης, 532.

Κουσουλῖνος Σπυρίδων, 366, 369, 488.

Κουτλουμουσιανός, Βαρθολομαῖος ὁ Ἰμβριος, 138, 159, 180, 199, 210, 250, 254, 293. — Χαρίτων, κγ'.

Κουτρούκας Γεώργιος, ιη'.

Κούφισμα, μουσικὸν σημεῖον, 173, 226.

Κράτημα, μουσικὸν σημεῖον, 173, 225.

Κρατμημοκατάβασμα, μουσικὸν σημεῖον, 225.

Κρατμημοκούφισμα, μουσικὸν σημεῖον, 226.

Κρατμημοῦπόρροον, μουσικὸν σημεῖον, 173.

Κρατύλος τοῦ Πλάτωνος, 2.

Κρήνη τῆς Μ. Ἀσίας, 495.

Κρήτη, ἡ νῆσος, 147, 292, 299, 304, 355, 356

Κρητικὸς Γερμανός, 325.

Κρῆς Ἀνδρέας, Πρωτοφάντης τῆς Κρήτης, 324. — Γεώργιος, 219, 265, 303, 316, 347, 348, 327, 329, 330, 331, 336, 338, 339, 340, 341, 355.

— Ἱερεμίας ἀρχιμανδρίτης, 329.

Κριεζῆς Γ. Α. 385.

Κριμαία, ἡ πόλις, 227, 308, 309.

Κριταί, βιβλίον τῆς Π. Δ. 8, 95.

Κρόνος, Τιτάν, 23.

Κροκιδᾶς Σπυρίδων, 467, 468, 469.

Κρουμδάχερος, καθηγητής ἐν Μο-νάχῳ, 141.

Κροῦσμα, μουσικὸν σημεῖον, 225.

Κρουστάλας Ἀπόστολος, 517, 338, 493.

Κτενὴς δομείστικος, 255.

Κτησίβιος, 69.

Κυβέλη, ἡ θεά, 25.

Κυδωνία τῆς Μ. Ἀσίας, 297, 317, 344, 345, 350, 375, 494.

Κύζικος, ἡ ἐπαρχία, 134, 138, 151.

Κύθηρα, ἡ νῆσος, 133.

Κύκχου μονὴ ἐν Κύπρῳ, 326.

Κυκλάδες, αἱ νῆσοι, 171.

Κύλισμα, μουσικὸν σημεῖον, 173, 225.

Κύμβαλα, μουσικὰ ὄργανα, 65.

Κυμπλέρος Γ., 472.

Κυντιλιανὸς Ἀριστείδης, 7, 24, 26, 27, 30, 275, 279, 399, 426, 445.

Κυπριανός, ὁ ἅγιος, 82, 150. — Ὁ Στουδίτης, 236, 248. — Ὁ μητροπολίτης Κιέβου, 227.

Κύπρος, ἡ νῆσος, 40, 267, 326.

Κυρήνη τῆς Αἰγύπτου, 135.

Κυριαζίδης Ἀγαθάγγελος, 397, 400, 494.

Κυριακίδης Γεώργιος, ὁ ὅρτι ἀποβιώσας ἐν Ἀγγιᾷ μουσικός, 452.

Κυριακὸς ὁ Ἀναχωρητής, 240.

Κυριακοῦ, Διομήδης Ἀναστάσιος, ιη', 135, 464, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 485, 486. — Κωνσταντῖνος, 495.

Κύριλλος, ὁ Ἱεροσολύμων, 75, 125, 239, 313. — Ὁ Ἀλεξανδρείας, 119, 137, 138, 198, 239, 297, 299, 302. — Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Τήνου, 166, 314. — Ὁ Σκυθοπόλεως μητροπολίτης, 224. — Ὁ Σινᾶ ἀρχιεπίσκοπος, 297. — Ὁ Σεβαστείας ἀρχιεπίσκοπος, 495. — Ὁ Ζ'. ὁ ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως, οἰκουμενικὸς πατριάρχης, 175, 312, 338, 374. — Ὁ Β', πατριάρχης τῆς Σιών, 331, 347, 360. — Ὁ μητροπολίτης Νεοκαισαρείας, 344. — Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν καὶ Ἡλείας, 455. — Ὁ μητροπολίτης Παλμύρας, 78, 79.

Κύρκος Νικόλαος, 297.

Κύρος ὁ Σμύρνης, 139.

Κύρου μοναστήριον τῆς Θεοτόκου, 140.

Κυριώτης Βασίλειος, 397. — Δημήτριος, 390, 392, 397, 400, 401, 495. — Ἰωάννης, 397.

Κωδηνός, χρονογράφος, 122, 148, 236, 254, 252.

Κωνσταντίνου μονὴ ἐν Ἀγίῳ Ὄρει, 441.

Κωνσταντᾶς Γρηγόριος, 385, 386, 441, 442.

Κωνσταντινίδης Γαβριήλ, 441.

Κωνσταντῖνος, ὁ Μέγας, 72, 94, 152, 213, 242, 277, 309. — Ὁ Πωγωνάτος, 147. — Ὁ Ε', αυτοκράτωρ, 197. — Ὁ Κοπρώνυμος, 70, 158, 159, 210. — Ὁ Πορφυρογέννητος, 102, 178, 179, 180, 200, 224, 254, 255, 256, 257, 400. — Ὁ Δούκας 261. — Ὁ Η' αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου, 103. — Ὁ ἐξ Ἀγγιᾶλου, ιθ'. — Ὁ νεομάρτυς ὁ ἐξ Ὑδρας 313. — Ὁ Διάδοχος τοῦ ἐλληνικοῦ θρόνου 489.

Κωνσταντινουπόλει (ἐν) ἡ ἐκδοσις. ις', ιζ', ιη'. 26, 36, 42, 46, 53, 58, 59, 97, 99, 110, 135, 136, 140, 141, 170, 175, 178, 187, 198, 199, 203, 204, 207, 214, 230, 248, 250, 258, 262, 264, 266, 276, 282, 292, 296, 297, 298, 302, 315, 319, 327, 334, 335, 336, 349, 351, 372, 373, 375, 376, 378, 403, 435, 443, 446, 459, 461, 494.

Κωνσταντινούπολις, ἡ πρωτεύουσα τῆς Τουρκίας, ιβ, ις. ιη, x, xβ, xδ, κε, κς, κθ, 72, 78, 89, 90, 92, 95, 99, 112, 113, 122, 129, 137, 138, 140, 147, 148, 149, 150, 159, 175, 218, 235, 243, 244, 254, 260, 261, 263, 265, 266, 267, 270, 271, 272, 275, 276, 280, 285, 291, 292, 294, 295, 302, 304, 305, 306, 309, 310, 311, 316, 318, 319, 320, 321, 326, 327, 328, 329, 333, 335, 338, 339, 341, 342, 444, 345, 347, 350, 356, 358, 363, 364, 366, 369, 371, 373, 374, 375, 378, 388, 392, 396, 406, 432, 437, 441, 442, 443, 444, 449, 450, 452, 463, 461, 463, 470, 478, 479, 482, 491, 493, 494, 495, 496, 523. — Ἐφημερίς ἐν Κων]πόλει, 90, 366, 370, 406, 407, 414, 415, 429, 461, 499, 515.

Κωνσταντῖνος, υἱὸς Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, 2, 52, 82, 94. — Ὁ ἀπὸ Σιναίου, Α', οἰκουμενικὸς πατριάρχης, ις', 291, 295, 298, 300, 301, 304, 305, 323, 332, 334, 335, 336, 337, 342, 346, 359, 364, 436. — Ὁ Β', οἰκουμενικὸς πατριάρχης, 436.

Λαβοά 'Ερεϊκος, 287.
 Λαγανόπουλος Γεώργιος, 529.
 Λάδων, ποταμός της 'Αρχαδίας, 40.
 Λαζαρίδου 'Ασπασία, 411.
 Λαζάρου Σάββατον, 148, 212, 238, 250.
 Λαζική, ή χώρα, 150.
 Λαζός Σταυρινός, κδ'.
 Λακτάντιος, χριστιανός συγγραφεύς, 125.
 Λαλοῦτζος, κδ'.
 Λαμβέκκιος, 277.
 Λαμπαδαρίδης 'Ιωάννης, 496.
 Λαμπαδάριος ποῖος ὀνομάζεται, 175.
 Λαμπάκης Γεώργιος, κζ, 207, 250, 269.
 Λαμπελέτ, μουσικός, 492.
 Λάμπρος 'Ευθυμῆς Ξενοφίλος, 28.
 Λάνσος, ὁ ἑπαρχος, 135.
 Λαοδικεῖα, 88, 114.
 Λαοί, ἐφημερίς ἐν Νεαπόλει, 471.
 Λαός, ἐφημερίς ἐν 'Αθήναις, 281, 452.
 Λαοσυνάκτης Δούκας, ιθ'.
 Λάρισσα τῆς Θεσσαλίας, 300.
 Λάσκαρις Θεόδωρος, αὐτοκράτωρ τῆς Νικαίας, 191, 268, 269, 276.—'Αλέξ. 119.—'Ιωάννης, κδ'. — Κωνσταντῖνος, 291, 292.
 Λᾶσος ὁ 'Ερμιονεύς, διθυραμβοποιός, 25.
 Λασσάνης Γ., 385.
 Λάτας Διονύσιος, ἀρχιεπίσκοπος Ζακύνθου, ιη', κς', 54, 57, 58, 74, 145, 219, 457, 458, 490.
 Λατομίον τῆς Χίου, 496.
 Λαυριώτης, 'Αλέξανδρος Εὐμορφόπουλος, χγ'. 158.—Κοσμάς ὁ ἐξ 'Αδριανουπόλεως, χγ'. — Σερραφεῖμ. ιθ'.
 Λαύρας μονή ἐν 'Αγίῳ 'Ορει, ιθ', 158, 262, 263, 264, 266, 272, 302.
 Λάχης Πλάτωνος, 19, 26.
 Λέγερτος 'Αντώνιος, ὁ καλθινιστής, 295.
 Λειμῶνος μονή ἐν Λέσβῳ, 178, 276, 301, 302, 303.
 Λειψία, 405, 527. — Λειψία (ἐν) ή ἑκδοσίς, 36, 243, 304, 504.
 Λεκίενος Μιχαήλ, 197.
 Λεόντιος, πατριάρχης 'Αντιοχείας, 82, 95, 128.—'Ο μάρτυς, 213.
 Λεοπόλδος τοῦ Βελγίου, 388.

Λέσβιον σύστημα, 341, 342, 343, 344, 356, 375, 441.
 Λέσβιος Καλλίνικος, 342. — 'Ιγνάτιος ἱερομόναχος, 462 — Γεώργιος, 166, 176, 341, 342, 343, 344, 358, 359, 375, 383, 467.
 Λέσβος, ή νῆσος, 7, 11, 45, 342.
 Λεύδη (ἐν) ή ἑκδοσίς, 28.
 Λεύτης Γρηγόριος, ὁ Πρωτοψάλτης τῆς Μεγ. 'Εκκλησίας, 147, 175, 220, 270, 303, 317, 327, 329, 330, 333, 336, 341, 350, 355, 359, 361, 367, 374, 423, 424, 436, 447, 496.
 Λευκάς, ή νῆσος, 507.
 Λεύκιος 'Αναστάσιος, 283.
 Λευκωσία Κύπρου, 338.
 Λέων, ὁ σοφός, 200, 249, 250, 251, 252, 253, 255, 257, 302, 400. — 'Ο ἅγιος, 141. — 'Ο 'Ισαυρος, 142, 150, 157, 158, 159, 161, 201. — 'Ο Μαγίστωρ, 150, 260. — 'Ο Βύζας ή Βυζάντιος ὁ καί Σχολαστικός, 152, 157, 251. — 'Ο 'Αρμένιος, 236. — 'Ο Ρωμαῖος, 239. — 'Ο γραμματικός, 251. — 'Ο 'Αλλάτιος, ιδ', 123, 138, 142, 147, 149, 151, 159, 160, 200, 220, 210, 247, 249, 253, 256, 257, 259, 260, 261, 267, 271, 273, 277, 292, 312, 400, 524.
 Λιβέριος, ὁ ἐπίσκοπος, 132.
 Λιβύη, ή χώρα, 96.
 Λιμπρίτης 'Ιωάννης, 355. — Φραγκῆσκος, 355, 367.
 Λίνδιος 'Ιωάννης, 148.
 Λῆνος, ὁ κιθαρωδός, 12, 337, 512.
 Λιτωέρσης, φδῆ, 19.
 Λίτζι, μουσικός, 534.
 Λιχανός, ή χορδή, 22.
 Λοβέκιος, μουσικολόγος, 481.
 Λογάδης Νικόλαος, 357, 462.
 Λογαρίδης Θεολόγος, 495.
 Λογγίνος ὁ τῆς ρητορικῆς διδάσκαλος 31. — 'Ο ἑκατόνταρχος, 215. — 'Ο μοναχός, ιθ', 219.
 Λονδῖνον τῆς 'Αγγλίας, 430, 527, 528.
 Λουδδουνον, ή πόλις, 86, 145.
 Λούθηρος, 3.
 Λούκαρις Κύριλλος, 300, 304.
 Λουκάς ὁ Εὐαγγελιστής, 51, 54, 130, 148, 239, 254, 260, 261, 273.

Λουκιανὸς ὁ Σχμωσατεύς, 2, 30.
— Ὁ ὁμολογητής, 215, 239.
Λουκιλλιανός, ὁ μάρτυς, 24, 6.
Λούκιος Οὐήρος, 85. — Ὁ πατριάρχης, 111.
Λούντζης Ε. 283.
Λύγισμα, μουσικὸν σημεῖον, 173.
Λυδία, ἡ χώρα, 164, 428.

Λυδιστὶ ἁρμονία ἢ λυδίου τρόπος, 16, 25, 26, 94, 132, 164, 167, 265, 477, 478, 506.
Λυκάων, 188.
Λύρα, ἐγγαρδον ὄργανον, 16, 17.
Λυσίας, ὁ μουσικός, 30.
Λυών τῆς Γαλλίας, 69.

M

Μαγαδίσειν τί λέγεται, 17, 62.
Μάγαδις μεγάλη, ἔγχε ρθον ὄργανον, 17.
Μαγιρίνος ἐπίσκοπος, 109.
Μαγίστωρ τις ὄνομα ἔξετο, 155.
Μαγιώτας Γεώργιος, 295.
Μάγνης Ἰωσήφ, 17.
Μαγνησία τῆς Μ. Ἀσίας, 267, 340, 317, 360.
Μάγνος, 130.
Μαγουλάς Κωνσταντῖνος, κ'.
Μαδάμ Ἀγγώ, 529.
Μάδυτος, ἡ πόλις, 333, 334, 335.
Μαζαράννης Ἀνθίμος, 366.
Μαθῆς Ζαχαρίας, 199, 292.
Μάιος Ἀγγελοῦ, 147, 243, 248, 253, 264, 267, 276, 400.
Μαϊουμά τῆς Γάζης, 157.
Μακάριος, ὁ ὅσιος, 239, 254. — Ὁ ἐκ Κίβου τῆς Βιθυνίας, 295. — Ὁ Μοναχός, ἐκ Βερροίας, 16. — Ὁ Ἀγχύρας ἱεράρχης, 155. — Ὁ ἡγουμένος τῆς ρωσικῆς ἀγιορειτικῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος, κγ'. — Ὁ ἐπίσκοπος πρώην Ἐλευθερουπόλεως, 89.
Μακαριῶνης Δημήτριος, 494. — Ἰλαρίων, ἐπίσκοπος Ἱερισσοῦ καὶ Ἀγίου Ὁρους 454, 494.
Μακασταρίδης Γεώργιος, 397.
Μακεδονία, ἡ χώρα, 4, 33, 268, 306.
Μακεδόνης, ὁ αἰρετικός, 260.
Μακκαβαῖοι οἱ ἄγιοι, 148, 215.
Μακραῖος Σέργιος, 308.
Μακρίνα, ἀδελφὴ Γρ. Νύσσης, 52, 127.
Μακροχώριον, προάστειον τῆς Κ. πόλεως, 364, 362.
Μαλαγάριον τῆς Σάμου, 442.
Μαλάλας, χρονογράφος, 104.
Μαλαξὸς Γρηγόριος 298. — Νικόλαος, 291, 292, 293, 299.
Μαλαχίας, ὁ προφήτης, 238.
Μάμας, ὁ μάρτυς, 152, 239.

Μάμουκας Ἀνδρέας, 197, 295.
Μανασῆς, 54.
Μανασσείδης Συμεών, 495.
Μανζουμέτ Ἐρκιάρ, ἐφημέρις ἐν Κωνσταντίνῳ, 414.
Μανιχαῖοι, οἱ αἰρετικοί, 133.
Μάνλιος, ὁ ὁπάτος, 40.
Μανουγρᾶς Μανουήλ, κ'.
Μανουήλ, ὁ Μ. Ῥήτωρ, 298. — Ὁ μάρτυς, 254. — Ὁ Θεσσαλονικεύς, 10.
— Ὁ Αὐτοκράτωρ 83. — Ὁ Θεοβαῖος, κ.
Μάνσολας Δ. 385.
Μανσούρ, 155, 159, 210.
Μαντζουρανῆς παπᾶ Θεόδωρος, 470, 472.
Μάξιμος ὁ ὁμολογητής, 83, 150. — Ὁ Πελοποννήσιος, 300.
Μαργαρίτης ὁ Καστοριεύς, 340.
Μαργαριτώ, 103.
Μαργουίνος Μάξιμος, ἐπίσκοπος Κυθήρων, 291, 299, 300.
Μάρθα ἡ Αἰγυπτία, 142, 151.
Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ 152, 239, 254. — Αἰγυπτία, 256.
Μαρκελλά, 97, 132.
Μαρῖνος ὁ μάρτυς, 249. — Τζάνες Πουναλῆς, 294.
Μαρκιανὴ (ἁγίου Μάρκου) βιβλιοθήκη, 160, 161, 177, 200, 272, 293, 507.
Μαρκιανός, ὁ αὐτοκράτωρ, 139. — Ψάλτης, 58.
Μάρκος Αὐρήλιος Ἀντωνῖνος, 30, 85, 86. — Ὁ Εὐαγγελιστής, 57, 94, 137, 239. — Ὁ ἄγιος, 99. — Ὁ Εὐγενικός, μητροπολίτης Ἐφέσου, 141, 160, 214, 219, 220, 274, 276, 277, 291, 298. — Ὁ ἐπίσκοπος Ἰδρουῦντος, 157, 223, 252, 253. — Ὁ ἐπίσκοπος Ἀρεθουσίων, 150.
Μαρκελλῖνος, 125.
Μαρκουάρδος, καθηγητής, 29.
Μαρκουῆζος Ἰωάννης, 452.

- Μαρμαράς, νῆσος τῆς Προποντίδος, 314.
 Μαρσίας, ἱστορικός, 17, 25, 164.
 Μαρτίνης, εὐρωπαϊὸς μουσικολόγος, 399.
 Μαρτινιανός, ὁ ὄσιος, 239.
 Μαρτίνος Γρηγόριος, 509. — Ἰωάννης ἀρχιμανδρίτης, 492.
 Μάρτυρες 40 ἐν Σεβαστείᾳ, 213, 223, 239, 292.
 Μαστοράκης Ἰωάννης, 496.
 Ματζαβίνος Ν. Γ. 351, 516.
 Ματθαῖος, ὁ εὐαγγελιστής, 55, 85, 96, 239. — Ὁ ἱερομόναχος, 300.
 Ματθίας, ὁ ἀπόστολος, 238.
 Ματρώνα, ἡ ὅσια, 239.
 Μαυρίδης Κυριακός, 397, 496.
 Μαυρίκιος ὁ αὐτοκράτωρ, 185.
 Μαυρογέννης, Ἀλέξανδρος, 390. — Ἰωάννης, 387. — Σπυρίδων (πασᾶς), ἀρχίατρος τῆς Α. Α. Μ. τοῦ Σουλτάνου Χαμίτ Χάν τοῦ Β' κα', 90, 359, 387, 388, 389, 390, 394, 394, 404, 407.
 Μαῦροι, 249.
 Μαυροκορδάτος, Ἀλέξανδρος, ὁ ἐξ Ἀπορρήτων, 291, 305. — Βοσβόδας Ἰωάννης, 309. — Κωνσταντῖνος, ἡγεμὼν Οὐγγροβλαχίας, 327. — Νικόλαος, ἡγεμὼν Οὐγγροβλαχίας, 325, 327. — Νικόλαος, ὁ νῦν πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδος ἐν Κωνσταντινῇ, κδ'.
 Μαυρολέων, ιη'.
 Μαυρομαμάτης Ἐπαμεινώνδας, γενικὸς πρόξενος τῆς Ἑλλάδος ἐν Κωνσταντινῇ, κδ', 89. — Μάρκος, 495. — Ν. 306.
 Μαυρομιχάλης Πέτρος, 468, 469.
 Μιχμούτ ὁ Β', 350, 387. — Ὁ Δ', Σουλτάνος, 308, 345. — Νεδήμ βέης, πρεσβευτὴς τῆς Τουρκίας ἐν Ἀθήναις, κς'.
 Μέγα Ἴσον, 258, 265.
 Μεγακλῆς Ἀθανάσιος, μητροπολίτης Σισανίου, λ', 380, 383, 432, 454.
 Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή ἐν Κωνσταντινῇ, 305, 307, 335, 357, 375, 381, 392, 425, 429, 445, 449.
 Μέγα Ρεῦμα ἐν τῷ Βοσπόρῳ, 360, 430.
 Μέγας Κανὼν τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης, 148, 194, 222.
 Μεδζιτ ὁ σουλτάνος, 345.
 Μεδιόλανα, ἡ πόλις, 96, 118, 131, 527.
 Μεδιομάτρικον, ἡ πόλις, 145.
 Μεθόδιος ὁμολογητής, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, 223, 238, 239, 242, 243. — Ὁ Πατάρων ἐπίσκοπος, 83, 96, 115, 123, 150, 297.
 Μειθώμιος, ις', 426.
 Μελάνη ἡ Ρωμαία, 133, 239.
 Μελανία, 132.
 Μελαννιπίδης, 20.
 Μελετιανοί, 115.
 Μελέτιος, ὁ Ἀντιοχείας ἐπίσκοπος, 134. — Ὁ Ἀθηνῶν μητροπολίτης, 152, 158, 238, 254, 269, 291, 295, 300, 302, 305, 306. — Ὁ μοναχός, 433. — Ὁ μητροπολίτης Ἡρακλείας, 333. — Ὁ μητροπολίτης Πισιδείας, 314. — Ὁ μητροπολίτης Σισανίου, 348. — Ὁ ἐπίσκοπος Τρίκκης, 474, 476.
 Μέλης, σύγγραμμα περιοδικόν, 8.
 Μελίρρυτος Κυριακός Θεσσαλονικεύς, 463.
 Μελοποιία ἐν τῇ μουσικῇ, 20, 26, 27.
 Μελομένη, ἡ Μούσα, 411.
 Μελχισεδάκ, Ραιδεστοῦ ἐπίσκοπος, 302, 303.
 Μελωδία ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ μουσικῇ τί λέγεται, 62.
 Μέμων, 4.
 Μέντωρ, περιοδικόν ἐν Σμύρνῃ, 448, 510, 535.
 Μεσοειδὴς μελοποιία, 27.
 Μεσολόγγιον, ἡ πόλις, 347, 348, 488.
 Μεσομήδης, 31.
 Μεσοπεντηκοστή, 148, 151, 390, 395.
 Μεσοποταμία, ἡ χώρα, 110, 126.
 Μεσσήνη, ἡ πόλις, 9.
 Μεσώδια τροπάρια, 205.
 Μεταβολή ἐν τῇ μουσικῇ τί λέγεται, 20.
 Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτῆρος, 71, 152, 192, 206, 212, 214, 233, 241, 254.
 Μετεώρων μονή, 284.
 Μετζίτη παρὰ σήμερον, 388.
 Μεχμέτ Ἀλῆ πατᾶς, ἀντιβασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου, 345.
 Μηνᾶς, ὁ μεγάλωμαρτυς, 152, 213.
 Μηνιάτης Ἡλίας, 291, 306.
 Μηνολόγιον, 245.
 Μητροφάνης, ὁ Σμύρνης ἐπίσκοπος, 200, 242, 293, 400. — Ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, 200.
 Μικρά Ἀσία, 4, 33, 91, 164, 478.
 Μικρόστομος Παρθένιος, 350.
 Μιζολύδιον μέλος, ἡ μιζολύδιος τρόπος ἡ μιζολυδιστὶ ἁρμονία, 22, 25, 91, 132, 164, 167, 265, 478, 506.

Μινωίδης Μηνᾶς, 283.
 Μισαήλ, εἰς τῶν ἐν τῇ χαμίνῳ τριῶν Παίδων, 139. — Ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν ιζ', 157. — Ὁ ἐπίσκοπος Θανακοῦ, 474, 476.
 Μισαηλίδης, Ἀπόστολος, 409. — Γεώργιος, 409, 413, 429. — Εὐαγγελινός, 407, 414. — Θεαγέννης, 409. — Μισαήλ, 284, 443, 444, 446, 447, 448, 449, 459, 461, 463, 510, 533. — Χρῆστος, 409, 412, 414.
 Μιστριώτης Γεώργιος, κς'.
 Μιτυληνὰ τῆς Σάμου, 441.
 Μιτυληναῖος Δημήτριος, κδ.
 Μιτυλήνη, ἡ νῆσος, 7, 267, 354, 375, 407, 434, 441, 452, 462, 492, 494.
 Μιχαήλ ὁ ἀρχάγγελος, 7, 152, 215, 254, 270. — Ὁ Ραγκαβὲς ὁ καὶ Κουροπαλάτης, 246. — Ὁ αὐτοκράτωρ, υἱὸς Κωνσταντίνου τοῦ Δούκα, 261. — Ὁ Τραυλὸς, βασιλεὺς, 161, 242. — Ὁ Ἀνανεώτης ὁ καὶ Σύγκελλος, 83, 242, 255, 258, 274. — Ὁ Συνάδων ἐπίσκοπος, 297, 326. — Ὁ Βουλγαρίας ἱεράρχης, 243. — Ὁ μητροπολίτης Κιέβου, 227.
 Μιχαήλιον τοῦ Βοσπόρου, 72.
 Μνασίεας Πατρεὺς, 10.
 Μνημοσύνη, Λέσχη ἐν Φαναρίῳ, 410, 415, 444, 499, 500, 515.
 Μνησίας, 28.
 Μόζαρ Ἀμεδαῖος Γάνκ Βόλφ, 527.
 Μολδαυία, ἡ χώρα, 329.
 Μολδοβλάχος Γιωδανίσκος, 345.
 Μόναυλος, ἐμπνευστὸν ὄργανον, 17.
 Μόναχον, ἡ πόλις, ιε', 501. — Μονάχω (ἐν) ἡ ἔκδοσις, ιζ', 44, 61, 464.
 Μονεμβασία, ἡ πόλις, 270.
 Μονόδενδρον τῆς Ἀχαρνανίας, 297.
 Μονοθελητῶν αἵρεσις, 201.
 Μονοφυσῖται, οἱ οἰρετικοί, 120, 122, 201.
 Μονόχορδον, ὄργανον, 17, 29.
 Μορέλλης ἀββᾶς, 28.
 Μοροζίνη Φραγκίσκου οἰκογένεια, 387.
 Μόσελες, εὐρωπαϊκός, μουσικός, 534.
 Μόσχα τῆς Ρωσσίας, ιε', 276, 300,

308. — Μόσχα (ἐν) ἡ ἔκδοσις, 41, 69, 165.
 Μοσχάκης Ἰγνάτιος, ιζ', 86.
 Μόσχας, βιβλιοθήκη συνοδική, 237, 293. — Ἀκαδημία, 273.
 Μοσχόπολις, 297.
 Μοσχοπολίτης Δημήτριος Προκοπίου, 299.
 Μοσχόπουλος Χαραλάμπης, 280, 281, 494.
 Μουνίφ πασᾶς ὑπουργὸς τῆς παιδείας τῆς Τουρκίας, 432.
 Μουρβέτ, ἡφμερίς ἐν Κ/πόλει, 414.
 Μουρξίδης Μιχαήλ, 495.
 Μουσαι, θυγατέρες τοῦ Διὸς, 2, 7, 12, 13.
 Μουσαῖος, ὁ μουσικός, 12, 512. — Θεοφάνης, 326.
 Μπαλαμπάνης Δημήτριος 365, 495.
 Μουχλίον, συνοικία ἐν Κωνσταντινί, 358, 363.
 Μουσικὸς καὶ δραματικὸς Σύλλογος ἐν Ἀθήναις, 472.
 Μουσούρος (πασᾶς) Κωττάκης, 414, 430.
 Μουστοζύδης Α. 298, 306.
 Μπαλλιάνος Γρηγόριος, μέγας Βόρνικος, 328, 329, 375.
 Μπαλουκ Παζάρ ἐν Κων/πόλει, 322.
 Μπάχ Σεβαστιανὸς Ἰωάννης, 526, 527.
 Μπερεκέτης Πέτρος ὁ Γλυκός, 158, 219, 220, 302, 310, 341, 330, 331, 340.
 Μπίλλιας Ἡρακλῆς, 409.
 Μύκονος, 387.
 Μύλλερ, 7, 477.
 Μυλωθρικά μέλη, 18.
 Μύρα τῆς Λυκίας, 266.
 Μυροφόροι γυναῖκες, 148, 241.
 Μυρωνης, μουσικός, 345.
 Μυρωνίδης Ἰάκωβος, 475.
 Μυρτιδιώτισσα Παναγία, 296.
 Μυστάκων Χριστοφόρος, κ'.
 Μωϋσῆς, ὁ Προφήτης, 54, 95, 215, 248. — Ὁ πατὴρ Στεφάνου τοῦ Μωϋσιάδου, 357.
 Μωάμεθ Β', ὁ πορθητής, 370.
 Μωϋσιάδης Στέφανος, 357, 358, 361, 378, 405, 433, 448.

N

Νάβλα (ή) ἡ ὁ Νάβλας, μουσικὸν ὄργανον, 26, 65.
 Ναζαρέτ τῆς Παλαιστίνης, 326.
 Ναζιανζὸς τῆς Μ. Ἀσίας, 129.

Ναθαναήλ, ὁ μητροπολίτης Νικαίας, 220.
 Νανά, μουσικὸς φθόγγος, 178, 333.
 Νανάια, 179.

Ναούμ, ὁ προφήτης, 238, 297. —
 'Ο ἅγιος, 297.

Ναταλία, ἡ μάρτυς, 244.

Ναύπλιον, ἡ πόλις, 171, 292, 451.

Ναύπλιος Μητροφάνης, 297

Ναυπλιώτης 'Ιάκωβος, 495.

Νέ, μουσικὸν σημεῖον, 226.

Νεάγιο, μουσικὸς φθόγγος, 179, 333.

Νέα 'Ερεσος τῆς Μ. 'Ασίας, 355.

Νέα 'Εφημερίς, ἐφημερίς ἐν 'Αθήναις, 366, 369, 464, 469, 488, 490, 491, 506, 525.

Νέα 'Επιτάφος, σύγγραμμα περὶ δικῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, 63.

Νέα Κεραλληνία, ἐφημερίς ἐν Κεραλληνίᾳ, 281.

Νεαί 'Ιδεαί, ἐφημερίς ἐν 'Αθήναις, 284.

Νεάνες, μουσικὸς φθόγγος, 178, 333.

Νεαραί 'Ιουστινιανού, 57, 61.

Νεάπολις τῆς 'Ιταλίας, 297, 470, 471, 526.

Νεῦλος, ὁ ἅγιος, 48, 83, 108, 137, 239, 242. — 'Ο ἀββάς, 100. — Μοναχὸς τῆς Καλαβρίας, ὁ νεώτερος, 256, 259. — 'Ο Θεσσαλονίκης, 271.

Νεκτάριος, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κ[π]όλεως, 114, 134, 223. — 'Ο πατριάρχης 'Ιεροσολύμων, 221, 291, 304.

Νελίδωρ 'Αλέξανδρος, πρεσβευτὴς τῆς Ρωσσίας ἐν Κων[π]όλει, κζ'.

Νέμεσις, ἡ θεά, 31.

Νεοκισάρεια τῆς Μ. 'Ασίας, 88, 91, 92, 94, 127.

Νεολόγος, ἐφημερίς ἐν Κων[π]όλει, 42, 286, 307, 358, 370, 387, 389, 396, 398, 400, 403, 404, 406, 414, 415, 429, 443, 446, 448, 454, 456, 459, 461, 462, 463, 471, 512, 518, 533.

Νεόφυτος, πατριάρχης 'Αντιοχείας, 304. — 'Ο πατριάρχης Κων[π]όλεως, 323, 336, 373. — 'Ο μητροπολίτης Δέρκων, 344.

Νεοχώριον τοῦ Βοσπόρου, 324, 342, 346, 362, 363.

Νέπως ὁ Πενταπόλεως ἐπίσκοπος, 89.

Νερίκης 'Αλούσιος, 399.

Νερούλος Ρίζος, 453.

Νέρων, ὁ αὐτοκράτωρ, 40, 103.

Νεστόριος, ὁ αἰρετικὸς, 119, 138, 197.

Νεφέλαι τοῦ 'Αριστοφάνους, 7, 19, 188, 191.

Νεχέανες, μουσικὸς φθόγγος, 179.

Νήτη ἡ νεάτη, ἡ χορδὴ ἡ φωνή, 22.

Νητοεὶδης μελοποιῶτα, 27.

Νίκαια, ἡ ἐπαρχία, 109, 269.

Νικήτας, ὁ μάρτυς, 239. — 'Ο Σεργίων ἱεράρχης, 61, 83, 261. — 'Ο Σιγηθάτος, 260. — 'Ο νεομάρτυς, 296. — 'Ο πρίγκηψ τοῦ Μαυροβουνίου, 388.

Νικηφόρος, ὁ πατριάρχης Κων[π]όλεως, 83, 215, 235, 239, 246. — 'Ο Φωκᾶς, 158, 235. — Κάλлистος ὁ Ξανθόπουλος, 57, 80, 82, 92, 95, 114, 116, 117, 137, 140, 148, 156, 171, 200, 201, 232, 234, 237, 238, 268, 271, 272, 276. — 'Ο 'Ηθικός, 219, 242, 258, 274. — 'Ο ὅσιος, 246. — 'Ο Χῖτος, 313. — 'Ο ἱεροδιάκονος, 297. — 'Ο ἀρχιδιάκονος 'Αντιοχείας, 327.

Νικόδημος, ὁ ἐνταφιάσας τὸν 'Ιησοῦν, 119. — 'Ο 'Αγιορείτης, ις', ιζ', 53, 84, 140, 152, 160, 198, 201, 202, 203, 204, 206, 209, 212, 214, 218, 233, 235, 242, 243, 244, 246, 247, 248, 252, 253, 254, 258, 259, 266, 267, 268, 270, 298, 312, 313. — 'Ο Α', πατριάρχης 'Ιεροσολύμων, λβ', 247, 411. — 'Ο μητροπολίτης Κυζίκου 454. — Κωνσταντῖνος, ὁ ναύαρχος, 467. — 'Ο ἁγιοταφίτης ἀρχιμανδρίτης, 495. — 'Ο ἐπίσκοπος Θήρας, 468, 469. — Νικολαῖδης "Ανθίμος, 354, 375, 451. — 'Αριστέιδης, 460.

Νικόλαος, ὁ ἅγιος ὁ καὶ Μυρέων ἐπίσκοπος, 151, 152, 213, 215, 245, 247, 254, 257, 259, 260, 270, 271, 273, 296. — 'Ο Στουδίτης, 236, 249. — Χρυσοβέργης ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, 234. — 'Ο ἅγιος, ὁ ἐκ Μετσόβου, 296. — 'Ο νεομάρτυς, 297. — 'Ο Δομέστικος, κ'. — 'Ιερεὺς καὶ Χαρτοφύλαξ τῆς μητροπόλεως Αἰῶνου, κ'. — 'Ο υἱὸς τοῦ πρωτοφάλτου Κωνσταντίνου τοῦ Βυζαντίου, 337.

Νικολάου 'Ιορδάνης, 397. — Χριστόφορος, 494.

Νικόμαχος ὁ Γερασηνός, 21, 29, 30, 46.

Νικομήδεια ἡ πόλις, 495.

Νίκων, ὁ πατριάρχης, 122, 175, 229.

Νιτρία ἡ ἐν Αἰγύπτῳ, 99, 135, 137.

Νομικὸς Γεώργιος, 397, 398, 405, 414, 415.

Νομισματίδης 'Αλέξανδρος, 397, 401, 495.

Νόννα, ἡ μήτηρ Γρηγ. τοῦ Ναζιανζηνού, 129.

Νόννος, ἐπίσκοπος Ἐδέσσης, 103.
Νόρμα, τὸ μελόδραμα, 407.

Νύσσα, ἡ ἐπαρχία, 50, 52, 67, 88.
Νῶε, ὁ ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ, 535.

Ξανθίδης Φ. 491.
Ξανθόπουλος Ἰωάννης, 495.
Ξένης Δημήτριος (ἐφέντης), 387.
Ξενίδης Ἀλέξανδρος, 495.
Ξένος Θ. Στέφανος, 2.
Ξενοφῶν, ὁ ἱστορικός, 6.—Ὁ ὅσιος 239.
Ξηρὸν κλάσμα, μουσικὸν σημεῖον, 173.

Ξηροποταμινὸς Ἀγαθάγγελος ἀρχιμανδρίτης, κχ'.

Ξηροποτάμου μονὴ ἐν Ἀγίῳ Ὁρει, 158, 309.
Ξηρὸς Ἰωάννης, κδ'.

Ξηρουδάκης Εὐμένιος, 364.
Ξυλόπορτα, συνοικία ἐν Κωνσταντινῶν, 335, 461, 470.

᾽Οδυσσεὺς τῆς Ρωσσίας, 375.
᾽Οδοιπορικὰ μέλη, 18.
᾽Οδύσσεια Ὀμήρου, 4, 5, 8, 16, 18, 37, 38, 76, 188, 189, 190, 192, 193, 194, 195, 266, 514.
᾽Οδυσεύς, ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰθάκης, 5, 8, 18, 190, 192, 514.
᾽Οθων, ὁ Α' βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος, 348, 383, 384, 521.
Οἶαγρος, βασιλεὺς τῆς Θράκης, 12.
Οἰδίπους, υἱὸς τοῦ Λαίου, ιβ'.—Οἰδίπους Τύραννος τοῦ Σοφοκλέους, 189, 192.
Οἴκοι τοῦ Ρωμανοῦ, 141, 142, 198, 205.
Οἰκονομίδης Προκόπιος ἀρχιμανδρίτης 476.
Οἰκονομόπουλος Γ. 467, 468.
Οἰκονόμος, ὁ ἐξ Οἰκονόμων Κωνσταντῖνος, ις', 34, 37, 60, 84, 87, 88, 89, 122, 125, 126, 127, 137, 143, 146, 149, 156, 169, 171, 172, 180, 181, 231, 236, 237, 238, 241, 242, 244, 246, 247, 250, 256, 259, 260, 261, 265, 266, 269, 272, 273, 277, 283, 292, 295, 298, 299, 300, 301, 304, 305, 307, 308, 424, 426, 435.
Οκτάηχος τοῦ Δαμασκηνοῦ, 112, 138, 164, 166, 168, 196, 197, 198, 201, 205, 236, 240, 242, 258, 400.
Οκτάχορδον οὐστήμα, 23, 166.
Οκτώηχος Παρακλητικὴ, 245.
Ὀλγα, ἡ βασίλισσα τῶν Ἑλλήνων, κζ'.

Ὀλίγον μουσικὸν σημεῖον, 169, 225.
Ὀλόβορος Μανουήλ, 298.

Ὀλυμπία, ἡ πόλις, 98.
Ὀλυμπος, ὁ μουσικός, 20, 25, 26, 279.—Τὸ τῆς Βιθυνίας ὄρος, 123.—Τὸ τῆς Θεσσαλίας ὄρος, 4, 284, 438, 472.
Ὀμηρόλης Ἀδράμιος, 332.
Ὀμηρος, ποιητής, ις', 2, 4, 5, 8, 16, 18, 38, 181, 186, 187, 209, 399, 493, 514.—Περιοδικὸν ἐν Σμύρνῃ, 448.
Ὀμοῖον, μουσικὸν σημεῖον, 226.
Ὀμότονον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλλ. μουσικῇ, 63.
Ὀμότονος ἐν ἑτεροφωνίᾳ, 64.
Ὀνησικράτης, 30.
Ὀνησίμος, ὁ ἀπόστολος, 238.
Ὀνοῦ Μιχαήλ, πρεσβευτὴς τῆς Ρωσσίας ἐν Ἀθήναις, κζ'.

Ὀνουφριάδης Βασίλειος, 351, 495.—Τιμολέων, 351, 495.
Ὀνώριος, ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Δύσεως, 109.
Ὄξεϊα, μουσικὸν σημεῖον, 225.
Ὄξυπυκνοὶ φθόγγοι, 22.
Ὄξυφωνοί, 64.
Ὄζωνία (ἐν) ἡ ἔκδοσις, 2.
Ὄρατιος, ὁ ποιητής, 7, 67.
Ὄργανικὴ μουσικὴ παρὰ τοῖς Ἑβραίοις, 65.
Ὄρθιον, μουσικὸν σημεῖον, 225.
Ὄρνιθες τοῦ Ἀριστοφάνους, 19, 190.
Ὄρτάκιον τοῦ Βοσπόρου, 363.
Ὄρφανοτροφεῖον ἐν Ἀθήναις, 343, 451.
Ὄρφεύς, ὁ ποιητής, 12, 16, 18, 215, 407, 409, 410, 454, 512, 513.—

Ὁ ἐν Φαναρίῳ Κωνσταντινουπόλεως
Μουσικὸς Σύλλογος, κέ', λα', 89, 369,
370, 393, 405, 406, 407, 410, 415,
418, 419, 429, 431, 457, 460, 462,
464, 472, 490.

Ὁσμανιὲ παράσημον, 388.

Ὁσπιδάρος τῆς Βλαχίας καὶ Μολ-
δαυίας 387.

Οὐαλεντιανός, ὁ αὐτοκράτωρ τῶν
Ρωμαίων, 131.

Οὐαλεντίνος, ὁ αἰρετικὸς, 89.

Οὐάλης, ὁ αὐτοκράτωρ, 91.

Οὐαλλίστιος, 2, 30.

Οὐγγαρία, ἡ γῶρα, 297.

Οὐγουρλοῦς Γεωργίου Εὐτόχιος, 317,
327, 350.

Οὐέστροφαλος, ὁ γερμανὸς μουσικὸς,
34, 36, 278.

Οὐίργιλιος, ὁ ποιητής, 38.

Οὐνῖται, 229.

Οὐπίγγοι, ὕμνοι, 18.

Οὐράνισμα, μουσικὸν σημεῖον, 173,
225.

Οὐρανώτης Ἰωάννης, κ',

II

Παγανᾶς Νικόλαος, 406, 407, 434,
462, 463.

Πάγκalos Ἰωάννης, 397.—Σωφρό-
νιος, ἐπίσκοπος Κυθήρων, 296.

Παγκράτιος ἱερομόναχος, κ'. — Ὁ
μοναχός, 219.

Παιᾶνες, ὕμνοι, 18.

Παῖσιος ὁ Α', πατριάρχης Κων]πό-
λεως, 175. — Β', ὁ ἀπὸ Νικομηδείας,
344.—Ὁ μοναχός, κ, 220.—Ἱερομό-
ναχος ὁ Σερραῖος 495.

Παλαιὰ Διαθήκη, 37, 42, 54, 55,
65, 75, 94, 96, 131, 142, 148, 203.

Παλαιολόγος Νικητὴς ὁ αὐτοκράτωρ,
298. — Μανουὴλ (Ματθαῖος) ὁ αὐτο-
κράτωρ, 273. — Ἰωάννης, 277, 291.
— Κωνσταντῖνος, αὐτοκράτωρ, 264,
277.

Παλαιστίνη, 33, 40, 86, 88, 96,
125, 146, 159, 214, 220, 254, 326.

Παλαιστίνος Δωρόθεος, 83, 146.

Παλαμάρης Ἀντώνιος, 397.

Παλαμᾶς Γεννάδιος, ὁ ἐξ Ἀγχιά-
λου, ιθ'. — Γρηγόριος, ὁ ἀρχιεπίσκο-
πος Θεσσαλονίκης, 83, 150, 270, 271,
272. — Ἄλλος Γρηγόριος, ὁ συγχρο-
νὸς ἀρχιμανδρίτης, ιζ', 26, 146, 155,
304, 305, 310, 326.

Παλαμήδης Γεώργιος, 413.

Παλλάδιος ὁ θαυμασιός, 83, 135.

Παλεστρίνας, μουσικὸς, 526

Παλιγγενεσία, ἐφημερίς ἐν Ἀθήναις,
464, 522, 524.

Παλλάδος πόλις, κδ', 355, 395.

Παλλάς, ἡ θεά, 7.

Παλλιέρμος Ἀγάπιος, 316.

Παμβώ, ὁ ἀββάς, 99, 100.

Πάμφιλος, ὁ μάρτυς, 239.

Πάν, ὁ θεὸς τοῦ ἀγροῦ, 17.

Παναγίου Τάφου ἱππότης, 388.

Παναγιώτης Δομέστικος, κδ'.

Παναγιωτόπουλος Γεννάδιος ἀρχι-
μανδρίτης, κς', 490.—Δαμασκηνὸς ὁ
Πελοποννήσιος, 209.

Παναγίδης Παναγός, 409.

Πανάρετος, μητροπολίτης Ἑρακλεί-
ας, 344.—Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Μεσσηνί-
ας, κς', 490.

Παναχράντου μονὴ ἐν Ἀνδρῶν, 171.

Πανδουρίς, ἐγχορδον ὄργανον, 17.

Πανδώρα, περιοδικὸν ἐν Ἀθήναις,
300, 306, 308.

Πανεπιστήμιον, Ἑθνικὸν ἐν Ἀθήναις,
2, 86, 366, 452, 453, 464, 465, 477,
488, 492, 495, 522.—Ἐν Μονάχῳ, 44.

Παννονία ἡ ἄνω, 125, 132.

Πάνορμος τῆς Ἱταλίας, 249.—Τῆς
Κυζίκου, 406, 464.

Πανοικίδης Βασίλειος, 416.

Πανταζῆς Δ., ιζ', 2, 4.

Παντελεήμονος ἱγίου μονὴ ρωσικὴ
ἐν Ἀγίῳ Ὁρει, κγ', 21, 450.

Παντελεήμων, ὁ μεγαλομάρτυς 151,
152, 239, 241, 254.

Πάντζογλους Γεώργιος, 345, 346,
350.

Παντοκράτορας μονὴ ἐν Ἀγίῳ Ὁρει,
234.

Παπαγεωργίου Δημήτριος, 194. —
Σπυρίδων 280.

Παπαδάκης Παναγιώτης, 449.

Παπαδημητρίου Πολύκαρπος, 326.

Παπαδόπουλος Γεώργιος, ἱερεὺς ἐκ
Κρήτης, 325. — Ὁ συγγραφεὺς τῆς
παρούσης βίβλου, κα', κβ, κε, κς', κη',
κθ, λ, λx, λβ, 358, 387, 390, 391,
392, 396, 397, 405, 414, 415, 461,
490.—Δημ. 397. — Δημήτριος Μαχε-

δών, 441, 491, 492, 493. — Εὐστρά-
τιος, 380, 384, 443, 446, 459, 461.
— Θεόδωρος, 397, 495. — Κομνηνός,
295, 300. — Κωνσταντῖνος, ιεροψάλ-
της ἐν Τζεσμέ, 397. — Νικόλαος, ιε-
ροψάλτης ἐν Μεγάλῳ Ρεύματι τοῦ
Βοσπόρου, 496.

Παπαϊωάννου Θεοφάνης, 491. — Νι-
κόλαος, 449, 470, 487, 491, 494.

Παπαρίζος Δημήτριος, 368, 466.

Παπαφίλιππου Καμπίτης, 296.

Παπίας, 86.

Παππαδῆμος Χ. Α. 467, 468, 492.

Παρακάλεσμα, μουσικὸν σημεῖον,
173, 226.

Παρακλητική, μουσικὸν σημεῖον,
173, 226.

Παραλειπόμενα, βιβλίον τῆς Π. Δ.
54, 65, 95.

Παρανήτη, χορδὴ (ἡ), 22.

Παρανίκας Ματθαῖος, ιε, ιζ, 53, 80,
97, 136, 142, 147, 180, 294, 459.

Παρασκευή, ἡ μεγαλομάρτυς, 239, 295.

Παράσχος ιερεὺς ὁ ἐκ Φωκαίας, 340.

Παραφωνία ἐν τῇ μουσικῇ, 21.

Πάργιος Ἀνδρέας, 297.

Πάρδος Γρηγόριος (Γεωργιος), ὁ ἐ-
πίσκοπος Κορίνθου, 160, 214, 233.

Παρθένιος, ὕμνος, 97. — Ὁ πατριάρ-
χος Ἀλεξανδρείας, 303. — Ὁ ἐκ τῆς
νήσου Μήλου, 306. — Ὁ Καισαρεύς, 2.

— Ὁ μητροπολίτης Νικομηδείας, 304.
— Ὁ νῦν μητροπολίτης Σωζουαγαθου-
πόλεως, 89, 348.

Παρθενών, περιοδικὸν σύγγραμμα, 2.

Πάριος Ἀθανάσιος, 291, 295. — Ἰω-
ακείμ, 297.

Παρίσιοι τῆς Γαλλίας, 145, 388,
501, 505, 522, 527, 528 — Παρίσιος
(ἐν) ἡ ἔκδοσις, ιδ, ιε, 28, 82, 94, 98,
133, 137, 186, 225, 334, 471. — Ηα-
ρισίων εἰδικὴ βιβλιοθήκη, 165, 231, 267.

Παρνασσὸς τὸ ὄρος, 4, 396, 438. —
Ὁ ἐν Ἀθῆναις σύλλογος, 446. — Σύγ-
γραμμα περιοδικὸν ἐν Ἀθῆναις, 284,
285, 288.

Παρυπάτη χορδὴ (ἡ), 22.

Πασπαλλή οἰκογένεια, 436.

Πασπαλλῆς Δημήτριος, 401, 424,
443, 446, 459, 461.

Πασπάτης Ἀλέξανδρος, ἱατρός, κς'.

Πάσχα τῶν Χριστιανῶν, 71, 78,
115, 123, 135, 146, 206, 207, 208,
214, 218, 521.

Πασχάλης, ὁ συγγραφεὺς, ιδ'. — Χρῆ-
στος, ιεροψάλτης, 397, 495.

Πασχαλίδης Βασίλειος, 493. — Γεώρ-
γιος, 493. — Γρηγόριος 493.

Πασχίδης Θωμάς, 404.

Πατάβιον, ἡ πόλις, 294, 300, 305,
325.

Πάταρα, Λυκαϊκὴ πόλις, 123.

Πατζάδας Πανάρετος ὁ Πρασινός,
257.

Πάτμος, ἡ νῆσος, ιη', 140, 204.

Πάτραι, ἡ πόλις, 306, 341, 455,
466. — Πάτραις (ἐν), ἡ ἔκδοσις, ιη',
140, 204.

Πατρίκιος, ὁ ὄσιος, 239 — Μητροπο-
λίτης Πτολεμαίδος 495.

Παῦλα, 132.

Παυλίδης Μιχαήλ, 365, 391, 463.

Παυλικιανοί, οἱ αἵρετικοί, 114.

Παῦλος, ὁ ἀπόστολος, 16, 42, 54,
52, 53, 56, 84, 107, 121, 139, 147,
151, 152, 213, 244, 255, 271, 412,
458, 473, 476, 516, 517, 519. — Θη-
βαῖος ὁ ὄσιος, 213. — Ὁ Ἀ66χς, 99,
100. — Ὁ Ἀμμωρίου ἡ τῆς Εὐεργέτι-
δος, 200, 258, 400. — Ὁ Σαμωσατεύς,
114. — Ὁ ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπό-
λεως, 239, 254. — Ὁ Ὁ ἐπίσκοπος Θεσ-
σαλονίκης, 253. — Ὁ ἐπίσκοπος Ἀλε-
ξανδρείας, 114, 151. — Ὁ μητροπολί-
της Κώου, 89, 90.

Παυσανίας, ὁ περιηγητής, 7, 12, 39.

Παχειδης Πολυχρόνιος, 392, 397,
400, 401, 461, 495.

Παχυμέρης Γεώργιος, 507.

Παχώμιος ὁ ἅγιος, 299. — Ρουσάνος,
177.

Πειραιεύς, ἡ πόλις, 440, 473, 486,
491, 494, 495.

Πελαγία, 103. — Ἡ μάρτυς, 215.

Πελαστικὸν, μουσικὸν σημεῖον, 169.

Πελοπίδα Παναγιώτης, 334, 341, 374.

Πελοποννήσιος Πέτρος, Λαμπαδά-
ριος τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ιδ', 158, 175,
220, 250, 257, 264, 265, 270, 285,
303, 312, 315, 318, 319, 320, 324,
322, 323, 324, 328, 329, 330, 331,
332, 337, 338, 339, 340, 341, 346,
350, 355, 356, 367, 373, 379, 423,
434, 442, 450, 451.

Πελοπόννησος, 270, 298, 300, 304,
305, 387, 492.

Πεντάχορδον σύστημα ἡ τροχός, 23,
35, 166.

Πεντεκαιδεκάχορδον σύστημα, 23.

Πεντηχοστή τοῦ Πάσχα, 71, 123,
128, 160, 164, 191, 209, 210, 211,
232, 233, 238, 250, 255, 266, 437.

Πέραν Κ]πόλεως, 356, 364, 365, 390, 407, 410, 450, 461, 493.
 Πέργαμος, ἡ πόλις, 14.
 Περδικάρης Εὐγένιος 145, 507.
 Περιάνδρος, 538.
 Περιστερά, ἡμερίς ἐν Ἀθήναις, 467.
 Περιτομή Χριστοῦ, 151, 233, 240, 293.
 Πέρσαι Αἰσχύλου, 191.
 Περσεφόνη, 12.
 Περσία, 308, 320, 324, 388.
 Πέστη, ἡ πόλις, 342, 518.
 Πεταλίδης Δημήτριος, 397.
 Πεταστή, μουσικὸν σημεῖον, 169, 225.
 Πετρίδης Ἀθανάσιος, 282, 464, 513.
 — Π. 397.
 Πετρίον ἐν Φαναρίῳ, 376.
 Πετρίτης Ἰωάννης, 2.
 Πετρόπουλος Νικόλαος, κ'.
 Πέτρος, ὁ ἀπόστολος, 95, 100, 139, 147, 151, 152, 213, 215, 238, 244, 255, 271. — Ὁ Στουδίτης, 249. — Ὁ ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας, 239. — Ὁ Κναφεύς, πατριάρχης Ἀντιοχείας, 122.
 Πετροῦπολις τῆς Ρωσσίας, 283, 307, 510. — Πετροῦπόλις (ἐν) ἡ ἐκδοσις, 15'. 37, 41, 180, 424.
 Πηγᾶς Μελέτιος, 291, 300.
 Πηγοσιώτης Βασίλειος, 150, 257.
 Πηγωνίτης Λάσκαρις, κ'.
 Πήλλης Γεώργιος, 280, 281, 356.
 Πηνελόπη, γυνὴ τοῦ Ὀδυσσεύς, 4.
 Πιερία τῆς Μακεδονίας, 4, 395.
 Πίσμα, μουσικὸν σημεῖον, 173.
 Πίθερμος ὁ Μιλήσιος, 25.
 Πίνδαρος, ὁ Θηβαῖος ποιητής, 7, 12, 31, 97, 98, 181, 182, 184, 187, 209, 266, 493.
 Πίνδος, τὸ ὄρος, 438.
 Πιπίνος, αὐτοκράτωρ τῶν Φράγκων, 70.
 Πισίδεια τῆς Μ. Ἀσίας, 148.
 Πισίνης, μουσικὸς εὐρωπαϊκός, 527.
 Πίστις, ἡ μάρτυς, 296.
 Πίτρας, ὁ καρδινάλιος, 18', 98, 99, 280.
 Πιττακός, ὁ Μιτυληναῖος, 187.
 Πλαγιάυλος, ἐμπνευστὸν ὄργανον, 17.
 Πλάγιοι ἢ παράγωγοι ἢ δευτεροβάθμιοι ἤχοι, 166.
 Πλάγιος τοῦ Α' ἤχος, 164, 192, 197. — Τοῦ Β', 164, 193, 197. — Τοῦ Γ' ἢ βαρύς, 164. — Τοῦ Δ', 164, 194.

Πλαγιώτου Γεώργιος 18'.
 Πλακίδα ἡ μάρτυς, 239.
 Πλάτων, ὁ φιλόσοφος, 16', 6, 7, 12, 13, 19, 20, 26, 34, 38, 46, 50, 58, 67, 162, 210, 454, 486, 511, 514, 523. — Ὁ ὁσιος, 239.
 Πλίνιος, ὁ νεώτερος, 43, 74.
 Πλουσιανδρὸς Ἰωάννης ὁ καὶ Κουκουμάς, 166, 258.
 Πλούταρχος, ὁ Χαϊρωνεὺς φιλόσοφος, 15', 2, 7, 8, 16, 19, 20, 25, 30, 33, 38, 63, 164, 399, 426, 478, 522.
 Πλούτων, ὁ θεὸς τοῦ Ἄδου, 12.
 Πλωμάριον τῆς Λέσβου, 462.
 Πλωτῖνος, πατὴρ Ἰωσήφ τοῦ ὕμνογράφου, 244.
 Πογιατζόγλου Μάρκος, 397, 496.
 Ποθινός, ὁ ἐπίσκοπος, 86.
 Ποιμενικά μέλη, 18.
 Ποιμὴν, ὁ ὁσιος, 239.
 Ποιόν ἐν τῇ μουσικῇ, 162.
 Πολιτεία, ἡμερίς ἐν Ἀθήναις, 465.
 Πολταυῖς ἡ ἐπαρχία, 308.
 Πολύευκτος, ὁ μάρτυς, 239.
 Πολύκαρπος, ὁ Σμύρνης, 44, 83, 85, 86, 239. — Ὁ Ἱεροσολύμων πατριάρχης, 231, 357. — Ὁ ἁγιοταμίτης ἀρχιμανδρίτης, κ', 495.
 Πολύδιος ὁ ἱστορικός, 18', 11.
 Πολύμναστος, 20.
 Πολύμνηστος, ὁ Θραξ, 25.
 Πολύμνια, ἡ μουσα, 186.
 Πολυξενή, 191.
 Πολύφρονος, ὁ ἀγαματοποιός, 83.
 Πολυφωνία τοῦ μέλους, 64.
 Πολύφωνος μουσικὴ ἐν ἑτεροτονίᾳ, 64.
 Πομμερανία τῆς Πρωσσίας, 472.
 Πομπόζα, 173, 174.
 Ποπέσχος Εὐστάθιος, 413.
 Ποπλία ἡ διάκονος, 97.
 Πόρτον τὸ ρωμαϊκόν, 87.
 Πορφύριος, ὁ νεοπλατωνικός, 2, 27, 30, 115. — Ὁ Γάζης, 147.
 Ποσὸν ἐν τῇ μουσικῇ, 162.
 Ποτούλωβ Ν., ρώσσης μουσικός, 230.
 Πούζας Γρηγόριος, κδ'.
 Πουλάκης Νικόλαος, 433, 436, 496.
 Πρατέρος, εὐρωπαϊκός μουσικός, 354, — 399.
 Πρανέστη τῆς Ἰταλίας, 526.
 Πραξιτέλης, 287.
 Πρίαμος, βασιλεὺς τῆς Τροίας, 194.
 Πρίγκηπος, ἡ νῆσος τῆς Προποντίδος, 348, 460.

Πριμικήριοι ποῖτοι ὠνομάζοντο, 532.
 Πριντσίπια, 432.
 Προβέδης Φραγκίσκος, 399, 506.
 Πρόβος, ὁ μάρτυς, 254.
 Προδρόμου σύλληψις, 212. — Γενέ-
 θλια, 150, 152, 241, 252. — Ἀποτο-
 μὴ κεφαλῆς, 148, 151. — Εὐρεσις κε-
 φαλῆς, 212, 214, 223, 240.
 Προδρόμου ρουμανικὴ σκῆτη ἐν Ἀ-
 γίῳ Ὁρει, 226, 440.
 Προηγιασμένων λειτουργία, 125,
 134, 142, 143, 151.
 Προκίλλα, 97.
 Πρόκλος, πατριάρχης Κων]σταντινουπόλεως,
 47, 71, 121, 122, 128, 134, 138,
 239, 519.
 Προκοπία, ἡ βασιλίς, 246.
 Προκόπιος, ὁ μάρτυς, ιη', 239, 249,
 254. — Ὁ Χαρτοφύλαξ, ιη'. — Ὁ μη-
 τροπολίτης Ἀθηνῶν, κδ', 446, 448,
 449, 470, 472, 473, 474, 476. — Ὁ
 Οἰτύλου, ἐπίσκοπος, 476. — Ὁ μητρο-
 πολίτης Σαζουαγαθουπόλεως, 348.
 Προοιμιακὸς ψαλμός, 73.
 Προποντίς, ἡ θάλασσα, 269.
 Προσλαμβανόμενος φθόγγος, 23.
 Προσόμοια, 198.
 Προῦσα, ἡ πόλις, 295, 334, 335,
 443.

Πρωγάκης Γεώργιος, 380, 397,
 495.
 Πρώτος Ἰωάννης, 491.
 Πρωτάτον ἐν Καρεαῖς τοῦ ἁγίου
 Ὁρους, 234.
 Πρωτεύς, θ', 396.
 Πρώτος ἤχος, 164, 167, 187, 197,
 506.
 Πρωτοψάλτης τίς ἐλέγετο, 57, 532.
 Πρωτοψαλτίδης Δημήτριος, 347,
 443.
 Πιστικὰ μέλη, 18.
 Πτολεμαῖος ὁ Κλαύδιος, 2, 23, 24,
 30, 31, 275, 426. — Ὁ Φιλάδελφος,
 169.
 Πτολεμαῖς, ἡ πόλις τῆς Ἀνω Αἰ-
 γύπτου, 30, 136. — Ἡ ἐκ Κυρήνης,
 29.
 Πτωχοπρόδρομος Θεόδωρος, 213,
 233, 253, 265.
 Πυθαγόρας ὁ Σάμιος, φιλόσοφος, 7,
 8, 10, 23, 29, 38, 445, 447.
 Πυθαγόρειοι, 10, 28, 29, 30, 50.
 Πυκνὸν διάστημα, 22.
 Πύργος τῆς Ἡλείας, 359.
 Πυθιονίκαί τοῦ Πινδάρου, 31.
 Πυθοκλείδης, ὁ διδάσκαλος τῆς μου-
 σικῆς, 25.
 Πῶπ Ζηνόβιος, 20.

P

Ραχκαβῆς Ἀλέξανδρος, κς', 2, 43,
 62, 181, 182, 281, 282, 412, 453,
 459, 470, 525, 529.
 Ραζουμύδσκις Δημήτριος, ρώστος
 μουσικὸς, ιε', 39, 10, 68 91, 165.
 Ραιδεστηνὸς Γεώργιος ὁ Α', πρωτο-
 ψάλτης, 303. — Ὁ Β' Πρωτοψάλτης
 τῆς Μ. Ἐκκλησίας, 358, 364, 365,
 366, 379, 389, 390, 391, 392, 397,
 398, 400, 401, 404, 495.
 Ραιδεστηνοῦ Νικόλαος, 365, 495.
 Ραιδεστὸς τῆς Θράκης, 347, 364.
 Ραμὼ Φίλιππος Ἰωάννης, 528
 Ρανδχαρδιγγέρος, γερμανὸς μουσι-
 κός, 351, 352, 253, 354, 399.
 Ραπτάρχης Ἰωάννης, 403.
 Ραφαήλ, ὁ ζωγράφος, 529.
 Ραφαήλ τας Ἀθανάσιος, 296, 298.
 Ρέθυμνος τῆς Κρήτης, 294.
 Ρενιέρης Μάρκος, κς'.
 Ρηγίνος, ὁ ἅγιος, 309.
 Ριβέτης Ἀνδρέας, 71.

Ριζάρειος σχολὴ ἐν Ἀθήναις, 354,
 451, 456, 463, 473, 485, 516.
 Ρίζος Ἰάκωβος, 453. — Ἰ., ὁ ὑπουρ-
 γός, 385.
 Ρίχης Στυλιανός, 294.
 Ρίτσης Ραφαήλ, μουσικοδιδάσκαλος,
 410, 416.
 Ριφαὰτ πασῶς, 388.
 Ρόδιος Ἀθανάσιος, ἱερομόναχος, 309.
 — Ἀργυρός, κ'. — Ἰωακείμ ἱερομό-
 ναχος, 312.
 Ροδοκανάκειος Ἱερατικὴ σχολή, 450.
 Ρόδος, ἡ νῆσος, 317.
 Ροράον τῆς Βιέννης, 526.
 Ροσσίνης, ὁ μουσικὸς, 454, 528,
 529.
 Ροτερδάμος Ἐρασμος, 74.
 Ρουβινστάϊν Ἀντώνιος, 534.
 Ρουσάνος Παχώμιος, 297, 299.
 Ρουσόπουλος Ἀθ., 2.
 Ρουφίνος, ὁ πρεσβύτερος τῆς Ἀκυ-
 ληῖας, 83, 131, 133.

Ρύσιον τῆς Βιθυνίας, 403.
 Ρύσιος Γεώργιος, 338, 349.
 Ρωμαίους (πρὸς) ἐπιστολὴ Ἀπὸς.
 Παύλου, 85.
 Ρωμανὸς ὁ μελωδός, 140, 141, 142,
 202, 213, 235, 236.—Ὁ αὐτοκράτωρ,
 103.
 Ρώμη τῆς Ἰταλίας, 40, 41, 69, 85,
 131, 132, 144, 145, 242, 412, 454.

526.—Ρώμη (ἐν) ἡ ἑκδοσίς, ιδ', 126.
 Ρωμυλία Ἀνατολική, 388.
 Ρωσσία, ἡ χώρα, ιε', κζ', 91, 165,
 223, 229, 230, 263, 278, 301, 304,
 307, 308, 338, 347, 348, 524, 525
 —Ρωσσία (ἐν) ἡ ἑκδοσίς, 41.
 Ρῶσσοι Ἰωάσαφ, 172, 378 379,
 380, 394, 397, 400, 450, 459, 463,
 493, 494.

Σ

Σαββαῖος, 38.
 Σαββαΐτης Στέφανος, ὁ ἀγιοπολί-
 τής, 150, 240. — Ὁ Γρηγόριος, 298.
 Σάββα, ὁ ἡγιασμένος, ις', 220, 221,
 239.—Σάββα μονὴ ἐν Ἱεροσολύμοις,
 158, 215, 240.
 Σαββαταία Ἐπιθεώρησις, σύγγραμμα
 περιοδικὸν ἐν Κ]πόλει, 214.
 Σαβδόπουλος Κωνσταντῖνος, 361,
 460, 494.
 Σαβέλλιος, ὁ αἰρετικός, 82, 260.
 Σαβέντος, ὁ ὅσιος, 239.
 Σάβας Κωνσταντῖνος, ις', 61, 104,
 148, 161, 163, 177, 179, 196, 197,
 260, 261, 269, 292, 294, 295, 298,
 299, 300, 301, 304, 305, 306, 307,
 308, 309, 310, 313, 326, 453.
 Σαϊσπῆρ, ὁ ἀγγλὸς ποιητής, 3, 513.
 Σακελλαριάδης Ἀθανάσιος, 368,
 402, 439, 465, 466, 469, 470.
 Σακελλαρίδης Ἰωάννης, 402, 472,
 473, 477, 480, 482, 483, 484, 485,
 486, 487, 488.—Κωνσταντῖνος, 166,
 281, 290, 366, 367, 368, 369, 395,
 139, 445, 446, 469, 470, 473, 474,
 477.
 Σακκελίων Ἰωάννης, κδ',
 Σαλαμίς ἡ ἐν Κύπρῳ, 125.
 Σαλματομβρούκιν, συνοικία ἐν Κων-
 σταντινουπόλει, 357, 363.
 Σάλπιγξ, ἐμπνευστὴν ὄργανον, 17.
 Σαλτσδούργον, ἡ πόλις, 527.
 Σαμάρεια, 52.
 Σάμος, ἡ νῆσος, 11, 385, 441, 442.
 Σαμουήλ, ὁ προφήτης, 54.—Ὁ πα-
 τριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, 308.
 Σαμώσατα τῆς Συρίας, 30.
 Σανσκηρτικὴ γλῶσσα τῶν Ἰνδῶν,
 280.
 Σαούλ, ὁ βασιλεὺς, 8, 97.
 Σαπῶ, ἡ Λεσβία, 7, 17, 25, 165,
 428.

Σαρακηνοί, 103, 153, 157, 158.
 244.
 Σαράντα ἐκκλησίαι τῆς Θράκης, 463.
 Σαραντεκκλησιώτης Γεώργιος, 397,
 463.—Χατζηαρεντούλης, 347.
 Σαραντηνὸς Μανουήλ, 269.
 Σασσανίδαί, 34.
 Σαυρομάται, 159.
 Σγουρόπουλος Γεώργιος ὁ ἐξ Ἀθη-
 νῶν, κ'.
 Σεβάστεια Καππαδοκίας, 89.
 Σεβαστιανός, μουσικός, εὐρωπαϊκός,
 534.
 Σεραδόπουλος Δημήτριος, 465.
 Σεράχ, 222.
 Σεργῆνες, 9, 12.
 Σεῖρμα, μουσικὸν σημεῖον, 226.
 Σεῖσμα, μουσικὸν σημεῖον, 173, 225.
 Σελά, μουσικὸν σημεῖον τῆς ἐβραϊ-
 κῆς μουσικῆς, 37.
 Σελεύχεια, 254.
 Σελευκίδαί, 35, 40.
 Σέλευκος, ὁ Ἀντιόχου, 109.
 Σεραγιώτης Δωρόθεος ἱερεὺς, κγ'.
 Σεραφεῖμ, ὁ ἡγούμενος, 334.—Μη-
 τροπολίτης Ἀρτης, 380, 458.
 Σερβέτ, ἐφημερίς ἐν Κ]πόλει, 414,
 Σερβία, ἡ χώρα, 68.
 Σεργιάδης Κωνσταντῖνος, 494.
 Σέργιος, πατὴρ Ἰωάννου τοῦ Δαμα-
 σκηνοῦ, 153, 156, 231.—Ὁ πατριάρ-
 χης Κωνσταντινουπόλεως, 148, 149, 150.—
 Ὁ ἀγιοπολίτης μοναχός, 83, 253.
 Σεργίου Στέφανος, 449.
 Σερεμεῖτη Ἀθηνᾶ, 287.
 Σερούιος Γ. ιζ', 512.
 Σέρραι τῆς Μακεδονίας, 436, 465.
 Σευῆρος, ὁ αἰρετικός, 179.—Γρα-
 βρήλ, 300.
 Σημηριώτης Π. κς'.
 Σιγάλας Ἀντώνιος, 437, 438, 439,
 440, 525.

Σιγηρὸς Ἀνδρέας, 324.
Σικελία τῆς Ἰταλίας, 9, 28, 29,
147, 242 244.

Σίλας, ὁ ἀπόστολος, 51.

Σιλβέστρος, 144.

Σιμοκάττης, ὁ ποιητής, 185

Σῆμος, ἱερομόναχος, κδ'.

Σίμων ὁσιος, 100, 101.

Σίμωνος Πέτρας μονὴ ἐν Ἀγίῳ Ὁρει
100.

Σινᾶ ὄρος, 100, 137, 268, 297,
429.

Σιναΐτης Ἀναστάσιος, 76. — Γρηγό-
ριος, 268. — Μελέτιος, ὁ Κρής, 264,
316. 317.

Σιναΐτικὸν μετόχιον ἐν Βαλατᾷ Κ]
πόλεως, 329, 331, 336, 364.

Σίξτος, 69.

Σιρόπουλος Δούκας, ιθ'.

Σίφνος, ἡ νῆσος, 433,

Σιών, ἡ ἁγία γῆ, 157, 374. — Ἡ ἐν
Ἀθήναις ἐφημερίς, 141, 219, 235,
280, 458.

Σκαρλάτος, αὐθέντης Οὐγγροβλαχί-
ας, 301 — ἕτερος Σκαρλάτος ιζ'.

Σκύπελος, ἡ νῆσος, 309.

Σκρέκος Γεώργιος, 359.

Σκυθόπολις τῆς Παλαιστίνης, 310.

Σκυλίτσης Γεώργιος, 260. — Ἰωάν-
νης, 158. — Ἰσιδωρίδης Ἰσιδωρος, 453,
454, 464.

Σλαβήνιον, ἡ πόλις, 307.

Σλόσσερος, ὁ γερμανὸς ἱστορικός, 41.

Σμάλτε, ὑπουργὸς ἐν Ἑλλάδι, 385,
466.

Σμύρνη, ἡ πόλις, ις'. 2, 86, 295,
318, 334, 335, 345, 356, 358, 375,
444, 446, 449, 451, 462, 463, 491.
510, 533. — Σμύρνη (ἐν) ἡ ἐκδοσις,
ιζ', 296, 342, 535.

Σολομός Γεώργιος, 491.

Σολομών, ὁ βασιλεὺς, 41, 65, 95,
516.

Σοπέν, εὐρωπαϊὸς μουσικός, 534.

Σοῦδα τῆς Κρήτης, 325.

Σουεσσίων, ἡ πόλις, 145.

Σουηδίας παράσημον, 388.

Σουΐδας, 28, 63, 94, 144, 149, 154.
155, 205, 231, 238, 400.

Σουσιανῶν παῖδες, 33.

Σοφία, ἡ μάρτυς, 239, 296. — Ἡ
πριγκίπισσα, 489. — Σοφίας ἁγίας
ναὸς ἐν Κων/πόλει, 175, 177, 227.

Σοφοκλῆς δραματικὸς ποιητής, 19,
33, 181, 186, 187, 478.

Σοφονίας, ὁ προφήτης, 238.

Σπαθάρης Ἀνδρέας, καθηγητής, λ,
380, 381, 401, 449, 459.

Σπάρτη, 19, 20, 136.

Σπηλιωτάκης Α. Σ. 440.

Σπίνθαρος, ὁ μουσικός, 28.

Σπυρίδων, ἐπίσκοπος Τριμουθοῦντος,
239, 254.

Σταλδζουμ, ιδ', 62.

Στάτιος Κοδράτος, ἀνθύπατος Ἀ-
σίας, 85. *

Σταυράκης, ὁ χανεντής, 315, 349,
350 — Ὁ Β' δομῆστικός τῆς Μ. Ἐκ-
κλησίας, 318.

Σταυρῆς, ὁ καλλιγραφεύς, ιθ'.

Σταυροαναστάσιμα τροπάρια ποῖα
λέγονται, 200.

Σταυροδρόμιον ἐν Κ]πόλει, 309.

Σταυροθεοτοκία τροπάρια ποῖα λέ-
γονται, 200.

Σταυρονικήτα μονὴ ἐν Ἀγίῳ Ὁρει,
299.

Σταυροπροσκυνήσεως κυριακή, 250.

Σταυρός, μουσικὸν σημεῖον, 226.

Στεβένσων Ἑρρίκος, ιε', 180, 186,
204, 362.

Στεφανίδης Βασίλειος, 166, 342.

Στέφανος, ὁ πρωτομάρτυς, 52, 213,
238, 241, 249, 254. — Ὁ θαυματουργός,
240. — Ὁ νέος μάρτυς, 158. — Ὁ
Βατοπαδινὸς μοναχός, 437. — Ὁ Λαμ-
παδάριος τῆς Μεγ. Ἐκκλησίας, 340,
346, 447, 443, 461, 491.

Στιχηρὰ ποῖα λέγονται, 198.

Στοᾶ, ἐφημερίς ἐν Ἀθήναις, 451,
466.

Στοιγιάννης Νικόλαος, 90, 167, 436,
460.

Στόππελ Παῦλος, 405.

Στραβογεώργης, 345.

Στράβων, ὁ γεωγράφος, 6, 33.

Στραγγίσματα, μουσικὸν σημεῖον,
225.

Στρατούλης Κωνσταντῖνος, ἐπίσκο-
πος Κυθήρων, ιη', 133, 155.

Στρεπτόν, μουσικὸν σημεῖον, 225.

Στρίδων, ἡ πόλις, 132.

Στυλιανός, ὁ Παφλαγών, 291. — Ὁ
ιερεὺς, κ'.

Στυλιανὸς Δ., 2.

Στωϊκοί, οἱ φιλόσοφοι, 50.

Συβωτικά μέλη, 18.

Σύγκλητος ἐν Ρώμῃ, 131.

Συγκριανὸς Θεοφάνης, 238.

Συκεώτης Θεόδωρος, 152.

Σύλλογος, ἐφημερίς ἐν Ἀθήναις, 189.

Συμβόλου φαλμυδιά, 120.

Συμεών, ὁ θεοδόχος, 54, 76, 100 —
 'Ο μάρτυς, 96. — 'Ο Μεταφραστής ὁ
 καὶ Μάγιστρος, 104, 159, 256. — 'Ο
 Στυδιτης, 236, 249, 253, 260. — 'Ο
 διὰ Χριστὸν σαλῶς, 239, 295. — 'Ο
 Θαυμαστορείτης ὁ καὶ Στυλιτης, 83,
 142, 150, 151, 213, 241, 249, 259,
 293. — 'Ο Θεσσαλονίκης ἀρχιεπίσκο-
 πος, 82, 119, 121, 273, 274.

Συμεωνίδης 'Αναστάσιος, 446.

Σύμπνοια, 'Αδελφότης ἐν Πέραν, 410.

Σύμφωνα διαστήματα, 20, 21, 466

Συμφωνία παρὰ τοῖς ἀρχαίοις "Ελ-
 λησι, 63.

Συναγμα, μουσικὸν σημεῖον, 173,
 225.

Συνέσιος ὁ Κυρηναῖος, 1η', 83, 135,
 136.

Σύνodus, ἐν 'Αντιοχείᾳ, 115. — 'Η
 ἐν Λαοδικείᾳ (τῷ 364) 57, 73, 170,
 473, 476, 481 523. — 'Η ἐν Καρθαγέ-
 νῃ, 58, 103, 104, 141. — 'Η ἐν Τρι-
 δέντῳ, 69. — 'Η Α' οἰκουμένη, 124,
 224. — 'Η Β' οἰκουμένη, 125, 129,
 132. — 'Η Δ' οἰκουμένη, 138, 139,
 272, 476. — 'Η Ε' οἰκουμένη, 419.
 — 'Η Σ', 58, 59, 108, 109, 121, 128,
 143, 147, 155, 222, 272. 473, 476,
 481, 516. — 'Η Ζ', 72, 109, 128, 235,
 240, 516.

Συντονολυδιστὶ ἁρμονία, 25.

Σύπανδρος Γεώργιος, 297.

Συρακοῦσαι τῆς Σικελίας, 242, 249.

Συρία, ἡ γῶρα, 30, 33. 91. 96,
 114, 116, 133, 140, 158, 170, 542,
 310.

Σύριγξ, ἐμπνευστὸν ὄργανον, 17, 68

Συρίγος Μελέτιος, 291, 295.

Συρόπουλος Δούκας, 20.

Σύρος, ἡ νῆσος, 449, 451. 452, 491,
 494, 496.

Συσταλτικὸν ἦθος ἐν τῇ μελοποιίᾳ, 27.

Σύστημα συνημμένον, 23

Συττήματα μουσικά, 20, 21, 166

Σφῆκες 'Αριστοφάνους, 192, 193.

Σφίγξ, 16'.

Σχολάριος Γεννάδιος, 291, 292, 370.

Σωζόμενος, ἱστοριογράφος, 37, 44.

57, 78, 92, 95, 110, 114, 115, 116,
 118, 126, 130. — 'Ο ἱερεὺς, κδ'.

Σωζούπολις τοῦ Πόντου, 348.

Σώζων, ὁ μάρτυς, 239.

Σώκτα τῆς Μ. 'Ασίας, 441.

Σωκράτης, ὁ φιλόσοφος, 7. — 'Ο ἱστο-
 ριογράφος, 44. 52. 55, 57, 92, 94,
 95, 110, 112, 113, 114, 115, 123,
 130.

Σωσάννα, 210, 211.

Σωτάδης ὁ Κρης, ἀλεξανδρινὸς ποι-
 ητής, 111.

Σωτήριχος, 30

Σωφρόνιος ὁ Ἱεροσολύμων, 81, 128,
 134, 137, 146, 147, 150, 221, 239.

326, 330. — 'Ο μοναχός, 100, 119. —
 'Ο ἐξ 'Αθηνῶν, ὄστις, 308. — 'Ο ἀπὸ

'Ιεροσολύμων οἰκουμένης πατριάρ-
 χης, 373. — 'Ο Β' ὁ ἀπὸ 'Αμασείας

οἰκουμένης πατριάρχης, (νῦν 'Αλε-
 ξανδρείας), λ', 364, 376, 411, 434,

436, 470, 196. — 'Ο 'Αμασείας, 384,
 401. — 'Ο ἐπίσκοπος Παμφίλου, 389,

391.

I

Ταχυνρόα τῆς Ρωσσίας, 525.

Ταγάστη τῆς Ἰταλίας, 98.

Ταγέστη τῆς Νομβιδίας, 133.

Ταίναρον, ἀκρωτήριον, 12.

Τάλβεργ, μουσικὸς Εὐρωπαῖος, 534.

Τανινί, μουσικὸς φθόγγος τῶν 'Αρά-
 βων, 179.

Τανταλίδειος μοῦσα, 334.

Τανταλίδης 'Ηλίας, 332, 337, 376,
 382, 434, 452, 524, 538.

Τάξης 'Ιωάννης, 360.

Ταξιάρχαι, Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ,
 241, 244, 249.

Ταπεινὸς 'Αναστάσιος, 359, 449,
 491, 496.

Τάρας τῆς Σικελίας, 28.

Ταράσιος, πατριάρχης Κων]πόλεως,
 240, 246.

Ταρχή, ἐφημερίς ἐν Κων]πόλει, 414.

Ταρσός, ἡ πόλις, 33, 132.

Τάσις ἐν τῇ ἀρχαίᾳ μουσικῇ, 21.

Τατάουλα, συνοικία ἐν Κων]πόλει,
 318, 331, 340, 345, 346, 349, 350,
 359, 360, 364, 460.

Ταταρχάνης Σαλλήμ Κιρέν, 309.

Τατιανή, ἡ μάρτυς, 246.

Ταύγετον, 438.

Ταυρομενία ἐν Σικελίᾳ, 261.

Τεκφοῦρ σεράτιον, συνοικία ἐν Κ]πό-
 λει, 436.

Τελώνου καὶ Φαρισαίου Κυριακή,
 150, 193.

- Τεχνές τοῦ Πέραν, 280, 321, 323.
 Τεργέστη τῆς Αὐστρίας, ἰς', 341, 358. — Τεργέστη (ἐν) ἡ ἔκδοσις, ἰς', 2, 43, 62, 64, 65, 164, 178, 255, 275, 334, 352, 452, 501, 521.
 Τεργικῆς Χασάν πασᾶς, 309.
 Τερατζοῦν Χαμπαρτζοῦν, 319.
 Τέρπανδρος, ὁ μουσικός, 7, 20, 23, 36, 46, 337, 454, 477, 512.
 Τερτυλιανός, 56, 73, 81, 85, 110, 129.
 Τερψιχόρη, ἡ μουσα, 411.
 Τέταρτος ἤχος, 164, 190, 197, 198, 506.
 Τετράχορδον σύστημα ἡ τριφωνία, 21, 166.
 Τετράχορδα συνημμένα, 23.
 Τετραψῆδια, 146, 147, 234, 237.
 Τέως, ἡ πόλις, 41.
 Τηλέγραφος, ἐφημερίς ἐν Ἀθήναις, 452.
 Τηλέμαχος, 193.
 Τήνελλα μουσικῆ λέξις, 98.
 Τῆνος, ἡ νῆσος, 341, 449, 451.
 Τζέτζης Ἰωάννης, 46, 61, 217, 280, 281, 284, 285, 286, 287, 288, 448, 464, 510.
 Τζιβαλίον, συνεικία ἐν Κων]πόλει, 333, 364, 365, 366, 450.
 Τζιρινίδης Ἰωάννης, 397.
 Τζουλάτος Φραγκῆσκος Ἰωάννης, 325.
 Τιβέριος, ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ρώμης, 40. — Γεώργιος, 397.
 Τιμαίος Πλάτωνος, 13, 29.
 Τιμίας ζώνης τῆς Θεοτόκου κατὰ θεσίς, 150, 247.
 Τιμίου Σταυροῦ προεόρτια, 151.
 Τιμόθεον (πρὸς) ἐπιστολὴ τοῦ Ἀπ Παύλου, 74.
 Τιμόθεος ὁ Μιλήσιος, 11, 19, 20, 23. — Ὁ ἀπόστολος, 134, 238, — Ὁ πατριάρχης Κωνστ]πόλεως, 120.
 Τιμοκλῆς, ὁ τῶν Τροπαρίων ποιητής, 138, 198.
 Τινινί, μουσικὸς φθόγγος τῶν Ἀράβων, 179.
 Τίτος, ὁ ἀπόστολος, 238.
 Τουρκία, κα', 308, 342, 348, 368, 430, 449.
 Τραϊανός, ὁ αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων, 43, 74, 85.
 Τρανός Ἱερώνυμος, κδ'.
 Τραπεζούντιος Διονύσιος, ἀρχιεπίσκοπος Χαλδείας, 326. — Ἰωάννης, ὁ Πρωτοψάλτης τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ιβ', 158, 175, 264, 303, 311, 312, 313, 315, 318, 325, 330.
 Τραπεζοῦς, ἡ πόλις, 325, 375, 494
 Τρασυλθανία, ἡ χώρα, 327.
 Τριαδικοὶ Κανόνες, 200.
 Τριαδικὸν ὕμνον, 137.
 Τριαδικὸς ὕμνος, 80.
 Τριανταφυλλίδης Ξενοφῶν, 400, 401.
 Τριαντάφυλλος Νικόλαος, 296.
 Τριβούνος Θεόδωρος, 108.
 Τρίοργον, μουσικὸν σημεῖον, 169
 Τριδέντον, 69.
 Τριημιτόνιον διάστημα, 21.
 Τρικούπη Σοφία, ἡ ἀδελφὴ τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Ἑλλάδος, κς', 171.
 Τρικούπης Σπυρίδων, 171. — Χαρίλαος, ὁ πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος, κς', κς' 171.
 Τρισόγιος ὕμνος, 121, 122, 123, 138.
 Τρίτη χορδὴ ἐν τῇ μουσικῇ, 22.
 Τρίτος ἤχος, 164, 190, 197, 198, 506
 Τριφωνία ἡ τετράχορδον σύστημα, 166.
 Τρίχισμα, μουσικὸν σημεῖον, 225.
 Τριψῆδιον, 126, 146, 147, 148, 150, 234, 235, 236, 245, 247, 248, 250, 272, 294.
 Τροία, 15, 18.
 Τρομικόν, μουσικὸν σημεῖον, 173, 225.
 Τρομικοπαράκαλεσμα, μουσικὸν σημεῖον, 226.
 Τρομικοσύναγμα, μουσικὸν σημεῖον, 173.
 Τροπαρίων (περὶ), 198, 202, 204.
 Τροχὸς ἡ πεντάχορδον σύστημα, 35, 166. — Μέγιστος τοῦ Κουκουζέλη, 264.
 — Τοῦ Πλουσιαδινοῦ, 258.
 Τρύφων, ὁ μάρτυς, 148, 249.
 Τσικνόπουλος Ἀνδρέας, 470, 488, 489, 490, 491, 492.
 Τύμπανον, μουσικὸν ὄργανον, 67, 68.
 Τυπάλδος Γεώργιος, 124.
 Τυπικά, 119.
 Τυπικὸν ἐκκλησιαστικὸν τοῦ ἁγίου Σάββα, 60, 147, 205, 220, 221.
 Τυπικὸν ἐπῳδion, 137.
 Τύρναβον τῆς Θεσσαλίας, 313.
 Τυρολόη τῆς Θράκης, 360. —
 Τύρος, ἡ πόλις, 88, 123.
 Τυρταῖος, ποιητῆς Ἀθηναῖος, 7.
 Τυσιανή, 97.
 Τυφλὸς Ἀνδρέας, ιη'.
 Τύχων, 239.

Υ

Υαγνίς, 25, 164.
 Υδατηγός ἱμαῖος, ὡδὴ, 19.
 Ὑδρα, ἡ νῆσος, 359, 449, 491, 494.
 Ὑδραυλικὸν ὄργανον, 69.
 Ὑμνος τί λέγεται, 53.
 Ὑπάρδειν τί λέγεται, 98.
 Ὑπακοή τί λέγεται, 93.
 Ὑπακούειν τί λέγεται, 98.
 Ὑπαπαντὴ τοῦ Κυρίου, 71, 147, 151, 191, 212, 215, 223, 233.
 Ὑπάτη, ἡ ἐπὶ τοῦ Σπερχεῖοῦ πόλις, 362 — Ἡ χορδὴ ἡ φωνή, 22.
 Ὑπατοιδὴς μελοποιΐα, 27.
 Ὑπεραιόλιον μέλος, 26.
 Ὑπερβολαῖται (χορδαῖ), 23.
 Ὑπερθώριος τρόπος ἡ ἡχος, 25, 26.
 Ὑπεριάστιον μέλος, 26.
 Ὑπερλύδιος τρόπος ἡ ἡχος, 26.
 Ὑπερφρύγιος τρόπος ἡ ἡχος, 26.
 Ὑπιγγοί, ὕμνοι, 18.

Ὑποαιόλιον μέλος, 26.
 Ὑποδώριον μέλος, 26, 164, 265.
 Ὑποῖαστιον μέλος, 26.
 Ὑπολύδιος τρόπος, 26, 164, 265.
 Ὑπομολύδιον μέλος, 164, 265.
 Ὑπορροή, μουσικὸν σημεῖον, 169.
 Ὑποφρύγιον μέλος, 26, 164, 265.
 Ὑποψάλλειν τί λέγεται, 98.
 Ὑποψαλμός τί λέγεται, 98.
 Ὑψος ἐν τῇ μουσικῇ τί λέγεται, 338.
 Ὑψηλάντης Κομνηνὸς Ἀθανάσιος, 13, 261, 301, 313, 315, 319, 373, 449.
 Ὑψηλή, μουσικὸν σημεῖον, 169.
 Ὑψηλὴ Πύλη, 323.
 Ὑψωμαθεῖτα, συνοικία ἐν Κωνσταντινί, 122, 311, 349, 350, 360, 363, 364, 461, 493.
 Ὑψώσεις τοῦ τιμίου Σταυροῦ, 60, 147, 212, 215, 222, 223, 237, 241, 245, 249, 268, 270, 271, 297.

Φ

Φαβιόλα 132.
 Φάβιος Μάριος Βικτωρίνους, 83, 155.
 Φαβρίκιος ἰδ', 83, 149, 150, 154, 161, 165, 236, 252, 259, 261, 269, 270, 293, 298.
 Φαλλμεραῦερ, ἱστορικὸς γερμανός, 512.
 Φανάριον, συνοικία ἐν Κωνσταντινί, 89, 121, 177, 317, 322, 357, 372, 381, 392, 399, 411, 415, 416, 436.
 Φανούριος, ὁ μεγαλομάρτυς, 295.
 Φεβρωνία, ἡ μάρτυς, 239.
 Φειδίας, ὁ ἀνδριαντοποιός, 287, 513.
 Φενεός, ἡ λίμνη, 10.
 Φερεκράτης, ὁ ποιητής, 181.
 Φερεντίνος Α. Κ. 281.
 Φηλιξ ὁ πάπας Ρώμης, 121, 122.
 Φήμιος, ὁ αἰδός, 4, 5, 18.
 Φθόγγοι μεσόπυκνοι, 22.
 Φθόγγος ὀξύς, φθόγγος βαρύς, 21.
 Φθορά, μουσικὸν σημεῖον 226.
 Φιλαδελφεὺς Νικολαΐδης, 6, 110, 313, 444, 529.
 Φιλανθίδης Πέτρος, 406, 464.
 Φιλάρετος, ἐπίσκοπος Τζερνιγοβίας τῆς Ρωσσίας, 83, 128, 139, 141,

172, 214, 223, 245, 249, 250, 254, 267, 273.
 Φιλαρμονικὴ ἐταιρία ἐν Ἀθήναις, 165. — Ἐν Κερκύρα, κτ'.
 Φιλήμων, ὁ ἱστορικός, 26. — Ὁ ἀπόστολος, 151. — Τιμολέων, δήμαρχος Ἀθηναίων, κτ'.
 Φιλητᾶς, 298, 299.
 Φίλιππος, ὁ ἀπόστολος, 152, 239, 297.
 Φιλισκεία, 27.
 Φιλίτσιτας, 232.
 Φιλοθέτης, Εὐστράτιος ἀρχιμανδρίτης, κτ'. — Συμεὼν ἀρχιμανδρίτης, κτ'.
 Φιλόθεος, πρωτοσπαθάριος, 225. — Ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, 150, 223, 272, 273.
 Φιλοκτήτης Σοφοκλέους, 187.
 Φιλοξένος Κυριακὸς Ὁ Εφεσσιμαγνης, 15, 17, 166, 167, 170, 181, 187, 195, 200, 275, 314, 315, 320, 338, 342, 345, 349, 360, 361, 444, 451.
 Φιλόξενος, ὁ μουσικός, 11.
 Φιλοστέφανος ὁ Κυρηναῖος, 10.
 Φιλοστέργιος, ὁ ἱστορικός, 114.
 Φίλων ὁ Ἰουδαῖος, 34, 44, 56, 72, 96, 98.

- Φλαβία, πόλις τῆς Παλαιστίνης, 86.
 Φλαβιανός, ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας, 82, 94, 95, 138.
 Φλωρεντία, ἡ πόλις, 342, 506, 533.
 Φλωρόπουλος Χαρολάμπης, 451.
 Φοῖβος, περιοδικὸν ἐν Ἀθήναις, 534.
 Φοινίκη, ἡ χώρα, 96.
 Φοῖστερος Ριχάρδος, 405.
 Φόρμιγζ, μουσικὸν ὄργανον, 16, 17, 23.
 Φραγκφόρτη (ἐν) ἡ ἔκδοσις, 30.
 Φραντζῆς Γεώργιος, 273.
 Φράντζιος Ἰωάννης, ιζ', 63, 361, 426, 517.
 Φρυγία, ἡ χώρα, 26, 125, 164, 478.
 Φρύγιος τρόπος ἢ φρύγιον μέλος ἢ φρυγιστὶ ἀρμονία, 25, 26, 91, 164, 165, 477, 478, 506.
 Φρύνις, ὁ μουσικός, 49.
 Φυγῆς Πέτρος ὁ Βυζάντιος, Πρωτοψάλτης τῆς Μ. Ἐκκλησίας, 158, 220, 303, 316, 318, 324, 325, 329, 330, 331, 333, 339, 355, 423.
 Φωβέλ, καθηγητής, 388.
 Φωκαεύς Θεόδωρος, 166, 314, 317, 327, 339, 340, 346, 349, 356, 423, 424, 434, 437, 441, 444, 460. — Κωνσταντῖνος, 392, 397, 460.
 Φώκαια τῆς Ἐφέσου, 340, 460.
 Φωκῆς, ὁ ἱερομάρτυς, 248. — Ὁ Δομέστικος, κ'.
 Φωκιανὸς Μανουήλ, κ'.
 Φωταγωγικά τροπάρια ποῖα λέγονται, 209.
 Φωταγωγικὸν ᾠσμα, 73.
 Φωτεινὴ ἡ Σαμαρεῖτις, ἡ μάρτυς, 294.
 Φωτηρεῖς, συνοικία ἐν Κων|πόλει, 363.
 Φωτιάδης Βασίλειος, 461, 462. — Γεώργιος Λαρισσαῖος, 281, 451, 452. — Κωστάκης βέης, ἡγεμὼν τῆς Σάμου, 442.
 Φώτιος, ὁ μάρτυς, 243. — Ὁ πατὴρ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, 235. — Ὁ πατριάρχης Κων|πόλεως, 86, 88, 92, 95, 124, 127, 135, 136, 137, 161, 205, 235, 240, 242, 243, 246, 250, 254, 418. — Ὁ ἐπίσκοπος Εἰρηνοπούλεως (νῦν Φιλιππουπόλεως), 80, 364.

X

- Χαβιερὸς Ἰωάννης, 351, 352, 353, 354, 471, 500.
 Χαλάντζογλους Παναγιώτης, ιβ', 175, 310, 311, 313, 314.
 Χαλιβούρις, κ'.
 Χαλιωρὴς Γεώργιος, 359, 491.
 Χάλικη, ἡ νῆσος τῆς Προποντίδος, 177, 331, 332, 335, 336, 359.
 Χαλικιδῶν (Καδήκιοι), 138, 388, 432, 495.
 Χαλκιδόπουλος Γεράσιμος, κδ', 278.
 Χάλλη (ἐν) ἡ ἔκδοσις, 137, 300, 327.
 Χανηλή, μουσικὸν σημεῖον, 169.
 Χαμίτ ὁ Α', 321. — Ὁ Β', ὁ νῦν εὐκλεὺς ἀνάσσων τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας Σουλτάν Ἀβδούλ, κς', 388, 407, 432.
 Χιμουδόπουλος Μηνᾶς, 365.
 Χανία τῆς Κρήτης, 356.
 Χανιωτάκης Νικόλαος, 437.
 Χαρολάμπης, ὁ ἱερομάρτυς, 325.
 Χαρίλαος Ἀντώνιος, 376, 377.
 Χαρίτων, ὁ ἀναχωρητής, 213. — Ὁ ὁμολογητής, 221.
 Χαρσία, πόλη ἐν Κων|πόλει, 323, 327, 339, 340, 346, 349, 356, 423, 424, 434, 437, 441, 444, 460. — Κωνσταντῖνος, 392, 397, 460.
 Χάσκιοι ἐν τῷ Κερατίῳ κόλπῳ, 264.
 Χατζόπουλος Ἀνδρέας, 409. — Δημήτριος, 409.
 Χάυδν Ἰωσήφ Φραγκῆσκος, εὐρωπαῖος μουσικός, 526.
 Χειρονομία ἐν τῇ μουσικῇ, 224, 225.
 Χένδελ Φραγκῆσκος Γεώργιος, 527.
 Χερουβικὸς ὕμνος, 81, 119, 120.
 Χερουβίνης, ὁ μουσικός, 230, 525.
 Χερσῶν, ἡ πόλις, 307, 325.
 Χίλλ παρθεναγωγεῖον ἐν Ἀθήναις, 472.
 Χίος, ἡ νῆσος, ιδ', 294, 295, 316, 317, 327, 338, 348, 375, 433, 436, 454, 463, 496, 500.
 Χιώτης Π. ιη', 299, 470.
 Χοιροβοσκὸς Γεώργιος, 139.
 Χόρευμα, μουσικὸν σημεῖον, 173, 226.
 Χόραρχος τίς ἐλέγετο, 57.
 Χοροὶ ψαλτῶν, 57, 94.
 Χορολέκτης, 57.
 Χορψοδία, 64, 68.
 Χούβερ, I. 86.
 Χουρμούζιος, ὁ ἱερεὺς, ιθ'. — Ὁ

Χαρτοφύλαξ τῆς Μ. Ἐκκλησίας, 166, 175, 220, 265, 270, 303, 317, 331, 332, 333, 346, 350, 359, 361, 374, 423, 424, 436, 437, 441, 447, 496.

Χρηστάπουλος Ἀθανάσιος, 342.

Χριστίνα, ἡ μεγαλομάρτυς, 150, 211, 248, 254.

Χρίστιος, ὁ ἐν Μονάχῳ καθηγηγῆς, ιε', 44, 45, 176, 180, 204, 205, 334, 501.

Χριστοδούλου Ἀπόστολος, ιε', 228, 229. — Σεραφεῖμ, 328.

Χριστοῦ Γεννήσεως προσέορτια, 139, 141, 152, 241, 249, 254.

Χριστούγεννα, 123, 141, 147, 161, 187, 203, 209, 210, 212, 214, 218, 232, 241, 245, 252, 254.

Χριστοφάλης Δημήτριος, 534.

Χριστόφορος ὁ πατρίκιος, 269.

Χριστοφόρος, ὁ μάρτυς, 239, 241, 260, 261. — Ὁ ὅσιος, 308. — Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Χαλκίδος, 468, 469.

Χρόα τονιαία. 24. — Μαλακῆ. 24.

Χρδαί ἐν τῇ μουσικῇ, 24.

Χρυσάλλις, περιοδικὸν ἐν Ἀθήναις, 300.

Χρῦσανθος ὁ Νοταρᾶς, πατριάρχης Ἱεροσολύμων, 291, 302, 305, 306. —

Ὁ Πρώτης μητροπολίτης, ιε', ις', ιθ', κ', 35, 164, 166, 175, 176, 178, 224, 255, 257, 304, 313, 316, 317, 324, 329, 332, 333, 334, 340, 341, 349, 355, 358, 361, 374, 436, 444, 447, 485, 496. — Ὁ Κύπριος, 297. — Ὁ Γάνου καὶ Χώρας, 376, 377.

Χρυσάφης Μανουήλ, ὁ ἀρχαῖος, 158, 166, 218, 219, 220, 264, 278, 292.

— Ὁ νέος, 158, 219, 220, 242, 255, 264, 274, 301, 302, 303, 330, 331, 379, 443.

Χούσης, ὁ ἱερεὺς, 38.

Χρυσόγονος Γεώργιος, 325.

Χρωματικὸν γένος, ἡ χρῶμα, 24, 91, 162, 163.

Χυτραῖος Δαβίδ, 424.

Χώρα, ἐφημερίς ἐν Ἀθήναις, 489.

Ψ

Ψαλμοὶ Δαβίδ, 55, 65, 71, 72, 73, 76, 79, 94, 96, 100, 117. — Χριστιανοί, 42, 43, 53.

Ψαλμὸς ᾠδῆς, 145.

Ψάλλται ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ, 56, 57, 96, 144, 145.

Ψαλτήριον, τὸ ἑβραϊκὸν μουσικὸν ὄργανον, 65, 67, 72, 198, 293, 294.

— Τὸ μουσικὸν ὄργανον τῆς Μ. Ἐκκλησίας, 362, 384, 401, 434, 444, 449, 450, 462.

Ψαρόπουλος Γεώργιος, 409.

Ψαρουδάκης Κωνσταντῖνος, 355.

Ψελλὸς Μιχαήλ, ις', 2, 83, 242, 255, 258, 274, 371, 426, 478.

Ψηφιστοκατάβασμα, μουσικὸν σημεῖον, 226.

Ψηφιστοπαρακάλεσμο, μουσικὸν σημεῖον, 173.

Ψηφιστοσύναγμα, μουσικὸν σημεῖον, 173.

Ψόφος ἐν τῇ μουσικῇ, 21.

Ω

Ὡδαὶ ἑννέα, 73, 203. — Πνευματικαί, 42, 43, 54.

Ὡδεῖον ἐν Ἀθήναις, 452, 453, 472, 492, 495.

Ὡδὴ ψαλμοῦ, 145.

Ὡριγένης ὁ μείγας, 31, 72, 73, 82, 83, 85, 87, 88, 112, 123, 129, 133.

Ὡσηέ, ὁ προφήτης, 238.

Ὡστία, ἡ πόλις, 87.

- Allatius Leon, 159, 233, 244, 245,
 256, 259, 260, 264, 272, 274, 276,
 292, 295.
 Amiot, 510.
 Arnobius, 55.
 Athanasius sanctus, 111, 112.
 Augustinus, 73, 118.
 Bahn, 472.
 Bellermann, 507.
 Bergier, 522.
 Bescherelle, 145.
 Blainsille, 12.
 Bodenstandt, 510.
 Burnouf 12. 453, 505.
 Carus Sterne, 9, 10.
 Cassiodorus, 118, 125.
 Gave, 18', 89, 133, 135, 137, 154,
 161, 196, 232, 235, 236, 237, 243,
 260, 261, 265, 266, 269.
 Cedrenus, 120.
 Chataubriand, 511.
 Cimarosa, 526.
 Christ W. 12. 44, 97, 213
 Chytraeus David, 424
 Codinus, 148.
 Colonia, 124.
 Didymus, 131.
 Ducangius, 18'.
 Ducas, 148.
 Ducoudray Bourgault, 12', 287,
 435, 448, 488, 504, 505, 522, 523.
 Eutin, 528.
 Fabricius, 18', 115, 116, 123, 127,
 138, 142, 146, 147, 157, 161, 200,
 241, 214, 215, 224, 232, 235, 236,
 240, 242, 247, 250, 260, 264, 266,
 268, 270, 271, 272, 273, 276, 277,
 292, 293, 295, 299, 300.
 Fallmerayer, 512.
 Felix Nève, 12.
 Fétis S. F. 12.
 Galtier, 91.
 Gardthausen, 178.
 Gaunod, 505, 522.
 Gerbert, 18', 226.
 Gervertus, 507.
 Goar, 18', 128, 135, 151, 242.
 Gogavinus, 28.
 Gregorius Nysseni, 127.
 Grusius, 291.
 Guy d'Arezzo, 173.
 Harlesius, 137, 138, 146, 147,
 157, 161, 293, 295, 300.
 Hertlein, 70.
 Heschel, 243.
 Honorius, 146.
 Julianus, 70
 Kircher, 41.
 Kui, 522.
 Lacroix, 375.
 Lavoix H. 287.
 Lequien, 159.
 Lèveque, 507.
 Lipsia, 12, 97.
 Louvain, 12.
 Maius, 18', 103, 134, 155, 211,
 215, 248, 251, 253.
 Mansi, 109.
 Méhul, 528.
 Meibomius Marcus, 12', 2, 29.
 Meursius, 28.
 Michel Nicolas, 18', 44.
 Migne, 12', 59, 66, 84, 104, 107,
 124, 129, 130, 133, 136, 137, 138,
 146, 147, 154, 155, 156, 159, 161,
 196, 212, 232, 235, 236, 244, 250,
 256, 257, 259, 260, 261, 265, 266,
 268, 269, 271, 272, 273, 274, 277,
 416.
 Miller, 12, 112, 277.
 Montfaucon, 178, 259, 260, 264,
 267.
 Murat Antoin 319.
 Nessel, 101.
 Padre Wood, 534.
 Paranikas M. 12. 97.
 Paris, 18', 12', 99, 104, 116, 123,
 128, 130, 186, 204, 220, 507.
 Parisius, 104, 111, 112, 159, 179.
 Pascal, 18', 70.
 Pitras, cardinal, 18', 97, 98, 115,
 242, 399.
 Preyer Gottfried, 351.
 Randhartinger, 351.
 Renan Ern. 101.
 Roma, 18', 118, 211.
 Rousseau J. J. 12.
 Ruelle, 165, 261, 501.
 Sabbas, 178.
 Saint-Hilaire, 505.
 Schulze, 70, 141.
 Schroeter, 534.
 Smith W. 12', 2, 4.
 Stevenson Henry, 12, 180, 186.
 Tertullianus, 123.
 Venetiis, 221.
 Villoteau, 173, 179, 226.
 Vincent, 18', 185, 453, 507.
 Valfride Stravo, 70.
 Westphal, 507.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ ΤΑ ΚΥΡΙΩΤΕΡΑ

Σελίς	στίχος	ἀντί	ἀνάγνωθι
ιβ'	19	Σφυγγός	Σφιγγός
κδ'	24	πεντάμηνον	εξάμηνον
»	28	ἐφορεύει	ἐφορεύει ἐν τῷ τμήματι τῶν χειρογράφων
2	14	Meibonius	Meibomius
3	8	ἐαυτὸ	ἐαυτὸ
6	34	προσαασία	προστασία
10	2	ὀξειδίων	ταξειδίων
»	45	ὦ	ὦ
»	»	θησαυρός	θησαυρός
13	5	ἐκτάκτους	εὐτάκτους
14	28	μουσικῆς	μουσικῆς
15	34	ὁδῶν	ὁδῶν
18	26	εἰς Ἀπόλλωνα	εἰς τὸν Ἀπόλλωνα
36	4	δισώθησαν ὡς εἶχον	δισώθησαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὡς εἶχον
42	6	Θτῷ εῷ	τῷ Θεῷ
63	36	μουσικῆς	μουσικῶν
64	37	Δόγος	Λόγος
72	26	διότι,	διότι ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ Ὁ Γ. Αὐμπάκης,
83	2	Μελωδοῖ	Μελωδοί
96	38	ἐκθεσις	ὁμιλία
103	29	Sriptorum	Scriptorum
117	17	ἐγκώμια	ἐγκώμια
»	18	οἶμαι	οἶμαι
120	38	ἡ	ἡ
132	9	ἐλληνικῶν διατονικῶν μελῶν	ἐλληνικῶν μελῶν
139	34	τάς ἱερᾶς	τάς ἱερὰς
150	39	Ἰουρτίνος	Ἰουστινός
151	5	Κυρίκου	Κηρύκου
156	2	καινός	κενός
161	11	ὑπερῶριος	ὑποῶριος
166	29	Μ. Βρυένιος (ἀνέκδ.)	Μ. Βρυένιος (ἐκδ.)
169	5	τὸ Κέντημα	τὸ Κέντημα
171	11	ὑπάρχουσιν	ὑπῆρχον
173	37	Εὐρωπαϊοι	Εὐρωπαῖοι
183	31	τετράκωλος	τετράκωλος
198	17	Ἀμφίλοχος	Ἀμφιλόχιος
217	10	ἐνοῦται	ἐνοῦται
244	22	θεοφόρου	θεοφόρου
251	5	Λεοντίφ	Λέοντι
254	16	Κήρυκα	Κηρύκον
258	34	Ἀμμορίου	Ἀμμορίου
»	37	806	906
260	21	ὧν ἕκαστον	οὗ ἕκαστον
271	32	765	965
»	37	697	967

Σελις	στίχος	ἀντι	ἀνάγνωθι
272	8	772	972
»	10	974	973
»	11	975	974
»	19	ὡς ἴδιος	ὡς ὁ ἴδιος
277	9	βιβλιοθήκης	βιβλιοθήκης ⁹⁹⁹
278	1	Χαλκόπουλος	Χαλκιοπούλος
282	15	ἐπαφής	ἐπαφής
286	3	ἀνακάλυψε	ἀνεκάλυψε
295	44	τοῦ διὰ Χριστὸν σαλοῦ	τοῦ ὁπίου Συμεῶν τοῦ διὰ Χριστὸν σαλοῦ
296	34	Τριαντάφυλος	Τριαντάφυλλος
313	11	1089	1809
334	2	μεθόδου	μεθόδου
335	35	τοῦ Σιναίου	τοῦ ἀπὸ Σιναίου
336	11	τῷ 1821	τῷ 1822.
»	14	τὰ 43	τὰ 33
353	6	Ρανδχαριγγέρος	Ρονδχαρδιγγέρος
356	19	ἐνησχοληθεῖς	ἐνασχοληθεῖς
377	3	ἱερομόναχοι	ἱερομόναχοι
392	32	καίπερ	καίτοι
412	9	γανον	τὸ ὄργανον
413	3	ταμείου	ταμίου
422	36	ἀνορκωθήσεται	ἀνορθωθήσεται
»	37	ἀποθατασταθήσεται	ἀποκατασταθήσεται
425	18	καὶ ὁ	εἰς ὁ
428	27	καὶ αἰολικὴ	καὶ ἡ αἰολικὴ
442	10	Μιτυληνοῦς	Μιτυληνὰ
458	26	μουσικόν,	μουσικὸν Π. Γριτσάνην,
463	8	ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πόλει	ἐν Κωνσταντινουπόλει
466	27	Πρωτοψάλτης Πατρῶν	ἱεροψάλτης ἐν Πάτραις
478	37	διὰ τούτων	διὰ ταύτης
479	15	καεαστρέψη	καταστρέψη
»	26	διατήρησιν	διατήρησιν
500	1	μουσικὴ	μουσικὴν
»	17	φιλοακροάμονος	φιλακροάμονος
506	1	ματαιόσχολις	ματαιόσχολος
512	29	αἰωλοδωρικὴν	αἰολοδωρικὴν
520	16	τὰς ἱεράς	τὰς ἱεράς
527	5	ἐξοχωτάτων	ἐξοχωτάτων
536	7	τῆς	τῆς
»	15	εἰς τὴν	εἰς τὴν

Τὰ σημεῖα + τὰ εἰς τὰς σελίδας 57, 58, 59, 70, 81, 82, 88, 99, εὐρίσκόμενα διορθωτέα διὰ τοῦ †.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΤΩΝ ΦΙΛΟΜΟΥΣΩΝ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΩΝ

Οἱ ἐκ τῆς ἀνωτάτης ἱεραρχίας

† Ὁ παναγιώτατος οἰκουμενικὸς πατριάρχης Διονύσιος, σώματα 10.—† Ὁ μακαριώτατος πατριάρχης τῆς Μ. Θεουπόλεως Ἀντιοχείας Γεράσιμος, 50.—† Ὁ μακαριώτατος πατριάρχης πρ. Ἱεροσολύμων Νικόδημος, 40.—† Ὁ μακαριώτατος ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Σωφρόνιος, 5.—† Ὁ Καισαρείας Ἰωάννης, 5.—† Ὁ Ἐφέσου Ἀγαθάγγελος 10.—† Ὁ Ἡρακλείας Γερμανὸς 10.—† Ὁ Κυζίκου Νικόδημος 25.—† Ὁ Νικομηδείας Φιλόθεος 5.—† Ὁ Νικαίας Ἱερώνυμος 10.—† Ὁ Χαλκηδόνος Ἰωακείμ 25.—† Ὁ Δέρκων Καλλίνικος 3.—† Ὁ Θεσσαλονίκης Σωφρόνιος 2.—† Ὁ Ἀδριανουπόλεως Κύριλλος 5.—† Ὁ Ἀμασείας Ἀνθίμος 5.—† Ὁ Ἰωαννίνων Γρηγόριος 15.—† Ὁ Προύσης Ναθαναὴλ 5.—† Ὁ Πελαγονείας Νεόφυτος 5.—† Ὁ Νεοκαισαρείας Κωνσταντῖος 5.—† Ὁ Ἰκονίου Ἀθανάσιος 5.—† Ὁ Βερροίας Προκόπιος 1.—† Ὁ Πισσιδείας Βενέδικτος 1.—† Ὁ Κρήτης Τιμόθεος 5.—† Ὁ Τραπεζοῦντος Γαβριήλ 25.—† Ὁ Νικοπόλεως Ἰωακείμ 10.—† Ὁ Φιλιππουπόλεως Φώτιος 10.—† Ὁ Ρόδου Γρηγόριος 5.—† Ὁ Σερρών Κωνσταντῖνος 5.—† Ὁ Δράμας Γερμανὸς 5.—† Ὁ Μιτυλήνης Κωνσταντῖνος 30.—† Ὁ Αἰδυμοτείχου Μεθόδιος 25.—† Ὁ Ἀγκύρας Γεράσιμος 1.—† Ὁ Φιλαδελφείας Στέφανος 1.—† Ὁ Μελενίκου Προκόπιος 5.—† Ὁ Αἴνου Λουκᾶς 5.—† Ὁ Μεσημβρίας Σωφρόνιος 1.—† Ὁ Βιζύης Ἱερόθεος 1.—† Ὁ Ἀγχιάλου Βασίλειος 3.—† Ὁ Μαρωνείας Χρυσανθος 1.—† Ὁ Σηλυβρίας Γερμανὸς 2.—† Ὁ Σωζουαγαθουπόλεως Παρθένιος 5.—† Ὁ Εἰάνθης Διονύσιος 10.—† Ὁ Λήμνου Ἀθανάσιος 2.—† Ὁ Ἰμβρου Παΐσιος 1.—† Ὁ Δυρραχίου Βησσαρίων 1.—† Ὁ Σκοπείων Παΐσιος 1.—† Ὁ Καστορίας Φιλάρετος 5.—† Ὁ Βοδενῶν Ἱερόθεος 1.—† Ὁ Κορυτσᾶς Φιλόθεος 5.—† Ὁ Βελεγράδων Δωρόθεος 5.—† Ὁ Στρωμνίτης Καλλίνικος 2.—† Ὁ Γρεβενῶν Κλήμης 3.—† Ὁ Σισανίου Ἀθανάσιος 3.—† Ὁ Μογλενῶν Καλλίνικος 2.—† Ὁ Δεβρῶν καὶ Βελισσοῦ Μεθόδιος 2.—† Ὁ Κασσανδρείας Κωνσταντῖνος 1.—† Ὁ Ἐλασσῶνος Ἀνθίμος 5.—† Ὁ Πραικοννήσου Νικόδημος 2.—† Ὁ Δρυϊνουπόλεως Κοσμᾶς 1.—† Ὁ Κώου Ἀθανάσιος 1.—† Ὁ Αἰτιτίτης Ἰγνάτιος 10.—† Ὁ Σεβείων καὶ Κοζάνης Κωνσταντῖος 1.—† Ὁ Νευροκοπίου Γρηγόριος 1.—† Ὁ Ἐλευθερουπόλεως Διονύσιος 5.—† Ὁ Λέρου καὶ Καλύμνου Χρυσανθος 5.—† Ὁ πρώην Ἀδριανουπόλεως Ματθαῖος 5.—† Ὁ πρώην Αἴνου Ἀνθίμος 1.—† Ὁ Κολωνίας Δωρόθεος 1.—† Ὁ πρ. Κώου Παῦλος 1.—† Ὁ πρώην Ἐρσεκίου Ἰγνάτιος 1.—† Ὁ πρ. Ἀμίδης Διονύσιος 2.—† Ὁ Καμπανίας Νεόφυτος 1.—† Ὁ Πολυανῆς Ἰωακείμ Ἀναστασιάδης 1.—† Ὁ Μοσχοννησίων Ἰάκωβος 1.—† Ὁ Λάμπης καὶ Σφακίων Εὐμένιος Ξηρουδάκης 1.—† Ὁ πρ. Μετρῶν καὶ Ἀθύρων

Νεόφυτος 5.—† 'Ο Παραμυθίας 'Ιωάννης 2.—† 'Ο Μυριοφύτου Γρηγόριος Φωτεινός 1.—† 'Ο Καλλιπόλεως *Αβέρκιος 1.—† 'Ο Μυρέων Γρηγόριος 1.—† 'Ο Χαριουπόλεως Γεννάδιος 1.—† 'Ο 'Αργυρουπόλεως Χαρίτων 1.—† 'Ο Τρωάδος Μεθόδιος 1.—† 'Ο Κίτρους Λεόντιος 'Ελευθεριάδης 1.—† 'Ο Λεούκης Λεόντιος 5.—† 'Ο Μελιτουπόλεως Εὐγένιος 1.—† 'Ο Σταυρουπόλεως Γεννάδιος, 1.—† 'Ο Εὐδοξιάδος Γεράσιμος 1.

ΟΙ ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

'Ο Μ. Πρωτοσύγκελλος Κωνσταντίνος Καρατζόπουλος 3.—'Ο ἀρχιμανδρίτης Κωνσταντίνος 'Αλεξανδρίδης, ἀρχιεραγματεὺς τῆς 'Ιερᾶς Συνόδου 3.—'Ο Μ. 'Αρχιδιάκονος 'Ιωακείμ. Βαλασιάδης.—'Ο δευτερέων Κωνσταντίνος Μικρούλης.—'Ο ὑπογραμματεὺς τῆς 'Ιερᾶς Συνόδου ἱεροδ. Κύριλλος Μουμτζής.—Μιχαὴλ Κλεόβουλος 'Αρχιμανδρίτης 3.—Εὐγένιος ἱερεὺς καὶ ἡγούμενος τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς ἐν Βαλουκλῇ 15.—'Αρχιμανδρίτης Νικόδημος 'Αλεξανδρίδης, ἐπίτροπος τοῦ Παναγίου Τάφου 10.—'Ο ἐπίτροπος τοῦ 'Αγίου 'Ορους *Αθω προηγούμενος Χρῦσανθος Βατοπαιδινός 2.—'Ιωαννίκιος ἱερομόναχος, οἰκονόμος τοῦ ρωσικοῦ μετοχίου τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος 10.—'Ιωαννίκιος ρώσος ἱερομόναχος 3.—Σωφρόνιος ἱερομόναχος, οἰκονόμος τοῦ ρωσικοῦ μετοχίου τοῦ ἁγίου 'Ανδρέου.—'Ιωακείμ Φορόπουλος ἱερεὺς.—'Αρχιμανδρίτης Καλλίνικος Δελιγκάνης.—'Αρχιμανδρίτης 'Αμβρόσιος Σταυρινός 2.—'Αρχιμανδρίτης Θεόφιλος.—'Ιωάννης ἱερεὺς, οἰκονόμος τῆς Μ. 'Εκκλησίας—'Αρχιμανδρίτης Χρῦσανθος Κοκκώνης.—'Αρχιμανδρίτης Μητροφάνης, προϊστάμενος τῆς Παναγίας ἐν Γαλατῇ.—Παπᾶ 'Ανδρόνικος Παναγιωτόπουλος Πελοποννήσιος.—Καλλίνικος ἱερομόναχος, πνευματικὸς ἐν Τσιβαλίφ.—Προκόπιος ἱερομόναχος, πνευματικὸς τῆς Παναγίας Καφατιανῆς.—Πανάρετος 'Ιμβριος ἀρχιμανδρίτης.—Στυλιανός 'Ιάλεμος, ἱερεὺς.—Συμεὼν ἀρχιμανδρίτης ἐν Βλάγκα.—'Αρχιμανδρίτης Μανάριος Σκλαβούνης.—'Αρχιμανδρίτης Θεόκλητος ἐκ Ταταούλων.—'Αρχιμανδρίτης Χρῦσανθος ἐν Ταταούλοις.—Νεόφυτος ἱερομόναχος Ρωμανίδης.—'Αρχιμανδρίτης 'Ιερεμίας Θ. Πετρόπουλος Μεγαλοσπηλαιώτης, ἐν Πριγκήπῳ.—'Αρχιμανδρίτης *Ανθιμος Ρύσιος.—Σακελλάριος Ν. 'Ιωαννίδης.—Αἰδεσιμώτατος παππᾶ Γεώργιος οἰκονόμος τῆς Μ. 'Εκκλησίας, ἐν Μουχλίφ.—'Αρχιμανδρίτης 'Ιωακείμ.—'Αρχιμανδρίτης Νασούμ.—Γεννάδιος Κομνηνός ἀρχιμανδρίτης.—'Ιερόθεος, Σύγκελλος τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως Χαλκηδόνος.—Φώτιος 'Αλεξανδρίδης, ἀρχιδιάκονος, καθηγητὴς τῆς ἐν Χάλκῃ θεολογικῆς σχολῆς.—Γεράσιμος Δωρίζας, ἱεροδιάκονος.—Βενεδικτὸς Γεωργιάδης 2.—'Ο πρῶν δευτερέων Γαβριὴλ 'Αναστασιάδης.—Γεννάδιος Θέμελις, ἱεροδιάκονος ἐν τῇ ἐν Πέραν ἐκκλησίᾳ τῶν Εἰσοδίων, 10.—'Ο ἀρχιδιάκονος τῆς μητροπόλεως Χαλκηδόνος 'Ιωρόθεος Μамέλης 2.—Πορφύριος ἱεροδιάκονος.—'Αθανάσιος Κρῆς, διάκονος τῆς ἐν Πέραν ἐκκλησίας τῶν Εἰσοδίων.—Νικηφόρος, ἱεροδιάκονος ἁγίου Κωνσταντίνου Πέραν.—Νικηφόρος ἱεροδιάκονος ἐν Βαφεοχωρίφ.—Γερμανός Μητακίδης, ἱεροδιάκονος ἐν Τσιβαλίφ.—Διονύσιος ἱεροδιάκονος ἐκ Μοσχονησίων.

Ν. Μαυροκορδάτος, πρεσβυτὴς τῆς 'Ελλάδος ἐν Κωνσταντινουπόλει 20.—Α. Νελίδωφ, πρεσβυτὴς τῆς Ρωσσίας ἐν Κωνσταντινουπόλει 10.—'Επαμεινώνδας Ι. Μαυρομμάτης, γενικὸς πρόξενος τῆς 'Ελλάδος ἐν Κωνσταντινουπόλει 2.

—Προξενικὸν γραφεῖον τῆς Ἑλλάδος 2.—Π. Ζ. Στεφάνοβιχ 20.—Α. Γ. Ζαρί-
 φης 10.—Θεόδ. Μαυροκορδάτος 5.—Σ. Σ. Μαυρογένης (πασῆς) 10.—Κ.
 Μουσοῦρος (πασῆς) 10.—Κ. Ἀδοσίδης (πασῆς) 10.—Ι. Σάββας (πασῆς) 5.—
 Κ. Ἀνθόπουλος (πασῆς) 5.—Ν. Σαρδίνσκης (πασῆς) 5.—Γαθρίηλ Κρέστο-
 βιτζ (πασῆς) 3.—Ζαμπάκος (πασῆς) ἱατρός 2.—Ἀλ. Κωνσταντινίδης (πασῆς).
 —Ἐλευθ. Π. Κωνσταντινίδης (πασῆς).—Κ. Μακρίδης (πασῆς).—Δ. Νελίδωφ
 10.—Σ. Ἀριστάρχης Μ. Λογοθέτης τῆς Μ. Ἐκκλησίας.—Ὁ Μ. Ρήτωρ Κ.
 Καλλιάνδης 2.—Δ. Ν. Ταμβάκος 10.—Κ. Ράλλης 5.—Δ. Εὐγενίδης 5.—
 Ι. Σισμάνογλους 5.—Κ. Ἡλιάσκος 5.—Ἡ Τράπεζα Κωνσταντινουπόλεως
 5.—Στ. Μουσοῦρος 5.—Π. Μουσοῦρος 3.—Β. Σαρακιώτης 5.—Ι. Βιθυνός
 5.—Μαξίμωφ, 6' διερμηνεύς τῆς ρωσικῆς πρεσβείας 5.—Π. Μανσούρωφ, 6'
 γραμματεὺς τῆς ρωσικῆς πρεσβείας 2.—Α. Νεκλούδωφ, ἐκ τῶν γραμματέων
 τῆς ρωσ. πρεσβείας.—Ζωρτζῆς Σεβαστόπουλος 3.—Υἱοὶ Δ. Φωτιάδαι 3.—
 Ἀλ. Παντζίρης 3.—Ι. Ἀναστασιάδης 2.—Παῦλος Ι. Κορωνάκης 2.—Δημ.
 Πασπαλλῆς 2.—Ν. Ψυχάρης 2.—Δ. Γενίδουνας 2.—Κωνστ. Σ. Καραθεο-
 δωρῆ 2.—Κ. Γ. Βαϊάνης 2.—Κ. Βλαστάρης 2.—Στ. Χρυσίδης.—Ν. Ἀ-
 κατος.—Β. Θ. Ἐλευθεριάδης.—Φ. Α. Μαυροκορδάτος.—Ἰωάννης Γκιών.—
 Π. Ἰγγλέσης.—Γ. Χ. Θεολόγου.—Ι. Βάλσαμος.—Γ. Καζανόβας.—Π. Δ.
 Σκυλίτσης.—Ἀρ. Κ. Σφέτσος.—Μ. Ἀγέλαστος.—Ἀντ. Ἀντωνιάδης.—Κ.
 Ψωμιάδης.—Πολύκαρπος Ψωμιάδης.—Θεμ. Ποστιάδης.—Σωτήριος Πα-
 παϊωάννου.—Π. Καζονόβας.—Μιχ. Δ. Λενός.—Ἀλ. Βογιατζόγλους.—
 Γεώργιος Τσόλας.—Ἀλεξ. Ὀλίβο καὶ Ν. Βάια 2.—Γεώργιος Καλπά-
 κας.—Ν. Φωτιάδης.—Ἀδελφοὶ Κωνσταντάραι.—Ἀδελφοὶ Λαζαρί-
 δαι.—Ἀριστοτέλης Σ. Παππαδόπουλος.—Γεώργιος Σ. Παππαδόπουλος.—
 Ἀνώνυμος (Κ. Φ.).—Θρ. Καμαράδος.—Ἀλ. Γάγκος.—Ε. Καβάδας.—
 Γεώργιος Π. Βεγλερῆς 3.—Κ. Ρηγόπουλος.—Γ. Καρύδης.—Ἰωακείμ Μισαη-
 λίδης 3.—Π. Καλλιάνδης 3.—Ἀδελφοὶ Διαμαντόγλου 2.—Στ. Ψυχάρης.—
 Κ. Ἀνανιάδης.—Μ. Μαράσογλους.—Ἀντ. Νέτης.—Α. Κουμπάρης.—Στέφ.
 Τσικαλιώτης.—Γ. Δ. Νομικός.—Σταῦρος Δ. Νομικός.—Γρ. Τσάμης.—Λεω-
 νίδας Χρ. Διονυσιάδης.—Κιμνηνὸς Οἰκονομίδης.—Πολύβιος Σ. Ἀλεξιάδης.
 —Ἰωάννης Θελούδης.—Χρῆστος Παπαδόπουλος.—Κ. Στεκούλης ἱατρός 2.—
 Α. Καμπούρογλους ἱατρός 2.—Ι. Σταμέλος ἱατρός.—Χ. Μιχαηλίδης ἱατρός.
 Κ. Μακρῆς ἱατρός 2.—Κ. Θ. Ταχιντζῆς ἱατρός.—Ξ. Τριανταφυλλίδης ἱα-
 τρός 2.—Α. Βαδάκης ἱατρός.—Α. Β. Πηνιατῶρος, δικηγόρος 2.—Α. Π. Ρώ-
 τας, δικηγόρος.—Γ. Ἀποστολίδης, δικηγόρος.—Νικ. Φ. Γεωργιάδης, δικη-
 γόρος.—Β. Α. Δεσίρης, δικηγόρος.—Δ. Μαλιάδης, δικηγόρος.—Β. Κ. Πα-
 νοικίδης, δικηγόρος.—Ἐλευθέριος Ταπεινός, δικηγόρος.—Χρυσούλα Σ. Ἰωαν-
 νίδου, διευθύντρια τοῦ Ἑθνικοῦ Ἰωακείμιου Παρθεναγωγείου 2.

Σ. Δεμονίδης, βιβλιοπώλης 10.—Ἀδελφοὶ Κ. Σφύρα, βιβλιοπῶλαι 3.—Γ.
 Σεϊτανίδης 2.—Ε. Μικέλης καὶ Μ. Μπαχαράκης, βιβλιοπῶλαι 2.—Χριστόδου-
 λος Κωνσταντίνου ἐξ Ἠπείρου, βιβλιοπώλης, 2.—Ἀδελφοὶ Δεπάστα βιβλιο-
 πῶλαι 2.—Δημ. Κουκουζέλης, βιβλιοπώλης καὶ α' ψάλτης τῆς ἐκκλησίας τῆς
 Πανγκίας ἐν Βλακσεραΐφ.—Δημήτριος Θ. Σωτηριάδης, ἐν Ὑψωμαθείοις 3.—
 Ἐμμανουὴλ Ραχτιβάν.—Π. Α. Βαφειάδης.—Μακεδονικὴ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀ-
 δελφίτης 2.—Δημ. Κωνσταντινίδης.—Συμεὼν Ἀξαδάκης.—Ἀγγελος Ἡ. Κο-
 στίδας.—Νικόλαος Παπαδόπουλος, διδάσκαλος.—Λεόντιος Ἀδραάμ, ἱεροσπου-

δαστής.—Γεώργιος Σ. Γεροδημόπουλος, ἐν Χάλκῃ.—'Εμμανουὴλ Μουτεβελλής.—Παντελής Κ. Κρίθας, ἐν Τσεγκέλκιοι.—Ν. Δεστουιάνος, καθηγητής.—Δ. Γεωργόπουλος.—Δ. Ν. Δημητριάδης, διερμηνεὺς τοῦ ἀμερικανικοῦ προξενείου.—'Ιωάννης Νικολαΐδης, ἐν Μακροχωρίῳ.—Γεώργιος Μολφέσης, ἐν Μακροχωρίῳ.—'Αναστάσιος Βαφειάδης, ἐν Χαρταλιῇ.—Διονύσιος Π. Κοντογεώργης, καθηγητής.—'Αλέξανδρος Τριανταφυλλίδης.—Δαβὶδ 'Αλγιανάκ.—Κωνσταντῖνος Καρόβης.—'Αδελφοὶ Γ. Νάκου.—Γεώργιος Παπαδόπουλος Νισύριος, διδάσκαλος ἐν Χάσκειοι.—Α. Τριανταφυλλίδης, καπνέμπορος 2.—Σταῦρος Γεωργιάδης.—'Αντώνιος Παπαδόπουλος, διδάσκαλος ἐν Μακροχωρίῳ.—Χρήστος Χατζηχρήστου, διευθυντὴς τοῦ ἐν Πέραν ἐλληνικοῦ Λυκείου 5.—Γεώργιος Λιανόπουλος, διευθυντὴς τῆς ἐν Χάλκῃ 'Εμπορικῆς Σχολῆς 5.—Εὐστράτιος Γεωργιάδης, καθηγητής.—Γεώργιος Νιάγκας.—Γεώργιος Σισμάνογλους, ἐν 'Εγρικαπίῳ.—Γεώργιος Διοδωρίδης, διδάσκαλος ἐν 'Υψωμαθείοις.—'Ι. Βασματζίδης, διευθυντὴς τοῦ ἐν Πέραν Λυκείου.—Δημήτριος Μαυρόπουλος, ἐν 'Υψωμαθείοις.—'Ανδρέας Βάτης.—'Ιωάννης Πάγκαλος.—'Αντώνιος Παλμάρης.—Δημ. Πεταλλίδης.—Σπυρίδων Γεωργόπουλος.—Νικόλ. 'Αλφατζής.—'Εμμανουὴλ Πίκος.—Μηνᾶς 'Αρτινιάδης.

Γ. Βιολάκης πρωτοψάλτης τῆς Μ. 'Εκκλησίας.—Εὐστράτιος Παπαδόπουλος, ἁ ψάλτης τῆς ἐν Πέραν ἐκκλησίας τῶν Εἰσοδίων.—Γεώργιος Πασχαλίδης, ἁ ψάλτης τῆς ἐν Βαλουκλῇ ἐκκλησίας τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς.—Γρηγόριος Πασχαλίδης, β' ψάλτης τῆς ἐν Πέραν 'Εκκλησίας τῶν Εἰσοδίων.—Βασίλειος Πασχαλίδης, ἁ ψάλτης τῆς ἐν 'Υψωμαθείοις ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Μηνᾶ.—Μιχαὴλ Παυλίδης, πρώην δομέστικος τῆς Μεγάλης 'Εκκλησίας.—Δημήτριος Γ. Κυφιώτης, β' ψάλτης τῆς ἐν Γαλατᾷ ἐκκλησίας τῆς Παναγίας.—Μάρκος Μαυρομμάτης, ἁ. ψάλτης τῆς ἐν Βλάχκᾳ ἐκκλησίας τῶν ἁγίων Θεοδώρων.—'Αλέξ. Γεωργιάδης, α' ψάλτης τῆς ἐν Γαλατᾷ ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Νικολάου.—Χρήστος Πασχάλης, β' ψάλτης τῆς ἐν Γαλατᾷ ἐκκλησίας τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ.—Στέφανος 'Ι. 'Αναστασιάδης, ἁ. ψάλτης τῆς ἐν Νεοχωρίῳ ἐκκλησίας τῆς Παναγίας Κουμαριωτίσσης.—Ν. Παπαδόπουλος Ρύσιος, ἁ ψάλτης τῆς ἐν Μεγάλῳ Ρεύματι ἐκκλησίας τῶν Ταξιαρχῶν.—Σταῦρος Γ. Ζεμπουλίδης, ἱεροψάλτης.—Κυριακὸς 'Ιωάννου, ἱεροψάλτης.—Κυριακὸς Μαυρίδης ἱεροψάλτης.—Τιμολέων 'Ονουφριάδης, ἁ ψάλτης τῆς ἐν Ταταούλοις ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Δημητρίου.—Βασίλειος 'Ονουφριάδης, α' ψάλτης τῆς ἐν Ταταούλοις ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου 'Αθανασίου.—Θεόδωρος Γαϊτανάκης, ἁ. ψάλτης τῆς ἐν Μουχλίῳ ἐκκλησίας τῆς Παναγίας.—Νικόλαος Στογιάννος, πρώην Λαμπαδάριος τῆς Μ. 'Εκκλησίας.—Μιχαὴλ Ροδίτης, ἱεροψάλτης.—Εὐάγγελος Κολουβάς.—Στέφανος Κουτσογιαννόπουλος ἱεροψάλτης ἐν Πριγκήπῳ.—'Αθανάσιος Γεωργίου, β' ψάλτης τῆς ἐν Χάσκειοι ἐκκλησίας τῆς ἁγ. Παρασκευῆς.—Θεολόγος Λογαρίδης, ἁ. ψάλτης τῆς ἐν Χαλκηδόνι ἐκκλησίας τῆς ἁγίας Εὐφημίας.—'Αλέξ. Βυζάντιος, καθηγητὴς τῆς μουσικῆς ἐν τῇ ἐν Χάλκῃ Θ. σχολῇ.—'Ιωάν. Ξανθόπουλος, β' ψάλτης τῆς ἐν Ταταούλοις ἐκκλησίας τοῦ ἁγ. Δημητρίου.—Βασίλειος Παπαδόπουλος, β' ψάλτης τῆς ἐν 'Υψωμαθείοις ἐκκλησίας τοῦ ἁγ. Κωνσταντίνου.—'Αλέξ. Κωνσταντινίδης, ἁ. ψάλτης τῆς ἐν 'Υψωμαθείοις ἐκκλησίας τῆς 'Αναλήψεως.—Νικόλαος Γ. Ραιδεσθνοῦ, ἁ ψάλτης τῆς ἐν Τσιβαλίῳ ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Νικολάου.—Μάρκος Πογιατζόγλους, β' ψάλτης τῆς ἐν Τσιβαλίῳ ἐκκλ. τοῦ ἁγ. Νικολάου.—'Αλέξανδρος Νομισματίδης, ἱεροψάλτης.

Ὁ ἐν Φαραρίῳ Μουσικὸς Σύλλογος «Ὁρφεύς».

Π. Γ. Κηλτσανίδης. — Χαράλαμπος Καλογερόπουλος, 6' ψάλτης τῆς ἐν Μουχλίῳ ἐκκλησίας τῆς Παναγίας. — Παντελῆς Χ. Ἐγγονόπουλος. — Θεόφιλος Ἀραβίδης. — Ἀνδρέας Χατζόπουλος. — Γ. Κ. Παλαμήδης. — Λυσίμαχος Π. Μαυρίδης. — Ι. Σ. Ρουμῆς. — Γεώργιος Πιταρίδης. — Βλαδίμ. Μιχαηλίδης. — Νέστωρ Π. Ούσουλτζόγλους. — Ἡρακλῆς Κοσμίδης. — Κ. Ἀβρααμίδης. — Ι. Θωμαΐδης. — Α. Καλαμίδας, — Ἀνδρέας Α. Μαυρίδης. — Γεώργιος Πετρίδης ἐκ Νευροκόπου.

Ἐπιμελεία

τοῦ παροισιολογιωτάτου ἐπιτρόπου τοῦ Σινᾶ Κορνηλίου Κοσμίδου.

Ἀρχιμανδρίτης Κορνήλιος 3. — Νικόδημος ἀρχιμανδρίτης, ἡγούμενος Βλακσεραίτου. — Δαμιανὸς Δημόπουλος, ἐφημέριος τοῦ Σιναΐτικοῦ μετοχίου. — Αὐγουστίνος, ἱεροδιάκονος συναΐτικοῦ μετοχίου. — Μιχαὴλ Κωνσταντίνου, σ' ψάλτης σιν. μετοχίου. — Κυριακὸς Α. Κατραντζῆς Περιστασινός, 6' ψάλτης σ. μετοχίου. — Ἰωάννης Σαμαρᾶς.

Ἐπιμελεία

τοῦ παροισιολογιωτάτου ἀγιοταφίτου ἀρχιμ. Δαμιανοῦ τοῦ Σαμίου.

Γερμανὸς Κωνσταντινίδης, ἱερεύς. — Σπυρίδων Θεοδωρίδης, α' ψάλτης τοῦ ἀγιοταφίτικοῦ μετοχίου. — Ἰωάννης Λαμπαδαρίδης, 6' ψάλτης τοῦ ἀγιοταφίτικοῦ μετοχίου. — Μελέτιος ἱερομόναχος. — Δημήτριος Κωνσταντινίδης. — Δημοσθένης Νικολαΐδης. — Προκόπιος ἀρχιμανδρίτης. — Θεόφιλος ἱερομόναχος.

Ἐπιμελεία

τοῦ παροισιολογιωτάτου ἀρχιμανδρίτου Γερμανοῦ Θεοδοκᾶ.

Γερμανὸς Θεοδοκᾶς ἀρχιμανδρίτης. — Μιχαὴλ Ψαρρὸς πνευματικὸς, Χῖτος. — Ἠλίας Αὐγουστίδης, ἱεροδιάκονος, Χῖτος. — Δημήτριος Μ. Γέμελος, ἱεροψάλτης ἐν Χίῳ. — Νικόλαος Κολόμβος, ἐν Χίῳ. — Ἰωάννης Λιγνός, δομείστικος ἐν τῇ μητροπόλει Χίου.

Ἐπιμελεία

τοῦ παροισιολογιωτάτου κ. Καيسαρίου, Ἱερομνήμονος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας.

Ὁ ἱερατικῶς προϊστάμενος τῆς ἐνορίας Σαρμασικίου Καيسάριος Πάτριος. — Δημήτριος Κ. Ταμπάρος, α' ψάλτης τῆς ἐν Σαρμασικίῳ ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Δημητρίου. — Ὁ ἐφημέριος Κύριλλος ἱερομόναχος Βυζάντιος.

Ἐπιμελεία

τοῦ κυρίου Θεμιστοκλέους Κουσουδῆ.

Φωκίων Πλητᾶς. — Ι. Δ. Κρητικός. — Κλημ. Στεφανίδης. — Α. Καλπακτζόγλου. — Π. Βασιλειάδης. — Β. Ἰορδάνου.

Ἐπιμελεία

τοῦ κυρίου Θεοδώρου Γεωργιάδου ἱατροῦ.

Θ. Γεωργιάδης ἱατρός 3. — Γ. Θ. Γεωργιάδης, 2. — Ι. Δ. Τσεράχογλους, ἱατρός. — Σ. Γ. Γωγιάδης.

Ἐπιμελεία

τῆς ἐλλογίμου κυρίας *Καλλιόπης Κλωναριάδου*.

Καλλιόπη Δ. Κλωναριάδου. — Ασπασία Λαζαρίδου. — Βασίλειος Φωτιάδης καθηγητής. — Σταυρούλα Χατζέλη — Θεοδότη Κοεμτζοπούλου.

Ἐπιμελεία τοῦ μουσικολογιωτάτου κ. Π. Γ. Παχίδου.

Π. Γ. Παχίδης ψάλτης τῆς ἐν Γαλατῷ ἐκκλησίας τῆς Παναγίας Καρτιανῆς. — Κωνσταντῖνος Τριανταφυλλίδης. καπνέμπορος. — Νικόλαος Χ. Ἀλεξιάδης, καπνέμπορος. — Αἰδεσιμώτατος Ἰωάννης Ρηνιέρης, πρωτοψάλτης Σύρου. — Αἰδεσιμώτατος Χριστόδουλος, ἐφημέριος ἐν Καβάλλα.

Ἐπιμελεία

τοῦ *Λαμπαδαρίου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας κ. Α. Νικολαΐδου*.

Ἀριστείδης Νικολαΐδης. — Χαράλαμπος Τσιμπουχόγλους. — Μιλτιάδης Συμεωνίδης. — Δημήτριος Α. Καλλίφωνος — Πασχάλης Διαμαντῆ. — Ἰωάννης Εὐμολπίδης ἱερεὺς ἐν Βαλουκλῇ. — Χριστόδουλος Κακολίμνιος, ἱερεὺς ἐν Βαλουκλῇ. — Γεώργιος Μπάρας — Κωνσταντῖνος Μ. Κούρτογλους. — Πρόδρομος Καρατζόγλους.

Ἐπιμελεία

τοῦ μουσικολογιωτάτου κυρίου *Νηλέως Καμαράδου*.

Νηλεὺς Καμαράδος, ἀ ψάλτης τῆς ἐν Γαλατῷ ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τῶν Χίων. — Ἰωάννης Μαστοράκης, ἀ ψάλτης τῆς ἐν Κοντοσκαλίῳ ἐκκλησίας τῆς ἁγίας Κυριακῆς. — Περικλῆς Γαβριηλίδης, β' ψάλτης τῆς ἐν Κοντοσκαλίῳ ἐκκλ. τῆς ἁγ. Κυριακῆς. — Θωμᾶς Π. Ἀναγνωστίδης. — Ἀπόστολος Σταμπολίδης. — Ἰωάννης Νικολαΐδης, Λέσβιος, ἱεροψάλτης. — Σταματίος Σ. Ζωγράφος, Μαδυτηνός. — Ἀθανάσιος Ε. Κύρου. — Πέτρος Κουτσουμπῆς. — Ρ. Γεωργιάδης. — Ἰ. Α. Τσελέκης. — Μιχαήλ Π. Καπλάνογλου.

Ἐπιμελεία

τοῦ μουσικολογιωτάτου κυρίου *Ἰακώβου Μυρωνίδου*.

Μαρή Δ. Ρίζου. — Ι. Μ. Καραγιαννίδης. — Ἀγαθάγγελος ἀρχιμανδρίτης, ἱερατικῶς προϊστάμενος τῆς ἐκκλησίας τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἐν Διπλοκιονίῳ. — Πολυζῶης ἱερεὺς. — Καλλίνικος Νικολαΐδης ἱεροδιάκονος. — Ἀθανάσιος Δημητριάδης ἀρχιμανδρίτης. — Μιχαήλ Μελισσόπουλος. — Γεώργιος Βλαχόπουλος. — Ἀχιλλεὺς Βαφόπουλος. — Δημήτριος Κατσιγίννης, ἀρχιτέκτων. — Ἰάκωβος Μυρωνίδης, ἀ' ψάλτης τῆς ἐν Διπλοκιονίῳ ἐκκλ. τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου

Ἐπιμελεία

τοῦ μουσικολογιωτάτου κυρίου *Ἰ. Ναυπλιώτου*.

Ἰάκωβος Ι. Ναυπλιώτης, ἀ δομῆστικός τῆς Μ. Ἐκκλησίας. — Παπᾶ Γεώργιος Ν. Σανζαρόπουλος, Τραπεζοῦντιος. — Κωνσταντῖνος Κυριακοῦ, β' δομῆστικός τῆς Μ. Ἐκκλησίας. — Δημήτριος Ἀφεντάκης. — Γεώργιος Κοττανίτζας, ἱεροψάλτης. — Ἠλίας Εὐστρατίου. — Κωνσταντῖνος Χ. Ἀφεντάκης, ἱεροψάλτης. — Σωτήριος Ν. Ἀργυρόπουλος, ἱεροψάλτης ἐν Ἀδριανουπόλει. — Γεώργιος Κ. Παππαδόπουλος, ἱεροψάλτης ἐν Ἀδριανουπόλει. — Κωνσταντῖνος Κουτουκούδης, ἱεροψάλτης.

Ἐπιμελεία

τοῦ μουσικολογιωτάτου κ. Γεωργίου Σαραντεκκλησιώτου.

Γ. Σαραντεκκλησιώτης, ἡ ψάλτης τῆς ἐν Γαλατῇ ἐκκλησίας τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ — Κωνσταντῖνος Α. Ψάχος, ἐκ Μεγάλου Ρεύματος. — Ἰωάννης Βασιλειάδης ἐκ Νεοχωρίου. — Ἰωάννης Α. Δρυμιάκοβιτς, ἐν Γαλατῇ. — Κωνσταντῖος Εὐδάκης, ἱεροδιάκονος τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ ἐν Γαλατῇ.

Ἐπιμελεία

τοῦ μουσικολογιωτάτου κυρίου Δ. Μπαλαμπάνη.

Γερμανὸς Χ. Μ. Βυζάντιος, ἀρχιμανδρίτης. — Χριστοφόρος Μεγασπηλαιώτης, ἱερεὺς. — Τριαντάφυλλος ἱεροδιάκονος. — Δημήτριος Π. Μπαλαμπάνης, ἡ ψάλτης τῆς ἐν Ὑψωμαθείοις ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου. — Θεόδωρος Γεωργιάδης ἱεροψάλτης. — Γεώργιος Ρόκου. — Μάϊος Μ. Δηλόπουλος, ἐκ Ζήλιας τοῦ Ἰκονίου. — Ἀναστάσιος Συμεωνίδης, ἱεροψάλτης καὶ διδάσκαλος. — Νικόλαος Α. Σβορώνος, ἱεροψάλτης. — Βασίλειος Κ. Τομπούλιας, ἱεροψάλτης.

Ἐπιμελεία

τοῦ μουσικολογιωτάτου κυρίου Μιχαὴλ Μουρκίδου.

Μ. Μουρκίδης, ἡ ψάλτης τῆς ἐν Πέραν ἐκκλησίας τῆς ἁγίας Τριάδος. — Ἀνδρέας Δ. Καμίλης, ἡ ψάλτης τῆς ἁγίας Τριάδος. — Βασίλειος Μ. Γεωργιάδης, ἡ ψάλτης ἁγίας Παρασκευῆς ἐν Χάσκιοι — Κωνσταντῖνος Ἀθανασίου δομέστικος ἁγίας Τριάδος ἐν Πέραν.

Ἐπιμελεία

τοῦ ἐν Νεοχωρίῳ ἱεροψάλτου κυρίου Δημ. Νικολαΐδου.

Δημήτριος Νικολαΐδης. — Νικόλαος Α. Ἀγγελίδης, ἡ ψάλτης ἐν Σωσθενίῳ. — Γεώργιος Κωνσταντινίδης, ἡ ψάλτης ἐν Σωσθενίῳ.

Ἐπιμελεία

τοῦ ἐλλογίμου κυρίου Ἰωάννου Δημητριάδου.

Ἰ. Δημητριάδης. — Βασίλειος Ν. Ἀδαμίδης. — Χ. Ι. Μελιταῖος. — Γ. Παραφεντίδης, ἱατρός.

Ἐπιμελεία

τοῦ βιβλιοπώλου κυρίου Κωνστ. Κουκκάκη.

Κωνσταντῖνος Κουκκάκης. — Γεώργιος Ἀναστασιάδης, ἱεροψάλτης. — Ἀναστάσιος Ἀντωνιάδης, ὥρολογιοποιός.

Ἐπιμελεία

τῆς ἐλλογίμου διδασκαλίας δεσποινίδος Εὐφροσύνης Σιδερά.

Εὐφροσύνη Φ. Σιδερά. — Ἰωάννης Μητάκης, ἱερατικῶς προϊστάμενος ἁγίου Κωνσταντίνου ἐν Ὑψωμαθείοις. — Σαράντης Ἰωαννίδης, φαρμακοποιός. — Ἐλευθέριος παπᾶ Χριστοδούλου Καλολίμνιος.

Ἐπιμελεία τοῦ κ. Ἀλεξάνδρου Λυκοκτονίδου.

Α. Λυκοκτονίδης. — Νικόλαος Ἐπαινετός. — Ἀλέξανδρος Κάψαλης.

ΟΙ ΕΝ ΑΓΙΩ ΟΡΕΙ ΛΘΩΙ

† Ἀνώνυμος (Ι. Δ.) 15. — Ἡ ἱερὰ ρωσικὴ μονὴ τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος, 50. — Ἡ ἱερὰ μονὴ τοῦ Βατοπαιδίου, 15. — Ἡ ἱερὰ μονὴ τῆς μεγίστης Λαύρας, 2. — Κοσμάς Λαυριώτης προηγούμενος. — Ἀλέξανδρος Εὐμορφόπουλος Λαυριώτης. — Στέφανος ἱεροδιάκονος (γραμματεὺς). — Ἡ ἱερὰ μονὴ τῶν Ἰβήρων 3. — Κύριλλος Ἰβηρίτης, Κεφαλλὴν (ὁ Γέρων) 2. — Μελέτιος Ἰβηρίτης ὁ τῷ 1887 πρωτεπιστάτης. — Θεοδόσιος Ἰβηρίτης μοναχὸς 2. — Ἡ ἱερὰ μονὴ τοῦ Ξηροποτάμου 3. — Ἀγαθάγγελος ἀρχιμανδρίτης Ξηροποταμινός — Λεόντιος προηγούμενος Ξηροποταμινός. — Γρηγόριος προηγούμενος Ξηροποταμινός. — Ἀκάσιος προηγούμενος Ξηροποταμινός. — Εὐγένιος προηγούμενος Ξηροποταμινός. — Γέρων Διονύσιος Ξηροποταμινός — Χρύσανθος Μακρῆς, ἱατρός. — Ἡ ἱερὰ μονὴ τοῦ Φιλοθέου, 2. — Εὐστρ. ἀρχιμανδρίτης Φιλοθεΐτης. — Συμεὼν ἀρχιμανδρίτης Φιλοθεΐτης. — Δομέτιος Φιλοθεΐτης. — Θεοδ. ἱεροδιάκονος Φιλοθεΐτης — Ἡ ἱερὰ μονὴ τοῦ Δοχειαρίου 2. — Ἀντών. Δοχειαρίτης ἐκ Βασιλικοῦ. — Συνέσιος ἱεροδιάκονος Δοχειαρίτης. — Σωφρόνιος ὁ ἐκ Προικονήσου Δοχειαρίτης. — Νικάνδρος ἐκ τῆς νήσου Κάσσου, Δοχειαρίτης. — Τὸ ἱερὸν κοινόβιον τοῦ ἁγίου Παύλου 4. — Τὸ ἱερὸν κοινόβιον τοῦ Γρηγορίου 2. — Τὸ Κάθισμα ἐν Καρυαῖς τῶν ἁγίων Ἀναργύρων. — Ἰωάσαφ ἱερομόναχος ἐκ τῆς νήσου Σχιάθου. — Χρυσόγονος μοναχὸς (κελλίον γρηγοριάτικον τῶν ἁγίων Ἀναργύρων). — Μάξιμος καὶ Μηνᾶς ἐκ Πελοποννήσου (κελλίον Ἰβηριτικὸν «Ἡ ἁγία Τριάς»). — Θεοφύλακτος καὶ Βίκτωρ, ρῶσσοι, (Κάθισμα γρηγοριάτικον «Ἅγιος Νικόλαος» εἰς Κομμένους). — Παρθένιος, ρῶσσος μοναχὸς τοῦ Χατζῆ Γεώργη 2. — Συμεὼν (κελλίον γρηγοριάτικον «Ἅγιος Ἀθανάσιος»). — Τὸ ἱερὸν Κοινόβιον τοῦ Ζωγράφου 2. — Τὸ ἱερὸν Κοινόβιον τοῦ Ξενοφῶντος, 2. — Ἡ ἱερὰ μονὴ τοῦ Ἐσφιγμένου 2. — Ἰωαννίκιος μοναχὸς Ἐσφιγμενίτης. — Ἡ ἱερὰ μονὴ τοῦ Χιλιανδαρίου 2. — Ἡ ἱερὰ μονὴ τοῦ Κωνσταμονίτου 2. — Ἡ ἱερὰ Μονὴ τοῦ Σταυρονικήτα 2. — Κλέαρχος ὁ ἐκ Βαθείας τῆς Χαλκίδος (γραμματεὺς). — Τὸ ἱερὸν Κοινόβιον τοῦ Κουτλουμουσίου. — Χαρίτων Κουτλουμουσιανός. — Τὸ ἱερὸν Κοινόβιον τοῦ ἁγίου Διονυσίου. — Κύριλλος Διονυσιάτης μοναχός. — Ἰάκωβος προηγούμενος Διονυσιάτης. — Τὸ ἱερὸν Κοινόβιον τοῦ Καραχάλου. — Ἡ ἱερὰ Μονὴ τοῦ Παντοκράτορος. — Προηγούμενος Θεόκλητος Παντοκρατορινός. — Γρηγόριος ἱερομόναχος Παντοκρατορινός. — Τὸ ἱερὸν Κοινόβιον τῆς Σιμοπέτρας. — Διμασκηνὸς Σιμοπετρίτης. — Ἡ ἱερὰ Βατοπαιδινὴ ρωσικὴ Σκήτη τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου 5. — Προκόπιος μοναχὸς Σεραγιώτης. — Ἡ ἱερὰ παντοκρατορινὴ Σκήτη τοῦ Προφῆτου Ἠλιού 5. — Ὁ Δικαῖος τῆς ρωσικῆς Παντοκρατορινῆς Σκήτης τοῦ προφῆτου Ἠλιού ἱερομόναχος Γαβριήλ. — Ἡ ἱερὰ ρουμανικὴ Σκήτη τοῦ Τιμίου Προδρόμου 2.

ΟΙ ΕΝ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΟΙΣ

Τῇ φιλομούσῳ μερίμνῃ

τοῦ μακαριωτάτου πρ. πατριάρχου Ἱεροσολύμων Νικοδήμου.

† Ὁ Πέτρος Νικηφόρος. — † Ὁ Λύδης Γρηγόριος. — † Ὁ Πέλλης Σωφρόνιος. — † Ὁ Κυριακουπόλεως Δανιήλ. — Εὐθύμιος ἀρχιμανδρίτης, παρασκευοῦ-
λαξ τοῦ Παναγίου Τάφου. — Δοσίθεος ἀρχιμανδρίτης. — Δαμιανὸς ἀρχιμανδρίτης

Σάμιος 3.—Πολύκαρπος ἀρχιμανδρίτης ἐκ Κρήνης.—Νικόδημος ἀρχιμανδρίτης ἐκ Κρήνης.—Στέφανος ἀρχιμανδρίτης Βυζάντιος.—Παρθένιος ἀρχιμανδρίτης.—Δανιὴλ ἀρχιμανδρίτης.—Γεράσιμος ἀρχιμανδρίτης.—Προκόπιος ἀρχιμανδρίτης Λέσβιος.—Μόδεστος ἀρχιμανδρίτης.—Ἱεροδιάκονος Κορνῆλιος Κρής.—Κύριλλος μοναχὸς Προυσαεύς.—Γεώργιος Νικολάου Τραπεζούντιος.—Ἰουστίνος ἱεροδιάκονος Βιθυνός.—Νεκτάριος, ἱεροδιάκονος Βιθυνός.—Νεκτάριος ἱεροδιάκονος Ἰκονιεύς.—Παντολέων Γ. Κογιγιαλίδης Ἀλατζατεύς.—Γεώργιος Κ. Σπανούδης Χῖος.—Βασίλειος Δεμονίδης.—Χρῆστος Δημητρίου Κυζικηνός.—Μανουὴλ Φωτίου Παπαϊακώβου.

ΟΙ ΕΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ

Τῇ φιλοτίμῳ μερίμνῃ

τοῦ σεβασμιωτάτου ἀρχιεπισκόπου Σιναίου κυρίου Πορφύριου.

Ἡ ἱερὰ Μονὴ τοῦ Σινᾶ 2.—† Ὁ Σιναίου Πορφύριος 2.—Παναγιώτης Γρισάνης, μουσικοδιδάσκαλος 3.—† Ὁ Θηβαῖδος Ματθαῖος.—Σεραφεῖμ ἱερεύς.—Χρυσάνθος Π. ἀρχιμανδρίτης.—Ἰγνάτιος ἱεροδιάκονος.—Αουδοβίκος Λιμπρίτης 2.

ΟΙ ΕΝ ΣΑΜΟΙ

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ σεβαστοῦ μητροπολίτου Σάμου Γαβριήλ.

† Ὁ Σάμου Γαβριήλ 5.—Γρηγόριος Κωνσταντᾶς 10.—Π. Α. Καραθεοδωρῇ 2.—Δημήτριος Τσακίρογλίδης.—Δημήτριος Γ. Κοκκώνης.—Α. Μ. Γαλάνης.—Κωνσταντῖνος Α. Παπακωνσταντῆ.—Μανουὴλ Α. Κοτσίδης.—Δημήτριος Ι. Σαρρῆς.—Δημήτριος Ι. Δονψαλίδης ἱερεύς.

ΟΙ ΕΝ ΣΜΥΡΝῃ

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ μουσικολογιωτάτου κ. Μ. Μισαηλίδου.

† Ὁ Σμύρνης Βασίλειος.—Ξενοφῶν Σολομωνίδης.—Μισαὴλ ἱερομόναχος Κρής, ἐφημέριος ἀγίας Φωτεινῆς.—Στέφανος Σύγκελλος ἐκ Βρυούλων.—Γρηγόριος Σάμιος, ἱεροδιάκονος ἀγίας Φωτεινῆς.—Γρηγόριος ἱερομνήμων, Ὀλύμπιος, ἐφημέριος ἀγίας Αἰκατερίνης.—Φίλιππος Κυριακίδης, 6' ψάλτης ἀγίου Δημητρίου.—Θεόδωρος Γρηγοριάδης, ἀ. ψάλτης ἀγίου Νικολάου.—Δημήτριος Α. Κουνταξῆς, ἀ. ψάλτης ἀγίας Αἰκατερίνης.—Χρῆστος ἱεροδιάκονος ἀγίου Γεωργίου Χῖος.—Ἰωάννης Α. Γιαλισάκης, ἀ. ψάλτης ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου.—Νικόλαος Σινωπεύς, ἀρχιδιάκονος Σμύρνης.—Γεώργιος Χαμουδόπουλος.—Μισαὴλ Μισαηλίδης.

ΟΙ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

*Τῇ φιλομούσῳ μερίμνῃ τοῦ σεβαστοῦ μητροπολίτου Ἰωαννίνων
(νῦν Θεσσαλονίκης) κυρίου Σωφροτίου.*

Ἀρχιμανδρίτης Θεόκλητος.—Κ. Ζαλαμῖχος ἱεροδιάκονος.—Γρηγόριος ἡγούμενος.—Ἀρχιμανδρίτης Κωνστ. Ι. Νάνος, πρωτοψάλτης.—Κωνσταντῖνος ἡγούμενος τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ Ὁρους.—Γαβριήλ, ἡγούμενος τῆς ἱερᾶς μονῆς τῆς Εὐαγγελιστρίας.—Δ. Φωλλίδης, φαρμακοποιός.

ΟΙ ΕΝ ΧΙΩ!

*Τῇ φιλομούσῳ μερίμνῃ τοῦ σεβαστοῦ μητροπολίτου Χίου
κ. Κωνσταντίνου Δηλιγιάννη.*

† Ὁ Χίου Κωνσταντῖνος, 5. — Γιάγκος Μ. Καβάδας, πρωτοψάλτης Χίου. — Χρυσάνθη Φιλιππίδου μοναχή. — Στυλιανὴ Κωνσταντίνου, δόκιμος. — Κωνσταντῖνος Τσαμπᾶς. — Κύριλλος Τρεχάκης, προηγούμενος Νεαμονήσιος. — Μιχαὴλ Καράβας, ἁ ψάλτης ἁγίας Μαρίνης Ἐγρεμοῦ. — Ἰωάννης Λεονάρδου, ἁ ψάλτης ἁγίας Μαρίνης. — Γεώργιος ἱερεὺς Καμπουνόπουλος. — Δημήτριος Ἀντωνιάδης, ἁ ψάλτης νεκροταφείου. — Δημήτριος Π. Ι. Μακρῆς. — Μενέλαος ἱεροδιάκονος Ξυδάδης.

ΟΙ ΕΝ Τῇ ΕΠΑΡΧΙΑΙ ΧΑΛΔΕΙΑΣ

Τῇ φιλομούσῳ μερίμνῃ τοῦ Σ. μητροπολίτου Χαλδείας κ. Γερβασιου.

† Ὁ Χαλδείας Γερβάσιος 2. — Ὁ ἡγούμενος Γουμερᾶς Ἰάκωβος. — Ὁ ἡγούμενος Χαλιναρᾶ Ἰγνάτιος. — Ὁ ἐπίτροπος Χουτουρᾶ Πανάρετος. — Ἡ ἡγούμενη Λερμούχη Χ. Μακρίνη. — Θ. Παυλίδης, σχολάρχης Ἀργυρουπόλεως. — Νικόλαος Γιγαντίδης, καθηγητής. — Στ. Βαφειδῆς, σύμβουλος τοῦ πρωτοδικείου. — Ἰ. Ἰωαννίδης, διευθυντὴς τοῦ μονοπωλείου. — Χ. Χαρχαλάμπης Θ. Ὑφαντίδης. — Ἰάκωβος Χ. Γ. Λαυρεντιάδης. — Ἀθανάσιος ἱερεὺς Οἰκονόμος.

ΟΙ ΕΝ Τῇ ΕΠΑΡΧΙΑΙ ΔΡΥΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

*Τῇ εὐγενεῇ φροντίδι τοῦ Σ. μητροπολίτου Δρυνουπόλεως
(rür Grebenōw) κυρίου Κλήμεντος.*

Ἀναστάσιος Οἰκονόμου ἱεροδιάκονος (Παγώνι Βοστίνα). — Ἀθ. Οἰκονομίδης (Χλωμοῦ). — Α. Χρατζόγλους (Σχωριάδες). — Χρ. Δημ. Ζωίδης, ἱατρός. — Ι. Χ. Δαλλῆς (Σχωριάδες). — Γ. Δ. Χατζηγιάννης (Ἀρίνιστα). — Οἰκονόμος παπᾶ Εὐάγγελος (Ἀργυρόκαστρον). — Οἰκονόμος παπᾶ Νικόλαος (Κεστοράτιον). — Δημήτριος Βενακίδης (Ἀργυρόκαστρον). — Μιχαὴλ Παπᾶ Νικολάου (Ἀργυρόκαστρον). — Κωνσταντῖνος Ε. Τζούμπης (Ἀργυρόκαστρον). — Παπᾶ Χρῆστος (Ἀργυρόκαστρον). — Παπᾶ Ἰωάννης (Ἀργυρόκαστρον). — Γρηγόριος παπᾶ Νικολάου, ὥρολογοποιός. — Δ. Α. Παναγιωτίδης (Λάμποδον). — Παπᾶ Ἀθανάσιος (Λάμποδον). — Οἰκονόμος παπᾶ Μαργαρίτης (Λάμποδον). — Ι. Κωνσταντινίδης (Λάμποδον). — Β. Κ. Οἰκονόμος (Λάμποδον).

ΟΙ ΕΝ ΔΕΜΙΡ ΙΣΣΑΡ

*Τῇ ἐπαινετῇ φροντίδι τοῦ φιλομούσου ἐπισκόπου Δαφνουσίας
κ. Κωνσταντίνου Χ. Ἀποστόλου.*

† Ὁ Δαφνουσίας Κωνσταντῖνος, 5. — Ἰωάννης Πρωτόπαπας. — Κ. Ε. Συμέτσος. — Ν. Ε. Συμέτσος. — Παναγιώτης Σ. Βάκης, διδάκτωρ τῆς ἱατρικῆς. — Θωμᾶς Παπαχαριζάνου. — Λάσκαρις Ἀναστασίου. — Δανιὴλ Δ. Τάκος. — Παναγιώτης Κ. Οἰκονόμου. — Γεώργιος Θ. Στιβάρος. — Ἀντώνιος Ἀδραμίδης. — Ἀριστοτέλης Δ. Κωτῆς, διδάκτωρ τῆς ἱατρικῆς. — Κωνσταντῖνος Δ. Μανόλτζος. — Ἰωάννης Ν. Βάσιος. — Δημήτριος ἱερεὺς. — Ἀνδρόνικος ἱερομό-

ναχος Προδρομίτης. — Πέτρος ἱερεύς. — Σύγκελλος Νικόλαος Μελενίκιος. — Συμεών ἱερεύς. — Δ. Γ. Δαμάνης. — Θωμᾶς Γ. Γκουρνέλης. — Παντελῆς Γ. Μαυρομιχάλης. — Κωνσταντῖνος Δ. Ζαφειρόπουλος. — Χρῆστος Δ. Σαρκιόλης. — Ι. Ν. Πανταζῆς. — Ἀστέριος Δ. Γούσιος. — Κωνσταντῖνος Α. Λογοθέτης. — Δημήτριος Καλούσης Μελενίκιος. — Ἀνδρέας ἱερεύς — Συνέσιος Ἀρχιμανδρίτης Βίκοσιφοινισσιώτης.

ΟΙ ΕΝ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΙ

Τῇ φιλομούσῳ φροντίδι τοῦ σεβαστοῦ μητροπολίτου Τραπεζοῦντος (ἰὺν Ρόδου) κ. Γρηγορίου τοῦ Ἀεσβίου.

Βασίλειος Σ. Ἰωαννίδης. — Νικόλαος Γούτας, πρωτοψάλτης τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως. — Γ. Μιχαηλίδης. — Μ. Π. Ξενίδης. — Δημήτριος Ν. Κιτρίδης. — Ἡλίας Α. Νικολαΐδης. — Χ. Δημητριάδης.

ΟΙ ΕΝ ΣΟΥΜΕΛΛΑΙ

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ παροσιολογιωτάτου ἡγουμένου τῆς μονῆς Σουμελᾶ ἀρχιμανδρίτου κ. Παρθενίου.

Ἡ ἱερὰ Μονὴ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου Σουμελᾶ 2. — Ὁ ἡγούμενος Παρθένιος ἀρχιμανδρίτης. — Ἡ ἱερὰ ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Γεωργίου (κωμόπολις Λιτερά). — Ἡ ἱερὰ ἐκκλησία τῆς συνοικίας Φάλαινας (κωμόπολις Λιτερά). — Ἡ ἱερὰ ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου (κωμ. Λιτερά). — Ἡ ἱερὰ ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Γεωργίου (χωρίον Ἀγουρζενού). — Ἡ ἱερὰ ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου (χωρίον Σκαλίτα). — Ἡ ἱερὰ ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Θεοδώρου (χωρίον Κούτουλα). — Ἡ ἱερὰ ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Γεωργίου (χωρίον Λαραχανῆς). — Ἡ ἱερὰ ἐκκλησία τῆς γεννήσεως τῆς Θεοτόκου (χωρίον Ἀγουρσα). — Ἡ ἱερὰ ἐκκλησία τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν (χωρίον Κουσπιδί). — Ἡ ἱερὰ ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Χριστοφόρου (Ἡ ἐν τῷ τμήματι τῆς κωμοπόλεως Σάντας ἐνορία Πιστοφάντων). — Ἡ ἱερὰ ἐκκλησία τῆς ἁγίας Κυριακῆς (Σιχανάντων). — Ἡ ἱερὰ ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Θεοδώρου (Τερζάντων). — Ἡ ἱερὰ ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου (Ζουρναφάντων). — Ἡ ἱερὰ ἐκκλησία τοῦ Προφήτου Ἡλίου (Πινατάντων). — Ἡ ἱερὰ ἐκκλησία τῆς συνάξεως τῶν 12 ἀποστόλων (Κοζλαράντων).

ΟΙ ΕΝ Τῇ ΕΠΑΡΧΙΑΙ ΜΗΘΥΜΝΗΣ

Τῇ φιλομούσῳ φροντίδι τοῦ σεβαστοῦ μητροπολίτου Μηθύμνης κ. Νικηφόρου Γλυκᾶ.

† Ὁ Μηθύμνης Νικηφόρος 5. — Γρηγόριος Ι. Μπουλμπουλίδης (ἐν Καλλωνῇ). — Εὐάγγελος Ν. Πέτρου (ἐν Καλλωνῇ). — Μ. Δ. Μαλλίδης (ἐν Μολύβῳ). — Γ. Ε. Γιαννάκη (ἐν Μολύβῳ). — Σ. Κ. Κουτζαπᾶς. — Σακελλάριος παπᾶ Παναγιώτου — Εὐστράτιος Γ. Κουσῆς (ἐν ἁγίᾳ Παρασκευῇ). — Δημήτριος Χ. Π. Βασιλείου (Ἀγιάσος). — Ἀνδρέας Παππαϊωάννου Χ. Μωλῆς (Ἀγιάσος). — Γιαννακὺς Γεωργίου ἐκ Καλλωνῆς.

ΟΙ ΕΝ ΓΑΝΟΧΩΡΟΙΣ

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ παριερωτάτου μητροπολίτου Γάνου καὶ Χώρας κ. Πολυκάρπου.

† Ὁ Γάνου καὶ Χώρας Πολυκάρπος. — Γρηγόριος ἡγούμενος ἁγίας "ωννης.

— Χ. Γ. Νικολάου. — Συμμεῶν ἡγούμενος Κερασιχῆς. — Ἀθανάσιος Ζαχαρία.

ΟΙ ΕΝ ΔΑΡΔΑΝΕΛΛΙΟΙΣ

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι

τοῦ πανιερωτάτου ἐπισκόπου Λαμψάκου κ. Γενναδίου.

† Ὁ Λαμψάκου Γεννάδιος. — Γεννάδιος Ἀρχιμανδίτης. — Ἐμμανουὴλ Α. Ζαφειρίου. — Ἀθανάσιος Α. Καυσαλούδης. — Ν. Παπακώστα, σχολάρχης ἐν Δαρδανελλίοις.

ΟΙ ΕΝ ΑΡΤΑΚΗ:

*Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ παροσιολογιωτάτου Πρωτοσυγγέλλου
τῆς μητροπόλεως Κυζίκου κυρίου Νικοδήμου.*

Νικόδημος Πρωτοσύγκελλος τοῦ Σ. Γ. ἁγίου Κυζίκου. — Ἀρκάδιος ἱερομόναχος ἡγούμενος Φανερωμένης. — Χαρίσης Δρακούντας. — Χριστόδουλος Στεφάνου. — Χρῆστος Δ. Τούγκας. — Στυλιανὸς Μαρίνος. — Χ. Π. Ν. Βαϊάνος ἱερεύς. — Προηγούμενος Γρηγέντιος Ἰθερίτης.

ΟΙ ΕΝ ΜΙΤΥΛΗΝΗ:

*Τῇ φιλομούσῳ μερίμνῃ τοῦ παροσιολογιωτάτου Πρωτοσυγγέλλου
τῆς μητροπόλεως Μιτυλήνης κ. Νικηφόρου.*

Νικηφόρος Λεβαντερίδης πρωτοσύγκελλος τοῦ μητροπολίτου Μιτυλήνης. — Νικόλαος Σ. Παγανᾶς 10. — Γεώργιος Π. Κεχαγιάς. — Νικόλαος Εὐστρατιάδης. — Δημήτριος Ἀποστολίδης. — Ἰγνάτιος Ε. Εὐστρατιάδης. — Γεώργιος Μυρογιάννης. — Παρθένιος ἀρχιμανδρίτης. — Καλλίνικος ἀρχιμανδρίτης. — Εὐγένιος ἀρχιμανδρίτης. — Ἡ μονὴ Ὑψηλοῦ. — Ἡ μονὴ Πιθαρίου.

ΟΙ ΕΝ ΜΟΥΣΤΑΦΑ ΠΑΣΑ:

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ ἐλλογιμένου κ. Συμεὼν Μαρασσείδου.

Παπᾶ Ἀνδρέας Σακελλάριος. — Χρυσόστομος Τζημόπουλος. — Συμ. Α. Μαρασσείδης. — Χρῆστος Φωτιάδης ἐξ Ἀδριανουπόλεως. — Δεμίρης Χρήστου.

ΟΙ ΕΝ ΣΑΝΑΑ: ΤΗΣ ΑΡΑΒΙΑΣ

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κυρίου Μιχαὴλ Ρηγοπούλου.

Μ. Ρηγόπουλος 2. — Π. Λαδινόπουλος — Ἀνδρέας Ἀγγελόπουλος. — Α. Ε. Καραντινόπουλος. — Θ. Α. Βασιλείου. — Πλάτων Γ. Ἀλεξιάδης. — Γ. Α. Συριανός.

ΟΙ ΕΝ ΤΩ: ΜΙΚΡΩ: ΣΑΜΜΑΚΟΒΙΩ:

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ κ. Μιχαὴλ Κέρκου.

Αἰδεσιμώτατος παπᾶ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος. — Αἰδεσιμ. παπᾶ Δημήτριος Σακελλάριος. — Αἰδεσιμ. παπᾶ Ἀνέστης Πρωτόπαπας. — Μαργαρίτης Κύρκου Λογοθέτης. — Νικόλαος Κύρκου Πρωτοψάλτης. — Μιχαὴλ Κύρκου. — Κωνσταντῖνος Κύρκου. — Κωνσταντῖνος Δούκας. — Δούκας Κ. Εὐκλείδης. — Νικόλαος Κ. Εὐκλείδης. — Μαργαρίτης Δημητρίου. — Πολυχρόνιος Μ. Λογοθετίδης.

ΕΝ ΣΥΜΗ:

Ὁ ἀρχιερατικὸς ἐπίτροπος Πρωτοσύγκελλος Μελέτιος 18.

ΕΝ ΤΡΙΓΛΙΑ:

Παπᾶ Ἰωάννης, ἡγούμενος τῆς ἐν Τριγλίᾳ ἱεραῶς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τῆς Πελεκητῆς.

ΕΝ ΝΙΚΟΜΗΔΕΙΑ:

Θεόδωρος Α. Παπαδόπουλος (Καμπάνης) ἱεροψάλτης 5.

ΕΝ ΑΗΜΝΩ:

Ἰωάννης Κηπουρίδης (ἐφέντης).

ΕΝ ΑΛΩΝΗ:

Μελέτιος Κυριακίδης, ἀρχιδιάκονος τῆς μητροπόλεως Προικονήσου.

ΕΝ ΔΟΥΒΙΑΝΗ:

Κωνσταντῖνος Ζέρης, καθηγητῆς.

ΕΝ ΑΔΡΙΑΝΟΥΠΟΛΕΙ

Ὁ Πρωτοσύγκελλος τοῦ μητροπολίτου Ἀδριανουπόλεως Κωνσταντῖνος.

ΕΝ ΣΕΡΡΑΙΣ

Βασίλειος Παπαχρήστου, καθηγητῆς τοῦ γυμνασίου.

ΕΝ ΚΡΗΝΗ:

Κωνσταντῖνος Παπαδόπουλος, πρωτοψάλτης ἐν Τσεσμέ.

ΕΝ ΑΡΓΥΡΟΚΑΣΤΡΩ:

Ὁ τοῦ ἁγίου Δρυϊνουπόλεως γραμματεὺς Ἀντ. Παπαδόπουλος.

ΟΙ ΕΝ ΠΑΝΟΡΜΩ:

Πέτρος Γ. Φιλανθίδης.—Εὐάγγελος Παρταλλίδης.

ΟΙ ΕΝ 40 ΕΚΚΛΗΣΙΑΙΣ

† Ὁ πρ. Κίτρος Ἰωαννίκιος 2.—Στυλιανὸς Ν. Μαυρίδης.—Μελετιανὸς — Χριστοδούλου.

ΟΙ ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ:

Παπαθεόδωρος Μαντζουρανῆς — Χρῆστος Πάνου, ἱεροψάλτης.

ΕΝ ΚΑΤΙΡΑΗ:

Παναγιώτης Γ. Μακρῆς διδάσκαλος.

ΟΙ ΕΝ ΜΟΣΧΑ:

Ἀρχιμανδρίτης Ἀρσένιος Ἀγγελίδης, 10. — Ἀρχιμανδρίτης Σεραφεὶμ Σκαρούλης 10.

ΕΝ ΒΟΥΚΟΥΡΕΣΤΙΩ:

Μιχαήλ Ἰω. Παπαρηγόπουλος, πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδος ἐν Ρουμανίᾳ 5.

ΟΙ ΕΝ ΒΡΟΣΘΕΝΙΩ:

Κωνστ. Ζάππας 3. — Χρῆστος Ζάππας.

ΕΝ ΗΑΡΙΣΙΟΙΣ

Χρηστάκης ἐφέντης Ζωγράφος 5.

ΕΝ ΛΕΙΨΙΑ:

Ἀρχιμανδρίτης Κωνσταντῖνος Καλοζύμης.

ΕΝ ΒΟΥΔΑΠΕΣΤΗ:

Γρηγόριος Γῶγος ἀρχιμανδρίτης, προϊστάμενος τῆς ἐν Βουδαπέστη ἑλληνικῆς ἐκκλησίας 2.

ΟΙ ΕΝ ΒΡΑΙΛΑ:

Παπᾶ Γεώργιος ὁ ἐξ Ἰθάκης, ἐφημέριος τῆς ἐν Βραίλα ἑλληνικῆς ἐκκλησίας 10. — Ἀγαθάγγελος Κυριαζίδης, πρωτοψάλτης 10. — Δανιήλ ἱεροδιάκονος ὁ ἐκ Κρήνης 10.

ΕΝ ΓΑΛΑΖΙΩ:

Ἰωάσαφ Ρώσσοι, πρωτοψάλτης τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας.

ΟΙ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

† Ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν Γερμανὸς 5. — † Ὁ Πατρῶν καὶ Ἠλείας Δαμασκηνὸς 5. — † Ὁ Κερκύρας Εὐστάθιος 5. — † Ὁ Ζαχύνθου Διονύσιος 2. — † Ὁ πρ. Δημητριάδος Γρηγόριος. — Ὁ πρ. Κεφαλληνίας Σπυρίδων. — † Ὁ πρ. Πατρῶν Νικηφόρος. — Μιχαήλ Ὀνοῦ, πρεσβευτὴς τῆς Ῥωσσίας ἐν Ἀθήναις, 5. — Π. Σημηριώτης 5. — Α. Γ. Πασπάτης 5. — Γεώργιος Λαγανόπουλος, ἱεροκέρυξ, 5. — Νικόλαος Ἀναστασίου (διὰ τὸ Νικοδήμειον διαγώνισμα) 5. — Ἰούλιος Ἐνιγγ 2. — Γεώργιος Παπαδημός, ἀπόφοιτος τῆς φιλολογίας καὶ πρωτοψάλτης τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς. — Ἀναστάσιος Α. Φιλίππου, πρωτοψάλτης τοῦ ἁγίου

Κωνσταντίνου.—Κωνστ. Ε. Σεργιάδης.—Θεοχάρης Γερογιάννης ἱατρός.—Θεόφιλος Ἰωάννου ἀρχιμανδρίτης, καθηγητὴς ἐν τῷ γυμνασίῳ Ἀνδριταίνης.—Μ. Ρενιέρης.—Ι. Ζωγίος, ἱατρός, 2.—'Αθ. Δ. Λασπόπουλος.—Δ. Παπαρίζος, πρωτοψάλτης, τῆς ἐκκλησίας τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος.—Α. Ρικάκης, 2.—Θεόδωρος Ν. Χανιώτης (ἐν τῇ τραπέζῃ Α. Καλέρρη).—Ι. Ε. Φαράντος, Κρής.—Νικόλαος Βλαχάκης, ἱερεὺς τοῦ Μεγάλου Μοναστηρίου.—Λεόντιος ἱεροδιάκονος ἐκ Τσεσμέ.—Γ. Λαμπάκης.—'Ιωάννης Μαρτῖνος, ἀρχιμανδρίτης.—Παναγιώτης Ποπαδάκης.—Κωνστ. Δεσποτίδης, τελειόφοιτος τῆς ἱατρικῆς.—'Ιωάννης Λιμπρίτης 2.—Ζήκος Ρώσης.—Πρωτοσύγκελλος Ἀνανίας, Ἐξαρχος τοῦ Παναγίου Τάφου ἐν Ἀθήναις.—Δημήτριος Παπαγεωργίου, ἱεροψάλτης.—Δημήτριος Ζαχρηῆστος, ἱερεὺς τῆς βασιλίσσης Ὀλγας.—Γαβριήλ Χαραλάμπους.—Ν. Κανακάκης, α' ψάλτης τῆς ἁγίας Εἰρήνης.—Παντζίης Χατζόπουλος, ἐργαστασιάρχης μεταξωτῶν.—Εὐστ. Βαφειάδης, ἱατρός.—'Ιω. Μαρκουίζος ἱατρός.

Ἑκκλησιαστικὴ Ῥιζάρειος Σχολή.

Ἡ Ἑκκλησιαστικὴ Ῥιζάρειος Σχολή 10.—'Ιωάννης Ἀργυριάδης, διευθυντὴς τῆς Ῥιζ. Σχολῆς.—'Αθανάσιος Σακελλαριάδης, καθηγητὴς τῆς Ῥιζ. Ῥεῖου Σχολῆς 2.—'Ιωάννης Μεσολωρᾶς, καθηγητὴς τῆς Ῥιζ. Σχολῆς.—Π. Ἰωαννίδης Γραμμ. Συμβ. Ῥιζ. Σχολῆς.

Ἑκκλησιαστικὴ μουσικὴ σχολὴ Τσιγκροπούλου.

'Ανδρέας Β. Τσικνόποκλος, διευθυντὴς τῆς ἐν Ἀθήναις ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς σχολῆς, ἐκ Μεσολογγίου.—'Ιωάννης Γ. Τασίου, δικηγόρος ἐκ Καρύστου.—Γεώργιος Ἀρβανίτης, φοιτητὴς ἐκ Μεγαλουπόλεως.—Ν. Σιγάλας, δημοδιδάσκαλος ἐξ Ἀνάφης.—Ι. Παππαμαρκάκης, ἔμπορος ἐκ Κρήτης.—Παρασκευᾶς Βάρλας, ὑπάλληλος ἐκ Λακεδαιμόνος.—Σωτήριος Τριανταφυλλόπουλος, ἐκ Δούκα τοῦ Πύργου.—'Ιωάννης Ἀντωνιάδης Κρής.—Δημήτριος Σταυρόπουλος, ὑπάλληλος ἐκ Πατρῶν.—Ἠλίας Μαρκόπουλος, δημοδιδάσκαλος ἐκ Τριπόλεως.

ΟΙ ΕΝ ΠΕΙΡΑΙΕΙ

Φωκίων Βάμβας.—Νικόλαος Παππαϊωάννου, πρωτοψάλτης τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Νικολάου.—Θεοδόσιος Δημητριάδης, ἱεροδιάκονος ἁγίου Νικολάου.—Κύριλλος Γεωργιάδης, ἐφημέριος ἁγίου Νικολάου.—Δημήτριος Ν. Βιτιβίλιας, β' ψάλτης τοῦ ἁγίου Νικολάου.—Σταῦρος Γ. Σασιλόγλου.—Δημήτριος Παΐτας, πρεσβύτερος.—Γαβριήλ Παππαϊωάννου, Δημήτριος Μ. Δίπποτας, δημοδιδάσκαλος.—'Αντώνιος Μ. Γελασταρῆς, βιβλιοπώλης.—Νικόλαος Ἀχιλλεύς.—Ἰουβενάλιος ἱεροδιάκονος, πρωτοψάλτης ἁγίας Τριάδος.—Βασίλειος Τυρρηνόπουλος.

ΕΝ ΚΕΡΚΥΡΑΙ

Θεόδωρος Λιμπρίτης.

ΕΝ ΤΡΙΠΟΛΕΙ

'Ιδομενεὺς Λιμπρίτης.

ΟΙ ΕΝ ΣΥΡΩΙ

Θεοφάνης Παππαϊωάννου.—Χριστόφορος Νικολάου.

ΟΙ ΕΝ ΑΡΤΗ:

Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ σεβαστοῦ μητροπολίτου Ἀρτης κ. Σεραφεῖμ.

Ὁ Ἀρτης Σεραφεῖμ Ξενοπούλος, 2.— Διονύσιος Ῥηγίδης ἀρχιμανδρίτης.—
Κ. Χ. Δημόπουλος, ἰατρός.— Ν. Χ. Ἀμβράζης, σχολάρχης Ἀρτης.— Ἰωάν.
Δημητριάδης, δημοδιδάσκαλος Ἀρτης.— Δημήτριος Καζανζῆς, δημοδιδάσκαλος
Ἀρτης.

ΟΙ ΕΝ ΠΑΤΡΑΙΣ

*Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ μουσικολογιωτάτου κυρίου Κλεο-
μένους Ἀθήνη.*

Κλεομένης Ἀθήνης, ψάλτης Εὐαγγελιστρίας.— Ἰωάννης Γ. Μουφλῆς, ψάλ-
της Παντανάσσης.— Ἰωάννης Ν. Γαίλας, συμβολαιογράφος.— Χρῆστος Γ.
Βλάχος, φοιτητὴς νομικῆς.— Χρῆστος Α. Σπηλιόπουλος.— Πέτρος Θ. Πε-
τρόπουλος

ΟΙ ΕΝ ΤΩ Μ. ΣΠΗΛΑΙΩ:

*Τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ παροσιολογιωτάτου ἡγουμένου
κ. Καλλιστράτου Παπαγεωργίου.*

Τὸ κοινὸν τῆς Μονῆς τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου.— Ὁ ἡγούμενος Καλλίστρα-
τος Παπαγεωργίου.— Πορφύριος προηγούμενος.— Νέφυτος Μαρκούλης ἱερο-
μόναχος.

ΟΙ ΕΝ ΑΡΓΟΣΤΟΛΙΩ:

Γεώργ. Ν. Σολομός.— Χαράλ. Μοσχόπουλος.— Χαράλ. ἱερ. Π. Κυρικκάτος.

ΕΝ ΛΕΒΑΔΕΙΑ:

Γρηγόριος Καμβασηνός, ἡγούμενος τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ ὁσίου Λουκᾶ:

ΕΝ ΥΔΡΑ:

Γεώργιος Χαλιορῆς.

ΕΝ ΘΗΡΑ:

Ἀντώνιος Σιγάλας μουσικοδιδάσκαλος.